

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَوْزُ الْمُبْتَدِئِ بِشَرْحِ مُخْتَصَرِ الْقُدُورِيِّ

تأليف

مولانا شمس الدين فيصل كاكول ملك المدينه المنصوره

خصوصيات

- ① دروازين المنطقه به مختلفه نماساں اور كسى به قول و بيع كسى
- ② مختلفه انواع به غيل ميخ كنى سبلى اختلاف به اول
- ③ مهر و سبلى دروازه كلى و اعلى و اول و اول و اول
- ④ دانه لاله و سبلى و سبلى و سبلى و سبلى
- ⑤ دروازه سبلى و سبلى و سبلى و سبلى
- ⑥ دروازه سبلى و سبلى و سبلى و سبلى
- ⑦ دروازه سبلى و سبلى و سبلى و سبلى
- ⑧ دروازه سبلى و سبلى و سبلى و سبلى
- ⑨ دروازه سبلى و سبلى و سبلى و سبلى
- ⑩ دروازه سبلى و سبلى و سبلى و سبلى

حنفی کفایت دینی کتب خانہ شافعی

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق

easypaisa

حنبلی

+923052488551
+923247442395

مالکی

فوز المبتدي

بشرح
مختصر القدري
اول جلد

تأليف:- مولانا شاة فيصل

فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، دار العلوم اسلاميه چارسده

خصوصيات

- ① جمله ترجمه يعنى هرې جملې سره متصل د هغې ترجمه
- ② هره مسئله په مستقل متن کښې ذکر کول
- ③ د متن د هرې مسئلې د باره نقلی عقلی يا دواړه قسمه دلائل ذکر کول
- ④ د احاديثو تخريج کول
- ⑤ د حنفیانو په خپل مينځ کښې د اختلاف ذکر مع دلائل
- ⑥ د حنفیانو په خپل مينځ کښې د اختلاف په صورت کښې د قول راجح تعين کول
- ⑦ د نورو امامانو مذاهب بغير د دلائلو غځه لاندې په حاشيه کښې ذکر کول
- ⑧ د کتاب په اول کښې د فقه سره متعلق تاريخی مقدمه ذکر کول
- ⑨ د گرانو لغاتو حل
- ⑩ د قوسينو په مينځ کښې د قندهاری ټکو اضافه کول

فېصل کتب خانہ

بالمقابل مکتبه حقانيه محلہ جنگی پېښور قصه خوانی پېښور

موبايل ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د هفتاب نوم: فوز المبتدی بشرم مختصر القدوری
مؤلف: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس
خوړونکي: فیصل کتب خانه محله جنگی

د ملایو ډو ټي:

د فیصل کتب خانې نه علاوه

- ① مکتبه رشیدیه سرکی روډ کوټه
- ② مکتبه عمریه چمن بلوچستان
- ③ صداقت کتب خانه قندهار افغانستان
- ④ امیر حمزه کتب خانه قندهار
- ⑤ دینی کتب خانه تیمرگره (پغتونخواه)
- ⑥ قدرت کتاب فروشی کابل ښار
- ⑦ انصاف کتب خانه جلال آباد
- ⑧ اخون زاده کتب خانه تله

خپرونکي

فیصل کتب خانه

بالمقابل مکتبه حقانیه محله جنگی پېښور قصه خوانی پېښور
مویا ټیل ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

۷۸	.....	مقدمه د مؤلف
۷۸	.....	مقدمه الكتاب
۷۸	.....	د فقه تاريخي پس منظر
۷۸	.....	د علم فقه لقوی او اصطلاحی تعريف
۷۸	.....	د فقه لغوی معنی
۷۸	.....	اصطلاحی معنی
۷۸	.....	د فقه غرض او غایت
۷۸	.....	د علم فقه موضوع
۷۸	.....	د فقه ماخذ:
۷۸	.....	بنیادی ماخذ
۷۸	.....	د فقه اسلامی اولنې ماخذ قران
۷۸	.....	د قرآنی احکامو دوه قسمونه
۷۸	.....	د فقه اسلامی دویم ماخذ سنت
۷۸	.....	قرآن کریم کښې د سنت بنیاد
۷۸	.....	د سنت تشریعی حیثیت
۷۸	.....	د فقه اسلامی دریم ماخذ اجماع
۷۸	.....	د فقه اسلامی دریم ماخذ اجماع
۷۸	.....	په اجماع باندې قرآنی دلائل
۷۸	.....	د فقه اسلامی څلورم ماخذ قیاس
۷۸	.....	په شرعی لحاظ سره د قیاسی سند حیثیت
۷۸	.....	د علم فقه شرعی حکم
۷۸	.....	د علم فقه دائره کار
۷۸	.....	په احادیثو کښې د امام ابو حنیفه <small>رحمته الله علیه</small> طریقه کار
۷۸	.....	په اجماع د صحابه کرامو <small>رضی الله عنهم</small> کښې د ابو حنیفه <small>رحمته الله علیه</small> طریقه کار
۷۸	.....	په قیاس کښې د امام ابو حنیفه <small>رحمته الله علیه</small> طریقه کار
۷۸	.....	امام ابو حنیفه <small>رحمته الله علیه</small> او د فقه تدوین
۷۸	.....	په عهد نبوی <small>صلی الله علیه و آله</small> کښې فقه
۷۸	.....	په نبی <small>صلی الله علیه و آله</small> د هیري راتلو حکمت
۷۸	.....	د اجتهاد د ضرورت پېښیدو وجه
۷۸	.....	په اصولو کښې اختلاف وجه
۷۸	.....	د فقه په تدوین کښې د امام ابو حنیفه <small>رحمته الله علیه</small> اود هغوی د شاگردانو کردار
۷۸	.....	د امام اعظم <small>رحمته الله علیه</small> او چت اوصاف
۷۸	.....	د امام ابو حنیفه <small>رحمته الله علیه</small> د تدوین محتاطه طریقه

- ۴۱..... دامام ابو حنیفہ رحمہ اللہ د تحقیق او تدوین طریقہ
- ۴۲..... دمدون مسائلو تعداد
- ۴۳..... دعلامہ زاہد کورنی پہ ژبه دفقہ حنفی اصول
- ۴۴..... د پاکو رد احکامو بیان
- ۴۵..... **کتاب التَّائِبَاتِ**
- ۴۶..... د اودس د فرضیت دلیل او اصل
- ۴۷..... په اودس کښې د مخ وینځلو فرضیت
- ۴۸..... د څنگلو او گیتو د وینځلو په فرضیت کښې اختلاف
- ۴۹..... د سرد مسح په مقدار کښې څلور مذاہب
- ۵۰..... په اودس کښې د دواړو لاسونو وینځلو مسنونیت
- ۵۱..... په اودس کښې د بسم الله مسنونیت
- ۵۲..... په اودس کښې د مسواک مسنونیت
- ۵۳..... د غوړونو د مسح مسنونیت
- ۵۴..... د بیرې د خلال مسنونیت
- ۵۵..... د گوتې د خلال مسنونیت
- ۵۶..... د نیت استحباب
- ۵۷..... د ټول سرد مسحې مسنونیت
- ۵۸..... د ترتیب مسنونیت
- ۵۹..... د سیلینو نه په خروج د اودس ماتیدل
- ۶۰..... د غیر سیلینو نه په خروج د اودس ماتیدل
- ۶۱..... کوم خوب د اودس ماتونکې دې
- ۶۲..... په بې هوشن او لیونتوب سره د اودس ماتیدل
- ۶۳..... په قهقهه د اودس ماتیدل
- ۶۴..... د غسل فرائض
- ۶۵..... د غسل مسنون طریقہ
- ۶۶..... په غسل کښې د کونسو او بیرې وینځلو حکم
- ۶۷..... غسل راجیونکی اسباب
- ۶۸..... وجوب د غسل په التقاء دختانیو
- ۶۹..... وجوب د غسل په حیض او نفاس
- ۷۰..... د غسل مسنون مواقع
- ۷۱..... د مذئ او ودئ په وتلو د اودس وجوب
- ۷۲..... د اوبو احکام
- ۷۳..... د وونې او میوې په نچور شوو اوبو د اودس حکم
- ۷۴..... په مغلوبه اوبو د طهارت حکم
- ۷۵.....

- ۸۰ ..... په دوه صفتنه اوبو د طهارت حکم.
- ۸۱ ..... په اوبو کښې دنجاست د پړوتو حکم.
- ۸۲ ..... په روانو اوبو کښې د نجاست پړوتل.
- ۸۳ ..... په لوڼې حوض کښې د نجاست پړوتل.
- ۸۴ ..... په اوبو کښې د بې ویني څیز د مرګ حکم.
- ۸۵ ..... په اوبو کښې داوسیدونکی څیز په مرګ د اوبو حکم.
- ۸۶ ..... د مستعملو اوبو حکم.
- ۸۷ ..... د اوبو د مستعملو گرځیدو سبب.
- ۸۸ ..... په دباغت باندې د څرمن طهارت.
- ۸۹ ..... د مردارې د ویخته او هلووکی حکم.
- ۹۰ ..... په کوهی کښې دنجاست پړوتو احکام.
- ۹۱ ..... په کوهی کښې د حیواناتو د مرګ حکم.
- ۹۲ ..... په کوهی کښې د کونترې وغیره د مرګ حکم.
- ۹۳ ..... په کوهی کښې د چیلن وغیره په مرګ د اوبو حکم.
- ۹۴ ..... په کوهی کښې د حیوان پرسیدل او رژیدل.
- ۹۵ ..... کومه بوقه معتبر ده؟
- ۹۶ ..... د دریایی کوهی د پاکې حکم.
- ۹۷ ..... د مرځناور په موندو دکوهی داوبو دنجاست حکم.
- ۹۸ ..... د جوتو احکام.
- ۹۹ ..... دهر ځناور خوله دهغې د جوتې حکم لری.
- ۱۰۰ ..... د پاکې جوتې بیان.
- ۱۰۱ ..... د سپی د جوتې حکم.
- ۱۰۲ ..... د پیشو د جوتې حکم.
- ۱۰۳ ..... د خړاو قچر د جوتې حکم.
- ۱۰۴ ..... په ماء مشکوک د اودس حکم.
- ۱۰۵ ..... بَابُ التَّيْمِیْمِ
- ۱۰۶ ..... د تیمم د جواز شرطونه.
- ۱۰۷ ..... د مرض د وجې د تیمم اباحت.
- ۱۰۸ ..... د یخنن د وجې د تیمم جواز.
- ۱۰۹ ..... د تیمم طریقه.
- ۱۱۰ ..... په تیمم کښې د حدث اصغر او اکبر برابری.
- ۱۱۱ ..... په کومو څیزونو تیمم جائز دي؟
- ۱۱۲ ..... د تیمم دپاره د نیت شرطیت.
- ۱۱۳ ..... تیمم ماتونکی څیزونه.

- ١٩ د تیمم دپاره د متیمم به د طهارت شرط
- ٢٠ داوبو موندلو په صورت کښې د تیمم حکم
- ٢١ په یو تیمم باندې د گټرو مونځونو ادا کولو حکم
- ٢٢ د جنازې فوت کیدو په وخت د تیمم حکم
- ٢٣ د جمعې د فوت کیدو په وخت د تیمم حکم
- ٢٤ د وختی مونځ د فوت کیدو په وخت کښې د تیمم حکم
- ٢٥ د مسافر تیمم کول او په کجاوه کښې د اوبو هیریدو حکم
- ٢٦ د متیمم دپاره داوبو د لټون حکم
- ٢٧ دملگری نه د اوبو غوښتلو په صورت کښې د تیمم حکم
- ٢٨ **بَابُ التَّيَمُّمِ عَلَى الْخُفَيْنِ**
- ٢٩ د مسح ثبوت په سنت باندې
- ٣٠ د مسح علی الخفین دجواز شرطونه
- ٣١ دمسحې موده
- ٣٢ خفین فقال **لِلْمَقِیمِ یوما وليلة وللمسافر ثلاثة ايام ولیالیها (کفایه)**
- ٣٣ د مسحې د موده شروع به د کوم وخت نه کیږي؟
- ٣٤ د مسح مستون طریقہ
- ٣٥ په مسح کښې فرض مقدار
- ٣٦ د موزې د څیروالی په صورت کښې د مسح حکم
- ٣٧ دجنب دپاره د مسح عدم جواز
- ٣٨ د مسح نواقض
- ٣٩ دمودې تیریدل اوموزې ویستل
- ٤٠ مقیم چه مسافرشی نو د مسح حکم
- ٤١ په جرموقینو باندې د مسحې حکم
- ٤٢ په جوراوبو باندې د مسح حکم
- ٤٣ په څه باندې مسح جائز نه ده
- ٤٤ په پټو باندې د مسحې کولو حکم
- ٤٥ **بَابُ التَّيَمُّمِ وَالْاِسْتِحَاذَةِ**
- ٤٦ د حیض په کمه موده کښې اختلاف
- ٤٧ د حیض اکثره موده
- ٤٨ د حیض دوینې رنگونه
- ٤٩ په حیض باندې د روژې اومونځ ساقط کیدل
- ٥٠ جمات ته د داخلیدو ممانعت
- ٥١ د طواف او وطی کولو حرمت
- ٥٢ دحائضې اوجنب دپاره د قران د تلاوت حرمت

- ۶۰ ..... دقرآن پاک د مسه کولو حکم
- ۶۱ ..... دلسو ورځونه وړاندې د وینې اودریدل
- ۶۲ ..... د طهر فاصل او غیر فاصل بیان
- ۶۳ ..... د طهر موده
- ۶۴ ..... استحاضه څه نه منع کوی
- ۶۵ ..... د هرمانځه د وخت دپاره د مستحاضه اودس
- ۶۶ ..... د معذورینود اودس په ناقض کښې مذاهب
- ۶۷ ..... د نفاس تعریف
- ۶۸ ..... د ولادت نه وړاندې د وینې حکم
- ۶۹ ..... د نفاس د کمې اوزیاتی مودې بیان
- ۷۰ ..... په نفاس کښې د څلورینستو ورځونه د وینې زیادت
- ۷۱ ..... د یوې خیتې د ماشومانو حکم
- ۷۲ ..... د پلیتو او دهغې د پاکولو بیان
- ۷۳ ..... بَابُ الْأَنْجَائِیْنَ وَتَقْوِیَّتِهَا
- ۷۴ ..... د نجاست نه د پاکۍ ضرورت
- ۷۵ ..... په کومو څیزونو چه نجاست زائله کیږی
- ۷۶ ..... د جوته دار نجاست نه د موزې پاکول
- ۷۷ ..... د نجاست نه د جامې پاکولو طریقه
- ۷۸ ..... د منی د محل د پاکولو طریقه
- ۷۹ ..... د تورې وغیره د پاکولو طریقه
- ۸۰ ..... د زمکې د طهارت طریقه
- ۸۱ ..... په نجاست غلیظه کښې د معاف شوی مقدار حد
- ۸۲ ..... د نجاست خفیفه د معاف شوی مقدار بیان
- ۸۳ ..... د نجاست مرئی د طهارت طریقه
- ۸۴ ..... د نجاست غیر مرئی د طهارت طریقه
- ۸۵ ..... په استنجا کښې د کانړو د عدد حکم
- ۸۶ ..... په اوبو باندې د استنجا کولو حکم
- ۸۷ ..... د محل نه د نجاست د تجاوز په صورت کښې د استنجا حکم
- ۸۸ ..... په کومو څیزونو استنجا مکروه ده؟
- ۸۹ ..... په طعام اوبنی لاس د استنجا کولو کراهت
- ۹۰ ..... کتاب الصلاة
- ۹۱ ..... د صبا د مونځ اول او آخر وخت
- ۹۲ ..... د ماسپڅین اول او آخری وخت
- ۹۳ ..... د مازيگر اول او آخر وخت

- د ماسخوتن اول او آخر وخت ۱۱
- د وترو اول او آخروخت ۱۲
- د صبا افضل وخت ۱۳
- په گرمې كښې د ماسپڅين مستحب وخت ۱۴
- د ما زېگر د مونځ د روستوالې استحباب ۱۵
- د ماښام مستحب وخت ۱۶
- د ماسخوتن مستحب وخت ۱۷
- د وترو مستحب وخت ۱۸
- بَلَاءُ الْاَقَان ۱۹
- د اذان اهميت او فضيلت ۲۰
- د اذان شرعي حيثيت ۲۱
- په اذان كښې د ترجيع حكم ۲۲
- د صبا په مانځه كښې د ،، الصلاة خير من النوم زيادت ۲۳
- اقامت د اذان پشان دې ۲۴
- په اذان كښې ترسيل او اقامت كښې حذر كول ۲۵
- په اذان او اقامت كښې د استقبال قبلي حكم ۲۶
- د قضاء شوو مونځونو دپاره د اذان حكم ۲۷
- د زياتو قضاء شوو مونځونو دپاره د اذان او اقامت حكم ۲۸
- د اذان او اقامت دپاره د طهارت حكم ۲۹
- بغير د اودس نه د اقامت كراهت ۳۰
- په حالت د جنابت كښې د اذان حكم ۳۱
- د وخت نه وړاندې د اذان كولو په حكم كښې د فقهاو اقوال ۳۲
- بَلَاءُ مُرُودِ الصَّلَاةِ اِلَى تَقْدِيمِهَا ۳۳
- د مونځ گزار دپاره د بې اودسو او پليتونو د طهارت وجوب ۳۴
- د ستر عورت وجوب ۳۵
- د سړي عورت ، او د نامه او پندو په عورتيت كښې اختلاف ۳۶
- د اصليې ښځې د عورت حكم ۳۷
- د وينزې د عورت بيان ۳۸
- د نجاست زائله كونكي څيز نه موندلو په وخت د مونځ حكم ۳۹
- په بريښه د مونځ كولو حكم ۴۰
- په نيت او تكبير تحريمه كښې په بل عمل سره د فصل كولو حكم ۴۱
- په مانځه كښې قبلي ته د مخ كولو حكم ۴۲
- د ويريدونكي سړي د قبلي حكم ۴۳
- د مشتبه قبله ، سړي د قبلي حكم ۴۴

۱۷۵	د مونځ کولو نه پس په استقبال د قبله کښې د غلطن علم
۱۷۵	د مانځه په دوران کښې د قبلې په طرف پوهیدل
۱۷۶	د مونځ د صفت بیان
۱۷۶	باب حلقۃ الصلاة
۱۷۶	د مونځ فرائض
۱۷۸	د مونځ واجبات
۱۷۸	د مونځ طریقه او د تکبیر تحریمه حکم
۱۷۸	لاسونه د تکبیر سره او چټول
۱۷۹	د لاسونو پورته کولو اندازه
۱۷۹	دالله اکبر په ځانې د نورو اسماء حسنی وئیلو حکم
۱۷۹	په قیام کښې د لاس کیځودو طریقه او محل
۱۷۹	په ثناء کښې ماثوره دعاء
۱۷۹	د تعوذ احکام
۱۷۹	تسمیه
۱۸۰	په تعوذ تسمیه او آمین کښې د جهر او اخفاء حکم
۱۸۰	د سورة فاتحه او ضم سورت حکم
۱۸۰	د امام او مقتدی دپاره د آمین وئیلو حکم
۱۸۱	په آمین کښې د جهر او اخفاء حکم
۱۸۱	رکوع ته د تگ په وخت کښې تکبیر وئیل
۱۸۱	د رکوع کیفیت او تسبیح
۱۸۱	په مانځه کښې د تحمید او تسمیع احکام
۱۸۱	د قومه نه تر سجدې پورې د احکامو بیان
۱۸۱	د سجدې کیفیت
۱۸۱	په پوزه او تندي باندې د سجدې کولو حکم
۱۸۱	د پټۍ په پلو او په زیاتۍ جامه باندې د سجدې حکم
۱۸۱	دواړه متې په سجده کښې کهلاز ساتل
۱۸۱	په سجده کښ خپته د پتونانو نه جدا ساتل
۱۸۱	د پښو د گوتو مخ قبلې طرف ته کول
۱۸۱	د سجدې تسبیح
۱۸۱	د سجدې نه د پورته کیدو او جلسې طریقه
۱۸۱	د سجدې نه د اوږدېدو کیفیت
۱۸۱	د دویم رکعت پوره کولو طریقه
۱۸۱	د رفع یدین حکم
۱۸۱	په قرأت کښې د جهر حکم

۴۷	پہ پتہ د قرأت لوستلو مواقع.....
۴۸	د وترو درې رکعتونه پہ یو سلام پوره کول.....
۴۹	پہ وترو کښې د قنوت وئیلو محل.....
۵۰	پہ ټول کال کښې د قنوت وئیلو حکم.....
۵۱	پہ وترو کښې د فاتحہ او سورت د لوستلو حکم.....
۵۲	د قنوت لوستلو طریقه.....
۵۳	د وترو نه سوا د قنوت وئیلو حکم.....
۵۴	د قرأت دپاره د سورت مقرر کولو حکم.....
۵۵	د مونځ د صحت دپاره د کم نه کم قرأت اندازه.....
۵۶	د قرأت خلف الامام شرعی حکم.....
۵۷	د امامت د احکامو بیان.....
۵۸	باب الإمامة.....
۵۹	د جماعت شرعی حیثیت.....
۶۰	د امامت زیات حقدار.....
۶۱	پہ علمیت کښې د برابری نه پس د امامت حقدار.....
۶۲	پہ علم او قرأت کښې د برابری په صورت کښې د امامت حقدار.....
۶۳	د امامت دپاره د تقوی نه پس د استحقاق صفت.....
۶۴	د مکروه الامامت کسانو بیان.....
۶۵	د اوږد مونځ حکم.....
۶۶	د ښځو د امامت کراهت.....
۶۷	د یو مقتدی په امام پسې اقتداء.....
۶۸	د دوو مقتدیانو د اوږدو مقام.....
۶۹	د سرو دپاره په ښځو او ماشومانو پسې د اقتداء حکم.....
۷۰	د صفونو ترتیب.....
۷۱	د ښځې د محاذات مسئله.....
۷۲	د محاذات شرطونه.....
۷۳	د ښځو دپاره په جماعت کښې شرکت.....
۷۴	د یوږی گانو ښځو دپاره په جماعت کښې شرکت.....
۷۵	د طاهره دپاره د مستحاضه اقتداء کول.....
۷۶	د قاری په امی او د کاسی په عاری پسې اقتداء.....
۷۷	اودس کونکو دپاره په تیمم کونکو پسې اقتداء.....
۷۸	په ماسح پسې د غاسل اقتداء.....
۷۹	د قائم په قاعد پسې اقتداء.....
۸۰	د راکم او ساجد دپاره د مومی پسې اقتداء.....

- ۱۳۲ ..... د مفترض دپاره په متنفل پسې اقتداء.
- ۱۳۳ ..... د يومفترض په بل مفترض پسې اقتداء.
- ۱۳۴ ..... د متنفل دپاره په مفترض پسې اقتداء.
- ۱۳۵ ..... په بې اودسه امام پسې د اقتداء حکم.
- ۱۳۶ ..... په مانځه کښې دگتکو اړولو راپولو کراهت.
- ۱۳۷ ..... د گوتو نه د تقونو ويستلو او په تشې د لاسونو کيخودلو کراهت.
- ۱۳۸ ..... په مانځه کښې د جامې راغونډول او د سدل کراهت.
- ۱۳۹ ..... په مانځه کښې ښې او گس طرف ته د کتلو کراهت.
- ۱۴۰ ..... په مانځه کښې د سپې پشان کيښاتلو کراهت.
- ۱۴۱ ..... په مانځه کښې د سلام جواب ورکولو حکم.
- ۱۴۲ ..... په مانځه کښې د پرتلي وهلو او د ويختو معقوص کولو کراهت.
- ۱۴۳ ..... په مانځه کښې په قصد يا په هيره خوراک ځکاک کول.
- ۱۴۴ ..... په مانځه کښې د امام بې اودسه کيدل.
- ۱۴۵ ..... د سر نه د مونځ شروع کولو افضليت.
- ۱۴۶ ..... د مونځ په دوران کښې د ليونتوب، احتلام، او بيهوشۍ راتلل.
- ۱۴۷ ..... د تشهد نه پس د بې اودسې راتلل.
- ۱۴۸ ..... د تشهد نه پس په قصد بې اودسه کيدل.
- ۱۴۹ ..... د متيم په مانځه کښې د اوبو ليدل.
- ۱۵۰ ..... د فوت شوو مونځونو بيان.
- ۱۵۱ ..... بَابُ كَيْفَا لِقَايَةِ
- ۱۵۲ ..... د فوت شوی مونځ د قضاء راپرو وخت.
- ۱۵۳ ..... په فوت شوو او وختی مونځونو کښې ترتيب.
- ۱۵۴ ..... په فوت شوی مونځونو کښې د ترتيب حکم.
- ۱۵۵ ..... هغه درې وختونه چه مونځ په کښې مکروه دي.
- ۱۵۶ ..... بَابُ الْأَوْقَاتِ
- ۱۵۷ ..... په درې وختونو کښې د جنازې او د تلاوت د سجدي حکم.
- ۱۵۸ ..... د صبا او مازيگر نه پس د نوافلو حکم.
- ۱۵۹ ..... د صبا او مازيگر نه د پس د قضا مونځونو د کولو رخصت.
- ۱۶۰ ..... د صبا صادق نه پس د دوه رکعتيه سنتو نه د زياتي نوافلو کراهت.
- ۱۶۱ ..... د ماښام نه پس د فرضو نه وړاندې د نفلو حکم.
- ۱۶۲ ..... د نوافلو بيان.
- ۱۶۳ ..... بَابُ التَّوَاتُلِ
- ۱۶۴ ..... د سنت موکده او غير موکده بيان د رکعتونو تعداد.
- ۱۶۵ ..... د شپې اود ورځو د نوافلو تعداد.

۲۵۸	په فرائضو کښې د قرأت حکم
۲۵۹	د فرضو په آخری دوو رکعتونو کښې د قرأت حکم
۲۶۰	د نفلو په فساد د قضاء حکم
۲۶۱	په څلور رکعته مونځ کښې د دویمې شفعی په فساد د قضا حکم
۲۶۲	د قدرت علی القیام باوجود په ناسته د نفل کولو حکم
۲۶۳	په مانځه کښې د قیام نه قعود ته د تلو حکم
۲۶۴	د ښار نه بهر په څاروی باندې د نفل کولو حکم
۲۶۵	د سجده سهو بیان
۲۶۶	په سجده سهو
۲۶۷	د سجده سهو وجوب او د ادا کولو طریقه
۲۶۸	د جنس صلاه ځنې چه نه وی دهغې د زیادت حکم
۲۶۹	د سنت په ترک د سجده سهو حکم
۲۷۰	د واجب په پریځودلو د سهو وجوب
۲۷۱	د جهر په ځانې پټ قرأت وئیل او ددې په عکس
۲۷۲	د امام په سهو د مقتدی سهو ده
۲۷۳	د مقتدی سهو د امام سهو نه ده
۲۷۴	د اولنۍ قعدې د هیریدو صورت
۲۷۵	د پنځم رکعت نه قاعدې ته واپس کیدل
۲۷۶	آخری قعدې هیریدلو حکم
۲۷۷	د شپږم رکعت ملاوولو حکم
۲۷۸	په څلورم د قعدې نه پس د اوږدولو حکم
۲۷۹	د پنځم رکعت نه پس د شپږم رکعت کول
۲۸۰	په درې یا څلور رکعته کولو کښې د شک حکم
۲۸۱	د سهو د باریار پیښیدو حکم
۲۸۲	د بیمار د مونځ بیان
۲۸۳	په صلاه الترتیب
۲۸۴	د قیام نه د عاجز کس مونځ
۲۸۵	د رکوع او سجده نه د عاجز مونځ
۲۸۶	د ناستې نه د عاجز کس مونځ
۲۸۷	په اړخ په ملاسته د مونځ کولو حکم
۲۸۸	د سر د اشارې نه د عاجز کس مونځ
۲۸۹	په قیام قادر او د رکوع او سجده نه د عاجز مونځ
۲۹۰	په مانځه کښې د قیام نه عاجزه کیدل
۲۹۱	په اشاره د رکوع او سجده نه په قیام قدرت موندل

۱۴۲	د اشارې نه په رکوع او قیام قدرت موندل
۱۴۳	د بیهوشۍ وجه د زیاتو قضا شوو مونځونو کښې ترتیب
۱۴۵	د سجده تلاوت بیان
۱۴۵	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
۱۴۵	په قرآن کریم کښې د سجده تعداد
۱۴۶	په نالۍ او سامع د تلاوت د سجده وجوب
۱۴۶	د مقتدی په تلاوت د سجده تلاوت حکم
۱۴۸	دمونځ گذار د خارجي کس نه د سجده آیت اوریدل
۱۴۸	په مونځ کښې سجده کول کافی نه دی
۱۴۸	د یو آیت خارج او صلاة دواړو کښې د لوستلو په وجه د سجده حکم
۱۴۸	د خارجي تلاوت دپاره سجده کول اویا په مانځه کښې هم هغه آیت لوستل
۱۴۹	په یو مجلس کښې د یو تیت په تکرار سره د سجده حکم
۱۴۹	د سجده کولو طریقه
۱۴۹	د مسافر د مونځ بیان
۱۴۹	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
۱۴۹	د سفر شرعی مصات
۱۴۹	په سمندر کښې د اوچي رفتار معتبر نه دي
۱۴۹	د قصر مونځ شرعی حیثیت
۱۴۹	د قصر په ځانې د اتمام حکم
۱۴۹	د قصر شروع کولو مقام
۱۴۹	د اقامت د مودې حد
۱۴۹	بغیر د نیت د قیام نه په یو ځانې کښې د قیام حکم
۱۴۹	په دار الحرب کښې د لښکر د اقامت د نیت حکم
۱۴۹	د مسافر دپاره د مقیم د اقتداء حکم
۱۴۹	د مسافر په فوت شوی مونځ کښې په مقیم پسې اقتداء
۱۴۹	د مسافر مقیمینو ته د امامت حکم
۱۴۹	مسافر امام دپاره د اتواصلا تکم فانا قوم سفرا وئیل مستحب دی
۱۴۹	وطن ته په واپس کیدو د اتمام حکم
۱۴۹	د اقامت وطن په وطن د اقامت سره باطلیږي
۱۴۹	په دوو ښارونو کښې د اقامت د نیت حکم
۱۴۹	د سفر د مونځ په حضر کښې او ددې په عکس
۱۴۹	په قصر کښې د نافرمان او تابعدار برابری
۱۴۹	د جمعي د مونځ بیان
۱۴۹	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۴	د جمعی د صحت شرطونه.....
۳۵	شرائط د صحت اداء، رومي شرط سلطان دي.....
۳۵	د جمعی د مانځه دپاره د وخت شرطيت.....
۳۶	د جمعی دپاره د خطبي شرطيت.....
۳۶	په خطبه کښې د قيام حکم.....
۳۶	په خطبه کښې په ذکر باندې د اکتفاء حکم.....
۳۹	د جمعی دپاره دجماعت شرطيت.....
۳۹	په کومو افرادو باندې جمعه فرض نه ده.....
۳۹	دمعذورو خلقو په جمعه کښې د شرکت حکم.....
۳۹	خوک خوک د جمعی امامت کولی شي.....
۳۹	جمعی د مانځه نه وړاندې په کور کښې د ماسپڅين دمونغ حکم.....
۳۹	خانله د ماسپڅين مونغ کونکې جمعی ته حاضریدلې شي.....
۳۹	د جمعی نه وړاندې په ښار کښې دننه د معذورينو د ماسپڅين جماعت کول.....
۳۹	په جمعه کښې د امام رالاندې کولو حکم.....
۳۹	تشهد يا سجده سهو کښې دامام رالاندې کول.....
۳۹	د خطبي دپاره د امام د راوتلو نه پس د نفلو حکم.....
۳۹	په اولني اذان د خرڅولو او اخستلو ممانعت.....
۳۹	د اخرونو د مونځونو بيان.....
۳۹	بَابُ صَلَاةِ الْيَتِيمَيْنِ.....
۳۹	د اخرونو مسنون اعمال.....
۳۹	د صدقة الفطر (سرسايه) ورکولو وخت.....
۳۹	په عيدگاه کښې دمونغ نه مخ کښې د نفلو کولو حکم.....
۳۹	داختر د مونغ وخت.....
۳۹	داختر د مونغ طريقه.....
۳۹	د اخرونو په تکبيرونو کښې د رفع يدين حکم.....
۳۹	د مونغ نه پس د خطبي حکم.....
۳۹	د منفرد دپاره د اختر دمونغ قضاء راوړلو حکم.....
۳۹	د رمضان د مياشتې په ورځه کښې پتيدل.....
۳۹	د لوني اختر مستحبات.....
۳۹	په لاره کښې په جهر سره د تکبير ونيولو حکم.....
۳۹	د لوني اخترمونغ دويمې او دريمې ورځې ته وروستو کول.....
۳۹	د نمر د تندر نيولو د مونغ بيان.....
۳۹	بَابُ صَلَاةِ الْكُفَرِيِّ.....
۳۹	د نمر د تندر نيولو دمونغ طريقه.....

۳۳۲	د اوږد او په پته قرأت کولو حکم
۳۳۵	د مونځ نه پس د دعا حکم
۳۳۵	د جمعې امام په صلاوة الکسوف امامت کوي
۳۳۶	د سپوږمې په تندر نیولو کښې د جماعت حکم
۳۳۶	د استسقاء د مونځ بیان
۳۳۶	باب الاستسقاء
۳۳۶	د صاحبینو څخه نقطه نظر
۳۳۸	په استسقاء کښې په قرأت باندې د جهر کولو حکم
۳۳۹	په استسقاء کښې د دعا مستحب طریقه
۳۳۹	باب قیام و کھڑتختان
۳۴۰	د تراویحو حکم او رکعتونه
۳۴۲	په غیر رمضان کې د وتر د جماعت حکم
۳۴۳	د ویرې د مونځ بیان
۳۴۳	باب صلاة القوی
۳۴۳	د صلاة الخوف کولو طریقه
۳۴۳	په صلاة الخوف کښې د مقیم امام امامت
۳۴۳	په حالت د مونځ کښې د جنگ حکم
۳۴۳	په سورلۍ د مونځ کولو حکم
۳۴۴	د جنازې د مونځ بیان
۳۴۴	باب الجنائز
۳۴۸	د قریب المرګ د خملولو کیفیت
۳۴۹	د جامو ترل او سترګو بندول
۳۵۰	مړی ته د غسل ورکولو طریقه
۳۵۲	د مړی د زینت مسنون اعمال
۳۵۲	د سړی دپاره مسنون کفن
۳۵۲	په دوه جامو د اکتفاء کولو حکم
۳۵۵	په کفن کښې د انقبضتلو طریقه
۳۵۵	د ښځې مسنون کفن
۳۵۶	مړی ته د کفن اغوستلو طریقه
۳۵۶	کفن ته د خوشبوئی لوګې کولو حکم
۳۵۸	د جنازې د مونځ فرضیت
۳۵۸	په مړی د جنازې د مونځ حقدار
۳۵۹	د غیر ولی د جنازې مونځ کولو صورت
۳۵۹	د جنازې د مونځ نه کیدو په صورت کښې په قبر د مونځ حکم

- ۳۶ امام به د مړې د سښې برابر او درېږي.....
- ۳۷ د مونځ کولو طریقه.....
- ۳۸ په جومات کېنې د جنازې د مونځ کولو حکم.....
- ۳۹ د جنازې د کټ اوړلو طریقه.....
- ۴۰ د جنازې د کټ کيڅودلو نه وړاندې د کیناستو کراهت.....
- ۴۱ قبر ته د سپارلو په وخت کېنې مسنون دعا.....
- ۴۲ په قبر کېنې د لگیدونکو څیزونو احکام.....
- ۴۳ د شهید بیان.....
- ۴۴ **بَابُ الشَّهِيدِ**.....
- ۴۵ د شرعی شهید قسمونه.....
- ۴۶ جُنُبُ شهید ته د غسل وړ کولو حکم.....
- ۴۷ د شهید د وینې جامو، اوزیاتی څیزونو د وینځلو حکم.....
- ۴۸ د ارثا ث تعریف.....
- ۴۹ په حد او قصاص کېنې د مقتول د غسل او جنازې حکم.....
- ۵۰ په کعبه کېنې د تنه د مونځ کولو بیان.....
- ۵۱ **بَابُ الْمَسْأَلَةِ الْكَبِيرَةِ**.....
- ۵۲ په کعبه کېنې د تنه د مونځ کولو طریقه.....
- ۵۳ په کعبه کېنې جماعت سره د مونځ کولو حکم.....
- ۵۴ په مسجد حرام کېنې د جماعت طریقه.....
- ۵۵ د خانه کعبې د چټ د پاسه د مانځه حکم.....
- ۵۶ د زکاة بیان.....
- ۵۷ **بَابُ الزَّكَاةِ**.....
- ۵۸ د زکاة د وجوب شرطونه.....
- ۵۹ په ماشوم او لیونی د زکاة د وجوب حکم.....
- ۶۰ په مکاتب باندې د زکاة عدم وجوب.....
- ۶۱ په مقروض د زکاة د وجوب تفصیل.....
- ۶۲ د قرض نه په زیاتی مال کېنې د وجوب زکاة.....
- ۶۳ په حوائج اصلیه کېنې د زکاة عدم وجوب.....
- ۶۴ په زکاة کېنې د نیت شرطیت.....
- ۶۵ د ټول مال د صدقې په صورت کېنې د زکاة حکم.....
- ۶۶ د اوبیانو د زکاة بیان.....
- ۶۷ **بَابُ زَكَاةِ الْاَنْهَالِ**.....
- ۶۸ د اوبیانو د زکاة حکم.....
- ۶۹ د اوبیانو په زکاة کېنې استیناف اول او ثانی.....

- ۳۰ ..... په مطلق اوبسانو کښې د زکاة حکم
- ۳۱ ..... د غواگانو د زکاة حکم
- ۳۲ ..... **بَابُ صَدَقَةِ الْكَلْبِ**
- ۳۳ ..... په غواگانو کښې د څلوښتونه تر شپیتو پورې عفو
- ۳۴ ..... د چیلو د زکاة بیان
- ۳۵ ..... **بَابُ صَدَقَةِ الْفَتَمِ**
- ۳۶ ..... د گډو او چیلو د حکم یووالې
- ۳۷ ..... په اسونو کښې د زکاة فرضیت
- ۳۸ ..... **بَابُ زَكَاةِ الْخَيْلِ**
- ۳۹ ..... د مختلفو څاروو په بچو کښې د زکاة حکم
- ۴۰ ..... د واجب شوی نوع د عدم وجود په وخت د زکاة حکم
- ۴۱ ..... د یو جنس په زکاة کښې د قیمت ورکولو حکم
- ۴۲ ..... په کومو څناورو کښې زکاة شته؟
- ۴۳ ..... مصدق به درمیان څاروې اخلی
- ۴۴ ..... دکال په مینځ کښې د ، مستفاد مال، زکاة
- ۴۵ ..... په عفو کښې د زکاة حکم
- ۴۶ ..... د زکاة د وجوب نه پس د مال هلاکت
- ۴۷ ..... دوراندې نه د زکاة ورکولو حکم
- ۴۸ ..... د سپینو زرو د زکاة بیان
- ۴۹ ..... **بَابُ زَكَاةِ الْيَتِيمَةِ**
- ۵۰ ..... د دوو سوو روپونه په زیاتو کښې زکاة
- ۵۱ ..... د سرو او سپینو زرو نه د مرکب شوې سکو حکم
- ۵۲ ..... د سرو زرو نصاب او مقدار
- ۵۳ ..... په شلویاندې د زیاتی مثقالو د زکاة حکم
- ۵۴ ..... د څلورو مثقالونه په کم کښې د زکاة حکم
- ۵۵ ..... د سرو او سپینو زرو مخلوطو څیزونو زکاة
- ۵۶ ..... په سامان تجارت کښې د زکاة حکم
- ۵۷ ..... **بَابُ زَكَاةِ الْعُرُوشِ**
- ۵۸ ..... د فقراو د پاره د انفع اعتبار
- ۵۹ ..... په دواړو اړخونو دکال کښې د نصاب د تکمیل اعتبار
- ۶۰ ..... د سرو او سپینو زرو سره د سامان تجارت گډون
- ۶۱ ..... د سامان تجارت د گډون اعتبار په اجزاو او که په قیمت
- ۶۲ ..... د فصلونو اود میوو د عشر بیان
- ۶۳ ..... **بَابُ زَكَاةِ الزُّنُوفِ وَالْأَنْفِ**

- ۳۱..... د زمکې په پیداوار کې د عشر نصاب
- ۳۲..... د نیم عشر وجوب
- ۳۳..... د عشری زمکې په شهید وکښې زکاة
- ۳۴..... چاته چه زکوة ورکول جائز دی او چاته نه دهغې بیان
- ۳۵..... **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا أَمْوَالَكُمْ الَّتِي رَزَقْنَاكُمْ مِمَّا دَخَلَ فِيهَا يَدَايُكُمُ الْفِتْرَةُ**
- ۳۶..... د زکاة د مصارفو بنیاد او اصل
- ۳۷..... د فقیر او مسکین تعریف
- ۳۸..... د مرثی آزادول
- ۳۹..... د قرض داری د مصرفیت بیان
- ۴۰..... د فی سبیل الله د مصرفیت بیان
- ۴۱..... د مسافر مصرفیت
- ۴۲..... اته قسمه مصارف دی مستحق نه دی
- ۴۳..... ذمی ته د زکاة ورکولو حکم
- ۴۴..... چاته زکاة ورکول جائز نه دی
- ۴۵..... خپل هر قسمه غلام ته د زکاة ورکولو عدم جواز
- ۴۶..... د مالدار غلام ته زکاة ورکول
- ۴۷..... د مالدار خوی ته زکاة ورکول
- ۴۸..... بنو هاشم ته د زکاة ورکولو حکم
- ۴۹..... د بنو هاشم مصداق
- ۵۰..... مستحق گټل او زکاة ورکول
- ۵۱..... خپل مکاتب یا غلام ته زکاة ورکول
- ۵۲..... صاحب نصاب ته زکاة ورکول
- ۵۳..... د نصاب نه کم مالک ته زکاة ورکول
- ۵۴..... د یوینار نه بل ته زکاة منتقل کول
- ۵۵..... د صدقة الفطر بیان
- ۵۶..... **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زَكَاةَ الْفِطْرِ**
- ۵۷..... د صدقة فطر شرعی حکم
- ۵۸..... دخپل ځان دپاره صدقة فطر ورکول
- ۵۹..... د نابالغه اولاد صدقة الفطر
- ۶۰..... د غلامانو صدقة فطر
- ۶۱..... د ښځې صدقة فطر
- ۶۲..... د بالغ اولاد صدقة الفطر
- ۶۳..... د مکاتب، مدبر، او ام ولد صدقة الفطر
- ۶۴..... د غلام مشترک صدقة فطر

- ۲۸۰ ..... په غنمو، اوږو، اورېشو او کجورو کېنې د صدقه الفطر مقدار
- ۲۸۱ ..... د صدقه فطر د وجوب وخت
- ۲۸۲ ..... د صدقه فطر مستحب وخت
- ۲۸۳ ..... صدقه فطر د وخت نه وړاندې ادا کول
- ۲۸۴ ..... د وخت نه وروستو کولو حکم
- ۲۸۵ ..... د روژې بیان
- ۲۸۶ ..... حَقَّابُ الْعُومَر
- ۲۸۷ ..... واجب غیر معین روژې
- ۲۸۸ ..... د میاشت د لیدو حکم
- ۲۸۹ ..... د یوکس د رمضان د میاشتې گواهي رد کیدل
- ۲۹۰ ..... د مطلع د صفا والي په صورت کېنې د رویت ثبوت
- ۲۹۱ ..... د روژې تعریف
- ۲۹۲ ..... په شیطاني خوب د روژې ماتیدل
- ۲۹۳ ..... د ښځې شرمگاه ته په کتلو انزال کیدل
- ۲۹۴ ..... بغیر د انزال نه د ښکلولو حکم
- ۲۹۵ ..... او قبل لم یفطر او که شکرکه ټیگ شکرکل کړه نو روژه ټیگ نه فاسد یای
- ۲۹۶ ..... په ښکلولو سره د انزال حکم
- ۲۹۷ ..... په نفس د قابو په وخت کېنې د ښکلولو اجازت
- ۲۹۸ ..... په قن باندې د روژې ماتیدل
- ۲۹۹ ..... د گتکي یا اوسپنې تیږول
- ۳۰۰ ..... په احد السبیلین کېنې د جماع حکم
- ۳۰۱ ..... دروژې کفار
- ۳۰۲ ..... د فرج نه علاوه په بل خاتې کېنې په دخول سره انزال
- ۳۰۳ ..... د رمضان نه علاوه په نورو روژو کېنې عدم کفار
- ۳۰۴ ..... په دوائې وغیره خوړلو د روژې فساد
- ۳۰۵ ..... د ذکر په سر کېنې دوائې اچول
- ۳۰۶ ..... په خوله د یو خیز ځکل
- ۳۰۷ ..... د ښځې د ماشوم دپاره په خوله کېنې څه پستول
- ۳۰۸ ..... د روژه دار دپاره د جولي جوئیل
- ۳۰۹ ..... د مرض د زیاتیدو په وجه د افطار حکم
- ۳۱۰ ..... قُلْ (وَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا فَمُتَّاتٍ)
- ۳۱۱ ..... په حالت د مرض یا سفر کېنې مرگ راتلل
- ۳۱۲ ..... په صحیح او مقیم د قضاء لزوم
- ۳۱۳ ..... ددې په تقسم او اقسامو غور کول

۲۱۵	د رمضان قضاء دویم رمضان پورې روسته کول.....
۲۱۵	د حاملې او مرضعې په ځان د هلاکت په ویره د روژې ماتول.....
۲۱۵	د شیخ فانی دپاره د افطار حکم.....
۲۱۵	د فدې دپاره وصیت کول.....
۲۱۵	د ماشوم بلوغ اود کافر اسلام په رمضان کښې.....
۲۱۵	د بې هوښۍ د ورځ د روژې عدم قضاء.....
۲۱۵	په بعضې رمضان کښې د لیونتوب حکم.....
۲۱۵	په حائضه او نفاسه د روژې قضاء.....
۲۱۵	په رمضان کښې د حیض نه پاکیدل.....
۲۱۵	غلط فهم سره د صبا نه پس یا د غروب نه وړاندې خوراک کول.....
۲۱۵	د اختر په میاشت کښې د یو عادل د شهادت حیثیت.....
۲۱۵	د ورېځ په ورځ د گواهانو د شمار تفصیل.....
۲۱۵	د اختر د ثبوت دپاره د جم غفیر شرطیت.....
۲۱۵	د اعتکاف بیان.....
۲۱۵	په اعتکاف کښې.....
۲۱۵	د اعتکاف حکم.....
۲۱۵	د اعتکاف تعریف، رکن او شرط.....
۲۱۵	په حالت د اعتکاف کښې د وطی حرمت.....
۲۱۵	د جمات نه د معتکف دپاره د وتلو د اجازت عذرونه.....
۲۱۵	د معتکف دپاره د بیع او شراء حکم.....
۲۱۵	په اعتکاف کښې دخبرو چپ او سیدل.....
۲۱۵	په هیره یا په قصد په جماع کولو د اعتکاف فساد.....
۲۱۵	بغیر عذر د جمات نه دوتلو حکم.....
۲۱۵	د ورځو د اعتکاف په نذر سره د شپو شاملیدل.....
۲۱۵	کتاب الله.....
۲۱۵	د حج بیان.....
۲۱۵	د حج شرعی حیثیت او د وجوب شرطونه.....
۲۱۵	شرطیت د حریت بلوغ او صحت.....
۲۱۵	شرطیت د قدرت د توبینې او سورلۍ.....
۲۱۵	د زاده او راحله د ضروریاتو د ژوند نه زیادت.....
۲۱۵	شرطیت د لارې د امن.....
۲۱۵	د ښځې دپاره د خاوند یا محرم شرطیت.....
۲۱۵	د میقات تعریف او ځایونه.....
۲۱۵	په میقاتونو باندې د احرام د تقدیم حکم.....

- ۶۲ ..... په میقات کښې د دننه خلقو میقات
- ۶۳ ..... دمکې د حج او عمرې د احرام ځایونه
- ۶۴ ..... د احرام ترلو دپاره د غسل یا اودس کول
- ۶۵ ..... د احرام دپاره د جامو بدلول
- ۶۶ ..... د احرام ترلو دپاره د خوشبو لگول
- ۶۷ ..... د احرام د دووه رکعتونو حکم
- ۶۸ ..... د حج د نیت په وخت کښې دعا لوستل
- ۶۹ ..... د تلبیه حکم
- ۷۰ ..... د حاجی مفرد په تلبیه کښې نیت
- ۷۱ ..... د تلبیه الفاظ او په دې کښې کمې زیادت
- ۷۲ ..... د تلبیه په وئیلو سره محرم گرځیدل
- ۷۳ ..... مصنوعات د احرام
- ۷۴ ..... ښکار طرف ته اشاره او خودنه
- ۷۵ ..... په حالت د احرام کښې د ملبو ساتو معانعت
- ۷۶ ..... د محرم دپاره د سر او مخ پیتول
- ۷۷ ..... د محرم دپاره د ویختو او نوکونو کټ کول
- ۷۸ ..... درنگ شوې جامو اغوستل
- ۷۹ ..... غسل کول او حمام ته داخلیدل
- ۸۰ ..... د محرم دپاره د هښانه ترلو حکم
- ۸۱ ..... په خطمی (گل) سره د سر او پیرې وینځل
- ۸۲ ..... د تلبیه په کثرت سره وئیل
- ۸۳ ..... مکې ته د داخلیدو آداب
- ۸۴ ..... د بیت الله لیدو په وخت کښې مسنون عمل
- ۸۵ ..... د حجر اسود ښکلول
- ۸۶ ..... د اضطباع حکم
- ۸۷ ..... طواف به حطیم نه بهر وی
- ۸۸ ..... په اولنو درې چکرونو کښې پهلوانی کول
- ۸۹ ..... باقی څلور چکرونه په اطمینان سره کول
- ۹۰ ..... په هر چکر کښې د حجر اسود استیلام
- ۹۱ ..... په مقام ابراهیم کښې نفل کول
- ۹۲ ..... د طواف قدوم شرعی حیثیت
- ۹۳ ..... د صفا ویرئ مسنون اعمال
- ۹۴ ..... په مروه باندې مسنون اعمال

- ۵۵۰ ..... د سعی د شروع او اختتام خایونه.
- ۵۵۱ ..... د سعی نه پس د احرام په حالت کښې په مکه کښې قیام.
- ۵۵۲ ..... په اوومه ذوالحجه خطبه وئیل.
- ۵۵۳ ..... په یوم التروییه منی کښې اقامت.
- ۵۵۴ ..... په عرفات کښې جمع بین الصلاتین.
- ۵۵۵ ..... په جمع بین الصلاتین کښې یو اذان او دوه اقامتونه.
- ۵۵۶ ..... د خطبې او یا د جمع بین الصلاتین د جماعت پرېخودل.
- ۵۵۷ ..... جبل رحمت سره نژدې. اودریدل.
- ۵۵۸ ..... میدان عرفات ټول موقف دې.
- ۵۵۹ ..... دامام د قیام مستحب کیفیت.
- ۵۶۰ ..... دامام دعا کول او خلقو ته د مناسک حج تعلیم ورکول.
- ۵۶۱ ..... د وقوف عرفه نه وړاندې غسل کول.
- ۵۶۲ ..... مزدلفې ته تگ کول.
- ۵۶۳ ..... په مزدلفه کښې جبل قزح سره نژدې. اودریدل.
- ۵۶۴ ..... دامام مونځ په یو اذان او یو اقامت سره ادا کول.
- ۵۶۵ ..... د مزدلفه په لار کښې د مونځ کولو حکم.
- ۵۶۶ ..... په لسمه ذوالحجه د صبا مونځ په تیاره کښې کول.
- ۵۶۷ ..... د صبا د مانځه نه پس دعا او وقوف کول.
- ۵۶۸ ..... وادی محسر موقف نه دې.
- ۵۶۹ ..... د نمر راختو نه پس منی ته روانیدل.
- ۵۷۰ ..... د جمره عقبه رمی.
- ۵۷۱ ..... د ذبیح، حلق، او قصر احکام.
- ۵۷۲ ..... د حلق افضلیت.
- ۵۷۳ ..... د حلق نه پس د جماع نه سوې ټول محظورات جائز کیدل.
- ۵۷۴ ..... د اختر په ورځ مکه ته راتلل.
- ۵۷۵ ..... د طواف زیارت نه پس سعی کول.
- ۵۷۶ ..... د طواف نه پس دوه رکعت کول.
- ۵۷۷ ..... د طواف زیارت شرعی حیثیت.
- ۵۷۸ ..... د طواف زیارت نه پس منی ته تگ.
- ۵۷۹ ..... په دواړه ورځ د رمی نه پس روانیدل.
- ۵۸۰ ..... په دیارلسمه ذوالحجه مکه ته روانیدل.
- ۵۸۱ ..... په دیارلسمه ذوالحجه د رمی وخت.
- ۵۸۲ ..... مکه ته سامان لیږل او منی کښې ایساریدل.

۴۳۱	مکې ته په واپس کښې مقام محصب کښې ایساریدل
۴۳۲	د طواف صدر حکم
۴۳۳	د محرم مکې ته د داخلیدو نه بغیر عرفات ته تلل
۴۳۴	د وقوف عرفه وخت
۴۳۵	د خوب یا بیهوشۍ په حالت کښې وقوف عرفات
۴۳۶	د ښځې اود سړي په احکامو کښې فرق
۴۳۷	د حج قرآن بیان
۴۳۸	بَابُ الْقِرَانِ
۴۳۹	د حج قرآن افضلیت
۴۴۰	د حج قرآن طریقه
۴۴۱	د قارن مکې ته داخلیدل
۴۴۲	د قارن دپاره د ذبح حکم
۴۴۳	قارن دپاره د روزو حکم
۴۴۴	د یوم النحر نه وړاندې درې روزې نه نیول
۴۴۵	اووه روزې پس د حج نه
۴۴۶	د حج د احکامونه پس په مکه کښې روزې نیول
۴۴۷	د عمرې په پریځودو د دم قرآن ساقط کیدل
۴۴۸	د حج تمتع بیان
۴۴۹	بَابُ التَّمَتُّعِ
۴۵۰	د حج تمتع افضلیت
۴۵۱	د تمتع قسمونه
۴۵۲	د تمتع طریقه
۴۵۳	د طواف په شروع کښې تلبيزه پریځودل
۴۵۴	د تمتع د عمرې نه حلالیدل او د حج دپاره دوباره د اهرام ترل
۴۵۵	د تمتع سائق الهدی طریقه د حج
۴۵۶	د بدنه د تقلید حکم
۴۵۷	د بدنه داشعار حکم
۴۵۸	د تمتع سائق الهدی او غیر سائق الهدی په تحلیل کښې فرق
۴۵۹	د عمرې نه پس په ایام الحج کښې اهرام ترل
۴۶۰	د اهل مکه دپاره د تمتع او قرآن حکم
۴۶۱	د تمتع د عمرې نه پس خپل وطن نه واپس کیدل
۴۶۲	په اشهر الحج کښې د عمرې د اکثر طوافونو په تمتع گرځولو کښې کردار
۴۶۳	د حج میاشتې
۴۶۴	د اشهر الحج نه وړاندې د حج اهرام ترل

- ۱۰۰..... په حالت د حرام کښې د ښځې حیض راتلل
- ۱۰۱..... د جناياتو بيان
- ۱۰۲..... بَابُ الْجَنَائِزَاتِ
- ۱۰۳..... د معمر دپاره د خوشبو د لگولو جنايت
- ۱۰۴..... د اندام نه په کمه حصه خوشبو لگول
- ۱۰۵..... پوره ورځ د گندلې جامې اچول اود سريټول اود پوره ورځ نه د کم حکم
- ۱۰۶..... د څلورمې حصې سر يا ډيرې کټ کول اود دې نه کم
- ۱۰۷..... د حجامت د څانځې د ويختو حلق
- ۱۰۸..... د پښو لاسونو نوکونه کټ کول
- ۱۰۹..... د يو پښې او يو لاس نوکونه کټ کول
- ۱۱۰..... د پنځو نوکونو نه د کم کټ کولو حکم
- ۱۱۱..... د دواړو لاسونو يا پښو په نوکونو کښې د پنځونه د کمو کټ کول
- ۱۱۲..... د عذربه وجه خوشبو لگول جامې اغوستل او حلق کول
- ۱۱۳..... د وقوف عرفات نه وړاندې په احد السيلين کښې جماع کول
- ۱۱۴..... د جماع په وجه د فاسد شوی حج په قضا کښې د ښځې د جدا والی حکم
- ۱۱۵..... د وقوف عرفات نه پس په جماع کولو د حج عدم فساد
- ۱۱۶..... د حلق نه پس جماع کول
- ۱۱۷..... د عمرې د څلورو چکرونو نه وړاندې جماع کول
- ۱۱۸..... په هيره جماع کول
- ۱۱۹..... طواف قدوم په حالت د بې اودسې کښې
- ۱۲۰..... طواف زيارت په بې اودسې کښې کول
- ۱۲۱..... په حالت د حدث يا جنايت کښې د شوی طواف اعاده کول
- ۱۲۲..... طواف صدر په حالت د حدث کښې کول
- ۱۲۳..... طواف صدر ټول يا اکثر چکرونه پريخودل
- ۱۲۴..... د سعی په پريخودو د دم وجوب
- ۱۲۵..... دامام نه وړاندې د عرفات نه تلل
- ۱۲۶..... د وقوف مزدلفه په ترک سره وجوب د دم
- ۱۲۷..... د رمی په ټولو ورځو کښې ترک د رمی الجمار کول
- ۱۲۸..... د پوره يوې ورځې رمی پريخودل
- ۱۲۹..... د ايام النحر نه حلق روستو کول
- ۱۳۰..... د معمر ښکار کول يا بل چاته خودل
- ۱۳۱..... د عامد او ناسی په قتل او دلالت کښې برابرتيا
- ۱۳۲..... د شيعينو څخه په نيزه جزاء کښې د قيمت وجوب
- ۱۳۳..... د ښکار په جزاء کښې د امام محمد او امام شافعی رحمهما الله مسلك

- ۵۸۱ ..... په ښکار کښې د عيب پيدا کولو تاوان
- ۵۸۲ ..... د شتر مرغ د هکې ماتولو جزاء
- ۵۸۳ ..... د کړمو ځناورو په قتل څه نه واجبيږي؟
- ۵۸۴ ..... د ماشۍ، ميگې وړگې او کټمل د قتل حکم
- ۵۸۵ ..... د سپکې وژل
- ۵۸۶ ..... د ملخ د قتل جزاء
- ۵۸۷ ..... د غير ماکول اللحم ښکار د قتلولو جزاء
- ۵۸۸ ..... د چيلن د قيمت نه د تجاوز په صورت کښې اختلاف
- ۵۸۹ ..... د حملې کولو په دوران کښې د ماتونکې ځناورد قتل د جزاء حکم
- ۵۹۰ ..... د اضطار په حالت کښې د ښکار په قتلولو د جزاء وجوب
- ۵۹۱ ..... د بعضې ځناورو د ذبحې جواز
- ۵۹۲ ..... د مسروله کوټنډې د ذبح کولو حکم
- ۵۹۳ ..... د محرم د ذبح حکم
- ۵۹۴ ..... د حلال د ذبح شوی ښکار د محرم د پاره خوراک
- ۵۹۵ ..... د غير محرم د پاره د حرم د ښکار د ذبح کولو حکم
- ۵۹۶ ..... د حرم د گياه يا وونې کټ کولو حکم
- ۵۹۷ ..... په قارن د يو جنايت په کولو د دوو قربانو لږوم
- ۵۹۸ ..... د دوو محرمانو د ښکار په قتل کښې د شرکت حکم
- ۵۹۹ ..... د دوو غير محرم کسانو د يو ښکار قتلولو حکم
- ۶۰۰ ..... د محرم د خرڅولو او اخستلو حکم
- ۶۰۱ ..... د احصار بيان
- ۶۰۲ ..... ټاټې اخستل
- ۶۰۳ ..... د عذر د وجې د ايساريدو حکم
- ۶۰۴ ..... د حلاليدو د پاره د حرم ته د قربانن ليرل
- ۶۰۵ ..... د قارن دوه قربانن ليرل
- ۶۰۶ ..... د احصار د قربانن د پاره د حرم تخصيص
- ۶۰۷ ..... په محصر بالهج باندې د حج او عمرې د قضا وجوب
- ۶۰۸ ..... د محصر بالعمره باندې د حج عمرې قضا
- ۶۰۹ ..... په قارن د يو حج او دوو عمرو قضا وجوب
- ۶۱۰ ..... د هدی ليرلونه پس د احصار زائله کيدل
- ۶۱۱ ..... د هدی او حج لاندې کول
- ۶۱۲ ..... صرف د هدی لاندې کولو صورت
- ۶۱۳ ..... صرف د حج لاندې کول
- ۶۱۴ ..... د حج فوت کيدو بيان

- ۸۸ ..... بَابُ الْفَرَاقَاتِ
- ۸۸ ..... وقوف عرفات فوت کیدل
- ۸۸ ..... د عمرې دپاره وخت عدم تعین
- ۸۸ ..... د عمرې حکم
- ۸۸ ..... د هدی بیان
- ۸۸ ..... بَابُ الْهَدْيِ
- ۸۸ ..... د هدی درې قسمونه
- ۸۸ ..... د هدی او اضحیه د قربانی د څاروو برابری
- ۸۸ ..... د دوو جانیانو نه علاوه په نورو کښې د چیلې کفایت
- ۸۸ ..... د نفلی، تمتع او قران د هدی نه د خوراک جواز
- ۸۸ ..... د نفلی، تمتع او قران د هدی په یوم النحر باندې قربانی کول
- ۸۸ ..... د باقی هدایا د ذبح کولو د وخت حکم
- ۸۸ ..... د هدایا په حرم کښې د ذبح کولو حکم
- ۸۸ ..... د هدایا د تعریف حکم
- ۸۸ ..... په بدنه کښې د نحر او په غوې او چیلې کښې د ذبح فضیلت
- ۸۸ ..... د هدی په خپله د ذبح کولو استحباب
- ۸۸ ..... قصاب ته په اجرت کښې د هدی نه څه څیز ورکول
- ۸۸ ..... په بدنې باندې سوریږدو ته احتیاج
- ۸۸ ..... د هدی په هلاکت د ضمان وجوب
- ۸۸ ..... د بدنه د هلاکت په صورت کښې نحر کول
- ۸۸ ..... نفلی او د قران او تمتع بدنه ته غاړه کڼ اچول
- ۸۸ ..... د بیوع د احکامو بیان
- ۸۸ ..... بَابُ الْبَيْعِ
- ۸۸ ..... په بیع کښې د ایجاب او قبول شرعی حیثیت
- ۸۸ ..... د څیار قبول حکم
- ۸۸ ..... د قبول نه وړاندې د ابدال المتعاقدين د مجلس نه پاسیدل
- ۸۸ ..... د څیار مجلس شرعی حیثیت
- ۸۸ ..... په قرض ثمن سره د بیع حکم
- ۸۸ ..... د مطلق ثمن نه په کوم نقدیت مراد وی؟
- ۸۸ ..... د مختلف نقدیت رائج کیدلو په وخت د تعین نه بغیر د بیع د نفاذ حکم
- ۸۸ ..... یو معین مقدار کپړه د معین درهمو په بدله کښې د کمی زیاتی حکم
- ۸۸ ..... بغیر د نوم ذکر کولو نه په بیع کښې دا خلیدونکی څیزونه
- ۸۸ ..... د زمکې په بیع کښې ونې داخل دی
- ۸۸ ..... د ونو په بیع کښې د میوو حکم

- ۴۰..... د بدو صلاح نه وړاندې او روسته د میوو د بیع حکم.
- ۴۱..... د کچه میوو په ونو کښې د پخیدلو په شرط باندې د اخستلو حکم.
- ۴۲..... د میوو د یو معین مقدار مستثنی کولو حکم.
- ۴۳..... په وگړو کښې د غنمو او اوریزو، او په پلو کښې د لوییا اود کونزلو د بیع حکم.
- ۴۴..... د کور په بیع کښې ددې د چاپیانو حکم.
- ۴۵..... د ناب کونکې اود ناقد ثمن د اجرت حکم.
- ۴۶..... د ثمن وزن کونکې اجرت به په چا وی؟
- ۴۷..... په بیع کښې به ثمن وړاندې او مبیع روسته حواله کوی.
- ۴۸..... بَابُ مِمَّا ارْتَفَطَ
- ۴۹..... د خیار شرط حکم او موده.
- ۵۰..... د بائع په خیار سره د مبیع حکم.
- ۵۱..... د مشتری په خیار سره د مبیع حکم.
- ۵۲..... د مشتری په قبضه کښې د مبیع هلاکیدلو حکم.
- ۵۳..... په موده د خیار کښې د ،، من له الخیار ،، قبول او رد کول.
- ۵۴..... په وفات سره د ،، من له الخیار ،، د خیار حکم.
- ۵۵..... یو غلام د نان پز یا د کاتب په حیثیت سره اخستلو نه پس.
- ۵۶..... ددې په خلاف ختلو کښې د بیع حکم.
- ۵۷..... د خیار رویت شرعی حیثیت.
- ۵۸..... د یو خیز صرف په ظاهری شکل کتلو سره د خیار حکم.
- ۵۹..... د کور صحن، یا د بهرنه کتل، یا د بهرنه په باغ کتلو سره د خیار رویت حکم.
- ۶۰..... د نابینا دپاره د خیار رویت طریقه.
- ۶۱..... د یوې کپړې په کتلو سره د دویمې کپړې په اخستلو کښې د رویت حکم.
- ۶۲..... په مرگ سره د خیار رویت باطلیدل.
- ۶۳..... د کتلو نه څه موده پس اخستلو کښې د رویت حکم.
- ۶۴..... بَابُ مِمَّا ارْتَفَطَ
- ۶۵..... مشتری ته د عیب ښکاره کیدلو نه پس د بیع حکم.
- ۶۶..... د عیب تعریف.
- ۶۷..... د غلام اود صغیر بعض عیبونه.
- ۶۸..... په وینځه یا غلام کښې د ترخ یا د خولې بدبوئی.
- ۶۹..... په وینځه یا غلام کښې د زنا یا د ولد الزنا عیب.
- ۷۰..... د عیب په ښکاره کیدلو سره مشتری دپاره د مبیع حکم.
- ۷۱..... په مبیع کښې د تصرف کولو نه پس عیب ښکاره کیدل.
- ۷۲..... د بائع مبیع واپس اخستل.
- ۷۳..... د غلام آزادولو، یا د مرگ نه پس عیب ښکاره کیدل.

- ۳ ..... د غلام قتلولو یا د خوراک خوړلو نه پس په عیب خبریدل
۳ ..... د دویم مشنری غلام خرڅولو نه پس د عیب په وجه رد کول
۳ ..... په دې شرط باندې غلام خرڅول چه زه د هرڅه نه بری یم

مقدمة د مؤلف

الحمد لله رب العالمين، والسلام على سيد العرب والعجم، وأفضل المرسلين، وعلى آله وصحبه أجمعين.
ما بعد! زمونږ په مدارسو کښې مختصر القدوري شامل نصاب کتاب دې. دا د ابتدائي طالبانو دپاره دې. او بيا هدايه چې د جامع الصغير او مختصر القدوري د متونو شرح ده. هغه هم په نصاب کښې شامل يو جامع کتاب دې. اوڅه وخت چې د هدايه د حل دپاره ما احقر شاه فيصل د تسهيل الهدايه په نوم په اته جلدونو مشتمل شرح تکميل ته اورسوله. نو دهغه وخت نه زما په ذهن کښې دا خبره راغله چې هدايه چونکه د قدوري او جامع صغير د متونو شرح ده. نو د تسهيل الهدايه څخه به د مختصر القدوري شرح هم تياره کړم. دهغه وخت نه مې اراده اوکړه بلکه شروع مې پرې هم کړې وه. او باقاعده په خپلو تاليفاتو کښې مې دهغې تشهير هم د.، فوز المبتدي بشرح مختصر القدوري،، په نوم باندې چلولو. په مينځ کښې د مختلفو عوارضو په وجه دا شرح په التواي کښې پرته وه. خو الحمد لله هغه ورځ هم راغله چې دې ته الله تعالی د تکميل موقع ورکړه او اوس ستاسو په لاسونو کښې د قدوري شرح، فوز المبتدي شرح مختصر القدوري،، موجود ده. دې په تاليف کښې چې ما کومه طريقه اختيار کړې ده. د هغې تفصيل دا دې

① **دهر متن دپوره مناسب عنوان** په موجوده وخت کښې عنواناتو ته هغه مقام او حيثيت حاصل دې. کوم چې د چا نه پټ پناه نه دې. نو ما دهر متن نه وړاندې هغې ته مناسب عنوان ورکړو.

② **د ترجمې يو نوي قول** په عامو کتابونو کښې زمونږ په ملک کښې د ترجمې دوه قسمونه رائج دي يودا چه اول ټول عربي عبارت نقل کړې شي او بيا ورپسې د هغې ترجمه اوکړې شي. خو په دې ترجمه کښې يو مېتدي طالب ته دا پته نه لگي چه دا ترجمه په متن کښې د کومې جملې ده او منتهي طالب ته اگري پته لگي خو هغه به ضرور دا تکليف برداشت کوي چه د متن په عبارت به نظر اچوي او د هغې نه به معلوموي چه دا ترجمه د دې جملې ده. د ترجمې دوه طريقې دا رائج دي چه اوله کرښه کښې عبارت وي او لاندې دويمه کرښه کښې د هغې ترجمه وي اگرچه کوشش دا کولې شي چه هر لفظ ته مخامخ د هغې ترجمه راشي. خو دا کار ډير گران دې نو ددې وجې اگرچه په لاتيني کرښه کښې ترجمه وي او په سرسري نظر سره دا ښکاري چه په دې لاندې کرښه کښې هم د پورتنۍ عبارت پوره ترجمه ده خو بيا هم ضرور داسې کيږي چه د اولنۍ کرښې د عبارت ترجمه د دويمې کرښې د عبارت د ترجمې لاندې ليکلي شي يقيني خبره ده چه يو مېتدي طالب دپاره دا د تشويش او پرېشاني باعث دې. ددې وجې ما په تسهيل الهدايه کښې د ترجمې يو نوي طرز اختيار کړو. هغه دا چه د عربي هره يوه جمله او ورپسې سمدستي متصل هم د هغې ترجمه يعنې ما د هرې جملې ترجمه په هغې پسې کړې ده نه مې اوله طريقه اختيار کړې ده او نه مې دويمه طريقه اختيار کړې ده په دې کښې فائده دا ده چه هريو کتونکي ته په آسانتيا سره دا معلومېږي چه دا ترجمه د عربي ددې جملې ده.

② **هيازلوونفيم** : دمتن دهرې يوې مسئلې په جدا جدا شرحې سره وضاحت مې کړې دې دا نه چې دوه درې مسئلې مې په يومتني کښې جمع کړې دي اوبيا مې د هغې تشرېح کړې ده. په دې طريقه کښې طالب علم ته يقينا آسانتيا ده چې هغه د مطلوبه مسئلې د تشرېح دپاره لټون نه کوي بلکه په آسانتيا ورته خپله مطلوبه مسئله په تشرېحي شکل کښې ملاويږي.

③ **لفظو ط** : دهرمتن نه پس چه په هغې کښې کوم لغات وي د «لح اللغة» په نوم مو دهغې معنی کړې ده خوپه معنی کښې مونږ اکثر د فعل هغه معنی کړې ده کومه چه په متن کښې مراد وي. يعنی که ماضی وی نو د ماضی معنی مو کړې ده اوکه مضارع وی نو د مضارع معنی مو کړې ده او که امر وی نو د امر معنی موکړې ده اومصدری معنی مو هم کړې ده البته دا ده چه د افعالو يا اسماؤ سره کوم ضماير راغلي دي يا په فعل باندې حرف نفی داخل شوې وی نواکثر مو صرف د فعل او اسم معنی کړې ده د ضماير مرجع مو نه ده ذکر کړې اوکه په اسماؤ کښې تشنيه يا جمع راغلی وی نو د هغې مفرد مو خودلې دې او بيا مو د مفرد معنی کړې ده.

④ **هرې عنوانات** : د متن نه پس د تشرېح په نوم باندې د متن د عبارات وضاحت شوې دې او په دې تشرېح کښې چه کوم مباحث بيانولې شې نو په عربي ژبه کښې هرې يوې خبرې ته عنوان ورکړې شوې دې په عربي کښې مو د عنوان انتخاب ځکه اوکړو چه عربي يوه جامع ژبه ده په مختصرو الفاظو کښې ډير مطلب راگيروي گټې پکاردا وه چه دا شرح په پښتو ژبه کښې ده اوعنوانات هم په پښتو کښې وې.خوصرف د عربي د جامعيت د وجې مو عنوانات په عربي کښې ورکړل.

⑤ **الاقوال الراجحه في مسائل الهدايه** : ما په اول کښې د دې خبرې وضاحت اوکړو چې فوز المبتدی د تسهيل الهدايه څخه تياره کړې شوې ده.اوپه تسهيل الهدايه کښې د حنفيانو عالمانو چې په خپل مينځ کښې چې کوم مسائل مختلف فيهما دي.په هغې کښې ما د راجح قول تعين کړې دې.دغه شان په فوز المبتدی کښې هم لاتدي په حاشيه کښې د راجح قول تعين شوې دې چې په دې مسئله کښې حنفيان په خپل مينځ کښې مختلف دي.خو راجح قول په کښې دا دې. اود اقوال راجحه د تعين ماخذ زمونږ د وطن يو نامور او مایه ناز عالم مفتی غلام قادر دارالعلوم اکوړه خټک د «ترجمه الراجحه بالروايه في مسائل الهدايه يعنی بيان القبول الراجحه في المسائل الاختلافية في المذهب الحنفي التي ذکرها الشيخ برهان الدين المورغني في کتابه المحمي بالهدايه» دې.د دې نه تياره کړې ده.او د دې څخه د انتخاب طريقه دا ده چې چه مفتی غلام قادر مدظلّه العالی په خپل کتاب کښې اول د هدايه متن نقل کړی او بيا په هغې کښې د اختلاف وضاحت لوکړی او په دريم نمبر په هغې کښې د راجح قول تعين اوکړی او د راجح قول د تعين دپاره اکثر دا عنوان راوړی مثلاً «القول الراجحه هو قول أبي حنيفة **رحمه الله**» او د هغې څخه پس د کومو کتابونو نه چې دا معلومات يې چه هغوی په ذکر شوي اختلافی مسئله کښې دغه قول ته ترجيح ورکړې ده دهغه کتابونو عبارتونه نقل کوي او لاتدي په حاشيه کښې د هغې کتاب د جلد او صفحې نمبرې ورکوي نوماد. «القول الراجحه» خلاصه په مختصرو الفاظو کښې پيش کړې ده هغه داسې چه په اختلافی مسئله کښې کوم قول يا روايت راجح وی د هغې خوندنه کوم اودهغې نه پس د کومو کتابونو نه چه دهغې راجحيت معلومېږي دهغې دجلد او صفحې حواله ورکوم اميد دې چه زما دې سعی او کوشش ته په عالمان او طالبان د قدر په نظر سره اوگوري او دالله نه سوال کوم چه زما دا کوشش په خپل دربار کښې قبول کړی آمين

⑥ **موله فيها بين الاختلاف اختلاف دوکړول** : چونکه مختصر القدوري د مبتديانو طالبانو کتاب دې.د دې وجې ما په دې کښې صرف هغه اختلاف ذکر کړې دې.کوم چې د حنفيانو عالمانو په خپل مينځ کښې

واقع شوې دي. کله خو مي د مرجوح مذهب د دلائلو څخه جواب هم کړي دي اوکله مي صرف دلائل ذکر کړي دي د جوابونو څخه مي قصداً تعرض کړې دي. ځکه چې د متبديانو کتاب دي.

⑤ هغه ثلاثه سره فقط د اختلاف پلان په کومو مسائلو کښي چې په انمه ثلاثه کښي د چا سره اختلاف دي. نولندي په حاشيه کښي مي صرف اختلاف ذکر کړي دي. دلالتونه مي څه تعرض ځکه نه دي کړي چې دا د متبديانو طالبانو کتاب دي. اوپله دا چې په هدايه کښي د امامانو اختلاف مع دلائل هسي هم ذکر شوي دي. هلته به نې بيا په تفصيل سره مطالعه اوکړي شي.

⑥ فوز المبتدی د احاديثو تفريح په ما احقر شاه فيصل په خپله شرح ، تسهيل الهدايه ،، کښي د «المرآة الصافية لتفريح احاديث الهدايه» په نوم د هدايه د احاديثو تفريح کړي دي. نو د کومو احاديثو تفريح چې ما په تسهيل کښي کړي دي. او هغه احاديث مي په فوز المبتدی کښي هم نقل کړي دي نو هم هغه تفريح مي په فوز المبتدی کښي هم لاندې په حاشيه کښي ذکر کړي دي. او د هدايه د احاديثو د تفريح دپاره ما خپل مصدراو ماخذ د «نصب الرايه في تفريح احاديث الهدايه» ، تاليف دامام زيلعي رحمه الله جوړ کړي دي او د تفريح طريقه مي داوه چې ما ځان ته نصب الرايه مخامخ کيځوده. او د نصب الرايه په مدد سره مي مختصر تفريح شروع کړو. چه تفصيل نې دادي.

⑦ امام زيلعي رحمه الله د يو حديث مختلف طرق او اسناد بيان کړي دي. خو ما د دغه مختلفو اسنادو او طرقو نه صرف د يو صحابي رحمه الله د روايت په ذکر کولو اکتفاء کړي ده. مثلاً يو حديث د حضرت ابوهريره ، حضرت عبدالله بن عمر رحمه الله په رواياتو سره امام زيلعي رحمه الله ذکر کړي وي. نو ما صرف د يو صحابي رحمه الله د روايت حواله ورکړي ده.

⑧ صاحب د هدايه رحمه الله دخپلي مدعا دپاره پوره حديث نه ذکر کوي. بلکه د هغې نه مختصره جمله راخلي. او امام زيلعي رحمه الله هغه حديث پوره د سند سره ذکر کوي. ما د اختصار د وجي د حديث په تفريح کښي د دوو خبرو التزام کړي دي. يود راوی خودنه چه دا روايت فلاڼی راوی نقل کړي دي. اوپل د مصدر ذکر چه دا روايت د احاديثو فلاڼی مصدر او کتاب ذکر کړي دي. د حديث د الفاظو نقل کولو التزام مي نه دي کړي.

⑨ کوم احاديث چه صاحب د هدايه په داسې الفاظو سره ذکر کړي وي چه هغه الفاظ امام زيلعي رحمه الله ته نه وي ملاؤ شوې. نودوی د هغې په تفريح کښي فرماني «قلت غريب بهذا اللفظ» يعني دا روايت په دې الفاظو ناشنا اوناود دي. اودا مراد نه وي. چه دا حديث د مصطلح الحديث د امامانو په نيز غريب دي. او بيا امام زيلعي رحمه الله داسې روايت ذکر کوي. چه د هغې نه د علامه مرغيناني رحمه الله د دعوي تائيد کيږي.

⑩ په داسه مقاماتو کښي چه امام زيلعي رحمه الله د هدايه د روايت د تفريح په ځانې خپل روايت ذکر کوي. نو ما د خپل عربي تاليف «صلاة الحنفی فی ضوء احاديث النبوي» نه د دغه مسئلې دپاره د احنافو مستدل رانقل کړي دي. دا کتاب اقرهديد عرق ريزي نه پس تاليف کړي دي. په دې کښي نې د صلاة سره متعلق د فقه حنفی د هرې مسئلې دپاره د فقه په ترتيب احاديث سره د تفريح او تحقيق سره راجمع کړي دي.

⑪ په نصب الرايه باندې لاندې يوم حلق احمد شمس الدين دا خدمت کړي دي. چه د هغه بابونو ، د کتابونو د صفحاتو او د احاديثو د ارقامو خودنه نې کړي ده. د کومو مصادر و چه امام زيلعي رحمه الله حوالې ورکړي دي. اوپل خدمت نې دا کړي دي. چه د هغې مصادر و نه علاوه که دغه حديث ورته په بل

کتاب کنبی ملاز شوی دی. نودھفي حواله ئي هم ورکړي ده. ما دا خدمت غنیمت او گټورلو. اودوی چه د کتابونو، صفحاتو، جلدونو اود احادیثو د ارقامو حوالې ورکړی دی. هغه مې په خپل تخریج کنبی ذکر کړل. نو په دې کار کنبی زه صرف ناقل محض یم. اصل تحقیق او کوشش د محقق شمس الدین صاحب دی. که ژوندې وی الله دې ورته عمر دراز ورکړی. او که وفات وی. نوالله دې ورته قبر دنور نه ډک کړی. آمین

نوبت په فوز المبتدی کنبی چې ما چرته وئیلی دی چې صاحب د هدیه یا علامه مرعینانی فرمائیلی دی نو ددې مطلب به دا وی چې په هدایه کنبی ئې فرمائیلی دی دی. دویمه ضروری خبره دا ده چې فوز المبتدی د تسهیل الهدایه څخه ماخوځ دې نو د دې مطلب دا نه دې چې چا سره تسهیل الهدایه موجود وی نو هغه ته د فوز المبتدی ضرورت نشته. ځکه چې په هدایه کنبی د جامع الصغیر متون هم شته. د دې څخه علاوه په ډیرو مقاماتو کنبی داسې عبارتونه او متون هم شته چې هغه په هدایه کنبی نشته دغه شان تقریباً پنځوس فیصده مباحث داسې دی چې هغه په تسهیل کنبی شته او په فوز المبتدی کنبی نشته. ځکه چې د هغې تعلق د هدایه د متن سره دی د قدوری د متن سره نه دی. نو د دې وجې د فوز المبتدی د مطالعې څخه غافله کیږئ مه بلکه تاسو ته به په فوز المبتدی کنبی د مختصر القدوری د متن شرح په آسانه او لنډه طریقه ملاویږی.

ه موسیویه خدمت کنبی **فروغاست** په فوز المبتدی کنبی چې ما کوم اختلافات ذکر کړی دی. یا د هغې دلائل نوڅه په درې قسمه دی.

① **اول قسم** هغه اختلاف دې کوم چې د حنفیانو عالمانو په خپل مینځ کنبی وی. اوصاحب د قدوری ذکر کړی وی. لکه په اول کنبی چې د دخول مرفقین او کعبین فی الیدین والرجلین کنبی د امام زفر رحمته الله اختلاف صاحب د قدوری ذکر کړې دی. نوداسې اختلاف چونکه صاحب د قدوری ذکر کړې دې. د ذکر کول او په دې کنبی د دلائلو ذکر کول مناسب دی.

② **دویم قسم** هغه اختلاف دې کوم چې د حنفیانو په مینځ کنبی شته خو صاحب د قدوری نه دې ذکر کړې. او ما په شرح کنبی د هغې ذکر کړې دی. نومدرسینوورنرو ته پکار دی چې د دې مطالعه په خپله کوی خو طالبانو ته دا نه بیانونی. ځکه چې دا د هغوی د استعداد نه زیاتی بوج په هغوی باندې اچول دی. کوم چې مناسب نه دي.

③ **دویم قسم** د نورو امانانو سره اختلاف کوم چې ما لاتدې په حاشیه کنبی ذکر کړې دي. داسې اختلافاتو ذکر کول هم نه دی پکار. ځکه چې روسته په هدایه وغیره کنبی دغه اختلافات مع دلائل او جوابات راځي. نو د وخت نه وړاندې خامخا یو ځیز بیانول مناسب نه دی. ځکه چې نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی کلم الناس علی قدر عقولهم. زه د خپلو مدرسینو ورنرو ته په دې باندې گپله مند یم چې هغوی مبتدی طالبانو ته هم د کتاب نه خارجې دومره اوږده مباحث بیانونی. کوم چې د هغوی د استعداد نه بهر وی. د دې وجې په نفس کتاب باندې هم پوهه نشی اواخرجی خبرې ورته هم یادې نشی. اود دې شعر مصداق گرځی.

نہ اوس کے رہے نہ اوس کے رہے

نہ عداوتی ملانہ وصال مسلم

نویگار دہ چہ د خارجی مباحثو پہ خانی نفس کتاب حل شی۔ او د بی خایہ طوالت نہ پرهیز اوکری شی۔
 غلطیٰ الخوارق زہ دا دعویٰ نہ کوم چہ د دے کتاب پہ تالیف کنبی بہ خہ غلطیٰ نہ وی بلکہ انسان د
 غلطیٰ او خطائی نہ مرکب دے۔ نوکہ تاسو تہ پہ دے کنبی خہ کمپوزری یا علمی غلطیٰ مخی تہ
 راشی۔ نو مہربانی اوکری مونہ تہ د ہغی خبر راکری چہ پہ راروان چہاپ کنبی د ہغی اصلاح اوکرو۔
 واجر کمر علی اللہ

بندۃ شاکہ فیصل

دویم سیتنک ۲۰۱۶-۲-۹

مقدمة الكتاب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دفعه تاريخی پس منظر

په ټوله دنيا كېنې چې تر ننه پورې خومره مذاهب راغلي دي په دې كېنې اسلام دټولو نه زيات جامع، واضح او مكمل قوانين راوړي دي. چه د انساني فطرت سره د موافقت دوجې آسان او قابل عمل (د عمل وړ) دي. ددې قوانينو مجموعه داسلامي فقه په نوم سره يادېږي. دعلم فقه د شروع كيدو نه وړاندې د خوځېدلو پيژندل ضروري دي. د هغې نه مونږ په مبادي سره تعبير كوو.

د علم فقه لغوي او اصطلاحي تعريف

فقه مصدر دي. او د باب سماع او كرم نه راځي. دسمع نه ني معنا دا ده. چه ديو څيز پيژندل اوپه هغې پوهيدل. ديو څيز پرانيستل او وضاحت كول. اود باب كرم نه معنا دا ده. چه فقيه گرځيدل، په علم كېنې پورته كيدل. فقه بكسر القاف پيژندل او بفتح القاف بل پوهول اوبضم القاف په فقه كېنې كمال پيدا كول او مهارت حاصلولو ته وائي. علامه زمخشری په كتاب الفائق كېنې ليكي (الفقه حقيقة الشق والفتح والفقية العالم الذي يشق الاحكام ويفتح عن حقائقها ويفتح ما استغلق منها)

د فقه لغوي معنی

ديو څيز پرانيستل اوښكاره كول دي. اوفقيه هغه عالم ته وائي. چه هغه د احكامو (شرعيو) وضاحت كوي. اوددې د حقائقو پته لگوي. اود مغلق او گرانو مسائلو وضاحت كوي.

اصطلاحی معنی

ددې مشهور تعريف دادې (هو العلم بالاحكام الشرعية الفرعية من ادلتها التفصيلية) فقه په احكام شرعيه كېنې هغه احكامو ته وائي. چه هغه د تفصيلي دلائلو نه حاصل شوي وي. دكومو احكامو تعلق چه عمل سره وي. هغې ته احكام فروعی وائي. اودكومو تعلق چه اعتقادياتو سره وي. هغې ته احكام اصول وائي. ابن خلدون په خپله مقدمه كېنې ليكي 'په كوم علم سره چه د مكلفينو د افعالوپه باره كېنې دالله پاك د احكاماتو معرفت حاصلېږي پدې حيثيت چه هغه واجب يا ممنوع يا مندوب يا مكروه يا مباح وي نو هغې ته علم فقه وائي.

د فقه غرض او غايت

د غرض او غايت نه څه مراد دي؟ غرض هغې ارادې ته وائي دكومې دپاره چه يو كار كولې شي. او غايت هغه نتيجه ده. چه په هغې باندې مرتب وي لكه دقلم اخستلو دپاره بازار ته تگ غرض دي. او قلم اخستل غايت دي. نو غرض او غايت دواړه د مصداق په اعتبار سره يو څيز دي. خو دابتداء او انتها فرق دي. عام طور غرض او غايت يوڅيز ته ونيلې شي. ځكه كه صحيح طريقه اختيار كړې شي نوپه غرض باندې غايت مرتب كيږي.

د علم فقه موضوع

د مكلف فعل دي. ليكن داخيال پكار دي چه موضوع مطلقه نه وي. بلكه دڅه نه څه قيد سره مقيد

وی لکه دنجو موضوع کلمه او کلام دی. اود ،، من حیث الاعراب والبناء په قید سره مقید دی. دغه شان دعلم طب موضوع د انسان بدن ده. اود (من حیث الصحة والمرض) په قید سره مقید دی. اود علم صرف موضوع کلمه ده. او د "من حیث التصریف" په قید سره مقید دی. نو دغه شان دمکلف فعل په "من حیث الحلال والحرام" مقید دی.

د فقهه ماخذ:

هغه ذرائع چه دکومونه قانون جوړولی شی. دکوم خاښ نه قوانین د دلائلو سره حاصلولی شی. اوبه کوم فن کښې چه ددغه ذرائع او مقاماتو نه بحث کولی شی. هغې ته اصول فقه وانی. چه تعریف نې دادی. (هو علم یقواعد یتوصل بها الی استنباط الاحکام الفقهية عن دلائلها) اصول فقه دیو خو داسې کلی اصولو نوم دی. چه دکومو په ذریعه د دلائلو نه د قوانینو د استنباط طریقه معلومولی شی.

بنيادی ماخذ

د اسلامی قانون بنيادی ماخذ لاتدي ذکر کولی شی. (ا) قرآن (ب) سنت (ج) قياس (د) اجماع.

د فقه اسلامی اولني ماخذ قرآن

د اسلامی قانون اولني بنيادی او اساسی ماخذ او مصدر قرآن حکیم دی. قرآن کریم د بنی نوع انسان د راهنمائی دپاره نازل شوي دي. دا د اسلامی قانون اولنی او حقیقی سرچشمه ده. داپه نقل متواتر سره مونږ ته رارسیدلي دي. اوبه دي کښې هیڅ شک نشته. چه دا دالله تعالی کلام، مصدر او قانون دی.

د قرآني احکامو دوه قسمونه

قرآني احکام په دوو قسمونو تقسیمولی شی.

① **عیادتونه** دا بغیر د نیت نه نه صحیح کیږي. لکه مونځ او ورژه خالص عبادتونه دي. او بعضي مالي اومتدني عبادتونه دي. لکه زکاة شو. او بعضي بدني او تمدني دي. لکه حج شو. داخلور عبادتونه دایمان نه پس داسلام بنياد گنلې شوې دي.

② **معاملات** ددي څلور قسمونه دي.

(ا) قوانین تحفظ دعوت اسلام یعنی جهاد

(ب) قوانین استقلال خاندان یعنی هغه احکام چه نکاح، طلاق، نسب او وراثت سره تعلق ساتي.

(ج) قوانین معاملات باهمی یعنی بیع او اجاره وغیره.

(د) قوانین تحریری یعنی حدود او قصاص.

د فقه اسلامی دویم ماخذ سنت

د سنت لغوی معنی عادت، طریقه او خوښه لاره ده. خو په فقهی اصطلاح کښې د سنت نه مراد د نبی ﷺ اقوال، افعال او تقریرات (دتقریر مفهوم دادې چه نبی ﷺ یو صحابی په کار لیدلي وی. یانې ترې څه خبره اوریدلي وی. او په هغې چپ پاتې شوې وی. نو دا خبره په سنت کښې داخله ده. ځکه چه د نبی ﷺ خاموشی ددې فعل په تائید کښې کافی ده. د نبی ﷺ د ذات نه دا خبره لرې ده. چه نبی ﷺ په یو ناروا کار باندې خاموشی اوکړي) اود دصحابه کرامو ﷺ اقوال سنت دی. پدې کښې شک نشته. چه د فقه اولنې ماخذ قرآن دی. لیکن قرآن احکام اجمالاً طور بیانوي. ددې تفصیل مونږ ته په سنتو کښې ملاوړېږي داکتر حمید الله لیکي چه په حدیث نبوی کښې د فقهی ضوابطو تعداد دقرآن دضوابطو نه زیات دي. حدیث په قرآن پاک پسې په دویمه درجه کښې ساتلې شوي دي. ددې اصل وجه د احادیثو دصحت په ثبوت کښې مشکلات دي. لیکن پدې کښې شک نشته چه قرآن پاک ښکاره او غیرمشروط

طور سره دښې څه فرمان ته دقران پاك برابر درجه وركړې ده. ځكه چه د رسول ﷺ امر، قول د مرسل دطرفه گنلې شي.

قرآن كريم كښې د سنت بنياد

په قران كريم كښې دالله پاك ارشاد دې چه **﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ﴾** پدې آيتونو كښې ښكاره نښې ﷺ دقران كريم شارح او موضح گرځولې شوې دي. نښې ﷺ به په خپلو اقوالو او افعالو كښې د قران د مطلبونو او مقاصدو وضاحت كولو. په كتاب الميزان كښې دحضرت عمر رضي الله عنه يو قول نقل شوې دې. چه هغوی فرمائيل (سياتي قوم عبادولنكهم في شبهات القرآن) لڅنوهم بالسنن فان اصحاب السنن اعلم بكتاب الله. روستو به داسې خلق پيدا شي چه هغوی به په قراني متشابهاو كښې تاسو سره جگړې كوي نو تاسو په هغوی باندي دسنت په ذريعه حجت قائم كړئ ځكه چه اصحاب السنن په كتاب الله ښه پوهيږي.

د سنت اخروي حيثيت

نبي ﷺ دمجمل آيتونو تشرېح دمشكلو آيتونو تفسير او مطلق آيتونو نه د موقع اومحل په لحاظ سره مفيد اوگرځول. د مجمل احكامو دعمل كيفيت، اسباب اوشرطونو او لوازماتو وغيره تفصيل نې اوكرلو. د موخو او زكاه كوم تفصيلات چه په سنتو كښې ذكر دي. هغه ټول هم دقران وضاحت دي. دقراني حكمنو وجوهات، اسباب، حكمت او مصلحت نې بيان كړلو. د هغې نه ډير اصول او قواعد مستنبط شو.

دا حديثو دوه قسمونه حضرت شاه ولي الله رحمه الله دښې ﷺ دفرموداتو په مجموعي حيثيت سره دوه قسمونه بيان كړي دي.

① اول هغه چه دهغې تعلق دپغمبرانه فرائضو، تبليغ او رسالت سره دې. آيت **﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾** تعلق هم ددې حصې سره دې. پدې كښې عقائد، عبادات، اخلاق، معاملات او داخرت وغيره سره متعلق تفصيلات دي.

② دويم هغه چه دهغې تعلق د مشورې او رائي سره دې. دښې ﷺ ارشاد دې. **﴿إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ إِذَا امْرَأَتُكَ مِمَّنْ دِينُكُمْ فَخُذُوا وَإِذَا امْرَأَتُكَ مِنْ رَأْيِ فَاتَّمِا أَنَا بِشَرِّهِ﴾** زه انسان يم كله چه ستاسو ددين په باره كښې څه حكم اوكرم نو په هغې عمل كوئ. او كله چه په خپله رائي سره څه حكم اوكرم نو ښكاره خبره ده. چه زه انسان يم. پدې كښې دا لاندېني تشرېحات شامل دي.

① هغه احكام چه په عارضی مصلحت يا سياست باندي مبنی وي. هغه چه دطريقه كار متعلق وي. او د زمانې تيريدو سره بدلېږي رابدلېږي ② هغه كارونه چه هغه دملكي عادتونو او رواج مطابق اختيار شوي وي. ③ دعربو د بعضې تجربو، علاج، زراعت او باغباني وغيره سره متعلق څيزونو باره كښې چه نې څه فرمائيلی وي.

د هغه اسلامي دريم ماخذ اجماع

دقران او سنت نه پس داسلامي قانون دريم ماخذ اجماع ده. په لغوي معنی كښې ددې مطلب عزم او اتفاق دې. اوپه شرعي اصطلاح كښې ددې تعريف په دې لاندېنيو الفاظو كښې كولي شي. **«په يوه زمانه كښې دټولو مجتهدينو او عالمانو په يوه فيصله باندي متفق كيدلو ته اجماع ونييلې شي.»**

قاضی بیضاوی رحمه الله ليكي چه **«وهو اتفاق اهل الحل والعقد من أمة محمد ﷺ على أمر من الأمور»** رسول الله ﷺ

دامت اهل حل وعقد په يوه فيصله باندې داتفاق کولو نوم اجماع ده.

د فقه اسلامي دريم ماخذ اجماع

دقران او سنت نه پس داسلامي قانون دريم ماخذ اجماع ده. په لغوی معنی کښې ددې مطلب عزم او اتفاق دي. او په شرعی اصطلاح کښې ددې تعريف په دې لاندینو الفاظو کښې کولې شی. «په يوه زمانه کښې دتولو مجتهدينو او عالمانو په يوه فيصله باندې متفق کيدلو ته اجماع ونيلې شی. قاضي بیضاوی لیکي چه (وهو اتفاق اهل الحل والعقد من امة محمد ﷺ على أمر من الأمور) د رسول الله ﷺ دامت اهل حل وعقد په يوه فيصله باندې داتفاق کولو نوم اجماع ده.

په اجماع باندې قرآني دلائل

داجماع په تائيد کښې په قران او حديث کښې دلائل موجود دی.

① ﴿وَمِنْ بَيِّنَاتِ رُسُلِهِمْ لَمْ يَكُنْ لَهُ الْهَدَىٰ وَتَبِعَهُ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾ (نساء)

اوڅوک چه مخالفت د پیغمبر کوی. پس ددې نه چه ښکاره شوې وی ورته هدايت او تابعداری کوی سوا د لارې د مسلمانانو. نوموړې په دې واپوو. هغه طرف ته چه دې ورته اوړيدلې دي. اوداخل به کړو جهنم ته. اوډیر بد ځاني دي.

② ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ (نساء) اي د ايمان خاوندانو! تابعداری دالله کوئ. او تابعداری د پیغمبر کوئ. او د حاکمانو په تاسو کښې. ددې آيت نه ضمناً دا هم معلومه شوه. چه د اتفاق په صورت کښې اجماع د امت د شرعی دليل په حیثيت سره قابل قبول ده.

د فقه اسلامي څلورم ماخذ قياس

داسلامي قانون څلورم ماخذ قياس دي. ددې لغوی معنی اندازه کول دی. دفقهاؤ په اصطلاح کښې قياس په علت او حکم کښې فرع داصل سره د برابرولو نوم دي. داصول فقه په کتابونو کښې چه د قياس کوم تعريف شوې دي. د هغې حاصل دا دي. په نورالانوار کښې نقل شوی دی چه (تقدير الفرع بالاصل في الحكم والعلة) په حکم او علت کښې فرع داصل مطابق ګرځول. قياس پدې حیثيت چه دا د اسلامي قانون ماخذ دي. د دې په باره کښې فقهائي ګرامر دا لاندینی دلائل پيش کړی دی.

دقياس دلائل دالله ﷻ ارشاد دي چه ﴿فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ﴾ (حشر) اعتبار اوکړنی اي د نظر خاوندانو. د اعتبار معنی قياس ده. ونيلې شی (اعتبرت الشيء بالشيء) چه يوه بل باندې قياس کړی. په تلويح توضيح کښې د اعتبار مطلب داسې بيان شوي دي (ردالشي الى نظيره اي الحكم على الشيء بما هو ثابت لنظيره) يو څيز دهغې نظير طرف ته اړول يعنی کوم حکم چه دهغې د نظير وی هم هغه حکم ددې څيز ګرځول.

په شرعي لحاظ سره د قياسي سند هېښت

کوم احکام چه په قياس سره مستنبط وی هغه د مستند کيدو په لحاظ سره داسې نه وی. کوم چه په قران حديث يا اجماع سره ثابت وی. داهل سنت داصول فقه مسئله ده. چه ديو فقيه رائي غلطه هم کيدې شی او صحيح هم. نو ځکه د مقدماتو د فيصلي په وخت کښې دا ضروری نه ده. چه هغه صرف د دې وجې د يوې خاص قاعدې پابند وی. چه هغه بعضې فقهاو خوښه کړې وی بلکه هغه ته دخپلې رائي مطابق د فيصلي کولو اجازت شته. که په قياس باندې دعلماء اجماع اوشی. نو د هغې شرعی حیثيت بدل شی. ددې تبديلي وجه اجماع وی د عالمانو قياس نه وی. يو قياس بل قياس نشی باطلولې. که دوه قياسونه د يو بل نه خلاف وی. نو فقيه ته اختيار دي. چه په دواړو کښې کوم يو اختيار وی. ددې وجه دا

ده چه دقياس انحصار د مجتهد په استعداد اويہ علم باندې وى.

د علم فقه ذريعی حکم

د علم فقه زده کول فرض عين هم دى او فرض كفایه هم. دهر يو کس دپاره ضرورى ده. چه دومره علم حاصل کړي. چه دهغې ضرورت په دين کښې پېښيږي. نو دا فرض دې. او که دضرورت نه زيات دنورو فائدو دپاره وى. نو د هغې حصول فرض كفایه دى. چه نور خلق هم د مهلکاتو نه بچ کړي. په علم فقه کښې کمال حاصلول مستحب دى. خو په مالدار باندې د زکاة او حج مسائل، په واده کونکي د نکاح مسائل، په طلاق ورکونکي د طلاق مسائل، په سوداگر د سوداگرې مسائل، په زمیندار د زمینداري مسائل. خلاصه دا چه هريو کس دکوم څيز شغل او کسب کوي. په هغه باندې دهغې مسائلو زده کول ضرورى دى. چه دحرام د ارتکاب نه په کښې محفوظ شي.

د علم فقه دائره کار

په تجریدی عمل کښې د فقه په صفت کښې د تبدیلی دوجې اوس د فقه تعلق ددې لاتدینو مباحثو سره دي.

① **عیادت** > هغه امور چه دالله ﷻ اودبنده په مینځ کښې د تعلق ساتلو دپاره دى. اود ژوند په میدان کښې دخاص قسم پالسی اود زاویه نگاه تعین کوي.

② **معاملات** > معاشرتی او مالیاتی قوانین، کوم چه د تعاون او باهمی اشتراك عمل دپاره مقرر دى. مثلاً اخستل خرڅول، عاریت او امانت او ضمانت وغیره.

③ **مناکحات** > دنسل انسانی متعلق قوانین چه په هغې کښې نکاح طلاق، عدت، نسب، دیت، وراثت وغیره ټول شامل دى.

④ **عقوبات** > په دې کښې د جرمونو او ددع دسزا نه بحث کيږي. قتل، غلا، تهمت وغیره. دغه شان قصاص، تعزیرات او خون بها وغیره.

⑤ **مغاصات** > په دې کښې عدالتی مسائل، قانون او مدافعه او اصول محاکمه بیانولي شي.

⑥ **حکومت او خلافت** > پدې کښې قومی او بین الاقوامی معاملات، دصلحي اودجنگ احکام، وزارت، محاصل وغیره تفصیلات بیانولي شي. د دې تفصیل نه معلومیږي. چه داسلامی فقه دائره کار څومره وسیع دې. ددې د قانونی گرفت یا اخلاقی احساس نه خو د ژوند انفرادی اعمال خالی دي. اونه اجتماعی. د دې نه دا اندازه هم کیدی شي. چه زمونږ د اسلافو او قدیم فقهاؤ نظر څومره ژور وو. چه هغوی په وړه وړه مسئله کښې دقران او حدیث نه رهنمائی حاصله کړې ده. او یانې اجتهاد او استنباط کړي دي. اودهغې شرعی حل اوصورت نې راویستی دي.

په احادیثو کښې د امام ابوحنیفه رحمه الله طریقه کار

① د حدیث متواتر علم قطعی وى. او دخبر واحد ظنی. ځکه امام اعظم رحمه الله صرف خبر متواتر د ایمان مدار گرځولو. ② اويہ خبر واحد باندې نې عمل واجب گنول. خو دا نې په ایمانیاتو کښې حجت نه گنول. امام اعظم رحمه الله خبر واحد ته هغه درجه نه ورکوله. کومه چه ورته په شافعی یا حنبلی مسلک کښې حاصله ده. خو دوی خبر مشهور د خبر متواتر سره نژدې مرتبه ورکړې وه. مشهور احادیث ډیر دي. ③ د خبر واحد د قبول معیار دامام اعظم رحمه الله په نیز ډیر سخت وو. هغوی به هغه روایت نه منل چه د هغې تضادم به دقران یا حدیث سره وو. ④ که دوه روایتونه په ظاهره مختلف وو. چه يو صرف ظاهری معنی لرله. او بل کښې تاویل گنجائش هم وو. نو هغوی به ددغه تاویل د وجې تطبیق کولو. ⑤ که په دوو احادیثو کښې به داسې تعارض وو. چه د موافقت څه صورت په کښې په نظر نه راتلو. نو په هغې کښې

به نې هغه اختيارولو. د كوم تائيد چه به د صحابه كرامو رضي الله عنه په عمل سره ثابت وو. يا د كوم راوی چه به په ضبط عدالت او فهم كښي اوچت وو. ⑤ كه دخبر واحد موازنه به د قياس سره اوشوه. نو امام عليه السلام ترجيح خبر واحد ته وركوله. داسي روايت ته احناف عليهم السلام (غير شناس) وائي. يعنى دعقل نظر ددې د ادراك نه عاجز دي. امام اعظم عليه السلام په بعضي اخبار احاد باندې عمل نه كولو. خود هغې سبب به يو مخفي سقم يا بل څه دليل وو. گڼي اصولي طور د امام اعظم عليه السلام په نظر كښي خبر واحد ته په قياس باندې ترجيح حاصله وه. امام اعظم عليه السلام به خبر مرسل ته هم په قياس باندې ترجيح وركوله.

په اجماع د صحابه كرامو رضي الله عنه كښي د ابو هنيفه رضي الله عنه طريقه كار

د امام اعظم عليه السلام په نيز د قران او سنت نه پس د صحابه كرامو اجماع ده. د صحابه كرامو رضي الله عنه اجماع د نبي صلى الله عليه وسلم دستور وضاحت دي.

① كه په يوه مسئله كښي صرف د يو صحابي قول ملاوښتي. او د بل صحابي د فتوي سره متضاد نه وي. نو احناف هغه هم يو قسم اجماع يعنى اجماع سكوتي گڼي. خو پدې شرط چه د قران اوسنت نه خلاف نه وي. ② كه د صحابه كرامو رضي الله عنه په راڼي كښي اختلاف وي. نو امام اعظم عليه السلام هغه قول اخلي. كوم چه قران او سنت ته نژدې وي. ③ كوم عمل چه په صحابه كرامو او تابعينو كښي مسلسل راوړان وي. نو امام اعظم عليه السلام هغه حجت گڼي. ځكه چه په صحابه كرامو رضي الله عنه او تابعينو دا گمان كول فضول خبره ده. چه هغوی به په تواتر سره (هميشه) د سنت نه خلاف كړي وي. ④ امام اعظم عليه السلام پخپله هم تابعي وو او د تابعينو د انفرادي اقوالو پابند نه وو. بلكه په هغې كښي به نې اجتهاد كولو. امام اعظم عليه السلام په نظري لحاظ سره په هر دور كښي د اجماع قائل وو.

په قياس كښي د امام ابو هنيفه رضي الله عنه طريقه كار

په فقه حنفی كښي په قياس باندې عمل په هغه وخت كښي جائز دي كله چه ددې نه سوا بل څه دليل ملاوښتي. د قياس بنياد په علت منضبطه باندې دي. يعنى په اصل فرع كښي د اشتراك هغه وجه كومه چه دا دواړه په حكم كښي برابر وي. امام اعظم عليه السلام د قياس په كولو كښي ډير محتاط وو. خو هغوی نه يواځي د پېښو شوو مسائلو حل تلاش كړي وو. بلكه په فرعي مسائلو كښي نې هم غور او فكر كړي وو. ځكه د دوی سره د قياسي فتوو ډير تعداد موجود وو. د ملك او تمدن وسعت ورځ په ورځ زياتيدلانو امام اعظم عليه السلام ضروري او گټورلو. چه د فقه د تدبر لمن هم وسيعه شي. ليكن ورسره داهم ضروري وه. چه راڼي هم بې لارې نشي. ددې د حدودو تعين لازمي وو. دوی د فكر او نظر دپاره قاعدي او ضوابط مقرر كړل او قياس ته نې د يو فن شكل وركړلو. چه په دې كښي په هيڅ صورت كښي د غلو صورت پيدا نشي. د مسئلو د كثرت باوجود د دوی مسلك د نقل او عقل په اعتبار سره يو ښكلي امتزاج او گډون پيش كوي. امام اعظم عليه السلام چه كومه ذمه واري اخستي وه. هغه ډيره گرانه او مشكله وه. په هغه وخت كښي بعضي ائمه كرام ددې طريقې خلاف وو. او فرضي مسائل نې يو طرف ته كړه. چه په پېښو شوو واقعاتو كښي به هم تر څو پورې هغوی ته سابقه نظير وړاندې وو. نو هغوی به د راڼي وركولو ته پرهيز كولو. د امام اعظم عليه السلام راڼي مختلفه وه. اگر چه علم دين يوه نازكه مرحله ده. ليكن په دوی كښي ددې ذمه دارۍ اهليت وو. كه د اهليت باوجود نې ددې نه پرهيز كول جرم گڼل. د دوی قول دي. كه ماسره د علم ضائع كيدو ويره نه وه. نو د فتوو وركولو ذمه واري به مې نه وه قبوله كړې.

امام ابو هنيفه رضي الله عنه او د فقه تدوين

د فقه شروع خو د نبي صلى الله عليه وسلم د زمانه نه شوي وه. د الله عز وجل ارشاد دي. ﴿لَتَقَدْ وَفَّيَ الْيَقِينُ﴾ په دې كښي د تفقه تاكيد دي. نبي صلى الله عليه وسلم تر غيب هم وركړي دي. او فضيلت نې بيان كړي دي. ارشاد دي. (من يريد الله به عيورا

يفقه في الدين، یعنی چاسره چه الله پاك د خيگري اراده او كړي. نو هغه ته په دين كښې پوهه وركړي.

په هغه نبوي ﷺ كښې هغه

د صحابو په دور كښې په مسائلو كښې د فرض، واجب وغيره تفصيل نه وو، صحابه كرامو ﷺ به دنسې ﷺ نه تفقه هم حاصلولو. او دير صحابه كرامو ﷺ په دې كښې د ممتاز حيثيت مالكان وو. ليكن دهغوى په زمانه كښې د احكامو قسمونه پيدا شوي نه وو. نبي ﷺ به د صحابه كرامو ﷺ مخامخ اودس كولو. ليكن دا نې نه وو فرمانيلې. چه دا ركن دي. او دا فرض دي. او دا سنت دي. او دا مستحب دي. صحابه كرامو ﷺ به نبي ﷺ ليدلو. او هغه شان اودس به نې كولو. نبي ﷺ به كله پويو خل د اودس اندامونه اووينخل. او كله دوه دوه خله. او كله به نې درې درې خله. او په دې به نې زيادت نه كولو. د دې نه خو دا اندازه شوې وه. چه كم از كم يو خل وينخل ضروري دي. او د دې نه زيات وينخلو نه نې منع كړې وه. ليكن دانې نه وو فرمانيلې. چه دا فرض دي او دا سنت دي او دا مستحب دي. دغه شان حضرت عثمان رضی الله عنه او حضرت علي رضی الله عنه د نبي ﷺ د اودس د طريقه تعليم وركولو. دې حضراتو هم څه تفصيل نه وو بيان كړي. دمونغ هم دا حال وو. صحابه كرامو ﷺ د فرضو، واجبو، سنتو او مستحبو څه تحقيق نه كولو. څنگه چه نې نبي ﷺ په مانځه ليدلې وو. هم هغه شان مونځ به نې كولو. د نبي ﷺ ارشاد دي. چه (صلوا كما رايتهموني اصلي) دهغه وخت په حالاتو كښې هم دا سادگي مناسب وه. دهغوى ته خو د نبي ﷺ په هره ادا باندې ځان قربانولو كښې خوند ملاويدلو. خو په بعضي وختونو كښې نبي ﷺ دا ارشاد هم فرمانيلې وو. (قر فصل فانك لمر تصل) يعني پاسه مونځ او كړه. مونځ دې اونه شو.

په نبي ﷺ د هيرې راتلو حكمت

دغه شان تكويني طور په نبي ﷺ باندې هيره هم راتله. چه خلقو ته په داسې صورت كښې مسئله معلومه شي. فرماني چه (لا افسى ولكن افسى لاسن) يعني زه په نه هيروم. بلكه زما نه هيرول كولې شي. ددې دپاره چه په ما پسې په دغه هيره كښې اقتدار اوشي. (يعني كه د نبي ﷺ نه هيره نه وه شوې. حالتيكه دامت نه هيره كيږي. نو كه امت ته د هيرې د وجې څه مسئله پيښه شوې وه. څه به نې كولو. د داسې صورت پيدا كيدو دپاره الله تعالى په خپل پيغمبر ﷺ باندې بعضې وخت هيره راوستې ده. چه امت ته د هيرې په صورت كښې هم د نبي ﷺ طريقه معلومه شي.)

د اجتهاد د ضرورت پېچلو وجه

بهر حال دنبي د وفات نه پس د اسلامي فتوحاتو سلسله وسيع شوه. او د تمدن دائره وسيع شوه. واقعات دومره زيات شول. چه د اجتهاد او استنباط ضرورت پېښ شو. اود اجمالي احكامو تفصيل ضروري شو. مثلاً كه چا به په غلطي سره په مونځ كښې څه عمل پرېخوډولو او س سوال دا پيدا شو. چه مونځ اوشو او كه نه؟ بيا دا خوممكنه نه وه. چه ټول اعمال دې فرض شي. دغه شان دابه هم غلطې وه. چه ټول اعمال دې مستحب شي. چه دهغې په پرېخوډولو څه نقصان نه راځي. ځكه چه په بعضي موقعو باندې دنبي ﷺ نه سجده سهوه نقل ده. ځكه ددې تحقيق ضرورت پېښ شو. چه په مانځه كښې څومره څيزونه فرض دي او څومره واجب؟ څومره سنت دي او څومره مستحب دي؟

په اصولو كښې دا اختلاف وجه

او ددې امتياز دپاره چه كوم اصول مقرر كولى شي. او كوم معيار گرځولې شي. په هغه اصولو كښې د ټولو اتفاق هم گران وو. ځكه چه د اسلامي فتوحاتو د وجه صحابه كرام ﷺ د جهاد، تبليغ او تعليمي مصلحتونو دپاره په ملكونو او اطرافو كښې خواره شوي وو. بيا دټولو په طريقو د استنباط كښې يو

شان والي هم نشو کيدې. نوڅکه په مسائلو کښې اختلاف پيدا کيدل هم لازمی وو. ډير داسې واقعات پېښ شول. چه دهغې نظارتونې عليه السلام په زمانه کښې موجود نه وو. صحابه کرامو عليهم السلام په هغه صورتونو کښې داستنباط تفريع، اود حمل النظر علي النظر نه کار اخستلو. غرض داچه دصحابه کرامو عليهم السلام په زمانه کښې د احکامو اومسائلو يوه لويه ذخيره تياره شوې وه.

د فقه په تدوين کښې دامام ابو حنيفه عليه السلام اودهغوی د شاگردانو څرکدار

حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دفتاوو زياته ذخيره وه. ليکن مرتبه نه وه. چه چا به تره څه تېوس اوکړو. هغوی به جواب ورکړلو. اوشاگردانو به اوليکلو. هغه ذخيره حضرت علقمه رضي الله عنه ته رارسيدله وه. هغوی دهغې وضاحت او تشریح اوکړله. هغه ئې ښه واضحه او تازه کړې. او هغې ته ئې قوت ورکړو. بيا حضرت ابراهيم نخعی رضي الله عنه دهغه په گډنې کيناستلو. هغوی ددع سلسله تولي فائده اوناوادر جمع کړل. اوددع قايه ئې جوړه کړې. چه دهغې نه فائده اخستل آسان شو. بيا چه کله دهغوی په گډنې سليمان رضي الله عنه کيناستلو. نو هغوی ددع ښه وضاحت اوکړلو. لکه څنگه چه غله د بوس وغيره نه صفا شی. حضرت حماد رضي الله عنه چه کله په کال ۴۰۰ کښې وفات شونو. خلقو حضرت امام ابو حنيفه عليه السلام ته منت اوکړلو. او دوی ئې دهغوی په گډنې باندې کينولو. دامام اعظم عليه السلام د زمانه پورې اگر چه د فقه کافی مسئلې مدون شوې وې. ليکن بې ترتيبه وې. اوهغې ته فنی حیثيت حاصل نه وو. نه خو داستنباط او استدلال قواعد وو. او نه دمسائلو د تفريع اصول مقرر وو. نه په حديثو کښې امتياز د مرتبو وو. اونه د قياس اواستحسان او الحاق النظر بالنظر قواعد مقرر وو. خلاصه داچه فقه تراوسه پورې دجزوی مسائلو نوم وو. دا قانونی مرتبې ته رسولو کښې ډير محنت پکار وو.

دامام اعظم عليه السلام اوچت اوصاف

دالله تعالى احسان ووجه امام ابو حنيفه عليه السلام ته ئې ډيره اوچته حافظه ورکړې وه. دناسخ او منسوخ په تحقيق کښې ورته کمال حاصل وو. دلغت اود عربيت تدوين په کوفه کښې پيدا شوې وو. الله تعالى ورته مناسب طبيعت او اوچت فهم ورکړې وو. دسوداگرنی وسعت اوملکي تعلقاتو هغوی د معاملاتو دضرورت نه خبر کړې وو. هغوی ښه پوهيدل چه لين دين معاشرت او معاملاتو کښې خلق څه کوي. په دې کښې کوم کوم خرابي دي. او ددع اصلاح به څنگه اوکړې شی؟ اطرافو نه به دکوفه مرکز دارالعلوم ته په سوونو استفتاگانے راتلې. ددع نه ورته هم ښه تجربه حاصله شوې وه. الله تعالى په کښې د فقه د تدوين جذبه پيداکړله. په دې سلسله کښې د دوی خوبونه او زيری ډير مشهور دي. طبيعت ئې د اجتهاد اودغير معمولی تقوی په صفت موصوف وو. بيا

دامام ابو حنيفه عليه السلام د تدوين معناته طريقه

چه امام ابو حنيفه عليه السلام په کومه طريقه د فقه د تدوين اراده کړې وه. هغه ډيره وسيع اود خطرو نه ډک او د ذمه وارنی کار وو. دوی دا غوښتل چه دا شريعت مکمل او دائمی دي. نو ددع په رڼا کښې چه کوم کار وی هغه به هم په دائمی ضرورياتوحاوی او مشتمل وی. نوڅکه دومره لوڼې کار دوی صرف په خپلو ذاتی معلوماتو باندې کولو. بلکه په خپلو نامتو شاگردانو کښې چه څوک د فن ماهران اوصاحب دکمال وو. هغوی ئې منتخب کړل. لکه يحيى بن ابی زانده، حفص بن غياث، قاضي ابويوسف، داود طائي، جبان مندل. دوی په آثارو احاديثو کښې ډير مهارت لرلو. امام زفر په قوت استنباط کښې زيات مشهور وو. قاسم بن معن او امام محمد ته په ادب او عربيت کښې کمال حاصل وو. بيان شوې دي. چه دامام ابو حنيفه عليه السلام د تدوينی بوره شريکان او معبران څلويښت لوڼې لوڼې عالمان او د فن ماهرين وو.

داماد ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ د تحقیق او تدوین طریقہ

داماد ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ په شاگردانو کښې لس کسان ممتاز او وړاندې وو. په دوی کښې امام ابو یوسف رحمۃ اللہ علیہ، امام زفر رحمۃ اللہ علیہ، داود طائي رحمۃ اللہ علیہ، اسد بن عمر رحمۃ اللہ علیہ، یوسف بن خالد رحمۃ اللہ علیہ، یحیی بن زکریا بن ابی زانده رحمۃ اللہ علیہ، حفص بن غیاث رحمۃ اللہ علیہ، صبان بن مندل رحمۃ اللہ علیہ، قاسم بن معن رحمۃ اللہ علیہ، امام محمد وو. یحیی بن زکریا بن ابی زانده رحمۃ اللہ علیہ تر دیرشو کالو پورې لیکل کول. د اسد بن قرات په یو روایت کښې داهم دی. چه په بعضو مسائلو کښې به یې درې درې ورځې سوچ او فکر کولو. په کتابت کښې به یې توندی نه کوله. کله چه به مسئله واضحه شوه او اطمینان به ورته حاصل شو. نو بیا به یې هغه لیکله. یحیی بن معین رحمۃ اللہ علیہ په تاریخ او علل کښې لیکلی دی.، امام زفر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. چه مونږ به امام ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ ته تلو راتلو. مونږ سره به امام ابو یوسف رحمۃ اللہ علیہ او امام محمد رحمۃ اللہ علیہ وو. مونږ به داماد ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ خبره اوریدلې. یوه ورځ امام ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ امام ابو یوسف رحمۃ اللہ علیہ ته افرمائیل: چه زما هره خبره مه لیکه. ځکه چه په یوه مسئله کښې زما یو ورځ یو راتې وی. خو په بله ورځ هغه پرېږدم. ددې حاصل هم دا دی. چه تر څو پورې یوه مسئله د بحث او مباحثه نه پس محققه شوې نه وی. تر هغه وخته پورې لیکل مه کوه. دا د تقوی او احتیاط، خوف او ویرې د احساس او د ذمه وارنې کمال وو. الله اکبر.

موفق مکی فرمائی. چه امام ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ دخپل مذهب په متعین کولو کښې صرف په خپله ذاتی راتې اکتفا نه ده کړې. بلکه دالله ﷻ اود رسول اکرم ﷺ د اوچت مقام خیال یې ساتلو. او دمسلمانانو سره یې د اخلاص او خیرخواهني پوره کوشش کولو. اود دین په باره کښې یې د پوره کوشش او احتیاط نه کار اخستې وو. مجلس شوری یې مقرر کړې وه. بیا به یوه یوه مسئله وړاندې کیدله. اود ټولو دلائل او نظریات به اوریدې شول. او خپله راتې به یې هم ښکاره کوله. کله کله به په اهمو مسئلو کښې تر یوې مباحثه بلکه ددې نه هم زیات مباحثه روانه وه. تر دې چه په یو قول به فیصله اوشوه. نو امام ابو یوسف رحمۃ اللہ علیہ به هغه په اصولو کښې اولیکله. تر دې چه ټول اصول هم د پوره تحقیق نه پس اولیکلی شوه.

صمیری رحمۃ اللہ علیہ د خپل مسند نه نقل کړی دی. که د امام ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ شاگردانو په یوه مسئله کښې خبره کولې او قاضی عافیه بن یزید به موجود نه وو. نو امام ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ به افرمائیل. د عافیه تر راتلو پورې صبر اوکړی. کله چه به هغه راغلو. او اتفاق به یې ورسره اوکړلو. نو مسئله به اولیکلې شوه. خلاصه دا چه دیو خاص باب یوه مسئله به یې وړاندې کړه. او خلق به په هغې باندې متفق شو. نو په هغه وخت به اولیکلې شوه. او ډیر په آزادی سره به بحث شروع شو. امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ به ټول دلائل ډیر په توجه اوسوچ سره اوریدل. اوپه آخر کښې به یې فیصله کوله. اکثر به ددوی په محققه فیصله باندې متفق شو. او هغه به یې اولیکله. خو که خلق به په خپلو راتې گانو قائم وو. نوپه هغه وخت کښې به ټول اقوال لیکلې شو. او دغه شان دا عظیم الشان کار د دیرشو کالو په اوږده موده کښې پوره شو.

دمدون مسائلو تعداد

دا مجموعه ډیره لویه علمی ذخیره وه. په مقدمه د نصب الرایه کښې دی. چه (واقلاً ما یقال فی مسائله انما) تبلیغ ثلاثاً وثمانین الفا). یعنی کم از کم ددوی علمی مسائل درې اتیا زره ته رسیدلې وې. بعضی حضراتو لیکلی دی. چه حضرت امام ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ چه څومره مسائل مدون کړي دی. دهغې تعداد یې لیکلې دي. دا مسائل شپې لکه وې. د امام محمد رحمۃ اللہ علیہ دتصنیفانو نه دومره اندازه کیږي. چه هغه مسائل ډیر زیات وو. دصحیح تعداد متعلق فیصله کول گران دی. دحافظ ابو المحاسن رحمۃ اللہ علیہ ډیبان مطابق یې ترتیب داسې وو. باب الطهارت، باب الصلوة، باب الصوم او بیاد عبادتونو بابونه. ددې پس په معاملاتو کښې په ټولو کښې آخری باب باب المیراث وو. بهر حال دامام اعظم رحمۃ اللہ علیہ ډاکار یو نوی کار وو. دحضرت امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ ډاکار من حیث المجموع په اسلامی تاریخ کښې بلکه په دنیاوی تاریخ کښې یې نظیره

دې په دنيا کښې نور قومونه هم شته. اود اسماني کتابونو دعویدار هم دی. لیکن هیڅ یو قوم نه دعوی کولې شي. او نه ثابتولې شي. چه دوی د مسانلو د استنباط دپاره اصول او ضوابط مقرر کړي دي. اود یو مستقل فن نقشه یې دنيا ته پیش کړې ده.

علامه سیوطي رحمته الله علیه په خپل کتاب "تبیض الصحیفه" کښې لیکلې دی چه دامام اعظم رحمته الله علیه په مناقبو کښې یو داهم دي. چه علم شریعت دتولو نه وړاندې دوی مدون کړي دي. په دې موقع هغه مشهوره لطیفه ذکر کول هم مناسب دي. چه ابن مسعود رضی الله عنه د فقه پتې کړلې وو. او علقمه ورته اوبه ورکړې وې. اوسیراب کړې نې وو. اوابراهم نخعی رحمته الله علیه هغه کټ کړلو او حماد رحمته الله علیه هغه غویل کړلو. او امام محمد دهغې نه روټې پخه کړې چه نن یې ټول خلق خوري.

علامه زاهد کونړي په ژبه دهغه حنفی اصول

علامه زاهد کونړي په: "تأیید الخطیب علی مأسأقه فی ترجمه آبی حنیفه من الاکاذیب" کښې شپې رس اهم اصول ذکر کړي دي. دهغې خلاصه دا ده.

① د ثقه راویانو مرسل روایتونه قبول خوچه هغې سره قوي روایت معارض نه وي.

② امام اعظم رحمته الله علیه به ،، اخبار احاد ،، په هغه اصولو باندې تلل. کوم چه د شرع د مواردو لټولنه پس هغوی سره جمع شوی وو. نوکه یو خبر واحد به د هغو د اصولو نه مخالف وو. دهغې په مقابله کښې به یې اصل اختیارولو. چه په قوي دلیل باندې عمل اوشي. او هغه خبر چه د اصل نه به مخالف وو. هغه به یې شاو گړخولو. په معانی الآثار کښې ددغه مثالونه زیات موجود دي.

③ اخبار احاد به یې د کتاب په ظواهر او عومامو ټولو باندې تلل. نوکه یو خبر به د کتاب د عموم یا ظاهر نه خلاف وو. امام اعظم رحمته الله علیه به قوي دلیل باندې عمل کولو دپاره دخبر په ځاني په کتاب الله عمل کولو. ځکه چه لکه څنگه کتاب الله قطعی الثبوت دي. دامام اعظم رحمته الله علیه په نیز دغه شان ددغه ظواهر او عومامو هم قطعی الدلله دي. لکه چه د اصولو په کتابونو کښې تفصیلی دلائل دي. او کله چه به یو خبر د کتاب الله د عموم یا ظاهر نه مخالف وو. بلکه د هغې د اجمال بیان به وو. نو هغه به یې قبولولو. ځکه چه په هغې کښې د بیان نه بغیر دلالت نه وي.

④ په خبر واحد به هله عمل کولې شي. تر څوچه هغه د سنت مشهوره نه خلاف نه وي. که هغه سنت فعلیه وي او که قولیه وي.

⑤ دغه شان دا هم شرط دي. چه هغه دخپل ځان په شان خبر نه سره هم معارض نه وي. که معارض وي. نو د تعارض په وخت کښې به یو ته په بل باندې ترجیح ورکولې شي. او وجوه د ترجیح د مجتهدینو د افکارو د اختلاف د وجې مختلف دي.

⑥ چه د راوی عمل د حدیث نه مخالف وي. لکه د حضرت ابو هریره رضی الله عنه روایت چه کله سیر په لویې کښې خوله اووه یې. نو هغه اووه ځله وینځي. دا د اووه ځله وینځلو روایت د ابو هریره رضی الله عنه دفتوی نه خلاف دي.

⑦ دکوم خبر په متن یا سند کښې چه زیاتې وي. نو په دین کښې د احتیاط په نقطه نظر سره به دغه زیات روایت په هغه روایت عمل کولې شي. په کوم کښې چه کمه او نقص وي.

⑧ چه دخبر واحد تعلق عام او زیات پېښیدونکي واقع سره نه وي. ځکه چه په داسې عمل باندې د حکم ثبوت دشهرت یا تواتر نه بغیر نشي منلې. په دې کښې حدود او کفارات هم شامل دي کوم چه دشهیدي د وجه ساقطیدي.

① که د یوه مسئله په حکم کښې دصحابه کرامو رضی الله عنه اختلاف پاتې شوې وی. اوچه کوم صحابی په کښې اختلاف کړې وی خو هغه نورو صحابه کرامو رضی الله عنه ته په استدلال او احتجاج کښې خبر واحد نه وی پیش کړې. بلکه په هغې نې استدلال پریخوډې وی. نو په داسې صورت کښې به هم هغه خبر واحد معمول به نشی جوړولې.

② که په خبر واحد باندې په سلفو کښې چا طعن کړې وی. نو په دے صورت کښې به هم خبر واحد نشی قبلولې.

③ چه مختلف روایات موجود وی. نو په دې صورت کښې به هم حدود او عقوباتو کښې په آسان روایت عمل کولې شی.

④ چه راوی دکوم وخت نه دخپل استاد نه روایت اوریدلې وی. او په کوم وخت کښې بیا د هغې روایت کوی. نو دا ضروری ده. چه دغه روایت ورته په دې موده کښې یاد وی. او ددے په مینځ کښې ترے هیڅ وخت کښې هیر شوې نه وی. او که داسې نه وی. نو د هغه په روایت باندې استدلال صحیح نه دي. حالانکه باقی ټول محدثین دا شرط لازمی نه گنړی. او د بار بار هیرولو باوجود په روایت باندې استدلال کول صحیح گنړی.

⑤ که حدیث راوی ته خپل حدیث یاد نه وی. او هغه په خپلو لیکلو باندې اعتماد اوکړلو. او روایت تې اوکړلو. نو په داسې صورت کښې هم دامام اعظم رحمته الله علیه په نیزے قابل حجت پاتې نشو. حالانکه نور محدثین داهم حجت گنړی.

⑥ کوم حدود چه د شبهاتو په وجه ساقطیږی. که د هغې په پاره کښې روایات مختلف وی. نو امام اعظم رحمته الله علیه احوط روایت باندې عمل کوی. لکه په دے روایت کښې چه راغلی دی. چه لاس به د هغه څیز به غلا کښې کټ کولې شی. چه هغه د دینار د څلورم حصې برابر وی. خو امام اعظم رحمته الله علیه ددے په مقابله کښې هغه روایت معمول بها جوړ وی. چه په هغې کښې دلسو دراهمو په برابر د څیز به غلا باندې د لاس کټ کولو حکم راغلی دي. ځکه چه د دراهمو په روایت باندې عمل کولو کښې زیات احتیاط دي. خو چه په دواړو روایاتو کښې د یو تقدم او تاخیر معلوم نه وی. ځکه که داسې وی نو چه کوم موخروی هغه به د مقدم دپاره ناسخ وی.

⑦ امام اعظم رحمته الله علیه په داسې حدیث باندې عمل کوی. چه د هغې په تائید کښې آثار زیات وی.

⑧ چه خبر دصحابو رضی الله عنه او تابعینو رضی الله عنه دعمل متواتر نه مخالف نه وی. که دغه حضرات دکوم یوینار تعلق ساتی. د دوی په نیز د یو ښار تخصیص نشته.

د پاڅو (د احكامو) بيان

کتاب الطهارة

ترجمه > (دا) کتاب د پاکوالي (د احکامو په بیان کښې) دې.

توضیح > المباحث الثلاثة في الجملة > په دې جمله کښې درې مباحث دی.

① د کتاب د لفظ سره متعلق ⑦ ترکیب نحوی ⑦ د طهارت د لفظ سره متعلق،
معنی الکتاب لفظ > د اول بحث حاصل دا دې. چه د کتاب او کتابت لغوی معنی ده. د یو څیز جمع کیدل، اود کتاب نوم کتاب ځکه کیږودې شوې دې. چه په دې کښې حروف جمع کیږي. او کتاب د مکتوب په معنی کښې هم استعمالیږي. لکه خلق چه د مخلوق په معنی کښې استعمالیږي.
معنی الکتاب شرعاً > په اصطلاح کښې کتاب د مسائلو هغه مجموعه ته وائی. چه مستقلاً معتبره وی. او په مختلفو انواعو مشتمله وی. یا په مختلفو انواعو مشتمله نه وی.
ترکیب کتاب الطهارة > د نحوی ترکیب په اعتبار سره درې احتمالات دی.

① دا چه کتاب الطهارة خبر دے د مبتدا محذوف چه "هَذَا" دې. یعنی [هَذَا کتاب الطهارة]

② دویم دا چه دا مبتدا وی. او خبر ئې محذوف وی. یعنی [کتاب الطهارة هَذَا]

③ دریم دا چه دا مفعول وی د فعل محذوف یعنی [عَنْ کتاب الطهارة يَأْتِي أَكْثَابُ الطهارة]

معنی الطهارة لفظ > د دریم بحث حاصل دا دې. چه په لغت کښې طهارت بضم الطاء دهغې اوبو نوم دې. چه په دهغې سره پاکي حاصلولې شی. او بکسر الطاء د آله نظافت نوم دې. او بفتح الطاء مصدر دې. د نظافت په معنی،

معنی الطهارة شرعاً > په شریعت کښې طهارت د حدث (نجاست حکمی) یا خبث (نجاست حقیقی) نه پاکیدو ته وائی. او بعضې عالمانو فرماتیلی دی. چه طهارت د درې اندامونو وینخلو او په سر د مسح کولو نوم دې.

سبب وجوب الطهارة وحکما > د وجوب طهارت سبب حدث (نجاست حکمی) یا خبث (نجاست حقیقی) موجودگی ده. اود طهارت حکم دهغه څیز اباحت دې. چه بغیر د طهارت نه حلال نه وی.

وجه تقدیم الطهارة > پاتې شوه دا خبره چه کتاب الطهارة ولې مقدم کړې شو؟ نو ددې وجه دا ده. چه مشروعات څلور دی.

① خالص حقوق الله ⑦ خالص حقوق العباد ⑦ چه دواړه جمع شی. مگر حق الله غالب وی.

② چه دواړه جمع شی. مگر حق العبد غالب وی. امام قدوری په ترتیب کښې حقوق الله

(عبادات) ددې د عظمت د وجه مقدم کړل. بیا په عباداتو کښې مونځ وړاندې بیان شو. ځکه چه مونځ

دایمان نه پس په اسلامی ارکانو کښې د ټولو نه اهم دې. الله تعالی فرمائی ﴿قَدْ تَأْتُوا وَآقَامُوا الصَّلَاةَ﴾

اَوْنِیْ عَلَیْهِ السَّلَام فرماتیلی دی. [الصلاة عباد الدين من اقامها فقد اقام الدين ومن هدمها فقد هدم الدين]

دغه شان په ارکان اسلام کښې د توحید نه پس د ټولو نه وړاندې هم مونځ فرض شوې دې. او طهارت

چونکه د مونیځ شرط دې، ارشاد دې، [مفتاح الصلاة الطهور] او دا قانون دې، چه شرط د یو څیز مقدم وی په هغه څیز باندې نوڅکه طهارت په مونیځ باندې مقدم کړي شو.

د اودس د فرضیت دلیل اواصل

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ اے دایمان خاوندانو! ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ﴾ کله چه تاسو د مونیځ دپاره د اودريدو (اراده) اوکړئ. ﴿فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ﴾ نو خپل مخونه اووینځئ. ﴿وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ﴾ اولاسونه خپل تر څنګلو پورې ﴿وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ اومسح اوکړئ په سرونو خپلو ﴿أَوْ أَوَّلَ جُلُودِكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ او اوینځئ بښې خپلې ترګیتو پورې

تصريح > وجه ابتداء كتاب الطهارة بالآية > امام قدوری رحمه الله د اودس شروع په آیت باندې کړې ده. حالانکه قاعده دا ده، چه دعویٰ کښې دعویٰ مقدم وی. او دهغې دلیل روستو ذکر کولې شی. لیکن دلته کښې ئې دالله تعالیٰ کلام تبرکاً او تمیناً مقدم کړې دې. اگرچه د مروجې قاعدې نه خلاف کار دې.

فرضية الطهارة للصلاة قبل نزول هذه الآية > دلته یو خبره دا ده، چه دا آیت په اجماع سره مدنی دې، ځکه چه په بخاری کښې دې، چه د حضرت عائشې رضي الله عنها دپاره ورکیدو واقعه بیانولو نه پس فرمائی: قُتِلَتْ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ إِلَى قَوْلِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ > او دا واقعه په اتفاق سره دهجرت نه څه موده پس پیښه شوې وه. نو ثابته شوه، چه آیت مدنی دې. او دا خبره هم مسلمه ده، چه د مونیځ د فرضیت په وخت کښې هم په مکه کښې اودس فرض شوې وو. حضرت ابن عبدالبر رحمه الله فرمایلی دی، چه ټول اهل مغازیو ته دا خبره معلومه ده، چه نبی علیه السلام د مونیځ فرض کیدو نه پس هیڅ یومونیځ هم بغیر د طهارت نه ندې کړې. او ددې نه انکار جاهل یا عنادی سرې کولې شی.

ما لحكمة في نزول آية الوضوء؟ > اوس پاتې شوه دا خبره چه کله په اودس باندې د وړاندې نه عمل موجود وو. نو د آیت په نازلولو کښې څه حکمت د؟

- ① حضرت مولانا عبدالحی رحمه الله په سعایه کښې لیکلی دی چه ددې حکمت دا دې چه د اودس فرضیت متلو بالقرآن شی.
- ② دا هم احتمال شته چه اول دا آیت چه په هغې کښې د اودس ذکر دې، په مکه کښې نازل شوی وی. اود فرضیت د مانځه سره نازل شوی وی. او باقی آیت چه په هغې کښې د تیمم ذکر دې، په مدینه منوره کښې نازل شوې وی. (كذا في الاتفاق)

په اودس هڅې دمنځ وینځلو فرضیت

فَقَرَضُ الطَّهَارَةِ نَوَ د اودس فرض غَسْلُ الْأَعْضَاءِ الثَّلَاثَةِ د درې اندامونو وینځل وَمَسْحُ الرَّأْسِ او د سر مسح کول دی

تصريح > الوجه الثلاثة لتقديم الوضوء > صاحب دقدوری د اودس احکام مقدم کړل.

- ① دکنتر حاجت د وجې
- ② دویمه وجه داده، چه د اودس محل د غسل د محل جزء دې. او جزء مقدم وی په کل باندې
- ③ دریمه وجه دا ده، چه الله تعالیٰ هم اودس په غسل باندې مقدم کړې دې. اول ئې دا فرمایلی دی ﴿فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ﴾ او ددې نه پس ئې فرمایلی دی ﴿وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ﴾

فَوَازُ الْبُشْدِي > علامه قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ پہ اودس کنبی خلور فرض دی د درې اندامونو وینخل او دسر مسح کول او د درې وارو د فرضیت ثبوت نې په اول کنبی ذکرشوی آیت سره کړې دې. معانی الغرض لفه > فرض په ډیرو معانیو کنبی مستعمل دې.

- ① قطع، ونبلی شی. [فرض الغیاط الشوب] درزی جامه کټ کړه.
- ② بیان، الله تعالی فرماینلی دی. ﴿كَذَٰلِكَ مَرَّسَ اللَّهُ لَكُمْ تَجْلَةً أَيْسَابَكُمْ يَعْنِي بَيْنَ لَكُمْ كَهَادَةً أَيْسَابَكُمْ﴾
- ③ تقدیر، الله تعالی فرماینلی دی. ﴿فَنَشَفُ مَا فَرَسْتُمْ يَعْنِي دَرَرْتُمْ﴾
- ④ حد، الله تعالی فرماینلی دی ﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ﴾
- ⑤ تفصیل، الله تعالی فرماینلی دی. ﴿سُورَةُ اَزْكَاهَا وَرَشَّاهَا يَعْنِي فَعْلَاهَا﴾

تعریف الغرض وحكمه > فرض هغه حکم ته وائی. چہ په داسې یقینی دلیل سره ثابت شوې وی. چہ په هغې کنبی څه شک نه وی. او ددې حکم دا دې. چہ کونکې نې مستحق د ثواب او پرېخودونکې نې مستحق د عذاب دې. (او منکر نې کافر او مرتد دې)

الوجوه الثلاثة في حركات الفقل > غسل* په پېښ سره هغه اوبو ته وائی چہ غسل پرې کولې شی. او د ټول بدن د وینخلو نوم هم غسل دې. او غسل* په زیر سره هغه څیز دې چہ وینخل پرې کولې شی. یعنی خطمی وغیره او غسل، په زور سره مصدر دې. یعنی وینخل حد الوجه طولاً وعرضاً > علامه مرغینانی رحمۃ اللہ علیہ په هدایه کنبی دمخ د اوږدوالی او پلنوالی حد بندی داسې کړې ده. چہ د سر د ویختو راتوکیدو د ځانې نه واخله تر د زنې لاتدې حصې پورې او د غوږ د پوسکې نه واخله تر ډبل غوږ پوسکې پورې د مخ وینخل فرض دی. دلیل دا دې. چہ وجه د مواجهت نه مشتق ده. او مواجهت مخامخ کیدل په دې ټوله حصه باندې کیږی. نو ځکه ددې ټولې حصې وینخل فرض دی.

د خنخلو او کټیو د وینخلو په فرضیت کنبی اختلاف

وَالْبِرَقَّانِ دواړه خنخلی وَالْكَعْبَانِ يَدْخُلَانِ فِي الْقُلِّ او دواړه گیتي: په وینخلو کنبی داخل دی عِنْدَ عَلَمَانِ الثَّلَاثَةِ ١ په نزد دعالمانو زموږنې درې وارو.

هل اللغة > ① مرفقان: د مرفق تشبیه زنگون ② کعبان: دکعب تشبیه گیتنی

تفصیح > تحقیق العرفق والكعب > دمیم په کسرې او فاء په فتح سره او ددې په عکس هم جائز دې. یعنی دمیم فتحه او فاء کسره، د مټ او مروند جوړ ته مرفق وائی. کعب دامام محمد په نزد د قدم په ظاهر باندې د تسع ترلو ځانې ته وائی. لیکن دا صحیح نه ده. صحیح دا ده. چہ د پټلوی نه ټینکنه د راپورته هلوکي نوم کعب دې. ددې نه کاعب مشتق دې. چہ جمع نې کواعب راځی. کواعب هغه ځوانه جینکي دی. چہ سینې نې راوتی وی.

١ (القول الرابع هو قول علمائنا الثلاثة من دخول المرفقين والكعبين في غسل البدين والرجلين وقال زفر النما يدخلان في المفروض كلها في فتح القدير (١٣١) ورداغتار (٧٣١) والمندبة (٤١١) نقلا عن القول الرابع (١١١).—

المُعْتَبَرُ فِي دُخُولِ الْمُتَّبِعِينَ وَالْكَعْبِينَ فِي الْفُضْلِ > په دې باره كښې اختلاف دي. چه مرفقين په غسل يدين او كعبين په غسل رجلين كښې داخل دي. كه خارج دي. يعنى د لاسونويشان د څنگلو او پښو پشان د گيتو وينخل هم شرط دى كه نه؟

① دانمه ثلاثه يعنى امام صاحب اود صاحبينو هه مذهب دا دي. چه د لاسونوسره د څنگلو او د پښو سره د گيتو وينخل هم فرض دي. هم دا قول دامام شافعي هه او امام احمد هه هم دي. او هم دا د امام مالك هه نه هم يو روايت دي^(١)

عَلَا قَالُوا لَزُفَرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ هه او خلاف د د زفر هه (هغوى فرمانى چه گيتى او څنگلى په فرض محل كښې داخل نه دى)

توضيح > او امام زفر هه فرمانى. چه مرفقين او كعبين په وينخلو كښې داخل نه دي. يعنى د څنگلو او گيتو وينخل فرض نه دى. دا د امام مالك هه نه يو روايت دى

دليل زفر هه > د امام زفر هه دليل دا دي. چه په آيت كښې مرافق او كعبين غايت دي. او غايت مطلقاً د مغيا په حكم كښې داخل نه وي. لكه په ﴿اتُوا الصِيَامَ اللَّيْلَ﴾ كښې چه شبهه د روژې په حكم كښې داخله نه ده. دغه شان په مرافق د يدينو او كعبين او رجلينو په حكم كښې داخل نه وي. دليل جمهور الاحناف هه > زمونږ دليل دا دي. چه د امام زفر هه دا وينا چه غايت دمغيا په حكم كښې مطلقاً داخل نه وي. دا نه منو. بلكه د غايت دوه قسمونه دي.

① يو دا چه غايت د ما قبل يعنى مغيا د جنس څخه وي. يعنى كه غايت لرې كړى شى. نو صدر دكلام يعنى مغيا به غايت او ماوراء غايت ټولو ته شامل وي.

② دويم دا چه غايت دماقبل يعنى مغيا دجنس څخه نه وي. يعنى د غايت په لرې كولو سره به صدر دكلام يعنى مغيا غايت او ما ورا غايت ته نه شاملېږي. او كه د قسم اول څخه وي. نو غايت په مغيا كښې داخلېږي. او كه دقسم ثانى څخه وي. نو غايت د مغيا په حكم كښې نه داخلېږي

الاجواب عن دليل زفر هه > نو دليل د روژې دجنس څخه نه دي. ځكه به ليل د روژې په حكم كښې داخل نه وي. او مرفقين او يدين او كعبين د رجلينو دجنس څخه دي. نو ځكه به دا دواړه غايتين دخپله مغيا په حكم كښې داخل وي. يعنى څنگله به د لاسونو په وينخلو كښې او گيتي د پښو په وينخلو كښې داخل وي.

توضيح العوام > د دليل حاصل دا دي. چه غايت كله ددې دپاره ذكر كولى شى. چه حكم رابنكى. او مغيا ته نې اورسوى. او كله د ما ورا غايت داسقاط دپاره ذكر كولى شى. حاصل دا چه دغايت دوه قسمونه دي. غايت اثبات او غايت اسقاط او په دې دواړو كښې ما به الامتياز دا دي. كه صدر كلام يعنى غايت په مغيا كښې شامل وي. نو دا به غايت اسقاط وي. او كه شامل نه وي. نو دا به غايت اثبات

وي. او غايت اثبات د مغيا په حكم كښې داخل نه وي. لكه په ﴿اتُوا الصِيَامَ اللَّيْلَ﴾ كښې ليل دصوم په حكم كښې داخل نه ده. او په غايت اسقاط كښې ما ورا غايت ساقط كولى شى. نو غايت به د مغيا په

^(١) القول الرابع هو قول علمائنا الثلاثة كذا في فتح القدير (١٣١١) ورداhtar (٧٣١١) والهندية (٤١١) نقلاً عن

القول الرابع (١١١).

حکم کنبی داخل وی. لکه په «ایدیکم ال المرافق» کنبی غایت یعنی مرافق ذکر شوی دی. د ما ورا. غایت د ویستلو دپاره نو د وینخلو حکم به په مرفق کنبی باقی وی.

د سرد مسح په مقدار کنبی خلور مجاز

وَالْمَقْرُوضُ فِي مَسْحِ الرَّأْسِ وَقَدَارُ النَّاصِيَةِ أَوْ بِه مَسْحٌ د سر کنبی فرض مقدار ناصیه دې وَهُوَ الرَّأْسُ اَو دا خلورمه حصه د سر ده.

حل اللغة < ① ناصیه: تندي

تخریج < مسح وائی لوند لاس را ټینکلوته که د اوبو لوندواله د لوښی وی او که د مغسول اندام د وینخلو نه پس پاتې شوي وی. د سر مسح کول په اتفاق سره فرض ده. ځکه چه ذدي ثبوت په نص صریحی سره دي. اود سرد د خلورمې حصې مسح کول فرض ده. که د سرد مخکنی حصې وی او که د روستنی او که د ښی طرف خلورمې حصې وی او که د گس طرف

يَا رَوَى الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ عَنْهُ د هغه حديث د وجې چه مغیره بن شعبه روايت کړې دي. أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ أَتَى سِبَاطَةَ قَوْمٍ چه رسول ﷺ د يو قوم ډیران ته تشریف یوړلو قَبَالَ نُونِي عَلَيْهِ السَّلَامُ مِتْيَازِي او کړلې وَتَوَضَّأَ وَاودَسَ نِي او کړلو وَمَسَحَ عَلَى نَاصِيَتِهِ وَخَفِيهِ (١) اومسح نې او کړله. په خپله ناصیه اود وارو موزو باندې

حل اللغة < ① سباطه: گند خخله ⑦ خفيه: دَخَف تثنیه موزه

تخریج < استدلال الأحناف > احناف عالمان فرماني چه د مسح د مقدار په سلسله کنبی آیت. «وَأَمْسَحُوا بِرُؤُوسِكُمْ» مجمل دي. او مجمل د بیان محتاج وی.

دلته د حضرت مغیره ﷺ حديث دي. مغیره بن شعبه ﷺ فرماني [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَن سِبَاطَةَ قَوْمٍ قَالُوا تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى نَاصِيَتِهِ وَخَفِيهِ] صاحب د قدوری چه کوم حديث ذکر کړې دي. نو دا حديث د حضرت مغیره ﷺ او حضرت حذیفه ﷺ د حديث نه مرکب دي.

① دمغیره ﷺ حديث کوم چه امام مسلم ﷺ نقل کړې دي. دهغې الفاظ دا دي. [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ بِنَاصِيَتِهِ وَعَلَى الْعِمَامَةِ وَعَلَى خَفِيهِ]

⑦ اود حديث د حذیفه ﷺ چه شيخينو روايت کړې دي. د هغې الفاظ دا دي. [أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِبَاطَةَ قَوْمٍ قَالُوا تَوَضَّأَ دَعَاهُمْ فَجَمَعَهُمْ بِهَامُ قَوْضًا] ددې احاديثو خلاصه دا ده. چه نبی علیه السلام د

(١) قال الزيلعي رحمه الله هذا حديث مركب من حديثين جعلهما المصنف حديثاً واحداً فحديث المسح على الناصية والخفين أخرجه مسلم (إلى في الطهارة رقم ٨٣) عن عروة بن المغيرة عن أبيه المغيرة بن شعبه: أن النبي ﷺ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ بِنَاصِيَتِهِ وَعَلَى الْعِمَامَةِ وَعَلَى الْخَفَيْنِ ..... وحديث السباطة رواه ابن ماجه (إلى في الطهارة باب ١٣) وفيه عن المغيرة بن شعبه أن رسول الله ﷺ أتى سباطة قوم فبال قالوا فلما (نصب: ٤٠١) - ٤٠ -

میتازو کولونه پس اودس اوکرلو. او په مقدار د ناصیه باندې نې مسح اوکرله. او مقدار د ناصیه او څلورمه حصه یو خبره ده. نو ځکه احناف عالمان رحمهم الله په دې آیت استدلال کوی. او فرمائی. چه دسر څلورمه حصه مسح فرض ده.

تقدیر الناصیه بثلاث اصابع ودلیلہ > د احنافو بعضی عالمانو د ناصیه د مقدار اندازه د دریو گوتو سره کړې ده. او دلیل نې دا دی. چه مسح په لاس باندې کیږی. او په لاس کښې اصل گوتی دی. او درې گوتی اکثر دی. او دا قاعده ده. چه [للاکثر حکم الكل] ددې وجې نې درې گوتی قائم مقام د کل اوگر خولې. او حکم نې ورکړلو. که د درې گوتو په مقدار باندې نې مسح اوکره. نو شرعاً به کافی وی

په اودس کښې د دواړو لاسونو وینځلو منونیت

وَسَنَّ الطَّهَّارَةَ اود اودس سنت غُسلُ الْيَدَيْنِ وینځل د دواړو لاسونو دې قَبْلَ إِدْخَالِهَا إِلَى الْإِنَاءِ دواړاندې د داخلولو د ددې دواړو په لوبښی کښې إِذَا اسْتَقْبَطَ الْمُتَوَضِّئُ مِنْ تَوْبِهِ كَلَهُ چه رابیدار شی اودس کونکې د خوب خپل نه

هل اللغة > ① استيقظ: استيقظا: بیداریدل ② ادخال: داخلول ③ المتوضي: اودس کونکې

تخریج > تعريف السنة وحكمها > سنن ، د سنت جمع ده. سنت په دین کښې داسې رائج طریق ته وائی. چه هغه نه فرض وی اونه واجب. او دهغې ادا کونکې مستحق د ثواب او نه ادا کونکې مستحق د ملامتیا او عذاب وی. علامه ابن الهمام رحمهم الله فرمائیلی دی. سنت هغه دې. چه نبی علیه السلام کله کله د پریخودو سره په هغې همیشوالې کړې وی.

وجه جمع صيغة السنة > باقی پاتې شوه دا خبره چه امام قدوری فرض په صیغه د واحد او سنت په صیغه د جمع ولې ذکر کړل. نوددې جواب دا دې. چه "فرض" په اصل کښې مصدر دې. او مصادر د تشنې اوجمعې نه مستثنی وی. او ددې په خلاف سنت مصدر نه دې. نو ځکه نې دا په صیغه د جمعې سره راوړلو.

طرق غسل اليدين للمستيقظ > په هر حال په اودس کښې د ټولو نه رومیه سنت دا دې. چه کله متوضی د خوب نه رابیدار شی. نو هغه دې دواړه لاسونو په لوبښی کښې د داخلولونه وړاندې درې ځله اووینځی. اود وینځلو طریقه دا ده.

① که اوبه نې په وړوکی لوبښی کښې ایځی وی. نو په گس لاس دې راپورته کړی. او په ښی لاس دې واچوی. او بیا دے په ښی لاس سره په گس باندې اوبه واچوی

② که لوبښی دومره غټ وو. چه د هغې پورته کول ممکن نه وو. نو وړوکی لوبښی دے واخلي. او په هغې دے ترے اوبه راویاسی. او بیا دے په خپل گس لاس سره په ښی لاس اوبه واچوی. او په ښی لاس سره دے په گس لاس اوبه واچوی.

③ که وړوکی لوبښی نه وی. نو د گس لاس گوتی دے جوخته کړی. او د غټ لوبښی نه دے اوبه راواخلي. په ښی لاس دې واچوی. تلې به په اوبو کښې نه داخلوی. او بیا دے په ښی لاس سره اوبه راواخلي. او گس لاس دې اووینځی.

دلیلہ > ① نقلی دلیل د حضرت ابوهریره رضی الله عنه حدیث دې. کوم چه شیخینو روایت کړې دې. [إِذَا اسْتَقْبَطَ أَحَدُكُم مِّنْ مَّامَةٍ فَلَا يَغْسِنُ يَدَهُ إِلَّا إِذَا حَقَّ يَغْسِلُهَا فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيُّ يَدٍ بَاتَتْ يَدُهُ] اود مسلم الفاظ دا دی. [حتی

يفسها ثلاثاً] اوبه بعضی روایاتو کنبی دی. [فلا یفسن] په نون تاکید سره دې. حاصل دا دې. چه نبی علیه السلام فرمائیای دی. کله چه په تاسو کنبی څوک د خوب نه رابیدار شی. نو خپل لاس دې په لویسی کنبی د څوپه کولو نه وړاندې درې ځله اووینځی. ځکه چه ده ته پته نه لگی. چه دده لاس په کومه حصه پاتې شوې دې.

[إطلاق غسل اليدين في الوضوء] په مبسوط کنبی دی. چه اودس نه وړاندې د دواړو لاسونو وینځل مطلقاً سنت دی. که دخوب نه راباسیدلې وی او که نه وی. ځکه چه د لاس وینځلو علت په بیدار سړی کنبی هم موجود دې. یعنی کیدلې شی. چه هغه په خپل لاس سره د خپل بدن رگونه مسح کړی وی. حاصل دا دې. چه د لاس وینځلو علت گمان د نجاست دې. او گمان د نجاست په دواړو صورتونو کنبی دې. که د خوب نه رابیدار شوي وی. او که د وړاندې نه ویځ وی. اودا وینځل دهغه وخته پورې سنت دی. چه نجاست ښکاره نه وی. گنی نجاست لرم کول به فرض وی.

② عقلی دلیل دا دې. چه لاس د پاکولو آله ده. ناول به ددې پاکول مسنون وی. او وینځل د مروندونو پورې مسنون دی. ځکه چه د پاکۍ په حاصلولو کنبی دومره مقدار کافی کیږی. او "رسغ" د راء په پینځ اوسین په سکون سره دې.

په اودس کنبی د بسم الله مسنونیت

وَتَسْمِيَةِ اللَّهِ تَعَالَى اُونَوْم اخستل دالله تعالی (سنت دی) فِي اَيْتِدَاءِ الْوُضُوءِ په اول د اودس کنبی

توضیح < صبغ التسمية > صاحب دقدوری رحمته الله فرمائیای دی. چه د دواړو لاسونو تر مروندونو پورې وینځل څوپه اودس باندې وړاندې دی. خو چه کله اودس شروع کوی.

① نود الله په نوم دے شروع کوی. او د تسمیه ادنی درجه دا ده. چه بسم الله اوواتی. او شروع اوکړی. ② اعلی درجه ئې دا ده. چه بسم الله الرحمن الرحيم اوواتی.

③ او علامه ابن الهمام (ح) فرمائیای دی. چه امام طحاوی رحمته الله فرمائیای دی. چه [بسم الله

العظيم والحمد لله على كل الإسلام] دے واتی. هم دا د سلفو نه منقول ده. او بعضو فرمائیای دی. چه دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه مرفوعاً نقل دی.

دلېله ① نبی علیه السلام فرمائیای دی لا وضوء لمن لم یسم الله چه دهغه سړی اودس نه کیږی چا چه بسم الله اونه وتیله ② او ددې نه مراد دفضیلت نفی ده

③ د علی بن یحی بن خالد حدیث دا دې. [ان النبی صلی الله علیه وسلم قال للسمی صلاته إذا قمت فتوضأ كما أمرک الله] یعنی نبی علیه السلام هغه کس ته او فرمائیل. چه د مونځ ارکان ئې په صحیح طریقہ نه ادا کول. چه کله ته د مونځ ادا کولو اراده اوکړې. نو داسې اودس کوه. څنگه چه درته الله تعالی حکم کړې دې. او الله تعالی چه د کوم اودس حکم کړې دې. په هغې کنبی تسمیه نشته.

④ دارقطنی روایت کړې دې. [من توضأ و ذکر الله فرائه یطهر جسده و من توضأ ولم یذكر الله لم یطهر] [لاموضع الوضوء] یعنی کوم کس چه د اودس په شروع کنبی دالله نوم یاد کړی. نو دهغه ټول بدن پاک شی. او چا چه د الله

نوم ياد تکرولو. نو داودس د اندامونو نه سوا نور څه نه پاکيږي. ددې دواړو حديثينو نه معلومه شوه. چه تسميه په اودس کښې شرط نه ده.

محل التسمية في الإستنجاء ① علامه مرغینانی په هدایه کښې فرماني. چه تسميه پدې استنجاء نه وړاندې هم وائي. او روستو هم. دا صحيح قول دې. دليل دا دې. چه استنجاء د اودس په سنتو کښې يو سنت دې. نو ددې نه وړاندې دے بسم الله وائي. ددې دپاره چه د اودس ټول افعال که فرض وي يا سنت وي. په بسم الله سره اوشي.

② د بعضي راويانو رائي دا ده. چه صرف د استنجاء نه وړاندې دے تسميه وائي دليل دا دې. چه د استنجاء نه وړاندې د عورت د ښکاره والي حالت وي. او د عورت ښکاره والي په وخت کښې دالله نوم اخستل مناسب نه دی. نوڅکه دے د استنجاء نه وړاندې بسم الله وائي.

③ د بعضو خيال دې. چه صرف د استنجاء نه پس دے وائي. دليل دا دې. چه نبی عليه السلام فرمانيلي دي [کل امری بال لم یبدأ فیه پدکر الله] دا ددې خبرے مقتضى دې. چه د اودس په اول کښې دے د الله نوم ياد کړې شی. اوچونکه استنجاء هم د اودس د ملحقانو نه ده. نوڅکه د استنجاء کولو نه وړاندې هم بسم الله وتيل مستحب دی.

په اودس کښې د مسواک منونیت

وَالْيَاوَاكُ ① اومسواک (سنت دے)

تفريع < فضل المواک > په احاديثو کښې د مسواک ډير فضيلت راغلي دي. په مسند احمد کښې روايت دې. [انه عليه الصلاة والسلام قال: صلاة يسواک افضل من سبعين صلاة يغفر سواک] مسواک سره يو مونځ د یر مسواکه مونځ نه يو په اویا درج زيات ثواب لري. مواضع استحباب المواک > په لتون اوتتبع سره په پنځو ځايونو کښې د مسواک استحباب ثابت دې. ① چه غاښونه زيږوي. ② دخوله بوټي خراب وي.

③ چه د خوب نه راييدارشی ④ چه اقامت اوشي ⑤ د اودس په وخت. صفات المواک > پکار ده چه:

① چه مسواک نرم وي. ② او د گوته په اندازه غټ وي.

③ يو لويشت اوږد وي. ④ نيغ وي.

⑤ چه غوټ په کښې کښي وي ⑥ د ترښه ونه وي. چه بلغم ختموي.

⑦ سينه صفا کونکې وي. ⑧ خوراک زر هضم کوي.

کيفية المواک > اود مسواک کولو طريقه دا ده. چه مسواک به په پلنوالي هم کوي. او په اوږدوالي هم. اوکه په يو اکتفا کول غواړي. نو صرف په اوږدو دے اوکړي. دا خبره ياد ساتي. چه د غاښونو پلنواله د خوله اوږدوالي دې. (شرح نقايه)

① فيه احاديث منها حديث حذيفة ان النبي ﷺ كان إذا قام من الليل يشوص فاه بالمسواک أخرجه البخاري في الوضوء

سنة المسواك فرمائی ہے مسواک کول سنت دی۔ دلیل دا دی۔ چہ نبی علیہ السلام د مسواک پہ استعمال باندھ ہیمشوالی کری دی۔ البتہ کله کله نہ پریخ دی۔ اوکے مسواک نہ وی۔ نود نبی لاس پہ گوته دے غائبونہ اومگی۔ خنکے چہ دا ہم د نبی علیہ السلام نہ ثابت دی۔
عدم وجوب المسواک ودلیله او مواظبت مع الترتیب د سنتیت دلیل دی۔ او بغیر دترک نہ مواظبت دلیل د وجوب دی۔ او پہ ترک د مسواک باندھ دلیل دا دی۔ چہ نبی علیہ السلام د یوکی خلقوتہ د اودس اود مونخ تعلیم ورکری۔ و۔ خوہ ہغی کنبی د مسواک استعمال منقول نہ دی۔ کہ دمسواک استعمال واجب وے۔ نو نبی علیہ السلام بہ ورته خامخا تعلیم ورکری و۔ (عنایہ)

المسواک سنة الوضوء مسواک سنت داودس دی۔ ① نسائی دحضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ حدیث [ولأن أشق على أمتي لأمرتهم بالسواك عند كل وضوء] یعنی کہ زما پہ امت گرانہ نہ وے۔ نو ما بہ ورته دهر اودس سرہ د مسواک حکم کری و۔

② ابوداود د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت کری دی۔ [أنه عليه السلام كان لا يرقد من ليل ولا نهار فيستيقظ إلا تسوك قبل أن يتوضأ] یعنی نبی ﷺ چہ بہ پہ شپہ یا ورخ کنبی کله ہم اودہ شو۔ او رابیدار بہ شونو داودس کولو نہ وړاندی بہ ئی مسواک استعمالو۔

المسواک سنة الصلاة ودلیله دویمہ دا چہ مسواک د مونخ سنت دی۔ دا امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ قول دی

① دلیل د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ دا حدیث دی۔ [ولأن أشق على أمتي لأمرتهم بالسواك عند كل صلاة] یا مع کل صلاة [رواه الستة]

المسواک سنة الدين دریم دا چہ ددین سنت دی۔ دا قول زیات قوی دی۔ اوامام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ نہ ہم منقول دی۔

① دابوایوب انصاری رضی اللہ عنہ حدیث دی۔ کوم چہ ترمذی ذکر کری دی۔ [أربع من سنن المسلمين الختان والتعطير والسواك والنكاح] یعنی خلورخیزونہ د پیغمبرانو علیہم السلام سنت دی۔ ختنہ ، عطر لگول ، مسواک او نکاح کول،

② دحضرت عائشہ رضی اللہ عنہا حدیث دی۔ چہ لس خیزونہ د فطرت خنہ دی۔ او پہ ہغی کنبی ئی مسواک شمار کری دی۔

استعمال الإصبع عند فقهه اوچہ مسواک نہ وی۔ نوگوته بہ د مسواک قائم مقام وی۔

دلیله دلیل دا دی۔ چہ نبی علیہ السلام فرمائیلی دی۔ [يجزى من السواك الأصبع رواه البيهقي عن أنس] یعنی گوته د مسواک کار ورکوی۔ او امام طبرانی رحمۃ اللہ علیہ د عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت کری دی۔ چہ [قلت يا رسول الله الرجل يذهب فواله يستاك قال نعم قلت كيف يصنع قال يدخل أصبعه في فيه] یعنی حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی۔ چہ ما عرض اوکړلو۔ یا رسول الله چہ دکوم سری پہ خوله کنبی غائبونہ نہ وی۔ هغه بہ ہم مسواک کوی۔ نبی علیہ السلام اوفرمائیل آو۔ ماتپوس اوکړلو۔ خنکے بہ کوی۔ نوئی ﷺ اوفرمائیل۔ خپله گوته دے پہ خوله کنبی داخلہ کری۔

(فتح القدیر، شرح نقایہ)

په خوله او پوزه کښې داوبو اچولو مسنونیت

وَالْمُضْمَضَةُ په خوله کښې اوبه اچول (سنت دی) وَلَا اسْتِشْقَ او په پوزه کښې اوبه اچول (هم سنت دی)

هل اللغة > ① مضمة: غرغري کول ② استشق: پوزه کښې اوبه اچول

تصريح > ثبوتهما من الأحاديث والكيفيتان فيهما > د مضمضه او استنشاق په مسنونیت باندې دليل دا دي. چه نبی عليه السلام په دې دواړو هميشوالې کړې دي. او ۲۲ صحابه کرامو ﷺ د نبی عليه السلام د اودس کولو حکايت کړې دي. او ټولو په کښې مضمضه او استنشاق ذکر کړې دي.

عند المضمة والاستشق > ① د شمار په باره کښې بعضو چپواله اختيار کړې دي.

⑦ بعضو ذکر کړې دي. چه نبی عليه السلام يوځل مضمضه کړې ده. او په پوزه کښې نې اوبه اچولی دی.

⑦ بعضو د درې کرته ذکر کړې دي.

عدم فرضيتها في الوضوء > په اودس کښې د مضمضي او استنشاق ترك ثابت دي. او هرکله چه ترك ثابت شونو مضمضه او استنشاق فرض نه شو بلکه سنت دی

دلالة > ① نبی عليه السلام يو باندېچي ته د اودس خوندنه کړې وه. لیکن په هغې کښې نې د مضمضه او استنشاق ذکر نه دے کړې.

⑦ دغه شان حضرت عائشې ؓ د نبی عليه السلام د اودس حکايت کړې دي. لیکن دوی د مضمضه او استنشاق ذکر نه دے کړې. هرکله چه په بعضي وختونو کښې ددې دواړو ترك ثابت دي. نو دا دواړه کارونه په په اودس کښې سنت وی. فرض او واجب به نه وی. لکه اهل حديث چه د نبی عليه السلام په مواظبت باندې استدلال کوي. او دا دواړه په اودس او غسل کښې فرض گرځوی.

⑤ ابن عباس ؓ نه موقوفاً او مرفوعاً حديث نقل دي. چه [هاستتان في الوضوء واجبتان في الغسل] یعنی په خوله کښې اوبه اچول اوبه پوزه کښې اوبه اچول په اودس کښې سنت دی. او په غسل کښې واجب دی. (عنايه، کفايه)

کيفية المضمة والاستشق > صاحب ددهايه د مضمضه او په پوزه کښې د اوبو اچولو طريقه دا بيان کړې ده چه اول به درې ځله مضمضه اوکړي. او هر ځل به نوې اوبه استعمالوی. ځکه چه د نبی عليه السلام داسې اودس کول منقول دی.

الأقوال الأربعة في كيفية المبالغة > په خوله او پوزه کښې اوبه اچولو کښې مبالغه هم سنت دی. او په دې دواړو کښې دې مبالغه کوي.

① نو په مضمضه کښې مبالغه دا ده. چه ټولې خوله ته اوبه اورسي

② شيخ الاسلام رحمه الله فرمانيلی دی. چه په مضمضه کښې مبالغه دا ده. چه غرغه اوکړي. یعنی د خلق آخری حصې ته اوبه اورسوي. خو په دې شرط چه دا کس روژه دار نه وي.

③ شمس ايمه حلواني رحمه الله فرماني. چه مبالغه دا ده. چه اوبه په خوله کښې د يوطرف نه بل طرف ته اوباسي. او استنشاق کښې مبالغه دا ده. چه اوبه د پوزه تير ته اورسوي.

④ ونيلي شوی دی. چه په پوزه کښې اوبه واچوه. او ساه پوره واخله. چه اوبه پورته اوڅيژی.

الترتيب فيما واستعمال اليدين صاحب دفتايه ليکلی دی. چه لکه خنکه مضطه او استنشاق سنت دی. نودغه شان مضطه په استنشاق باندې وړاندې کول هم سنت دی. اودا نې هم ليکلی دی. چه په مضطه او استنشاق کښې به هر يو په خپل گس لاس باندې کوي. او بعضو ويلي دی. چه استنشاق دے په گس لاس کوي. خوصحيح دا ده. چه په پوزه کښې اوبه خو به په ښي لاس اچوي. ليکن دا به په گس لاس سونوي.

د غوړونود مسح منونيت

وَمَسْحُ الْأَذْنَيْنِ اود دواړو غوړونو مسح کول (سنت) ده

توضيح > كيفية مسح الأذنين > داودس په سنتو کښې د دواړو غوړونو مسح کول هم ده. د غوړونود مسح کولو طريقه علامه حلواني اود شيخ الاسلام رحمتهما دقول مطابق دا ده. چه خپله کچې گوته به په غوړونو کښې ورداخله کړي. او حرکت به ورکړي. او فرمانيلى نې دی. چه ښي رحمتهما هم داسې کړي دی.

دليله > ابن ماجه کښې په صحيح سند سره دابن عباس رضي الله عنهما نه نقل دی. [انه عليه الصلاة والسلام مسح أذنيه فأدخلها السبطين وخالف إبهاميه إلى ظاهر أذنيه فمسح ظاهرهما وباطنهما] يعنى نبى عليه السلام د خپلو دواړو غوړونو مسح اوکړله. نو خپله دواړه د شهادت گوته نې په غوړونو کښې ورداخله کړې. او دواړه متي گوته نې د غوړونودپاسه تيرې کړې. نود غوړونودظاهري او باطنى حصي مسح نې اوکړله. او فرمانيلى نې هم دا بهتره ده. (فتح القدیر)

ماء مسح الأذنين > ① دغوړونو مسح د سر په اوبو باندې مسنون ده.

دلالة > ① دليل دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما حديث دي. [أن النبي صلى الله عليه وسلم قال الأذان من الرأس] (١) او ددې حديث نه مراد د حکم بيانول دی. يعنى دسر او غوړونو دواړو حکم يودې. د خلقت بيانول مقصود نه دی. ځکه چه نبى عليه السلام د احکامو بيانولو دپاره راليږله شوې دي. د موجوداتود حقائقو بيانولو دپاره نه دے راليږله شوي.

② دوم دليل هغه حديث دي. کوم چه حاکم، ابن خزيمه او ابن حبان د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه نقل کړې دي. [انه قال ألا أخبركم بوضوء رسول الله صلى الله عليه وسلم وفيه ثم غرغرة فمسح بها رأسه وأذنيه] يعنى ابن عباس رضي الله عنهما او فرمانيلى. آيا تاسو د رسول الله صلى الله عليه وسلم د اودس نه خبر نکره. بيا نې ټول اودس بيان کړو يو په هغې کښې دا وو. چه بيا نې يوه لپه اوبه راواخستې. په هغې باندې نې د سر او د دواړو غوړونو مسح اوکړله. ددې حديث نه هم ښکاره شوه. چه د غوړونو مسح کولو دپاره د نوے اوبه راخستلو ضرورت نشته.

د پاړي د خلال منونيت

وَتَغْلِيلُ الْيَخِيَةِ اود دپيرے خلال کول

هل اللغة > ① تغليل: خلال کول

توضيح > سنة خلال الخية > ① امام قدوري رحمتهما فرمانيلى دی. چه د پيرے خلال کول هم سنت دی.

(١) من حديث أبي امامة أخرجه أبو داود في الطهارة باب ٥١ والترمذي في الطهارة باب ٢٩ وابن ماجه في الطهارة باب ٥٣)

ولله ﴿ ١ ﴾ جبرئیل علیہ السلام نبی علیہ السلام ته د پیرے دخال حکم کرې وو. صاحب دعنايه دا الفاظ نقل کری دی. [قال علیہ السلام: من علی جبرئیل علیہ السلام وأمن أن أهل لحيته] إذا توضأت [نبی علیہ السلام فرمائی. چه جبرئیل علیہ السلام ماته راغلو. اووے فرمائیل: کله چه اودس کوې. نو دخیلے پیرے خلال کوہ! ﴿ ١ ﴾]

﴿ ٢ ﴾ ترمذی او ابن ماجه دحضرت عثمان رضی اللہ عنہ روایت کرې دی. [كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يغسل لحيته] یعنی نبی علیہ السلام به دخیلے پیرے خلال کولو.

﴿ ٣ ﴾ دحضرت انس رضی اللہ عنہ حدیث دی. [قال كان عليه الصلاة والسلام إذا توضأ غل لحيته] یعنی حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی. چه رسول الله صلى الله عليه وسلم به کله اودس کولو. نو د خیلے پیرے خلال به نې کولو. اختلاف الطريقین حکم خلال لحيته بعضی عالمانو فرمائیلى دی. چه د پیرے خلال کول دامام ابویوسف رحمہ اللہ به نزد سنت دی. ﴿ ٤ ﴾ او دطرفینو رحمہم اللہ به نزد جائز دی.

دليلهما رحمہم اللہ د طرفینو دلیل دا دی. چه په اودس کښې سنت هغه وی. چه د فرضو محل پرے پوره شی. او د پیرے دننه حصه د فرضو محل نه دی. ځکه چه په اتفاق سره دننه حصې ته اوبه رسول واجب نه دی. نوچه د پیرے دننه حصه د فرضو محل نه دی. نو ددې کول به هم سنت نه وی. اوچونکه د رسول الله صلى الله عليه وسلم ته خلال کول ثابت دی. نوځکه بدعت هم نه دی. حاصل دا چه هرکله نه سنت دی. او نه بدعت دی. نو جائز به وی.

دگوتو دخال معنویت

وَتَكْلِيلُ الْأَصَابِعِ اود گوتو خلال کول (سنت دی)

هل اللغة ﴿ ١ ﴾ اصابع: د اصبع جمع ده، گوته

تضريح: كنية خلال اصابع اليدين د اودس په سنتو کښې دلاسونو او پښو د گوتو خلال کول هم دی. دلاسونوپه گوتو کښې د خلال کولو بهترينه طريقه دا ده. چه د يولاس گوتو د بل لاس په گوتو کښې د پنجه په صورت کښې واچوی. او په شرح نقايه کښې نې ليکلي دی. چه غوره دا ده. چه د ښی لاس دتلی باطن د گس لاس د تلی په شاه باندې کیږدی. او بیا د گس لاس دتلی باطن د ښی لاس د تلی په شاه باندې کیږدی.

كيفية خلال اصابع الرجلين اود پښو په گوتو کښې دخال کولو طريقه دا ده. چه خپل گس لاس د خپلے ښی پښه لاتدې کیږدی. او کچه گوته د گوتوپه مينځ کښې ور داخله کړی. د ښی پښه د کچې گوته نه دی شروع اوکړی. او د گس پښه په کچې گوته دې ختم کړی. (شرح نقايه)

١ من حديث انس رضی اللہ عنہ قال قال ابي جبرئيل رضی اللہ عنہ قال: إذا توضأت فغسل طبعك أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه ورواه ابن عدي في الكامل (نصب: ٦٦١).

دلائل خلال الأصابع ① قال النبي عليه الصلاة والسلام خللوا أصابعكم كي لا تشغلوها نار جهنم^١، یعنی نبی علیہ السلام فرمائی دے تا سود خپلو گوتو خلال کوئی چہ د جہنم د اور د خلال نہ بیج شی:

⑦ بہ طبرانی کنی دے چہ [من لم یغلل أصابعه بالماء غلغلها الله بالنار يوم القيامة] یعنی کوم کس چہ بہ خپلو گروتونو کنی اوبہ داخلہ نکری، نوالہ تعالیٰ بہ د قیامت پہ ورخ ددې پہ مینخ کنی اور ورداخل کری.

⑧ د ابن عباس رضی اللہ عنہما حدیث دے. [قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا توضأت فخلل بين أصابع يديك وجعلك ابن عباس رضي الله عنهما فرماني. چه رسول الله صلى الله عليه وسلم او فرمائیل. کله چہ ته اودس کوی. نود خپلو لاسونو د پنبو د گوتو خلال کوه.

⑨ علامہ ابن الهمام صاحب د فتح القدیر رحمہ اللہ فرمائی. چه د تحلیل پہ احادیثو کنی د ټولو نه زیات مناسب هغه حدیث دے. کوم چه لقیط بن صبره رضی اللہ عنہ په سنن اربعه کنی نقل کړې دے. [قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا توضأت فاسمّ الوضوء وغلل بين الأصابع] یعنی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائی دے. کله چہ ته اودس کوی. نو پوره اودس کوه. او د گوتو په مینخ کنی خلال کوه.

⑩ اعتراض: دلته کنی یو سوال دے. هغه دا چه په دې ټولو احادیثو کنی د خلال کولو ذکر د امر په صیغه سره شوې دے. او امر د وجوب دپاره راخی. نو د گوتو خلال پکار دا وه. چه واجب وو. سنت نه وو؟
الاجوبه ①: که د گوتو مینخ ته اوبه اونه رسی. نو د گوتو په مینخ کنی خلال کول او اوبه رسول واجب دی. او که د گوتو مینخ ته اوبه اور سیدلې. نو خلال کول سنت دی.

⑦ عقلی جواب دا دے. چه د لاسونو او د پنبوینخل فرض دی. اوبه خلال کولو سره د فرضو په محل کنی اکمال راخی. اوبه اودس کنی چه په کوم خیز سره چه د فرضو اکمال د هغې په محل کنی وی. نو هغه خیز سنت وی. نو خکه به تحلیل د گوتو سنت وی.

⑧ حضرت مولانا عبدالحی رحمہ اللہ جواب ورکړې دے. چه د امر د صیغه د وجې د گوتو خلال کول پکار ده چه واجب وو. لیکن په اودس کنی واجب نشته. نو خکه به خلال واجب نه وی. او په اودس کنی واجب ددې وجې نشته. چه اودس د مونخ دپاره شرط دی. نو اودس به د مانخه تابع وی. نو که په اودس کنی هم واجب اومنلے شی. نو په دې به تابع د اصل سره برابر شی. او دا په هیڅ صورت کنی مناسب نه ده.

د درې څله وپنځلو سنت

وَتَكْرَأُ الْقُرْآنَ إِلَى الثَّلَاثِ أَوْدٍ وَيَنْخُلُو دَرِي كَرْتِه مَكْرُور كُول

تصريح: <الأقوال الشفي في حكم كل واحد من الفسلات> داودس په سنتو کنی اعضاء مفسوله درې درې څله وينخل هم دی. چه دوينخلوقيد نې اولگولو. نودے طرف ته نې اشاره اوکړه. چه د مسح تکرار مسنون نه دے.

① قال الزيلعي رحمه الله في غريب هذا اللفظ وأخرج الدارقطني في سننه (أي في ٩٥٧١) عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ خللوا أصابعكم لا يمتثلها الله النار يوم القيامة. نصب: ٧٠٧١.

- ① یاد ساتی چه دبعضی فقہاء قول دا دے چه یوخل وینخل فرض دی. او پہ دویم خل وینخل سنت دی. او دریم خل وینخل د سنت اکمال (پوره کول) دی. اوهم دا قول راجع دے
 ② بعضو نیلی دی. چه دویم اودریم خل وینخل سنت دی.
 ③ بعضو نیلی دی. چه دویم سنت اودریم نفل دی
 ④ بعضو نیلی دی. چه پہ دویم خل وینخل نفل او پہ دریم خل وینخل سنت دی.
دلیت استنباب

وَلْيَسْتَعِزَّ بِالْمُتَوَضِّعِ عِنْدَنَا اَوْدُ مَسْتَحِبِّ دِي دِبَارَه د اودس کونکی اَنْ يَتَوَيَّ الظَّهَارَ چه د نیت اوکری د پاکنی

- تضریح < شروط صفة النية > ①** یا دے اودس لڑے کولو اراده اوکری
 ② نیت دا دے چه په زړه سره د اودس اراده اوکری.
 ③ یا د داسی عبادت قصد اوکری. چه هغه بغیرد طهارت نه نه صحیح کیږی.
حكم النية في الوضوء د اودس د نیت په حکم کښې د عالمانو اختلاف دے.
 ① داخانو عالمانو رحمهم الله په نزد په اودس کښې نیت کول سنت دے.
دلالت ① زمونی دلیل دا دے. چه یو سری د نبی علیه السلام نه داودس په باره کښې تېوس اوکړلو. نوبی علیه السلام هغه ته د نیت تعلیم ورکړلو . (شرح نقایه) ددې نه معلومه شوه. چه نیت په اودس کښې فرض نه دے. گنی نبی علیه السلام به هغه ته د نیت تعلیم ضرور ورکړې وې.
 ② دویم دلیل دا دے. چه اودس د مونځ شرط دے. او د مانځه نور شرطونه د نیت محتاج نه دی. نو اودس به هم محتاج نه وی. (۱)

د ټول سر د مسحې مستونیت

وَلْيَسْتَعِزَّ رَأْسَهُ بِالْمَسْحِ اوچه راگیر کړی خپل ټول سر په مسحې سره (دا سنت دے)

- تضریح < كيفية مسح الرأس >** صاحب د هدایه په هدایه کښې فرمائیلی دی چه د ټول سر مسح هم مستون ده. د ټول سر د مسح کولو طریقه دا ده. چه دواړه تلی او د دواړو لاسونو گوته دے اول لوندې کړی. بیا دے د دواړو لاسونو درې درې گوته د سر په مخکښ حصه کیږدی. او دواړه قټی او مسواکے گوته او تلی دے جدا ساتی. بیا دے دا راکاږی. او ووستو طرفته دے راوولی. او بیا دے دواړه تلی د سر د دواړو طرفونو نه مخ طرف ته بوخی. بیا دے په دواړو متو گوته د دواړو غوږونو په ظاهری حصه او په دواړو مسواکو گوته د دواړو غوږونو باطنی حصه مسح کړی. (فتح القدیر) او په ،، نهاییه ،، کښې دومره زیادت دے. چه د دواړو لاسونو په ظاهر دے د خپل څټ مسح اوکړی.
حد المسح علی الرأس یو ځل د ټول سر مسح کول سنت ده.
دلالت < ① دلیل دا دے چه حضرت انس رضی الله عنه اودس اوکړلو. درې درې ځله. او مسح نې اوکړله یو ځل. او دے فرمائیل دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم اودس دے. (۲)

۱) اختلاف الامة :- په دې مسئله کښې د امام مالک او شافعی او احمد رحمهم الله په نزد په اودس کښې نیت فرض دے.

- ⑦ دویم دلیل دا دی. چه فرض خومسح ده. او د تکرار په وجه به مسح وینخل شی. او دا د کتاب سنت او اجماع ټولو نه خلاف خبره ده. نوڅکه په مسح کښې تکرار سنت نه دی.
- ⑧ نو د سر مسح د موزے د مسح پشان شوه. یعنی لکه څنگه چه د موزے په مسح کښې تکرار مستون نه دی. نودغه شان به د سر په مسح کښې هم تکرار سنت نه وی.

د ترتیب مسنونیت

وَيُتَبَّعُ الْوُضُوءُ بِتَرْتِيبٍ سَرَهُ بِه كُورِ اودس قَبْلَ اَنْشُرُوعِ بِه كُورِ يَمَا بَدَأَ اللّٰهُ تَعَالٰى بِذِكْرِ هغه اندام نه. چه د كوم نه چه شروع كړې ده الله تعالى وَيَا لَمَيَّامِينَ (اوشروع دے كور) دښی طرف نه،

هل اللغة < ① یوتب، ترتیباً: په ترتیب سره كول ⑦ بَدْءاً، بَدْءاً (ن): شروع كول ⑥ میامن: د میمنه جمع: ښی طرف

تضريح < بحث المصلتين > په دې عبارت کښې دوه مسئلې زیر بحث دی. ① مسئله دترتیب ⑦ ابتداء بالتیامن،

حكم الترتیب فی الوضوء < دا حنفو عالمانو ⑧ په نزد د اودس په فرض اندامونو کښې ترتیب سنت دی. دلیل > دلیل دا دی. چه د اودس د فرض اندامونو په مینځ کښې "واو" ذکر دی. او داهل لغت په دې اجماع ده. چه واو د مطلق جمع دپاره راځي. نوکه مونږ دا هم تسلیم کړو. چه فاء دپاره د تعقیب راځي. نوددې مطلب به دا وی. چه د څلورو اندامو د مجموع وینخل به مانځه ته په اودریدو باندې مرتب وی. داسې نه چه په څلورو اندامونو کښې به ترتیب وی. حالانکه کلام دڅلورو اندامو په ترتیب کښې دی. او په څلورو اندامونو باندې واو داخل دی. او هغه د ترتیب فائده نه ورکوي. نوڅکه مونږ وایو. چه د اودس په فرض اندامونو کښې ترتیب فرض نه دی. خو چه نبی علیه السلام د قرآن پاک د ذکر کړې ترتیب موافق اودس کړې دی. نوڅکه به په اودس کښې ترتیب سنت وی فرض نه.

وَالْبَدْءُ بِالْيَمَانِ قَضِيْلَةٌ اَوْ شُرُوعِ د ښی طرف نه غوره ده

تضريح < حكم التیامن فی الوضوء > ① دویمه مسئله ابتداء د ښی طرفه ده. د لاسونو او پښو په وینخلو کښې د ښی طرف نه شروع كول افضل او مستحب دی. خوصاحب د شرح نقایه لیکلی دی. چه اصح دا ده. چه دا سنت دی.

دلائل ترجیح سنیة التیامن < ① په تحفه کښې دی. چه د ښی طرف نه په شروع باندې نبی علیه السلام همیشوالې کړې دي.

⑦ دغه شان نبی علیه السلام فرمائیلی دی. [اِذَا تَوَضَّعْتُمْ فَاَبْدَأُوا بِیَمَانِكُمْ] (رواه ابوداود و ابن ماجه و ابن عمره و ابن حبان) یعنی کله چه تاسو اودس کوئ. نو د ښی طرف نه شروع کوئ.

① قال الزیلعی رحمه الله غریب من حدیث انس و الحدیث فی الصحیحین (رای البخاری فی الوضوء باب ٣٨ و مسلم فی الطهارة رقم ١٨) من رواية عبدالله بن زید انه مسح رأسه فأبلى بها وأدبر مرة واحدة (نصب: ٧٥١)۔

دغه شان نبی علیه السلام فرمائیلى دى. [ان الله يحب التيامن لى كل شىء حق التعل والتجل] (١)

(٢) په يو حديث كښې دى. [حق لى طهوره وتعلمه وترجله وشان كله] يعنى الله تعالى په هر څيز كښې شروع

دښى طرفه خوښوى. تردې چه په اودس كښې او خپلې په پښو كولو كښې او په گومنځلو كښې او په هر څيز كښې. (چه د خپروى)

وَالْتَوَالِيْ اوپرله پسې والې سنت دې

تفسير< اودس په داسې طريقه كول چې يو اندام اووينځى او بل ورپسې هم اووينځى چې د دواړو په مينځ كښې دومره فاصله او وقفه نه وي چې دويم وينځى او اولنې وچ شوې وې دې ته توالى وائي او دا سنت ده (٣)

دليل عدم الفوضىة< ان ابن عمر تروضاى السوق فمسح وجهه ويديه ومسح براسه ثم دعى الى جنازة فدخل المسجد ثم مسح على خفيه (٤)

يعنى يوځل حضرت عبدالله بن عمر ؓ په بازار كښې اودس كولو په دې كښې ورته چا د جنازې دعوت وركړ نو دوى جمات ته داخل شو هلته ئې په موزو باندې مسح اوكره الاستدلال< حالانكه اندامونه ئې وچ شوى وواو خلقو پرې څه انكار اونكړو كه پرله پسې والې فرض وو. نو عبدالله بن عمر به ولې داسې كولو.

وَمَسْحُ الرَّقَبَةِ او مسح د خټ سنت ده

تفسير< د خټ مسح كول سنت ده او د حنفيانو په بعضي كتابونو كښې د خټ مسحې ته مستحب وئيلى شوى دى
دليله- په طحاوى كښې امام طحاوى يو حديث نقل كړې دې دهغې نه په اودس كښې د خټ د مسح سنتيت يا استحباب معلومېږي. دغه حديث په ما خپل كتاب سنن الصلاة في فقه الاحناف كښې ذكر كړې دې.

د سبيلونو نه په خروج د اودس مائيدل

الْمَعَانِي النَّاقِضَةُ لِلْوُضوءِ كوم اسباب چه د اودس ماتونكى وى كُلِّ مَا يُخْرِجُ مِنَ السَّيْلُونِ هر هغه څيز چه د سبيلونو نه اوځي (يعنى د قبل اودبر نه)

١ قال الزيلعي رحمه الله هذا اللفظ روى الأئمة السنة في كتبهم من حديث مسروق عن عائشة ؓ قالت قالت: كان رسول الله ﷺ ييامن لى كل شىء حق لى طهوره وتعلمه وترجله وشانه كله (روى فى البخارى فى الصلاة باب ٤٧ ومسلم فى الطهارة

رقم ٦٦)-

٢ مسلك مالک:- دامام مالک رحمه الله مسلك دا دې چې په اودس كښې توالى فرض ده

٣ (اعلاء السنن ٦٥/١)-

تصريح < نية النفس إلى الأجسام والمعاني > نواقض د ناقصة جمع ده. وناقض که اجسامو طرف ته منسوب وی. نو ددې معنی د هغې تالیف او ترکیب باطلول وی. او که معانیو ته منسوب شی. نو معنی به نې دا وی. چه د مطلوب حاصلولو نه نې خارجوی. اولته کښې د اودس مطلوب د مونځ اباحت دې. او دمعانیو نه مراد اودس ماتونکی علتونه او اسباب دی. په حدیث کښې دی. [لا یحل دمرء مسلم الا بأحدی ثلاث] یعنی د یو مسلمان وینه نه حلالیږی. مگر په درې علتونو کښې د یو په وجه.

الخروج من أحد السبیلین معتاداً و غیر معتاداً د اودس په نواقضو کښې هر هغه څیز دې. کوم چه د امتیازو یا غټو بولو د لاره نه راوځی.

دالله ① دلیل دا دې. چه الله تعالی فرمایلی دی. **﴿أَوْ جَاءَ أَحَدُكُمْ مِنَ الْغَائِطِ﴾** او غائط هغه ښکته زمکې ته وائی. کوم ته چه انسان دخپل قضاء حاجت دپاره ځی. حاصل دا دې. چه الله تعالی فرمایلی دی. که په تاسو کښې څوک د قضاء حاجت نه واپس راشی. او اوبه نه وی. نو تیمم دے او کړی. نو ثابتنه شوه. چه په خروج من السبیلین سره اودس ماتېږی. ځکه که اودس نه ماتېدلو. نو د اوبو د نشتوالی په صورت کښې به د تیمم حکم ولې ورکولو شو.

② دویم دلیل دا دې. چه در رسول الله ﷺ تپوس او شو ای دالله پیغمبره ﷺ حدث څه څیز دې. نونبی علیه السلام ورته دفرمائیل [مایغیر من السبیلین] (کوم څیز چه د امتیازو یا غټو بولو د لاره نه اوځی. په دې حدیث کښې کلمه د "ما" عامه ده. چه معتاد او غیر معتاد ټولو ته شامله ده. یعنی معتاد څیز لکه امتیازي او غټ بول شو. او غیر معتاد لکه چینج او گتکې اود استحضاره وینه ده. دا ټول ناقض د اودس دی

د غیر سبیلینو نه په خروج اودس ماتېدل

وَالَّذِمُّوْا وَیْنَهُ وَالْقِیْمُ اَوْ یَیْپُ (نوه) وَالصَّیْدِیُّ اِذَا خَرَجَ مِنْ الْبَدَنِ او کچه وینه کله چه دواړه د بدن نه وځی **فَتَجَاوَزَ اِلَى مُوْضِعٍ** او ورسی هغه ځانې ته **یَلْحَقُهُ حُكْمُ النَّظَرِ** نو ملحق کیږی ورپورې حکم د پاکولو (نو دا اودس ماتوی)

تصريح < نقض الوضوء بخروج الدم والقيح من البدن > ① اوبه نواقضو د اودس کښې دا هم ده. چه د ژوندی سړی د بدن نه وینه یا پیپ (زوه) اوځی. او بیا ښکاره شی. په داسې ځانې کښې په تجاوز کولو سره. چه په غسل یا په اودس کښې دکوم د پاکولو حکم شوې وی. یعنی دسبیلینو نه علاوه د بل ځانې نه په خروج کښې صرف د پلټنې ښکاره کیدل کافی نه دی. بلکه بهیدل شرط دې. نو که وینه د زخم دپاسه شوه. لیکن بهیدل نه وی. نو په دې باندې اودس نه ماتېږی. اوبه نواقضو د اودس کښې په ډکه خوله قی کول دی. اوبه ډکه خوله قی دا دې. چه هغه بغیر د مشقت او تکلیف نه بندول شی.

دالله ② دلیل دا دې. چه نبی ﷺ فرمایلی دی. اودس (واجب) دې. د هر هغه وینه د وجې چه د بدن نه اوځی. او اوبه پری. په دې حدیث باندې داسې استدلال کیږی. چه د داسې ترکیب نه هم وجوب

١ قال الزهلی رحمه الله غریب وروی الدارقطني فی کتابه غرائب مالک .... عن ابن عمر رضي الله عنهما قال قال رسول الله ﷺ لا یفرض الوضوء الا ما خرج من قبل او دبر (نصب: ٨٣١).

معلومیہ۔ لکہ د نبی ﷺ قول [إني عسى من الإبل شاء] پہ اتفاق سرہ فرضیت ثابت دی، او پہ [إني إمام من الماء] کنبی پہ خروج د منی د وجہ پہ اتفاق سرہ پہ وجوب د غسل دلالت کوی، نو ددی حدیث معنی بہ دا وی، چہ [توضؤ من کل دمر سائل من الهدن] یعنی دهر هفہ وینہ نہ اودس کوی، چہ د بدن نہ اوخی، او ابویہری

⑦ دویم دلیل دا دې چې نبی ﷺ فرمایلی دی. کوم کس چې قی اوکړی. یا نې په مانځه کښې پوزه ماته شي. (ویننه تره روانه شوه). نو داسې کس دے بیا لارشی. او اودس دے اوکړی. او په خپل موخ دے بنا اوکړی. ترڅو چې نې خبره نه وی کړي. حاصل د استدلال دا شو. چې په حدیث کښې د اودس حکم شوې دې. اوامر دپاره د وجوب وی. نو معلومه شوه. چې په قی گولو او پوزه ماتیدو باندې اودس واجبیږی. (۱)

به فی کبی د امام زهرا علیها السلام خلاف

وَالْقِنْ ءَاوَقِيْ بِهٖ دَكَّةَ خَوْلَهٗ (اودس ماتوى) اِذَا كَانَ مِْلَ الْعَقِيْمِجِهٖ وى په دکه خوله

تفصیل: ﴿تَفْضُ الْوُضُوءِ بِالْقِي﴾ ① اوپہ قی کنہی بہ خروج پہ ہفہ وخت کنہی متحقق وی۔ چہ پہ ذکہ خولہ وی۔ اور ذکہ خولہ دا دہ چہ بغیر د مشقت نہ د ہعی ایسارول ممکن نہ وی۔

دلیل ۱) په دې باندې زموږ دلیل چه د خارج من غیر سبیلین د نقض وضوء دپاره سیلان شرط دې. دنی. قول دې. چه د وینه په یو څاڅکی او دوو څاڅکو اودس نه واجبیږي. مگر دا چه وینه بهیدونکی وی.

۶ او په کم قی د اودس نه ماتیدو دپاره د نبی ﷺ دا قول شاهد عدل دې. چه نبی ﷺ فرمانیلې دى. [يعاد الوضوء من سهن من أطهار البول والدم السائل والقيح ومن دسعة تملأ الفم وتور مضطجع وقهقهة الرجل الصلا وخروج الدم] يعنى اودس به د اووه خیزونو په وجه دویاره کړل شی. د متيازو خشیدلوسره. اود بهیدونکې وينه سره، او پیپ اوقی سره، چه په ډکه خوله وی. او په ډهه خوب کولوسره. اود سړی په مانځه کښې، په خندانې قهقهه سره. او د وينه په وتلو سره. (۲)

عقلی دلیل ددې دا دی، چه د خوله د دننه حصې دوه حیثیتونه دی. ظاهر اوباطن. ځکه که خوله کهولا کړی. نو ظاهر سره مشابه وی. او که خوله بنده کړی. نو باطن سره مشابه وی. نوموړی د دواړو مشابهتونو لحاظ ساتلې دې. وائی که قې په ډکه خوله نه وی. نو د باطن د مشابهت خیال به ساتلی شی. او دا به ونیلي شی. چه خروج نه دے واقع شوې. ځکه چه په دې صورت کښې عدم خروج غالب دی. نو په دې صورت کښې به اودس نه ماتېږی. او که قې په ډکه خوله وی. نو د ظاهر د مشابهت

١) من حديث عائشة رضي الله عنها أخرجه ابن ماجه في الإلهام باب (١٣٧)۔

^٢ من حديث حسن بن علي الرزاز أخرجه الدارقطني في مسنده (١٥٧\١)

٣ قال الزبيلي رحمه الله أخرج البيهقي في الخلافيات عن أبي هريرة قال قال رسول الله ﷺ بعد الوضوء من سبغ من الطاربول والدم السائل والقي ومن دسغ غلا الفم ولوم المضطجع وطهقته الرجل في الصلاة وخروج الدم (نصب الرأية: ٩١١)۔

اعتبار به کولې شی. ځکه چه په دې صورت کښې ظاهر غالب دې. نو په دې صورت کښې به اودس ماتېږي.

خلاف زفر ^{ماتېږي} د ډکې خولې او د سيلان په شرط کښې مونږ سره دامام زفر ^{ماتېږي} اختلاف دې د هغوی مذهب دا دې چه د هغوی په نزد خارج من غير سبيلين مطلقاً ناقض د اودس دې. کم او ډیر قه د اودس په ماتولو کښې دواړه برابر دي. دغه شان دهغوی په نزد سيلان هم شرط نه دې.

کوم خوب د اودس ماتونکې دې

وَالْتَوْمُ مُضْطَجِعًا وَخُوبٌ په داسې حالت کښې چه په ډډه وی ^{اَوْ مُتَّكِئًا} یا نه تکیه وهلی وی ^{اَوْ مُسْتِنِدًا} اَلَى شَيْءٍ یا نه یوڅیز اډانه کړې وی ^{لَوْ اُزِيلَ عَنْهُ} که هغه څیز تره لره کړې شی لَسَقَطَ نودا سرې راپریوځی.

هل اللغة < ① اضطجاع: په اړخ سملاستل ② متکا: تکیه وهلي ③ سقط: د سقوط نه دې راپریوتل |
تسريح < صور النفس وعدمه > داودس په نواقضو کښې د خوب دا صورتونه هم دي.

① چه متوضی په ډډه باندي اوده شی. ② یا نه تکیه لگولې وی. اوده شی ③ یا نه یو څیز اډانه کړې وی. او اوده شی. که هغه څیز تره لره کړې شی. نو راغورزیږي. دلیل النفس ای استرخاء المقابل < په اضطجاع سره د اودس ماتیدو دلیل دا دې. چه په اضطجاع یعنی ډډه باندي اوده کیدل د جوړونود سستیدو سبب دې. او په ډډه باندي اوده کیدل په عادت کښې د څه څیز د وتلونه خالی نه وی. (یعنی چه سرې په ډډه اوده شی. نومشاهده ده. او تجربه ده. چه دده نه باد اوځی.) او کوم څیز چه په عادت سره ثابت وی. هغه د یقین درجه لری. نو ثابت شوه. چه په ډډه اوده کیدو سره باد وغیره وتلی دی. اود باد په وتلو سره اودس یقیناً ماتېږي. نوځکه په داسې خوب سره اودس مات شو. النوم غیر ناقض فی نفسه < ددې دلیل مقتضی دا ده. چه خوب د خپل ذات په اعتبار سره حدث نه دې. اود بعضوراني ده. چه خوب د خپل ذات په اعتبار سره حدث دې. اوباقی پاتې شوه. په تکیه لگولو سره خوب کول نو دا داسې څیز دې. چه د بیدارۍ رکاوټ ختموی. ځکه چه په دغه صورت کښې مقعد د زمکه نه اوچتیږي. نو په حالت د خوب کښې به د اندامونو کلک والی په طریقه اولی سره سستیږي.

نقص الوضوء بالنوم مستند < څیزته تکیه لگولو او خوب کولو کښې استرخاء د مفاصلو پوره کېږي. او خپل آخری حد ته رسی. صرف دومره خبره ده. چه تکیه دے د غورځولو نه منع کړې دې. که تکیه تره لره شی. نودے راغورځیږي.

عدم النفس في حالة القيام والركوع والسجود < ددې په خلاف که دقیام په حالت اوده شی. یا د قعود یا د رکوع اوسجده په حالت کښې. نو اودس نه ماتېږي. که دا کیفیت په مانځه کښې وی اوکه د مانځه نه بهر وی. هم دا صحیح قول دې. یعنی ظاهر روایت هم دا دې.

دلائله ① په دې باب کښې دا حدیث اصل دې. چه نبی علیه السلام فرمائیلی دی. کوم کس چه د قیام په حالت کښې اوده شو. یا د قعود یا د رکوع یا د سجده په حالت کښې. نویه هغه اودس واجب نه

وی. بلکه اودس په هغه کس واجب دي. چه په ډډه اوده شی. ځکه چه کله څوک په ډډه اوده شی. نو د هغه جوړونه بسست شی. (۱)

۷) عقلی دلیل دادې. چه په دې حالتونو کې چې څه نه څه استمساک (رکاوټ) باقی وي. ځکه که بېخي استمساک ختم شوې وو. نو دا کس به خامخا راغورځېدلې وو. نو معلومه شوه. چه په دې حالتونو کې بې کامله استرخاء نشته. او چه کامله استرخاء نشته. نو اودس هم نه ماتوي. ځکه چه تقض د اودس په کمال استرخاء باندې مېنې دي.

به بی هوشی او ایوانتوب سره د اودس مایندل

وَالْغَلْبَةُ عَلَى الْعَقْلِ بِالْإِعْمَادِ بِهِ هَوَاشِي دُوحِي بِهِ عَقْل بَانْدِي غَلْبِهِ وَالْجُنُونُ أَوْ لِيَوْتَتُوبُ

حل اللغة < ① اغماء: بی هوشی ② جنون: لیونتوب

تصريح < **نقض الوضوء، بالإغماء، والجنون والفرق بينهما** > اغماء يو قسم مرض دي. چه انساني قوتونه کمزورته کوي. او مراد ددې نه دا دې. چه عقل مغلوبه شي. اگرچه هرڅه موجود وي. په ظاهره نور ټول اندامونه ښه برابر وي) اوجنون داسې مرض دې. چه عقل زائله کوي او سلب کوي. حاصل دا چه داغماء په حالت کښې عقل مغلوب وي. او د جنون په حالت کښې عقل مسلوب وي. هم دا وجه ده. چه د پیغمبرانو علیهم السلام په حق کښې اغماء خواجائز ده. (یعنی په دوی باندې اغماء راتلې شي). لیکن جنون جائز نه دی. بهر حال د اغماء اوجنون حالت ناقض د اودس دي.

دلیلہ القیاس: ددې دلیل دا دې. چه په دې دواړو کښې په هر یو کښې استرخاء د مفصلو په ډډه د خوب کولو نه زیاته ده. او اغماء په ټولو حالتونو کښې ناقض د اودس ده. یعنی د قیام قعود وغیره په حالت کښې هم. د قیاس تقاضا خو په خوب کښې هم دا وه. چه خوب د په ټولو حالتونو کښې ناقض د اودس

وې. **توک القیاس بالعید** «خود نبی ﷺ د حدیث د وجې مونږ قیاس پریخودلو او چونکه اغما د خوب نه قوی ده. نو ځکه اغما په خوب باندې نشی قیاس کولی. اود اغما د قوت دلیل دا دې. چه په چا باندې اغما جاری وی. هغه په تنبیه ورکولو سره نه بیدارېږی. په خلاف د اوده ځکه چه هغه په تنبیه ورکولو سره بیدارېږی. او جنون چونکه دا اغما نه هم قوی دې. نو ځکه به جنون په طریقه اولی سره ناقض د اودس وی.

١٠٠

وَالْقَهْفَةَ فِي كُلِّ صَلَاةٍ ذَاتِ رُكُوعٍ وَتُسَبِّحُهَا وَقْفَةً اودس ماتوی په هر هغه مونځ کېنې چه رکوع
اوسجده په کېنې وی

توضیح: **القسام الثلاث للضعف** ① تہقہ دا دہ چہ سہی نہی بچلہ اوری۔ او ہفہ سرہ چہ نزدے خوک وی ہفوی نہی ہم اوری۔ کہ غائبونہ نہی ہیکارہ شوی وی او کہ نہ وی

١، قال الزيلعي رحمه الله: غريب هذا اللفظ وأخرج أبو داود (أى فى الطهارة باب ٧٩) والترمذى (أى فى الطهارة باب ٥٧ ولم ٧٧) من حديث.... ابن عباس رضي الله عنهما أنه رأى النبي صلى الله عليه وآله وسلم نام وهو ساجد حتى غط أرقب ثم قام يصلى فقلت يا رسول الله إنك لم تمت قال إن الوضوء لا يجب إلا على من نام مضطجعا فإنه إذا اضطجع استرخى ففاض (نصب: ٩١١)۔

⑥ ضحك هغه دې، چه سرې ئې په خپله اوری، خو ورسره ناست کسان ئې نه اوری.

⑦ تبسم دا دې، چه څوک ئې واوړی، په تبسم نه مونځ ماتېږي او نه اودس، او په ضحك باندې مونځ خوماتېږي، لیکن اودس نه.

حکم القهقهه فی الصلاة ① او د عاقل بالغ د قهقهه حکم دا دې، چه هغه د رکوع اوسجده په مانځه کښې موجوده شی، یا د رکوع او سجده مونځ په اشاره سره کوی، او په دې کښې قهقهه موجوده شی، نو دا د مونځ ماتونکې هم ده، او داودس ناقصه هم.

دلیل <زمونږ دلیل دا دې، چه یوځل نبی ﷺ مونځ کولو، یو باندیچی چه نظر ئې کمزور وو، راغلو او راپریوتلو، صحابه کرامو څه چه په مانځه کښې شریک وو، هغوی اوځاندل، نبی ﷺ د مانځه د فراغت نه پس او فرمائیل: واوړی په تاسو کښې چه کوم کس په خندا، قهقهه سره ځاندلی وی، هغه د خپل مونځ اودس راوگرځوی. (۱) اودا حدیث مشهور دې، او دحدیث مشهور د وجې قیاس پریخوډه شی، چونکه دا حدیث په کامل مونځ یعنی د رکوع اوسجده په مونځ کښې وارد شوي دې، نوهم په دې پورې به خاص کولې شی، او ددې نه علاوه که د جنازه مونځ اوسجده دتلاوت او دمانځه نه بهر ته تجاوز اوکړی، نو اودس به نه ماتوی، ځکه چه خلاف قیاس حکم دخپل مورد نه تجاوز نشی کولې.

دغسل فرائض

وَقَرَضُ الْقُلِّ دغسل فرض الْمَضْمُوعَة خوله کښې اوبه اچول **وَالِاسْتِشْقَاءُ** پوزه کښې اوبه اچول **وَعَلَّ سَائِرَ الْيَدَيْنِ** او د ټول بدن وینځل دی

هله اللغة <① مضمة: غري کول ② استشقاق: پوزه کښې اوبه اچول ③ سائر: ټول

توضیح <وجه تقديم الوضوء علي الغسل> امام قدوري رحمه الله د غسل احکام د اودس د احکامو نه پس بیان کړل.

① **الوجه الاولی** <د اودس محل د بدن جزء دې، او د غسل محل کل بدن دې، او جزء مقدم وی په کل باندې، ځکه ئې د اودس احکام وړاندې او دغسل احکام روستو بیان کړل.

② **الوجه الثانية** <دا ده، چه د کتاب الله اقتداء مقصود ده، ځکه چه په قرآن پاک کښې اودس اوغسل په دې ترتیب بیان شوی دی، او غسل د غین په پښ سره په معنی د اغتسال راځی، یعنی د ټول بدن وینځل.

③ **الوجه الثالثة** <دا ده، چه د غسل په نسبت د اودس حاجت زیات دې.

حکم المضمة والاستشقاق ① داحنافو فقهاؤ رحمه الله په نزد په غسل کښې درې فرض دی.

① خوله کښې اوبه اچول، ② پوزه کښې اوبه اچول، ③ دټول بدن وینځل.

دلیل <① دلیل دا دې، چه الله تعالی فرمائیلی دی، که تاسو په حالت دجنابت کښې ئې، نوښه خان پاک کړئ، یعنی الله رب العزت مکلفینو ته په طریق د مبالغه د ټول بدن د وینځلو حکم کړې دې، ځکه چه **﴿قَالَ مُرَّا﴾** ئې فرمائیلی دی، او تطهیر په مبالغه سره د ټول بدن وینځلو ته وائی، مگر دا چه یو ځانې ته اوبه رسول ممکن نه وی، نو هغه ددې حکم نه خارج دې، لکه د سترگو دننه حصه شوه، او کوم ځانې ته

① من حديث أبي موسى رضي الله عنه أخرجه الطبراني في معجمه ذكره المصنف في مجمع الزوائد (٢٤٦١).

چہ پہ اوبو رسولو کنبی خہ حرج نہ وی۔ ہفہ بہ ددی حکم د لاتدی باقی وی۔ نوخولے او پوزے تہ اوبہ رسولو کنبی خہ تکلیف نشته۔ نو خکہ ددی دوارو وینخل د کتاب اللہ پہ حکم باندی فرض شو۔

د فصل مسنون طریقہ

وَسَنَّةُ الْفَسْلِ اود غسل سنت دا دی اَنْ يَبْدَأَ الْفَتِيلَ چہ غسل کونکي شروع اوکری قَيْطِيلَ يَدَيْهِ وَفَرْجَهُ نو خپل دواړه لاسونه اوخپله شرمگاه اووینخی وَيُزِيلُ نَجَاسَةً اود نجاست لرے کری اِنْ گَاثَتْ عَلَيَّ بَدَنِيَّ کہ دهغه پہ بدن باندی وی لَمْ يَتَوَضَّأْ وَضُوءٌ لِلصَّلَاةِ بیا دے اودس اوکری۔ لکه خنگه چہ د خپل، مونخ دپاره کوی اَلَا رَجُلِيْهِ بغير د دوارو پنبو نه لَمْ يَغِيْضِ الْمَاءَ عَلَيَّ رَأْسِيْهِ بیا دے په خپل سر اوبه واچوی وَسَاوِرُ جَسَدِيْهِ ثَلَاثًا اوبه خپل تول بدن دري خله لَمْ يَنْتَعِيْ عَنْ ذَلِكَ الْمَكَانِ بیا دے د هغه خاني نه اخوا شَي قَيْطِيلَ رَجُلِيْهِ او خپلے پنبے دے اووینخی

هل اللغة < ① ان يبداء، بدأ، (ن، ف) شروع كول ② مفتعل: غسل كونكي ③ فوج: شرمگاه ④ يزِيل ازالة: زائل كول ⑤ يتوضأ، تَوَضَّأَ: اودس كول ⑥ اغاضه: بيول ⑦ ينجس: وجود ⑧ ينتهي: لري كيدل، جدا كيدل ⑨ يؤخر، تأخيراً: ناوخته كول]

تصريح < كيفية الفصل > په غسل کنبی سنت طریقہ دا ده۔ چہ دتولو نه رومے خپل دواړه لاسونه تر مروئدو پوري اووینخی۔ خکه چہ دا دواړه د پاکولو آله ده۔ اوخپله شرمگاه اووینخی۔ خکه چہ هغه محل د نجاست دي۔ نوا احتمال شته۔ چہ نجاست وریورے لگیدلې وی۔ اوک په بدن پوري نجاست حقیقی لگیدلې وی۔ نو هغه دي هم لرې کری۔ چہ د اوبو په لگیدو سره زیات نشی۔ بیادې داسې اودس اوکری۔ لکه خنگه چہ دمانخه دپاره کوی۔ خو خپلې پنبې به نه وینخی۔ بیادے په سر باندی دري خله اوبه اوبیوی۔ اودري خله دي په تول بدن اوبه تیري کری۔

دلیل هذه الكيفية المسنونة < روی الجماعة من میونة رضی الله عنها قالت وضعت للنبي ﷺ مایفتسل به فأتى من عمل یدیه فغسلها مرتین أو ثلاثاً ثم أفرغ من جسدہ ثم تشمس من مقامه فغسل قدمیه > [د] دمیون رضی الله عنها نه یوے دے (دمحدثین) روایت کری دي۔ چہ حضرت میونہ ﷺ فرمائیلى دى۔ ما د رسول الله ﷺ د غسل دپاره اوبه کیخودی۔ نو نبی ﷺ په خپلو دوارو لاسونو باندی راواچولې۔ دوه یا دري خله ئې خپل لاسونه اووینخل۔ بیا نبی ﷺ په خپل گس لاس د نبی لاس نه اوبه واچولې۔ بیا نبی ﷺ خپله شرمگاه اووینخله بیا ئې خپله لاس په زمکه باندی اوسگلو۔ بیا ئې په خوله کنبی اوبه واچولې۔ اوبه پوزه کنبی ئې اوبه واچولې۔ بیا ئې خپل مخ او لاسونه اووینخل۔ بیا ئې دري خله خپل سر اووینخلو۔ بیا ئې په خپل بدن باندی اوبه اوبیولې۔ بیا دهغه خاني نه اخوا شو۔ او قدمونه ئې اووینخل۔

١) أخرجه البخاری فی الفصل باب ٨ ومسلم فی الحیض رقم ٣٧ وأبو داود فی الطهارة باب ٩٧ والترمذی فی الطهارة باب ٧٦ والنسائی فی الفصل باب ٢٢ وابن ماجه فی الطهارة باب ٩٤۔

وجه تاجیه فصل القدمین > بنی به ددی وجی روستو کوی. چه هغه د مستعملو اوبو په خانې کښې جمع کیږی. نوکه په اوچت خانې لکه تخته وغیره باندې ولاړ وی. او غسل کوی. نود پښو د وینځلو روستو کولو ته څه ضرورت نشته.

په فصل کښې د کونسو او ډیرې وینځلو حکم

وَلَيْسَ عَلَى الْمَرْأَةِ أَنْ تَتَّقِضَ مَضَامِيرَهَا فِي الْغُسْلِ أَوْ بِبُخْءٍ بَانَدِي د خپلې کونسو پرانستل واجب نه دی په غسل کښې إِذَا بَلَغَتِ الْمَاءَ أَصُولَ الشَّعْرَةِ اوبه د وینځو جرړو ته رسیږی

هل اللغة > ① صفائر، د صغيره واحد، کونسي شوی ويښته ⑦ بلغ، بلوغاً (ن) اورسيدلو ⑦ اصول: جرړي

توضیح > عدم تقاض الصفائر > مسئله دا ده. چه د ښځې د کونسود وینځو بيخونو ته اوبه رسی. نوپه هغې باندې د خپلو کونسو پرانستل واجب نه دی.

دليله > دليل په صحيح مسلم وغيره کښې حضرت ام سلمه رضي الله عنها حديث دي. [قلت يا رسول الله لا امرأه أشد ضيقاً رأساً أفألتفتنه في غسل الجنابة فقال لا إنا ياكفك أن تعشي على رأسك ثلاث حشيات ثم تفيض عليك الماء فتطهرين] رفتح القدمين يعنى حضرت ام سلمه رضي الله عنها عرض اوکړو. يا رسول الله ﷺ زه داسې ښځه يم. چه د خپلو وینځو کونسي سختې تړم. نو ایا د جنابت په غسل کښې دا پرانيزم؟ نو نبی ﷺ ورته او فرمائیل: نه، ستا دپاره بس دا کافی ده. چه ته په خپل سر درې لږه واچوې. اوبیا په خپل بدن اوبه اوبیوې. نوپاکه به شې. ددې حديث نه معلومه شوه. چه په هغه ښځه باندې د وینځو لوندول واجب نه دی. چه کونسي نې جوړې کړې وی.

عدم وجوب إيصال الماء إلي تحت الصفائر > صاحب دهدایه رحمته الله فرمائیلی دی. چه په دې ښځه باندې د کونسو لوندول هم واجب نه دی. هم دا صحیح قول دي. ځکه چه د کونسو په لوندولو کښې دښځې دپاره تکلیف دي.

غسل واجبوته اسباب

وَالنَّعَانِي الْمَوْجِبَةُ لِلْغُسْلِ اوهغه اسباب کوم چه غسل واجبوې اِنْزَالُ الْمَنِيِّ اِنزال د منی عَلَي وَجْهِ الدَّفْقِ وَالشَّهْوَةِ طریقه د توپ اوشهوت سره مِنْ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ که دسری نه وی اوکه د ښځې نه (غسل واجبوې)

هل اللغة > ① معاني: خیزونه، ⑦ دفق: توپ کول، وردانگل

توضیح > حکم الفني والمذی والودی وحکمها > اِنزال د باب افعال مصدر دي. نزاله (دنون سره) نه ماخوډ دي. معنی نې ده د سړي اوبه. دلته کښې درې الفاظ قابل ذکر دی. منی، مذی او ودی. اول موجب دغسل ده. اودودیمه او دریمه موجب د اودس دی.

تعريف الأشیة الثلاثة > ① د دې درې وارو په مینځ کښې فرق کښې د عالمانو مختلف اقوال دی مصنف عبدالرزاق په خپل مصنف کښې د حضرت قتاده. او عکرمه رضي الله عنه نه نقل کړې دي. فرمانی چه منی هغه د توپ اوبه دی. چه شهوت ورسره وی. او دهغې نه بیج پیدا کیږی شي. اومذی هغه اوبه دی. چه د لویو په وخت کښې اوځی. او ودی هغه اوبه دی. چه د متیازو نه پس اوځی. (عینی)

⑤ شیخ ابن الہمام پہ فتح القدر کنبی لیکلی دی۔ چہ یومہ بخفی د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا د مذیٰ پہ بارہ کنبی تپوس اوکرلو۔ نوہغوی وزنہ او فرمانیل۔ دھر سری نہ مذیٰ خی۔ او دا پہ حقیقت کنبی درې خیزونہ دی۔ مذیٰ ودی اومنی۔ نومذیٰ خودا ده۔ چہ سرې د خیلے بی بی سرہ لویہ کوی۔ اود هغه پہ عضو تناسل باندې یوخیزینکاره شی۔ نوہغه دے خپل ذکر او خصیتین اووینخی۔ او اودس دے اوکړی۔ غسل دے نه کوی۔ او، ودی هغه ده۔ چہ کومه د متبازونہ پس راخی۔ دلته کنبی هم د خپل ذکر او خصیتینو وینخل او اودس کول واجب دی۔ او غسل نه دی۔ او منی هغه تینکے اویہ دی۔ چہ په شہوت سرہ اوخی۔ په دې کنبی غسل دی۔

⑥ علامہ نووی رحمہ اللہ فرمائی۔ چہ مذیٰ سینے نرم او خلیخانکے اویہ وی۔ کومے چہ د لویو پہ وخت په شہوت سرہ اوخی۔ لیکن ددې نه پس په طبیعت کنبی فتورنہ راخی۔

⑦ امام قدوری فرمائی۔ چہ مذیٰ هغه اویہ دی۔ چہ نرم اوسپین والی ته مانلے وی۔ د لویو پہ وخت کنبی اوخی۔

شرطية الشهوة لوجوب الغسل > امام قدوری رحمہ اللہ پہ دې عبارت کنبی دغسل موجبات بیانوی۔

اول سبب په شہوت او توپ سرہ د منیٰ وتل دی۔ کہ انزال د منیٰ د سرې نه وی اوکده د بخفی نداوکه دخوب په حالت کنبی وی اوکده د ویخه په حالت کنبی۔ په هر صورت کنبی غسل واجب دی۔

دلیل دا دی۔ چہ اللہ تعالیٰ فرمانیلی دی۔ ﴿وَمَنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَأَطْفِئُوا﴾ آیت کنبی د تطہیر حکم جنب ته هم شامل دی۔ او په لغت کنبی جنابت وائی۔ په شہوت سرہ د منیٰ وتلو ته دکلہ چہ سرې د بخفی نه خپل شہوت پوره کړی۔ نو عرب وائی۔ [اجنب الرجل] نومعلومه شوه۔ چہ د منیٰ په شہوت سرہ وتل جنابت دی۔ نو چہ انزال د منیٰ په شہوت سرہ اوشی۔ نو غسل به واجب وی۔

وجوب غسل به التقاء دختانینو

وَالْتِقَاءُ الدُّخَانَيْنِ مِنْ غَيْرِ انْزَالٍ اویہ خپلو کنبی د ختانینو جنگیدل بغیر د انزال نه دغسل واجبی

هل اللغة > ① التقاء: ملاویدل ② ختانین: دواړه شرمگاہونه

توضیح > حکم التقتان للرجل والمرأة > ختان د بخفی او سرې د ختنه (کتب کولی) ځانې دی۔ د عربو عادت وو۔ چہ هغوی به د هلکانو په پشان د جینکو ختنه هم کوله۔ ابن الہمام رحمہ اللہ لیکي۔ چہ ختنه د سرو دپاره سنت ده۔ اودینخوا دپاره عزت۔ ځکه چہ د مختونہ بخفی سرہ په جماع کولو کنبی زیات خوند وی۔ سرې که ختنه پریردی۔ نو هغه به مجبورولے شی۔ البته که په ختنه کنبی د هلاکت غالب گمان وی۔ نو بیا به نشی مجبورولی۔ (مثلا د شوگر مریض وی۔ چہ زخم نه جوړیږي)۔

وجوب الغسل بالتقاء الدختانین > مسئله ده۔ که ختانین دواړه ملاوژی۔ او خشفه (د ذکر سر) دبخفی په شرمگاہ کنبی پټ شی۔ نویہ دواړو به غسل واجب وی۔ که انزال شوې وی اوکده نه وی۔

ولا اله > ① دلیل دا حدیث دی۔ [اذا اتى الرجلان الغتان وغلبت الشهوة وجب الغسل قبل اولى اولى] یعنی

کله چہ دواړه ختان په خپل مینځ کنبی یو ځانې شی۔ نو غسل واجبیږي۔ که انزال شوې وی اوکده نه وی۔

② دویم دلیل دا دی۔ چہ په کوم خیز حکم مرتب کیږي۔ هغه مخفی وی۔ اود هغې سبب ښکاره وی۔ نو هغه ظاهري سبب به د پټ خیز قائم مقام وی۔ او حکم به په دغه سبب باندې مرتب وی۔ نو دلته کنبی

التقاء د حَتَّانينوسبب د انزال دي. او په نفس انزال باندې د غسل ترتب دي. او هغه يو پټ خيز دي. ځكه چه د سترگو نه پټ وي. او كله د مني د قلت دوجردا پټه هم نه لري. چه انزال شوې دے او كه نه دي. نو ځكه به التقاء د انزال قائم مقام وي. او د غسل ترتب به په التقاء وي په انزال به نه وي.

وَجُوبُ غَسْلِ يَدَيْهِ وَغَسْلِ رِجْلَيْهِ

وَالْحَيْضُ وَاجِبُ غَسْلِ وَاجِبُ

هَلِ اللِّغَةُ ① حَيْضُ: ماهواری بیماری

تشریح > وجوب الغسل بالحيض والنفس > د غسل په موجباتو کښې نفاس او حیض دی. او بعضو وئيلي دي. چه انقطاع د حیض موجب د غسل دي.

دلیل وجوب الغسل بانقطاع دم الحيض > دلیل د الله تعالی ارشاد دي. ﴿حَتَّى يَسْكُرَ﴾ (په تشدید سره) یعنی حائضو ښځو ته نزدې مه ورځئ. تردې چه هغوی ښه پاکې شي. اودا ښه پاکيدل په هغه وخت کښې راځي. چه د وينې د انقطاع نه پس غسل هم اوکړي.

دلیل وجوب الغسل غيب النفاس > حضرت معاذ رضی الله عنه نه مرفوع روايت دي. که په نفاسه ښځه باندې اووه ورځې تیرې شي. اوبیاني وينه اوليدله. نو غسل دے کوي. اومونځ دے کوي.

د غسل مستون مواضع

وَسَيِّدُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغُسْلُ لِلْجُمُعَةِ وَالْعِيدَيْنِ وَعَرَقَةٌ وَالْأَحْرَامُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ د جمعې اخترنو، احرام اوعرقه دپاره غسل سنت گرځولي دي

هَلِ اللِّغَةُ ① سن، سن: طريقه مقرر كول

تشریح > مواضع الغسل المستون > په دې عبارت کښې د مستون غسل بيان دي. امام قدوري رحمه الله په دې صورتونو کښې د مستون غسل صراحت کړې دي.

① جمعه ② اخترونه ③ عرفه ④ احرام

دليله > نبی ﷺ فرمائيلي دي. چا چه د جمعې په ورځ اودس اوکړو. نو ښه ده. او چا چه غسل اوکړو. نو دا غوره ده. (۱) ددې حديث نه د جمعې د ورځې د غسل سنت ثابتېږي.

مسنوية غل يوم العیدین > صاحب ددهايه رحمه الله فرماني. چه عيدین هم په منزله د جمعې دي. ځکه چه په دې دواړو کښې هم خلق راجمع کېږي. نو غسل کول به مستحب وي. چه د خوله وغيره د وجې بدبوئی نه وي.

دليله > د عيدینو د مونځ دپاره غسل کول د احاديثو نه هم ثابت دي. دابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دي. چه [انه ﷺ کان يقتسمل يوم العیدین] یعنی نبی ﷺ به د اخترنو په ورځ غسل کولو. اودعرفه او احرام دپاره

د غسل بيان به په باب المناسك کښې راشي. ﴿فَلْيَتَوَضَّأُوا مِنْ مَعَكُمْ مِنَ الْمُسْتَطَرِّينَ﴾

(۱) من حديث سمرة بن جندب رحمه الله أخرجه أبو داود في الطهارة باب ١٢٨ والترمذي في الجمعة باب ٥ والنسائي في الجمعة باب ٩ وابن ماجه في الإمامة باب ٨١ والدارمي في الصلاة باب ١٩)۔

مَدَّةُ الْفُضْلِ الْفَرَضِيِّ د غسل يوولس انواع دی. په دې کښې پنځه فرض دی. ① د انزال د منۍ د وجې ⑦ د التقاء ختانیانو د وجې ⑧ د احتلام د وجې ⑨ د حیض د وجې ⑩ د نفاس د وجې. مَدَّةُ الْفُضْلِ الْمُسْنُونِ څلور سنت دی. ① د جمعی د ورځې غسل ② د عرف د ورځې ③ د اخرونود ورځې ④ د احرام په وخت. او یو واجب دې، یعنی د مری غسل. الْفُضْلُ الْمُسْتَحَبُّ یو مستحب دې، یعنی کله چه کافر مسلمان شی، او جنب نه وی، نو دهغه دپاره غسل کول مستحب دې.

د مَذِيٍّ اووډي په وتلو د اودس وجوب

وَلَيْسَ فِي الْمَذْيِ وَالْوُذْيِ غُسْلٌ اوبه مذي اووډی کښې غسل نشته وَفِيهَا الْوُضُوءُ په دې دواړو کښې اودس دی

هَلِ اللُّغَةُ ① مذي: هغه نرۍ اوبه چه د ملاعبت يا ښکلولو وخت کښې اوځی ⑦ وځي: هغه ټينګې اوبه چه د متيازو نه پس اوځي

تَضَرُّجٌ ② تعريف الوډي: وډي ټينګې متيازې وي چه د نرمو متيازو پسې راوځي نو دا به په هغې باندې قياس کولې شی

تعريف المذي: مذي نرۍ او زېړه اوبه وي، سپينوالی ته مانله وي دسړي دخپله ښځې سره د لويو کولو دوجې اوځي دا تفسير دحضرت عائشي رضي الله عنها نه منقول دي.

وجوب الوضوء في المذي والودي: صاحب د کتاب فرماني، چه د وډي او مذي د وتلو په صورت کښې غسل واجب نه دي، بلکه اودس واجب دي.

دليله: دليل د نبی ﷺ ارشاد دي، چه [كل فحل يمني وفيه الوضوء] ① لم ذكر المذي والودي في باب الفل؟ دلته کښې یوسوال دي، او هغه داچه کله د مذي او وډي په وتلو سره

اودس واجبيږي، او غسل نه نو دا دواړه پکار وو، چه په [فصل في الوضوء] کښې ئې ذکر کړې وي، په [فصل في الفل] کښې نه و ذکر کړې.

التوجهان لا کرهما في الفل ② ددې جواب دا دي، چه دا دواړه چونکه د منۍ سره مشابه دي، ځکه په [فصل في الفل] کښې ذکر کړې شو.

دلته بهتره توجیه دا ده، چه دلته کښې ئې د دواړو ذکر ځکه اوکړلو، چه امام احمد رحمته الله عليه په یو روایت کښې په دې دواړو د غسل د وجوب قائل دي، نو دلته کښې ددې دواړو ذکر د امام احمد رحمته الله عليه د قول د تردید دپاره ذکر شوې دي.

د اوبو احکام

وَالطَّهَارَةُ مِنَ الْأَذْهَانِ جَائِزَةٌ بَرادوسو نه پاکي حاصلول جائز دی بِمَاءِ السَّمَاءِ آسمان په اوبو وَالْأَوْدِيَةِ د خوړونو په اوبو وَالْعَيُونِ د چينويه اوبو، وَالْأَنْهَارِ د کوهيانو په اوبو وَالْبُحَارِ د دريا بونو په اوبو سره

هَلِ اللُّغَةُ ① اوبه: چيني ② ابلو: کوهيان ③ بعلو: سمندر

توضیح: **الربط بما قبله** > کله چه امام قدوری رحمته الله د طهارتینو یعنی اودس او غسل د بیان نه فارغ شو، نو ددې ځانې نه دهغه خیز بیان کوي. په کوم چه طهارت حاصلېږي. یعنی اوبه مطلق، د مطلقو اوبو نه مراد د باران، خورونو، چينو اوبه، او د کوهیانو اوبه او د دریابونو اوبه،
نوهي الحدث > احداث حدث جمع ده. اود حدث دوه قسمونه دي. حدث اصغر او حدث اکبر، یا داسې وتیلی شی. چه د حدث دوه قسمونه دي. حدث غلیظه او حدث خفیفه، بهر حال د احداثونه پاکي حاصلول جائز دی. د آسمان په اوبو د خورونو په اوبو، د چينوپه اوبو، د کوهیانو او دریابونو په اوبو،
دلائل طهوية الماء المطلق > ① دلیل دالله تعالی دا ارشاد دي. **﴿وَأَزَكُّكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَاءً﴾**

⑦ نبی ﷺ فرمائیلى دی. **«الماء مطهر لا يتجسه شيء إلا ما غرلونه أو طعمه أو ريحه»** (١) یعنی مونږ د آسمان نه پاکې اوبه نازل کړې دي. اود نبی ﷺ ارشاد چه دا اوبه پاکې دي. څه خیز دانشی پلیتولې. مگر د اچه ددې رنگ، خوند او بوئی بدل شی.

⑦ د سنن اریعه صاحبانود حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت کړې دي. چه **«إن رجلا سأل رسول الله ﷺ قال يا رسول الله إننا نركب البحر ونحمل معنا القليل من الماء فإن توشأ به عشنا افتقرض من البحر»** فقال ﷺ هو الطهور ماءه والحل ميتته» (٢) یعنی د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دي. چه یوسړی دنبی ﷺ نه تپوس او کړلو. یا رسول ﷺ مونږ په دریابونو کښې سفر کوو. او مونږ سره لږه غونډې اوبه وی. که مونږ په هغې باندې اودس او کړو. نو تگی پاتې کیږو. نو آیا مونږ د دریاب په اوبو باندې اودس کولې شونېی ﷺ او فرمائیلى: ددې اوبه پاکې او مر داره حلاله ده.

د وونې اوبو په نچور شوو اودس اودس حکم

وَلَا يَجُوزُ الطَّهَارَةُ او اودس جائز نه دي **يَمَّا أَغْتَصَرَهُ** داسه خیز چه په نچورولو سره حاصل شوې وی **مِنْ الشَّجَرِ** (برابر ده) که د وونې وی **وَالشَّجَرُ** او که د میوې وی

حل اللغة > ① لا يجوز، جاز جوازاً: جائز کیدل ② اغتصر، اغتصّر: نچوری کول ③ شجر: ونه ④ ثمر: میوه

توضیح: **الماء المعتصر ليس بماء مطلق** > مسئله دا ده. چه کومه اوبه د وونې یا میوې نه په نچور کولو سره اوتلې شی. نو په دې باندې اودس کول جائز نه دي. ځکه چه دا اوبه مطلق نه دي.
دایله: اوددې دلیل دا دي. که د یوانسان په کور کښې د دریاب او د کوهی اوبه وی. اوبه هغې کښې نچور شوې اوبه هم وی. او بیا چاته اوواتي. چه اوبه راوړه. نواول قسم ته به ئې ذهن ځی. دویم قسم ته به نه ځی. نومعلومه شوه. چه نچور شوې اوبه، مطلق اوبه نه دی. اوداوبو د نشتوالی په صورت کښې حکم تیمم طرف ته منتقل کړې شوې دي. الله تعالی فرمائیلى دي. **﴿لَقَدْ تَجَدَّوْا مَاءً فَلْتَبَيَّنُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾** نومعلومه شوه. چه د وونې یا میوې نه نچور شوې اوبه د اودس قایلې نه دی.

١ من حديث عبدالله بن سعد رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الطهارة باب (٨٢)۔

٢ قال الزبلي رحمته الله غريب ورواه عبدالرزاق في مصنفه (١٥٩١١) عن قتادة وعكرمة لالا هي ثلاثة: الماء والماء الذي يركب البحر والماء الذي يركب البحر إذا لعب الرجل إمرأته فيه غسل الفرج والوضوء أما الذي يكون مع البول وبعد فيه غسل الفرج والوضوء (نصب: ١٤٠١)۔

الفرق بين الخرج والإخراج: باقی پاتې شوې هغه اوبه چې د انګور د وونې نه په خپله راوځي. نو په هغې باندې اودس کول جائز دي. ځکه چې دا داسې اوبه دی. چې بغیر د عمل نه راوتلی دی. دا مسئله په جوامع ابی یوسف کښې ذکر ده. او قدوری رحمه الله د دې طرف ته اشاره کړې ده. ځکه چې په متن کښې ئې د اعتصار (نچورولو) شرط لګولې دي. یعنی دا ئې ونیولی دی. چې اوبه د وونې یا میوې نه نچور شوې وي. دا ئې نه دی ونیولې چې په خپله راووتلې وي. نوحاصل د خبرې دا شو. که په نچورولو سره ئې اوبه راویستې وي. نو په دې باندې اودس جائز نه دي. او که په خپله راوتلې وي. نو په دې اودس جائز دي. (فتح القدیر)

په مغلوبه اوبو د طهارت حکم

وَلَا يَجُوزُ أَوْدَسُ جَائِزٌ نَهَ دِي مَاءٍ غَلَبَ عَلَيْهِ غَيْرُهُ دَاسِي اوبو سره چې په هغې باندې د اوبو نه علاوه رېل څين غلبه کړې وي. فَأَخْرَجَهُ عَنْ طَبْعِ الْمَاءِ نَوْهغه اوبه ئې د خپل طبيعت نه ويستې وي. كَالْأَثَرِيَّةِ وَالْقُلِّ لَكِه شربت، سرکه وَالْمَرْقِ خوروا وَمَاءُ الْبَاقِلَاءِ د لوبيا اوبه وَمَاءُ الْوَرْدِ اود گلاب اوبه وَمَاءُ الزَّرْدِ اود گازرې اوبه.

هل اللغة: ① غلب غلبه (ض): غلبه موندل، برې موندل ② فَاخْرَجَهُ: اخرج، اخراج: وتل ③ اشرية: واحد شراب: د څکلو څيز ④ خل: سرکه ⑤ ماء الورده: عرق گلاب ⑥ مرق: خوروه

تصريح: حکم الماء المغلوب: مسئله دا ده. که د اوبو سره بل څيز ګډ شي. او په اوبو باندې غالب شي. تر دې چې د اوبه دخپل طبيعت نه اوباسي. او د اوبو طبيعت نرموالې اوبه بدل دی. نو په داسې اوبو باندې شرعاً اودس کول معتبر نه دي. لکه شربت، سرکه، د گلاب عرق، د لوبيا اوبه، خوروا او د گازرې اوبه.

المراد من الأثرية المعصورات: ابن الهمام ليکلی دی. که د شربتونه مراد هغه وي. کوم چې د وونې نه راویستې شوي وي. لکه د انار شربت، د انناس شربت، او د سرکه نه خالصه سرکه مراد وي. نو دا دواړه به دهغه اوبو نظير وي. کوم چې د وونې يا میوې نه نچور شوې وي. او د لوبيا اوبه او خوروا به دهغه اوبو نظير وي. په کوم چې بل څيز غالب شوې وي. او په عبارت کښې به لف نشر مرتب وي. یعنی د [په احتصاص من الشجر والشراب] مثالونه به مقدم وي. او [په غلب عليه غيره] مثالونه به مؤخر وي. لکه چې د الله تعالی ارشاد دي. ﴿وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ﴾ په دې کښې د لف نشر مرتب خيال ساتلي شوې دي.

المراد من الأثرية المياه الغلبة وتوضيها: او که د شربتونه هغه اوبه مراد وي. چې په هغې کښې خوړوالې ملائشوي وي. لکه ګوره ئې په کښې ګډه کړې وي. يا شهد ئې په کښې ګډ کړې وي. او دسرکه نه مراد هغه سرکه وي. کومه چې د اوبو سره ګډه شوې وي. نو په دې صورت کښې به دا ټول د هغه اوبو نظير وي. چې په هغې باندې بل څيز غالب شوې وي.

دليل عدم جواز الطهارة: او په دې اوبو باندې داودس د عدم جواز دليل دا دي. چې دې ته اوبه مطلق نه وائی. یعنی د اوبو په لفظ سره دې څيزونو ته ذهن نه ځي. هم دا وجه ده. چې ددې اوبو نه د اوبو نوم لرې کول ټيک دی. هر سړي چې اوواټی. چې ما اوبه نه دی ځکلي. حالتکه ده د لوبيا اوبه يا خوروا ځکلي وي

نو داسې کس ته دروغژن نشي وئيلې. که دا په حقيقت کښې اوبه وي. نو ددې نه به د اوبو د صفت نفی کول ټيک نه وو. ځکه چه حقيقت د مسمی نه نه جدا کيږي.
الحکمان لله البقلاء > صاحب د هدایه **بَيِّنَات** فرمانيلى دى. ① چه د لوبيا نه هغه اوبه مراد دى. چه په اوبو کښې لوبيا واچول شى. او پخه شى. او دے سره هغه اوبه متغيره شى. نوبه هغه باندي اودس کول جائز نه دي.
 ⑦ که بغیر د پخولو نه متغيره شى. نو اودس پرے جائز دي.

په دوه صفتو اوبو د طهارت حکم

وَيَجُوزُ الطَّهَارَةُ أَوْ يَكْفِي حَاصِلُ جَانِزْدِي يَمَاءٌ خَالِطُهُ شَيْءٌ ظَاهِرٌ. په داسې اوبو چه هغې سره څه پاک خيژ گڼ شوي وي **فَقَيَّرَ أَحَدٌ أَوْ صَافِيَهُ** نو هغه د اوبو په صفتونو کښې يو صفت بدل کړې وي **كَمَاءِ الْمَلِكِ** د سيلاب **وَالْمَاءِ الَّذِي اخْتَلَطَ بِهِ اللَّبَنُ أَوِ الرَّغْرَانُ أَوِ الصَّابُونَ أَوِ الْإِسْتِثَانُ** او هغه اوبه چه هغې سره پي زعفران، صابون او استنان گڼ شوي وي.

حل اللغة > ① لا تجوز، جاز جواز (ن): جائز کيدل ② خالطه، خالط مغالطه: گډوډ کيدل ③ استنان: يو قسم جاري بوټي دي ④ اشباه: يوشان کيدل ⑤ يور: کوهې ⑥ عين: چينه ⑦ خلط: يو ځای کيدل ⑧ احتراز: ډډه کول ⑨ لون: رنگ [

تصريح > **حكم الطهارة بما غير وصفه الواحد** > مسئله دا ده. که په اوبو کښې څه پاک خيژ گڼ شى. او هغه د اوبو درې صفتونه (رنگ، خوند او بوټي) کښې يو بدل کړلو. نو په دې اوبو باندي اودس کول جائز دي. لکه د سيلاب اوبه يا د زعفران، صابون او استنان سره گڼ شوي اوبه. استنان يوه ترخه گياه ده. او د صابون پشان جامه يا کوي. (بعضي خلق ورته زمي وائي).

رواية جواز الطهارة بالماء الذي تغير بكثره الأرواق > د قدوري دمصنف **بَيِّنَات** عبارت دے طرف ته اشاره کوي. که د اوبو دوه صفتونه يا درې صفتونه بدل شو. نو په هغې باندي اودس کول جائز نه دي. اوبه نهايه کښې نه ليکلي دي. چه د استاذانو نه نقل دي. چه په دې باندي اودس کول جائز دي. تر دے چه د خزان په موسم کښې کله د ووتو نه پانډه غورځيږي. او په هغې باندي د اوبو درې واړه صفتونه (رنگ خوند او بوټي) بدل شى. په شرح طحاوي کښې هم دے طرف ته اشاره ده. مگر دا شرط دي. چه د اوبو رقت باقی پاتې شى. نو که د يو خيژ په گډون سره اوبه ټينگې شى. نو ددې حضراتو په نزد هم په هغې باندي اودس کول جائز نه دي.

رواية عدم جواز الطهارة بالماء الذي تغير بكثره الأرواق > علامه ابن الهمام په فتح القدير کښې ليکلي دي. چه د فقيه احمد بن ابراهيم الميداني **بَيِّنَات** نه ددې اوبو په باره کښې تيوس اوشو. چه دهغې رنگ د زياتو پانډو د وجې بدل شوې وي. چه کله هم په لاس کښې اوبه راواخستلې شى. نو د پانډو رنگ په کښې ښکاره کيږي. نو هغوی ورته اوفرمانييل: په داسې اوبو اودس کول جائز نه دي. ليکن ددے څکل او نور خيژونه په دې باندي وينخل جائز دي. ځکه چه دا پاکي دي. او اودس پرے ځکه جائز نه دي. چه کله په

اوبو باندې د پانړو رنګ غالب شی. نوهغه مقید او به شوې لکه د لوییا اوبه او وړاندې تیر شو. چه په مقیدو اوبو اودس کول جائز نه دي. (١)
الظبة باللون أو الأجزاء؟ > باقی پاتې شوه دا خبره چه غلبه به څنګه معتبروی. د اجزاء په اعتبار سره که د رنګ په اعتبار سره؟ نو وې فرمائیل: چه غلبه به د رنګ په اعتبار سره معتبره وی. هم دا صحیح قول دي.

په اوبو کې د نجاست د پړوتو حکم

وَكُلُّ مَاءٍ دَائِمٍ وَكَفَتْ فِيهِ النِّجَاسَةُ أَوْ هَرَفَهُ أَوْ بَهِلَ لَارِيَّ جَهْ يَهْ هَفِي كُنْجِي نَجَاسَتٌ پړوخی لَمْ يَجْزِ الْوُضُوءُ بِهِ نَوْبَهُ هَفْ اُوبو اودس جائز نه دي قَلِيلًا كَاثَرًا أَوْ كَثِيرًا أَوْ بَرَابَرَهُ (ده) كه نجاست كم وى او كه زيات وى لِأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَ بِحِفْظِ الْمَاءِ مِنَ النِّجَاسَةِ فَقَالَ خُكْهَ جَهْ نَبِيَّ ﷺ حَكَمَ كَرِيَّ دِيَّ پَهْ حفاظت د اوبو د پليتنې نه نو فرمائيلي ئي دي لَا يَبُولُونَ أَحَدًا كَرَفِي الْمَاءِ الذَّا بِهَرَجَهْ پَهْ تاسو كنجي دے خوك په ولاړو اوبو كنجي متيازې نه كوي وَلَا يَغْتَسِلَنَّ فِيهِ مِنَ النِّجَاسَةِ اونه دے په دي كنجي د جنابت نه غسل كوي وَقَالَ ﷺ اَوْ فَرَمَائِيلِي دِي نَبِيَّ ﷺ إِذَا اسْتَيْقِظَ أَحَدُكُمْ كَلَهْ جَهْ رَابِدَار شِي يوكس په تاسو كنجي مِنْ مَنَامِهِ د خوب خپل نه فَلَا يَغْتَسِلَنَّ يَدَاهُ فِي الْإِنَاءِ نو نه دي غوپه كوي لاس خپل په لوبښي كنجي حَتَّى يَغْسِلَهَا كَلَا ثَا تَرَدِي جَهْ اووینځي دا درې خله فَإِنَّهُ لَا يَذَرِي أَيْنَ بَأَثَ يَدَهُ (٢)
څكه چه ده ته علم نشته چه كوم ځانې كنجي شپه تيره كړې وه لاس د ده (په بدن دده)

هَلِ اللُّغَةُ > (١) وَقَعْتُ، وَقَعْتُ، وَقَعْتُ (ف): واقع كيدل، پړوتل ٧ نجاسته: ناپاكي ٨ باتت: د شپې تيروال ٩

يفمن: داغماس نه دي په اوبو كنجي غوپه كول

تَصْرِيح > المراد من الماء > په عبارت كنجي د ماء دائم نه هغه ولاړې اوبه مراد دي. كوم چه د جاري اوبو په حكم كنجي هم نه وي. څكه چه د جاري اوبو اود هغه اوبو چه د جاري په حكم كنجي وي نو د هغې حكم په روستنې مسئله كنجي ذكر دي.

دَالِق > (١) دليل د نبي ﷺ قول دي. چه [إِذَا اسْتَيْقِظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلَا يَغْتَسِلَنَّ يَدَاهُ فِي الْإِنَاءِ حَقَّ يَغْسِلُهَا كَلَا] (٢) په دي حديث باندې استدلال داسې كيږي. چه كله چه د نجاست داحتمال د وجې لاس په لوبښي كنجي د داخلولو نه منع شوي دي. نو حقيقي نجاست په صورت كنجي خو به په طريقه اولي سره اوبه پليتيږي.

١، امام شافعي رحمه فرماني چه په زعفران او ددي پشان نورو څيزونو چه د جنس د زمكه څڼه نه وي د

هغې په اوبو باندې اودس كول جائز نه دي

(١) من حديث أبي هريرة رضي الله عنه أخرجه البخاري في الوضوء باب ١٦ ومسلم في الطهارة رقم ٨٧)۔

٢، اللدم غمر به)۔

⑦ دویم دلیل د نبی ﷺ ارشاد دې: **«جَه [لَا يُولَدُ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ وَلَا يَفْتَسِلُن فِيهِ مِنَ الْجَنَابَةِ]»** ددې حدیث نه معلومه شوه که ولاړې اوبه د نجاست په پریوتو نه پلټیتیدې نبی ﷺ به ولې په دې کښې د بولو کولو نه منع کوله

په روانو اوبو کښې د نجاست پریوتل

وَأَمَّا الْمَاءُ الْجَارِي إِذَا وَقَعَتْ فِيهِ نَجَاسَةٌ أَوْ هَرَجِي أَوْ بَرِيءَةٍ دِي كَلِّهِ چِه نَجَاسَت پریوخی جَزَاءَ الْوُضُوءِ وَيَنْتَفِرُ د هغې نه اودس کول جائز دې. **«إِذَا لَمْ يَرَوْهَا أَتْرَعُو»** چِه ددغه نجاست څه اثر ښکاره شوې نه وی **لَا تَهْتَابُ لَا تَسْتَقِرُّ مَعَ حِرْيَانٍ الْمَاءِ** څکه چِه دا پلټی نه ایساریږي په یو ځانې سره د جاری والو د اوبو نه

هل اللغة ① وقعت، وقع، وقوعاً (ف) واقع کیدل، پریوتل

توضیح <عدم نجاسة الماء الجاري بوقوع النجاسة> مسئله دا ده. که په جاری اوبو کښې نجاست پریوخی. نو دهغې نه اودس جائز دې. خو په دې شرط چِه د نجاست څه اثر نه ښکاری. برابره ده که نجاست مرنې وی او که غیر مرنې وی.

دلیل <دلیل دا دې. چِه نجاست د اوبو د جاری والی سره ایساریږي نشي. نو ځکه د نجاست غورځیدو باوجود جاری اوبه پاکې وی. او د نجاست دائر نه مراد ددې خوند یا بوټی یا رنگ دې.

تعريفات الماء الجاري ① د جاری اوبو په تعریف کښې د فقهاؤ اختلاف دې. بعضې فقهاؤ فرمایلي دي. چِه جاری اوبه هغه دي. چِه دهغې استعمال مکرر نه وي. ددې صورت دا دې. چِه د نهر نه اوبه راواخلي. او لاس اووینځي. او هغه اوبه په نهر کښې او غورځیږي. نو کله په دویم ځل د نهر نه اوبه راخستې شي. نو د اولنو اوبو نه څه باقي نه وي. بلکه اولنې اوبه بهیدلې وي او وړاندې تلې وي.

⑦ بعضو وئيلي دي. چِه جاری اوبه هغه دي. که یو کس په پلنوالی خپل لاس په اوبو کښې کیږدي. نو د اوبو بهیدل نه اودریږي.

⑧ د بعضو عالمانو **يُخَالِ** خیال دې. چِه جاری اوبه هغه دي. چِه اوچ ډکې اوړي.

⑨ د بعضو رائي دا ده. چِه خلق کومو اوبو ته جاری وائي. هغه جاری دي.

تأنيده مسئلة الفتن برواية محمد بن عيسى <امام محمد **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** فرمائي. که په دریاني فرات کښې چا د شرابو منگې مات کړي. او دهغې نه ښکته چِه کوم طرف ته اوبه روانه وي. یو سړي اودس کوي. نو ترڅو چِه په اوبو کښې د شرابو خوند یا بو یا رنگ محسوس شوې نه وي. نو اودس جائز دې. دامام محمد **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** په روایت د متن د مسئلې تائید کیږي. (فتح القدیر)

په لوټي حوض کښې د نجاست پریوتل

وَالْقُدَيْرُ الْعَظِيمُ أُولُونِي حَوْضِ هَغِه دِي الَّذِي لَا يَكْرُكُ أَحَدٌ طَرَفِيهِ بِشَرِّكَ الْأَخْرَجَ د هغې یواځه نه خوزی په خوزلو دبل طرف **إِذَا وَقَعَتْ نَجَاسَةٌ فِي أَحَدِي جَانِبَيْهِ** چِه ددې یو طرف ته نجاست وی جَزَاءَ الْوُضُوءِ مِنَ الْجَانِبِ الْأُخْرَى چِه د بل طرف نه اودس جائز دې **لَأَنَّ الظَّاهِرَ** څکه چِه ظاهر دا دې **أَنَّ النَجَاسَةَ لَا تُعِيلُ إِلَيْهِ** چِه نجاست بل طرف ته نه رسی

هل اللغة > ① غدير: تالاب ⑦ تحريك: راغوبنبل

تحریر > ران المتأخرين في إسماعيل العلماء > داحتافو عالمانو ⑧ په دې باندې اتفاق دې، که د اوبو یوه حصه بله حصې ته رسی، نو هغه اوبه قلیل دی. او که نه رسی، نو هغه ماء کثیر دی.

الروایات الثلاث في سبب التحريك > بیا متقدمین حضرات د تحریک په سبب کښې مختلف شوی دی. ① امام ابویوسف ② د امام ابوحنیفه ③ نه روایت کړې دې، چه د غسل کولو حرکت معتبر دې، یعنی چه د حوض په یو اړخ یو کس په مناسب انداز کښې غسل کوی، نو بل طرف نه خوزی، نو دا لوڼې حوض دې، او که بل طرف خوزیدلو، نو دا لوڼې حوض نه دې، امام ابویوسف ④ دا روایت غوره کړې دې.

⑤ امام ابویوسف ⑥ د امام ابوحنیفه ⑦ نه دا روایت هم کړې دې، چه صرف په لاس باندې خوزیدل معتبر دی.

⑧ دامام محمد ⑨ نه روایت دې، چه د اودس کولو حرکت معتبر دې. ⑩

توجه الرواية الأولى > دا ولنی روایت دلیل دا دې، چه په حوضونو او تالابونو کښې داودس په نسبت غسل کولو ضرورت زیات پېښیږی، ځکه چه عام طور اودس په کورونو کښې کیږی. نو ځکه به د تحریک بالاغتسال اعتبار وی.

التدبير بالمسافة > ① ابوسليمان جوزجاني ② دمساحت خیال ساتلې دې، یعنی که هغه ده در ده (چه لس گزه اوږد او لس گزه پلن) وی، نو هغه ماء کثیر دی، او که د هغې نه کم وی، نو دا ماء قلیل دی. دامام محمد ③ نه روایت دې، په کوم وخت کښې چه د دوی نه ددې په باره کښې تپوس اوشو، نو هغوی اوفرمانیل، که زما د جمات د حوض برابر وی، نو هغه ماء کثیر دی، او که برابر نه وی، نو هغه ماء قلیل دی، کله چه د امام محمد ④ د جمات د حوض پیمانش اوشو، نو د روایت مطابق هغه هشت در هشت (یعنی اته گزه اوږده او اته گزه پلن وو)، او دبل روایت مطابق هغه ده در ده وو. ⑤ او بعضې حضراتو فرمائیلې دې، چه دننه حصه نې هشت درهشت (۸ ضرب ۸) وه، اود بهر نه چه نې پیمانش اوکړلو، نو ده در ده (۱۰ ضرب ۱۰) وو، بهر حال عامو مشانخو د ابوسليمان جوزجاني ⑥ قول اختیار کړې دې.

القولان في الزواج > باقی پاتې شوه دا خبره چه کوم گزمعتبر دې، ① نوبه فتاوی قاضی خان کښې دې، چه د مساحت (پیمانش) گز معتبر دې، او د مساحت گز دا دې، چه اووه موتی وی، او په هر موتی باندې یوه ولاړه گوته زیاتی وی.

② د جامو د گز اعتبار کړې دې، اود جامو گز اووه موتی وی، او په موتی باندې ولاړه گوته زیاتی نه وی. علامه مرغینانی فرمائیلې دې، چه په ماء کثیر کښې د جامو د گز اعتبار د خلقو د آسانتیا دپاره شوې دې، او فتوی هم په دې باندې ده.

الأقوال الأربعة في عقد الغدير > ① د زوروالی په باره کښې معتبره دا ده، چه بس دومره زوروالی کافی دې، چه په لپه راخستلو سره زمکه نه ښکاره کیږی، اودا صحیح ده. ② د بعضو رائي دا ده، چه کم از کم یو گز وی. ③ بعضو د دوو گزود مقدار اعتبار کړې دې، ④ بعضو د یو لویشت اعتبار کړې دې.

① (القول الرابع هو قول محمد من اعتبار حركة الوضوء كلها في السعابة (٢٧٧١) والكفاية (٧١١) ورداخبار

(١٤١١) نقلاً عن القول الرابع (١١١) -

حكم الموضع الذي وقعت فيه النجاسة في القدير > علامه مرغینانی فرمائیلى دى. چه داکوم څه په قدوری کښې ونیلى شوى دى. چه دغدير عظیم د بل طرف نه اودس جائز دي. په دې کښې دے طرف ته اشاره ده. چه په کوم ځاني کښې نجاست غورځيدلې وي. هغه د نجاست غورځيدو ځاني په پليت وي. برابره ده که نجاست مرنى وي او که غير مرنى وي. اودامام ابویوسف رحمته الله نه روايت دي. چه د نجاست غورځيدو مقام به هم پليت نه وي. مگر په دې صورت کښې چه هلته نجاست بشکاره شى. لکه څنگه چه د جارى اوبو حکم دي.^{١١}

په اوبو کښې د بې وينې خيز د مرگ حکم

وَمَوْتُ مَا لَيْسَ لَهُ نَفْسٌ سَائِلَةٌ فِي الْمَاءِ او په اوبو کښې د داسه خيز مرگ چه په هغې کښې وينه نه وي. لَا يَجْسَهُ هغه اوبه نه پليتوي گالېقى لکه ماشه والذباب، مچ، والزنايم مچي والعقرب او لپمان

هل اللغة > ① بق: ماشې ② ذباب: مچ ③ زنايم: مچي ④ عقرب: لړم ⑤ يفسد، افسد، افساد: فاسد کول، خرابول

تخريج > نجاسة الماء بموت ما ليس فيه دم سائلة ① > مسئله دا ده. که په اوبو کښې داسې ځناور مړ شى. چه په هغې کښې بهيدونکې وينه نه وي. نو دهغې په مرگ سره اوبه نه پليتېږي. لکه مچ، ماشه مچي او لړم وغيره،

دلائل > ① دليل د حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه حديث دي. [ان النبي صلى الله عليه وسلم سئل عن الماء فيه طعام أو شراب يموت فيه ما ليس له دم سائل فقال صلى الله عليه وسلم هذا هو الحلال أكله وشربه ووضعته] > كفايه يعنى د نبى صلى الله عليه وسلم نه د هغه لوينى په باره کښې تېوس اوشو. چه په هغې کښې د خوراك خكاك خيز وي. او په دې کښې هغه ځناور مړ شى. چه په هغه کښې بهيدونکې وينه نه وي؟ نبى صلى الله عليه وسلم اوفرمانيل: ددې خوراك خكاك حلال دي. او ددې نه اودس کول جائز دي. او په دارقطنى کښې دا حديث داسې دي. [ياسلمان كل طعام أو شراب وقعت فيه دابة ليس لها دم سائل فمات فيه فهو حلال أكله وشربه ووضعته] > ② لے سلمان د خوراك خكاك هر هغه خيز چه په هغې کښې داسې ځناور پړيوخى. چه په هغې کښې وينه نه وي. او په هغې کښې مړ شى. نو دا خيز حلال دي. ددې خوراك او خكاك او ددې نه اودس کول. دارقطنى دا حديث روايت کړي دي. اوفرمانيلى ئې دي. چه د بقيه راوى نه سوا بل هيڅ چا دے ته مرفوع نه دى ونيلى. او هغه د سعيد بن ابى سعيد الزبيدي نه روايت کړي دي. او هغه ضعيف دي.

② دليل عقلى دا دي. چه د کوم ځناور په مرگ باندې اوبه پليتېږي. نو دمرگ په وخت کښې دهغه د دم مسفوح اجزاء د اوبو سره گډېږي. (نوڅکه دغه اوبه پليتېږي.) چه کوم ځناور ذبح شوي وي. نو هغه حلال او پاک وي. څکه چه په هغه کښې دم مسفوح نه وي. او دا ځناور چه پورته ئې ذکر اوشو. داسې دي. چه په دوى کښې داسې وينه نشته. يعنى په دې ځناورو کښې دم سائل نشته. او چه اوبه پليتوي. نو هغه

١) القول الرابع هو قول أبي يوسف رحمته الله من عدم نجاسة موضع الوقوع كلما في فتح القدير (١/٧٢٠) والدر المختار

(١٤٠١/١) ورداغتار (١٤٠١/١) فلا عن القول الرابع (١٢١١) -

٢) من حديث سلمان رضي الله عنه أخرجه الدارقطني في سننه (٣٧١) -

هم دا دم ساتل وی. کومه چه د خنارو د مرگ په وخت کېښې داوبو د اجزاؤ سره ګډه شې. ددې خنارو په مرگ سره دا وینه په اوبو کېښې نه ګډېږي. ددې وجې په دې باندې اوبه نه پلټیږي
په اوبو هېڅ دا اوسیدونکي څیز په مرگ د اوبو هم

وَمَوْتُ مَا يَبِيشُ فِي الْمَاءِ فِيهِ اوبه اوبو کېښې د داسه څیز مرگ چه په اوبو کېښې ژوند تیروی اذامات
فِي الْمَاءِ کله چه مې شې په اوبو کېښې لَا يُقِيلُهُنه پلټیږي دې لره ګاښت لکه کب وَالصَّفَدُ ع چيندخه
وَبَرَطَانِ اوشمشتي، (کونې کب)

هل اللغة < ① يعيش، عاش- عيشاً (في) ژوندي اوسيدل ⑦ سگ: کب ⑤ ضفدع: چيندخه

توضیح < حکم موت حیوان البحر فيه > ① مسئله دا ده. که په اوبو کېښې هم د اوبو خنارو مې شې. نو اوبه که
قلیل وی او که کثیر ددې په مرگ اوبه نه پلټیږي

دالله الأحناف رحمه الله < ① دلیل دا دې. که د اوبو خنارو په اوبو کېښې مې شې. نو هغه په خپل معدن کېښې مې
شو. او کوم څیز چه په خپل معدن کېښې مې شې. نو هغه به په خپل معدن کېښې نجس وی. او کوم څیز چه
په خپل معدن کېښې اوسېږي. او نجس وی. نو هغې ته د نجاست حکم نشی ورکولې. ځکه که نجاست ته
په خپل معدن کېښې د نجاست حکم ورکړې شې. نو هیڅ یو سرې پاک نشی پاتې کیدې. ځکه چه د ټولو
رگونه د وینه نه ډک دی. نو معلومه شوه. چه نجاست چه ترڅو په خپل معدن کېښې وی. هغه ته د نجاست
حکم نشی ورکولې. لکه هغه اګنی چه زیرې وینه شوې وی. نو څو چه دننه وی. نو اګنی پلټنه ده. تردې
که داسې اګنی نې په جیب کېښې وی. او مونځ اوکړی. نو دې سره مونځ جائز دې. ددې په خلاف که
نجاست په خپل معدن کېښې نه وی. نو هغه ته به د نجاست حکم ورکولې شې. نو که شیشه د وینه نه
ډکه کړې شې. اوبه جیب کېښې نې کیدې. او مونځ کوی. نو مونځ جائز نه دې. ځکه چه شیشه دهغې وینه
معدن نه دې. نو معلومه شوه. که آبی خنارو په اوبو کېښې مې شې. نو هغه به نجس نه وی. ځکه چه اوبه
دهغه معدن دې. او نجاست چه تر کوم په خپل معدن کېښې وی. هغه ته د نجاست حکم نشی ورکولې.

⑦ دویم دلیل دا دې. چه نجس په اصل کېښې بهیدونکې وینه وی. او د وینه مزاج گرم دې. او اوبه یخه
وی. په دواړو کېښې تغائر دې. نو چه په کوم خنارو کېښې وینه وی. هغه د اوبو او ځیدونکې نه دې. او چه
کوم خنارو د اوبو وی. به هغې کېښې وینه نه وی.

⑧ ددې نه علاوه وینه په نمر کېښې تورېږي. او په دې خنارو کېښې چه کوم څیز وی. هغه اوبه پېږي.
نو هغه په نمر کېښې سپینیږي. نو معلومه شوه. چه په دې خنارو کېښې وینه نشته. هر کله چه په دې
کېښې وینه نشته. نو زمونږ په نیز په اتفاق سره ددې خنارو په مرگ سره اوبه نه پلټیږي. که اوبه لږه
وی او که زیاته وی.

الروایان في حکم موت حیوان الماء في الماء < او که د اوبو د خنارو نه یو خنارو د اوبو نه علاوه په بل بهیدونکي
څیز کېښې مې شې. لکه سرکه، شربت، اوبی وغیره شو. نو په دې کېښې اختلاف دې.

① بعضې فقهاء فرماني. چه د کب نه علاوه نور آبی خنارو دا څیزونه پلټیږي. ځکه چه په خپل معدن
کېښې نه دی مړه شوی.

① د بعضو خیال دی، چه دا خیزونه نه پلیتوی، ځکه چه په آبی خناورو کښې وینه نه وی، حالانکه په وینه باندې پلیتیرې.

الروایان فی حکم موت الفقد فی المائع ① د علامه مرغینانی رحمۃ اللہ علیہ فرماینلی دی، که چيندخ د اوج وی، او که داوبو دواړه په دې حکم کښې برابر دی، یعنی د دواړو په مرگ سره اوبه نه پلیتیرې، او د اوبو او د اوج د چيندخ په مینځ کښې فرق دا دی، چه د اوبو د چيندخ د گروتونوبه مینځ کښې د بط د گوتو پشان پرده وی، او د اوج په چيندخ کښې نه وی.

② بعضی فقهاء فرمائی، چه د اوج د چيندخ په اوبو کښې مرگ سره اوبه پلیتیرې، ځکه چه د اوج په چيندخ کښې وینه موجود وی، نو د نجاست علت موجود شو، او باقی دا خبره چه دغه سیال خیز نې معدن نه دی، نو دا د نجاست د حکم ښکاره کولو دپاره دی، یعنی کله چه یو خناور د خپل معدن نه علاوه په بل ځانې کښې مړ شی، نو دهغه خیز د نجاست حکم ښکاره کیږي، او که په خپل معدن کښې مړ شی، نو اگر چه پلیت وی، لیکن د نجاست حکم نې نه ښکاره کیږي.

الصَّغَانُ لِهَيَوَانَ الْعُلَّةِ باقی پاتې شوه دا خبره، چه داوبو خناور څه ته وائی، نو صاحب د هدایه رحمۃ اللہ علیہ فرمائی، چه داوبو په خناور کښې دوه صفتونه وی، ① یو دا چه اوبه نې مسکن وی.

② دوم دا چه ددې پیدائش په اوبو کښې وی، یعنی اگنۍ او بجی تې په اوبو کښې وی، او هغه خناور چه مسکن نې اوبه وی، لیکن د پیدائش ځانې نې هغه نه وی، نو دهغې په مرگ سره اوبه پلیتیرې.

د مستعملو اوبو حکم

وَالْمَاءُ الْمُسْتَعْمَلُ لَا يَطْهَرُهُ إِلَّا حَدَاثًا، او مستعمل اوبه احداث نه پاکوی.

توضیح ① اقام الماء المستعمل اوبه مستعمل په درې قسمه دی، ① یو دا چه د پاک خیز وینځلو دپاره استعمال شوې وی، مثلاً غلې، او سبزبانو او پاکې جامې، دا په اتفاق سره پاکې دی.

② دوم دا چه د نجاست حقیقی لږه کولو دپاره استعمال شوې وی، لکه داستنجاء اوبه او د پلیتو جامو اوبه، دا په اتفاق سره نجس دی.

③ دریم قسم دا دی چه د نجاست حکمی لږه کولو دپاره استعمال شوې وی، یا دقریت او ثواب په اراده استعمال شوې وی، نو داسې مستعملي اوبه په خپله پاکې دی او نورې بې اودسۍ نه لرې کوی لکه څنگه چه په متن کښې ذکر دی او دا د امام محمد رحمۃ اللہ علیہ قول دی او دا مفتی به او راجع قول دی دلیل ① د امام محمد رحمۃ اللہ علیہ دلیل دا دی، چه د اودس کونکی اندامونه هم پاک دی، او اوبه هم پاکې دی، او د پاک خیز د پاک سره لگیدل موجب د نجاست نشه کیږي، خو که په اوبو باندې قریت او عبادت ادا شوې وی، نو ددې وجې د اوبو وصف متغیر شو، لکه څنگه چه د صدق او زکاة مال دی، ځکه چه مال فی نفسه مطهر دی، الله تعالی فرمائی، رَحِمْتُ مَنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةٌ تُكْرَمُ بِهِمْ وَتُزَكَّى بِهِمْ، نو د کوم مال سره چه زکاة ورکړې شی، شریعت هغې ته خیرې و نیلې دی، ځکه د زکاة مال په نبی علیه السلام او ددوی په اولاد باندې به شریعت کښې حرام دی، نو دغه شان ماء مستعمل چه په دې باندې قریت ادا شوې وی، یا حدث زائله شوې وی، نو دا د نجاست حکمیه د وجې خیرنیرې، او د خپلې اصلی مرتبې نه

غور خیرې، نوڅکه هغه د مطهر د فهرست نه ويستلې شی. اگرچه په طهارت باندې باقی دي. نوثابته شوه. چه ماء مستعمل طاهره غیر مطهره دی. نجس نه دی. ^(١)

د اوبو د استعمالو ګرځېدو سبب

وَالْمَاءُ الْمُسْتَعْمَلُ اَوْ اوبه مستعمل هر هغه اوبه دی هُوَمَا اَزَلَّ بِهِ حَدَثٌ چه په هغې سره لرې ګرې شوې وي. څه حدث اَوْ اسْتَعْمَلَ فِي الْبَدَنِ عَلَى وَجْهِ الْقُرْبَى یا هغه د تقرب په طور په بدن کېنې استعمال شوې وي

هل اللغة < ① استعمال، استعمالاً: استعمال ال ⑦ قریه: نزدیکت

توضیح < الملحان في سبب الإستعمال > په دې عبارت کېنې د ماء مستعمل حقیقت اوددې په سبب کېنې کلام دې. ① د اوبو د استعمال سبب دوه څیزونه دي. ① حدث لرې کول ② قريت او ثواب نیت کول. چه دا دواړه خبره موجود شی. یا په دې کېنې یوه موجود شی. نو په دواړو صورتونو کېنې اوبه مستعمله ګرځي. دا د شیخینو هَذَا مذهب دي ^(٢)

الملحان في ضرورة الماء مستعملاً > دلته کېنې دریم بحث د ماء مستعمل د وخت متعلق هم شوې دي. ددې حاصل دا دي. چه اوبه ترڅو پورې په اندام پورې وي. نوهغه ته د استعمال حکم نشی ورکولې. لیکن کله چه د اندام نه جدا شی. خو په بل ځانې یا لوبنی کېنې ایسارې شوې نه وي. نو ددې په مستعملو ګرځیدو کېنې اختلاف دې مفتی په قول دا دي چه اوبه کله د اندام نه جدا شوې. نوهغه مستعمله شوې. د هغې په یوځانې کېنې ایساریدل د استعمال دپاره شرط نه دي. دلیله < دلیل دا دي چه د بدن نه د جدا کیدو نه وړاندې اوبو ته د استعمال حکم د ضرورت په وجه نه دي ورکړي شوې خو د جدا کیدو نه پس ضرورت باقی پاتې نشو د دې وجې چه څنګه د بدن نه جدا شی نو د استعمال حکم به ورکولې شی

په دباغت باندې د خرمن طهارت

وَكُلُّ إِهَابٍ دِبْرٍ اَوْ هره کچه خرمن چه رنگ ګرې شی فَقَدْ طَهَّرَ نَوْعَهُ بَاكِه شوه وَجَازَتْ الصَّلَاةُ فَيُحِبُّ دغه رنگ شوې خرمن کېنې مونځ جائز دي وَالْوُضُوءُ مِنْهُ اوددې نه اودس کول (هم جائز ده) اَلَا جُلْدًا خَالِئًا وَلَا دَمِيًّا سوا د خنزیراوبنی آدم د خرمن نه،

هل اللغة < ① إهاب: خرمن ② دِغ دباغة (ض، ن، ف) خرمن پخول ③ طهور، طهوراً (ن): پاکیدل ④ جلون، جلا جزواً (ن): جائز کیدل ⑤ انتفاع: فائده او چلول ⑥ ميتة: مرداره ⑦ جلد: خرمن

توضیح < تعريف الدباغة > علامه مرغینانی په هدایه کېنې د دباغت تعریف ګرې دي چه د خرمن بدبوونی اود خرابیدو لپره کولو نوم دباغت دي. امام محمد رحمته الله علیه په کتاب الآثار کېنې لیکلی دی. چه

(١) القول الرابع هو قول عمليته من طهارة ماء المستعمل وعدم طهوريته كذا في فتح القدير (٧٥١) والكفاية

(٧٥١) ورداخبار (١٤٧١) نقلاً عن القول الرابع (١٣٦١)۔

(٢) القول الرابع هو قول الشيخين نقلاً عن إزالة الحدث ونية القرية كذا في الحاشية (١٥١) وتبيين الحقائق (٢٤١١)

والهذه (٢٢١١) نقلاً عن القول الرابع (١٥١)۔

[أَعْرَفْنَا ابْرَحْمِيَهَ مِنْ حَبَادٍ مِنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ كُلُّ شَيْءٍ يَنْتَعِمُ الْجِلْدُ مِنَ الْفَسَادِ فَهُوَ دِهَانٌ] یعنی کوم خیز چه خرمن د خرابیدو نه بیج کوی. هغه دباغت دې. که په نمر سره نې اوچه کړې وی. اوکه یا نې په خاوره کښې اچول وی. ځکه چه د نجس رطوبتونو لړۍ کولو چه کوم مقصد دې. هغه په دې طریقو باندې حاصلیږي. نو ددې نه علاوه د بل خیز قید لگول څه معنی نه لری. لکه څنگه چه امام شافعی رحمته الله علیه د سلم د اونه (یوه) ازغیداره اونه ده. چه دباغت پرې کولې شی. دهغې په پانړو او شت (د وړو سیوانو پشان یو خوشبودار تریخ اومزیداره میوه ده. دهغې اونه ده. په هغې کښې ازغی نه وی. او هغه د خرمن په دباغت کښې استعمالیږي). اود مازو د اونه شرط لگول دې.

معنی الاهاب «إهاب» دهمزه په کسره سره دې. ددې جمع اهب او اُهب راځي. صاحب د بنایه ذکر کړی دی. چه د دباغت نه پس خرمن ته اديم وائی. او د دباغت نه وړاندې اهاب وائی. او لفظ د جلد دواړو ته شامل دې.

تعلق الجلد بالأحكام الثلاثة «صاحب د عنایه لیکلی دی. چه د خرمن د دباغت سره درې مسئلې متعلق دی. ① یو خوپه خپله ددغه خرمن پاکیدل.

② دویم ددې نه لباس جوړول او اوغوستل اودهغې نه مصلی جوړول

③ دریم دهغې نه مشکیزه جوړول اودهغې نه اودس کول. د اول تعلق د کتاب الصيد سره دې. اود دویم تعلق د کتاب الصلاة سره دې. او د دریم تعلق ددې باب سره دې.

وجه تأخیر ذکر الأدعي «په عبارت کښې چه نې خنزیر په بنیادم باندې مقدم کړې دې. ددې وجه دا ده. چه دا مقام د اهانته دې. ځکه چه دلته د نجاست بیان کیږي. او په مقام د اهانته کښې په مؤخر کولو کښې تعظیم وی. په مقدم کولو کښې نه وی. لکه د الله تعالی په دې ارشاد ﴿لَهُدَمَتُمْ مَوَاصِمَ وَبَيِّنَاتٍ وَمَلَكُوتًا وَمَسَاجِدَ﴾ کښې د جمانونو ذکر روستو دې.

النكته في الصلاة فيه «شيخ قدوري فرمائی. چه [والصلاة فيه] یعنی چه کومه خرمن رنگ شوې وی. نوچه هغه واغوندی. په هغې کښې مونځ کول جائز دی. او داسې نې نه دی ونیلی [والصلاة عليه] یعنی چه ددې نه مصلی جوړه کړی. او مونځ پرې کوی. اگر چه د دواړو حکم یو شان دې. ددې وجه دا ده. چه د جامو طهارت منصوص علیه دې. ځکه چه الله تعالی فرمائیلی دی. ﴿وَيُطَهِّرُكَ وَلِيُكَمِّلَ نِعْمَتَهُ﴾ او د مانځه د ځانې طهارت په دلالت النص ثابت دې.

طهارة الجلد بالدباغة «صورت د مسئلې دا دې. چه د خنزیراوبنی آدم نه علاوه دهر خیزخرمن په دباغت سره پاکيږي. که هرڅنگه وی. نو د رنگ شوې خرمن نه جاعې جوړول او په هغې کښې مونځ کول جائز دې. اودهغې نه په جوړه شوی مشکیزه کښې اوبه اچول اودهغې نه اودس کول جائز دې. ( )

١) په دې مسئله کښې امام مالک رحمته الله علیه مونځ پرې سره اختلاف کوی ځکه چه امام مالک رحمته الله علیه فرمائی. چه دمردارۍ خرمن په دباغت سره نه پاکيږي. دغه شان امام شافعی رحمته الله علیه هم مونځ پرې سره د سپې په خرمن کښې اختلاف کوی ځکه چه دوی فرمائی. چه د سپې خرمن په دباغت سره نه پاکيږي. په مبسوط کښې ذکر دی. چه دامام شافعی رحمته الله علیه په نیز د غیر ماکول اللحم خرمن هم په دباغت سره نه پاکيږي.

دليله > دليل د نبی ﷺ ارشاد دې، چه [كل] [هاب] دېم [تقد طهر] يعنى هر هغه خرمن چه د باغت شوه، نو پاكه شوه (١)

تطهير الجلد بالذكاة الشرعي > دا خبره ياده ساتي، چه د كوم خناور خرمن په د باغت سره پاكېږي. د هغه خرمن په ذبح سره هم پاكېږي. خو په دې شرط چه دا ذبح د داسې سړي په لاس وي، چه هغه د ذبح اهل وي. نو د مجوسى ذبح دا نه پاكوي. دليل دا دې، چه ذبح د د باغت كار وركوي. په دې معنى چه نجس رطوبات زائله كوي. او هم دغه شان ذبح د دغه خناور غوښه هم پاكوي. او د وينه نه سوا باقى ټول اجزاء پاكوي. دا صحيح مذهب دې. اگر چه هغه خناور داسې وي، چه دهغې غوښه نشي خوړلې. يعنى په ذبح كولو سره د غير مأكول اللحم غوښه هم پاكېږي. (خوياد ساتي، چه ددې د غوښه پاكيدل ددې دخوراك د جواز دليل نشي كيدې. ځكه چه يو خيزيه پاك وي، مونږ به ورسره كيږي. خو خوراك به نې ناجائز وي. لكه خاوره شوه.)

د مرداري د ويخته او هډوكي حكم

وَشَعْرُ الْمَيْتَةِ اَوْ دَرْدَارٍ خَنَاورٍ وَيَخْتَهُ وَعَظْمَاتُهَا اَوْ دَهْغَه هډوكي طَاهِرَاتُكَ دى

هل اللغة > ① شعر: وينسته ② ميتة: مرداره ③ عظم: هډوكي

تخريج > حكم الشعر والعظم > مسئله دا ده، چه د مردار ويخته او ددې هډوكي پاك دي. يعنى كه په اوبو كښي او غوړ خيږي. نو په هغې باندې اودس جائز دې. او هم دا حكم د پتړ دې سم، ځكه، وړى، پتړه، نوك، او مخوكه،

دليله > دليل دا دې، چه د مردار ټول اجزاء پليت نه دي. بلكه صرف هغه اندامونه ناپاك دي. په كومو كښي چه ژوند وي. اود مرگ په وجه زائله شي. اودا كوم خيزونه چه پورته بيان شو. په دې كښي حيات نشته. ځكه كه په دې كښي يو خيزكت كړي شي. نو خناور تكليف نه محسوسوي. نو هر كله چه په دې كښي حيات نشته. نو مرگ په كښي حلول هم نه كوي. ځكه چه مرگ خو د ژوند د زوال نوم دې.

الموت زوال الحياة > كه دلته كښي د موت او حيات مسئله راغلې ده. نو ځكه ددې دواړو په باره كښي لږ غوندي كلام كولاى شي. صاحب د عنايه د مرگ دوه تعريفونه كړي دي. يو زوال د حيات دې. يعنى د ژوند فنا كيدل. دهغه كس د ژوند لرې كيدل چه دهغه شان د ژوند وو. په دې تعريف كښي مرگ يو عدمي خيز دې. او په دې او د مرگ په مينځ كښي د عدم او ملكه تقابل دې.

حكم شعر الانسان وعظمه > شيخ قدوري دويمه مسئله دا بيان كړې ده. چه د انسان ويخته او هډوكي پاك دي.

دليله > دليل دا دې. ① چه ددې دواړو نه انتفاع اخستلو اود خرڅولو حرمت د بنې آدم دكرامت دوح دې. د نجاست دوح نه دې.

② دغه شان په صحت سره دا خبره ثابت شوې ده. چه نبى ﷺ دخپل سر ويخته خړيولى وو. او په صحابه كرامو كښي نې تقسيم كړى وو. دا هم د پاكۍ دليل دې.

(١) من حديث ابن عباس رضي الله عنهما أخرجه الترمذی فی اللباس باب ٧ والنسائي فی الفرع والعنبرة باب ٤ وابن ماجه فی اللباس باب

په کوهی کښې نجاست پریوتو احکام

وَاِذَا وَقَعَتْ فِي الْبَيْتِ نَجَاسَةٌ كَلَهُ جِهَهُ په کوهی کښې څه نجاست پریوځي نُوحِثْ نوهغه کوهی په نشولې شی وګانَ تَزْمُ مَا فِيهَا اودهغه څیز ویستل کوم چه په کوهی کښې وی مِنْ الْمَاءِ یعنې اوبه طَهَارَةً هَذَا به د کوهی د دپاره پاکوالی وی. د سلفو د اجماع په وجه

هل اللغة ① وقت، وقع وقوعا (ف): واقع کیدل پریوتل ② یو: کوهی ③ نوحث، فزع نوحا (ف): وتل

تصريح < مغالفة القياس في مسائل الأبلر > علامه مرغینانی رحمته په هدایه کښې فرمانیلې دی. چه دکوهی مسائل د آثارو په اتباع باندې مبنی دی. قیاس ته په کښې څه دخل نشته. یعنې د قیاس په رنر کښې د اوبو څه مقدار نشي راویستلي. او قیاس په دې باب کښې ددې وجې هم معتبر نه دې. چه د کوهی په اوبو کښې دوه قیاسونه متضاد دي.

عدم نجاسة البيروقياس > د یو قیاس تقاضا خو دا ده. چه اوبه د څه هډو پلیته نه وی. ځکه چه په کوهی کښې د لاتدي نه مسلسل اوبه راوځي. نود کوهی اوبه د جاری اوبو په حکم کښې دی. او جاری اوبه د نجاست په پریوتو نه پلیتېږي.

نجاسة البيروقياس > اودویم قیاس دا دې. چه اوبه هډو پاکېږي نه. ځکه چه نجاست په کوهی کښې پریوتلو. نو اوبه پلیته شوې. او دیوالونه پلیت شو. اوددې خټه پلیته شوه. او حال دا دې. چه څومره اوبه راویستلې شی. نو هغه څومره د لاتدي نه راوځي. اوهغه پلیته اوبو، پلیته خټې، او پلیتو دیوالونوسره ملاوېږي. نوهغه هم پلیتېږي. نودا سلسله تر قیامته پورې نه ختمېږي. او د کوهی اوبه به نه پاکېږي.

په کوهی کښې دهیواناتو د مرګ حکم

وَاِنْ مَاتَتْ اَوْ كِه مَرِه شوه فیها قَارَةٌ په دې کښې مړه اَوْ عَصْفُورَةً یا مرغی اَوْ صُوقُورَةً تورانکه اَوْ سُوْدَانِيَةً یا چته اَوْ سَامَرًا بَرَصًا یا کرپورې نَزَمَ مِنْهَا مَا يَبْنِي عَشْرِينَ ذَلْوَانُو د کوهی نه به شل بوق راویستلې شی اِلَى ثَلَاثِينَ تر دیرش بوقو پورې مَحْسَبَ كِبَرِ الذَّلْوِ وَصَفْوَهَا > د غټې او وړې بوق په اعتبار سره (یعنې پس د راویستلو د مړې نه)

هل اللغة < ① ماتت، مات، موتان: مړه کیدل ② قارّة: مړه ③ عصفورة: چنچر ④ صوقة: تورانکه (تکه توره مرغی) ⑤ سودانية: ممولا (وړه غوندې مرغی ده چه په خټه نی کرېږي وی) ⑥ سام البرص: لویه چمچورکني ⑦ ذلّو: ډولچه ⑧ اخرجت، اخراج: ویستل

تصريح < صرسوق الحيوان في البيرة > که په کوهی کښې د دې ځناورو څه مړ شو کوم چه په متن کښې ذکر دی نو د شلو بوقو نه واخله تر دیرشو بوقو پورې به ترې راویستې شی دليلاه والتوافي ينهما > دليل دا دې. چه د حضرت انس رضي الله عنه روايت دې. کله چه په کوهی کښې مکه پریوځي. اوهم هغه وخت راویستلې شی. نو په دې باره کښې دوی فرمانیلې دي. چه شل بوق به راویستلې شی. او د ابن عباس رضي الله عنه حديث دې. چه دوی د دیرشو بوقو راویستلو حکم کړې دې. (نو په

قال مصنف، «لما فات الزبلي منية الأملی، رواه ابو زيد الدبوسی یاستاده في كتاب الأسرار مرفوعاً وحديث انس قال ولعله شاذ والصحيح أنه مرفوف وخرجت أنا العبد الضعيف شاه فيصل في تاليفي سنن الصلاة في فقه الأحناف لثبوت إخراج العشرين من البيروقت الفارة فيها الأعطاء قال إذا وقع الجراد (نوع من الفارة) في البرنح منها عشرون ذلواً فإن تلخ

دواړو حديثونو كېښې د موافقت دپاره به د حضرت انس رضي الله عنه حديث په وجوب باندې حمل كړي شي. او د حضرت ابن عباس رضي الله عنه به په استحباب باندې حمل كړي شي.

په كوهي كښې د هونترې وغيره د مرگ حكم

وَإِنْ مَاتَتْ فِيهَا حَمَامَةٌ كَهَبَةٍ كُوهِي كُنْتَرَه مَرِه شَوْه أَوْ دَجَاجَةً وَالتَّوْرِيَا چرگه او پېشو لُزْمَ يَنْفَا مَاتَيْنَ أَرْبَعِينَ دَلَوَانُو دكوهي نه به څلويښت بوقی إلى تَحْمِيلَيْنِ پنځوسو بوقو پورې راوويستل شي

حل اللغة < ① حمامة: كوتره ② دجاجة: چرگه ③ سنور: پېشو .

توضيح < القولان في حكم موت الحمام ونحوه في البير > ① دويم صورت دا دې. چه په كوهي كښې د كوترې يا ددې پشان څه خناور مړ شي. مثلاً چرگه از پېشو . نو ددې حكم دا دې. چه د كوهي نه به د څلويښتو بوقو نه تر شپيتو پورې راوويستل شي. يعنى د څلويښتو بوقو راوويستل واجب دى. او د شپيتو راوويستل مستحب دى.

② واما د محمد صلى الله عليه وسلم په جامع صغير كښې بيان كړى دى. چه څلويښت يا پنځوس. يعنى څلويښت واجب دى. او پنځوس مستحب دى. علامه مرغيناني رحمته الله په هدايه كښې دے قول ته اظهر وئيل دې. ځكه چه جامع صغير د امام محمد صلى الله عليه وسلم آخرى تصنيف دې. نو چه په دې كښې څه ذكر وى. هغه به د امام محمد صلى الله عليه وسلم مرجوع اليه قول وى.

دليل اخراج اربعين دلوا > دليل دا دې. چه د حضرت ابوسعيد خدرى رضي الله عنه نه روايت دې. چه دوى دهغه چرگه په ياره كښې فرمايلى دى. كومو چه په كوهي كښې مړه شوې وى. چه د هغې نه څلويښت بوقو راوويستل شي. (١)

په كوهي كښې د چيلو وغيره په مرگ داووبو حكم

وَإِنْ مَاتَتْ فِيهَا شَاةٌ أَوْ كَلْبٌ أَوْ أَدَمِيٌّ أَوْ كَهَبَةٍ كُوهِي كُنْتَرَه سَبِي يَاجِيلِي يَ بَنِي آدَمَ يَ سَبِي مَرِ شَوْ. لُزْمَ تَحْمِيلَيْنِ مَاتَيْنِ الْمَاءُ نُو كَوْمِ اوبه چه په هغې كښې وى. هغه ټولې به راوويستل شي

حل اللغة < ① فاة: چيلنى ② كلب: سبې

توضيح < نوح البيريمون الادمي وغيره في البير > دريم صورت دا دې. كه په كوهي كښې چيلنى يا بنى آدم يا سبې مړ شي. نو د كوهي ټولې اوبه راوويستل واجب دى.

دليل < دليل دا دې. چه كله يو حبشى د آب زمزم په كوهي كښې مړ شو. نو ابن عباس رضي الله عنه او ابن زبير رضي الله عنه د ټولو اوبو راوويستلو فتوى وركړې وه. (٢)

فارمون دلوا لاذا ولعت الشاة نوح منها اربعون دلوا لان نفسخت نرحت كلها او ماله دلوا ناللا عن شرح معجم الآثار

الطهارة باب الماء يقع فيه النجاسة رقم ١٧١٤ (١٧١١) .

(١) نقل الزيلعي رحمته الله قول شيخه علاء الدين رحمته الله أن هذه الرواية رَوَاهُ الطَّحَاوِيُّ رحمته الله ثم قال الزيلعي رحمته الله لكن لم أجده في شرح

معاني الآثار للطحاوي ثم قال و لكن الطحاوي رحمته الله أخرج عن ..... عن هادبن أبي سليمان أنه قال في دجاجة ولعت في

البرلمانات قال يوح منها قدر اربعين دلوا أو حسين (نصب: ١٨١١) .

په کوهی کښې د حیوان پر سیدل او وژیدل

قَالَ الْمُتَبَيِّنُ الْحَيَوَانُ فِيمَا كَهْ په دې کښې ځناور او پر سیدلو او تفسخ یا اور وژیدلو نَزْمٌ فِيمَا نُوْهُ مَا فِيمَا نُوْهُ په دې کښې چه کوم اوبه وی، هغه ټولې به راوویستلې شی صَغَرُ الْحَيَوَانُ اَوْ كَبَرُ (برابره ده) که ځناور ورکوته وی او که غټ وی

هَلِ اللُّغَةُ ① النَّفْعُ، الْإِنْفَاقُ: پرسیدل ⑦ نَفْعٌ، تَفْسُخٌ: شلیدل ⑤ صَغَرٌ: (ن) وړوکې کیدل

تَضَرِيحٌ < نَحَ الْبَيْرِ يَنْتَافَخُ الْحَيَوَانُ وَتَفْسُخُهُ فِي الْبَيْرِ > مسئله دا ده. چه په کوهی کښې یو ځناور پریوخی او مړشی. او او پر سیرې یا اورزی. نوکه ممکن وی. دکوهی ټولې اوبه دے راوویستلې شی. که ځناور ورکوته وی او که غټ وی.

دلیل دا دي. چه د رژیدلی ځناور نجس اجزاء لوندوالی په اوبو کښې خور شی. نوځکه ټولې اوبه پلیتیرې. لکه څنگه چه په اوبو کښې د وینې یا شرابو یو څاڅک پریوخی. نویه ټولو اوبو کښې خور شی. او هغه پلیتوی. نودغه شان دا هم.

کومه بوقه معتبر ده؟

وَعَدُّ الدَّلَاءِ اَوْ شَمَارُ د بوقو يُعْتَبَرُ بِالْأَلْوَسِطِ مُعْتَبِرٌ دې د درمیانه بوقې الْمُسْتَعْمَلُ فِي الْبُلْدَانِ کومه چه په ښارونو کښې استعمالیږي وَلَوْ نَزِمَ مَتْنًا بِدَلْوٍ عَظِيمَةٍ که د دې نه په لویه بوقه ویستل اوشی قَدْ رَمَا كَسْرَ الدَّلَاءِ اَوْ وَسْطِهَا اندازه دهغه هومره اوبو چه ځانیرې په درمیانه بوقه کښې اِحْتَسَبَ پښود هغې مطابق به حسابولې شی

تَضَرِيحٌ < الْعَرَادُ مِنَ الدَّلْوِ > اودلته درمیانه بوقه مراد ده. او د درمیانه بوقه نه مراد هغه بوقه ده. چه په ښارونو کښې عام طور استعمالیږي. یا په دغه کوهی باندې په عامه طریقه استعمالیږي. نوکه په غټه بوقه باندې اوبه راوویستلې شوې. نو په دې حساب سره به د شلو بوقونه کمه بوقه راوویستلې شی. او که په وړه بوقه باندې اوبه راوویستلې شی. نو په دې حساب سره به په شلو بوقو زیادت کولې شی.

القولان فی الدلو المعبر به بیا دے دا خبره واضحه وی. ① چه په هر کوهی کښې هم د هغې بوقه معتبر ده. یعنی چه په کومه بوقه اوبه راوویستلې شی. نودکوهی په پاکولو کښې به هم هغه بوقه معتبره وی.

⑦ اوبو ضعیف قول دا دي. چه هغه بوقه معتبره ده. چه په هغې کښې یو صاع اوبه راځي.

العبرة للقولان من الدلو > صاحب د هدایه بَوَیْطُهُ فرمائی. چه د کوهی په پاکولو کښې د بوقو شمار معتبر نه دي. بلکه په دغه اندازه باندې اوبه راوویستل معتبر دی. نوکه د یوکوهی نه د غټې بوقې په ذریعه په یوځل د څلویښتو بوقو برابر اوبه راوویستلې شی. نو دا جائزه. ځکه چه مقصود حاصل شو. ځکه چه کوم مقدار مقرر وو. هغه راوویستلې شو.

د درېای کوهی د پاکون هکم

وَأَنَّ كَانَتْ الْبُرْعَيْنَا اَوْ كَهْ دریاوی وی. لایزح وجب نزع ما فیها داسې چه دهغې ټولې اوبه راوویستلې نشی او واجب شوی وی راویستل دهغې اوبو چه په هغې کښې وی اَغْرَجُوا وَقَدْ رَمَا

كَانَ فِيهَا مِنَ الْمَاءِ تُكَوِّمُ اوبه چه په هغې كښې (د پريوتو په وخت) موجود وي. هغه مقدار دے اوويستله شی

هل اللغة < ① معينه: جاری ② فزع: ويستل

تفريع < توضيح المصلة > مسئله دا ده. كه كوه دريايی وی یعنی دهغې اوبه نه ختمپړی. نوبه داسې صورت كښې حكم دا دې. چه د نجاست د واقع كيدويه وخت كښې په هغې كښې خومره اوبه موجود وي. هغه دے راويستله شی.

وطريق مفوقته اود دې د پيژندگلو طريقه دا ده اَنْ تُحْفَرُ حَفْرَةً مِثْلَ مُؤْضِعِ الْمَاءِ مِنْ الْيَرْبُوعِ په كوهي كښې تركوم پورې اوبه وي. د هغې په مقدار دے يوه كنده اوكنستله شی وَيُصَبُّ فِيهَا مَاءٌ يُزْرَمُ مِنْهَا چه كومر اوبه د كوهي نه راويستله شی. هغه دے په دې كنده كښې اچولې شی اَلَى اَنْ تَكْتُمِلَ تَرْدَ چه هغه كنده ډكه شی

تفريع < طريق فزع البير عند ابي يوسف > اود موجوده اوبو د پيژندگلو دامام ابو يوسف > نه دوه طريقي منقول دي. ① يوه دا چه په كوهي كښې تركوم خانې پورې اوبه وي. نو په اوگودوالی پلنوالی اوژوروالی دے دهغې پشان يوه كنده اوكنستله شی. اود كوهي نه دے اوبه راوياسی. اوبه دغه كنده كښې دے اچوی. كله چه دغه كنده ډكه شی. نو داسې دے اوگنرلې شی. چه د كوهي ټولې اوبه راويستله شوې. او كوه پاك شو.

② دويمه طريقه دا چه په كوهي كښې يودرمه (بانوس ورښكته كړې شی. يا دے درون كانپه په رسی پورې اوتړلې شی. اوبه اوبو كښې دے ورښكته كړې شی. كله چه هغه ويخ ته اورسی. نو واپس دے راوياسی. او اودے كتلې شی. چه اوبه تركوم پورې رسيدلې دي. هلته دے ښه اولگوي. بيا دے د كوهي نه په يو ځل لس بوقه راوياسی. او ټوټې دے كړي. بيا دے دغه درمه (بانوس يا رسی) دوياره كوهي ته ورښكته كړي. او اودے گوري. چه خومره اوبه كمے شوې دي. مثلا په كوهي كښې لس فته اوبه دي. او په يوځل په لس بوقه راويستلو سره يو فت اوبه كمے شوې. نو معلومه شوه. چه ټولې اوبه نې سل بوقه دي. نو لس كم سل بوقه دے نورے راويستله شی. چه پوره سل بوقه شی. نوچه سل بوقه راويستله شی. داسې به گنرلې شی. چه د نجاست پريوتو په وخت كښې خومره اوبه په كوه كښې وي. هغه ټولې راويستله شوې.

وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ اودامام محمد > نه نقل دي يُزْرَمُ مَاءً تَأْذُلُوْا لِي كَلِّفَا لَوْ (١) چه دوی فرمايیلی دی د دوو سوو نه تر درې سوو پورې بوقه دے راويستله شی (كيدے شی چه امام محمد > په خپل ښار كښې كومه مشاهده كړې وه په هغې باندې نې خپل قول مبنی كړي وي)

تفريع < مذهب محمد > في فزع البير > اودامام محمد > نه روايت دي. چه د كوهي نه دے د دوو سوو نه تر درې سوو پورې بوقه راويستله شی (١). علامه مرغينانی > په هدايه كښې فرمايیلی دی. چه

(١) القول الرابع هو قول محمد > كذا في رد المحتار (١٥٨١) نقلا عن القول الرابع (١٩١).

دامام محمد عليه السلام د قول بنياد دهغه په مشاهده باندې دي. ځكه چه دامام محمد عليه السلام د نبار بغداد د كوهو اوبو عام طور د دوو سوو نه تر درې سوو په مينځ كښي وي. ليكن ددې اندازه په هرځاني كښي ټيك كيدل ضروري نه دي. ځكه چه په كومو ځايونو كښي اوبه زياته وي. نو هلته دهغې په مقدار ټولې اوبه راويستلې شي.

د مړخناور په موندو كوهي داوبو دنجات حكم

وَأَنَّ وَجَدَ وَافِي الْبَيْتِ قَارَةً أَوْ غَيْرَهَا أَوْ كَهَامُونْدِي شَوْه په كوهي كښي مړه يا بل خناور (مي) وَلَا يَذَرِي أَوْ خَلْقٍ تَهْ مَعْلُومَهْ نَهْ وَهْ مَتَى وَقَعَتْ جَهْ كَلَهْ پريوتنه ده وَكَلَمْ تَنْتَفِخْ وَكَلَمْ تَنْفِخْ اَوْ هغه تراوسه پورې پريسيدلې نه وي اَعَادُوا صَلَاةً يَوْمَ وَلَيْلَةٍ نَوْدَا خَلْقٍ دے خپل د يوه ورځې او شپې مونځونه راوگرځوي اِذَا كَانُوا تَوَضَّعُوا مِنْهَا په دغه اوبو نې اودسونه كړي وي. (او مونځونه نې پرې كړي وي) وَغَسَّوْا كُلَّ شَيْءٍ أَصَابَهُ مَاءُهَا اَوْ هر هغه څيز دے اووينځي چه د دغه كوهي اوبه ورته رسيدلې وي وَأَنَّ كَانَتْ قَدْ انْتَفَخَتْ أَوْ تَفَسَّخَتْ اوكه ده پريسيدلې يا رږيدلې اَعَادُوا صَلَاةً ثَلَاثَةً أَيْ اَوْ كَلَيْهَا اراگرځوي به مونځونه د درې وروځو او شپو وهدا اَعْنَدُ آبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ (١) په قول د امام ابو حنيفه عليه السلام كښي

هل اللغة < ① وجد، وجدو، وجداً (ض) موندل ② قاره: مړه ③ وقعت، وقع وقوعاً (ف): واقع غور زيدل ④ اعدوا، عاد، عادته: واپس كول ⑤ لا يدرون، هري، هرايه: پيژندل ⑥ اصابه، اصاب، اصابته: رسيدل ⑦ انتفاخ: پريسيدل ⑧ تفسخ: شليلد او بديلل]

تخريج < حكم وجود الحيوان ميتاً في البئر > مسئله دا ده. چه خلقو په يو كوهي كښي مړ خناور بيا موندلو. اودا نشوه معلوميدې چه كله پريوتنه دي. او تراوسه پورې پريسيدلې او رږيدلې هم نه وي. نو په دې صورت كښي حكم دا دي. چه د دغه كوهي په اوبو باندې نې اودسونه كړي وي. او مونځ نې پرې ادا كړې وي. نو د يوه ورځې او شپې مونځونه دے راوگرځوي. او كومو څيزونو ته چه د دغه كوهي اوبه رسيدلې وي. هغه دے اووينځي. (٢) اوكه هغه خناور پريسيدلې وو. اوبيا رږيدلې وو. نو د درې وروځو او شپو مونځونه به راگرځوي. ① دا حكم د حضرت امام اعظم عليه السلام په نزد دي. ^{٣٧}

^١ القول الرابع هو قول محمد عليه السلام من اخراج مائي دلو الى ثلاث مائة كذا في رد المحتار (١٥٨١) نقلاً عن القول الرابع (١٩١)

^٢ القول الرابع هو قول أبي حنيفة عليه السلام كذا في رد المحتار (١٦١١) والبحر (١٦١١) ومجموعة الرسائل (٣٥١١) ورد المحتار (١٦١١) والدر المختار وقال المقي غلام قادر مدظله في آخر هذا البحث ،، فالخاصل انه قول الإمام مبي على الاحتياط وقول الصحابين عليهم السلام مبي على التسو وقولهما ارفق بالناس فالاولى ان يفتي بقولهما نقلاً عن القول الرابع (٢٠١١)۔

^٣ القول الرابع هو قول أبي حنيفة عليه السلام كذا في رد المحتار (١٦١١) والبحر (١٦١١) ومجموعة الرسائل (٣٥١١) ورد المحتار (١٦١١) والدر المختار وقال المقي غلام قادر مدظله في آخر هذا البحث ،، فالخاصل انه قول الإمام مبي على الاحتياط وقول الصحابين عليهم السلام مبي على التسو وقولهما ارفق بالناس فالاولى ان يفتي بقولهما نقلاً عن القول الرابع (٢٠١١)۔

دليله ابي حنيفه رحمته الله > او دامام ابوحنيفه رحمته الله دليل دا دې، چه په اوبو کښې د خناور غورځيدل د مرگ ظاهري سبب دې. اواقعه ده دا ده، که مسبب خفي وي، نو په ظاهري سبب به حکم لگول واجب وي. نو ددې خناور د مرگ نسبت به اوبو کښې غورځيدلو ته کولې شي، يعنې دا به ونيلي شي، چه دا خناور هم په اوبو کښې مړ شوې دې. اگرچه دا احتمال هم شته، چه په څه بل سبب مړ شوې وي. او په اوبو کښې غورځيدلې وي. ليکن دا احتمال يوهمی څيز دې، او وهمی څيز ښکاره خبره ده چه د ظاهريه مقابله کښې معتبر نه وي. نو ځکه به دا احتمال هم د اعتبار لائق نه وي.

نظيره > او دا داسې ده، لکه چه يو سړی بل سړی زخمی کړلو. اوهغه د دغه زخم د وچ صاحب فراش شو. ترده چه مړ شو. نوهم دا به ونيلي شي، چه دده مرگ دهغه زخم د وچ واقع شو. اگرچه ددې نه علاوه د بل څيز احتمال هم کيدلې شي، چه دهغې د وچ مړ شوې وي. اوس په دې مسئله کښې د خناور پريديدل او رژيدل ددې خبرې دليل دې، چه ددې خناور د مرگ وخت شوې دې. او د تقادم روستوالی ادنی موده درې ورځې ده.

وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ وَهَمْدُاُو صَاحِبِيْنِ هَـذَا فَرْمَانِي لَيْسَ عَلَيْهِمْ اَعَادَاةُ شَيْءٍ چَه په دوی باندې د څه څيز راگرځول واجب نه دی حَتَّى يَكْتَفُوا تَرْدَ چَه دوی ته متحقق شي مَتَى وَكَفَتْ چَه دا کله پريوته ده

توضیح > دصاحبينو هَـذَا مذهب دا دې، چه په دغه خلکو د څه څيز راگرځول نشته. ترده چه په تحقيق سره معلومه شي، چه دا خناور کله پريوته دې.

دليلهما > ① د صاحبينو هَـذَا دليل دا دې، چه کوه په يقين سره پاک وو. ليکن په هغې کښې مړ شوې خناور موندلو سره په تيرو شوو ورځو کښې ددې د نجاست شک پيدا شو. ځکه چه دا احتمال هم شته، چه دا خناور په اوبو کښې لږ غوندې وړاندې غورځيدلې وي. اوتراوسه پورې ددغه اوبو استعمال نه دی شوې. اودا هم احتمال شته، چه څو ورځې وړاندې غورځيدلې وي. او ددې په اوبو باندې اودسونه اومونځونه شوي وي. بهرصورت په تيرو شوو ورځو کښې په دې کښې د خناور دپريوتو شک پيدا شو. او يقين د شک په وچ سره نشي زائله کيدې. نو تر څو پورې چه دا ثابت شوې نه وي، چه دا کله پريوته دې. نو په تيرو شوو ورځو کښې به ددې د نجاست حکم نشي ورکولې. البته که ددې د غورځيدو وخت معلوم وي. نو د کوم وخت نه چه غورځيدلې وي. دهغه وخت نه به نجس گڼلې شي. ځکه چه يو يقين په بل يقين سره زائله کيږي.

نظيره > ② د صاحبينو دويم دليل قياس دې يعنې دا حکم داسې دی، لکه چه يو سړی په خپلو جامو باندې نجاست اوليدلو. اودا نشوه معلوميدې، چه دا ورپورې کله لگيدلې دې.

نوپه دغه کس د مونځ وغيره راگرځول واجب نه دی.

الأجوبة منه > ③ او باقي پاتې شود نجاست په مسئله کښې د صاحبينو هَـذَا د قياس نه جواب نوصاحب دهدا په دوه جوابونه ورکړی دی. اول خو دا چه په جامو باندې د نجاست دلگيدو مسئله هم اتفاقي نه ده. بلکه مختلف فيده ده. فقيه عصر او محدث يی مثال حضرت معلى بن منصور رحمته الله فرمايلى دی. چه دا مسئله هم اختلافی ده. نو د امام رحمته الله په نيز به د زور نجاست په صورت کښې د درې ورځو او شپو په مقدار موده مقرر کولې شي. او د تازه نجاست په صورت کښې به د يوے ورځې اوشپې په مقدار موده مقرر کولې شي. ترده که په دغه پليته جامه کښې نې مونځونه کړی وي. نو د هغې راگرځول هم واجب دی.

⑦ دوم جواب دا دې. که دا اومنلے شی. چه دا مسئله اتفاقی ده. په دې کښې اختلاف نشته. نو بیا هم په هغه جامه چه نجاست وړپورې لگیدلے وی. قیاس ټیک نه دې. ځکه چه جامه دده په بدن پورې وی. نوهر وخت دده د نظر وړاندې وی. که نجاست د وړاندې نه لگیدلے وو. نویه هغه وخت کښې به نې لیدلے وو. اوچه ده اوس اولیدلو. نو دا ددې خبرے دلیل دې. چه دا نجاست وړپورې اوس لگیدلے دې. اوکوهر د ده د نظر نه غائب وی. کیدے شی. چه خنار د وړاندې نه مړ شوې وی. لیکن ده ته علم نه وی. حاصل دا چه په دې دواړو صورتونو کښې فرق دې. ددې وجه د کوهی مسئله د جامو په مسئله نشی قیاس کولې. ځکه چه دا قیاس مع الفارق دې. او قیاس مع الفارق صحیح نه دې.

د جوته احکام

تشریح < الربط بما قبلها > کله چه امام قدوری رحمته الله په اوبو کښې د خنار د غورځیدو د وجه د اوبو د پلیتیدو اونه پلیتیدو د بیان نه فارغ شو. نو اوس په دې فصل کښې د اوبو سره د لارو یوځانې کیدو په وجه د اوبو د نجاست او عدم نجاست بیان کوی.

الأقسام الأربعة للماء آسار جمع د سور ده. معنی نې ده. پاتې شوې خوراک او اوبه. چه په عرف کښې ورته جوته وائی. زمونږ په نیز د جوته څلور قسمونه دی.

- ① پاکه لکه د بنی آدم او ماکول اللحم جوته   ② مکروه لکه د پیشو جوته.
③ پلسته لکه د خنزیر او ماتونکو خنارو جوته   ④ مشکوک فیه لکه د خر او قچر جوته.

د هر خنار خوله دهغې د جوته حکم لري

إتعاذ حکم العرق والغاب مسئله دا ده. چه د هر خنار خوله به دهغه په جوته باندې قیاس کولې شی. کوم حکم چه د جوته وی. هم هغه حکم به د خوله وی.

وجه الاعتداد دلیل دا دې. چه خوله او جوته یعنی لارے دواړه د غوښه نه پیدا کیږی. نو دواړو حکم به یو شان وی.

الاعتراض لیکن په دې باندې دا اعتراض کیدے شی. چه د خر جوته مشکوکه ده. حالاتکه خوله نې پاکه ده. نو قیاس څه شو؟

الجواب جواب دا دې. چه په پاکوالی کښې نې شک نشته. بلکه په پاکولو کښې نې شک دې. یعنی په دې کښې شک دې. چه آیا د خر جوته شوې اوبه ددې قایلې پاتې شوې دی. چه په دې باندې طهارت حاصل کړې شی. که نه؟ او په دې باندې د ټولو اتفاق دې. چه دا په خپله پاکې دی. نو ددې خوله به هم پاکه وی.

د پاکې جوته بیان

وَيُؤْذَنُ الْأَدَمِيَّ د بنی آدم جوته **وَمَا يُؤْذَنُ لَهَا** لکښه او دکوم خنار غوښه چه خورلې شی **طَاهِرٌ** پاکه ده

هل اللغة ① یوکل، اکل، اکلان خوراک ② ظاهر: پاک

تشریح < طهارة سور آدمي وما يؤذن لهما > په دې عبارت کښې د جوته په څلورو قسمونو کښې د اولنی قسم بیان دې. یعنی د بنی آدم جوته پاکه ده. که هغه مسلمان وی او که کافر. او که جنب وی او که حائضه وی. یا نفاسه وی.

دلالة ① د بنی آدم د جوته په پاکوالی باندې د رسول الله ﷺ حدیث شاهد عدل دې. [ان النبي ﷺ لم یقدم من لون فشب وناول الباقی احرابیا کان من یخینه فشب به ثم ناول اهلک فشب به] یعنی نبی ﷺ ته د پیو یوه

پيالی را ورکړه شوه. نبی ﷺ ترې اوڅکل. او بنی طرف ته یې یو باندېچي وو. هغه ته یې ورکړل. او بیا یې حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته ورکړل. نو هغوی هم اوڅکل. ددې حدیث نه ثابت شوه. چه د بنی آدم جوته پاکه ده.

① عقلی دلیل دا دی. چه د بنی آدم ذات پاک دي. نو دده جوته به هم پاکه وي. باقی پاتې شوه دا خبره چه د بنی آدم غوښه نشی خوړلې. نو د بنی آدم غوښه چه نشی خوړلې. دا د ده د کرامت دوحه ده. د نجاست دوحه نه ده.

② دجنب سری د جوتې طهارت هم د حدیث نه ثابت دي. [روى أن النبي ﷺ لى حذيفة رضی الله عنه لم يدعه ليصافحه تقبض يده وقال لى جنب فقال ﷺ المومن لا ينجس] روایت دي. چه نبی ﷺ د حضرت حذیفه رضی الله عنه سره ملاقات اوکړلو. نبی علیه السلام ورته د مصافحه دپاره لاس وروړاندې کړلو. نو هغوی خپل لاس بند کړلو. او عرض یې اوکړلو. حضرت زه جنب یم. (نو پلیت یم. تاسو سره د لاس ملاوړلو قایل نه یم. نبی علیه السلام ورته او فرمائیل: مومن نه پلیتېږی. (یعنی په جنابت سره نجس العین نه گرځی.)

③ دحائضه د جوتې طهارت باندې د حضرت عائشې رضی الله عنها په حدیث باندې استدلال کړي

شوي دي. [آن عائشة رضی الله عنها شربت من لادى حال حیضها فوضه رسول الله ﷺ فيه على موضع ﷺ وشرب] یعنی حضرت عائشې رضی الله عنها د حیض په حالت کښې د لوبښی نه اوبه اوڅکلې. نو نبی ﷺ دهغې د خولې په ځانې خوله کیخوړله. او اوبه یې اوڅکلې. نوکه د حائضه جوته پلیتته وه. نبی ﷺ به ولې د حضرت عائشې رضی الله عنها جوته اوبه څکلې. حالانکه هغه په حالت دحیض کښې وه.

④ د کافر او مشرک د جوتې د طهارت دپاره زه دخپل کتاب "سنن الصلاة في قبة الأحناف" عربی تالیف نه دلیل نقل کوم. حضرت ابوعبیده د خپل پلار عبدالله رضی الله عنه نه روایت کوی. فرمائی رسول الله علیه السلام فرمائیلی دی. شیطان ما سره تیریدلو. نو ما راو نیولو. او مرئ مې ورته خفه کړله. زه د هغه د ژیر لوندالی اوس هم محسوسوم نو شیطان راته اومرجه اودمې دردولم. اودمې دردولم. (د)

وجه الاستدلال. > امام هیشمی رحمه الله په دې حدیث باندې استدلال کړې دي. چه د کافر جوته پاکه ده. ځکه چه نبی علیه السلام ددې بیان اونکروچه ما د شیطان د ژیرد لوندوالی نه خپل لاس اوریځلو. حالانکه نبی علیه السلام د احکامو په بیانولو باندې مکلف وو. نو معلومه شوه چه د کافر جوته پاکه ده.

طهارة سور ماکول اللحم > په دې متن کښې دویمه مسئله د حلالو څناورو د جوتې طهارت دي یعنی دهغه څناورو جوته پاکه ده. چه دهغې غوښه خوړلې شی. لکه غوا، چیلی، اوښ وغیره

دلیل > دلیل دا دي. چه اوبه د خوله د لارو دوحه کیږی. او لعاب پیدا کیږی. د غوښه نه. او ددې څناورو غوښه پاکه ده. نو لعاب به یې هم پاک وي. اوهرکله چه یې لعاب پاک شو. نو چه په کوم څیز کښې لعاب خلط شی. هغه به هم پاک وي.

١، مجمع الزوائد لى الطهارة باب سوعوال الكافر لال الميضى بعد ذكر هذا الحديث رواه احمد وابو عبيدة. لم يسمع من ابيه

د سې د جوتي حکم

وَسُوْرُ الْكَلْبِ او د سپی جوتہ وَالْحِزْرِ او د خنزیر جوتہ وَسُوْرُ بَيْعِ الْبَهَائِيْرِ نَمَسْ اود ماتونکی خناورو جوتہ پلیته ده.

هل اللغه < ① یفضل غملاً (فی) وینخل ② ولوغ: ختل ③ سبغ: اووه >

توضیح < سُوْرُ الْكَلْبِ > په دې عبارت کښې د سپی خنزیر او ماتونکو خناورو د جوتہ شوې اوبو حکم ذکر دې. اول د سپی د جوتې په باره کښې تفصیل ته متوجه شی: دسپی جوتہ پلیته ده. که سبغ په لوبښی کښې خوله اووهی. نو په دې باندې درې ځله د لوبښی وینخل واجب دی.

دلیل < ددې دپاره د نبی ﷺ په قول باندې استدلال کولې شی. نبی ﷺ فرمائیلى دى. که سبغ په لوبښی کښې خوله اووهی. نو هغه دې درې ځله اووینخلی شی. > وچه داستلال دا ده. چه ژبه د اوبو سره لگى د لوبښی سره نه لگى. نو هرکله چه د سپی په لوبښی کښې خوله لگولو سره لوبښ پلټ شو. نو اوبه خو به په طریقه اولی سره پلټیږي. الاعتراض < بعضې حضراتو اعتراض کړې دې. چه کیدل شی. په حدیث کښې د ولوغ نه مراد ختل وی. نو په دې صورت کښې خو ژبه د لوبښی سره لگیدلای وی. او بوسره نه. نو ددې حدیث نه استدلال بالارویت پوره نه دې.

الجواب < ددې جواب دا دې. چه د ولوغ حقیقی معنی د سپی د ژبې په سر اوبه وغیره څکل دی. او قاعده دا ده. چه ترڅو پورې د معنی حقیقی خلاف قرینه موجود نه وی. نو حقیقی معنی به مراد وی. حکم سور البهائم > په متن کښې دریمه مسئله دا ده چه د ماتونکو خناورو (شرمخ، زمری، پړانگ وغیره) جوتہ پلیته ده.

دلالت < ① دلیل دا دې. چه [ان عمر بن الخطاب و عمرو بن العاص رضی الله عنهما ورو حوضاً فقال عمرو بن العاص رضی الله عنهما یا صاحب الحوض اتردد السهام مادک قال عمر رضی الله عنهما لا تغربنا فلولاً انه اعبر بورود السهام يتعدر علیها استعماله لباهام من ذلك]

حضرت عمر رضی الله عنهما او حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنهما دواړه یو حوض ته ورغلل. نو حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنهما د حوض د مالک نه تپوس او کړو. چه ته مونږ ته دا خبر راکړه. چه ستا د حوض ته درندگان راځی؟ نو حضرت عمر رضی الله عنهما ورته اوفرمائیل: اے دحوض مالکه مونږ ته دا خبر مه راکوه. ځکه که د درندگانو د راتلو خبر راته راکړي. نو په مونږ دواړو به ددې استعمال منع شی. ځکه چه نبی ﷺ ددې نه منع کړې ده. ددې واقعه ته معلومه شوه. چه د درندگانو جوتہ پلیته ده.

② عقلی دلیل دا دې چه د درندگانو غوښه پلیته وی. اولعاب ددې نه پیدا کیږي. اود لعابو په نجاست او طهارت کښې هم غوښه معتبره ده. یعنی که غوښه نجسه وی. نو لعاب به هم نجس وی. او که غوښه پاکه وی. نو لعاب به هم پاک وی.

د پيشو دجوټي حکم

وَسُورَةُ الْهَرَّةِ اود پيشو جوټه الدَّجَاجَةُ الْمُخْلَاةُ اوبه گندگي گرځيدونکي چرگه جوټه مکروه ده لِأَنَّهَا تُخَالِطُ
الْجَنَاسَةَ خُكَّةً چه مخلاټه چرگه گندگي سره گرځي وَيَسَاءُ الطَّيْرُ اود ښکاری مارغانو جوټه وَمَا يَنْكُرُ
الْبُيُوتَ اودهغه ځناورو جوټه چه په کورونو کښې اوسېږي الْكَلْبُ وَالْقَارَةُ لکه د مار، مږې جوټه مَكْرُوه
مکروه ده.

هـ: اللغه ١ هـ: پيشو ٢ الدجاجة المخلاة: آزاده چرگه، بهرگرځيدونکې چرگه ٣ يسكن، سکن
سکون (ن): اوسيدل ٤ بيوت واحد بيت: کور ٥ حية: مار ٦ الفارة: مږه

تصريح: بيان حکم سور الاقمام الاربع من الحيوانات په دې متن کښې د څلور قسمه ځناورو د جوټې حکم
بيان شوي دي ١ يو د پيشو جوټه ٢ دويم د کوڅه گشتې چرگي جوټه ٣ دريم د ماتونکو
مارغانو جوټه ٤ څلورم د هغه ځناورو جوټه چه په کورونو کښې اوسېږي
حکم في سور الهرة د پيشو جوټه پاکه ده. خومکروه ده.

دليله: د طرفينو ١ دليل دا دي. چه نبی ﷺ فرمايلي دي. [الهرة سم] (١) چه پيشو درنده دي. ددې قول
نه د الله ﷻ د پيغمبر ﷺ مقصد د پيدائش او صورت بيان نه دي. بلکه د حکم بيانول نې مقصود
دي. ځکه چه نبی ﷺ د شريعت د احکامو بيانولو دپاره راليرل شوي وو. د خلقت او صورت بيانولو دپاره
نه وو. نو هرکله چه د پيشو حکم هغه شو. کوم چه د درنده دي. نو د درنده د جوټې پشان به ددې جوټه هم
پليته وي. حالانکه ته ددې د نجاست قائل نه ئې. (٢)

نجاست سور الدجاجة المخلاة وعلتها: په متن کښې دويم د چرگي دجوټې حکم بيان شوي دي چه په
نجاست او اغلاظونو باندې د گرځيدونکې چرگې جوټه مکروه ده. دليل دا دي. چه مخلات چرگه د نجاست
سره مخلوطه اوسي. نوځکه ددې جوټه د کراهت نه خالي نه ده.

طهارة سور الدجاجة المخلاة وعلتها: اوکه چرگه په پنجره وغيره کښې بنده شوي وي. په داسې طريقه چه
دهغې مخوکه د پنجو نه لاندې نه رسي. نو دهغې جوټه مکروه نه ده. دليل دا دي. چه اختلاط د نجاست
دوځو وو. او په ترلو سره د اختلاط نه امن راغلو. نوځکه به ئې جوټه مکروه نه وي.

حکم سور سباع الطيور: په متن کښې دريم د ماتونکو مارغانو د جوټې حکم بيان شوي دي دغه حکم
د ښکاری مارغه هم دي. يعنې د ښکاری مارغانو جوټه به هم مکروه وي. دليل دا دي. چه ښکاری
مارغان مردار په خوري. نو دا به هم د مخلات چرگې پشان وي.

طهارة سور سباع الطيور: صاحب دعتابه ليکي. چه د درندگانو په جوټه باندې قياس کولو تقاضا خو دا
وه. چه د ښکاری مارغانو جوټه د هغه پليته وي. ليکن استحساناً د هغه نه نجس نشي ونيلې. وجه
داستحسان دا ده. چه مارغان په خپلو مخو کو اوبه څکي. او هغه اوج هڼو کی دي.

(١) من حديث أبي هريرة رضي الله عنه أخرجه الحاكم في المستدرک (١٨٣١).

(٢) القول الرابع هو قول الطرفين ١ كذا في العناية (٩٧١) والدر المختار (١٦٥١) والنهاية (٤٥١) نقلاً عن

القول الرابع (٢١١).

عَلَمَ نَجَاسَةٍ سَوْرَ سَبَاعِ الْبَهَائِمِ» ددې په خلاف د درنگانو جوته پليته ده. ځکه چه هغوی په خپله ژبه باندې ځکاک کوي. او هغه د لعابو د وچ لونده وي. نودرنده ځناور چه کله په اوبو کښې خوله اووهی. نودهغې د خوله نجس لعاب داوبو سره گډ شى. اوددې د وچ اوبه پليته شى.

عَلَمَ كِرَاهَةِ سَوْرَ مَا يَسْكُنُ الْبُيُوتَ» په متن کښې څلورم قسم يعنى په کورونو کښې داوسيدونکو ځناورو لکه مار، مړه وغيره ددې د جوته شوې اوبه حکم بيان شوې دې چه دا هم مکروه دى.

دليله» دليل دا دې. چه ددې دغوښه حرمت خو ددې خبره مقتضى وو. چه ددې جوته دے هم پليته وې. د طواف (گرځيدو راگرځيدو) د وچ نجاست ساقط شو. خو کراهت باقى پاتې شو.

دهر او فجر د جوته حکم

وَسَوْرُ الْجَمَاةِ وَالْبَقَلِ مُشْكُوكٌ فِيهِ اَوْ دَخَرَ خُرَّ او د قَجَرَ جَوْتَهُ مُشْكُوكُهُ

هَلِ اللُّغَةُ ① حصار: خر ② بقل: قجر

تَضْرِيحُ» وجود الشك في طهورة سَوْرِ الْعِمَارِ الْأَهْلِيَّةِ وَالْبَقَلِ» په عبارت کښې کورنۍ خرماد دې. او د قجر نه هغه قجر مراد دې. چه مور ني خره وي. او که دده مور غوا يا اسبه وه. نوددې جوته پاکه ده. (شرح نقايه) اوس حاصل د مسئلې دا دې. چه کورنۍ خر او هغه قجر چه د خر د خيټه نه پيدا شوې وي. ددې دواړو جوته مشکوکه ده. دا حکم داکثرو مشانخو ښځو په نيزدې.

وجود الشك في طهارته» باقى پاتې شوه دا خبره چه د اکثرو مشانخو په نيز شک ددې په طهارت پاک والى کښې دې. او که ددې په مطهر (د بل پاکونکي) کښې دې. نو په دې باره کښې اختلاف دې. بعضو فرمائيلی دى. چه د خر دلعابو په طهارت کښې شک دې. يعنى چه ددې لعاب پاک دى او که نه؟

دليله» دليل دا دې. که چرته د خر لعاب پاک وو. نو چه په کومو اوبو کښې هغه گډيدلو. هغه به مطهر باقى پاتې ووترهغه وخته پورې چه لعاب په اوبه باندې غالب شوې وو. لکه څنگه چه په اوبو کښې د پاکو څيزونو د گډيدو حکم دې. حالاتکه بغير د غليې نه هم په دې سره پاکى حاصلول کافي نه ده. نو معلومه شوه. چه شک ددې په طهارت کښې دې.

الشك في طهوريته» اود بعضې مشانخو ښځو دا رائي ده. چه شک ددې په مطهر او طهور کيدو کښې دې. يعنى دخر لعاب په خپله خو پاکى دى. ليکن په دې کښې شک دې. چه دا بل څيز پاکوى که نه؟

دليله» دليل دا دې. که يو سړى اول د خر په جوته باندې د سرمسح اوکرله. او بيا ورته اوبه مطلق ملاز شوې. نو په ده باندې د سرونځل واجب نه دى. که د خر دجوته په طهارت کښې شک وو. نو په ده باندې به د سرونځل واجب وو. نو معلومه شوه. چه دخر جوته په خپله خو پاکه ده. ليکن بل څيز پاکولې شى که نه؟ په دې کښې شک دې.

تعليكم صاحب الهداية» صاحب دهدايه ښځه په هدايه کښې فرمائى. چه دا صحيح ده. چه شک د خر دجوته په طهوريت کښې دې. ددې په طهارت کښې نه دې. حضرت محمد ښځه هم دخر د جوته په طهارت باندې صراحت کړې دې. دامام محمد ښځه نه نقل دى. چه په څلورو څيزونو کښې جامع غويه شى. نوهغه نه پليتيږي. او هغه څلور څيزونه دا دى. ① دخر جوته ② ماء مستعمل ③ د خره پي: ④ د ماکول اللحم ځناورو متيازې.

تَفَارُشِ الْأَحْيَاءِ فِي لَعْمِ الْعَمْرِ > صاحب دهدایه رحمته فرمائی: چہ دجوتہ پہ طہارت کنبی د شک دوه اسباب دی. ① بودا چہ ددی پہ اباحت او حرمت کنبی دلائل مختلف دی.

روایۃ طہارۃ لعوم العمر > روایت دی: چہ [آن غالب بن ابهر رحمته سأل رسول الله ﷺ وقال لم یبق ل مال الا حیدرات فقال ﷺ کل من سین مائک] غالب بن ابجر رحمته د رسول الله ﷺ نه تپوس او کرلو. چہ زما پہ مال کنبی صرف خرے پاتی شوی دی. نبی ﷺ ورته وفرمائیل چہ ستا پہ مال کنبی کوم غت او تازه وی. هغه خوره. دا حدیث د خر دغونیه پہ طہارت باندی دلالت کوی.

روایۃ حرمة لعوم العمر > اوروایت شوې دی: چہ [آن رسول الله ﷺ حرملعوم العمر الاہلیۃ یوم عید] چہ رسول الله ﷺ د خبیر پہ ورخ د خرو غونیه حرامہ کړې وه. ددی نه ښکاره معلومه شوه: چہ دخرو غونیه حرامہ ده. ② [اختلاف الصحابة في حکم العمر] > دویم سبب دا دی: چہ د خرد جوتہ پہ پاکوالی او نجاست کنبی د صحابه کرامو اختلاف دی. دحضرت عبدالله بن عمر رحمته نه ددی نجاست منقول دی. اود حضرت ابن عباس رحمته نه ددی طہارت منقول دی.

په ماء مشکوک د اودس حکم

قَاتِ لَمْ يَجِدِ الْإِنْسَانَ غَيْرَ مَا كَ أَنْسَانٍ ددی دواړونه علاوه نورے نه موندلې تَوْضًا په نو په دې جوتہ اوبو دے اودس او کړی ویکمراو تیمم دے او کړی ویا یسما بدء جازا وچه په دې دواړو کنبی ئې په کوم یو شروع او کړه جائز ده

هل اللغه > ① لم یجد، وجد وجدانا (ض): موندل ② تَوْضًا، تَوْضًا: اودس کول ③ تیمم، تیمم تیممًا: تیمم کول ④ یجوز، جاز جوازًا (ن): جائز کیدل

تَضَرُّع > تقدیم الوضوء اوالتیمم بالماءالمشکوک > مسئله دا ده. که متوضی سره د مشکوکو اوبو نه علاوه نورے اوبه نه وی. نو حکم دا دی: چہ په آب مشکوک دے اودس او کړی. او تیمم دے او کړی. او په دواړو کنبی چہ ئې کوم یو خوښ وی. مقدم دے کړی. او چہ کوم ئې خوښ وی. موخر دے کړی. دلیل دا دی: چہ د ماء مشکوک نه اودس کول او تیمم کول په دواړو کنبی یو څیز پاکونکې دی. یعنی په دواړو کنبی په یو باندې طہارت راځی. نو که په آب مشکوک باندې طہارت حاصل شونود خاورے په استعمال کنبی څه فائده نشته. که وړاندې ئې کړی او که روستو. او که پاکونکې خاوره وی. نو په تقدیم او تاخیر کنبی څه نقصان نشته. حاصل دا چہ کله په دې دواړو کنبی یو مظهر دی. نو دواړه جمع کول مفید دی. ترتیب مفید نه دی.

بَابُ التَّيَمُّمِ

ترجمه: (دا) باب د تیمم (په بیان کنبی) دی.

تَضَرُّع > الوجهان لتأخير التيمم عن الوضوء > ① چونکه په اوبو باندې طہارت حاصلول اصل دی. او په خاوره باندې طہارت حاصلول ددی خلیفه دی. او خلیفه د اصل نه پس وی. نو ځکه امام قدوری دتیمم باب داودس نه پس ذکر کړلو.

① ددې ترتيب دويمه وجه د قرآن كريم اتباع ده. ځكه چه د قرآن كريم په آيت ﴿إِذَا قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ كښې اودس غسل او تيمم په دې ترتيب سره ذكر شوى دى. تعريف التيمم لغة وحرها > دتيمم لغوى معنى مطلقاً اراده كول دى. اود حج لغوى معنى د څه معظم او لوڼې خيز ارده كول. او د شريعت په اصطلاح كښې د تيمم معنى ده. د طهارت حاصلولو دپاره د پاكي خاوره اراده كول. حضرت شيخ الادب په حاشيه دشرح نقايه كښې د علامه ابن الهمام رحمه الله په حواله سره ذكر كړى دى. چه د تيمم شرعى تعريف د مخ او دواړو لاسونوپه پاكه خاوره باندې مسح كول دى. تاريخ آية التيمم ومقامها > اود حضرت عائشې رضي الله عنها قصه چه په هغې كښې د تيمم آيت نازل شوې وو. ددې په ځانې اووخت كښې اختلاف دى. د وخت په باره كښې درې اقوال دى.

① څلورمه هجرى ⑦ پنځمه هجرى ⑤ شپږمه هجرى د ځانې په باره كښې دوه اقوال دى. ① غزوه مريسيه چه هغې ته غزوه بنى مصطلق هم وانى. ⑦ غزوه ذات الرقاع

واقعة نزول آية التيمم > دحضرت عائشې رضي الله عنها دهار ورديدو قصه په گڼرو احاديثو كښې په مختلفو الفاظو سره راغلې ده. د هغې بيان دا دى چه دحضرت عائشې رضي الله عنها د نبى صلى الله عليه وسلم دىبى بى نه روايت دى. دوى بيان كوى. چه يوځل زه د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په سفر ياندې تلې وم. كله چه مونږ مقام بيدا ء يا مقام ذات الجيش ته اورسيدو. نو زما هار ورك شو. رسول الله صلى الله عليه وسلم هم په هغه ځانې كښې ايسار شو. او خلقو دهار تلاش كولو. اودلته كښې اوبه نه وې. اودوى سره هم اوبه نه وې. څه خلق حضرت ابوبكر رضي الله عنه ته ورغلل. او ورته ئې اووئيل: دا عجيبه خبره اوشوه. چه د حضرت عائشې رضي الله عنها د وجې نبى صلى الله عليه وسلم او نور خلق ايسار شو. نه خو دوى د اوبو سره دى. او نه ورسره اوبه شته. په دغه وخت كښې رسول الله صلى الله عليه وسلم زما په پتون باندې سرمبارك ايځودى وو. او اوده وو. په دې كښې حضرت ابوبكر رضي الله عنه راغلو. او وئيل ئې اے عائشې تا رسول الله صلى الله عليه وسلم او خلق په داسې ځانې كښې ايسار كړل. چه نه دلته اوبه شته. او نه دوى سره اوبه شته. او هغه ماته سخته خبره او كړې. او چه څه ئې خوښ وو. هغه ئې راته اووئيل: او هغه ماته په تشى كښې ټونكې راكولې. خو زه ددې وجې نه خوژيدم. چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم سر زما په زنگون باندې پروت وو. آخردا چه صبا شو. نور رسول الله صلى الله عليه وسلم را بيدار شو. خواوبه نه وې. په هغه وخت كښې الله صلى الله عليه وسلم دا آيت (يعنى د تيمم آيت) نازل كړلو. حضرت سعيد بن حضير رضي الله عنه او فرمائل: اے دابوبكر اولاده دا ستاسو اولنى بزرگى نه ده. حضرت عائشه رضي الله عنها فرمانى. كله چه زما اوښ او دريدلو. نو دهغې دلاتدې هار پيدا شو. او ماته ملاؤ شو.

د تيمم د جواز شرطونه

وَقَدْ لَمْ يَجِدْ مَاءً أَوْ خُوكَ جِهَ اُوبِهْ نَهْ مومى وَهُوَ مَسَافِرٌ خُودَا سِرې مَسَافِرْ وى اَوْ خَاوِرَ اُوبِهْ رِيَا د ښار نه بهر وى يَبْنَةُ وَيَبْنُ اُوبِهْ خُومِيلْ اَوْ اَكْثَرَاو د ده اود ښار په مينځ كښې يو ميل يا زياته فاصله وى (نود داسې كس دپاره جائز ده چه په پاكه خاوره تيمم او كړى

هل اللغة > ① لم يجد، وجد وجدانا (ض): موندل ⑦ مصر: ښار

تصريح > جواز التيمم عند نقذ الماء > صورت د مسئلې دا دى. چه د كوم سړى سره دومره اوبه نه وى. چه د حدث د لرې كولو دپاره كافى وى. په داسې حال كښې چه دى مسافر وى. يا مسافر نه وى. ليكن د ښار

نه بهر وی. اود ده او د ښار په مینځ کښې د یو میل فاصله وی. یا د یو میل نه زیاته وی. نود داسې کس دپاره جائز دی. چه هغه په پاکه خاوره باندې تیمم او کړی.

وَاللّٰهُ ۚ ① ددی دوه دلیلونه دی. اول دالله ﷻ قول چه (فَلَمَّ تَجِدُوا مَا فَتَيْتُمْرَا صَعِيدًا طَوْبًا) یعنی که اوبه موجود نه وی. نوږه پاکه خاوره تیمم اوکړی.

⑦ دویم دلیل د نبی ﷺ ارشاد دې، چه خاوره دمسلمان دپاره پا کوالی دې. اگرکه لس کالو پوري داوبو په استعمال قادر نه وی. (ددې حدیث شان ورود دا دې...) حضرت ابوذر غفاری رضی اللہ عنہ نه روایت دې، چه ددوی به په سفر باندې تلو، اوخیل اهل ته به (د سفر په دوران کښې) ورتلو. اوبه هغه به جنابت راتلو. (یعنی د خپلې بی بی سره د صحبت کولو نه پس به جنب شو. او اوبه به نه وې، ځکه چه سفر به وو.)
نونهغوی نبی ﷺ ته خبر ورکړ لو. نبی ﷺ ورته او فرمائیل: [الصعيد الطيب طهورا للمسلم ولوالی حشر] ستین مالم چید الم، فاذا دجدا لمام فلیسه پشه! (۱) یعنی پاکه زمکه د مسلمان دپاره پاکونکې ده. اگر چه لسو کالوپوري اوبه نه مومی. بیا چه کله اوبه اومومی، نوپه خپل ظاهري بدن دے اوبیوی

د مړش د وچې د تيمم اړايت

اَوْ كَانَتْ حَيْضُ الْمَاءِ وَكَهْ دِه سِرِه اوبِه وِي اِلَّا اَنَّهٗ مَرِيضٌ لِيَكْنَ بِيْمَارِوِي فَخَافَ اَوْدِه سِرِه وِي اِنْ اِسْتَقْبَلَ الْمَاءَ وَكَه اوبِه اِسْتَعْمَالَ كَرِي اَللَّهُ مَرَضٌ مُّوْمَرَضٌ نِي زِيَاتِرِي (نوهغه دح تیمم کوی)

حل اللغة ① يجد، وجد وجداً (ناض): موندل ② مريض: ناجوره ③ فخاف، خاف خوفاً (س): ويريدل ④ استعمال استعمالاً: استعمالول

تفصیل: جواز التیمم عند خوف العریضہ مسئلہ دا دہ کہ د یو کس سرہ اوپہ موجود وی لیکن ہفہ ناجوړہ وی او د اوپو پہ استعمال د مرض زیاتیدو ویرہ وی، یا د شفا پہ حاصلیدو کښی د تاخیر امکان وی، نو پہ داسی صورت کښی د داسی کس دپارہ تیمم کول جاز دی.

دلالة ① دليل داللة على قول دي. ﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ...﴾ الآية

د پښتني د وچي د تيمم جوار

وَأَوْخَافُ الْجُنُبِ، او کہ جنب سرہ دا ویرہ وی اِنْ اَعْتَسَلَ کہ غسل مے اوکر لو یَقْتُلُهُ الْبُؤْدُ نود دیدخی نہ بہ مے شی اَوْ تَرَضَّہُ یا بہ ناچورہ شی قَالَهُ یَوْمَ بِالْصَّغِيرِینِ دے دے یا کہ خاورہ تیمم اوکری .

هل اللغة ؟ ① جنب: جنبى ② يقتله، قتل قتلاً (ن) قتل كول، وژل ③ يمرض، مرض تمرضاً: ناجوه كول

«تفخیر» : جواز التیمم للجنب عند خول الهلاك خارج المعصر > مسئله دا ده كه جنب ته دا ویره وی. كه دے غسل اووكری. نو دپځنی د وجع هلاکېږی. یا ناجوره کېږی. نو ده دپاره تیمم جائز دي. علامه مرغینانی فرمایلی دي. كه دا واقعه د ښار نه بهر پېښه شوې وي. نو په اتفاق سره د تیمم اجازت دي. دلیل وړاندې تیر شوي دي. چه ښار ته به واپس تلوكنسې حرج دي.

^١ من حديث أبي ذرٍّ عن أنس بن مالك عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم في الطهارة باب ١٢٣، والنسائي في الطهارة باب ٢٠٣.

جواز تیمم عند خوف الهلاك في المصركه جنب ته په ښار كښې دننه دا ويره پيدا شى . نو بيا هم د امام ابوحنيفه رحمته په نيز دا حكم دى . يعنى دهغه دپاره تیمم جائز دى .
دليله > اود امام ابوحنيفه رحمته دليل دا دى . چه د داسې ويريدونكى په حق كښې چه د غسل نه ويرېږي . عجز ثابت شوې دى . نوڅكه به ددې عجز اعتبار كولې شى .

د تیمم طريقه

وَالْتَيْمُّمُ ضَرْبَانِ اَوْتَيْمُّمُ دوه ضربه دې تَمَسَّ بِأَخْذِ أَهْمَا وَجْهَهُ . مسح به كوى په يو ضرب په مخ باندې
وَبِالْآخَرِ يَدَيْهِ إِلَى الْمَرْفُوعَيْنِ اوبه دويم ضرب دخپلو دواړو لاسونود څنگلو سره

هل اللغة > ① مسح، مسح مسحاً (ف)؛ رابضك، گرځول ② مرفعين: كوندنې

توضيح > محل المسح > په دې عبارت كښې دتيمم دكيفيت بيان دے فرمائى . چه تيمم دوه ضربه دى .

① په يو ضرب به د مخ مسح او كړى . اوبه بل ضرب په د دواړو لاسونو ترڅنگلو پورې مسح او كړى .

دليله > نبى ﷺ فرمائيلى دى ((التيمم ضربتان ضربة للوجه وضربة لليدين)) چه تيمم دوه ضربه دى يوضرب د مخ دپاره او بل ضرب د دواړو لاسونودپاره

تاترا التراب وعلته > صاحب دهدايعه فرمائيلى دى . چه په زمكه به دواړه لاسونه راپرېږدى . اودومره به نې اوسنوى . چه د هغې نه خاوره لرې شى . چه مثله (يعنى بدشكله) نشى . يعنى لكه څنگه چه په مثله سره سرې بد صورته كيږي . دغه شان په خاوره سره هم مخ ككړيږي .

دليله > دعمار بن ياسر رضي الله عنه نه روايت دى . چه (ان النبى ﷺ ضرب بكتفه الأرض وثفخ فيهما ثم مسح بهما وجهه وكفيه) يعنى نبى ﷺ خپل دواړه لاسونه زمكه ته راپريخودل . او په هغې كښې نې پوك اووهلو . او بيا نې په هغې باندې خپل مخ مسح كړلو .

كيفية تيمم النبوي ﷺ > او د ابن عمر رضي الله عنه اوجابر رضي الله عنه دنبى ﷺ تيمم نقل كړې دى . او فرمائى . ددې طريقه دا ده . چه دواړه لاسونه به زمكه ته راپرېږدى . بيا به دا دومره اوسنوى . چه خاوره تره لرې شى . بيا دے په هغې باندې مخ مسح كړى . بيا دے په دويم ځل زمكه اووهى . او دا دے اوسنوى . اودخپل گس لاس د څلورو گوتو په باطن دے دخپل ښى لاس ظاهر په دې طريقه مسح كړى . چه د گوتو د سوكونه به شروع او كړى . او ترڅنگلو پورې به اورسى . او بيا دے د خپل گس تلى په باطن باندې دخپل ښى لاس باطن د مرونده پورې مسح كړى . اودخپل گس لاس د گوتو په باطن دے دخپل ښى لاس د گوتو په ظاهر باندې راكاپي . اوبيا دے دغه شان د گس لاس مسح او كړى .

په تیمم كښې د همد اصغر او اكبر برابري

وَالْتَيْمُّمُ فِي الْحَدَثِ وَالْجَنَابَةِ فِيهِ سَوَاءٌ اوتيمم په حدث او جنابت كښې برابر دى

توضيح > جواز التيمم في الحدث الاكبر > امام قدورى رحمته فرمائى . ① چه دتيمم په جواز او كيفيت اوآله كښې حدث (په اودسې) او جنابت دواړه برابر دى . يعنى لكه څنگه چه په حدث اصغر كښې تيمم

م شروع دې. دغه شان په حدث اکبر کښې هم مشروع دې. او کومه طریقه چه د حدث اصغر د تیمم ده. هم هغه طریقه حدث اکبر د تیمم ده. او هم دا حکم د حائضه او نفاسې ښځې دې.
دلیل > الله تعالی رسول ﷺ د جنب دپاره هم مشروع کړې دې. روایت دې. چه د نبی ﷺ په خدمت کښې څه خلق حاضر شو. او عرض ئې اوکړلو. چه مونږ په دې شگلنه زمکه کښې اوسیږو. او د یوه او دوو میاشتو پورې اوبه نه مومو. حالانکه په مونږ کښې جنب هم وی. او حائضه او نفاسه ښځې هم وی. چه دا ئې واوریدلو. نو نبی ﷺ او فرمائیل: [علیکم بالأرض] ^(۱) یعنی په تاسو ستاسو زمکه لازم ده. یعنی تاسوپه خاوره باندې تیمم کوئ. ددې حدیث نه معلومه شوه. چه د حدث اکبر دپاره هم تیمم جائز دې.

په کومو ځایونو تیمم جائز دې؟

وَيُجُوزُ لِلتَّيْمَمِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَنَحْنُ (۲) اود امام ابوحنیفه او امام محمد ﷺ په نیز تیمم جائز دې
بِكُلِّ مَكَانٍ مِنْ جُلُوسِ الْأَرْضِ په هر هغه ځیز چه د زمکې دجنس څخه وی **كَالتُّرَابِ وَالرَّمْلِ**
 لکه خاوره، شکه، والحجر والوحش کانرې، دآبادی چونه **وَالثُّرَى وَالْكُحْلُ** سپینه چونه، رانجه، **وَالزَّرْنِجَارُ**
 او هر تال

هل اللقعة ① الارض: زمکه ② تراب: خاوره ③ رمل: شکه ④ حجر جمع احجار: کانرې ⑤ حص: سیمې ⑥ نوره: چونه ⑦ زرنج: گوجر

تفصیح > **منه الطرفین** ﷺ ددې ځانې نه دهغه ځیزونویان کوی. په کوموچه تیمم جائز دې.
 نو فرمائی. چه هر هغه ځیز چه د زمکې د جنس څخه وی. په هغې باندې تیمم جائز دې. او چه د زمکې د جنس څخه وی. نو ددې شناخت دا دې. چه کوم ځیز په سوزیدو سره هیره کیږی. لکه اونه اوچه کوم ځیز ویلی شی او نرم شی. اود بدلولو قابل شی. لکه اوسپنه. نودا د زمکې د جنس څخه نه دی. او ددې نه علاوه چه کوم ځیزونه د زمکې د جنس څخه دی. لکه خاوره، شکه، کانرې، د تعمیر چونه، سپینه چونه، رانجه هر تال، د غریزه مالگه، یاقوت، زمرد، زیرجد، وغیره دا د طرفینو ﷺ مذهب دې.
دلیل > دلیل دا دې. چه صعید دمخ د زمکې نوم دې. یعنی د زمکې د پورتنۍ حصې. اوچونکه اوچته حصه پورته او پاکه وی. نو ځکه ددې نوم صعید کیږدې شو. حاصل دا چه هر هغه ځیز چه صعید وی. یعنی د زمکې د جنس څخه وی. نویه هغې تیمم جائز دې.
مذهب ابی یوسف ﷺ > په دې مسئله کښې حضرت امام ابو یوسف رحمته الله علیه فرمائی چه صرف په خاوره او په شکه باندې تیمم جائز دې.

د تیمم دپاره د نیت شرطیت

وَالنِّيَّةُ قَرَضٌ فِي التَّكْبِيرِ او په تیمم کښې نیت فرض دې **وَمُسْتَحَبَّةٌ فِي الْوُضُوءِ** او مستحب دې په اودس کښې

تفصیح > **قضية النية** > زمونږ په نیز په تیمم کښې نیت فرض دې.

^(۱) من حدیث ابی هریرة رضی الله عنه أخرجه أحمد فی مسنده (۲۷۸/۲) والبيهقي فی سننه الكبرى (۳۲۲/۱)

^(۲) اللؤلؤ الرابع هو قولهما كذا فی فتح القدير (۱۱۲/۱) والحاشية (۱۱۱/۱) والمهذبة (۲۶۱/۱) نقل عن القول الرابع (۲۷۱/۱)

۱) دلیل دا دې، چه د تیمم معنی په لغت کښې د قصد او ارادې راځی. او قصد نوم د دې ارادې، اودا قاعده ده، چه په اسماء شرعيه کښې د لغوی معانیو اعتبار کولې شی. نو ځکه مونږ ددې قائل شو. چه په تیمم کښې نیت ضروری دې. اوبه تیمم کښې د نیت تفسیر دا دې، چه د طهارت نیت اوکړی. یا دجنابت لرې کولو اویا د مونږ د اباحت نیت اوکړی. (یعنی چه په دې تیمم راته مونږ کول جائز او مباح شی.)

۲) خاوره په شرطونو سره پاکونکې ده، یو شرط دا چه اوبه نه وی. اودویم شرط دا چه تیمم د مانځه د اباحت دپاره وی. ځکه چه الله ﷻ فرمائیلی دی، چه ﴿فَتَيَسَّوْا﴾ اودا قول مبني دے الله ﷻ په قول چه ﴿اِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ﴾ او ددې نه مراد ﴿فَاغْسِلُوا لِلصَّلَاةِ﴾ دې. نو دلته به هم ﴿فَتَيَسَّوْا لِلصَّلَاةِ﴾ مراد وی. نو لکه څنگه چه د اوبو د وجود په وخت کښې تیمم مفید دطهارت نه دې. دغه شان به د عدم نیت په صورت کښې هم مفید د طهارت نه وی.

۳) **الْإِعْتِزُّ** دلته یو اعتراض واردیږی چه په آیت کښې اوبه هم په مخصوص حالت کښې پاکونکې گرځولې شوی دی. (چه کله اراده د مانځه کوی.) نو په اودس کښې هم نیت شرط گرځول پکار دی. **الْجَوَابُ** ددې نه جواب دا دې، چه اوبه دخپل ذات په اعتبار سره پاکونکې دی. یعنی ددې په طبیعت کښې د پاکولو عمل شته. نو ځکه نیت ته محتاجه نه دی. لکه چه کوم نجاست عینی وی. (یعنی په سترگو ښکاری.) نو دهغې په لرې کولو کښې د نیت ضرورت نشته. (یعنی چه کوم نجاست په نظر راځی. لکه لوڼې بول راواخله. او دا په اوبو باندې اووینځلی شی. نو هغه محل پاکیږی. اگر چه د پاکولو نیت په کښې نه وی. نو دغه شان حکم به په نجاست حکمی کښې وی. چه اودس دې.)

تیمم ماتونکی څیزونه

وَيَنْقُضُ التَّيْمُمَ كُلَّ شَيْءٍ عَاوِ تَيْمُمٍ بِهٖ هَرَفَهُ خَيْرٌ مَاتِيْرِي يَنْقُضُ الْوُضُوْءَ چه اودس پرې ماتیري

حُلُّ الْلُغَةِ ۱) ينقض، نقض نقضا (ن): ماتول

تضريح وجه الإشتراك بين ناقض الوضوء والتيمم شيخ قدوري فرمائیلی دی. چه کوم څیزونه ناقض د اودس دی. هغه ناقض د تیمم هم دی. دلیل دا دې، چه تیمم داودس خلیفه دې. او په دې کښې څه شک نشته. چه اصل د خلیفه په نسبت اقوی وی. نو کوم څیز چه د اقوی دپاره ناقض وی. هغه به د اضعف دپاره به په طریقه اولی سره ناقض وی. نو هر هغه څیز چه ناقض د اودس وی. هغه به ناقض د تیمم ضرور وی.

وَيَنْقُضُهُ أَيْضًا رُفْيَةُ الْمَاءِ اوماتوی تیمم لره د اوبو لیدل ادا قَدْ رَعَى عَلَى اسْتِعْمَالِهِ خو په دې شرط چه د د اوبو په استعمال قادر وی

تضريح نقض التيمم بالقدره على استعمال الماء صاحب دقدوری فرمائی، چه بعضي څیزونه داسې دی. چه په هغې باندې اودس خو نه ماتیري. لیکن تیمم ماتیري. نو که متیمم اوبه اولیدلې او د دې دهغې په استعمال قادر هم وو. نو د اوبو لیدل دهغه د تیمم دپاره ناقض دی. او استعمال سره د قدرت شرط ځکه اول کولې شو. چه آیت ﴿وَالَا تَسْتَمُ السَّاءُ فَلَ تَجِدُوا مَاءً﴾ او حدیث [التراپ طهور المسلم ولول مشرحة] مالم یجد الماء په دې کښې د وجود داویو نه مراد قدرت علی استعمال الماء دې.

د تیمم دپاره د متیمم په د طهارت شرط

وَلَا يَكْفُرُ أَوْ تَيْمِمَ بِهِ نَه كَوَى الْأَيْصِيْدِي طَاهِرٍ مَكْرِيَه پاكه زمكه

توضیح < شرط طهارة التيمم به > تیمم به صرف په پاكه خاوره باندې كوی. په پليته خاوره تیمم كول جائز نه دی

والله < ① څكه چه په آيت د تیمم كښې د (لَتَيْمِمُوا عِدَّةَ طَهْرِكُمْ) نه په اجماع سره مراد طاهر دې. ⑦ بل دليل دا دې. چه خاوره د پاكولو آله ده. نوڅكه ددې په خپله پاكوالی ضروری دې. لكه څنگه چه د اوبو طهارت ضروری دې.

داوبو موندلو په صورت كښې د تیمم حكم

وَلَسْتَ تَجِبُ لِيْنِ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ اوچه اوبه نه مومي. نوهغه دپاره مستحب دی وَهُوَ يَرْجُو أَنْ تَجِدَهُ فِي آخِرِ الْوُقُوفِ په داسې حالت كښې چه هغه دا اميد ساتی چه په آخر وخت كښې به نې اومومي أَنْ يُؤَخِّرَ الصَّلَاةَ إِلَى آخِرِ الْوُقُوفِ چه مونځ آخر وخت ته روستو كړي فَإِنْ وَجَدَ الْمَاءَ نَوَكه اوبه نې اوموندې تَوْضِئاً نواودس دے او كړي وَصَلَى او مونځ دې او كړي وَلَا تَكْفُرْ كښې تیمم دے او كړي

هل اللغة < ① یرجو، رجایرجو رجاء ② امیدکیدل ③ ان یؤخر، اخر تاخیرا: روستوكول ④ وجد وجدانا رضی موندل

توضیح < تأخير الصلاة عند رجاء الماء > ① مسئله دا ده. كه اوبه موجود نه وی. او سړې دا اميد كوی. چه په آخر وخت كښې به اوبه اومومي. نومونځ آخری وخت ته روستو كول مستحب دې. او كه دا اميد نې نه وی. نوخامخا دے مونځ نه روستو كوی. كه ده ته اوبه ملاو شی. نواودس دے او كړي. او مونځ دے او كړي. او كه ملاو ورته نشوي. نوتیمم دے او كړي. او مونځ دے او كړي. او داوبو ملاويدو داميد په صورت كښې مونځ روستوكول څكه مستحب دې. چه دا په دوو طهارتينو كښې په اكمل طهارت چه اودس دے په هغې باندې ادا شی. نو داداسې ده. لكه چه د جمعې مونځ كولو دپاره انتظار كولې شی. اوانتظار كول مستحب دې.

دليله < دليل دا دې. چه چونكه اوبه موجود نه دی. نوحقیقتاً عجز ثابت شو. او ددې عجز حكم تیمم دې. نوددې عجز حكم یعنی جواز تیمم به په هغه وخت كښې زائله كيږي. چه د اوبو د وجود يقين وی. او چونكه د اوبو دوجود يقين نشته. نوڅكه دمونځ روستوكول هم واجب نه دی.

په یوتیمم باندې دښځو موندلو ادا كولو حكم

وَصَلَّى بِتَيْمَمِهِ مَا شَاءَ اوپه خپل تیمم چه نې كوم مونځ خوښ وی كوی دې مِنْ الْفَرَايِضِ وَالْتَّوَاتُلِ (برابره ده) كه فرض وی او كه نفل وی

هل اللغة < ① صلى، صلی تصلياً: مونځ كول

توضیح < أداء الفرائض بتيمم واحد > مسئله دا ده. چه زمونږ په نیز په یوتیمم باندې د یو نه زیات مونځونه ادا كړلی شی. كه هغه فرض مونځونه وی او كه نفلی وی. كه په یو وخت كښې نې ادا كوی او كه په مختلفو وختونو كښې ترڅوچه د تیمم ناقض موجود شوي نه وی.

دلیلہ > دلیل دا دے، چہ خاورہ د اوبو د نشتوالی پہ وخت کنبی پہ نص سرہ مطہر ثابتہ شوے دہ. نبی ﷺ فرمانیلی دی. [الغراب طہور المسلم] او فرمانیلی نہی دی. [جعلت الارض مسجداً وطہوراً] او کوم خیزجہ د شرط سرہ پاکونکي وی. ہفہ بہ ترہفہ وختہ پوری خپل کار جاری ساتی. ترخوچہ شرط باقی وی. نو ترخوچہ د عدم وجدان الماء شرط باقی وی. خاورہ بہ پاکونکي باقی وی.

د جنازہ فوت کیدو پہ وخت د تیمم حکم

وَيُؤْزِلُ التَّيَمُّمَ الصَّحِيحُ فِي الْيَمِينِ أَوْ جَانِبِ دَيْ تَيْمَمٍ دِبَارِهِ دَ صَحِيحٍ سَرِيٍّ بِهٖ بِنَارِ كَنْبِيٍّ إِذَا أَحْصَرَتْ جَنَازَةً جِهَ جَنَازَهُ حَاضِرُهُ شَيْءًا أَوْ لَوْ كَلِمَةً أَوْ وَلِيٌّ دَدِيٍّ كَسَّ نَهْ عِلَاوَهُ (بِلْ خُوكِ) وَيُخَافُ نَوْدَا اجْنَبِيٍّ وَيَرِيْرِيْ اِنْ اِسْتَقْلَ بِالْظَّهَارِ لَكَ بِهٖ اَوْدَسُ كَنْبِيٍّ مَشْغُولُ شَيْءٍ اَنْ يُّفَوِّتَهُ الصَّلَاةُ نَوْدَا جَنَازَهُ تَرَعُ فَوْتَ كِبَرِيٍّ فَلَهُ اَنْ يَتِمَّ وَيَسْلُوْ نَوْدَا جَانِبِ دِي دِه دِبَارِهِ جِهَ تَيْمَمٍ اَوْ كِرِيٍّ اَوْ مَوْنِخٍ اَوْ كِرِيٍّ (بِه دَغِه تَيْمَمٍ) وَكَذَا مَنْ حَضَرَ الْعِيْدَ اَوْ دَغِه شَانِ هَفِه كَسَّ جِهَ دَاخِرَ مَانَخِه تَه حَاضِرُ شَيْءٍ خَافَ اِنْ اِسْتَقْلَ بِالْظَّهَارِ لَكَ نَوْدَا جَنَازَهُ تَرَعُ فَوْتَ كِبَرِيٍّ اَوْ دَسُ كَنْبِيٍّ مَشْغُولُ شَيْءٍ اَنْ يُّفَوِّتَهُ الْعِيْدَ نَوْدَا خِرَ مَوْنِخٍ بِهٖ فَوْتَ شَيْءٍ

هَلِ اللُّغَةُ > ① صحیح: تندرست ② مصر جمع امصار: بنار ③ حضرت، حضر حضوراً (ن): حاضریدل ④ اشتغل، اشتغلاً: مشغول کیدل ⑤ یفوته، فات فوتان: فوت کیدل ⑥ اعاده: راگرخول

تضريح > العبادة التي تجوز بالتيمم مع وجود الماء > مسئلة دا ده. چہ یو صحیح سرے پہ بنار کنبی تیمم کولے

شی. چہ جنازہ حاضرہ شی. او ولی دده نہ سوا بل کس وی. اوده سرہ دا ویرہ وی. کہ پہ اودس کولو کنبی مشغول شی. نو د جنازے مونخ بہ ترے فوت شی.

فائدة قيد الصحيح > امام قدوری دصحيح قيد اولگولو. یہ دے سرہ نہی د مريض نہ احتراز اوکرلو. خکہ چہ د مريض دپارہ تیمم جائز دے کہ پہ بنار کنبی وی اوکہ د بنار نہ بھر وی. کہ ولی وی او کہ غیر د ولی نہ بل خوک وی. کہ دفوت کیدو ویرہ ورسرہ وی او کہ نہ وی.

فائدة قيد المصرو > او د بنار پہ قيد سرہ خنکل اووتلو. خکہ چہ پہ خنکل کنبی تیمم جائز دے. کہ ولی وی او کہ غیر د ولی نہ بل خوک وی. خکہ چہ عام طور پہ خنکل کنبی اوبہ نہ وی.

جواز التيمم عند فوات صلاة العيدين > اودغہ شان د اختر دمانخہ دپارہ راغلو. اوویرہ وه کہ پہ اودس کنبی مشغول شی. نو د اختر مونخ بہ ترے فوت شی. نو دا کس دے تیمم اوکرے. اوبہ جماعت کنبی دے شريك شی.

جواز التيمم عند فوات خوف ما لا خليفة له > صاحب دعتايہ ليکلی دی. چہ ضابطہ دا ده. چہ کوم خیز بدل تہ نہ فوت کیرے. نو دا اوبو د وجود پہ صورت کنبی ہم پہ تیمم باندي ہفہ ادا کول جائز دی. (نو کہ پہ اودس کنبی مشغولہ کیدو سرہ ورتہ د دغہ عبادت د فوت کیدو ویرہ وی. چہ بدل تہ نہ منتقل کیرے. نو تیمم کول جائز دے). اوزمون پہ نیز د جنازے مونخ ہم داسے دی. خکہ چہ ددے قضاء نشتہ. اودغہ شان د اختر د مونخ قضاء ہم نشتہ.

د جمعې د فوت كيدو په وخت د تيمم حكم

وَمَنْ خَافَ مِنْ شَيْءٍ الْجُمُعَةَ أَوْ كَهِ وَبِرَبْرَى هَفَ خُوكَ چه د جمعې مونځ ته حاضر شوې وي اِنْ اِسْتَقْلَ بِالطَّهَارَةِ كَهَ مَشْغُولِي بِي په اودس كښې اَنْ تَقُوْتَهُ الْجُمُعَةَ تَوْضَا كِيوې ترې د جمعې مونځ تَوْضَا نَو اودس دې او كړې قَاتَن اَذْرَكَ الْجُمُعَةَ كَهَ جمعې نې رالاندي كړه صَلاَهَا نَو اودس كړې وَلَا صَلَّي الطَّهْرَارُ اَيْعَا او كه نه نو خُلوړ ركعت د دې ماسپځين او كړې

هل اللغة ① <خاف خوف (س): ويريدل ⑦ ادرك ادراكا: موندل، پوهيدل ⑧ فتوت، قات فوتا (ن) فوت كيدل

توضيح <عدم جواز التيمم عند فوت الجمعة> مسئله دا ده. كه په اودس كښې مشغول كيدو باندې د جمعې دفوت كيدو ويره وي. نو بيا هم د تيمم كولو اجازت نشته. بلكه اودس ضروري دې. نو كه ده اودس او كړو. او د جمعې مونځ نې رالاندي كړو. ډيره ښه ده. او كه د جمعې مونځ نې رالاندي نكړو. نو د ماسپځين مونځ چه خليفه دې. هغه د ادا كړې.

دليله ① <حضرت ابن عباس رضيه الله عنه> نه چا تپوس او كړو. كه يوسړي ته ناخپه جنازه حاضره شي. او د دې اودسه وي؟ نو هغوی او فرمائيل: تيمم د اوكړې. او د جنازې مونځ د اوكړې. (١)
الاستدلال <د جنازې په مانځه كښې خو دا اثر نص دې. چه تيمم به كوي. اوس چه مونځ نظر او كړو. نو د جنازې د مانځه په موقع د تيمم جواز ځكه دې. چه دهغې نائب او خليفه نشته. او هم دا علت داختر په مانځه كښې هم دې. يعنې داختر د مانځه نائب او خليفه هم نشته. نو د علت مشتركه د وجه مو داختر مونځ د جنازې په مونځ قياس كړو. او دا نتيجې راووتله. چه داختر په مانځه كښې هم كه دغه صورت پيش شي. نو تيمم به كوي. اودس د دې نه كوي شاه فيصل عفي عنه
② بل دليل دا دې. اكر چه جمعې ترې فوت شوه. ليكن ددې خليفه چه د ماسپځين مونځ دې. هغه موجود دې. نو چه اوبه موجود وي. نو هغه په وجود كښې صرف د فوت كيدو د ويره د وجه تيمم جائز نه دې.

د وختي مونځ د فوت كيدو په وخت كښې د تيمم حكم

وَكَيْدًا اِنْ صَاقَ الْوَقْتُ لِحَاشِيْ اَوْ هَمَّ دَغَ شَانِ كَهَ تنگ شو وخت نو ويريدلو اَنْ تَوْضَا قَاتَن الْوَقْتُ كَهَ چرته اودس كوي نو وختي مونځ ترې قضاء كېږي لَمْ يَكُنْ تيمم د دې نه كوي وَلَكِنَّهُ يَتَوَضَّأُ بَلْ كَهَ اودس د اوكړې وَيُصَلِّي قَاتَن تَتَه اود قضاء شوي مونځ قضاء د راورې

هل اللغة ① <خاف خوفًا (س): ويريدل ⑦ تَوْضَا تَوْضِيًا: اودس كول

توضيح <حكم التيمم عند خول فوت الصلاة الوقتية> مسئله دا ده. كه په اودس كښې مشغول كيدو كښې د وختي مونځ د فوت كيدو ويره وي. بيا به هم تيمم نه كوي. بلكه اودس به كوي. او د فوت شوې مونځ به قضاء راورې.

(١) شرح معاني الآثار في الطهارة باب ذكر الجنب والمختض والذي ليس على وضوء وقرأ في القرآن ٨٦/١ اثر طعنف لكن له شواهد

وان كان له كلها كلام لكن كثرة الطرق بقوى ضعف الحديث كما ذكره الزبلي في تحقيق هذا الاثر

هَلِيلَه > خُكَّه چہ د وختی مونخ فوت کیدل فوت الی خلف دی. اووراندی تیر شوی دی. چہ کوم خیز خلیفه ته منتقل کیږی. نودهغی د فوت کیدو د وچ په تیمم باندې دهغی ادا کول جائز نه دی. (بلکه اودس به کوی. اوچه کوم خیز ته هغه منتقل شوې وی. هغه به کوی)

د مسافر تیمم کول او په کجاوه کښې د اوبو هیریدو حکم

وَالْمَسَافِرُ إِذَا كَسِيَ الْمَاءَ فِي رَحْلِهِ أَوْ مَسَافِرٌ نَهَ كَلَهُ بِه خَبْلَهُ كِجَاوَه كښې اوبه هیرې شی قَتْمَم اوتیمم نې اوکړلو وَصَلَى او مونخ نې اوکړلو لَمْ يَكْرَ الْمَاءُ فِي الْوَقْتِ بیا ورته اوبه وریاده شوې په وخت کښې لَمْ يَعِدْ صَلَاتَهُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَنَحْمَد طرفینو څخه په نیز به مونخ نه راگرځوی وَقَالَ أَبُو يُونُسَ رحمه الله اوامام ابویوسف رحمه الله فرمائی یُعِيدُ چه اعاده به کوی

هل اللغة > ① نسي، نسيانا (س): هيرول ② رحل: كجاوه ③ لم يعدها، اعاد اعاده: واپس كول ④ وضعه، وضع وضاعف) سائل ⑤ ستر: پتول

تخريج > نسيان الماء في الرحل > مسئله دا ده. كه مسافر په تیمم باندې مونخ اوکړلو. حالانکه دهغه په کجاوه کښې اوبه موجود وې. نو په دې صورت کښې د طرفینو څخه په نیز به ده باندې د مانځه اعاده واجب نه ده.

دليلها > او د طرفینو څخه دليل دا دی. چه په اوبو باندې قدرت بغير دعلم نه نه راځي. اود اوبو د موجودوالی نه هم دا مراد دی. چه داوبو په استعمال دده قدرت وی. نوچه ده ته علم نشته. نو قدرت هم رانغلو. اوچه قدرت رانغلو. نو اوبه ورته حاصلې نشوې. اوچه اوبه ورته حاصلې نه وی. نو په دې صورت کښې تیمم جائز دی.

اختلاف ابی یوسف رحمه الله > د ابویوسف رحمه الله په نیز پرې د مانځه اعاده واجب ده. که او به ورته په وخت کښې وریاده شوې وی اوکه د وخت نه پس. اودا دامام شافعی رحمه الله قول هم دی.

دلائل > ① دليل دا دی. چه په عادت کښې دا معمول ده چه دمسافر کجاوه داوبو دپاره معدن او خاني وی. نوځکه په ده باندې په کجاوه کښې د اوبو لتول واجب وی. نوچه ده لتون اونکړلو. نومعذور نشو. اوبه ده باندې اعاده واجب شوه.

الجواب عنه > خوددې جواب دا دی. چه په کجاوه کښې عام طور د ځکلو اوبه کیخودې شی. داودس اوغسل اوبه نشی کیخودې.

② دامام ابویوسف رحمه الله دویم دليل دا دی. چه دا کس د اوبوموندونکې دی. اوتیمم دهغه کس دپاره مشروع شوې دی. چه هغه سره اوبه نه وی. نود ده تیمم جائز نه دی. اودا داسې ده. لکه یوسړی سره په کجاوه جامه وی. او دده نه هیرې شی. اومونخ نې په برېنده اوکړلو. یا نې په پلیتو جامو کښې اوکړلو. نو چه پاکه جامه ورته وریاده شی. (چه ما خو په کجاوه کښې جامه ایخوډې دی) نو په ده باندې د مانځه دوباره کول واجب دی.

الجواب الإنکاري منه > خو دجامه مسئله هم مختلف فیه ده. د طرفینو څخه په نیز که په کجاوه کښې جامه هیرې کړی. او په برېنده یا په پلیتو جامو کښې مونخ اوکړی. اوبیا ورته پاکې جامه وریاده شی. نومونخ راگرځول پرې نشته.

الجواب التلخيصي منه > اوکه دا اومتلے شی، چه د جامو مسئله هم متفق علیه ده. نوییا هم دا داوبو مسئله د جامو په مسئله قیاس کول ټیک نه دی. ځکه چه ددې دواړو په مینځ کښې فرق دې. فرق دا دې، چه د بدن پټول فرض دې، نوکه دا فرض فوت شی، ددې څه خلیفه نشته. اوکه د اوبو په ذریعه دطهارت حاصلول فوت شی، نو ددې خلیفه شته چه تیمم دې. (نودا قیاس، قیاس مع الفارق شو. اودا ناجائز دې).
التبیه علی محل الاختلاف > علامه مرغینانی رحمته الله فرمائیلى دی چه دا مذکور اختلاف په هغه وخت کښې دې چه په کجاوه کښې ده په خپله اوبه کیخودې وی یا بل چا د ده په حکم باندې کیخودې وی او ده ته په وخت کښې وریادې شوې یا د وخت تیرو نه پس په ټولو صورتونو کښې دواړه صورتونه برابر دی یعنې اختلاف په کښې موجود دې اوکه ده په خپله نه وی کیخودې نو بیا په ده باندې د مانځه اعاده واجب نه ده ځکه چه ده ته علم نشته.

د متیمم دپاره داوبو د لټون حکم

وَلَيْسَ عَلَى الْمُتَبَدِّيِّ اَوْ بِهٖ مَتَمِّمٍ بَآنَدِي وَاجِبٌ نَهْ دِي طَلَبُ الْمَاءِ اِذَا لَمْ يُغْلِبْ عَلَيَّ ظَنُّهُ لَتَوْنٍ د اوبو ترخوچه د ده غالب گمان نه وی اَنْ يَقْرِيَهٗ مَآءٍ چه ده سره نژدې اوبه دی اَنْ يَطْلُبَ الْمَاءَ چه تلاش کړي اوبه

هل اللغة > ① متیمم: تیمم کونکې ② طلب: لټون، غوښتل ③ ظن: گمان
تفصیح > طلب الماء عند غلبة الظن > ① که اوبه نه مومي، نو په هغه باندې د اوبو تلاش واجب نه دې، ترخوچه هغه ته داوبو د نژدیکت غالب گمان نه وی.
دليله > دليل دا دې، چه په آيت کښې عدم وجدان مطلق دې. د طلب يا دغير دقيد نه معری اوخالی دې، نو ددې وجې به د [الطلق یجری علی اطلاقه] قاعده باندې عمل کول شوې شی. او آيت به د طلب وغيره په قيد سره نشی مقید کولې. او چونکه عام طور باندې په بیابانونو کښې اوبه نه وی، او د اوبو په وجود باندې څه دليل هم نشته، نو ځکه به دا وئیلی شی، چه دا کس داوبو موندونکې نه دې، او په دې صورت کښې به تیمم کول جائز وی، نو ځکه بغیر د اوبو د لټون نه تیمم جائز او گرځولې شو.

وَإِنْ غَلَبَ عَلَيَّ ظَنُّهُ اَوْ كِهٖ غَالِبُ گمان دا وی اَنْ هُنَاكَ مَآءٌ چه هلته کښې اوبه دی لَمْ يَجْزِلْهُ اَنْ يَتَمَرَّنُوْهُ دپاره تیمم جائز نه دے حَتَّى يَطْلُبَهُ ترخوچه داوبو لټون اونکړي

تفصیح > حکم التیمم فی صورۃ غالب الظن > اوکه غالب گمان دا وی، چه دلته کښې اوبه دی، نو په دې صورت کښې ورته تیمم کول جائز نه دې، ترخوچه ئې اوبه لټولې نه وی.
دليله > ځکه چه دليل ته په نظر کولو سره دے د اوبو موندونکې دې، او دليل غلبه دظن ده، او په عباداتو کښې غالب گمان قائم مقام د علم دې، نوکه نژدې ورته د اوبو د وجود علم وو، نو تیمم به جائز نه وو، نو دغه شان چه د اوبو د نژدیکت ورته غالب گمان وی، نو هم به تیمم جائز نه وی.
حد الطلب > باقی پاتې شوه دا خبره چه دا کس به څومره لرې پورې د اوبو لټون کوي، نو په دې باره کښې د صاحب هدایه رحمته الله تحقیق دا دې: د یوغشی په مقدار دے لار شی، اود یومیل په اندازه دے لرې نه ځی، ځکه چه دخپلو ملگرو نه به پاتې شی، څلوقه دلام په زور سره دا دې، چه تیرانداز د خپل کمان نه غښی اولی، نود تیر ویشتلو دخانې نه ترغشی غورځیدلو خانې پورې چه کومه فاصله ده، دا څلوقه ده، او

بعضی حضراتو فرمائی دے، چہ د درې سوو گزونو نه تر څلورو سوو گزونو پورې "فاصله غلوة" ده. (یعنی چہ دے په لینده کښې غشی کیدې، او هغه اولی، نوچه ترکوم پورې هغه رسیدې شی. د هغه هومره مسافت په اندازه په ده د اوبو لتون لازم دې.)

دملگری نه د اوبو غوښتلوبه صورت کښې د تیمم حکم

وَأَنَّ كَانَ مَعَ رَفِيقِهِ مَاءً كَمَا دده د سفر ملگری سره اوبه وی طَلَبَ مِنْهُ قَبْلَ أَنْ يَتِمَّ نَوْدَتِيمَ كولو نه وړاندې دے دهغه نه اوغواړی قُلْتُ مَنَعَهُ مِنْهُ كَه هغه ترے منع كړې يَتِمَّ نَوْدَتِيمَ دې اوکړی وَصَلَى او موخ دې اوکړی

هل اللغة < ① رفیق: ملگری ② طلب، طلباً: لتول غوښتل

تصريح < طلب الماء من الرفيق قبل التيمم > مسئله دا ده، كه د سفر دملگری سره اوبه وی، نو حكم دا دې، چہ د تیمم كولو نه وړاندې دے دهغه نه اوبه اوغواړی. كه هغه اوبه وركړې، نو اودس دے اوکړی، او موخ دے اوکړی، گتې تیمم دے اوکړی.

دليله < دليل دا دې، چہ عام طور باندې د اوبو نه منع نشی کولې، او په غوښتلوسره وركولې شی، نو ځكه د تیمم كولو نه وړاندې غوښتل پكار دی، اوچونكه چہ انكار اوکړی، نو عجز متحقق شو، نو ځكه به په دې صورت کښې تیمم كوی.

مؤدة وجوب طلب الماء < د بعض عالمانو مذهب دا رائي ده، كه ده ته دا غالب گمان وی، چہ په غوښتلو به ده ته اوبه وركړی، نو په ده باندې طلب كول واجب دي، او كه غالب گمان نه وی، نو واجب نه دي. > (كفايه)

بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخَفَيْنِ

ترجمه < (دا) باب په موزو باندې د مسح كولو (د احكاموپه بيان كښې) دي.

تصريح < وجوه ايراد المسح بعد التيمم > مصنف رحمه الله د تیمم نه پس متصل د مسح على الخفين احكام ديو څو وجوهاتو له كبله ذكر كړل.

① تیمم اومسح دواړه رخصت موقتہ دی

② په دې دواړو کښې هر یو طهارت مسح ده.

③ په دې دواړو کښې هر یو عارض دي، ځکه چہ اصل وينخل دی.

④ په دې دواړو کښې هر یو بدل دي، تیمم داودس بدل دي. او مسح على الخفين د غسل الرجلين بدل دي.

⑤ په تیمم او مسح دواړو کښې د اودس په بعض اندامونو باندې اکتفی کولې شی.

د مسح ثبوت په سنت باندې

الْمَسْحُ عَلَى الْخَفَيْنِ جَائِزٌ بِالسُّنَنِ دواړو موزو باندې مسح په سنت سره (ثابته) ده

هل اللغة < ① خفين، ذ خف تشنيه، موزي

تصريح < ثبوت المسح من السنة > شيخ قدوري رحمه الله فرمائی، چہ د مسح على الخفين ثبوت د قرآن نه شوې دي، او په دې باره کښې دير قولی اوفعلی احاديث مشهور دي، تردے كه يوكس مسح على الخفين

جائز نہ گنتی۔ نودا کس بدعتی دی۔ اوکھ یوکس ئی جائز گنتی۔ لیکن یہ عزیمت عمل کوی۔ یعنی پنے وینخی۔ نودا کس عند اللہ ماجور دی۔ اودہ تہ بہ ثواب ملاویری۔ پہ عین الہدایہ کنبی دی۔ کہ پہ مسح نہ کولو کنبی پہ دہ باندی د خارجی یا رافضی شک راخی۔ نویبا مسح کول افضل دہ۔

د مسح علی الخفین د جواز شرطونه

مِنْ كُلِّ حَدَثٍ مُّجِبٍ لِلْوُضُوءِ وَاجَازُ دہر حدث نہ چہ موجب د اودس وی [إِذَا لَبَسَ الْخَفَيْنِ عَلَى طَهَارَةٍ كَامِلَةٍ خَوْفَهُ دواہ نہ ئی پہ کامل طہارت باندی اغوستے وی ثُمَّ أَخَذَتْ أَوْ بَيَّا يَرِ اودسہ شوئ وی

هَلِ اللُّغَةُ ① یجوز، جاز جوازاً (ن) روا کیدل ⑦ موجب: واجب کونکې ⑤ لبس، لبس لبس(س): اغوستل

تصريح > جواز المسح في الحدث الأصغر دون الأكبر > مسئلہ دا دہ چہ دمحدث دپارہ مسح کول جائز دہ۔ کہ محدث سړی وی اوکھ ښخه وی۔ خوچہ دواہ نہ ئی پہ کامل طہارت باندی اچولے وی۔ او کوم کس باندی چہ غسل واجب شوئ وی۔ دہغه دپارہ پہ موزو باندی مسح کول جائز نہ دہ۔

تفصیل المسح بالامرين > ① صاحب قدوری رحمہ اللہ مسح علی الخفین پہ دوو خبرو پورې خاص کرلہ۔ یودا چہ حدث موجب د اودس وی۔ ځکہ کہ پہ طہارت کاملہ ئی موزے واچولې۔ اویبا داسې حدث راغلو۔ چہ پہ هغې باندی غسل واجبېری۔ نو پہ دې صورت کنبی مسح علی الخفین جائز نہ دہ۔

⑦ دویمہ خبرہ دا دہ۔ چہ حدث د اودس کولونہ پس راغلی وی۔ ځکہ چہ موزہ حدث د سرایت نہ منع کوی۔ حدث نہ لرے کوی۔ (یعنی کلہ چہ یو سړی موزے اچولے وی۔ نوکہ دہ تہ حدث پیښ شی۔ نودغه حدث نورو اندامونو تہ ورشی۔ او هغه پہ نجاست حکمی سرہ پلیت کری۔ لیکن چہ کلہ پښو تہ اورسی۔ نودلته ورته رکاوټ اوحائل مخامخ شی۔ چہ موزے دی۔ نو دغه حدث قدمونو تہ نشی ورتلې۔ اوکھ پہ حدث سابق باندی مسح کول جائز گرځولې شوئ وه۔ نوچہ مستحاضہ ښخې موزے اچولے وی۔ اویبا وخت اوخی۔ اومتیمم چہ موزے ئی پہ پښو کری وی۔ او بیا اوبہ اومومی۔ نوموزے بہ رافع د حدث شی۔ حالانکہ موزے رافع د حدث نہ دی۔ بلکه مانع دی۔

کون لبس الخفین علی طہارۃ کاملہ > اودامام قدوری رحمہ اللہ دا قول چہ [إِذَا لَبَسَ الْخَفَيْنِ عَلَى طَهَارَةٍ] دا قول دا فائدہ نہ ورکوی۔ چہ د موزے اچولو پہ وخت کنبی طہارت کاملہ شرط دی۔ بلکه د حدث پہ وخت کنبی طہارت کاملہ ضروری دی۔ ہم دا زمونږ مذهب دی۔ نوکہ یوکس اول خیلے پنے اووینخلې۔ او موزے ئی واچولې۔ او بیا ئی باقی اودس پورہ کرلو۔ او بیا یے اودسہ شو۔ نود هغه دپارہ پہ موزو باندی مسح کول جائز دہ۔ ځکہ چہ د موزو د اچولو پہ وخت کنبی اگرچہ طہارت کاملہ نہ وو موجود۔ لیکن د طہارت پہ وخت کنبی طہارت کاملہ موجود وو۔

دلایله > دلیل دا دی۔ چہ موزہ قدم تہ د حدث سرایت نہ پریردی۔ نود منع پہ وخت کنبی بہ د طہارت کاملہ رعایت کولې شی۔ تردے کہ پہ دغه وخت کنبی طہارت ناقص وو۔ نو موزہ رافع د حدث نہ دہ۔

د مسح مودہ

فَإِنْ كَانَ مُقِيمًا مَسَحَ يَوْمًا وَكَلَّةً كَه مقيم وی نو مسح دې کوی یوہ ورځ او شپہ وَأَنْ كَانَ مُسَافِرًا كَلَّةً أَيَّامًا وَلَيَالِيهَا اوکھ مسافر وی نو مسح دې کوی درې ورځې اودرې شپې

هذه اللغة > ۷) مقیم: چه په خپل کلی او ښار کښې اقامت کونکې. ⑦ چه د خپل کلی نه اته څلویښت میله بهر تلې مسافر وی

تشریح > مده مسح المقيم والمسافر > په دې عبارت کښې د مسح د مودې بیان دې. فرمانی چه مسح د مقیم په حق کښې یوه ورځ او یوه شپه ده. او د مسافر په حق کښې درې ورځې او درې شپې دی. دلیل مشهور حدیث دې. یعنی د نبی ﷺ قول چه [یسح المقيم یوما وليلة والمسافر ثلاثة ايام و لیالیها] او عامو عالمانو رضی الله عندهم دې حدیث نه استدلال کړې دے کوم چه د حضرت صفوان بن عسال رضی الله عنه نه مروی دې. [قال أتیت رسول الله ﷺ فقال ل ما جاء بك فقلت طلب العلم فقال ﷺ إن الملائكة لتضع أجنحتها لطالب العلم رضا بها يصنع فماذا جئت فسل، قال فسألته عن المسح على الخفين فقال ﷺ للمقيم یوما وليلة وللمسافر ثلاثة ايام و لیالیها (کفایه) حضرت صفوان بن عسال رضی الله عنه فرمانی. چه زه د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم. نو نبی ﷺ راته تپوس او کړلو. څه خیز راوستې ئې. ما ورته عرض او کړلو. د علم طلب. نو نبی ﷺ او فرمانیل: فرېښته خپله وزرې د علم دین طالب ته خوره وی. دده په عمل د خوشحالی د وجې. بیا راته نبی ﷺ او فرمانیل: دڅه دپاره چه راغلې ئې. دهغې تپوس کوه. فرمانی. ما ترے په موزو باندې د مسح کولو تپوس او کړلو. نو نبی ﷺ او فرمانیل: مقیم به یوه ورځ او یوه شپه مسح کوی. او مسافر به درې ورځې او درې شپې مسح کوی.

د مسیح د موده شروع به د هوم وخت نه کیږي؟

وَأَيُّهَا عَقِيبُ الْحَدِيثِ أود مسح ابتداء حدث نه پس ده

هل اللغة؟ ① خف : موزه ② عقيب: روسته

تخريج < ابتداء مدة المسح > د مسحه موده به د حدث د وخت نه شروع کیږي. يعنی کله چه بې اودسه شی نود هغه وخت نه به د مسحه موده حسابیږي
د مسح مسنون طریقې

وَالْمَسْحُ عَلَى ظَاهِرِهِمَا أَوْ مَسْحُ د دواؤو موزو په ظاهري حصه ده مَحْطُوطًا بِالْأَصَابِعِ په داسې حال کښې چه دا په گوټو باندې کرته رابښکل دى يَتَذَكَّرُ مِنْ قِيلِ الْأَصَابِعِ داسې چه (شروع به کوي. د ښى) گوټو نه إِلَى السَّاقِ (د پندو طرف ته. چه رابښکلي شی)

هل اللغة < ① اصابع واحد اصبع: گوټې ② يبدأ، بدا بَدْءًا: شروع کول

تخريج < كيفية المسح > صاحب د قدوري رحمته الله فرماني. چه زمونږ په نیز د موزو په ښکاره طرف مسح کول ضروري ده. صورت دا دې. چه د ښي لاس گوټه د ښي موزې په مخکني او د گس لاس گوټه د گس موزې په مخکني حصه کیږي. او بیا د دواړه پندې طرف ته د گیتو د پاسه راکاږي. او گوټه د پراستې ساتي. په موزو باندې د مسحه کولو دا طریقه مسنون ده. او که په یوه گوټه درې ځله مسح اوکړي. او په هر ځل نوې اوبه راخلي. نوجائز ده گني نه ده جائز.

دليله < دليل د حضرت مغیره بن شعبه رضي الله عنه حديث دې. چه رسول الله ﷺ خپل دواړه لاسونه په خپلو دواړو موزو باندې کيخوډل. او پورته طرف ته يې رابښکل. مغیره رضي الله عنه فرماني. چه لکه زه د رسول الله ﷺ په موزو باندې هغه نښه وښم. کوم چه د گوټو دوج پيدا شوی وي.

په دې حديث کښې دا هم ذکر دی. چه نبی ﷺ یوځل مسح اوکړله. ددې وچې عالمانو رحمته الله فرمانيلی دی. چه په مسح کښې تکرار کول غیر مشروع دې. په ترمذی کښې دا حديث په دې الفاظو مروی

دې. [قال رأيت النبي ﷺ يمسح على الخفين من ظاهرهما] مغیره رضي الله عنه فرماني. چه ما نبی ﷺ لیدله و. چه دموزو په ظاهر باندې يې مسح کوله. صاحب د هدايه رحمته الله فرماني. چه د مسحه محل دموزو ظاهر دې. باطن نه دې. نوځکه به د موزو په ظاهر باندې مسح کول واجب وي.

المسح على ظاهر الخف < او که دموزو په باطن يې مسح اوکړله. یا په پونده باندې یا ددې په پندو. نومسح جائز نه ده. ځکه چه په موزو باندې مسح خلاف قياس ثابت نه ده. نوچه په کوم څيز باندې نص وارد شوي وي. دهغې به پوره پوره خیال ساتلي شي. اوچونکه د نص ورود د موزو په ظاهر باندې شوې دې. نوځکه به مسح دموزو په ظاهر باندې مشروع وي په باطن نه.

دليله < دے طرف ته د حضرت علی رضي الله عنه په قول کښې اشاره ده. [لو كان الدين بال رأي لكان أسفل الخف أدنى] بالمسح من ظاهره ولكن رأيت رسول الله ﷺ يمسح على ظاهر الخفين دون باطنهما] حضرت علی رضي الله عنه فرماني. که

چرتہ دین د عقل تابع وی۔ نو دموزے باطن بہ د ظاہر نہ د مسح کولو دپارہ زیات مناسب وو۔ لیکن ما رسول الله ﷺ لیدلے وو۔ چہ ددی بہ ظاہر بہ نہ مسح کولہ بہ باطن بہ نہ کولہ۔
ابتداء المسح من الأصابع او د گوتو نہ د مسح شروع کول مستحب ده۔ نوکہ د پندوی نہ نہی شروع او کولہ۔ نوم جائز ده۔ وجہ داستحباب بہ وینخلو باندی قیاس دی۔ یعنی لکہ خنکہ چہ د پنبو بہ وینخلو کنبی دگوتو نہ شروع کول مستحب ده۔ دغہ شان د موزو بہ مسح کنبی ہم د گوتو نہ شروع کول مستحب دی۔

بہ مسح کنبی فرض مقدار

وَقَرُئْ ذَلِكَ يَغْدُرُ ثَلَاثَ أَصَابِعٍ مِنْ أَصَابِعِ الْيَدِ او ددی فرض د لاس پہ گوتو کنبی د درې گوتو پہ اندازہ دی

تفصیح قبر الغرض صاحب د ہدایہ ﷺ فرمائیلی دی ① چہ د درې گوتو پہ مقدار باندی مسح کول فرض ده۔ خو پہ دې کنبی اختلاف دی۔ چہ د پنبو گوتے معتبرے دی اوکہ د لاسونو نو د عامو عالمانو مذهب دا دی۔ چہ د لاسونو گوتے معتبرے دی۔

د موزی د خیر یوالی پہ صورت کنبی د مسح حکم

وَلَا يَجُوزُ الْمَسْحُ او جائز نہ دی مسح کول **عَلَى خُفٍّ فِيهِ خَرَقٌ** گپیڑہ داسی موزو باندی چہ پہ ہغی کنبی زیات خیرے والے وی ییتن **مِنْهُ قَدْ زَلَّكَ ثَلَاثَ أَصَابِعِ الزَّجْلِ** چہ پہ ہغی کنبی د پنبو پہ گوتو کنبی درې گوتے بیکاری **فَإِنْ كَانَ أَقْلُ مِنْ ذَلِكَ** اوکہ ددی نہ کم وی جائز او جائز ده

هل اللغة ① لایجوز، جاز جوازاً (ن): روا کیدل ② خف: موزہ ③ خرق: شلیدلی ④ کثیر: دیر ⑤ اصابع: گوتی ⑥ رجل: پنبی انکشف انکشافاً: بیکارہ کیدل
تفصیح المسح عند الخرق کہ پہ موزہ کنبی خیرے والے وی۔ نوکہ کم وی۔ نومسح جائز ده۔ اوکہ زیات وی۔ نومسح جائز نہ ده۔

دلیل دلیل دادی۔ چہ موزہ عام طور د لږ خیر یوالی نہ خالی نہ وی۔ نوکہ د لږ خیر یوالی پہ صورت کنبی د وینخلو حکم ورکرو۔ خلق بہ پہ مشقت کنبی واقع شی۔ نوکہ پہ دې کنبی معمولی خیر یوالی وی۔ نوہغہ بہ معاف وی۔ او د خرق کثیر نہ عام طور موزے خالی وی۔ نو پہ دې صورت کنبی د موزو پہ ویستلو کنبی حرج نشته۔ نوخکہ دا خرق کثیر معاف نہ دی۔

الأنوال الثلاثة في معيار خرق القليل والكثير باقی پاتی شوه دا خبرہ چہ د خرق قلیل او کثیر معیار څہ خیر دی۔ نو پہ دې بارہ کنبی صاحب د ہدایہ ﷺ فرمائی۔

① کہ د پنبو د درې وړو گوتو پہ مقدار موزہ کھولاو شوه۔ یا ددی نہ زیاتہ نو دا خرق کثیر دی۔ اوکہ ددی نہ کمہ وی۔ نو دا خرق قلیل دی۔ او دا قول زیات صحیح دی۔

② او حسن بن زیاد د امام اعظم ﷺ نہ روایت کړی دی۔ چہ د لاس گوتے معتبر دی۔

③ او امام شمس الاتمہ حلوانی ﷺ فرمائی۔ کہ خیر یوالی پہ غتو گوتو وو۔ نو غتے گوتے معتبر دی۔ او کہ پہ وړو گوتو وو۔ نو وړے گوتے معتبر دی۔

دلیل القول الأصح د قول اصح دلیل دا دی۔ چہ پہ پنبو کنبی اصل گوتے دی۔ کہ یوکس د بل کس د پنبو گوتے

کت کر لی۔ نویہ ہفتہ باندی پورہ دیت واجبیہی۔ نو پہ پنبہ کنبی اصل گوٹہ دی۔ او پہ پنخو کنبی دري اکثرے دی۔ اود اکثر دپارہ حکم د کل دی۔ نودری گوٹہ بہ د کل قائم مقام شی۔ نوچہ دري گوٹہ بشکارہ شی۔ دا داسی شوہ۔ لکہ چہ تولہ پنبہ بشکارہ شوہ۔ او پہ گوٹو کنبی د ورو اعتبار احتیاط د وجہ شوہ دی۔ یعنی پہ دی کنبی د غٹو گوٹو پہ نسبت احتیاط زیات دی۔ اوکہ پہ موزہ کنبی داسی سورے وی۔ چہ پہ ہغی کنبی دري گوٹہ ننوخی۔ لیکن د مزل پہ وخت کنبی پنبہ نہ بشکاری۔ نوددی خہ اعتبار نشہ۔ یعنی پہ داسی موزہ باندی مسح کول جائز دہ۔

اعتبار الفرق فی خف واحد صاحب د ہدایہ فرمائی۔ چہ مقدار بہ پہ ہرہ موزہ کنبی جدا جدا معتبر وی۔ کہ پہ یوہ موزہ کنبی گنر وارہ وارہ سوری راجع کرے شی۔ اوہغہ د دري گوٹو مقدار تہ رسی۔ نو مسح پرے جائز نہ دہ۔ اوکہ پہ دوو موزو کنبی وارہ وارہ سوری اوشی۔ نودہغی اعتبار نشہ۔ یعنی د دوو موزو سوری کہ د دري گوٹو مقدار تہ اورسی۔ نو مسح پرے بیام جائز دہ۔ خکہ چہ پہ یوہ موزہ کنبی سورے پہ بلہ موزہ کنبی د سفر کولو نہ مانع نہ دی۔

دجنب دپارہ مسح عدم جواز

وَلَا يَجُوزُ الْمَسْحُ عَلَى الْحَقِّينِ اوبہ موزو باندی مسح جائز نہ دہ۔ لَنْ وَجَبَ عَلَيْهِ الْقُسْلُ دہغہ کس دپارہ چہ غسل پرے واجب وی

هل اللغة < وجب وجوباً (ض) واجب کیدل

تصريح < عدم جواز المسح للجنب مسئلہ دا دہ۔ چہ پہ کوم کس غسل واجب وی۔ نو د ہفتہ دپارہ پہ موزو باندی مسح کول جائز نہ دہ۔ صورت دمستلہی دا دی۔ چہ یوکس اودس اوکلو۔ او مونخ نی اوکلو۔ بیبا دے جنب شو۔ خو دہ تہ دومرہ اوبہ ملاویدی۔ چہ دہ پرے اودس کولے شو۔ خو غسل نی نشو کولی۔ نودے بہ د غسل دپارہ تیمم اوکری۔ او د اودس دپارہ بہ دغہ اوبہ استعمال کری۔ او پنبہ بہ اووینخی۔ مسح کول ورته جائز نہ دی۔

دلائل < ① د حضرت صفوان بن عسال رضی اللہ عنہ حدیث دی۔ پہ ہغی کنبی ذکر دی۔ چہ د جنابت پہ حالت کنبی د دواو موزو ویستل او دہغی وینخل ضروری دی۔ خوکہ اودس د متیازو یا خوب د وجہ مات شوہ وی۔ نو پہ دی صورت کنبی د موزو ویستلو ضرورت نشہ۔ بلکہ مسح پرے جائز دہ۔

② عام طور جنابت مکرر نہ وی۔ بلکہ کله کله دجنابت موقع پینیہی۔ او حدث باربار پینیہی۔ نو د جنابت پہ صورت کنبی پہ موزو ویستلو کنبی حرج نشہ۔ نو مسح جائز نشوہ۔ اود حدث پہ صورت کنبی پہ بار بار موزو ویستلو کنبی حرج شتہ۔ اودا خبرہ معلومہ دہ۔ چہ مسح علی الخفین د حرج د دفع کولو دپارہ مشروع شوہ دہ۔ نوچہ پہ کوم خانہ کنبی پہ موزو ویستلو کنبی حرج نہ وی۔ ہلتہ بہ موزو ویستل او د پنبو وینخل فرض وی۔ مسح بہ جائز نہ وی

د مسح نواقض

وَيَنْقُضُ الْمَسْحَ اَوْ مَسْحَ مَاتَوِي مَا يَنْقُضُ الْوُضُوءَ کوم خیز چہ اودس ماتوی

هل اللغة < ينقض، نقض نقضاً (ن) ماتول

تصريح < ورود نقض الوضوء امام قدوری رضی اللہ عنہ فرمائی۔ چہ کوم خیز اودس ماتوی۔ ہفتہ مسح ہم ماتوی۔

دليله > خكه چه مسح على الخف د اودس جزء دې. او كوم خيز چه دكل دپاره ناقض وى. د جزء دپاره به په طريقه اولى سره ناقض وى.

وَيَنْقُضُهُ أَيْضًا نَزْعُ الْخُفِّ اود موزے ويستل هم مسح ماتوى

تصريح > خروج الغنين > اود موزے ويستل هم ناقض دى. خكه چه موزه د حدث دپاره مانع وه. اوچه موزه اووتله. نو مانع ختم شو. او حدث سرايت اوكرلو. او مسح ماته شوه.

دليله > حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دې. چه دوى په يوغزا كښې وو. نبى ﷺ موزے اوويستلې. اوپښته ئې اووينځلې. اود باقى اودس اعاده ئې اونكرله. دغه شان د نورو صحابه كرامو رضي الله عنهم نه هم منقول دى.

خروج احد الغنين > دغه شان كه په دواړو موزو كښې يوه اووتله. نودواړه موزے به اوباسى. او پښته به اووينځى. او مونځ به اوكرى.

دليله > دليل دا دې. چه د غسل او مسح دواړو په يو عبادت كښې جمع كول متعذر دى. نو بله موزه به هم اوباسى. اودواړه پښته به اووينځى.

دمودى تيريدل اوموزى ويستل

وَمُضَى الْمُدَّاءِ د مسح د موده تيريدل (مسح ماتوى)

هل اللغة > ① مضى: تيريدل

تصريح > نقض المسح بفضي المدة > مسئله دا ده. چه د مسح د موده په تيريدو باندې هم مسح ماتيرى. دليل حديث سابق دې. يعنى د نبى ﷺ قول [يسمح بالقيم يوماء ليلة والسافر ثلاثة أيام ولياليها]

فَإِذَا مَضَى الْمُدَّاءُ او كله چه موده پوره شى نَزْعُ خَفَيْهِ نو دواړه موزے به اوباسى وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ او دواړه پښته به اووينځى وَصَلَى او مونځ به اوكرى وَلَيْسَ عَلَيْهِ إِعَادَةُ بَقِيَّةِ الْوُضُوءِ او په ده باندې د باقى اودس راگرځول نشته

تصريح > ما يفعل بعد فضي المدة > كله چه موده د مسح پوره شى. نو موزے به اوباسى. اوپښته به اووينځى. اود باقى اودس راگرځول واجب نه دى. خو په دې شرط چه بل ناقض موجود شوي نه وى.

دلائل > ① دليل دا دې. چه حدث نوم دى د نجاست د وتلو او دمسح موده تيريدل داسې نه دى. نويوه بل باندې قياس كول قياس مع الفارق دى.

② حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه په اثر سره هم ښكاره كيږي. چه دوى په يوه غزا كښې وو. دوى موزے اوويستلې. او صرف پښته ئې اووينځلې. او باقى اودس ئې اونكرلو.

نقض المسح إخراج الغنين قبل المدة > اوهم دا حكم په هغه صورت كښې دې. چه دموده د ختميدو نه وړاندې ده په خپله موزے اوويستلې. يعنى په دې صورت كښې به هم صرف پښته وينځى. د اودس راگرځولو حكم نشته.

دليله > او دليل دا دې. چه د موزو ويستلو په وخت كښې سابقه حدث قدمونو ته سرايت اوكرلو. نودا داسې شوه چه ده هډو دواړه پښته وينځله نه وې.

مقدم چه مسافرض نو د مسح هضم

وَمَنْ ابْتَدَأَ الْمَسْحَ وَهُوَ مُقِيمٌ أَوْ كُومَ كَسَ بِهِ حَالَت د اقامت كښې مسح شروع كړله فَسَافَرٌ قَلِيلٌ عَمَّا يَوْمِهِمْ وَلَيْلَةً أَوْ بِيَا د يوے ورځې او شپې پوره كيدو نه وړاندې مسافر شو مَسَمَ لَكَلَّةً أَيَّامًا وَلَيْالِيهَا نُو درې ورځې او درې شپې به مسح كوي

هل اللغة < ① ابتداءً ابتداءً: شروع كول ② تمام: پوره كيدل ③ سافر، مسافرة: سفر كول **توضيح < المصير الثلاثة للمسئلة >** ددې مسئلې درې صورتونه دي. ① بودا چه په كوم حالت كښې نې موزے اچولې وې. دهغې د ماتيدو نه وړاندې نې سفر شروع كړلو. او بيا په حالت د سفر كښې د څه ناقض د وج د ده مسح ماته شوه. نو په دې صورت كښې به په اتفاق سره موده د اقامت موده د سفر ته منتقله شي. يعنې درې ورځې او درې شپې به مسح كوي.

② چه دحدث نه پس اود مسح د مودے پوره كيدو نه پس سفراو كړي. نو په دې صورت كښې په اتفاق سره موده د اقامت مودے د سفر ته نه منتقل كيږي. يعنې په دې صورت كښې به د يوے ورځې او يوے شپې پوره كيدو نه پس موزے اوباسي.

③ چه سفر شروع كړي. د حدث نه پس اود اقامت دمودے پوره كيدو نه وړاندې. نو په دې صورت كښې به زمونږ په نيز موده د اقامت مودے د سفر ته منتقل كيږي. يعنې درې ورځې او درې شپې به مسح كوي.

دلالة < ① دليل د رسول الله ﷺ د قول [يسمح المقيم يوما وليلة والمسافر ثلاثة أيام ولياليتها] اطلاق دي. يعنې دهر مسافر دپاره درې ورځې او شپې د مسح اجازت دي. اوچونكه د ه هم مسافر شو. نو ده ته به هم د مسح كولو اجازت وي.

② دويم دليل دا دي. چه دمسح حكم د وخت سره متعلق دي. او دكوم څيز حكم چه د وخت سره متعلق وي. په هغې كښې به د آخری وخت اعتبار وي.

الظهيران له < ① لكه حائضه چه په آخری وخت كښې پاكه شي. نو د دغه وخت قضاء به راوړي. اودغه شان كه پاكه ښځه په آخری وخت كښې حائضه شي. نو د دغه وخت موندن ساقط شو.

② داغه شان كه مسافر په آخر وخت كښې مقيم شو. نو پوره موندن به كوي. او كه مقيم په آخری وخت كښې مسافر شو. نو قصر به كوي. نوهر كله چه آخری وخت معتبر شو. نو مقيم چه د اقامت د مودے پوره كيدو نه وړاندې سفر شروع كړي. نو دسفر موده به پوره كوي.

عكس صور العتق < په خلاف چه ده د اقامت يوه ورځ او شپه د مسح موده يوه ورځ او يو شپه پوره كړې وي. اوبيا سفر شروع كړي. نو ده به د سفر موده نه پوره كوي. ځكه چه حدث خو قدم ته سرايت كړې دي. او موزه خو رافع د حدث نه ده. نو د رفع د حدث دپاره به د پښو وينځل ضروري وي.

مسافر چه مقيم شي

وَمَنْ ابْتَدَأَ الْمَسْحَ وَهُوَ مُسَافِرٌ أَوْ خُوكَ چه شروع كړي په مسح او دې مسافروى لَمْ أَقَامِيَا مقيم شي فَإِنْ كَانَ مَسَمَ يَوْمًا وَلَيْلَةً نُو كه مسح نې كړي وي يو ورځ او يوشپه أَوَاكَلًا او يا زيات لَوَمَةً تَزَعُ

خَفِيهِ نَوَازِ مِيرِي پە دە باندې ويستل د دواړو موزو خپلو **وَلَا تَكُنْ أَقْلَ مِنْهُ** او که مسح نې کمه کړې وی د دې نه **تَمَسَّحْ يَوْمَئِذٍ** نو پوره دې کړې مسح د يوې ورځې اوشپې

تَضَرُّعٌ حکم مسح **الْمَسَافِرِ** اقامه په دې عبارت کېنې داوړنی صورت عکس دې تفصيل په هغې کېنې تير شوی دې

په جرموقينو باندې د مسحي حکم

وَمَنْ لَيْسَ الْجَرْمُوقُ قَوْفَ الْخَفِّ او چا چه په موزه باندې جرموق واخلوې **تَمَسَّحْ عَلَيْهِ** نو په جرموق به مسح کوي

هل اللغة ① لبس لبساً (س) اغوستل ② جرموق: ینځه ③ خف: موزه

تَضَرُّعٌ تعريف **الجرموق** جرموق هغه موزه ده چه په موزو باندې دپاسه اچولې شی چه موزه دختو نجاست وغيره نه بچ کوي او دجرموق ساق د موزه دساق نه ورکوتې وي.

في المسح علي الجرموق زمونږ په نيز موزو دپاسه په جرموق باندې مسح کول جائز ده.

دلالت ① دليل حضرت ابن عمر رضي الله عنه حديث دې فرماني **[رأيت رسول الله ﷺ يمسح على الجرموقين]** يعني ما رسول الله ﷺ ليدلې وو چه په جرموقينو نې مسح کوله.

② عقلي دليل دا دې چه په استعمال او غرض کېنې جرموق د موزه تابع وي په استعمال کېنې خو ددې وجې چه جرموق د موزه سره وي او په غرض کېنې دې وجې چه جرموق د موزه د حفاظت دپاره وي لکه څنگه چه موزه دپنډې د حفاظت دپاره وي نو په موزه به جرموق داسه وي لکه ډبله موزه شوه او د ډبله موزه په پورتنی طرف باندې مسح کول په اتفاق سره جائز ده نو د موزو دپاسه چه کوم جرموقين وي په هغې به هم مسح جائز وي.

په جورابو باندې د مسح حکم

وَلَا يُجْزِئُ الْمَسْحَ عَلَى الْجُورَبَيْنِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ امام ابوحنيفه رحمته الله په نيز په جوربينو باندې مسح کول جائز نه ده **[لَا أَنْ يَكُونَا مُجْلَدَيْنِ أَوْ مُتَعَلِّقَيْنِ]** مگر دا چه هغه مجلدې يا منعلې وي

هل اللغة ① جوربين: جورابي

تَضَرُّعٌ قسمي **الجورب** مجلد هغه ده چه دهغې لاندې اوپورته چمره لگيدلې وي او منعله هغه ده چه دهغې لاندې چمره لگيدلې وي د مسح علي الجوربين درې صورتونه دي.

المورد الثلاثة للمسح علي الجوربين ① چه هغه د ډبله کپړې وي او منعله او يا مجلد هغه وي په دې صورت کېنې په اتفاق سره په جوربينو مسح جائز ده.

② چه نه د ډبله کپړې وي او نه منعله وي نو په دې صورت کېنې په اتفاق سره پرې مسح جائز نه ده.

③ چه د ډبله کپړې وي خو منعله نه وي نو په دې صورت کېنې پرې د امام ابوحنيفه رحمته الله په نيز مسح جائز نه ده.

دلیلہ - اود امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ دلیل دا دے۔ چہ جورب پہ موزے پوری ملحق کول پہ ہفہ وخت کنبی تیک دی۔ چہ جورب من کل الوجوہ د موزے پہ معنی کنبی وی۔ حالانکہ جورب د موزے پہ معنی کنبی نہ دی۔ خکہ چہ موزے واچوی۔ نو مسلسل تگہ پہ کنبی ممکن دی۔ او پہ جورابو کنبی مسلسل تگہ کول ممکن نہ دی۔ البتہ کہ جورابے منعلے وی۔ نو چونکہ پہ ہفہ کنبی مسلسل تگہ کول ممکن دی۔ نو خکہ برے مسح جائزہ۔

پہ ذکر شوی دریم صورت کنبی د صاحبینو رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز مسح جائزہ دہ۔

دلائلہ ① دلیل د حضرت ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ حدیث [ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم مسح علی الجوربین] (۱) دی۔ چونکہ حدیث مطلق دی۔ نویہ مطلق جورب باندی بہ مسح جائزوی۔ کہ منعلہ وی او کہ غیر منعلہ وی۔

② عقلی دلیل دا دی۔ کہ جوربین د داسی دلیل کپری وی۔ چہ بغیر د ترلو نہ پہ پٹی باندی ایساری۔ او پہ ہفہ کنبی مزل کول اوسفر کول ممکن وی۔ نو دا جوربین د موزو مشابہ شوی۔ نولکہ خنکہ چہ پہ موزو مسح جائزہ۔ دغہ شان بہ پہ دی ہم جائزوی۔

الجواب عنہ - اود ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ د حدیث محمل ہم دا دی۔ چہ ہفہ جورابے منعلے وی۔ رجوع ابي حنیفۃ رحمۃ اللہ علیہ إلی قول الصحابین رحمۃ اللہ علیہم - اود امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ نہ روایت دی۔ چہ دوی د مرض الوفات نہ اووہ ورخی یا دري ورخی ورندي پہ جوربین غیر متعلین باندی مسح کرے دہ۔ اوچہ کوم حضرات د بیمار پرسی دپارہ ورغلی وو۔ ہفوی تہ نی افرمائیل: [فعلت ما کنت اتمن الناس منہ] ما چہ بہ خلق د کوم کار نہ منع کولو۔ ہفہ کار مے پہ خپلہ اوکرلو۔ ددی نہ معلومہ شوہ۔ چہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ د صاحبینو رحمۃ اللہ علیہم قول تہ رجوع کرے دہ۔ صاحب دہدایہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی۔ چہ فتویٰ پہ دی رجوع الیہ قول باندی دہ۔

پہ ہفہ باندی مسح جائز نہ دہ

وَلَا يَجُوزُ الْمَسْحُ أَوْ مَسْحُ جَانِبَيْهِ دَهِ عَلَى الْعِمَامَةِ بِهٖ پَتَكِي بَانْدِي وَالْقُلُوسُ بِهٖ تَوْبِي بَانْدِي وَالْوُزُغُ بِهٖ بَوْرَقَ بَانْدِي وَالْقَزَائِنُ او پہ دستا نو باندی

حل اللغۃ - ① عمامہ: پتکی ② قلنسوة: توبی ③ برقع: برقعہ ④ قزازین: دستانی

تشریح - **المسح علی العمامۃ** - ① پہ پتکی پہ توبی پہ بورقہ او پہ دستا نو باندی مسح کول جائز نہ دہ۔

دلائلہ ① احناف علماء کرام پہ آیت قرآنی باندی استدلال کوی۔ چہ **وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ** دا قطعی دی۔ او د پتکی د مسح احادیث اخبار احاد دی۔ او پہ ہفہ باندی پہ کتاب اللہ زیادت ممکن نہ دی۔ پہ خلاف د مسح علی الخفین خکہ چہ اول خود قرآن کریم د "جر" پہ قرات کنبی دے طرف تہ اشارہ ملاویری۔ یعنی وارجلکم چہ پہ و امسحوا باندی عطف شی۔ او مجرور او نیلی شی۔ نو معنی بہ دا شی چہ پہ پٹو باندے مسح کوی۔ اودا خبرہ معلومہ دہ۔ چہ بغیر د موزو نہ پہ پٹو مسح کول جائز نہ دی۔ نویہ قرات دجر باندی د عمل کولو دپارہ دا و نیلی شی۔ چہ دا قرات د موزو پہ صورت باندی محمول دی۔ یعنی کلہ چہ تاسو موزے پہ پٹو کری وی۔ نو مسح کوی۔ او بلہ دا چہ د مسح علی الخفین احادیث متواتر دی۔ نو پہ دی سرہ پہ کتاب اللہ باندی زیادت جائز دی۔

⑦ په موزو باندې د مسح کولو رخصت د حرج لرې کولو دپاره ثابت دي. او ددې څیزونو په لرې کولو کېنې څه حرج نشته. نوځکه په دې څیزونو مسح کول جائز نه ده.

په پټو باندې د مسح کولو حکم

وَيَجُوزُ الْمَسْحُ عَلَى الْجَبَانِ أَوْ مَسْحَ جَانِبَيْهِ بِمِثْلِ يَدَيْهِ وَإِنْ شَدَّهَا عَلَى غَيْرِ وَضْعٍ أَوْ كَرِهَ غَيْرُهَا بَغَيْرِ دَاوَسٍ نَهَتْهُ وَيُ

هل اللغة ① جبائر واحد جبيرة: پټنۍ ⑦ شد شدة (ض) سختيدل، تړل

توضیح < تعريف الجبيرة > جبائر د جبيرة جمع ده. او جبيرة هغه لرگۍ ته وائی. چه په مات شوی هډوکی پورې تړل شۍ.

جواز المسح على الجبيرة > قاضي خان فرمائی. چه په جبيرة باندې به د مسح کولو اجازت په هغه وخت کېنې وۍ. چه په زخم باندې مسح کول تکلیف ورکوی. اوکه په زخم باندې مسح کول تکلیف نه ورکوی. نوپه جبيرة به مسح نه کوی. حاصل دا چه په جبائر به مسح کوی. اگرچه بغير د اودس نه نې تړل وۍ.

دلالت > ① دليل دا دي. چه جبيرة تړل شۍ. په وخت د ضرورت. اوپه هغه وخت کېنې د طهارت شرط لگول مفضى الى الحرج دي. نوځکه د طهارت شرط اونه لگيدلو. او په دې باره کېنې اصل دا دي. چه نبی ﷺ په خپله هم په جبيرة باندې مسح کړې ده.

⑦ د احده ورځ چه کله د حضرت علی رضی الله عنه د لاس مړوند مات شو. نو نبی ﷺ حضرت علی رضی الله عنه ته په جبيرة باندې د مسح کولو حکم کړې وو. (۱)

صاحب د عنایه پوره واقعه داسې لیکلې ده. چه حضرت علی رضی الله عنه د نبی ﷺ جنده په لاس کېنې نیولې وه. چه کله د حضرت علی رضی الله عنه لاس مات شو. او جنده او غورځيدله. نو نبی ﷺ او فرمائیل. جنده په گس لاس اوښه. ځکه چه علی په دنیا او آخرت کېنې زما د جنده مالک دي. حضرت علی رضی الله عنه عرض

او کړلو. [ما امنتهم بالجائر] په پټو باندې څه اوکړم. نبی علیه السلام ورته او فرمائیل: [امسح عليها] په پټو مسح کړه. په دې حديث کېنې ددې څه تفصيل نشته. چه پټۍ نې په طهارت تړلې وه اوکه بغير د طهارت نه. نو معلومه شوه. چه په مطلق جبيرة باندې مسح کول جائز ده. که په طهارت نې تړلې وۍ. اوکه بغير د طهارت نه.

⑤ عقلی دليل دا دي. چه د موزو په ويستولو کېنې چه څومره حرج وۍ. نو د جبيرة په لرې کولو کېنې دهغې نه زیات حرج وۍ. نو هرکله چه د حرج لرې کولو د وجه په موزو مسح جائز شوه. نو په جبائرو خو به په طریق اولی سره جائز وۍ.

حكم المسح على بعض الجبيرة وفسلها > باقی پاتې شو ددې حکم که په بعضې جبيرة باندې نې مسح کړې وۍ اوپه بعضې نه وۍ کړې. نو دا به کافی کیږي که نه؟ نو په دې باره کېنې ظاهر روایت کېنې څه ذکر نشته. البته د حسن رضی الله عنه په امالی کېنې دی. چه په اکثره جبيرة نې مسح اوکړله. نو جائز به شۍ. اوکه د نصف یا ددې نه په کمه نې مسح اوکړله. نو کافی به نه وۍ.

مزم التوتيت للمسح على الجبيرة > په جبیره باندې د مسح کولو دپاره څه موده مقرر نه ده. بلکه د زخم د ښه کیدو پورې به په دې مسح کوي. ځکه چه د مسح علی الجبیره د تحدید په باره کښې څه حدیث وارد نه دي.

وَأَنَّ سَقَطَتْ مِنْ غَيْرِ بَرَاءٍ او که جبیره د ښه کیدو نه بغير پریوتله **لَا يَبْتَطِلُ السَّحْمُ** نومسح نه باطلیږي **وَأَنَّ سَقَطَتْ عَنْ بَرَاءٍ** او که په ښه کیدو سره او غورځیدله **يَبْتَطِلُ** نو مسح باطله شوه

تفویح > په دې عبارت سره په مسح علی الجبیره او مسح علی الخفین په مینځ کښې فرق کولو ته هم اشاره اوشوه.

الفرق بين المسح على الجبيرة والمسح على الخفين > ① ځکه چه په مسح علی الخف کښې وخت مقرر دي. او په مسح علی الجبیره کښې وخت مقرر نه دي.

② دویم فرق دا دي. چه مسح علی الجبیره بغير دطهارت نه هم جائز ده. لیکن مسح علی الخف بغير د طهارت نه جائز نه ده

③ دویم فرق دا دي. که جبیره د زخم د تیک کیدو نه بغير پریوتله. نومسح نه باطلیږي. په خلاف د موزه د مسح ځکه که هغه د پښه نه اووتله. نومسح به باطله شی.

دلیله > دلیل دا دي. چه عذر باقی دي. او چه ترکوم پورې عذر باقی وی. نویه جبیره باندې مسح کول داسې دی. لکه ددې د لاندې حصې وینخل. تردې که په یوه پښه باندې جبیره وی. او په هغې نې مسح کړې وی. نوچه بله پښه ته موزه واچوي. نویه هغه موزه باندې مسح کول جائز نه ده. ددې دپاره چه په غسل او مسح کښې جمع لازم نشي. او که جبیره پریوتله د زخم ښه کیدو په وجه نو مسح علی الجبیره به باطله وی. ځکه چه د کوم عذر د وچ مسح علی الخفین جائز وه. هغه عذر زائله شو.

فصل الصلاة بقوط الجبيرة فيها > او که جبیره د مونځ په مینځ کښې او غورځیدله. په داسې حال کښې چه زخم ښه شوې وی. نو د اول نه به مونځ شروع کړي. ځکه چه دا کس په بدل باندې د مقصود حاصلولو نه وړاندې په اصل قادر شو. لکه څنگه چه متیمم د مانځه په دوران کښې په اودس قادر شی. نو د سر نه به مونځ کوي.

بَابُ الْحَيْضِ وَالْإِسْتِحَاذَةِ

ترجمه > (دا) باب د حیض او استحاضه په بیان کښې) دي.

تفویح > **ربط الباب بما قبله** > اوس ددې باب د ماقبل سره مناسبت دا دي. چه په ماقبل کښې د هغه احداثو بیان وو. چه هغه کثیر الوقوع وو. او په دې باب کښې دهغه احداثو بیان دي. چه قليل الوقوع دي.

هما من الأحداث أو الأنجاس؟ > په دې باره کښې اختلاف دي. چه حیض او نفاس د احداثو نه دی او که د انجاسو نه دی. دبعضوراني دا ده. چه دواړه د انجاسونه دي. اود بعضوراني دا ده. چه دواړه د احداثو نه دي. دویم زیات مناسب دي. ځکه چه مصنف **رحمه الله** ددې نه پس باب الاتجاس ذکر کړي دي. نو که دا دواړه د انجاسو د قبیل نه اومنله شی. نو دا به صرف تکرار شی.

الإفتراض والجواب: لیکن دلتہ سوال دا دی. چہ ہر کلمہ دواڑہ پہ معنی کنہی یو دی. نوییا بہ نہی پہ باب د نفاس ذکر کری وو. اود حیض بہ نہی نہ کولو. داسی نہی ولے اونکر لولو. ددی جواب دا دی. چہ د حیض وقوع زیاتہ دہ بہ نسبت سرہ نفاس تہ. نو خکہ نہ د حیض ذکر اونکر لولو.

تعریف الحيض وسبب: حیض پہ لغت کنہی وتونکے ونہ تہ وائی. او د فقہان پہ نیز حیض ہفہ ونہ دہ. چہ د داسی بنہی د رحم نہ خی. چہ ہفہ د بیماری او ورکووالی نہ خالی وی. (عناہ فتح القدیر)

سبب بدء الحيض: پہ اول کنہی دحیض جاری کیدوسبب دا وو. چہ حضرت حواء بی بی د منع شوہ ونہ نہ خوراک اونکر لولو. نودہغی نہ دا ونہ روانہ شوه. او تراوسہ پوری دا امتحان د ہغی پہ لونرو جاری دی. او ترقیامتہ پوری بہ جاری وی.

وجہ عدم ذکر النفاس فی الباب: اوباقی پاتی شوه دا خبرہ چہ پہ دی باب کنہی نہی د نفاس ذکر ولے اونکر لولو. حالانکہ د نفاس حکم پہ دی باب کنہی مذکور دی. جواب دا دی. چہ نفاس د حیض پہ معنی کنہی دی. خکہ چہ دحیض ذکر پہ حقیقت کنہی د نفاس ذکر دی. نوچہ حیض نہی ذکر کر لولو. د نفاس نہ مستغنی شو.

دحیض پہ کلمہ مودہ کنہی اختلاف

أَقْلَ الْحَيْضِ دَحِيضُ كَمَةِ مَوْدَةٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيْسَ بِأَدْرِي وَرَخِي أَوْ دَرِي شَيْبِي دِي وَمَا تَكْصُ مِنْ ذَلِكَ أَوْ كَوْمِ چہ ددی نہ کم وی قَلَيْسُ بِمَيْضِ فَيُؤَا سَيَّاضَةً نَوَهْغَ حَيْضُ نَهْ دِي بَلْ كَمَ هَفْغَ بِهْ اسْتَحَاضَهِ وَی

هل اللغة: ① حیض: ماہواری ونہ

تصريح: **أَقْلَ مَدَةِ الْحَيْضِ** ① زمونہ پہ نیز دحیض کلمہ مودہ درے ورخی او درے شیبی دی. اوکومہ ونہ چہ ددی مودہ نہ کمہ وی. ہفہ استحضہ دہ.

دلیلہ: ② زمونہ دلیل ہفہ حدیث دی. کوم چہ ابو امامہ باہلی، **عائشہ**، عاتکہ **رضی اللہ عنہا**، انس **رضی اللہ عنہ** او ابن عمر **رضی اللہ عنہما** روایت کری دے **لَا تَهْ** قال **أَقْلَ الْحَيْضِ لِلجَارِيَةِ الْهَكَرِ وَالشَّيْبِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ**

وليليهما أكثره عشرًا [آیام] ہم دا مدت د حضرت عمر، علی، ابن مسعود، ابن عباس، عثمان، ابن ابی العاص، و انس بن مالک **رضی اللہ عنہم** نہ منقول دی. او ددی حضرات روایت داسی دی. لکہ چہ د نبی **ﷺ** نہ روایت دی. خکہ چہ پہ مقادیرو کنہی د قیاس خہ دخلہ نہ وی. نو دے حضراتویہ د نبی **ﷺ** نہ اوریدلے وی. او د

حضرت معاذ بن جبل **رضی اللہ عنہ** د حدیث الفاظ دا دی [لا حیض دون ثلاثة أيام ولا فوق عشرة أيام] **المنهجي** ابی یوسف **رحمہ اللہ** د امام ابویوسف **رحمہ اللہ** پہ نیز دوه ورخی د دریمہ ورخی اکثرہ حصہ مودہ د حیض

دہ

دلیلہ: خکہ چہ اکثر قائم مقام د ا کل دہ اوپہ دی قاعدہ باندی عمل کوی چہ ((لا اکثر حکم الکمل)) دے

دحیض اکثرہ مودہ

وَأَكْثَرُهُ أَوْدَ حَيْضٍ أَكْثَرُهُ مَوْدَةُ عَشْرَةِ أَيَّامٍ لَسْ وَرَخِي دِي وَمَا زَادَ عَلَى ذَلِكَ أَوْ كَوْمِ چہ پہ دی باندی زیانہ وی **فَيُؤَا سَيَّاضَةً هَفْغَ بِهْ اسْتَحَاضَهِ وَی**

① **المنهجي** **رحمہ اللہ** د امام شافعی **رحمہ اللہ** پہ نیز یوہ ورخی او یوہ شپہ اقلہ مودہ د حیض دہ.

هل اللغة > ① زائد: زیاتی

تفصیح > اکثرمة العیض > زمونی په نیز د حیض اکثره موده لس ورځې دی.

دلیل > هغه حدیث دی. کوم چه په مخکنی مسئله کښې تیر شوې دي. یعنی [اکثره مشه آیام]

دهیض دوینی رښونه

وَمَا تَرَاهُ الْمَرْأَةُ أَهْوَ هَـ وَهِيَ مِنَ الْحَمَرَةِ يَعْنِي سُرْخَى، وَالصَّفْرَةَ زَيْرُوَالِ وَالْكَدْرَةَ أَوْ خِرُوَالِ، فِي أَيَّامِ الْحَيْضِ، بِه وَرَخُو د حَيْض كُنْهِي هُوَ حَيْضُ نَوْهغه حَيْض دې. حَتَّى تَرَى الْبَيَاضَ خَالِصًا تَرَدُّدُ چه خالص سپین والی اووینی

هل اللغة > ① تراه، رای رؤید(ف): لیدل ② حمرة: سرخی ③ صفرة: زیروالی ④ كدرة: خړوالی ⑤ بیاض: سپینوالی

تفصیح > ألوان العیض > د حیض رنگونه شپړدی. ① تور ② سور ③ زیر ④ خړ ⑤ شین ⑥ خاکی. مصنف رحمه د تور رنگ ذکر ځکه اونکړلو. چه په دې کښې څه اشکال نشته. چه دا د حیض وینه ده.

ځکه چه د نبی ﷺ ارشاد دي. [دما الحیض أسود غیبط محتدم] یعنی د حیض وینه توره تازه او تکه سره وی. په حدیث کښې د غیبط معنی د تازه ده. او د محتدم معنی ده تکه سره. سور رنگ چه کله ډیر سور شی. نو هغه توروالی ته مائل شی. اود خاکی رنگ ذکر نهې ځکه اونکړلو. چه دا خړ رنگ ته نژدې دي. نود خړ رنگ سره د خاکی رنگ ذکر هم اوشو. حاصل دا چه تور او سور رنگ په اجماع سره د حیض وینه ده. او تک شین رنگ په اصح قول سره حیض دي.

اللون المکثور > اود طرفینو هغه په نیز د خړ رنگ وینه حیض دي. که د حیض په اولوروځو کښې وی اوکه په آخری ورځو کښې وی

دلیل > دلیل دا دي. چه حضرت عائشې رضی الله عنها د خالص سپینوالی نه علاوه نور ټول رنگونه حیض ګرځولې دي. امام مالک رحمه په خپل موطا کښې حدیث بیان کړې دي. [عن علقمة بن ابی علقمة عن أمه مولا عائشة امر المومنین أنها قالت كان النساء يعانن إلى عائشة بالدرجة فيها الكسف فيه الصفرة من دم الحیض

ليسنهها من الصلاة فتقول لهن لا تعجلن حتى تری القصة البيضاء] حضرت علقمة بن ابی علقمة رحمه دخپله مور نه چه هغه د ام المومنین حضرت عائشې رضی الله عنها آزاده شوې وينزه وه. روايت کوی. چه بنځوبه حضرت عائشې رضی الله عنها ته ډبی رالیږل. په هغې کښې به د حیض په وینه باندې رنگ شوې کپړه وه. دغه بنځوبه د مونځ په باره کښې تپوس کولو. نو حضرت عائشې رضی الله عنها به ورته فرمائیل: تاسو جلتی مه کوی. ترڅو چه مو خالص سپینوالی نه وی لیدلې. ددې حدیث نه هم ثابت شوه. چه د سپین رنگ نه علاوه باقی نور ټول رنگونه د حیض دی. اوبنکاره ده. چه حضرت عائشې رضی الله عنها چه څه کولو. اوڅه نهې فرمائیل: هغه به نهې د رسول الله ﷺ نه اوریدلی وی

ګون اللون الأخضر من العیض > اوباقی پاتې شوه د شین رنگ وینه نو په دې باره کښې صحیح قول دا دي. که بنځه د ذوات الحیض نه وی. یعنی د داسې عمر وی. چه حیض نهې راځی. نو ددې د وینې شین رنگ به حیض وی. او په دې به حمل کولې شی. چه ددې خوراک په هضم کښې څه خرابی ده. چه په

هغې سره ددې د وينې رنگ شين شوې دې. لکه څنگه چې په بعضې وخت کېنې خپله خرابه شې او د غټو بولو رنگ بل شان شې.

په حيض باندې د روژې او مونځ ساتل کيدل

وَالْحَيْضُ يُقْطَعُ أَوْ حِضٌّ سَاقِطٌ عَنْ الْحَائِضِ الصَّلَاةُ دَحَائِضُهُ نَهْ مَوْنِخْ كَوْلٍ وَتَحَرَّمَ عَلَيْهَا الصَّوْمُ أَوْ يَهْ دې باندې روژه نيول حرامې و تَقْضِي الصَّوْمُ أَوْ حَائِضُهُ نَبْخَهْ يَهْ د روژو قضاء راوړې وَلَا تَقْضِي الصَّلَاةُ أَوْ د مونځونو قضاء به نه راوړې

هل اللغة ① يسقط، اسقط اسقاطاً: غورزول ② يحرم، حرم تحريماً: حرام كوم ③ تقضى قضى يقضى قضاء: قضا كول

تخريج < سقوط الصوم والصلاة > ددې ځانې نه د حيض د احكامو بيان دې. په نهايه کېنې ليكې. چې دحيض په باره کېنې دولس احكام دي. اته خوداسې دي. چې په هغې کېنې حيض اونفاس مشترك دي. اوڅلور داسې دي. چې په هغې کېنې حيض خاص دي. په دغه اتوكېنې يو مونځ پريخودل او قضاء نې نه راوړل دي. بل دروژې پريخودل او بيا قضاء راوړل دي. يعنې دحائضه نېڅې نه مونځ ساقطېږي. او ددې قضاء پرته نشته. او روژه تره ساقطېږي. خو دهغې قضاء پرته شته.

① دلله < ① دليل دا دې. چې حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائې. چې په مونځ زمانو کېنې به څوك د رسول الله صلى الله عليه وسلم په زمانه كېنې پاكه شوه. نو د مونځونو قضاء به نې نه راوړله. اود روژو قضاء به نې راوړله.

② عقلی دليل دا دې. چې د مونځونو په قضاء کېنې حرج دي. ځكه چې هغه دوچنده كيږي. اود روژو په قضاء کېنې حرج نشته. يعنې كه په ټول كال كېنې د يوه نېڅې نه دحيض د وجې مثلاً لس روژې پاتې شي. نوپه باقي يوولسو مياشتو كېنې به د هغې قضاء راوړي. اومونځ داسې نه دي. ځكه روزانه پنځه مونځونه فرض دي. نوچه د پاكي راتلو نه پس دا روزانه د پنځو وختونو مونځونو قضاء راوړي. نو روزانه لس مونځونه شو. پنځه قضاء او پنځه ادي. نو داسې په دې باندې دوچنده مونځونه شو. اوحيض خو په هره مياشت كېنې راځي. نو بېكاره خبره ده. چې په دې كېنې حرج اوتكليف دي. اوالله تعالى د خپلويندگانو ته تكليف لرې كړې دي. فرمائې. **﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمُ الْيَقِينَ مِنْ حَرِّهِ﴾** نوځكه په حائضه نېڅه باندې د مونځونو قضاء نشته.

③ الإعتراض والجواب > دلته كېنې يواشكال راځي. چې وجوب قضاء موقوفه ده په وجوب ادا باندې. ځكه چې قضاء خليفه دے د ادي. اوخليفه په هغه سبب باندې واجبيږي. په كوم سبب چې اصل واجب شوې وي. نوهركله چې په حائضه باندې د روژې نيول واجب نه دي. نو دغه شان پرته دروژې قضاء هم پكار ده. ځه واجب نه وي. ددې جواب دادې. چې قاعده خوهم دا ده. ليكن د روژې قضاء خلاف القياس په نص سره ثابت شوې ده. نوځكه روژې قضاء راوړل شې.

جماعت ته د داخلېدو مجازت

وَلَا تَدْخُلُ الْمَسْجِدَ أَوْ حَائِضُهُ يَهْ جَمَاتُ تَهْ نَهْ دَاخِلِيږي

هل اللغة ① لا تدخل، دخل دخولاً (ن): داخل كيدل ② جنب: جنبى ③ لا حل احلالاً: حلال كيدل ④ عبور: پورې وتل ⑤ مرور: تيريدل

توضیح > دخول المسجد بطريق المروء دریم حکم دا دی. چه حائضه به جمات ته نه داخلیری. او دغه شان حکم د جنب هم دی.

دلیل > دلیل د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا حدیث دی. چه [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ وَجْهًا هَذِهِ الْبَيْتُ مِنَ الْمَسْجِدِ فَلَا أَمَلَ الْمَسْجِدِ لِمَا خَلْفَ وَلَا جَنْبَ] (چه نبی ﷺ فرمائی دی. د کورونو دروازے دجمات نه واروی. ځکه چه زه جمات د حائضه او جنب دپاره نه جائز کوم. یعنی چه ستاسو د کورونو دروازے جمات طرف ته وی. نویښکاره خبره ده. په بعضی وخت کښې سړي جنب وی. یا دغه شان ښځه حائضه وی. چونکه چه دروازه جمات طرف ته وی. نو تک راتګ به هم په جمات وی. چونکه جمات دالله تعالی کور دی. اومقدس مقام دی. نو تاسو ځکه منع کوم. چه دا دروازے د جمات نه واروی. ځکه چه په حالت د جنابت او حیض کښې ستاسو تیریدل هم جائز نه دی

د طواف او وطني کولو حرمت

وَلَا تَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَأَحَائِضُهُ بِهِ دَخَانَهُ كَعَيْنٍ نَهَ بِهِ طَوَافُ نَهَ كَوِي

هل اللغة > ① لا تطوف، طاف طوافاً (ن): طواف کول، راتاویدل

توضیح > حرمة الطواف وعلتها > څلورم حکم دا دی. چه حائضه به د بیت الله نه طواف نه کوی. دلیل دا دی. چه خانه کعبه په مسجد حرام کښې ده. او د حائضه دپاره جمات ته داخلیدل جائز نه دی. نو طواف هم جائز نشو.

تفصیل الله > علامه نجم الدین زاهدی رحمته اللہ علیہ فرمائی. چه دحرمت طواف دپاره په دې علت کښې ضعف دی. ځکه چه ددې تقاضا دا ده. چه دحائضه دپاره طواف ځکه ممنوع دی. چه د خانه کعبه په جمات کښې ده. اود حائضه دپاره جمات ته داخلیدل ناجائز دی. نو طواف هم ناجائز شو. که دا علت وی. نو پکار دا وه. که حائضه د جمات نه بهر وی. او خانه کعبه نه طواف کوی. چه دا طواف صحیح وی. لیکن ددې دپاره طواف مطلقاً ناجائز دی. که د مسجد حرام نه بهر وی او که دننه. حالاتکه د پاکې ښځې دپاره د مسجد نه بهر طواف کول جائز دی.

اللة الصعبة > نو ځکه زیات مناسب دا وه. چه د حرمت طواف دپاره علت دا ګرځولې شوې وو. چه طواف د مونځ پشان دی. او نبی ﷺ فرمائی دی. [الطواف بالبيت صلاة] یعنی د بیت الله نه طواف کول مونځ دی. نو لکه څنګه چه د حائضه دپاره مونځ ممنوع دی. دغه شان طواف هم ممنوع شو. ځکه چه طواف هم حکماً مونځ دی.

وَلَا يَأْتِيهَا زَوْجُهَا وَدَعِ (حائضې) ته به ددې خاوند نه ورځی

توضیح > حرمة الوطئ > اوینځم حکم دا دی. چه حائضه ښځې سره جماع کول حرام ده. .

دلیل > دلیل دالله ﷻ قول دی. (وَلَا تَقْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ) نو که خاوند په حالت د حیض کښې بی بی سره وطئ کول حلال او ګټر لو. نو دے کافر کیږی. او که جرم نې ګټری. نو فاسق شو. او د ګناهه کبیره مرتکب شو.

حکم المصطفیٰ عند الوطی فی حالة العیض > اوکه په حالت د حیض کښې نې وطی اوکړله. ① نوتویه پرې واجب ده. او یو دینار یا نیم دینار به صدقه کوی. ②
 ⑦ اوبعضو فرمائیلی دی. که د حیض په اول کښې نې وطی اوکړله. نو یو دینار به ورکوی. اوکه په آخر د حیض کښې نې وطی کړې وی. نو نیم دینار به ورکوی.

دهائضي اوجنب دپاره د قرآن د تلاوت حرمت

وَكَيْسَ لِلْحَاضِ وَالْجُنْبِ وَالنَّفْسَاءِ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ اوجانزته دی د حائضه جنب او نفاسې دپاره د قرآن پاک لوستل

هل اللغة > ① نفساء: د نفاس والا ینځه ⑦ قرا، قرا قراءة (ف) لوستل

توضیح > حکم قراة القرآن > شپږم حکم دا دی. چه د قرآن پاک لوستل جائز نه دی. د حائضه دپاره او د جنب دپاره که ښځه وی اوکه سړې وی. اود ماشوم دپاره هم جائز نه دی. نه د یو آیت لوستل جائز دی. اونه ددې نه کم.

دلیل > دلیل د نبی ﷺ ارشاد دی. چه [لا تقرا الحائض ولا جنب شیامن القرآن] (۱)

د قرآن پاک د مسه کولو حکم

وَلَا يَجُوزُ لِلْمُحَدِّثِ مَسُّ الْمُصْحَفِ اوجانزته دی د بې اودسه دپاره د قرآن پاک مسه کول إِلَّا أَنْ يَأْخُذَهُ بِغُلَاظِهِ مگر دا چه د هغې په غلاف سره نې اونیسی

هل اللغة > ① مس: لاس لگول ⑦ غلاف: استر

توضیح > مس القرآن للمحدث > اووم حکم دا دی. چه د بې اودسه دپاره دغه شان د حائضه نفاسې او جنب دپاره د قرآن پاک مسه کول جائز نه دی. اوهغه روپې چه په هغې کښې د قرآن پاک یو آیت وی. د هغې مسه کول هم جائز نه دی. مگر په همیانې یعنی تیلی سره ددې مسه کول جائز دی. اودا حکم د بې اودسه سړې هم دی.

دلیل > دلیل د نبی ﷺ ارشاد دی. چه [لا یمس القرآن الا طاهر] (۲) یعنی قرآن به صرف پاک سړې مسه کوی. وجه الفرق بین المحدث والجنب فی حکم القراءة > صاحب د هدایه یو فرمائیلی دی. چه حدث اوجنابت دواړه د مصحف د مسه کولو په حکم کښې برابر دی. خو د قرآن د تلاوت په حکم کښې دواړه جدا جدا دی. نو بې اودسه دپاره د قرآن تلاوت جائز دی. او د جنب دپاره جائز نه دی. وجه دا ده. چه حدث اوجنابت دواړه په لاس کښې حلول کوی. نو ځکه مصحف ته لاس اوړل جائز نه دی. او حدث په خوله کښې دننه سرایت نه کوی. هم دا وجه ده. چه په اودس کښې خوله کښې اوبه اچول فرض نه دی. او جنابت په خوله کښې حلول کوی. ځکه خو په غسل کښې د خوله وینخل فرض دی) نو د بې اودسه دپاره تلاوت جائز او دجنب دپاره ناجائز شو.

(۱) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما أخرجه الترمذی فی الطهارة باب ۱۲۶ رقم ۶۴۵).

(۱) من حدیث عمرو بن حزم أخرجه الحاكم فی المستدرک (۳۹۵/۱) والدارقطنی فی سننه (۱۲۱/۱) والبیهقی فی السنن الکبری (۱۴۱/۱) ومعرفة السنن والآثار رقم ۱۰۶).

حکم المس بخلاف صاحب دقدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی، چہ غلاف ہفہ دی، چہ د مصحف سرہ لکیدلے نہ وی، یعنی د ماس (گوته اورونکی) او ممسوس (چہ خہ تہ گوته وراوری) پہ مینخ کنبی واسطہ وی، او مصحف سرہ متصل نہ وی، لکہ مشر (چہ پہ شریشلکیدلے) وی، حاصل دا چہ د غلاف نہ د قرآن پاک تیلی: مراد ده.

العلاء من الغلاف > صاحب نقایہ فرمائی، چہ د غلاف پہ مصداق کنبی عالمانو اختلاف کرې دی. ① بعضو فرمائیلی دی، چہ غلاف ہفہ دی، چہ مصحف سرہ متصل وی، یعنی شریش شوې وی، (دغه شان چہ گنولے شوی وی، یا پہ پن سرہ لکیدلے وی، ہفہ ہم د مشرز پہ حکم کنبی دی. ② او بعضی عالمان فرمائی، چہ لستونری مراد دی.

③ او بعضو فرمائیلی دی، چہ د غلاف نہ مراد ہفہ تیلہ ده، چہ قرآن پہ کنبی کیخودلے شی، دا قول زیات صحیح دی، ځکہ چہ شریش شوې خو د قرآن تابع دی، او لستونری د مسہ کونکی تابع دی، او تیلہ پہ دی دوارو کنبی د یو تابع ہم نہ ده.

حکم الکتاب الفرہیہ > شرعی کتابونه ددې پہ خلاف دی، ځکہ چہ د اهل علم دپارہ پہ لستونری سرہ ددې د مسہ کولو اجازت شته، ځکہ چہ د هغوی ضرورت دی، او دعامو مشانخو رحمۃ اللہ علیہ ہم دا راتې ده. حکم مس الصیان > اوبه اودسه ماشومانو تہ دقرآن پاک پہ ورکولو کنبی څہ باک نشته، ځکہ کہ دا اجازت ورنکړې شی، نودوه صورتونه دی، یاخوبه دوی د قرآن د مسہ کولو نہ منع کولې شی، اویا به ورته د طہارت حاصلولو حکم ورکولې شی، پہ اول کنبی د قرآن پاک ضائع کیدل لازمی دی، او پہ دوم صورت کنبی ماشومان پہ مشقت اوخرج کنبی اچول دی، (اوخرج د لویوبه حق کنبی مرفوع دمنود ماشومانو پہ حق کنبی خوبه پہ طریق اولی سرہ مرفوع وی.

لسو ورځونه وړاندې د وینې اودریدل

فَإِذَا انْقَطَعَ دُمُ الْحَيْضِ لِأَقَلِّ مِنْ عَشْرَةِ أَيَّامٍ، اوکله چہ د حیض وینه د لس ورځو نہ په کمه موده باندې اودرېږي، لکه یز وطمبأ نود دغه ښځې سره وطی کول جائز نه دی، حتّی تَقْتَسِلَ تردے چہ غسل اوکړي، اَوْ تَمْنِي عَلَيْهَا وَقْتُ صَلَاةٍ، کایله اویا په دې باندې دکامل مانخه وخت تیر شو.

هل اللغة > ① انقطع: بندیدل ② دم: وینه ③ مضى مضياً (ض): تیریدل

تضارح > صورتې جواز الوطی؟ > اتم حکم دا دی.

④ که دعادت مطابق د لسو ورځو نہ په کمه موده باندې وینه اودریدله، نووطی کول جائز نه دی، تردے چہ دغه ښځه غسل اوکړي.

دلیلہ > دلیل دا دی، چہ وینه کله جاری کیږي اوکله اودرېږي، نو د اودریدو جانب ته ترجیح ورکولو دپارہ غسل کول ضروری دی.

⑤ که ښځې د انقطاع نہ پس غسل اونکړلو، اودومره وخت تیر شو، چہ درے په کنبی غسل کولے شو، او تکبیر تحریمه نې ترلے شوه، نواوس ورسره وطی کول حلال دی.

دلیلہ > ځکہ چہ مونخ ددې په ذمه قرض شو، نو حکماً دا پاکه شوه، ځکہ چہ کله شریعت ددې په ذمه مونخ فرض کړلو، نو گویا چہ شریعت ددې د طہارت حکم ورکړلو، ځکہ چہ په حالت دحیض کنبی خو مونخ صحیح نه دی.

حکم الإِطْعَامِ ثَلَاثَةَ وَقْعَاتٍ قَبْلَ الْعَادَةِ > صورت دمسئلی دا دې. که وینه د درې ورځو نه په زیاته موده اود عادت نه په کمه موده اودریډله. مثلاً عادت ئې اووه ورځې وو. او وینه په پنځمه اودریډه. نو په داسې صورت کښې د داسې ښځې سره وطی کول جائز نه دی. تر دې چه عادت ئې پوره شی. اگر چه غسل اوکړی. ځکه چه په عادت کښې اکثر وینه بیا راځی. نو احتیاط هم په دې کښې دې. چه د وطی نه اجتناب اوکړی.

وَإِنْ انْقَطَعَ دَمُّهَا أَوْ كَذَلِكَ دِي وَينِه اودريډه لَعْنَةُ آيَاتِهِ لسمه ورځ جَاَزَ وَطِئُهَا نُو دے سره وطی کول جائز ده قَبْلَ الْفُلِّ وړاندې د غسل نه

تَضَرُّح > حُكْمُ انْقِطَاعِ الدَّمِّ بِالْعُثْرَةِ > اوکه په لسمه ورځ وینه اودریډله. نو دے سره د غسل نه وړاندې وطی کول جائز دی. ځکه چه د حیض وینه د لسو ورځو نه زیاته نه وی. نو معلومه شوه. چه حیض ختم شوې دې.

استِحْبَابُ تَاخِيرِ الْوَطْئِ إِلَى بَعْدِ الْفُلِّ > البته دومره ده. چه د غسل نه وړاندې وطی کول مستحب نه دی. دهغه ممانعت دوح کوم چه په قراءت د تشدید کښې راغله دې. په قراءت د تشدید کښې یعنی ﴿وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ﴾ (د طاء او هاء په شد سره) په دې قراءت کښې مبالغه مطلوب ده. (چه دوی ښه پاکې شی. او مبالغه (یعنی ښه پاکې. از مترجم) به هله راشی. چه د وینې بندیدو نه پس غسل هم اوکړی. دا قراءت اگر چه دواړو صورتونو ته شامل دې. که لس ورځې وی اوکه د لسو نه کمه وی. لیکن فرق به دا وی. که د لسو نه کمه موده باندې وینه اودریډله. غسل به ضروری وی. د غسل نه وړاندې ورسره وطی کول جائز نه ده. او که په لسمه ورځ اودریډله. نو د غسل نه وړاندې هم وطی جائزه. لیکن مستحب دا ده. چه غسل اوکړی.

د طهر فاضل او غیر فاضل بیان

وَالطَّهْرُ إِذَا تَحَلَّلَ بَيْنَ الدَّمْعَيْنِ أَوْ طَهَرَ كَلَهُ چه د دوو وینو په مینځ کښې واقع شی فِي مَدَّةِ الْحَيْضِ به موده د حیض کښې فُتُوْكَ الدَّمِّ الْحَارِي نودا جاری وینې پشان دې.

هل اللغة > ① طهر: پاکي ② تخلل تخللاً: په مینځ کیدل

تَضَرُّح > اِقَامَ الطَّهْرَ > طهر (د طاء په پېښ سره) د دوو حیضو په مینځ کښې هغه وخت ته وائی. چه جدوالی نه راوسته وی. بیا طهر په دوه قسمه دې. طهر فاسد (ناقص) او طهر کامل. طهر کامل په اتفاق سره فاضل وی.

توضیحه > طهر ناقص که په پنځلس ورځو کښې د دوو وینو په مینځ کښې د حیض په موده کښې واقع شو. نودا طهر به فاضل نه وی. بلکه دا ټوله موده به حیض گنلې شی. مثلاً یوه داسې ښځه چه په اول ځل پرے حیض راشی. یوه ورځ وینه جاری وی. بیا اته ورځې بنده وی. بیاني یوه ورځ وینه اولیدله. نو دا لس واړه ورځې به حیض وی. دا روایت امام محمد رحمته الله علیه د امام اعظم رحمته الله علیه نه کړې دې.

دلیل دا دې. چه د حیض په موده کښې مسلسل وینه راتلل د چا په نیز باندې شرط نه دې. نود وینې په راتلو کښې به اول او آخر معتبر وی. لکه څنگه چه د زکاة په وجوب کښې د کال اول او آخر معتبر وی. (چه دکال په اول او آخر کښې ورسره نصاب برابر وی. نو که مینځ کښې د نصاب نه مال کم شوې وی. بیا هم زکاة واجب دې. د ټول کال راگیرول شرط نه دې.

الرواية الثانية > د امام ابوحنيفة رحمته نه په دې مسئله كېنې دويم روايت دا منقول دی چه طهر ناقص مطلقاً فاصل نه دې. اگرچه دا طهر د لسو ورځو نه زيات ولې نه وي. دا قول دامام ابويوسف رحمته دې. اودا د امام ابوحنيفة رحمته آخری قول دې. ددې قول په بناء د حيض اول اوآخر دواړه طهر كېدے شی. ددې صورت دا دې. چه د يوه ښځې عادت دا وي. چه دهره مياشتې د اول تاريخ نه تر لسم تاريخ پورې وينه وينی. نودے د خپل عادت نه يوه ورځ وړاندې وينه اوليدله. او بيا لس ورځې پاكه وه. نواوس دا لس ورځې به حيض وي. چه په دغه كېنې نې هلو وينې ليدلې نه ده. اود عادت نه يو ورځ وړاندې وينه اود لسو ورځو نه پس يوه ورځ وينه دا دواړه به استحاضه وي. په مفتی اومستفتی دواړو باندې د آسانتيا دوح د قول مفتی به دې. (كذا في الهداية)

د طهر موده

وَأَمَّا الطَّهْرُ ثَمَنَةَ عَشَرَ يَوْمًا وَد طهر ادنی موده پنځلس ورځې دی

تخریج > اقل مدة الطهر > فرماني. چه كمه موده د طهر پنځلس ورځې دی. اودا قول د ابراهيم نخعی تابعی رحمته نه هم منقول دې. **دالله > ①** دا ښكاره ده. چه ابراهيم نخعی رحمته په د صحابی نه اوریدلی وي. او صحابی په دنی رحمته نه اوریدلی وي. ځكه چه دا مقدار دې. اوبه شریعت كېنې مقدار په سماع سره ثابتیږي. په قیاس سره د مقادیرو اندازه نشی كولی.

② شيخ ابومنصور ماتریدی رحمته ددې دپاره استدلال كړې دې. چه د طهر كمه موده پنځلس ورځې دی. چه الله تعالی د صغیرے اوآنيس په حق كېنې يوه مياشت د طهر او حيض دواړو قائم مقام گرځولی دی. او قاعده دا ده. چه كوم څيز دوو څيزونو ته منسوب وي. نو هغه څيز به په دواړو برابر برابر تقسیمول شي. نومناسب خودا وه. چه نیمه مياشت دحيض وه اونیمه د طهر. ليكن په دې باندې نص موجود دې. چه حيض د نیمه مياشتې نه كم وي. نوحيض دپنځلسو ورځو نه كم شو. اوطهر په خپل تقسیمی موده باندې باقي پاتې شو.

③ په مبسوط كېنې دی. چه موده د طهر د اقامت د مودے نظیر دې. نولكه څنگه چه په حالت د اقامت كېنې كم شوې مونځونه واپس پوره كيږي. اودغه شان روژه چه په حالت د سفر كېنې نې نیول معاف وي. نوبه حالت د اقامت كېنې دهغې راگرځول فرض كيږي. اود احاديثو نه دا خبره ثابته ده. چه كمه موده د اقامت پنځلس ورځې ده. نودغه شان به كمه موده د طهر هم پنځلس ورځې وي. اوهم ددې وجې د سفر په كمه موده چه درې ورځې دی. كمه موده د حيض مقدر كړې شوې ده. چه درې ورځې دی. ځكه چه دواړو كېنې هر يوه مونځ او روژې كېنې تاثیر كوي. (ځكه چه د درې ورځو سفر په مانځه كېنې قصر پیدا كوي. او په روژه كېنې افطار جائز كوي. اودغه شان حيض مونځ او روژه ساقط كوي.

وَلَا غَايَةَ لِأَكْثَرِهِ وَد زيات طهر څه اندازه نشته

تخریج > اكثر مدة الطهر > اود اكثر طهر څه اندازه مقرر نه ده. نوترڅو پورې چه دا طهر گوري. نو مونځونه او روژې دے نیسی. اگرچه دا طهر ددې ټول ژوند راگیر كړي. ځكه چه بعضي وخت طهر يو يو كال دوه

دوہ کالہ جاری وی۔ بلکہ ددی نہ ہم زیات وی۔ ددی وجہ د طہر د زیاتے مودے خہ حد نشی مقرر کولی۔

ایام طہر البتة المستحاضة البتہ کہ د بنسخی وینہ ہمیشہ دپارہ جاری شی۔ نو پہ دے صورت کنبی دعامو عالمانو **رحمہم اللہ** پہ نیز خامخا خہ مقدار مقرر کول ضروری دی۔ نوکہ یوہ بنسخہ پہ اول خل حائضہ شی۔ او ددی وینہ بندہ نشوہ۔ نویہ ہرہ میاشت کنبی بہ لس ورخی د حیض وی۔ اوباقی ورخی بہ طہر شمارلے شی۔ نوکہ میاشت د دیرشو ورخو وی۔ نو طہر بہ شل ورخی وی۔ اوکہ میاشت د یوکم دیرش ورخو وی۔ نو طہر بہ نورس ورخی وی۔

استحاضہ خہ نہ منع کوی

وَدَمُ الْإِسْتِحْضَةِ او داستحاضہ وینہ **هُوَ مَا تَرَاهُ الْمَرْأَةُ** دا ہغہ وینہ دہ چہ وینی نی بنسخہ **أَقْلَ مِنْ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ** کمہ د دریو ورخونہ **أَوْ أَكْثَرٍ مِنْ عَشْرَةِ أَيَّامٍ** او یا زیاتہ د لسو ورخو نہ **فَحُكْمُهُ حُكْمُ الرَّعَا فَيَنْبَغُ دِي** حکم پشان د حکم د پوزے د وینے پشان **لَا يَنْتَفِئُ الصَّلَاةُ وَلَا الصَّوْمُ وَلَا الْوُطَى** نہ مونخ منع کوی نہ روزہ منع کوی اونہ وطی

هل اللغۃ ① رعا: نکسیر ② لا یمنع، منع منعاً: منع کیدل ③ حصیر: پوزکے]

توضیح < **وجه المشابهة مع الرعا** > داستحاضہ وینہ د پوزے د وینے پشان دہ۔ یعنی خنگہ چہ د پوزے وینہ د رگ نہ راخی۔ دغہ شان د استحاضہ وینہ ہم د رگ نہ راخی۔ نو لکہ خنگہ چہ د پوزے وینہ روزہ مونخ او وطی نہ منع کوی۔ دغہ شان داستحاضہ وینہ ہم داخیزونہ نہ منع کوی۔
دلیلہ < دلیل ہغہ حدیث دی۔ کوم چہ ابن ماجہ دام المومنین **رحمہم اللہ** نہ نقل کرے دی۔ پورہ حدیث دا دی۔ [من عائشة قالت جاءت فاطمة بنت أبي حبيش إلى النبي **ﷺ** فقالت إني امرأة أستحيض فلا أطهر أبداً أفادعوا الصلاة فقال **ﷺ** لا يجتنبی الصلاة أيام حیضک ثم اغتسل وتوضی لكل صلاة ثم صلی وإن قطر الدم علی الصلوا] (۱) ام المومنین حضرت عائشہ **رضی اللہ عنہا** فرمائی۔ چہ فاطمہ بنت ابی حبیش نبی **ﷺ** تہ راغلہ۔ او عرض نی اوکے لو۔ چہ زہ استحاضہ بنسخہ یم۔ ہمیشہ دپارہ رانہ وینہ روانہ وی۔ آیا زہ مونخ پر پردم؟ نبی **ﷺ** ورتہ اوفرمائیل: نہ بلکہ د حیض بہ ورخو کنبی مونخ پر پردہ۔ اوبیا غسل کوه۔ اودھر مانخہ دپارہ اودس کوه۔ اومونخ کوه۔ اگرچہ پہ پوزی باندی وینہ خاخی۔

وَأَذْأَزَادَ الدَّمُ عَلَى عَشْرَةِ أَيَّامٍ او کلہ چہ زیاتی شی وینہ پہ لسو ورخو **وَلِلْمَرْأَةِ عَادَةٌ مَعْرُوفَةٌ** اود بنسخی معلوم عادت وی **رَدَّتْ إِلَى أَيَّامِ عَادَتِهَا** نو واپس کولے بہ شی ورخو د عادت خپل تہ **وَمَا أَزَادَ عَلَى ذَلِكَ فَهُوَ اسْتِحْضَاءٌ** او کومہ وینہ چہ زیاتی وی پہ ہغے (عادت) باندی نو ہغہ بہ استحاضہ وی

توضیح < **الزيادة على العادة التي تكون أقل من عشرة أيام** > دا حنا فو عالمانو **رحمہم اللہ** پہ نیز چہ کوم حکم متفق علیہ وو۔ امام قدوری **رحمہم اللہ** ہغہ حکم بیان کرلو۔ اود مختلف فیہ ذکر نی اونکرلو۔ نو اول مختلف فیہ اوگوری۔

(۱) من حدیث عائشہ **رضی اللہ عنہا** قالت جاءت فاطمة بنت أبي حبيش إلى النبي **ﷺ** الحديث أخرجه ابن ماجه في الطهارة باب ۱۱۵ والنسائي في الطهارة باب ۱۲۰ والدارمي في الوضوء باب ۸۶ وأحمد في المسند (۴۲۶)۔

الزَّيَاةَ عَلَيَّ الْعَلَّةَ وَعَلَيَّ مَشْرَةَ أَيَّامٍ > چه د یومے بنخې عادت د لسو ورځو نه کم وی. لیکن دا خل نه وینه د لسو ورځو نه زیاته شوه. نو په دې صورت کښې حکم دا دی. چه کومه وینه د عادت په ورځو کښې راغلې وی. نو هغه به حیض وی. او چه کومه وینه په زیاتې ورځو کښې راغلې وی. هغه به استحاضه وی.

والله > ① د نبی ﷺ دا ارشاد دی. چه [تدم المستحاضة الصلاة أيام أقرائها] (په حدیث کښې د ایام أقرائها) نه مراد دعادت ورځې دی. نود حدیث مطلب دا شو. چه مستحاضه ښځه به د خپل عادت په ورځو کښې مونځ پرېږدی. او د عادت د ورځو نه په زیاتې ورځو کښې به مونځ نه پرېږدی. ② عقلی دلیل دا دی. چه د عادت د ورځونه زیاتې وینه د لسو ورځو نه د زیاتې وینه پشان ده. او کومه وینه چه د لسو ورځو نه زیاته وی. هغه په اتفاق سره استحاضه ده. نودغه شان چه کومه وینه په عادت باندې زیاتې وی. هغه به هم استحاضه وی.

وَأَنَّ ابْتِدَاءَ مَعَ الْبُلُوغِ مَسْحَاةً أَوْ كَهْ بِبُلُوغِ سِرِّهِ مَسْحَاةً شَوْهَ فَيُضْطَرُّ عَشْرَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ مَكْمَرٍ نود هغې حیض به په هره میاشت کښې لس ورځې وی. وَالْبَاقِي اسْتِحْاضَةٌ أَوْ يَاقِي به استحاضه وی

تفصیح > طهر من ابتداء من مسحاة > او که داسې ښځه وی. چه وړاندې پرې حیض نه وی راغلې. بلکه په اول خل حاضه شی. او هم ددې حیض نه مستحاضه شی. نو په هره میاشت کښې به لس ورځې د حیض وی. او باقی به استحاضه وی.

دلیل > ځکه که په لسمه ورځ ددې وینه اودریدل. نودا لس ورځې به ټولې دحیض وی. خو هرکله چه وینه د لسونه زیاته شوه. نو په دې کښې شك راغلو. چه د درې ورځو نه زیاتې حیض دے که استحاضه؟ نو یقینې څیز به ددې شکې څیز د وج نشی زانله کیدې. (یعنی دا یقینې خبره ده. چه د حیض لس ورځې اکثره موده د حیض ده. او دا احتمالی خبره ده. چه کیدے شی. ددې حیض د لسو ورځو نه کم وی. نو یقینې چه لس ورځې دی د شکې چه د لسو نه کمے دی. د وج نشی زانله کیدې.

د هره مانځه د وخت دپاره د مستحاضه اودس

وَالْمَسْحَاةُ مَسْحَاةٌ وَمَنْ يَهْ سَلَسَ الْبُولَ أَوْ كَم سَرِي بَانْدِي چه د متیازو بیماری وی. وَالرَّغَافُ الدَّاهِرُ أَوْ دَاجَا چه همیشه دپاره د پوزے نه وینه روانه وی. وَالْجَزْرُ الَّذِي لَا يَرِقُّ أَوْ هغه زخم چه جوړېږي نه يَتَوَضَّعُونَ يَوْثِي كُلِّ صَلَاةٍ نودا خلق به اودس کوی دهرمانځه د وخت دپاره وَيُصَلُّونَ بِذَلِكَ الْوَضُوءِ فِي الْوُثْبِ مَا شَاءُوا. او په دغه اودس چه په وخت کښې دننه نهې څومره خوښ وی مونځ کوی مِنْ الْعَرَابِضِ وَالنَّوْافِلِ فرض او نفل

هلم اللغة > ① سلسل البول: د متیازو نه بندیدل ② رعا: نکسیر د پوزې نه وینه راتلل ③ لا یرقا، رقا: اوچیدل

(۳) من حدیث جددعی بن ثابت ؓ أخرجه ابوداود فی الطهارة باب ۱۱۲ رقم ۲۹۷ والترمدی فی الطهارة باب ۹۴ وابن

ماجه فی الطهارة باب ۱۱۵ والبیهقی فی السنن الکبری (۵۱۱۱) رقم ۱۶۳۳.

تصريح وجه تاخير الاستعانة من العيضي وتقدمها علي الناس حيض چونكه د نفاس او استحاضه په نسبت كثير الوقوع وو. ځكه نې هغه وړاندې بيان كړلو. اوده پسي نې د استحاضه حكم بيان كړلو. ځكه چه د نفاس نه پس د زياتو اسبابو دوج استحاضه كثير الوقوع دي.

اسباب الاستعانة ① ځكه چه بنځه كله ددې وجې مستحاضه گرځي. چه د نفاس د عدت نه زياته وينه اووینی. ② اوكله ددې وجې مستحاضه گرځي. چه دحيض وينه د لسوورخونه زياته اووینی. ③ اوكله ددې وجې مستحاضه گرځي. چه دخپل عادت نه وينه زياتی شی. او دلسوورخو نه تيره شی.

④ اوكله ددې وجې مستحاضه شی. چه د درې ورځو نه كمه وينه اووینی.

⑤ يا ددې وجې مستحاضه شی. چه د طهر د موده پوره كيدونه وړاندې وينه راشی.

⑥ يا دعامو عالمانوپه نيز د نهوكالونه وړاندې وينه راشی. نو دا هم مستحاضه گرځي. ددې په خلاف د نفاس صرف يو سبب دي. چه ولادت د ماشوم دي.

تعريف المستعانة مستحاضه هغه بنځه ده. چه د فرض مونځ يووخت پرې داسې نه تيريږي. مگر چه په كوم غدر كښې دا اخته وي. هغه په كښې موجوديږي. اودا حكم دهغه چاهم دي. چه هغه د مستحاضه په معنى كښې وي. لكه كوم كس چه دهغه متيازې نه اودريږي. او هغه څوك چه د پوزې وينه نې نه اودريږي. او هغه زخم چه وينه نې نه اودريږي. او هغه څوك هم معذور دي. چه د اسهال بيمارۍ نې وي. او خيښه نې نه اودريږي. بلكه باربار اودس ماتې ته كښي. او چه بې اختيار د باد وتلو بيمارۍ نې وي. ځكه چه ضرورت ددې غدرونو سره متحقق كيږي. او ضرورت ټولو ته شامل دي. نو په دوى كښې به هريو كس دمعدوربه حكم كښې وي.

أداء الصلاة بوضوء المعنور مسئله دا ده. ① چه څوك مستحاضه وي. يا د چا متيازې نه اودريږي. يا د چا د پوزې نه وينه روانه وي. يا د چا داسې زخم وي. چه د هغې وينه نه اودريږي. نو مسئله دا ده. چه د داسې معذورينو دپاره زمونږ په نيز په وخت كښې دننه دننه په يو اودس باندې چه څومره نې خوښه وي. مونځونه كولې شی. كه فرض وي او كه نفل كه واجب وي او كه نذر. ② عقلي دليل دا دي. چه د آسانتيا دپاره وخت د مونځ قائم مقام گرځولي شوي دي. نو د حكم مدار به په وخت وي. په ادا كولويه نه وي. ځكه چه كله يوڅيز د بل څيز قائم مقام وي. نو مقصود به هم هغه وي.

د معذورينو اودس په ناقض كښې مذاهب

فَإِذَا خَرَجَ الْوَقْتُ أَوْ كَلَهُ وَخَتِ أَوْ تَلَّ بَطَلَ وَضُوءُهُمْ نَوَدَّيْ مَعْذُورِينَ أَوْ دَسَ بَاطِلٌ شَوْكَانَ عَلَيْهِمْ
اِسْتِيفَافُ الْوُضُوءِ لِصَلَاةٍ آخَرَى أَوْ دَبَلِ مَوْنِج دپاره به بل اودس كوى

حل اللغة ① خرج خروج. راولتل. بطل بطلاناً. باطل كيدل. ② استيفاف، استئناف، استئنافاً. د نوې سر نه شروع

تصريح نقض وضوء المعنورين بفروج الوقت صورت دمستعلي دا دي. چه كله د فرض مونځ وخت اووتلو. نو ددې معذورينو اودس مات شو. كه څوك بل فرض مونځ كول غواړي. نو دهغې دپاره به بل اودس كوى. **صورة المسئلة** كه يومعذور د نمر راختلو په وخت كښې اودس اوكرلو. نو د طرفينو څخه په نزد په دغه اودس باندې مونځ كولې شی. ترده چه د ماسپڅين وخت خارج شی. ځكه چه د طرفينو څخه په نيز

خروج د وخت ناقض دي. او په دې صورت کښې د ماسپڅين د وخت دخول خوموجود شو. ليکن خروج د وخت نه دے موجود شوې. ځکه چه هغه خو د نمر راختنه پس اودس کړې دي. **دليله** > دليل دا دي. چه د وخت نه وړاندې طهارت حاصلول ضروري دي. چه څنگه وخت داخل شي. نو د مونځ په ادا کولو باندې قادر وي. حاصل دا دي. چه وخت د ادا قائم مقام دي. او د فرض په ادا کولو باندې د طهارت تقديم واجب دي. نو د قياس تقاضا دا وه. چه د ادا په خليفه يعنی وخت باندې دے هم د طهارت وړاندې والی واجب وي. ليکن د خليفه مرتبه د اصل دمرتبه نه د کمولو دپاره په خليفه باندې د طهارت تقديم جائز او گرځولې شو. نو هرکله چه په وخت باندې د طهارت تقديم جائز شو. نو دخول د وخت ناقض نشي جوړېدې. ځکه که دخول د وخت د طهارت دپاره ناقض او گرځولې شي. نو تقديم د طهارت به ناممکن شي. او خروج د وخت چونکه د حاجت د زوال دليل دي. نو په هغه وخت کښې به د حدث سابق ظهور معتبر وي. نو چه څنگه وخت خارج شي. اودس به ماتېږي.

حقیقه نسبتة النقض إلى الوقت > دا خبره يادساتی چه په حقیقت کښې نه دخول د وخت ناقض دي. اونه خروج د وخت. بلکه په حقیقت کښې حدث سابق ناقض دي. ليکن چونکه د حدث د ظهور نه وخت مانع وو. کله چه وخت ختم شو. نو حدث ښکاره شو. نو ځکه د نقض نسبت مجازی طور دخول د وخت او خروج د وخت ته شوې دي.

الوقت المعتبر في الخروج والدخول > ① صاحب د هدایه **رحمته** فرمائیلى دی. چه دکوم وخت د دخول او خروج اعتبار کړې شوې دي. دهغې نه د فرضی مونځ وخت دي. د نقل او واجب مونځ وخت نه دي. تر دے که معذور د اختر دمانځه دپاره اودس او کړلو. نو د طرفینو **رحمته** په نیز په دې اودس باندې د ماسپڅين د مونځ کولو اجازت شته. او هم دا صحیح قول دي. ځکه چه داختر مونځ د ځاینت د مونځ پشان دي. يعنی چه فرض نه دي. نو دا اود ځاینت مونځ دواړه په یو مرتبه کښې دي. اگر چه داختر مونځ واجب دي. نو د فرض مونځ وخت د عدم خروج د وجه دده اودس نه ماتېږي. نو ځکه ورته په دغه اودس باندې د ماسپڅين د مونځ کولو اجازت شته.

② اود بعضې فقهاؤ دا رائي ده. چه په دغه اودس باندې ده ته د ماسپڅين د مونځ کولو اختیار نشته. ځکه چه د واجب مونځ وخت اووتلو. ځکه چه د اختر مونځ واجب دي. او واجب په منزله د فرض وي.

د نفاس تعریف

وَالنَّفَاسُ هُوَ الدَّمَارُ وَنَفَاسٌ هُوَ وَبِهِ دَ الْخَارِبُ عَقِيبُ الْوَلَادَةِ چه د ولادت نه پس راوځی

هل اللغة > ① دم: وينه ② عقيب: پس ③ ولادة: بچې]

تعريف النفاس > نفاس دنون په زور او زیر سره لوستلې شوې دي. کومه وينه چه د ښځې سره خاص ده. هغه درې قسمه ده. ① حیض ② استحاضه ③ نفاس دحیض او داستحاضه د احکامو د فراغت نه پس په دې فصل کښې د نفاس بیان کوی. نفاس مصدر دے [نفس المرأة] نه (دنون په ضمه او فتحه سره) او کله نفاس د نفساء د جمعې دپاره استعمالېږی. د فقهاؤ په اصطلاح کښې نفاس هغه وينه ته وائی. چه د ولادت نه پس راځی.

حکم دجوب الفسل بالولادة من غير رؤية دم ① علامه ابن الهمام **رحمته** فرمائی. د صاحب قدوري **رحمته** د عبارت

نه دا معلومیرې. که د ښځې ولادت اوشی. اووینه اونه وینی. نو دا نفاسه نه گرځی. او په دې باندې به غسل واجب نه وی. دا د صاحبینو ښکاره نقل دی.

دولادت له وړاندې د وینې حکم

وَالْدَمُ الَّذِي تَرَاهُ الْحَامِلُ اَوْ هغه وینه چه حامله ښځه نې اووینی (که په اول کښې وی یا د ولادت په دوران کښې وی) قَبْلَ خُرُوجِ الْوَلَدِ ماشوم د پیدا کیدونې وړاندې وی اسْتِحْضًا نوهغه استحاضه ده

هل اللغة ① دم جمع دماء: وینه ② تراه، رای رؤیة (ف): کتل ③ حامل: حامله ښځه ④ خروج: راوتل

توضیح: حکم الدم الذي يكون في حالة الحمل أو قبل الولادة مسئلة دا ده. که حامله ښځې د حمل په حالت کښې وینه اولیدله. یا نې د ماشوم پیدا کیدو نه وړاندې د ولادت په حالت کښې. نو دا وینه زمونږ په نيز د استحاضه ده. اگر چه د حیض مودې ته اورسی.

دلیل: دلیل دا دې چه حیض د رحم وینه وی. او د رحم وینه راتلل د حاملې نه ممکن نه دی. ځکه چه دالله تعالی عادت په دې جاری دې چه د حمل دوج د رحم خوله بنده شی. چه په رحم کښې دننه څیز رابهر نشی. نو کله چه د حاملې د رحم خوله بنده وی. نو د حمل په حالت کښې چه کومه وینه راوځی. هغه به د رحم نه علاوه د بل ځانې نه وی. اود رحم نه سوا چه کومه وینه راځی. هغه د استحاضه وینه وی. نو ځکه به دا وینه د استحاضه وی.

حکم ولادة السقط: مسئلة: ناقص ماشوم چه بعضې اندامونه نه جوړ شوی وی. مثلاً ① گوته، نوکونه، ويخته وغیره. نو دا دکامل ماشوم په حکم کښې دې. یعنی ښځه په دې باندې نفاسه گرځی. ② او که دا د چا وينزه وی. نو اوم ولده گرځی.

③ او که مطلقه ښځه وی. نو عدت نې پوره کیرې. ځکه چه د حاملې عدت وضع د حمل وی. او که صرف چیمړه وی. څه اندامونه په کښې جوړ شوی نه وی. نو د داسې ښځې په حق کښې دنفاس حکم نشی ورکولې. نو که دې ښځې وینه اولیدله. او هغه وینه د حیض وینه گرځول ممکن وی. چه کس مودې د حیض ته رسیدله. نو دا به حیض گرځولې شی. او که حیض گرځول نې ممکن نه وی. نو استحاضه به وی.

دنفاس د کسې اوزياتې مودې بیان

وَأَقْلُ النَّفَاسِ لَأَحَدَلَهُ اود کس مودې دنفاس څه حد نشته وَأَكْثَرُهُ أَرْبَعُونَ يَوْمًا اوزياتې موده دنفاس څلویښت ورځې دی. وَمَا زَادَ عَلَى ذَلِكَ فَهُوَ اسْتِحْضَاءٌ اوجه څه په دې باندې زیادت وی هغه استحاضه ده

هل اللغة ① اقل: کم ② خروج: راوتل

توضیح: لاحد لأقل مدة النفاس: زمونږ د عالمانو ښکاره په دې باندې اتفاق دې. چه د نفاس د کس مودې دپاره څه حد نشته. که د ښځې ولادت اوشو. اولږ وخت پس نې وینه بنده شوه. نو دا پاکه شوه. نو اوس به روژه نیسی او مونږونه به کوی.

دلیل: إن لاحد لأقل مدة النفاس: دنفاس دکس مودې د څه حد نه مقررتیا دلیل دا دې. چه د ماشوم پیدائش ددې خبرې علامه ده. چه دا وینه د رحم نه راغلی ده. او د ماشوم د پیدائش نه پس چه کومه وینه

راخی. هغه نفاس دې نواوس د څه اضافی نښه ضرورت نشته. او حیض ددې په خلاف دې ځکه چه په هغې کښې کم از کم درې ورځې شرط دی. چه ددې وینه د رحم نه را تلل معلوم شی. ځکه چه ددې په حیض کیدو باندې بله څه علامت نشته. (سوا ددې نه چه درې ورځو ته دا وینه اورسی. اکثره النفاس) د نفاس اکثره موده څلویښت ورځې دی.

هالله > ① د حضرت ام سلمه رضی الله عنها حدیث دې. چه [ان النبی ﷺ وقت للنفس أربعین یوما] او په ابوداود او ترمذی کښې دا حدیث په دې الفاظو مروی دې. [قالت كانت النساء تتعدى على عهد رسول الله أربعین یوما] د ام سلمه رضی الله عنها فرماني. چه د نفاس زنانه به د نبی ﷺ په زمانه کښې څلویښت ورځې کیناستلې. زمونږ دا مذهب د ام سلمه رضی الله عنها نه علاوه د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما، عائشه رضی الله عنها، ام حبیبه رضی الله عنها او ابوهریره رضی الله عنه نه هم نقل دې. او ښکاره خبره ده. چه دا حدیث به د حضرت صباحه کراموه رضی الله عنها د نبی ﷺ نه اوږدیدی وی.

② عقلی دلیل دا دې. چه اکثره موده د نفاس د حیض د اکثره موده په څلورچنده ده. او په باب الحیض کښې دا خبره تحقیق ته رسیدلې ده. چه زمونږ په نیز اکثره موده د حیض لس ورځې دی. نو ددې څلورچنده څلویښت ورځې شوې.

په نفاس کښې د څلویښتو ورځونه د وینې زیادت

وَلَوْ كَانَ أَزَلُّ الدَّمْعَى الْأَرْبَعِينَ أَوْ كِه وَين د څلویښتو ورځو نه تجاوز او کړ لو وکړ گانث هني المرأة وكدت قبل ذلك احوال دا ووجه ددې ښځې وړاندې هم ولادت شوې وو وها عاده في النفاس اود هغې په نفاس کښې خپل عادت وورڈت الی آیا عاده مانو هغه به خپل عادت طرف ته واپس کولې شی وان لم تترك لها عاده او که ددې ښځې څه عادت معروفه نه وو فنفاها اربعون يوما ددې نفاس به د څلویښتو ورځو نه وی

هل اللغة > ① جاوز مجاوزة: زیاتیدل، تیریدل ② ولدت، ولد ولادة (ضی) ماشوم پیدا کیدل ③ ردت، رد ردان) واپس کول]

تشریح > [استعاضة النفس] صورت د مسئلې دا دې. چه د یوه ښځې د ولادت نه پس د څلویښتو ورځو نه زیاته وینه راغله. نواوس به کتلی شی. چه ددې ښځې په نفاس کښې وړاندې څه عادت وو او که نه. که عدت ئې وو. نو د عادت ورځې به نفاس شمارلې شی. او باقی استحاظه. دلیل هغه دے کوم چه په باب النفاس کښې تیر شوې دې. (که دحائضه په عادت باندې وینه زیاتی شوه. او هغه وینه د لسو ورځونه زیاته وه. هغه به استحاظه وی. او که ددې څه معلوم عادت نه وو. نو په دې صورت کښې به څلویښت ورځې د نفاس وی. او باقی به استحاظه وی. ځکه چه څلویښت ورځې د نفاس موده گرځول ممکن هم دی. او ددې نه گرځولو کښې شک دې. ځکه چه کیدلې شی. ددې د نفاس وینه څلویښت ورځې راخی. نو ځکه به موده د نفاس څلویښت ورځې وی.

(۱) من حدیث ام سلمه رضی الله عنها اخرجه ابوداود فی الطهارة باب ۱۱۹ رقم ۳۱۱ و الترمذی فی الطهارة باب ۱۰۵ وابن ماجه فی الطهارة باب ۱۲۸ رقم ۶۴۸ والدارمی فی الوضوء باب ۹۹.

د پوي هېڅې د ماشومانو هڅه

وَمِنْ وَلَدَتْ وَلَدَيْنِ فِي بَطْنٍ وَاجِدٍ أَوْ هُفَ خُوكِ چي اوزيروي په يوه خيته دوه ماشومان اوڅيرول لَيْفًا شَمًا غَرْبًا مِنْ الدَّيْرِ الْأَوَّلِ عِنْدَ أَبِي حَبِيبَةَ وَأَبِي يُوسُفَ هڅاندوي نفاس د شپږينو هڅا په نيز دهغه وينې نه دې کومه چه داوړني ماشوم نه پس راوتلې وي وَقَالَ مُحَمَّدٌ وَزَقَرُ هڅا اوامام محمداوامام زفر هڅا فرماني مِنْ الْوَلَدِ الثَّانِي چه دويم ماشوم نه نفاس شروع كيږي

هله اللغة ① تنقضي، انقضى انقضاء: پوره كيدل ② انسداد: بنديدل ③ انفتح انفتاحاً: كولاويدل ④ خروج: وتل ⑤ فيتناول، تناول تناولاً: شامليدل

تصريح > به العدة في تولد التوأمين > صورت د مسئلې دا دې.كه ديوه ښځې دوه بچي د يو خيته نه پيدا شونو. دهغې دنفاس شروع د شپږينو هڅا په نيز د اول ماشوم نه كيږي.اگرچه د دواړو په مينځ كښې څلورينيت ورځې وي.

دليل الشيوخين هڅا > د شپږينو هڅا دليل دا دې.چه حمل په دوران كښې د حيض وينه څكه نه راځي.چه د رحم خوله په ماشوم باندې بنده وي.خوچه كله ماشوم پيدا شونود رحم خوله گهلاو شوه.نود هغې نه پس چه كومه وينه راځي.هغه به خامخا د نفاس وي.څكه چه د ولادت نه پس چه د رحم نه كومه وينه راځي.هغه به د نفاس وي.

⑥ په دې مسئله كښې امام محمداوامام زفر هڅا فرماني.چه د دويم ماشوم نه به كيږي. دليل الامامين > د يو خيته نه مراد دا دې.چه د دواړو ماشومانو په ولادت كښې د شپږو مياشتو نه كمه موده وي.دامام محمد هڅا دليل دا دې.چه د اول ماشوم پيدا كيدو نه پس هم دا ښځه حامله ده.اوحامله چه د څنگه حيض نه راځي.دغه شان هغه نفاسه هم نشي جوړيدې.اوهم دا وجه ده.كه ښځه مطلقه وي. نو د هغې عدت به په اتفاق سره د دويم نه حسابيږي. نو هم ددې نه به نفاس هم شروع كيږي.

الجواب عنه > اود امام محمد هڅا د قياس نه جواب دا دې.چه عدت پوره كيدل د اساسي حمل وضع سره متعلق دې.چه دهغې نسبت ښځې ته كيږي.الله تعالى فرمايلى دى (وَأُولَئِكَ الْأَحْصَالُ أَجْمَعُونَ أَنْ يَكْفُرَ حَتْلَهُنَّ) اوحمل ونيلى شى [كل مال البطن] ته يعنى څه چه په خيته كښې وي.نوداول ماشوم په پيدائش باندې پوره وضع د حمل اونشو.بلكه د بعضي حمل وضع اوشوه.اود حامله عدت پوره كيږي . په پوره وضع حمل سره.نوخكه به عدت د دويم ماشوم په پيدا كيدو پوره كيږي په اول به نه پوره كيږي.

د پليټو او دهغې د پاكولو بيان

بَابُ الْأَنْجَاسِ وَتَطْيُرِهَا

ترجمه > (دا) باب د پليټو او ددې د پاكولو (په بيان كښې) دې.

تصريح > معني النجاسة لغة > نجاست (بفتح الجيم) ذات دنجاست او بسكر الجيم هغه څيز چه پليت وي. وړاندې مصنف هڅا دنجاست حكمى او د هغې د پاكولو بيان اوكرلو .او ددې ځانې نه د نجاست حقيقي او د هغې د پاكولو بيان شروع كوي.

وجہ تقدیم النجاسة الحکمیة > چونکہ نجاست حکمی قوی دے پہ نسبت سرہ نجاست حقیقی تہ۔ نو خکہ نہی د نجاست حکمی احکام ورناندی ذکر کرل باقی پاتی شوہ دا خبرہ چہ نجاست حکمی خٹکہ اقوی دی۔ ددی وجہ دا دہ۔ چہ نجاست حکمی کہ کم هم وی۔ خوہفہ د مونخ د جواز نہ مانع دی۔ اوددی پہ خلاف نجاست حقیقی کہ کم وی۔ نو د مونخ د جواز نہ مانع نہ دی۔

دنجاست نہ د پاهن ضرورت

تظہیر النجاسة د نجاست پاکول واجب دی واجب من بدن المصلی د مونخ گزار دیدن نہ وکویہ او د ہفہ دجامونہ والمکان الذی یصلی علیہ او د ہفہ خانہ نہ چہ کوم کنبی مونخ کوی

ہل اللغة > ① تطہیر: پاکول ② بدن: وجود ③ مکان: خانی ④ ثوب: کپری

توضیح > طریقہ التطہیر > بہ عبارت کنبی د واجب نہ مراد فرض دی۔ اود تطہیر دودہ طریقہ دی۔ یو د طہارت ثابتول او بل د نجاست زائلہ کول۔ پہ اول صورت کنبی بہ ترجمہ دا وی۔ محل دنجاست پاکول، او پہ دی کنبی طہارت ثابت کول، او پہ دویم صورت کنبی بہ ترجمہ دا وی۔ د نجاست زائل کول فرض دی۔ بہر حال د مونخ گزار د بدن اوجامو او ہفہ خانہ نہ چہ کوم کنبی مونخ کوی نجاست لرے کول فرض دی۔

دلائل فرطیة طہارة الثوب > ① دجامو پہ پاکولو باندی دلیل داللہ ﷺ ارشاد دے ﴿وَتَأْتِيكَ فَتَطُورُهُ﴾ پہ دی طریقہ چہ صیغہ د طہر، امر دی۔ او امر د وجوب دپارہ راخی۔ نود جامو پاکوالے پہ عبارت النص سرہ ثابت شو۔

② دنبی ﷺ حدیث دی۔ دوی فرمائیلی دی۔ (جامع) اومرہ۔ او بیا نہی اوگروہ۔ او بیا نہی پہ اویو سرہ اووینخہ۔ علامہ ابن ہمام رحمہ اللہ دا حدیث داسی نقل کری دی۔ [عن اسماء بنت ابی بکر الصدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہا قالت جاعت امرأة إلى النبي ﷺ فقالت إحدانا يصيب ثوبها من دمر الحیض کیف تصنع بہ، قال ﷺ تحتہ ثم ترقصہ بالماء ثم تنفضہ ثم تصل فیہ] (متفق علیہ) حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرمائی۔ یوہ بنخہ رسول اللہ ﷺ تہ راغلہ۔ او عرض نہی اوکرلو۔ چہ پہ مونخ کنبی دیوے بنخہ جامو تہ د حیض وینہ اورسی۔ نوہفہ خہ اوکری۔ نبی ﷺ ورتہ او فرمائیل: ہفہ پہ لرگی یا بل خہ اوگروہ۔ بیا نہی پہ اویو باندی اووینخہ۔ او بیا پرے اویہ تیرے کرہ۔ اویا پہ کنبی مونخ کوہ۔ صاحب دہدایہ رحمہ اللہ فرمائی۔ کہ د وینخلو نہ پس پہ جامہ باندی داغ پاتی شی۔ نوہفہ نقصانی نہ دی۔ یعنی د مونخ د جواز نہ مانع نہ دی۔

دلیل فرطیة طہارة البن والکمان > او د بدن او خانی پاکوالے پہ دلالت النص سرہ ثابت شو۔ اودا پہ دی طریقہ چہ مونخ د خپل مالک سرہ مناجات دی۔ نو یکار دا دہ۔ چہ مونخ گزار بہ بنہ حالت کنبی وی۔ اود مونخ گزار دپارہ بہ بنہ حالت پہ ہفہ وخت کنبی ثابتیری۔ چہ دے پہ خپلہ ہم پاک وی۔ او چہ کوم خیزونہ دہ سرہ یو خانی وی۔ ہفہ ہم پاک وی۔ نوہرکلہ چہ د جامع پاکوالے فرض دی۔ حالانکہ دا د مونخ گزار سرہ متصل نہ دی۔ (بلکہ بغیر دجامونہ ہم پاتی کیدے شی۔ نود بدن او خانی پاکوالے خویہ خامخا فرض وی۔ خکہ چہ دا جدا کیدے نشی۔ او کامل اتصال نہی دے ورسرہ

فرطیة طہارة موضع القدم > داخبرہ دے یادہ وی۔ چہ د خانی پہ پاکوالی کنبی د قدم د خانی پاکوالے معتبر دی۔ یعنی د اوردیدو د خانی پاکوالے ضروری دی۔ نوکہ د قیام پہ خانی کنبی د یو درہم نہ زیاتہ اندازہ باندی پلیتی وی۔ نو مونخ بہ فاسد وی۔ باقی پاتی شوہ دا خبرہ چہ د سجدے د خانی پاکوالے ہم ضروری

دے اوکھ نه نو په دې کښې اختلاف دې.

الروایتان فی طهارة موضع السجدة ① امام محمد رحمته د امام ابوحنیفه رحمته نه یو روایت نقل کړې دې. چه د سجده د خاني طهارت هم لکه د قیام د خاني د طهارت پشان ضروری دې. ځکه چه لکه څنگه قیام رکن دې. دغه شان سجده هم رکن دې. نولکه څنگه چه د قیام دپاره طهارت شرط دې. دغه شان به د سجده دپاره هم شرط وی.

② او امام ابویوسف رحمته د امام ابوحنیفه رحمته نه روایت کړې دې. چه د سجده د خاني پاکوالی شرط نه دې. ځکه چه سجده په پوزه باندې کیږي. او پوزه د یو درهم نه کمه ده. او دیو درهم نه کم نجاست د مونځ د جواز نه مانع نه دې. نو ځکه د سجده د خاني طهارت شرط نشو. او د طرفینو رحمته په نیزد سجده د خاني طهارت شرط دې. ځکه چه سجده کیږي په تندي باندې. او د تندي خاني د یو درهم دمقدار نه زیات دې. نو ځکه ددې پاکوالی ضروری دې.

په څومو څیزونو چه نجاست زائله کیږي

وَيُجَوِّزُ أَوْ جَانِزٌ تَطْهِيرُهَا بِالنَّعَاءِ بَلِيْتُو لِرْ كَوْلٍ په اوبو باندې ویکل مائع اوبه هر هغه څیز باندې چه بهیدونکې وی طاهر اوباک وی یکنکړ. إِذَا تَهَيَّأَ بِهِ أَوْ بَهْغِي باندې د نجاست لرے کول ممکن وی کال لکه سرکه و ماء الزود او د گلابو اوبه

هل اللغة ① يجوز: روا کیدل مانع: بهیدونکې ② یمن، امکن، امکانا: ممکن کیدل ③ ازالة: زائل کول ④ خل: سرکه ⑤ ماء الورد: عرق گلاب

تصريح: إزالة النجاسة الحقيقية بالمائع الطاهر دامام ابویوسف او امام ابوحنیفه رحمته په نیز په هر بهیدونکي څیز باندې نجاست زائله کیږي. چه پاک وی. او د نجاست زائله کول پرے ممکن وی لکه سرکه او د گلاب اوبه او داسې څیز چه په نچورولو سره نچور کیږي. نود ماکول اللحم خنارو و متیازو باندې نجاست نه پاکیږي. ځکه چه متیازې پلټي دې. او په تیلو باندې هم نجاست نه پاکیږي. اګر چه تیل پاک دی. لیکن په نچورولو سره نه نچور کیږي بلکه په کپړه کښې جزب کیږي.

دلیلها: د شیخینو رحمته دلیل دا دې. چه داوبو نه علاوه بل مانع څیز ځکه پاکونکې دې. چه په دې باندې نجاست زائله کیږي. او اوبه ځکه پاکونکې دی. چه په دې کښې د نجاست لرے کولو معنی پرته ده. نو که دغه معنی د نجاست زائله کولو په بل څیز کښې موجود شی. نو پکار ده چه هغه هم پاکونکې وی. بلکه اوبه خو د بعضي رنگدار نجاست رنگ نه زائله کوي. او سرکه دغه رنگ زائله کوي.

الروایتان فی تطهير البدن بالمائع: صاحب د هدایه فرمانیلی دی. ① چه په قدوری کښې کوم حکم ذکر دې. په دې کښې د جامه او بدن په مینځ کښې څه فرق نشته. یعنی لکه څنگه چه په اوبو او بهیدونکي څیز باندې جامه پاکیږي. دغه شان بدن هم په دواړو باندې پاکیږي. اودا د امام ابوحنیفه رحمته نه یو روایت هم دې. او د امام ابویوسف نه په دوو روایتونو کښې یو روایت هم دې.

② او د امام ابویوسف رحمته نه دویم روایت دا دې. چه هغوی په جامو او بدن کښې فرق کړې دې. چه بدن صرف په اوبو باندې پاکیږي. او جامه په اوبو او بهیدونکي پاک څیز باندې هم پاکیږي.

د څو نه دار نجاست نه د موزې پاکوالی

وَإِذَا أَصَابَتْ الْخُفَّ أَوْ كَلَّةً چه اولگی موزے سره نجاسته رحمته داسې نجاست چه دهغې جوته وی رحمته او

بیا دا نجاست اوج شی قَدْ لَکُمْ بِالْأَرْضِ اوبیا نی به زمکه باندی اومگی جَازَتْ الصَّلَاةُ فِیْهِ نُو جَازَتْ دِی
مونخ په هغی کبشی

هل اللغة < ① اصاب اصابة: رسیدل ⑦ فجفت، جف جفافاً (ض): اوچیدلی ⑤ فدلکه، دلك دلگا (ن)
یوخای کیدل، مریل

تخویر < تطهير الغف من النجاسة العينية > مسئله دا ده. ① که موزه سره داسې پلیته اولگیدله. چه هغه
جوته داره وی. لکه خاشنره، غت بول، وینه او منی، او اوجه شی. او په زمکه پورې نی اومگی. یا نی به
لرگی یا بل څه اوگروی. اوصفا نی کری. نوهغه موزه پاکه شوه. چه هغه وچوی. اومونخ کوی. نو جَازَتْ
ده. دا حکم استحسانی دی. یعنی د قیاس جلی خلاف دی.

دلالت < ① دلیل دحضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه حدیث دی. چه [ان النبي ﷺ كان يصل فخلع ثوبه فخلع
القوم ثوبهم فقال ﷺ لهم بعد الصلاة لما خلعت ثوبكم قالوا رأيناك خلعت ثوبك فخلعت ثوبهم فقال ﷺ اعلموا انهم
ان فيها قدرا اذا قل أحدكم باب المسجد فليقل ثوبه فان رأى فيها قدرا فليمسحها بالأرض] یعنی نبی ﷺ مونخ
کولو. نو خپله پتړه نی اوویستلې. نو صحابه کرامو رضی الله عنهم هم خپله پتړه اوویستلې. کله چه نبی ﷺ د مانځه
نه فارغ شو. نو صحابه کرامو ته نی اوفرمانیل: تاسو ولې پتړه اوویستلې؟ هغوی ورته عرض
اوکړلو. یا رسول الله مونږ اوکتل چه تاسو خپله پتړه اوویستلې. نوموړي هم پتړه اوویستلې. نبی ﷺ
اوفرمانیل: ماڅو څکه پتړه اوویستلې. چه حضرت جبرئیل عليه السلام راته خبر راکړلو. چه ستا په پتړو کبشي
گندگی ده. کله چه په تاسو کبشي څوک د جمات دروازې ته راشی. نو پتړه دے راواړوی. او اودے گوری.
که څه گندگی پرے اووینی. هغه دے په زمکه باندې اومگی. او په یوروايت کبشي داسې الفاظ راغلی
دی. چه [ان الأرض لها طهور] یعنی زمکه ددې دپاره مطهر یعنی پاکونکې ده. ددې حدیث نه معلومه
شوه. که موزه پورې نجاست لگیدلې وی. نو هغه دے په زمکه باندې اومگی. د وینځلو ضرورت نشته.

② عقلی دلیل دا هم دېچه موزه چونکه د څرمن نه جوړه شوې وی. نو په دې کبشي د نجاست اجزاء نه
جذب کیږی. مگر ډیر لږ غوندي. بیا چه دا لږ هم اوج شی. نو ددې جوته نجاست جذب کری. او چه کله
جوته زانله شی. نو د هغې د زانله کیدو سره د نجاست اجزاء هم زانله شی.

الروایات فی طهارة النجاسة الربطية < مسئله دا ده. ① که موزه ته لوند نجاست اورسی. لکه خاشنره
، غت بول، وینه وغیره. او تراوسه پورې اوج شوې نه وی. نو په زمکه پورې مگولو سره دا نه
پاکيږی. بلکه ددې پاکول ضروری دی. ځکه چه لوند نجاست په زمکه باندې اومگی شی. نوهغه نور
هم خوربیږی. او ښکاره خبره ده. چه په دې باندې به موزه نوره هم پلیته شی. پاکيږی پرے نه.

⑦ اودامام ابویوسف رحمته الله نه مروی دی. چه د لوند نجاست په صورت کبشي چه هغه زمکه باندې
اومگی. او اثر د نجاست زانله شی. نو موزه پاکيږی. ددې د وینځلو ضرورت نشته.

دلالت < ① ځکه په دې کبشي عموم بلوی ده. یعنی عام طور خلق په دې کبشي اخته دی. که وینځل
ضروری اوگر خولې شی. نو په دې کبشي حرج دی. (او حرج به دین کبشي مرفوع دی.

② دومه خبر دا ده، چه حدیث [فلیسهما بالارض] مطلق دې. په دې کښې د اوج او لوند نجاست څه فرق نشته. نوموزه به په زمکه باندې مگولو سره پاکيږي. که په هغې باندې لوند نجاست وی اوکه اوج، زمونږ د مشانځو هم دا قول دې. او په دې باندې فتوی ده.

الروایان فی طهارة النجاسة الرطبة العينية من الغفلة مسئله دا ده. ① که داسې نجاست موزه ته اورسی. چه د هغې جوته نه وی. لکه متیازې او شراب شونو په دې صورت کښې ددې پاکې صرف په وينځلو سره حاصلیږي. د اوچید نه پس په زمکه باندې مگولو سره نه حاصلیږي. ځکه چه د نجاست اجزاء په موزه کښې دننه جذب کيږي. اودلته داسې څه جوته نشته. چه په اوچیدو باندې هغه د نجاست اجزاء جذب کړي. اوبیا ددغه جوته په لرې کولو سره د نجاست اجزاء هم ختم شی. از مترجم، بلکه د دغه جذب شوی اجزاء د لرې کولو دپاره د موزه وينځل ضروری دی.

③ دامام ابو یوسف رحمه الله نه مروی دی. که موزه پورې متیازې اولگیدلې. اوبیا به دغه پورې شکه یابل داسې څه جوته دار څیز اولگیدلو. اوبیا هغه اوج شی. او په زمکه کې اومگي. نو په دې سره موزه پاکيږي. په اوبو سره د وينځلو ضرورت نشته. شمس الاتمه امام سرخسی رحمه الله فرمانيلی دی. چه هم دا قول صحیح دې.

د نجاست نه د جامې پاکولو طريقه

تطهير الثوب من النجاسة بالنسل مسئله دا ده. که جامه ته نجاست اورسی. اگرچه هغه اوج وی. نوغير دوينځلو نه جامه نه پاکيږي. دليل دا دې. چه په جامه کښې کلک والی نه وی. بلکه هغه راانغښتلې شی. نوځکه د نجاست زیات اجزاء په جامه کښې داخلېږي. او د هغې د اجزاء د راويستلو دپاره په اوبو یابل څه سره وينځل ضروری دی. په زمکه باندې مگل کافی نه دی.

د مني د محل د پاکولو طريقه

وَالْمَنِي نَجَسٌ مَنِي بَلِيْتِه دِه نَجَسٌ غُسل و طهيه واجب دی وينځل د لمدۀ مني: فَإِذَا جَفَّ عَلَى الثَّوْبِ او چه په جامه باندې اوچه شی أَجْزَأُ فِيهِ الْفَرْكُ نو په دې کښې گړول کافی دی

هل اللغۃ ① نجس: ناپاک ② رطبا: لمدۀ ③ جف جفافاً (رض) اوچیدل ④ فرك: رزول ⑤ اصاب اصابة: رسيدل ⑥ اشد: زیات سخت

تصريح < نجاسة المنى عند الأحناف > د سړی مني بلیته ده. که دا لونده وی نوغير د وينځلو نه پاکيږي او که وچه وی نوپه گړولو سره هم پاکيږي لکه څنگه چه د دلائلو نه معلومېږي

والله ① رسول الله ﷺ حضرت عائشې رضي الله عنها ته فرمانيلی وو (فاغسلیه) ان کان رطبا وافر، که ان کان يابسا او دارقطنی او مسند بزار داحديث داسې نقل کړې دي. [عن عائشة رضي الله عنها قالت كنت أفرك الفم من ثوب رسول الله ﷺ ان كان يابسا و اغسله (ذا كان رطبا)] حضرت عائشې رضي الله عنها فرماني. ما به د رسول الله ﷺ د جامو نه مني گړوله. که هغه به اوچه وه. او وينځله به مے کله چه به لونده وه.

② حضرت عمارين ياسر رضي الله عنه د حديث نه هم ښکاره کيږي. [ان النبي ﷺ مر على عمارين ياسر رضي الله عنه وهو يغسل ثوبه من النجاسة فقال ﷺ ما نغامتك و دموم عيتيك، والباه الذي ل روتك إلا سوام وإنما يغسل الثوب من عس من البول والغائط والدم والمني والقيء] يعني نبی ﷺ حضرت عمارين ياسر رضي الله عنه باندې تير شو. او هغه

گرنگ و ینخلو. نوبی ﷺ ورته او فرمانیل: ستا گرنگ، او ستا د سترگو اوینک، او هغه اوبه چه ستا په لوته کښې دی برابر دی. او جامه خو د پنځو څیزونو نه وینځلی شی. دمتيازو او د غټو بولو او د وینې او د منی او د قی نه په یو روایت کښې د قی په ځانې د شرابو ذکر راغلی دی. بهر حال دا احادیث د منی په نجاست باندې دلالت کوی

الروایان فی تطهیر البدن من العنی صاحب د هدايه فرمائی: ① که منی په بدن باندې اولگی نو په دې صورت کښې هم د ماوراء النهر د عالمانو ﷺ په نیز منی په گرولو پاکېږی. ځکه چه منی خو د جامې نه جدا کیده شی. او د بدن نه جدا کیږی نه.

⑦ د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه نه یو روایت دا هم دی. چه منی په بدن پورې اوچه شی. نو په گرولو باندې نه پاکېږی. بلکه دهغې وینځل ضروری دی. او دلیل دا وائی. چه د بدن گرمی منی جذب کوی. او د جذب کولو نه پس د منی اثر د منی جوته ته نه واپس کیږی. یعنی یو ځل چه بدن دغه نجاست جذب کړی. نو د بدن د حرارت د وج هغه منی بیا نه رابهرته کیږی. چه د منی جوته تې جذب کړی وی. او په گرولو سره د جوته د زوال سره اثر د نجاست هم زائل شی. داسې نه ده. او د بدن گروول هم ممکن نه دی. نو وینځل نې ضروری شو.

د توري وغيره د پاکولو طريقه

وَالنَّجَاسَةُ إِذَا أَصَابَتْ أَوْنَجَاسَتْ أَهْلَ الْوَرَاءِ شَيْئًا يَوْمَ أَوَّلِ الْيَوْمِ أَوْ يَوْمَ تَوَرَّعَ يَوْمَ الْكَفَى
يَجْزِيَانِ نَوْدِيَّ بِمَسْحٍ بِمَسْحٍ كَوَلِيَّ شَيْ

هل اللغة ① مراة: شیشه ⑦ سيف جمع سيوف: توره

تضريح > تطهير العيف وغيره > مسئله دا ده. که نجاست شیشه یا تيره توره پورې یا په چاره پورې اولگی. نو دا څیزونه په زمکه پورې راښکلسره پاکېږی. په اوبو وغيره وینځل شرط نه دی. امام مالک رحمته الله علیه ددې قائل دی. دلیل دا دی. چه دا څیزونه دننه نه ورځی. نو ددې د دننه نه د راویستلو څه ضرورت نشته. او که باقی پاتې شو هغه نجاست کوم چه دپاسه وی. نو هغه په مگلسره زانله کیږی. نو په اوبو باندې دهغې د وینځلو ضرورت نشته. البته که توره وغيره نقش داره وی. یا زیره وی. یا په هغې پورې څه خیره وی. او نجاست وروپورې اولگی. نو د وینځلو نه بغیر نه پاکېږی.

د زمکې د طهارت طريقه

وَإِنْ أَصَابَتْ الْأَرْضَ نَجَاسَةٌ أَوْ كُنَتْ نَجَاسَةً يَوْمَ الْكَفَى يَوْمَ تَوَرَّعَ يَوْمَ الْكَفَى
أَوْجَ شَوْذَهَبَ الْأَرْضِ أَوْ لَوْ نِي هَمْ خْتَمَ شَوْجَازَتْ الصَّلَاةُ عَلَى مَكَائِفَانَا دَغْه نَجَاسَتْ پَه ځَانِي مَوْنِخ
کول جائز دي وَلَا يَجُوزُ التَّيْمُّ مِنْهَا وَهُوَ دِي بَانْدِي تَيْمَمَ جَائِزَنَه دِي

هل اللغة ① ذهب د هابا(رف): تلل ⑦ اثر: نښه ⑦ مكان: ځانې

تضريح > جواز الصلاة بالأرض النجاسة من النجاسة ① که په زمکه پورې نجاست اولگی. او بیا هغه اوچه شی. په نمر یا په اور یا په هوا یا په بل څیز. او د پلټنې اثر رنگ بوی وغيره هم ختم شی. نو په دغه ځانې باندې مونځ جائز دي. البته تيمم پرې جائز نه دي.

دلله > دليل د رسول الله ﷺ قول دي. چه [ذَكَاتُ الْأَرْضِ يَسْهَأ] يعني د زمکې پاکوالی ددې اوچوالی دي. او

ددې هم معنی حدیث داهم دې. چه [ایا الارض جلت فقد طهرت] یعنی کومه زمکه چه اوچه شوه. نو هغه یاکه شوه.

به نجات غلیظه عینی و معاف نوی مقدار حد

وَمَنْ أَصَابَتْهُ مِنَ النَّجَاسَةِ الْمُعْتَظَةِ أَوْ چاته چه اورسی د نجاست غلیظه نه گالدیموالبول واخلو وخریو
الدجاجیر وبول الحمار لکه وینه، متیازی، شراب، دچرگر گندگی او د خر متیازی د یو درهم په مقدار
(معاف دی) جَازَتْ الصَّلَاةُ مَعَهُ دے سره مونځ جائز دې وَاِنْ زَادَاوکه ددې نه زیات وی لَمْ
يُجْزَوْ جازنه دې

هل اللغة؟ ① قدر: اندازه مقدار ② دون: کم ③ بول: متیازی ④ خمر شراب ⑤ خرم: گندگی ⑥ دجاج: چرخه

توضیح: **الْخَلَّاقُ فِي تَعْرِيفِ النَّجَاسَةِ الْفَلِيطَةِ وَالْخَفِيفَةِ:** نجاست دوه قسمونه دی. نجاست غلیظه او نجاست خفیفه. ددی په تعریف کنسې د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه او صاحبنیو رحمته الله علیهم اختلاف دی.

① دامام ابوحنيفه رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز نجاست غليظہ هغه دې چه دهغي ثبوت په داسې قطعې نص سره شوې وې چه دهغي معارض بل نص دطهارت ثابتونکې نه وې او که دوه نصين په خپل مينځ کښې متعارض وې دپونه طهارت ثابتېږي او دبل نه نجاست نودا به نجاست خفيفه وې.

⑦ اود صاحبینو ﷺ په نیز نجاست غلیظه هغه دې چه د هغې په نجاست باندې اجماع واقع شوې وی. او نجاست خفیفه هغه دې چه په هغې کښې عالمانو علما اختلاف کړی وی.

ثُمَّ الْإِخْلَافُ ثَمَره د اختلاف په خاشنرو کښې څرگندېږي. ځکه چه خاشنره دامام ابوحنيفه رحمه الله په نيز نجاست غليظه دي. ځکه چه د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه روايت دي. چه ليلة الجن کښې دې نبي صلى الله عليه وسلم ته د قضاء حاجت دپاره دوه کانې او خاشنره راوړل. نو نبي صلى الله عليه وسلم ترې کانې واخستل. او خاشنره نې واپس کړلو. او ددې سره بل داسې معارض نص نشته. چه دهغي نه د خاشنرو طهارت ثابتېږي. اود صاحبينو رحمهم الله په نيز خاشنره نجاست خفيفه دي. ځکه چه دامام مالك رحمه الله په نيز خاشنره ياک دي.

القدر المعنوي في النجاسة الغليظة» ددې تمهید د کتلو نه پس دا اوگورئ. چه د مصنف ^{رحمه الله} ددې عبارت نه مقصد دا دې. چه د نجاست خومره مقدار معاف دې. او خومره معاف نه دې. نو فرمانی. چه نجاست غلیظه (لکه بهیدونکې وینه متیازع، شراب، د چرگره گندگی او د خر متیازې) په صورت کښې د یودرمه هومره مقدار معاف دې. یا ددې نه کم. که د دومره مقدار نجاست سره ئې مونځ او کرلو. نومونځ ئې جائز دې. (خودا جواز په هغه صورت کښې دې. چه د اول نه ده ته پته نه وی. دمانځه نه پس ورته معلومه شی. چه زما په جامه کښې خو دومره خانې نجس وو. اوکه د اول نه جامه کښې نجاست وینی. نو هغه به اول وینځي. او بیا به مونځ کوی. برابره ده که دا مقدار پلیتی په جامه پورې لگیدلے وی. اوکه په بدن پورې. اوکه د یودرمه نه زیاته وی. نو هغه معاف نه ده. اود هغی سره مونځ جائز نه دې.

تقدير الكثير بالدرهم ووجهه باقی پاتې شوه دا خبره چه د کم او زیات مقدار معیار څه شیز دي. نوزمون د عالمانو په نیز د یو درهم په مقدار باندې کم دي. او ددې نه زیات مقدار زیات دي. اودا اندازه مونږد استنجا په ځانې باندې قیاس کړې دي. ځکه چه د استنجا ځان په اجماع سره معاف دي. (یعنی که سړی په لوته باندې استنجا اوکړی. نوپه لوته باندې مخرج بیخي نه پاکيږی. لیکن ددې باوجود که

سری به او بواستنجاء او نکردی. او مونغ او کردی. نو مونغ جائز دی. حالانکه په مخرج کنبی به خامخا څه گندگی وی. نو معلومه شوه. چه دومره کم مقدار معاف دی. یعنی خانې د استنجاء معاف دی. نو مونږ په دې باندې قیاس او کړلو. اوبه دومره مقدار کنبی مو نجاست معاف او گرځولو.

الروایتان فی نوعیه قدر الدرهم بیا د امام محمد رحمته نه د یو درهم په تقدیر کنبی دوه روایتونه دی. ① یو روایت د مساحت دی. یعنی چه دلاس د تلی په پلنوالی باندې یعنی کله چه سړې لاس نیغ اونیسې. او په تلی کنبی څومره اوبه او درېږی. نو دغه مقدار معاف دی ② او بل روایت دا دی. چه د درهم مقدار د وزن په اعتبار سره دی. یعنی د درهم نه مراد دا دی. چه د هغې وزن د یو درهم د وزن برابر وی.

وجه التوفیق بین الروایتین فقیه ابو جعفر رحمته فرمایلی دی. چه په دواړو قولینو کنبی تطبیق داسې کیدے شی. چه د مساحت اعتبار یعنی د یو درهم په مساحت باندې چه پلټی وی. نو دا به د نرم پلټی سره اولگوی. بلکه متیازې شوې. اود وزن د اعتبار روایت به د هغه نجاست سره اولگوی. چه هغه ټینګ وی. بلکه غټ بول شو. نو که د سړی متیازې وی. نو هغه به د مساحت په اعتبار سره د یو درهم په اندازه معاف وی. اود دې نه زیاتی به معاف نه وی. او که غټ بول وی. نو د وزن په اعتبار سره چه د یو درهم برابر وی. نو هغه معاف دی. او د دې نه زیاتی معاف نه دی.

تقلید النجاست المدکوره فی الفتن په متن کنبی چه څومره څیزونه ذکر شوی دی. دا ټول نجاست غلیظه دی. ځکه چه د دې څیزونو نجاست په دلیل قطعی سره ثابت دی. اود طهارت معارض نص ورسره هم نشته.

د نجاست خفیفه د معاف نوی مقدار بیان

وَأَنَّ أَصَابَتَهُ نَجَاسَةً مُحَقَّقَةً أَوْ كَرَسَى أَوْ رَتَةً نَجَاسَتٍ خَفِيفَةٍ كَبُولٍ مَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ لَكَ د ماکول اللحم خنارو متیازې شوې جَارَتْ الصَّلَاةُ مَعَهُ نودے سره مونغ جائز دی مَا لَمْ يُبْلَغْ رِيَّةُ الْقَوْبِ تردے چه نه وی رسیدلي څلورمې حصې ته

هل اللغة ① مخففه: سپک ② یوکل، اکل اکلاً ③ خوراک ④ لحم: غوښه ⑤ تبلیغ، بلغ بلوغاً ⑥ رسیدل ⑦ ربع: څلورمه

تشریح ① **الربع فی النجاسة الخفيفة** غیر معنونه ② په دې عبارت کنبی د نجاست خفیفه دهغه مقدار بیان دی. کوم چه معاف وی. نو فرمایي. چه نجاست خفیفه د جامه د څلورمې نه کمه حصې پورې معاف دی. لکه د ماکول اللحم خنارو متیازې شوې. او د څلورمې حصې د مقداره برابری معاف نه دی. یعنی که په جامه باندې نجاست خفیفه د جامه د څلورمې حصې نه کم لگیدلے وی نو د هغې سره مونغ جائز دی. او که د دې برابر یا د دې نه زیات لگیدلے وی. نو دهغې سره مونغ جائز نه دی دا د امام ابوحنیفه رحمته نه روایت دی.

دلیل د دلیل دا دی. چه د نجاست خفیفه په باره کنبی د کثیر فاحش سره اندازه کړې شوې ده یعنی که نجاست خفیفه زیات اولگی. نو مونغ ورسره جائز نه دی. او په ډیرو احکامو کنبی څلورمه حصه د کل برابر ده. لکه د سر څلورمه حصه مسح د ټول سر د مسح برابر ده. او په عورت کنبی د څلورمې حصې ښکاره کیدل د کل عورت د ښکاره کیدو برابر دی. او دغه شان په حالت د احرام کنبی د څلورمې

حصصی سر خرنیل د ټول سره برابر گرځولې شوې دی. حاصل دا دی. چه څلورمه حصه دکل قائم مقام ده. او د کل نجاست خفیفه نه فاحش کثیر ثابتیږي. (یعنی چه څلورمه حصه پلیته وی. نودا داسې ده. لکه چه ټوله پلیته ده. اوچونکه فاحش کثیر په نجاست خفیفه کښې معاف نه دي. نوڅکه مونږ وایو. که څلورمې حصې ته نجاست اورسیدلو. نوددې سره مونږ جائز نه دي.

العراة من الویع > باقی پاتې شوه دا خبره چه څلورمه حصه د څه مراد ده. نو په دې باره کښې د فقهاؤ اختلاف دي. دامام ابوحنیفه رحمته الله علیه نه یو روایت دا نقل دي. چه د ټول بدن څلورمه حصه ده. اود جامع څلورمه حصه مراد ده. اگرچه جامه لویه وی. امام ابن الهمام رحمته الله علیه فرمایلی دی. چه دا قول احسن دي.

د نجاست مړنی د طهارت طریقه

وَتَطْهَرُ بِالْمَاءِ الَّتِي يَجِبُ عَلَيْهَا غُلٌّ وَجَبْنِ او پاکول د هغه نجاست چه واجب وی وینځل د هغې په دوه قسمونه دی قَسَا كَانَ لَهُ عَيْنٌ مَرِيَّةٌ نَوْچه د کوم دپاره جوته وی لیدونکې وَغَيْرَ مَرِيَّةٍ او غیر مړنی قَسَا كَانَ وَهْمًا مَرِيَّةً نَوْکوم چه مړنی وی قَطَارَتُهُ زَوَالٌ غَيْرُهُ نَوْدهغې طهارت دهغې د ذات په زائله کولو سره راځی

توضیح > طریقه تطهیر النجاسة العریة > شیخ قدوری فرمائی. چه د نجاست دوه قسمونه دی. نجاست مړنی او غیر مړنی. څکه چه د نجاست د اوچوالی نه پس به نجاست یا په نظر راځی او یا به نه راځی. نوکه اول وی. دا مړنی دي. او که دویم صورت وی. نودا غیر مړنی دي. د نجاست مړنی پاکولو طریقه دا ده. چه دهغې ذات زائل شی. اگر چه دهغې د اثر څخه بعضې باقی وی. لکه رنگ او بوئی وغیره .
دلیل > دلیل دا دي. چه نجاست په اعتبارد خپل ذات سره په محل کښې حلول کړې دي. نوچه د نجاست ذات او عین زائله شی. نوددې سره نجاست هم زائله شو.

دلالت عن اثر النجاسة > ① البته دومره ده چه د نجاست کوم اثر باقی وی . چه دهغې لړه کول گران وی. نو هغه باقی پاتې شی. نوددې جواب دا دي. چه چونکه ددې په لړه کولو کښې حرج دي. او په شریعت کښې حرج لړه کړې شوې دي. نو ددې وجود څه نقصان نه رسوی .

② > حضرت خوله بن یسار رضی الله عنه په حدیث سره هم ښکاره کیږي. [انها قالت یا رسول الله ان لی ثوبا واحدا فلان اخیض فیہ فقال ﷺ رشیه والی صیه ثم غسلیه بالماء فقال یا رسول الله یالی له اثره فقال رسول الله ﷺ یتکلیک الباء فلا یضمک اثره] یعنی خوله بنت یسار رضی الله عنها فرمائی. چه د رسول الله ﷺ ته عرض اوکړلو. چه زما یوه جامه ده. اوزه په هغې کښې حاضه کیږم. نوښی ﷺ ورته او فرمائیل: په هغې باندې اویه واچوی. اوبیاني په اوبو اووینځه. هغه تپوس اوکړلو. که دهغې اثر باقی پاتې شی. نوښی ﷺ ورته او فرمائیل: ستا دپاره په اوبو باندې وینځل کافی دی. دائر باقی کیدل تاته څه نقصان نه رسوی. اودلته دمشقت تفسیردا دي. چه ددې لړه کولو کښې د اوبونه علاوه د بل څیز لکه صابون وغیره ته حاجت پېښیږي.

ما یفهم من عبارة القدوري؟ > صاحب د هدایه فرمایلی دی. چه دامام قدوری عبارت د رسول الله ﷺ اشاره کوی. چه د نجاست د ذات لړه کیدو نه پس د ځان وینځل شرط نه دي. اگرچه د نجاست ذات په یوخل وینځلو سره لړه شی. یعنی که د نجاست ذات په یوخل وینځلو سره لړه شی. دا کافی دي. اوکه د نجاست ذات په درې ځله وینځلو سره هم لړه نشی. نوترهغه وخته پورې به نې وینځی. چه د نجاست ذات لړه شوې نه وی.

القول الراجح في عدد غسل محل النجاسة المروية إذا زال بدون ثلاث مراراً صاحب دهدايه رحمته فرمانيلى دى. چه په يوځل ذات د نجاست لرې شى. نو په دې كېنې عالمانو خبره كړې دى. څوك وائى. كه په يوځل هم لرې شى. نو درې ځله به نې وينځى. ځكه چه ذات د نجاست لرې شو. نو ددې نه پس دغه محل دنجاست غير مرنى پشان شو. او په نجاست غير مرنى كېنې درې ځله وينځل ضرورى دى. نو ددې وينځل هم ضرورى دى. فقيه ابو جعفر رحمته فرمانى. چه يو ځل خونې وينځل دى. نو دوه ځله د نوروهم او وينځى. چه د دريو عدد متحقق شى. ليكن تحقيقى خبره هم هغه ده. كومه چه صاحب دهدايه رحمته ذكر دى.

دنجاست غير مرنى د طهارت طريقه

وَمَا لَيْسَ لَهُ عَيْنٌ مَرِيَّةٌ وَهغه نجاست چه نه وى د هغې جوته ليدونكې قَطْبَارُتَه نود هغې طهارت دا دې اَنْ يَفْكَرَ چه هغه وينځل شى حَتَّى يَغْلِبَ عَلَى ظَنِّ الْقَائِلِ تردے چه د وينځونكې په گمان باندي غالب شى اَنَّهُ قَدْ طَهَّرَ چه دا پاك شو.

هل اللغة ① ان يغسل، غسل غسل (ض) وينځل

تصريح > حكم تطهير النجاسة غير المروية > په دې عبارت كېنې د نجاست د دويم قسم يعنى نجاست غير مرنى بيان دى. لكه متيازې شراب وغيره. ددې حكم دا دى. چه جامه به دومره وينځى. چه د وينځونكې دا غالب گمان پيدا شى. چه جامه پاكه شوه.

دليل العمل بقالب الظن > دليل دا دى. چه د نجاست د ويستلو دپاره تكرر ضرورى دى. او چونكه نجاست غير مرنى دى. نو د زوال علم نه په يقين سره نشى راتلې. نو ځكه په كېنې د غالب گمان اعتبار او كړې شو. لكه څنگه چه د جهت د قبلي په مسئله كېنې دا خبره ده. يعنى چه يو كس باندي قبله مشتبه (گوه ده) شى. او خبرونكې هم څوك نه وى. نو ددې په تحرى (سوچ او فك) او كړى. اود تحرى نه پس چه كوم طرف ته نې غالب گمان پيدا شو. چه دې طرف ته قبله ده. هغه طرف ته د مونځ او كړى. هم هغه طرف معتبر دى. تردې كه د مونځ نه پس ورته خپله غلطى ښكاره شى. نو هم پرې د مونځ دوباره راگرځول نشته. (ځكه چه ده په غالب گمان باندي عمل كړى وو. او غالب گمان قائم مقام د يقين دى.)

تثليث الفعل يفيد غلبة العلم > صاحب دهدايه رحمته فرمانيلى دى. چه فقهاؤ درې ځله وينځل د غالب گمان دپاره معيار گرځولې دى. ځكه چه په دې تعداد باندي غالب گمان پيدا كيږى. نو د آسانتيا دپاره دا ظاهرى سبب چه درې ځله دى. قائم مقام د غالب گمان او گرځولې شو. يعنى په درې ځله وينځلو به د پاكى حكم لگولې شى. او ددې تائيد په هغه حديث سره كيږى. چه په هغې كېنې دخوب نه رابيداريدونكى سړى دپاره تعليم موجود دى. [إِذَا اسْتَقْبَلَ أَحَدُكُمْ مِنْ مِثَامِهِ فَلَا يَمْسُكُ يَدَهُ إِلَّا لِإِذَا حَقَّ يَفْسُلُهَا

ثَلَاثًا فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاطِلٌ يَدَا] يعنى كله به تاسو كېنې څوك د خوب نه رابيدار شى. نو خپل لاس دې په لوبى كېنې نه وردننه كړى. تردې چه درې ځله نې او وينځى. ځكه چه ده ته پته نه لگى. چه دده لاس په كوم ځانې كېنې شپه تيره كړې ده. (يعنى دده په بدن كېنې په شرمگاه پروت وو او كه په بل پاك ځانې. په دې حديث كېنې د يو وهى نجاست د وج درې ځله د وينځلو حكم كړې شوي دي. (يعنى دا په يقين سره معلومه نه ده. چه دده لاس به د شپې په خوب كېنې د نجاست سره لگيدلى وى. صرف بوا احتمال قدر وو. خونې رحمته او فرمانيلى. چه په اوبو كېنې د لاس نه ورداخلوى. ځكه چه اوبه به پرې پليته شى. نو كوم نجاست چه متحقق وى. نو ده هغې د وينځلو حكم خو به خامخا درې ځله وى.

حکم التعمیر فی النجاسة غیر العرفیة > اوبیا په ظاهر روایت کښې دهرخل وینخلو نه پس نجورول ضروری دی. ځکه چه په نجورولوسره نجاست خارجیري . اوبه غیر ظاهر روایت کښې د امام محمد رحمته الله علیه نه نقل دی. چه په دریم خل نجورول کافی دی. هرخل نجورولو ته ضرورت نشته.

په استنجا، کښې د کاترو د عدد حکم

الْإِسْتِجَاءُ سُنَّةٌ اسْتِجَاءَ سُنَّتِ دِهْ يُجْزِئُ فِيهِ الْحَجَرُ وَالْهَرَمُ مَا قَامَ مَقَامَهُمَا جَانِزٌ دې په دې کښې کاتري لوته اوهغه چه د دې قائم مقام وی یَسْحَهُ حَتَّى يُنْقِیَهُ مَسْحَ کوی به ئې تردې چه پاک ئې کړی

تصريح > وجه ذکر الاستنجا في باب الانجاس > امام قدوري رحمته الله علیه په دې فصل کښې د استنجا بيان کوي. د بعضي عالمانو رحمته الله علیهم خيال دې. چه دا استنجا د اودس په سنتو کښې ده. نو دا د اودس په بيان کښې ذکر کول مناسب وو. جواب چونکه د سبيلينو نه د نجاست حقيقی لرے کولو نوم استنجا ده. نوځکه ئې دا په [باب الانجاس وتطهيرها] کښې ذکر کړل.

تفريح الكلمات المستعملة في الاستنجا > استنجا، استطابه او استنجمار درې واړه الفاظ هم معنى دي. خو استنجا او استطابه عامه ده. که په اوبو سره وي اوکه په بل پاکونکي خيز سره وي. او استنجمار د لوتو او کاترو سره خاص دي. داستنقاء معنى هم په کاتري وغيره سره پاکول دي. او استبراء په زمکه باندې پښه وهلو ته وائی. او استنزاه د متيازو نه خان ساتلو ته وائی. استنجا ماخوډ ده. د "تجو" نه او "تجو" وائی. هغه خيز ته چه د خيټې نه راوځي. او اوچت خانې ته هم "تجو" وائی.

حکم الاستنجا > استنجا زمونږ په نيز سنت موکده ده. او امام مالک رحمته الله علیه او امام مزني رحمته الله علیهم هم ددې قائل دي.

والله > د استنجا د مسنونيت دليل د نبی صلی الله علیه و آله هميشوالي دي. د بخاری او مسلم حديث دي. [عن انس رضي الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله يدخل الغلام فأحمل أنا و غلام نحوي] داو اء من ماء و عترة فيستنجي بالماء حضرت انس رضي الله عنه فرمائی. چه کله به نبی صلی الله علیه و آله بيت الخلا ته داخلیدلو. نو ما او زماپشان يو هلك به د اوبو يوه لوته اورله. نو نبی صلی الله علیه و آله به په اوبو باندې استنجا کوله.

② په ابن ماجه کښې د حضرت عائشې رضی الله عنها نه روایت دي. [قالت ما رأيت رسول الله صلی الله علیه و آله خرج من غائط قط إلا مسح ماء] يعنى ما رسول الله صلی الله علیه و آله کله هم نه دے ليدلې. چه د لوني اودس ماتي نه به فارغ شو. نو خامخا به ئې اوبه استعمالولې. ددې دواړو احاديثو نه ثابت شوه. چه نبی صلی الله علیه و آله په استنجا باندې هميشوالي کړې دي.

الإشكال > په دې مقام کښې تسو د استنجا د مسنونيت دپاره د نبی صلی الله علیه و آله مواظبت او هميشوالي دليل گرځوي. حالانکه د نورو دلائلونه ثابت شوي ده. چه مواظبت دليل د وجوب دي. نه د سنتيت دي. پکار دا وه.

الاجواب > چه شارح ددې وضاحت کړې وي. په امداد الفتاح شرح نور الايضاح کښې علامه شرنبلالی رحمته الله علیه فرمائی. چه واجب ځکه نه ده. چه نبی صلی الله علیه و آله کله کله پريخوډے ده. ددې نه معلومه شوه. چه استنجا سنت ده. فرض نه ده.

مايېز به الإستنجاء؟ په استنجاء كېښې د كاڼرې او څه چه ددې قائم مقام دې. دهغې استعمال جائز دې او ددې طريقه دا ده. چه د استنجاء محل به دومره مسح كوي. چه هغه پاك شي. ځكه چه پاكول مقصود دى. نوچه كوم څيز مقصود وي. دهغې خيال به ساتلى شي.

وَلَيْسَ فِيهِ عَدَدٌ مَسْنُونٌ او په دې كېښې څه مسنون شمار نشته

توضیح < عدد الأحبار في الإستنجاء > امام قدوری رحمته الله فرماني. چه په استنجاء كېښې د كاڼرو مسنون شمار نشته. بلكه چه په څومره باندې پاكې حاصلېږي. كه درې وي. او كه د دريو نه كم وي او كه زيات وي. ځكه چه مقصود پاكې حاصلول دى. چه په هر څومره كاڼرو وي.

والله < دليل دا دې. [عن ابن هريرة قال قال رسول الله ﷺ من اكتحل فليوتر من فعل فقد أحسن ومن لا فلا حرج، ومن استجبر فليوتر من فعل فقد أحسن ومن لا فلا حرج، ومن أكل فمات تخلص فليلفظ ومالات بلسانه فليست تلام من فعل فقد أحسن ومن لا فلا حرج، ومن ألقى الفاظ فليست تر فان لم يجد إلا أن يعجم كشيها من رمل فليست تدهرة فان الشيطان يلعب بمقاعد بني آدم من فعل فقد أحسن ومن لا فلا حرج] ابو داود >

حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرماني. چه رسول الله ﷺ فرمايلى دى. څوك چه رانجه اچوي. نوناتكي دے اچوي. چاچه داسې اوكرلو. نو ښه ده. اوچا چه اونكرلو. نو څه گناه په كېښې نشته. او څوك چه استنجاء كوي. نوناتكي كاڼرې دے استعمالوي. چاچه داسې اوكرلو. نو ښه ده. اوچا چه اونكرلو. نو څه گناه په كېښې نشته. او څوك چه خوراك كوي. نوچه څه په خلال سره راوباسي. هغه دے اوغورخوي. او كوم چه په ژبه باندې راوباسي. هغه دے تير كړي. چاچه داسې اوكرلو. نو ښه ده. اوچا چه اونكرلو. نو څه گناه په كېښې نشته. او څوك چه غټ اودس ماتي ته لار شي. نو خان دے پټ كړي. چاچه داسې اوكرلو. نو ښه ده. اوچا چه اونكرلو. نو څه گناه په كېښې نشته. څوكه د شگو يو ډيرے راجمع كړي. نو هغه ته دے شاه كړي. ځكه چه شيطان د بني آدم په مقعد باندې لوبه كوي. چاچه داسې اوكرلو. نو ښه ده. اوچا چه اونكرلو. نو څه گناه په كېښې نشته.

وجه الإستدلال < علامه ابن همام رحمته الله فرمايلى دى. چه ايتار په يوياندې هم واقع كيږي. او په حديث كېښې فرمايلى شوى دى. چه دايتار په پريخودو كېښې څه گناه نشته. ددې حاصل دا دې. چه د استنجاء په پريخود كېښې څه گناه نشته. او دكوم څيز په پريخود كېښې چه گناه نه وي. هغه فرض يا واجب نه وي. نو معلومه شوه. چه استنجاء فرض نه ده. بلكه سنت ده. او ايتار لكه څنگه چه د دريو په شمار سره راځي. دغه شان د يو په شمار سره هم راځي. نو ځكه د دريو شمار هم ضروري نشو.

الإعتراف < د حديث نه په عدم وجوب د استنجاء باندې استدلال تيك نه دې. ځكه چه په دې كېښې داسې الفاظ راغلي دي. [من استجبر فليوتر، من فعل فقد أحسن ومن لا فلا حرج] يعنى په دې كېښې نفى د استنجاء كولو نه نه ده راغلې. بلكه نفى د ايتار نه راغلى ده. يعنى چاچه په استنجاء كېښې ايتار اونكرلو. نو گناه نشته. دا مطلب نه دې. چه چا استنجاء اونكرله. نو گناه په كېښې نشته. ځكه چه د [من استجبر] كلمه خو حكايت د واقعه ده. ددې د حكم سره څه تعلق نشته. نو زما په نزد د استنجاء د عدم فرضيت دپاره دليل هغه دې. كوم چه ما په خپله پښتو شرح مفتاح الفلاح شرح نورالايضاح كېښې د شربنلالي رحمته الله د شرح امداد الفتاح نه نقل كړې دې. چه بعضو وختونو كېښې نبى ﷺ استنجاء پريخودے

هم ده. او ترك دليل د عدم وجوب او عدم فرضيت دي. البته دلته كښې دا خبره د تحقيق محتاجه ده. چه هغه كوم مواقع دي. چه نبی ﷺ په كښې استنجا نه ده كړې. شربللكي هم په څه حديث سره دهغي اثبات نه ده كړې. شاه فيصل عفي عنه.

په اوبو باندې د استنجا كولو حكم

وَعَسَلَهُ الْمَاءُ أَفْضَلُ اوبه اوبو سره استنجا كول غوره ده

تصريح < فضل الاستنجا بالماء > امام قدوري رحمه الله فرمايلي دي. چه په لوټو سره د اوچولو نه پس په اوبو باندې وينځل افضل دي.

دليله < دليل د الله تعالى قول دي. ﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَغَوَّزُوا﴾ دا آيت د اهل قبا په باره كښې نازل شوې دي. اود اهل قبا دا عادت وو. چه هغوی به په كانړو باندې د استنجا نه پس په اوبو استنجا كوله. **استنجا بالاستنجا بالماء** < دا خبره د واضحه وي. چه په كانړو باندې د استنجا كولو نه پس په اوبو باندې استنجا كول ادب او مستحب دي. ځكه چه نبی ﷺ به كله په اوبو باندې استنجا كوله. او كله به نې پريخودله. اوبنكاره خبره ده. چه دا د استنجا خبره ده

سنة الاستنجا في زماننا < بعضې حضراتو فرمايلي دي. چه زمونږ په زمانه كښې په اوبو باندې استنجا كول مسنون ده. اودا قول د حسن بصري رحمه الله نه منقول دي. دليل حضرت علي رضي الله عنه اثر دي. [قال إن من كان يهكم كانوا يعبرون بعرا وأثم تطلتون ثلثا فاتها] حضرت علي رضي الله عنه فرمايل: چه ستاسونه وړاندې خلقو به پچې كولې. او تاسو خو غټ بول كوي.

الروايان في عهد الفضل للوساوي < صاحب ددهايه رحمه الله فرمايلي دي. چه د استنجا په ځانې به اوبه ترهغه وخته پورې بيوې. چه ترڅونې دنجاست په لړه كېدو غالب گمان نه وي پيدا شوې. اود درې يا پنځه كړته څه حد نشته.

① څوكه يو كس وسواسي وي. نودهغه دپاره درې ځله مقررولي شي. لكه چه څنگه په نجاست غير مرنې كښې دي. او غټ بول اگر چه مرنې دي. ليكن دا چونكه ليدلې نشي. نوهغه هم د ده په حق كښې د متيازو يعنې نجاست غير مرنې پشان دي.

② اوبعضې عالمانو په اووه ځله مقرر كړي دي. په هغه حديث باندې عمل كولو د وځ كوم چه د سبې جوته شوي لوبښي اووه ځله وينځلو په باره كښې وارد شوې دي.

د محل نه د نجاست د تجاوز په صورت كښې د استنجا حكم

وَأَنْ تَجَاوَزَ النَّجَاسَةَ فَتَرْجِعَهَا أَوْ كَ تَجَاوَزَ أَوْ كَ لَمْ يَجْزِ فِيهِ إِلَّا الْمَاءُ نود اوبونه سوا بل څيز جانز نه دي. أَوَالْمَاءِ أَوْ بَا يهيدونكي څيز

حل اللغة < ① تجاوزت، جاوز مجاوزة، زياتې كول ② لم يجز، جاز جوازاً (ن) : نه روا كيدل ③ مانع: بهيدونكي

تصريح < سورة المسئلة > مسئله دا ده. چه كله نجاست د محل د استنجا نه تجاوز او كړي. نودا صرف په اوبو باندې پاكېږي. اودغه شان په بهيدونكي څيز باندې پاكېږي. كه دغه بهيدونكي څيز اوبه وي او كه د اوبونه علاوه بل څه څيز وي لكه سرکه وغيره شوه. البته په مانع باندې د نجاست دپاكيدو

دپاره دا شرط دې چه دغه مانع خيز پاک وی لکه څنگه چه د دې تفصيل وړاندې په باب الانجاس کښې تير شوې دې

دليل فريضة الغسل عند تجاوز النجاسة من المعلن باقی پاتې شو ددې خبرې دليل چه نجاست کله د مخرج نه تجاوز او کړی. نود هغې وينخل فرض دی. هغه دا دې. چه په کانري وغيره او چولوسره نجاست زانله کيږي نه بلکه نور هم خوريږي. ليکن د ضرورت د وجه په باب د استنجاء کښې خلاف قياس په کانري وغيره سره ددې پاکول طهارت شمار کړې شو. اودا قاعده ده. چه کله يو خيز د څه ضرورت د وجه خلاف قياس ثابت شی. نوهغه به خاص وی په دغه محل د ضرورت په پورې بل خيز ته به دغه حکم تجاوز نه کوي. نوپه دليل سره ثابت شوه. که نجاست تجاوز کړې وی. نوپه اوبو وغيره سره د وينخلو نه بغير دهغې طهارت نشي راتلي.

الغسل في محل قدر الدرهم المفقود داخبره ياده ساتي. چه هغه مقدار چه دمانځه د جواز دپاره مانع دې. ① د شيعينو **عنه** په نيز د استنجاء نه علاوه ځانې دې. يعنی د استنجاء ځانې په کښې حساب نه دې. ځکه چه هغه يوخل معاف شوې دې. (نودوباره پکښې هغه حسابول تيك نه دی) نوچه د يو درهم نه زيات وی. نو په اوبو سره د هغې وينخل فرض دی.

② د امام محمد **عليه السلام** په نيز چه د استنجاء ځانې سره ملاؤ شی. او د يو درهم نه زيات شی. نومانع د مانځه دې. په نورو ځايونو باندې قياس کوي. يعنی لکه څنگه چه په نورو ځايونو کښې د يو درهم په برابري باندې نجاست معاف دې. ددې نه زياتی معاف نه دې. نودغه شان د استنجاء په باب کښې هم د يوه ربعي مقدار معاف دې. او ددې نه زياتی معاف نه دې.

په څومو څيزونو استنجاء مکروه ده؟

أَوَّلُ اسْتَنْجَاءٍ بِعُظْمٍ وَلَا بِرُوثٍ اوپه کانري او خاشنيو دے استنجاء نه کوي

حل اللغة ① لا يستنجى، استنجى استنجاء: استنجاء کول ② عظم: هډوکي ③ روث: سوته ④ نهيا (ف): بندول منع کول ⑤ زاد: توبنه خوراک [

توضيح < **كراهية الاستنجاء بالعظم والروث** > مسئله: په خاشنيو او هډوکي باندې استنجاء کول مکروه ده.

والله < ① ځکه چه په صحيح بخاري کښې د حضرت ابوهريره **رضي الله عنه** حديث دې. چه **[قال له النبي ﷺ: إني أجد أجد استنجاء بها ولا تأتني بغيره ولا برؤث قلت ما بال العظام والروث فقال ﷺ هما من طعام الجن] نبي ﷺ** حضرت ابوهريره **رضي الله عنه** ته او فرمائيل: زما دپاره کانري او کوره. چه زه پرے استنجاء او کړم. خو هډوکي او دخوراک خيز راته مه راوړه. حضرت ابوهريره **رضي الله عنه** فرماني. ما عرض او کړو. په هډوکي او خاشنيو کښې څه وجه ده؟ نبي او فرمائيل دا دواړه د پيريانو خوراک دې.

② امام ترمذي روايت کړې دې. چه **[لا تستنجوا بالروث ولا بالعظام فإنه زاد إحدائكم من الجن]** يعنی تاسو په خاشنيو او هډوکو استنجاء مه کوئ. ځکه چه دا ستاسو د پيريانو روڼو خوراک دې. **علة الكراهية في العظم والروث** < اوکه د ممانعت باوجود ئې په دې څيزونو استنجاء او کړله. نو استنجاء اوشوه ځکه چه مقصود حاصل شو چه د نجاست لرے کول وو. خو سست ادا نشو. او په خاشنيو کښې د ممانعت وجه ددې نجاست دې. اوپه هډوکي کښې د ممانعت وجه دا ده. چه دا د پيريانو خوراک دې.

په طعام اوبه لاس د استنجا، کولو کراهت

وَلَا يَطْعَامُ اَوْ اسْتِنْجَاءُ بِهِ نَهَى كَوْنُ يَدِي وَلَا يَمْسُكُهَا اَوْ اسْتِنْجَاءُ دَعَى نَهَى كَوْنُ يَدِي لَاسٍ

تصريح < دليل كراهة الاستنجا بالطعام > اود خوراك په خيزهم استنجا كول جائز نه ده. خكه چه دا ضائع كول او اسراف دي. اودا دواړه خبره حرام دي.

دليل كراهة الاستنجا بالمعين < اوبه خپل بڼى لاس باندې استنجا نه كوي. خكه چه بڼى ﷺ په بڼى لاس باندې داستنجا كولو نه منع فرمائيل ده. د حضرت ابوقتاده رضی الله عنه نه روايت دي.

[قال إذا يال أحدكم فلا يأخذن ذكره بيمينه، ولا يستنحي بيمينه ولا يتفقس في الإدماء] يعني فرمايلى نې دي. كله چه په تاسو كښې خوك متيازې كوي. نوخپل خاص اندام د په بڼى لاس نه نيسي. اوبه بڼى لاس دې استنجا نه كوي. اوبه لوڼى كښې د ساه نه اخلي. په دې حديث كښې ښكاره په بڼى لاس داستنجا كولو نه منع راغلي ده.

كِتَابُ الصَّلَاةِ

ترجمه: (دا) كتاب د مونځ (دا) احكامو په بيان كښې دي.

تصريح < وجه تقديم الطهارة على الصلاة > مونځ د عباداتو اصل او د طاعاتو بنياد دي. نوخكه دا په ټولو مشروعاتو باندې مقدم كړي شو. او طهارت دمانځه شرط دي. او شرط مقدم وي په مشروط باندې. نوخكه كتاب الطهارة په كتاب الصلاة باندې مقدم كړي شو.

معنى الصلاة لغة < صلاة په لغت كښې د دعا په معنى كښې راځي. لكه (وَصَلَّى عَلَيْهِمُ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ) يعنى ته د دوى دپاره دعا غواړه. بيشكه ستا دعا د دوى دپاره سبب د اطمينان دي. اود نبى ﷺ قول دي. [وصلت عليكم الصلاة] يعنى فرښته تاسو ته دعاگانې كوي. او د نبى ﷺ ارشاد [إذا دعى أحدكم إلى الطعام فليجب فإن كان مقطراً فليأكل وإن كان صائماً فليصل] يعنى كله چه چا ته دعوت ملاوښتى. نوهغه قبلول پكار دي. كه روژه دارنه وي. خوراك دى او كړي. او كه روژه داروي. نوهغه دپاره دى د خير او بركت دعا او كړي. **معنى الصلاة فروعاً** < اود شريعت په اصطلاح كښې د افعال معلومه و او اركان مخصوصه و نوم دي. او د افعال معلومه و او اركان مخصوصه و ته صلاة خكه وائي. چه دا د دعا په معنى مشتمل دي. د وجوب صلاة سبب ددې وخت دي. او د مونځ ادا كولو سبب دالله تعالى امر تقديري دي. **حكم الصلاة** < او ددې حكم په دنيا كښې د ذمه نه د واجب سقوط دي. اوبه آخرت كښې دهغه ثواب حاصلدل دي. چه وعده نې شوې ده.

دلائل فريضة الصلاة < د مونځ فريضيت په كتاب، سنت او اجماع درې واړو باندې ثابت دي. ① كتاب الله مثلاً < وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ > او < إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا > دي. ② او سنت د رسول الله ﷺ لكه رسول الله ﷺ فرماني. [إن الله تعالى فرض على كل مسلم ومسلمة في كل يوم ليلة خمس صلوات] ③ او اجماع دا ده. چه د نبى ﷺ د زمانې نه واخله تر اوسه پورې د مونځ په فريضيت باندې د ټول امت اجماع ده.

(۲) من حديث أبي قتادة رضي الله عنه أخرجه البخاري في الوضوء باب ۱۸ رقم ۱۵۳ ومسلم في الطهارة رقم ۶۳ وأبو داود في الطهارة باب ۱۸ والترمذي في الطهارة باب ۱۱ والنسائي في الطهارة باب ۴۱ وابن ماجه في الطهارة باب ۱۵)۔

إثبات الصلوات الخمس من سورة البقرة» داخیره چه مونخونه پنخه دی. دا هم د کتاب الله نه ثابت ده. الله تعالی فرمائی: ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى﴾ دا آیت د مونخ په فرضیت هم دلالت کوی. او په دې وجه هم چه دا پنخه دی. دا په دې طریقہ چه الله تعالی د ټولو مونخونو د محافظت حکم کړې دې. او په دې باندې نې ده، صلاة وسطی، عطف کړې دې. او اقل د جمعی چه وسط په کښې متحقق وی. څلور دی. نو په ،، علی الصلوات،، کښې د څلورو مونخونو ذکر دې. او په صلاة وسطی کښې د یویل مونخ. نو داسې دا پنخه مونخونه شو.

تاریخ فريضة الصلاة» باقی پاتې شوه دا خبره. چه مونخ کله فرض شوې وو. او د مونخ د فرضیت نه وړاندې د نبی ﷺ دعبادت طریقہ څه وه؟ نو په دې باندې خو د تاریخ او سیرت د ټولو عالمانو اتفاق دې. چه مونخ د معراج په شپه باندې فرض شوې دې. خو بیا دمؤرخینو د معراج د شپې په باره کښې اختلاف دې. چه دا په کوم کال کښې واقع شوې وه. نو د نبوت د پنځم کال نه تر لسمه پورې په کښې مختلف اقوال منقول دی. جمهور عالمان د پنځم کال قائل دی.

الخلا في فريضة الصلاة قبل الغص» بیا په دې کښې اختلاف دې. چه د معراج د شپې نه وړاندې څه مونخ فرض وواوکه نه؟ ① دزیاتو عالمانو هم دا خیال دې. چه د پنځو مونخونو نه وړاندې څه مونخ فرض نه وو. ② خو د امام شافعی رحمته قول دې. چه د معراج نه وړاندې د تهجدو مونخ فرض وو. ددې دلیل د سورت مزمل اولنی آیاتونه «ثم الليل الا قليلا» دې. دا سورت په مکه کښې بالکل په اولنی زمانه کښې نازل شوې وو.

الجواب عن استدلال الشافعي رحمته وضعه» بعضې حضراتو جواب ورکړې دې. چه په سورت مزمل کښې د مونخ حکم مدنی دې. ځکه چه ددې سورت په آخر کښې «وَأَخْرَجُوا يَتَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» مزمل: ۲۰ راغلی دی. او قتال په مدینه منوره کښې شروع شوې وو. خو دا خبره صحیح نه ده. ځکه چه د قتال ذکر په دې سیاق کښې دې. «عَلِمَ أَنَّ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مُرْفُوعٌ وَأَخْرَجُوا يَتَاتِلُونَ فِي الْأَرْضِ يَتَقَفُونَ مِنْ قَسْرِ اللَّهِ وَأَخْرَجُوا يَتَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» په دې آیت کښې صیغه د مستقبل ده. دا په دې باندې دلالت کوی. چه دا حکم به روستو ورکولې شی. اود آیت د نزول په وخت کښې قتال نه وو. نوکه دا سورت مکی او کنزلی شی. په دې کښې څه قباحث نشته. نو دامام شافعی رحمته استدلال تیک دې. خو د بعضې عالمانو قول دې. چه د تهجدو مونخ صرف په نبی ﷺ باندې فرض وو. په باقی امت باندې فرض نه وو.

هل فرض علي المسلمين صلاة قبل الإبراء» بیا په دې کښې اختلاف دې. چه عامو مسلمانانو به هم د پنخه مونخونو نه وړاندې څه مونخ کولوکه نه؟ د بعضې عالمانو رحمته دا خیال دې. چه د صبا او ماینام مونخ

د معراج د شپې نه وړاندې فرض شوی وو. ددې دلیل دا آیت د «وَسَيَمُ بِالْعِصَى وَالْإِبْرَاءِ» آل عمران: ۴۱

دا آیت د معراج نه وړاندې نازل شوې دې. او په دې کښې هم ددې دوو مونخونو ذکر دې.

القول المحقق» په دې باره کښې تحقیقی خبره دا ده. چه دومره خبره خو د روایاتو نه ثابته ده. چه نبی ﷺ او صحابه کرام رضی الله عنهم به د معراج نه وړاندې د صبا او ماینام مونخونه کول. په سورت جن کښې چه د جناتو د قرآن اوریدو کومه واقعه راغلې ده. هغه د صبا په مانځه کښې پښه شوې وه. او غالباً دا د

معراج نه وړاندې وه. خودا دواړه مونځونه په نبي ﷺ فرض وو. که دوی به دا نفلی کول، نو ددې څه دلیل او صراحت په روایاتو کېنې نشته.

العکم فی عده الغصص کېنې پاتې شوه دا خبره چې دا پنځه مونځونه ولې فرض شوی دی. ددې نه کم یا زیات ول نه دی؟ نو ددې څو حکمتونه بیان شوی دی. وے گورئ:

① **بهبب الغراس الغصص** > الله تعالى د ظاهري څیزونو معلومولو دپاره په انسان کېنې پنځه قوتونه پیدا کړي دي. ① قوت باصره ② قوت سامعه ③ قوت شامه ④ قوت ذائقه ⑤ قوت لامسه. نو ددې پنځو قوتونو په مقابلې یعنی شکريه کېنې الله تعالى پنځه مونځونه فرض کړل.

② **بهبب النعماء الغصص** > خالق کائنات چې د کوم وخت نه په دنیا کېنې دانسان د پیدائش اراده اوکړه. نو د ټولو نه وړاندې ئې ده ته وجود ورکړلو. اوبیا ئې د ده د ضرورت دپاره پنځه غټ غټ نعمتونه پیدا کړل. ① دخوراک ځکاک څیزونه ② گرمی او یخه جامه ③ استوگنه دپاره کور ④ او د خدمت وغیره دپاره پنځه اوڅدمتگار وغیره ⑤ د سفر دپاره سورلی. د ده دوجود شکريه خو کلمه طيبة [الله الله محمد رسول الله] ده. او ددې پنځه نعمتونو په مقابلې کېنې ئې پنځه مونځونه فرض کړل. چې په یو مونځ سره د یو لوټي نعمت شکر ادا شی.

③ **بهبب احوال الإنسان** > دانسان ټول ژوند په پنځو حالتونو کېنې تیریری. ① ملاسته ② ناسته ③ ولاړه ④ خوب ⑤ ویخه. په دې پنځو حالتونو کېنې په انسان باندې دالله تعالى نعمتونه د باران پشان وریری. چې دهغې شمار هم گران دي. نو الله تعالى ددې ټولو نعمتونو د شکريه دپاره د پنځو وختونو مونځونه فرض کړل. لکه چې چا پنځه مونځونه اوکړل، نو ده په هر حالت کېنې دالله تعالى د هر نعمت شکر ادا کړو.

④ **بهبب عدد الشدائد بعد الحياة** > د دنیاوی ژوند په ختمیدو باندې په انسان پنځه قسمه مصیبتونه راځي. ① مرگ ② قبر ③ پل صراط ④ عمل نامه په گس لاس ملاویدل ⑤ د جنت دروازه بندیدل. مهربانه رب ددې پنځو مصیبتونو لړۍ کولو دپاره پنځه مونځونه فرض کړل. علامه ابن حجر مکی رحمته الله علیه فرماني. [من حافظ حل الصلاة آکره الله بهخس عصال یرفع منه ضیق البوت و هذا بالقبر یعطه الله کتابه ییسنه ویرعل الصراط کالبرق ویدخل الجنة بهویر حساب] چاچه پنځه مونځه اوکړل، الله تعالى به ورته پنځه نعمتونه ورکړي. ① دمرگ د سختۍ نه به ئې محفوظ کړي. ② دقبر د سختۍ او تیاره نه به ئې محفوظ کړي. ③ عمل نامه به ورته په نسی لاس ورکړي. ④ په پل صراط به د بجلۍ د پړق پشان تیر شی. ⑤ جنت ته به یې حساب داخل شی.

دهبا د مونځ اول او آخر وخت

أَوَّلُ وَقْتُ الْقُرْءَانِ صَبَا أَوَّلُنِي وَخْتُ إِذَا ظَلَمَ الْقُرْءَانُ الثَّانِي كُلُّهُ جَهْ جَهْرَتَانِي رَاوْخِي زِي وَهُوَ أَوْ فَجْرُ ثَانِي هَفْه دِي أَلْيَا ضُ الْمُعْتَرِضُ فِي الْأَفْقِ جَهْ جَهْ أَفَقُ كُنْجِي يُو سَبِيْنَه رَنْرَا پَه پَلْنَوَالِي خُور شُوْجِي وَي وَأَخِرُ وَفَتِيَا مَا لَمْ تَطْلَمْ الشَّمْسُ أَوْد صَبَا آخِرِي وَخْتُ تَرْخُو جَهْ نَمْرُ نَه وَي رَاخْتَلِي

هَلِ اللُّغَةُ > ① طلع طلوعاً (ف): راولټل، ښکاره کیدل ② معترض: خوریدونکې ③ بیاض: سپینوالي

تذریح > وجہ تقدیم العزایات علی الصلاة > د مونخ وختونه د مونخ د وجوب دپاره اسباب دی. او سبب مقدم وی په سبب باندې نوځکه نې د مونخ د وختونو بیان مقدم کړه.

جوه تقدیم الفجر علی غيرها > په حدیث کښې اگرچه د ماسپڅین وخت مقدم دې. خو دلته د څو وجوهاتو نه د صبا وخت مقدم شو.

① اوله وجه دا چه د صبا اول او آخر وخت اتفاقی دې. نو ځکه دا مقدم کړې شو. ددې په خلاف د نورو مونخونو په وختونو کښې لږ غوندي اختلاف شته.

② دویمه وجه دا ده. چه د صبا مونخ د ټولو نه اولنی انسان حضرت آدم کړې وو.

③ دریمه د صبا مونخ په ورځ کښې اولنی مونخ دې. ځکه نې په ذکر کښې هم مقدم کړه.

④ څلورمه وجه دا ده. چه اوده سرې چه د مری پشان وی. په هغه د ټولو نه اولنی مونخ چه واجبیږي. هغه د صبا مونخ دې. نو ځکه د صبا وخت وړاندې ذکر کړې شو. (حاشیه ملا عبدالغفور عناية)

تعریف الفجر الصادق والکاتب > نو د صبا د مونخ وخت د صبا صادق په راختو شروع کیږي. او په نمرراختو ختمیږي. اوصبا صادق هغه رنرانی ده. چه په پلنوالی په آسمان کښې خوره شی. او صبا کاذب هغه رنرانی ده. چه په اوږد والی په آسمان باندې ښکاره شی. اودهغې نه پس بیا تیاره شی. عربیانو به صبا کاذب ته، ذنب السرطان، (د شرمخ لکۍ) وئبله.

دلیل وقت الفجر > دصبا د اول اوآخر وخت دلیل په امامت جبرئیل ﷺ حدیث دې. صاحب د عناية پوره حدیث داسې بیان کړې دے: **عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْنِي جَبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عِنْدَ الْيَتِيَّتِ مَرْثِيَةً فَصَلَّى فِي الْفَجْرِ حِينَ زَالَتْ الشَّمْسُ وَكَانَتْ قَدَرُ الشَّمْسِ إِلَيَّ وَصَلَّى فِي الْعَصْرِ حِينَ صَارَ قُلُوبُ كُلِّ شَيْءٍ وَشَلَّتْ وَصَلَّى فِي الْغُرُوبِ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ وَصَلَّى فِي الْعِشَاءِ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ وَصَلَّى فِي الْفَجْرِ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ وَصَلَّى فِي الظُّهْرِ الْيَوْمَ الثَّالِثَ حِينَ زَالَتْ الشَّمْسُ وَصَارَ قُلُوبُ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ وَصَلَّى فِي الْعَصْرِ حِينَ صَارَ قُلُوبُ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلِهِ وَصَلَّى فِي الْمَغْرِبِ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ لَوْ تَتَه بِالْأَمْسِ وَصَلَّى فِي الْعِشَاءِ حِينَ مَضَى ثُلُثُ اللَّيْلِ أَوْ قَالَ نِصْفُ اللَّيْلِ فَصَلَّى فِي الْفَجْرِ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ وَاسْأَلُوا**

وَكَادَتْ الشَّمْسُ أَنْ تَطْلُعَ ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ ﷺ هَذَا وَقْتُكَ وَوَقْتُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِكَ (١)

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې. چه رسول الله ﷺ اوفرمانیل. حضرت جبرئیل ماته د خانه کعبه سره دوه ځله امامتی راکړې وه. په اولنی ورځ نې راته د ماسپڅین مونخ اوکړه. چه نمر زانله وو. او سورے د شرک (د پنه د تسمې) پشان وو. او د مازیگر مونخ نې راته اوکړه. په داسه وخت کښې چه دهر څیز سورے دهغه په دوچنده شو. او د مابنایم مونخ نې راته په هغه وخت کښې اوکړه. چه نمر پریوت وو. او د ماسخوتن مونخ راته راکړه. په هغه وخت کښې چه شفق غائب شو. او د سحر مونخ نې راته راکړه. کله چه صبا راوختلو. او مونخ نې راته راکړه د ماسپڅین د مانځه په دویمه ورځ کله چه نمر زانله شو. او دهر څیز سورے دو چنده شو. او مونخ نې راته راکړلو د مازیگر کله چه دهر څیز سورے د هغې په یوچنده شو. او د مابنایم مونخ نې راته راکړلو. چه نمر پریوتلو. هم په هغه وخت کښې چه پرون نې راته په کښې (د مابنایم مونخ کړې وو. او د ماسخوتن مونخ نې راته اوکړه. چه د شپې دریمه حصه تیره شوي

(١) من حدیث ابن عباس رضی الله عنه أخرجه أبوداود فی الصلاة باب ٢ و الترمذی فی الموالیت باب ١ واحد فی المسند (١/٣٣٣)

والبیهقی فی السنن الکبری (١/٥٣٥) رقم (١٧٠٢)۔

وہ۔ یا نبی ﷺ اوفرمائیل۔ چہ نیمہ شبہ تیرہ شوے وہ۔ او د صبا مونخ نی راتہ اوکرہ۔ پہ ہفہ وخت کنبی چہ رنرا شوے وہ۔ او نمر راختو تہ نزدے ووبیا حضرت جبرئیل اوفرمائیل۔ اے محمد! دا ستا وخت دے۔ او ستا نہ ورناندے د پیغمبرانو علیہم السلام وخت وو۔

توضیح اذان بلال رضی اللہ عنہ صاحب دہدایہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی۔ چہ د صبا پہ مانخہ کنبی صبا صادق معتبر دے۔ صبا کاذب معتبر نہ دے۔ دلیل ہفہ حدیث دے۔ کوم چہ پہ صحیح مسلم ترمذی وغیرہ کنبی دے۔ واقعہ داسی وہ۔ چہ حضرت بلال رضی اللہ عنہ بہ د صبا صادق راختلو نہ ورناندے د تہجدو یا پیشمنی دپارہ اذان کولو۔ او عبد اللہ بن ام مکتوم رضی اللہ عنہ بہ دصبا راختونہ پس اذان کولو۔ پہ دے باندے نبی کریم ﷺ اوفرمائیل۔ [لا یرکبکم اذان بلال ولا الفجر المستطیل] یعنی د بلال اذان دے تاسو دھوکہ نہ کری۔ یعنی د بلال پہ اذان باندے دا گمان مکوی۔ چہ د صبا د مونخ وخت داخل شو۔ خکہ چہ دا د صبا دپارہ نہ دے۔ بلکہ د تہجدو یا پیشمنی دپارہ دے۔ اونہ دے تاسو فجر مستطیل دھوکہ کری۔ فجر مستطیل یعنی صبا کاذب ہفہ پلنہ رنرا دہ۔ چہ پہ آسمان کنبی خورہ شی۔

د ماسپخین اول او آخری وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الظُّهْرِ أَوَّلُ مَاسِپَخِينَ أَوَّلُ وَخْتِ إِذَا زَالَتْ الشَّمْسُ كُلُّهُ چہ نمر زائلہ شی

هل اللغة ① زالت، زال زوالاً (ن) زائل کیدل ② شمس: نمر

تصريح < طريق معرفة زوال الشمس > صاحب د عنایہ د محمد بن شجاع پہ حوالہ سرہ د فی زوال معلومولو طریقہ بیان کری دہ۔ چہ اول دے زمکہ داسی ہموارہ کری شی۔ چہ پہ دے کنبی د ویختہ برابر اوچتوالے او بنکتہ والے پاتے نشی۔ بیا دے پہ دے کنبی یو لنگے بنخ کری شی۔ اوچہ تر کوم خانی پوری دھغے سورے رسی۔ هلته دے یوہ ننبہ اوکری شی۔ نوچہ ترخو دغہ سورے کمی پری۔ نوادا د زوال نہ ورناندے وخت دے۔ نو پہ دغہ وخت کنبی چہ کوم سورے وی۔ ہفہ تہ فی زوال او اصلی سورے ونیلے شی۔ اوکلہ چہ سورے پہ او پدیدو شی۔ نو پوہہ شد۔ چہ نمر زائلہ شو۔ او د ماسپخین د مانخہ وخت داخل شو۔

اول وقت الظھر < بہر حال د ماسپخین اول وخت د زوال نہ پس شروع کیبری۔

دلیلہ < او ددے دلیل دا دے۔ چہ حضرت جبرئیل پہ اولہ ورخ د ماسپخین مونخ ہم پہ دے وخت کنبی کری وو۔ ② >

وَأَخِرُ وَقْتِهَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَوَّلُ إِمَامِ أَبِي حَنِيفَةَ رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز د ماسپخین آخری وخت) إِذَا صَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ وَمِثْلُهُ كُلُّهُ چہ د ہر خیز سورے دھغہ پہ دوچندہ شی یوے فی الزوال علاوہ د سورے د زوال (اصلی) نہ

هل اللغة ① ظل جمع ظلل: سورے ② فی: سورے

تصريح < مذهب ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ فی آخر وقت الظھر > د ماسپخین پہ آخری وخت کنبی احناف عالمان پہ خپلو

② من حديث سمرة بن جندب رضی اللہ عنہ أخرجه مسلم في الصيام رقم ٤٣ وأبو داود في الصوم باب ١٧ والترمذي في الصوم باب ١٥ وابن ماجه في الصيام باب ٢٣ واحد في المستدرج (٢٣٨٤)۔

کڻي مختلف دي. دامام ابوحنيفه رحمته الله نه په دې باره کښې درې روايات نقل دي. ① يوروايت کوم چه امام محمد رحمته الله نقل کړې دي چه کله د اصلي سوري نه علاوه دهر خيز سورې دوچنده شي. نود ماسپخين وخت ختمېږي. اود مازيگر وخت داخلېږي. دا روايت د امام ابوحنيفه رحمته الله مذهب دي.

دليله > دامام ابوحنيفه رحمته الله دليل دحضرت ابوسعيد خدری رضي الله عنه حديث دي. يعني [اُبرودا بالظهوران شدة الحر من ليم جهنم] ② په دې حديث باندې استدلال داسې کيږي چه نبی ﷺ د ماسپخين مونځ د پخني په وخت کښې د کولو حکم کړې دي. او په عرب ملکونو کښې سخته گرمي هم په دې وخت کښې وي. چه کله دهر خيز سورې دهغې برابر شي. نومعلومه شوه. چه نبی ﷺ د يو مثل نه پس دماسپخين دمونځ کولو حکم کړې دي. اولکله چه د يومثل نه پس د ماسپخين وخت باقي وي. نوديومثل نه پس دمازيگر وخت څنگه شروع کيدے شي؟

وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَ مُحَمَّدٌ وَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ أَوْصَابِيْنَ رحمته الله فرماني اِذَا صَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ چه کله د هر خيز سورې دهغې برابرشي

مذهب الصاحبين > دصاحبينو امام زفر او امام شافعي مذهب دا دي. او دا د امام ابوحنيفه رحمته الله نه هم يوروايت دي کوم چه حسن بن زياد نقل کړې دي. چه کله دهرخيز سورې د هغې داصلي سوري نه علاوه دهغې په دوچند شي. نودماسپخين وخت اووتلو. اود مازيگر وخت داخل شو.

دليله > دصاحبينو رحمته الله دليل دا دي. چه حضرت جبرئيل په اوله ورځ د مازيگر مونځ هم په هغه وخت کښې کړې وو. چه دهر خيز سورې د هغې برابر وو. نومعلومه شوه. چه په دغه وخت د مازيگر وخت شروع کيږي. او د ماسپخين وخت خارجيږي.

الاجوبه عنه > ① دامامت دجبرئيل حديث نه علامه ابن همام رحمته الله دا جواب کړې دي. چه د مونځ د وختونو په باره کښې دا حديث د ټولو نه وړاندې دي. اوکوم حديثونه چه ددې نه مخالف دي. نوهغه ټول روستني دي. او مؤخر د مقدم دپاره ناسخ وي. نومعلومه شوه. چه حديث جبرئيل منسوخ دي. نوقابل استدلال پاتي نشو.

② صاحب دهدايه رحمته الله داسې استدلال کړې دي. چه حديث دامامت جبرئيل رضي الله عنه دې دلالت کوي. چه په

يومثل سره دماسپخين وخت ختمېږي. اودحديث [اُبرودا بالظهور] نه معلوميږي. چه په يو مثل باندې د ماسپخين وخت نه ختمېږي. بلکه باقي وي. نوپه يو مثل باندې د ماسپخين د وخت وتل مشکوک شو. حالانکه د يو مثل نه وړاندې د ماسپخين د وخت وجود يقيني وو. او دا قاعده ده. چه يو خيز په يقين سره ثابت وي. نوپه شک سره نه ختمېږي. بلکه چه يو سري ته خپل اودس په يقين سره ياد وي. خو په اودس ماتي کښې نې شک شي. چه ما اودس مات کړې دے که نه؟ نو فقهاء ليکي. چه اودس کول پرے نشته. نو چه دهر خيز سورې دهغې په مثل شي. په دې باندې د ماسپخين د وخت وتل مشکوک شو. نو نه خارجيږي.

التصحيح من صاحب القدوري > دلته کښې د امام قدوري رحمته الله په عبارت کښې لږ غوندي تسامح دي. هغه دا چه امام قدوري رحمته الله فرماني. چه د امام ابوحنيفه رحمته الله په نيز د ماسپخين آخر وخت دا دي. چه دهر

① من حديث أبي سعيد الخدري رضي الله عنه أخرجه البخاري في المواليت باب ۹ رقم ۵۳۶ ومسلم في المساجد ومواضع الصلاة رقم ۱۸۰ وأبو داود في الصلاة باب ۴ والترمذي في المواليت باب ۵ والنسائي في المواليت باب ۵ وابن ماجه في الصلاة باب ۴

خیز سورے دھغی دوچندہ شی. اود صاحبینو ﷺ پہ نیز چہ یوچند شی. حالانکہ پہ ہفہ وخت کنبی خو د ماسپخین وخت خارج شوې وی. (یعنی چہ سورے یوچند او دوچندہ شی. نو پہ دې خو د ماسپخین وخت ختم شو. دا خوئی آخری وخت نه دې) نو ددې د آخری وخت څه مطلب شو. ددې جواب دا دې. چہ د آخر نه مراد ہفہ وخت دې. چہ پہ ہغی سره د ماسپخین د وخت وتل متحقق کیږی.

د مازیکر اول او آخر وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْعَصْرِ إِذَا غَرَجَ وَقْتُ الظُّهْرِ أَوْ دُمَازِیْگَرِ اَوَّلُ وخت چہ کله د ماسپخین وخت اوخی عَلَی الْقَوْلِیْنِ په دواړو قولونو باندې وَاخِرُ وَقْتِهَا اود مازیکر آخر وخت مَا لَمْ تَقْرُبِ الشَّمْسُ ترڅو پورې چہ نمر نه وی ډوب شوې

هـلـ اللفظ ① لم تغرب، غرب غروباً (ن)؛ ډوبیدل ② ادرك ادرې ګا؛ موندل ③

تـصـرـیـح ④ اَوَّلُ وخت العصر وَاخِرُهُ د مازیکر اول وخت هله شروع کیږی. چہ د ماسپخین وخت ختم شی. برابره ده. که د ماسپخین وخت په دوچنده باندې ختم شی. لکه چہ دامام ابوحنیفه رحمته الله علیه مذهب دې. او که په یوچند باندې ختم شی. لکه چہ د صاحبینو رحمته الله علیهم مذهب دې. او د مازیکر وخت د نمر ډوبیدو نه وړاندې پورې دې.

دلیل ⑤ د حضرت ابوهریره رضی الله عنه حدیث دې. [قال قال رسول الله ﷺ من أدرك من الصبح ركعة قبل أن تطلع الشمس فقد أدرك الصبح ومن أدرك ركعة من العصر قبل أن تغرب الشمس فقد أدرك العصر] (صحیحین) حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی. چہ نبی ﷺ فرمائیلی دی. چا چہ د نمر راختلو نه وړاندې د صبا یو رکعت رالاتدې کړه. نوهغه صبا رالاتدې کړه. اوچاچہ د نمر پریوتو نه وړاندې د مازیکر یو رکعت رالاتدې کړه. نو ده مازیکر رالاتدې کړه. ددې حدیث نه معلومه شوه. چہ د مازیکر وخت د نمر ډوبیدو نه وړاندې پورې باقی وی.

د ماښام اول او آخر وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْمَغْرِبِ اود ماښام اول وخت إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ چہ کله نمر ډوب شی وَاخِرُ وَقْتِهَا مَا لَمْ تَغِبِ الشَّمْسُ اود ماښام آخری وخت چہ ترڅو پورې شفق ختم شوې نه وی

هـلـ اللفظ ① لم يغيب، غاب غيبة؛ غائبیدل ② شفق؛ سرخی ③ بیاض؛ سپینوالی ④ حمرة؛ سرخی ⑤

تـصـرـیـح ⑥ اَوَّلُ وخت المغرب د ماښام اول وخت د نمر ډوبیدو نه شروع کیږی. او د شفق ختمیدو پورې باقی وی.

دلیل ⑦ د حضرت ابوهریره رضی الله عنه حدیث [أول وقت المغرب حين تغرب الشمس وآخره حين يغيب الشفق] دې.

(۱) من حدیث ابی هریره رضی الله عنه أخرجه البخاری فی مواقیئ الصلاة باب ۲۸ رقم ۵۷۹ ومسلم فی المساجد رقم ۱۶۳ والترمذی فی الصلاة باب ۲۳ رقم ۱۸۶ والنسائی فی المواقیئ باب ۱۱ وابن ماجه فی الإقامة باب ۹۱ ومالك فی الموطاء فی کتاب وقوت الصلاة باب ۳ رقم ۱۵۰۔

وَهُوَ الْبَيَّاضُ الَّذِي بَيَّأَ شَفَقَ هَفَ سَبِينُوَالِ دِي يُوِي فِي الْأَلْفِ بَعْدَ الْحَمْرَةِ چہ پہ افق کبھی د سرخی خوریدونه پس وی عِنْدَ اَبی حَنِيفَةَ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ دا د امام ابوحنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ په نیز دې وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَهَمْدًا رَحِمَهُمُ اللَّهُ هُوَ الْحَمْرَةُ او صاحبین فرمائی چہ دا سرخی ده

الْاِخْتِلَافُ فِي تَعْيِينِ الشَّفَقِ > دا خبره دسہ یادہ وی چہ د شفق په تعین کبھی د عالمانو اختلاف دی. ① حضرت امام ابوحنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ فرمائی شفق هفہ سبین والی دی چہ د سوروالی نه پس په افق خور شی اودا قول د صدیق اکبر، معاذ، انس، ابن زبیر ه دی.

فَلَيْلَهُ > اودا امام ابوحنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ دلیل هفہ دی کوم چہ حضرت ابوهریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت کړی دی. [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ وَآخِرُ وَقْتُ الْمَغْرِبِ إِذَا اسْوَدَّ الْأَفَقُ] چہ نبی ﷺ فرمائی دی د مابینم آخری وخت چہ کله افق تور شی او معلومه ده چہ په افق باندی توروالی د سوروالی نه پس خوریری نو معلومه شوه چہ د سبین والی پورې وخت باقی وی نویه حدیث کبھی د شفق نه مراد سبین والی شو.

مَنْهَبُ الصَّاحِبِينَ > په زیر بحث مسئله کبھی صاحبین رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمُ فرمائی چہ دسرخی نوم شفق دی اودا د امام ابوحنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ نه هم یو روایت دی اودا د امام شافعی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ قول دی.

دَالِيَهُمَا > دصاحبینو رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمُ دلیل د نبی ﷺ قول [الشَّفَقُ الْحَمْرَةُ] دی. الجواب عنه > خودا حدیث په حضرت عبدالله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا باندی موقوف دی اوامام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ په موطا کبھی موقوف ذکر کړی دی اوحدیث موقوف حجت نه وی نوخکه دا حدیث قابل استدلال پاتی نشو.

الجواب التلخيصي > اوکه دا اومنلے شی چہ دا حدیث مرفوع دی نومونې جواب ورکوو چہ ددې حدیث په مراد کبھی دصحابه کرامو ه اختلاف دی د بعضو په نیز شفق نه مراد سبینوالی دی او د بعضو په نیز سوروالی دی اوبه حدیث مرفوع کبھی هم که د صاحبو ه اختلاف وی نوهغه قابل استدلال نه وی.

د ماسخوتن اول او آخر وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْعِشَاءِ او د ماسخوتن اول وخت إِذَا غَابَ الشَّفَقُ چہ کله شفق غائب شی وَأَخِرُ وَقْتِهَا مَا لَمْ يَطْلُعِ الْفَجْرُ الثَّانِي او آخر وخت چہ تر خوصبا نه وی راختلی

هل اللغة > ① غاب، غيبه (ض)، غائبیدل ② لم يطلع، طلع (طو) غارف: راختل
توضیح > وقت العشاء > دماسخوتن وخت د شفق د ختمیدو نه شروع کیږی اود صبا راختونه وړاندې پورې وی.

فلیله > دحضرت ابوهریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حدیث [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ وَآخِرُ وَقْتُ الْعِشَاءِ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ] دی. دا حدیث په دې خبره دلالت کوی چہ د ماسخوتن وخت تر صبا راختو پورې باقی وی.

① قال الزَّيْلَعِيُّ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ غريب ثم نقل قول الطحاوي رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ وحسنه انه يثبت من مجموعة الروايات في وقت صلاة العشاء ان الليل كله وقت لها إلا ان الفضل فيها الأول ثم نصف الليل ثم بعد نصف الليل (نصب: ٣٠٣/١).

د وټرو اول او آخر وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الزُّبُرِ بَعْدَ الْعِشَاءِ وټرو اول وخت د ماسخوتن نه پس دې وَآخِرُ وَقْتِهَا مَا أَمَرَ تَطْلِيمَ الْعَجُزِ او آخر وخت د دې چه تر څو صبا شوې نه وي

هل اللغة ❶ لا يقدم، قدم تقدماً؛ وړاندې کول، مخکې کول

توضیح: **اول وقت الوتر** د وټرو په اول وخت کښې اختلاف دې. د صاحبینو هغه په نیز د ماسخوتن د مونځ کولو نه پس د وټرو وخت شروع کېږي. او تر صبا راخو پورې باقی وی. اود امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز هم د ماسخوتن وخت د وټرو وخت دې.

دلیل: د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه دلیل دا دې. چه وټر عملاً فرض دی. او که په وخت کښې دوه واجب مونځونه جمع شی. نو د هغه دواړو مونځونو یو وخت وی. لکه فوتی او وختی مونځ.

الإعتراف علی أبي حنیفه رحمته الله علیه په حضرت امام صاحب رحمہ الله باندې دا اعتراض کیدے شی. که د دواړو یو وخت وو. نو بیا پکار دا وه. چه د وټر په ماسخوتن باندې وړاندې کول جائز وو. حالانکه داسې نه ده.

الجواب: جواب د یادوالی په حالت کښې ځکه تقدیم د وټرو په ماسخوتن جائز نه دې. چه د ماسخوتن او وټرو په مینځ کښې ترتیب واجب دې. نو که قصداً وټر په ماسخوتن باندې وړاندې کړې شی. نو په اتفاق سره ددې راگرځول ضروری دی. او که د ماسخوتن مونځ تر هیر شو. او وټر نې اوکړلو. او بیا ورته د ماسخوتن مونځ وریاد شو. نو د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز باندې د وټرو اعاده واجب نه ده. ځکه چه په هیره سره ترتیب ساقط شو.

مذهب الصاحبین رحمته الله علیهم د وټرو **اول وقت** **علي العشاء** او د صاحبینو هغه په نیز به اعاده کوی. ځکه چه د صاحبینو هغه په نیز وټر د ماسخوتن سنت دی. لکه څنگه چه د ماسخوتن نه پس دوه رکعتہ سنت دی. نو که دوه رکعتہ په ماسخوتن مقدم کړي. جائز نه دی. که په قصد وی او که په هیره. نو دغه شان وټر هم په ماسخوتن باندې وړاندې کول جائز نه دی. نه په قصد او نه په هیره.

دلیل: د صاحبینو هغه دلیل د حضرت خارجه بن حذافه رضی الله عنه حدیث دې. **قال خرج علينا رسول الله ﷺ** فقال إن الله زادكم بسلاماً في غير لكم من حمد النعم ومن الوتر فجلها لكم فما بين العشاء إلى طلوع الفجر حضرت خارجه بن حذیفه رضی الله عنه فرماني. رسول الله ﷺ مونځ ته تشریف راوړلو. او بیا ئې او فرمائیل. الله تعالی ستاسو دپاره یو مونځ زیادت اوکړلو. چه هغه ستاسو دپاره د سور رنگ اوښاتو نه زیات بهتر دې. او هغه د وټرو مونځ دې. دا د ماسخوتن او صبا په مینځ کښې کوی. (فتح القدیر) صاحب د هدایه فرماني. چه رسول الله ﷺ فرمائیلى دی. **«لصلوات ما بين العشاء إلى طلوع الفجر»** (د) د ماسخوتن او صبا صادق په مینځ کښې کوی.

د صبا افضل وخت

(وَسَمِعْتُ الْأَسْفَارَ الْقَجِي) او د صبا په مونځ کښې اسفار کول افضل دی

هل اللغة ❶ اسفار: روښانه

۱۸۱ حدیث خارجه بن حذافه رضی الله عنه أخرجه أبو داود في الوتر باب ۱ و الترمذی في الوتر باب ۱ وابن ماجه في الإقامة باب ۱۱۴

تصريح < الربط بما قبله وما بعده > په تيرو شوو صفحاتو کښې د مونځونو د مطلقو وختونو بيان وو. اوس ددې ځانې نه د کامل اوناقص وختونو ذکر کوي. نو دواړو دپاره چې جدا جدا فصل راوړلو په اولنۍ فصل کښې چې د اوقات کامله يعنې مستحب وختونو بيان کړې دي. او په دويم فصل کښې چې د اوقات ناقصه يعنې مکروه وختونو بيان کړې دي.

فضل الاسفار < د صبا مونځ په اسفار (زرتانې) کښې کول مستحب دی. او د اسفار اندازه دا ده. چه رڼا خوره شی. ددې نه پس په مستون قرات سره مونځ شروع کړي. ددې نه پس که د اودس وغيره ضرورت پيښ شی. (يعنې که په څه وجه چې مونځ مات شي. نو چه دومره وخت باقي وي. چه د نمر ختلو نه وړاندې د هغې دپاره اودس کول اودهغې راگرځول ممکن وي. خلاصه دا چه مونځ دغه په اسفار کښې شروع کولې شي. او په اسفار کښې دغه ختمول شي. نو دا په استحباب باندې عمل دي.)

الأفضل عند الطحاوي < امام طحاوي رحمه الله > فرمايلى دی. مستحب دا دی. چه مونځ په غلس (تياره) کښې شروع کړي. او په اسفار کښې چې ختم کړي. خلاصه دا چه د اوږد قرات په ذريعه غلس او اسفار دواړه جمع کړي.

دليل < دليل د رافع بن خديج رحمه الله > چه [اسفروا بالفجر فإنه أعظم للأجر] حديث دي. طريقه د استدلال دا ده. چه په حديث کښې په اسفار باندې امر شوي دي. او داهر ادنی درجه ندب او استحباب وي. نوڅکه اوونيل شو. چه د صبا په مانځه کښې اسفار کول مستحب دي.

په گرمۍ کښې د ماسپځين مستحب وخت

والإبراد بالظهور في الصيف او د گرمۍ په موسم کښې د ماسپځين مونځ په يخنۍ کښې کول (مستحب دی). **وتَقْدِرُهَا فِي الشَّتَاءِ** او په يخ وخت کښې ددې نه وړاندې کول

تصريح < دلائل فضل الإبراد بالظهور في الحر > او دگرمۍ په موسم کښې د ماسپځين مونځ په يخ وخت کښې کول او د يخنۍ په موسم کښې زر کول مستحب دی. ① دليل هغه حديث دي. کوم چه مونځ وړاندې ذکر کړې دي. يعنې [ابردوا بالظهور]

① د حضرت انس رضي الله عنه حديث هم مستدل دي. په بخاري کښې پوره حديث داسې دي. خالد بن دينار رحمه الله فرماني. چه زمونږ امير مونځ ته د جمعي مونځ او کړلو. بيا چې حضرت انس رضي الله عنه ته اوونيل. (کيف كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول إذا اشتد البرد؟ قال إذا اشتد البرد يركب الصلاة وإذا اشتد الحر يركب البسالة) (يعنې د حضرت انس رضي الله عنه نه چې تپوس او کړلو. چه رسول الله صلى الله عليه وسلم به څنگه د ماسپځين مونځ کولو؟ نو حضرت انس رضي الله عنه جواب ورکړلو. چه کله به د يخنۍ موسم وو. نور رسول الله صلى الله عليه وسلم به د ماسپځين مونځ وختي کولو. او چه کله به گرمۍ زياته وه. نو د ماسپځين مونځ به چې په يخ وخت کښې کولو.

① من حديث رافع بن خديج رحمه الله أخرجه أبو داود في الصلاة باب ٨ والترمذي في الصلاة باب ٣ والنسائي في المواليت باب ٢٧ وابن ماجه في الصلاة باب ٢.

① من حديث انس رحمه الله أخرجه البخاري في الجمعة باب ١٧.

د مازيگر د مونځ د روستوالي استحباب

وَتَأْخِرُ الْعَصَا (او مستحب دی) د مازيگر مونځ روستو کول مَا لَمْ تَكْتَفِرِ الشَّمْسُ ترڅو چه نمر متغير شوي نه وي (په اوړي او ژمي کښې)

توضیح < استحباب تأخير العصر > دمازيگر مونځ په هر موسم کښې روسته کول مستحب دی. خو په دې شرط چه نمر متغير نشي.

دليله < دليل دا دې. چه د مازيگر په روستو کولو کښې نوافلو ته زياته موقع ملاويږي. ځکه چه د مازيگر نه پس نفل کول مکروه دی. نو دمازيگر مونځ د روستو کوي. چه د مازيگر نه وړاندې به ورته د زياتو نفلونو کولو موقع باقي وي.

الأقوال الثلاثة في تغير الشمس ① صاحب دهدايه رحمته فرماني. چه د نمر د ککورې د متغير کيدو نه مراد دا دې. چه نمر په داسه حالت کښې وي. چه دے ته د کتونکي سترگه نه بريښي. بلکه سترگه ورته نيول شي. ② ابراهيم نخعي رحمته فرماني. چه د نمر متغير کيدو نه مراد ددې د رڼا بدليلد دی. کومه چه په ديوالونو باندې پريځوي. خو دا صحيح قول نه دې. (ځکه چه د رڼا بدليلد خو د زوال نه پس شروع کيږي. ③ صاحب د عنايه رحمته فرماني. چه د نمر د ککورې متغير کيدل دا دی. چه دا د يوه نيزه د مقدار نه کمه شي. اوکه د يوه نيزه د مقدار نه کمه نه وي. نو د ککورې متغير کيدل نه دی واقع شوي.

حكم تأخير العصر إلى الإصفر صاحب دهدايه فرماني. چه د نمر تغير کيدو پورې د مونځ روستو کول مکروه دی. نوځکه نې وړاندې ادا کول مستحب دی.

د ماښام مستحب وخت

وَتَعْجِلُ الْمَغْرِبَ او د ماښام په مونځ کښې جلتی کول مستحب دی

هل اللغة ① تعجيل: تندى کول ② تأخير: روستوالي کول ③ تشبه: يوشان والي کول

توضیح < کراهه تأخير المغرب > مسئله، د ماښام په مونځ کښې جلتی کول مستحب دی. يعنی د اذان او اقامت په مينځ کښې دے څه فصل نه کوي. سوا د لږه غوندي ناسته ند.

دلالت < ① د ماښام مونځ روستو کول مکروه دی. او تأخير ددې وجې مکروه دې. چه په دې کښې يهوديانوسره مشابهت لازميږي. ځکه چه يهودوبه د ماښام په مونځ کښې تأخير کولو.

② د نبی کریم ﷺ ارشاد دې. چه [لا يزال أمي بغير ما علمه المغرب وأخبره المشعل]

د ماسخوتن مستحب وخت

وَتَأْخِرُ الْعِشَاءَ (او مستحب دی) د ماسخوتن روستو کول اَلَى مَا قَبْلَ ذَلِكَ اللَّيْلِ تر لږ غوندي وړاندې د دريم حصې د شپې پورې

هل اللغة < ① ثلث: دريمه حصه

① قال الزيلعي رحمته غريب وروی ابو داود فی سننه (أى فى الصلاة باب ٥ رقم ٤٠٤) ... عن أبي أيوب رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ لا تزال أمي بخير أو قال على الفطرة ما لم يغرر المغرب إلى أن تشتبك النجوم (نصب: ٣١٧٨)۔

تخریج > استحباب تأخیر العشاء إلى ثلث الليل > دماسخوتن مونخ د شپې د دریعی حصې نه لږ غونډې وړاندې پورې روستو کول مستحب دی. او په شرح وقایه کښې دی. چه تر دریعی حصې د شپې پورې روستو کول مستحب دی.

هالله > ① د نبی ﷺ ارشاد دی. [لَوْلَا أَن أَشَقَّ حِلَّ أَمَقِّ لَأَخْرَجْتُ الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ] (د)

② د ماسخوتن د مانځه نه پس قصه کول شرعاً ممنوع دی. ارشاد دی. [لَا سَبْرَ بَعْدَ الْعِشَاءِ] (د) یعنی نبی ﷺ فرمایلی دی. د ماسخوتن نه پس قصه بیانول نشته.

③ په یو حدیث کښې دی. [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَهَا وَالْحَدِيثَ بَعْدَهَا] یعنی نبی کریم ﷺ به د ماسخوتن نه وړاندې اوډه کیدل او روستو خبره کول مکروه گنل.

الاستدلال > حاصل دا چه دماسخوتن نه پس خبره کول اوقصی کولو نه منع شوې ده. اوچه د ماسخوتن مونخ تر دریعی حصې پورې روستو شی. نو په دې کښې ددې قصو ختمیدل دی. ځکه چه کله مونخ روستو کوی. نو دماسخوتن کیدو نه پس به ورسره د خوب فکر وی. (چه زر اوډه شی. نو په وخت به د سحر مانځه ته راپاسی. د قصو فکر به ورسره نه وی. نوځکه تر دریعی حصې د شپې پورې روستو کول مستحب او گرځولی شو.

استحباب التعجيل في الشتاء عند البعض > بعضې فقهاؤ لیکلی دی. چه د گرمۍ په موسم کښې د ماسخوتن مونخ په جلتۍ سره کول پکار دی. ځکه چه د گرمۍ په موسم کښې شپې ورته وی. (د خلقو خوب نه پوره کیږی. نو خلق زر اوډه کیږی

إباحة تأخير العشاء إلى نصف الليل ودليله > صاحب د هدایه ﷺ فرمائی. چه د ماسخوتن مونخ تر نیسې شپې پورې روستو کول مباح دی. دلیل دا دی. چه په تأخیر کښې ددې وجې کراهت دی. چه تقلیل د جماعت په کښې راځی. او په دې وجه مندوب دی. چه د قصو بیانول په کښې بیخی ختمیږی. (ځکه چه هر سړې زر اوډه کیږی. چه په وخت مانځه ته پاسی. نوهر کله چه په دلیل د استحباب او دلیل د کراهت کښې تعارض راغلو. نو دواړه دلائل ساقط شو. او اباحت باقی پاتې شو.

كراهة التأخير إلى نصف الأخير ودليله > او د نصف اخیر پورې روستو کول مکروه دی. ځکه چه دلیل د کراهت او دلیل د تقلیل جماعت دواړه موجود دی. او دلیل د استحباب ورسره معارض نه دی. ځکه چه د قصو بیانول خو ددې نه وړاندې ختم شوی وی. نو دلیل د استحباب باقی پاتې نشو. (چه دلیل د استحباب نشته. نو اباحت هم نه پیدا کیږی. لکه څنگه چه په وړاندینی صورت کښې اباحت پیدا شوې وو. از مترجم)

② من حدیث أبي هريرة أخرجه الترمذی فی الصلاة باب ١٠ رقم ١٦٧ وابن ماجه فی الصلاة باب ٨ رقم ٦٩٠ واحد فی المسند (٢٥٠/٢).

① فيه إشارة إلى حدیث أبي هريرة عن النبي ﷺ أنه كان يكره النوم قبلها يعني العشاء والحديث بعدها أخرجه البخاری فی المواليت باب ١٣ ومسلم فی المساجد رقم ٢٣٥ وأبو داود فی الأدب باب ٢٣ رقم ٤٨٤٩ والترمذی فی الصلاة باب ١١ رقم ١٦٨ والنسائي فی المواليت باب ٢ وابن ماجه فی الصلاة باب ١٢ رقم ٧٠١.

د وتر و مستحب وخت

وَمُسْتَحَبٌّ فِي الْوُتْرِ لَيْسَ يَأْتِي صَلَاةَ اللَّيْلِ أَنْ يُقَوِّرَ الْوُتْرَ إِلَى آخِرِ اللَّيْلِ أَوْ دَهْغَهُ كَسِ دِيَارَهُ چِه د شپې مونځ خوښوي. مستحب دې چه وتر آخري شپه پورې دې مؤخر كړي. وَأَنْ لَمْ يَتَّقِ بِالْإِثْبَاتِ نَوَكُهُ په بيداريدو باندې نې بهر وسته نه وي أَوْ تَرَقَّبَ التَّوَمُّنُودَ اوده كيدو نه وړاندې دے وتر كوي

هل اللغة ① يالف، الف الفاً (س): مينه كول ② لم يثق، وثق وثوقاً (ض): يقين اوباور كول ③ انتباه: بيدار كيدل هونياريدل

تفسير < تاخير الوتر الي حكمين باعتبار الأشخاص > ① مسئله دا ده. چه څوك د تهجدو د مانځه عادي وي. اوده هغه په پاسيدو بهر وسته هم وي. نو دهغه دپاره مستحب دي. چه وتر د تهجدو نه پس د شپې په آخري حصه كښي او كړي.

② كه په پاسيدو نې بهر وسته نه وي. يا په شپه كښي د تهجدو دمونځ عادي نه وي. نو داسې كس دے اوده كيدو نه وړاندې وتر كوي.

دليله < صاحب د هدايه > د رسول الله ﷺ په حديث باندې استدلال كړې دي. حديث الفاظ دا دي. [من عاف أن لا يقوم آخر الليل فليوتر أوله ومن طبع أن يقوم آخر الليل فليوتر آخره] (د)

ضابطه تاخير الصلاة وتعجيلها في الفهم < وړاندې د هغه پنځو مستحب وختونو بيان وو. چه آسمان شين وي. او كه آسمان شين نه وي. بلكه ورځ وي. نو په دې صورت كښي صاحب د عنايه ضابطه بيان كړې ده. ،، العين مع العين،، يعنى هر هغه مونځ چه په هغې كښي ،، عين،، وي. يعنې ماسخوتن او مازيگر، نوهغه به د ورځ په ورځ وړاندې كولې شي. اوده دې دواړو نه علاوه په نورو مونځونو كښي تاخير مستحب دي.

وجه تعجيل الفهم في الفهم < د ورځ په ورځ د ماسخوتن په مونځ كښي د عجلت وجه دا ده. كه په داسې حالت كښي د ماسخوتن جماعت روستو كړې شي. نو د باران احتمال په كښي وي. او خلق په كښي سستی كوي. او په رخصت به عمل كوي. ځكه چه د باران ورځ به وه. نو نبی ﷺ به د اذان نه پس دا اعلان كولو. [الاصولاني رحاكم] خبردارا په خپلو خپلو كورونو كښي مونځ او كړئ.

وجه تعجيل العصر في الفهم < او په مازيگر كښي د تعجيل داستجاب وجه دا ده. چه د ورځ په ورځ د مازيگر دمونځ په مكروه وخت كښي د واقع كيدو احتمال وي. نو ځكه د مازيگر په مونځ كښي تعجيل مستحب دي.

وجه تاخير الفجر في الفهم < ددې په خلاف د صبا په مانځه كښي دا گمان نه وي. ځكه چه د صبا د مانځه وخت (د صبا راخو نه واخه تر نمر راخو پورې) اوږد وي. نو كه د صبا مونځ روستو هم كړي. نو په دې كښي د نمر راخو په وخت كښي د مونځ واقع كيدو د گمان ويره نشته. نو ځكه د ورځ په ورځ د صبا په مونځ كښي تاخير مستحب دي.

(١) من حديث جابر رضي الله عنه أخرجه مسلم في صلاة المسافرين ولقصرها رقم ١٦٢ والترمذي في الوتر باب ٣ وابن ماجه في الإقامة

وَجَ تَاخِيرِ الظُّهْرِ وَالْمَغْرَبِ فِي التَّيْمِ > اویہ ماسپخین او ماینام کنبی تاخیر خکھ مستحب دی. کہ د وریخ پہ ورخ دا وړاندې او کرې شی. نود وخت نه وړاندې د ادا کولو احتمال په کنبې شته. او د وخت نه وړاندې مونځ کول جائز نه دی. نوځکه په دې کنبې تاخیر مستحب دی.

روایۃ التَّأخِيرِ فِي جَمِيعِ الصَّلَاةِ > حسن بن زیاد د ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ نه نقل کړی دی. چه د وریخ په ورخ احتیاط په دې کنبې دی. چه په ټولو مونځونو کنبې تاخیر او کرې شی. ځکه چه تعجیل کنبې د وخت نه وړاندې د ادا کولو احتمال شته. او په تاخیر کنبې د وخت نه وروستو د ادا کولو احتمال شته. اودا خبره منل شوې ده. چه د وخت نه پس مونځ کول جائز دي. اگرکه قضاء وی. خو د وخت نه وړاندې کول جائز نه دي. نه ادا او نه قضاء.

بَابُ الْأَذَانِ

ترجمه: (دا) باب د اذان (د احکامو په بیان کنبې) دي.

تَضْرِيحُ > الرِّبْعُ بِنَاءٌ قَبْلَهُ > چونکه اذان د مونځونو دوختونو اعلان دي. نوځکه ئې اول د وختونو بیان او کړلو. او بیا ورپسې د اذان.

الْأَذَانُ لَفْظٌ > اذان په لغت کنبې اعلان او اعلام ته وائی. اویا د مونځونو دپاره چه کوم خاص الفاظ ونیلی شی. د هغې دپاره مستعمل شو. نوکله چه هم د اذان لفظ ذکرشی. مراد به تره دغه د مانځه دپاره اعلان وی. دا لغوی معنی د الله تعالی په دې قول > (وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ > [آذِنِ لِلنَّاسِ بِالْحَجِّ يَتَذَكَّرُ لِحَاجَاتِهِ] مستعمل ده.

الْأَذَانُ فِرْعَانٌ > اویہ شریعت کنبې اذان تعریف دا دي. په مخصوصو الفاظو کنبې په مخصوص طریقه د مانځه د وخت داخلیدو خبر ورکول.

إِبْرَاهِيمُ الْأَذَانُ مِنْ حِمِّ السَّجْدَةِ > دویم آیت > (وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ) > حِمِّ السَّجْدَةِ [۳۳] دي. علامه بغوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. چه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی. زما خیال دي. چه دا آیت د مؤذنینو په باره کنبې نازل شوې دي. حضرت عکرمه رضی اللہ عنہ فرمائی. > (قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ) > نه مراد مؤذن دي. او ابوامامه باهلی رضی اللہ عنہ فرمائی. دي. چه په دې آیت کنبې > (وَعَمِلَ صَالِحًا) > نه مراد دا دي. چه د اذان او اقامت په مینځ کنبې دوه رکعتہ او کړی.

الْقَوْلَانِ فِي تَارِيخِ مَشْرُوعَةِ الْأَذَانِ > باقی پاتې شوه دا خبره. چه اذان کله مشروع شوې دي. ددې په باره کنبې ملا علی قاری رحمۃ اللہ علیہ په شرح نقایه کنبې دوه اقوال ذکر کړی دي. یودا چه اذان په اول کال د هجرت کنبې مشروع شوې وو. دویم دا چه په دویم کال د هجرت مشروع شوې وو.

مَشْرُوعَةِ الْأَذَانِ فِي السَّنَةِ الثَّانِيَةِ مِنَ الْهَجْرَةِ > د دویم قول دلیل دا دي. چه ابن اسعد نافع بن جبیر، عروه بن زبیر، او سعید بن مسیب رضی اللہ عنہ نه نقل کړی دي. چه > [أَنَّهُمْ قَالُوا كَانَ النَّاسُ لَمْ يَهْدُوا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَبْلَ أَنْ يُؤْمِرَ بِالْأَذَانِ] > ینادی منادی رسول الله ﷺ، الصلاة جامعة، فتجتمع الناس فلما امرت القبلة أمر بالاذان] یعنی دا درې واړه حضرات صحابه کرام رضی اللہ عنہم فرمائی. چه خلقوبه دنی رضی اللہ عنہ په زمانه کنبې د اذان د حکم راتلو نه وړاندې د الصلاة جامعة،، آواز کولو. خلقوچه به دا آواز واوریدل. نو راجمع به شو. خوچه کله قبله بدله شوه. نو د

اذان حکم اوشو. او دا خبره معلومه ده. چه تحويل د قبله په دویم کال د هجرت کښې شوې وو. ثوابته شوه. چه د اذان مشروعیت په دویم کال د هجرت شوې دي. مشروعیه الأذان ليلة الإسراء > د هندوستان علامه عبدالحی عظیمی په السعایه کښې دحافظ ابن حجر العسقلانی عظیمی په حواله سره لیکلی دی. چه د بعضي احادیثو نه دا معلومیږي. چه اذان په مکه مکرمه کښې د هجرت نه وړاندې مشروع شوې وو.

ولائه > ① په طبرانی کښې دی. > [انه لما امری بالنبی ﷺ أوص الله إليه الأذان فقتل به فعمله بلالاً] یعنی په شپه د معراج الله تعالی نبی ﷺ ته د اذان وحی کړې وه. نو نبی ﷺ د اذان سره واپس تشریف راوړلو. او حضرت بلال رضی الله عنه ته یې تعلیم ورکړلو.

② په دارقطنی کښې د حضرت انس رضی الله عنه حدیث دي. چه [ان جبریل أمرالنبی ﷺ بالأذان حين فرضت

الصلاة] یعنی په کوم وخت کښې چه مونږونه فرض شو. نو جبریل علیه السلام نبی ﷺ ته د اذان حکم کړې وو. ددې دواړو روایاتونو نه معلومیږي. چه اذان د هجرت نه وړاندې په مکه کښې مشروع شوې دي. خو حافظ بن حجر عظیمی ددې احادیثو د عدم صحت دعوی کړې ده.

الروائي الراجح في تاريخ مشروعیه الأذان > علامه عبدالشکور صاحب لکهنوی په ،، علم الفقه ،، کښې لیکلی دی. چه د اذان شروع په مدینه منوره کښې د هجرت په اول کال شوې وه. ددې نه وړاندې به مونږونه بغیر د اذان نه کیدل. چونکه په هغه وخت کښې د مسلمانانو شمار څه زیات نه وو. نو ځکه د مانځه دپاره د دوی راجع کیدل هم څه گران نه وو. بیا چه کله ورځ په ورځ اسلام ترقی کوله. او د مختلفو طبقو خلق دل په اسلام کښې داخلیدل. نو ددې خبره ضرورت پېښ شو. چه دمانځه د وخت په راتلو او د جماعت د اودریدو خبر دوی ته ورکولې شی. چه په دې سره دوی د نزدې او لرې ځایونو نه جماعت ته راتلې شی. نو د اذان دا طریقه ددې مقصد دپاره مقرر کړې شوه. او اذان ددې امت خصوصیت دي. په پخوانو امتونو کښې نه وو.

مشاوره المصالحه في أمر الأذان > د اذان د مشروعیت لنډه قصه دا ده. چه کله صحابه کرام وﷺ ته د مونځ او د جماعت د وختونو خبر ورکولو ضرورت محسوس شو. نو هغوی په خپلو کښې مشوره اوکړله. بعضو مشوره ورکړه. چه د یهودیانو پشان دے ښکر غوړلې شی. بعضي حضراتو اووئیل. چه اور دے بلولې شی. خو نبی ﷺ دا رانیکانې خوښه نکړې. حضرت عمر رضی الله عنه دا راني ورکړه. چه د مانځه په وخت کښې دے ،، الصلاة جامعة ،، ونلې شی.

روایا عبدالله بن زید وعمر رضی الله عنه > ددې نه پس حضرت عبدالله بن زید رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه خویونه اولیدل. چه یوے فرښته د اذان دا طریقه چه وړاندې بیانولې شی. او خودله چه په دې طریقه د مونځ د وختونو او د جماعت خبر مسلمانانو ته ورکوي. په بعضي روایاتو کښې راځي. چه حضرت عبدالله بن زید رضی الله عنه اوفرمانیل. که په ما باندې د بدگمانۍ ویره نه وه. نو ما به دا وئیلی وو. چه زه بالکل اوده نه وم. بلکه ویځ وم. ددې وجې بعضي عالمانو دا واقعه په حال او کشف باندې حمل کړې ده. چه ارباب باطن نه په حالت دیدارې کښې نصیب کیږي. مختصر دا چه صبا ته حضرت عبدالله بن زید رضی الله عنه د نبی ﷺ په خدمت کښې واقعه بیان کړه. نو نبی ﷺ اوفرمانیل. بیشکه دا خوب حق دي. او حضرت بلال رضی الله عنه ته یې حکم اوکړلو. چه هم په دې طریقه اذان اوکړي. بیا حضرت عمر فاروق رضی الله عنه راغلو. او خپل خوب یې بیان

کړلو.

تعليم الأذان بالوحي > په بعضي رواياتو کښې دى. چه ددې نه وړاندې نبى ﷺ باندې وحى نازل شوې وه. لکه څنگه چه عبدالرزاق په خپل مصنف او ابوداود په خپل مراسيل کښې دا روايت نقل کړې دې.

ضعف رواية تعليم جبريل الأذان ليلة الإسراء > په بعضي احاديثو کښې دا هم راغلى دى. چه په شپه د معراج حضرت جبرئيل عليه السلام نبى ﷺ ته د اذان تعليم ورکړې وو. خو دا احاديث صحيح نه دى. اوکه بالفرض دا صحيح اوگنرلې شى. نو ددې نه هغه د معراج واقعه مراد نه ده. چه په مکه کښې واقعه شوې وه. ځکه چه نبى ﷺ ته به روحانى معراج بيا بيا کيدلو. نو ددې نه به مراد هغه شپه وى. په کومه کښې چه به نبى ﷺ دا خوب ليدلى وى. والله اعلم

ه اذان اهميت او فضيلت

اذان د الله تعالى په ذکرونو کښې يو ډيراوچت ذکر دې. په دې کښې د توحيد او رسالت دگواهي اعلان کولې شى. او په دې باندې د اسلام شان او شوکت ښکاره کيږي. په ډيرو حديثونو کښې د اذان فضيلت راغله دې.

① شهادة الإيمان للمؤمن > د اذان آواز چه ترڅومره پورې رسى. اوکوم کسان دا اورى. که جنات وى اوکه انسانان د قيامت په ورځ به د مؤذن دپاره دايمان گواهي ورکوي. (بخارى، نسائي، ابن ماجه)

② دخول الجنة غيب الأنبياء والشهداء > دالله تعالى د ريښتيني پيغمبر ﷺ وينا ده. چه د پيغمبرانو عليهم السلام او شهيدانو نه به پس مؤذنان جنت ته داخلېږي. او په بعضي احاديثو کښې دا هم دى. چه د مؤذن مرتبه د شهيد برابر ده.

③ العنق من النار > يتيم ﷺ د عبدالله ونيلى دى. کوم کس چه اووه کالو پورې اذان اوکړلو. او په دې باندې دده غرض صرف ثواب وو. نو دهغه دپاره د دوزخ نه آزادى اوليکلى شى. (ابوداود، ترمذى)

④ القرعة لتحصيل فضل الأذان > نبى ﷺ فرمائيلى دى. که خلقو ته معلومه شى. چه په اذان کښې څومره زيات ثواب دې. بيا ورته دا منصب د قرعه اندازى نه بغير نه ملاوېږي. (ځکه چه هر سړى دا وائى. چه اذان به زه کوم. نو بيشکه ددې دپاره به قرعه اندازى واچوى. خلاصه دا چه ددې منصب دپاره به ډير کوشش کوي. (بخارى، مسلم، ترمذى، نسائي) د صحابه کرامو ﷺ په زمانه کښې داسې شوې وو. چه د اذان په کولو باندې په خلقو کښې اختلاف پيدا شو. هرکس غوښتل چه دا مبارک منصب ماته ملاز شى. ترده چه قرعه اندازى ته خبره اورسيدله. (تاريخ بخارى)

⑤ المؤمن على المسك يوم القيامة > رسول الله ﷺ فرمائيلى دى. د قيامت په ورځ به درې قسمه خلق د مشکو په ډيرو ولاړ وى. نه به پرې حساب وى. او نه به حيران او پريشان وى. ① يوهغه کس چه د الله تعالى د رضا دپاره نې قران لوسته وى. ② دويم هغه کس چه د غلامۍ په

عذاب کښې اخته وى. خو بيا هم دا آخرت نه غافله نه وى. ③ دريم مؤذن (المرشد الامين) ① الشفاعة يوم القيامة > د قيامت په ورځ به مؤذنينو ته هم د شفاعت کولو اجازت اوشى. او هغوى به د خپلو خپلوانو او دوستانو يا د چا دپاره چه نې خوښه وى. الله تعالى ته شفاعت کوي.

② فرار الشيطان من الأذان > د اذان په وخت په شيطان ډيره ويره او هيبت وى. او د ډيره وارخطانې نه تڅنى. ترکوم پورې چه دمؤذن آواز رسى. هلته نه ايسارېږي. (بخارى، مسلم)

③ طول الأعتاق يوم القيامة > د قيامت په ورځ به د اذان کونکو څټونه غړى اوږدې وى. يعنى دوى به په ډيرو

عزتمندو او اوچتو خلقو کڻي وي. اودقيامت د ويرے او مصيبت نه به محفوظ وي.

① صِيَاة مَكَانِ الْأَذَانِ > په کوم ځاني باندې چې د اذان کولې شي. هلته د الله تعالی رحمت نازلېږي. د عذاب او مصيبتونو نه هغه ځاني محفوظ وي.

② دَعَاءُ النَّبِيِّ ﷺ لِلْمُؤْمِنِينَ > نبي ﷺ د اذان کونکو دپاره د مغفرت دعاگانې کړې دي.

د اذان شرعي هيئت

الْأَذَانُ سُنَّةٌ لِلصَّلَاةِ الْخَمِيْسَةِ وَالْجُمُعَةِ أَذَانٌ د پنځو مونځونو او جمعي دپاره سنت دې دُونَ مَا سِوَاهُانَه
چې د ما سوا دپاره

هله اللغة > ① اذان تاذيئا: اذان ورکول ② ملك: فرېشته ③ سماء جمع سموات: آسمانونه [

تصريح > حکم الاذان ① > اذان د پنځو مونځونو او جمعي دپاره سنت مؤکده دي. (۱)

دليله > د اذان په مسنونيت باندې نقل متواتر دليل دي. يعنی دا خبره په تواتر سره ثابته ده. چې نبي ﷺ د پنځو مونځونو او جمعي دپاره د اذان حکم کړې دي. او ددې نه علاوه د وترو، عيدينو، کسوف، خسوف، استسقاء، د جنازې مونځ او د نفلونو دپاره ئې د اذان حکم نه دے کړې. دليل اثبات الاذان للجمعة > او جمعي د اذان دپاره د سائب بن يزيد ﷺ حديث دليل دي. چې په صحيحينو کښي دي. (۲)

الفاظ واقعة نزول الملك المؤمن > صاحب ددهايه فرماني. چې د اذان کيفيت معلوم دي. اودا په هغه طريقه دي. څنگه چې د آسمان نه نازل شوې فرشته کړې وو. ددې تفصيل د حضرت عبدالله بن زيد رضي الله عنه په حديث کښي تفصيل سره تير شوې دي. دحديث الفاظ دا دي. [من معاذين جيل قال قال قام رجل من الانصار عبدالله بن زيد يعني إلى النبي ﷺ فقال يا رسول الله ﷺ رأيت في النوم كأن رجلاً قتل من السماء عليه بردان أخضران أحبل على جمر حائط من المدينة فأذن مشق مشق ثم جلس قال أبو بكر بن عياش على نحو من أذانتا اليوم قال عليها بلا فقال عمر رضي الله عنه ورأيت مثل الذي رأى ولكنه سقني]

من هو الملك المؤمن ؟ > باقي پاتې شوه دا خبره چې دا کومه فرېشته وه. نو علامه بدرالدين عيني رحمه الله فرمانيانې > چې دا جبرئيل امين عليه السلام وو. او د بعضي حضراتو رائي ده. چې دا بله يوه فرېشته وه.

دليل عدم الاذان للعبيدين > په مسلم کښي د جابر بن سمره رضي الله عنه روايت دي. چې [صليت مع رسول الله ﷺ العبد غير مراه ولا مرتين يقرأ أذان ولا إقامة] يعنی ما د رسول الله ﷺ سره د اخرونو مونځ يو ځل دوه ځله نه دے کړې. بلکه ډير ځله مے کړې دي. بغير د اذان او اقامت نه.

دليل عدم الاذان للكسوف والغصوف > دحضرت عائشي رضي الله عنها روايت دي. چې [عسفت الشمس على عهد رسول الله ﷺ فبعث متادياً ينادي بالصلاة جامعة] يعنی د رسول الله ﷺ په زمانه کښي به نمر تندر نيول. نو نبي ﷺ به يو

۱) بعضي مشاخصو رحمهم الله فرمانيلى دي. چې واجب دي.

(۱) البخاري في الجمعة باب الاذان للجمعة رقم ۱۸۶۱

آواز کونکي اوليرلو. هغه به د ،، الصلاة جامعة ،، الفاظ وئيل. ددې دواړو احاديثو ته ثابته شوه. چه د عيدينو او کسوف او خسوف دپاره اذان نشته.
دليل عدم الاذان للوتر، والسنن والنوافل او وتراگرچه واجب دی. خو د ماسخوتن اذان کافی دي. خکه چه د وټرو وخت هغه دي. کوم چه د ماسخوتن دي. اوباقی پاتې شوستنما و نوافل نودا د فرضو تابع دي. ددې دپاره د جدا اذان څه ضرورت نشته.

په اذان کښې د ترجيع حکم

وَلَا تَرْجِعْ فِيهِ اَوْ په اذان کښې ترجيع نشته

تفسير < سورة الترجيع > په اذان کښې د ترجيع صورت دا دي. چه **[أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً]** الفاظ څلور ځله وائي. دوه ځله په رو آواز سره او دوه ځله په اوچت آواز سره. نوزمونې په نيز په اذان کښې ترجيع نشته.

① د اذان په باره کښې چه کوم احاديث راغلي دي. په هغې کښې ترجيع نشته. من جمله د دغه احاديثو نه د حضرت عبدالله بن زيد بن عبد ربه رضي الله عنه او عبدالله بن عمر رضي الله عنه روايات دي. په دې کښې ترجيع نشته. د ابن عمر رضي الله عنه د حديث الفاظ دا دي. **[قال إنما كان الأذان على عهد رسول الله ﷺ مرتين مرتين والإقامة مرة مرة]**

② عقلی دليل دا دي. چه په اذان کښې مقصود ،، حي على الصلاة او حي على الفلاح ،، دي. او په دې کلماتو کښې ترجيع نشته. نو ددې نه په علاوه کلماتو کښې خو به په طريقه اولی سره ترجيع نه وي.

د صبا په مانځه کښې د ،، الصلاة خير من النوم زیادت

وَيَزِيدُ فِي أَذَانِ الْقَبْرِ بَعْدَ الْفَلَاحِ الصَّلَاةَ خَيْرَ مِنَ النَّوْمِ مَرَّتَيْنِ اود صبا په مانځه کښې د ،، حي على الفلاح ،، نه پس دوه ځله ،، الصلاة خير من النوم ،، زیاتی کړی

هل اللغة ① یزید، زاد زیادة (ض): زیاتول نوم: خوب

تفسير < زیادة ،، الصلاة خير من النوم > فرمائی. چه د صبا په اذان کښې د ،، حي على الفلاح ،، نه پس د ،، الصلاة خير من النوم ،، زیادت کوی. اودا زیادت مستحب دي.
دليله < دليل دا دي. چه یوه ورځ حضرت بلال رضي الله عنه د صبا اذان اوکړلو او بیا د حضرت عائشې رضي الله عنها د حجرې دروازې ته راغلو. او عرض ئې اوکړلو ،، الصلاة يا رسول الله ،، حضرت عائشې رضي الله عنها ورته او فرمائیل: ،، الرسول نانم ،، رسول الله ﷺ اوده دي. نوبال اووئیل: ،، الصلاة خير من النوم ،، نو نبی ﷺ بیدار شو. حضرت عائشې رضي الله عنها ورته خبر ورکړلو. نبی ﷺ دا کلمه خوښه کړه. اوو فرمائیل: **بلا له** دا په خپل اذان کښې شامله کړه. ①

وجه تخصيص الزيادة في الفجر باقی پاتې شوه دا خبره چه دا زیادت د صبا د مانځه سره ولې خاص شونو. جواب دا دي. چه دا وخت د خوب او د غفلت وی. نو ځکه دا زیادت د صبا اذان سره خاص شو.

اقامت د اذان پشان دې

وَالرَّقَامَةُ مِثْلُ الْأَذَانِ اقامت د اذان پشان دې إِلَّا أَنَّهُ يُزِيدُ فِيهَا بَعْدَ حَيٍّ عَلَى الْفَلَاحِ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ
مَرَّتَيْنِ خوبه اقامت کښې به د ،، حی علی الفلاح ،، نه پس دوه کرته ،، قدقامت الصلاة ،، زیاتوی

حل اللغة ① ملک جمع ملائک: فرېشته ② فرادی: یوازې، یوخل [

تصريح < کلمات الإقامة > ① شیخ قدوری رحمه الله فرماني. چه اقامت هم د اذان پشان دې. صرف دومره فرق دې. چه په اقامت کښې دے د ،، حی علی الفلاح ،، نه پس د ،، قدقامت الصلاة ،، زیادت کوی. دلیل < دآسمان نه کومه فرېشته نازل شوې وه. هغه د اذان پشان اقامت هم دوه دوه کلکے ونیل وې. مصنف بن ابی شیبہ د عثمان بن ابی لیلی نه روایت کړې دې. چه مونږ ته د نبی ﷺ صحابو ددې بیان کړې دې. چه عبدالله بن زید انصاري رحمه الله رسول الله ﷺ ته راغلو. او عرض ئې اوکړلو. چه یو ویونکے کس چه هغه دوه شنه جامے اغوستے وې. په یو دیوال باندي اوږیدلو. او هغه اذان دوه دوه ځله او اقامت دوه دوه ځله اوکړل. ①

په اذان کښې ترسیل او اقامت کښې هدر کول

وَتَرْسِلُ فِي الْأَذَانِ په اذان کښې دے ترسیل کوی وَتَحْدُرُ فِي الْإِقَامَةِ او په اقامت کښې هدر

حل اللغة ① یتړسل، ترسل ترسلاً: نرمی کول په مزه کول [

تصريح < الترسيل في الأذان والعذر في الإقامة > ترسیل دا دې. چه د دوو کلماتو په مېنځ کښې په سخته سره فصل (جدوالی) اوکړی. او ،، هدر ،، دا دې. چه فصل نه کوی. فرماني. چه اذان کښې ترسیل مستحب دې. او په اقامت کښې هدر.

دلیل < دلیل دا دې. چه نبی ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه ته هم ددې حکم کړې وو. ①

القولان في مکس هدا < نوکه په اقامت کښې ئې ترسیل اوکړلو. ① نو د بعضي عالمانو رحمه الله په نیز ددې وجې مکروه دې. چه خلاف سنت دې. ② خو د هدايه د عبارت نه عدم کراهت معلومېږي. ځکه چه صاحب د هدايه فرماني ،، وهذا بيان الاستحباب ،، اوښکاره خبره ده. چه د مستحبو په پریځودو سره کراهت نه راځي.

توجيه القول الأول < ابن همام رحمه الله فرماني. چه اول قول حق دې. یعنی په اذان کښې ترسیل او په اقامت کښې د هدر مسنونیت ثابت دې. (نو په ترک سره ئې کراهت راځي.)

په اذان او اقامت کښې د استقبال قبلي حکم

وَسْتَقْبِلُ بِهَذَا الْقِبْلَةِ او په اذان او اقامت کښې به قبلي ته مخ کوی وَأَذَانًا بَلَدًا إِلَى الصَّلَاةِ وَالْفَلَاحِ حَوْلَ وَجْهِهِ يَمِينًا وَشِمَالًا او کله چه ،، حی علی الصلاة ،، او ،، حی علی الفلاح ،، ته اورسی نو خپل مخ به ښی او کس طرف ته څږوی

حل اللغة ① یمینا: ښی طرف ② شمالا: کس طرف ③ یحول: څږوی به

② من حديث معاذ بن جبل رحمه الله أخرجه أبو داود في الصلاة باب ٢٨ رقم ٥٠٠.

① من حديث جابر رحمه الله أخرجه الترمذي في الصلاة باب ٢٩.

تصريح < الإذان والإقامة للأولي من الفاتحة > مسئله دا ده كه ديوكس نه خو مونخونه قضاء شى. نو د اولنى مونخ دپاره دے اذان او كړى. او اقامت دے هم او كړى. دليل حديث د ليلة التعريس دى.

الاذان للفتنة الباقية < اود باقى مونخونو په حق كښې ورته اختيار دې. كه زړه نې غواړي. نود هرمانځه دپاره دے اذان هم كوى او اقامت هم. چه قضاء د ادا پشان شى.

هليله < ددې تائيد دهغه روايت نه هم كيږي. كوم چه علامه ابن الهمام رحمته الله د امام ابو يوسف رحمته الله په واسطه بيان كړې دې. [انه حين شغلهم الكفار يرمي الأحزاب من أربهم صلوات من الظهر والعصر والمغرب والعشاء فقاموا على الولاء وأمر بلال أن يؤذن ويقيم لكل واحدة منهم] دغزوه احزاب په موقع چه كافرانو نبى صلوات الله عليه د څلورو مونخونو نه بند كړې وو. يعنى د ماسپڅين، مازيگر، ماينام او ماسخونن نه. نو نبى صلوات الله عليه په ترتيب سره د هغې قضاء راوړله. اوبلال رضي الله عنه ته نې حكم او كړلو. چه په دې كښې دهر يو دپاره اذان او اقامت او كړي.

الإقامة على اذان الأولي ودليله العلي < او كه زړه نې غواړي. نو په اقامت دے اكتفاء او كړي. دليل نې د 'ا' د چه اذان كيږي. د حاضرولو دپاره اودلته كښې ټول حاضر دى.

د اذان او اقامت دپاره د طهارت حكم

وَيَنْبَغِي أَوْ مَنَاسِبٌ دَى أَنْ يُؤْذَنَ چَه اذان او كړى وَيُقِيمَ او اقامت كوى عَلَى طَهْرٍ د اودس په حالت كښې قَائِمٌ أَذَنٌ عَلَى غَيْرِ وُضُوْعٍ نو كه بغير اودس نې اذان او كړلو جَازٌ جائز دى

حل اللغة ① ينبغي: انبغى: غوښتل ② طهر: پاكى

تصريح < استحباب الوضوء للاذان > مستحب ده. چه اذان او اقامت په اودس كښې او كړې شى. خو كه بغير د اودس نې اذان او كړلو. نو د ظاهر روايت مطابق بغيرد كراهت نه جائز دى.

دليله < دليل دا دې. چه اذان دالله تعالى ذكر دى. مونخ نه دې. اود ذكر دپاره اودس مستحب دى. واجب نه دې. نو ځكه د اذان كولو دپاره اودس مستحب شو. لكه د قرآن لوستلو دپاره چه اودس كول مستحب دى.

بغيرد اودس نه د اقامت كراهت

وَيَكْرَهُ أَنْ يُقِيمَ عَلَى غَيْرِ وُضُوْعٍ او اودس اقامت كول مكروه دى

تصريح < كراهة الإقامة بغير طهارة > مسئله په اودس اقامت كول مكروه دى.

دليله < ځكه چه په دې صورت كښې په اقامت او مونخ كښې فصل لازميرى. حالانكه اقامت د مونخ سره متصل مشروع دى.

رواية عدم كراهة الإقامة بغير طهارة < امام كرخى رحمته الله روايت كړې دې. چه اقامت هم په اودس مكروه نه دى.

ځكه چه اقامت په دوو اذانونو كښې يو اذان دې. او اذان په اودس مكروه نه دى. نو اقامت به هم په اودس مكروه نه وى.

په حالت د جنابت كښې د اذان حكم

أَوْ يَذَنَ وَهُوَ جُنُبٌ او يا دا چه اذان او كړى په داسې حال كښې چه دې جنب وى

تصريح < كراهة إقامة الجنب > مسئله دا ده. چه په حالت د جنابت كښې اذان كول مكروه دى. او په دې كښې صرف يو روايت دى. يعنى د كراهت روايت دې. اود عدم كراهت روايت نشته. او وړاندې تير

شو. چه دے اودسه په اذان کښې د کراهت او عدم کراهت دواړه روايتونه شته. **وجوه المشابهة بين الأذان والصلاة** «نود جنب د اذان په کراهت اود محدث د اذان په عدم کراهت کښې فرق دا دې، چه اذان د مونځ مشابه دې. هغه داسې:

① چه دواړه د تکبير تحریم نه شروع کېږي. ② دواړه مخ په قبله ادا کولې شي. ③ اود اذان کلمات داسې مرتب دي. لکه څنگه چه د مونځ ارکان مرتب دي. دواړه د وخت سره خاص دي. ④ او په دواړو کښې په مينځ کښې خبره کول ممنوع دي. نو په دې اعتبار سره اذان د مونځ مشابه شو. خو اذان په حقيقت کښې مونځ نه دې. حاصل دا شو. چه اذان من وجه د مونځ مشابه دې. او من وجه مشابه نه دې. نو که د مشابهت اعتبار اوکړې شي. نو پکار ده چه اذان په اودسه ناجائز شي. اود جنابت سره هم ناجائز شي. او که دعدم مشابهت اعتبار اوکړې شي. نو په دواړو صورتونو کښې اذان بغير د کراهت پکار چه جائز شي.

العمل علي مقتضى المشابهة وعدمها «نوموتې په دواړو مشابهتينو باندې عمل اوکړلو. نود جنابت په صورت کښې مو د مونځ سره د مشابهت اعتبار اوکړلو. او حکم مو اوکړلو. چه د اذان دپاره طهارت شرط دې. نو په حالت د جنابت کښې اذان کول مکروه دې. اود په صورت کښې مو د عدم مشابهت اعتبار اوکړلو. او حکم مو اوکړلو. چه د اذان دپاره طهارت شرط نه دې. نو په حالت د په اودسې کښې اذان کول مکروه نه دې.

قول محمد بن عيسى في الجامع الصغير «امام محمد رحمه الله په جامع الصغير کښې فرمايلی دی. که بغير اودسه نې اذان اوکړلو. او اقامت نې اوکړلو. نو اذان او اقامت دے نه راگرځوي. او که جنب اذان اوکړلو. يا نې اقامت اوکړلو. نو زما په نيز اعاده مستحب ده.

مراد قول محمد بن عيسى «صاحب ددهايه رحمه الله فرماني. چه د امام محمد رحمه الله قول **[ان لم يعد أذناه]** ددې مراد دا دې. چه مونځ کافی دې. ځکه چه مونځ خو بغير د اذان او اقامت نه هم جائز دې. نو بغير د اعاده نه به په درجه اولې سره جائز وي.

مواقع استحباب الإعادة «په شرح طحاوی کښې ذکر دی. چه د څلورو کسانو د اذان اعاده مستحب ده.

① د جنب ② د نسيحي ③ د نشي په حالت کښې ④ د ليونې. **عدم إعادة الأذان والإقامة علي الجنب** «خو که جنب د اذان او اقامت اعاده اونکړله. نو بيا هم کافی دې. بهر حال د په اودسه اذان او اقامت نه راگرځول ددې وجې دی. چه په اودسې سپک نجاست دې. او باقي پاتې شو دويم يعنی د جنب اذان او اقامت يعنی د جنب اذان او اقامت نو په دې کښې دوه روايتونه دي. يو دا چه واپس دے راوگرځوي. اودويم دا چه نه دے راگرځوي. فقه سره زيات مشابه دا ده. چه د جنب د اذان اعاده دے اوکړې شي. او د اقامت دے نشي راگرځولي. ځکه په اذان کښې في الجملة تکرار جائز دې. لکه په جمعه کښې چه اذان دوه ځله کولې شي. خو په اقامت کښې تکرار مشروع نه دې.

دوخت نه وړاندې د اذان کولو په حکم کښې د غلغلاو احوال

وَلَا يَذَرْنَ صَلَاةً قَبْلَ دُخُولِ وَقْتِهَا «او اذان به نشي کولې د يو مونځ دپاره دهغې د وخت داخليدو نه وړاندې. **الْفَجْرِ عِنْدَ أَبِي يُونُسَ** «خو جائز دې د صبا د پاره په نيز د امام ابو يوسف رحمه الله

هل اللغة «① دخول: داخليدل ② اعلام: خبرول ③ تجهيل: جهالت کښې اچول، جاهل چوپړول ④

حجة: دلیل ⑤ یستبیین استبانة: ۱) یشکاره کیدل ⑥ عرضا: پلنوالی]

تضاح < **عدم جواز الاذان قبل الوقت** > مسنله ده چه د وخت د داخلیدو نه وړاندې اذان کول معتبر نه دي. نوکه چا د وخت نه وړاندې اذان کړي وي. نو په وخت کښې به ئې اعاده کوي.

دالله < ① دلیل دا دي. چه د اذان مقصود خلقو ته د وخت د داخلیدو خبر ورکول دي. او د وخت نه وړاندې اذان کول خلق په غلطۍ کښې اچول دي. نوځکه د وخت نه وړاندې اذان کول په شریعت کښې معتبر نه دي.

② **بلال** رضی الله عنه ته نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی وو. چه ته اذان مه کوه. تر دې چه صبا یشکاره شی. راوی فرماني. چه نبی صلی الله علیه و آله خپل دواړه لاسونه په پلنوالی باندې خواړه کړل. او اشاره ئې اوکړله. اوددې نه صبا صادق طرف ته اشاره وه.

③ ابن عبدالبر رحمته الله د ابراهيم رحمته الله نه روایت کړې دي. [قال كانوا اذا اذن المؤذن ليليل قالوا له اتي الله واحد اذانك] ابراهيم تابعی رحمته الله فرماني. چه د صحابه کرامو رضي الله عنهم دا شان وو. چه کله به يو مؤذن په شپه کښې اذان اوکړلو. نو هغه ته به ئې ونیل: دالله نه اوویریریه. او خپل اذان راوگرځوه.

الاعتراض < څوکه اعتراض اوشي. چه په حديث کښې راغلی دي. چه [لايعزبكم اذان بلال] د بلال اذان دے تاسو د هوکه نکړی. ددې نه معلومېږي. چه بلال رضي الله عنه به د وخت نه وړاندې اذان کولو. **الجواب** < ددې جواب دا دي. چه دا هم زمونږ دپاره حجت دي. ځکه چه نبی صلی الله علیه و آله د بلال رضي الله عنه اذان ته څه اعتبار نه دے ورکړې. بلکه په دې باندې د د هوکه کیدو او دے ته د څه اهميت ورکولو نه ئې منع کړې دد.

جواز اذان التجر قبل الوقت عند أبي يوسف < امام ابو يوسف رحمته الله فرماني. چه د صبا دپاره د شپې په آخری نیمه حصه کښې اذان کول جائز دي. ددې حضراتو نه يو روایت دا هم دي. چه ټوله شپه د صبا د اذان دپاره وخت دي. اودا قول د امام شافعی رحمته الله هم دي. **دالله** < ① په اهل مکه او اهل مدینه کښې دا خبره په توارث سره راروانه ده. چه د صبا دپاره اذان د شپې په آخری نیمه حصه کښې کوي.

② نبی صلی الله علیه و آله فرمائیلی دي. [ان بلالا يؤذن ليليل فكلوا واشربوا حتى تسعوا اذان ابن مکتوم] يعنی بلال رضي الله عنه د شې اذان کوي. نو تاسو خوراک ځکاک کوئ. تر دې چه د ابن ام مکتوم رضي الله عنه اذان واورئ. ددې حديث نه معلومېږي. چه بلال رضي الله عنه به د صبا نه وړاندې په شپه کښې اذان کولو. **الجواب عنه** < څوکه غور اوکړې شی. نو دا حديث زمونږ دپاره حجت دي. د امام ابو يوسف دپاره حجت نه دي. ځکه چه د بلال رضي الله عنه دا اذان د تهجدو او پیشمنی دپاره وو. د صبا د مانځه دپاره نه وو. بلکه د صبا د مانځه دپاره به ابن ام مکتوم اذان کولو. او هغه به د صبا راخو نه پس وو. گنئ د [حق تسعوا اذان ابن مکتوم] به څه مطلب وي؟

بَابُ شُرُوطِ الصَّلَاةِ الَّتِي تَتَقَدَّمُ بِهَا

ترجمہ: (دا) باب د مونخ د هغه شرطونو (په بیان کښې) دې، چه په مونخ باندې وړاندې وی.

توضیح < الْأَلْفَاظُ الثَّلَاثَةُ فِي هَذَا الْمَقَامِ > ددې موقع دپاره درې الفاظ ونيولی شی. ① شروط ② شرائط ③ اشراف په عامو کتابونو کښې اولنې لفظ ذکر دې. شروط جمع د شرط (یسکون الراء) ده. لغوی معنی نې نښه ده. او اصطلاحی معنی نې هغه څیز دې، چه په هغې باندې د بل څیز وجود موقوف وی. اود دغه څیز (مشروط) په ماهیت کښې داخل نه وی.

انعام الشرط < د مونخ شرطونه په درې قسمه دی. ① اول شرط انعقاد لکه نیت ، تحریمه ، وخت ، د جمعې خطبه ② دوم شرط دوام لکه طهارت ، ستر عورت ، استقبال قبله ③ دریم شرط بقاء لکه قرات > (کفایه)

الربط بما قبله < په تیرو صفحو کښې د مونخ د اسبابو یعنی وختونو ذکر اوشو. بیا د وختونو د علاماتو یعنی د اذان ذکر اوشو. اوس په دې باب کښې د مونخ شرطونه ذکر کوی. کوم چه په مانځه مقدم وی.

د مونخ گذار دپاره د بې اودسو او پلټو نه د طهارت وجوب

يَجِبُ عَلَى الْمُصَلِّيِ فِي هَذِهِ الْمَقَامِ أَنْ يَقْدِرَ عَلَى طَهَارَةٍ چه پاکوالی مقدم کړی وي
الْأَحْذَاثُ وَالْأَنْجَاسُ په احداثو او انجاسو باندې عَلَيَّ مَا قَدْ مَنَعَهُ دِهْغِي مطابق څنگه چه مونږ بیان کړل

هذه اللغة ① < یجب، وجب وجوباً (ض) واجب کیدل ② ان يقدم، قدم تقدیماً: وړاندې کول

توضیح < **تقديم الطهارة من الأحداث والأنجاس** > دلته کښې واجب په معنی د فرض دې. یعنی په مونخگذار باندې فرض دی. چه د هر قسم حدث نه پاکې وړاندې کړی. حدث که موجب د اودس وی. (لکه باد وتل وغیره او که موجب د غسل وی. (لکه خروج د منی وغیره شو. یعنی که بې اودسه وی. نواول د اودس اوکړی. بیا د بې مانځه اودرېږی. او که په جنابت کښې وی. یا حائضه د حیض نه پاکه شی. یا نفاسه د نفاس نه پاکه شی. نواول د غسل اوکړی. بیا د مونخ شروع کړی. اودغه شان د انجاسو (یعنی حقیقی پلټی: چه په نظر راځی. دهغې نه به هم طهارت وړاندې کړی. (یعنی نجاست حقیقی که په بدن یا جامه یا خانې باندې وی. هغه به پاک کړی. لکه مونږ چه وړاندې بیان اوکړو (په باب الاتجاس کښې **دلالت وجوب الطهارة** < دلیل دالله تعالی ارشاد دې. **﴿وَيَسْأَلُكَ لَكُلُّهُمْ﴾** (دجامو د طهارت دپاره) او **﴿وَأَنْ كُنْتُمْ جُنُوبًا فَأَمُزُّوا﴾** دې. (د بدن د طهارت دپاره)

د ستر عورت وجوب

وَلَيْسَ بِعَوْرَةٍ وَأَنْ تَبْشُرَ عَوْرَتَ

توضیح < **شرط ستر العورة** > اودویم شرط د خپل ستر عورت پټول دی. یعنی په دومره اندازه باندې د عورت پټول واجب دی. چه دهغې ښکاره کول قبیح او بې حیاتی گنرلې شی. (زما په نیز دا تعریف قابل نظر ښکاری. ځکه چه په موجوده زمانه کښې د فیشن دور دې. ښځو چه کوم قميصونه اغوستی وی. په هغې کښې نې متی هم ښکاری. حالانکه دا هغوی قبیح نه گنری. ځکه چه فیشن ترې جوړ شوې دې.

نود پورتنی تعریف په بنا پکار دا ده. چه په دې قميصونو کېنې مونځ جائز شی. حالانکه څوک هم ددې قائل نه دی. دا زمونږ په نیز او دامام شافعی امام مالک او عامو فقهاؤ رحمهم الله په نیز دې.

① **دليل** دالله تعالی ارشاد دې. **﴿عُدُّوا رِيَّتَكُمْ حَتَّى تَكُنْ مَسْجِدًا﴾** یعنی واخلئ خپل زینت دهر جمات سره په آیت کېنې د زینت نه مراد هغه څیز دې. چه عورت پتوی او د جمات نه مراد مونځ دې. اوس به ترجمه داشی. چه کوم څیز ستاسو عورتونه پتوی. هرمانځه ته هغه څیز خان سره واخلئ. نو ددې آیت نه د مانځه په دوران کېنې د عورت د پتولو فرضیت ثابت شو.

الإعتراض <خودابن عباس رضی الله عنهما نه نقل دی. چه دا آیت په برېنده دطواف کونکو په باره کېنې نازل شوې دې. دمانځه په حق کېنې نه دې. نو ددې آیت نه په مانځه کېنې د عورت د پتولو فرضیت څنگه ثابتېږي.

الجواب <ددې جواب دا دې. چه اعتبار عموم د لفظ لره وی. خصوص د سبب لره نه وی. او [معدنکل مسجد] عام دې. د مسجد حرام تخصیص پکېنې نشته.

② دویم دلیل دا دې. چه نبی صلی الله علیه و آله فرمایلی دی. **﴿لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةَ حَائِضٍ إِلَّا بِخَارٍ﴾** الله تعالی نه قبلوی مونځ د حائضه مگرپه پرېونکې کېنې. دحائضه نه مراد بالغه ده. یعنی الله تعالی د بالغه مونځ بغیر د پرېونې نه نه قبلوی.

الإعتراض علي **فروية سترالعورة** <دلته دا اشکال کیدے شی. د سترعورت د فرضیت دپاره چه صاحب دهدایه رحمهم الله کوم آیت او حدیث ذکر کړې دې. ددې نه د ستر عورت فرضیت نه ثابتېږي. ځکه چه د **﴿عُدُّوا رِيَّتَكُمْ﴾** آیت د طواف په حق کېنې وجوب د ستر عورت ثابتوی. هم دا وجه ده. چه په برېنده طواف کول په شریعت کېنې معتبر دې. اگرچه گناهکار به ضرور وی. نوکه د مونځ دپاره د فرضیت ثابتونکې شی. نولفظ د ، ، خذوا ، ، واجب او فرض دواړو په معنی کېنې مستعمل شو. اودا ناجائز ده. چه یو ټکه دپه یو وخت کېنې د فرضیت او وجوب دواړو ثابتونکې شی. ځکه چه په دې صورت کېنې د حقیقت او مجاز په مینځ کېنې جمع والی راغلو. (اوپه یو وخت د یو لفظ نه حقیقی او مجازی معنی اخستل ناروا ده. اویا پاتې پاتې شو حدیث. نوهغه خبر واحد دې. او په خبر واحد سره فرضیت نه ثابتېږي. نوځکه دا حدیث د فرضیت ثابتونکې نه دې.

الجواب <جواب دا دې. اگرچه آیت قطعی الدلالة نه دې. خو قطعی الثبوت ضرور دې. او حدیث اگرچه د خبر واحد د وجه ظنی الثبوت دې. خود اداء حصر د وجه قطعی الدلالة دې. نو ددې دواړو د مجموعې نه فرضیت ثابت شو.

دسړي عورت او د نامه او پندې په هورت کېنې اختلاف

وَالْعَوْرَةُ مِنَ الرَّجُلِ او د سړي واجب الستر عورت **مَا تَحْتَهُ السَّرِيُّ إِلَى الرُّكْبَةِ** دده د نامه نه واخله تر پندو پورې د **وَالرُّكْبَةُ عَوْرَةُ** او پندې په عورت کېنې داخل ده

هل اللغة ① سره: نوم ② رکبه: زنګون

تخریج <حد عورة الرجل> په دې عبارت کېنې د سړي د بدن واجب الستر اندازے حد بندی شوې ده. د سړي عورت د نامه نه لاندې ترپندو پورې دې. یعنی نوم عورت نه دې. او پندې عورت ده.

دليله > دليل د نبی ﷺ قول چه [عور الرجل مابين ستره الى ركبتة] دي. او په يو روايت كېنې دي. [ماحدن سراج حق تجاوز ركبة] يعنى د سړى عورت د نامه او د پندې په مينځ كېنې حصه ده. او په بل روايت كېنې دي. چه د نامه د لاندې نه تر دې چه د پندې نه تير شى. ددې دواړو حديثونه نه ثابته شوه. چه نوم په عورت كېنې داخل نه دي. خو پندې په كېنې داخل ده. **الاعتراض** > خو كه اعتراض اوشى. چه په اولنې روايت كېنې كلمه د ،،الى،، د غايه دپاره ده. او غايت په مغيا كېنې داخله نه وي. نو پندې د سړى په عورت كېنې داخله نشوه. **الجواب** > نوجواب دا دي. چه مونږ كلمه د ،،الى،، د ،،مع،، په معنى حمل كوو. لكه دالله تعالى په دې قول كېنې ﴿وَلَا تَكُونُوا أَمْوَالَكُمُ عَلَى أَمْوَالِكُمْ﴾ چه ،،الى،، د ،،مع،، په معنى راغله ده. او په دې باندې قرينه يوڅو هغه حديث دي. چه په هغې كېنې [حق تجاوز ركبة] دي.

⑦ دويم دليل د نبی ﷺ قول چه [الركبة من العورة] ددې حاصل دا دي. چه په درې واړه رواياتو كېنې تطبيق هله كيدے شى. چه كلمه د ،،الى،، په ،،مع،، باندې حمل كړې شى.

د اصلي نسخې د عورت حكم

وَيَذَرُ الْمَرْأَةُ الْحُرَّةُ كَلَّةَ عَوْرَتِهَا وَدُونَ ذَلِكَ مِنْ بَدَنِهَا وَكَفَّيْهَا سَوَاءٌ دَدِي دَخَلَ فِيهَا أَوْ دَوَارُهَا تَلُو وَرْغُوهُ

هل اللغة > ① بدن جمع ابدان: جوته ② حرة: آزاده بنځه ③ وجه جمع وجوه: مخ ④ كف: تلي

تفسير > حد عورة المرأة العورة > د آزادې بنځه د مخ او دواړو ورغو نه علاوه باقى ټول بدن عورت دي.

دليله > دليل د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه روايت دي. چه [انه ﷺ قال المرأة عورة فإذا خرجت

استشربها الشيطان] بنځه عورت دي. يعنى واجب الستر ده. كله چه دا (د كور نه) راوځي. نو شيطان دا په كتلو كېنې ښانسته كوى.

⑤ استثناء الوجه والكفين > اود مخ او ورغوو استثناء ئې ددې وجې او كړله. چه ددې دواړو اندامونو ښكاره كولوته ضرورت دي. ځكه چه په كار كولو او وركړه راكړه كېنې ددې نه بغير گزاره نه

كيږي. ددې تائيد د ابو داود د يو مرسل حديث نه هم كيږي [ان الجارية إذا حاضت لم يعلّم أن يرى منها إلا وجهها ويدها إلى الفخذ] يعنى جيئې چه كله بالغه شى. نو مناسب نه دى. چه اوليدے شى. سوا ددې د مخ

او دواړو لاسونو نه تر جوړونو پورې.

دخول القدمين في العورة > صاحب دهدايه رحمه الله فرماني چه د متن دا قول په دې خبره ښكاره دلالت كوى. چه د ښځې قدم هم عورت دي. ځكه چه د ټول بدن نه صرف د مخ او ورغوو استثناء شوې ده.

عدم دخول القدمين في العورة > او امام حسن د ابو حنيفه رحمه الله نه روايت كړې دي. چه دواړه قدمونه هم عورت نه دي. اودا اصح روايت دي. امام كرخي رحمه الله هم ددې قائل دي.

دليل عدم عورة القدمين > د قول اصح دليل دا دي. چه د ښځې د قدم په كتلو باندې دومره شهوت نه پيدا

کپری لکه څنگه چه ددې د مخ په کتلو سره پیدا کيږي. نو چه د کثرت شهوت باوجود مخ عورت نه دي. نو پکار ده. چه قدمونه خو په طريق اولی سره عورت نشی.
فائدة > خیال ساتل پکار دی. چه مخ عورت نه دي. نو ددې نه دا نه لازمیږي. چه دے ته په کتلو کښې هم حرمت نشته. ځکه کتل په هغه وخت کښې حلال دی. چه د شهوت ویره نه وی. هم دا وجه ده. چه د ښځې او امرد (په گیره هلك) مخ ته کتل حرام دی. حالانکه دا عورت نه دي. ځکه چه د شهوت احتمال په کښې قوی دي.

د وینزې د عورت بیان

وَمَا كَانَ عَوْرَةً مِنَ الرَّجُلِ او څومره بدن چه دسری عورت دي قَبْوَعَوْرَةً مِنَ الْأُمَةِ هغه هومره د وینزې عورت دي وَيُظَنُّهَا وَظَهَرُهَا عَوْرَةً او ددې خپته او ، ملا، هم عورت دي وَمَا يُوِي ذَلِكَ مِنْ بَدَنِنَا لَيْسَ بِعَوْرَةٍ او ددې نه علاوه باقی ټول بدن عورت نه دے

توضیح > **حد عورة الأمة** > په دې عبارت کښې د وینزې عورت بیان شوي دي. فرمانی . چه د سري په بدن کښې څومره حصه عورت دي. يعنی د نامه نه لاندې تر پندو پورې نوهم دغه حصه د وینزې په بدن کښې عورت دي. ددې نه علاوه د وینزې خپته او ملا هم عورت دي. ځکه چه دا دواړه د شهوت ځایونه دي. نو ددې پټول هم فرض دی. خو ددې نه علاوه نور بدن ئې عورت نه دي.

هالاذه > ① يو ځل حضرت عمر رضي الله عنه يوه وینزه اوليدله. چه پرون ئې په سرکړې وو. نو ورته ئې اوفرمانيل: له وینزې دخان نه پرونه لرې کړه. ته خان د اصيلو ښځو سره يوشان کوې. (۱) او په يو روايت کښې داسې الفاظ دی . [اكتفى من رأسك ولا تشتهى بالمرأئ] خپل سر ښکاره کړه. د اصيلو ښځو مشابته مه کوږه.

② وینزه د خپل مالک د ضرورتونو پوره کولو دپاره د خدمت په جامو کښې د کور نه بهرته اوځي. نو د ټولو سرو په حق کښې دا په ذوات المحارم باندې قياس کړې شوه. چه جرج لرې شی. يعنی وینزه د پردې په حکم کښې د ټولو سرو دپاره د ذوات المحارم پشان کنټرلې شی. يعنی لکه څنگه چه د مورد خپل ځوی نه او د څور د خپل ورور نه پرده واجب ده. نو هم په دغه اندازه په وینزه باندې د هر سري نه پرده واجب ده.

د نجاست راتله کولکي څيز نه موندلو په وخت د مونځ حکم

وَمَنْ لَمْ يَجِدْ اَوْ حَوْكُ چه داسې څيز اونه موندلو مَا يُزِيلُ بِهِ الْاَجْسَافَ چه په هغې سره ئې نجاست لرې کړې وي صَلَّى مَعَهَا نوهم په دغه پليته جامه کښې دے مونځ اوکړي وَلَمْ يُعِذْ او اعاده دے نه کوي
حکم الصلاة في لوپ نجس > مسئله دا ده. که د يوکس سره د پليته جامې نه سوا بله جامه نه وی. او داسې څيز ورسره هم نه وی. چه پليته پرې لرې کړی. نوهم په دغه پليته جامه کښې دے مونځ اوکړي. او بيا دے هغې اعاده هم نه کوي.

حکم الصلاة عند طهارة الوضوء أو الأكثر > په دې مسئله کښې دوه صورتونه دي. يو دا که څلورمه يا ددې نه

زیانہ حصہ پاکہ وی۔ نو لازمی بہ ہم پہ دغہ جامہ کنبی مونخ کوی۔ اوکہ پہ بریندہ نہی اوکرلو۔ نوجانز نہ دی۔ خکہ چہ خلورمہ حصہ د تول پشان دہ۔ نود خلورمی حصی پاکوالے لکہ د تولی پاکوالے دی۔ اوچہ پاکہ جامہ پرپریدی۔ اوپہ بریندہ مونخ کوی۔ نودا جانز نہ دہ۔ نوخکہ دے ہم پہ دغہ جامہ کنبی مونخ اوکری۔

۴ بریندہ د مونخ کولو حکم

وَمَنْ لَمْ يَجِدْ تَوْبًا أَوْ جَا حَه جَامِه اُونِه موندلہ صَلَّی عَزَّوَالَا نُوْمُوخ دے کوی پہ بریندہ قَاعِدَا پِه نَاسْتِه یَوْمِی بِالرَّكُوعِ وَالسُّجُودِ پِه دَاسِی حَالَت کنبی چہ رُکُوع اوسجدہ پہ اشارہ کوی

هَلِ اللُّغَةِ ① لم یجد وجد وجدانا (ض): موندل ② عریانا: بریندول ③ فعله فعل فعلاً (ف): کول ④ قاعدی: پہ ناستہ

تَضْرِیْح < کَیْفَ صَلَاةِ الْعَارِی > مسئلہ دا دہ۔ کہ د یو کس سرہ جامہ نہ وی۔ کہ پاکہ وی او کہ پلینتہ وی۔ نودا کس دے پہ ناستہ باندی مونخ کوی۔ رُکُوع او سجدہ دے پہ اشارہ کوی۔

دَلَالَتُه ① د نبی ﷺ صحابو ھم داسی کری وو۔ د انس بن مالک رَضِیَ اللہُ عَنْہُ نہ روایت دی۔ [اَنَّهُ قَالَ اَنْ اَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ رَكَعُوا فِي سَفِينَةٍ فَانْكَسَتْ بِهِمُ السَّفِينَةُ فَخَرَجُوا مِنَ الْبَحْرِ عَنِ اَقْصَا لِقَاعِهَا] (دانس بن مالک ھ نہ روایت دی۔ چہ د نبی ﷺ خہ صحابہ ھ پہ یوہ کشتی کنبی سوارہ وو۔ نو کشتی ماثہ شوہ۔ او هغوی د دریاب نہ بریندہ راؤوتل۔ نوپہ ناستہ نہی مونخ اوکرلو۔

② د ابن عباس رَضِیَ اللہُ عَنْہُ او ابن عمر رَضِیَ اللہُ عَنْہُ نہ روایت دی۔ [اَنَّهُمَا قَالَا الْعَارِی یَصِلُی قَاعِدًا بِالْاِیْمَانِ] ابن عباس رَضِیَ اللہُ عَنْہُ او ابن عمر رَضِیَ اللہُ عَنْہُ فرماتیلی دی۔ چہ بریندہ سپی دے پہ ناستہ مونخ کوی۔

الْاِعْتِرَاضُ < دلتہ کنبی یو اعتراض کیدے شی۔ هغه دا چہ نبی ﷺ عمران بن حصین رَضِیَ اللہُ عَنْہُ تہ فرمائیلی وو۔ [صَلَّ قَائِمًا قَدْ لَمْ تَسْتَطِعْ قَعَادًا] یعنی مونخ پہ ولاڑہ کوہ۔ اوکہ د ولاڑے نہ عاجزہ شوپ۔ نوپہ ناستہ کوہ۔ دا حدیث ددی خبرے تقاضا کوی۔ چہ د بریندہ دپارہ پہ ناستہ مونخ کول جائز نہ دی۔

الْجَوَابُ < ددی جواب دا دی۔ چہ دا کس حکماً د قیام نہ عاجز دی۔ خکہ چہ دے د عورت (عورت غلیظہ) پہ پتول بغیرد قیام او رُکُوع پریرخودلو نہ قادر نہ دی۔ (یعنی چہ عورت غلیظہ پتوی۔ نو قیام او رُکُوع بہ پرپریدی۔ هلہ بہ نہی عورت غلیظہ پت وی) اوچہ د قیام نہ عاجز شو۔ نو پہ ناستہ نہی مونخ کول صحیح شو۔

اوکہ پہ ولاڑہ نہی مونخ اوکرلو۔ نودا ہم جائز دی۔ خکہ چہ پہ ناستہ مونخ کولو کنبی د عورت غلیظہ پتول دی۔ او پہ ولاڑہ مونخ کولو کنبی د قیام رُکُوع او سجدے ادا کول دی۔ نوپہ دوارو صورتونو کنبی چہ کوم غواری۔ هغه دے اوکری

قِيَانِ صَلَّی قَائِمًا وَالْأَوَّلُ أَفْضَلُ خَوِ اُولِنِ حَالَتِ اَفْضَلُ دِی

تَضْرِیْح < فَضْلُ صَلَاةِ الْعَارِی قَاعِدًا > خو اول صورت یعنی پہ ناستہ مونخ کول غورہ دی۔

(۱) قال الزیلعی رحمه اللہ غریب زوروی عبدالرزاق فی مصنفه (ای ل ۵۸۱\۲) عن ابن عباس رَضِیَ اللہُ عَنْہُ قال الذی یصلی فی السفینۃ والذی یصلی عریاناً یصلی جالساً۔

هَلَالَهُ ① دلیل دا دې چه پرده کول د مونځ او خلقو د حق د وځو واجب ده. او طهارت صرف دمانځه دپاره واجب دي.

② بله دا چه د عورت پتولو فرضيت د رکوع او سجدې کولو په نسبت زيات مؤکد دي. دلیل دا دي. چه نفلي مونځ سره د قدرت نه په سورلي: بغير د رکوع او سجدې نه په اشاره سره جائز دي. او په حالت د قدرت کښې په هيڅ صورت کښې په برينده مونځ نه دے جائز. اود بريند سري دپاره په ناسته مونځ کولو کښې د قيام په نسبت پرده زياته ده. نوځکه مونځ اوونيل چه د بريند دپاره په ناسته مونځ کول غوره دي.

③ د عورت پتولو خليفه نشته. اود ارکانو يعنی رکوع او سجدې خليفه اشاره کول دي. او قاعده دا ده. چه ، ترک الی خلف غوره دے په نسبت سره ترک لا الی خلف ته ، نو که بريند په ناسته مونځ اوکړلو نود رکوع او سجدې پريخود بل خليفه ته پاتې شي. چه اشاره ده. او که په ولاړه نې مونځ اوکړلو نود عورت پتولو دپاره بل څه خليفه نشته. چه هغې ته پاتې شي . او اوس بيان اوشو. چه يو څيز پريخودے شي. او خليفه نې وي. دا غوره ده. په نسبت سره دے ته چه پريخودے شي. او خليفه نې نه وي. نوځکه د بريند دپاره په ناسته مونځ کول د ولاړه په نسبت غوره دي.

په نيت او تکبير تحریمه کښې په بل عمل سره د فصل کولو حکم

وَيَتَوَيَّ لِلصَّلَاةِ الَّتِي يَدْخُلُ فِيهَا رِيَّةً اَوْ نِيَّةً دے کوی دهغه مونځ چه په کښې شروع کوی لَا يَقْضِلُ بَيْنَهَا وَبَيْنَ التَّكْبِيرِ بِمَعْنَى لَا يَفْعَلُ داسه نيت سره چه د دغه نيت او تکبير تحریمه په مینځ کښې په بل کار سره فصل اونکړی

هَلِ الْمَلْفَةُ ① نوي، نوي نية(ض): نيت کول، اراده کول ② يدخل، دخل دخول(ن): داخلیدل ③ لَا يَفْصِلُ فصل فصولاً(ض): جدا کول

توضیح: تعريف النية: نيت دارادے نوم دي. يعنی د خاص ارادے نوم نيت دي. او هغه په دې مقام کښې دالله تعالی دپاره مونځ کول دي.

شرط النية: اود نيت دپاره شرط دا دي. چه په زړه کښې پوهیږی. چه دا کوم مونځ کوم. او ددې دپاره نښه دا ده. چه کله دده نه تپوس اوشی. چه کوم مونځ کوي. نو بغير سوچه جواب ورکولې شي. چه فلا نې مونځ کوم. او که ده په جواب کښې توقف اوکړلو. نو معلومه شوه. چه ده ته دا علم نشته. چه دا کوم مونځ دي. حکم التلفظ بالنية: او په ژبه باندې د نيت تلفظ کول نو د مانځه د جواز دپاره ددې څه حیثيت نشته. خو په ژبه باندې نيت ووتل ښه خبره ده. ددې دپاره چه د زړه اراده جمع او مضبوطه شی.

حکم مطلق النية في غير الغرض والقولان فيه: ① ثم ان كانت الصلاة لثلاً لغيره ددې ځانې نه دنيت د کیفیت بيان کوی. خلاصه دا ده. چه په کوم مونځ کښې شروع کوی. هغه به يا فرض وی یا غیرفرض. که غیر فرض وی. نو په هغې کښې مطلق نيت کافی دي. ② که نفل وی او که سنت وی. صحيح قول هم دا دي. ځکه نيت په عادت او عبادت کښې د امتياز دپاره وي. اودا مقصد په مطلق نيت سره حاصلیږی. نو مطلق نيت کافی دي.

③ د بعضو راڼې ده. چه که سنت کوی. نو د رسول الله ﷺ د سنتو نيت کول ضروری دي. ځکه چه سنت مطلق نيت باندې يو زياتی صفت دي. نو ددې زياتی صفت نيت کول ضروری دي. مطلق نيت به ورله

کافی نه وی.

حكم النية في الفرض للعنفوة او که دغه مونځ فرض وی. نو ددې هم دوه صورتونه دی. یو دا چه دا منفرد ادا کوی. او بل دا چه دامام په اقتداء کښې ئې ادا کوی. نو که دے منفرد وی. نو د مونځ متعین کول ضروری دی. مثلاً د ماسپځین په مانځه شروع کوی. نو د ماسپځین متعین کول ضروری دی. صرف دومره وثیل کافی نه دی. چه ما د فرضو نیت او کړلو. ځکه چه فرض مختلف دی. نو په دې کښې امتیاز پکار دی. **طروقة العامود** په آخری عبارت کښې د دویم صورت بیان دی. یعنی که فرض مونځ د بل چا په اقتداء کښې کوی. نو د پورتنی نیت نه علاوه به د امام د تابعداري نیت هم کوی. ځکه چه په مقتدی باندې د امام د طرفه فساد راځی. یعنی که د امام مونځ فاسد شی. نو د مقتدی مونځ به هم فاسد پیری. نو ځکه د متابعت نیت ضروری شو. ددې دپاره چه کوم فساد راځی. نو دهغې نقصان ده ته ددې وجې رسی. چه ده په ځان متابعت لازم کړې وی.

عدم الفصل بين النية والتكبير مسنله دا ده. چه په کوم مونځ کښې شروع کوی. نو د هغې نیت به کوی. خو په دې شرط چه د نیت او تکبیر تحریم په مینځ کښې په څه داسه عمل سره فصل نه وی. چه هغه د مونځ منافی وی. مثلاً د نیت نه پس په خوراک ځکاک یا خبرو کښې مشغول شی. او بیا تکبیر تحریمه او وائی. او مونځ شروع کړی. نو دا نیت معتبر نه دی.

دلائل شرطية النية ① د نیت په شرطیت کښې د نبی ﷺ قول [الأعمال بالنيات] اصل دې. ددې وضاحت داسې کیدے شی. چه مونځ یو عمل دی. او د اعمالو تعلق د نیت سره وی. نو مونځ به هم د نیت سره متعلق وی. او کوم مونځ چه بغیر د نیته اوشی. هغه په حقیقت کښې هډو مونځ نه دی. **کون النية مقدما علي التكبير** که د تکبیر د وخت نه وړاندې ئې نیت او کړلو. نو دا داسې ده. لکه چه د تکبیر په وخت کښې ئې نیت کړې وی. خلاصه دا ده. چه اصل خو دا دی. چه نیت د تکبیر سره متصل او یوځانې وی. خو که د تکبیر نه وړاندې ئې نیت او کړلو. او د نیت او تکبیر تحریم په مینځ کښې داسې عمل رانسی. چه د مونځ سره منافی وی. او مونځ پرے ماتېږی. نو هم صحیح دی.

صورة عدم العناني مثلاً دامام محمد ﷺ نه روایت دی. که د اودس په وخت کښې دا نیت او کړی. چه د ماسپځین مونځ به د جماعت سره کوم. اود اودس نه پس په داسې عمل کښې مشغول نه شو. چه د مانځه سره منافی وی. او جماعت ته لاړلو. او څه وخت چه په مانځه شروع کوی. نو په هغه وخت کښې ورته نیت یاد نه وی. نو هم په دې نیت سره به دده مونځ جائز شی. دغه شان د شیخینو څڼه نه هم نقل دی. **صورة العناني** او که د نیت او تکبیر تحریم په مینځ کښې عمل منافی یا داسې عمل چه مونځ پرے ماتېږی. واقع شی. نو دا نیت نه کافی کیږی. مثلاً د اودس په وخت کښې ئې د امام سره د ماسپځین د مونځ نیت او کړلو بیا په خوراک یا ځکاک کښې مشغول شو. نو اوس به دے دوباره نیت کوی. اولنۍ نیت کافی نه دی.

عدم اعتبار النية بعد التكبير او که نیت ئې د تکبیر تحریمه نه پس او کړلو. نو په شریعت کښې دا معتبر نه دی. **دلیل** ځکه چه کومه حصه د تکبیر نه پس او د نیت نه وړاندې ده. هغه د نیت د نشتوالی د وجه عبادت نه شو. او چونکه د مانځه نورے حصې د مانځه په اولنو حصو باندې موقوف وی. نو هغه هم عبادت نه شو. نو ځکه مونځ وایو. که د تکبیر تحریم نه پس ئې نیت او کړلو. نو هغه نه صحیح کیږی.

۶ مانعہ کنبی قبلہ نہ د مخ کولو حکم

وَيَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ أَوْ قِبَلِي طرف ته به مخ کری

توضیح < فرطية استقبال القبلة ودليله > قبلي ته مخ کول هم د مونخ په شرطونو کنبی یو شرط دی. دلیل دالله تعالیٰ ارشاد دی. ﴿قُولُوا هُوَ حَقُّهُ﴾ وجه د استدلال دا ده. چه الله تعالیٰ فرمانيلى دى. ﴿لَكِنَّكَ لَنْ تَبْلُغَ تَرْتَابًا﴾ مونخ به تا، سنا خوش قبلي طرف ته واروو. او بيا نه مسجد حرام ته د مخ اولولو حکم اوکړلو. **سورة استقبال عين الكعبة** < بيا دمانخه دوه صورتونه دي. يا خو به دا په مکه مکرمه کنبی ادا کوي. اويا به د مکه نه بهر په بل خانې کنبی ادا کوي. نو په اول صورت کنبی عين کعبه ته مخ کول ضروري دي. **دليله** < ځکه چه نبی ﷺ به په مسجد حرام کنبی مونخ کولو. نو عين کعبه ته به نه مخ کولو. اوهم دا معمول د صحابه کرامو ه او تابعينو ﷺ هم پاتې شوې دې لکه چه په دې باندې اجماع ده. **سورة استقبال جهة القبلة** < او په دويم صورت کنبی قبلي طرف ته مخ کول فرض دي.

دليله < دليل نهې دا دې چه نبی ﷺ او مسلمانان په مدينه منوره کنبی وو. نو الله تعالیٰ هغوی ته مسجد حرام طرف ته د مخ کولو حکم کړې وو. کعبه طرف ته دمخ کولو حکم نهې نه وو کړې. نو معلومه شوه چه کوم سړي د مکه نه بهر وي. دهغه دپاره عين کعبه ته مخ کول فرض نه دي. ځکه چه الله تعالیٰ بندگان د هغوی د طاقت مطابق مکلف کوي. دالله تعالیٰ ارشاد ده. ﴿لَا يَكُفُّ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا دُسْعًا﴾

د ويريدونکي سړي د قبلي حکم

إِلَّا أَنْ يَكُونَ غَائِبًا مَكْرَدًا چه ويريدونکی وی قِصْلَىٰ إِلَىٰ أَيِّ جِهَةٍ قَدَّرَنُو چه کوم طرف ته قادر وي. مونخ دے کوي

توضیح < حکم استقبال القبلة للغائب > مسئله دا ده. که یوکس د ويرے د وجه قبلي ته به مخ کولو قادر نه وي. نو کوم طرف ته چه قادر وي. هغه طرف ته دے مخ کوي. ويره که مالي وي يا جاني وي. که د دشمن وي اوکه د خاور وي. اوکه د ډاکو وي. مثلاً چه يو کس سره دا ويره وي. که زه اوخو زیدم. او قبلي ته به مخ کړلو. نو دشمن ته به پته اولگي. نو دهغه دپاره به ناسته يا په ملاسته چه څنگه ممکنه وي. هغه طرف ته مخ کول جائز دي. مونخ دے اوکړي.

دليله < دليل دا دې چه د اشتباه دحالت په شان دده عذر هم متحقق دي. نو دده دپاره به حقیقه استقبال د قبلي شرط نه وي.

د مشتبه قبله . سړي د قبلي حکم

فَإِنْ اشْتَبَهَتْ عَلَيْهِ الْقِبْلَةُ نَوْكَةً په مونخگزار قبله مشتبه شوه وکيس مُحَرَّرَةً أَوْ حَالًا دا وو. چه څوک موجود هم نه وو مَنْ يَسْأَلُهُ عَنْهَا چه دهغه نه د قبلي تپوس اوکړي اجْتِهَادًا نَوَاجِهَةً دے کوي وَصَلَىٰ اومونخ دې کوي

هل اللغة < ① اشتبهت، اشتباهاشتباهها: مشتبه کيدل، په شک کنبی پريوتل ② اجتهدا اجتهدا: کوشش کول

توضیح < هتي يجب الإستقبال بالتعوي؟ > صورت د مسئلې دا دې. که په یوکس باندې د قبلي طرف مشتبه شی. او ورسره داسې څوک هم نه وي. چه هغه د قبلي دجهت نه خبر وي. اودهغه نه تپوس اوکړي. نو ددې

سری دپاره تحری (اجتهاد) کول پکار (واجب) دی. نوچه کوم طرف ته ئې غالب گمان راغلو هغه طرف ته دے مونځ اوکړی.

صورة عدم جواز التحری > مصنف فرمائی. [ولیس بضرته من یسأله عنها] ددې نه معلومه شوه. که یو کس د قبلې خودونکې موجود وی. نو د هغه نه دے تپوس اوکړی. په دې صورت کښې به تحری جائز نه وی. او فرمائی. [اجتهاد] ددې نه معلومه شوه. چه بغیر د تحری نه مونځ نه کیږی. د تحری د جواز دپاره دلیل د دلیل دا دی. چه یوځل په صحابه کرامو ه باندې قبله مشتبه شوه. نو هغوی تحری اوکړله. اومونځ ئې اوکړلو. بیانيې دا واقعہ رسول الله ﷺ ته ذکر کړله. نو نبی ﷺ پرے څه انکار اونکړلو.

التحری بعد الاستیغفار > (اول خو دا ضروری ده. چه د چانه تپوس اوکړی. اودا تپوس کول ځکه ضروری دی. چه تپوس کول د تحری نه قوی دی. نو چه ترکوم پورې تپوس کول ممکن وی. تر هغه وخته پورې تحری کول ناجائز ده. او که خبرو کونکې څوک موجود نه وی. او تپوس کول د تحری نه اوچت دی. نو تر څو پورې چه تپوس کول ممکن وی. نو تر هغه وخته پورې تحری کول جائز نه ده.

د مونځ کولو نه پس په استقبال د قبله کښې د غلطی علم

قَالَ عَلِمَ أَنَّهُ أَخْطَأَ بَعْدَ مَا صَلَّى اوکه بیا ورته دمانځه نه پس معلومه شوه. چه دے غلط شوې دې قَلَا إِعَادَةً عَلَيْهِنَاوَعَادَةً لَّهُنَّ اعاده نشته په هغه باندې

حل اللغة > ① علم علما (س): پیژندل ② خطا اخطاء: غلطی کول ③ اعاده ، اعاد اعاده: واپس کول
تشریح > ظهور الخطائي جهة القبلة > صورت د مسئلې دا دی. که یوکس باندې د قبلې اشتباه راغلې وه. او هغه د قبلې د طرف معلومولو دپاره تحری اوکړه. اومونځ ئې اوکړلو. د مانځه نه پس ورته معلومه شوه. چه د قبلې طرف ترے خطا شوې وو. یعنی د قبلې نه علاوه بل طرف ته ئې مونځ کړې وو.
عدم الإعادة > نو په دې صورت کښې په ده باندې د مونځ اعاده نشته. ځکه چه داسې وخت کښې شرعی قبله جهت د تحری وی. او هغه د شرعی حکم مطابق مونځ اوکړلو.

د مانځه په دوران کښې د قبلې په طرف پوهیدل

وَأَنَّ عَلِمَ ذَلِكَ وَهَوَّى الصَّلَاةَ اوکه متحری ته په قبله کښې د غلطی پته اولکیدله او هغه په مانځه کښې وواستدازا لى الْقِيلَانِو قبلې طرف ته دے اوگرځی وئى عَلَيْهِمَاو بئا دې کوی په هغې باندې

تشریح > الانصراف إلى جهة الكعبة لتغير التحری > که یوکس په تحری سره مونځ شروع کړی وی. او هغه ته د مانځه په دوران کښې معلومه شوه. چه زه د قبلې په طرف کښې خطا شوې یم. نو دا کس دے د مانځه په دوران کښې قبلې طرف ته اوگرځی
دلیل د دلیل دا دی. چه اهل قبا ته کله په مانځه کښې دا معلومه شوه. چه قبله بدله شوه. یعنی د بیت المقدس په خانې خانه کعبه ته د مخ گرځولو حکم اوشو. نو په هم په مانځه کښې د رکوع په حالت کښې قبلې طرف ته اوگرځیدل. او بیا چه کله نبی ﷺ ته ددې علم اوشو. نو هغوی د دوی تعریف اوکړلو. انکار ئې اونکړلو. (د)

حکم تغیر جهت التعرّف فی الصلاة > او دا حکم په هغه صورت کښې هم دے چه کله د مانځه په دوران کښې دده راتې بدله شی. یعنی کلکه شی. نو هغه طرف ته دے او گرځی. تر دے که په گرځیدو کښې نې په قصد څه روستوالی او کولو. نو مونځ نې ماتیري. ځکه چه د مانځه په باقی حصه کښې په ده باندې د اجتهد مطابق عمل کول واجب وو. بغیر د ماتولو د هغه حصې نه چه وړاندې نې کړې وه.

د مونځ د صفت بیان

بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ

ترجمه: (دا باب) د مونځ د صفت (په بیان کښې) دې.

تشریح > الربط بها قبلها > تراوسه پورې د مونځ د وسائلو او مقدماتو بیان وو. اوس ددې ځانې نه د مقصود یعنی مونځ ذکر کوی.

الفرق بين الوصف والصفة > داهل لغت په نیز وصف او صفت دواړه مترادف دی. او دواړه مصدر دی. لکه واعد، او ، دعوة، او په متکلمینو کښې زموږ د عالمانو فهم په نیز وصف د واصف کلام دې. او صفت هغه معنی ده. کومه چه موصوف سره قائمه وی. نو، زید عالم، د زید وصف دې. صفت نې نه دې. او دده علم کوم چه ده سره قائم دې. صفت دې. وصف نه دې.

المراد من الصفة > باقی پاتې شوه دا خبره چه دلته د ، صفت، نه څه مراد دی. نو په دې باره کښې اختلاف دې. ① او بعضو وئیلی دی. چه دلته مضاف محذوف دې. تقدیری عبارت دا دې. [باب صفة

أجزاء الصلاة] په دې صورت کښې د صفت نه مراد کیفیت دې. یعنی دا باب د مونځ د اجزاؤ د کیفیت، وجوب، او فرضیت وغیره په بیان کښې دې.

② اود بعضو خیال دا دې. چه د صفت نه مراد هغه امور دی. کوم چه په دې باب کښې مذکور دی. یعنی واجبات، فرائض، سنن او مندوبات نو په دې صورت کښې د صفت اضافت ، ، صلاة، ته د ، اضافت جزء الی الكل، د قبیل څخه دې. ځکه چه په صفات مذکورو کښې هر یو صفت د مانځه جزء دې.

③ صاحب د ، ، عنايه، فرمائی. چه ظاهره دا ده. چه د صفت نه مراد د مانځه هغه هیئت دې. کوم چه ددې د ارکانو او عوارضو نه حاصل وی

د مونځ فرائض

فَرَايِضُ الصَّلَاةِ يَتَنَبَّهُ د مونځ فرائض شپړ دی

هل اللغة > ① فرائض واحد فريضة: معنی فرض

تشریح > إيراد لفظ الفرائض من الأركان > باقی پاتې شوه دا خبره چه مصنف رحمه الله ، ، فرائض الصلاة، ولې او وئیل. او ، اركان الصلاة، نې اونه وئیل. نو ددې جواب دا دې. چه لفظ د ، ، فرائض، عام دې. کوم چه ارکان او غیر ارکان (شرائط) ټولو ته شامل دې. او دلته تحریمه چه کومه مذکور ده. هغه د مانځه رکن نه دې. بلکه د جواز صلاة شرط دې. او آخری قعده اگر چه فرض ده. خو رکن اصلی نه دې. هليله > او ددې دلیل چه رکن اصلی نه دې. دا دې. چه آخری قعده په اولنی رکعت کښې نه ده مشروع شوې. بهر حال که مصنف رحمه الله د فرائض د لفظ په ځانې ، ، اركان، ذکر کړې وي. نو دا به تحریم

وغیره ته شامل نه وو. نوڅکه چې داسې لفظ ذکر کړلو، کوم چه ټولو ته عام دې. **تعریف الفرض والو رکن** > فرض هغه دې، چه د هغې کول په دلیل قطعی سره لازم وی. قطع نظر ددې نه چه هغه رکن وی یا شرط، او رکن هغه دې، کوم چه د مانځه په ماهیت کښې داخلې جزء وی. (بحرالرائق) او کله هغې ته هم فرض وئیلې شی، کوم چه نه رکن وی اونه شرط.

الإعتراف علي إيراد، «سته»، دلته د قیاس تقاضا دا وه، چه امام قدوری رحمه الله [فرائض الصلاة] ست فرمانیلې وې، ځکه چه د دریو نه واخله تر نهه پورې د اعدادو د استعمال قاعده دا ده، که معدود مذكر وی، نوعدد به مؤنث وی، او که معدود مؤنث وی، نوعدد به مذكر وی، او په دې ځانې کښې (معدود)، ، فريضة، ، جمع ده، او فريضة، ، مؤنث دې، نوڅکه عدد مذكر راوړل پکار وو. **الجواب عنه** > جواب: دلته فرائض د فروض په تاویل کښې اخستلې شوی دی، او فروض جمع ده د فرض، او فرض مذكر دې، نو «سته»، مؤنث راوړل د قاعدې مطابق شو، صاحب د عنایه رحمه الله لیکلی دی، چه په بعضې نسخو کښې [فرائض الصلاة] دې، نو ددې نسخه په اعتبار سره هډو څه اشکال نه واقع کیږي.

(التحريم) (تحريمه) (فرض ده)

توضيح > **تعريف التحريمه** > د مانځه په فرائضو کښې اول تحريمه ده، او په لغت کښې تحريمه وائی. [جعل الشئ محرماً] يعنى يو خيز حرام گرځول. دلته تحريمه د تکبير اولی نوم دې، ځکه چه تکبير اولی هغه ټول خيزونه حراموی، کوم چه ددې نه وړاندې مباح وی. ددې په خلاف د نورو تکبيرونو دا حیثیت نه دې.

حيثية إطلاق التحريمه علي التكبير > علامه ابن الهمام رحمه الله فرمانیلې دی، چه تکبير ته تحريمه وئيل مجازي دی، ځکه چه تحريم بذات خود تکبير نه دې، بلکه په دې سره تحريم ثابتیږي، او دے ته په دې حديث کښې اشاره ده. [مقتام الصلاة الطهور وتحريمها التكبير وتحليلها التسليم] (ابوداود، ترمذی) د مانځه کنجی خو ظهور دې، او تحريم نهې تکبير دې، او ددې تحليل تسليم دې.

دلائل فرضية التحريمه > د تکبير تحريم په فرضيت باندې څلور دلائل دی. ① اول په تکبير تحريمه باندې د نبی ﷺ هميشوالې کول، او بغير د ترك نه په يو خيز باندې د نبی ﷺ هميشوالې کول د وجوب علامت دې.

② دويمه اجماع ده، ځکه چه د نبی ﷺ د زمانې نه واخله تر نن ورځې پورې د تکبير اولی په وجوب کښې د چا اختلاف منقول نه دې.

③ دريم دليل دالله تعالى قول دې. «وَبِكَذَاكَ يُكْبِرُونَ» په آيت کښې، ، الله اکبر، ، وئيل مراد دی، ځکه چه روايت دې. [انه لما دل قال رسول الله ﷺ الله اکبر فکبرت عديعة وفرت وأيقنت أنه الوحي] يعنى کله چه دا آيت نازل شو، نو رسول الله ﷺ، ، الله اکبر، ، او وئيل حضرت خديج رضي الله عنه هم تکبير او وئيل، او خوشحاله شوه، او يقين نهې او کړلو، چه دا وحی ده.

طريقة الاستدلال > ④ وجه د استدلال دا ده، چه د ټولو مفسرينو په دې اجماع ده، چه ددې نه مراد تکبير تحريمه ده. ⑦ دغه شان، ، کبر، ، د امر صيغه ده، او د امر موجب وجوب وی، او دا خبره په اجماع سره

ثابت ده چه د مانخه نه بهر هیڅ تکبیر واجب نه دي. نو متعینه شوه. چه ددي نه د مانخه تکبیر مراد دي.

(وَالْقِيَامُ) او قیام (فرض دي)

توضیح: **فرضیه القیام** دویم فرض قیام دي. یعنی فرض مونځ او وتر او کوم چه په فرضو پورې ملحق وي. مثلاً د نذر مونځ، په ولاړه کول فرض دي. خو په دي شرط چه په قیام او سجده کولو باندې قادر وي. او که قیام کولې شی. خو سجده نشي کولې. نو دده دپاره په ناسته په اشاره مونځ کول بهتر دي. **دلیل فرضیه:** د قیام د فرضیت دلیل د الله تعالی ارشاد دي. ﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَنِتِينَ﴾ یعنی اودریږئ الله تعالی ته په حالت د خشوع یا خاموشۍ کښې.

معنی القنوت: ① د قنوت معنی اطاعت کول دي. ② د بعضو په نیز خشوع

③ د بعضو په نیز سکوت او خاموشی.

④ د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه روایت دي. چه د قنوت معنی په مانخه کښې طول قیام دي.

وجه الاستدلال: په آیت به استدلال داسې وي. چه الله تعالی د قیام حکم کړې دي. او امر د وجوب دپاره وي. او قیام د مانخه نه بهر په اتفاق سره واجب نه دي. نو ثابت شوه. چه قیام په مانخه کښې واجب (فرض) دي.

(وَالْقِرَاءَةُ) او قرات (فرض دي)

توضیح: **فرضیه القراءة** **دلیلها** دریم فرض قرات دي. دلیل د الله تعالی قول دي. ﴿فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْ الْقُرْآنِ﴾ وجه د استدلال دا ده. چه د قرات حکم د امر په صیغه دي. او امر د وجوب دپاره راځي. اود مانخه نه بهر په اجماع سره قرات فرض نه دي. نو په مانخه کښې د قرات فرضیت ثابت شو. باقی پاتې شوه دا خبره چه خومره مقدار ونیل فرض دي. نو ددي په باره کښې به په ، فصل القراءة ، کښې په تفصیل سره کلام راشي.

(وَالرُّكُوعُ وَالسُّجُودُ) او رکوع او سجود (فرض ده)

توضیح: **فرضیه الركوع والسجود** څلورم فرض رکوع او پنځم سجده ده. دلیل د الله تعالی قول دي. ﴿وَازْكُرُوا آيَاتِنَا﴾ یعنی رکوع او سجده کړئ.

وجه الاستدلال: وجه د استدلال هم هغه ده. کومه چه وړاندې تیره شوه. چه د رکوع او سجود حکم د امر په صیغه دي. او امر موجب د وجوب وي. د بعضو حضراتو وینا ده. چه د اسلام په اولنۍ زمانه کښې به څه خلقو سجده کوله. خو رکوع به نه کوله. او چا به رکوع کوله. خو سجده به نه کوله. نو دوی ته حکم اوشو. چه د رکوع او سجده سره مونځ کړئ.

فرضیه السجدة الثانية: ① صاحب د ، شرح نقایه ، لیکلی دي. ظاهره دا ده. چه دویمه سجده واجب یعنی فرض عملی دي. ځکه چه ددي ثبوت په دلیل قطعی سره نه دي.

② اود بعضي فقهاؤ قول دي. چه د دویمه سجده فرضیت په اجماع سره ثابت دي. تردې که په دي

دواړو کښې نې یوه پریخودله. نو مونږ به فاسد شی. بیا فرمائی. چه په هر رکعت کښې تکرار د سجود امر تعبدی دی. یعنی خلاف قیاس دی.

⑦ او بعضو ونیلی دی. چه اوله سجده د (مالک) د حکم د تعمیل دپاره ده. او دویمه سجده د ابلیس د رسوا کولو او ذلیل کولو دپاره ده. ځکه چه هغه د الله تعالی د حکم باوجود د تکبر په وجه سجده نه وه کړې.

⑧ او د بعضو قول دی. چه اوله سجده للامر او دویمه سجده للشکر ده.

⑨ بعضو ونیلی دی. چه اوله سجده د ایمان د وجر ده. او دویمه سجده د بقائی ایمان دپاره ده.

⑩ او بعضو ونیلی دی. چه په اوله سجده د انسانی پیدائش ابتداء طرف ته اشاره ده. او په دویمه کښې د ده حالت بقاء طرف ته اشاره ده. لکه چه د الله تعالی قول ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ کښې دے طرف ته اشاره شوې ده.

(وَالْقَعْدَةُ الْاُخْرَى مَقْدَارُ التَّشْهَدِ). او آخری قعده د تشهد په مقدار (فرض ده)

توضیح > فُضِيَةُ الْقَعْدَةِ الْاُخْرَى بِقَبُولِ التَّشْهَدِ > شپږم فرض د تشهد په اندازه آخری قعده ده. یعنی دومره اندازه

باندې کیناستل فرض دی. چه په هغه کښې د [التحيات لله عده ورسوله] پورې ونیل ممکن وی

دالها > دلیل دا دی. چه امام احمد امام ابوداود او امام طحاوی راجعاً حضرت عبدالله بن مسعود راجعاً

نه روایت کوی. چه [آن النبي ﷺ أَهْذَاهُ بَيِّنَةٌ وَعَلَيْهِ التَّشْهَدُ] بیا د حدیث په آخر کښې دی. [إِذَا قُلْتَ هَذَا أَوْ

تَشْهَدْتَ هَذَا فَقَدْ قَضَيْتَ صَلَاتَكَ إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ وَإِنْ تَقْعُدْ فَاقْعُدْ] صاحب د هداية رحمه الله هم ددې په معنی

دا الفاظ نقل کوی. [إِذَا قُلْتَ هَذَا أَوْ قَعَدْتَ هَذَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُكَ] (یعنی نبی ﷺ ابن مسعود راجعاً د لاس نه

اونیول. او د تشهد تعلیم نې ورته ورکړلو. او په آخر کښې نې ورته وفرمائیل. کله چه تا دا اوونیل. یا

دے دا اوکړل. نو ستا مونږ پوره شو. که اودریدل غواړې. نو اودرپه. او که کیناستل غواړې. نو کینه.

وجه الاستدلال > په دې حدیث به استدلال داسه وی. چه د الله تعالی خوږ پیغمبر ﷺ د مونږ پوره کیدل د

[تقوم مع قراءات التشهد] پورې معلق کړې دي. ځکه چه د [إِذَا قُلْتَ هَذَا] معنی دا

ده. که تا په قعده کښې تشهد اوونیل. ځکه چه د تشهد لوستل د قعود نه بغیر معتبر نه دی. او د [أَوْ

قَضَيْتَ هَذَا] یا [أَوْ قَعَدْتَ هَذَا] معنی ده. چه یا تا نفس قعود اوکړلو. یعنی کیناستل موجود شو. خو تشهد

موجود نشو. نو ستا مونږ پوره شو. حاصل دا دی. چه د مونږ پوره کیدل په قعود پورې موقوف دی. که

څه نې ونیلی وی او که نه، نو معلومه شوه. چه د تشهد په اندازه باندې کیناستل فرض دی.

⑦ دغه شان عبدالله بن عمرو بن العاص راجعاً د نبی ﷺ نه روایت کوی. [أَنَّهُ قَالَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ

الْأُخْرَى لَقِيَ قَعْدَةَ التَّشْهَدِ ثُمَّ أَحْدَثَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُهُ] نبی ﷺ فرمائیلی دی. چه کله دے د آخری قعده نه خپل

سراوچت کړی. او د تشهد په اندازه باندې کینی. او بیا دے اودسه

شی. نو دده مونږ پوره شو.

وجه الاستدلال: په دې حديث كېښي هم نبي ﷺ د مونځ پوره كيدل د تشهد په اندازه باندې په كيناستلو پورې معلق كړې دې نو ددې نه هم ثابت شوه. چه د تشهد په اندازه كيناستل فرض دى. (حاشيه شرح نفايه از شيخ الادب)

د مونځ واجبات

وَمَا زَادَ عَلَىٰ ذَٰلِكَ أَوْ هَفَ أَعْمَالٌ فِي زِيَادَتِهِ دِي په دې قَوْلُهُمْ نَوْهغه سنت دى

توضیح: الاعتراض علي القنوري رحمه الله > شيخ قدوري رحمه الله فرماني. چه د ذكرشوو خيزونو يعنى د فرانصر نه سوا ټول سنت دى. صاحب د هداية رحمه الله فرماني. چه قدوري رحمه الله د سنت لفظ استعمال كړې دې. حالتيكه په دې افعالو كېښي واجبات هم شته. نو دلته د ،، سنت ،، د لفظ اطلاق صحيح نه دې. البته دا وئيلي شى چه چونكه د دې واجباتو ثبوت په سنت سره شوې دې د دې وجې نې ورته سنت وئيلي دى.

د مونځ طريقه اود تكبير تحريمه حكم

وَإِذَا خَلَّ فِي صَلَاتِهِ كَبَّرَ فَرَمَانِي اوكله چه مونځ شروع كړي. نو تكبير به واني

هل اللغة: ① دخل ، دخولا (ف) داخليل ② تلونا ، تلا تلاوة (ن) لوستل تلاوت كول ③ يؤدى ، ادى تادية: ادا كول ④ تطوع: زياتي، نفل ⑤ سائر: ټول ⑥ اية: علامت، نښه ⑦ فصلى، صلى صلا، دعاكول، مونځ كول ⑧ مغيرة: بدلون كول مخالفت كول غير كيدل ⑨ مراعاة: رعايت ⑩ يتصل، اتصل اتصالاً: ملاويلد

توضیح: التكبير في حالة القيام والعصر الثلاث لها > مسئله: كله چه د مونځ شروع كولو اراده او كړي. كه فرض مونځ وي، او كه نفل، نو تكبير تحريمه به په ولاړه واني. ① نو كه يو كس په ناسته تكبير تحريمه اووئيله. او بيا اوږديدلو. نو هغه به د مونځ شروع كونكې نه وي. ② او كه يو سړي په مونځ كېښي د شركت په اراده باندې راشي. او امام په ركوع كېښي وو. نو هغه خپله شاه ښكته كړله. او تكبير نې اووئيل. نو په دې صورت كېښي كه دا سړي د تكبيرد وئيلو په وخت كېښي قيام ته نژدې وو. نو جائز ده. گڼي نه ده.

③ او كه يو كس امام په ركوع كېښي رالاندې كړلو. بيا هغه د ركوع د تكبير په اراده په ولاړه تكبير اووئيل. نو هم جائز دې. ځكه چه دده اراده لغو ده. او په حالت د قيام كېښي به دده تكبير د تحريمه دپاره گرځولې شى.

دليل فريضة التكبير: دليل هغه آيت دې. كوم چه وړاندې تير شو. يعنى ﴿وَالرُّجُزَ فَإِنَّهُ يَكُونُ﴾ او دويم دليل د نبي ﷺ قول دې. [تحريمها التكبير] دې.

لاسونه د تكبير سره اوچتول

وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ مَعَ التَّكْبِيرِ (سري) به خپل دواړه لاسونه د تكبير سره پورته كوي.

هل اللغة: ① يرفع، رفع رفعا (ف): اوچتول ② يد جمع ايدي: لاس

توضیح: حكم رفع اليدين في الإتياء > فرماني. چه سړي د خپل دواړه لاسونه د تكبير سره سره اوچتوي. او د مونځ په شروع كېښي د لاسونو اوچتول سنت دى.

دلایلهما > د طرفینو **فَوَازُ** دلیل دا دې. چه په لغت کښې تکبیر د تعظیم په معنی کښې دې. دالله تعالی قول دې «وَبَكَتْ فَكَبَّرَ» یعنی فعظم او «فَلَمَّا زَايَتْهُ أَصْبَرَهُ» اودا تعظیم ددې ټولو الفاظو نه حاصلیږي. کوم چه مونږ ذکر کړل. نوڅکه د مونږ افتتاحح په هر هغه لفظ باندې کیدے شی. کوم چه د الله تعالی په تعظیم باندې دلالت کوي.

وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ **رَحِمَهُ اللهُ** واما امام ابو یوسف **رَحِمَهُ اللهُ** فرمائیلى دى لَا يَجُوزُ إِلَّا أَنْ يَقُولَ اللَّهُ أَكْبَرُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ
اللَّهُ أَكْبَرُ چه جائزه دى مگر دا چه اوواڼى الله اکبر، یا الله الاکبر یا الله الکبیر

تصريح > مطلب ابی یوسف **رَحِمَهُ اللهُ** > امام ابو یوسف **رَحِمَهُ اللهُ** فرمانى. که په ښه شان په تکبیر ونیلو باندې قادر نه وى. نو صرف درې الفاظ [الله اکبر، یا الله الاکبر، یا الله الکبر] کښې په یو لفظ باندې په مانځه کښې شروع کول جائز دى. ددې نه علاوه په بل هیڅ قسم سره جائز نه ده.
دلیل ابی یوسف **رَحِمَهُ اللهُ** > دامام ابو یوسف **رَحِمَهُ اللهُ** دلیل دا دې. چه دالله تعالی په صفاتو کښې د .. افعل .. په وزن اسم تفضیل او .. فاعیل په معنی د فاعل ټول برابر دى. ځکه چه دالله تعالی په صفاتو کښې زیادت مراد نه دے ځکه چه په اصل لوڼې کښې دالله تعالی سره څوک برابر نه دې. تردے چه د .. افعل .. صیغه د زیادت دپاره گرځول شى. لکه څنگه چه د بندگانو په اوصافو کښې وى. نو .. افعل او .. فاعیل .. دواړه دالله تعالی په صفاتو کښې برابر دى. ددې په خلاف که دغه کس په ښه شان تکبیر نشى وبلې. نو څنگه چه دده نه کیدے شی. د تعظیم معنی دے ادا کړى. ځکه چه دا کس صرف په معنی باندې قادر دې. په الفاظو د تکبیر باندې قادر نه دې.

په قیام کښې د لاس کښودو طریقه اومحل

وَيَقِيْدُ يَدَيْهِ إِلَى السُّمْرِ عَلَى الْيُسْرَى او تکیه کوي به خپل ښه لاس په گس لاس باندې وَيَضَعُهُمَا تَحْتَ السُّرَّةِ او اړدې به دا دواړه د نامه نه لاس ي.

هل اللغة > ① يعتمد، اعتمد اعتماداً؛ يقيناً او باور کول ② يعنى: ښي ③ يسرى: گس ④ سره: نوم وضع: ساتل

تصريح > دلته يوه مسئله دا ده چه په مانځه کښې ښه لاس په گس باندې کيځودل مستون دى. دويمه مسئله دا ده چه لاسونه د نامه نه لاندې کيځودل سنت دى.

دلائل الأحاديث > ① حضرت على **رَضِيَ اللهُ عَنْهُ** فرمانى. [من السنة أن يضع المصل يديه على شماله تحت السرة]

المصلاة > حضرت على **رَضِيَ اللهُ عَنْهُ** فرمانى چه په مانځه کښې ښه لاس په گس باندې کيځودل مستون دى.

② د احنافو دويم عقلى دليل دا دې. چه د نامه نه لاندې لاس تړلو کښې تعظيم دې. او په مانځه کښې هم تعظيم مقصود دې. نو ځکه د نامه نه لاندې لاس کيځودل افضل دى.

③ صاحب د گناه ليکلى دى. دنامه نه لاندې لاس تړلو کښې د اهل کتابو سره د مشابهت نه لرے والى دې. اوستر عورت ته نزديکت دې. ددې وجې هم د نامه نه لاندې لاس تړل غوره دى.

په نناء، کنبې مانوره دعا،

لَمْ يَقُولْ : سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ بيا دے [سمحانك اللهم وبحمدك] تر آخره پورې اوواڼی.

هله اللغة > ① بقول، قال قولاً (ن): ونيل ⑦ يضم، ضم ضماً (ن): جمع كول يوخائ كول
تصريح > كلمات الشاء > امام قدوري رحمه الله فرماني. چه مونخ گذاريه د لاس ترلو نه پس ثناء وائي. او ثناء
دا ده [سمحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعال جدك ولا اله غيرك] او په بعضو غير مشهورو رواياتو كنبې
[وتعال جدك وجل ثناؤك ولا اله غيرك] دي. خو چونكه [جل ثناؤك] په مشهورو رواياتو كنبې مذكور نه
دي. نو ځكه به دا په فرائضو كنبې نه وائي.
دليله > د طرفينو رضي الله عنه دليل د حضرت انس رضي الله عنه روايت دي. چه [ان النبي صلى الله عليه وسلم كان اذا افتتح الصلاة - كبروقا
سمحانك اللهم وبحمدك الى آخره]

د تعوذ احكام

وَسْتَعِذُّ بِاللَّهِ اَوْ پناه به غواړي په الله سره مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ شيطان مردود نه .

هله اللغة > ① يستعيز، استعاذ استعاذه: پناه غوښتل ⑦ رجيم: مردود، شرې شوې
تصريح > زمونږ په نيز د مونخ په شروع كنبې تعوذ مسنون دي. [فتح القدیر]
دليله > دليل د الله تعالى قول دي. [وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ] په آيت كنبې د ،، استعذ ،، صيغه د
امر اگرچه د تقاضا كوي. چه تعوذ واجب دي. لكه چه عطاء او ثوري رضي الله عنه فرماني. خو چونكه اسلاكو
ددې په سنتيت باندې اجماع كړې ده. نو ځكه زمونږ عالمان رضي الله عنه د تعوذ د مسنونيت قائل دي.
الروايات الثلاثة في صيغة التعوذ > ① د تعوذ په الفاظو كنبې غوره دا دي. چه [استعيز بالله من الشيطان الرجيم]
او وائي. چه د الله تعالى د قول [فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ] سره موافق شي.

⑦ خو په زياتو اخبارو او آثارو كنبې [اعوذ بالله من الشيطان الرجيم] راغلي دي. ددې وجې صاحب
هدايه رحمه الله او ونيلي. چه ،، استعيز ،، ته نزدي [اعوذ بالله] هم ده. خو مختار مذهب هم دا دي. او هم په
دې باندې د فتوى وركولې شي. ⑤ او بعضې حضرات وائي. چه نبی ﷺ [اعوذ بالله العظيم السميع
العليم من الشيطان الرجيم] ونيله ده. نو دا دے اختيار كړې شي.

تسميه

وَقَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ : او بسم الله الرحمن الرحيم دے وائي.

تصريح > حكم التسمية قبل الفاتحة > د سورة فاتحي نه وړاندې به بسم الله الرحمن الرحيم وائي د دې
ونيل سنت دي

دليله > دليل دا حديث دي عن ابن عباس رضي الله عنهما قال كان النبي ﷺ يفتتح صلاته بيسم الله الرحمن

پہ تعوذ سمیہ او آمین کنی دجھر او اخفاء حکم

(وَلْيُزَيِّنْهَا) او بسم الله او تعوذ بہ پہ پتہ وائی۔

تخریج < إخفاء التعوذ والتسمیة > ① صاحب د قدوری رحمہ اللہ فرمائی۔ چہ پہ تعوذ او تسمیہ کنی بہ پتوالے کوئی۔ یعنی پہ مانخہ کنی بہ دا پہ پتہ وائی۔
 ② دلیل دابن مسعود رحمہ اللہ قول دے۔ چہ خلور خیزونہ داسی دی۔ کوم چہ امام پت وائی۔ ہغہ خلور خیزونہ دا دی۔ تعوذ، تسمیہ، تحمید «ربناک الحمد» او آمین، ( ) صاحب د شرح نقایہ د تحمید پہ خانی ثناء ذکر کرے دہ۔ خکہ چہ امام محمد رحمہ اللہ پہ آثار کنی روایت کرے دی۔ [عن ابن حنیفہ رحمہ اللہ عن حماد بن ابراہیم النخعی أنه قال أربع تخفیهن الإمام التعوذ وبسم الله الرحمن الرحیم، وسبحانك اللهم وبحمدك وأمین] (شرح نقایہ)

③ دحضرت انس رحمہ اللہ قول دے۔ ارشاد دے۔ [صلیت خلف رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وخلف ابی بکر وعمر وعثمان فلم أسمع أحدا منهم یقرأ بسم الله الرحمن الرحیم] او د مسلم پہ یو روایت کنی دی۔ [فلم أسمع أحدا منهم یجھرون بسم الله الرحمن الرحیم] حضرت انس رحمہ اللہ فرمائی۔ چہ ما پہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم، ابوبکر، عمرو او عثمان رضی اللہ عنہم پسے مونخ کولو، ما پہ دوی کنی د یو نہ ہم پہ بسم الله باندے جھر نہ دے اوریدلی۔

د سورة فاتحه او ضم سورۃ حکم

لَمْ يَرَأِ أَحَدًا يَخْتَلِفُ بَيْنَا دے سورة فاتحه او وائی۔ وَسُورَةُ أَوْ ثَلَاثَ آيَاتٍ مِنْ أَى سُورَةٍ شَاءَ أَوْ د دے سرہ یو سورة یا درے آیتونہ چہ کوم سورة نہ ئی خونبہ وی۔

هل اللغة > ① یقرا، قرا قراءۃ: لوستل

تخریج < حکم الفاتحة وضم السورة > مطلقاً د قران قرات فرض دے۔ کہ یو آیت ئی او وئیل۔ نو رکن قرات ادا شو۔ باقی د سورة فاتحه لوستل او ددے سرہ د سورۃ ملاوول دا دوارہ پہ واجباتو کنی دی۔

دلیل < دلیل د الله تعالیٰ ارشاد دے «فَاتِقْرَؤْهَا مَا تَشِئْتُ مِنَ النَّزْوَانِ» دے۔ ددے آیت نہ داسی استدلال کیے۔ چہ «مِنَ النَّزْوَانِ» مطلق دے۔ نو د [الطلق یجری علی اطلاعہ] قاعدہ دہ۔ چہ پہ کوم ادنی مقدار باندے قرآن صادق راخی۔ د ہغی لوستل بہ فرض وی۔ خکہ چہ ہم دا اندازہ مامور بہ دہ۔ او چونکہ د قرآن نہ بھر د قرآن قرات فرض نہ دے۔ نو خکہ پہ مانخہ کنی دننہ بہ ددے فرضیت متعین وی۔

د امام او مقتدی دہارہ د آمین وئیلو حکم

وَإِذَا قَالِ الْإِمَامُ وَلَا الضَّالِّينَ۔ او کله چہ امام [وَلَا الضَّالِّينَ] او وائی۔ قَالَ آمِينَ۔ او پہ خپلہ بہ امام آمین وائی۔ وَيَقُولُهَا الْمُؤْتَمِّرُ او مقتدی بہ ہم وائی۔

(۱) أخرجه الترمذی فی الصلاة باب ۶۷ رقم ۲۴۵۔

(۲) غریب الزہلی ثم قال ومعناه عنه رضی اللہ عنہ کان یحیی بسم الله الرحمن الرحیم والاستعاذة وربنا لك الحمد أخرجه ابن ابی شیبہ (نصب) ۱۰۴/۱

هَلِ اللُّغَةُ > ① قَالَ قَوْلًا (ن): وينا كول ⑦ فامنوا، امن تامينا: آمين ونيل [

تصريح > **الآمين من قولها؟** > ① مسئله دا ده. چه د سورة فاتحه په ختميدو باندې چه كله امام [وَلَا الضَّالِّينَ] اووانی نو امام او مقتدی دواړو لره آمین ونیل پکار دی.

دليله > دليل دا حديث دي. [اذا امن الإمام فامنوا فإنه من وافق تأمينه تأمين الملائكة غفر له ما تقدم من ذنبه] (كله چه امام آمين اووانی. نوتاسو هم آمين وائي. خكه چه د چا آمين ونيل برابر شی د فرشتو د آمين ونيلو سره نو د هغه تير شوی ټول گناهونه معاف کولې شی).

په آمين کښې دجهر او اخفاء حکم

وَيَقْبِهَا دَا ټول خلق به آمين په پټه وائي.

تصريح > **الآمين سر** > د امام او مقتدی دواړو دپاره آمين په پټه ونيل مسنون دی.

هلاله > ① دليل د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه حديث دي. کوم چه وړاندې تير شو. يعنی [قال اربم يغيثون الإمام التوبة وبسم الله الرحمن الرحيم اللهم ربنا لك الحمد وآمين] او په يو روايت کښې دی. [عيس يغيثون الإمام] او ذکر شوی څلورو څيزونو نه علاوه نې [سبحانك اللهم وبحمدك] هم ذکر کړې دي. ددې روايت نه آمين په پټه ونيل ثابت شو.

① آمين د استجب په معنى کښې دعا ده. او په دعا کښې اخفاء غوره ده. ځکه چه الله تعالى فرماني. **﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾** د امام شافعي رحمه الله د طرف نه پيش شو. حديث د وائيل بن حجر رضي الله عنه نه جواب دا دي. چه علقمه بن وائل د خپل پلار وائل نه روايت کړې دي. په هغې کښې [خفص به صوته] دی. نو د تعارض د وجه به د وائل رضي الله عنه دواړه رواياتونه ناقابل استدلال وی. او د ابن مسعود رضي الله عنه روايت به کوم چه زمونږ مستدل دي. قابل استدلال وی.

رکوع نه د تک په وخت کښې تکبير وويل

لَمْ يَكُنْ يَدْعُو تَكْبِيرًا وَتَكْبِيرًا وَتَكْبِيرًا به وائي او رکوع به کوی.

هَلِ اللُّغَةُ > ① يکبر، کبر تکبير: تکبيرونيل، بزرگی بيانول ⑦ رکوع، رکع رکوعا(ف): تيتيدل

تصريح > **الروايان وقت التكبیر عند النهوض للرکوع** > ① مسئله دا ده. چه د قرات پوره کولو نه پس به بغير د توقف نه تکبير وائي. او رکوع به کوی. يعنی اول به او درېږی. او تکبير به اووانی. بيا به رکوع اکړی. د امام قدوری رحمه الله په نيز هم دا مذهب صحيح دي.

⑦ په جامع صغير کښې دي. چه رکوع ته په تکی کښې به تکبير وائي. يعنی رکوع ته د ښکته کيدو په وخت کښې به تکبير شروع کوی. او رکوع به پوره کوی. امام طحاوی رحمه الله فرماني. چه هم دا صحيح ده.

دلیل > دلیل دا دې چه نبی ﷺ به تکبیر و نیل د هر بنکنه کیدو او پورته کیدو په وخت کښې ابن مسعود رضی الله عنه ددې روایت داسې بیان کړې دې. [کان یقول کل عطف ورقم وقیام وقعود وایمنکی وعمره] یعنی رسول الله ﷺ به تکبیر و نیل په هر بنکنه کیدو او پورته کیدو او اودیدو او کیناستو او ابویکر او عمر رضی الله عنهما هم دے حدیث نه هم رکوع ته د تګ په وخت کښې تکبیر و نیل ثابت شو.

د رکوع کیفیت او نسج

وَيَعْمِدُ بِيَدَيْهِ عَلَى رُكْنَيْهِ اَوْ خِطِّ دَوَارِهِ لَسُونَهُ بِهِ يَهْتُمُّ اَوْ يَكُونُ بَانْدِي تَكْبِيَهُ كَرِي. وَيَقْرَأُ اَصَابِعَهُ اَوْ يَخْلُو كَوْتُو كُنْبِي بِه اَرْتَوَالِي سَاتِي.

حل اللغة > ① يعتمد، اعتمدا اعتمادا: باور کول یقین کول ② ركبة: زنګون

تفصیح > اخذوا کتبین بالیدین وتفریح الأصابع فی الركوع> په دې عبارت کښې د رکوع کولو کیفیت او د رکوع د تسبیح بیان دې. چونکه د رکوع مسنون ذریعه دا ده چه مونږ گذار په خپلو دواړو لاسونو خپله دواړه کونډۍ اونیسې اود لاس ګوته دے ارنه پریږدی. اودواړه پنډۍ دے نیغې ساتې.

دلیل > دلیل دا دې چه نبی ﷺ حضرت انس رضی الله عنه ته چا چه به خدمت کولو فرمانیلې وو. اے بجهی اګله چه ته رکوع کوي. نو دواړه لاسونو په کونډو باندې اړده. او خپله ګوته ارنه ساته. ② محل ضم الأصابع وتفریحا فی الصلاة> صاحب دهدایه فرماني. چه درکوع په حالت کښې ګوته ارنه ساتل مندوب او مستحب دی. چه په ګوته باندې کونډۍ نیول ممکن شی. اود رکوع د حالت نه سوا ګوته ارنه ساتل مندوب نه دی. او دسجده په حالت کښې د لاس ګوته ملاوول مستحب دی. یعنی دابه نه ملاوولي شی اونه به اړتولې شی. بلکه په وضع طبعی به پریخوډے شی.

وَيَسْتَبْطِئُ ظَهْرَهُ اَوْ هُمَوارَهُ بِه سَاتِي خپله شا.

تفصیح > د رکوع په حالت کښې به شاه داسې همواره او برابر ساتلی شی. که دده په شاه باندې د اوبو ډکه پیاله کیخوډې شی. نو پاتې کیدې شی.

هلاکه > ① دلیل دا دې چه نبی ﷺ به کله رکوع کوله. نو خپله شا به ئې همواره او برابر ساتله. دحضرت عائشې رضی الله عنها روایت دې. چه [انه کان یعتدل لوضعه علی ظهره لادامه تستقرا] یعنی نبی ﷺ به شا دومره همواره ساتله. که د دوی په شاه باندې د اوبو ډکه پیاله کیخوډې شوې وه. نو هغه به پاتې وه.

② اود وابصه بن معبد په حدیث کښې دی. چه [سوی ظهره لاق لوصفه علیه الامه لاستقرا] یعنی خپله شاه به ئې همواره ساتله. تر دے که په دې اوبه اوبیولې شوې. نو هغه به ایساریدې.

وَلَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ اَوْ سَرِيه ئې نه اوچتولو. وَلَا يَنْكِسِرُ اُونه به ئې تیتولو.

(۱) من حدیث عهداء بن مسعود رحمه الله أخرجه الترمذی فی الصلاة باب ۷۴ والنسائی فی التطبیل.

(۲) أخرجه الطبرانی فی معجمه الصغير والکبیر (نصب: ۴۴۹۱).

(۲) من حدیث وابصه بن معبد رحمه الله أخرجه ابن ماجه فی الإمامة باب ۲۵۸.

تشریح: استواء الرأس مع العزفي الركوع امام قدوری رحمہ اللہ فرمائی۔ چہ د رکوع پہ حالت کنبی بہ سر نہ اوچتوی۔ اونہ بنکتہ کوی۔ یعنی د کوناتو سرہ بہ نہی برابروی۔
 دلیلہ: دلیل دا دے۔ چہ رسول اللہ ﷺ بہ کله رکوع کولہ۔ نوخپل سر بہ نہی نہ بنکتہ کولو اونہ اوچتولو۔ (۱)

وَيَقُولُ فِي رُكُوعِهِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثًا وَدَرْي خله دے پہ رکوع کنبی [سبحان بی العظیم] وائی۔
 وَذَلِكَ أَذْنًا وَأَوِ دَا ادنی مقدار دی۔

تشریح: تسبیحات الركوع: د رکوع د حالت تسبیح دا دی۔ چہ درے خله بہ [سبحان بی العظیم] وائی۔ او درے خله وئیل دا کم نہ کم مقدار دی۔ گنی پنخہ خله یا اووہ خله یا ددے نہ زیات وئیل دی۔

دلیلہ: دلیل د نبی ﷺ قول دی۔ [إذا ركع أحدكم فليقل في ركوعه سبحان بي العظیم ثلاثاً] (یعنی کله چہ پہ تاسو کنبی خوک رکوع کوی۔ نوپہ خپلہ رکوع کنبی دے درے خله [سبحان بی العظیم] وائی۔ او درے خله وئیل د کامل جمعی کمہ درجہ ده۔

بہ مانفہ کنبی د تہمید او تسبیح احکام

ثُمَّ يَقْرَأُ رَأْسَهُ بِمَا دے خپل سر اوچت کری۔ وَيَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ ثَلَاثًا وَدَرْي وائی۔ [سبحان الله لمن حمدہ]
 وَيَقُولُ الْمُؤْتَمِرُ: رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ او مقتدی دے [ربنا لك الحمد] وائی۔

هَلِ الْمَلْفَةُ ① یرف، رفع رفاع: اوچتول ② سماع، سمعاً (س): اوریدل ③ موتم: مقتدی

تشریح: تقدیر عبارت التسمیع: [سبحان الله لمن حمدہ] معنی ده [قبل الله حمد من حمدہ] یعنی خوک چہ د الله تعالی حمد وائی۔ الله تعالی دے دھغہ حمد قبول کری۔ حاصل دا چہ تولہ د حمد قبولیت دعا ده۔ او د سماع لفظ د قبول پہ معنی کنبی ہم استعمالولہ شی۔ لکہ حاکم چہ د چا درخواست قبول کری۔ نو وئیلی شی۔ [سبحان الامیر کلام فلان] پہ [حمدہ] کنبی ، ، ، ، دسکتہ دپارہ ده۔ یا ، ، ، ، کنایہ ده۔ دوارہ قولونہ شتہ۔ خو اول قول د ثقاتو نہ منقول دی۔

أظهر الرواية في التسميع والتحميد: حاصل د مسئلہ دا دی۔ چہ پہ اطمینان سرہ دے د رکوع نہ پس خپل سر اوچت کری۔ او وائی دی۔ چہ [سبحان الله لمن حمدہ] کہ امام وی۔ نو پہ اجماع سرہ دے دا وائی۔ او جهر دے کوی۔ او کہ مقتدی وی۔ نو [ربنا لك الحمد] دے وائی۔ اظهر روایت ہم دا دی۔ او [ربنا ولك الحمد] او [اللهم ربنا لك الحمد] ہم مروی دی۔ (عناہ)

د قنویہ نہ تر سجدی پوری د احکامو بیان

فَإِذَا اسْتَوَىٰ عَلَىٰ سَاجِدَةٍ أَوْ سَاجِدًا فَتَعَبَّدْ لَهُ تَكْبِيرًا (کَافِرًا وَتَعَبَّدْ) نو تکبیر دے او وائی۔ او سجدہ دے او کری

(۳) من حديث أبي حمزة الساعدي رحمه الله أخرجه الترمذي في الصلاة باب ١١٠۔

(۴) من حديث ابن مسعود رحمه الله أخرجه الترمذي في الصلاة باب ٧٩ رقم ٢٦١۔

حَلِّ الْلُفَةِ ① استوی، استواء: برابر یکدل ⑦ سجد، سجود (ارن): تَنَتِيدِل سجدہ کول

تَضَرِیح < التَّكْبِيرُ عِنْدَ النُّهْضِ إِلَى السَّجْدَةِ > مسئلہ دا دہ چہ مونخ گزار کله د رکوع نہ نیغ اودری پی. نو تکبیر دے وائی. او سجدے تہ دے لاړ شی.

دَلِيل < دلیل وړاندې تیر شوې دې. چہ [اِنَّ السَّجْدَةَ كَانَ بِكُمْ حَنْدًا كُلِّ عَفْسٍ وَرَقَمٍ] او پۀ سجدہ باندې پۀ اول باب کښې دالله تعالی قول چہ ﴿ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا﴾ باندې استدلال شوې دې.

د سجدې کیفیت

(وَأَعْمَدُ يَنْدِيهِ عَلَى الْأَرْضِ) او خپل دواړه لاسونه به پۀ زمکۀ اړدې وَوَضَعَ وَجْهَهُ بَيْنَ كَفَّيْهِ او خپل مخ به د دواړو تلو پۀ مینخ کښې اړدې وَيَدَيْنِهِ جِذَاءَ أُذُنَيْهِ او دواړه لاسونه ئې دواړو غوږونو تہ مخامخ کيخودل

حَلِّ الْلُفَةِ ① يعتمد اعتمد اعتماداً: يقين کول، باور کول،

تَضَرِیح < الاعتماد على الأرض و وضع الجبهة > پۀ دې عبارت کښې د سجدے د کیفیت بیان دې. فرمائی. چہ د سجدے کیفیت دا دې. چہ دواړه لاسونه به پۀ زمکۀ باندې تکیه کړې. او مخ به د دواړو تلو پۀ مینخ کښې او دواړه لاسونه غوږونو تہ مخامخ کيږدې.

دَلِيل < دلیل د وائل بن حجر. حدیث دې. ① حضرت وائل بن حجر د رسول الله ﷺ د مونخ کیفیت بیانوی او فرمائی. [سجد وادهم على راحتيه ووقف معي] (یعنی نبی ﷺ سجدہ او کړله. او دواړه تلی ئې پۀ زمکۀ باندې کيخودل. او کونانی ئې اوچت کړل.

① واهم د وائل بن حجر رضی الله عنه نه مروی دی. [قال رمقت النبي ﷺ فلما سجد وضع يديه حذاء أذنيه] (١) فرمائی. چہ ما رسول الله ﷺ لیدله وو. کله چہ به ئې سجدہ کوله. نو خپل دواړه لاسونه به ئې دواړو غوږونو تہ مخامخ کيخودل

پۀ پوزه او تندي باندې د سجدې کولو حکم

وَسَجَدُوا وسجدہ دے کوی. عَلَى أَلْفِهِ وَجَبَّحِيهِ خپله پوزه او تندي باندې

حَلِّ الْلُفَةِ ① سجد، سجود (ارن): تَنَتِيدِل، سجدہ کول ⑦ انف: پوزه ⑦ جبهة: تندي

تَضَرِیح < القاعدة في وضع الأعضاء و رفعها في السجدة > صاحب د عنايه ليکلی دی. چہ د سجدے کیفیت او د سجدے تہ د اودريدو کیفیت پۀ باره کښې دا ضابطه ده. چہ کوم اندام د زمکۀ سره نژدے وی. د سجدے

(١) قال الزهلي هرب من حديث وائل بن حجر رحمه ورواه ابو يعلى الموصلي ل مسنده من حديث البراء بن عازب رحمه قال .... عن أبي اسحاق قال وصف لنا البراء بن عازب رحمه السجود لسجد لادعم على كفيه، ورفع عجزه وقال هكذا كان يفعل رسول الله (نصب: ٤٥٩١).

(٢) قال الزهلي لم أجده إلا مرفوعاً فروى مسلم ل صحيحه (ل الصلاة رقم ٥٤) صفه الأول من حديث وائل أن النبي ﷺ سجد لوضع وجهه بين كفيه مختصرو روى اسحاق بن راهويه ل مسنده قاله لقال ... عن وائل بن حجر رحمه قال رمقت النبي ﷺ فلما سجد وضع يديه حذاء أذنيه (نصب: ٤٥٩١).

په وخت کښې به د ټولو نه مخکښې هغه په زمکه اړدې. او کوم اندام چه آسمان ته نژدې وی. د ټولو نه وړاندې به هغه اوچتوی. نو اوس به د سجود کیفیت دا وی. چه اول به په زمکه دواړه گوندی کیږدی. بیا دواړه لاسونه بیا مخ او بعضو وئیلی دی. چه د لاس کیڅودلو نه پس به پوزه اړدې. بیا به تندې اړدې. اود پاسیدو په وخت کښې به ترتیب دا وی. چه اول به خپل مخ اوچت کړی. بیا دواړه لاسونه بیا دواړه گوندی.

دلیل دا دی چه نبی ﷺ همیشه دپاره هم داسې سجده کړې ده. (۱)

قَالَ أَتَقْتَضِي عَلَى أَحَدِهِمَا يَأْتِيَهُ دَاوَرُو كُنْزِي نَبِيْ يَهْ يُو بَانْدِي اِكْتَفَاء اَوْ كَرْلَه جَا زَعْنَدَا اِيْسِي حَنِيفَةً رَّجَحَهُ اللّٰهُ. نو د ابوحنيفه رَحْمَةُ اللّٰهِ په نيز جائز ده.

توضیح: <جواز الاكْتَفَاء عَلَي الْاَنفِ عِنْدَ اَيِّ حَنِيفَةٍ> اوکله په یو باندې اکتفاء اوکړی. نو ددې دوه صورتونه دي. یو صورت دا دی چه صرف په تندې باندې سجده اوکړی. په دې صورت کښې زمونږ د احنافو عالمان ﷺ د سجده په جواز باندې متفق دی. (۱) دویم صورت دا دی چه صرف په پوزه باندې سجده اوکړی. نو دا صورت د امام ابوحنيفه رَحْمَةُ اللّٰهِ په نيز سره د کراهت نه جائز ده.

دلیل: <دامام ابوحنيفه رَحْمَةُ اللّٰهِ دليل دا دی. چه په قرآن کریم کښې مطلقاً د سجده حکم ورکړې شوې دي. او سجده د بعضې مخ په کیڅودو سره متحقق کیږی. ځکه چه د ټول مخ کیڅودل ناممکن دی. ځکه چه پوزه او تندې داسې راپورته هډوکی دی. چه د ټول مخ په زمکه باندې د کیڅودو نه مانع دی. بهر حال هرکله چه د ټول مخ په زمکه باندې کیڅودل متعذر دی. نو د بعضې مخ په زمکه باندې کیڅودل مامور به شو.

خروج الغد والنظر من المجدبة> البته اننگې او زنه په اجماع سره خارج ده. یعنی آیت د خپل اطلاق د وجه اگرچه د ته هم شامل دي. خو په اجماع سره په آیت کښې دا مراد نه دی. ځکه چه د سجده نه مراد تعظیم دي. اود اننگې او زنه په زمکه کیڅودو سره تعظیم مشروع نه دي. نو ځکه دا دواړه د سجده د مفهوم نه خارج شو.

وجه الاستدلال: اوس پوزه او تندې باقی پاتی شو. او دا دواړه د سجده محل دي. نو ځکه په دواړه باندې سجده جائز ده. لکه څنگه چه په تندې باندې اکتفاء کول جائز دی. نو دغه شان په پوزه باندې هم اکتفاء جائز ده.

عدم جواز الاكْتَفَاء عَلَي الْاَنفِ> صاحبین ﷺ فرمائی. چه بغیر دعذر نه په پوزه اکتفاء کول جائز نه دی. البته که عذری. نو شرعاً جائز ده.

دلیلها: <د صاحبینو ﷺ دليل هغه حديث دي. کوم چه په کتب ستو کښې مذکور دي. [عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ اَمَرْتُ اَنْ اَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ اَعْظَمَ عَلَى الْجِهَةِ وَالْيَدَيْنِ وَالرَّكْبَتَيْنِ وَاَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ] (۱) ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فرمائی. چه رسول الله ﷺ فرمائیلی. چه ماته حکم شويدي. چه زه سجده اوکړم. په اووه هډوکو، په تندې باندې، په دواړو لاسونو، دواړو گونډو او د دواړو قدمونو اړخونو باندې.

(۱) من حديث أبي حمزة أخرجه البخاري رقم (۸۲۸).

(۲) من حديث ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أخرجه الأئمة السنة في كتبهم منهم البخاري في الأذان باب (۱۳۳).

وجه الاستدلال > وجه استدلال دا ده، چه په کومو اووه اندامونو باندې د سجده حکم ورکړې شوې دي، په هغې کښې د پوزه حکم نشته، نو ځکه ثابت شوه، چه پوزه د سجده محل نه دي، او هر کله چه پوزه محل د سجده نه دي، نو په پوزه باندې اکتفاء کول هم ټيک نه دی

الجواب عنه > خو د دې نه جواب دا دي، چه په مشهور روایت کښې د [جمعه] په خانې [وجه] مذکور دي، په سنن اربعه کښې د حضرت عباس بن عبدالمطلب نه نقل دی، [انه سم رسول الله ﷺ يقول اذا سجد العبد سجد معه سبعة آراب وجهه وكفاها ورکبناه وقدماه] یعنی نبی ﷺ نه مخ اوریدلی دی چه فرمائیل نې، بنده چه کله سجده کوی، نو ده سره اووه اندامونه سجده کوی، دده مخ او تلی دده پنډی او دده دواړه قدمونه، په دې حدیث کښې [وجه] مذکور ده، او وړاندې تیر شوی دی، چه د [وجه] نه پوزه او تندس دواړه مراد دي، ځکه مونږ اوونیل، چه د سجده په حکم کښې پوزه او تندس دواړه برابر دي

د پټي په پلو او په زیاتې جامه باندې د سجده حکم

فَإِنَّ سَجْدَ مَنْ مَوْنَحْكَدَار سَجْدَهُ اَوْ كَرِهَ، عَلَى كَوْنِ عَمَامَتِهِ اَوْ قَاضِيْلِ تَوْبِهِ د پټکي په ول یا په زیاتې جامه باندې جَازَنُ جَازَنُ ده.

حل اللغة > ① کور: پیچ، مرور ② فاضل: فالتو، زیاتی ③ جاز: جاز جواز (ن): جائز کیدل، روا کیدل

تخریج > السجدة علی کور العمامة وفاضل التوب ① مسئله زمونږ په نیز د پټکي په ول یا په زیاتې جامه باندې سجده کول جائز دی.

دلائله > ① دلیل د ابن عباس رضی الله عنه حدیث دي، [ان النبی ﷺ کان یسجد علی کور عمامته] یعنی نبی ﷺ به د پټکي په ول باندې سجده کوله، د عبدالله بن ابی اوفی نه نقل دی، چه [قال رأیت رسول الله ﷺ یسجد علی کور عمامته] عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه فرمائی، چه ما رسول الله ﷺ لیدلې وو، چه د خپل پټکي په ول به نې سجده کوله.

② ابن عباس رضی الله عنهما نه مروی دی، [ان النبی ﷺ سجد علی ثوب واحد یتقی بفسوله حرا لأرض ویدرها] یعنی نبی ﷺ په یوه جامه کښې مونځ کولو، دوی به د هغې په زیاتې حصه د زمکې د حرارت او برودت نه ځان بچ کولو.

دواړه متې په سجده کښې کھلاؤ سائل

وَيُبْدَى ضَبْعَيْهِ اَوْ لِرِءِ سَاتِي خَيْلِ دواړه متې

حل اللغة > ① بیدي، ابدی ابداء: کولاول ② ضبع: مت [

تخریج > كيفية وضع الضبعين في السجدة > مسئله: د سجده په حالت کښې به مونځگذار خپلې متې ښکاره کوی، یعنی کھلاؤ به نې ساتی، د ځناور پشان به نې په زمکه باندس نه خوری.

(۱) من حديث أبي هريرة أخرجه عبدالرزاق في مصنفه (۴۰۱۱) رقم (۱۵۶۴).

(۲) من حديث ابن عباس أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه واحد في مصنفه (۲۵۶۱).

دلیلہ: دلیل دا روایت دی. (من آدم من حل البکری قال رأی ابن عمرو أن أصل لا أتجالی عن الأرض بذرانی فقال یا ابن آدم لا تسط بسط السهم وادم حل راحتیک واید ضعیفک فلما اذا فعلت ذلك سجد کل عضو منک) آدم بن علی البکری فرمائی: چہ ابن عمر رضی اللہ عنہما زہ اولیدم پہ داسی حال کنہی چہ ما مونخ کولو. او د زمکے نہ مے خیل لاسونہ نہ جدا کول. نو مے فرمانیل. اے ورارہ! دختارو و پشان مہ خوریہ. او پہ خیلو تلو باندی تکیہ اولگوہ. او خیلے متی کھلاو کرہ. خکھ چہ کلہ تہ داسی کوی. نو تا سرہ بہ ہر اندام سجدہ کوی.

الروایۃ الثانیۃ: صاحب د ہدایہ فرمائی: چہ پہ یو روایت کنہی [اہدا] د دال پہ تشدید سرہ راغلے دی. د [اہدا] نہ مشتق دی. چہ معنی ٹی رانیکل دہ. یعنی خیلے متی راکارہ. او اول د [اہدا] نہ مشتق دہ. چہ معنی نہ شکارہ کول دی. یعنی خیلے متی شکارہ یعنی خہ کھلاو کرہ.

پہ سجدہ کنی خیتہ د پتونانو نہ جدا ساتل

وَيُجَافِي بَطْنَهُ عَنْ قِيْدِيْهِ اَوْ خَيْلِهِ خَيْتِهٖ بِهٖ د پتونانو نہ جدا ساتی.

هل اللغة: ① یجافی، جافی مجافاة: لرې ساتل ② بطن جمع بطون: خیتہ ③ فخذ جمع افخاذ: پتون توضیح: إبعاد البطن عن الفخذین فی السجود مسئلہ دا دہ. چہ مونخگذار بہ د سجدے پہ حالت کنہی خیلہ خیتہ د خیلو پتونانو نہ جدا ساتی.

دلیلہ: دلیل دا دی. چہ نبی ﷺ بہ کلہ سجدہ کولہ. نو تجافی بہ ٹی کولہ، یعنی خیتہ بہ ٹی د پتونانو نہ جدا ساتلہ. او خنگلے بہ ٹی زمکے نہ اوچتے ساتلے. تردے کہ د چیلی بچی بہ د نبی ﷺ د لاسونو پہ مینخ کنہی تیریدل غوشتل. نو تیریدے بہ شو. د

صورة استثنائية: بعضی فقہاؤ و نیلی دی. کہ پہ صف کنہی دتنہ وی. نو. لاسونو تہ دے جوف نہ ورکوی. یعنی دا دے نہ خوروی. چہ ورسرہ نزدے کس (گاوندی) تہ تکلیف تہ وی.

د پتو د گوتو مخ قبلہ طرف تہ کول

وَيُوجِّهُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ مَحَوِّ الْقِبْلَةِ اَوْ د خیلو پتو دگوتو مخ دے قبلہ طرف تہ کری.

هل اللغة: ① یوجہ، وجہ توجیہا: متوجہ کول ② نحو: پوری، طرف ③ عضو جمع اعضاء: اندام

توضیح: صورت د مسئلے شکارہ او آسان دی

دلیلہ: دلیل دا دی چہ نبی ﷺ فرمانیلی دی. کلہ چہ مومن سجدہ کوی نو ددہ ہر اندام سجدہ کوی نو چہ خورہ ٹی وس کیہی. خیل اندمونہ دے قبلہ طرف تہ کوی. د

د سجدی تسبیح

وَيَقُولُ فِي سُجُودِهِ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا اَوْ سجدے پہ حالت کنہی دے درې خلہ [سبحان ربی الاعلیٰ] وائی وذلک أدناة. او دا ادنی اندازہ دہ.

(۱) من حدیث ميمونة رضی اللہ عنہا أخرجه مسلم فی الصلاة رقم ۲۳۷۔

(۱) فربه الزبلي رحمۃ اللہ علیہ هذا اللفظ ثم نقل عن عبدالله بن عمر عن أبيه رضی اللہ عنہ قال من سنة الصلاة أن ينصب القدم اليمنى وإستطالہ بأصابعها القبلة والجلوس علی اليسرى وعزاه إلى النسائي (أى في السنن الكبرى (۲۴۸/۱) رقم ۷۴۴ (نصب: ۱/۴۶۶)۔

هل اللغة ؟ ① ان يزيد، زاد زيادة: زياتول ② ان يختم، ختم ختاماً (ض): ختم كول

توضیح: تصبیحات المجد ثلاثاً امام قدوری رحمہ اللہ فرمانی چہ دسجدے پہ حالت کنبشی بہ درې خله [سبحان بنی الامی] وائی. او دا درې خله وئیل د کم نه کمه درجه ده. عالمانو علیہم السلام لیکلی دی. چہ ددې پریخودل یا په کنبشی کم کول مکروه دی.

دليله ددې دليل د نبی ﷺ ارشاد دي. [اَسجد اَحدَکَ فليَقُلْ لِي سَجْدَةً سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا] (استحباب الزيادة علي الثلاث) او په رکوع او سجده کښې په درې ځله باندې زيات کول مستحب دي. خو په دې شرط چه په طاق عدد باندې ختموي.

دلیلہ نبی ﷺ بہ د رکوع او سجدے تسبیحات پہ طاق عدد باندې ختمولو (۲) او پہ مشہور حدیث [۱] اللہ وتریحب الوتر] باندې ہم استدلال شوی دی.

حق الزیادۃ للإمام» صاحب دہادیہ رحمہ اللہ فرمائی کہ یہ خیلہ امام وی۔ تو یہ در ی خله دے دومرہ زیادت نہ کوی۔ چہ خلق ستری شی۔ او د هغوی په زرونو کښې نفرت او ناخوښی پیدا شی۔ دا خبره دے معلومه وی۔ چه د رکوع او سجده تسبیحات سنت دی۔ خکه چه نص یعنی ﴿ارکعوا واسجدوا﴾ رکوع او سجده ته شامل دې۔ ددې تسبیحاتو ته نه دے شامل۔ نو ثابتہ شوه چه د رکوع او سجده تسبیحات فرض نه دی۔

کیفیتِ مجده العراء﴾ یہ دے عبارت کنبی د بنخرد سجدے د کیفیت بیان دی۔ فرمانی چہ بنخہ دے د سجدے کولو پہ وخت کنبی راغونہ شی۔ یعنی زمکے تہ دے نزدے شی۔ او ختہ دے د پتونانو سرہ ملاؤ کری۔ دلیل دا دی۔ چہ پہ دے کیفیت باندی سجدہ کولو کنبی د بنخہ پہ حق کنبی زیاتہ پردہ ده۔ حالانکہ د بنخہ پہ حق کنبی پردہ مطلوب ہم ده۔

دليله عن علي قال إذا سجدت المرأة فلتحتفز ولتلتصق فخذها بطنها (١)

د سجدې نه د پورته کېدو او جليسي طريقه

لَمْ يَرَفَعْ رَأْسَهُ بَيَّا بِهِ خَيْلَ سِرْ پورته کړې وښکاره کيږي به اوونۍ. وَإِذَا الظَّالِمُ جَالِسًا بِيَا څه کله به اطمینان سره کيښي ګڼو وښکاره کيږي به اوونۍ او سجده دے او کړي

هل اللغة ؟ ① اطمأن، اطمئنا: مطمئن كيدل ② جالسا: به ناسته

تفصیل: التکبیر عند الرفع من السجدة الأولى: پہ دے عبارت کنشی د دویسے سجدے د کیفیت بیان دے۔ فرمانی جہ د اولنی سجدے نہ پہ سر راپورته کولو کنشی بہ تکبیر اووانی۔

(١) تقدم تخريجه لى فصل صفة الصلاة)۔

(۲) لال الزبلم، ^{میں} غریب جداً (نصب: ۱/۴۶۷)۔

٣) كذا في مصنف عبدالزاق، رقم ٥٠٧٢ (١٣٨/٣) حقه العثماني إعلاء السنن في الصلاة باب طريق السجود بطريق

الأحوص و عزاه إلى مصنف ابن أبي شيبة لكن ما وجدته فيه العبد الضعيف شاه فيصل

دلیلہ کہ دلیل دا دی، چہ اعرابی تہ نہی د مونیخ تعلیم ورکولو، نو نبی ﷺ فرمائیلی وو۔ [ثم ارفع رأسك حتى تستوی جالساً] یعنی بیا سر پور تہ کرہ، تردے چہ تہ نیخ کینہی.

ووجه تکرار السجود من الركوع، باقی پاتی شوه دا خبرہ چہ پہ ہر رکعت کنبہ یوہ رکوع او دوه سجده ول دی، نو پہ دی بارہ کنبہ د اکثر و عالمانو ﷺ دا راہی دہ، چہ دا توقیفی خیز دی، عقل او قیاس تہ پہ دی کنبہ دخل نشته.

⑦ او بعضی حضراتو دا حکمت ذکر کری دی، چہ دوه سجده د شیطان ذلیل کولو دپارہ دی، خکہ چہ د تخلیق آدم ﷺ تہ پس چہ کلہ اللہ تعالیٰ ہفہ تہ حکم کری وو، چہ دے آدم ﷺ تہ سجده او کری، نو ہفہ آدم ﷺ تہ سجده اونکرلہ، نو مونہ د شیطان د رسوا کولو او ذلیل کولو دپارہ دوه سجده کوو، پہ سجده د سہوے کنبہ نبی ﷺ دے طرف تہ اشارہ کری دہ، [هاترغيا للشيطان] یعنی د سہوے دوارہ سجده د شیطان رسوا کولو دپارہ دی.

⑧ او بعضو ونیلی دی، چہ پہ اولہ سجده کنبہ دے طرف تہ اشارہ کری شوہی دہ، چہ انسان د خاورے نہ پیدا شوہی دی، او پہ دویمہ کنبہ دا اشارہ دہ، چہ ہم دے تہ بہ واپس کیری، اللہ تعالیٰ فرمائی، ﴿وَفِيهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾

دسجدی نہ د اودریدو کیفیت

قَالَ اَظْمَأَنَّ سَاجِدًا اَوْ جَهَّ كَلَهُ د سجده پہ حالت کنبہ پہ اطمینان شی گبزو، نو تکبیر دے اووانی وَاَسْتَوَى ثَابِتًا اَوْ نِيْغ دے اودریری، عَلٰی صُدُوْرٍ قَدَمَيْهِ خپلو قدمونو پہ تلو باندی

هل اللغة ① استوی، استواء: برابرول ② قدمیه: تشنہ د قدم دہ یعنی دوارہ خپہ

تضريح ① التكبير عند الوقوف الي القيام، چہ کلہ د سجده پہ حالت کنبہ پہ اطمینان شی، نو د اودریدو دپارہ دے تکبیر اووانی، دلیل وړاندی تیر شوہی دی، یعنی [ان النبي ﷺ كان يكبّر عند كل خفض ورفع]

وَلَا يَقْعُدْ، اونه دے کینی، وَلَا يَتَأَوَّدُ يَدَيْهِ عَلٰی الْأَرْضِ او نہ دے تکیہ لگوی، پہ خپلو لاسونو سرہ پہ زمکہ باندی

تضريح ① كيفية القيام من السجدة الثانية، ② امام قدوری رحمہ اللہ فرمائی، چہ د دویمے سجده د فراغت نہ پس دے د خپلو تلو پہ ذریعہ نیغ اودریری، نہ دے کینی او نہ دے پہ خپلو لاسونو باندی پہ زمکہ تکیہ لگوی، کہ عذر نہ وی، نومستحب دادی.

والله ③ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ حدیث دی، [ان النبي ﷺ كان يدهن في الصلاة على صدور قدميه] (یعنی نبی ﷺ بہ پہ مانخہ کنبہ دخپلو پنجو پہ تلو باندی اودریدلو.

(۲) تقدم لمخرجه.

(۱) أخرجه البخاري عن مالك بن الحويرث في الصلاة باب ۱۴۳ (حديث ۸۲۴)

- ⑦ امام شعبی رحمہ اللہ نہ مروی دی۔ [قال کان مبرو علی وأصحاب النبی ﷺ ینہضون فی الصلاة علی صدور أقدامهم] امام شعبی رحمہ اللہ فرمائی، چہ حضرت عمر، حضرت علی او د رسول اللہ ﷺ صحابہ ؓ بہ پہ مانخہ کنبی دخپلو قدمونو پہ پنجو باندی اودریدل۔
- ⑧ عقلی دلیل دا دی، چہ دا کیناستل د استراحت دپارہ دی، او مونخ د استراحت او آرام دپارہ نہ دے وضع شو، نو خکہ دا عقدہ نشته۔

د دوم رکعت پورہ کولو طریقہ

وَيَقْعَلُ فِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ أَوْ بِدَوِيمِ رُكْعَتِ كُنْبِي دے ہم ہفہ شان او کری مثل مَا قَعَلَ فِي الْأُولَى خنگہ چہ نہ پہ اولنی رکعت کنبی کری وو [لَا أَنَّهُ لَا يَسْتَقِيمُ وَلَا يَتَعَوَّدُ.. البتہ دا چہ [سبحانک اللہم] او [اعوذ باللہ] دے نہ وانی

هل اللغة ① يفعل، فعل فعلاً (ف): كول ⑦ يستفتح، استفتح استفتاحاً: شروع كول ⑧ يتعوذ، تعوذ تعوداً: بناه غوبتيل، اعوذ بالله وتيل [

تضريح > كيفية الركعة الثانية> د اولنی رکعت د فراغت نہ پس دے مونخ گذار دوم رکعت او کری، او پہ دوم رکعت کنبی بہ تول ہفہ خہ کوی، کوم چہ نہ پہ اولنی رکعت کنبی کری وو۔

دلیلہ > دلیل دا دی، چہ دوم رکعت کنبی د ارکانو تکرار دی، او تکرار د اول د اعادے تقاضا کوی، خکہ چہ ونیلی شوی دی، چہ دوم رکعت کنبی بہ ہفہ شان کوی خنگہ چہ نہ پہ اولنی رکعت کنبی کری وو

عدم التسيب والتعود> البتہ دومرہ فرق ضرور شته، چہ پہ دوم رکعت کنبی بہ نہ [سبحانک اللہم] وانی، او نہ [اعوذ باللہ] وانی۔

دلیلہ > خکہ چہ دا دواہ خبرے یو خل مشروع شوی دی، خکہ چہ کوم حضرات صحابہ کرام د نبی ﷺ مونخ نقل کوی، نو ہغوی دا خیزونہ صرف یو خل روایت کری دی۔

د رفع یدین حکم

وَأَيُّ قَوْمٍ يَدَّيْهِ أَوْ خِطْلَ لَاسُونَهُ دے نہ اوچتوی، [أَلَا فِي التَّكْبِيرِ الْأُولَى مَكْرِيَةً تَكْبِيرٌ تَحْرِيمُهُ كُنْبِي هل اللغة > ① رفع: اوچتول ⑦ ایدی جمع ید: لاس ⑧ مواظن: خایونہ [

تضريح > عدم رفع اليدين عند الركوع والرفع منه> ① مسئلہ دا دہ، چہ د تکبیر بحریم نہ بغیر بہ پہ تکبیر کنبی لاس نشی اوچتولی۔

دلیلہ > ① دلیل د ابن عباس رضی اللہ عنہ حدیث دی، چہ [لا ترفع اليدين إلا لسم مواظن الحديث] د ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ نقل دی، چہ نبی ﷺ فرمائیلی دی، لاس بہ نشی اوچتولی، مگر یہ اووہ خایونو کنبی ① پہ تکبیر تحریمہ کنبی ⑦ تکبیر قنوت کنبی ⑧ تکبیرات عیدین کنبی ⑨ تکبیر عرفات کنبی ⑩ تکبیرات جمرتین کنبی ⑪ تکبیر صفا مروہ کنبی ⑫ تکبیر اسلام کنبی۔

⑦ د حضرت عبد اللہ رضی اللہ عنہ نہ روایت دی، فرمائی: رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ د اولنی تکبیر پہ وخت کنبی لاسونہ پور تہ کولو، او بیا بہ

لاسونو پورته کولو ته نه واپس کیدلو.)
 رفع الیدین عند الشافعی رحمه الله > امام شافعی رحمه الله فرمائی: چه د تکبیر تحریم نه علاوه به په دوو تکبیرونو کښې لاس اوچتوی. یو رکوع ته د تلو په وخت کښې او دویم د رکوع نه پورته کیدو په وخت.
 دلیل به > د امام شافعی دلیل دابن عمر رحمه الله حدیث دی. [ان النبی ﷺ کان یرفع یدیه عند الركوع وعند رفع الرأس من الركوع] د ابن عمر رحمه الله حدیث دی. چه نبی ﷺ به خپل دواړه لاسونه پورته کول. رکوع ته د تلو په وخت کښې او د رکوع نه سر پورته کولو په وخت کښې ،
 الجواب عنه > خود ا حدیث به په ابتدائے اسلام باندې حمل کولې شی. یعنی په ابتدائی اسلام کښې رفع یدین ووبیا منسوخ شوهم دغه شان د عبدالله بن زبیر رحمه الله نه منقول دی. د ابن زبیر رحمه الله نه مروی دی. [انه رأى رجلا یصلی فی المسجد الحرام یرفع یدیه فی الصلاة عند الركوع وعند رفع الرأس من الركوع فلما فرغ من صلاته قال له لا تغفل فان هذا شی فعله رسول الله ﷺ ثم تركه]

مناظرة ابي حنيفة والأوزاعي رحمهما الله > شارحینو رحمهم الله د هدایه (عنايه ،فتح القدير ،کفایه) په دې مسئله کښې یوه خوندوره واقعه ذکر کړې ده. هغه دا چه یو ځل په مسجد حرام کښې امام اوزاعی رحمه الله د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله سره ملاؤ شو. امام اوزاعی رحمه الله اوفرمانیل. څه خبره ده چه اهل عراق د رکوع کولو په وخت کښې اود رکوع نه سر پورته کولو په وخت کښې خپل لاسونه نه اوچتوی. حالانکه ماته [ذهري عن سالم عن ابن عمر رحمه الله] نه دا حدیث رارسیدلې دی. چه نبی ﷺ به په دې مواقعو باندې خپل لاسونه اوچتول. امام ابوحنیفه رحمه الله اوفرمانیل. [حدثني حماد عن ابراهيم عن علقمة عن عبد الله بن مسعود رحمه الله ان النبی ﷺ کان یرفع یدیه عند تکبیرة الا فتقام ثم لا یعود] یعنی نبی ﷺ به د تکبیر تحریمه په وخت کښې خپل لاسونه اوچتول. بیا به ټي اعاده نه کوله.

امام اوزاعی رحمه الله اوفرمانیل. امام ابوحنیفه باندې تعجب دی. چه زه ورته حدیث بیانوم. [حدیث ذهري عن سالم عن ابن عمر رحمه الله] او هغه حدیث بیانوی. [حدثني حماد عن ابراهيم عن علقمة عن عبد الله بن مسعود رحمه الله] حاصل دا چه امام اوزاعی د علو سند لحاظ اوکړلو. او د ابن عمر رحمه الله حدیث ته ټي ترجیح ورکړله. حضرت امام اعظم رحمه الله اوفرمانیل [امام حاد فکان ألقه من الذهري وإبراهيم کان ألقه من سالم ولولاسبق ابن عمر لقلت بأن علقمة ألقه منه أمأحمد الله فبعد الله] یعنی حماد دزهري په مقابلې کښې لوڼي فقيه دی. او ابراهيم د سالم نه زیات فقيه دی. او که چرته ابن عمر رحمه الله ته د تقدیم زمانی فضیلت حاصل نه وونوما به ونیسی وو. چه علقمه د ابن عمر رحمه الله په مقابلې کښې زیات فقيه دی. او عبدالله بن مسعود رحمه الله دی. یعنی دهغه خو نظیر نشته. حاصل داچه امام ابوحنیفه رحمه الله د فقه روایت په اعتبار سره ابن مسعود رحمه الله ته ترجیح ورکړله.

الاستدلال > ددې واقعې نه دومره خبره ثابته شوه. چه د رفع یدین په سلسله کښې دابن عمر رحمه الله او ابن مسعود رحمه الله حدیث په خپلو کښې معارض دی. او په دې دواړو حدیثونو کښې د نبی ﷺ فعل بیان

شوي دې نو تعارض د وجه دواړه احاديث ساقط شو. اود نبی ﷺ قول [لا ترفع الايدي (إلا) سيم مواطن الحديث] طرف ته به رجوع کولې شي. په داسې حال کې چې دا حديث مشهور دي. ددې نه علاوه د ابن عمر رضی الله عنهما حديث ساقط دي. ځکه چې مجاهد رحمه الله فرمانيږي دي. [سليت علف ابن عمر رضی الله عنهما] فلم ارفع يديه [الاقتسام الصلاة] مجاهد رحمه الله فرماني. چې ما دوه کاله په ابن عمر رضی الله عنهما پسې مونځ کړي دي. خو د تکبير تحریم نه علاوه ما چرته هغه په لاس اوچتولو نه در ليدلي. او قاعده دا ده چې راوی کله دخپل روايت خلاف عمل کوي. نو دهغه روايت ساقطیږي. (نورالاتوار)

نوعية الاختلاف > شيخ الاسلام مفتي محمد تقی عثمانی دامت حياتهم العاليه په درس ترمذي کې فرماني: چې دا خبره ياده ساتئ: چې د امامانو په مینځ کې په دې مسئله کې اختلاف د جواز او عدم جواز نه دي. بلکه د افضليت او عدم افضليت دي. د فریقینو په نزد دواړه طريقې په ذکر اهسته جائز دي. البته په محدثینو کې امام اوزاعي او امام حميدي او امام ابن خزيمة رحمهم الله رفع الیدین ته واجب وائي. (ذکره الحافظ في فتح الباري ج ۲ ص ۱۷۴) خوچه روستو بيا په دې مسئله باندې د مناظرو بازار گرم شو. او د فریقینو د طرف نه په دې مسئله کې اوږده اوږده بحثونه او مبالغه شروع شوه. نو بعضي شافعيانو هم په ترك دفع الیدین باندې د فساد حکم اوکړو. او په احنافو کې صاحب د منی المصلی رفع یدین ته مکروه اوونیل: لیکن حقیقت هغه دي. کوم چې مونږ وړاندې بیان کړلو. ترکوم پورې چې د روایاتو تعلق دي. نو حقیقت دا دي. چې دواړه عملونه د نبی علیه السلام نه ثابت دي. حضرت شاه انور شاه کشمیری رحمه الله د ،، رفع الیدین ،، په مسئله یوه مستقله رساله لیکلې ده. او نوم یې ورته ،، نیل الفرقدین في رفع الیدین ،، ایځي دي. په دې رساله کې هغوی فرماني. د رفع الیدین احاديث معنی متواتر دي. او د ترك رفع الیدین احاديث عملاً متواتر دي. یعنی په ترك د رفع الیدینو باندې دامت عمل راروان دي. او ددې دليل دا دي. چې د عالم اسلام دوه لوني مرکزونه مدینه منوره او کوفه وو. اوددې دواړو ښارونو خلق بلا استثناء په ترك رفع الیدین باندې عمل کونکي وو. (درس ترمذي ج ۲ ص ۲۷) چونکه احناف د ترك رفع الیدین قائلین دي.

په عقده کې د کیناستو کیفیت

(وَأَذْأَقَرَأَسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ الثَّانِيَةِ فِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ أَوْ كَلَهُ فِي دَوِيمِ رَكْعَتِ دِبَارِهِ دَوِيمِ سَجْدَةٍ نَه سِر رَابِرْتَهُ كَرَى الْفَرْشَ وَجَلَّهَ الْيُسْرَى نُوخِبَلَهُ كَسَهُ بِنَبْه بَه اَوْغَزَوِي فُجَلَسَ عَلَيْهَا. اَوْ پَه دې به كينى وَنَصَبَ الْيُمْنَى نَصْبًا. اَوْ خِبَلَهُ نَبْى بِنَبْه بَه بِيخَى نِيغَه اودروى وَوَجَّهَ اصَابِعَهُ تَحَوُّلَ الْقِبْلَةِ. اَوْ خِبَلَهُ كَوْتَه بَه قِبَلِي طرف ته كړى

هل اللغة > ① رفع رفعاف: اوچتول ⑦ افترش، اقتراشا: خورول ⑤ فجلس، جلس جلوساً(ض): كيناستل ⑥ نصب، نصباً (ن، ض): اودرول، ورخښول ② نحو: طرف ① توجیه: متوجه كول ② اصابع، اصبع: گوته ⑤ اخرجت، اخراج: راويستل ③ جانب: طرف ⑤ ايمن: بڼې]

تصريح > كيفية الجلوس في القعدة > په دې عبارت کې د قعدة كیفيت بيان شوي دي. فرماني. چې كله د دويم ركعت دپاره د دويم سجده نه سر راپورته كړي. نو خپله كسه پښه به اوغزوي. او په دې به كينى. او نبي به اودروى اود دواړو پښو گوته به قِبَلِي طرف ته متوجه كړي.

دلیلہ دلیل دا دے چہ ام المؤمنین حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ مانخہ کنبی د کیناستو کیفیت ہم داسی بیان کری دے۔

وَصَمَّ يَدَيْهِ عَلَى فَيْدِيٍّ او خپل دواړه لاسونه به په دواړو پتونانو باندې کیردے **وَيَسْطُرُ أَصَابِعَهُ** اودخپلو لاسونو گوته به اوغزوی **ثُمَّ يَتَشَهَّدُ** او تشهد به اوواڼی

تصريح وضع الدين علي الفغلين چه کینی نو خپل دواړه لاسونه به په دواړو پتونانو کیردے او گوته به خورے کری یعنی چه په کوم حالت کنبی وی هم په هغه حالت کنبی دے پریږدے یوځانې کوی دے ته او په لاسونو دے پنډی نه نیسی.

دلیلہ دلیل دا دے چه دحضرت وائل بن حجر رضی اللہ عنہ حدیث هم په دې کیفیت سره روایت شوې دے او عقلی دلیل دا دے چه په دې وضع کنبی د لاسونو گوته مخ په قبله وی او ترکومے چه هراندام قبلې طرف ته متوجه کول ممکن وی نو دا غوره ده.

صاحب دغنايه ليکلی دی چه امام محمد رحمۃ اللہ علیہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم یو حدیث بیان کړې دے په هغې کنبی دے چه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به د شهادت په گوته باندې اشاره کوله نو مونږ به هم داسی کول او هم دا قول د ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ دے او ددې اشاره تفصیل دا دے چه د نبی لاس کچه او قته گوته به بندے کری اود مینځی او متع گوته دے حلقه جوړه کری او په مسواکه گوته دے اشاره کوی دامام حلوانی رحمۃ اللہ علیہ نه منقول دی چه په تشهد کنبی به د [لا اله] د لفظ په وخت کنبی خپله د شهادت گوته پورته کوی اود [لا اله] په وخت کنبی به نې ښکته کوی چه د گوته پورته کول د غیر الله نه نفی او ښکته کول د الله تعالی دپاره اثبات شی.

په مسواکه گوته باندې په تشهد کنبی اشاره کول سنت دی او چا چه ترے انکار کړې دے نو دهغوی قول ته څه اعتبار نشته ځکه چه اشاره په احادیثو صحیحو سره ثابت ده اومتاخرین عالمان ددې په سنتیت باندې قائل دی او دا قول د روایت او درایت دواړو په رنرا کنبی معتبر دے چه اشاره سنت ده البته په احادیثو کنبی د اشارے کولو په کیفیت کنبی مختلف طریقے راغلی دی ټولې جائز دی خو داخانفو په نیزدمعتمدہ طریقہ دا ده چه د تشهد داول نه به دواړه لاسونه په پتونانو کیردے چه کله [اشهد ان لا اله الا الله] ته اورسی نو د قتح او منځنی گوته نه به حلقه جوړه کری او د الوهیت د نفی په

وخت کنبی یعنی چه کله [لا اله] وائی نو مسواکه گوته به پورته کری او د الوهیت داثبات یعنی [لا اله] په وخت کنبی به مسواکه گوته اږدې چه په پورته کولو کنبی نفی دالوهیت ته او په کیخودلو کنبی اثبات د الوهیت ته اشاره اوشی علامه تقی عثمانی حفظه الله په درس ترمذی کنبی فرمائیلی : داشاره په باره کنبی مختلف کیفیات منقول دی په ټولو باندې عمل جائز دے خو داخانفو په نزد باندې دا طریقہ غوره ده کومه چه مخکښې تاسو اولوستله.

دلیلہ حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما فرماتی: رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم چہ بہ کلمہ پہ تشہد کنبی کیناستلو۔ نو گس لاس بہ نہی پہ گسہ پندئی کیخودلو۔ او نیس لاس بہ نہی پہ بنی پندئی کیخودلو۔ او د پنخوسو ننبہ بہ نہی جو رہ کرلہ۔ او پہ مسواکہ گوته بہ نہی اشارہ اوکرلہ۔ (۱)
کیفیت قعود العراۃ اود بنسخی د کیناستو کیفیت دا دی۔ چہ ہفہ بہ پہ خیل گس کونانی باندی کینی۔ او دواہہ بنسہ بہ بنی طرف تہ راوباسی۔ خککہ چہ دا طریقہ د بنسخی دپارہ زیاتہ د پردے دہ
دلیلہ عن خالد بن الجلاح قال كانت النساء یؤمنن ان یدبعن اذا جلسن فی الصلاة ولا یجلسن جلوس الرجل علی اوداکهن یشقی ذلک علی المرأة مخافة ان یکون منها الشیء (۲)

۵ ابن مسعود رضی اللہ عنہ

وَالشَّهَادَةُ وَتَشْهَدُ دَا دِي الشَّيْئَاتُ لِلَّهِ تَوَلَّيْتُ قَوْلِي عِبَادَتُونَهُ اللَّهُ لَرَهُ دِي وَالصَّلَاةُ أَوْتَوَلَّيْتُ بَدَنِي عِبَادَتُونَهُ (اللَّهُ لَرَهُ دِي) وَالطَّلِبَاتُ، أَوْتَوَلَّيْتُ مَالِي عِبَادَتُونَهُ (اللَّهُ لَرَهُ دِي) السَّلَامُ عَلَيْكَ سَلَامُ دِي وَی پە تا باندی اَیْمَا النَّبِيِّ اَی نَبِيٍّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَرَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى وَرِجَالُهُ أَوْدَ اللَّهُ تَعَالَى بَرَكْتُونَهُ دِي وَی السَّلَامُ عَلَيْنَا أَوْ سَلَامُ دِي وَی پە مونږ وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَوْدَ اللَّهُ تَعَالَى پە نیکانو بندگانو باندی أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَكَوَاهِي كَوْمَ چہ د الله نه سوا بل خوک د عبادت لائق نشته وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ وَكَوَاهِي كَوْمَ چہ محمد ﷺ د الله تعالی بنده او رسول دی۔

حل اللغة ① علمنی، علم تعلیمًا: خودل ② اخذ: اخستل، نیول

توضیح تشہد ابن مسعود رضی اللہ عنہ ددی عبارت حاصل دا دی۔ چہ قعدہ اولی کنبی د اصح قول پہ بناء تشہد لوستل واجب دی۔ او د تشہد پہ الفاظ کنبی صحابہ کرامو اختلاف کری دی۔ د ابن مسعود رضی اللہ عنہ تشہد دی۔ او دوی نہ علاوه د نورو صحابو نہ ہم تشہد منقول دی۔ د احنافو عالمانو رضی اللہ عنہم تشہد د ابن مسعود غورہ کری دی۔
دلیلہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرماتی: چہ رسول اللہ ﷺ زما لاس اونیولو۔ او ماته نہی د تشہد تعلیم راکرلو۔ او وے فرمائیل۔ [قل التحیات] پہ دی حدیث کنبی د نبی ﷺ قول [قل] د امر صیغہ دہ۔ او د امر کمترہ درجہ د استحباب دہ۔ (۳)
وجہ ترجیح تشہد ابن مسعود رضی اللہ عنہ احنافو عالمانو رضی اللہ عنہم فرمائیلی دی۔ چہ د ابن مسعود رضی اللہ عنہ تشہد اختیارول ہم د خو وجوہو لہ کبلہ افضل دی۔

(۱) رواہ مسلم فی الصلاة باب: صفة الجلوس فی الصلاة وکلیفہ وضع الیدین إلی الخ رقم الحدیث (۹۱۲)

(۲) رواہ ابن ابی حنیة فی الصلاة باب فی المرأة کیف تجلس فی الصلاة رقم (۲۷۹۱/۱) (۲۴۲/۱)۔

(۱) أخرجه الجماعة إلا البخاری (مسلم فی الصلاة باب حدیث ۶۰، وأبو داود فی الصلاة باب ۱۷۸، والترمذی فی الصلاة باب

۱۰۰، والنسائی فی التطبیب باب ۱۰۳، وابن ماجه فی الإقامۃ باب ۲۴، وأحمد فی المسند (۱/۲۹۲)۔

① السلام عليك به الف لام سره مفید د استغراق دي.

② والصلوات د واو سره مفید د تجدید دي.

③ د نبي ﷺ لاس نيول اود قرآن د سورت پشان تعليم ورکول مفید د تاکيد دي.

④ التحيات صلاة او غير صلاة ټولو ته شامل دي. خو کله چه دابن عباس رضی الله عنه په تشهد کښې [الصلوات]

بغير د واو نه دي. نو دا تخصيص شو. او د [التحيات] نه مراد صرف [صلوات] شو. او چه [والصلوات] د واو

سره وي. لکه چه د ابن مسعود رضی الله عنه په تشهد کښې دي. نو اول يعنی [التحيات] عام پاتې شو. او چونکه

په عامه کلمه سره ثناء ونيولو کښې مبالغه وي. نو ځکه دا اولی دي.

معني کلمات التثنية واثان وروڼه د،، التحيات،، معنی عبادات قوله دي. د،، الصلوات،، معنی عبادات

بدنيه دي او د،، الطيبات،، معنی عبادات ماليه دي. او [السلام عليك] دا دهغه سلام حکايت دي. کوم

چه په شپه د معراج د نبي ﷺ په درې څيزونو سره د ثناء کولو په جواب کښې فرمايلى شوی

وو. [السلام] د [التحيات] په مقابله کښې دي. او رحمت د صلوات په مقابله کښې دي. او برکت د

التحيات په مقابله کښې دي. اود برکت معنی نما او زيادت راځي. په شپه د معراج کښې د الله تعالى

په دربار کښې دحاضري په وخت کښې نبي ﷺ فرمايلى وو. [التحيات لله والصلوات والطيبات] رب

العالمين په جواب کښې اوفرمايلى. [السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته] بيا نبي ﷺ

اوفرمايلى [السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين] چه فرشتو دا واوريدل. نو وے فرمايلى. [أشهد أن لا اله إلا

الله وأشهد أن محمداً عبداً ورسوله]

په اولنۍ قعده کښې په قدر د تشهد باندې د زيادت مجاهدت

وَلَا يُزِيدُكَ زِيَادَتٌ بِه نه کوی عَلَي هَذَا په دي تشهد باندې فِي الْقَعْدَةِ الْأُولَى په اولنۍ قعده کښې

هَلِ اللُّغَةُ ① لايزيد، زاد زياده (ض): زياتول

توضيح > عدم الزيادة علي قدر التثنية في القعدة الأولى > فرماني. په اولنۍ قعده کښې به په مقدار د تشهد

باندې اضافه نه کوی.

دليله > دليل د ابن مسعود رضی الله عنه قول دي. چه [عليك النبي ﷺ] تشهد دى وسط الصلاة و آخرها فإذا كان في وسط

الصلاة فذكر إذا فرغ من التثنية وإذا كان آخر الصلاة فذكر نفسه ماشاء (ر)

د آخرې دوو ركعتونو د کولو طريقه

وَيَقْرَأُ فِي الرُّكْعَتَيْنِ الْأَخْرَتَيْنِ بِقَاتِحَةِ الْكِتَابِ خَاصَّةً او په آخرې دوو ركعتونو کښې دے صرف

فاتحة الكتاب او وائی

هَلِ اللُّغَةُ ① يقرأ، قرا قراءة (ف): لوستل ② يأتيك، اتی اتياناً (ض): راتلل]

توضیح > **قراءة فاتحة نطق في الركعتين الأخيرين** > مسئلہ دا دہ چہ د ماسپخین، مازیگر او ماسخوتن پہ دوو آخری رکعتونو کنبی او د ماہنام پہ آخری یو رکعت کنبی بہ صرف سورۃ فاتحہ وائی۔

دلیل > دلیل د ابو قتادہ رضی اللہ عنہ حدیث دی۔ [أنه رضی اللہ عنہ کان یقرأ آل الركعتين الأوليين من الظهور والعصر بفاتحة الكتاب وسورتين من الأخيرين بفاتحة الكتاب] (صحیحین) یعنی نبی صلی اللہ علیہ وسلم بہ د ماسپخین، او مازیگر پہ اولنو دوو رکعتونو کنبی سورۃ فاتحہ او دوه سورتونہ لوستل او پہ آخری دوو رکعتونو کنبی بہ نبی سورۃ فاتحہ لوستلہ۔

الروایان فی حکم الفاتحة فی الأخيرين > ① صاحب د ہدایہ رحمہ اللہ فرمائی چہ دا د افضل بیان دی یعنی پہ آخری دوو رکعتونو کنبی سورۃ فاتحہ وئیل افضل او مستحب دی کہ پہ آخری دوو رکعتونو کنبی فاتحہ او تسبیح دواہ ترک کری۔ نو خہ حرج نشتہ او بہ دہ باندی سجدہ سہرہ ہم واجب نہ دہ۔ خو قرأت افضل دی۔ ہم دا صحیح روایت دی۔

② حسن بن زیاد رحمہ اللہ د امام اعظم رحمہ اللہ نہ یو روایت دا ہم نقل کری دی چہ پہ آخری دوو رکعتونو کنبی د سورۃ فاتحہ لوستل واجب دی۔ نو کہ پہ ہیرہ باندی پریخودے شی۔ سجدہ سہرہ بہ لازمیری۔

دلیل > پہ آخری رکعتونو کنبی قیام مقصود دی۔ نودا د ذکر او قرأت دارو نہ خالی کول مکروہ دی۔ لکہ خنگہ چہ رکوع او سجدہ د ذکر نہ خالی کول مکروہ دی۔ اود صحیح قول دلیل دا دی چہ قرأت صرف پہ اولنی دوو رکعتونو کنبی فرض دی۔ ان شاء اللہ ددی تفصیل بہ روستو راشی۔ **مِنْ الْمُتَخَوِّضِينَ ③**

آخری قعدہ د اولنی پہ نان دہ

فَإِذَا جَلَسَ فِي آخِرِ الصَّلَاةِ جَلَسَ كُلُّهُ فِي كَيْفِيَّةٍ فِي آخِرِ دَ مَانَحْہ کنبی نو کینی بہ داسی گنا جَلَسَ فِي الْأُولَى۔ خنگہ چہ پہ اولنی قعدہ کنبی ناست وو۔

هل اللغة > ① جلس جلوساً (ض)؛ کیناستل ⑦ اشق؛ دیر مشقت کونکی ⑧ تورک؛ پہ کوناتو باندی اده لگول ⑨ یعیل، مال میلأ (ض)؛ مانل کیدل]

توضیح > **عدم التورك في القعود** > فرمائی چہ پہ آخری قعدہ کنبی بہ ہم پہ ہفہ کیفیت باندی کینی بہ کوم کیفیت چہ پہ اولنی قعدہ کنبی ناست وو۔

دلالة > ① او زمونہ دلیل ہفہ حدیث دی کوم چہ مونہ د وائل بن حجر او حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ نقل کری دی۔ نو ددی ناستے د بعضی حالاتو بیان خو د وائل رضی اللہ عنہ پہ حدیث کنبی وو۔ او کیفیت یعنی گسہ پنبہ خورول او نبی پنبہ اودرول د عائشہ رضی اللہ عنہا پہ حدیث کنبی تیر شوی دی۔ ② پہ دہ کیفیت باندی ناستہ پہ بدن باندی گرانه وی۔ او پہ عبادت کنبی چہ پہ نفس باندی کوم کیفیت سخت وی۔ ہفہ افضل وی۔ نو خکہ مونہ وایو چہ پہ دہ طریقہ ناستہ غورہ دہ۔ علامہ مرغینانی رحمہ اللہ فرمائی دی چہ عدم تورک افضل دی د تورک نہ۔

د نعتہ حکم

وَشَهِدَا وَتَشْهَدُ وَائِي وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او بہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دیر درود وائی

هل اللغة ① تشهد، تشهد تشهدا: گواهی غوثیتل

تصريح > حكم التشهد والصلاة على النبي ﷺ > ① به آخری قعدہ کنبی تشهد ونیل زمونی به نیز واجب دی. اور درود شریف ونیل فرض نہ دی. بلکہ مسنون دی.

دلیلہ > عَنْ أَبِي هَالِيٍّ أَلْ أَبَا عَلِيٍّ الْجَنِّيُّ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ قَسَالَةَ بْنَ عُبَيْدٍ يَقُولُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَلًا يَدْعُو إِلَى صَلَاتِهِ لَمْ يَسْجُدِ اللَّهُ وَلَمْ يَصَلِّ عَلَى الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَحَلْتَ أَفَمَا انْتَصَلَيْتُمْ عَنْهُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَلًا يَصَلِّي كَتَمَجِدَّ اللَّهُ وَحِيدًا وَصَلَّى عَلَى الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اذْمُ تُحِبُّ وَصَلِّ تَغْفُظُ [د]

کلمات الصلاة > باقی پاتی شوہ دا خبرہ چہ نبی ﷺ به پہ کومہ طریقہ باندی درود ونیل.

① نو بہ دی بارہ کنبی عیسیٰ بن ابان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ به [کتاب الحج علی اهل المدينة] کنبی ذکر کری دی. چہ دامام نہ د [صلاة النبی] پہ بارہ کنبی تپوس اوشو. نو وے فرمائیل. چہ دا دے وانہی. [اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم] [ک حید مجید] صاحب دکنایہ لیکلی دی. چہ دا درود د کعب بن عجرہ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د حدیث موافق دی.

② حضرت علی، ابن عباس او جابرہ نبی ﷺ تہ عرض او کرلو. چہ مونہ خو پہ تاسو باندی د سلام اچولو طریقہ پیڑنو. خو درود بہ خنگہ وایو. نو نبی ﷺ او فرمائیل. داسی وانہی. [اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد وبارک علی محمد وعلی آل محمد ورحم علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت وبارک ورحمت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم فی العالمین] [ک حید مجید]

د ماثوره دعاگانو وئیلو حکم

وَدَعَا يَحْيَىٰ شَاءَ وَمِمَّا يُشْفِيهِ الْقَسَاطُ الْقُرْآنُ وَالْأَدْعِيَةُ الْمَأْثُورَةُ او دعا دی کوی. هغه چہ خوبه ئی وی د هغه دعاگانو نہ د قرآن د الفاظو او ماثوره دعاگانو سره مشابه وی

هل اللغة > ① دعا، دعاء (ن): رابلل، دعا غوثیتل ② شبیه، شبه شبها (س): په شان کیدل ③ ادعیه واحد دعا: دعا کول ④ ماثوره: مسنون

تصريح > الأدعية الماثورة بعد الصلاة على النبي ﷺ > مسئله > په آخری قعدہ کنبی د صلاة علی النبی ﷺ نه پس په عربی ژبه کنبی دے دا دعا او کری.

دعا دے کوی د قرآن پاک د الفاظو سره مشابه مثلاً ① ﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ﴾ [النور: ۲۸]

② او ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ [الحشر: ۱۰]

﴿رَبَّنَا كَلِمَتَا أَنْفُسِنَا وَان لَمْ تَقْلِبْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (الأعراف: ۳۳)

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْعِي النَّارَ لَقَدْ أَخْرَجْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾ ﴿رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِسْلَامِ أَنْ اسْلُوبُوا هَبْنَا كُفْرًا مَسْمُومًا﴾ ﴿رَبَّنَا فَاعْرِضْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّاعَ الْآثَرِ﴾ ﴿رَبَّنَا وَأَتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْوَعْدَ﴾

یا چه د هغه دعاگانو سره مشابه وی. کوم چې د نبی ﷺ نه منقول وی.

الأدعية العائرية: اومسنون دعاگانې دې کوی ① مثلاً دحضرت ابوبکر رضی الله عنه نه روایت دې. [الله قال لرسول الله ﷺ هلین یا رسول الله دعاء آدم علیه السلام قال قل اللهم إني ظلمت نفسی ظلماً كبيراً فإنه لا يغفر الذنوب إلا أنت فافقر لمغفر، فمن عندك إنك أنت الغفور الرحيم]

② حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه به دې الفاظو سره دعا کوله. [اللهم إني أسلك من الخير كلها ما علمت منه وما لم أعلم وأعوذ بك من الشر كله ما علمت منه وما لم أعلم] دليل د ابن مسعود رضی الله عنه دا حديث دې. یعنی [إذا كان آخر الصلاة دعاء لنفسه بها شام] بیا ددې حديث په آخر کښې دې. چه نبی ﷺ ابن مسعود رضی الله عنه اوفرمانیل. [ثم اختر من الدعاء أعجبه وأطيبه إليك] په [أعجبه او أطيبه] کښې ضمير مذکر د سنن روایت مطابق دې.

دخلقو د خبرو سره د مشابه دعا مجامعت

وَلَا يَدْعُو بَعْدَهَا وَبِهِ دَاسِي الْفَاطُو سره دے دعا نه کوی يُشْبِهُ كَلَامَ النَّاسِ کوم چه د خلقو د خبرو سره مشابه وی

هل اللغة ① لا يدعو، دعا دعاء (ن): رابلل، دعا کول

توضیح: لا يدعو بيا يشبه كلام الناس > مسئله دا ده. چه په نبی ﷺ باندې د درود نه پس به په داسې الفاظو سره دعا نه کوی. کوم چه د خلقو د خبرو سره مشابه وی. ددې دپاره چه د مونځ هغه جز، کوم چه د خلقو د خبرو سره متصل وی. د فساد نه محفوظ شی. هم ددې وجې ونیلې شوی دی. چه مونځ گذار ته پکار دی. چه ماثوره دعاگانې کوی.

صورة عدم فساد الصلاة بالدعاء بيا يشبه كلام الناس > دا خبره دے ښکاره وی. که دتشهد نه پس په داسې الفاظو سره دعا اوکړې. چه هغه د خلقو د الفاظو سره مشابه وی. نو په دې سره ټول مونځ نه فاسد پېرې. ځکه چه دتشهد نه پس که په حقیقت کښې کلام الناس موجود شی. نو مونځ نه فاسد پېرې. نو که دکلام الناس سره مشابه کلام وی. نو خامخا به مونځ نه فاسد پېرې. دا حکم خو د صاحبینو رضی الله عنهم به نیز ښکاره دې. او دغه شان د امام صاحب رحمه الله په نیز هم فاسد نه دې. ځکه چه کلام الناس د مونځ گذار د طرفه خروج بصنعه دې. نو په دې سره به دده مونځ پوره شی. او هغه دعا کومه چه د تشهد نه پس د کلام الناس سره مشابه الفاظو سره شوې وی. هغه به د مانځه نه بهر وی دتنه به نه وی. (عتایه)

ما يشبه كلام الناس؟ > اوس باقی پاتې شوه دا خبره چه کومه دعا د کلام الناس سره مشابهت لری. او کومه دعا د کلام الناس سره مشابهت نه لری. نو دے باره کښې فرمائی. چه د کومو څیزونو چه د بندگانو نه غوښتل محال نه وی. لکه [اللهم (وچې فلانة) نودا د کلام الناس سره مشابه دې. او د کوم چه د خلقو نه

غوبنشل محال وی۔ لکہ [اللہم اھفل] نودا د کلام الناس سرہ مشابہ نہ دی۔ اوکہ مونخگذار اووانی۔
[اللہم ادرعی] اے اللہ ماتہ رزق را کہہ۔ نودا د اول قسم خنے دی۔ یعنی د کلام الناس سرہ مشابہ دہ۔ ہم دا
صحیح دہ۔ دلیل دا دی۔ چہ دا کلام پہ خلقو کنبی عام طور مستعمل دی۔ ونیلی شی۔ [درعی الأمید الحیش]
مالدار لیسکر تہ رزق ور کر لو۔

بنی اویس طرف تہ سلام گر خول

ثُمَّ سَلَّمَ عَنْ يَمِينِهِ بِنِي خَيْلِ بَنِي طَرَفٍ تَهْ سَلَامٌ أَوْ كَرُخُو وَيَقُولُ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ بِنَا دے
اووانی۔ [السلام عليكم ورحمة الله] وَلَيَسْلَعُنَّ يَسَارَهُ وَمِثْلَ ذَلِكَ أَوْ خَيْلِ كَسْ طَرَفٍ تَهْ دَدِي پشان سلام
اوگر خوی

هل اللغة > ① يسلم، سلم تسليمًا: سلام گر خول ⑦ يمين: بنی طرف ⑤ يسار: گس طرف

تصريح > سنة الامين للخروج من الصلاة > ددی عبارت حاصل دا دی چہ د تشهد او نبی ﷺ باندی د درود
او دعا ونیلو نہ پس بہ دواړو طرفونو تہ سلام گر خوی۔ اول بنی طرف تہ او بیا گس طرف تہ او د سلام
الفاظ دا دی۔ [السلام عليكم ورحمة الله] یعنی پہ تاسو دے سلام وی۔ اود الله رحمت، د جمهور و عالمانو
ﷺ او لوڼی صحابہ کرامو حضرت عمر، او حضرت علی، او حضرت عبداللہ بن مسعودہ ہم دا مذهب
دی۔

دليله > دليل دحضرت عبداللہ بن مسعودہ حديث دی۔ [أن النبي ﷺ كان يسلم عن يمينه حتى يرى بياض غده
الأيمن وعن يساره حتى يرى بياض غده الأيسر] (١)

ماينويه عند الامين > ددی مسئلې مزید وضاحت دا دی چہ د اولنی سلام گر خولو پہ وخت کنبی بہ
دهغه خلقو نیت کوی کوم چہ دده بنی طرف تہ وی۔ کہ سړی وی اوکہ ښځې وی۔ او د حفاظت کونکو
فرشتو نیت دے کوی۔ اودغه شان گس طرف تہ د سلام گر خولو پہ وخت کنبی دے دهغوی نیت
کوی۔ خوک چہ دده گس طرف تہ وی۔

دليله > دليل دا دی۔ چہ ددی اعمالو دارومدار په نیت دی۔ لکه څنگه چہ په حديث کنبی دی۔

نية النساء في العهد الحاضر > صاحب دده ایه ﷺ فرمائی۔ زمونږ په زمانه کنبی بہ د ښځو نیت نہ
کوی۔ ځکه چہ په دے زمانه کنبی د ښځو د جماعت مانځه تہ حاضریدل په اجماع د متاخرینو سره
متروک دی۔

الروایان في نية غير المشاركين في الجماعة > ① او کوم مسلمانان چہ په مانځه کنبی شریک نہ وی۔ دهغوی
نیت بہ هم نه کوی۔ هم دا صحیح قول دی۔

⑦ حاکم شهید ﷺ ونیلی دی۔ چہ د ټولو سړو او ښځو نیت دے کوی۔ کہ په مانځه کنبی شریک وی

(١) أخرجه النسائي في التلطيق باب ٨٣، والسهو باب ٦٨، ٧٠، ٧١، من المجتبى في السنن الكبرى (٣٩٤/١) ورواه
أبو داود في الصلاة باب ١٨٤، رقم الحديث ٩٩٦، وابن ماجه في الإقامة باب ٢٨، والدارمي في الصلاة باب ٨٧، وأحمد في
المسند (١٧٢/١)، ١٨١، ٣٨٦، ٣٩٠، ٣٩٤، ٤٠٨، ٤٠٩، ٤١٤، ٤٢٧، ٤٤٤، ٤٤٨، ٤٦٥) والترمذي في
الصلاة باب ١٠٥، رقم الحديث ٢٩٥، والبيهقي في السنن الكبرى (٢٥١/٢) رقم الحديث (٢٩٧٤)۔

او که نه وی، چه د تشهد سلام یعنی [السلام علینا وعلی عبادالله الصالحین] سره موافق شی.

د قول صحیح دلیل دا دی، چه سلام تحیه د خطاب ده. او خطاب د حاضرینو حصه ده. نوچه کوم خلق په مانځه کښې شریک نه وی. هغوی به په سلام کښې شامل نه وی.

ینوی الإمام فی الیقین والشکال مسئله داده، چه د سلام گرځولو په وخت کښې د مقتدی دپاره ضروری دی، چه دے د خپل امام نیت اوکړی. امام که ښی طرف ته وی. نو ښی طرف ته په سلام گرځولو کښې به نې نیت کوی. او که گس طرف ته وی. نو ددې طرف په سلام کښې به نې نیت کوی.

العنیهان فی نية المعاذی للإمام ① او که مقتدی بیخی د امام نه شاه ته وو. یعنی برابر وو. نو په دې صورت کښې د ابویوسف رحمہ اللہ مذهب دا دی، چه مقتدی به ښی طرف ته په سلام گرځولو کښې د امام نیت کوی.

دلیلہ امام ابویوسف رحمہ اللہ ښی طرف ته ترجیح ورکړې ده. ځکه چه په شریعت کښې تیا من معتبر دی.

② دامام محمد رحمہ اللہ مذهب دا دی، چه په د دواړو طرفونو په سلام کښې به د امام نیت کوی. هم دا یو روایت دے د ابوحنیفه رحمہ اللہ نه،

دلیلہ او دامام محمد رحمہ اللہ دلیل دا دی، چه محاذی (مخامخ) د دواړو طرفونو حصه دار دی. نو ځکه د دواړو طرفونو په سلام کښې د امام نیت اوکړې شی. نو غوره به وی.

الجواب عن دلیل أبي يوسف رحمہ اللہ دویمه خبره دا ده، چه د تعارض په وخت کښې که جمع ممکن وی. نو ترجیح طرف ته به رجوع نشی کولی. ددې وجې هم امام محمد رحمہ اللہ فرمایلی دی. چه دواړو طرفونو په سلام کښې به د امام د سلام نیت کوی.

ما ینویه المنفرد؟ او منفرد به د حفاظت کونکو فرشتو نیت کوی. ښه بل څوک ځکه چه دمنفرد سره د حفاظت کونکو فرشتو نه سوا بل څوک نه وی.

الأقوال الثلاثة فیمن ینویه الإمام فی سلامه مسئله: امام به په خپلو دواړو سلامونو کښې د حفاظت کونکو فرشتو او د دواړه طرف مقتدیانو نیت کوی. هم دا صحیح قول دی.

③ بعضو وئیلی دی، چه امام د نیت محتاج نه دی.

④ او بعضو وئیلی دی، چه په یو سلام کښې نیت کول کافی دی.

لاینوی العدد المعین فی الملائكة صاحب د هدایه رحمہ اللہ فرمائی، چه په فرشتو کښې به د معین عدد نیت نه کوی. بلکه مطلقا د فرشتو نیت به کوی ځکه چه دحفاظت کونکو فرشتو په شمار کښې آثار او احادیث مختلف وارد شوی دی.

الخروج من الصلاة بلفظ السلام ① دا خبره دے ښکاره وی، چه زمونږ په نیز د سالم لفظ ادا کول واجب دی. فرض نه دی.

دلیلہ دلیل دا دی، چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم کله عبدالله بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ ته د تشهد تعلیم ورکولو. نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ ته فرمایلی وو. [إذا قلت هذا أو فعلت هذا فقد تبت صلاتك فإن شئت أن تكوم قدام شئت أن تكعد

فانعد] ددې حدیث نه په دې طریقہ استدلال کیږی، چه د الله تعالیٰ په حقه نبی صلی اللہ علیہ وسلم تشهد سره د مونځ پوره کیدو حکم لگولی دی. او ده ته نې د کیناستو او اودریدو په مینډ کښې اختیار ورکړې دی. او اختیار ورکول د خیز د فرضیت یا وجوب سره منافی وی. نو ثابت شو، چه په مقدار د تشهد نه پس

سلام وغيره بل هيڄ ڇيڙ فرض نه ڏي. **الإعتراض** > ڇو ڪه ڇوڪ اعتراض او ڪري ڇه اختيار و رکول خود وجوب سره هم منافي ڏي. نو پڪار ڏهه ڇه سلام گرڇول واجب هم نه وي. حالانڪه احناف عالمانو عليه السلام تسليم دو وجوب قائلين ڏي. **الجواب** > نو مونڙ وجوب احتياطاً دهغه حديث د وج ثابت ڪري ڏي. ڪوم ڇه امام شافعي رحمه الله روايت ڪري ڏي. يعني **[تميمها التكميل بالحديث]** او دا حديث خبر واحد ڏي. او د خبر واحد نه وجوب ثابتيري. فرضيت نه ثابتيري.

په قرات ڪيني د جهر حكم

وَيَجْزِيهِ بِالْقِرَاءَةِ او قرات باندې به جهر ڪوي. **فِي الْقُرْآنِ** وفي **الرَّكَعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ التَّغْرِبِ وَالْعِشَاءِ** د صبا او د ماڻه اود ماسخون ته اولنو دوو رکعتونو ڪيني **إِنْ كَانَ إِمَامًا** ڪه امام وي **وَيُخَفِّسُ الْقِرَاءَةَ فِيمَا بَعْدَ الْأُولَيَيْنِ**. او د اولنو رکعتونو نه روستو ڇه ڪوم رکعتونه وي په هغي ڪيني به قرات په پته لولي

هل النكسة > ① بجهر، جهر جهرا (ف): ڀنڪاره ڪيدل ⑦ اوليين: اولنى دوه ⑦ آخرين: آخرنى دوه رکعتونه

تضييح > امام قدوري رحمه الله ڇه ڪله دمونڊ د صفت ددي ڪيفيت او ددي د ارڪانو، فرائضو، واجباتو او ددي دستونه فارغ شو. نو اوس په دي مقام ڪيني دقرات احڪام ذڪر ڪوي. **وجوب الجهر في الجهرية والسر في السرية** > امام قدوري رحمه الله فرمائي. مونڱ گذار ڪه امام وي. نو د صبا په دوو رکعتونو او دماڻه اود ماسخون ته اولنو دوو رکعتونو ڪيني په قرات باندې جهر ڪول واجب ڏي. **دلالت** > ① وما رواه أسد رحمه الله أن جبريل عليه السلام أتى النبي صلى الله عليه وسلم وفيه ثم أمهل حتى وجهت الشمس، فصلى بهم ثلاث ركعات يجهرن في الركعتين بالقرآن ولا يجهرن في الثالثة، ثم أمهله حتى إذا ذهب ثلث الليل صلى بهم أربع ركعات يجهرن الأوليين بالقرآن ولا يجهرن في الأخيرين بها الحديث (ر)

⑦ حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت ڏي. **[انه قال في كل صلاة يقرأ فيها أسعنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أسعناكم وما أغفى علينا أغفينا عليكم]** يعني هر مونڱ ڪيني ڇه د قرآن قرات ڪولې شي. ڇه رسول الله صلى الله عليه وسلم په ڪوم ڪيني مونڙ ته اورول ڪري ڏي. نو مونڙ تاسو ته اورول ڪوو. او ڇه په ڪومو ڪيني نې په مونڙ اخفاء ڪري ڏه. نو مونڙ ستاسو نه اخفاء ڪوو.

توضيح الدليل > حاصل دا ڇه په ڪومو مونڱونو ڪيني رسول الله صلى الله عليه وسلم جهر ڪري وي. او مونڙ ته نې اورول ڪري ڏي. په هغي ڪيني مونڙ جهر ڪري ڏي. او تاسو ته مو اورول ڪري ڏي. او په ڪومو مونڱونو ڪيني ڇه نبي صلى الله عليه وسلم اخفاء ڪري ڏه. نو په هغي ڪيني مونڙ هم اخفاء ڪوو. نو معلومه شوه. ڇه په جهري مونڱونو ڪيني جهر او په سري مونڱونو ڪيني اخفاء سنت سره ثابت ڏه. او د امت اجماع هم دليل ڏي. ڇڪه ڇه د

(۱) روه الدالوطني (۲۶۰/۱) و ڪلدا روى الزهرى مرسلأ ما فيه الإسراء في الركعتين الأخيرين من الظهر والعصر والمغرب والعشاء رواه أبو داود في مراسيله (ص، ۱۲۴) ولم الحديث (۴۰) والحسن مرسلأ وذكرهما عبدالحق في «، احكامه»، من جهة أبي داود وقال إن مرسل الحسن أصح..

نبی ﷺ د زمانی نه واخله تر اوسه پورې په جهری مونځونو کښې جهر او سری مونځونو کښې په اخفاء باندې د ټول امت اجماع ده.

وَأَنَّ كَانَ مُنْفَرِدًا. اوکه ځانله مونځ کونکې وی هُوَ مُخْتَلِفٌ. نو هغه ته اختیار دې اِنْ شَاءَ جَهْرًا وَسَمَةً نَفْسُهُ که جهر کوی. او خپل ځان ته نې اوروی. وَأَنَّ شَاءَ عَاقِلًا. اوکه غواړی نو اخفاء دے کوی

توضیح: < خيار المنفرد في الجهر والإخفاء > اوکه مونځگذار منفرد وی. نوده ته اختیار دې. که خوښه نې وی. نو جهر دے او کړی. او خپل ځان ته دے واوروی. اوکه خوښه نې وی. نو اخفاء دے کوی.

دلیل: < په جهر کښې ورته اختیار ځکه دې چه دے دخپل ځان په حق کښې امام دې. اود اخفاء اختیار ورته ځکه دې چه دده سره څوک داسې کس نشته. چه دے ورته اورول او کړی. باقی پاتې شو الله تعالی نو هغه هر پټ او ښکاره اورې. حاصل دا چه منفرد باندې نه جهر واجب دے اونه اخفاء، البته جهر افضل دې. ددې دپاره چه د منفرد مونځ د جماعت په هیئت شی

جهر القراءة في الفجر < عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَفْطَحَ إِلَيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَلَقَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ عَامِدِيَّةً إِلَى سُوقٍ عَمَّاكَ وَكَانَ جِيلٌ بَيْنَ الشَّيَاطِينِ وَبَيْنَ غَيْرِ السَّمَاءِ وَأُرْسِلَتْ عَلَيْهِمُ الشُّهُبُ فَرَجَعَتِ الشَّيَاطِينُ إِلَى قَوْمِهِمْ فَقَالُوا مَا لَكُمْ فَقَالُوا جِيلٌ بَيْنَنَا وَبَيْنَ غَيْرِ السَّمَاءِ وَأُرْسِلَتْ عَلَيْنَا الشُّهُبُ قَالُوا مَا حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ غَيْرِ السَّمَاءِ إِذْ قَدْ حَدَّثَ قَاضِيُكُمْ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَعَارِيقَهَا قَالُوا مَا هَذَا الَّذِي حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ غَيْرِ السَّمَاءِ فَأَنْصَرَفَ أُولَئِكَ الَّتِي تَوَجَّهُوا دَعَوْ تِهَامَةً إِلَى إِلَيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِثَغْلَةَ عَامِدِيَّةٍ إِلَى سُوقٍ عَمَّاكَ وَهُوَ يُصَلِّي بِأَصْحَابِهِ صَلَاةَ الْقَجْرِ فَلَمَّا سَمِعُوا النُّزْلَ أَتَانِ اسْتَمْعَرَانَهُ فَقَالُوا هَذَا وَاللَّهِ الَّذِي حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ غَيْرِ السَّمَاءِ فَمَتَا لِكَ حِينَ رَجَعُوا إِلَى قَوْمِهِمْ وَقَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا نَزْلًا أَتَانَا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَأَمَّا بِنَا وَكَانَ لَشَرِكٍ بَيْنَنَا أَعْدَاءُ قَاتِلُوا اللَّهَ عَلَى نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْ أَوْسَى إِنَّ أَكْثَرَ أَشْتَمَةٍ لَكُمْ مِنْ الْجِنَّ وَلَكُنَّا أَوْسَى إِلَيْهِ قَوْلُ الْجِنَّ > [۱]

جهر القراءة في المغرب < عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُهَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْرَأُ فِي التَّغْرِبِ بِالنُّزْرِ >

جهر القراءة في العشاء < عَنْ عِدَّتِي قَالَ سَمِعْتُ الْإِمَامَ أَنَّهُ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لِي سَلَمٌ فَكَّرْتُ فِي الْإِسَاءِ فِي إِحْدَى الرَّكْعَتَيْنِ بِالنَّيْتَيْنِ وَالتَّيْتَيْنِ > [۲]

په پټه د قرات لوستلو موافق

وَتُحْفِي الرِّسَامُ الْقِرَاءَةَ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ أَوْ إِمَامًا بِهِ يَهْدِي مَسْبُوحِينَ أَوْ مَازِيكَرٍ كُنْصِي قَرَامَتٍ يَهْدِي وَانِي

هل اللغة: ① يخفي، أخفى اخفاء: يتولى

۱ (أخرجه البخاري في الأذان: باب جهر الإمام بصلاة المغرب رقم ۷۳۱)

۲ (أخرجه البخاري في الأذان: باب الجهر في المغرب رقم ۷۲۳)

۳ (أخرجه البخاري في الأذان: باب الجهر في العشاء رقم ۷۲۵)

توضیح < وجوب الإخفاء في الظهر والعصر > د ماسپخین او مازیگر په مانځه کښې په امام باندې اخفاء یعنی په پټه قرات کول واجب دی. نوهر کله چه د جماعت په حالت کښې کوم چه موجب د جهر دې. اخفاء کول واجب دی. نو په منفرد باندې به په درجه اولی په ماسپخین او مازیگر کښې اخفاء واجب وی.

دلیل < دلیل د نبی ﷺ قول [صلاة النهار عجماء] (۱) دې. یعنی د ورځې مونځونو کښې داسه قرات نشته چه واوریدل شی.

عدم صحة تفسير ابن عباس < حاصل دا چه د ورځې په مونځونو کښې قرات خو شته. خو په پټه دې. په جهر نه دې. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما ددې حدیث تفسیر داسې کړې دې. [القراءة في هاتين الصلاتين] یعنی د ورځې په دې دوو مونځونو کښې قرات نشته. نه په جهر او نه په پټه خو د ابن عباس رضی الله عنهما دا تفسیر صحیح نه دې.

دلیل القراءة في الظهر والعصر < اود عدم صحت دلیل دا دې. چه یو ځل خیاب بن ارت رضی الله عنه تپوس اوشو. [هم عرقتم قراءة رسول الله ﷺ في صلاة الظهر والعصر قال يا ضطراب لحيته] یعنی تاسو څنگه اوپیژندل. چه نبی ﷺ د ماسپخین او مازیگر په مانځه کښې قرات کولو. نو خیاب بن ارت رضی الله عنهما او فرمائیل. چه د نبی ﷺ د بیرې مبارکې د وختو په خوزیدو باندې.

دلیل القراءة في الظهر < اود حضرت ابوقتاده رضی الله عنه نه روایت دې. [قال كان رسول الله ﷺ يسعنا الآية والآيتين في الظهر أحياناً] فرمائی. چه رسول الله ﷺ په کله کله مونځ ته د ماسپخین په مانځه کښې یو یا دوه آیاتونه اورول. نو معلومه شوه. چه د ورځې په مونځونو کښې قرات په پټه دې.

الجهر في الجمعة والعیدین < مسئله: د جمعی او اخرونو په مونځ کښې هم په امام باندې جهر واجب دې.

دلیل < دلیل احادیث مشهوره دی. د بخاری نه سوا د محدثینو یو جماعت روایت کړې دې. [انه ﷺ كان

يقرا في العیدین ويوم الجمعة ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ و ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَافِيَةِ﴾] اود د مسلم په

روایت کښې دی. [عن أبي داود الليثي سألني عمر ما كان يقرأ به رسول الله ﷺ في الأرض والقطر فقال كان يقرأ بـ ﴿

قَدْ أَفْلَحَ الْمُتَّقِينَ﴾ و ﴿أَفْتَرَبَتِ السَّاعَةُ﴾] یعنی د ابو داود رضی الله عنه نه مروی دی. چه زمانه عمر رضی الله عنه

تپوس اوکړلو. چه نبی ﷺ به د لونی او ورکوتی اخرونو په مونځونو کښې څه وویل؟ نو دوی

او فرمائیل. سورة ﴿ق﴾ او ﴿أَفْتَرَبَتِ السَّاعَةُ﴾ ددې روایاتو نه معلومه شوه. چه نبی ﷺ به په جمعه او

اخرونو کښې جهر کولو.

کیفة الجهر في نوافل الليل والنهار < د ورځو په نفلو کښې اخفاء واجب ده. او د شپې په نوافلو کښې اختیار دې. که جهر کوی او که اخفاء

(۲) قال الزملي (نصب الرأية ۴/۲۰) غریب ورواه عبد الرزاق في ،، مصنفه ،، من قول مجاهد وأبي عبيدة فقال أخبرنا محمد عن

عبد الكريم الجزري ، قال: سمعت أبا عبيدة يقول: صلاة النهار عجماء ،، انتهى أخبرنا ابن جريج ، قال قال مجاهد صلاة

النهار عجماء

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بِالْغَيْبِ يُرَكَّمُ قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» (۱)

دویم دلیل دا دې چه نفلی مونځ کونکې قیاس شوې دې په مفترض منفرد باندې یعنی خانله فرض مونځ کونکې باندې، یعنی لکه څنگه چه په فرضو کښې د منفرد حکم دې چه په ورځ کښې په فرائضو باندې وجوباً اخفاء کوی. او په شپه کښې ده ته اختیار دې. که غواری نو جهر دے کوی او که غواری نو اخفاء دے کوی.

وجه القیاس او ددې قیاس وجه دا ده، چه نفل د فرضو تکمیل دې، نو نفل د فرضو تابع شو. او د شپې په مونځونو کښې منفرد ته اختیار وی. که جهر کوی او که اخفاء، دغه شان د شپې په نفلو کښې هم اختیار دې. او چونکه د ورځې په فرضو کښې اخفاء متعین ده. نو د ورځې په نوافلو کښې به هم اخفاء.

متعین وی.

کيفية القراءة في القضاء حسب الأدلة مسئله که یو کس نه د ماسخوتن یا ماینام یا صبا مونځ قضا شو. اوبیا د نمرراختلو نه پس ددې قضا راوړی. نو ددې دوه صورتونه دي. یا خو به په جماعت سره قضا راوړی. یا به خانله قضا راوړی. که په جماعت سره قضا راوی. نو جهر به کوی. دلیل او دلیل دا دې. چه د لیلة التعرّیس په موقع چه کله نبی ﷺ د صبا د مونځ په جماعت سره قضا راوړله. نو نبی ﷺ جهر کړې وو. (۲)

واقعة ليلة التعرّیس مختصر واقعه دا ده، چه دجهاد د سفر نه په واپسی باندې د صحابه، په درخواست باندې نبی ﷺ د لښکر سره په یوځانې کښې پراؤ او کړلو. او حضرت بلال رضی الله عنه د ویخ پاتې کیدو ذمه واری واخستله. خو اوده شو. او په هغه وخت کښې رابیدار شو. چه په دوی باندې نمر اولکیدلو. نو نبی ﷺ د هغه ځانې نه کوچ حکم او کړلو. او وړاندې لږل. کله چه نمر په نیزه اوچت شو. نو نبی ﷺ راکوز شو. اودس ته او کړلو. او موذن ته ته د دان حکم او کړلو. بیا ته دوه رکعت او کړل. یعنی د صبا سنت، بیا دمانځه دپاره اقامت اوشو. بیا د صبا مونځ اوشو. لکه څنگه چه به نه روزانه کولو. او ښکاره ده. چه نبی ﷺ به د صبا په مانځه کښې په قرات باندې جهر کولو. نو ثابت شوه. چه نبی ﷺ به دلیل التعرّیس په موقع د صبا د مونځ قضا په قرات بالجهر سره راوړے وی.

(۱) أخرجه ابوداود في الصلاة باب رفع الصوت بالقراءة في الليل رقم ۱۱۳۲ رحمه الله.

(۲) رواه مسلم في المساجد ومواضع الصلاة رقم الحديث ۳۱۱ ومالك في الموطأ كتاب الوضوء باب الصلاة عن النعم عن الصلاة رقم الحديث ۲۶ والبيهقي في السنن الكبرى (۵۹۳/۱) موصولاً عن سعيد بن المسيب عن أبي هريرة رضي الله عنه.

كَيْفِيَّةُ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ أَوْ كَيْفِيَّةُ ذِكْرِ شَيْءٍ قَضَا مُوْنُ خَاتِلَةٍ كَوِي. نَوَ اخْفَاءُ وَاجِبٌ دَه. أَوْ دَه تَه پَه جَهَرُ أَوْ اخْفَاءُ كَنْبِي اِخْتِيَارِ نَشْتَه. هَم دَا قَوْلِ صَحِيحِ دِي.

هَلَكَةُ دَعْدَمِ تَخْيِيرِ دَلِيلِ دَا دِي. چَه قَضَا دَا مُوَافَقِ وَي. أَوْ دَشِبِي دَ مُوَخُونُو پَه اِدا كُولُو كَنْبِي مُنْفَرِدِ تَه اِخْتِيَارِ دِي. كَه جَهَرِ كَوِي. أَوْ كَه اخْفَاءُ.

الْقَاعِدَةُ فِي الْجَهْرِ وَالْإِخْفَاءِ حَاصِلُ دَا دِي. چَه جَهَرُ أَوْ اخْفَاءُ پَه شَرَعِي تَوْفِيقِ بَانْدِي مُوَكَوَّفِ دِي. أَوْ مُوْنَرِ پَه شَرِيعَتِ كَنْبِي جَهَرِ پَه دَوُو طَرِيقُو بَانْدِي بِيَا مُوْنَدِي دِي.

① يُو دَجْهَرِ وَجُوبِ دَا پَه هَفَه وَخْتِ كَنْبِي چَه پَه جَمَاعَتِ سِرِه جَهَرِي مُوْنُ كَوِي. كَه اِدا وَي اَوْ كَه قَضَا وَي.

② دَوِيمِ جَهَرِ مُخِيرِ: دَا پَه هَفَه وَخْتِ كَنْبِي دِي. كَلَه چَه مُنْفَرِدِ پَه وَخْتِ كَنْبِي دِنْتَه جَهَرِي مُوْنُ كَوِي. أَوْ دَلْتَه چَه مُنْفَرِدِ دَ نَمَرِ رَاخْتُو نَه پَسِ جَهَرِي مُوْنُ كَوِي. نُو پَه دَوَارُو خَبَرُو كَنْبِي يُوهُ خَبَرَه هَم نَشْتَه. يَعْنِي نَه پَه جَمَاعَتِ سِرِه مُوْنُ شْتَه. أَوْنَه وَخْتِ، نُو خَكَه پَه دِي صَوْرَتِ كَنْبِي تَه جَهَرِ وَاجِبِ دِي. أَوْنَه جَهَرِ مُخِيرِ، بَلَكَه اخْفَاءُ وَاجِبِ دَه.

د وِترو دري رَكَعَتونه په يو سلام پوره كول

وَالْوُتْرُ ثَلَاثُ رَكَعَاتٍ أَوْ ثَرْدِي رَكَعَتُونَه دِي لَا يُفْصَلُ بَيْنَهُنَّ يَكْلَاهُ پَه دِي كَنْبِي يَه پَه سَلَامِ سِرِه جَدَانِي نَه كَوِي

هَلِ الْمَلْفَةُ ① لَا يَفْصَلُ، فَصْلُ فَصْلًا (ض): جَدَا كُول

تَضْرِيحُ: ① أَوَالُ الثَّلَاثَةِ فِي رَكَعَاتِ الْوُتْرِ وَاسْلَامَه دَ وِترو د رَكَعَتُونُو پَه شَمَارِ كَنْبِي اِخْتِلَافِ دِي. أَوْ پَه دِي خَبَرِه كَنْبِي هَم اِخْتِلَافِ دِي. چَه وِتَرِ پَه پَه يُو سَلَامِ سِرِه كَوِي. أَوْ كَه پَه دَوُو سَلَامَتُو سِرِه، ① د اِخْتِلَافِ عَالِمَانُو بَيْنَهُنَّ پَه نِيَزِ دَ وِترو دَرِي رَكَعَتُونَه پَه يُو سَلَامِ سِرِه وَاجِبِ دِي. پَه مِيْنُغِ كَنْبِي يَه پَه سَلَامِ گِرْخُولُو سِرِه فَصْلِ نَه كَوِي.

هَلَالَه: ② زَمُونِ دَلَالِ دَادِي. ① دَحَضَرَتِ عَانِشَه رَضِي عَنْهَا نَه نَقْلِ دِي. [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُوْتِرُ ثَلَاثَ رَكَعَاتٍ]

① حَسَنُ بَصْرِي رَضِي عَنْهُ پَه يُو سَلَامِ دَ وِترو دَ وِترو دَرِي رَكَعَتُونُو اِجْمَاعِ نَقْلِ كَرِي دَه. دَحَسَنُ بَصْرِي

(نَه مَرُو دِي. [عَنْ أَجْمَعِ الْمُسْلِمِينَ عَلَى أَنَّ الْوُتْرَ ثَلَاثٌ لَا يَسْلَمُ إِلَّا آخِرَهُنَّ] يَعْنِي فَرْمَانِي. چَه مُسْلِمَانَانُو پَه دِي خَبَرِه بَانْدِي اِجْمَاعِ كَرِي دَه. چَه وِتَرِ دَرِي رَكَعَتُونَه دِي. صَرَفِ دَدِي پَه آخِرِ كَنْبِي يَه سَلَامِ گِرْخُوِي. ② [عَنْ حَاشِيَةِ ﷺ] قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا يَسْلَمُ الرَكَعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الْوُتْرِ] يَعْنِي حَضَرَتِ عَانِشَه رَضِي عَنْهَا فَرْمَانِي. چَه نَبِي ﷺ يَه دَ وِترو پَه اُولُونُو دَوُو رَكَعَتُونُو كَنْبِي سَلَامِ نَه گِرْخُولُو.

② دَ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِي عَنْهُ نَه نَقْلِ دِي. [وَتَرَاللَّيْلِ ثَلَاثٌ كَوِتَرَالنَّهَارِ] يَعْنِي دَشِبِي وِتَرِ دَرِي رَكَعَتُونَه دِي. لَكَه دَ وَرْخِ وَتَرِ چَه دَرِي رَكَعَتَه دِي. دَ وَرْخِي دَ وِترو نَه مُرَادِ دَ مَايْنَامِ مُوْنُ دِي. (فَتْحُ الْقَدِيرِ)

③ أَبُو خَالِدِ بَيَانِ كَرِي دِي. چَه مَا دَ جَلِيلِ الْقَدَرِ تَابِعِي أَبُو الْعَالِيَةِ رَضِي عَنْهُ نَه دَ وِترو پَه بَارَه كَنْبِي تَبَسُّو اَوْ كَرُولُو. نُو وِي فَرْمَانِي. [عَلَيْنَا أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنْ الْوُتْرَ مِثْلُ صَلَاةِ الْغُرُبِ هَذَا وَتَرَاللَّيْلِ وَهَذَا وَتَرَالنَّهَارِ] يَعْنِي مُوْنَرِ تَه دَ نَبِي ﷺ صَحَابُو تَعْلِيمِ رَاكَرِي دِي. چَه وِتَرِ دَ مَايْنَامِ دَ مُوْنُ پَشَانِ دِي. دَا دَشِبِي وِتَرِ دِي. أَوْ دَا يَعْنِي مَايْنَامِ دَ وَرْخِي وِتَرِ دِي. دِي نَه هَم مَعْلُومَه شُوَه. چَه دَ مَايْنَامِ پَشَانِ وِتَرِ هَم دَرِي رَكَعَتُونَه

- ① من عاشته عاشته أن النبي ﷺ كان يوتر ثلاثاً يقرأ في الركعة الأولى، سبح اسم ربك، وفي الثانية قل يا أيها الكافرون في الثالثة قل هو الله أحد، والمعوذتين [يعني نبی ﷺ به درې رکعتہ وتر کول، په اولنۍ رکعت کښې به نه (سبح اسم ربك) او په دویم رکعت کښې به نه (قل يا ايها الكافرون) او په دریم رکعت کښې به نه (قل هو الله أحد) او معوذتين وئيل.
- ② مشهور اثر دې. [دې رسول الله ﷺ من البتراء] يعني نبی ﷺ د صلاة بتيرا، يعني د يو رکعت کولو نه منع فرمائيل ده.

په وترو کښې د قنوت وئيلو محل

وَقَعْتُ فِي الثَّلَاثَةِ قَبْلَ الرَّكْعَةِ اَوْ يَدْرِمُ رَكَعَتِ كُنْبِي د رُكُوعِ نَه وړاندې د قنوت وائی.

هل اللغة ① يقنت، قنت قنوتاً (ن): اطاعت کول، په مانځه کښې اودريدل، د الله تعالى په وړاندې عاجزی کول، دعائې قنوت لوستل]

تصريح < محل قنوت الوتو > په دې عبارت کښې د دعاء قنوت محل ذکر دې. زمونږ په نیز د دعاء قنوت محل د رکوع نه وړاندې دې.

والله ① دليل د ابی بن کعب رضي الله عنه روايت دې. [آن رسول الله ﷺ کان يوتر فيقنت قبل الركوم] يعني نبی ﷺ به وتر کولو. نو قنوت به نه د رکوع نه وړاندې وئيل. کوم الفاظ چه صاحب د، هدايه، بيان کړي دي. هغه د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نه نقل دي.

② [من عاصم الأحول سألت ألسأمن القنوت في الصلاة قال نعم قلت أكان قبل الركوم أو بعده قال قبله قلت فإن فلاناً أخبرني منك أنك قلت بعده قال كذب إنما قنت رسول الله ﷺ بعد الركوم شهراً] يعني د عاصم احول نه نقل دي. چه ما د حضرت انس رضي الله عنه نه په مانځه کښې د قنوت په باره کښې تپوس اوکړلو. نو هغوی اوفرمانيل. او ما تپوس اوکړلو. چه د رکوع نه وړاندې که پس؟ وے فرمائيل. د رکوع نه وړاندې، ما اوښي. چه فلاښي ماته ستاسو د طرفه دا خبر راکړې دې. چه تاسو وائي. چه د رکوع نه پس قنوت وائي انس رضي الله عنه اوفرمانيل. چه هغه کس دروغ وائي. نبی ﷺ صرف يو مياشت د رکوع نه پس قنوت وئيل دې.

په اول کال کښې د قنوت وئيلو حکم

في جميع السنة به پوره کال کښې به قنوت وائی.

تصريح < مدة القنوت > ① په وترو کښې ټول کال دعائې قنوت وئيل واجب دی. دليله < دليل دا حديث دې. چه نبی ﷺ حسن بن علی رضي الله عنه ته د دعاء قنوت تعليم ورکړلو. او بيانه ورته اوفرمانيل. [اجعل هذا لي وترك] يعني دا دعاء په خپل وترو کښې داخله کړه. په دې کښې د رمضان غير رمضان څه تفصيل نشه. نو پوره کال دعاء قنوت وئيل ثابت شو.

په وترو کښې د فاتحه او سورت د لوستلو حکم

وَقَرَأَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ مِنَ الْوُتْرِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ او د وترو په هر رکعت کښې به فاتحه وسورة معها او يو سورت به د دې سره لولی

هَلِ اللَّفْظُ ① يَقْرَأُ، قَرَأَ (ف): لَوْسْتَل ② تِسْرَ تِسْرًا: أَسَانِيدَلْ

تَضْرِيحُ > وَجوبُ اللَّفْظَةِ وَهِيَ السُّورَةُ فِي الْوُتْرِ > د و ترو په هر رکعت کښې د سور فاتحه او بل يو سورت وئيل په اتفاق سره واجب دي.

دليله > د امام ابوحنيفه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په نيز وتر اگرچه واجب دی خو چونکه د و ترو د وجوب ثبوت په سنت سره دي او سنت مفيد د يقين نه دی نو ځکه ددي په وجوب کښې يو قسم شک پاتې شو نو د احتياط د وجه امام ابوحنيفه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په هر رکعت کښې قرات واجب او گرځولو لکه څنگه چه په سنتو او نوافلو کښې په هر رکعت کښې قرات واجب دي.

د قنوت لوستلو طريقه

قَاتٍ أَرَادَ أَنْ يَكُنْتُ أَوْ كَهَ قَنُوتٍ وَئِيلَ غَوَارِي كُتِبُوا تَكْبِيرُ دے او وانی وَرَقَمَ يَدَايِهِ لَمْ تَكُنْتُ. اولاسونه به پورته کړي او بيا دې قنوت او وانی

هَلِ اللَّفْظُ ① اراد، اراد ارادة: اراده کول ② کبر، کبر تکبيراً: لونی بيانول، تکبير وئيل ③ رفع، رفع رفعاً (ف): اوچتول

تَضْرِيحُ > تَكْبِيرُ الْقَنُوتِ > مسئله دا ده چه په دريم رکعت کښې د سورة فاتحه د قرات او ضم د سورت نه پس چه کله د دعاء قنوت وئيلو اراده او کړي نو خپل دواړه لاسونه به د غوږونو پورې پورته کړي او تکبير دے او وانی بيا دے دعائ قنوت او وانی تکبير وئيل واجب دي.

دليله > دليل دا دي چه د مصلی حالت بدل شو په دې طريقه چه اول په حقيقي قرات کښې مشغول وو او اوس په شبيه قرات يعنی دعاء قنوت کښې مشغولېږي او چونکه تکبيرات مشروع شوی دی د حالت تبديلي په وخت کښې نو ځکه په دې موقع هم تکبير وئيل واجب دي.

الإِغْرَاضُ عَلَى الدَّلِيلِ > خو په دې دليل باندې بعضي حضراتو لَعْنَةُ اعْتِرَاضٍ كَرِي دې هغه دا چه تکبير په هغه وخت کښې مشروع شوې دي کله چه په افعالو کښې دننه تبديلي واقع شي يعنی د يو فعل نه بل فعل ته د منتقل کيدو په وخت کښې لکه د تيميدو په وخت يا د اودريدو په وخت تکبير مشروع دي په اقوالو کښې دننه د تبديلي په وخت تکبير مشروع نه دي تاسو غور او کړي چه مصلی کله ثناء او وانی او قرات شروع کړی نو په هغه وخت کښې تکبير نشته حالانکه د ثناء نه پس د قرات طرف ته حالت بدليږي نو معلومه شوه چه د اختلاف احوال او اقوال په وخت کښې تکبير مشروع نه دي بلکه د اختلاف افعال په وخت کښې مشروع دي.

الجواب عن الإِغْرَاضِ > ددې جواب دا دي چه په دې حالت کښې لاسونه پورته کول د نبی ﷺ د قول [لَا تِلْوَ] لَئِيْدِي [لَا سَمَ مَوَاطِنَ] د نه ثابت دی او په مانځه کښې دننه بغير د تکبير نه د لاسونو اوچتولو غير مشروع دی لکه تکبير د افتتاح او تکبيرات د اخترونو، نو په دې حديث سره تکبير وئيل هم ثابت شو.

د و ترو نه سوا د قنوت وئيلو حکم

وَلَا يَكُنْتُ فِي صَلَاةٍ غَيْرِهَا وَ د و ترو نه سوا به په بل مونځ کښې قنوت نه وانی

هل اللغة ① شهر: میاشت ⑦ ترکه، ترک ترکا (ن): پریخودل

تخريج < عدم القنوت في غير الوتو > د وترو نه سوا په بل مونخ کښې قنوت نشته.

دالله ① د احنافو نسخ دليل د ابن مسعود رضی الله عنه حديث دي. [ان النبي ﷺ قنن في صلاة الفجر شهرا ايد موحل من ايام العرب] نبي ﷺ يوه میاشت د صبا په مانځه کښې قنوت ونيول. د عريو د يوے قبله دپاره نه خبرې کولې.

⑦ په خپله د حضرت انس رضی الله عنه نه نقل دي. چه [قال قنن رسول الله ﷺ في صلاة الفجر شهرا اوقال

اربعين يوما حل اهل ذكوان عصمة حين تتلوا القرآن وهم سبعة رجال او ثمانون] يعنى نبي ﷺ يو میاشت يا خلويسبت ورځې قنوت ونيولې وو. مقصد هغه خلقو ته خبرې کول وو. چا چه اوي يا اتيا قاريان شهيدان کړي وو. ددې حديث نه هم معلومه شو. چه نبي ﷺ د صبا په مانځه کښې د خو ورځو نه علانه دعاء قنوت نه دے ونيولې.

⑨ ابو عثمان نهدي رحمه الله فرماني [صليت خلف ابى بكر رضي الله عنه سنتين و صليت خلف عمر رضي الله عنه كذلك فلم ارواحدا منها يا قنن في صلاة الفجر] يعنى ما په ابوبكر او عمر رضی الله عنهما پسې دوه كاله مونخ كړې دي. خو په دوى كښې مړه څوك هم د صبا په مانځه كښې د دعاء قنوت په ونيول نه دے ليدلې.

د قراآت دپاره د سورت مقرر كولو حكم

وَلَيْسَ فِي شَيْءٍ مِنَ الصَّلَاةِ قِرَاءَةُ سُورَةٍ يَعْزِيهَا بِهَيْئِ مَوْخِ كُنْهِي د مقرر سورت لوستل نشته. لَا يَجُوزُ بِغَيْرِهَا چه د هغې نه سوا بل جائز نه وي. وَيَكْرَهُ اَوْ مَكْرُوه دى اَنْ يَتَخَذَ قِرَاءَةَ سُورَةٍ يَعْزِيهَا لِلصَّلَاةِ چه يو معين سورة د يو مانځه د قراآت دپاره مقرر كړى لَا يَقْرَأُ فِيهَا غَيْرَهَا چه د هغې نه سوا پكښې بل نه لولى

هل اللغة ① لا يجوز، جاز جواز (ن): جائز كيدل

تخريج < تعين سورة أو آية لصلاة > مسئله دا ده. چه په يو مونخ كښې داسې په تعين سره يو معين سورت ونيول چه د هغې نه سوا په بل باندې مونخ جائز نه وي. ټيك نه ده.

دالله ① دليل دالله تعالى دا قول ﴿فَأَقْرَعُوا مَا تَكْسِرُونَ الْقُرْآنَ﴾ اطلاق دي. اود اطلاق تقاضا دا ده. چه هېڅ يو سورت متعين نه وي.

گواه تعين سورة أو آية > اود يو مونخ دپاره د څه سورت يا آيت تعين كول مكروه دى.

دالله ① څكه چه په دې كښې يوڅود باقى قرآن پريخودل لازميږي ⑦ اودويم د تفضيل وهم پيدا كيږي. چه دا سورت د قرآن په نورو سورتونو باندې افضل دي. حالانكه په افضليت كښې ټول قرآن برابر دي.

د مونخ د صحت دپاره د هم له هم قراآت اندازه

وَأَذْنِي مَا يَجُزُّ مِنَ الْقِرَاءَةِ فِي الصَّلَاةِ اود قراآت ادنى مقدار كوم چه په مونخ كښې كافى كيږي. مَا يَتَنَاقَلُهُ اِسْمُ الْقُرْآنِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رحمه الله هغه چه شامليري هغې ته نوم د قرآن د امام ابو حنيفه رحمه الله و قال أَبُو يُونُسَ وَ مُحَمَّدٌ اَوْصَابِيْن ﷺ فرماني لَا يَجُزُّ جَائِزٌ نَه دى اَقْلَ مِنْ ثَلَاثَ

آیاتِ قصارِ و آیه طویلہ پہ کم د درې وړو آیاتونه یا یو اوږد آیت نه بغیر

حل المسئلة ① یجزي، اجز اجزاء: کفایت کول، بدله ورکول ⑦ قصار: وړوکې

توضیح: **إني ما يجوز به الصلاة** په دې عبارت کښې د [مايجوز به الصلاة] مقدار بیانېږي. که په حضر کښې وی او که په سفر کښې وی. نو فرمانی. چه د امام ابوحنيفه رحمه الله په نیز د قرات ادنی مقدار چه په هغې باندې مونځ جائز کیږي. یو آیت دي. نو که یو آیت په دوو کلمو یا په زیاتو مشتمل وی. نو په

اتفاق د مشانخو پرې مونځ جائز دي. لکه د الله تعالی قول **﴿ثُمَّ قِيلَ أَنْفِثْ قَدْزَ ۖ ثُمَّ تَنَفَّسْ ۖ﴾**

دليله > دليل د الله تعالی قول دي. چه **﴿فَأَقْرَعُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾** په دې باندې استدلال داسې دي. چه دا مطلق دي. په دې کښې د آیت او ما فوق الآيت څه تفصيل نشته. نو لکه څنگه چه مافوق الآيه د جواز الصلاة دپاره کافی دي. دغه شان یو آیت هم کافی دي. او ددې وجه دا ده. چه یو آیت په حقیقت کښې هم قرآن دي. او حکماً هم، حقیقتاً قرآن کیدل خو ښکاره خبره ده. او حکماً ځکه دي. چه د یو آیت قرات په حائضه او جنب باندې حرام دي. نو یو آیت به د قرآن په اطلاق کښې داخل وی.

الإشكال > خو په دې باندې اشکال کیږي. هغه دا چه که **﴿فَأَقْرَعُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾** مطلق دي. او په دې کښې څه تفصيل نه وی. نو لکه څنگه چه یو آیت دجواز دپاره کافی دي. نو دغه شان د یو آیت نه کم باندې به هم مونځ جائز وی. ځکه چه اطلاق دواړو ته شامل دي. حالانکه د آیت نه په کم باندې مونځ جائز نه دي. نو دغه شان په یو آیت باندې هم پکار ده چه مونځ جائز نه شی. حالانکه امام صاحب د جواز قائل دي.

الجواب > ددې جواب دا دي. چه د آیت نه کم په اجماع سره د قرآن په اطلاق کښې داخل نه دي. ځکه چه مطلق کله او نیلی شی. نو ددې نه د هغې فرد کامل مراد وی. او د قرآن فرد کامل هغه دي. کوم چه په حقیقت کښې هم قرآن وی. او په حکم کښې هم قرآن وی. د آیت نه کم اگر چه په حقیقت کښې قرآن دي. لیکن حکماً قرآن نه دي. نو ځکه د آیت نه د کم قرات د جنب او حائضه دپاره جائز دي. نو د آیت نه کم په اجماع سره په **﴿فَأَقْرَعُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ﴾** کښې داخل نه دي.

الاقتراض > او که څوک دا اوواڼی. چه کله [مادون الآيه] د قرآن په اطلاق کښې داخل نه دي. نو آیت د هـم ددې سره لاحق کړې شی.

الجواب > نو ددې جواب صاحب دهادیه رحمه الله دا ورکړې دي. چه آیت د [مادون الآيه] په معنی کښې نه دي. نو ددې وجې د [مادون الآيه] سره نه لاحق کیږي.

ملهب الصحابين > صاحبین رضي الله عنهم فرمانی. چه د [مايجوز به الصلاة] مقدار درې واړه آیاتونه دی. یا یو لونی آیت لکه آیه الكرسي او آیت مداینه.

دليلهما > دصاحبینو رضي الله عنهم دليل دا دي. چه د وړو درې آیاتونو یا یو لونی آیت نه کوم لوستونکی ته په عام عرف کښې قاری د قرآن نشی و نیلي. نودده قرآن به د مادون الآيه د قرات سره مشابه نه وی. او مادون الآيه د مانخه دپاره کافی نه دي. نو د دریو وړو آیاتونو یا د یو لونی آیت نه کم قرات هم کافی نه وی. د صاحبینو رضي الله عنهم د دليل حاصل دا دي. چه یو آیت اگر چه په حقیقت کښې قرآن دي. خو په عرف

کښې په درې وړو آياتونو يا يو لوني آيت باندې د قرآن اطلاق کيږي. نوځکه به دے طرف ته رجوع کولې شي.

د وترو احکام

حکم الوتر: د وترو په مسئله کښې د امام ابوحنيفه مذهب دا دې چه وتر واجب دی.

① **دالله** سردار دوجهان عليه السلام فرمايلي دي. [الوترحق واجب لمن لم يوتر فليس منا] يعنى وتر حق واجب دی. چا چه وتر اونکړلو. نو هغه زمونږ نه نه دي. (ابوداود) په مسلم شريف کښې د ابوسعيد خدری رضي الله عنه حديث دي. [ان النبي صلى الله عليه وسلم قال اوتروا قبل ان تصبحوا] يعنى نبی صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي. د صبا راخو نه وړاندې وړاندې وتر کوي. په دې حديث کښې [اوتروا] د امر صيغه ده. او په وجوب باندې دلالت کوي.

② د امام ابوحنيفه رحمه الله دليل د نبی صلى الله عليه وسلم دا ارشاد دي. [ان الله تعالى زادكم صلاة الا وهي الوتر فصلوها ما بين العشاء الى طلوع الفجر]

الاستدلال بالوجه الثلاثة لوجوب الوتر من الحديث: صاحب د عنايه رحمه الله ليکلي دي. چه ددې حديث نه په څو طريقو سره استدلال شوې دي. ① اول دا چه د زيادت نسبت الله تعالى ته شوې دي. اود سنتو نسبت رسول الله صلى الله عليه وسلم ته کيږي. نو که وتر سنت وي. نو په حديث کښې به الله تعالى ته د نسبت په ځانې رسول صلى الله عليه وسلم ته شوې وو. خو چونکه نبی صلى الله عليه وسلم ته نسبت نه دے شوې. نو د وترو مونږ سنت نه دي. بلکه واجب دي.

② دويم دا چه په يو څيز باندې زيادت په هغه وخت کښې کيږي. چه [شع مودعليه] په کوم چه زيادت شوی وي. (محدود العدد وي. او دا خبره منلې شوې ده. چه نوافل غير محدود دي. ددې څه انتها نشته. نو زيادت په فرائضو کښې کيږي. ځکه چه محدود العدد دي. او چونکه مزيد د کوم چه زيادت شوی وي) د مزيد عليه د جنس نه کيدل ضروري دي. نوځکه ددې مقتضى دا ده. چه په فرائضو د کوم څيز زيادت شوی وي. يعنى وتر دے هم فرض وي. خو چونکه حديث خبر واحد دي. او دا غير قطعي دليل دي. او په دليل غير قطعي سره واجب نه ثابتيږي. اونه پرے فرض ثابتيږي. نو ځکه وتر واجب نه دی.

③ دريم دا چه په ذکر شوی حديث کښې [فصلوها] د امر صيغه ده. او امر دپاره د وجوب وي.

نو ددې نه هم د وجوب ثبوت کيږي.

مذهب الصحابين: دويم دا چه وتر سنت موکده دی. هم دا صاحبينو رضي الله عنهم او امام شافعي رحمه الله اختيار کړے دي.

① **دالله** صاحبينو رضي الله عنهم دليل دا دي. چه په وترو کښې د سنتو آثار ښکاره دي. مثلاً د سنتو پشان د وترو منکر هم کافر نه دي. او نه د وترو دپاره اذان کولې شي. لکه د سنتو دپاره چه اذان نشته. نو معلومه شوه. چه وتر سنت دی.

الجواب عنه: خو د دې نه جواب دا دي. چه د وترو منکر ځکه کافر نه دي. چه د وترو ثبوت په سنت غير متواتره سره دي. او دا چه د امام ابوحنيفه رحمه الله نه روايت شوې دي. چه وتر سنت دی. ددې معنى هم دا ده. چه د وترو ثبوت په سنت سره شوې دي. او چونکه د وترو مونږ د ماسخوتن په وخت کښې ادا

کولی شی. نو خکه د ماسخوتن په اذان او اقامت باندې اکتفاء کړې شوې ده. د وترو دپاره د خائله اذان او اقامت ضرورت نشته.

⑦ صاحب د شرح نقایه رحمه الله د صاحبینو ټول د طرفه نقلی دلیل بیان کړې دي. دلیل دا دي. چه نبی ﷺ یو باندیچی ته وفرمائیل. [عس صلا کتبهن الله ملک قال هل علی غیرها قالا لا ان تطوم] یعنی الله تعالی په تا باندې پنځه مونځونه فرض کړی دي. باندیچی اوو نیل. آیا ددې نه علاوه هم په ما باندې فرض شته. نبی ﷺ وفرمائیل. نه مگردا چه نقل کوي. ددې حدیث نه معلومه شوه. چه د پنځه وخته مونځونو نه علاوه باقی ټول نفل دی. نود وترو وجوب نه ثابتیږي. خکه چه وتر د پنځو مونځونو نه علاوه دی.

العواب عنه > خود دي نه جواب دا دي. چه دا حدیث د وجوب وتر نه وړاندې دي.

⑧ دویم دا چه په صحیحونو کښې د ابن عمر رضی الله عنهما نه نقل دی. [ان النبی ﷺ اوتر علی البعیر] یعنی نبی کریم ﷺ وتر په سورلی باندې کړې دی. او دا خبره ښکاره ده. چه په سورلی باندې نفل مونځ ادا کیږي. فرض او واجب نه ادا کیږي. که وتر واجب مونځ وو. نو نبی ﷺ به په سورباندې نه وو ادا کړي.

العواب عنه > خو ددې جواب د طحاوی رحمه الله د قول مطابق دا دي. چه حدیث د ابن عمر د حدیث حنظله بن ابی سفیان عن نافع عن ابن عمر رضی الله عنهما سره معارض دي. د حنظله د حدیث الفاظ دا دي. [انه کان یصلی علی راحلته ویوتر یالأرض ویوم أن النبی ﷺ فعل ذلك] یعنی ابن عمر رضی الله عنهما به په خپله سورلی باندې مونځ کولو. خو وتر به یې په زمکه کولو. او ابن عمر رضی الله عنهما به فرمائیل. چه نبی ﷺ داسې کړی دي. یعنی وتر به په زمکه باندې ادا کولو. نو هرکله چه د ابن عمر رضی الله عنهما په دواړو روایاتونو کښې تعارض راغلو. نو دواړه ساقط شول.

د قرأت خلف الامام نزعی حکم

وَلَا يَقْرَأُ الْمُؤْتَمِرُ خَلْفَ الْإِمَامِ او مقتدی به په امام پسي شاته قرأت نه کوي

هل اللغة > ① لا یقرا، قرا قراءة (ف): لوستل ⑦ موتم: مقتدی ⑧ حظ: صحه ⑨ انصات: چپ پاتې کیدل ⑩ استماع: غوږ کیځودوسره اوریدل]

تشریح > عدم قراءة الفاتحة خلف الإمام > امام قدوری رحمه الله د احنافو ټول مسلك نقل کوي. وفرماني. چه مقتدی به په امام پسې بیخی قرأت نه وائی. نه فاتحه او نه سورت، که جهري مونځ وی او که سری مونځ وی. قرأت خلف الامام مکروه دي. خکه چه د قرأت خلف الامام په باره کښې وعید راغلي دي (د) ١.

١، البته دامام محمد رحمه الله نه یو روایت دا دي. چه د احتیاط دپاره قرأت فاتحه خلف الامام مستحسن دي. خکه چه د عباد بن صامت رحمه الله حدیث کښې دي. چه [لا تفعلوا ذلك الا بقامة الكتاب فانه لا صلاح لمن لم

یقرأها]

٢، مطلب الشافعي رحمه الله :- دامام شافعی رحمه الله په سورة فاتحه کښې اختلاف دي. یعنی په مقتدی باندې د امام شاه ته فاتحه و نیل واجب ده. دامام شافعی رحمه الله قدیم قول خو دا دي. چه په مقتدی باندې په سری منځ کښې چه په کومو رکعتونو کښې جهر نه وي. به هغه کښې فاتحه و نیل واجب دی. هم دا د امام

والله > ① دليل د نبی ﷺ ارشاد دی: [من كان له [امام قراءه الإمام له قراءه] وجه د استدلال دا ده، چه دامام قرات حکماً د مقدی دپاره کافی کیږي. نو هرکله چه د مقتدی دپاره حکماً قرات موجود شو. نو اوس به مقتدی دوباره قرات نه کوي. ځنې د مقتدی به دوباره قرات کول لازم شی. حالانکه په مانځه کښې دوباره قرات کول مشروع نه دي.

② نبی ﷺ فرمایلی دی: [إذا قرأتم القرآن فامضوا] کله چه امام قرات کوي. نو تاسو چپ اوسی:

③ او الله تعالی ارشاد دي: ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ یعنی کله چه قرآن لوستلې شی. نو تاسو غوږ اېږدئ. اوچپ اوسی: اودا آیت د مونځ په باره کښې نازل شوې دي. ځکه چه د ابن عباس رضی الله عنه مروی دي. چه [أن أصحاب رسول الله ﷺ قرأوا خلفه فخلط عليه القراءة فنتزلت] یعنی د رسول الله ﷺ صحابو په نبی ﷺ پسې قرات لوستلو. نو نبی ﷺ باندې په قرات کښې گډوډۍ راغلې. نو دا آیت نازل شو.

④ د ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دي. [انه ﷺ قال إذا جعل الإمام ليؤتم به فإذا كبر فكبروا وإذا قرأ فامضوا] یعنی امام ددې دپاره مقرر شوې دي. چه دده اقتداء اوکړې شی. کله چه هغه تکبیر وائي. نو تاسو هم تکبیر وائي. او کله چه هغه قرات وائي. نو تاسو چپ اوسی:

⑤ نبی ﷺ فرمایلی دی: [من قرأ خلف الإمام ففي فيه جيرة وقال قد عطا السنة] کوم کس چه په امام پسې قرات او وائي. نو دهغه په خوله کښې سکر وټه واچوئ. اووې فرمائیل چه ده د سنت نه خلاف اوکړلو.

⑥ د سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه نه نقل دي. [انه قال من قرأ خلف الإمام فسدت صلاته] یعنی کوم کس چه په امام پسې قرات او وائل. نو د ده مونځ فاسد شو.

⑦ د حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه نه نقل دي. [قال ليت لم الذي يقرأ خلف الإمام حجراً أو غير ذلك] عمر بن خطاب رضی الله عنه فرمائي. کوم کس چه په امام پسې قرات وائي. کاش چه دده په خوله کښې کاني وې.

وَمَنْ أَرَادَ الدُّخُولَ فِي صَلَاةٍ غَيْرِهِ أَوْ حُكِيَ بِهِ ارَادَهُ أَوْ كَرِيَ د داخلیدو په مانځه د بل چا کښې يَخْتَلِعُ إِلَى يَتَخَلَّفُ نو دې محتاج دي دوو نيتونو ته يَتَأْتِي الصَّلَاةَ وَيَتَأْتِي الْمَتَابِعَةَ نيت د مانځه اونيت د تابعدارئ دامام

توضیح > په دې عبارت کښې صاحب د قدوري رحمه الله فرمائي کله چې يو کس د بل چا په مانځه کښې د داخلیدو اراده اوکړي یعنی په هغه پسې اقتداء کول غواړي نو ده دپاره دوه څيزونه ضروري دي يو د مانځه د نيت چې زه دا فلاني مونځ کوم مثلاً د صبا مونځ کوم او دويم د امام د تابعدارئ نيت کول ورله هم ضروري دي چې زه په دې امام پسې اقتداء کوم باقي د معين امام نيت ضروري نه دي بلکه د مطلق امام د تابعدارئ نيت به کوي ځکه که ده د يو معين امام مثلاً په زيد پسې د اقتداء نيت اوکړو. او هغه بې اودسه شو عمرو ئې خپل خليفه جوړ کړو. نو

مالك رحمه الله قول دي. اود امام شافعي رحمه الله قول جديد او صحيح مذهب دا دي. چه په مقتدی باندې په هر مانځه کښې فاتحه ونيل واجب دي. که جهري مونځ وي او که سري وي.

په دې صورت کښې به د ده مونځ ماتيری نو د دې وجې د مطلق امام د تابعداري نيت پکار دي.
د امامت د احکامو بيان

بَابُ الْإِمَامَةِ

ترجمه (د) باب د امامت (د احکامو په بيان کښې) دي

د جماعت شرعي هېئت

وَالْجَمَاعَةُ سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ جَمَاعَتِ سَنَتِ مُؤَكَّدَةٌ دي.

هل اللغة > لا يتخلف، تخلف تخلفا: روستو پاتې کيدل]

توضيح > الربط بما قبله > امام قدوري رحمه الله ورائدې د امام د افعالو ذکر او کړل. يعنې وجوب جهراو
جوب اخفاء. تحديد د قرات او د مقتدى د افعالو ذکر نه او کړلو يعنې وجوب استماع او انصات، اوس
دلته د امامت د مشروعيت صفت بيانوي. نو د ټولونه وړاندې د امام ذکر کوي. په دې پسې د امامت
د خواصو بيان دي.

حكم الجماعة > جماعت سنت مؤكده دي. ځكه چه نبى ﷺ فرمايلى دي. جماعت د سنن هدى څخه
دي. ددې نه به صرف منافق پاتې كيږي.

قسمي السنة > سنت په دوه قسمه دي. سنن هدى او دويم سنن زائد، ① سنن هدى هغه دي. په كوم باندې
چه نبى كريم ﷺ په طريق د عبادت مواظبت كړى وي. خو كله كله نه پرېخودلې وي. ددې پرېخودل
ضلالت دي. اودا په شعائرو د اسلام كښې دي.

② اوسنت زائده هغه دي. كوم چه نبى ﷺ په طريقه دعادت كړې وي. ددې په پرېخودلو كښې څه حرج
نشته. لكه د تهجدو مونځ، بهرحال جماعت سنت مؤكده دي. بغير د عذر نه ددې پرېخودل جائز نه
دي. تر دې كه د يو ښار خلق جماعت پرېږدي. نوهغوى ته به د جماعت د مونځ كولو حكم كولې شي. كه
هغوى په دې باندې عمل او كړلو. نو ډيره ښه ده. گنى هغوى سره قتال كول جائز دي.

دلائل سنبة الجماعة مؤكدا > د جماعت د سنت مؤكده كيدو تائيد ددې احاديثو نه هم كيږي. كوم چه د
جماعت په فضيلت كښې راغلى دي

① نبى ﷺ فرمايلى دي. الجماعة سنة من سنن الهدى لا يتخلف عنها الا منافق. جماعت د سنن هدى څخه دي
ددې نه به نه پاتې كيږي. مگر منافق. د

② نبى ﷺ ارشاد دي. [صلاة الجماعة افضل من صلاة أحدكم وحده بخمسة وعشرين درجة] يعنى د
جماعت مونځ د ځانله مونځ په نسبت يو په پنځويشت درجه افضل دي. او په يو روايت كښې دي. چه په
اوويشت درجه افضل دي.

③ امام ابو داود، ترمذى، او ابن ماجه د ابى بن كعب رضی الله عنه په حديث كښې روايت كړى دي. [صلاة الرجل
مع الرجل اثنى عشر صلاة، وصلاة الرجل مع الرجلين اثنى عشر صلاة، مع الرجل ورجل وامراه فهو أحب إلى الله تعالى] يعنى

(۱) حديث عبدالله بن مسعود رضي الله عنه رواه مسلم في المساجد ومواضع الصلاة رقم ۲۵۶، و ۲۵۷.

د دوو کسانو جماعت د ځان له کس دمونځ نه غوره دې. اود دوو کسانو مونځ د درې کسانو د جماعت نه غوره دې. او څومره چه زیات وی. دالله تعالی خوښ وی.

د امامت زیات هقدار

وَأَوَّلَى النَّاسِ بِالْإِمَامَةِ أُوْبِهِ خَلَقُو كُنْزِ دَامَامَتِ دِپَارِه بِنِه حَقْدَارِ هَغِه دِی اَعْلَمُهُمُ بِالْإِسْنَةِ کُوم کَس چِه د ټولونه زیات په سنت عالم وی.

هل اللغة > ① لابد: ضروری، د کوم نه چه بغیر څه لار نه وی ⑦ نقول، قال قولان: وینا کول ⑧ سانر: ټول [

تضريح > من هو احق بالإمامة > د امامت د ټولو نه زیات مستحق هغه کس دې. څوک چه سنتو باندې زیات واقف وی. یعنی دهغه احکامو زیات پیژندونکې وی. کوم چه د مانځه سره متعلق وی. مثلاً د مانځه شرطونه د مانځه ارکان د مانځه سنتونه اود دې آداب، خو په دې شرط چه [ما یجوز به الصلاة] قرات باندې قدرت لری.

دالله > ① نبی ﷺ فرمانیلي دی. ایزم القوم أقدمهم هجرة فإن كانوا في الجبهة سواء فأقهم في الدين فإن كانوا في الفقه سواء فأقهم للقرآن [(شرح نقایه) یعنی قوم ته به امامت هغه کس ورکوی. چه په هجرت کښې مقدم وی. اوکه په هجرت کښې ټول برابر وی. نویه دې کښې زیات پوهه به امامت ورکوی. اوکه په فقهات کښې هم ټول برابر وی. نوچه د قرآن ښه قاری وی. هغه به امامت ورکوی. په دې حدیث کښې افقه فی الدین په یعنی اعلم ته په اقرا باندې مقدم کړې شوې دې.

② حضرت انس رضی الله عنه حدیث دې. [إن الذين جمعوا القرآن على عهد رسول الله ﷺ أربعة كلهم من الأنصار أبى بن كعب ومعاذ بن جبل وزید بن ثابت وابوزید ؓ فهو لام أكثر إمامة من أبى بكر ؓ حتى قال ﷺ أقرتكم أبى بكر ؓ] یعنی د نبی ﷺ په زمانه کښې څلور کسان جامع د قرن وو. ددې څلورو واړو تعلق دانصارو سره وو. ابی بن کعب، معاذ بن جبل، زید بن ثابت ؓ او ابوزید ؓ نو دا څلور واړه ابوبکر رضی الله عنه ته به نسبت سره په قرآن ښه پوهیدونکي وو. خو د باوجود نبی ﷺ د امامت ورکولو دپاره ابوبکر رضی الله عنه وړاندې کړل. نو معلومه شوه. که په اقرا او اعلم کښې مقابله راشی. نو. ،، اعلم،، به مقدم کولې شی گنی، اقرا (به وړاندې کولې شی

په علمیت کښې د برابرۍ نه پس د امامت هقدار

فَإِنْ تَسَاوَأَبَا كِه په علم کښې ټول برابر وو فَأَقْرُوهُمْ رُڼو په دوی کښې چه څوک زیات قاری وی هغه به حقداروی.

هل اللغة > ① تساوا، تساوی تساویاً: برابر کیدل ⑦ اقرا: د ټولونه زیات قرات کونکې [

تضريح > تقديم الأقر. بعد العالم بالسنة > مسئله دا ده. که ،، اعلم بالسنة،، کښې د ټول جماعت خلق برابر وی. نو اوس به په دوی کښې چه څوک قاری وی. هغه به حقداروی.

دليله > دليل د نبی ﷺ قول دي. [يَوْمَ الْقَوْمِ أَقْرَأَهُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ كَانُوا سَوَاءً فَلَمْ يَلْمِهِمْ بِالسَّنَةِ] په دې حديث باندې وجه د استدلال ښکاره ده، خو په دوو طريقو باندې اعتراض کېږي. (۱)

الاعتراض الأول > اولنې اعتراض دا کېږي، چې [يَوْمَ الْقَوْمِ] د امر په معنی کېښې دي، او امر د وجوب دپاره وي، نو کوم ترتيب چې په حديث کېښې ذکر دي، دهغې خيال ساتل واجب دی. يعنی .. اقرارا .. به په .. اعلم .. باندې مقدم وي، حالانکه داسې نه ده، ځکه چې ذکر شوي ترتيب د فضليت د بيان دپاره دي، د جواز د بيان دپاره نه دي.

الجواب عنه > ددې نه جواب دا دي، چې په [يَوْمَ الْقَوْمِ] کېښې امر نه دي، بلکه صيغه د اخبار ده، د بيان مشروعيت دپاره، او دا حقيقت او قاعده ده، چې تر څو پورې په حقيقت باندې عمل کول ممکن وي، نو مجاز ته به تګ نشي کولې، نوځکه به دلته مجاز ته تګ نشي کولې، او دا صيغه د امر په معنی کېښې نه ده.

الاعتراض الثاني > دويم اعتراض دا دي، چې په دې حديث باندې استدلال د مدعي خلاف دي، حالانکه مدعي د .. اعلم .. بالسنة، تقديم دي، او حديث دلالت کوي، په .. اقرارا لکتاب الله .. په تقديم باندې، نو دا حديث په استدلال کېښې پيش کولو دپاره څنګه صحيح کيدن شي؟

الجواب عنه > ددې نه جواب دا دي، چې صحابه کرام ټول قاريان وو، او عالمان هم وو، ځکه چې په هغه زمانه کېښې به خلقو قرآن د هغه د احکامو سره يادولو، حضرت عمر رضي الله عنه په نقل دی، چې دوی په دولس کاله کېښې سورة بقره ياد کړې وه، ښکاره ده، چې حضرت عمر رضي الله عنه په دومره اوږده موده کېښې سورة بقره د احکامو سره ياده کړې وه، نو صحابه کرامو به په زمانه کېښې چې به څوک .. اقرارا .. وو، هغه به .. اعلم .. هم وو، نوځکه په حديث کېښې .. اقرارا، ته په اعلم، باندې تقديم ورکړې شوي دي، او زمونږ په زمانه کېښې چونکه داسه نه دی، نوځکه مونږ .. اعلم، ته په .. اقرارا، باندې تقديم ورکړو.

په علم او قرات کېښې د برابرۍ په صورت کېښې د امامت حقدار

فَإِنْ تَسَاءَلُوا أَيَا كَدَ بِهِ عِلْمُ أَوْ قِرَاتٍ كُنْزِي بَرَابِرٍ وَي. فَأَوْدَعَهُمْ نُوْبَهُ دُوِي كُنْزِي چِه څوك .. اورع .. (زيات تقوی دار وي. هغه حقدار دي)

هل اللغة > (۱) اورع: د ټولونه زيات متقی

تخريج > الفرق بين الورع والتقوى > په ورع او تقوی کېښې فرق دا دي، ورع وائی، د شبهاتو نه پرهيز کولو ته او تقوی وائی د محرماتو نه ځان ساتلو ته.

استحقاق الورع بعد الأقران > مسئله دا ده، که د جماعت ټول خلق په علم او قرات کېښې برابر وو، نو په دوی کېښې اورع حقدار دي.

دليله > دليل د نبی ﷺ قول دي. [مَنْ صَلَّى عِلْفَ عَالَمٍ تَمَسَّ فَكَتَابُ صُلَى عِلْفَ دِينِ ﷺ] (۲) ددې حديث په باره کېښې ملا علی قاري رحمه الله فرمایلی دی، چې دا حديث موضوعی دي.

(۱) حديث ابو مسعود الأنصاري رضي الله عنه رواه مسلم في المساجد ومواضع الصلاة رقم ۲۹۰، ۲۹۱، ابوداود في الصلاة باب ۶۰، رقم ۵۸۴، والترمذي في الصلاة باب ۶۰، رقم ۲۳۵ والنسائي في الإمامة باب ۳، ۶ وابن ماجه في الإمامة باب ۴۶ وأحمد في المسند (۱۱۸)، ۱۲۱، ۱۲۲ ورواه أيضا ابوداود الطيالسي رقم ۶۱۸ و ابن الجارود (۱۵۵).

دامامت دپاره د تقوی نه پس د استحقاق صفت

قَالَ كَسَاؤُاَيَاكِهِ بِه ذَكَرْ شُوو خِيزُونُو كِنْبِي تُول بَرَابِر وُقَاسْتُمْ نُوخُوكْ چِه په دې كِنْبِي عَمَر په اعتبار سره مشر وی. هغه به حقداری

هل اللغة < ① اسن: بودا ② تكثير: زياتول

تفسير < تقديم الاسن بعد الروع > مسئله دا ده. كه په ذكر شوو خيزونو كنبې د جماعت ټول خلق برابر وي. نو په دوی كنبې چه څوك زيات مشر وي. هغه دامامت دپاره زيات مناسب دي.

① دلالت د نبی ﷺ قول دي. د ابو مليكه (رضي الله عنه) دوو خامنو ته [وليومكيا اكبر كاستا] د

② دويم دليل دا دے چه دمشر سړي په وړاندې كولو كنبې د جماعت زياتد وي. او وړاندې تيرشوی دي. چه د جماعت زياتد الله تعالى ته زيات خوښ دي. او په حديث كنبې فرماني. [من لم يؤخر كعبنا

فليس منا] او كله چه نې دے خپل امام جوړ كړلو. نو دا دده په عزت كنبې پراډي نه پاتې كيږي.

من يؤمر بعد الاسن؟ > امام قدوري دا نه دی ونيلي. كه ټول په عمر كنبې برابر وو. نو بيا به څوك غوره وي. حالتكه د دوی نه سوا نورو فقهاؤ ليكلي دي. كه ټول په عمر كنبې برابر وي. نو په دوی كنبې د ښه

اخلاقو خاوند به غوره وي. ځكه چه په حديث كنبې فرمايلي شوی دي. [حيادكم استنكم اخلاقا] او كه په اخلاقو كنبې ټول برابر وي. نو په دوی كنبې چه څوك زيات ښكلي وي. هغه به دامامت دپاره غوره

وي. خلاصة الكلام > حاصل دا دي. چه د امامت دټولو نه زيات مستحق هغه دي. څوك چه په علم، قرات، صلاح، نسب، اخلاق، ښكلي والی، په دې ټولو خيزونو كنبې په قوم كنبې غوره وي. ځكه چه

په دې كنبې د نبی ﷺ اقتداء ده. ځكه چه نبی ﷺ ترمرگه پورې امامتی كړې ده. او نبی ﷺ په دې ذكر شوو صفاتو كنبې د ټولو نه زيات وړاندې ووشم الافضل فالافضل

د مكروه الامامت كتابيان

وَبِكْرَةُ تَقْدِيمِ الْعَبْدِ او غلام وړاندې كول مكروه دی وَالْأَعْرَابِي او باندیچی وَالْقَاسِقُ اود فاسق دامامت مكروه دي، وَالْأَعْمَى او د روند، دامامت مكروه دي، وولد الزنا او د ولد الزنا دامامت مكروه دي، قَالَ تَقَدُّمُوا جَا زًا او كه دا كسان وړاندې شو. نو جائز دی.

هل اللغة < ① تقديم: وړاندې كول

(۱) غره الزهلي هذا للفظ ثم ذكر ما هو بمعناه عن مرشد بن أبي مرشد الغفرى قال قال رسول الله (من سركم أن تغلب صلاتكم للزومكم علماءكم لإمام ولدكم فيما بينكم وبين ربكم جمع الزوائد للهيثمى (۶۴/۲) والحاكم في المستدرک في كتاب الفضائل (۲۲۲/۳) -

(۱) حديث مالك بن الحويرث رحمه الله رواه البخارى عن مالك بن الحويرث رحمه الله في الأذان باب الأذان للمسافر رقم: ۵۹۴، ومسلم في المساد باب من أحق بالإمامة رقم: ۱۰۸۱، والترمذی في الصلاة وابن ماجه في الأذن في الصف رقم: ۱۸۹، والنسائي في الأذان باب ..... أذان المفردین في السفر رقم: ۶۳۰، وأبو داود في الصلاة باب من أحق بالإمامة رقم: ۴۹۸، وابن ماجه في إمامة الصلاة باب من أحق بالإمامة رقم: ۹۶۹ -

توضیح > گواہ امامۃ العبد > مسئلہ دا دہ. چہ غلام د امامت دپارہ وړاندې کول مکروه دی. اگرچہ هغه آزاد شوې وی. یعنی که آزاد شوې غلام او اصلی آزاد جمع شی. نو اصلی آزاد د امامت زیاد مستحق دې. **دلیل** > دلیل دا دې. چہ غلام ته د مونځ د احکامو ایزده کولو فرصت نه ملاوېږی. ځکه په هغه پسې مونځ کول مکروه دې.

گواہ امامۃ الأعرابي > د باندیچی وړاندې کول هم مکروه دی.

دلیل > ① ځکه چه په دوی کښې د جهالت غلبه وی.

② دغه شان د نبی ﷺ قول دې. [اللائمة من امرأة رجلاً ولا أعرابی] خبردار ښځه دے سری ته امامت نه ورکوی اونه باندیچی.

گواہ امامۃ الفاسق > اود فاسق وړاندې کول هم مکروه دی.

دلیل > ځکه چه دے د دین په معامله کښې اهتمام نه کوی.

گواہ امامۃ الأعمی > د امامت دپارہ وړند وړاندې کول هم مکروه دی.

دلیل > ځکه چه هغه د وړندوالی د وجه د پلیستی نه ځان نشی بچ کیدی.

گواہ امامۃ ولد الزنا > اولد الزنا وړاندې کول هم مکروه دی.

دلیل > ځکه چه د هغه پلار نه وی. چه په هغه باندے شفقت اوکړی. هغه ته ادب اوښائی. او هغه ته تعلیم ورکړی.

الدلیل المشترك > صاحب د هدایه رحمه الله د مشترکه دلیل په طور فرمایلی دی. چه ددې کسانو وړاندې کول د جماعت د خلقو د نفرت سبب دې. نو ځکه د دوی وړاندې کول مکروه دی. البته که دا خلق په خپله وړاندې شول. نو مونځ جائز دې. ځکه چه نبی ﷺ فرمایلی دی. [صلوا خلف کل یروءی و قاهر] وجه د استدلال دا ده. چه په ذکر شوو خلقو کښې هر یو به یا نیک وی یا بد، نو په هغوی پسې په هر حالت کښې مونځ جائز دې.

د اوږد مونځ حکم

وَيَنْبَغِي لِلْإِمَامِ أَنْ لَا يَطْوِلَ بِهِمُ الصَّلَاةُ أَوْ دِ إِمَامٍ دِپَارِه مَنَاسِبِ دِی چه په مقتدیانو مونځ نه اوږدوی.

هل اللغة > ① اضعف: د ټولونه زیات ضعیف ② مریض: ناجوره

توضیح > **گواہ تطویل القراة للإمام** > مسئلہ: امام به خلقو ته اوږد مونځ نه ورکوی. دلیل دادې. چه نبی ﷺ فرمایلی دی. ځکه چه قوم ته امامتی کوی. نو په هغوی کښې دے د هغوی د کمزوری سری مونځ کوی. ①

دلیل > دلیل دا دې چه په مقتدیانو کښې بیماران هم وی او بوډاگان هم، او ضرورت منده، اود معاذ بن جبل رضی الله عنه حدیث هم مستدل دې. ځکه چه معاذ رضی الله عنه خپل قوم ته اوږده مونځونه کول. نو د قوم خلقو نبی ﷺ ته گیلہ اوکړه. نبی ﷺ اوفرمانیل [أفتان أمت یا معاذ] دا حدیث وړاندې تیر شوې دې. اودا خبره د صحت په طریقه باندې ثابتہ ده. چه یو وارے نبی ﷺ د صبا مونځ کښې معوذتین اولوستلو. کله چه

(۱) من حدیث أبي هريرة رَوَاهُ البخاري في الأذان باب ٦٢ ومسلم في الصلاة رقم ١٨٣ ومالك في الموطا في صلاة الجماعة رقم ١٣ وابوداؤد في الصلاة باب ١٢٤ والنسائي في الإمامة باب ٣٥ وأحمد في المسند (٤٨٦/٢)، ٥٠٢.

نبی ﷺ د مانځه نه فارغ شو. نو صحابو څه عرض او کړلو. اے دالله پیغمبره تاسو ډیر اختصار او کړلو. نو نبی ﷺ او فرماني. د ماشوم د ژړا د آواز د وچ په دده مور په فتنه کښې واقع نشی. ددې واقعته نه معلومه شوه. چه د امام دپاره د خپل قوم د حالت خیال ساتل مناسب دی.

د ښځو د امامت کراهت

وَكُفْرًا لِلنِّسَاءِ أَنْ يُصَلِّيْنَ وَحُذْرًا بِمَعَازٍ أَوْ بِنُحُو دِيَارِهِ جَمَاعَتِ كُولِ مَكْرُوهِ دِي. فَلَانِ قَعْلًا. او كه ښځو د جماعت مونځ او کړلو وَقَعَتِ الْإِمَامَةُ وَسَطُهُنَّ. نو امام به د دوی په مینځ کښې اودریږي کالْعَرَا لکه څنگه چه بریند کسان (د جمعې مونځ) کوی

حله اللغة > ① عرا، د عاری جمع بریند ② وسط: مینځ ③ کشف: کولایدل

توضیح > کراهة جماعة النساء و حذرهن > دښځو ځانله جماعت سره مونځ کول مکروه تحریمی دی. دلالتها > ځکه چه د ښځو جماعت کول د حرام فعل (مکروه) نه خالی نه وی. ځکه چه د دوی امامه به یا د مقتدیان ښځو نه وړاندې ولاړه وی. یا به ددوی په مینځ کښې وی. ④ په اولنی صورت کښې د عورت ښکاره کیدل زیات وی. حالانکه دا مکروه دی.

⑤ او په دویم صورت کښې د امام خپل مقام پریخودل لازمیږي. حالانکه دا هم مکروه دی. او جماعت سنت دې. او قاعده دا ده. چه د مکروه د ارتکابو په نسبت د سنت پریخودل غوره دی. نو ځکه د ښځو په حق کښې د جماعت سنت پریخودل شو. او د ښځو حالت د بریندو د حال پشان دې. یعنی لکه څنگه چه د بریندو جماعت مکروه دې. دغه شان د ښځو جماعت مکروه دې. کفیه قیام الإمام فی جماعة النساء > صاحب د قدوری رحمه الله فرماني. چه که د کراهت تحریمی باوجود ښځو د جماعت مونځ کولو. نو امام به د دوی په مینځ کښې اودریږي. ځکه چه حضرت عائشې رضی الله عنها هم داسې کړې وو.

الإفراض > خو اوس اشکال دا دې. چه هر کله حضرت عائشې رضی الله عنها په د جماعت مونځ کړې وو. نو دا مکروه تحریمی ولې دے؟

الجواب عنه > ددې جواب دا دې. چه د ام المومنین رضی الله عنها دا فعل د ابتداء د اسلام باندې حمل کولې شی. الإفراض علی الجواب > خو په دې جواب باندې اشکال دې. چه د نبوت نه پس نبی ﷺ دپارلس کاله په مکه مکرمه کښې تیر کړل. اوبیانې په مدینه منوره کښې د شپږو کالو په عمر کښې د حضرت عائشې رضی الله عنها سره نکاح اوکړل. بیا چه کله د نهو کالو شوه. نو اواده نې ورسره اوکړلو. یعنی د حضرت عائشې رضی الله عنها رخصتی اوشوه. او د دوی په ژوند کښې نهه کاله پاتې شوه. نو د حضرت عائشې رضی الله عنها د امامت واقعده د بلوغت نه پس شوې ده. او په دې صورت

کښې دا فعل په ابتداء د اسلام باندې څنگه حمل کولې شی؟

الجواب عنه > نو ددې جواب دا دې. چه په ابتداء د اسلام باندې د حمل کولو نه مراد دا دې. چه د ښځو د جماعت حکم منسوخ دې. لکه څنگه چه په دې حدیث کښې راغلی دی

(قال وهب: من این أن یتب... مولی لهنی هاشم أعبره عن علی ابن ابی طالب رضی الله عنه قال: لا تکره المرأة^(۱))

(۱) من إعلاء السنن، (المدينة، مالک ۸۶/۱) ثم صحیح العثمان سننه (من إعلاء السنن باب کراهة جماعة النساء رقم الحديث

د یو مقتدی په امام پسې اقتدا.

وَمَنْ صَلَّى مَعَ وَاحِدٍ أَوْ كُومَ كَسَ چَهِ د یو کس سره مونځ کوی. أَقَامَهُ عَنْ يَمِينِهِ نُو هغه دے خپل نبي طرف ته اودروی

هل اللغة ① صلى، صلى صلاة: دعا كول، مونځ كول ② اقامة، اقام اقامة: قائم كول

تصريح ③ قيام الواحد من يمين الإمام: مسئله دا ده، كه يو سړي يو مقتدى سړى ته امامتى وركوي نو دا مقتدى دے خپل نبي طرف ته اودروی.

دليله ④ دليل دابن عباس رضي الله عنه حديث دې، پوره حدث دا دې. [بہ عند خالق ميمونة رضي الله عنها لإرتاب صلاة النبي ﷺ بالليل فانتبه قال نامت العينون وعانت النجوم وبلى النسي القيوم ثم قرأ آخر سورة آل عمران إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ يَسَارَهُ وَأَعْدَ بَأْسَهُ وَأَدَانَ عِلْفَهُ حَقَّ أَقَامَتِي مِنْ يَمِينِهِ] دې يعنى ابن عباس رضي الله عنه فرماني. چه ماد خپله ترور ميمون رضي الله عنه كره شپه تيره كره. چه د نبي ﷺ د شپي مونځ اوگورم. نو نبي ﷺ پاسيدلو. او دے فرمايل. سترگې اودے شوي دي. او ستوري ډوب شوي دي. او حي او قيوم ذات باقي دې. بيا دوى سورة آل عمران آخرى آيتونه إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ بيا نبي ﷺ په يو ميځ پورې د زورند مشك نه اوبه واخستلې او اودس نې اوكرلو. او مونځ نې شرع كړلو نو زه هم پاسيدم. اودس مې اوكرلو. او د نبي ﷺ گس طرف ته اودريدم. نو نبي ﷺ زه د غوږ نه اونيولم. او زه نې خپله شاه طرف ته راينكلم تردے چه خپل نبي طرف ته نې اودرولم. ددې حديث نه معلومه شوه. چه د امام سره يو مقتدى وي. نو هغه د امام نبي طرف ته اودريږي. مختار قول دې په ظاهر الرواية كېنې دي. چه يو مقتدى به په امام پسې شاه ته نه اودريږي.

رواية محمد ﷺ في قيام الواحد من الإمام: اود امام محمد ﷺ نه نقل دي. چه مقتدى به خپله گوتے د امام د پوندے سره برابر كوي. او اول قول ظاهر دې. او كه يو مقتدى د امام شاه ته يا گس طرف ته مونځ اوكرلو. نو هم جائز دې. يعنى مونځ نې نه فاسديږي. خو گناهگار دې. ځكه چه ده د سنتو خلاف عمل اوكرلو.

د دوو مقتديانو د اودريدو مقام

وَأَنَّ كَأَنَّ النَّبِيْنَ أَوْ كَهُ دُوو سِرُو ته امامتى وركوي تَقَدَّمَ مِمَّا نُو امام به په دواړو مقدم وي

هل اللغة ① تقدم: تقدماً: وړاندې كيدل ② نقل، نقل، نقلًا (ن): نقل كول ③ اثر: حديث، نشاني ④ اباحت: مباح كيدل

۱۲۲۰، (۲۹۶/۱) يستدل لهذا الأثر على نسخ إمامتهن لكن يقول العبد الضعيف شاه فيصل إذا صار إمامتهن منسوخاً لها معنى جواز إمامتهن مع الكراهة وقيام الإمام وسطحن لأن النسخ لا يجمع مع الجواز، إلا أن يقال نسخت سنة جماعتهن وأما نفس الجماعة فجائز.

(۲) حديث ابن عباس رضي الله عنه رواه البخاري في باب العلم باب ۴۱، ومسلم في صلاة المسالين ولقصرها رقم ۱۸۱، وأبو داود في التطوع باب ۲۶، والنسائي في الإمامة باب ۲۲، وابن ماجه في الطهارة باب ۴۸، ومالك في صلاة الليل رقم ۱۱.

تصريح < مقام الإثنین من الإمام > اوکه دامام نه سوا نور دوه مقتديان وی. نو امام به په دې دواړو باندې وړاندې اودریږی.

دلیل < دلیل دا دې. چه کله نبی ﷺ حضرت انس او یتیم ﷺ ته امامتی کوله. نو نبی ﷺ د هغوی دواړو نه وړاندې ولاړ وو. (نود نبی ﷺ) وړاندې اودریدل د افضلیت دلیل دې.

د سرو دپاره په ښځو او ماشومانو پسي د اقتداء حکم

وَلَا يَجُوزُ لِلزَّجَالِ د سرو دپاره جائز نه دی. اَنْ يَقْتَدُوا بِأَمْرَائِهِ وَصِيٍّ چه دوی په ښځو یا ماشومانو پسي اقتداء اوکړی.

هل اللغة ① لا يجوز، جاز جوازاً (ن): جائز کیدل، روا کیدل

تصريح < عدم جواز اقتداء الرجل بالمرأة > مسئله: د سرو دپاره د ښځو پسي اقتداء کول جائز نه دی.

دلیل < د ښځې پسي اقتداء کول خو ددې وجې ناجائزه. چه نبی ﷺ فرمایلی دی. [آخره من حيث آخره من الله]

التوجيهان في الاستدلال ① وجه د استدلال دا ده. چه لفظ د ،، حيث ،، نه مراد ځانې دې. او چه په کوم ځانې کېږي د ښځو تاخير واجب وی. هغه د مانځه د ځانې نه سوا بل ځانې نه دې. نو ثابته شوه. چه الله تعالی ښځې د مانځه په ځانې کېږي روستو کړې دی. یعنی دا حق ئې نه دے ورکړې. چه دوی سرو ته امامتی ورکړی.

② اوبعضې حضراتو فرمایلی دی. چه ،، حيث ،، د تعلیل دپاره دې. نو اوس ترجمه دا شوه. چه ښځې روستو کړی. ځکه چه الله تعالی دوی روستو کړی دی. الله تعالی دوی په شهادت، وراثت، سلطنت او ټولو ولایاتو کېږي روستو کړی دی. نو هرکله چه الله تعالی ښځه روستو کړې ده. نو ددې وړاندې کول یعنی دا امام جوړول به هم جائز نه وی.

عدم جواز الاقتداء بالصبي < په متن کېږي دویمه مسئله دا بیان شوې ده چه د سرو اقتداء په ماشوم پسي جائز نه ده نو دده امامت ددې وجې جائز نه دې. چه دے نفل کونکې دې. نو د مفترض په ده پسي اقتداء کول جائز نه دی. یعنی د بالغ فرض مونځ په ده پسي جائز نه دې.

دلیل < ددې مختار مذهب دلیل دا دې. چه د ماشوم مونځگذار نفل د بالغ مونځگذار د نفلو نه په درجه کېږي کم دی. ځکه چه په اتفاق سره که ماشوم په نفلو کېږي شروع اوکړی. اویا فاسد ئې کړی. نو به ده باندې قضاء واجب نه ده. اوکه بالغ سری نفلی مونځ فاسد کړلو. نو د هغه په ذمه قضاء واجب ده. او قاعده دا ده. چه د قوی بناء په ضعیف باندے نه کېږی. نو ځکه به د بالغ د نفلو بناء د ماشوم په نفلو باندې نشی کولی.

د صفونو ترتیب

وَيَصِفُ الزَّجَالَ اوصف به جوړولې شی د سرو ثُمَّ الصَّبِيَّانُ بیا ماشومان ثُمَّ الْخُنْثَى بیا خنثی گان ثُمَّ الْبَنَاتُ بیا ښځې.

(۲) حدیث انس بن مالک روه البخاری فی الصلاة باب ۲۰، ومسلم فی المساجد ومواضع الصلاة رقم ۲۶۶ و أبوداود فی الصلاة باب ۷۰، والترمذی فی الصلاة باب ۵۹، والنسائی فی الإمامة باب ۱۹، وابن ماجه فی المساجد باب ۸، رقم ۷۲۷.

حل اللغة < ① ۱ یصف، صف صفوفاً (ن): صف ترل

تضريح < الترتيب في الصفوف > په دې عبارت کښې په امام پسې روستو د اودريدو د ترتيب بيان دي. فرماني. چه په امام پسې به د ټولو نه وړاندې سړي اودريدې بيا به هغوی پسې ماشومان اودريدې. او په هغوی پسې څښی اوبيا به هغوی پسې ښځې اودريدې.

وله الله < ① ۲ ابومالك اشعري نه نقل دي. [انه قال يا معشر الأشعرين: اجتمعوا واجمعوا لسلامكم واهتمامكم حتى أريكم صلاة رسول الله ﷺ فاجتمعوا وجمعوا اهتمامهم ولسامهم ثم تروها وأراهم كيف يتوضأ ثم تقدم نصف الرجال لأهل

الصف وصف الولدان خلفهم وصف النساء خلف الصبيان]

يعني ابومالك اشعري ؓ او فرمايل. له داشعري قبيلې خلقو تاسو په خپله هم راجمع شئ. او خپلې ښځې او بچي هم راجمع کړې. چه زه تاسو ته د رسول الله ﷺ مونځ اوښاييم. نو هغوی هم راجمع شول. او خپل ځامن او ښځې نې هم راجمع کړې. بياني اودس اوکرلو. او هغوی ته نې اوخودلو. چه نبی ﷺ به څنگه اودس کولو بيا ابومالك وړاندې شو. بيا د سرو صف اودريدلو. او د هلکانو په هغوی پسې روستو اود ښځو صف د ماشومانو نه روستو جوړ کړې شو.

① عقلی دليل دا دي. چه د ښځې په محاذات باندې دسړي مونځ ماتيدې. نو ځکه به ښځې روستو کولې شي.

د ښځې د محاذات مسئله

فَإِنْ قَامَتِ امْرَأَةٌ إِلَى جَنْبِ رَجُلٍ كَهْ أَوْ رِيْدَةٌ بَشَخْ په اړخ د سړي کښې وَهْمًا مُشْتَرِكًا فِي صَلَاةٍ وَاحِدَةٍ. او حال دا وي. چه دواړه په يو مونځ کښې شريک وي فَسَدَتْ صَلَاتُهُ. نو د سړي مونځ فاسد يږي.

حل اللغة < ① ۱ حاذته، حاذي محاذاة: برابر کيدل ② فسدت، فسد فساداً (ن): فاسيد کيدل ③ نوی، نية: نيت کول، اراده کول ④ تارك: پريخودونکې ⑤ ماموم: مقتدي]

تضريح < فساد صلاة الرجل بمعاذاة المرأة > ① صورت د مسئلې دا دي. که يوه ښځه د سړي سره برابر اودريدې. په داسې حال کښې چه سړي او ښځه دواړه په يو مونځ کښې مشترک وي. او امام دې ښځې دامامت نيت هم کړې وي. نو په داسې صورت کښې به دسړي مونځ فاسد يږي.

دليله < دليل د عبدالله بن مسعود ؓ حديث [ان رسوالله ﷺ قال أخروهن من حيث أخرن الله] په دې حديث کښې سړو ته حکم شوي دي. چه دوی ښځې روستو کړي. نو هرکله چه ښځه د سړي سره برابر شي. نو لکه چه سړي خپل فرض مقام پريخودلو. ځکه چه داسې مونځ چه په هغې کښې سړي او ښځې دواړه شريک وي. د ښځې روستو کول د سړي فرض دی. او دا خبره منل شوې ده. چه چا فرض پريخودې وي. د هغه مونځ فاسد وي. د بل چا نه، نو ځکه مونږ دا وايو. چه د محاذات په وجه د سړي مونځ فاسد يږي. د ښځې نه.

الاعتراض < او که دا اعتراض اوکړې شي. چه دا خبر واحد دي. او په خبر واحد باندې فرضيت نه ثابتيږي. الجواب عنه > نو ددې جواب صاحب د هدايه رحمه الله دا کړي دي چه دا حديث په مشهور احاديثو کښې دي. ځکه خبر مشهور قطعی الدلالة وي. او په حديث مشهور سره فرضيت ثابتيږي. نو څه اعتراض پاتي

نشو.

فَوَازُ: محاذات مفسده دا دي. چه په مانځه کښې دننه د ښځې قدم د سړي د قدم سره برابر او مقابل وي.

صورة عدم نية الإمام إمامتها: او که امام د محاذي ښځې د امامت نيت نه وي کړې، يعنې دا نيت نې نه وي کړې. چه زه ددې ښځې امام يم. نو په دې صورت کښې د ښځې محاذات سړي ته څه ضرر نه رسوي. او ددغه ښځې مونځ هم جائز نه دي.

والله: ① دليل دا دي. چه زمونږ په نيز بغير د نيت نه اشتراك في الصلاة نه ثابتيږي.

② دويم دليل د [اخرهون] احاديث دي. د مقتديانو په ترتيب سره د اوډولو ذمه واري په امام باندې ده. يعنې ترتيب د مقام په امام باندې لازم دي. او په کوم کس چه څه څيز لازم وي. نو هغه به د هغه په لزوم باندې موقوف وي. يعنې که امام نه لازم کړي. نو لازم به وي. گني نه وي. لکه څنگه چه د اقتداء حال دي. چه د مقتدي د اقتداء کولو نيت شرط دي. ځکه چه هم ددې اقتداء د نيت په وجه هغه خپل مونځ د امام په ضمانت کښې ورکوي. که د امام په څه حرکت کولو سره په مانځه کښې نقص او ضرر پيدا شي. نو مقتدي به هغه قبلوي. او د هغه په رضا سره به په هغه باندې لازميږي. دغه شان د امام ښځو ته د امامت وړکولو نيت شرط دي. چه د ښځو د طرفه که څه ضرر پيش شي. نو هغه به امام قبول کړې وي.

③ شمس الاتمه سرخسي رحمه الله بغير د امامت د نيت نه دامام د مونځ عدم فساد وجه دا بيان کړې ده. که بغير دامامت د نيت نه د ښځې اقتداء صحيح او گرځولې شي. نو هره ښځه به چه څنگه غواړي. د سړي د مونځ په فاسدولو باندې قاده وي. هغه داسې چه په سړي پسې به اقتداء کوي. اود هغه په اړخ کښې به اوډريږي. او ښکاره ده. چه په دې کښې سړي ته ضرر دي. ددې وجه د سړي دپاره د امامت شرط او گرځولې شو. ددې دپاره چه دا ضرر د سړي په رضا مندي سره په ده باندې لازميږي.

د محاذاة شرطونه

الإشتراك في التحريم: په دې عبارت کښې مفسد محاذات شرطونه ذکر شوي دي. ① اول داچه د دواړو مونځ په تحريمه او ادا کښې مشترک وي. په تحريمه کښې د اشتراك مطلب دا دي. چه د دواړو د تحريمه بناء د امام په تحريمه باندې وي. يا په دې دواړو کښې يو د بل په تحريمه باندې بناء کړې وي. په دې طريقه چه په ښځه او سړي کښې يو امام او بل مقتدي وي. او په ادا کښې د اشتراك مطلب دا دي. چه کوم مونځ دا دواړه کوي. په هغې کښې ددې دواړو دپاره امام وي. حقيقه يا حکماً ،
مثلاً: يو سړي او يو ښځې په دريم رکعت کښې په امام پسې اقتداء او کړله. بيا دا دواړه په اودسه شو. او دواړه لاړل. بيا راغلل. او مونځ کول نې شروع کړل. او ښځه دده سره محاذي شي. نو که ښځه د امام په دريم او څلورم رکعت کښې محاذي شوې وي. کوم چه ددې دواړو اولنه او دويم رکعت وي. نو د سړي مونځ به ددې محاذات د وجه فاسديږي. ځکه چه په دريم او څلورم رکعت کښې د تحريمه او د ادا دواړو په اعتبار سره اشتراك دي. اشتراك في التحريمه خو ددې دپاره دي. چه د دواړو د تحريمه بناء د امام په تحريمه باندې وي. او اشتراك في الاداء ددې وجه دي. چه په دريم او څلورم رکعت کښې د دواړو دپاره يو امام دي. اگرچه حکماً دي. حکماً ددې وجه دي. چه کله دواړه د اودس کولو دپاره لاړ شي. نو امام خپل جماعت پرېږدي نو امام خپل مونځ پوره کړي وي. نو په دريم او څلورم رکعت کښې دا

دواړه لاحق شو. او د لاحق دپاره اگرچه په حقیقت کښې امام نه وی. خو حکماً امام وی. **إِنَّمَا الرَّكْعَتَيْنِ الْأَخْرَجِينَ مَعَ الْإِمَامِ** اوکه روستنی دواړه رځتونه اوکړی. او په خپل دریم او څلورم (کوم چه په حقیقت کښې د دوی اولنی او دویم رکعت دے) لاره شی. او د سړی سره محاذی شی. نو د سړی مونیځ نه ماتیری. ځکه چه په اولنی او دویم رکعت کښې دا دواړه مسبوقان دی. او مسبوق چه کله خپل فوت شوی رځتونه کوی. نودهغه دپاره نه حقیقه امام وی. اونه حکماً امام وی. او په دې دواړو رځتونو کښې شرکت فی التحریمه اگرچه موجود دې. خو شرکت فی الاداء موجود نه دې. نو ځکه په دې صورت کښې هم محاذات مفسد د مانځه نه دې.

① دویم شرط دا دې. چه صلاة مطلقه وی. (د رکوع او سجده مونیځ) اگرچه د څه عذر د وجه دا په اشاره باندې ادا کوی. نو د جنازه په مانځه کښې محاذات مفسد نه دې.

② دریم شرط دا دې. چه ښځه مشتهاء (قابل شهوت) وی. برابره ده که دا ښځه وینځه وی اوکه اصیله وی. بی بی وی یا مور یا خور وغیره محرمه وی.

③ څلورم شرط دا دې. چه د دواړو په مینځ کښې څه خیز پرده نه وی. مثلاً ستن، یا بل څه خیزیا دومره ځانه خالی وی. چه په هغې کښې یو سړی اودریدیری.

دلیلہ > عَنْ الْحَارِثِ بْنِ مُعَاوِيَةَ الْكِنْدِيِّ أَنَّهُ رَكَبَ إِلَى مَرْثُيْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَسْأَلُهُ عَنْ ثَلَاثٍ عِلَالٍ قَالَ تَقْدِيرُ الصَّيْدَةِ فَسَلَّاهُ مَرْثُيْنِ اللَّهُ عَنْهُ مَا أَقْدَمَكَ قَالَ لَا سَأَلْتُكَ عَنْ ثَلَاثٍ عِلَالٍ قَالَ وَمَا هُنَّ قَالَ رُبَّمَا كُنْتُ أَنَا وَالْمَرْءُ أَلَى بَنَاءٍ مَضِيٍّ فَتَحَضَّرَ الصَّلَاةَ فَإِنْ صَلَّيْتُ أَنَا وَهِيَ كَانَتْ بِحَدِّ آيٍ وَإِنْ صَلَّيْتُ غَلْفِي خَرَجَتْ مِنْ الْبَنَاءِ فَقَالَ مَرْثُيْنُ تَبَيَّنْتُكَ وَتَبَيَّنْتُهَا بِشَرِّ ثُمَّ تَصَلَّى بِحَدِّ آيٍ إِنَّ شَيْئًا الْحَدِيثُ (١)

د ښځو دپاره په جماعت کښې شرکت

وَيُكْرَهُ لِلنِّسَاءِ حُضُورَ الْجَمَاعَةِ أَوْ دُخُولَهُنَّ فِيهَا حَتَّى يَخْرُجْنَ مِنْهَا

تصريح > حضور النساء الجماعة > ① د خوانانو (پیغلو) ښځو جماعت ته حاضریدل مکروه دی.

دلالت > ① زمونږ دلیل دا دې. چه د خوانانو (پیغلو) ښځو په حاضری کښې د فتنه ویره ده. ځکه به دوی جمانونو ته د حاضریدو نه منع کولې شی.

② دویم دلیل دا دې. چه کله حضرت عمر رضی الله عنه ښځې جمانونو ته د تلو نه منع کړلې. نو ښځو حضرت عائشې رضی الله عنها ته شکایت اوکړلو. نو ام المومنین رضی الله عنها ورته او فرمائیل. که نبی صلی الله علیه و آله ته د دې حالت علم شوې وی. د کوم چه عمر رضی الله عنه ته علم دې. نو نبی صلی الله علیه و آله به بیخي اجازت نه وو ورکړې. په یو روایت کښې دی. که نبی صلی الله علیه و آله دنن پشان مونځگزارو حالت لیدلای وی. نو لکه څنگه چه د بنی اسرائیلو ښځې منع شوې وې. تاسو به هم منع شوې وئ.

③ ابن عبد البر رحمه الله په خپل سند سره د حضرت عائشې رضی الله عنها نه نقل کړې دې. [أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّهَا لَسَادِمٌ مِنْ لِسَانِ الثَّوَمَةِ وَالتَّخْتِ فِي السَّاجِدِ فَإِنْ بَلَغَ إِسْرَائِيلَ لَمْ يَلْعَنُوا حَتَّى لَيْسَتْ لِسَانُهُمُ الْوَيْثَةُ وَتَبْغُوا فِي السَّاجِدِ] یعنی له خلقو خپلې ښځې په جمانونو کښې د زینت او تکبر د لباس اغوښتلو نه منع کړی. ځکه چه بنی

اسرائیل ملعون شوی نه وو، تر دے چه د هغوی بنخو په جماتونو کښې د زینت او فخر او غرور جامه واچولې. چونکه زمونږ په زمانه کښې د فاسقانو غلبه ده، نو ځکه به غیر مزینې زنانه هم منع کولې شي.

د بودی گانو بنخو دپاره په جماعت هېڅې شرکت

وَلَا يَأْسُ بِأَنْ تَخْرُجَ الْعُجُوزُ وَأَنْ تَشْتَبَهَ قَبَاحَتُهُ بِوَدْعِ بَنِي إِسْرَءِيلَ فِي الْقُبُورِ وَالْمَغْرِبِ وَالْإِسْأَدِ صَبَا، مَا بِنَامِ أَوْ دَ مَاسْخُوتِن پَه مَانځه کښې اوځي عِنْدَ أَيْسَى حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ. د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللهُ پَه نيز وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَتَعَمَّدُ أَوْ صَاحِبِينَ رَحِمَهُ اللهُ فَرَمَانِي بِخُرُوجِ الْعُجُوزِ فِي سَائِرِ الصَّلَوَاتِ جَائِزٌ دِي وَتَل د بودی گانو پَه ټولو مونځونو کښې

هَلِ اللُّغَةُ ① عَجُوز: بودنی ښځه

تَخْرُجُ > عدم جواز خروج العجوزات إلی المساجد حضرت امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللهُ بودی گانے ښځې د ماسپڅين اومازيگر پَه وخت کښې د وتلو نه منع کړی دی. البته د ماسخوتن او ماينام پَه وخت کښې نه د وتلو اجازت ورکړې دي.

دليله > دامام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دي، چه د شهوت زيادت د جماع باعث جوړېږي. نو د بودی گانو بنخو پَه وتلو کښې هم فتنه واقع کېږي. البته دومره خبره ضروري ده، چه فاسقان خلق پَه ماسپڅين او مازيگر او د جمعي د مانځه پَه وختونو کښې گرځي. نو ځکه به پَه دې وختونو کښې بودی گانے ښځې نه اوځي. باقي پاتې شو د صبا او ماسخوتن پَه وخت کښې نو دوی پَه دغه وخت کښې اوده وي او دماينام پَه وخت کښې پَه خوراک کښې مشغول وي او معلومه شو، چه پَه د ديو وختونو کښې د فاسقانو نه امن وي. ځکه پَه د دې واړه وختونو کښې بودی گانو ښځې ته د مانځه دپاره د وتلو اجازت ورکړې شو.

ملهب الصالحين > او صاحبينو رَحِمَهُ اللهُ بودی گانے ښځو ته پَه ټولو مونځونو کښې د وتلو اجازت ورکړې دي. دليله > دليل دا دي، چه بودی گانو ښځو ته د طبيعت د ميلان دکمی دوحه څه فتنه نه وي. نو ځکه د دوی وتل هم مکروه نه دی. لکه پَه اختر کښې چه نه وتل پَه اتفاق سره جائز دی.

الجواب عن قيس الصالحين > صاحب ددهايه رَحِمَهُ اللهُ فرمائی، چه دصاحبينو رَحِمَهُ اللهُ پَه اختر کښې وتلو باندې قياس صحيح نه دي. ځکه چه د اختر پَه ورځ عام طور مونځ پَه صحراء کښې وي او صحراء لويه وي. نو پَه لورنې ميدان کښې د بودی گانو بنخو د سرو نه پوخواته کيدل ممکن وي. ځکه د دوی پَه اختر کښ وتل مکروه نه دی.

فائدة > نن صبا چونکه فساد عام دي، نو پَه ټولو مونځونو کښې د بودی گانو بنخو دپاره وتل مکروه دی. (عنايه)

دظاهره دپاره د مستحاضه اقتداء، کول

وَلَا يُعَلَى الظَّاهِرُ خَلْفَ مَنْ أَوْ بَاكٍ سِرِّي د پَه هغه کس پسے مورخ نه کوی. بِسَلْسِ الْبُولِ چه پَه هغه د متيازو خشيدو مرض وي وَلَا الظَّاهِرَاتُ خَلْفَ الْمُسْتَخَاضَةِ او نه پاکې ښځې پَه مستحاضه ښځه پسې مورخ کوی.

توضیح < عدم جواز اقتداء الظاهر من بسط البول > دجا نه چه متیازی بهیری نو هغه کس معذور دې نو پاک سرې به په معذوره پسې مونځ نه کوی. اونه پاکه ښځه په معذوري ښځې پسې. مفهوم الاستدلال < د دلیل نه وړاندې دا خبره په ذهن کښې کینوی. چه ددې پشان د ټولو مسئلو اصل دنیې ارشاد دے [الإمام ضامن] اود حدیث معنی دا ده. چه د امام مونځ دمقتدی د مونځ متضمن دې. دا معنی نه ده. چه دمقتدی د مونځ ذمه وار یعنی مکلف دې. دویمه خبره چه دخپل خان نه کم لره متضمن دې. یا دخپل خان پشان لره، خو دخپل خان اوچت لره متضمن نه دې. حاصل الدلیل < اوس ددلیل حاصل دا شو. چه په ذکر شوی صورت کښې مقتدی چونکه پاک او غیر معذور دې. او امام د معذور په حکم کښې دې. نوڅکه دمقتدی د مونځ حال د امام د مانځه د حالت نه قوی او اوچت دې. او دامام دمانځه حال کم او ادنی دې. او چونکه کم او اضعف اقوی لره نشی متضمن کیدې. نوڅکه دامام مونځ دمقتدی دمانځه دپاره نشی متضمن کیدې. حالانکه دامام مونځ دمقتدی د مانځه دپاره متضمن وی. نوڅکه د پاک او غیر معذور سړی اقتداء په معذور پسې جائز نه ده.

فقاری په امی او د کاسی په عاری پسې اقتداء.

وَلَا الْقَائِدَ خَلْفَ الْأَمِيِّ أَوْ مَوْلَاهُ بِنْتِ امِيٍّ أَوْ دُكَّانٍ بِنْتِ امِيٍّ وَلَا الْمَكْتَبِيَّ خَلْفَ الْعُرْيَانِ أَوْ نَعْتِ عَوْرَتِ بِنْتِ امِيٍّ

حل اللغة < ① امی: ان پره ② مکتسی: کپړې اغوستونکې ③ عریان: برینه، چاسره چه کپړې نه وی [**توضیح** < تعریف الأمی: امی، ان پره،، منسوب الی الام یعنی څنگه چه د خپل مور څیگولې وی. هم هغه شان وی. او په کتاب الله، حدیث او د عربو په ژبه کښې چه چرته هم دا لفظ راغلې دې. ددې نه مراد هغه کس دې. څوک چه په لیکلو او لوستلو قدرت نه لری. کوم کس چه د قرآن یو آیت لوستلې شی. دامام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز هغه د امیت نه خارج دې. او د صاحبینو رضی الله عنهم په نیز څوک چه د درې آیاتونو یا یواړد آیت په لوستلو قادر وی. نو هغه د امیت نه خارج دې. (عنايه) باقی صورت د مسئلې ښکاره او واضحه ده

دلیل < دلیل دا دې چه د قاری او مکتسی حال د امی او عاری په نسبت سره قوی دې.

اودس کونکو دپاره په تیمم کونکو پسې اقتداء.

وَيُؤَدُّنَ يَوْمَ الْمَتَمِّمِ الْمُتَوَضِّعِينَ جَائِزٌ دِي چِه تیمم کونکی اودس کونکو ته امامتی ورکړی.

حل اللغة < ① ان یوم، ام امامه (ن): امامت کول ② متوضئین: اودس کونکی

توضیح < اقتداء المتوضي بالمتميم > چه متوضی په متمیم پسې اقتداء کولې شی **دلیل** < دلیل دادې. چه تیمم طهارت مطلقه غیر موقت دې. یعنی تیمم مطلقاً طهارت دې. د مستحاضه د طهارت پشان موقت نه دې. هم دا وجه ده چه په قدر د جاحت پورې مقدار نه دې. بلکه ترلس کالو پورې که اوبه پیدا نشو. یا ددې په استعمال باندې قدرت نه وی. نو تیمم په مشروع وی. نو هرکله چه تیمم طهارت مطلقه شو. نو د متمیم او متوضی دواړو حالت یو شان شو. او هرکله چه د دواړو حالت یو شان شو. نو یو د بل امامت کولې شی

۶ ماسح پسي د قاعد اقتداء.

وَالْمَاسِحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ او په موزو باندې مسح کونکي الْغَاسِلِينَ پښو وینځونکو امامتی ته ورکولې شی

هل اللغة ① ماسح: مسح کونکې ② غاسلین: وینځونکی ③ خف: موزه

توضیح: <جواز امامة الماسح للغسل> صورت د مسئلې دا دې، چه په موزو باندې مسح کونکې پښو وینځونکی امامتی کولې شی.

دلیل: دا دې، چه صاحب د موزے خپلو پښو وینځلونه روستو موزے اچولې دی. او موزه قدم ته د حدث سرایت نه پریرېدی. نو دا کس د پښو وینځونکې پاتې شو.

الاعتراض: او که څوک دا اعتراض اوکړي چه حدث په موزه کښې وړ داخل شوې دې. نو ددې جواب دا دې، چه څه په موزه کښې وړ داخل شوی وی. هغه په مسح لرې کیږي. نو ځکه د موزے د خاوند طهارت د وینځونکې پشان باقی دې.

د قائم په قاعد پسي اقتداء.

وَيُصَلِّي الْقَائِمُ خَلْفَ الْقَائِمِ او ولاړ سړي په ناست پسي مونځ کولې شی

هل اللغة ① يصلي، صلى صلاة: مونځ کول، دعا کول ② خلف: روستو ③ قاعد: کيناستونکې

توضیح: <صلاة القائم خلف القاعد> مسئله: قائم د قاعد اقتداء کولې شی.

دلیل: نبی ﷺ چه کله په مرض الوفات کښې مبتلا شو. نو نبی کریم ﷺ او فرماښل چه ابوبکر ﷺ ته او وائې، چه خلقو ته مونځ ورکړي. چه دا ئې واوریدلو. نو حضرت عائشې ﷺ (حضرت حفصه ﷺ ته او وئیل، چه ته د الله پیغمبر ته او وایه. چه ابوبکر ﷺ دنرم زړه سړې دې، چه ستاسو په ځانې په مصلي او دیرې. نو په خپل ځان به ئې قابو رانشی. ددې وجې بل چاته د مونځ ورکول حکم اوکړی. عائشې

ﷺ د خبره دوباره اوکړله. نو نبی ﷺ او فرماښل. [انن مواهب يوسف ۱۵۵] ابوبکر ته او وائې، چه خلقو ته مونځ ورکړي. بیا چه کله صدیق اکبر مونځ شروع کړلو. نو نبی ﷺ په مرض کښې خفت محسوس کړلو. بیا ئې د حضرت عباس او حضرت علی ﷺ په سهارا باندې جمات ته تشریف یوړلو. چه کله ابوبکر ﷺ د نبی کریم ﷺ په راتگ باندې پوه شو. نو روستو شو. او نبی ﷺ وړاندې شو. او په ناسته ئې مونځ کولو. او ابوبکر ﷺ به د نبی ﷺ په مانځه پسي مونځ کولو. او خلقو به د ابوبکر ﷺ په مانځه پسي مونځ کولو. مراد دا دې، چه نبی ﷺ په ناسته امامتی کوله. او ابوبکر ﷺ چه به د نبی ﷺ د تکبیر آواز واوریدلو. نو تکبیر به ئې کولو. او چه خلقو به د ابوبکر ﷺ د تکبیر آواز واوریدلو. نو تکبیر به ئې وئیل. دا د نبی ﷺ آخری مونځ وو. په دې کښې نبی ﷺ امامتی ورکړې وه. ددې حدیث نه معلومه شوه، چه د ولاړه سړي مونځ په ناسته مونځ کونکي پسي کیږي.

د راضی او ساجد دپاره د مومني پسي اقتداء.

وَلَا يُصَلِّيَ الَّذِي يَرُكُّعًا وَرُكْعًا او رکوع او سجده کونکې به اقتداء نه کوي خَلْفَ الْمُؤْمِنِ په اشاره مونځ کونکي پسي

هل اللغة ① يركع، ركع ركوعاً (ف): ټيټيدل، رکوع کول ② مؤمنی: اشاره کونکي [

تخریج < اقتداء الراغب بالموضي > مسئله دا ده چه په رکوع او سجده سره موخ کونکې به په اشاره کونکې پسې مونځ نه کوی .

هليله < دليل دا دې . > چه په دې مسئله کښې د مقتدى حال اقوى دې . او امام اضعف دې . او وړاندې تير شوى دى . چه اضعف الحال اقوى الحال ته امامتى نشى ورکولې .
د مفترض دپاره په متنفل پسې اقتداء .

وَلَا يُصَلِّي الْمُتَرَضُّ خَلْفَ الْمُتَتَبِلِ او فرض کونکې دے په نفل کونکې پسې اقتداء نه کوی

هل اللغة < ① خلف: روستو، متنفل: نفل مونځ کونکې

تخریج < عدم جواز اقتداء المفترض بالمتنفل > د مفترض دپاره په متنفل پسې اقتداء کول جائز نه ده .
هليله < څکه چه اقتداء نوم دے د بناء کولو . او بناء امر وجودى دې . امر عدمى نه دې . او ښکاره ده . چه متابعت مفهوم وجودى دې . مفهوم سلبى نه دې . او د امر وجودى بناء په امر عدمى باندې صحيح نه د . او چونکه په ذکر شوې مسئله کښې د امام په حق کښې د فرضيت وصف معدوم دې . نو څکه بناء نه متحقق کيږي . او کله چه بناء کول نه متحقق کيږي . نو اقتداء به څنگه صحيح شى .

د يو مفترض په بل مفترض پسې اقتداء .

وَلَا مَنْ يُصَلِّي قَرَضًا فرماني او اقتداء دے نه کوی هغه کس چه فرض کوی **خَلْفَ مَنْ يُصَلِّي قَرَضًا آخَرًا** روستو به هغه کس پسې چه بل فرض کوی

هل اللغة < ① فلايد: ضرورى، چه د هغې نه بله لار نه وى

تخریج < عدم جواز اقتداء المفترض بالمفترض قرضاً آخره > صورت د مسئلې دا دې . چه د يو فرض کونکې به په بل فرض کونکې پسې اقتداء نه کوی . مثلاً د ماسپڅين مونځ کونکې به د مازيگر مونځ کونکې پسې اقتداء نه کوی .

هليله < دليل دا دې . > چه اقتداء نوم دې . په تحريمه کښې د شرکت او په افعال بدنیه کښې د موافقت ، او شرکت کښې موافقت په هغه وخت کښې کيد شى . چه د دواړو تحريمه او افعالو کښې اتحاد وى . او چونکه په ذکر شوى صورت کښې اتحاد نشته . نو څکه اقتداء هم صحيح نه ده .

د متنفل دپاره په مفترض پسې اقتداء .

وَيُصَلِّي الْمُتَتَبِلُ خَلْفَ الْمُتَرَضِّ او مونځ د کوی متنفل په مفترض پسې

هل اللغة < ① متنفل: نفل مونځ کونکې

تخریج < جواز اقتداء المتنفل بالمفترض > نفلى مونځگزار په فرضى مونځگزار پسې اقتداء کولى شى .

هليله < دليل دا دې . > چه د متنفل په حق کښې صرف د اصل مونځ ضرورت وى . او اصل مونځ د امام په حق کښې موجود دى . څکه دمتنفل په مفترض پسې اقتداء متحقق ده . وجه ددې دا ده . چه د نفلى مونځ دصحت دپاره مطلق نيت كافى دې . او په مطلق نيت باندې فرض هم مشتمل دې . څکه اقتداء صحيح ده .

په يو اودمه امام پسې د اقتداء حکم

وَمَنْ أَتَدَّى بِأَمَارٍ او چا چه په يو امام پسې اقتداء او کرله . **لَمْ عَلِمْ أَنَّهُ عَلَى غَيْرِ طَهَارَةٍ** بيا معلومه

شود چه د ده امام به اودسه و وَأَعَادَ الصَّلَاةَ نود به مونخ راگر خوی. (اوقوم به هم مونخ گر خوی)

هَلْ اللُّغَةُ ① اقتدی، اقتدی اقتداء: پیروی کوی ② علم، علما (س): پیژنگلو، پیژندل ③ غیر طهارة: بی اودسه ④ اعاد، اعاد اعادة: واپس کول

تصريح ⑤ إعادة الصلاة بالإقتداء بالإمام المحدث ⑥ صورت د مستثلی دا دې چه که یو کس امام پسے اقتداء اوکړله. بیا مقتدی ته علم اوشو چه دده امام به اودسه وونو دا کس دے د خپل مونخ اعاده اوکړی اوکه د اقتداء کولو نه وړاندې د امام به اودسی معلومه شوې وه نو په اجماع سره اقتداء کول جائز نه دی.

دلالت ⑦ نبي ﷺ فرمانیلی دی لا من امر قوما ثم ظهر انه كان محدثا او جنبها اعدا صلاته واعدادها ⑧ (چا چه یو قوم ته امامتی ورکړله بیا معلومه شوه چه دے محدث یا جنب وونو دخپل مونخ اعاده دے اوکړی

⑨ علامه ابن الهمام رحمه الله د حضرت جعفر نه د حضرت علی رضي الله عنه دا فعل نقل کړې دې. ان علیاً رضي الله عنهما من الناس وهو جنب او علی غیر وضو فلما دعا امرهم ان یعیدوا حضرت علی رضي الله عنه خلقو ته په حالت جنابت یا بغیر د اودس مونخ اوکړلو بیا نې د مونخ اعاده اوکړله او خلقو ته نې هم د اعاده حکم اوکړلو ددې نه معلومه شوه چه د مقتدی مونخ د امام د مونخ په فساد سره فاسدیږی.

وَكُرَّةُ لِلْمُصَلِّي او مکروه دی د مونخگذار دپاره اَنْ يَعْثَبَ بِتَوْبَةٍ چه لویه کوی د خپلو جامو او بِحَسْبِهِ یا بدن سره

هَلْ اللُّغَةُ ① يعثب، عثب عثا (س): لویې کول ② ثوب جمع اثواب: کپړې ③ جسد جمع جسود: بدن ④ ظن: گمان خیال]

تصريح ⑤ الربط بما قبله ⑥ وړاندې د مفسداتو دمانخه بیان ووپه دے خائې کښې دمکروهاتو ذکر دې. تعريف العثب ⑦ د امام بدرالدین کردری رحمه الله د قول مطابق عثب هغه فعل دې چه په هغې کښې غرض خو وی. خو شرعی نه وی. مسئله دا ده چه د مصلی د خپلو جامو یا بدن سره لویه کول مکروه دی.

دلالت ⑧ دليل دا دې چه نبي ﷺ فرمانیلی دی. الله تعالی ستاسو دپاره درې خیزونه مکروه کړی دی په دې کښې یو په مانخه کښې لویه کول او په باقي دوو کښې یو د روژې په حالت کښې گنده خبره کول او بل څیز په مقبره کښې په قهقهه خاندل، ( )

⑨ دویم دلیل دا دې چه عثب فعل د مونخ نه بهر حرام دې. نو په مانخه کښې ستا څه خیال دې. یعنی په مانخه کښې خو به په درجه اولی سره حرام وی.

① غربه الزیلعی بهذا اللفظ (نصب الرأية ۵۷/۱) ثم قال وبه أثر عن علي عليه ورواه محمد بن الحسن في (كتاب الآثار) ... ان علي بن أبي طالب عليه قال في الرجل يصلي بالقوم جنباً قال بعد ويمدون انتهى ورواه الدارلقطی في مسنه (۳۶۴/۱)۔

② قال الزیلعی رحمه الله ورواه القضاة في مسند الشهاب ... عن يحيى بن ابي كثير مسلماً ثم ذكر ضعف هذا الحديث (نصب الرأية ۵۷/۲) والمحدث الضعيف شاه فيصل ينقل لكرامة العثب في الصلاة حديثاً من كتابه «سنن الصلاة في لفه الأحناف»، قال خُتَابُ الْأَمَوِيِّ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ غَفَرٍ وَرَأَى رَجُلًا يَعْثَبُ فِي صَلَاتِهِ فَقَالَ ابْنُ غَفَرٍ لَا تَفْعَلْ فِي صَلَاتِكَ وَاصْتَغِ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ، ورواه احمد في مسند الصحابة حديث ابن الخطاب رقم ۴۸۰۰ رجاله ثقات۔

په مانځه ګټې ګټکو اړولو راپولو ګراحت

وَلَا يَقْلِبُ الْحَصَى اونه به اړوی راپړی ګټکی (په مانځه ګټې) [لَا اَنْ لَا تَمْكِنُهُ السُّجُودُ. البته دا چه نه وی ممکن سجده کول قِسْمِيَّةً مَرَّةً وَاحِدَةً. نو برابر دی کړی دا یو ځل

هل اللغة > ① لا یقلب قلباً: واپس ګرځیدل ② فیسویه، سوی تسویه: برابرول ③ مرة: یوځل

تخریج > ګراهیه قلب الحصى > مسئله دا ده. چه د مونځ په حالت ګټې ګټکی نه اړوی. ځکه چه دا یو قسم عبت فعل دی. البته که سجده کول ورته ممکن نه وی. نو په یوځل دے اخوا کړی. یعنی یو ځل دے د سجده ځانې برابر کړی. په غیر ظاهر روایت ګټې د دوو ځلو اجازت هم شته.

والله > ① عبدالرزاق د حضرت ابوذر رضی الله عنه نه نقل کړی دی [سألت النبی ﷺ عن کل شیء حق عن مسم الحصى فقال واحداً اودم] حضرت ابوذر رضی الله عنه فرماني. چه ما د رسول الله ﷺ نه دهر څیز تپوس کړې دي. تر دے چه د ګټکو اخوا کولو په باره ګټې هم، نو نبی ﷺ او فرماني. چه یو ځل ګټی پریږتي ده. او د معیقيب نه روایت دي. [انه ﷺ قال تسسم الحصى وأنت تصلى فإن كنت لا بد فاعلاً فواحداً] یعنی نبی ﷺ فرماني. دي. چه ګټکی مه اخوه کوه. په داسې حالت ګټې چه ته په مانځه ګټې نې. او که ضرورت پېښ شي. نو یوځل. ② عقلی دلیل دا دي. چه ګټکی اخوا کول د خپل مونځ د اصلاح دپاره دی. او په کوم عمل سره چه د مونځ اصلاح مقصود وی. نویه هغې ګټې څه حرج نشته.

د ګوتو نه د تقونو وېستلو او په نځي د لاسونو ګټودلو ګراحت

وَلَا يَفْرَقُ وَهُوَ يَفْرَقُ اونه به اوباسی أصابعه د خپلو ګوتو نه به تقونه نه اوباسی وَلَا يَشْكُكُ اوبه یو بل ګټې به ګوتې نه ننباسی. وَلَا يَكْتُمُ. او ټوټی به لاسونه نه ږدی.

هل اللغة > ① لا یفرق، لا یفرق، فرقة: چغې وهل ② اصابع: ګوته ③ لا یتخصر، تخصر: تخصراً: په خټه لاس کیخودل ④ وضع: ساتل ⑤ یدجمع ایدی: لاس]

تخریج > ګراهیه فرقة الأصابع > په مانځه ګټې د ګوتو نه تقونه وېستل هم مکروه دی.

دلیل > دلیل دا دي. چه نبی ﷺ حضرت علی رضی الله عنه ته فرماني. وو. [إني أصب لك ما أحب لنفسی لا تقهه أصابعك وأنت تصلى] (یعنی زه ستا دپاره هغه څیز خوښوم. کوم چه زه دخپل ځان دپاره خوښوم. نو په حالت د مانځه ګټې د خپلو ګوتو نه تقونه مه اوباسه. د بعضو په نیز د مانځه نه بهر هم د ګوتو نه تقونه وېستل مکروه دی. وجه د ګراحت دا ده. چه دا د قوم لوط عمل دي. ① الأقوال الثلاثة فی تعريف المختصر > د مختصر یو تفسیر خوصاحب د هدایه کړې دي. یعنی په تشو باندے لاسونه کیخودل، هم دا تفسیر غوره او مناسب دي.

② او بعضو وئیلی دي. چه مختصر په همسا باندې تکیه لګونکی ته وائی.

③ او بعضو وئیلی دي. چه تخصر دا دي. چه د سجده یو آیت حذف کړی. او باقی اووائی.

ګراهیه التخصر > د مانځه په حالت ګټې تخصر هم مکروه تحریمی دي.

هَلَالَهُ ① دلیل دا دې چه په حالت د مانځه کښې دتخصر نه نبی ﷺ منع فرمائیل ده. حضرت ابوهریره ؓ روایت کړې دي. [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَعَىٰ مِنَ الْإِعْتَصَارِ الصَّلَاةَ] ②

② عقلی دلیل دا دې چه د تخصر په صورت کښې د مستون طریقې پریخودل لازمیږي. اود مانځه نه بهر هم د سری او ښځې دپاره مکروه تنزیهی دي.

په مانځه کښې د جامې راغونډول او د سدل کراهت

وَلَا يَسْدُلُ كُتُبَهُ وَلَا يَكْفُهُ أَوْ نَهَ بِهِ زَوْرَنْدَ وَيَ جَامِي خِيَلِي اَوْنَه بَه نِي رَاغُونْدَوِي.

هَلِ اللُّغَةُ ① لايسدل، سدل سدل: کپړه زورڼدول ② لايفکف، کف کفا (ف): راغونډول

تخريج < کراهة السدل > او جامې دسری طریقې نه زورڼدوي.

تعريف السدل < صاحب د کفایه رحمه الله فرماني. چه سدل دسری ته واني. چه خادر يا قباء په خپلو اوږو باندې واچوي. او خپل لاسونه په لستونرو کښې نه اچوي. که د قميص دپاسه وي او که د قميص لاتدي وي.

دليله < دليل دا دې چه امام ابوداود د ابوهريره ؓ نه روایت کړې دي. [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَعَىٰ مِنَ السِّدْلِ الصَّلَاةَ وَأَنْ

يَغْطِيَ الرَّجُلُ فَا] ① يعنی نبی ﷺ په مانځه کښې د سدل نه منع کړې ده. او ددې نه نې منع کړې ده. چه سري خپله خوله پټه کړي. سدل دا دې چه خپله جامه په خپل سر او اوږو باندې راواچوي. او د هغې اړخونه دواړو طرفونو نه زورڼد پريږدي.

کراهية كف الثوب < کف د جامې دا دې چه کله د سجده کولو اراده اوکړي. نو دخپله مخې يا شاه نه جامه راوچته کړي. اوس حاصل د مسئلې دادې. چه که جامه په زمکه باندې راوغورځيږي نو دا دسری نه رانيسی. ځکه چه په دې کښې يو قسم تکبر دي.

دليله < عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أُرِيتُ أَنَّ أَشْجَدَ عَلَى سَبْعَةِ لَا أَكْتُفُ شَعْرًا وَلَا حَبْرًا

وَلَا يَعْصُ شَعْرًا. او نه دې معقوص کوي ويخته خپل

هَلِ اللُّغَةُ ① شعر: وښته

کراهة الفص < د مانځه په حالت کښې د سر ويختو کلکول هم مکروه دی. صاحب د کفایه د ويختو د معقوص کولو درې صورتونه ليکلي دي.

① د سر نه کير چاپيره د ويختو نه کونسي جوړې کړي. لکه څنگه چه ښځې کوي.

② په تندې نې جمع کړي. او په تار نې اوتري

③ په څه خليخدار څيز يا گوند باندې نې کلک کړي.

(۱) حديث ابی هريره ؓ رواه البخاری فی العمل فی الصلاة باب ۱۷ ومسلم فی المساجد ومواضع الصلاة حديث ۴۷ وابوداود فی الصلاة باب ۱۷۲ رقم الحديث ۹۴۷، والترمذی فی الصلاة باب ۱۶۴، والنسائي فی الإفتاح باب ۱۲ والدائمی فی الصلاة باب ۱۳۸ وأحمد فی المسند (۲۳۲/۲) والحاكم فی المستدرک (۲۶۴/۱)۔

(۲) حديث ابی هريره رواه ابوداود فی الصلاة باب ۸۵ والترمذی فی الصلاة باب ۱۶۱ وأحمد فی المسند (۲۹۵/۲) وابن حبان فی صحيحه انظر موارد الظمان إلى زوائد ابن حبان رقم ۴۷۸، والحاكم فی المستدرک (۱۵۳/۱)۔

هَلَالَهُ > ① د ابورافع حدیث دی۔ [قال فی رسول الله ﷺ أن یصل الرجل ورأسه معقوصاً] یعنی نبی ﷺ سر پہ دے حالت کنبی د مانخہ نہ منع کری دی۔ چہ ددہ پہ سر باندی د ویختو چونتہ جوروی۔

② دغہ شان د نبی ﷺ نہ نقل دی۔ [أمرت أن أسجد على سبعة وألف شعراً ولا شيئاً] یعنی ماتہ پہ اووہ اندامونو باندی د سجدے کولو حکم شوے دی۔ او ددی خبرے چہ ویختہ نہ راغونووم۔ اونہ جاعے، اود ویختو پہ چونتہ کولو کنبی ددی کف دی۔ نو خکہ د چونتہ کولو نہ منع شونی دہ۔

③ دحضرت عمر رضی اللہ عنہ نہ نقل دی۔ [أنه مر به رجل ساجد عائص شعرة فحله حلاعتيقاً وقال إذا طول أحدكم شعرة فلا يسجد لمسه] یعنی حضرت عمر رضی اللہ عنہ یو سری سرہ خواہ کنبی تیر شو۔ او هغه سجده کولہ۔ او د هغه ویختو نہ چونتہ جورہ شوے وه۔ نو حضرت عمر رضی اللہ عنہ پہ سختی سرہ هغه پرانستله۔ او وے فرمانیلی کله چہ پہ تاسو کنبی د چا ویختہ اوږدہ وی۔ نو هغه دے زروند پریردی۔ چہ هم هغی سرہ سجده کوی۔

په مانخه کنبی یی اوکس طرف ته د کتلو کراحت

وَلَا تَلْتَفِتْ أَوِ التَّفَاتِ دِي نَه كُوِي (په مانخه کنبی) يَحْيَىٰ وَشَيْخَا الْأَنْبَسِي اَوْكَسِ طَرَفَ تَه

هَلِ الْمَلَفَةُ > ① لا يَلْتَفِتُ، التَّفَاتِ التَّفَاتَا: متوجه کیدل، کتل

تصريح > كَرَاهَةُ الْإِتْفَاتِ فِي الصَّلَاةِ > مسئلہ د خت پہ اړولو سرہ دے التفات نہ کوی۔ خکہ چہ په دے کنبی کراحت دی۔

هَلَالَهُ > ① نبی ﷺ فرمائیلى دی «لوعلم المصلی من ینای ما التفت» که مصلی پوهیدلی چہ چاسره مناجات کوی نو التفات به ئی نه کولو؟

② دلیل دا دی۔ چہ نبی ﷺ فرمایلی دی۔ که مصلی پوهیدل چہ چاسره مناجات کوی۔ نو [اغوا ویغوا] به ئی التفات نه کولو۔

③ دغہ شان د نبی ﷺ نہ نقل دی۔ [أن الرحمة تواجبه العبد ما دام في صلاته فإذا انتفت أعرض عنه] یعنی الله تعالی برابر بنده ته په مانخه کنبی په مخ سرہ متوجه وی۔ خو چہ کله دے التفات اوکړی۔ نو هغه خپل مخ دده نه واړوی۔

④ عقلی دلیل دا دی۔ چہ د خت د اړولو سرہ التفات کولو کنبی د بعضی خت سرہ د قبلي نه اوږیدل راخی۔ که په پوره بدن سرہ د قبلي نه اوږیدل اوشی۔ نو په ے سرہ مونخ فاسد پیری۔ نو چہ کله بعضی بدن د قبلي نه واړی۔ نو مونخ به مکروه وی۔ خکہ چہ عمل کثیر مفسد د صلا دے۔ حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی۔ [سألت رسول الله ﷺ من التفات الرجل في الصلاة فقال هو اعتلاص يفتلسه الشيطان من صلاة

(۱) حديث أبي رافع رضي الله عنه أخرجه ابن مجاه في الإلهامه باب ٦٧، وأبو داود في الصلاة باب ٨٧، والترمذي في الصلاة باب ١٦٥ وأحمد في المسند (١٤٦/١) والترمذي في الصلاة وحسنه والطبراني في معجمه وإسحاق بن راهويه في مسنده۔

(۲) غربه الزيلعي هذا اللفظ (نصب الرأية ٨٨/٢) وأخرجت في تاليفي سنن ١ الصلاة في فقه الأحناف ما يدل على كراهة الإلتفات في الصلاة (عن عائشة قالت سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الإلتفات في الصلاة فقال هو اعتلاص يفتلسه الشيطان من صلاة العبد) (بخاري في الأذان باب الإلتفات في الصلاة رقم ٧٠٩)۔

العهد یعنی ما د رسول اللہ ﷺ نه په مانځه کښې دسړی د التفات په باره کښې تپوس او کړلو. نو نبی ﷺ اوفرمانیل چه دا اختلاس (دهوکه کول او نښتول) دی. چه دا د بنده د مونځ نه شیطان تښتوی. بهر حال ددې روایاتو او عقلی دلیل نه دا خبره ثابت شو. چه التفات مفسد د صلاۀ نه دې. اگرچه ښی او گس طرف ته د قبلي نه اوړیدل راشی. خو په دې شرط چه قبلي ته شا رانشی.

عدم الکراهة بوقوف العینین: او که مصلی د خپلو سترگو په گوټونو سره ښی او گس طرف ته کتل، بغیر د خټ اړولو نه، نو دا مکروه نه دی.

دلیل: ځکه چه نبی ﷺ به په مانځه کښې خپلو صاحبو نه ته د خپلو سترگو په گوټونو باند ځه کتل. البته آسمان طرف ته کتل مکروه دی.

په مانځه کښې د سپی پشان کیناستلو کراهت

وَلَا يَقْبَعُ كَاقْعَاءِ الْكَلْبِ اَوْ نَهْ كَيْنِي پشان د ناستي د سپی

هل اللغة: ① لا یقبعی، اقبی اقاء: د سپی په شان کیناستلو

توضیح: کراهة الإقواء صاحب د قدوری رحمه الله فرمائی. چه اقاء کول مکروه دی.

دلیل قول ابی فرانس و غرابته: ① امام احمد رحمه الله په خپل مسند کښې د ابوهریره رضی الله عنه قول روایت کړې دي. مراد دا دې. چه د ابوذر رضی الله عنه قول غریب دې. د حدیث متن دا دې. [انسان رسول الله ﷺ من ثلاثة من نقره كنقره الديك واقعاء كاقعاء الكلب، والتفات كالتفات الشعلب] ابوهریره رضی الله عنه فرمائی ﷺ چه زه رسول الله ﷺ د درې څیزونو نه منع کړې يم. یو د چرک پشان ټونگو و هلو نه یعنی چه سجده دومره زر او کرم لکه څنگه چه چرک ټونگ وهی. دویم د سپی پشان ناسته نه. یعنی په التحیات کښې د داسې ناسته نه، او دواړو سجدو په مینځ کښې د سپی پشان کیناستلو نه ئې منع فرمایلی ده. دریم د لومبې پشان یو خوا بل خوا کتلو نه ئې منع کړې يم.

تفسیری الإقواء: د اقاء دوه تفسیرونه شوی دی. ① د امام طحاری رحمه الله په نیز اقاء دا ده. چه په خپلو کوناتو باندې کښی. او خپل دواړه پتونان اودروی. او خپله دواړه کونډی د سینې سره جخته کړی. او دواړه لاسونه په زمکه کیږدی. هم دا صحیح تفسیر دې. او هم دا صاحب د هدایه رحمه الله اختیار کړې دي.

② د امام کرخي رحمه الله په نیز اقاء دا ده. چه خپل دواړه قدمونه اودروی. او په کوناتو باندې کښی. او دواړه لاسونه په زمکه کیږدی.

په مانځه کښې د سلام جواب ورکولو حکم

وَلَا يَزِيدُ السَّلَامَ يَلَا يَأْوِي د سلام جواب نه ورکوی په ژبه خپله وَلَا يَتَوَلَّى اَوْ نه په لاس خپل سره،

هل اللغة: ① لا يزد، رد رداً (ن): واپس کیدل، واپس کول

توضیح: رد السلام باللسان: په مانځه کښې په ژبې سره د سلام جواب ورکول د مونځ فاسدونکې دي.

دلیل: ځکه چه دا کلام دي. او په کلام سره مونځ ماتېږی. نو د سلام په جواب سره به هم مونځ ماتېږی. ددې خبرې دلیل چه سلام او د سلام جواب ورکول کلام دي. دا دې. چه یوکس قسم او خوړلو. چه زه به د فلائی سره خبرې نه کوم. بیا ئې هغه ته سلام او کړلو. نو دا کس به حاشیږی.

کراهة رد السلام باليد: او په لاس سره د سلام جواب ورکول مکروه دي. ځکه چه دا هم معنی سلام دي. نو که

د سلام په نیت باندې مصافحه او کړې. په دې سره مونځ ماتېږي.
الإعتراض - دلته یو اعتراض دا دی. چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما فرمایلی دی. ما حضرت بلال رضی الله عنه ته اوونیل [کیف کان النبی ﷺ یوم علیهم حين كانوا یسلبون علیه وهول الصلاة قال کان یسحب الیه یداً] یعنی په کوم وخت کښه چه به نبی ﷺ په مانځه کښې وو. او خلقو به په نبی ﷺ باندې سلام واچولو. نو نبی ﷺ به څنگه جواب ورکولو. بلال رضی الله عنه او فرمایلی. چه د لاس په اشاره به نې جواب ورکولو. ددې نه معلومه شوه. چه د په لاس سره د سلام جواب ورکول مکروه نه دی.
الجواب - دا واقع د هغه وخت ده په کوم وخت کښې چه په مانځه کښې د سلام د جواب ورکولو اجازت وو ورستو بیا دا اجازت منسوخ شو نو دا د عدم کراهت دلیل نه دي.

په مانځه کښې د پرلتی وهلو او د وختو مخصوص کولو کراهت

وَلَا يَتَرْتَمِرُ اَوْ پرتلی دے نه وهی اَلْاَمِنْ عَذْرٍ مَکَرٍ د عذر د وج

هل اللغة - ① لا یتربع، تریرا تریرا: په څلورېوړی کیناستل

توضیح - **کراهة التربع في الصلاة** - مسئله: د مونځ په حالت کښې بغیر د عذر نه پرلتی وهلو سره ناسته مکروه ده. ځکه چه په دے ناسته کښې د سنت ناسته پریځودل دی.

تضعیف کراهة التربع خارج الصلاة بدلیلین - نو ددې علت په بناء دا ناسته د مانځه نه بهر هم مکروه ده. خو شمس الاتمه سرڅسې رحمه الله وغیره دا قول رد کړې دي. ① ځکه چه د مانځه نه بهر د نبی ﷺ د خپل صحابو سره په پرلتی ناسته ثابته ده. (فتح القدیر) ② دغه شان په مسجد نبوی ﷺ کښې د فاروق اعظم رضی الله عنه عام طور ناسته هم د پرلتی وه. صحیح خبره هم دا ده. چه د پرلتی د ناسته په نسبت په دواړه کونډو باندې ناسته تواضع ته زیاته نژدې ده. نو د مانځه په حالت کښې هم دا ناسته غوره ده. مگر دا چه څه عذر وی.

په مانځه کښې په قصد یا په هیږه خوراک څښاک کول

وَلَا يَأْكُلُ وَلَا يَشْرَبُ او په مانځه کښې د عینه خوراک کوی اونه څښاک کوی.

هل اللغة - ① اکل، اکل اکلاً (ن): خوراک ② شرب، شرباً (س): څښل

توضیح - **فساد الصلاة بالأكل والشرب مطلقاً** - مسئله دا ده. چه د مانځه په حالت کښې خوراک یا څښاک کول د مونځ ماتونکی دی. که مونځ فرض وی او که نفل وی. او خوراک څښاک که په قصد وی او که په سهو یا په نسیان سره،

دلیل - دلیل دا دی. چه خوراک او څښاک په دې دواړو کښې هریو عمل کثیر دي. او عمل کثیر مفسد د صلاة دي. نو ځکه په دې صورتونو کښې مونځ ماتېږي.

الاعتراض - د مانځه په حالت کښې په هیږه سره خوراک څښاک دغه شان معاف کیدل پکار و. لکه څنگه چه په حالت د روژه کښې معاف دی.

الجواب - د مونځ حالت د روژې د حالت پشان نه دي. ځکه چه د مونځ حالت یادونکې دي. یعنی د بیدارۍ او هوښیارۍ حالت دي. نو د مونځ په حالت کښې خوراک څښاک په هیږه او سهو سره نه کیږي. ددې په خلاف د روژې حالت هغه یادونکې نه دي. ددې وجې د روژې په حالت کښې هیږه او

نسیان معاف دی۔ (گورئ نہ چہ د روزی پہ حالت کنبی روزہ دار اودہ کیدے ہم شی۔ اوداسی کار ہم کولے شی۔ چہ پہ ہغی کنبی ورتہ روزہ ہدو یادہ نہ وی۔)

پہ مانخہ کنبی د امام ہی اودسہ کیدل

قَالَ سَبَّهَ الْحَدَّثُ كَوْمَ كَسٍ يَرِ اودسہ شی انصرفت۔ نو اودے مرغی وِتَوَضَّأَ او پہ خپلہ دے اودس اوکری وِتَنَى او بنا دے اوکری اِن لَمَ يَكُنْ اِمَامًا کہ امام نہ وی قَائِلٌ گان اِمَامًا اوکہ امام وی اسْتَخْلَفَ بل کس بہ خپل نائب جوړ کړی وِتَوَضَّأَ او اودس دې اوکری وِتَنَى عَلٰی صَلَاتِهِ اوپہ خپل مونخ دې بنا دے کوی مَا لَمْ يَتَكَلَّمْ تَر شَو پورې چہ ئې خبرې نہ وی کړې

هَلِ اللُّغَةُ ① سبق، سبق سبقان، ض: وړاندې والې کول، مخکښې کیدل ② انصرف، انصرافا: واپس کیدل ③ استخلف، استخلاقاً (ن، ض): خلیفہ جوړول

تَضَوُّعُ ④ الرِّبَطُ بِمَا قَبْلَهُ ⑤ مصنف رَحِمَهُ اللهُ وړاندې په تفصیل سره د عوارضو نه د سلامتیا احکام ذکر کړل۔ اوس په دے څانګښې به هغه عوارض ذکر کوی۔ کوم چہ مانخہ کنبی پېښیږی۔ او مونخ فاسدوی۔ چونکہ د سلامتیا احکام اصل دی۔ اود اصل وړاندې کول غوره وی۔ نو ځکه ئې د سلامتیا احکام وړاندې ذکر کړل۔

تَوْضِیحُ الْمَسْئَلَةِ ⑥ صورت دا دې۔ کہ یوکس په مانخہ کنبی یې اودسہ شو۔ یعنی غیر اختیاری یې اودسی ورتہ پېښه شوه۔ چہ حدث سماوی ورتہ وټیلی شی۔ نو په داسې صورت کنبی دے سمدستی بغیر د څه توقف نه واپس شی۔ سمدستی د مانخہ نه د واپس کیدو حکم ددې وجې دې۔ چہ د حدث نه پس کہ یو ساعت هم ایسار پاتې شو۔ نو دا کس د حدث د یو جزء سره د مانخہ ادا کونکې شو۔ او په حالت د دے اودسی کنبی مونخ کول جائز نه دی۔ نو د مانخہ کوم جزء چہ د حدث سره مقارن ادا شی۔ هغه به فاسد وی۔ او چونکہ د جزء فساد مستلزم وی۔ فساد د کل لره۔ نو ځکه ټول مونخ فاسد پېږی۔ او فساد د جزء فساد د کل لره ځکه مستلزم دې۔ چہ فساد تقسیم نه قبلوی۔ یا داسې اوواپه چہ کله د مانخہ یو جزء فاسد شو۔ نو باقی مونخ به هم فاسد وی۔ ځکه چہ [صلاً واحداً] او صحتاً او فساداً تقسیم نه قبلوی۔

گِنْفَةُ الْخُلُفِ ⑦ اوس دا کس چاته چہ حدث لاحق شوې دې۔ کہ امام وی۔ نو په مقتدیانو کنبی دے څوک خپل خلیفہ جوړ کړی۔ او دخلیفہ جوړولو صورت دا دې۔ چہ د هغه جامه دے اونیسې۔ او خپل محراب ته دے رانیکی۔ او په خپله دے اودس اوکړی۔ او بنا دے اوکړی۔ یعنی دغه مونخ دے د اودس نه پس شروع کړی۔

اوقیاس دا دې۔ چہ د سر نه دے مونخ شروع کړی۔

دَالَلَةُ ⑧ دلیل د نبی ﷺ دا ارشاد دې۔ [مَنْ قَامَ اَوْ رَعَى اَوْ اَمَدَى لِي صَلَاتِهِ فَلْيَنْصَرِفْ وَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيَبْنَ عِلَّ صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَتَكَلَّمْ] د عبارت د ترجمے عنوان لاندې ددې حدیث ترجمہ تیرہ شوې ده۔

⑨ دویم دلیل د نبی ﷺ دا ارشاد دې۔ [اِذَا صَلَّيْتَ اَحَدَكُمْ فَقُلْ اَوْ رَعَى فَلْيُحْمِلْ يَدَا عِلَّ قَبْلَهُ وَلْيُقَدِّمَ مَنْ لَمْ يَسْبِقْ بِشْرًا] یعنی کله چہ په تاسو کنبی څوک د مانخه په دوران کنبی قی اوکړی۔ یا ئې پوزه ماته شی۔ نو په خپله پوزه د لاس کپړدی۔ او غیر مسبوق یعنی مدرک دے وړاندې کړی۔ یعنی خلیفہ دے جوړ کړی۔ [استغفار] العلوق دین العسوق ⑩ ددې حدیث نه معلومه شوه۔ چہ مدرک دے خلیفہ جوړ کړی۔ مسبوق دے

خليفة نه جوړوي. ځكه كه مسبوق خليفة جوړ كړي. نو د سلام گرځولو نه وړاندې به هغه بل مدرك خليفة جوړوي. چه مدرك د سلام گرځولو سره د خلقو مونځ پوره شي. او چه مسبوق امام خپل مونځ پوره كړي. نو چه مسبوق خليفة جوړ كړي شي. په دې كېنې د خليفة جوړولو تكرر لازمېږي. نو ځكه بهتره دا ده. چه د اول نه غير مسبوق يعني مدرك خليفة جوړ كړي. چه د دوياړه خليفة جوړولو د قباحته نه نجات حاصل شي. بهر حال د ذكر شوي حديث نه د بناء جواز داسې ثابتېږي. چه په حديث كېنې دي. [وليېن على صلاته] دا د امر صيغه ده. او د امر ادني مرتبه اباحت دي. نو ځكه د بناء اباحت ثابت شو.

الاعتراض > خودلته يو اشكال كيږي. هغه دا چه په حديث كېنې [ليتوضأ] صيغه د امر د وجوب دپاره ده. نو [وليېن على صلاته] هم پكار ده چه د وجوب دپاره وي. حالانكه احناف فقهاء **بَيِّنَةٌ** د وجوب بناء قائلين نه دي.

الجواب > جواب دا دي. چه زمونږ په [قرآن في اللفظ قرآن في الحكم] نه واجبوي. نو ځكه دا اعتراض لغو دي.

⑤ ددې نه علاوه خلفاء راشدين **ه** او فقهاء صحابو [عبدالله بن مسعود، عبدالله بن عباس، عبدالله بن عباس، عبدالله بن عباس] په دې خبره باندې اجماع كړې ده. د كومر چه مونږ قائل يو. يعني د بناء په جواز باندې نه په وجوب باندې، او د اجماع په وجه قياس پريخوږي شي. نو [ليېن على صلاته] په [ولييتوضأ] باندې نشي قياس كولې.

فضل استئناف غير المسبوق > په دويم حديث كېنې صرف د استخلاف بيان دي. او د نبی ﷺ ارشاد [من لم يسبق بشئ] كېنې د افضليت بيان دي. ځكه چه مدرك (غير مسبوق) د مسبوق په نسبت په پوره مونځ ادا كولو باندې زيات قادر دي. نو مسبوق خليفة جوړول به خيانت وي.

د سر نه د مونځ شروع كولو افضليت

وَالِاسْتِنَافُ أَفْضَلُ او د سر نه شروع كول افضل دي

هل اللغة > ① استئناف: واپس كول

تصريح > **الأنوال الثلاثة في فضل الاستئناف وعدمها** ① صاحب د قدوري **رحمه الله** فرماني. چه په ذكر شوي مسئله كېنې اگر چه بناء جائز ده. خو د سر نه شروع كول افضل دي. چه د اختلاف د شيعه نه احتراز راشي. او كه څوك دا اووايي. چه په استئناف كېنې د عمل ابطال دي. نو مونږ جواب ور كوو. چه به ښه شك ابطال د عمل دي. خو د اكمال دپاره وو. داسې ابطال د عمل محمود دي. مذموم نه دي.

② بعضي مشايخو **بَيِّنَةٌ** فرماييلي دي. چه منفرد لره د سر نه شروع كول افضل دي. او د امام او مقتدي دپاره بناء كول افضل دي. چه د جماعت افضليت محفوظ شي.

③ او بعضي حضراتو ويلي دي. كه امام او مقتدي ته بل جماعت ملاویدي شي. نو استئناف افضل دي. او كه نشي ملاویدي. نو بناء افضل ده.

اختيار المنفرد في إتيان الموضع الأول > فرماني. چه منفرد ته اختيار دي. كه خوښه نې وي. نو بناء دې او كړي. او به كوم ځانې كېنې چه نې او دس كړي وي. هلته دې مونځ پوره كړي. ځكه چه په دې كېنې كموال د تگه دي. او كه خوښه نې وي. نو خپل ځانې ته دې واپس راشي. ټول مونځ دې په يو ځانې ادا كړي. اولنې قول

زمونر د مشائخو دی. او قول ثانی د شمس الائمہ سرخسی رحمہ اللہ او شیخ الاسلام خواہر زاده رحمہ اللہ دی.

وجوب الإتيان الي الموضع الأول للمأموم: او مقتدی به خپل ځانې ته واپس راځي. او مونږ به پوره کوي. اگرچه دا مقتدی امام محدث وی. چا چه خلیفه جوړ کړی وی. د مقتدی دپاره دا حکم واجب او لازم دی. استثناء المورثین من الوجوب: خو دوه صورتونه ددې حکم نه مستثنی دی.

① چه دده امام فارغ شوې وی.

② چه دده اود امام په مینځ کښې د اقتداء نه مانع څیز حائل نه وی. یعنی مقتدی چه په کوم ځانې کښې اودس کړی وی. هلته په امام پسې اقتداء کولو کښې څه څیز حائل نه وی. چه هغه د اقتداء مانع وی. لکه پلنه لاره وی. لوني دریاب وی. د کرکو نه بغیر اوچت دیوال وی. نو په دې دواړو صورتونو کښې که مقتدی د اودس په ځانې کښې مونږ پوره کول غواړي. نوڅه قباحه په کښې نشته.

دمونږ په دوران کښې د لیونتوب. احتلام. او یهووشی راتلل

وَأَن تَأْمُرَ أَوْ كَهِ شَوْ قَاحْتَلَمَ نُو احتلام نې اوشو أَوْ جُرْ أَوْ يَا لِيُونِي شَوْ أَوْ أَعْمِي عَلَيْهِ يا ده باندې یه هوشی راغله. أَقْبَقَهُ أَوْ يَا نِي په کدس کدس او خاندل إِسْتَأْنَفَ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ نُو اودس او مونږ به د سر نه شروع کوي

هل اللغة: ① جن، جنونان: لیونې کیدل ② فاحتلم، احتلم احتلاما: بالغ کیدل احتلام کیدل ③ قهقهه قهقهه: په زوره خندا کول

تخريج: سور استیفاء الصلاة: ① مسئله دا ده. که مونږ گذار په حالت د مانځه کښې اوده شو. او احتلام ورته اوشو ② یا لیونې شو. که امام وی او که مقتدی یا منفرد. ③ یا په ده باندې بیهوشی راغله. ④ یا نې په زوره او خاندل نو د سر نه به مونږ شروع کوي.

دلیل: دلیل دا دی. چه په مانځه ددې عوارضو پېښیدو نادر دی. نو دا عوارض د هغه عوارضو پشان نه دی. په کومو چه نص راغلی دی. یعنی د نبی ﷺ قول [مَنْ قَامَ أَوْ رَفَعَ صِلَاتَهُ لَمْ يَحْصِلْ] دا دی. چه حدث غیر نادر الوجود دی. په هوا وتلو او پورے ماتیدلو کښې بناء جائزه. او په حدث،، نادر الوجود،، کښې بناء جائز نه ده. اوهم دغه شان که ده په خندانې قهقهه سره او خاندل. نو هم بیا جائز نه ده. بلکه د سر نه به مونږ شروع کوي. ځکه چه د قهقهې فعل په منزله د خبرو دی. او خبره د مونږ ماتونکې دی. ځکه چه نبی ﷺ فرمائیږي دی. [مَالِمِ يَتَكَلَّمْ] یعنی تر دس چه نې خبره نه وی کړې. نو بناء کولې شی. او که خبره نه او کړلې. نو بناء جائز نه ده.

وَأَن تَكْتَلَمَ صَلَاتِهِ أَوْ كُوم كَس چه په خپل مونږ کښې خبره او کړلې. سَاهِيًا أَوْ عَامِيًا که سهو وی او که په قصد وی. يَطْلُقُ صَلَاتَهُ نُو دده مونږ باطل شو.

هل اللغة: ① تكلم، تكلم تكلمًا: خبرې کول ② ساهيا: په هيره سره ③ عامداً: په قصد سره

تخريج: الفرق بين السهو والنسيان والخطأ: سهو وانی. د قوت مدرکه نه د صورت زائله کیدل او نسيان د قوت حافظه نه د صورت زائله کیدل. تردس چه د کس جدید محتاج شی. او خطا دا ده. چه صورت خو باقی وی. خو چه کله د یو څیز د تکلم اراده اوکړي. نو بغیر د اراده نه بل څیز په ژبه باندې راشي. په دس ځانې کښې د سهو نه عامه معنی مراد ده. کومه چه درنې واړه قسمونو ته شامل ده. او چونکه په

سهو او نسيان کنبې د شرعي حکم په اعتبار سره څه فرق نشته. نو ځکه مصنف رحمه الله هم ددې دواړو په مینځ کنبې څه فرق اونکړلو.

فصل الصلاة بالكلام ① مسئله: که یو کس په خپل مونځ کنبې په قصد یا په سهو کلام اوکړلو. نو دده مونځ باطل شو. کلام د داسې حروفو آواز ته وائی. چه مفید د معنی وی. کله یو حرف وی. لکه: ق، یعنی بیج شه، اوکه یو حرف بی معنی وی. نو کلام نه دي.

دلیل ② دلیل د معاویه بن الحکم اسلمی رضی الله عنه حدیث دي. پوره حدیث داسې دي. [قال صلیت خلف رسول الله ﷺ فطش بعض القوم فقلت یحکم الله فی ما فی القوم بأبصارهم فقلت واکمل اماما مال أراکم تنظرون إلی شورا فصرهوا بکلیهم علی أنفذهم فعلیت أنهم یسکتون فی فلما فرغ النبی ﷺ دعانی فوالله ما رأیت معلما أحسن تعلما منه کما کهن ولا زجری ولكن قال إن صلاتنا هذه لا یصلح فیها شی من کلام الناس وإنما هی التسییم والتهلیل وقرأه القرآن] یعنی معاویه بن حکم رضی الله عنه فرمائی. چه ما په رسول الله ﷺ پسې مونځ کولو. نو یو کس انتوشه اوکړلو. ما ورته [یرحمک الله] اوویل. نو خلقو ماته خپل نظرونه تیز کړل. نو ما اووني. ددوی میانده دے پوری شی. ما څه چل کړې دي. چه زه تاسو ته گورم. چه په برنډو سترگو گورئ. نو هغوی خپل پتونان په خپلو لاسونو اووځل. نو زه پوه شوم. چه دوی ما چپ کول غواړی. چه کله نبی ﷺ د مانځه نه فارغ شو. نو زه نه راؤ غوښتل. په الله قسم چه ما د نبی ﷺ نه ښه معلم نه دے لیدلې. دوی ماته نه په غصه شو. اونه ئې زه اورتل. بلکه وے فرمائیل. چه زمونږ په دې مونځ کنبې د خلقو د خبرو نه دڅه څیز گنجائش نشته. دا خو صرف تسبیح، تهلیل او قرات د قران دي.

وجه الاستدلال ③ ددې حدیث نه معلومه شوه. چه په مونځ کنبې د کلام عدم وجود د مونځ حق دي. لکه څنگه چه د طهار وجود د مونځ حق دي. نو لکه څنگه چه د عدم طهارت سره مونځ جائز نه دي. دغه شان د کلام د وجود سره هم مونځ جائز نه دي.

د تشهد نه پس د بي اودس راتلل

وَأَنَّ سَبْقَهُ الْحَدَّثُ أَوْ كَمَا غُذِّرَ بِهٖ أَوْ دَسَ شَوْ بَعْدَ مَا قَعَدَ قَدَّرَ الشَّهَادَةَ بِهٖ دې نه چه ناست وو په اندازه د تشهد. تَوَضَّأَ وَسَلَّمْ نو اودس دے اوکړی. اوسلام دے اوگرځوی.

هل اللغة ④ سبقه، سبق سبقا (ض): وړاندې کیدل ⑤ فلا بد: ضروری

توضیح ⑥ مسئله داده. چه مونځ گذار د تشهد نه پس به اودسه شونو حکم دا دي. چه دے به اودس اوکړی. او بیا به سلام اوگرځوی. ځکه چه سلام گرځول واجب دي. نو ددې وجې اودس کول ضروری شو. چه واجب سلام ادا کړی.

د تشهد نه پس په قصد بي اودسه کیدل

وَأَنَّ تَعَدُّ الْحَدَّثِ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ أَوْ كَمَا غُذِّرَ بِهٖ أَوْ دَسَ شَوْ بَعْدَ مَا قَعَدَ قَدَّرَ الشَّهَادَةَ بِهٖ دې حالت کنبې په قصد خان به اودسه کړلو. اَوْتَكَلَّمَ يَ نې خبره اوکړلې. اَوْ عَمَلَ عَمَلًا يُتَافَى الصَّلَاةَ يَ نې داسې څه عمل اوکړلو. کوم چه د مانځه سره منافي وی. تَمَتَّ صَلَاتُهُ نو دده مونځ پوره شو.

هل اللغة ⑦ تعمد، تعمد تعمدا: اراده اوقصد کول ⑧ تكلم، تكلم تكلمًا: خبرې کول ⑨ عمل عملا (س): کارکول

تفصیح: صورت د مسئلې ښکاره دې
 دلیله: دلیل دا دې چه د مونځ ماتونکی خیز موجودیدو په وجه بناء کول متعذر شوخو په ده باندې د
 مونځ راگرخول نشته ځکه چه په اړکانو کښې په ده باندې دڅه خیز باقی نه دې
 د متیمم په مانځه کښې د اوبو لیدل

وَأَنَّ رَأَى الْمُتَمِّمَ الْمَأْفَى صَلَاتِهِ كَهَ مَتِيمَمٍ بِه خپل مونځ کښې اوبه اولیدلې. بَطَلَتْ صَلَاتُهُنَّ دده مونځ
 باطل شو. وَأَنَّ رَأَى بَعْدَ مَا قَعَدَ قَدَّرَ الشَّهْدِ اوکه متیمم د تشهد په اندازه د کیناستلو نه پس اوبه اولیدل
 ①. أَوْ كَانَ مَا يَمِئًا فَالْقَصْتُ مَذَّةً فَسَجَّه ② په موزه باندې مسح کونکې وو. دهغه د مسح موده تیره
 شوه. أَوْ عَلِمَ مَعْنِيهِ بِعَمَلٍ قَلِيلٍ ③ یا نې خپله دواړه موزو اووېستلې په عمل قلیل سره. أَوْ كَانَ أَمِيًا
 فَتَعَلَّمَ سُورَةَ ④ یا امی وو. نو څه سورت یاد کړلو. أَوْ عَرِثًا فَوَجَدَ ثَوْبًا ⑤ یا بیرته وو. نو جامه نې اوموندلې او
 مُوَمِيًا ⑥ یا په اشاره سره رکوع او سجده کونکې وو. فَقَدَّرَ عَلَى الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ یا په رکوع او سجده
 قادر شو. أَوْ تَذَكَّرَ أَنَّ عَلَيْهِ صَلَاةً قَبْلَ هَذِهِ ⑦ او یا ورته وریاد شو چه په ده باندې مونځ دې وړاندې
 د دې نه (یعنی قضا شوې مونځ، أَوْ أَحْدَثَ الْإِسَاءَ الْقَارِي ⑧ یا امام قاری یې اودسه شو. فَاسْتَخْلَفَ
 أَفْتِيًا نُوَفِّهَ امی کس خلیفه جوړ کړو. أَوْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ ⑨ یا په مونځ د صبا کښې نمر
 راوختلو. أَوْ دَخَلَ وَقْتُ الْعَصْرِ ⑩ یا داخل شو. د مازیگر وخت فِي الْجُمُعَةِ په داسې حال کښې چه ده د
 جمعې مونځ کړلو. أَوْ كَانَ مَا يَمِئًا عَلَى الْجَبْرِ ⑪ یا په جبره باندې مسح کونکې وو. فَتَقَطَّ عَنْ
 بَرْعِهِ نه شو. او اوغورخیدل. أَوْ كَانَتْ مُسَافَرَةً ⑫ یا دا معذوره وه. فَتَرَاتَدَدِي عذر ختم شو. بَطَلَتْ
 صَلَاتُهُمْ فِي قَوْلِ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ دامام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ د قول مطابق د دوی مونځ باطل
 شو. وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَنُحْمَدٌ ⑬ او صاحبین رَحِمَهُمُ اللَّهُ فرماني. تَمَّتْ صَلَاتُهُمْ چه د دوی مونځ پوره شو. فِي هَذِهِ
 السَّائِلِ په دې ټولو مسئلو کښې

هَلِ اللُّغَةُ ① راه، رای رویتف: کتل ② قعد، قعد قعدوا ③: کیناستل ④ ماسحا: مسح کونکې
 ⑤ فانقضت، انقضی انقضاء: پوره کیدل ⑥ خلع، خلع خلعا ⑦: ویستل ⑧ خف: موزه ⑨ عریانا:
 بیرته بیدل ⑩ فوجد، وجد وجدانا: موندل ⑪ مومیا: اشاره کونکې ⑫ فائتة: فوت شوې ⑬ امی:
 ان پر ⑭ فانقطع، انقطع انقطاعاً: منقطع کیدل، جدا کیدل ⑮ جبيرة جمع جبان: پتی
 تفصیح: موافق فساد الصلاة المسی بالمسائل أثناء هره په دې عبارت کښې د مسائل اثناء عشره بیان دې. کوم
 چه د تشهد په اندازه د کیناستلو نه پس پښه شی.

① سیم سوځندار د تشهد په مقدار باندې د کیناستلو نه پس اوبه اولیدلې.
 ② په موزه باندې مسح کونکې وو. د تشهد په اندازه د کیناستلو نه پس نې د مسح موده پوره شوه.
 ③ یاد تشهد نه پس نې د په عمل قلیل سره دواړو موزو کښې یوه اووېستله. او عمل قلیل دادې. چه
 موزو داسه سته وی. چه د لاسونو ضرورت پېښ نشی. صرف د پښو په حرکت سره یوه موزه اوخی
 ④ یا مونځگذار وو. د تشهد په اندازه کیناستلو نه پس نې دقرآن یو سورت یاد کړلو. صاحب د عنایه
 رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائیلی دی. چه قرآن تره هیر شوی وی. خود تشهد د مقدار نه پس ورته وریاد شی. مطلب دا

نه دي. چه ده په مانځه كښې زده كړلو ځكه چه د تعليم دپاره زده كول ضروري وي. او زدكړه د مونځ د فعل سره منافي دي. په دې باندې په اتفاق سره مونځ پوره كيږي. او بعضو ونيلى دي. چه د سورت زده كولو مطلب دا دي. چه چه بغير د اختياره واوريدلو. او بغير د گوشش نه ورته ياد شو.

⑥ يا مصلی پريڼو مونځ كولو. ده د مقدار د تشهد نه پس جامه او موندله.
⑦ يا مصلی په اشاره سره ركوع او سجده كونكې وو. دے د تشهد د اندازه نه پس په ركوع او سجده باندې قادر شو.

⑧ يا مصلی ته د تشهد د اندازه نه پس قضا مونځ ورياد شو. كوم چه په ده باندې ددې مونځ نه وړاندې واجب القضاء وو. مثلاً په ماسپڅين كښې ورته د تشهد اندازه نه پس ورياد شو. چه د صبا مونځ ترے قضا شوېدې. حالانكه د ترتيب د فرضيت د وجه هغه وړاندې كول پكار وو.

⑨ ياد تشهد د اندازه نه پس امام قارى يې اودسه شو. او هغه امي كس خليفه جوړ كړلو.

⑩ يا د تشهد د مقدار نه پس د صبا په مانځه كښې نمر راوختلو.

⑪ يا د تشهد دمقدار نه پس دماز يگړ وخت داخل شو. حالانكه دا كس د جمعې په مانځه كښې وو.

⑫ يا مصلی په پتې باندې مسح كونكې وو. نو د تشهد دمقدار نه پس پتې د روغوالی د وجه او غورځيدله.

⑬ يا معذور وو. خو د تشهد د مقدار نه پس دده عذر منقطع شو. يعنى هغه عذر ختم شو. لكه مستحاضه بنځه، يا څوك چه ددې په معنى كښې وي. لكه هغه كس چه مييازې ترے روانه وي. يا د پوزے وينه د روانيدو عذر نه وي.

فصل الصلاة وعلمه ① په دې دولسو مسائلو كښې د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه په نيز مونځ باطل شو.

دليله > دامام ابوحنيفه رحمته الله عليه دليل دا دي. چه د بل مونځ په خپل وخت كښې ادا كول فرض دي. او دا ممكن نه دي. چه ترڅوړ پورې د دغه موجوده مونځ نه خارج شوې نه وي. چه بل مونځ شروع او كړي. نو

ددې موجوده مونځ نه وتل د بل فرض مونځ ادا كول دپاره ذريعه شوه. يعنى د بل فرض مونځ ادا كول ددې موجوده مونځ نه په وتلو موقوف دي. اوچونكه د فرض موقوف عليه هم فرض وي. نوځكه ددې موجوده مونځ نه وتل هم فرض شو.

تأنيده > هم دا وجه ده. چه د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه په نيز د مونځ نه وتل په ، ، صنععه ، ، فرض دي. ددې نظير دا دي. چه په يو كس باندې نفعه واجب وي. او هغه بغير د گټلو نه نشي حاصليدي. نو په ده باندې گټه كول هم فرض دي. يا مثلاً سجده فرض ده. او دا تر هغه وخته پورې ممكن نه ده. ترڅو چه د ركوع نه منتقل شوې نه وي. نو دا انتقال هم فرض شو. ځكه چه

د فرض موقوف عليه فرض وي.

طلب الصالحين > په دې مسئله كښې صاحبينو رحمته الله عليهم فرمائيلي دي. په دے ټولو صورتونو كښې مونځ پوره شو.

دليلها > دصاحبينو رحمته الله عليهم دليل د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه حديث دي. حديث دا دي. چه رسول الله صلى الله عليه وسلم

حضرت ابن مسعود رضي الله عنه ته فرمائيلي وو. **[اذا قلت هذا أو فعلت هذا فقد تمت صلاتك إن شئت أن تكوم رقم]** يعنى كله چه تا دا او ونييل. يا دے دا او كړلو. نوستا مونځ پوره شو. كه ستا زړه پاسيدل غواړي. نو اوږدېږه په

دې حديث باندې استدلال داسي دي. چه نبی صلى الله عليه وسلم د مونځ پوره كيدل په تشهد ونيلو يا د تشهد په مقدار ناسته پورې معلق كړلو. نو كوم كس چه د مونځ پوره والې په بل څيز پورے معلق كړلو. نو ده د نص

مخالفت او کرلو. حاصل دا دې. چه په دې مسائلو کښې د آخری قعدے نه پس ددې عوارضو ذکر دې. او په آخری قعده باندې مونځ پوره شو. نو هرکله چه په آخری قعده باندې مونځ پوره شو. نو ددې نه پس د مونځ باطلیدلو څه سوال پیدا کیږي!

الجواب نه. خوددې نه جواب دا دې چه په حدیث کښې [تتم صلاتک] معنی [قاربت التمام] ده. یعنی کله چه ده دا اوونې. نو ستا مونځ پوره کیدو ته نژدے شو.

نظيره «دا داسې ده. لکه څنگه چه د نبی ﷺ قول [من وقف بعرفة فقد تم حجه] یعنی چا چه په عرفه باندې وقوف او کرلو. نو ده حج پوره شو. حالانکه د وقوف عرفه نه پس هم لا تراوسه پورې طواف زیارت فرض باقی پاتې وی. نو دلته هم دا معنی ده. چه حج پوره کیدو ته نژدے شو.

الاعتراض «خو څوک دا سوال او کړي چه کله امام قاری یې اودسه شی. اوده امی کس خلیفه جوړ کرلو. نو د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز پکار ده چه مونځ فاسدنشی. ځکه چه خلیفه جوړول د مونځ ماتونکې نه دی. یعنی که قاری محدث بل څوک قاری جوړ کړي. نو مونځ نه فاسدیږي. نو دغه شان دلته هم پکار ده چه فاسد نشي.

الجواب «بیشکه خلیفه جوړول مفسد د صلاه نه دی. ځکه خو د قاری بل قاری خلیفه جوړول جائز دی. خو په ذکر شوی صورت کښې فساد د استخلاف د وجه نه دې. بلکه د بل څیز د وجه دې. او هغه بل څیز د حکم شرعی ضرورت دې. او د امر شرعی ضرورت دې. چه امی څوک چه خلیفه جوړول شی. په هغه کښې دامامت صلاحیت نه و. نو په امام کښې د امامت د صلاحیت د فقدان د وجه مونځ فاسدیږي. د خلیفه جوړولو د وجه نه.

الاصل المختلف فيه «بعضی مشائخو رحمهم الله فرمایلی دی. چه په دې باب کښې اصل دا دې. چه دامام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د مانځه نه بهر وتل د مصلی په اختیار سره فرض دی. او د صاحبینو رحمهم الله په نیز فرض نه دی. نو ددې اصل په بناء دامام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د آخری قعدے نه پس د عوارضو راتلل کوم چه به هر مسئله کښې جدا جدا ذکر شول. داسی دی. لکه چه د مانځه په مینځ کښې راغلی وی. او د مونځ په مینځ کښې ددې عوارضو راتلل د مونځ مفسد دی. نو که آخری قعدے نه پس هم دا عوارض راتلل د مانځه فاسدونکی دی. نو ځکه د آخری قعدے نه پس هم که دا عوارض پیښ شی. نو مونځ به باطل وی.

⑦ **د صاحبینو** رحمهم الله په نیز د آخری قعدے نه پس ددې عوارضو راتلل داسی دی. لکه څنگه چه د سلام نه پس وی. او دا ښکاره خبره ده. چه د سلام گرځولو نه پس هیڅ یو عارض مونځ نه فاسدوی. نو ځکه د آخری قعدے نه پس ددې عوارضو راتلل د مونځ فاسدونکی نه دی.

د فوت شوو مونځونو بیان

بَابُ قَضَاءِ الْقَوَائِمِ

ترجمه «(دا) باب دفوت شوو مونځونو د قضاء په بیان کښې دې.

تقديم «په تیر شوی باب کښې د ادا اوددې د متعلقاتو د احکامو بیان وو. اوس په دې باب کښې د قضاء احکام ذکر کیږي. چونکه ادا اصل او قضاء د درې خلیفه دې. ځکه ئې ادا مخکښې او قضاء روسته ذکر کړې ده. ادا وائی عین واجب ددې مستحق ته سپارل، او قضاء وائی مثل د واجب (مستحق) ته

د فوت شوی مونځ د قضاء راوړو وخت

وَمَنْ قَاتَنَّهُ صَلَاةً فَهُوَ دَيُّوسٌ مَوْخٌ فَوْتُ شَيْ قَضَاهَا إِذَا دُكِرَ مَا نَوَدَّ دِي قَضَاءَ دَعَا رَاوِرِي چِه کله وریاد شوی وَقَدْ مَعَا عَلَي صَلَاةِ الْوَقْتِ اودا دے مخکښې کړې. د وختي فرض نه

هل اللغة ① قاتنه، فات فوراً (ن): فوت کيدل ② قضاها، قضی قضاء (ض): ادا کول، قضا کول ③ قدمها، قدم تقدیماً: وړاندې کول

توضیح: ترتیب قضاء الفوائت: مسئله داده. که دچا نه مونځ فوت شوی نوچه کله وریاد شوی. دهغې قضاء دے راوړی. اودا دے په وختي مونځ مقدم کوي. ضابطه داده. چه زمونږ په نیز دفوت شوی او وختي په مینځ کښې ترتیب واجب دي.

دلیل: دلیل دالله ﷻ دنبی ﷺ ارشاد دے [من دام عن صلاة او نسيها فلم يذكرها الا وهو مع الامام فليصل التي هو فيها ثم ليصل التي ذكرها ثم ليعاد التي مع الامام] (د) حديث حاصل دا دي. که مونځ فوت شو. اودے کس د امام سره وختي (مونځ) شروع کړو. نو د امام سره دے وختي مونځ پوره کړي. بيا دے د فوت شوی مونځ قضا راوړي. بيا دے د هغې مونځ اعاده اوکړي. کوم نې چه د امام سره کړې وي. ددې حديث نه معلومه شوه. کوم چه مونځ نې د امام سره کړې دے چونکه داد فوت شوی مونځ نه مقدم شوې دي. حالانکه دفوت شوی مقدم کول واجب وو. په دې وجه ددے راگرځولو حکم دي. چه دفوت شوی او وختي په مینځ کښې ترتیب متحقق شي.

الاعتراض: خو دلته کښې يواعتراض دي. هغه دا چه حديث د اخبار آحاد څخه دي. او په خبر واحد سره فرضيت نه ثابتيږي. نو په دې حديث ترتیب فرضيت نه ثابتيږي. الجواب: دا حديث خبر مشهور دي. خبر واحد نه دي. او که اومنو چه دا خبر واحد دي. نو جواب دا دي. چه ترتيب خوپه کتاب الله يعني (اليوم والاصلاة) سره ثابت دے، يعني کتاب الله مجمل دے په دې وجه دا حديث د مجمل کتاب بيان واقع شوې دي.

په فوت شوو او وختي مونځونو کښې ترتيب

إِلَّا أَنْ يَخَافَ قَوْلَ الْوَقْتِ مَعْرُوكًا وَيُرِيدُ دَوْتًا فَيَقْضِيهِ الْوَقْتُ نَوَ وَخْتِي مَوْخٌ بَه وَرَاوِرِي كَوِي عَلَي الْفَائِيَّةِ بَه فَوْتُ شَوِي مَوْخٌ بَاوِدِي لَمْ يَقْضِيَهَا بَا بَا دَعَا دَفُوت شَوِي قَضَاءَ رَاوِرِي

هل اللغة ① خاف، خاف خوفاً (س): ويريدل ② يقدم، قدم تقدیماً: وړاندې کول، مقدم کول ③ ضيق: تنگی سختی ④ نسيان: هيرول ⑤ تفويت: فوت کول [

توضیح: اسباب سقوط الترتیب: په مخکښې مسئلې کښې تیر شوی دی. چه د فوت شوی اود وختي مونځ په مینځ کښې ترتیب واجب دي. خو که وخت تنگ شو اود د خبره ویره شوه. که دفوت شوی په قضا کښې مشغول شي. نو وخت به اوڅي په داسې صورت کښې دے وختي مونځ مقدم کړي بيا ددې نه پس دے د فوت شوی قضاء راوړي. ځکه چه په درې څيزونو ترتیب ساقطیږي. ① د وخت تنگوالی ②

ہیرہ ۵) دفوت شوی (مونخونی) کثرت د کثرت مقدار شپہر مونخونہ دی۔ پہ دے خیزونوسرہ ترتیب خکہ ساقطیری۔ چہ وختی مونخ فوت کیدل لازم نشی۔

جواز تقدیم الفاتۃ علی الوقتیہ مع الإثم > مسئلہ دا دہ کہ د وخت د تنگی باوجود نہ فوت شوی مونخ اوکرو۔ او وختی (مونخ) نہ پریخودلو۔ نفوت شوی بہ ادا شی۔ خود وخت (مونخ) پہ خپل وخت کنبی دنہ د نہ ادا کولو د وجہ بہ گناہگار وی۔ خکہ چہ د فوت شوی (مونخ) د داسی تنگی بہ حالت کنبی بہ مقدم کولو کوم چہ ممانعت دے نودا د داسی معنی بہ وجہ دے چہ بہ غیر کنبی دہ۔ یعنی وختی (مونخ) پریخودل، نو د وختی پریخودلو د وجہ دفوت شوی بہ ادا کنبی ہیخ نقصان رانغلو، اود وختی بہ پریخودلو بہ بہ دہ عظیمہ گناہ وی۔

عدم جواز تقدیم الوقتی علی الفاتۃ > ددی بہ خلاف کہ بہ وخت کنبی گنجانش وی اویا وختی مونخ مقدم کری۔ نودا جائز نہ دی۔ خکہ چہ دہ وختی مونخ دخپل وخت نہ مخکبئی اداکرو۔ د وخت نہ مخکبئی اداکول بہ دے وجہ لا زمیری۔ چہ د حدیث نہ ثابت دی۔ چہ د وختی (مونخ) وخت د فوت شوی نہ پس دی۔ اوکوم چہ مونخ د وخت نہ مخکبئی ادا شی ہغہ تیک نہ وی۔ پہ دے وجہ بہ وخت کنبی دنہ د گنجانش بہ صورت کنبی بہ د وختی بہ فوت شوی مقدم کول جائز نہ وی۔

پہ فوت شوی مونخونو کنبی د ترتیب حکم

وَمَنْ قَاتَلَهُ صَلَوَاتٌ أَوْ هَغَ خُوكَ چہ فوت شی د ہغہ نہ خو مونخونہ رَتَبَہَا فِی الْقَضَاءِ نو پہ قضا، کنبی دے دا پہ ترتیب سرہ راوری گَمَا وَجَبَتْ فِی الْأَصْلِ لکہ خنگہ چہ بہ اصل کنبی واجب شوی وی إِلَّا أَنْ تَزِيدَ الْقَوَائِمَ عَلَی تَحْسِیْنِ صَلَوَاتٍ۔ خودا چہ فوت شوی مونخونہ پنخو تہ اورسی (نو بیا پہ کنبی ترتیب ساقطیری) فَيَسْتَقْطِلُ التَّرْتِيبَ فِيهَا۔ نو بہ دے کنبی ترتیب ساقطیری

هل اللغة > ۱) فاتتہ، فات فوتا (ن)؛ فوت شوی ۲) رتبہا، رتب ترتیباً؛ ثابت کول، د مرتبی پہ لحاظ باندی ساتل ۳) وجبت، وجب، وجوباً (ض)؛ واجب کیدل

تصريح > وجوب الترتیب بین القوائِم > مسئلہ دادہ۔ چہ ترتیب خنگہ د وختی او فوت شوی پہ مینخ کنبی فرض دی۔ ہم دغہ شان پہ خپلہ د فوت شوو مینخ کنبی ہم فرض دی۔ کہ خو مونخونہ فوت شی۔ نو ددی قضا، دے ہم پہ ہغہ ترتیب راوری۔ پہ کوم ترتیب چہ ادا واجب شوی وو۔

دلہلہ > دلیل د رسول اللہ ﷺ حدیث دے د حدیث الفاظ دا دی [عن عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ قال ان المشركين شغلوا رسول الله ﷺ من اربع صلوات يوم الخندق ذهب من الليل ماشاء الله فامر بلالاً فأذن ثم اقام فصل الظهر ثم اقام فصل العصر ثم اقام فصل المغرب ثم اقام فصل العشاء] (ابن مسعود اوونیل چہ مشرکانو رسول پاک ﷺ د خندق پہ ورخ دخلورو مونخونہ نہ مشغولہ کری وو۔ تردے چہ شپہ تیرہ شوہ۔ نو نبی کریم ﷺ بلال رضی اللہ عنہ تہ امر اوکرو۔ بلال رضی اللہ عنہ اذان اوکرو۔ بیانی اقامت اوکرو۔ بیانی د ماسپخین مونخ اوکرو۔ بیانی اقامت اوکرو۔ بیانی د مازیکر مونخ اوکرو، بیا نہی اقامت اوکرو بیانی د مابنام مونخ اوکرو۔ بیانی اقامت اوکرو بیانی د ماسخوتن مونخ اوکرو۔ بیانی او فرمانیل چہ [صلوا كما رأيتموني أصلي] تاسودا سہ مونخ کوئی لکہ خنگہ چہ تاسوما وینی چہ زہ مونخ کوم۔

په حدیث کنبې د غور کولو نه پته لگی. چه په کوم ترتیب سره مونځونه فوت شوی وو، نبی کریم ﷺ هم په هغه ترتیب سره دهغې قضاء راوړله. اوبیانې حکماً و فرمائیل چه [صلوا کما رايتُمونَ اَصْل] یعنی راتلونکی وخت دپاره هم داحکم دې. بهر حال په دې حدیث سره دفوت شوو په مینځ کنبې ترتیب ثابت شو. سقوط الترتیب بالکثرة اوکه دفوت شوو تعداد زیات شی. اوشپړشی. نوددې په مینځ کنبې به ترتیب ساقط شی.

دلیل ۱ د لیل دادې. چه په دې صورت کنبې قضا شوی زیات دی. اود زیات فوت شوو مونځونو په مینځ کنبې دحرج دفع کولو دپاره ترتیب ساقطیږي. لکه څنگه چه د زیاتو قضا شوو او وختی مونځونو په مینځ کنبې ترتیب ساقطیږي. اود کثرت مقدار دادې چه فوت شوی مونځونه شپړشی. یعنی د شپږم مونځ وخت اوڅی.

ذکر المسئلة في الجامع الصغير هم دا مسئله په جامع صغیر کنبې په دې طریقه بیان شوې ده. که فوت شوی مونځونه دیوے ورځې او یوے شپې نه زیات شوی وی نودکوم مونځ نه چه شروع کوی هغه به جائز وی. ځکه چه دیوے ورځې شپې نه د زیاتیدو په وجه فوت شوی مونځونه شپړشی. او شپې مونځونه برابریدل دکثرت علامه ده. او مخکښې تیر شوی دی. چه قضا شوی مونځونه که زیات وی نوددې په مینځ کنبې ترتیب ساقطیږي. نوچه دکوم مونځ نه هم دقضاء ابتداء کوی ټیک ده، ترتیب وار وی اوکه بغیرد ترتیبه وی.

اصل هذه المسئلة صاحب دعنايه ليكلي دي چه ددې اصل، قضاء بالاغماء ده یعنی د بیهوشی دوحه مونځونه زیات فوت شی. نوددې قضاء به واجب نه وی اوکه کم مونځونه فوت شی. نوددې قضاء واجب ده، او دا خبره د ثبوت حدته رسیدل ده، چه حضرت علی عليه السلام دیوے ورځې اوشپې نه کم بیهوشه شوې وو. نو هغوی عليهم السلام د مونځونو قضاء راوړله. او عمار بن یاسر رضي الله عنه پوره یوه ورځ اوشپه بیهوشه وو. نو هغوی هم د یوے ورځې اوشپې د مونځونو قضائی فرمائیل ده. او حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه عنهما دیوے ورځې شپږ نه زیات بیهوشه پاتې شوې وو. نو هغوی قضائی اونکره. ددې درې وارو حضراتو واقعاتونه ثابته شوه چه د کثرت په تعریف کنبې تکرار معتبر دې. یعنی د شپږم مونځ وخت وتل.

هغه درې وختونه چه مونځ په کنبې مکروه دې

بابُ الْاَوْقَاتِ

دا باب دهغه وختونو په بیان کنبې دې

الَّتِي تُكْرَهُ فِيهَا الصَّلَاةُ چه په کومو کنبې مونځ مکروه دې. لَا تَجُوزُ الصَّلَاةُ مُنْجَاجَازَ نَه دې عِنْدَ ظُلُوعِ الشَّمْسِ د نمر راخنو په وخت وَلَا عِنْدَ غُرُوبِهَا اونه د پریوتو په وخت إِلَّا عَصْرٌ يَوْمَهُ مگر د مازیگر مونځ هم په دغه ورځ کنبې وَلَا عِنْدَ قِيَامِهَا فِي الظُّلُمَةِ اونه په غرمه کنبې د نمر د قیام په وخت

هل اللغة ① ظهيرة: غرمه

توضیح ۱ گراهه الصلاة في الاوقات الثلاثة په ماقبل کنبې د وخت په دوو قسمونو کنبې د یو بیان وو. یعنی اوقات مستحب، اویه دې باب کنبې د دویم قسم یعنی د مکروه وختونو بیان دې. دلته کنبې کراهت عام دې. چه جواز مع الکراهه اوعدم جواز مع الکراهه دواړو ته شامل دې. حاصل د مسئلې دا دې. دنمر راخنو، دویدو او نصف النهار په وخت کنبې نه فرض مونځ جائز دې. اونه نفل.

دلیل ۷ دلیل حضرت عقیه بن عامر رضی الله عنه حدیث دی. [قال نهانا رسول الله ﷺ أن نصل وأن نقبر فيها موتانا عند طلوع الشمس حتى ترتفع وحندوا لها حق تولد وحین تعیف للغروب حتى تغرب] () به حدیث د عقیه بن عامر رضی الله عنه کنبی ، ، صلا ، ، عام دی. که فرض وی اوکه نفل وی. او د ، ، آن لقی ، ، نه مراد د جنازے مونخ دی. ځکه چه په دے وختونو کنبی دمری ښخول مکروه نه دی . نو اوس مطلب دا شو. چه نبی ﷺ په دے وختونو کنبی د مطلق مونخ کولو نه منع کړې ده. که فرض وی اوکه نفل اوکه د جنازے مونخ وی. **استثناء هوالیوم** > شیخ ابوالحسن قدوری رحمته الله فرمائی. چه په درې وختونو کنبی مطلقاً مونخ مکروه دی. خو د دغه ورځ د مازیگر مونخ ددې نه مستثنی دی. یعنی که په دغه ورځ د مازیگر مونخ اونکړی. تردے چه د نمر پریوتو وخت شی. نویه دغه وخت کنبی هم صرف د دغه ورځ د مازیگر مونخ کولې شی. نور مونخونه نشی کولې. دغه شان د یلے ورځ د مازیگر قضاء شوې مونخ هم نشی کولې. **فهم الامور الاربعة** > په دلیل کنبی یو څو خبرے په ذهن کنبی کینوی.

① د مونخ وختونه ددې د ادا کولو سبب وی.

② سبب په مسبب باندې مقدم وی.

③ چه څنگه سبب وی. هغه شان په مسبب وی. یعنی که سبب کامل وی. نو مسبب به هم کامل وی. اوکه سبب ناقص وی. نو مسبب به هم ناقص وی.

④ که مونخ کامل واجب شوې وی. نو په کامله طریقه ادا کول ضروری دی. او که ناقص واجب شوې وی. نو نقصان د صفت سره هم ادا کیدے شی.

الإختلاف الثلاثة في سبب الصلاة > اوس د دلیل خلاصه دا شوه. کوم کس چه د نمر د ویدو په وخت کنبی د مازیگر مونخ کوی. نو ددې په سبب کنبی درې احتمالات دی.

① یو داچه پوره وخت سبب اوگرخولې شی.

② دویم دا چه کوم وخت تیر شوې وی. هغه سبب اوگرخولې شی.

③ دریم دا چه د ادا کولو سره متصل جزء سبب اوگرخولې شی.

بطلان الإحتمال الأول > اولنې احتمال باطل دی. ځکه که ټول وخت سبب اوگرخولې شی. نو پکارده چه د وخت نه پس مونخ واجبېږی. ځکه چه مسبب د سبب نه موخر وی. حالانکه مونخ په وخت کنبی دننه واجب دی. د وخت نه پس نه.

بطلان الإحتمال الثاني > او دویم احتمال هم باطل دی. ځکه که تیر شوې وخت سبب اوگرخولې شی. نو کوم کس چه په آخر وخت کنبی مونخ کوی. پکارده چه هغه ته قضاء راژونکے اوونیلے شی. حالانکه هغه قضاء راژونکے نه دی.

الجزء المنصل للأداء هو السبب > نو معلومه شوه. چه کوم جزء د ادا کولو سره متصل وی. هغه د وجوب صلاة سبب دی. او په مذکوره مسئله کنبی ، ، جزء متصله للاداء ، ، ناقص وخت دی. او وړاندې تیر شو. که سبب (وخت) ناقص وی. نو مسبب (مونخ) به هم ناقص واجبېږی. نویه دې کس چه په کوم صفت مونخ

(۱) من حدیث عقیه بن عامر رضی الله عنه اخرجه مسلم فی صلاة المسافرين رقم ۲۹۳ وابدوداد فی الجنائز باب ۵۱ والترمدی فی

الجنائز باب ۸۹ وابن ماجه فی الجنائز باب ۳۰.

واجب شوی وو. هغه شان نې ادا کړلو. نوڅکه مونږ وایو. چه د نن ورځې د مازیگر مونږ د نمر ډوبیدو په وخت کښې هم جائز دے

حکم الصلوات الأخرى عند الغروب > ددې په خلاف هغه نور مونځونه چه ددې ورځې د مازیگر د مونځ نه علاوه دی. هغه په دے وخت کښې کول څکه جائز نه دی. چه هغه په کامل صفت سره واجب شوی دی. نوپه ناقص وخت کښې به نشی ادا کولې.

په درې وختونو کښې د جنازې او د تلاوت د سجده حکم

وَلَا يُصَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ أَوْ مَوْتًا وَنَحْوِهِمَا إِلَّا أَنْ يَكُونَ فِي الْمَسْجِدِ أَوْ فِي الْمَدِينَةِ وَلَا يُسْجَدُ لِلتَّلَاوَةِ أَوْ سَجْدَةٍ بِهِ نَهَى كَوْنُ دُپَارِهِ دتلاوت

تفريح > دليل كراهة الجنائز > مصنف رحمه الله فرماني. چه په درې وختونو كښې به نه د جنازې مونځ كوی. اونه به سجده د تلاوت كوی.

دليل كراهة صلاة الجنائز فيها > دليل هغه حديث دي. چه وړاندې تیر شو. يعنی [ان تقرب إليها موتانا] دليل كراهة سجدة التلاوة > اود تلاوت د سجده د عدم جواز دپاره دليل دا دي. چه سجده د تلاوت هم د مونځ پشان ده. په دې طريقه چه كوم شرطونه چه په مانځه كښې دي. لكه طهارت، پتول د عورت، استقبال د قبلې وغيره نودا په سجده د تلاوت كښې هم شرطونه دي. نوهركله چه سجده دتلاوت د مونځ پشان شوه. نودا په درې وختونو كښې د مونځ نه كولو په نهی كښې شامل شوه. حديث مبارك دي. چه [ثلاثة أوقات نهانارسول الله ﷺ أن نصل فيها]

الإعتراف > خودلته يو اشكال دي. چه هركله سجده د تلاوت دمانځه پشان شوه. نولكه څنگه چه په خندانې قهقهه باندې مونځ ماتېږي. پكار ده چه دغه شان پرېه سجده د تلاوت هم ماتېږي. خوپه سجده د تلاوت كښې په خندانې قهقهه باندې سجده نه ماتېږي.

الجواب > جواب دا دي. چه په حديث كښې كوم مونځ په خندانې قهقهه باندې ماتېدونكې خودلې شوې دي. دهغه نه هغه مونځ مراد دي. چه په هغې كښې تكبير تحریمه، ركوع او سجده وي. او سجده دتلاوت داسې نه ده. نوڅكه كه په دې كښې خندانې قهقهه او كړي. نو سجده پرېه ماتېږي.

حكمة النبي عن الصلاة في الأوقات الثلاثة > اوبه دے درې وختونو كښې د مونځ كولو نه څكه منع شوې ده. چه د نمر پرستو سره مشابھت رانشي. (يعنی په دے درې وختونو كښې هغه كسان نمر ته سجده كوی. چه د نمر عبادت كوی. نوكه مسلمانان هم په دے درې وختونو كښې الله تعالى ته سجده كوی. نو د هغوی سره مشابھت راتللو. څكه نبی ﷺ په دے درې وختونو كښې د مونځ كولو نه منع او كړل.

المراد من النبي في الحديث > صاحب دهدا په رحمه الله فرمانيلى دي. چه د جنازې د مونځ او سجده د تلاوت د جواز چه كومه نفی شوې ده. ددې نه كراهت مراد دي. يعنی دا دواړه په دے وختونو كښې مكروه دي. نوكه په مكروه وخت كښې جنازه حاضره شوه. اوهم په دغه وخت كښې او كړې شی. يا په مكروه وخت كښې نې د سجده آيت اولوستلو. اوهم په دغه وخت كښې سجده او كړي. نودا جائز دي.

دليل جواز الجنائز وسجدة التلاوة في الأوقات المكروهة > دليل دا دي. چه د جنازې د وجوب سبب ددې حاضرېدل دي. اود سجده د تلاوت د وجوب سبب ددې تلاوت دي. اوچونكه دا دواړه په ناقص وخت كښې راغلی دي. نوچه څنگه واجب شوی وو. هم هغه شان ادا شو. او ددې په خلاف نور فرائض په دے وختونو

کنبی جائز نہ دی (خک کہ چہ ہفتہ کامل واجب شوی دی نو پہ کامل وخت کنبی بہ ادا کول ضروری وی.

د صبا اوما زیگر نه پس د نواغلو حکم

وَيُكْرَهُ أَنْ يُتَمَلَّكَ بَعْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ اود صبا د مونخ نه پس نفل مکروه دی حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ تردے چہ
نمر راوخیزی وَيُعَدُّ صَلَاةُ الْعَصْرِ اود مازیگر نه پس حَتَّى تُقَرَّبَ الشَّمْسُ تردے چہ نمر پریوخی

تفویح > گواه الفل بعد الفجر والعصر > مسئلہ دا ده. چہ د صبا نه پس تر نمر راختو پوری اود مازیگر نه
پس تر نمر پریوتو پوری نفل کول مکروه دی.

دلیل > دلیل د ابن عباس رضی اللہ عنہ حدیث دی. [شهد عندی رجال مرضیون وأرضاهم عندی عمران رسول الله ﷺ دعی
عن الصلاة بعد الصبح حتى تشرق الشمس وبعد العصر حتى تغرب] (۱) ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی داسی کسانو
گواهی کړې ده. چہ پہ هغوی کنبی ماته د ټولو نه زیات خویش حضرت عمرین خطاب رضی اللہ عنہ وو. چہ رسول
الله ﷺ د صبا نه پس د مانخه نه منع کړې ده. تردے چہ نمر راوخیزی. اود مازیگر نه پس تردے چہ نمر
پریوخی. (بخاری ومسلم)

تعارض الروایتان في الركعتين بعد العصر > ① خود عائشې رضی اللہ عنہا حدیث چہ صحیحینو نقل کړې دي. ددې سره
معارض دي. حدیث دا دي. [رکعتان لم یکن رسول الله ﷺ یدعها سراً ولا علانية رکعتان قبل صلاة الفجر ورکعتان
بعد العصر] یعنی دوه رکعتہ دي. چہ رسول الله ﷺ به نه پریخودل. نه په پټه او نه په ښکاره. دوه رکعتہ د
صبا دمانخه نه وړاندې اودوه رکعتہ د مازیگر نه پس ② اوپه یو بل روایت کنبی دي. چہ [ماکان النبی
ﷺ یاتی فی یوم بعد العصر الاصلی رکعتین] یعنی کله هم داسی نه ده شوې. چہ رسول الله ﷺ به ماته راغلو د
مازیگر نه پس خو دوه رکعتہ به نې کول. ددې دواړه احادیثو نه معلومېږي. چہ دمازیگر نه پس نبي ﷺ
دوه رکعتہ په پابندی سره کړی دي.

الجواب من التعارض > جواب دا دي. چہ د مازیگر نه پس دوه رکعتہ مونخ د نبي ﷺ خصوصیت وو. نو
دامت دپاره ددې اجازت نشته. اوددې دلیل دا دي. چہ یوخل د ماسپڅین نه پس د وفد عبدالقیس څه
خلق د نبي ﷺ خدمت کنبی حاضر شو. دهغوی د مشغولیت دوج نبي ﷺ د ماسپڅین نه پس دوه
رکعتہ اونکړې شو. نو نبي ﷺ د تدارک په طور د مازیگر نه پس دوه رکعتہ اوکړل. او عادت شریفه د
وو. چہ کله به نبي ﷺ څه عمل کولو. نو په هغې به نې مداومت کولو. نو خک نبي ﷺ د مازیگر نه پس
همیشہ دپاره دوه رکعت شروع کړل. او نور خلق به نې ددې دوو رکعتونو نه منع کول.

واقعة اتيان وفد عبدالقیس > علامه ابن الهمام د بخاری اومسلم په حواله سره پوره واقعه داسی لیکلې
ده. [عن کریم مولى ابن عباس رضی اللہ عنہ أن عبد الله بن عباس وعبد الرحمن بن الأثرم ومسور بن مخرمة أرسلوا إلى عائشة رضی اللہ عنہا
لوجه النبی ﷺ فقالوا إنا عليها السلام منّا جميعاً وسألنا عن الركعتين بعد العصر، وقل يلفظنا أنك تصليتهما وأن رسول الله
ﷺ دعی عنهما قال کریم فدخلت على عائشة رضی اللہ عنہا فأخبرتھا فقالت سل أم سلمة رضی اللہ عنہا فرجعت إليهم فأخبرتھن فرددن لي أمر

(۱) ل حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہ أخرجه البخاری ل الموالیت تب ۳۰ رقم ۵۸۱ ومسلم ل صلاة المسافرین رقم ۲۸۶ وأبو داود
ل النطرع باب ۱۰ رقم ۱۲۷۶ والنرمذی ل الصلاة باب ۲۰ رقم ۱۸۳ والنسائی ل الموالیت تب ۳۲ وابن ماجه ل الإلأمة
باب ۱۴۷ رقم ۱۲۵۰.)

سنة ۱۰۰۰ هـ تقاتل امر مسلمة سمعت رسول الله ﷺ نها عنهما ثم رأيته يصليها قيل له في ذلك فقال أنه أتان داس من صد القيس بالإسلام من قومهم فسلموا من الركعتين اللتين بعد الظهر وهما هاتان] يعني كريب آزاد کرده غلام د ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت کوی۔ چہ عبداللہ بن عباس، عبدالرحمن بن ازہر، او مسور بن مخرمہ ؓ زہ ام المؤمنین عائشہ رضی اللہ عنہا تہ اولیہم۔ چہ زمونہ د تولود طرفہ ام المؤمنین تہ سلام اوواہ۔ اود مازیگر نہ پس د دوو رکعتونو حال ترے معلوم کرہ۔ او عرض ورتہ اوکرہ۔ چہ مونہ تہ دا خبر رارسیدلے دی۔ چہ تہ دا دوہ رکعتونہ کوہی۔ او رسول اللہ ﷺ ددی نہ منع کرہی دہ۔ کرب وانی۔ زہ د ام المؤمنین پہ خدمت کنہی حاضر شوم۔ او پیغام مے ورتہ اورسولو۔ ہغوی راتہ او فرمائیل۔ لار شہ د حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا تہ تیوس اوکرہ۔ نو واپس راغلم۔ او ہغوی تہ مے واقعہ بیان کرہ۔ نو ہغوی زہ ام المؤمنین حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا تہ اولیہم۔ نو ام سلمہ رضی اللہ عنہا او فرمائیل۔ چہ ما د رسول اللہ ﷺ نہ اوریدلی وو چہ د مازیگر نہ پس نہی د دوو رکعتونو نہ منع کولہ۔ بیا ما اولیدلو۔ چہ نبی ﷺ دوہ رکعتہ کول۔ نو پہ دی بارہ کنہی ما د نبی ﷺ نہ تیوس اوکرلو۔ چہ تاسو خود مازیگر نہ پس د نفلو نہ منع کرہی وہ۔ او اوس نہی پخپلہ کوہی۔ نو نبی ﷺ او فرمائیل: ماتہ د وفد عبدالقیس خہ کسان راغلل۔ دخپل قوم د طرف نہ د اسلام قبولولو دپارہ۔ نود ماسپخین نہ پس دوو رکعتو نہ مشغول شوم۔ نو دا ہفہ دوہ رکعتہ دی۔ چہ اوس نہی د مازیگر نہ پس کوم۔ از مترجم (بخاری فی المغازی)

د صبا اومازیگر نہ د پس د قضا مونخونو د کولورخصت

وَلَا يَأْتِي أَحَدٌ حَرَجَ نَشْتِهَ بَإَنَّ يُصَلِّيَ فِي هَذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ الْقَوَائِمِ كَهَ بِهَ دِي دَوَارِو وَخَتُونُو كِنَبِي قَضَاءِ مَوْنَخُونِهَ اَوَكِرِي

توضیح: «جواز الغائبة في هذين الوقتين» امام قدوری رحمہ اللہ فرمائی۔ پہ دی دوو وختونو کنہی یعنی د صبا دمانخہ نہ پس او د مازیگر د مانخہ نہ پس د قضا مونخونو پہ کولو کنہی خہ قباحت نشتہ۔

دلیل الجوازم مشغولة الوقت في حقيقة الفرض» دلیل دا دی۔ چہ د صبا اومازیگر نہ پس کراہت د صبا اومازیگر د مونخ د وجہ وو۔ چہ تول وخت د دغہ وخت پہ فرض کنہی مشغول شی۔ نو چونکہ کراہت د فرضو د حق د وجہ وو۔ نو چہ پہ حقیقت کنہی فرض وی۔ نو دھغی پہ حق کنہی بہ کراہت نہ ینکارہ کیہی۔ (خکہ کہ دیو فرض نہ وخت خالی شو۔ نو پہ بل فرض ډک شو۔ خکہ چہ پہ حقیقی فرضو کنہی د وخت مشغولہ کول بہتر دی۔ بہ نسبت سرہ دے تہ چہ د فرضود حق سرہ مشغولہ شی۔ نو خکہ د فرضو پہ حق کنہی او خہ چہ ددی پہ معنی کنہی وی۔ (یعنی واجب یا فرض وی) نو دھغی پہ حق کنہی کراہت نہ ینکارہ کیہی۔ (یعنی دلته کنہی دوہ خیزونہ دی۔ یود فرضو حق دی۔ یعنی د فرضو حق دا دی۔ چہ پورہ وخت پہ فرضو کنہی مشغول شی۔ مثلاً چہ د مازیگر وخت داخل شی۔ نو چہ نیت او تری۔ نو ترمانیامہ پورہ د مازیگر پہ فرض کنہی مشغول وی۔ او بل خیز پخپلہ فرض دی۔ نو چہ کلہ دوہ خیزونہ پہ یو وخت کنہی جمع شی۔ یو د فرضو حق او بل حقیقی فرض نو پہ دی صورت کنہی بہ د حقیقی فرضو کول بہتر وی۔ لکہ پہ زیربحث مسئلہ کنہی چہ سجدہ د تلاوت حقیقی فرض دی۔ لکہ سجدہ د تلاوت، خکہ چہ سجدہ د تلاوت لڙانہ واجب دہ۔ خکہ چہ د تلاوت د سجدے وجوب د بندہ پہ عمل باندہی موقوف نہ دی۔ او دلیل ددی دا دی۔ چہ خنکہ سجدہ د تلاوت پہ تلاوت کولو سرہ واجبیہی۔ نو دغہ شان

د سجده آیت اوریدو سره هم واجبپری. اگرچہ د اوریدو ارادہ نہ وی. نو سجده د تلاوت پہ واجب لذاتہ کنسی د فرضو پشان شوه.

حکم صلاة العزاة في هذين الوقتين > هم دا حال د جنازے د مونځ هم دي. ځکه چه د جنازے د مونځ وجوب هم د بنده په فعل پورې موقوف نه دي. (بلکه که بنده دا نه غواړی. چه فلائې دے مې شی. خو بیا هم هغه مری. او چه مې شی. نو په ده جنازه کول واجب شو. چه حاضره شی.

حکم المنور في هذين الوقتين > البته د صبا اومازیگر نه د نذر کرې شوی مونځ په باره کنسی کراحت ښکاره کیږي. ځکه چه نذر شوي مونځ واجب لذاتہ نه دي. بلکه د نذر کونکي په نذر کولو سره واجب شوي دي.

حکم الطواف في هذين الوقتين > دغه شان د طواف په دوو رکعتونو کنسی هم کراحت ښکاره کیږي. نو د صبا اومازیگر نه پس ددې دوو رکعتونو کول مکروه دي. ځکه چه ددې وجوب د طواف د وجې دي. او طواف کول د طائف فعل دي. نو د طواف دوه رکعت هم واجب لذاتہ نه دي.

حکم الصلاة الفاسد بعدا لشرع فيها > اودغه شان د هغه مونځ په باره کنسی هم کراحت ښکاره کیږي. چه په هغې کنسی شروع شوې وی. او بیا فاسد شوې وی. مثلاً چه په نفلي مونځ کنسی شروع او کړی. او بیا د صبا یا مازیگر نه پس ددې قضاء راوړی. نو مکروه ده. ځکه چه دا مونځ لذاتہ واجب نه دي. بلکه کوم مونځ چه نه د شروع نه پس فاسد کړي وو. هغه د بطلان نه د بچ کولو دپاره واجب شوي دي.

د صابا صادق نه پس د دوه رکعتو ستونه د رهايي نوافلو کراحت

وَكَمْزُورَةٌ أَنْ يُنْتَقَلَ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ بِأَكْثَرِ مِنْ رَكْعَتَيْنِ الْفَجْرِ او د صبا راخو نه پس د صبا د دوو رکعتونو نه زیات نفل کول مکروه دی

توضیح > صورت د مسئلې ښکاره دي. نو وضاحت ته ضرورت نشته

دلیل > دلیل دا دي چه نبی ﷺ سره د مانځه د حرص نه په دې دوو رکعتونو زیادت نه دے کړې. (۱)

د ماينام نه پس د فرضو نه وړاندې د نفلو حکم

وَلَا يُنْتَقَلَ قَبْلَ الْمَغْرِبِ او د ماينام د مانځه نه وړاندې به نفل نه کوی

توضیح > **حکم النفل قبل الغروب في المغرب** > مسئله دا ده. چه نمر ډوب شی. نو د فرضو نه وړاندې د نفلو کول مکروه دی. دلیل دا دي. چه په داسې کولو کنسی د ماينام د مونځ تاخير راځی. حالانکه په ماينام کنسی تعجيل مستحب دي.

حکم الصلاة قبل المغرب > د ماينام نه وړاندې دوو رکعتونو ته خو امام قدوري رحمته الله عليه مکروه وئيلي دي. خو څه احاديث ددې په مستونيت کنسی وارد دي.

دلیل > د حضرت عبدالله بن مغفل رضی الله عنه نه روايت دي. فرماني رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمانيلى دي. دهر دوو اذانونو (يعنى اذان واقامت) په مينځ کنسی نفلي مونځ شته. دهر دوو اذانونو (يعنى اذان او اقامت) په مينځ کنسی نفلي مونځ شته. او بیا ئې په دريم ځل او فرمائيل. چه د چا خوښه وی. (نو د اذان واقامت په مينځ کنسی دے مونځ کوی. کذا في البخاري في الأذان باب بين كل أذانين صلاة لمن

(۱) من حديث حفصة رضي الله عنها أخرجه البخاري في التهجيد باب ۲۹ رقم ۱۱۷۳ ومسلم في صلاة المسافرين رقم ۸۸.

شاعر و مسلم بن الصلاه پاپ بين كل اذانين صلا

د حديث د ظاهر نه دا معلوميرى چه دماينام د اذان او اقامت په مينځ كښې بل مونځ شته په دې باره كښې د فقهاء اختلاف دى. دامام شافعى او امام احمد بن حنبل رحمهما الله په نزد د ماينام نه وړاندې دوه ركعتي نفل مستحب دى. او دامام اعظم او امام مالك رحمهما الله په نزد د ماينام نه وړاندې نفل كول مكروه دى. د شوافعو او حنابلو دليل د حضرت عبدالله بن مغفل دا حديث دى. خو احناف ددې حديث نه جواب كوى چه ددې نه د ماينام مونځ مستثنا دى. او په دليل كښې د دارقطنى بيهقى او مسند بزار حديث پيښ كوى. د دوى په روايت كښې د ماينام استثنا موجود ده. د حديث الفاظ دا دى.

[قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن عند كل أذانين ركعتين ما خلا صلاة المغرب] دا حديث د احنافو دليل هم دى. او جواب هم. د تفصيل دپاره درس ترمذى او كورنى. (درس ترمذى ۴۳۰/۱. شاه فيصل عفى عنه) الأنصاف في هذه المسئلة د شوافعو سره په خپله مدعى باندې مضبوط دلائل موجود دى. لكه په بخارى كښې د حضرت عبدالله مرنى او حضرت انس رضى الله عنهما دوه روايتونه او په ابوداود كښې د حضرت انس بن مالك رضى الله عنه روايت شو. ددو روايتونه د ماينام د مانځه نه وړاندې دوه ركعتي كول ثابت دى. ددې وجه د احنافو په متاخرينو عالمانو كښې صاحب ففتح القدير امام ابن الهمام رحمه الله ددې دجواز قول ته ترجيح وركړې ده. چه د ماينام نه وړاندې دوه ركعتي نفل كول جائز دى. شاه انور شاه كشميرى رحمه الله هم د جواز قول ته ترجيح وركړې ده. او فرمانى. د ماينام نه وړاندې د دوو ركعتو نفلو د استحباب نفى خو كيدى شى. چه يو سړې دا اوواڼى. دا مستحب نه دى. خو ددې ته مكروه او بدعت نشى ونيلى. شيخ الاسلام علامه محمد تقى عثمانى مد ظله العالى په درس ترمذى كښې فرمانيلى دى. درواياتو په رنډا كښې دماينام نه وړاندې دوه ركعتي جائز دى. البته ددې نه كول افضل معلوميرى.

① يو خو ددې وجه چه په احاديثو كښې دماينام دمانځه دتلوارى حكم راغلي. اوددې دوو ركعتونو دكولو په صورت كښې د ماينام مونځ ورستوكيرى.

② دويمه دا چه په صحابه كرامو كښې زياتو صحابو به دا دوه ركعتي نه كول. اود حديث صحيح مفهوم د صحابو دعمل نه ثابتيرى. چونكه عام طور صحابه كرامو دا نه دى كړى. نو ددې نه نه كول افضل معلوميرى. (درس ترمذى ۴۳۱/۱)

داحقر شاه فيصل راڼې دا ده. كه حنفى په داسې جمات كښې د ماينام مونځ كوى. چه د هغې خلق دماينام نه وړاندې دوه ركعتي نفل كوى. نو دوه ركعتي نفل ددې اوكرى. خكه چه دامام نه خو وړاندې هس هم مونځ نشى كولى. چه په هغه احاديثو باندې هم عمل راشى. كوم چه ددې دوو ركعتونو په ثبوت كښې راغلى دى. لكه سړې حرمينو شريفينو ته لارښى. او هغوى هلته كښې دا دوه ركعتي نفل كوى. نو ورسره ددې اوكرى.

بَابُ النَّوَافِلِ

ترجمه: (دا) باب د نوافلو (په بیان کېښي) دي.

توضیح: وړاندې د فرض او واجب بیان وو. په دې باب کېښي د سنتو او نوافلو بیان دي. د نفل معنی (کوم چه په فرض باندې زیاتی وی) چونکه سنتو ته هم شامل ده. نوځکه نې په عنوان کېښي صرف نوافل ذکر کړل. او د سنتو ذکر اونکړې شو.

د سنت موكده او غير موكده بيان د ركعتونو تعداد

سَنَةِ فِي الصَّلَاةِ أَنْ يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ سَنَتٌ دى. صبا راخو ته پس دوه ركعت او كړي وَأَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ او څلور ركعت د ماسپڅين نه وړاندې وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا او دوه ركعتونه د ماسپڅين نه پس وَأَرْبَعًا قَبْلَ الْعَصْرِ او څلور ركعت د مازيگر نه وړاندې وَإِنْ شَاءَ رَكْعَتَيْنِ او كه غواړي نو دوه (دے او كړي) وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ او د ماښام نه پس دوه ركعت وَأَرْبَعًا قَبْلَ الْعِشَاءِ او د ماسخوټن نه وړاندې څلور ركعت وَأَرْبَعًا بَعْدَهَا او د ماسخوټن نه پس څلور ركعت وَإِنْ شَاءَ رَكْعَتَيْنِ او كه غواړي نو دوه ركعت (دے او كړي) فَإِنَّ صَلَاةَ اللَّيْلِ صَلَاةٌ ثَمَانِيَّةٌ رَكَعَاتٍ او كه د شپې نې مونځ كولو (تهېجد) نو اته ركعاته دي او كړي.

توضیح: قسمي السنة: امام قدوري رحمه الله په دې باب كښي اگر چه د سنتو او نوافلو دواړو ذكر كوي خو د اهميت او اشرفيت په وجه د سنتو ذكر وړاندې كړې شو. ① بيا د سنتو دوه قسمونه دي. موكده او غير موكده، موكده هغه سنتو ته وائي. په كومو باندې چه نبی ﷺ كله كله د پريخودو سره مواظبت كړې وي. ② او غير موكده هغه سنت دي. په كومو باندې چه د الله تعالى نبی ﷺ هميشه والي نه وي كړي.

عدد السن المؤكدة: سنت موكده دولس ركعتونه دي. د صبا د مانځه نه وړاندې دوه ركعت، د ماسپڅين نه وړاندې څلور ركعت، او د ماسپڅين نه پس دوه ركعت، او د ماښام نه پس دوه ركعت، او د ماسخوټن نه پس دوه ركعت، ددې نه سوا ست نير موكده دي.

ذكر صاحب القدوري السن المؤكدة وغير المؤكدة: صاحب د قدوري رحمه الله موكد او غير موكده دواړه په دې طريقه ذكر كړي دي. چه د صبا د مانځه نه وړاندې دوه ركعت، او د ماسپڅين نه وړاندې څلور ركعت، او د ماسپڅين نه پس دوه ركعت دي. د مازيگر نه وړاندې څلور ركعت دي. كه غواړي نو په دوه ركعت دے اكتفاء كوي. او د ماسخوټن نه پس څلور ركعت دي. يا دے په دوه ركعت اكتفاء كوي.

وجه الإبقاء من سنة الفجر: باقي پاتې شوه داخبره چه صاحب د قدوري رحمه الله د صبا د سنتو نه ولې شروع او كړله. نو ددې وجه دا ده. چه د صبا سنت په سنتو كښي زيات قوي دي. نبی ﷺ د صبا د سنتو په باره كښي فرمايلي دي. (صلواها ولو لم تكم الغيل) يعنى تاسو د صبا سنت كوي. اگر چه تاسو اسونه پانمال كوي.

الدليل الفقهي لأهمية سنة الفجر: حسن بن زياد رحمه الله د امام اعظم رحمه الله نه روايت كړې دي. كه يو كس د صبا سنت بغير د عذر نه په ناسته او كړي. نو جائز نه دي. عالمانو او مشانخو رحمهم الله ليكلي دي. كه يو

عالم مرجع د خلق وی خلق دده نه د فتوو او د شریعت د مسائلو تپوسونه کوی. نو دخلقو د ضرورت دپاره دده دپاره د ټولو سنتویريخودل جائز دی. د صبا د سنتو نه سوا، ددې نه هم د صبا دستو اقوی کیدل ثابتیږي.

دلیل سنیه اثنی عشره رکعة د ذکر شوو دولس رکعتونو په سنت مؤکده کیدو کښې اصل دلیل د نبی ﷺ ارشاد دی. امام ترمذی او ابن ماجه ددې حدیث الفاظ داسې ذکر کړي دي. [ن عائشة رضی الله عنها] قالت قال رسول الله ﷺ من شاهر على اثني عشر ركعة من السنة بنى الله له بيتا في الجنة أربع ركعات قبل الظهر وركعتين بعدها وركعتين بعد المغرب وركعتين بعد العشاء وركعتين قبل الفجر (۱) یعنی حضرت عائشه رضی الله عنها فرماني. چه نبی ﷺ فرمایلی دی. کوم کس چه په دولس مسنون رکعتونو باندې همیشو الې او کړلو. الله تعالی به دده دپاره په جنت کښې یو کور جوړ کړي. (دولس رکعتونو دا دی څلور د ماسپڅین نه وړاندې، دوه د ماسپڅین نه پس، دوه د ماښام نه پس، دوه د ماسخوتن نه پس او دوه د صبا نه وړاندې،
وجه التخییر بین الاثنین والأربع امام قدوری رحمه الله فرماني. چه د رسول الله ﷺ د دولسو رکعتونو د تفسیر په موقع د ماسخوتن نه وړاندې د څلورو رکعتونو ذکر هم نه دے کړې. هم دا وجه ده. چه دا څلور رکعتونه هم د استحباب په درجه کښې دي. خود مشاېره د حدیث نه علاوه په نورو احادیث کښې د څلورو رکعتونو ذکر دي. [قال قال رسول الله ﷺ من صلى قبل الظهر أربعاً كان كإنما تهجد من ليلة ومن صلاهن بعد العشاء كان كمثلهن من ليلة القدر] یعنی براء بن عازب رضي الله عنه فرماني. چه رسول الله ﷺ فرمایلی دی. چا چه د ماسپڅین نه وړاندې څلور رکعتو او کړل. نو لکه چه ټوله شپه ئې عبادت او کړلو. او چا چه د ماسخوتن نه پس څلور رکعتو او کړل. نو لکه چه د لیلة القدر څلور رکعتو ئې رالاندې کړل. نو د حدیث په الفاظو کښې په دوو او څلورو کښې اختلاف دي. نو ځکه صاحب د قدوری رحمه الله اختیار ورکړلو. چه د ماسخوتن نه پس دے څلور رکعتو او کړي. او که دوه رکعتو کوي. خو غوره دا ده. چه څلور رکعتو او کړي. خاص کر د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز، دامام صاحب او صاحبینو رحمهم الله اصل اختلاف په دې کښې دي. چه د شپې مونځ مننی مننی افضل دے او که په یو سلام سره څلور رکعتو کول افضل دی.

د شپې اود ورځو د نوافلو تعدد:

تَوَافِلُ النَّهَارِ إِنْ شَاءَ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ بِتَسْلِيمَةٍ وَاحِدَةٍ. اود ورځې نوافل که غواړي نو دوه رکعتو دے او کړي په یو سلام سره. وَإِنْ شَاءَ أَرْبَعًا. او که غواړي نه څلور رکعتو دے او کړي وَيُكْرَهُ الزِّيَادَةُ عَلَى ذَلِكَ. او په دې باندې زیادت مکروه دي وَأَمَّا أَفَلَةُ اللَّيْلِ. پاتې شو د شپې نوافل فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ نُو أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ فرماني إِنْ صَلَّى ثَمَانِي رَكَعَاتٍ بِتَسْلِيمَةٍ وَاحِدَةٍ جَازَ أَنْ يَكُنْ فِيهِ يَوْمٌ يَنْتَ أَيْ لَيْلَانِ هَذَا مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَصَلِّيُ لَهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ بَنَى عَشْرَةَ رَكَعَاتٍ نَظَرًا مِنْ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ إِلَّا بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي صَلَاةِ الْمَسَافِرِينَ وَقَصْرًا رَقْمُ ۱۰۳. اود اود في الطلوع باب ۱، والترمذی في الصلاة باب ۱۸۹ رقم ۴۱۵ والنسائي السنن الكبرى (۴۵۹/۱) رقم ۱۴۶۹ وفي قيام الليل من المجتبى باب ۶۷ وابن ماجه في الإقامة باب ۱۰۰ رقم ۱۱۴۱ والدارمي في الصلاة باب ۱۴۴ وأحمد في المسند (۳۲۷/۶)، ۴۲۶، ۴۴۳ والحاكم في المستدرک (۳۱۱/۱).

(۱) ن حديث ام حبيبة بنت أبي سفيان رضي الله عنها لما سمعت رسول الله ﷺ يقول ما من عبد مسلم يصلي لله في كل يوم بنى عشرة ركعة تطوعا من غير الفريضة إلا بنى الله له بيتا في الجنة رواه مسلم في صلاة المسافرين وقصره رقم ۱۰۳. اود اود في الطلوع باب ۱، والترمذی في الصلاة باب ۱۸۹ رقم ۴۱۵ والنسائي السنن الكبرى (۴۵۹/۱) رقم ۱۴۶۹ وفي قيام الليل من المجتبى باب ۶۷ وابن ماجه في الإقامة باب ۱۰۰ رقم ۱۱۴۱ والدارمي في الصلاة باب ۱۴۴ وأحمد في المسند (۳۲۷/۶)، ۴۲۶، ۴۴۳ والحاكم في المستدرک (۳۱۱/۱).

اته رکعتہ او کړې. نو جائز دې ویکړه الزیادة علی ذلک او په دې باندې زیادت مکروه دې وکړل
أَبُو یُسُفٍّ وَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ. او صاحبین رحمهما الله فرماني. لَا یَزِيدُ فِی اللَّیْلِ عَلَی رُكْعَتَیْنِ بِتَسْلِیْمَةٍ وَاحِدَةٍ
چه د شپې دے په یو سلام سره د دوو رکعتونو نه زیادت نه کوي

هل اللغة ① نهار: ② ورځ ③ شاء، شاء شیناف: غوښتل ④ جاز، جاز جوازاً (ن): جائز کیدل ⑤ لا یزید،
زاد زیادة (ض): زیاتول

تخريج > العذبان في عدد رکعات النوافل بالتسليمه الواحدة > تراوسه پورې د ستو بیان وو. په راروانو کړیو
کښې د نوافلو ذکر دې. عالمانو رحمهم الله د اباحت او افضلیت په اعتبار سره د شپې او ورځې د نوافلو په
تعداد کښې اختلاف کړې دې. امام ابوحنیفه رحمهما الله فرماني. چه د ورځې په نوافلو کښې دا مباح
دې. چه په یو سلام باندې دوه رکعتې یا څلور رکعتې او کړې. ددې نه زیاتې کول مکروه دې. اود شپې په
نفلو کښې په یو سلام باندې اته رکعتې کول بغير د کراهت نه جائز دې. او په اتو باندې زیادت کول
مکروه دې.

دلیل کراهة الزیادة علی ثمانی رکعات بتسليمه واحدة > صاحب دهدایه رحمهما الله فرمانيلی دې. چه په شپه کښې په
یو سلام سره د اتو رکعتونو نه د زیادت په کراهت باندې دلیل دا دې. چه نبی صلی الله علیه و آله په اتو رکعتونو
باندې زیادت نه دے کړې. (۱) که په یو سلام سره په اتو رکعتونو باندې زیادت مکروه نه وو. نو د جواز د
بیان دپاره به یو ځل دوه ځله نبی په اتو باندې زیادت ضرور کړې وو. خو نبی صلی الله علیه و آله په یو سلام سره د اتو
رکعتونو نه کله هم په نفلو کښې زیادت نه دے کړې. نو ځکه په یو سلام سره د اتو رکعتونو نه زیادت
کول مکروه دې.

الإعتراض > معترض ونیلے شی. چه په شپه کښې په یو سلام باندې د اتو رکعتونو نه زیادت کولو باندې
هم سنت وارد شوې دې. نقل شوی دې. (۲) أنه صلی الله علیه و آله کان یصل باللیل خمس رکعات ستم رکعات تسع رکعات أحد
عشر رکعة ثلاث عشرة رکعة [یعنی نبی صلی الله علیه و آله به په شپه کښې پنځه رکعتې هم کولو. او اوه رکعتې او او نهه
هم او یوولس هم او کله به نې ديارلس هم کول.

الجواب > زمونږ د طرفه ددې جواب دا دې. چه په پنځو رکعتونو کښې دوه رکعتې صلاة اللیل وو. یو
نفل او درې رکعتې وتر وو. او په اووه رکعتونو کښې څلور رکعتې صلاة اللیل او درې رکعتې وتر وو. او
په نهه رکعتونو کښې شپږ رکعتې صلاة اللیل او درې رکعتې وتر وو. او په یوولس رکعتونو کښې اته
رکعتې صلاة اللیل او درې رکعتې وتر وو. او په ديارلس رکعتونو کښې اته رکعتې صلاة اللیل او درې
رکعتې وتر او دوه رکعتې د صبا سنت وو. نبی صلی الله علیه و آله دا ټول رکعتونو په یو سلام سره اد کول بیا نې
داسې تفصیل بیان کړل. څنگه چه پورته تیر شو. نو دے تفصیل نه پس د اعتراض څه گنجائش پاتې
نشو. (فتح القدیر)

(۱) قال الزبلي رحمهما الله غريب ولي صحيح مسلم خلاله أخرجه من حديث عائشة رضي الله عنها في حديث طويل قال: كنا نعد له سواكه
وطهوره فيبعثه الله ما شاء أن يبعثه من الليل فينسوك ويوضأ ويصلي تسع ركعات لا يجلس فيها إلا في الثامنة الحديث نصب
الرواية ١٣٨/٢.

تَوْضِيحُ مِلَّةِ الْقَبُولِ وَتَرْكِهِ: دَقْدَقُورِي عِبَارَتِ [وَقَالَ ابْنُ يَسُوفَ وَمُحَمَّدُ بْنُ لَايُونٍ بِالدَّلِيلِ عَلَى رَكْعَتَيْنِ بِتَسْلِيمَةٍ] په ظاهره معلومېږي. چه د صاحبينو رحمتهما په نیز په یو سلام سره د دوو رکعتونو نه زیادت کول جائز نه دي. حالانکه داسه نه ده. بلکه مراد دا دي. چه د صاحبينو رحمتهما په نیز په دوو رکعتونو باندې زیادت کول افضل نه دي. نو د صاحبينو رحمتهما په نیز په شپه کښې افضل دا دي. چه دوه دوه رکعته کوي. او په ورځ کښې څلور څلور رکعته کوي.

① **عَلَى دَلِيلٍ** د دليل دا دي. چه په یو سلام سره څلور رکعته کولو کښې د تحریم په اعتبار سره دوام دي. نو چه په مینځ کښې نه فارغ کېږي. ددې وجې په کښې مشقت زیات دي. او چه په کوم عبادت کښې مشقت زیات وي. هغه افضل وي. نو ځکه په یو سلام سره څلور رکعته کول به افضل وي. په نسبت سره دوو رکعتونو ته.

② **د صاحبينو رحمتهما دليل** په تراویحو باندې قیاس دي. یعنی د تراویح مونځ په اتفاق سره دوه دوه رکعته کول افضل دي. نو دغه شان به د شپې په نفلو کښې به هم دوه دوه رکعته افضل وي.

الْعَوَابُ مِنْ قِيَّاسِ الصَّاحِبِينَ رحمتهما > خود دي نه جواب دي. چه بیشکه د تراویح مونځ دوه دوه رکعته کول افضل دي. خو د تراویح مونځ په جماعت سره ادا کولې شي. او په اجتماعی کارونو کښې د عامو خلقو د خیال ساتلو د وجه د سهولت او آسانتیا حکم کولې شي. لکه چه نبی $\text{صلی الله علیه و آله}$ فرمانلې دي. امام ته پکار دي. چه مختصر مونځ ورکوي. ښکاره ده. چه په دس امر کښې د عامو مقتدیانو خیال ساتلې شوې دي. نو چونکه د تراویح مونځ په جماعت سره ادا کېږي. نو ځکه د عامو خلقو د آسانتیا د وجه د دوو دوه رکعتونو کولو حکم ورکړې شوې دي. ځکه چه په دوه دوه رکعته کولو کښې آسانتیا ده. په نسبت سره څلورو رکعتونو ته، او که ځانله تراویح کوي. نو څلور رکعته کول افضل دي. خو په دې شرط چه طاقت نه وي. او نوافل چونکه په جماعت سره نه ادا کېږي. ځکه په نفلو کښې دا خیال نشي ساتلې.

تَقْلِيدُ أَفْضَلِيَةِ الْأَرْبَعِ فِي ضَوْءِ الْمَسْئَلَةِ > هم دا وجه ده که چا په یو سلام سره د څلورو رکعتونو ادا کولو نذر اومتلو. نو ده په دوو سلامونو سره څلور رکعته ادا کړل. نو دده نذر نه پوره کېږي. ځکه چه نذر نه په افضله طریقه د ادا کولو کړې وو. چه څلور رکعته دي. او اداء نهې اوکړله په مفضوله طریقه، او قاعده دا ده. چه افضل او اعلى په مفضول او ادنی سره نه ادا کېږي. او که په دوو سلامونو سره نهې د ادا کولو نذر کړې نوی. نو په یو سلام سره کولو باندې نذر پوره کېږي. ځکه چه د مفضول په ځانې په افضل سره ادا اوکړې شوه. (۱)

په اَلرَّائِضُو كُنْهِ د فِرَاتِ حَكَم

قِرَاءَةُ فِي الرَّاْيِضِ وَاجِبَةٌ فِي الرُّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ په فرض مونځ کښې په دوو اولنو رکعتونو کښې قرأت کول واجب دي

① **مذهب الشافعي** :- امام شافعي رحمتهما فرمانيلې دي. چه په یو سلام سره دس په څلورو رکعتونو زیادت نه کوي. او که په څلورو رکعتونو نهې زیادت اوکړلو. نو دا به مکروه وي.

تسویح حکم القراءة فی الغرض الویاسی مصنف رحمہ اللہ چہ د فرض واجبہ او نوافلہ بیان نہ فارغ شو. نو اوس پہ دے مقام کنبی د قرات د مسئلے ذکر کوی. نو پہ خلور رکعتہ مونخ کنبی د قرات پہ مسئلہ کنبی پہ دوو رکعتونو کنبی قرات فرض دی.

دلیل د الله تعالیٰ ارشاد دی. ﴿قَاتِرُوعًا مَّا تَسْتَرِينَ الْقُرْآنَ﴾ پہ دے طریقہ چہ [آراء] د امر صیغہ ده. او امر د تکرار تقاضا نہ کوی. نو پہ هر رکعت کنبی د قرات فرضیت پہ عبارتہ النص سرہ ثابت شو. او چونکہ دویم رکعت پہ هر لحاظ سرہ د اولنی رکعت مشابہ دی. نو خکہ پہ دلالتہ النص سرہ پہ دویم رکعت کنبی ہم قرات واجب شو. حاصل دا چہ پہ اولنی رکعت کنبی د قرات وجوب پہ عبارتہ النص او پہ دویم رکعت کنبی پہ دلالتہ النص سرہ ثابت شو.

الافتراض دلته کنبی یوسوال کیڑی. هغه دا چہ پہ اولنی او دویم رکعت کنبی مشابہت نشته. بلکه مفارقت دی. خکہ چہ پہ اولنی رکعت کنبی ثناء، تعوذ او تسمیہ شته. او پہ دویم رکعت کنبی دا خیزونہ نشته.

الجواب د خیزونہ امر زائد دی. اعتبار صرف ارکانو لره دی. او پہ اصل ارکانو کنبی دواړه رکعتونہ یوشان دی.

وجوه الفرق بین الركعتین الأولین والأخرین باقی پاتی شو آخری دوه رکعتونہ نو هغه د اولنو رکعتونو نه مختلف دی. او د فرق وجوہات نه دا دی. ① د سفر پہ وجہ آخری دوه رکعتونہ ساقط کیڑی او اولنی دوه نه ساقط کیڑی.

① پہ اولنو دوو رکعتونو کنبی قرات بالجهر کیڑی. او پہ آخرنو دوو رکعتونو کنبی پہ پته ویلی شی. ② پہ اولنو دوو رکعتونو کنبی د فاتحہ سرہ د سورت ملاوول هم واجب دی. او پہ آخرنو دوو رکعتونو کنبی د فاتحہ سرہ د سورت ضم کول نشته. نو هر کله چہ دومره فرق شته. نو آخری دوه رکعتونہ د اولنو دوو سرہ نشی لاحق کولی. (۱)

د فرضو په آخری دوو رکعتونو کنبی د قرات حکم

هُوَ خَيْرٌ فِي الْآخِرِينَ او مونخ گذار ته په آخری دوو رکعتونو کنبی اختیار دی شَاءَ قَرَأَ الْقَائِمَةُ او که غواړی نو قرات دې او وانی د سورة فاتحې وَإِنْ شَاءَ سَكَتَ که زړه ئې غواړی نو چپ دے او دېرې وَإِنْ شَاءَ سَبَّحَ او که غواړی نو تسبیح دے او وانی

هل اللغة ① مخیر، اختیار ورکړې شوې ② سکت، سکت سکوتا (ن): چپ کیدل

③ شاء، شینا (ف): غوښتل

تسویح اختیار المعنی فی قراءة الآخرين صاحب د قدوری رحمہ اللہ فرمانی. چہ په آخری دوو

۱، په دے مسئله کنبی درې مذاہب نور هم دی ① دامام شافعی رحمہ اللہ په نیز په ټولو رکعتونو کنبی قرات فرض دی. ② امام مالک رحمہ اللہ فرمانی. چہ په درے رکعتونو کنبی قرات فرض دی.

③ حسن بصری رحمہ اللہ په یو رکعت کنبی د قرات د فرضیت قائل دی او ابویکر اصم په مانخه کنبی د قرات دستیت قائل دی. ابویکر رحمہ اللہ قرات په نورو اذکارو باندې قیاس کړې دی. یعنی لکه څنگه چہ په مانخه کنبی د رکوع او سجده تسبیحات و ثناء وغیره مسنون دی. دغه شان د قرآن پاک قرات هم مسنون دی.

رکعتونو کنبې مصلی ته اختیار دې. که د سورة فاتحه قرات کوی. یا د درې تسبیحاتو په اندازه چپ اودریږی. یا درې ځلې تسبیح اوائی. د امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ نه هم دا منقول دی.

دلیل که دا تسبیح ونیل حضرت علی، ابن مسعود او عائشه رضی اللہ عنہم نه هم منقول دې. (۱)

فصل فی القراءۃ الفاتحه فی الاخرین که خو په آخړینو کنبې د سورة فاتحه قرات کول افضل دی.

دلیل دا دې چې نبی صلی اللہ علیہ وسلم کله کله د پریخودو سره په دې باندې مداومت کړې دې. هم دا وجه ده. چه که په آخړینو کنبې ئې قرات د فاتحه پریخودلو. نویه ده باندې سجده سهوه واجب نه ده. نو ددې نه هم په آخړینو دوو رکعتونو کنبې د فاتحه لوستلو افضلیت معلوم شو. صاحب د هدایه رحمۃ اللہ علیہ فرمایلی دی. چه ظاهر روایت هم دا دې.

توک قراءۃ الفاتحه والتسبیح فی الاخرین که امام حسن بن زیاد رحمۃ اللہ علیہ د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ نه روایت کړې دې. چه په آخړینو کنبې که مونځگذار نه قرات او کړلو. او نه ئې په قصد سره تسبیح او ونیل. نو گناهگار وی. او که په سهو سره ئې دا خیزونه ترک کړل. نو سجده سهو به پرې واجب وی.

دلیل دا دې. چه په آخړینو کنبې قیام مقصود دې. نو دا د قرات کولو نه خالی کول مکروه دی. صاحب د عنایه رحمۃ اللہ علیہ فرمایلی دی. چه ظاهر روایت اصح دې. ځکه چه په قیام کنبې خوا اصلی قرات دې. او هرکله چه قرات ساقط شو. نو مطلق قیام خو به خامخا باقی وی. نو دا داسې شوه لکه چه د مقتدی قیام، (عنایه)

د نفلو په فساد د قضاء حکم

وَمَنْ دَخَلَ فِي صَلَوةِ النَّفْلِ خَوْفَ أَنْ يَكُونَ فِيهِ نَفْلٌ مَوْخٍ كُنْهِي دَاخِلْ شَوْئُمْ أَفْسَدَهَا بِيَا نِي هَفَ فَاَسَدَ كِرْلَوْ قَضَاهَا. نو ددې په قضاء راوړی

هل اللغة ① شرع، شروعاً (ف): شروع کول ② افسدها، افسد افساداً: فاسد کول ③ قضاها، قضی قضاء (ض): پوره کول، قضا کول

توضیح لزوم النفل بالشروع ① دا مسئله مختلف فیه ده. چه نفلی مونځ یا نفلی روژه په شروع کولو سره لازمېږی. که نه؟ نونفل (که مونځ وی او که روژه) په شروع سره لازمېږی. نو د نفلی مونځ شروع کولو نه پس که هغه فاسد کړی. نو د هغې قضا واجب ده.

دلیل دا دې. چه د شروع کولو نه پس چه د نفلو کومه حصه ادا کړې شوه. هغه قربت او عبادت واقع شو. او کوم شیز چه قربت او عبادت واقع شی. د هغې پوره کول لازم وی. چه د ابطال حق غیر نه محفوظ اوساتلې شی. ځکه د الله تعالی ارشاد دې. ﴿وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ خپل عملونه مه ضائع کړی. نو نفل د شروع کولو نه پس ددې پوره کول واجب دی. نو په مینځ کنبې په فساد سره به ددې قضا واجب وی. (۲)

(۱) قال الزبلي رحمۃ اللہ علیہ روی ابن ابی شیبہ عن مصنف عن شريك عن ابی اسحاق السبيعي عن علي وابن مسعود قالا قالوا الاولين وسبح في الاخرين وفيه انقطاع وهن عن عائشة رضی اللہ عنہا غيب نصب الرواية (۱۴۳/۲)۔

(۲) دامام شافعی رحمۃ اللہ علیہ په نیز نفل په شروع سره نه لازمېږی. تردې چه د شوافعو رحمۃ اللہ علیہم په نفلی مونځ د شروع کولو نه پس فاسد کړی. نو په هغه باندې قضا نشته.

به خلورو رڪعتو مونڱ ڪبي د دويمي شفعي به فساد د قضا هم

فَإِنْ صَلَّى أَرْبَعًا رَكَعَاتٍ أَوْ كَ د خلورو رڪعتو په نيت سره ئي (په نفلي مونڱ ڪبي) شروع او ڪړله وَتَعَدَّ فِي الْأَوَّلَيْنِ. او په اولنو دوو رڪعتونو ڪبي ڪيناستلو لَمْ أَفْسَدِ الْأَخْرَيْنِ. بيا ئي روستي دوه رڪعتونه فاسد ڪړل قَضَى رَكَعَتَيْنِ. نوهم د دوو رڪعتونو قضا به راوړي

هل اللغة ① صلى، صلى صلاة: دعا كول، مونڱ كول ② قرا، قرا قراءة (ف): لوستل ③ قعد، قعد قعوداً: ڪيناستل ④ افسد، افسد افساداً: فاسد ڪيدل

تصريح < قضا الشفع الثاني بالشروع فيه > صورت د مسئلے دا دې. که يو کس د خلورو رڪعتو په نيت باندې نفل شروع ڪړل. او په اولنو دوو رڪعتونو ڪبي ئي واجب قرأت هم ولوستل. او په دوو رڪعتونو قعدو هم وکړله. بيا ئي دويمه شفع (آخري دوه رڪعتونه) فاسده ڪړله. نو په دې باندې صرف د دويمه شفعو قضا واجب ده. په مسئله ڪبي ئي په دويم رڪعت د ڪيناستو قيد ددې وجې نه ذکر کړې دې. که په دويم رڪعت باندې نه وي ناست، او آخري شفع فاسده ڪړي. نو په اتفاق سره پرې د خلورو رڪعتونو قضا واجب ده.

حاصل دا که دريم رڪعت ته د اودريدو نه پس ئي دويمه شفع فاسده ڪړله. نو په دې باندې صرف د دويمه شفعو قضا واجب ده. ځکه چه اوله شفع خو پوره شوې ده. او د دريم رڪعت دپاره اودريدل د نوي تحريم په مرتبه ڪبي دې. نو په دې تحريمه صرف دويمه شفع لازم شو. نو ددې د فساد په صورت ڪبي به هم ددې قضا واجب وي. او دا د طرفينو مذهب دې.^{۱۱}

دليلها < دليل دا دې. چه شروع كول د هغه څيز دوجوب سبب وي. کوم چه شروع شوی وي. او د هغه څيز د وجوب سبب وي. په کوم باندې چه د شروع کړي شوی څيز صحت موقوف وي. مثلاً چه نفل مونڱ کړي نواولن رڪعت شو. ځکه چه اولن رڪعت [ماشهم فيه] دې. يعنی چه په کوم څيز ڪبي شروع شوی وي. او د اولن رڪعت صحت موقوف دې. په دويم رڪعت باندې نو په شروع کولو سره دويم رڪعت هم واجب شو.

حكم عدم الشروع في الشفع الثاني < علامه مرغيناني رحمه الله فرمايلى دى چه د دويمي شفعي د قضا راوړلو حكم په هغه وخت ڪبي دې چه په دې ڪبي ئي شروع کړي وي او بيا ئي فاسده کړي اوکه دريم رڪعت ته د اودريدو نه وړاندې ئي دويمه شفع فاسده کړه. نو په دې باندې د څه څيز قضا واجب نه ده. ځکه چه په دويم رڪعت باندې قعدو کولو سره اولن شفع پوره شو. او دويمه شفع ڪبي لا شروع نه ده شوې. نو د اولن شفعو قضا خو د دې وجه نشته. چه هغه پوره شوې ده. او د دويمه شفعو قضا ځکه نشته. چه په هغې ڪبي شروع نه ده شوې.

وَلَا أَبُو يُوسُفَ رحمه الله و ابويوسف رحمه الله فرمايلى دى يَقْضِي أَرْبَعًا چه د خلورو قضا به راوړي.

تصريح < وجوب قضا الأربعة عند أبي يوسف رحمه الله > دامام ابويوسف رحمه الله نه يو روايت دا دې. چه که اولن شفع فاسده کړي. اوکه دويمه شفع به هر صورت ڪبي به د خلورو رڪعتو قضا واجب وي.

^۱ القول الرابع هو قول الطرلين رحمه الله كذا في فتح القدير (٣٩٦١) وجمع الألف (١٣٣١) والبحر الرائق (٥٩١) نقل عن القول الرابع (١٠٩١) -

دلیلہ امام ابو یوسف رحمہ اللہ خلور رکعتہ نفل مونخ کنبی شروع کول پہ نذر باندی قیاس کری دی۔ یعنی لکہ خنگہ چہ یود خلورو رکعتونو نفلو پہ نذر کولو سرہ خلور رکعتہ واجبی۔ دغہ شان کہ د خلورو رکعتو پہ نیت سرہ نہی نفل شروع کرل۔ نو خلور رکعتہ بہ واجبی۔ کہ پہ اولئی شفع کنبی نے نفل باطل کرل۔ نویسا بہ ہم د خلورو رکعتونو قضاء واجب وی۔ اوکہ پہ دویمہ شفع کنبی نے نفل فاسد کرل۔ نو ہم پہ د خلورو قضاء واجب وی۔ ددی قیاس علت او سنب لزوم دی۔ یعنی لکہ خنگہ چہ پہ نذر سرہ نفل لازمیری۔ دہ شان پہ شروع کولو سرہ ہم نفل لازمیری۔

عدم وجوب الشفۃ الثانیۃ بقضاء الأولی پاتہی شوه شفع ثانی (آخری دوه رکعتونہ نو ہغہ نہ [ماشہم فیہ] دی۔ او نہ پہ ہغی باندی د [ماشہم فیہ] صحت موقوف دی۔ نو اولئی شفع کنبی شروع کولو سرہ دویمہ شفع نہ واجبی۔ او ہرکہ چہ دویمہ شفع واجب نہ شوه۔ نو داوئی شفع پہ باطلولو سرہ د دویمہ شفع قضاء ہم نہ واجبی۔ دغہ شان کہ دویمہ شفع باطلہ کری۔ نو صرف د دویمہ شفع قضاء بہ واجب وی۔ د اولئی شفع قضاء بہ واجب نہ وی۔ ددی پہ خلاف کہ پہ نذر کنبی پہ یو سلام سرہ د خلورو رکعتونو نذر اوکری۔ نویسا یو سلام سرہ بہ خلور رکعتہ واجب وی۔ او کہ پہ دوو سلامونو سرہ خلور رکعتہ اوکری۔ نونذر نہ پورہ گیری۔

د قدرت علی القيام باوجود پہ ناستہ د نفل کولو حکم

وَيُصَلِّيُ التَّائِبُ قَاعِدًا مَعَ الْقَدْرَةِ عَلَى الْقِيَامِ او پہ قیام د قدرت لرو باوجود پہ ناستہ نفل کولی شی۔

هل اللغة ① یصلی، صلی صلاۃ: مونخ کول، دعا کول ② نافلہ: نفل کول ③ قاعدی: پہ ناستہ

توضیح جواز النفل قاعداً مع القدرة علی القيام مسئلہ، د قادر علی القيام دپارہ پہ ناستہ نفل کول جائز دی۔

واللہ ① نبی کریم ﷺ فرمائی دی۔ [صلوة القاعد علی النصف من صلوة القائم] (۱) یعنی پہ ولارہ دمونخ کولو پہ نسبت پہ ناستہ مونخ کولو کنبی نیم ثواب دی۔ ددی حدیث نہ بہ استدلال پہ دی طریقہ وی۔ چہ پہ حدیث کنبی د رسول اللہ ﷺ مراد یا خودادی۔ چہ د عذر پہ وجہ پہ ناستہ مونخ اوکری یا بغیر د عذر نہ، اول خوکیدلے نہ شی۔ مخکہ چہ د عذر پہ وجہ سرہ پہ ناستہ او پہ ولارہ کول، پہ ثواب کنبی دوارہ برابر دی۔ نومتعین شوه۔ چہ بغیر د عذر نہ پہ ناستہ کول مراد دی۔ پاتہی شو دا چہ پہ حدیث کنبی فرض مونخ مراد دے یا نفل نو مونو وایو فرض پہ اجماع سرہ مراد نہ دی۔ خکہ چہ بغیر د عذر نہ پہ اجماع سرہ فرض مونخ پہ ناستہ کول جائز نہ دی۔ نو دویم یعنی نفل متعین شو۔ یعنی دا ثابت شو۔ چہ نفل مونخ بغیر د عذر نہ کولی شی۔ البتہ پہ ولارہ دکولو پہ نسبت بہ ثواب نیم وی۔

② دلیل عقلی دادی۔ چہ نفل مونخ خیر موضوع دی۔ یعنی د بندہ دپارہ دا نیکی داسی مقرر شوہی دہ۔ چہ پہ تولو وختونو کنبی نہی کولی شی۔ دحضرت ابوذر رضی اللہ عنہ نہ روایت دی۔ چہ حضور ﷺ او فرمائیل [الصلوة غیر موضوع لمن شام استکثر] یعنی مونخ خیر موضوع دی۔ چہ خوک غواری کم دے کوی۔ او خوک چہ غواری دیر دے کوی۔

(۱) من حدیث عمران بن حصین رضی اللہ عنہ رواہ البخاری فی التفسیر باب ۱۷ والترغی فی الصلاة باب ۱۵۷ وابداد فی الصلاة باب ۱۷۵ رقم ۹۵۱ والنسائی فی صلاة الليل باب ۲۱ وابن ماجہ فی الإقامة باب ۱۴۱ واحد فی المستند (۴/۴۴۲، ۴۴۳)۔

حاصل المسئلة حاصل دادې، چه نفل مونځ غير واجب دې، او کوم خيز چه په دے اندازہ وی. په هغې کښې داسې څه شرط نه شی لگولې، چه هغه ددې د پريخودلو سبب وی، ځکه چه کوم خيز د خير د پريخودلو سبب وی. هغه خير موضوع نه شی کيدې، او د قيام شرط لگول د نفل پريخودلو سبب کيدے شی، ځکه چه ډير وخته په مونځگذار باندې قيام سخت وی، نوکه قيام د نفل مونځ دپاره شرط اوگرخولي شی، نو ډير کرته د قيام گرانيدو په وجه د نفلو پريخودل لازميږي. حالتهکه نفل خير موضوع دې، يعنی په ټولو وختونو کښې د حاصلولو نيکي ده، ځکه د نفل مونځ دپاره د قيام شرط اونه لگولي شو.

په مانځه کښې د قيام نه قعود نه د نلو حکم

وَأَنَّ افْتَحَاقًا لِّمَا أَوْكَعَ نَفْلَ نِيْ بِهٖ وَلَارَهٗ شُرُوعِ كَرَل. ثُمَّ قَعَدَ عَلٰى رِيَا (بغير د عذر نه) کيناستلو جَازِعٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللّٰهُ نُو د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللّٰهُ په نيز جائز دی

هل اللغة ① افتتاحها، افتتاح افتتاحاً: شروع کول ② قائماً: په اوږدو ③ قعد، قعد قعوداً (ن): کيناستل

تخريج ④ الاختلاف في القعود من القيام في النفل: مسئله داده، که چا نفل مونځ په ولاړه شروع کړو، بيا بغير د عذر نه کيناستلو. نو د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللّٰهُ په نيز جائز دی. ⑤ دليله د دليل دادې، مخکښې تيرشوی دی، چه شروع کول هغه خيز لازموی، کوم چه شروع شی، او په کوم چه د "ماشرع فيه" صحت موقوف دې، نو په نفلو شروع کولو سره رکعت اولی او ثانيه دواړه واجبيږي، رکعت اولی خو به ځکه واجب وی، چه دا شروع شوې دې، او رکعت ثانيه په دې وجه، چه په دې باندې د رکعت اولی صحت موقوف دې، ځکه چه صلوۀ بتيراء ممنوع دې، خو په ذکر شوې مسئله کښې رکعت اولی په ولاړه شروع شوې دې، خو ددې صحت په دې موقوف نه دې، چه رکعت ثانيه هم په ولاړه اوکړې شی.

وَأَلَّا لَا يَجْزِيَهُ أَوْ د صاحبينو رَحِمَهُ اللّٰهُ په نيز ناجائز دی، عَلٰى مَكْرَدُوجِي د عذر نه

د صاحبينو رَحِمَهُ اللّٰهُ په نيز ناجائز دی، حکم اول استحسانی دې، او ثانی قیاسی دې.

دليلها ⑥ د صاحبينو رَحِمَهُ اللّٰهُ دليل قیاس دې، يعنی نفل مونځ شروع کول قیاس شوې دے په نذر باندې، په دې طريقه که چا په ولاړه د نفل مونځ کولو نذر اوکړو، نو دده دپاره به په ناسته کول جائز نه وی، دغه شان که په ولاړه نې نفل مونځ شروع کړو، نو په ناسته کول جائز نه دی.

د بيار نه بهر په غاروی باندې د نفل هوولو حکم

وَقَدْ كَانَ خَارِجَ الْبَيْتِ أَوْ كَوْمِ سَرِيٍّ جَدِّ نَارَ نَهْ بَهْرَ وَيْ يَنْتَفِلُ عَلَى دَائِيَّةِ هَفْ دے په خيله خوارلی باندې نفل مونځ کوی الی آی جِهَةٌ تَوَجُّهٌ. کوم طرف ته چه غواړی متوجه دے شی، يَوْمِيٍّ لِمَا تَرَهٗ داسې حال کښې چه اشاره کوی

هل اللغة ⑦ خارج: بهر ⑧ تنفل، تنفل تنفلاً: نفل کول ⑨ جهة: طرف، اړخ ⑩ توجهت، توجهت توجهها

① القول الراجع هو قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللّٰهُ كَذَا فِي رَدِّ الْمُحْتَارِ (٥١٥١) وَفَح الْقَدِير (٢٠٢١) وَمَرَالِي الْفَلَاح (ص، ٢٦٦) وَالْبَحْرُ الرَّائِي (٦٣٨٢) وَالْمُهَنْدِي (١١٤١) نَفْلًا عَنِ الْقَوْلِ الرَّاجِعِ (١١٢١) -

متوجه کیدل ⑤ یومی، امی ایماء: اشاره کول

تشریح: «الصلاة علی الدابة» مسئله، دینار نه بهر په سورلی باندې نفل مونځ کول جائز دی. که د عذر په وجه وی یا بغیر د عذر نه. د مونځ په شروع کښې د قبلي طرف ته متوجه وی او که متوجه نه وی. یعنی کوم طرف ته چه د سورلی مخ وی. هم هغه طرف ته د مخ کړی او ادا دے کړی.

دلالت: ⑥ دلیل د ابن عمر رضی الله عنهما حدیث دې. [قال رأیت رسول الله ﷺ یصلی علی حمار وهو متوجه الی خیبر یری ایماء] (۱) یعنی حضرت ابن عمر رضی الله عنهما فرمائی. چه ما د الله پاک رسول ﷺ په خر باندې اشاره سره په مونځ کولو باندې اولیدلو. په داسې حال کښې چه دوی خیبر طرف ته متوجه وو.

⑦ عقلی دلیل دادې. چه په سورلی باندې د نفلو کولو جواز ځکه دې. چه نوافل د هیڅ وخت سره مخصوص نه دی. نو که مونځ په مصلی باندې دسورلی نه کوزیدل او استقبال قبله لازم او اگرځوونو اوس دوه صورتونه دی. یا خو په د سورلی نه راکوزیږی. قبلي طرف ته به متوجه کیږی. او یا به نه د سورلی نه راکوزیږی. او نه به استقبال د قبلي کوی. که دویم صورت وی. نو نفل به دده نه منقطع شی. ځکه چه دکوم پورې دے په سورلی باندې وی. نفل نه شی ادا کولې. او هرکله چه په دغه وخت کښې نوافل نه شی ادا کولې. نو دے د نوافلو د خیر موضوع (یعنی په ټولو وختونو کښې دعمومیت) نه محروم شو. حالانکه نوافل خیر موضوع دی. یعنی دا نیکی هر وخت حاصلیدے شی. او که اولنډ صورت وی. یعنی د سورلی نه راکوزیدل او قبلي طرف ته مخ کولو سره نفل مونځ کول. په دې صورت کښې به دے د قافله نه ورسته پاتې شی. نو ددې عذر په وجه په سورلی باندې د نفل مونځ کولو اجازت ورکړې شو.

وجه عدم جواز الفرائض راګبا پاتی شو فرائض، نو دا د خاص وختونو سره مخصوص دی. نوپه دے مخصوص وختونو کښې په راکوزیدلو او قبلي ته د مخ کولو په لزوم کښې هیڅ تکلیف او حرج نشته دې. په دې وجه په سورلی باندې د فرض مونځ کولو اجازت ورکړې شو.

جواز الفرض راګبا عند الغرض: البته د عذر د وجه فرض مونځ هم په سورلی باندې جائز دې. ⑧ مثلاً د غل ویره، یا د درنده گانو ویره وی. که د سورلی نه راکوز شی. او فرض ادا کړی. نو د سورلی خاړوے او سامان به غل او تښتوی. یا به نې درنده هلاک کړی.

⑨ یا مثلاً په ټوله زمکه باندې دومره ځیرے څخه او چقرے دی. چه په دې باندې سجده کول ممکن نه دی. ⑩ یا مثلاً سور سړې دومره بوډا او شیخ فانی وی. چه دے په سورلی باندې یواځه نه شی سوریږی. او هلته کښې د سورولو دپاره بل څوک هم موجود نه وی. نو په دې صورتونو کښې په سورلی باندې فرائض ادا کول شرعاً جائز دی. ځکه چه د الله تعالی ارشاد دے ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا﴾ ۱۱ یعنی

که تاسو ته ویره وی. نو په ولاړه ولاړه یا په سورلی باندې په د سورلی په حالت کښې مونځ کوی. حکم السنن الواثبة راګبا صاحب دهدایه فرمائیلی دی سنت مؤکده هم نفل دی. یعنی د نفلو په شان سنت مؤکده هم په سورلی باندې جائز دی. پاتې شو وتر، نود امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز سورلی باندې جائز نه

۱ من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما رواه مسلم فی صلاة المسافرین وقصرها رقم ۳۵ وأبو داود فی صلاة السفر باب ۸ والنسائی فی

دی. خُکَہ چہ ددوی پہ نیز د وترو مونخ واجب دی. اود صاحبینو رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز جائز دی. خُکَہ چہ ددوی پہ نیز د وترو مونخ سنت دی. او سنت پہ منزله د نفل پہ سورلی باندی جائز دی.
روایۃ اداء سنة الفجر نازلہ د امام اعظم ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ نہ یو روایت دادی. چہ د صبا سنت د سورلی نہ رابنکته ادا کری. خُکَہ چہ د صبا سنت پہ نسبت د نورو سنتو زیات مؤکد دی. پہ دے وجہ بہ ددے حکم د نورو سنتونو نہ مختلف وی. ابن شجاع فقیہ ونیلی دی. چہ داسی پنکاری. چہ د امام صاحب نہ دا روایت د افضلیت د بیان دپارہ دی. یعنی افضل دادی. چہ د صبا سنت د سورلی نہ رابنکته ادا کری.
جواز الصلاة را کما لغير المصافر پہ اصل مسئلہ کنبی دا قید لکول چہ د آبادی نہ بهر وی، دوه خبرے ثابتوی. یوہ داچہ پہ سورلی باندی د نفل مونخ د جواز دپارہ مسافر کیدلو شرط نشته. بلکه د آبادی نہ بهر کیدل کافی دی. کہ مقیم وی او کہ مسافر وی.
عدم جواز النفل را کما في المصفر پہ ینار او آبادی کنبی دننه پہ سورلی باندی نفل کول جائز نہ دی. خُکَہ چہ د ینار نہ بهر پہ سورلی باندی د نفلو جواز خلاف قیاس پہ نص سره ثابت دی. او ینار د خارج ینار پہ حکم کنبی هم نہ دی. نو په ینار کنبی دننه پہ په قیاس باندی عمل کولې شی. او د ینار نہ بهر کنبی به خلاف قیاس په نص باندی عمل کولې شی.
وجه ظاهر الروایۃ د ظاهر الروایۃ وجہ داده. چہ نص یعنی د ابن عمر رضی اللہ عنہما حدیث کوم چہ د مسئلې په شروع کنبی ذکر شوې دے. د آبادی نہ بهر د مونخ په جواز کنبی وارد شوې دی. او د آبادی نہ بهر د سورلی ضرورت هم زیات وی. نو په ینار کنبی دننه په به دے نشی قیاس کولې.

د سجده سهو بیان

بَابُ سُجُودِ السَّهْوِ

ترجمه (دا) باب دسهو دسجدو په بیان کنبی، دی.
تفريخ تفريخ د ادا اود قضاء د بیان نه چہ فارغ شو. نو اوس هغه څيز بيانوی. چہ په ادا اوپه قضاء کنبی د واقع کیدونکی نقصان تلافی کوی. یعنی سجده سهو، دسجدے ترکیب داضاات السبب لل السبب قبیلے څخه دي. خُکَہ چہ په مانځه کنبی سهو دسجدو واجبولو سبب دي.
د سجده سهو وجوب اود ادا کولو طريقه

سُجُودُ السَّهْوِ وَاجِبٌ سَجْدَتَيْنِ د سهو واجب دی فِي الزَّيَادَةِ وَالنَّقْصَانِ بَعْدَ السَّلَامِ زِيَادَتِ اوتقصان په صورت کنبی پس د سلام نه يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ سجدې به کوی دوه سجدې تُرْمَضُ بِهَا دے تشهد اوواني وَلَسْلِمٌ اوسلام دي واروی

هل اللغة ① يسجد، سجد سجدۃ: تيتيدل، سجده کول ② يسلم سلم تسليمًا: سلام کول، سلام څرځول ③ سهو: هيرول

تفريخ سجدة السهو قبل السلام اوبعده مسئلہ داده. که په مانځه کنبی د څه فعل زياتوالی راشی. يا

کمي. نوپه ده به دوه سجدے د سهو واجب وی. اودا دوه سجدې د سلام نه وړاندې کول افضل او

غوره دی اوکه د سلام نه پس ئې اوکړې نو هم جائز دی (۱)

دلالت ① دلیل دنی کریم ﷺ قول [لکل سهو سجدتان بعد السلام] (۲) دی. (ابوداؤد، ابن ماجه)

② دویم دلیل حدیث فعلی دی، چه نبی کریم ﷺ دسلام نه پس دوه سجده کړې دی. (۳) صاحب دهدایه وائی، چه دوه فعلی حدیثونه متعارض شی. نو دا دواړه به پریخوډه شی. اودنبی کریم ﷺ په قول به عمل کول شی. اودنبی کریم ﷺ قول دا دی، چه دسهو دوه سجده دسلام نه پس دی.

③ عقلی دلیل دا دی، چه په اجماع سره سجده سهو نشی مکرر کیده. اود سلام نه مخکښې د سجده سهو کولو په صورت کښې دتکرار امکان دی، په دې طریقه چه دسلام نه مخکښې ئې سجده اوکړه. بیاچه کله دسلام اړولو وخت راغی، نو د ده شک شو، چه درې رکعت شوی دی اوکه خلور په دې سوچ کښې پروت وو، تردې چه په سلام کښې تاخیر اوشو. بیا وریاد شو، چه خلور رکعت شوی دی، نو اوس دسلام دتاخیرد وجه په ده دوه سجده د سهو واجب شوې. نو دا کس به دوباره سجده سهو کوی اوکه نه، نودوه صورتونه دی، که ده دوباره سجده سهو او نکره، نو په مانځه کښې به داسې نقص باقی پاتې شی، چه د هغې تلافی نه ده شوې، اوکه دوباره ئې سجده سهو اوکړه، نو سجده سهو به مکررشی، حالانکه دا په اجماع سره غیر مشروع ده، په دې وجه مناسب دی، چه سجده سهو د سلام نه پس اوشی، چه دتولوسهو تلافی اوشی.

تعلیم الصلایین: پاتې شوه دا خبره چه دسجده سهو نه مخکښې دواړو طرف ته سلام واوروی اوکه یو طرف ته، ① په دې باره کښې د هدایه دمصنف رحمه الله په نیزراجح دا دی، چه دواړو طرفونو ته سلام واوروی، هم ددې قائل شمس الانه سرخسی، صدراالاسلام اوفقیه ابواللیث رحمهم الله دی.

دلیل ۲: دهدایه مصنف دقول صحیح دلیل دابیان کړې دی، چه په احادیثو کښې کوم ځانې لفظ دسلام ذکر دی، دهغې نه متعارف اومعهود سلام مراد دی، اومتعارف دواړو طرف ته سلام اړول دی، یو طرف ته مراد نه د، په دې وجه دواړو طرف ته سلام اړول ضروری دی. بعضی حضرات وائی، چه د امام ابوحنیفه اود امام ابو یوسف رحمهم الله په نیزهم داحکم دي.

تسلیم السلام الواحد: اودشیخ الاسلام خواهرزاده، علامه فخرالاسلام اودصاحب ایضاح رحمهم الله په نیزراجح دا دی، چه صرف بی طرف ته سلام واوروی.

دلیل ۳: د شیخ الاسلام خواهرزاده وغیره دلیل دا دی، چه دسلام دوه حکمونه دی. یو خودقوم دپاره تحیه او دعې، او بل قطع کول د احرام، اولدته مونځ قطع کول مقصودنه دی. نومعلومه شوه چه تحلیل مراد دی، اوپه تحلیل کښې تکرار نه وی، په دې وجه دسلام دتکرار هیڅ ضرورت نشته، بلکه یو طرف ته به کافی وی.

(۱) په دې مسئله کښې امام شافعی رحمه الله فرمائی، چه دسلام نه مخکښې سجده د سهو کول غوره ده.

(۲) من حدیث لوبان رحمه الله أخرجه ابوداؤد فی الصلاة باب ۱۹۵ رقم ۱۳۸ وابن ماجه فی الإقامة باب ۱۳۶ واحد فی المسنة (۲۸۰/۵) وعبدالرزاق فی مصنفه (۳۲۲/۲).

(۳) من حدیث عبدالله البخاری فی الصلاة باب ۳۲ رقم ۴۰۴ ومسم فی المساجد ومواضع الصلاة رقم ۹۱، ۹۲، وابدواؤد فی الصلاة باب ۹ رقم ۱۰۱۹ والترمدی فی الصلاة باب ۱۷۲ رقم ۳۹۲ والنسائی فی السهو باب ۲۵ وابن ماجه فی الإقامة باب ۱۳ رقم ۱۲۰۵.

الْمُضْبِطِينَ فِي الصَّلَاةِ فِي قَعْدَةِ الصَّلَاةِ بِأَتَنِ شَوْهٍ دَاخِرِهِ جِهَ دُرُودِ عَلَيَّ النَّبِيِّ ﷺ أَوْ مَاتُورَهُ دَعَاكَانَ بِهَ قَعْدَةِ دَ صَلَوةِ كُنْبَنِي وَتَبِيلَ بِكَارْدِي أَوْ كِهَ بِهَ قَعْدَةِ دَ سَهْوَةِ كُنْبَنِي، دَقْعَدَه صَلَوةُ نَهَ دَ سَجْدَه سَهْوَةِ نَهَ مَخْكَنِي قَعْدَه مَرَاد دِه. اود قَعْدَه سَهْوَةِ نَهَ مَرَاد دَ سَجْدَه (سَهْوَةِ) نَهَ پَسِ قَعْدَه دِه.

① بِه دِي بَارَه كُنْبَنِي اِمَام طَحَاوِي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ فَرْمَانِي. چِه بِه دَوَارُو قَعْدُو كُنْبَنِي دَرِ اَوَوَانِي. يَعْنِي بِه قَعْدَةِ دَصْلَوَةِ كُنْبَنِي هَم اَوِيَه قَعْدَةِ دَسَهْوَةِ كُنْبَنِي هَم.

دَلِيلُهُ < اِمَام طَحَاوِي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ دَخِيلَ مَذْهَبِ تَأْيِيدِ كُنْبَنِي يَوْه ضَابِطَه بَيَانِ كَرِي دِه. هَغَه دَا دِه. چِه هَرْ هَغَه قَعْدَه چِه دَ هَغِي بِه آخِرِ كُنْبَنِي سَلَامِ وِي. بِه هَغِي كُنْبَنِي بِه دُرُودِ عَلَيَّ النَّبِيِّ ﷺ وَتَبِيلَ شِي. نُو دَدِي ضَابِطَه بِه رَنَرِ اَكُنْبَنِي دَوَارُو قَعْدُو كُنْبَنِي يَعْنِي بِه قَعْدَةِ دَصْلَوَةِ اَوِيَه قَعْدَةِ دَسَهْوَةِ بِه آخِرِ كُنْبَنِي سَلَامِ شَتِه.

② اود شِيخِينُو رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ بِه نِيْزِه بِه قَعْدَةِ دَصْلَوَةِ كُنْبَنِي وَانِي. يَعْنِي دَسَجْدَه سَهْوَةِ نَهَ مَخْكَنِي، اود اِمَامِ مُحَمَّدِ رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ بِه نِيْزِه بِه قَعْدَه دَ سَهْوَةِ كُنْبَنِي وَانِي. يَعْنِي دَسَجْدَه سَهْوَةِ نَهَ، مَصْنَفِ دَهْدَايَه هَم دَرِ تَه صَحِيحِ وَتَبِيلِي دِي.

دَلِيلُهُ < دَشِيخِينُو رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ دَلِيلِ دَادِي. چِه دُرُودِ اَوْ دَعَا دَ مَانْخَه بِه آخِرِي قَعْدَه كُنْبَنِي وَتَبِيلِي شِي. اَوِيَه كُومِ كَسِ چِه سَجْدَه سَهْوَةِ اَوَجِبِ شَوْه. دَ هَغَه دَغَه سَلَامِ كُومِ چِه دَسَجْدَه سَهْوَةِ دِبَارَه دِي. هَغَه دَ مَانْخَه نَه وَبَسْتَلِ كُورِي. اَوِچَه دَا سَلَامِ دَ مَانْخَه نَه وَبَسْتَلِ كُورِي. نَوَهَم قَعْدَه دَ صَلَوةِ، قَعْدَه دَ خْتَمِ شَوْه. اود اِمَامِ مُحَمَّدِ رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ بِه نِيْزِ چُونَكِه دَا سَلَامِ دَ مَانْخَه نَه خَارْجُولِ نَه كُورِي. بَلَكِه دَسَجْدَه سَهْوَةِ نَه پَسِ كُومِ چِه سَلَامِ دَرِ هَغَه دَ مَانْخَه نَه خَارْجُولِ كُورِي. بِه دِي وَجِه بِه قَعْدَه سَهْوَةِ قَعْدَه دَخْتَمِ وِي. نَه دَاچَه قَعْدَه دَصْلَوَةِ، اود دُرُودِ اَوْ دَعَا مَقَامِ چُونَكِه دَمُونْخَ آخِرْدِي. بِه دِي وَجِه بِه قَعْدَه سَهْوَةِ كُنْبَنِي بِه دُرُودِ اَوْ دَعَا وَتَبِيلِ شِي. بِه قَعْدَه دَصْلَوَةِ كُنْبَنِي بِه نَشِي وَتَبِيلِي. دَ اِمَامِ مُحَمَّدِ رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ قَوْلِ مَفْتِي بِه دِي.

دَ جَنَسِ صَلَوةِ شَتِي چِه نَه وِي دَهْغِي دَ زِيَادَتِ هَكَمِ

وَلَزْمَةُ السَّهْوَةِ بِه لَازِمِ وِي. إِذَا زَادَ فِي صَلَاتِهِ فَعَلَّاهُ كَلَهَ بِه خَيْلِ مَانْخَه كُنْبَنِي دَاسِي فَعَلِ زِيَادَتِ اَوَكْرِي. مِنْ جَنْبِهَا چِه هَغَه دَ مُونْخَ جَنَسِ وِي لَيْسَ مِنْهَا (خَو) دَمُونْخَ جِزَه نَه وِي

هَلِ اللُّغَةُ < ① يَلْزَمُهُ، لَزْمٌ لَزُومًا (س): لَازِمٌ كَيْدَلِ ② زَادَ، زَادَ زِيَادَةً (ض): زِيَادَتُولِ

تَضْرِيحُ < وَجُوبِ السَّهْوَةِ زِيَادَةً مَا يَكُونُ مِنْ جَنَسِ الصَّلَاةِ > صَاحِبِ دَقْدُورِي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ فَرْمَانِي. چِه سَجْدَه سَهْوَةِ دَ هَرْ هَغَه فَعَلِ بِه زِيَادَتِ لَازِمِيْمِي. كُومِ چِه فَعَلِ دَ مُونْخَ دَ جَنَسِ خَتَمِ وِي. خَو دَمُونْخَ جِزَه نَه وِي. مَثَلًا دِيُو رَكَعَتِ نِي دَوَه رَكَوعِ اَوَكْرِي. يَانِي دَرِي سَجْدَةِ اَوَكْرِي. نَوِيُو رَكَوعِ اَوِيُو سَجْدَه كُومِ چِه زِيَاتِي دِه. هَغَه اَكْرِي چِه دَمُونْخَ جَنَسِ دِي. خَو دَمُونْخَ جِزَه نَه دِي. نُو دِيُو رَكَوعِ بِه خَانِي نِي دَوَه رَكَوعِ اَوَكْرِي. يَا دَدُو سَجْدُو بِه خَانِي نِي دَرِي سَجْدَةِ اَوَكْرِي. نُو دَدِي زِيَادَتِ بِه وَجِه بِه سَجْدَه سَهْوَةِ وَاجِبِ وِي.

حَكَمِ سَجْدَةِ السَّهْوَةِ < صَاحِبِ دَهْدَايَه رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ فَرْمَانِيَلِي دِي. چِه دَامَامِ قَدُورِي قَوْلِ [وَيُلَوِّمُ السَّهْوَةَ إِذَا زَادَ ... الخ] دَسَجْدَه سَهْوَةِ بِه وَجُوبِ دَلَالَتِ كُورِي. اود وَجُوبِ قَوْلِ صَحِيحِ دِي. هَم دَدِي قَائِلِ اِمَامِ مَالِكِ اَوْ اِمَامِ أَحْمَدِ رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ دِي. اَوْ بَعْضِي دَ اِحْتِافِ عَالِمَانِ لَكِه اِمَامِ ابُو الْحَسَنِ كَرْخِي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ

فَرْمَانِي. چِه سَجْدَه سَهْوَسْتِ دِه.

دَلِيلِ الْقَوْلِ الصَّحِيحِ < دَقَوْلِ صَحِيحِ دَلِيلِ دَادِي. چِه سَجْدَه سَهْوِدْ هَغِي نَقْصَانِ پُورَه كُولُو دِبَارَه وَاجِبِ دِه. كُومِ چِه بِه عِبَادَتِ كُنْبَنِي پِيدَا شَوِي وِي. كِه دَسَجْدَه سَهْوَةِ بِه ذَرِيْعَه نَقْصَانِ پُورَه نَشُو. نُو دَمُونْخَ اِعَادَه بِه

واجب وی. ددی دپاره چه نقصان پوره شی. اوکله چه نقصان پوره کولو دپاره دمونځ اعاده واجب ده. نوسجده سهو هم واجب وی. ځکه چه په دے هم نقصان پوره کیږی. لکه چه دمونځ په اعاده نقصان پوره کیږی.

تأییدہ بالفعل: اودسجده سهو مثال داسه دی. لکه په حج کښې دم جنایت، یعنی که د احرام په حالت کښې ترے جنایت اوشی. نو په دې سره به حج کښې نقصان پیدا شی. اوددې نقصان تلاقی به په دم جنایت (قریانی) سره کیږی. اودم جنایت واجب وی. نولکه څنگه چه په حج کښې دم جنایت واجب ده. دغه شان په مانځه کښې سجده سهو واجب ده.

السؤال التقییری: که څوک دا سوال اوکړی چه تاسو وایر چه سجده سهو به په ترك د واجبو واجبیږی. یا په تاخیر د واجبو یا په تاخیر د رکن. خود زیادت په صورت کښې خو نه ترك د واجب دے اونه تاخیر. (لکه چه دوه رکوع اوکړی. یا درې سجده اوکړی) نود زیادت په صورت کښې د سجده سهو وجوب نه دے پکار. حالا نکه په اول دیاب کښې وئیلی شوی دی. چه د زیادت په صورت کښې سجده سهو واجبیږی.

الجواب: جواب دادے چه د زیادت په صورت کښې هم تاخیر درکن یا ترك د واجب لازمیری. مثلاً چه درې سجده نې اوکړی. نو قیام کوم چه فرض رکن دی. په دې کښې به تاخیر لازمیری. او که د اوله قعده نه پس په هیره پنځم رکعت دپاره پاسیدو. اودانې په سجده مقید هم کړو. نو حکم دا دے چه دے سره دے شپږم رکعت ملاؤ کړی. چه څلور رکعت فرض اودوه رکعت نفل شی. اوس تاسو اوگورئ. چه ددې دوو رکعتو د زیادت په وجه په څلور رکعتونو کوم چه سلام واجب وو. هغه ترك شو. نو ثابت شوه. چه زیادت هم تاخیر د رکن یا ترك د واجب لره مستلزم دې.

د سنت په ترك د سجده سهو حکم

أَوْ تَرَكَ فِعْلًا مَسْنُونًا أَوْ يَاسِيَةً يَوْ فِعْلًا مَسْنُونًا يَوْ فِعْلًا مَسْنُونًا يَوْ فِعْلًا مَسْنُونًا (نوسجده دسهو واجبیږی)

تفصیح: المراد من المسنون هو الواجب مسئله: صاحب دقدوری رحمته الله وائی. چه مونځ کونکی که یوفعل مسنون پریخودلو. نو په ده به سجده سهو واجب وی. صاحب دهدایه رحمته الله فرمائیلی دی. چه په متن کښې د فعل مسنون نه مراد فعل واجب دې. ځکه چه د فعل مسنون په پریخودلو سجده سهو نه واجبیږی. بلکه په ترك د واجب واجبیږی. پاتې شوه دا خبره چه په متن کښې ، فِعْلًا مَسْنُونًا، ولې وئیل شوی دی؟ نو ددې جواب دا دی. چه چونکه د واجبو وجوب په سنت سره ثابت دې. (ځکه نې پرے د سنت اطلاق اوکړلو).

د واجب په پریخودلو د سهو وجوب

أَوْ تَرَكَ قِرَاءَةَ الْقَائِمَةِ فَرَمَانِي. چه یا نې قرأت فاتحه پریخوده أَوْ الْقُتُوبُ. یا دعائي قنوت پریږدی. أَوْ الشَّهَادَاتِ الْيُسْرَيْنِ. یا تشهد یا تکبیرات د اخترنو پریږدی

هل اللغة ① ترك، ترك ترکا ②: پریخودلو ③ قنوت: دعائي قنوت

تفصیح: وجوب سجدة السهو بترك الواجب په دے عبارت کښې د هغه څیزونو تفصیل دې. چه دکومو په پریخودلو سجده سهو واجبیږی. فرمائی چه په مانځه کښې دقرات فاتحه پریخودلو هم موجب دسجده سهوې دی. ځکه چه قرأت د فاتحه واجب دې. خودا خیال ساتل پکار دی. چه دفرضو په اولنو دوو

رکعتو کنبې په ترك د فاتحه سجده سهو واجبيږي. او په آخرنو دوو رکعتو کنبې په ترك د فاتحه سجده سهونه واجبيږي. ځکه چې په آخری دوو رکعتو کنبې د فاتحه وئيل واجب نه دی. بلکه مستحب دی. البته د امام ابوحنيفه رحمته الله نه د حسن بن زياد رحمته الله روايت دادي. چې په آخرنو کنبې هم په ترك د فاتحه سجده سهو واجبيږي. په وتر مونځ کنبې دعاء قنوت، تشهد اود اخرونو تکبيرونه پريخودل دا ټول موجب د سجدې دی.

① **دليل دادې.** چې دا درې واړه خيزونه واجب دی. او په ترك د واجب سجده سهو واجبيږي. نو ددې په ترك به هم سجده سهو واجبيږي. او ددې خيزونو د وجوب دليل دادې. چې نبی کریم ﷺ په دې خيزونو مواظبت کړې دي. (۱) او کله نې هم نه دی پريځی. اود رسول پاک ﷺ په يوشيز بغيرد ترك نه مداومت کول د هغې د وجوب دليل دي.

② **دويم دليل دادې.** چې دا خيزونه ټول مونځ ته منسوب کيږي. لکه چې وئيلي شی قنوت الوتر، تکبيرات صلوة العيدین، تشهد الصلوة، نو ددې خيزونو ټول مونځ ته منسوب کيدل ددې خبرې دليل دي. چې دا خيزونه د مونځ د خصائصو څخه دي. او اختصاص ثابتيږي د وجوب نه، نو ثابت شوه چې دا خيزونه د واجب اتو څخه دي.

د جهر په ځاني پټ قرات وئيل او ددې په عکس

أَوْ جَهْرًا أَوْ سِرًّا أَوْ بِمَنْعَةٍ أَوْ بِغَيْرِ مَنْعَةٍ أَوْ بِمَنْعَةٍ أَوْ بِغَيْرِ مَنْعَةٍ. په کومو کنبې چې اخفاء واجب وی اَوْخَافَتْ. یا نې په هغې مونځونو کنبې اخفاء او کره فِي الْمَنْعَةِ په کومو کنبې چې جهر واجب وی (نويه ده سجده سهولازميږي)

هل اللغة ① جهر، جهر جهر (ف: ښکاره کول ② خافت، خافت مخافت: پټول

تخريج ترك الجهر أو الإخفاء ① په سری مونځ کنبې جهر کول او په جهري مونځ کنبې اخفاء کول سجده سهو واجبيږي.

دليل ② دليل دادې. چې په کومو مونځونو کنبې په جهر قرات کيږي. په هغې کنبې جهر کول په امام واجب دی. چې د امام قرات مقتدی هم واورې. اود امام قرات دمقتدی (د قرات) قائم مقام شی. او د ورځي په مونځونو کنبې په امام اخفاء ځکه واجب ده. چې اخفاء په دې کنبې مشروع شوبده. چې د کافرانو د غلطۍ اچولونه قرآن پاک محفوظ شی. لکه چې تاسوته به معلومه وی. چې نبی کریم ﷺ د قرات د اخفاء حکم هغه وخت ورکړې وو. کله چې کافرانو د نبی کریم ﷺ د تلاوت کولو په وخت د غلطۍ اچولو کوښ کولو. هم دا وجه ده چې د ورځي په مونځونو کنبې اخفاء واجب ده. د شپې په مونځونو کنبې واجب نه ده. ځکه چې د شپې به داخلې اوده پراته وو، نو حاصل دا شو. چې د ورځي په مونځونو کنبې اخفاء د قرآن حفاظت دپاره مشروع شوې ده. او ددې قسم خيزونو نه د قرآن حفاظت کول واجب دی. نو ثابت شو. چې د ورځي په مونځونو کنبې اخفاء واجب ده. بهرحال کله چې په سری مونځونو کنبې جهر او په جهري مونځونو کنبې اخفاء واجب شوه. نو ددې په ترك به سجده سهو هم واجب وی. ځکه چې په ترك د واجب سجده (سهو) واجبيږي. (الکفایه)

(۱) لال الزبلي رحمته الله هذا معروف ولم ينقل الترك، نصب الردي، ۱/۱۷۳.

الرَّوَابِثَانِ فِي قَوْلِ الْجَهْرِ وَالْإِخْفَاءِ پاتې شوه دا خبره چه په جهري مونځ كېښې په څومره قدرې اخفاء اوپه سري مونځ كېښې په څومره قدرې جهري سجده سهو واجبيږي. نوپه دې باره كېښې روايات مختلف دي. ① په ظاهر روايت كېښې دي. چه په دواړو صورتونو كېښې قليل او كښې برابر دي. يعنې كه په جهري مونځ كېښې نې اخفاء او كړه. او كه په سري مونځ كېښې نې جهري او كړو، قليل مقدار وي. او كه كښې مقدار ، دواړو صورتونو كېښې سجده سهو واجبيږي.

الْقَوْلُ الْأَصَحُّ صاحب د هدايه وائي. صحيح خبره داده. چه په كوم مقدار مونځ ټيك كيږي. هم دومره مقدار اخفاء او جهري نې په دواړو صورتونو كېښې او كړو. نو سجده سهويه واجب وي. ځكه چه د جهري او اخفاء معمولي مقدار نه بېچ كيدل ممكن نه دي. البته د مقدار كښېرته بېچ كيدل ممكن دي. په دې وجه د سهو حكم به مقدار كښېر سره متعلق وي. د مقدار قليل سره به نه وي. او په څومره مقدار قرات چه مونځ ټيك كيږي هغه كښېر دي. او د دغه كم قليل دي.

الْمُهَيِّانُ فِي قَوْلِهِمَا يَجُوزُ بِهِ الصَّلَاةُ پاتې شوه دا خبره چه د [مايجوز به الصلوة] نه څه مقدار مراد دي. نوپه دې باره كښې اختلاف د د امام ابو حنيفه رحمه الله په يو آيت د د او د صاحبينو په نيز درې آياتونه دي. حكم وجوب السهو في حق الإمامة صاحب د هدايه وائي. چه په سري مونځونو كېښې د جهريه وجه او په جهري مونځونو كېښې د اخفاء په وجه د سجده سهو د وجوب حكم د امام په حق كښې دي. د منفرد په حق كښې نه دي. يعنې كه امام داسې او كړل. نو سجده سهو به واجب وي.

دليله دليل د د د چه جهري او اخفاء د جماعت په خصوصياتو كېښې دي. يعنې په جهري مونځونو كېښې جهري اوپه سري مونځونو كېښې اخفاء د جماعت په صورت كېښې كيږي. او كه ځانله مونځ كوي. نو ده ته اختيار دي. چه په جهري قرات كوي. او كه په اخفاء. نوجه په منفرد جهري يا اخفاء واجب نه ده. نو د دې په پريخودلو به سجده هم نه واجبيږي. او په امام چونكه واجب دي. په دې وجه د امام د پريخودلو په صورت كېښې به په امام سجده سهو واجب وي.

الْإِعْتِزَالُ په د د بعضې خلقو اعتراض كړې دي. هغه دا چه په جهري مونځونو كېښې وجوب د جهريمنو، چه دا د جماعت په خصوصياتو كېښې دي. ځكه چه په جهري مونځونو كېښې منفرد ته اختيار دي. چه هغه بالله جهري قرات كوي او كه په اخفاء. خو په سري مونځونو كېښې د اخفاء وجوب د جماعت په خصوصياتو كېښې نه منو. ځكه چه په سري مونځونو كېښې په منفرد هم په پته قرات واجب دي. نوپه سري مونځونو كېښې د اخفاء پريخودلو په وجه په منفرد هم سجده سهو واجب كيدل پكار دي. حاله كه علامه مرغيناني رحمه الله فرمايلى دي. چه په دې صورت كېښې به هم په منفرد سجده سهو واجب نه وي.

الجواب داد نوادر روايت دي. يعنې په سري مونځونو كېښې په منفرد د اخفاء وجوب د نوادر روايت دي. او د ظاهر روايت مطابق په منفرد اخفاء واجب نه ده. ځكه چه د ورځو په مونځونو كېښې په قرات كېښې اخفاء كول په دې وجه واجب شوى وو. چه د كافرانو د طرفه مغالطه لرې كړې شى. او د كافرانو په قرات كېښې مغالطه پيدا كول به هغه وخت وي. چه كله مونځ په طريقه دشهرت ادا شى. او د منفرد مونځ دشهرت په طريقه نه وي. د دې وجې په ده اخفاء واجب نه ده. بلكه ده ته اختيار دي. چه په نورو مونځونو كېښې هم په اخفاء قرات او كړي يا په جهري سره او كړي. او كله چه منفرد ته اختيار د د نو د ترك اخفاء په وجه په ده سجده سهو نه واجبيږي. (عنايه)

د امام په سهو د مقتدی سهو ده

وَيُحَوِّثُ الْأَمَامَ د امام سهر کول یو چېب عَلَى الْمُؤْتَمَرِ السُّجُودَ په مقتدی سجده واجبوی. فَإِنْ لَمْ يَسْجُدْ
الْإِمَامُ مَرَّةً يَكْفِيهِ اامام سجده اونکره لَمْ يَسْجُدْ الْمُؤْتَمَرُ. نومقتدی د هه سجده نه کوی

هل اللغة > ① سهو: هیره ⑦ یوجب، اوجب ایجابا: واجب کول ⑧ مومت: مقتدی

تضريح > لزوم السجدة علي المأموم بسوء الإمام > مسئله داده. که د امام نه سهو اوشی. نوسجده سهو په امام هم
واجبیري. او په مقتدی هم. ځکه کوم چه سبب د امام په حق کښې سجده سهو
واجبونکې د هغه دمقتدی په حق کښې هم متحقق شو.

دليله > ځکه چه مقتدی په صحت اوفساد او په اقامت کښې د امام متابعت په خپل خان لازم کړي
دي. نود امام د سهو په وجه کوم چه نقصان د امام په مانځه کښې متمکن (پیدا شوې) د هغه نقصان
دمقتدی په مانځه کښې هم يقينا پیدا شو. او کله چه امام ددې نقصان پوره کولو دپاره سجده
کوي. نو په مقتدی هم په خپل مانځه کښې د پیدا شوی نقصان پوره کولو دپاره سجده کول ضروري
دي.

گون صلاة المأموم تابع لصلاة الإمام > صاحب ددهايه وائی. چه دمقتدی مونځ د امام دمونځ تابع وی. په دې
وجه که امام او مقتدی ټول مسافروي. اودمونځ په دوران کښې امام د اقامت نیت اوکړو. نود
ټولومقتدیانو فرض مونځ به څلور رکعت شی. اگر چه د مقتدیانودطرفه نیت موجود شوې نه وی
عدم وجوب السجدة علي المأموم إن نسبها الإمام > ① صاحب دقدوري فرمائی. که د سجده سهو د وجوب باوجود
امام سجده سهواونکره. نو په مقتدی به هم سجده سهواوجب نه وی.

دليله > دليل دادې. که مقتدی بغیر امام د سجده سهوکولونه سجده سهو اوکړه. نود امام مخالفت
کول به لازم شی. حالانکه التزام نې دا کړي وو. چه د امام په اتباع کښې به مونځ اداکوي. حاصل دا چه
التزام نې کړي وو دمتابعت د امام، اوکړي نې د مخالفت، اود متابعت اومخالفت په مینځ کښې
منافات دي. خوچه دمقتدی په سجده کولو مخالفت متحقق کیږي نومتابعت منتفی شو.

د مقتدی سهو د امام سهو نه ده

إِنْ لَمْ يَسْجُدْ الْمُؤْتَمَرُ مَعَ الْإِمَامِ وَلَا الْإِمَامُ مَعَ الْمُؤْتَمَرِ السُّجُودُ. نونه په امام سجده کول لازم دي
اونه په مقتدی

هل اللغة > ① مومت: مقتدی ⑦ لم يلزم، لزوماً (س): لازم کول

تضريح > صورت دمستلې دادې. که د مقتدی نه په مونځ کښې سهو اوشوه. مثلاً په اوله قعده کښې
نې تشهد اونه نیتل. نو په دې وجه به نه په امام سجده سهولازم وی. اونه په مقتدی،
دليله > دليل دا دي چه دصحت اوفساد په اعتبارسره د امام مونځ د مقتدی په مونځ مینې نه وی. نو د
مقتدی د مونځ په نقصان سره په د امام مونځ نه ناقص کیږي. اوکله چه د امام په مونځ کښې هيڅ
نقصان واقع نشو. نو په ده به سجده هم واجب نه وی. اوکله چه په امام سجده سهو واجب نشوه. نو په
مقتدی به هم واجب نه وی. ځکه که په مقتدی سجده سهو واجب شی. نو د هه په خانله سجده کوي. يابه
ده امام هم ده سره سجده کوي. په اولنی صورت کښې د امام مخالفت کول لازمیري. او په دویم
صورت کښې قلب موضوع لازمیري. یعنی امام کوم چه اصل وو هغه به تابع شی. او مقتدی چه تابع

و. ہفہ بہ اصل شی. اودا دوارہ خبرے جائز نہ دی. یعنی مخالفت د امام اوقلب موضوع، خوچہ دا دوارہ خبرے جائز نہ دی. نوپہ مقتدی بہ سجدہ سہو ہم واجب نہ وی.

د اولئی قعدی د ہیرہو صورت

وَمَنْ سَهِيَ عَنِ الْقَعْدَةِ الْأُولَىٰ أَوْ كُومَ كَسَنَ نَهْ جِهْ اَوَّلَهْ قَعْدَهْ هِيرَهْ شُوہ. ثُمَّ تَذَكَّرَ بِهَا وَرِيَادَهْ شُوہ وَهُوَ إِلَىٰ حَالَةِ الْقُعُودِ أَقْرَبُ بِهْ دَاسِيْ حَالَتِ كِنَبِيْ جِهْ قَعْدَهْ تہ نزد ووَ عَادَ نَو رَاوِپَس دے شی فُجَلَسْ اوقعدہ دے اوکری وَكَشَهْدْ اوتشہد دے اووانی

هل اللغة < ① تذكر، تذكر تذكر: يادول ② قعود: كيناستل ③ عاد، عاد عودا (ن): واپس كول ④ اقرب، قرب قرباً (ن): نيز دې كيدل

تصريح < الرجوع إلى القعدة في صورة القرب إلى القعدة > مسئلہ دادہ. چہ رباعی یا ثلاثی فرضو کنبی کہ چا اولہ قعدہ پریخودہ. اوبیا وریادہ شوه. نودوہ صورتونہ دی. یاخوبہ دے قعدے تہ زیات نزد وی. بہ دې طریقہ چہ دہ خیلے کونڈی نہ وې اوچتے کړې. او یا بہ قیام تہ زیات نزد وی. بہ دې طریقہ چہ دہ خیلے کونڈی اوچتے کړې وی. کہ اول صورت وی. نو واپس دے شی. او قعدہ دے اوکری. او تشہد دے اووانی. خکہ چہ قریب الشی د ہفہ خیز حکم لری. لکہ دجمعې اود اخترونو مونخونو پہ حق کنبی چہ فنا دبنار تہ دبنار حکم حاصل دی.

الروایان في وجوب السهو في الصورة الأولى > پاتې شوه داخبرہ، چہ پہ دے صورت کنبی بہ سجدہ سہو واجب وی اوکہ نہ. ① نود بعضو حضراتو رانی دہ. چہ سجدہ سہویہ واجب دہ. خکہ اولہ قعدہ کومہ چہ واجب دہ. بہ دې کنبی تاخیر بیا موندلے شو.

② اوقول صحیح دادې. چہ سجدہ واجب نہ دہ، خکہ چہ کلہ قریب الشی تہ د ہفہ خیز حکم ورکړې شو. نولکہ چہ دے هلو اودریدلے نہ دې. اوچہ اولئے قعدے تہ راپس شو. نو قیام متحقق نشو. او پہ اولہ قعدہ کنبی تاخیر ہم موجود نشو. اوچہ تاخیر موجود نشو. نو سجدہ سہو ہم واجب نشو.

وَكُوكَانَ إِلَىٰ حَالِ الْقِيَامِ أَقْرَبُ أَوْ كَهْ قِيَامَ تہ زیات نزد وی لَمُرْعَدْ. نو قعدے طرف تہ دینہ واپس کیږی وَنَجْدُ لِلْسَهْوِ. اوسجدہ سہودے اوکری

تصريح < وجوب السهو في الصورة الثانية > اوکہ دویم صورت وی. نودا کس دے قعدے تہ واپس نہ راخی. بلکه دریم رکعت دپارہ دے اودریږی.

دلیلہ < خکہ چہ اوس قاعدہ تیرہ شوه. چہ قریب الشی تہ د ہفہ خیز درجہ ورکولے شی. نوچہ داکس قیام تہ دیر نزد وی. نو معنی د قائم پہ مرتبہ کنبی شو. اود قائم دپارہ اولہ قعدہ تہ واپس کیدل جائز نہ دی. خکہ چہ د دریم رکعت قیام فرض دې. او اولہ قعدہ واجب دہ. اود واجب پہ وجہ فرض پریخودل ټیک نہ دی. البته پہ دے صورت کنبی بہ سجدہ سہو واجب وی. خکہ چہ دہ واجب یعنی اولہ قعدہ پریخودے دہ.

د پنجم رکعت نہ قاعدی تہ واپس کیدل

(وَإِنْ سَهِيَ عَنِ الْقَعْدَةِ الْأَخِيرَةِ أَوْ كَهْ آخِرَى قَعْدَهْ نہ سہو شَوْ قَعَامَ إِلَى الْقَائِمَةِ. نود پنجم رکعت دپارہ پاسیدو رَافَ إِلَى الْفَعْدَةِ لوقعدے تہ دے واپس شی مَا لَمُرْ يَجْزْ. چہ ترکومے نی د پنجم رکعت سجدہ نہ وی کړې.

هل اللغة ① قام، قام قیامان: اوردیدل ② رجوع، رجوع رجوعاً (ض): واپس کیدل، واپس کول

توضیح: <الرجوع إلى القعدة في الركعة الخامسة> صورت دمستلدا دی. کہ یوکس نہ آخری قعدہ ہیرہ شی. اوپہ خلور رکعتہ مونخ کنبی د پنخم رکعت دپارہ اودریپی. یا پہ درپی رکعتہ مونخ (دمابنام اووترو) کنبی دخلورم رکعت دپارہ اودریپی. یا دوه رکعتہ مونخ کنبی دریم رکعت تہ اودریپی. نو ترخوچہ نی دا رکعت یعنی پہ خلور رکعتہ کنبی پنخم رکعت پہ سجده مقید کری نہ وی. نو قعدے تہ دے واپس کیری.

دلیلہ: <دلیل دادی> چہ قعدے تہ پہ واپس راتلو کنبی ددہ دمونخ اصلاح ده. اودده دپارہ دمونخ اصلاح ممکن هم ده. خکہ چہ دیو رکعت نہ پہ کم پریخودلو کنبی ہیخ باک نشسته. دیو رکعت نہ کم نہ خوحقیقتا مونخ دی. اوئہ دمونخ پہ حکم کنبی دی. هم داوچہ ده. کہ چا قسم اوخوړلو. چہ زہ بہ مونخ نہ کوم. بیا نی د یو رکعت نہ کم اوکړو. نوحانث بہ نہ وی.

وَأَلْفَى الْخَامِسَةَ وَأَبْنَحَمُ رَكَعَتِ دے لغو کری وَتَجِدَ الْمَسْجِدَ او سجده سهوه دی اوکری

توضیح: <كون الركعة الخامسة لقوا> پاتې شو پنخم رکعت، نو صاحب دقدوری رحمہ اللہ فرمائی، چہ پنخم رکعت دے لغو کری. خکہ چہ داکس آخری قعدے تہ واپس شوې دی. اود آخری قعدے محل د پنخم رکعت نہ مخکنبی دی. واقاعدہ دا ده. کوم چہ کس پہ افعالو دمانخہ کنبی د یو فعل نہ داسے خیزتہ واپس شی. چہ د هغی محل ددی نہ مخکنبی وی. نو دا فعل مرجوع عنه (دکوم نہ چہ رجوع شوې ده) لغو کیری. مثلاً یوکس د تشہد پہ مقدار کیناستو بیا وریاد شو. چہ دمونخ سجده نی نہ ده کری. یا سجده تلاوت نی نہ ده کری. بیا ده دغہ فوت شوې سجده اوکړه. نو سجده سهو کول واجب دی. خکہ چہ پہ دی صورت کنبی تاخیر د فرض هم دی. اوتاخیر دواجب هم. تاخیر د فرضو خوخکہ چہ پہ قعدہ آخرہ کنبی تاخیر شوې دی. او

قعدہ آخرہ فرض ده. اوتاخیر د واجب خکہ دی. چہ لفظ دسلام واجب دے هغه مؤخر شوې دی. دلیلہ: <سجده سهو پرې خکہ واجبی پی چہ ده واجب روستو کړو یعنی یعنی د لفظ کوم چہ واجب وو د ده په پورته کیدو سره هغه روستو شو اوپہ تاخیر د واجب سره سجده سهو لازمیری نو خکہ پرې سجده سهوه واجبہ شوه

آخری قعدی هیریدلو حکم

وَأَنَّ كَيْدَ الْخَامِسَةِ سَجْدَةً وَأَوْكَهُ پَنخَم رَكَعَتِ نِي پِه سَجْدَه مَقِيد كِرُو بَطْلَ قَوْلُهُ نَوَدَدَه فرض باطل شو

هل اللغة ① قيد، قيد تقييداً: قيد کول، خاص کول ② بطل، بطل بطلا (ن): باطل کول

توضیح: <بطلان الفرض ①> صورت دمستلې دادی. کہ قعدہ آخرہ هیرہ شوه. اوپنخم رکعت نی پہ سجده مقید کړو. نو زموږ په نیزدده فرض باطل شو. (۱) دلیلہ: <دلیل دادی> چہ دے کس د پنخم رکعت سجده اوکړل. په دی وجه د نفل شروع کونکے شو. حالا نکه تراوسه پورې د فرض مونخ ټول ارکان مکمل شوی نہ دی. خکہ چہ قعدہ آخرہ چہ رکن دی. هغه نہ ده

(۱) په زیر بحث مسئله کنبی امام شافعی رحمہ اللہ فرمائی، چہ دده فرض باطل نہ دی. بلکه قعدے تہ دے واپس شی. تشہد دے اوواټی. اوسجده سهو دے اوکړی. اوسلام دے واری.

موندلے شوې. اود فرض مونځ ټول ارکان مکمل کیدونه مخکښي په پوره عزم سره نفل مونځ شروع کول فرض مونځ فاسدوي. ځکه چه د فرض او نفل په مینځ کښي منافات دي. او کله چه احد المتنافيين یعنی نفل متحقق شو. نو آخری یعنی فرض منتفی شو. **الرکعة بغیر السجدة لیست بصلاة** صاحب د هدایه فرمایلي دي. چه رکعت بلا سجده مونځ نه دي. او سجدے سره حقیقتاً مونځ دي. هم دا وجه ده. که چا قسم او خوړو. او [والله لاسلی] نې او وئیل. نو چه یو رکعت سجدے سره او کړي. نوحانت کیږي.

وَحَوَّلَتْ صَلَاتَهُ نَفْلًا او دده مونځ بدل شو په نفلو کښي

هل اللغة > تحولت، تحولت تحولاً: بدلول]

تخریج > **صیوة الصلاة نفلاً** > امام ابو الحسن قدوري رحمه الله فرماني. چه پنځم رکعت په سجده دمقید کولوپه وجه د فرضیت وصف باطل شو. اصل صلاة نه دے باطل شوې.

د شپږم رکعت ملا وولو حکم

وَكَانَ عَلَيْهِ أَنْ يَضُمَّ إِلَيْهَا رَكْعَةً سَادِسَةً او په دې باندې لازم دي چه د پنځوسره شپږم رکعت ملا وکړي

هل اللغة > ① فيضم، ضم، يضم ضمّاً

تخریج > ضم الرکعة السادسة > په مخکینو کرښو کښي تیر شوی دي. چه کله نې پنځم رکعت په سجده مقید کړو. نو دا مونځ نفل شو. او فرضیت نې باطل شو. نو دې ددې پنځو رکعتونو سره شپږم رکعت ملا وکړي. چه نفل جفت شی طاق پاتې نشي. ځکه چه نفل جفت مشروع شوی دي. طاق رکعتونه مشروع نه دي.

وجوب السجدة > پاتې شوه دا چه په ده به سجده سهو واجب وی او که نه؟ ① نو د بعضو خیال دي. چه سجده سهو دے او کړي. ② خو صحیح خبره داده. چه په ده سجده سهو واجب نه ده. ځکه چه د آخری قعدے د نه کولو په وجه دده مونځ فاسد شوې دي. او کوم نقصان چه د فساد په صورت کښي وی. هغه په سجده سهونه پوره کیږي. په دې وجه به سجده سهو واجب نه وی. ځکه چه سجده سهو د نقصان د تلافی د پاره مشروع شوې ده. او که ده شپږم رکعت ملا و نکرلو. نو په ده هیڅ واجب نه دي. ځکه چه هغه مونځ کوم چه شروع شوې دي. یعنی پنځم رکعت هغه مظنون دي. یعنی ده قصداً نفل نه دي شروع کړي. او وجه ددې داده. چه دے کس دا څلورم رکعت گنلې دے او ولاړ دے، دا نه چه پنځم رکعت نې گنلې دي. حاصل داچه دامونځ چه د پنځم رکعت نه نې شروع کړې دي. هغه مظنون دي. او مظنون غیر مضمون وی. په دې وجه د دے مونځ قضاء وغیره واجب نه ده

په څلورم د قعدې نه پس د اودریدلو حکم

وَلَوْ قَعَدَ فِي الرَّابِعَةِ او که په څلورم رکعت نې قعده او کړه، ثُمَّ قَامَ بَيَا اودریدلو وَلَمْ يُسَلِّمْ اوسلام نې اونه گرځولو بظنيماً قَعْدَةُ الْأُولَى چه ده پرې د اولنئ قعدې گمان کولو. عَادَ إِلَى الْقُعُودِ نو قعدے ته دے واپس شی. مَا لَمْ يُسْجِدْ لِلْعَامِسَةِ چه ترکومه نې د پنځم رکعت دپاره سجده نه وی کړي وَسَلِّمْ نو سلام دے واری

هل اللغة ① قعد، قعد قعدوا (ن): کیناستل ⑦ قام، قام قیاما (ن): اودریدل ⑧ لم یسلم، سلم تسلیما: سلام گرخول، سلام کول ⑦ عاد، عاد عودا (ن): اودریدل ⑧ لم سجد، سجد سجدة (ن): سجده کول، یتیدل

تفہیم: <الوداء فی القعدة من الركعة الخامسة> صورت دمسنلے دادی۔ کہ مونخ گزار پہ مقدار دتشد پہ خلورم رکعت قعدہ اوکرہ۔ اوسلام نی وانہ رولو۔ بلکہ پہ ہیرہ پاسیدو۔ نوترکومے چہ نی د پنخم رکعت دپارہ سجده نہ وی کری۔ قعدے تہ دے واپس شی۔ خوقعدے تہ واپس کیدو نہ پس دے دتشد اعادہ نہ کوی۔ بلکہ سجده سہو دے اوکری۔ اوسلام دے اوگرخوی۔

دلالتہ ① دلیل نقلی دا دی۔ چہ یوخل نبی کریم ﷺ د پنخم رکعت دپارہ پاسیدو۔ دشا نہ چا د تسبیح پہ ذریعہ نبی کریم ﷺ تہ خبرورکرو۔ نوقعدے تہ واپس شوبیا نبی کریم ﷺ سلام وارلو۔ اوسجده سہو نی اوکرہ۔

⑦ عقلی دلیل دادی۔ چہ د قیام پہ حالت کنبی سلام گرخول مشروع نہ دی۔ اوپہ مشروع طریقہ سلام ارول ممکن دی۔ پہ دے طریقہ چہ قعدے تہ واپس شی۔

وجہ ترک القیام فی الركعة الخامسة: پاتی شہ دا خبرہ چہ پہ دے صورت کنبی د پنخم رکعت پریخودل لازمیری۔ نو ددی جواب دادی۔ چہ د پنخم رکعت کولونہ مخکنبی مخکنبی ہفہ دیو رکعت نہ کم دی۔ اودیو رکعت نہ کم د پریخودلو محل دی۔ یعنی د یو رکعت نہ د کم مقدار پہ پریخودلو کنبی خہ باک نشد۔ لکہ چہ یوکس دمانخہ پہ رومی رکعت کنبی دی۔ اوتر اوسہ نی پہ سجده مقید کری نہ دی۔ تردے چہ مؤذن تکبیر شروع کرو۔ نو دے کس لہ پکار دی۔ چہ دا یو رکعت پریپردی۔ او پہ جماعت کنبی شریک شی۔

عدم بطلان الصلاة فی صورة ترک اقل من رکعة: پاتی شہ داخبرہ چہ دیو رکعت نہ کم ولے پریخودے شی۔ نو دے جواب دادی۔ چہ رکعت نی کلہ پہ سجده مقید کرو۔ او رکعت پورہ شو۔ نو دے تہ دمونخ حکم حاصل شو۔ اومونخ باطل کول جائز نہ دی۔ خکہ چہ داللہ تعالیٰ ارشاد دے ﴿وَلَا تُبْطِلُوا اَتْمَا کُمْ﴾ (۱۵) خوجہ ترخونی چہ پہ سجده مقید کری نہ وی۔ نو ہفہ رکعت ناقص دی۔ دے تہ دمونخ حکم حاصل نہ دی۔ اوچہ د مونخ ورتہ حکم حاصل نشو۔ نو ددی پہ باطلولو کنبی خہ باک نشد۔ خکہ داپہ ﴿وَلَا تُبْطِلُوا اَتْمَا کُمْ﴾ (۱۵) کنبی داخل نہ دی۔

د پنخم رکعت لہ پس د نیرم رکعت کول

وَأَنَّ قِيْدَ الْخَامِسَةِ سَجْدًا أَوْ كَدَّهْ پَنخَم رَکْعَت پَہ سَجدہ مَقید کَر وَضَمَّ الْيَمَانِ رَکْعَةً أُخْرَى نَو دَ سَرہ دَ یو رَکْعَت بَل مَلَاؤْ کَرِی وَقَدْ کُنْتَ صَلَّائًا وَدَدَ مَوْنَخ پورہ شَوَا الرَکْعَتَانِ نَافِلَةً اودوہ رَکْعَتونہ نفل شو

هل اللغة ① قید، قید تقييداً: قید کول، راگیرول ⑦ تذکر، تذکر تذکراً: یادول، یاد راتل ⑧ ضم، ضم ضمناً (ن): ملاول، راجمع کول ⑨ تم، تم تماماً (ض): پورہ کیدل ⑩ لتصير، صار صیراً (ض): کیدل ⑪ لاتنويان، ناب نوبة (ن): نائب جویدل، قائمقام کیدل ⑫ مواظبة: ہمیشہ والی کول [

تفہیم: <صحة الفرض بضم الركعة السادسة> مسئلہ، کہ یوکس پہ خلورم رکعت کیناستو، بیا پہ ہیرہ پاسیدو اود پنخم رکعت سجده نی ہم اوکرہ۔ اوس دہ تہ وریاد شو۔ چہ دا خلورم رکعت نہ دی۔ بلکہ پنخم دی۔ نو دہ لہ پکار دی۔ چہ شپیرم رکعت ہم ملاؤ کری۔ پہ دی صورت کنبی فرض مونخ پورہ شو۔ او پنخم

او شپږم دواړه رکعته نفل شو. فرض مونځ خو په دې وجه پوره شو. چه په لفظ دسلام سره وتل زمونږ په نیز واجب دی. او په دې صورت کښې لفظ دسلام باقی پاتې شو. او په ترک د واجبو مونځ نه فاسدېږي. نوپه دې صورت کښې هم فرض مونځ نه فاسدېږي. پاتې شویې ترک دواجب د نقصان پیدا کیدل. نوهغه به په سجده سهو پوره شی.

دلیل ۱ امام قدوری رحمته الله وائی. چه د شپږم رکعت ملاوولو حکم په دې وجه شوې دی. چه دوه رکعت نفل شی. ځکه چه نبی کریم صلی الله علیه و آله دصلوة بشپړه نه منع کړې ده. په دې وجه یو رکعت کول جائز نه دی. (۱)
حکم ضم الركعة السادسة دقدوری دعبارت نه داپته نه لگی چه د شپږم رکعت ملاوول واجب دی اوکه مستحب یا جائز دی. خو دمبسوط عبارت **در [عليه ان يضيف] او کلمه د،،، علی ،،** ایجاب دپاره راځي. نو د مبسوط په عبارت سره په وجوب دلالت اوشو.

القولان في حجاب الركعة الخامسة والسابعة من سنة الظهر البعيدة ① صاحب دهدایه فرمائی دی. چه دادوه رکعت یعنی پنځم او شپږم به دماسپڅین نه د روستنو دوو رکعتونو قائم مقام نه وی. قول صحیح هم دادي.
دلیل ۲ د قول صحیح دلیل دادي. چه سنت نوم دے دنبی کریم صلی الله علیه و آله دطریقې اونی کریم صلی الله علیه و آله به دماسپڅین سنت په نوه تحریر سره کول. اوچونکه په ذکرشوی صورت کښې نوه تحریمه موجود نشوه. ځکه دا دواړه رکعت دماسپڅین دستو قائم مقام هم نه دی.

② خود بعضه حضراتو مذهب دا دی. چه دا دواړه رکعت به دماسپڅین نه د روستنو سنتو قائم مقام شی. **صبرورة الركعتين تفلان** صورت دمستل دادي. چه کله مونځگذار په څلور رکعتونو دشهد په مقدار کیناستو بیا په هیره پنځم رکعت دپاره پاسیدو. اودانې په سجده هم مقید کړو. نو اوس دا حکم دې. چه دے سره شپږم رکعت ملاوړی. اوسجده سهواو کړی. په دے صورت کښې به مخکنی څلور رکعت فرض شی. اوروستنی دوه رکعت به نفل شی.

په درې یا څلور رکعت کولو کښې د نفل حکم

وَمَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ أَوْ كُومَ سَرَى تَهْ جَهْ پَهْ مَانْخَهْ کښې شک شی فَلَکُمُ يَدَوْرُ. خوده ته معلومه نه وی **أَلَا تَأْتِي صَلَاتُ أَمْرًا بَعْدَ جَهْ** درې رکعت نه کړی دی که څلور **وَذَلِكَ أَوَّلُ مَا عَرَضَ لَهُ.** اودا شک اولنې ځل وی چه ده ته ورپېښ شوي وو. **اسْتَأْنَفَ الصَّلَاةَ نَوْدَا کس دے د نوي سر نه مونځ اوکړی**

هل اللغة ① شک، شک شکا (ن): شک کول ② غلم یدر، دری بیرایه (ض): پیژندل ③ استأنف، استأنف استنیاف: د نوي سر کول، واپس کول]

توضیح مسئله دا ده. چه مونځ گذار ته په خپل مانځه کښې دا شک ورپېښ شی. چه درې رکعت شو اوکه څلور. اودا شک په رومبی ځل ورپېښ شوې وی. نوپه داسې صورت کښې دے مونځ د سر نه اوکړی. **الأقوال الثلاثة في العراء من أول ما عارض له** پاتې شوه دا خبره چه د متن دعبارت [أول ما عارض له] نه څه مراد دے؟ نو په دې باره کښې بعضو مشانځو رحمته الله وئیلی دی. چه ددې جملې نه مراد دا دی. چه سهو ده عادت نه وی. بلکه کله کله پېښیږي. دامطلب هرگز نه دې. چه په ټول عمر کښې کله سهو شوې نه وی دشمس الآتیه سرخسې رحمته الله هم دا رانې ده.

(۱) من خدیث أبي سعيد رضی الله عنه أخرجه ابن عبد البر رحمته الله في التمهيد قاله الزيلعي رحمته الله في نصب الرأية (۱۷۳، ۴/۲)

⑦ فخر الاسلام ﷺ فرمائی مراد دا دے چہ پہ دے مانخہ کنبی رومی سہوہم دا وی۔

⑧ اربعضو حضرت اونو نیلی دی۔ چہ پہ ژوند کنبی پہ رومی خل ہم داسہو پینہ شوے وی۔ د بلوغ نہ پس پہ مانخہ کنبی چرے ہم سہو شوے نہ وی۔ اولنے قول راجع دے،

دلہ ۱۰ دلیل دا دے چہ نبی کریم ﷺ فرمانیلی دی کله چہ پہ تاسو کنبی خوک پہ خپل مانخہ کنبی دا شک اوکری چہ خومرہ نہ کری دے نمونخ دے د نوی سر نہ اوکری۔ (۱)

د سہو د بارہار پیندوہم

فَإِنْ كَانَ يَغْرُضُ لَهُ كَثِيرًا أَوْ كَدَّ تَدْرِي وَرَيْبِي بِبَنِي عَالِيٍّ فَلْيَنْهَ نَوْبَهُ خَيْلَهُ غَالِبَ
گمان دے بنا کوی۔ اِنْ كَانَ لَهُ ظَنٌّ كَهَ چرتہ ددہ غالب گمان وی۔

هَلِ اللُّغَةُ ① يعرض، عرض عرضاً (ض): مخي ته كيدل، لاحق كيدل ② ظن: گمان خيال

تصريح ③ المورتان في وقوع الشك صورت دمسئلہ دادي۔ کہ د ادا شوی رکعتونودمقدار پہ بارہ کنبی زیات شک پینیبی۔ نو ددی دوه صورتونه دی۔ ④ یاخوبہ دہ تہ د یو طرف ظن غالب وی یا بہ نہ وی۔ کہ ظن غالب وی۔ نوہم د هغي مطابق دے عمل کوی۔

دلالتہ ⑤ خکہ چہ دبی کریم ﷺ ارشاد دے (من شك فصلاته فليتح الصواب) ملاعلی قاری د صحیحنو پہ حوالہ دا حدیث خہ قدری پہ تفصیل سرہ ذکر کری دے (عن ابن مسعود رضی اللہ عنہ) قال إذا شك أحدكم فليتح الصواب وليتم عليه ثم ليسجد سجدتين یعنی چہ کله بہ تاسو کنبی چاتہ شک پینن شی۔ نو هغه دے تیک خبرے دپارہ پہ زرہ سرہ تحری اوکری۔ اود تحری اود ظن غالب مطابق دے عمل اوکری۔ بیاد سلام واروی۔ او دوه سجدے دے اوکری۔ ⑥ عقلی دلیل دا دے۔ کہ هرخل دمونخ د اعادے حکم ورکری شی۔ نو حرج بہ واقع شی۔ ددی وجہ د حرج لے کولو دپارہ بہ پہ ظن غالب عمل کولی شی۔

وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ ظَنٌّ أَوْ كَدَّ هَيْخَ رَأَيْتَ نَهْ وَيَبْنِي عَلَى الْيَقِينِ۔ نو پہ خپل یقین دے عمل اوکری

تصريح ⑦ التوبة بين الظنين ⑧ اوکد دہ تہ د یو طرف ہم ظن غالب نہ وی۔ نو پہ اقل دے عمل اوکری۔ یعنی کہ پہ درې یا خلور رکعتہ کنبی شک وی۔ اود هیخ یو غالب گمان نہ وی۔ نو درې رکعتہ دے خیال کری۔

دلہ ۱۰ دلیل د رسول خدا ﷺ دا فرمان دے (من شك في صلاته فلم يدرك ثلاثاً صلى أمراً رباعياً على الأكل) امام ترمذی دا حدیث پہ دے الفاظو سرہ ذکر کری دے (عن عبد الرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ) قال سمعت النبي ﷺ يقول إذا سلم أحدكم في صلاته فلم يدرك واحداً صلى أو ثنتين فليبين على واحد أو ثلاثاً فليبين على ثنتين فإذا لم يدرك ثلاثاً أو أربعاً فليبين على ثلاث) (۱)

①، غربه الزيلعي رحمه الله وقال أخرج ابن أبي شيبة في مصنفه عن ابن عمر رضي الله عنهما قال في الذي لا يدري كم صلى ثلاثاً أو أربعاً قال بعدني يحفظ انتهى (نصب الرأية ۱۷۵/۲)۔

② من حديث عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه أخرجه الترمذی في الصلاة باب ۱۷۴ رقم ۳۹۸ وابن ماجه في الإقامة باب ۱۲۲ رقم ۱۲۹ وأحمد في المسند (۱/۱۹۱، ۱۹۳) والحكم في المستدرک (۱/۳۲۴، ۳۲۵)۔

د بيمار د مونځ بيان

بَابُ صَلَوةِ الْمَرِيضِ

ترجمه (دا) باب د بيمار د مونځ په بيان كېږي دې.

توضیح «الربط بما قبلها» دصلوة اضافت مريض ته د اضافت فعل الی الفاعل قبیلې څخې دې، مصنف د هدايه رضي الله عنه د بيمار د مانځه ذکر د سجدې سهو نه پس په دې وجه کړې دې، چه مرض اوسهو دواړه د عوارض سماويه څخه دي. اوسهو چونکه عام ده مريض اوتندرست ټولو ته پېښېږي. ځکه د سجدې سهو ذکر وړاندې اوکړې شو. اود بيمار د مانځه ذکر ورپسې اوکړې شو.

د قيام نه د عاجز کس مونځ

إِذَا تَعَذَّرَ عَلَى الْمَرِيضِ الْقِيَامُ كَلَهُ جَرَانِ شَيْءٍ بِمَرِيضٍ بَانَدِيٍّ أَوْ رَدِيدٍ صَلَّى قَائِدًا أَيْ كُمْ وَيَجُودُ. نَوْبُهُ نَاسْتَهُ دے په رکوع اوسجدې سره مونځ اوکړي

توضیح «صلاة العاجز عن القيام» صورت دمستلي دادې، چه بيمار کس که په اورديدلو قادر نه وي. په دا شان چه په اورديدلو کېږي د صحت په ښه کيدو کېږي د تاخير ويره وي. يا په ولاړه مونځ کولو کېږي سخت ضعف (کمزوری) وي. يا درد وغيره وي. نوډه دپاره د قيام پريخودل جائز دي. اودا کس دے په ناسته رکوع اوسجدې سره مونځ کوي.

توضیح «دلالة» ① دليل دمران بن حصين رضي الله عنه حديث دے [قال كانت بي بواسير فسألت النبي ﷺ عن الصلوة فقال صل قائما فان لم تستطع قاعدا فان لم تستطع فعل جنبا] امام نسائي دالفظ زيات کړي دے [فان لم تستطع فاستلقيا لا يكلف الله نفسا الا وسعها] (') عمران بن حصين رضي الله عنه فرماني، چه ماته د بواسير ومرض وو. ماد سيد الانبياء ﷺ نه په دے حالت کېږي د مونځ کولو تپوس اوکړو. نونبي کریم ﷺ اوفرمايل، په ولاړه مونځ کوه. اوکه ددې طاقت دے نه وي. په ناسته نې کوه. اوکه ددې طاقت هم نه وي. نوپه اړخ، اوکه ددې طاقت هم نه وي، نو په نيغه ملاسته نې کوه. الله تعالى څوک دده د طاقت نه زيات نه مکلف کوي.

② عقلی دليل دا دې چه طاعت په قدر دطاقت وي. يعنی چه څومره قدرې ممکن وي. اوچه څنگه ممکن وي. هغه شان اوهم هغه قدرې طاعت استعمالوه.

توضیح «التكليف بقدر الطاقة» که مريض په لږ شان قيام قادر وي. مثلا ديو آيت ونيلو په مقدار يا تكبير ونيلو په مقدار قادر وي. اوپه پوره قيام قادر نه وي. نوهم د دومره مقدار قيام حكم به ورکولې شي. چه کله عاجزه شي. نوکيني دي. ځکه چه دطاقت مطابق طاعت دي. دغه شان که مريض تكيه اولگوي يا په همسا ډډه اولگوي او اورديدے شي. نوډوده دپاره دقيام ترك کول جائز نه دي. والله اعلم.

١) من حديث عمران بن حصين رضي الله عنه أخرجه البخاري في تفسير الصلاة باب ١٩ والترمذي في الصلاة باب ١٥٧ وابن ماجه في الإيماة باب ١٣٩ وأحمد في المسند (٤٢٦/٤) وأبو داود في الصلاة باب ١٧٥ رقم ٩٥٢ والنسائي في قيام الليل ب (٢٢) والحاكم في المستدرک (٣١٥/١)۔

د شعوع اوسجدی له دعا جز مونخ

قَالَ كَمْ يَنْتَظِمُ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ. كَدَرُكَوعِ اَوْسَجْدَةٍ قَدَرْتُ نَه لَرِي. اَوْ اَمَّا اِيْمَاءُ نَوَاشِرُهُ دَع كَوِي. وَجَعَلَ السُّجُودَ اَخْفَضَ مِنَ الرُّكُوعِ، اَوْ سَجْدَةٍ دَع بِه نَسَبْتُ دَرُكَوعِ بَنَكْتَه كَوِي

تصريح < صلاة العايز من الركوع والسجدة > صاحب د قدوری رحمه الله فرمائی. که د رکوع اوسجدے کولو طاقت نه لری. نویه ناسته دے رکوع اوسجدہ په اشاره کوی.

دلیلہ < څکه چه په دے وخت دده طاقت هم دومره قدرې دې. اومخکښې تیر شو. چه طاعت په قدر د طاقت وی.

جل السجود اخفض من الركوع > البته دسجدے اشاره به د رکوع د اشاره نه په نسبت سره ښکته وی. یعنی دسجدے اشاره کولو په وخت دے سرزیات ښکته کوی.

دلیلہ < څکه چه اشاره د رکوع اوسجدے قائم مقام ده. نود رکوع اوسجدے په حکم کښې به وی. او چونکه حقیقی سجدہ په نسبت دحقیقی رکوع ښکته وی. نویه دې وجه به دسجدے اشاره هم د رکوع د اشاره نه په نسبت سره ښکته وی.

وَأَيُّ قَوْلٍ أَلَى وَجْهِهِ شَيْئًا. اَوْ خِپَل مَخْ طَرَف تَه دے څه څیز نه اوچتوی. يَسْجُدُ عَلَيْهِ چه په هغې سجدہ اوکړی

تصريح < عدم رفع الشئ الي وجهه و دليله > شيخ ابوالحسن قدوری رحمه الله فرمائی. چه سجدے کولو دپاره دے څه څیز خپل مخ ته نه اوچتوی. دليل در رسول الله ﷺ حديث دے [ان قدرت أن تسجد على الأرض فاسجد ولا تقوم برأسك] (۱) امام بزار د امام محمد رحمه الله په خپل مسند کښې دا حديث په دے الفاظو سره ذکر کړې دے [من جابر ابن النبی ﷺ عاد مريضاً فأتى الأیصلی علی وسادة فأخذها فزني بها فأخذ من الأیصلی علیه فأخذها فزني به وقال صل على الأرض إن استطعت ولا تقوم لمياتة واجعل سجودك أخفض من ركوعك] یعنی حضرت جابر رضي الله عنه واثی. چه نبی کریم ﷺ د یو بیمار د عیادت دپاره تشریف یووړ. نو وے کتل. چه هغه په تکیه مونخ کولو. نبی کریم ﷺ تکیه واخستله. او وے غور زوله. بیا هغه یو لرگ راواخسته، چه په هغه مونخ اوکړی. نبی کریم ﷺ هغه هم او غور خولو. او اوس فرمائیل. چه په زمکه مونخ کوه. که قدرت دے وی. گڼی اشاره کوه. او خپله سجدہ د رکوع نه ښکته کوه. دا حديث په دې خبره معمول دې. چه دے بیمار تکیه اوچته کړه. او تندې سره نې لگوله، نبی کریم ﷺ هغه منع کړو. نو د دے حديث نه معلومه شوه. چه سجدہ کولو دپاره څه څیز اوچتول او تندې سره لگول تیک نه دی.

الصورتان في رفع الشئ الي الوجه > صاحب دده ایه فرمائیلی دی. که مریض تکیه اوچته کړه. او تندې سره نې اولگوله. نود دوو حالو نه خالی نه دی. یا به رکوع او سجدے دپاره خپل سر ښکته کوی یا نه.

① که سر ښکته کوی. نو کافی شو. ځکه چه په سر ښکته کولو اشاره موجود شوه. او هم دا په ده فرض ده. البته مکروه دی.

(۱) من حديث جابر رضي الله عنه أخرجه البزار في مسنده والبيهقي في «المعرفة»، ورواه البيهقي أيضاً في السنن الكبرى (۴/۴۳۵، ۴۴۰) ولم (۳۶۶۹) وانظر مجمع الزوائد للهيتمي (۱/۱۸۸).

⑦ اوکے تکیہ نہی اوچتہ کرے۔ اوتندی سرہ نہی اولگولہ۔ اوسر بیخی ہنکتہ نہ شو۔ نو پہ دے رکوع اوسجدہ نہ ادا کیری، خکے چہ پہ دے صورت کنبی اشارہ معدوم شوہ حالاتکہ دا فرض وہ۔

د ناستی نہ د عاجز کس مونخ

لَإِنْ كُنْتَ تَقْطَعُ الْقُدُومَ وَكَهْ مَرِيضٌ تَهْ د ناستی قدرت ہم نہ وی۔ اسْتَلْقَى عَلَى قَعَاةٍ نُو پَہ خَپَلِ خَبْ دے خُمَلِ وَجَعَلَ رُجُلَهُ إِلَى الْقَبْلَةِ۔ او خپلے پنے دے قبلے تہ کری وَأَوْمَأَ بِالرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ۔ او رکوع او سجدہ دے پہ اشارہ سرہ کوی

تضريح < صلاة العاجز عن القعود > کہ مریض تہ د ناستی قدرت نہ وی۔ نو پہ خپلہ شاہ دے ستونی ستغ خُمَلِ۔ اود خپل سر لاندی دے اوچتہ شان تکیہ کیردی۔ چہ د ناستی مشابہ شی۔ چہ رکوع او سجدہ پہ اشارہ کول ممکن وی۔ خکے تکیہ نہ بغیر تندرست کس اشارہ نشی کولے۔ نو بیمار بہ نہی خہ اوکری۔ او پنے دے قبلے تہ اوگر خوی۔ اود رکوع اوسجدے اشارہ دے کوی۔

دلہلہ د دلیل دبی کریم ﷺ قول دے [یصلی البریض قائماً فان لم یستطع قاعداً فان لم یستطع فعلى قاعا یومی ایماہ فان لم یستطع فانه تعالیٰ احق بقبول العذر منه] (۱)

المنہبان فی مراد الجزء الآخر من الحديث < حدیث آخری جزء > د [فانہ احق بقبول العذر منه] پہ تفسیر کنبی دعالمانو اختلاف دے، ① بعضو عالمانو یحکم و نیلی دی۔ چہ پہ اشارہ قدرت نہ لرلو پہ صورت کنبی قضاء نہ ساقطیری، البتہ مونخ مؤخر کولے شی۔ چہ کلہ تندرست شی قضا دے راوری۔ ددی حضراتو پہ نیزہ ددی تفسیر دا دے۔ چہ اللہ تعالیٰ د تاخیر عذر قبلولو دپارہ زیات لائق دے۔

⑦ اوبعضو و نیلی دی۔ چہ پہ دے حالت کنبی قضا ساقطیری۔ دے حضراتو پہ نیز تفسیر دادے۔ چہ اللہ تعالیٰ د اسقاط عذر قبلولو زیات لائق دے۔ صاحب دعنا یہ ہم دے قول تہ اصح و نیلی دی۔

پہ ارخ پہ ملاستہ د مونخ کولو حکم

وَإِنْ اضْطَجَرَ عَلَى جَنْبِهِ وَكَهْ بَمَرٍ پَہ ارخ خُمَلَسْتُ وَوَجَّهَهُ إِلَى الْقَبْلَةِ، اوددہ مخ د قبلے پہ طرف وی وَأَوْمَأَ جَازًا او اشارہ نہی اوکری نو جائزہ

تضريح < المنہبان فی کیفیة صلاة المعتلک > ① صاحب د قدوری رحمہ اللہ وائی۔ چہ بیمار کہ پہ ارخ خُمَلِ۔ او پہ اشارہ مونخ اوکری۔ پہ داسے حال کنبی چہ ددہ مخ قبلے تہ وی۔ نودا ہم جائزہ۔

دلہلہ د دلیل د عمران بن حصین رحمہ اللہ حدیث دے۔ چہ پہ اول باب کنبی ذکر شوے دی۔ اود اللہ تعالیٰ قول:

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ (الایہ) ہم پہ دے دال دے۔ حاصل دادے۔ چہ د عمران بن

حصین رحمہ اللہ حدیث [فان لم تستطع فعلى الجانب تومی ایماہ] اود عبد اللہ بن عمر حدیث [فان لم یستطع فعلى قاعا

۱ غریہ الزیلمی ہذا اللفظ (نصب الرأیة ۱۷۹/۲) وخرجت هذه المسئلة في تاليفي،، سنن الصلاة،، عن الحسين بن علي بن أبي طالب رضي الله عنهم عن النبي صلى الله عليه وسلم قال يصلي المريض قائماً إن استطاع فإن لم يستطع صلى قاعداً فإن لم يستطع أن يسجد أومأ وجعل سجوده أخفض من ركوعه فإن لم يستطع أن يصلي قاعداً صلى على جنبه الأيمن مستقبل القبلة لأن لم يستطع أن يصلي على جنبه الأيمن صلى مستقبلًا رجله لما يلي القبلة كذا أخرجه البيهقي في الصلاة باب ما روي في كيفية الصلاة على الجانب أو الإستسقاء رقم ۳۴۹۳ (۳۰۷/۲)۔

یوم یوم یوم [معارضی] دی. خُکھ چہ پہ حدیث د عمران ابن حصین رضی اللہ عنہ کنبی پہ ارخ پہ ملاستہ مونخ کول ذکر دی. اود عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہ حدیث کنبی پہ نیغہ پہ ملاستہ مونخ کول ذکر دی. اود بیمار حالت د عذر حالت دی. پہ دے وجہ پہ دے دوار و حالتونو کنبی پہ ہر ہیئت مونخ کول جائز دی. **توجیع البیتہ الاولی** البیتہ پہ اولئی ہیئت پہ نیغہ ملاستہ مونخ کول غورہ دی. **لیلہ** د غورہ والی وجہ دادہ چہ پہ نیغہ ملاستہ د مونخ ادا کولو اشارہ دکعبہ فضا پہ طرف کبیری. اوپہ ارخ ملاستہ سرہ د مونخ گذار اشارہ ددہ قدمونو طرف تہ کبیری. اومونخ پہ دے ادا کبیری. چہ اشارہ دکعبہ فضا طرفتہ وی. پہ دے وجہ پہ نیغہ ملاستہ مونخ ادا کول غورہ دی.

د سر د اشاری نہ د عاجز شی مونخ

قَالَ لَمْ يَسْتَطِعْ الزَّيَّاعُ بِرَأْيِهِ اَوْ كِه مريض پہ خپل سرہم د اشارے قدرت نہ لری **اَخْرَجَ الصَّلَاةَ عَنْهُ**. نودہ نہ بہ مونخ مؤخر کول شی **وَلَا يُؤْمِرُ بِعَيْنِهِ**. او اشارہ بہ نہ کوی. پہ خپلو سترگو **وَلَا يَحْجُبِيهِ**. اونہ پہ خپلو وریخو سرہ **وَلَا يَقْلِبُهُ**. او نہ بہ خپل زرہ

تصریح تاخیر الصلاة عن العاجز الذي لا يستطيع الإيماء ① شیخ ابوالحسن قدوری فرمائی. کہ مرض دومرہ زیات شی. چہ د سر پہ اشارہ ہم د مونخ کولو قدرت نہ لری. نومونخ دے روستو کری. او پہ سترگو، زپہ، او وریخو سرہ اشارہ کول کافی نہ دی.

دلالتہ ① دلیل ہفہ حدیث دی. چہ مخکبسی تیر شو ی دے، یعنی [ان قدرت ان تسجد على الأرض فاسجد ولا قوام برأسك] پہ دے حدیث کنبی د مقام بیانولو پہ موقع پہ سراکتفاء شویدہ، کہ دسر نہ پہ علاوہ اشارہ کول جائزہ. نویسی کریم رحمہ اللہ بہ ضرور بیان کری وہ. د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بیان نہ فرمائیل د عدم جواز دلیل دی. ② عقلی دلیل دادی. چہ اشارہ پہ حقیقت کنبی د رکوع اوسجدہ بدل دی. او بدل پہ رانی سرہ مقرر کول ممنوع دی. اوپہ حدیث کنبی صرف پہ سر سرہ د اشارے ذکر دی. پہ سترگو وغیرہ سرہ د اشارے کولو ذکر نشتہ. نو کہ پہ دے خیز و نوسرہ د اشارے کولو اجازت ور کری شی. نو بدل پہ رانی سرہ مقرر کول لازمیری. حالانکہ د اجازت نہ دی. پہ دے وجہ پہ سترگو وغیرہ اشارہ کول کافی نہ دی. **الإعراض** او کہ خوک دا اووائی چہ دا پہ رانی سرہ د بدل مقررول نہ دی. بلکہ داخود سر پہ حکم قیاس کول دی. یعنی خُکھ چہ پہ سر سرہ اشارہ کول درکوع اوسجدہ د پارہ کافی دی. ہم دغہ شان پہ سترگو وغیرہ سرہ اشارہ کول ہم کافی کیدل پکار دی.

الجواب نو جواب بہ داوی. چہ سترگو وغیرہ پہ سر قیاس کول ٹیک نہ دی. خُکھ چہ پہ سر سرہ د مونخ یو رکن یعنی سجدہ ادا کبیری. او پہ سترگو، زرہ، او وریخو سرہ سجدہ نہ ادا کبیری. یعنی ددے درے وارہ اعضا د سجدہ پہ ادا کولو کنبی خُہ دخل نشتہ، نو پہ دے فرق یو پہ بل قیاس کول، خُکھ ٹیک کیدے شی.

صحة قول تاخیر الصلاة عنه ① د قدوری عبارت [اخر الصلاة عنه] سرہ ددے خبر نہ شاندهی کبیری. چہ د داسی مریض د ذمہ نہ مونخ نہ ساقطیری. بلکہ مونخ بہ ددہ پہ ذمہ باقی پاتی وی، د صحت پہ ینہ کیدو بہ قضا واجب وی. اگر چہ دا حالت دیوے ورخی نہ زیات وی. پہ دے شرط چہ پہ دومرہ وخت کنبی مریض پہ ہوش کنبی پاتی شو ی وی. ہم دا قول صحیح دی. خُکھ چہ دا مریض چہ کلہ پہ آرام اوپہ ہوش کنبی وی. نو د مونخ د ادا حکم پیڑنی. اوچہ حکم پیڑنی. نودہ تہ حکم متوجہ دے نو پہ دے وجہ پہ دہ د ادا

کولو حکم واجب شو. خود عذر په وجه بالفعل ده ته ادا کولو مهلت ورکړې شو. تر دې چه ده ته قدرت حاصل شی.

حکم المعنی علیه البته ددې په خلاف هغه کس چه هغه دیوړه ورځې نه زیات پوره هوشه پاتې شو. چونکه د خطابه د فهم نه عاجز دې. ځکه به دده د زیر نه مونځ ساقط شی.

⑦ بعضو حضراتو ونیلي دی. چه دبیمارۍ هغه حالت چه په هغې کښې په سر سره اشاره کولو هم قدرت نه وی. که دیوړه ورځې نه زیات وی. نو په ده به قضاء واجب نه وی. او که د یوړه ورځې شپې نه کم وی. نو قضاء به لازم وی.

په قیام قادر او د رکوع او سجده نه عاجز مونځ

قَاتُ قَدَرَعَلَى الْقِيَامِ اَوْ كَعَجْزِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ. او په رکوع او سجده نه قدرت نه وی. لَمْ يَلْزَمَهُ الْقِيَامُ نو په ده قیام لازم پاتې نشو. وَجَزَّ أَنْ يَصَلِّيَ قَاعِيًا. او جائز ده چه په ناسته مونځ اوکړی. یَوْمَ لِمَا عَابَهُ داسې حال کښې چه اشاره کوی

توضیح سقوط القیام عن عاجز الرکوع والسجود ① مسئله داده. که یوکس داسې بیمار وی. چه دے په قیام قادر وی. خو په رکوع او سجده قدرت نه لری. نو په ده قیام لازم نه دې. بلکه په ناسته دے په اشاره مونځ ادا کړی.

دلیل دلیل دادې. چه قیام فقط په دے غرض رکن دې. چه دا د سجده ادا کولو وسیله وی. او قیام د سجده ادا کولو وسیله ځکه ده. چه د قیام نه پس په سجده کولو کښې پوره تعظیم دے، نو ځکه چه د قیام نه پس سجده نه وی. هغه قیام به رکن نه وی. او چه کله په دے حالت کښې قیام رکن پاتې نشو. نو بیمار مونځ گذار ته په قیام کولو اونه کولو کښې اختیار دې.

فضل الرکوع والسجود ایما البته افضل دادی. چه په ناسته رکوع او سجده په اشاره کوی. ځکه چه په ناسته د سجده اشاره کول د حقیقی سجده سره زیات مشابه ده. ځکه چه په ناسته اشاره کولو په وخت کښ سر زمکه ته زیات نژدې شی. په نسبت په ولاړه اشاره کولو.

په مانځه کښې د قیام نه عاجزه کیدل

فَإِذَا صَلَّى الصَّحِيحُ بَعْضَ صَلَاتِهِ قَائِمًا اَوْ كَلَهُ جَه تندرست کس د مونځ څه حصه په ولاړه او کړه لَمْ حَدَثْ بِهِ مَرَضٌ بیا ده ته مرض پیدا شو. أَتَمَّهَا قَاعِيًا نو په ناسته دے مونځ پوره کړی، يَرْكَعُ وَسُجَّدُ بِهِ داسې حال کښې چه رکوع او سجده کوی. وَيَوْمَ لِمَا عَابَهُ اَوْ اشاره دې کوی په اشاره کولو سره إِنَّ لَمْ يَسْتَطِعِ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ که د رکوع او سجده قدرت نه لری اَوْ سَتَلَقِيَ اَوْ په ملاسته (دے مونځ پوره کړی) إِنَّ لَمْ يَسْتَطِعِ الْقُعُودَ که په ناسته قدرت نه لری

توضیح جواز بناء الألفي هلي الأعلى مسئله داده. که تندرست کس د مونځ یوه حصه په ولاړه ادا کړه، بیا په مینځ د مانځه کښې داسې مرض پیدا شو. چه په قیام قادر نشو. نو که په رکوع او سجده قدرت لری په ناسته دے په رکوع او سجده مونځ پوره کړی. او که په رکوع او سجده قدرت نه لری. نو د رکوع او سجده اشاره دے اوکړی. او مونځ دے پوره کړی. او که دومره مریض شو. چه په ناسته هم قدرت پاتې نشو. نو په نیغه ملاسته دے مونځ پوره کړی.

دلیل دلیل دادې. چه په دے درې واړو صورتونو کښې د ادنی بناء په اعلی شوې ده. اود ادنی بناء په

اعلیٰ کول جائز دی. لکه چه د ادنیٰ حال والا لره د اعلیٰ حال والا پسې اقتداء کول جائز دی. یعنی څنگه چه په ناسته د مونځ کونکی په ولاړه مونځ کونکی پسې اقتداء جائز ده. هم دغه شان په خپله دخپل خان په حق کښې دا خبره جائزه. چه د مونځ اوله حصه په ولاړه اوکړی، بیا دغدر په وجه روستنی حصه په ناسته اوکړی.

په اشاره د رکوع اوسجده نه په قیام قدرت موندل

وَمَنْ صَلَّى قَائِمًا يَرْكَعُ وَيَسْجُدُ لِمَرَضٍ أَوْ خَوْفٍ دَمْرَضٍ بِهِ وَجْهٌ بِهِ نَاسْتَهُ بِه رُكُوعٍ أَوْ سَجْدَةٍ سَرَهُ مَوْجِ كَوِي لَمْ يَصَحَّ بِيَا تَنْدَرَسْتُ شَوْ. بَنَى عَلَى صَلَاتِهِ قَائِمًا بِهِ وَلَا يَرْه بِهِ خَيْلٍ لِمَوْجِ بِنَاءٍ أَوْ كَرِي

توضیح: بناء الركوع علي القيام صورت دمستلي: که یوکس دمرض په وجه په ناسته په رکوع اوسجده سره د مونځ یوه حصه ادا کړه. بیا د مونځ په مینځ کښې تندرست شو. په قیام قادر شو. نو اودرپړی دی. او په خپل مونځ د بناء اوکړی. دا د شیخینو مذهب دی.^۱

غلام محمد رحمته الله په زیر بحث مسئله کښې د امام محمد رحمته الله په نزد دی دا سړي د سر نه مونځ شروع کړی.

بناء الاختلاف في المسئلة: دامام محمد او دشیخینو رحمته الله اصل اختلاف په دغه خبره کښې دی. چه قائم په قاعد پسې شاته اقتداء کولای اوکه نه؟ امام محمد رحمته الله فرماني: چه د قائم په قاعد پسې اقتداء کول جائز نه ده. اوشیخین رحمته الله فرماني: جائزه. چونکه د امام محمد رحمته الله په نیزد قائم په قاعد پسې اقتداء کول ناجائز ده. نو دحالت قیام د مونځ بناء دحالت قعود په مونځ پسې هم ناجائزه. اود شیخینورحمهما الله په نیزد قائم په قاعد پسې اقتداء کول چونکه جائزه نو په خپل حق کښې هم د حالت قیام د مونځ په حالت قعود مانځه بنی کول جائز دی.

د اشارې نه په رکوع او قیام قدرت موندل

وَإِنْ صَلَّى بَعْضُ صَلَاتِهِ بِإِمَاءٍ أَوْ كَهُ حَصَهُ نِيْ بِه اِشَارَةٍ سَرَهُ اِذَا كَرِهَ ثُمَّ قَدَّرَ عَلَى الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ بِيَا بِه رُكُوعٍ أَوْ سَجْدَةٍ قَادِرٌ شَوْ اسْتَأْنَفَ الصَّلَاةَ نُو مَوْجِ دِي دُوْبَارَه د سر نه اوکړی

توضیح: بناء الركوع علي الإيماء مسئله: یوکس دعجز په وجه سره د مونځ یوه حصه په اشاره اداکړه. بیا په مینځ دمانځه کښې په رکوع اوسجده قادر شو. نو د آئمه ثلاثه ابوحنیفه. صاحبین رحمته الله په نیز د د د دوباره د سر نه مونځ اوکړی. مسلک زفر: په دې مسئله کښې امام زفر رحمته الله فرماني: چه د صورت کښې هم بناء کول جائز دی. دلیل دادی. چه زمونږ په نیزد رکوع کونکی اشاره کونکی پسې اقتداء کول جائز نه دی. اود امام زفر رحمته الله په نیزجائزه. هم داحال د بناء دی.

(۱) القول الرابع هو قول الشيخين رحمته الله كلا في العناية (٤٦٠/١) والدر المختار (٥٦٣/١) وتبيين الحقائق (٢٠٢/١) وخلاصة الفتاوى (١٩٦/١) نقلًا عن القول الرابع (١٣٢/١) -

د بیهوشتی وجه د زیاتو قضا شوو مونخونو کښې ترتیب

وَمَنْ أَعْرَضَ عَلَيْهِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فَمَازَ مِنْهَا وَبِهِ جَاهِدَ د پنځو مونخونو پورې یادې نه کمه بیهوشۍ وه
قُضَاهَا إِذَا صَرَ نَوْجَهُ كُلَّهُ صَحِيحٌ شَى د هغې د قضا راوړی وَاِنْ قَاتَلَهُ بِالْأَغْمَاءِ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ.
اوکه فوت شى د ده نه په بیهوشۍ سره د نه زیات وی. لَمْ يَقْضِ نَوْقَ قُضَاهَا د نه راوړی

توضیح < حکم فون الصلوات بالاغماء > مسئله که یوکس د پنځو مونخونو نه زیات بیهوشه شو. نو ددې قضا واجب نه ده. دا حکم په نظر د استحسان دي. په دې مسئله کښې زمونږ د عالمانو قاعده دا ده که د اغماء په وجه فوت شوی مونخونه قلیل وی. نو ددې قضاء راوړل واجب دی. اوکه کثیر وی. نو قضا راوړل نې واجب نه دی. (۱)

دلیل < دلیل دادې. چه موده د اغماء اوږده شى. نو فوت شوی مونخونه به کثیر شى. اوس که د کثیر فوت شوو (مونخونو) د قضا حکم ورکړې شى. نو دغه کس به په حرج کښې واقع شى. اوچونکه په شریعت اسلامی کښې حرج لرې شوې دي. په دې وجه ددې کثیر فوت شوو قضا واجب نه ده. اوکه موده د اغماء کمه ده. نو فوت شوی مونخونه به قلیل وی. اود کمو فوت شوو مونخونو قضا راوړلو کښې هیڅ حرج نشته. ځکه د کمو فوت شوو مونخونو د قضا راوړلو حکم ورکړې شوې دي.

حد اکثره < واضحه دے وی. چه د کثیر حد دادې. چه فوت شوی مونخونه د یو ورځې نه زیات شى. تردې چه د شپږم مونخ وخت تیر شى. ځکه چه د شپږم مونخ وخت تیر شى. نو په مونخونو کښې به تکرار شروع شى. او د تکرار نه پس د کثرت ښکاره کیدل ضروری دی.

حکم فون الصلاة بالنوم < ددې په خلاف خوب که دا زیات هم وی. نو بیاباه هم قضا نه ساقطیږی. ځکه چه د خوب اوږدیدل نا آشنا دی. نو دا به د غدر قاصر سره پیوست کولې شى. د غدر معتد سره به نشی پیوست کولې.

المنهاج في منطلق الكثرة < احناف عالمان رحمهم الله په دے متفق دی. چه د کثیر حد دادې. چه قضا مونخونه د

یوے شپې او ورځې نه زیات شى. خو په دې کښې اختلاف دي. چه دا زیاتوالی [من حیث الاوقات] معتبر

دي. اوکه [من حیث الساعات] معتبر دي. ① امام محمد رحمهم الله فرمائی. چه [من حیث الاوقات] معتبر

دي. یعنی که پنځه مونخونه فوت شول. اود شپږم مونخ وخت تیر شو. نو کثرت به ثابت شى. او د کثرت

فوائد په وجه به قضا واجب نه وی. اوکه د شپږم مونخ پوره وخت نه وی تیر شوې. بلکه څه لمحات

تیر شوی وی. نو د امام محمد رحمهم الله په نیز کثرت نه ثابتیږی. اود ده د ذمه نه ساقطیږی. صاحب

دهدایه رحمهم الله د امام محمد رحمهم الله دلیل دا ذکر کړې دي. چه تکرار به هم په شپږو مونخونو کښ متحقق

کیږی. اود شپږو مونخونو فوت کیدل [مقتضى الى الحرام] دی. نو دا قضاء ساقطونکی ده. نو د کثرت په

تحدید کښې د مونخونو فوت کیدل معتبر دی.

② شیخین رحمهم الله وائی. چه د کثرت په تحدید کښې ساعتونه (لمحات) معتبر دی. وختونه معتبر نه دی.

۱ د قیاس تقاضا داده. که بیهوشی د یو مونخ پوره وخت راگیر کړی. نو په ده به قضاء واجب نه وی. هم ددے قائل امام مالک او امام شافعی رحمهم الله دي.

یعنی د یوے ورځې شپې نه که یو دوه لمحات هم زیات شی. نو کثرت ثابتیږي. هم دا حضرت علی (ع) اود حضرت عبدالله بن عمر (رضی الله عنهما) نه منقول دی.

نوعه الاختلاف د اختلاف سره په دې صورت کښې ښکاره کیږي. چه په یوکس د ساختی په وخت یو هوشی راغله بیا بله ورځ د زوال نه یو ساعت مخکښې نې افاقه راغله. (په هوش کښې راغی). نو دا د ساعتونو (لمحاتو) په اعتبار سره د یوے ورځې شپې نه زیات دي. د شیخینو (رحمتهما) په نیز به په ده قضا واجب نه وی. اود امام محمد (رحمتهما) په نیز به په ده قضا واجب وی. ځکه چه په دې صورت کښې د مونځونو په مینځ کښې په پنځو مونځونو اضافه نه ده شوې. صحیح حکم خدا نې ته ښه معلوم دي. ^{۱۱۱}

د سجده تلاوت بیان

بَابُ سُجُودِ التَّلَاوَةِ

ترجمه (دا) باب د سجده تلاوت (په بیان) کښې دي.

توضیح <الربط بما قبله> مناسب خبره داوه. چه سجده تلاوت نې د سجده سهو نه فوراً پس ذکر کړي وي. ځکه چه په دې دواړو کښې هریو سجده ده. خود مریض مونځ دعارض سماوی په وجه دي. اوسهوهه په عارض سماوی سره وی. په دے مناسبت سره نې د سجده سهو نه پس دمریض مونځ بیان اوکړلو. په دے مناسبت سره د سجده سهو نه پس دمریض صلاة بیان شو. نود سجده تلاوت بیان لازماً موخرشو. **نوعه اضافة السجدة الي التلاوة** په سجده تلاوت کښې دحکم اضافت سبب ته شوې دي. ځکه چه د سجده تلاوت سبب هم تلاوت دي. ځوکه یوکس اعتراضاً دا آووانی. چه د تلاوت نه بغیر سماع هم د سجده تلاوت سبب دي. نوداسی ونیل پکاروو. چه [سجود التلاوت والسام] ددے جواب دا دي. چه تلاوت څنکه چه د سجده سبب دي. دغه شان د سماع هم سبب دي. د تلاوت ذکرمن وجه د سماع په ذکر هم مشتمل دي. په دې وجه د تلاوت په ذکر اکتفاء شوې ده.

په قرآن کریم کښې د سجده تعداد

فی القرآن اَرْبَعٌ عَشْرٌ سَجْدَةٌ. په قرآن کښې د تلاوت سجدے ټولې څوارلس دي فی آخر الأعراف. د سورة اعراف په آخر کښې وَفِي الرِّعْدِ په سورة رعد کښې. وَالْعَنْكَبُطِ په سورة نحل کښې. وَفِي اسْرَائِيلَ په سورة بنی اسرائیل کښې وَمَرْيَمَ په سورة مریم کښې وَالْأَنْكَبُطِ په سورة النحل. رومبی سجده په سورة حج کښې وَالْقُرْآنِ. په سورة فرقان کښې وَالْعَنْكَبُطِ. په سورة نمل کښې. وَالْمُرْسَلِ په سورة الم تنزيل کښې وَفِي په سورة ص کښې وَفِي السَّجْدَةِ په سورة خم السجده کښې. وَالْجُحْرِ په سورة النجم کښې الْإِنْشِقَاقِ په سورة انشقاق کښې وَالْعَلَقِ. او په سورة علق کښې

توضیح صاحب د قدوری وائی. چه په قرآن کریم کښې آیات سجده څوارلس دي.

^۱ القول المرجع هو قول محمد بن عبد الله بن قيس في فتح القدير (٤٦٣١) ورداغتار (٥٦٤١) والبحر الرائق (١١٨٢) والناظر خانية (١٢٦١٢) نقلاً عن القول المرجع (١٣٦١)

① د سورة اعراف په آخر كېښي ﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴾ (ب ۱۲۹ع ۱۲)

② په سورة رعد كېښي ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾ (ب ۱۳ع ۸)

③ په سورة نحل كېښي ﴿يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ قَوْعِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ (ب ۱۳ع ۱۲)

④ په سورة بنی اسرائیل كېښي ﴿وَيَخْرُجُونَ لِلْذِّقَانِ يَتَكُونُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا﴾ (ب ۱۵ع ۱۲)

⑤ په سورة مريم كېښي ﴿إِذَا تَنَافَلُوا عَلَيْهِمْ أَيْتَ الرَّحْمَنِ خَرَوْا وَسَجَدُوا وَكَيِّتًا﴾ (ب ۱۶ع ۷)

⑥ د سورة حج ورومبى سجدہ ﴿وَمَنْ يَنْهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ﴾ (ب ۱۷ع ۱۹)

⑦ په سورة فرقان كېښي ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا﴾ (ب ۱۹ع ۳۴)

⑧ په سورة نمل كېښي ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ (ب ۱۹ع ۱۷)

⑨ په سورة سجدة (الم تنزيل) كېښي ﴿إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ (ب ۲۱ع ۱۵)

⑩ په سورة ص كېښي ﴿فَقَرَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَظُلْفَىٰ وَحَسَنَ مَأْبٍ﴾ (ب ۲۳ع ۱۱)

⑪ په سورة خم سجدہ كېښي ﴿فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ﴾ (ب ۲۵ع ۱۹)

⑫ په سورة النجم كېښي ﴿فَاسْجُدْ وَابْتَهِ وَالْهَبْ﴾ (ب ۲۷ع ۷)

⑬ په سورة اذا السماء انشقت كېښي ﴿وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ﴾ (ب ۳۰ع ۹)

⑭ په سورة علق كېښي ﴿لَا تُطِيعُهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ﴾ (ب ۳۰ع ۲۱)

صاحب د قدوری ددې خوارلسو سجدو په ځایونو د مصحف عثمانی نه استدلال کړې دې او مصحف عثمانی معتمد دې.

په نالی او سامع د تلاوت د سجدې وجوب

وَالسَّجُودُ وَاجِبٌ فِي هَذِهِ الْمَوَاضِعِ أَوْ سَجْدَهُ كَوْلٍ په د ځایونو كېښي واجب ده. عَلَى النَّاسِ په تلاوت كونكي وَالسَّامِعِ اوبه اوریدونكي هم سَوَاءً قَصَدَ سَمَاعَ الْقُرْآنِ أَوْ لَمْ يَقْصِدْ. كه د قران اوریدو اراده نې كړی وی او كه نه

تفصیح < حكم سجدة التلاوة > امام ابو الحسن قدوری رَحِمَهُ اللهُ وائی. چه په ذكرشوی خوارلسو مقاماتو كېن سجدہ كول په قاری او سامع دواړو واجب ده. كه سامع د آوریډو قصد كړې وی او كه نه.

دليله > دليل داحديث دے [السجدة على من سبها وعلى من تلاها] (۱) وجه استدلال دا دي. چه په حديث كنبسي لفظ دـعلى راغلې دي. چه په الزام دلالت كوي. اودا حديث چونكه د قصد په قيد مقيد نه دي. ددي وجي به په هر اوريدونكي سجده تلاوت واجب وي. كه داوريډو نيت نې كړې وي. او كه نه. (۲)

د مقتدي په تلاوت د سجده تلاوت حكم

وَإِذَا تَلَا الْقُرْآنَ فَاسْمِعْهُ السَّجْدَةَ وَأَكْلَهُ چه امام آيت د سجده تلاوت كړي وَتَجِدُهَا وَسَبَّحْتَهَا الْقُرْآنَ وَمَعَهُ. نو امام دے سجده او كړي. اوده سره په مقتدي هم سجده كوي. وَإِنْ تَلَا الْقُرْآنَ وَمَا وَجْه مقتدي تلاوت او كړي كَمُ يَلْزَمُ الْقُرْآنَ وَالْمُؤْمَرُ نه لازميري په امام او نه مقتدي

تخريج > وجوب السجدة على المأموم > مسئله دا ده. كه امام دسجده دآيت تلاوت او كړو. نو امام دے په مانځه كنبسي سمدستي سجده او كړي. اوده سره دے مقتديان هم سجده او كړي. دليله > دليل دادي. چه مقتدي د اقتداء په نيت د امام تابعداري په خپل ځان لازم كړې ده. په داسي صورت كنبسي كه مقتدي دامام سره سجده اونكړي. نو د امام مخالفت به لازم شي. وجوب السجدة بقراءة المأموم > او كه مقتدي آيت د سجده تلاوت كړي. نو د شيخينو رحمهما الله په نيز امام اومقتدي دواړه دے سجده نه كوي. نه په مانځه كنبسي او نه د مانځه نه پس. دا دعاموعالمانو مذهب دي.

دليلها > د شيخينو دليل دادي. امام پسي شاته مقتدي دپاره قرات كول ممنوع دي. مقتدي د پاره قرات كول ځكه ممنوع دي. چه د امام تصرف په ده نافذ دي. يعني د امام قرات دمقتدي د طرفه هم قرات شمار لري. لكه چه د نبي كريم ﷺ ارشاد دے [مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقَرَأَ الْإِمَامُ لَهُ قِرَاءَةً] بهرحال مقتدي ممنوع عن القرات دي. اوڅوك چه دكوم تصرف نه بند شوې وي. دده د تصرف هيڅ حكم نه وي. نومقتدي چونكه ممنوع عن القراءة دي. ددي وجي به دده د قرات هيڅ حكم نه وي. اوچه دده د قرات څه حكم نشته. نو په ده به سجده تلاوت هم واجب نه وي. اوچه په تالي سجده واجب نه ده. نو دده په سامع يعني په امام به هم سجده واجب نه وي.

مذهب محمد > په زيربحث مسئله كنبسي حضرت امام محمد رحمه الله فرماني. چه امام كله د مانځه نه فارغ شي. نو ټول دے سجده او كړي.

دليله > دليل دادي. دسجده سبب يعني دمقتدي د سجده آيت لوستل اود باقي حضراتو دا اوريدل موجود شو. او مانع د سجده يعني ددوي په مانځه كنبسي مشغوليت لرې شو. او قاعده ده. چه كله د يوڅيز سبب اوموندنې شي. اومانع لرمشي. نو هغه څيز په يقين سره متحقق كيږي. په دي وجه دمونغ د فراغت نه پس په امام اومقتدي دواړو باندې سجده واجب ده.

(۱) غربه الزهلي رحمه الله ثم قال واخرج ابن ابي شيبة في مصنفه عن ابن عمر رضي الله عنهما انه قال علق نصب الرأية دحدثني الدين ولي البخاري في سجود القرآن باب ۱۰ تعليقا بلفظ إنما السجدة على من استمعها (نصب الرأية ۱۸۲/۲) -
(۲) په زير بحث مسئله كنبسي دامام مالك امام شافعي او دحنابله مذهب دا دي چه سجده تلاوت سنت ده. واجب نه ده.

د مونغ گذار د روجي کس نه د سجده ايت اوريدل

وَأَنْ سَمِعُواوَكه خلقو وايزيدو وَهُمْ فِي الصَّلَاةِ په داسې حال کښې چه دوی په مانځه کښې دې آيۀ سَجْدَةً مِنْ رَجُلٍ. ديوداسه کس نه آيت د سجده لیس مَعَهُمْ فِي الصَّلَاةِ چه هغه د دوی په مانځه کښې شريک نه وولمَسَجِدُوا هَافِي الصَّلَاةِ. نو دا خلق دے په مانځه کښې سجده نه کوي وَسَجِدُوا بَعْدَ الصَّلَاةِ اود مونغ نه پس دے سجده اوکړي

هل اللغة < ① سمعوا، اسمع سمعا (س): اوريدل ② لم يسجدوها، سجد سجدة (ن): سجده كول ③ سماع: اوريدل

توضيح < سماع الصلي آية السجدة من خارج > صورت د مسئلے دادې. که بعضے خلقو په حالت د مانځه کښې د يوداسه کس نه آيت د سجده وايزيدو چه هغه ددوی په مونغ کښې شريک نه وو. نو دا خلق دے مونغ په حالت کښې سجده تلاوت نه کوي. ځکه چه دا سجده د مونغ سجده نه ده. اود مونغ سجده ځکه نه ده. چه ددې خلقو آيت د سجده اوريدل د مونغ په افعالو کښې نه دی.

دليله < ځکه چه د مونغ افعال ياخو فرض وی يا واجب اویا سنت. و آيت د سجده اوريدل په دې کښې يوهم نه دې. حاصل داچه دا سجده د مونغ په افعالو کښې نه ده. اوکوم خيز چه د مونغ په افعالو کښې نه وی. هغه په مانځه کښې اداکول هم جائز نه وی. نو ثابت شوه. چه دا خلق دے په مونغ کښې سجده تلاوت نه کوي. البته د مونغ نه پس سجده تلاوت کول واجب دی. ځکه چه د سجده سبب يعنی آيت د سجده اوريدل موجود شوې ده.

په مونغ کښې سجده كول کافي نه دی

فَإِنْ سَجَدُوا هَافِي الصَّلَاةِ اوکه دے خلقو په مانځه کښې سجده اوکړه لَمْ تُجْزِهِمْ نودوی د پاره نه کافي کيږي وَلَمْ تُقَيِّدْ صَلَاتَهُمْ او نه فاسديږي مونغ د دوی

هل اللغة < ① سجدوها، سجد سجدة (ن): سجده كول ② لم تجزهم، جاز جوازا (ن): جائز کيدل

توضيح < عدم اعتبار السجدة المصنوعة في الصلاة من خارج > دا مسئله په مخکښې مسئله کښې تيره شوې ده. چه ددې خلقو دپاره په مانځه کښې سجده كول ممنوع دی. خوددې ممانعت باوجود که ئې سجده اوکړه. نو دا به معتبره نه وی.

دليله < د سجده د عدم اعتبار دليل دا دې. چه دا سجده ناقصه ده. ځکه شريعت په مانځه کښې دهر هغه خيز داخلولو نه منع کړې ده. کوم چه د مونغ په افعالو کښې نه وی. بهر حال دا سجده ناقصه ده. اود سماع په وجه چه کومه سجده واجب شويده. هغه کامله ده. او قاعده ده. چه کامل واجب په ناقصه طريقه ادا کولو سره نه اداکيږي. ځکه ددې خلقو په مونغ کښې په سجده کولو سجده تلاوت نه ادا کيږي.

عدم اعتبار سجدة القوم في الصلاة < صاحب د هدايه فرماييلي دی چه دے خلقو په خپل مونغ کښې کومه سجده د تلاوت کړې ده. چونکه دا شرعا معتبر نه ده. په دې وجه د مونغ نه پس دے ددې اعاده اوکړي. ځکه چه د سجده تلاوت سبب (سماع) موجود شوه. اوچونکه مونغ نه فاسديږي. په دې وجه د مونغ د اعاده ضرورت نشته

١٠ **اوروايتان في فساد الصلاة** > ① او مونغ خكه نه فاسديږي، چه مونغ يا خو فاسديږي د يو ركن په پريخودو، او يا فاسديږي د مونغ منافي خيز په پيښيدو، اولته دواړه خبره نشته، خكه چه سجده د مونغ منافي نه ده.

⑤ اود نوادر روايت دي. چه په دې صورت کښې به مونځ فاسد شي. ځکه چه دے خلقو په مانځه کښې د داسه شيز اضافه کړې ده. چه د مونځ په افعالو کښې نه دي. بعضې حضرات وائي. چه د مونځ فساد د امام محمد رحمه الله قول دي. د شيخينو رحمهم الله په نيز به دې صورت کښې مونځ نه فاسد پيږي. **بناء الاختلاف** اختلاف بنياد دادې. چه د امام محمد رحمه الله په نيز د سجدې زياتوالې مفسد د مونځ دي. اود شيخينو رحمهم الله په نيز د يو رکعت نه د کم زياتوالې مونځ نه فاسدوي.

د د پو آيت خارج او صلاة دواړو ځېنې د لوستلو په وجه د سجدې حكم

[illegible]

هذه اللغة < ① تلا، تلا تلاوة (ن): لوستل ② دخل، دخل دخولا (ن): داخليل ③ اجزاته، اجزا اجزاء: كفايت كول

توضیح: جواز السجدة عن ثلاثین الخارجة والصلاتیة» به دعبارت کنی د سجده تلاوت د تداخل بیان دی. مسئله داده، که چا خارج د مانخه نه آیت د سجده تلاوت کرو. اوسجده نهی اونکره. توره چه په څه نفلی یا فرض مونځ کنیې داخل شو. بیا نهی هم د سجده آیت دوباره تلاوت کرو. او په مانخه کنیې نه، د تلاوت سجده اوکره. نه دا به د دواړو تلاوتونو دپاره کافی وی.

دېله که دلیل دادې، چه دویمه سجده اقوی ده. او اقوی ځکه ده، چه داد مونځ سجده ده. بهر حال دویمه سجده ته متضمن چه اقوی ده. نو رومیې چه خارج د مانځنه و واجب شوې وه. ددې تابع ده. او چونکه متبوع تابع ته متضمن وی. ددې وچې دویمه سجده به رومیې سجده ته متضمن وی. او په دویمه سجده ادا کولو سره به رومیې سجده هم ادا شی. ( )

د بخاری تلاوت د یاره سجدہ کول اویا به مانعہ کنی هم هغه آیت لوستل

وَأَنْ تَلَاَهَا فِي غَيْرِ الصَّلَاةِ أَوْ كَخَارِجِ مَنْحَةِ نَبِيٍّ آيَةٍ دِ سَجْدَةٍ أَوْ لَوْ سَلَوْتُ فَقَدْ هَا أَوْ سَجْدَةٍ نَبِيٍّ أَوْ كَرِهَ. ثُمَّ دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ. بِنَا بِه مَنْحَةِ كَبَنِيٍّ دَاخِلِ شَوْقًا لَهَا. أَوْ هَمَّ آيَةٍ دِ سَجْدَةٍ نَبِيٍّ تَلَاَتِ كَرِهَ سَجْدَةً هَا ثَانِيَةً نُوْدِيٍّ دِهَارِ دِ دَوْبَارِ سَجْدَةٍ أَوْ كَرِيٍّ وَلَمْ يَخْزَعْ السَّجْدَةَ الْأُولَى أَوْ كَافِيٍّ نَهْ دِه لَرِهْ أُولُنِي سَجْدَةٍ

هل اللغة > ① تلاها، تلا تلاوة (ن): لوستل ② فسجد، سجد سجدة (ن): سجده كول
 ③ دخل، دخل دخولا (ن): داخليل

۱) روایة التواتر:- په زیر بحث مسئله کېښي په نادر روایت کېښي دی. چه په مانځه کېښي د سجده تلاوت په کولو یو سجده ادا کړي. دویمه سجده د مونځ نه د فراغت نه پس ادا کول ضروری دی.

تصريح > عدم كفاية السجدة الصلواتية من الغلظة الآية واحدة > مسئلة داده. كه چا د مانخه نه بهر د سجده آيت تلاوت كړو. اوسجده د تلاوت نې اوكره. بيا په مانخه كښې داخل شو. اوهم ددې آيت د سجده تلاوت نې اوكره. نو په ده مانخه كښې د تلاوت كولو په وجه سجده تلاوت واجب شوه.

دليله > دليل دادې. چه په مخكښي مسئلة كښې تير شوى دى. چه دويمه سجده دموخ سجده كيدو په وجه اقوى ده. اود اقوى كيدو په وجه هغه رومبى سجده لره تابع جوړونكې ده. اوچه دويمه سجده د رومبى سجده لره تابع جوړونكې ده. نودويمه سجده رومبى سجده سره د پيوست كولو هيڅ وجه نشته. ځكه چه كه سجده ثانيه دويمه سجده سره پيوست كړې شوه. نوددې مطلب به داوى. چه د دويمه سجده دپاره تلاوت روسته شوبدې. اوسجده مخكښې اوكرې شوه. اودا خبره ښكاره ده. چه د سجده تلاوت د وجوب سبب تلاوت دې. نوپه دے صورت كښې د سبب تاخير اودحكم تقديم لازميرى. حالانكه داخبره ټيك نه ده. نو ثابت شوه. چه په دے صورت كښې تداخل متعذر دې. او چه تداخل متعذر شو. نودويمه سجده به د دويم تلاوت په وجه واجب وى.

په يومجلس كښې د يو آيت په تضرار سره د سجدې حكم

وَمَنْ كَرَّرَ لَوَاةً سَجْدَةً وَاحِدَةً فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ أَوْ كَ چا په يومجلس كښې آيت د سجده مكررتلاوت كړو. أَجْزَأُ أَنَّهُ سَجْدَةً وَاحِدَةً نُّودَ له يوه سجده كافى كيږي.

هل اللغة > ① كرر، كرر تكريراً: باربار ونيل ② اجزائه، اجزا اجزاء: كفايت كول

تصريح > الصورتان لوجوب سجدة التلاوة > صورت د مسئلې داده ① چه يو كس په يومجلس كښې يو آيت د سجده بار بار تلاوت كړو. نود تولاوتونو: دپاره يوه سجده كافى كيږي. ② دويمه مسئلة دا ده. چه يو كس په يومجلس كښې آيت د سجده تلاوت كړو. اوسجده نې اوكره. بيا چرته لارو. اوواپس راغې. نو بيا نې هم هغه آيت اولوستل. نودوباره دے سجده د تلاوت اوكرې. اوكه ده د ورومي مجلس سجده نه وى ادا كړې. نو په ده به دوه سجده واجب وى.

دليله > ① جبرئيل امين ؑ په نې كړيم. يو آيت د سجدې راورلو. اودا به نې باربار لوستلو. خونې كړيم. به ددې دپاره يوه سجده كوله. حالانكه د سجده تلاوت سبب چه څنگه تلاوت دې. دغه شان سماع هم ده.

② دغه شان د حضرت ابو موسى اشعري ؓ نه نقل دى چه هغوى ؓ د كوفې په مسجد كښې ناست وو. اوخلقوتې نې د قران تعليم ور كولو. اوكه آيت د سجده به راتلو. نودا به هم باربار لوستلو. چونكه مجلس به يو وو. ځكه به نې يوه سجده كوله. (الكفايه. عنايه)

تعلق تغير المجلس > پاتې شوه داخبره. چه دمجلس بدليلد به كله متحقق وى. نو په دې باره كښې صاحب دكفايه وائى. د رومبى مجلس نه كه پاسيدو. اوچرته لره لارو. نودمجلس بدليلد وحكم به لگولې شى. اوكه نيز دے لارو. نو اتحاد مجلس به باقى پاتې وى. اوپه نيز دے اولرې كښې فاصل دا دې. چه دوه يا درې قدمه مقدار نيز دے دې. اود دغه زيات بعيد دې.

د سجدې كولو طريقه

وَمَنْ أَرَادَ السُّجُودَ أَوْ جَاكَ د سجده تلاوت كولو اراده اوكره. كَبَّرَ. نو تكبير دے اوواى وَلَمْ يَرْقُ

يَذْكُرُهُ. اولاسونه دے نه اوچتوی وَسَجَدَ. او سجدہ دے اوکری لَمْ يَكُنْ يَبْدَأُ تَكْبِيرًا او وانی وَقَدْ رَأَى. او خپل سر دے اوچت کړی وَلَا تَشْهَدُ عَلَيْهِ وَلَا سَلَامًا په ده نه تشهد شته او نه سلام

هَلِ اللُّغَةُ ① اراد، اراد ارادة: اراده کول، غوښتل ② لم يرفع، رفع رفعاً (ف): اوچتول ③ يذ جمع ايدي: لاس ④ راس جمع رموس: سر

توضیح: **کیفیه سجدۃ التلاوة** به دې عبارت کښې دسجدہ تلاوت دکیفیت بیان دی. نو کیفیت دا دی. چه کله دسجدے د تلاوت کولو اراده اوکړی. نو بغیر دواړو لاسونو اوچتولو دے تکبیر او وانی. او سجدہ دے اوکړی بیا دے تکبیر او وانی. او خپل سر دے اوچت کړی. **دلیل:** دلیل د مونځ په سجدہ قیاس دی. هم داد عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ نه نقل دی. دا په ذهن کښې ساتی: چه ددې دواړه تکبیرونه مسنون دی. واجب نه دی. **عدم التشهد والسلام فیها** صاحب د هدایه رحمۃ اللہ علیہ وانی. دسجدہ تلاوت کونکی باندې نه تشهد شته اونه سلام..

دلیل: ځکه چه تشهد او سلام د مونځ نه د وتلودپاره مشروع شوې دي. اود مونځ نه وتل تقاضا کوی. چه مخکښې تحریمه وی. او تحریمه دلته کښې معدوم ده. نو تحلیل به هم نه کیږی. اوچه تحلیل نشته. نو تشهد او سلام هم نشته.

فوائد: دقدوری اود هدایه عبارت په دې باره کښې خاموش دي. چه په سجدۃ تلاوت کښې به څه وانی. نو په دے سلسله کښې بعضه دا وانی. چه د مونځ په سجدہ کښې چه څه ونیسلی شی. هم هغه دے په سجدہ تلاوت کښې وانی. ⑤ اود بعضو قول دي. چه په سجدۃ تلاوت کښې دے دا وانی. «سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا»

د مسافر د مونځ بیان

بَابُ صَلَاةِ الْمَسَافِرِ

ترجمه: دا باب دمسافر د مونځ (په بیان) کښې دي.

توضیح: **الربط بما قبله** چونکه د تلاوت په شان سفرهم دهغې عوارضوڅخه دي. چه دهغې انسان کسب کوی. په دې وجه دسجدہ تلاوت احکام بیانولونه پس. دسفر احکام ذکر کړي شول. او چونکه تلاوت اوسجدہ تلاوت عبادت دي. اوسفر عبادت نه دي. په دې وجه سجدہ تلاوت مقدم اود سفر احکام موخر کړي شول.

الغني الثوري والشرعي للسفر: دسفر لغوی معنی دمسافت طے کول ده. اود شریعت په اصطلاح کښې سفر هغه دي. چه په هغرا حکام متغیر کیږی. مثلاً د مونځ قصر. په رمضان کښې د افطار اجازت. د مسح موده تر درې ورځو پورې اوږدیدل. داڅخرونو. دجمعی او د قربانی دوجوب سقوط بغیر محرمه د آزادۍ بنځې د وتلو حرمت خیال ساتل پکار دی. چه دسفر شرعاً اعتبار به هغه وخت وی. چه دسفر نیت وی. او عملاً سفر موجود شی. که چا د دریو ورځو دمسافت د نیت نه بغیر دپوره دنیا چکر اولگولو. نو دا کس د شریعت په نظر کښې مسافر نشی کیدې. اوکه دسفر نیت نې اوکړو. خو عملاً نې سفر اونکړو. نو هم په مسافر نه وی. د سفر په وجه په احکامو کښې تغیر هغه وخت وی. چه کله نیت دسفر او فعل

سفر دواړه. علی سبیل الاجتماع موجود شی. **الحوال:** د اقامت دپاره صرف نیت کافی دي. خودسفر دپاره صرف نیت کافی نه دي. بلکه فعل د سفر هم ضروری دي. داسې ولې ده؟
الجواب: سفر فعل دي. او په فعل کېنې صرف اراده او قصد کافی نه وي. بلکه د عمل ضرورت وي. مثلاً مونځ یو فعلی څیز دي. په دې کېنې صرف نیت کافی نه دي. بلکه د نیت سره که قیام رکوع، سجده، وغیره وي. نومونځ به وی گنی نه به وي. او اقامت د ترک فعل نوم دي. او ترک فعل صرف په نیت حاصلیږي.

د سفر شرعي مسافت

السَّفَرُ الَّذِي يَتَغَيَّرُ بِهِ الْأَحْكَامُ هُوَ هَفْءُ أَحْكَامٍ بَدَلِيٍّ. هُوَ أَنْ يَقْصِدَ الْإِنْسَانُ هَفْءَ دَا دِيَّيْ چِه انسان د تلو اراده او کړي. مَوْضِعًا داسې ځایي يَنْتَهَى وَيَكُنِ الْمَقْصِدُ چِه په مینځ د ده او د ده د مقصود. کېنې مَسِيرَةً ثَلَاثَةً أَيْامٍ درې ورځې (او درې شپې) مسافت وی بِسَيْرِ الْإِبِلِ د اوبښ په رفتار وَمَشْيِ الْأَقْدَامِ یا د قدمونو په چال سره.

هل اللغة: ① یتغیر، تغیر تغیر: بدلول ② یقصد، قصد قصداً (ض): قصد کول، اراده کول ③ مسیر: مسافت، فاصله ④ مشی: تګ

تسویح: تقدیر المسافة بثلاثة أيام ولياليها صاحب د قدوری رَحِمَهُ اللهُ فرماني. چِه په کوم سفر احکام متغیر کېږي. هغه سفر دادي چِه انسان درې ورځې او درې شپې د تلو اراده او کړي. په چال کېنې د اوبښ چال معتبر دي. یا پیاده یا د رېږه. دا خبره په ذهن کېنې ساتل پکار دي. چِه د هر ملک په کال کېنې د ټولو نه وړه ورځ معتبر ده. لکه چِه زمونږ د لته شاملې په هند کېنې په سخته یخنۍ کېنې د ټولو نه وړه ورځ وي. دغه شان شپه ورځ ۲۴ گنټې تلل مراد نه دی. بلکه هره ورځ د سحر نه تر زوال وخته پورې تلل مراد دی. ځکه چِه ۲۴ گنټې تلل نه دانسان په وس کېنې دي. اونه د سوارۍ څاروی په طاق کېنې. بهر حال هره ورځ د سحر نه تر زواله یو منزل ته په رسیدو د آرام کوی. په درې شپو. او درې ورځو کېنې چِه کوم مسافت او کړي. هغه مسافت د سفر دي.

دلالت: ① درې ورځو او درې شپو په تقدیر په حدیث رسول ﷺ مسیح المقيم کمال یوم و لیلة والمسافر ثلاثة ایام ولياليها (۱) سره استدلال شوې دي. وجه د استدلال داده. چِه "المسافر" کېنې الف لام استفراقي دي. نو د مسح رخصت به هر مسافر ته شامل وي. یعنی هر مسافر درې ورځې او درې شپې د مسح په قدرت قادر وي. او هر مسافر درې شپې ورځې په مسح کولو هغه وخت قادر وي. چِه اقله موده د سفر درې شپې ورځې وي. که اقله موده د سفر دې نه کمه او گټلې شي. نو د هر مسافر درې ورځې او درې شپې په مسح قدرت ممکن نه پاتې کېږي. حالانکه په حدیث کېنې د هر مسافر دپاره درې ورځې او درې شپې د مسح کولو قدرت ثابت دي. نو ثابت شوه. چِه د سفر کم نه کم موده درې ورځې او درې شپې ده.

⑦ زمونہ مذہب تائید دے حدیث نہ ہم کیہی۔ [لا تسافر المرء الا فوق ثلاثة ايام ودليها الا معها زوجها او ذو رحم مصر منها] یہ حدیث کنبی لفظ فوق زائد دی۔ لکہ ﴿قَاهِرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالْأَعْيَانِ وَالْأَمْوَالِ﴾ کنبی لفظ فوق زائد دی۔ اوس بہ حدیث مطلب دا شی۔ چہ ہیخ یوہ بنخہ دے درې ورخې اودرې شپې سفر نہ کوی۔ خود اچہ دے سرہ یاد دے خاوند وی۔ یا ذی رحم محرم وی۔ دا خبرہ منہ۔ چہ بنخې دپارہ دسفر دمودے نہ دکم مسافت دپارہ بغیر د محرم نہ سفر کولو اجازت دی۔ نوچونکہ پہ حدیث کنبی درې ورخې اودرې شپې بنخہ بغیر د محرم نہ د سفر کولو نہ منع شوی۔ دہ۔ پہ دی وجہ د سفر مودہ بہ درې ورخې اودرې شپې وی۔

پہ سمندر کنبی د اوچي رفتار معتبر نہ دی

وَلَا يُعْتَبَرُ وَنَشْتَه اَعْتَابَر فِي ذَالِكْ پە دې بارہ کنبی پَالْتِيْزِي السَّاعِ تگ لره په اوبو کنبی

حل اللغه ① لا يعتبر، اعتبر اعتباراً: معتبر كيدل ⑦ سير: تلل

تسريح ① الاعتباري سيرا الوسط البري في البحر صورت دمسئلے دادی۔ چہ پہ سمندر کنبی کہ پہ کشتی کنبی سفر اوکړې شی۔ نو ددې د حال مناسب بہ اعتبار کول شی۔ یعنی کہ هوا موافق وی۔ مخالف نہ وی۔ نویہ دې کنبی درې ورخو اودرې شپو کنبی چہ سومرہ مسافت کولې شی۔ هغه بہ مودہ د سفر بللے شی۔ لکہ څنگه چہ د غرونو پہ سفر کنبی د درې ورخو اودرې شپو مسافت معتبر دی۔ اگرچہ پہ هواره زمکه کنبی دومرہ مسافت ددې نہ په کمہ مودہ کنبی پوره کیږی۔

توضيح العبارة ① دمتن د عبارت حاصل دادی۔ چہ پہ سمندری سفر کنبی د اوچي رفتار معتبر نہ وی۔ مثلاً یومقام تہ درسیدو دوه لارے وی۔ یود سمندر۔ اودویمہ د اوچي۔ د اوچي پہ لاره کنبی دغه مقام تہ رسیدو دپارہ درې ورخې اود درې شپو مسافت دی۔ اود سمندر پہ لاره د دوو ورخو مسافت دی۔ نوکه یوکس دا مسافت د اوچي پہ لاره پوره کوی۔ نو دہ تہ بہ د مسافر رخصت حاصل وی۔ اوکہ پہ سمندری لار لارو۔ نو د سفر رخصت بہ حاصل نہ وی۔

د قصر مونیخ شرعی حیثیت

وَقَرُصُ الْمَسَافِرِ عِنْدَ نَاقِي كُلِّ صَلَاةٍ الرِّبَايَةِ وَكَغَتَانِ اوفرص د مسافر په هر څلور رکعتہ مونخ کنبی دوه رکعتہ دی۔ وَلَا يَجُوزُ لَهُ الْتِيَادَةُ عَلَيْهِ۔ او جائز نہ دی د لره زیادت په دې باندی

حل اللغه ① رباعية: څلور رکعتہ ⑦ لا يزيد، زاد زیاده (ض): زیاتول

تسريح ① نوبة القصر ① قدوری رحمہ اللہ فرمائی۔ زمونہ پہ نیز څلور رکعتہ مونخ په مسافر دوه رکعتہ فرض دی۔ په دے اضافہ کول جائز نہ دی۔ حاصل دا چہ زمونہ پہ نیز د مسافر په حق کنبی قصر رخصت اسقاط هې۔ یعنی په څلور رکعتہ مونخ کنبی دوه رکعتہ ساقط شوی دی۔ اودوه رکعتہ پاتې دی۔ ①

① ملك الشافعي: -- امام شافعی فرمائی دمسافر په حق کنبی قصر، رخصت ترفیہ، دې۔ او پوره کول افضل دی۔ یعنی دمسافر دسهولت پیش نظر دہ تہ ددو رکعتونو کولو اجازت ورکړې شوې دے۔ گنی په څلور رکعتہ مونخ کنبی په دہ څلور رکعتہ فرض دی۔ او هم څلور رکعتہ کول افضل دی۔ د دے قائل امام محمد رحمہ اللہ هم دی۔ او دا امام مالک رحمہ اللہ هم یو قول دی۔

والله ① دلیل دادی. که مسافر قصر او کړی. او آخری درې رکعته پرېږدی. نود اقامت نه پس نه ددې قضا شته. اونه ددې په پریخودو گناهگار پری. اود قضا نه واجبیدل، اونه گناهگار بدل د دویم شفع د نفلیت علامت دی. نو ثابت شوه. چه په مسافریه څلور رکعته مونځ کښې صرف دوه رکعته واجب دی. ② دویم نقلی دلیل [من مائشة رضائه منها قالت فريحت أي الصلوة ركعتين ركعتين فألبرت صلوة السفر وريدت في الحضرة] صحاري ومسلم حضرت عائشة رضی الله عنها فرمائی. مونځ دوه دوه رکعته فرض شوبدې. نود سفر مونځ (هم په دې حالت) باقی پاتې شو. اود حضر په مانځه کښې اضافه او کړې شوه. ③ [من ابن عباس] قال قال فرض الله الصلوة على لسان نبيكم في الحضرة اربع ركعات وفي السفر ركعتين [ابن عباس] فرمائی. الله تعالی ستاسود رسول په ژبه په حضر کښې څلور رکعته فرض کړل. او په سفر کښې دوه رکعته.

د قصر په ځاني د اتمام حکم

وَأَنْ صَلَّى أَرْبَعًا أَوْ كَ مَسَافِرٍ څلور رکعته او کړل وَقَدْ قَعَدَ فِي الثَّانِيَةِ وَقَدْ أَرَادَ التَّشَهُّدَ. او په دویم رکعت کښ د تشهد په مقدار کیناستو أَجْزَأُ أَثْنَاءَ الرَّكْعَتَيْنِ عَنْ الْقُرْصِ. نو اولنی دوه رکعته به د فرضونه دده دپاره کافی شی وَكَانَتْ الْأُخْرَى بَرَاءً لَهُ نَاقِلَةً. او روستنی دوه رکعته به دده دپاره نقل شی وَأَنْ لَمْ يَقْعُدْ فِي الثَّانِيَةِ وَقَدْ أَرَادَ التَّشَهُّدَ او که په دویم رکعت په قدرد تشهد نې ناسته اونکره فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ په اولنو رکعتونو کښ بَطَلَتْ صَلَاتُهُ. نود ده مونځ باطل شو

حل اللغة ① صلی، صلی صلاة، مونځ کول، دعا کول ② قعد، قعد قعوداً (ن): کیناستل ③ بصیر، صار بصیراً (ض): کیدل ④ بطلت، بطل بطلاً (ن): باطل کیدل

توضیح ① صیورة الركعتین نقلاً بالاتمام ② صورت دمسلم دادې. چه مسافر په ځاني د دوو رکعتونو څلور او کړی. اود تشهد په مقدار په دویم رکعت هم کینی. نو اولنی دوه رکعته فرض او روستنی دوه رکعته نقل شمار له شی.

دلیل ① صاحب د هدايه رحمه الله دسحر په مانځه قیاس کړې دې. یعنی که دسحر نې څلور رکعته او کړل. او په دویم رکعت کیناستو. نو دسحر دوه رکعته فرض به اداشی. البته په سلام کښې د تاخیر په وجه به گناهگاری.

بطان الفریفة بعدم القعود علی الركعتین ② او که دا مسافر په دویم رکعت د تشهد په مقدار کینه ناستو. نود ده مونځ به باطل شی.

دلیل ② دلیل دادې. د فرض ارکان مکمل کیدو نه مخکښې د فرضو سره نقل مخلوط شو. ارکان څکه مکمل نشو. چه قعد آخره رکن دې. هغه نې پریخوده. اود فرض ارکان مکمل کولو نه مخکښې فرض د نفوسره مخلوط کول باطلونکي د مونځ دې. څکه دده مونځ باطل شو.

د قصر شروع کولو مقام

ومن خرج مسافراً او کله چه اوځی مسافر صلی رکعتین نودوه رکعته دے کوی إِذَا هَارَقَ نَبَاتَ المصير کله چه دښار کورونه پرېږدی

حل اللغة ① ① فارق، فارقة: جدا کیدل ② بیوت واحد بیت: کور ③ مصر جمع امصار: ښار ④ صلی، صلی صلاة، مونځ کول

توضیح > ابتداء القصر بالتجاوز من البنيان > سوال دادی. چه دسفر د شروع نه پس قصر کول کله شروع کیږي؟ نو د د حکم دادی. چه کله د آبادی نه بهر اوځی. نو به ده قصر کول واجب شو.

دلیل دادې. چه مسافرکله دخپل وطن د ښار په آبادۍ کښې داخلېږي. نو د اقامت حکم ورسره متعلق کیږي. نو چه ددې آبادۍ نه بهر اوځي. نو د سفر حکم به پورې متعلق کیږي.

⑦ یہ دے سلسلہ کنبی حضرت علیؑ اثر ہم منقول دی۔ [ہو اور ازاہذا الخ قصدا] (خص وائی۔ بانس یا لرگی کوئی تہ۔ حاصل داچہ حضرت علیؑ فرمانیلی دی۔ کہ مونہ دے کوئی نہ ورنڈی تیر شو۔ نو د قصر مونخ بہ کوو۔ ہم ددی تائید د انسؑ حدیث نہ ہم کیری [قال صلیت مم رسول اللہ ﷺ الظہن بالمدينة ادبعا والعصری الخلیفة رکعتین] حضرت انسؑ فرمانی۔ چہ مارسل اللہ ﷺ سرہ بہ مدینہ متورہ کنبی د ماسپخین خلور رکعتہ اوکل او د مازیگر مہ پہ ذوالحلیفہ کنبی دوہ رکعتہ اوکل۔

د افغانيت د هېوادى هند

وَلَا تَزَالُ عَلَى حُكْمِ الْعُلَمَاءِ أَوْ دَسْفِرَ بِهِ حَكْمَهُ هَمِيشَه بَاقِي بَاتَنِي وَي حَتَّى يَتَوَيَّرَ الْإِمَامَةُ فِي بِلَادِ الْوَقْتُ وَيُخْتَصَّ عَشَرُ
يَوْمًا أَفْصَاعُهُ تَرْدُ جِهَهُ بِوِ بِنَارِيَاكَلِي كُنْهِي بِنَخْلَسُ وَرَخِي. يَا دَدِي نَه د زِيَاتُو د قِيَام نَيْت او كُورِي قِيلُومُهُ
الْإِمَامُ نُو لَازِمِيرِي بِه دَه بَانْدِي پوره مونځ كول كَلَامُ تَوِي الْإِمَامَةُ أَقْلُ مِنْ ذَلِكَ.. او كه اقامت نيت نه د
دې نه كم نيت او كړو لَمُ يَتَخَفُو مونځ دي نه پوره كوي

هه اللغة ① لايزال، زال زوالاً (س): باقى پاتې كيدل، نه زائل كيدل ② ينوى، نوى نية (ض): نيت كول ③ بلدة جمع بلاد: ښار

توضیح: اقل مدّة الإقامة* مسئله داده. چه د سفر حکم به هغه وخت باقی پاتې وی. ترکوم چه په یونپار یا کلی کښې د پنځلسو ورځو یا ددې نه زیات د قیام نیت اوکړی. اوچه د پنځلسو ورځو یا ددې نه دزیات قیام نیت اوکړی. نو دسفر حکم به ختم شی. اوداکس به مقیم شمارل شی. اوکه د پنځلسو ورځونه د کمو اوسلو نیت اوکړی. نو زمونږ په نېز به داکس مقیم نه وی. بلکه قصرهونځ به کوی.

دلیل صاحب د ہدایہ رحمہ اللہ فرمائی ہے۔ اقامت دمودے پنخلس ورخې کیدل. دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما اوحضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما دے نقل کری دی. لکه چه مجاهد روایت کری دے (ابن عباس وابن عمر رضی اللہ عنہما) اذ غلبت بلدنا واثارت مسافر فی حرمک ان تعیم بها عسرة عشر یوماً فاکمل الصلوة وان كنت لا تدری متى تغرب فالص (یعنی دعو اور حضرات صحابہ رضی اللہ عنہم فرمائی دی. چه ته کله یو ښار ته داخل شی. په داسې حال کښی چه ته مسافر نی. اوستا اراده د پنخلسو ورخو د قیام وی. نوته مونږ پوره کوه. اوکه تاته دا

(١) أوردته في «سنن الصلاة»، عن أبي حرب بن أبي الأسود أن علياً خرج من البصرة فلعلى الظهر أربعاً فقال أما أنا إذا جاوزنا هذا الموضع فليصلوا الحصى صلواتنا وكعبتين أخرجه ابن أبي شيبة في الصلاة باب من كان يقصر الصلاة رقم ٨١٦٩ ولق رجاله التيموى الآلوسني في الصلاة باب القصر إذا فارق البيوت رقم (٨٣٢)۔

(١) قال الزبلي رحمه الله: أخرجه الطحاوي عنهما قالوا إذا قدمت بلدة وأنت مسافر وفي نفسك أن تقم خمسة عشر يوماً أكمل الصلاة بها وإن كنت لا تدري متى تطعن فاقصرها انتهى نصب الرأية ١٩٠/٢)۔

علم نه وی، چه کله به سفر کوم، نو قصر کوه، صاحب دهدایه فرمائی. د پنځلسو ورځو تحدید دمقدراتو شرعیه څخه دې، اود ورځو تقدیر اوتحدید داسه څیز دې، چه په دې کښې په عقل سره لاره نشی موندې. اوقاعده ده، چه په [مالایعقل] کښې اثر دصحابی رضی الله عنه په منزله دخبر او د حدیث وی، گویا چه ابن عباس او ابن عمر رضی الله عنهما د پنځلسو ورځو تعین د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه اوریدلې دې، نو ځکه بیان کړې نې دې. روایتان فی نية الإقامة فی الصحراء صاحب دهدایه وائی. ① دامام ابوالحسن قدوری رحمته الله د اقامت دپاره دنبار یا قریه قید لگولو کښې دے ته اشاره ده، چه په څنگل کښې د اقامت نیت کول ټیک نه دی، هم دا ظاهر راویت دې. ② اگر چه قاضی ابویوسف رحمته الله فرمائی، که گډبانه (شپونکی) دگیاوه او اوبو په ځانې کښې څیمې اولگوی، اود پنځلسو ورځو ایساریدو نیت اوکړی، نومقیم به شمارلی شی.

بغیرد نیت د قیام نه په پوهځانې کښې د قیام حکم

وَمَنْ دَخَلَ بَلَدًا أَوْ حُوكَ چه داخل شو یو ښار ته وَلَمْ يَنْوِ أَنْ يَقِمَ فِيهِ أَوْ نَيْتَ نِيْ نه وی کړې چه اوسیری به په دې کښې خَمْسَةَ عَشْرَ يَوْمًا پنځلس ورځې وَأَمَّا يَقُولُ عَدَا الْخَرْجِ أَوْ يُعَدُّ عِدَا وَائِي دې چه صبا ته به روانیږم او پس د صبا نه حتّی بقی عَلَى ذَلِكَ سَنِيْنٌ تردې چه باقی پاتې شو په دې حالت کښې کلونه صَلَّى رُكْعَتَيْنِ نو مونځ دې کوی دوه رکعت

هل اللغة ① دخل، دخل دخولاً (ن): داخلیدل ② غدا: صبا (۳) لم ينوی، نوی نية (ض): نیت کول (۴) سنين جمع سنة: كال]

تصريح قصر الصلاة مالم ينو الإقامة په مخکښې مسئله کښې تیر شو، چه د اقامت دپاره پنځلس ورځې د قیام نیت کول ضروری دې، هم په هغې باندې دا مسئله متفرع کوی او فرمائی، که مسافر یوښار ته په دے نیت داخل شی، چه صبا یا بله ورځ به روانیږی، د اقامت دمودے یعنی د پنځلسو ورځو د قیام نیت نې نه وی کړې تردے چه هم په دے نن صبا کښې څو کاله تیر شو، نودے به قصر کوی، مقیم به نشی گنر لی.

دلیل د دلیل دادې، چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه د آذر بانيجان په مقام شپږ میاشتې قیام کړې وو، چونکه حضرت ابن عمر رضی الله عنه په یووخت پنځلس ورځې د قیام نیت نه ووکړې، په دې وجه به هغه د قصر مونځ کولو، هم ددې په شان د نورو صحابو رضی الله عنهم نه نقل دی، لکه د سعد ابن ابی وقاص رضی الله عنه په باره

۱، په زیر بحث مسئله کښې حضرت امام مالک، اوامام شافعی رحمته الله فرمائی، دخلور ورځو د قیام په نیت به مقیم کیږی، د امام شافعی رحمته الله یو قول دادې، که دخلورو ورځونه نې زیات قیام اوکړ، نودے مقیم شو، که نیت اوکړی اوکه اونکړی، حاصل دا چه زمونږ اود امام شافعی رحمته الله په مینځ کښې دوه ځایه اختلاف دې، یواختلاف دا چه دمقیم کیدو دپاره کم از کم د څومره ورځو د قیام نیت ضروری دے؟ ① نو زمونږ په نیز د پنځلسو ورځو په نیت مقیم شمارلې شی، ② او ددوی په نیز د څلورو ورځو په نیت مقیم شمارلې شی، دویم اختلاف دادې، چه د اقامت دپاره زمونږ په نیز اصل نیت شرط دې، زمونږ په نیز به بغیرد اقامت د نیت نه مقیم نه وی، اگر که د پنځلسو ورځونه زیات قیام اوکړی، ③ د امام شافعی رحمته الله په نیز د اقامت دپاره نیت شرط نه دې.

کڻي نقل دی چه دوی د نیشاپور په یو کلی کښي دوه میاشتي قیام کړي وو. اوقصر به نې کولو. دغه شان علقمه بن قیس رضی اللہ عنہ به خوارزم کښي دوه کاله قیام کړي وو. اوقصر مونځ نې کولو.

په دارالحرب کښي د لښکره اقامت د نیت حکم

وَإِذَا دَخَلَ الْعُسْكَرُ فِي أَرْضِ الْحَرْبِ أَوْ كَلَهُ جِهَ اسْلَامِي لِنِسْكَر دَكَافِرَانُو مَلِك تَه دَاخِل شَي قَتَوُوا الْإِقَامَةَ
اودپاتي كيدو نيت او كړي. كَسَمَةُ عَشْرَةِ يَوْمًا د پنځلس ورځو كَمُتِمَ الصَّلَاةُ نُو نه به پوره كوي مونځ

هله اللغة > ① عسکر جمع عساكر: لښکر ② حرب جمع حروب: جنگ

تصريح > عدم اعتبارية الإقامة في دار الحرب للعسكر > چه اسلامي لښکر دارالحرب ته داخل شي. اود پنځلس ورځو د قیام نیت او کړي. نویبام حکم دادې. چه دا اسلامي لښکر د قصر مونځ کوي.
دليله > ځکه چه د اقامت د نیت محل هغه ځانې وي. کوم ځانې کښي چه انسان ته یقيني آرام او امن حاصل وي. اودلته کښي صورت دادې. چه اسلامي لښکر د قرار او فرار په مینځ کښي متردد دې ځکه چه د شکست په صورت کښي به د تیښني لاره اختیاروي. اود فتح په صورت کښي به ایسار پېي. نو د تیښني او پاتي کیدو په حالت کښي دارالحرب د اسلامي لښکر دپاره دارالاقامت نشي گرځیدي. لکه چه په دارالاسلام کښي ځنگل داراقامت نه دې. هم دا وجه ده چه په ځنگل کښي د اقامت نیت معتبر نه دې.

د مسافر دپاره د مقيم د اقتداء حکم

وَإِذَا دَخَلَ الْمَسَافِرُ أَوْ كَلَهُ جِهَ اسْلَامِي لِنِسْكَر دَكَافِرَانُو مَلِك تَه دَاخِل شَي قَتَوُوا الْإِقَامَةَ
سره د باقي والي دوخت نه اَتَمَّ الصَّلَاةُ نُو پوره دي كوي مونځ.

هله اللغة > ① دخل: داخل شي، يعنى اقتدى او كړي ② مسافر: سفر كونكي ③ مقيم: يوځاي حصار ④ اتم، اتم تماماً: پوره كول

تصريح > د ځانې کښ د دوو خبرو حکم بیان شوېدې. یو د مسافر په مقيم پسي د اقتداء کولو حکم. دویم د مقيم په مسافر پسي د اقتداء حکم. اولته صورت په وخت کښي جائز دي. خود وخت وتلونه پس جائز نه دي. اودویم صورت په وخت کښي هم جائز دي. اود وخت نه پس هم صاحب د قدوري رضی اللہ عنہ د اولنی صورت بیانولونه پس فرماني. که مسافر په وخت کښي په مقيم پسي اقتداء اوکړه. يعنى په څلور رکعته مونځ کښي مسافر د مقيم اقتداء اوکړه. نو مسافر به پوره څلور رکعته کوي.
دليله > دليل دادې. چه مسافر دې کس د متابعت التزام کړي دي. اود هغه فرض مونځ څلور رکعته دي. اوڅوک چه د هغه کس د متابعت التزام اوکړي. د چا فريضه چه څلور رکعته وي. نود تابع کيدو په وجه دده فريضه په څلورو رکعتونو بدلېږي. لکه څنگه چه د اقامت په نیت د مسافر فريضه څلور رکعتو کښي بدلېږي.

د مسافر په فوت شوي مونځ کښي په مقيم پسي اقتداء

وَإِنْ دَخَلَ مَعَهُ فِي قَابَةِ أَوْ كَهُ مَسَافِر. مقيم سره په يوفوت شوي مونځ کښي شريك شو لَمْ يَجْزِ صَلَاتُهُ
خَلْفَهُ. نو جائز نه دي مونځ د هغه (مسافر) روسته دده (مقيم) نه

حل اللغة ① دخل، دخل دخولا (ن): داخلیدل ⑦ فائنة: فوت شوې ⑧ لم یجز، جاز جوازا (ن): جائز کیدل

تضريح < عدم جواز اقتداء المسافر بالقيم في الفائنة > مسئله داده. که مسافريه قضا مونخ کښې د مقیم د اقتداء نیت اوکړو. نو دا جائز نه ده.

دلیله < ځکه چه د وخت تیریدو نه پس دمسافر فريضه نه بدلېږي. ځکه چه د فرض مونخ سبب خو وخت دي. او اقتداء چه کوم تغیر کوي. هغه چه د سبب سره متصل شي. نو اثر کوي. او چونکه قضا مونخ کښې سبب یعنی د وخت تیریدو په وجه دا اتصال موجود نشو. په دې وجه دمسافر فرض د دوو رکعتو نه په څلورو رکعتو کښې نه بدلېږي. لکه چه قضا مونخ په نیت د اقامت سره نه بدلېږي. حالانکه نیت د اقامت هم دوه رکعت په څلور رکعت کښې بدلوي.

د مسافر مقیمینو ته د اقامت حکم

وَإِذَا صَلَّى الْمَسَافِرُ بِالْمَقِيمِينَ أَوَكَلَهُمْ مَسَافِرُ مَقِيمِينَ تَهْ مَوْنَحْ كُورِي صَلَّي رُكْعَتَيْنِ نَوْمَوْنَحْ دِي كُورِي دُوهُ رُكْعَتَهُ وَسَلَّمْ. او امام مسافر دے سلام واری وُكْرَأَتْهُمُ الْمُقِيمُونَ صَلَاتَهُمْ. اویا دې مقیم خلق خپل مونخ پوره کړي

حل اللغة ① صلى، صلاة: مونخ کول ⑦ مسافر: سفر کونکې ⑧ سلم، سلم تسليمًا: سلام گرځول، سلام کول ⑨ اتم، اتم اتمامًا: پوره کول

تضريح < صورت دمسئله دادي. که مقیم خلق په مسافر پسې اقتداء اوکړه. نو مسافر دے دوی ته دوه رکعت اوکړي. او قعدے نه پس دے سلام واری. او مقیم خلق دے خپل مونخ پوره کړي.

دلیله < دلیل دادي. چه مقیم مقتدی امام مسافر اوگنرلو. نو په دوو رکعتونو کښې ئې د موافقت التزام کړي وو. او د کوم چه ئې التزام کړي وو. هغه ادا کړي شو. حالانکه د مقیم مقتدی مونخ اوسه پورې نه دے پوره شوې. ددې وجې نه به مقیم مقتدی په باقی دوو رکعتونو کښې منفرد وي. لکه چه د امام د سلام اړولونه پس مسبوق منفرد وي.

مسافر امام دپاره [اتواصلا تعم فانما قوم سفر] وئیل مستحب دي

وَيُسْتَحَبُّ لَهُ أَنْ يَدْعُوَ إِيَّاهُ إِذَا سَلَّمَ. چه كله دے سلام واری اَنْ يَقُولَ هُمْ نَوْمَقْدِيَانُو ته داسې اوواڼي. اَتَوَاصَلَا تَكُم. تاسو خپل مونخ پوره کړي. اَلَا تَأْمُرُ مَسْفَر مَوْنَحْ مَسَافِرِيُو

حل اللغة ① يستحب، استحباب: استعجاب: مستحب کیدل ⑦ سلم، سلم، يسلم تسليمًا: سلام گرځول، سلام کول ⑧ يقول، قال قولًا (ن): وينا کول ⑨ اتوا، اتم اتمامًا: پوره کول [

تضريح < اخبار الإمام للقوم بحاله من السفر > امام که مسافر وي. نو په دوو رکعتونو سلام اړولو نه پس دے مقتديانو ته داسې اوواڼي. تاسو حضرات خپل مونخ پوره کړي. زه مسافر یم.

دلیله < دلیل د ابو داؤد او ترمذی روایت کړې خدیث دے [عن حمران بن حصین رضی الله عنه قال غزوت مع رسول الله ﷺ وشهدت معه الفتح فأتانا بمكة ثمان عشاء ليلة لا يصل إلا ركعتين يقول يا أهل مكة صلوا أربعا فانما قوم سفر] عمران بن حصین رضی الله عنه وائي. چه ما د رسول الله ﷺ سره غزاگانې کړې دي. د نبی کریم ﷺ سره په فتح مکه کښې شریک شوي یم. نبی کریم ﷺ اتلس شپې په مکه کر مه کښې قیام اوکړو. په دې موده کښې ئې په

خلو در رکعتہ مونخ کنیہی صرف دوه رکعتہ کول. او فرمائیل به نی. اے د مکے خلقو تا سوخلور رکعتہ کوی. خه خو مسافریم.

وطن نه په واپس کیدو د اتمام حکم

وَاِذَا دَخَلَ الْمَسَافِرُ مِصْرَهُ اَوْ كَلَّهُ چه مسافر خپل وطن کنیہی داخل شی اَثَمَ الصَّلَاةَ نو پوره مونخ دے کوی وَاِنْ لَمْ يَتَوَّأَلِ الْاِقَامَةَ فَيِهِ. اگرچه په دې کنیہی نی د قیام نیت نه وی کړي

هل اللغة ① دخل، دخل دخولاً (ن) داخلیدل ② مصر جمع امصار: ښار ③ اتم، اتم اتماماً: پوره کول ④ لم ينو، نوى نية (ض): نیت کول ⑤ الاقامة: استوگنه

توضیح: <الإقامة بمجرد الدخول مصره> صورت دمستلي دادې. کله چه مسافر ددرې ورځو مسافت اوکړي. اوسفر مکمل کړي. بیا دے خپل وطن اصلی ته داخل شی. نویه آبادی کنیہی داخلیدو سره مقیم شو. اگرچه داقامت نیت نی نه وی کړي.

دلیل: دلیل دادې. د خدائي رسول ﷺ اود هغوی صحابو به سفر کولو. او دسفرپوره کیدونه پس چه به وطن ته واپس راغلل. نویغیرد اقامت د نیت نه به مقیم کیدل. (۱)

د اقامت وطن په وطن د اقامت سره باطلیری

وَمَنْ كَانَ لَهُ وَطَنٌ اَوْ دِجَا چه یووطن ووَقَانْتَقَلَ عَنْهُ بَيَا دهغې وطن نه دے منتقل شو اَوَسَوَطَنَ غَيْرَهُ. اوددې نه علاوه نی بل خاني وطن جوړکړو اَوْمَسَافَرٍ بَيَا نی سفراوکړو فَدَخَلَ وَطَنَهُ الْاَوَّلَ. اوخپل اولنی وطن ته داخل شو اَوْتَمَّتِ الصَّلَاةَ نومونخ دے نه پوره کوی

هل اللغة ① كان، كان كوناً (ن) کیدل ② فانتقل، انتقلاً: منتقل کیدل، وربدلیدل ③ استوطن، استيطاناً: وطن جوړول ④ فدخل، دخل دخولاً (ن): داخلیدل

توضیح: <الأقامة الثلاثة للوطن> عامو مشانخو د وطن درې قسمونه بیان کړي دی

① وطن اصلی د انسان خپل پیدا نشی خاني دې. یا هغه ښار چه په هغه کنیہی دده اهل و عیال اوسیږي. اوددې نه دمنتقل کیدو اراده نه لری.

② وطن اقامت هغه ښار یا کله دې. چه په هغه کنیہی مسافر د پنځلسو ورځو د قیام اراده کړي وی. ددے دویم نوم وطن د سفرهم دې.

③ وطن سکني هغه ښار دې. چه په هغه کنیہی مسافر د پنځلسو ورځونه کم قیام اراده کړي وی.

قسمي الوطن عندالمحققين: محققینودوطن دوه قسمونه بیان کړي دی. وطن اصلی اووطن اقامت. دے حضراتود وطن سکني اعتبار نه دے کړي. ځکه چه په وطن سکني کنیہی اقامت نه ثابتیری. بلکه دسفرحکم باقی پاتي وی. قاعده داده. چه وطن اصلی په وطن اصلی باطلیری. اونه په وطن اقامت باطلیری. اونه په سفرکولوسره. اووطن داقامت په وطن اقامت په سفراوپه وطن اصلی درې وارو باطلیری.

۱ قال الزيلعي لم أجده شاعداً والمصنف إسناده به على أن المسافر إذا دخل مصره أتم الصلاة وإن لم ينو الإقامة نصب الرأية

دلیلہ دلیل ددے دادی۔ چہ خیزد خیل خان نہ پہ لوئی خیز باطلیہی۔ یا پہ برابر۔ اودا خبرہ منلے شوی دہ۔ چہ پہ وطن اصلی بل خیز پورتنہ نشتنہ۔ نووطن اصلی بہ پہ خیل برابر یعنی پہ وطن اصلی سرہ باطلیہی۔ صورت ددی دا دی۔ چہ دیوکس یو وطن وی۔ ہفہ ددی نہ منتقل شی۔ او بل خانی خیل وطن چور کری۔ نواولنے وطن اصلی باطل شو۔ نوکہ دسفر شرعی نہ پس دے خیل اولنی وطن نہ داخل شی۔ نو مقیم بہ نشی شمار لی۔ بلکہ قصر یہ کوی۔ ہم دغہ وجہ دہ۔ چہ د صاحب شریعت علیہ السلام وطن اصلی مکہ مکرمہ وو۔ خو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم چہ ہجرت اوکرو۔ او مدینہ منورہ تہ نہ تشریف پورو۔ اومدینہ نہ خیل وطن چور کرو۔ نومکہ وطن اصلی پاتی نشو۔ ہم دا وجہ دہ۔ چہ دہجرت نہ پس نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مکہ

مکرمہ تہ تشریف پورلو۔ نو خیل خان نہ مسافر شمارلو۔ اوفرمائیل نہ [اتواصلاکم فانا قوم سفر] (۱) وطن اصلی د وطن اقامت نہ اوچت دی۔ نو پہ وطن اصلی باندی وطن اقامت باطلیہی۔ او وطن اقامت د وطن اقامت برابر دی۔ نووطن اقامت پہ وطن اقامت ہم باطلیہی۔ اووطن اقامت پہ سفر سرہ خکہ باطلیہی۔ چہ سفر د وطن اقامت ضد دی۔ اواقاعدہ دہ چہ خیز پہ خیل ضد سرہ باطلیہی۔ **الاعتراض** اوکہ سوال اوشی۔ چہ سفر خود وطن اصلی ہم ضد دی۔ نووطن اصلی ہم پہ سفر سرہ باطلیدل پکار دی۔ حالانکہ داسے نہ دہ۔

الجواب دوطن اصلی پہ سفر سرہ باطلیدل د اثر پہ وجہ دی۔ خکہ نقل دی۔ چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم غزاگانو دپارہ د مدینہ منورہ نہ وتلو۔ اولرے علاقو تہ بہ نہ تشریف اوپلو۔ خوددی باوجود مدینہ منورہ د ہفوی صلی اللہ علیہ وسلم وطن اصلی وو۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم چہ بہ کلہ د سفر نہ واپس تشریف راورو۔ نو د اقامت نیت بہ نہ کولو۔ کہ وطن اصلی پہ سفر سرہ باطلیدلو۔ نو پہ واپس بہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د اقامت نیت ضرور کولو۔

پہ دوو ہارونو کنبی د اقامت د نیت حکم

وَإِذَا تَوَلَّى الْمَسَافِرُ أَوْ هَرَكَلَهُ چہ مسافر نیت اوکری۔ **أَنْ يُقِيمَ بِمَكَّةَ وَمَنْ حَمَسَةَ عَشْرَ يَوْمًا** پہ مکہ او منی کنبی د پنخلسو ورخو د اقامت **لَمْ يُقِمِ الصَّلَاةَ** پورہ مونخ بہ نہ کوی

هل اللغة ① نوی، نوی نیت (ض): نیت کول ② ان یقیم، اقام اقامہ: حصاریدل، قیام کول

تخارج صورت دمستلے دادی۔ چہ مسافر پہ داسی دوو خایونو کنبی د پنخلسو ورخو د پاتی کیدو نیت اوکری۔ چہ پہ دی کنبی یو ہم مستقل نہ وی۔ مثلاً دا چہ پہ مکہ اومنی کنبی د اقامت نیت اوکری، نو دے بہ مقیم نہ وی۔ اومونخ بہ قصر کوی۔

دلیلہ عدم اعتبار نیت الإقامة فی موضعین خکہ چہ پہ دوو خایونو کنبی د نیت معتبر کیدل ددی خبرے مقتضی دی۔ چہ د دوو نہ پہ زیاتو خایونو کنبی ہم نیت معتبر شی۔ گنی ترجیح بلا مرجع پہ لازمیری۔ اود مسافر پہ دیرو خایونو کنبی د قیام نیت کول ممتنع دی۔ خکہ چہ سفر پہ گنرو خایونو کنبی د قیام کولو نہ خالی نہ وی۔ بلکہ پہ دیرو خایونو کنبی قیام کول ضروری وی۔ نوکہ پہ گنرو خایونو کنبی د اقامت د نیت اعتبار اوکری شی۔ نو ددی مطلب بہ دا وی۔ چہ سر پہ کلہ ہم مسافر نہ وی۔

۱ قال الزیلعی رحمہ اللہ بشہد لہ حدیث انس رضی اللہ عنہ خرجنا مع النبی صلی اللہ علیہ وسلم من المینة إلى مكة فكان يصي ركعتين ركعتين حتى رجعا إلى المدينة قبل كم اقمتم بمكة قال أمنا ما عشرين أخرجه البخاري في تقصير الصلاة باب ۱، رقم ۱۰۸۱ ومسلم في صلاة المسافرين وقصرها رقم ۱۵ وأبو داود في صلاة السفر باب ۱۰ رقم ۱۲۳۳ والترمذي في الجمعة باب ۴۰ رقم ۵۴۸ والنسائي في السنن الكبرى (۱/۵۸۷) رقم ۱۹۱۰ وابن ماجه في الإقامة باب ۷۶ رقم ۱۰۷۷ وأحمد في المسند (۳/۲۸۲)۔

صحة اعتبار الإمامة في موضع العبث او که صورت دا شی چه په دوو ځایونو کېښې د پنځلسو ورځو د اقامت نیت اوکړی او په دې دواړو کېښې یو متعین ځانې کېښې د شپې تیرولو نیت اوکړی. نو دا نیت به معتبر وی. اوس که دا سرې مخکېښې هغه ځانې ته لارو کوم ځانې کېښې نې چې نه د ورځې تیرولو نیت وی. نو دې به مقیم نه وی. او که اول هغه ځانې ته لارو کوم ځانې کېښې نې چې نه د شپې تیرولو اراده کړې وی. نو دې کلي ته داخلیدلو سره به مقیم شی. بیا به هغه کلي طرف ته په تلو باندې مسافر نه وی کوم ځانې کېښې چې نه د ورځې تیرولو نیت کړې وی. ځکه چې د سرې اقامت د شپې تیرولو ځانې طرف ته منسوب کیږي، تاسو او گورنې چې کوم سرې په بازار کېښې کاروبار کوی که دده نه تپوس اوکړې شی چې دې وخت ته کوم ځانې کېښې اوسېږي، نو دې به د هغې محله پته ښائی کوم ځانې کېښې چې دې شپه تیره وی.

وَالْجَمْعُ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ لِلْمَسَافِرِ أَوْ جَمْعُ كَوْلٍ بِمِنْخٍ دُوْ مَوْخُوْنُو كُنْشِي د مسافر دپاره جائز دی بِجَوَازٍ فَعْلًا وَلَا يَجُوزُ وَقْتًا په اعتبار د فعل سره او جائز نه دی په اعتبار د وخت سره وَتَجُوزُ الصَّلَاةُ فِي السَّفِينَةِ قَاعًا عَلَى كُلِّ حَالٍ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ وَعِنْدَهُمَا لَا تَجُوزُ إِلَّا لَعَدَاوٍ جائز دې مونغ کول په کشتی کېښې په ناستې سره په هر حال کېښې په نزد دامام ابوحنيفه رحمه الله اود امام ابویوسف او امام احمد رحمهما الله په نزد جائز نه دې مگر د عذر د وجې نه.

تفصيح: دا باب د سفر د مونغ په بيان کېښې دې د سفر په مسائلو کېښې يوه مسئله دا هم ده چې مسافر په حالت د سفر کېښې دوه مونغونه په يو ځانې ادا کولې شی خو بيا په دې کېښې اختلاف دې چې دا جمع کول به حقيقي وی او که صوري.

صوري الجمع: جمع حقيقي دې ته وائی چې يو مونغ په خپل وخت کېښې اوکړی اود بل وخت مونغ هم په دغه وخت کېښې اوکړی. په خپل وخت کېښې يې اونکړی او جمع صوري دې ته وائی چې اولنې مونغ بېخي په آخری وخت کېښې اوکړی او دويم مونغ په اولنې وخت کېښې اوکړی مثلاً د ماښام مونغ دومره روستو کړی چې آخری وخت شی. نو ادا نې کړی او چې کله د دې نه فارغ شی د ماسخوتن وخت ورپسې داخل شی. نو د ماسخوتن مونغ په اولنې وخت کېښې اوکړی. په دې صورت کېښې هريو مونغ په خپل خپل وخت کېښې اوشو. صرف په وخت کېښې دننه تقديم او تاخير اوشو.

مسلك الحنفية: صاحبين او امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائی چې جمع صوري جائز ده او جمع حقيقي جائز نه ده.

① **«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»** قرآنی آیت دې **«إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا»** په دې کېښې الله تعالی فرمائیلی دی چې مونغ په مسلمانانو په خپل وخت کېښې فرض شوې دې. د دې آیت نه د مونغ په خپل وخت کېښې د ادا کولو فرضیت معلومېږي.

② **«عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ إِذَا عَجَلَ عَلَيْهِ السَّفَرُ يُؤَخِّرُ الظُّهْرَ إِلَى أَوَّلِ وَقْتِ الْعَصْرِ فَيُجْمَعُ»**

بينهما ويؤخر المغرب حتى يجمع بينهما وبين العشاء حين يغيب الشفق (۱)

حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دي دوی دنی کریم صلی الله علیه و آله نه روايت کوی چې کله به دوی په سفر کښې په تلوار وو. نو د ماسپڅین مونځ به یې د مازیگر اول وخت ته روستو کړو. اویا به یې دواړه په یوځای او کړو. اود ماشام مونځ به یې روستو کړو نو دا اود ماسخوتن مونځ به یې په یوځای او کړو چې شفق (سورخ) به ختمه شوه. د دې حدیث نه هم معلومېږي چې نبی کریم صلی الله علیه و آله به هر مونځ په خپل وخت کښې کولو. البته به یو مونځ به یې په آخر وخت کښې او کړو او بل به یې په اول وخت کښې او کړو.

د سفر د مونځ په حضر کښې او ددې په عکس

وَمَنْ قَاتَلَهُ صَلَاةً فِي السَّفَرِ أَوْ جَاءَ نَهْجًا فِي الْقَضَاءِ فِي الْحَضَرِ رَكَعَتَيْنِ. نُوْ بِهِ
حَضَرَ كُنْ بِه دوه رَكَعَتَه قضا راوړي وَمَنْ قَاتَلَهُ صَلَاةً فِي الْحَضَرِ أَوْ جَاءَ نَهْجًا بِه حضر كُنْ بِه مونځ
فَوْتَ شَي قَضَاهَا فِي السَّفَرِ أُرْغَبَانُو ددې به په سفر کښې څلور رَكَعَتَه قضا راوړي

بطل اللغة ① فائنه، فات فوتا (ن): فوت كيدل ② قضاها، قضى يقضى قضاء (ض): قضا كول،
أداكول ③ عدم: نشت كيدل

تصريح < حكم فائنه السفر في العصر وعكسه > صورت د مسئلې داده چې د سفر په حالت کښې که څلور رَكَعَتيز مونځ فوت شي. او په حضر کښې یې د هغې قضا راوړل اوغوښتل. نو دوه رَكَعَتَه د قضا راوړي. اود حضر په زمانه کښې که څلور رَكَعَتيز مونځ فوت شي. بیا د سفر په حالت کښې یې د هغې قضا راوړل اوغوښتل. نو څلور رَكَعَتو قضا به راوړي.

دليل < دليل دادې > چه قضاء د ادا موافق واجب وی. يعنی په کوم سړی چه ادا څلور رَكَعَتَه واجب شول. نو د قضا هم څلور رَكَعَتَه کوي. او په چاچه دوه رَكَعَتَه ادا واجب شي. په ده باندې به قضا هم دوه رَكَعَتَه واجب وی.

اعتبار اخر الوقت < په ادا کښې د وخت آخر معتبر دي. د آخری وخت نه مراد مقدار د تحریم دي. مثلاً که د ماسپڅین په اول وخت کښې مقيم وو. بیا د وخت ختمیدلو نه مخکښې د سفر دپاره اووتلو. اود آبادی نه هغه وخت بهر شو. چه وخت صرف د یو رَكَعَت یا کم باقی وو. نو په ده باندې به دوه رَكَعَتَه قضا واجب وی. ځکه چه په آخری وخت کښې د مسافر شو. او هم دا معتبر دي. او په ادا کښې د وخت آخر ځکه معتبر دے چه په وخت کښې دننه د ادا کولو په صورت کښې د مونځ د وجوب په سببیت کښې آخری وخت معتبر دي.

الاعتراض < په دے ځانې کښې یو اعتراض کیدے شي. هغه دا چه زمونږ کلام په قضا مونځ کښې دي. او مونځ چه کله دخپل وخت نه فوت شي. نو د اصول فقه د بیان مطابق پوره وخت د مونځ سبب وی. نه دا چه آخری جزء.

الجواب < بعضے مشاخر به نیز د مونځ فوت کیدو په صورت کښې د وخت آخری جزء سبب وی. ممکنه ده چه مصنف د هدایه هم دا اختیار کړی وی.

(۱) مسلم باب جواز الجمع بين الصلوتين في السفر -

په قصر کښې د نافرمان او ناهمدار برابري

وَالْعَاصِي وَالْمُطِيعُ فِي السَّفَرِ اَوْ حَوْلَ مَا فِيهِ سَفَرُ كُنْزِي فَرْمَانِدَارَوِي اوكه نافرمان فِي الرَّحْصَةِ سَوَاءً (دواړه) په رخصت كښې برابري دي

هل اللغة > ① عاصي: گناهكار، نافرمان ② مطيع: حكم منونكي

توضيح > الأقسام الثلاثة للسفر > د فقهاؤ د بيان مطابق د سفر درې قسمونه دي ① سفر طاعت لكه حج او جهاد، ② مباح سفر لكه سفر د تجارت

③ سفر د معصيت لكه د ډاكې اچولو دپاره سفر كول يا دښخې بغير د محرم نه حج دپاره سفر كول، په دې سفر كښې هم د قصر كولو رخصت شته (١)

الدليلان للاحاف > ④ زمونږ دليل د نصوصو اطلاق دي. يعنې په كومو نصوصو كښې چه رخصت راغلې دي. هغه على الاطلاق هر مسافر ته شامل دي. مثلاً الله تعالى فرمانيلى دي > قَن كَانَ مِنْكُمْ مُرِيحًا

أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ > تېبى فرمانيلى دي > (فرض المسافر ركعتان) په بل خانې كښې ارشاد دي. > [يسمى المقيم يوماً وليدة والمسافر ثلاثة أيام ولياتها] په دې نصوصو كښې د مطيع او عاصي هيڅ تفصيل

نشته. بلكه هر مسافر ته شامل دي. خواه كه په خپل سفر كښې مطيع وي يا عاصي.

⑤ نفس سفر معصيت نه دي. ځكه چه سفر نوم د د مسافت قطع كولو، او په دې معنې كښې هيڅ معصيت نشته. معصيت خو هغه دي. چه كوم د مسافت قطع كولو نه پس وي. مثلاً ډاكه اچول يا غلا

كول يا نور څه معصيت، چه د سفر په دوران كښې كيږي. لكه د غلام تېښتيدل، نوهركله چه نفس سفر معصيت نه دي. نو د دې سره رخصت متعلق كيدلى ولى والله اعلم

د جمعي د مونځ بيان

بَابُ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ

ترجمه > (دا) باب د جمعي د مانځه په بيان كښې دي.

توضيح > الربط بما قبله > دا باب د مخكښې باب مناسب دي. ځكه چه په دواړو كښې تصنيف دي. البته په قصر كښې د سفر په وجه سره نيموالې شوې دي. او په جمعه كښې د خطبه په واسطه سره ، خوچونكه

سفر هر رباغى مونځ لرى نيمونكي دي. او دجمعي خطبه صرف د ماسپخين مونځ نيموى . ددې وجهي سفر د هر رباغى مونځ نيمولو ته عام شو. او خطبه صرف د ماسپخين مونځ نيمولو ته خاص ده. او د

خاص ذكر چونكه د عام نه پس وي . په دې وجه د سفر د مونځ نه پس د جمعي د مونځ ذكر شو.

وجه تسميتها > جمعي ته جمعه ځكه واتى. چه خلق په دې ورځ كښې راجمع كيږي.

الحوادث في الجمعة > ① جمعه د اجتماع نه ده. لكه څنگه چه فرقت د افتراق نه دي. لفظ دجمعي په ضمه د ميم دي. او په سكون سره هم ونيلل شوې دي. ② بعضي حضراتو د ميم په فتحه سره هم نقل كړې دي.

(١) ملك الشافعي :- اولنى دوه قسمونه په اتفاق سره د رخصت سبب دي. او دريم قسم زمونږ په رخصت سبب دي. په زير بحث مسئله كښې دامام شافعي رحمه الله په رخصت سبب نه دي.

تاریخ لُحْیَةِ الْجَمْعَةِ > کله چه نبی ﷺ د مکه نه هجرت اوکړلو. او مدینه منوره طرف ته نې تشریف یوړلو. نو هغوی په قبا کېنې دننه د عمرو بن عوف رضی اللہ عنہ په محله کېنې خوارلس شپې قیام کړې وو. هم په دې دوران کېنې هغوی ﷺ د یو جومات بنیاد کیځودو. چه ورته په اسلام کېنې د ټولو نه اولنې جومات ونیلے شی. چه قران حکیم ترے نه په ﴿لِکَسْبِ اَیْسَ عَلَی النَّفْوٰی﴾ (الایة) سره تعبیر کړې دې. بیسا کله چه نبی ﷺ د قبا نه د مدینه په طرف د جمعې په ورځ روان شو. نو په لاره کېنې د سالم بن عوف په محله کېنې د جمعې د مانځه وخت راغې. نو نبی ﷺ د سورلۍ نه راکوز شو. په دے جومات کېنې نې د جمعې مونځ اداکړو. او دا د خوږ په مینځ کېنې دې. دا په اسلام کېنې د ټولو نه اولنې اداکړې شوې جمعه وه. په دے جمعه کېنې په سوونو مسلمانان شریک شول. په اسلام کېنې د ټولو نه د اولنې جمعې، او خطبے پوره تفصیل اصح السیر، سیرت مصطفی شرح سیر کبیر کېنې او گوړی.

الشروط المتعلقة بالمصلي لُحْیَةِ الْجَمْعَةِ > د جمعې د فرضیت دولس شرطونه دی. شپږ شرطونه خو داسې دی. چه د هغې د ذات په مونځگذار کېنې وجود ضروری دې. ① آزاد وی. په غلام جمعه فرض نه ده ② سړې وی. په ښځه فرض نه ده ③ مقیم وی. په مسافر فرض نه ده ④ تندرست وی. یعنی داسې بیمار نه وی چه په جمعه کېنې شرکت د تکلیف سبب وی ⑤ د پښو سلامتیا ⑥ د سترگو سلامتیا، په شل او نایینا باندې فرض نه ده.

الشروط المتعلقة بذات المصلي > شپږ شرطونه داسې دی. چه د هغې تعلق د مونځ کونکي د ذات سره نه دې. ① ښار ② جومات ③ بادشاه ④ وخت ⑤ خطبه ⑥ عام اجازت
د جمعې د صحت شرطونه

لَا تَصِحُّ الْجُمُعَةُ إِلَّا فِي مَقَرٍّ جَامِعٍ أَوْ فِي مَضَلٍّ أَلِيٍّ جُمُعَةٍ نَهَ صَحِيحٌ كِبَرِيٌّ مَكْرَهٌ فِي جَامِعٍ ښار کېنې یا دښار په فناء کېنې وَلَا تَجُوزُ فِي الْقَرْيَةِ أَوْ جُمُعَةٍ فِي كَلْبِي جَانِزَنَهْ ده

هَلِ الْمَقَرُّ ① لا تصح، صح صحیحاً (ض): صحیح کیدل ② مصر جمع امصار: ښار ③ لا تجوز، جاز جوازاً (ن): جائز کیدل ④ قري واحد قرية: کلي

تَضَرُّعٌ > صلاة الجمعة في القرية > صورت دمسئله دادي. چه د جمعې مونځ په ښار او په فناء دښار دواړو ځایونو کېنې جائز دې. البته په کلی کېنې جائز نه دې. (١)

دليله > دليل دښي ﷺ قول [لا الجمعة ولا التشریق] (٢) حديث دې. یعنی د جمعې مونځ، تکبيرات تشریق، وړوکي اختر، او لوی اختر صرف په ښار کېنې جائز دې. دا قول علامه مرغینانی رحمته اللہ علیہ دښي ﷺ قول گنلې دې. خو صحیح خبره داده. چه دا دښي ﷺ قول نه دې. بلکه د حضرت علی رضی اللہ عنہ قول دے لکه

١، امام مالک او امام شافعی رحمتهما اللہ علیہما په کلی کېنې هم د جمعې د جواز قائلین دی. امام شافعی رحمته اللہ علیہ فرمانی دی. چه په کوم کلی کېنې څلویښت آزاد مقیم خلق آباد وی. د خانه بدوشو پشان دگرمۍ اویځنۍ په موسم کېنې کله نه اوړی. نو په دوی په جمعه فرض وي.

٢، قال الزهلي رحمته اللہ علیہ غریب مرلو عواما وجدته موقوفا علی علی رضی اللہ عنہ ورواه عبدالرزاق. واهن ابی شبة فی الصلاة باب من قال لا جمعة ولا تشریق إلا فی مصر جامع رقم ٥٠٦٠ (٤٣٩/١)۔

ځنگه چه صاحب د فتح القدير ليکلی دی. چه ابن ابی شيبه دا قول په حضرت علي عليه السلام باندې موقوف کړې دي.

شرائط د صحت ادا، رومي شرط سلطان دي

وَلَا يَجُوزُ إِقَامَتُهَا إِلَّا لِلْسلطانِ او جمعهُ قائلو جائز نه دی. مگر د خليفه دپاره اُولَيْسَ أَمْرَةُ السُّلطانِ ياد هغه چا دپاره چې خليفه ورته اجازت ورکړې وي.

هل اللغة ① لا تجوز، جاز جوازا (ن): جائز کيدل ② اقامة: قائم کول ③ امره، امر امرا (ن): حکم ورکول

تصريح ④ شرطية الإمام لإقامة الجمعة ① د جمعې ادا کولو دپاره د سلطان وجود هم شرط دي. سلطان هغه والی وي. چه دده نه پورته بل والی نه وي. لکه خليفه يا هغه سړي چه هغه ته سلطان حکم او اجازت ورکړې وي. لکه امير، قاضي يا خطيب، په دې شرط چه دوی ته د جمعې قائلولو اجازت وي. (١)
 دليله ⑤ دليل دادې. چه جمعهُ يو عظيم جماعت سره ادا کول شى. ځکه چه دا جامع الجماعات دي. او حال دادې. چه کله په وړاندې کيدو کښې جگړه پېښېږي. ⑥ يو وائی چه زه به امامت کوم. او بل وائی چه زه به امامت کوم. ⑦ او کله په وړاندې کولو کښې هم جگړه واقع کيږي. يوه ډله وائی چه مونږ فلائکې بزرگ امام کوو. او دويمه ډله وائی چه نه، بلکه فلائکې به امام کوو. او کله د تقديم او د تقدم نه علاوه په بله خبره کښې جگړه پېښېږي. ⑧ مثلاً څه خلق وائی چه زمونږ په جومات کښې د جمعې ادا کړې شى. ⑨ او د څه خلقو رائي ددې خلاف وي. څه وائی چه زر دے ادا کړې شى. او څه روستو کول غواړي. نود مجمع عظيم په دے اختلاف سره شيطان ته د فتنې اچولو ښه موقع ملاويږي. په دې وجه مونږ وايو. چه د جمعې ادا کولو دپاره د خليفه يا دده نائب وجود ضروري دي. خليفه که عادل وي او که ظالم،

د جمعې د مانعې دپاره د وخت شرطيت

وَمِنْ شَرَايِطِهَا الْوَقْتُ او د جمعې په شرائطو کښې يو وخت دي قَتَصِيرُ فِي وَقْتِ الظُّهُوس جمعهُ به د ماسپڅين په وخت کښې صحيح کيږي وَلَا تَصِيرُ بَعْدَهُ او د ماسپڅين د وخت نه پس به نه صحيح کيږي

هل اللغة ① فتنص، صح، صحيحاً (ض): صحيح کيدل

تصريح ② شرطية الوقت للجمعة ③ د جمعې د شرائطو نه وخت هم دي. يعنى د جمعې مونځ د ماسپڅين په وخت کښې صحيح دي.

دلالت ④ دليل دادے چه نبی ﷺ مصعب بن عمير رضي الله عنه کله مدينه منوره ته اوليگلو. نو فرمايلى ئې وو! اذا مات الشمس فصل بالناس الجمعة يعنى هر کله چه نمر زانله شى. نو خلقو ته د جمعې مونځ اوکړه. د

١ حضرت امام شافعي رحمته الله فرماني چه د جمعې ادا کولو دپاره د سلطان يا دده د نائب کيدل شرط نه دی. (عنايه)

دلیلہ کہ ہم پہ دے توارث واروان دی، یعنی د بزرگانو نہ نسل پہ نسل ہم دغہ شان راتلل منقول دی۔^(۱)
حکم الجلسۃ بین الخطبتین > دا قعدہ شرط نہ دہ، بلکہ د استراحت دپارہ دہ۔^(۲)

دلیلہ > دلیل د جابرین سمرہ رضی اللہ عنہما حدیث دے [ان النبی ﷺ کان یخطب قائماً علی طائفة واحدة فلما اس جملها علیبتین یجلس بینھما جلساً] یعنی نبی ﷺ بہ پہ ولارہ یوہ خطبہ وئیلہ ، هرکله چہ ہنوی بودا توب تہ اورسیدل .
نوبی ﷺ بہ دوه خطبے وئیلے پہ دے دوارو کنبی بہ نہی جلسہ کولہ دے نہ معلومہ شوہ چہ پہ یوہ خطبہ باندی اکتفاء کول جائز دی۔

پہ خطبہ کنبی د قیام حکم

وَيَخْطُبُ قَائِمًا عَلَى طَهَارَةٍ أَوْ خُطْبَةٍ دے پہ طہارت سرہ پہ ولارہ وائی
هل اللغة > ① یخطب، خطب، خطبہ : تقریر کول، وعظ کول، د حاضرین پہ ورائدی خطبہ لوستل
② قائماً: پہ ولارہ

تخریج > حکم القیام فی الخطبہ > ① صاحب د قدوری رحمہ اللہ فرمائی، چہ خطبہ دے پہ ولارہ پہ طہارت سرہ
اوروئیلے شی، پہ خطبہ کنبی قیام زمونہ پہ نیز سنت دی
دلیلہ > د قیام فی الخطبہ دپارہ دلیل دا حدیث دی عَنْ ابْنِ عَزْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ قَائِمًا ثُمَّ يَقْعُدُ ثُمَّ يَقُومُ كَمَا تَقَعَّلُونَ الْآنَ^(۳)

پہ خطبہ کنبی پہ ذکر باندی د اکتفاء حکم

فَإِنْ أَقْتَصَرَ عَلَى ذِكْرِ اللَّهِ كَخَطِيبٍ بِه ذَكَرَ اللَّهُ بَانْدِي اکتفاء وکرہ جَا زَعَنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رحمہ اللہ
نود ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ نیز جائز دہ

هل اللغة > ① اقتصر، اقتصر اقتصاراً: قصر کول ② جاز، جاز جوازاً (ن): جائز کیدل

تخریج > فقوا الخطبہ > دخطبہ پہ مقدار کنبی پہ خبلہ د احنافو عالمانو رحمہم اللہ اختلاف دی۔ ① دامام اعظم
ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ نیز کہ دخطبے پہ ارادہ صرف "الحمد لله" اووائی یا "سبحان الله" اووائی، یا لا اله الا
الله" اووائی، نو جائز دہ، او کہ د انتوشی پہ وجہ خطیب "الحمد لله" اووائی یا د تعجب پہ وجہ "سبحان
الله" اووائی، نو پہ اتفاق سرہ خطبہ جائز نہ دہ۔^(۴)

① وخرجت للفصل بين الخطبتين في ،، سنن الصلاة عن سناك قال اتاني جابر بن ستره ان رسول الله صلى الله عليه وسلم
كان يخطب قائماً ثم يجلس ثم يقوم فيخطب قائماً فمن ثلثا الله كان يخطب جالساً فقد كذب فقد والله منبت منه أكثر من
ألفي صلاة مسلم في الجمعة باب ذكر الخطبتين قبل الصلاة وما ليهما من الجلسة رقم (۲۲۷۲)۔
② پہ دے مسئلہ کنبی دا قعدہ دامام شافعی رحمہ اللہ پہ نیز شرط دہ، تردے چہ ددوی پہ نیز پہ یوہ خطبہ باندی
اکتفاء کول جائز نہ دی۔

③ رواه البخاري في الجمعة باب الخطبة قائماً رقم (۸۶۹)۔

④ القول الراجح هو قول أبي حنيفة رحمہ اللہ کذا في رد المحتار (۵۹۸۱۱) والهندية (۱۶۶۱۱) نقلاً عن القول الراجح
(۱۲۷۱۱)۔

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» ① امام ابوحنيفه رحمته الله دليل د باری تعالیٰ قول «فَأَسْأَلُ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ» ② (الآية) په دې طریقه چه دتولو مفسرینو رحمته الله په نیز د ذکر الله نه خطبه مراد ده. او په دې کسبې دقلیل اوکثیر څه تفصیل هم نشته. دے نه ثابت شو. چه مطلقاً به په ذکر الله سره خواه که قلیل وی او که کثیر واجبه خطبه ادا شی.

③ دحضرت عثمان رضی الله عنه حال مروی دی. دخلیفه جوړیدلو نه پس چه کله په ورومیی خل دجمعې اداکولو دپاره منبر ته اوخلو او الحمد لله ئې اووئبله. نو ددوی ژبه بنده شوه. دوی د منبر نه راکوز شول. اوخلغو ته ئې دجمعې مونځ اوکړو. (۱) په دغه وخت صحابه عالمان هم موجود وو. خو چا هم دحضرت عثمان رضی الله عنه په دے فعل باندې نکیر او نه اوکړلو. نو د صحابو رضی الله عنهم د سکوتی اجماع نه هم ثابت شو. چه د الله په ذکر باندې اکتفاء کولوسره خطبه جائز ده.

④ هم دغه وجه ده. چه نبی صلی الله علیه و آله هغه سړی ته چاچه [من یطعم الله ورسوله فقد رشد ومن یعصهما فقد هوی] اوئبل. [بئس الخطیب انت] فرمائلی وو. اوگوری په دومره مقدار کلام کولوسره ئې ده ته خطیب اووئبلې. دے نه معلومه شوه. چه دخطبه دپاره طویل ذکر ضروری نه دی. (فتح القدین)

وَقَالَ: لَا يَدْ مِنْ ذِكْرِ طَوِيلٍ يُهْمِي خُطْبَةُ أَوْصَابِينِ رحمته الله فرمائلی دی. چې طویل ذکر چې هغې ته خطبه وئیلے شی، ضروری دی

تصريح صاحبین رحمته الله فرمائی چه دومره قدرې اوږدوالی ضروری دی. چه عادتاً عرفاً ورته خطبه وئیلے شی.

الأقوال الثلاثة في الغيبة المتعارفة ① متعارفه خطبه داده. چه خطیب د الله حمد بیان کړی. په رسول صلی الله علیه و آله باندې درود اوواټی. اودتولو مسلمانانو دپاره دخیر دعا. اوکړی.

② دامام کرخی رحمته الله په نیز د متعارف خطبه مقدار درې آیاتونه دی.

③ اود بعضو په نیز د تشهد مقدار دی. یعنی دالتحیات "نه د عیده ورسوله" پورې.

دليلها ④ دصاحبینو رحمته الله دليل دادې. چه واجب څو هغه دې. چه ورته خطبه اووئبلے شی. او "الحمد لله" وئیل یا "سبحان الله" وئیل یا "لا اله الا الله" وئیل، ددې نوم خطبه نه دې. که خطیب صرف داکلمه اوواټی. نوواجب خطبه ادا نشوه.

الجواب عنه ⑤ خودا قول چه لفظ د "الحمد لله" ته عرفاً خطبه نشی وئیلې. بیشکه دے ته عرفاً خطبه نشی وئیلې. خو لفظ ورته خطبه وئیلے شی.

قَالَ خُطْبٌ قَاعِدًا أَوْ غَيْرَ طَهَارَةٍ جَازًا ⑥ که په ناسته نی خطبه او وئبله، یا بغیر د طهارت نه. نوهم جائز دی ویکړه خودا مکروه دی

تصريح ⑦ گراهیه الغيبة قاعداً ومعدلاً ⑧ ابوالحسین قدوری رحمته الله فرمائی که خطبه ئې په ناسته بغیر د طهارت نه اووئبله. نوجائز ده. خومکروه ده. جائز دے وچه ده. چه مقصود دخطبه یعنی وعظ او تذکیر حاصل شو.

① قال الزيلعي رحمته الله غريب واشهر في الكتب أنه لال على المنبر الحمد لله فربح عليه فقال إن أبا بكر وعمر رضی الله عنهم كانا بعدان لهذا المكان مقالاً لأنكم إلى إمام فعال أوج منكم إلى إمام قوال، نصب الراية، ٢/٢٠٥.

دليلة او په ناسته خټبه ورکول مکروه په دې وجه دي. چه د توارث خلاف ده. او بغير د طهارته په دې وجه مکروه ده. چه په دې صورت کښې د مونځ او خطبه په منځ کښې فصل راځي. ځکه چه بغيرد طهارته د خطبه ورکولو په صورت کښې به د خطبه نه پس طهارت حاصلوي. بيا به مونځ شروع کوي. دغه شان به يقيناً فصل راځي.

د جمعې دپاره دجماعت شرطيت

وَمِنْ شَرَايِطِهَا الْجَمَاعَةُ اَوْ جُمُعُهُ شَرَانِطُ كُنْهِي جَمَاعَتِ دې وَأَقْلَهُمْ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ثَلَاثُ يَوْمٍ الْإِسَاءِ اَوْ دَامَام اَبُو حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په نيز تعداد د جماعت د امام نه سوا درې سړي دي وَكَالَا: الثَّانِي يَوْمِي الْإِسَاءِ اَوْ صَاحِبِيْنَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرماني. چې د امام نه علاوه دوه سړي دي

هَلِ اللَّفْظُ < اقل: > كم ⑦ ثلاث: درې ⑧ سوي: علاوه

تسريح < المذهبان في كم ينفذ بهم الجماعة وفق قول صاحب القدوري > جماعت په اتفاق سره د جمعې دپاره شرط دي. البته دافرادو په تعداد کښې اختلاف دي. ① د امام ابوحنيفه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په نيز د امام نه علاوه کم از کم درې سړي ضروري دي. هم دا د امام زفر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قول دي. ② او د صاحبنو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په نيز د امام نه علاوه کم از کم درې سړي ضروري دي. دا قول د صاحب قدوري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د بيان مطابق دي.

نظر صاحب الهداية في الملكن < علامه مرغيناني رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرماني دي. چه رشتيا خبره داده. چه د امام نه علاوه د دوو مقتديانو وجود فقط د امام ابويوسف رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قول دي. او پاتې شو امام محمد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نود دوي قول د امام صاحب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د قول موافق دي. د علامه مرغيناني د بيان مطابق حاصل دا شو. چه د طرفينو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په نيز د جمعې دجماعت دپاره د امام نه علاوه درې سړي شرط دي ③. او د امام ابويوسف رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په نيز د امام نه علاوه دوه سړي هم كافي دي.

دلائل فوطية الجماعة < ④ د جمعې دپاره جماعت ځکه شرط دي. چه جُمُعَة د جماعت نه مشتق ده. نو جُمُعَة بغير د جماعت نه نه متحقق كيږي. لکه ضارب چه د ضرب نه مشتق دي. نو ضارب بغير د ضرب نه نه متحقق كيږي.

⑤ بيشكه جُمُعَة د اجتماع په معنی دلالت کوي. خو د الله تعالی ارشاد ﴿فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ﴾ (الاية) په ذريعه خطاب جمعي سره دي. يعنی د خطاب دپاره د جمع صيغه ذکر شوې ده. اود جمع صحيح اطلاق کم از کم په دريو باندې كيږي. ځکه چه د دريو شميرد نوم او معنی دواړو په اعتبار سره جمع ده. په دې وجه مونږ وايو. چه د امام نه علاوه کم از کم د درې سړو وجود ضروري دي.

⑥ دغه شان د دې حديث نه هم د جمعې د مانځه دپاره د جماعت شرطيت ثابتيږي عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الثَّانِ ثَلَاثًا لَوْ كُنْتُمْ جَمَاعَةً ⑦

دليل ابي يوسف رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ < دجماعت دعدد په سلسله کښې د امام ابويوسف رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دليل دادې. چه دجمعې لغوی معنی د جمع کيدو ده. او په دوو کښې د اجتماع معنی موجود ده. په دې طريقه چه په دې کښې

① القول المراجع هو قول الطرفين رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كذا في الكفاية في صدر فتح القدير (٣٢٢/٢) ورد المختار (٦٠٠/١) والهندية (١٤٨١/١) والتاترخانية (٥٧٢/٢) والفقہ الإسلامي (٢٧٥٠/٢) نقلًا عن القول المراجع (١٤٣٨/١) -

② أخرجه البخاري في الأذان باب الإنان لما لوقهما جماعة رقم ٦١٨ -

یو د بل سره جمع کیږي. چه دجمعي لغوی معنی د دوو د شمیر نه متحقق ده. نو د امام نه علاوه د دوو سرو وجود د جمعي د جواز دپاره کافی دي.

يُخْبِرُ الْإِمَامَ بِقِرَائَتِهِ فِي الرَّكَعَتَيْنِ أَوْ جَهْرًا كَوَيْ إِمَامٍ فِي قِرَاءَتِ خِطْبٍ سِرًّا بِدَوْرِ رَكَعَتَيْنِ كُنْهٍ وَلَيْسَ فِيهِمَا قِرَاءَةُ سُورَةٍ بَعِيْثًا أَوْ نَشْتَه په دې دواړو رَكَعَتُونو كُنْهِي لوستل د يوسورت معين

توضیح په دې عبارت كُنْهِي صاحب د قدوري رحمته الله عليه فرماني چې د جمعي په دوو رَكَعَتُونو كُنْهِي به امام قراءت په زوره او جهر سره لولي.

دليله استخلف مردان ابا هريرة على المدينة... قال ابو هريرة رضي الله عنه ان سمعت رسول الله يقرا بهما يوم الجمعة يعني سورة الجمعة واذا جئت المناقون ^(۱) د دې حديث نه معلوم يږي. چې د جمعي په مانځه كُنْهِي به نبي كريم عليه السلام قراءت په جهر سره لوستل كه جهر نه وي نو ابو هريرة رضي الله عنه په څنگه دا فرماييل چه ما به د نبي كريم نه د جمعي په مانځه كُنْهِي سورة جمعه او منافقون اوريدل.

القراءة المستحبة فيهما صاحب د قدوري چې دا فرماييلي چې په دې كُنْهِي د معين سورتونه لوستل نشته. د دې مطلب دا دي چې د معين سورتونو لوستل په كُنْهِي فرض نه دي. البته ضرور دي. چه نبي كريم عليه السلام د جمعي په مانځه كُنْهِي سورة جمعه او منافقون لوستل. نو د دې لوستل مستحب دي.

په كومو افرادو باندي جمعه فرض نه ده

وَلَا يُحِبُّ الْجُمُعَةُ أَوْ جُمُعُهُ وَاجِبٌ نَهْ دِهْ عَلَيَّ مُسَافِرٍ مَسَافِرٍ بَانْدِي وَلَا أَمْرًا أَوْ نَهْ په ښځه باندې وَلَا مَرِيضٍ اَوْ نَهْ په بيمار باندې وَلَا صَبِيٍّ اَوْ نَهْ په ماشوم باندې وَلَا عَبْدًا اَوْ نَهْ په غلام باندې وَلَا أَعْمَى. اونه په روند باندې

هل اللغة ① لاتجب، وجب وجوبا (ض)؛ واجب كيدل ② مريض؛ ناجوره ③ عبد؛ غلام ④ اعمى؛ روند، نابينا

توضیح من لاجمعة عليهم دجمعي اداكول نه په مسافر باندې واجب دي. نه په ښځه باندې، نه په بيمار باندې، نه په غلام باندې او نه په نابينا باندې،

دليله دليل دادې چه مسافر بيمار او نابينا ته دجمعي په حازريدو كُنْهِي تكليف پښيږي. او غلام د خپل مالك په خدمت كُنْهِي او ښځه دخپل خاوند په خدمت كُنْهِي مشغوله وي. نو د دوی نه د تكليف او ضرر لرې كولو په غرض دا حضرات دجمع حازريدو نه معذور او گرځولي شول.

د معذورو خلکو په جمعه كُنْهِي د شركت حكم

قُلْتُ حَضَرُوا كَهْ دَاخِلُ حَاضِرٍ شَوْلٍ وَصَلُوا مَعَ النَّاسِ اَوْ دوی دخلگو سره جمعه او كړله أَجْزَاهُمْ عَنْ قُرْبَى الْوَقْتِ نود دې وخت د فرض نه دوی له جمعه كافي شوه

هل اللغة ① حضروا، حضر حضورا (ن)؛ حازريدل ② صلوا، صلى صلاة؛ مونځ كول

^(۱) مسلم فصل في قراءة سورة الجمعة في صلاة الجمعة -

تخریج > **صحة إمامة الجماعة** > کوم خلق چه د جمعی ادا کولو نه معذور گنرلی شوی دی . که دوی جمعه ته حاضر شول. او د خلقو سره ئې د جمعی مونځ ادا کړو. نو د دوی د وخت فرض ادا شو.

دلیل > دلیل دادې. چه ددې خلقو نه د جمعی ساقطیدل دداسې معنی په وجه نه وو. چه په مونځ کښې اوموندل شې. بلکه ددوی نه حرج او ضرر لرې کولو په غرض د جمعی فرضیت پورته کړې شویو. خو چه کله دوی حرج او مشقت برداشت کړو. او په همت سره ئې د جمعی مونځ ادا کړو. نو دا خلق د هغې مسافر په شان شول. چاچه د سفر په حالت کښې روژه اونیوله. حالانکه دمشقت د وج مسافر ته په رمضان المبارک کښې د روژو نه نیولو اجازت وو. نو که ده روژه اونیوله جائز ده. بلکه افضله ده. ځکه چه ده د مقیم په نسبت زیات مشقت برداشت کړلو. دغه شان که د خلقو مشقت اوچت کړو. او د جمعی مونځ ئې اوکړو. نو جائز دی.

خول خول د جمعی امامت کولې شی

وَيُجْزَى لِلْمُسَافِرِ وَالْعَيْنِ وَالْكَرْبِ أَنْ يُؤْمَرُوا فِي الْجُمُعَةِ أَوْ دُغْلَامِ أَوْ مَسَافِرٍ، أَوْ بِيَمَارٍ دِيَارَةٍ بِه جُمُعَةٍ كُنْهِي
امام جوړیدل جائز دی

هل اللغة > ① یجوز، جاز جوازا (ن): جائز کیدل ② عبد: غلام

تخریج > **صحة إمامة المعنويين في الجمعة** > ① مسئله دا ده. چه مسافر، بیمار او په غلام باندې اگر چه جمعه فرض نه ده. خو په جمعه کښې د دوی امام جوړیدل جائز دی.

دلیل > دلیل دادې. چه مسافر، غلام او په بیمار باندې د جمعی نه فرض کیدل د رخصت د وج وو. یعنی جمعه په هر یو باندې فرض عین ده. ځکه چه خطاب ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَوَدَّى لِّلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾ عام دې. خو مسافر وغیره ته د حرج لرې کولو دپاره په جمعه کښې دنه حاضريدو اجازت ورکړې شوېدې. خو چه دا خلق د جمعی ادا کولو دپاره حاضر شول. او د حرج د ضرر مشقت ئې برداشت کړلو. نو دا مونځ به فرض وی نفل به نه وی، لکه چه مونځ بیان کړی دی. نو هر کله چه د مسافر وغیره د جمعې مونځ فرض واقع شو. نو ددوی امام جوړیدل هم جائز دی.

په زیر بحث مسئله کښې امام زفر رحمته الله فرمائی. چه په دوی کښې دچا هم امام جوړیدل جائز نه دی.

دلیل > د امام زفر رحمته الله دلیل دادې. چه په جمعه نه فرض کیدو کښې دا درې واره د نابالغ ماشوم او ښځې په شان دی. نو څنگه چه د ماشوم او ښځې د جمعی امامت جائز نه دې. دغه شان ددوی امامت هم جائز نه دې.

الجواب عنه > پاتې شو ماشوم. نو ښځه باندې قیاس نو دا صحیح نه دې. ځکه چه نابالغ ماشوم کښې د امامت اهلیت نشته. او د امامت اهلیت په کښې ځکه نشته، چه دالله تعالی خطاب ده ته شامل نه دې. نو کله چه ماشوم د امامت اهلیت نه لری. نو ده امام جوړول به څنگه درست شی!

الجواب من القیاس علی المرأة > او پاتې شوه ښځه نو په دې کښې دښځو د امامت اهلیت شته. خو د سرو د امامت اهلیت نشته. او هر کله چه د سرو د امامت اهلیت نشته، نو ښځې ته به د سرو د امامت د جواز حکم هم حاصل نه وی.

جمعی د مانعہ نہ وړاندې په کور کښې د ماسپځین د مونځ هم

وَمَنْ صَلَّى الظُّهُرَ فِي مَرْلِيَوْمَ الْجُمُعَةِ قَبْلَ صَلَاةِ الْإِمَامِ أَوْ جَاحِي دَجْمَعِي په ورځ په خپل مقام باندې د امام د مونځ نه مخکښې د ماسپځین مونځ او کړو. وَلَا عُدْوَلَهُ حَالَاتْکَ ده ته څه عذرهم وو کړه دَکْ نودده په حق کښې دا مکروه دی. وَجَازَتْ صَلَاتُهُ أَوْ مَوْنِخ نې جائز شو

هَلِ اللُّغَةُ ① صلی، صلی صلاة: مونځ کول، دعا کول ② منزل: ځای مقام ③ قبل: وړاندې ④ جازت، جاز جوازاً ⑤ جائز کیدل

تَضْرِيحُ > صَعِدَ الظُّهْرُ فِي الْبَيْتِ قَبْلَ الْجُمُعَةِ > صورت د مسئلې دا دې. ① که چا دجمعی په ورځ د امام دجمعی مونځ کولو نه مخکښې په خپل کور کښې د ماسپځین مونځ او کړو. حالانکه ده ته څه عذرهم نه وو. نودده دا مونځ جائز شو. خو مکروه دې.

وَاللَّهُ > ① دلیل دادې. چه دجمعی په ورځ اصلاً د ماسپځین مونځ فرض دې. لکه چه په نورو ورځو کښې د ماسپځین مونځ فرض دې. دلیل د نبی ﷺ قول [اول وقت الظهر حين تَوَلَّى الشَّيْءَ] دې. په دې طریقه چه حديث مطلق دې. دهیڅ ورځې تخصیص نشته. نود نمرود زوال نه پس په ټولو ورځو کښې بغیر داستثناء نه د ماسپځین وخت دي

② دویم دلیل دادې. چه تکلیف د قدرت په اندازه وی. لکه چه ارشاد ربانی دے لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ تَقَبُّلاً أَلَا وَوَعْدًا ③ په دے وخت کښې دننه د مونځ مکلف، په خپله د ماسپځین مونځ ادا کولو باندې قادر دې. دجمعی په ادا کولو باندې نه دے قادر، ځکه چه جمعه په داسې شرائطو باندې موقوف ده. چه په ځانله یوسړې سره نه پوره کېږي. مثلاً د امام وجود، دجماعت کیدل وغیره نو په جمعه مکلف جوول د تکلیف ملا یطاق د قبیل څخه دې. دومره خبره ضرور ده. چه دجمعی په ورځ دجمعی په ادا کولو سره د ماسپځین مونځ ساقطولو حکم ورکړې شوې دې. نود قدرت باوجود د جمعی نه اعراض کول اود ماسپځین مونځ ادا کول جائز، خو سره د کراهته.

په زیر بحث مسئله کښې امام زفر رحمه الله فرمائی. چه جائز نه دې. هم دا د امام مالک او امام شافعی قَوْلُ قول دې. دلیله > د دې حضراتو دلیل دادې. چه دجمعی په ورځ دجمعی مونځ اصلاً فرض دې. او ماسپځین د دې بدل دې. ځکه دجمعی د مونځ په طرف د سعی امر شوې دې. اود کومه پورې چه جمعه فوت شوې نه وی. د ماسپځین کولو نه منع کړې شوې ده. نو دجمعی مونځ مامور بالاداء کیدل او د ماسپځین ممنوع کیدل د جمعی د مونځ د فرضیت اصلی کیدو دلیل دې. او دا خبره منلې شوې ده. چه د کومه پورې په اصل باندې قدرت وی. نود بدل په طرف رجوع نشی کیدې. نود دجمعی په مانع باندې د قدرت لرلو په صورت کښې د ماسپځین ادا کول درست نه دی.

ثَانِه د ماسپځین مونځ کونکې جمعی نه حاضریدلې شی

فَإِنْ بَدَأَ أَنْ يُضَرَّ الْجُمُعَةَ يَأْتِي دده په راتې کښې ظاهره شوه چې جمعی ته حاضرشی قَوْلُهُ الْيَسَا نَوْجَمِي طرف ته متوجه شو. بَلَّغْتَ صَلَاةَ ظَهْرٍ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رحمه الله بالسَّعْيِ الْيَسَا نود امام ابو حنيفه رحمه الله په نيز د تلوسره دده د ماسپځین مونځ باطل شو وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَحَمْدُ رَبِّهِمَا اللَّهُ لَا تَبْطُلُ حَتَّى

يُنْخَلُّ مَعَ الْأَمَامِ امام ابو يوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله فرمائی ہے ترهقی پوری
نه باطلیبری ترخو چه امام سره نه وی شامل شوې.

هل اللغة ① یدا، بدا بدواف: ښکاره کیدل ② حضور: حاضریدل ③ فتوحه، توحه توجها: متوجه
کیدل ④ بطل، بطل بطلا ⑤: باطل کیدل ⑥ سعی: کوشش کول

تضريح ① الصورتان في المعني الي الجمعة بعداء الظهور صورت دمسثلي دادې، چه یوسری د جمعی په ورځ په
خپل کور کښې د ماسپخین مونځ اوکړو په داسې حال کښې چه تر اوسه پورې د جمعی مونځ نه وی
ادا شوې بیا ده ته خیال راغی چه د جمعی په مانځه کښې شرکت پکار دې په دے اراده دا سړي جامع
جومات طرف ته روان شو. نو ددې دوه صورتونه دی.

① که د امام سره ئې د جمعی مونځ بیا موندلو. نو دده د ماسپخین د مونځ فرضیت باطل شو. خو په نفلو
به بدل شی.

② او که چرے دا سړي د جمعی دپاره روان شو. اودا هغه وخت وو. چه امام د جمعی په مانځه کښې
وو. خو دده په رسیدو رسیدو کښې امام د جمعی د مانځه نه فارغ شو. اودے سړي د جمعی مونځ د امام
سره بیا نه موندلو.

مذهب ابي حنیفه ① نو په دې باره کښې د امام الهام قدوة الاتام امام اعظم رحمه الله مذهب دادې. چه
د کور نه په تلوسره دده د ماسپخین مونځ باطل شو. اوس چونکه ده ته د جمعی مونځ ملاؤ نه شو. او ادا
شوې د ماسپخین مونځ ئې باطل شو. په دې وجه د ماسپخین مونځ درېدو باره اوکړی. ②

دلیل ① د امام ابو حنیفه رحمه الله دلیل دادې. چه سعی یعنی د جمعی دپاره تلل د جمعی په خصائصو کښې
دی. ځکه چه جمعه یو داسې مونځ دې. چه دا هرځانې کښې نشی ادا کیدې. بلکه ددې دپاره مخصوص
ځانې ضروری دې. نو بغیر د سعی الی الجمعة نه د جمعی ادا کول ممکن نه دی. نو ثابت شوه. چه سعی
الی الجمعة، د جمعی سره مخصوص ده. او هرکله چه سعی د جمعی په خصائصو کښې ده. نو سعی الی
الجمعة به د جمعی په مرتبه کښې وی. نو ځنګه چه د ماسپخین ادا کولو نه پس د جمعی په مونځ کښې
شریکیدل ماسپخین باطلوی. دغه شان د جمعی د مونځ په طرف سعی کول هم ماسپخین باطلوی. په
شرط ددې چه کوم وخت ئې سعی کړې وی. دغه وخت امام د جمعی په مونځ کښې وو.

مذهب الصاحبین ① اود صاحبینو رحمه الله مذهب دادې. چه صرف په تلوسره د ماسپخین مونځ نه باطلیږی.
بلکه د جمعی په مانځه کښې په شرکت سره باطلیږی. یعنی ددې سړي رسیدلو نه مخکښې که امام
د جمعی د مانځه نه فارغ شو. نو دده د ماسپخین مونځ به باطل نشو. او که د امام سره د جمعی په څه
حصه کښې شریک شو. نو دده د ماسپخین به باطل شی.

دلیل ① د صاحبینو رحمه الله دلیل دادې. چه جمعی ته سعی کول په خپله مقصود نه دې. بلکه د جمعی
ادا کولو وسیله ده. او د ماسپخین فرض مقصود دې. په دې وجه جمعی ته سعی په نسبت د ماسپخین
ادنی او کمتر ده. او قاعده دا ده. چه اعلی د ادنی په وجه نه باطلیږی. په دې وجه صرف جمعی ته په

① القول الرابع هو قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في فتح القدير (٣٤٧٢) ورداغتار (٦٠٤١) وهكذا في الهندية نقلاً عن
القول الرابع (١٤٥١) -

سعی باندی د ماسپخین مونخ نه باطلیری. او جمعه چونکه د ماسپخین نه اعلیٰ او اوچته ده. ځکه جمعه د ماسپخین مونخ باطلوی.

الجواب نه ددی په خلاف نهی که د جمعې د مانځه نه د فراغت نه پس سعی اوکړی. نو دا سعی ماسپخین نه باطلوی. ځکه چه دا سعی د جمعې په مرتبه کښې نه ده. او د جمعې په مرتبه کښې ځکه نه ده چه دا د جمعې په طرف سعی نه ده.

ثمرة الاختلاف بين المذهبين > د امام صاحب او د صاحبینو رضی الله تعالی عنهما په مینځ کښې ثمره د اختلاف به په دې صورت کښې ظاهریږی. چه یو سړی په خپل کور کښې د ماسپخین ادا کولونه پس د جمعې دپاره هغه وخت لاړو، چه امام د جمعې په مانځه کښې مشغول وو. خو دده د رسیدلو پورې امام د جمعې نه فارغ شونود. امام صاحب رحمته الله علیه په نیز چونکه سعی الی الجمعة سره ماسپخین باطل شوی دې. په دې وجه د ماسپخین اعاده به کړی. او د صاحبینو رضی الله تعالی عنهما په نیز چونکه ماسپخین نه دے باطل شوی. په دې وجه به د ماسپخین اعاده نه کړی.

د جمعې نه وړاندې په ښار کښې دننه د معذوریو د ماسپخین جماعت کول

وَكُرَّةُ أَنْ يُصَلِّيَ الْمَعْذُورُ الظَّهْرَ بِجَمَاعَةٍ يَوْمَ الْجُمُعَةِ اود معذور د جمعې په ورځ په جماعت سره د ماسپخین مونخ ادا کول مکروه دی وَكَذَلِكَ أَهْلُ الْيَجْرِ دغه شان د قیدیانو هم.

هل اللغة > ① مصر جمع امصار: ښار ⑦ سجن: قید، قیدی ⑧ اخلاخ: خیال کول، کوتاهی کول ⑨ جامعه: جمع کونکې، یونیورسټی ته هم ونیلې شی ⑩ یقتدی، اقتدی اقتداء: اقتدا کول، پیروی کول [تصريح > کراهه جماعة المعذورين يوم الجمعة > مسئله داده. چه معذور خلق مثلاً غلام، مسافر، د جمعې په ورځ په ښار کښې دننه د جمعې مونخ نه مخکښې یا وروسته که په جماعت سره د ماسپخین مونخ اوکړی. نو دا عمل مکروه دې. هم دغه شان د قیدیانو د جمعې په ورځ په جماعت سره د ماسپخین مونخ کول مکروه دی.

دليله > د جمعې په ورځ ماسپخین په جماعت سره ادا کولو کښې په ظاهري صورت د جمعې معارضه او مقابله معلومېږی.

په جمعه کښې د امام راندې کولو حکم

وَمَنْ أَذْرَكَ الْإِمَامَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ او چاچې امام د جمعې په ورځ بیا موندلو صَلَّى مَعَهُ مَا أَذْرَكَ نوده سره دے اوکړی. هغه چې کوم ده او موندلو ویتي عَلَيْهِ الْجُمُعَةُ او هم په دے دے جمعه بناء کړی

هل اللغة > ① ادرک، ادرک، ادراکا: موندل ② صلى، صلى صلاة: مونخ کول، دعا کول

تصريح > ادراك الإمام في الجمعة > مسئله داده. که چا د جمعې په ورځ امام د جمعې په مانځه کښې بیا موندلو او دویم رکعت په رکوع کښې امام سره شریک شو. نو په اتفاق سره دے دا سړی د امام سره د جمعې مونخ ادا کړی. او یو رکعت کوم چه فوت شو. داده د امام د سلام گرځولونه پس پوره کړی. دده دا مونخ به د جمعې مونخ شمارلې شی. د ماسپخین نشی شمارلې.

دليله > دليل داده چه نبی ﷺ فرمائی [ما ادرکتکم فاصلووا و ما فاتکم فاقفوا] په حدیث کښې دننه د صاحب

توضیح > پہ زیر بحث مسئلہ کنہی امام محمد رحمہ اللہ فرمائی کہ دہ اکثرہ حصہ د دویم رکعت بیاموندلہ۔ مثلاً د دویم رکعت پہ رکوع کنہی امام سرہ شریک شو۔ نو د جمعہ مونخ دے پورہ کری۔ او کہ د دویم رکعت اکثرہ حصہ نہی اونہ موندلہ۔ مثلاً د رکوع نہ پس امام سرہ شریک شو۔ نو د ماسپخین مونخ دے پورہ کری۔ ہم دا قول د امام مالک او امام شافعی رحمہما اللہ دی۔

دلیلہ > د امام محمد رحمہ اللہ دلیل دادی۔ چہ پہ تشہد یا پہ سجده سہوہ کنہی امام سرہ شریکیدونکہ د دہ مونخ من وجہ جمعہ دہ او من وجہ ماسپخین دی۔ جمعہ خو خکہ دہ چہ د جمعہ نیت کول ضروری دی۔ او ماسپخین خکہ چہ ددہ پہ حق کنہی د جمعہ بعضی شرطونہ مثلاً د جماعت فوت کیدل، خکہ چہ د امام د سلام ازولو نہ پس دا سرے یواخے د جمعہ مونخ آدا کوئی۔ پس ددی سری مونخ چہ ہر کلمہ پہ یو اعتبار سرہ جمعہ دہ او پہ بل اعتبار سرہ ماسپخین، نو د ماسپخین اعتبار سرہ بہ خلور رکعتہ کوی۔ او د جمعہ پہ اعتبار سرہ پہ دوو رکعتو پہ یقین سرہ کینی۔ او چونکہ پہ آخرو دوو رکعتو کنہی د نفلو احتمال دی۔ پہ دی وجہ بہ دے کنہی د سورۃ فاتحہ نہ علاوہ د سورۃ قرات ہم کوی۔

الجواب عنہ > د امام محمد رحمہ اللہ د احتیاط پہ نظر سرہ جمعہ او ماسپخین پہ دوارو باندی عمل کول نو دا غلط دی۔ خکہ چہ جمعہ او ماسپخین دوہ مختلف مونخونہ دی۔ نو پہ دی کنہی د یود بل پہ تحریمہ باندی بناء کول خنگہ درست کیدے شی۔

تائید مذہبہ > د امام محمد رحمہ اللہ د مذہب تائید شارح د نقایہ ملا علی قاری رحمہ اللہ پیش کری دابو ہریرہ رضی اللہ عنہ حدیث نہ ہم کیپی۔ د حدیث الفاظ دادی [من ادرك الركوم من الركعة الاخرة يوم الجمعة فليصف اليها اخرى ومن لم يدرك الركوم من ركعة الاخرة فليصل الظهر اربعاً] یعنی چاچہ د جمعہ پہ ورخ د دویم رکعت رکوع بیاموندلہ نو دے سرہ دے دویم رکعت ملاؤ کری۔ او چاچہ د دویم رکعت رکوع او نہ موندلہ نو د ماسپخین خلور رکعتہ دے او کری۔

الجواب عنہ > خود دی حدیث جواب دا دی چہ دا محدثینو ضعیف گر خولے دی۔ (عنایہ)

د خطبہ دیارہ د امام د راوتلو نہ پس د نفلو حکم

وَإِذَا خَرَبَ الْأَمَامُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ جِيءَ كَلَهُ دَجْمَعِيْ پِه وَرَخِ اَمَامِ رَاوْخِي تَرَكَ النَّاسُ الصَّلَاةَ وَالْكَلامَ حَتَّى يَقْرَأَ مِنْ خُطْبَتِهِ نَوَخْلِقُ دے مونخ ہم پری بردی۔ او خبرے ہم، تردے چہ امام د خطبے نہ فارغ شی

هل اللغة > ① خرج، خرج خروجا(ن)؛ وتل ② ترك، ترك تركا(ن)؛ پریخودل ③ يفرغ، يفرغ فراغة(ن)؛ او زگاریدل

توضیح > **الكلام بعد خروج الإمام** ① مسئلہ دادہ۔ چہ دامام ابو حنیفہ رحمہ اللہ پہ نیز د جمعہ پہ ورخ چہ کلمہ امام د خطبے و رکولو دیارہ دخیلے حجرے نہ راوخی۔ او منبر طرف تہ روان شی۔ نو خلق بہ نہ نفل کوی اونہ سنت۔ اونہ پہ خبرے اترے کوی۔ تردے چہ امام د خطبے نہ فارغ شی۔ البتہ د قضاء مونخ اجازت شتہ۔ دغہ شان د اصح قول پہ بناء باندی د تسبیح و ثیلو اجازت ہم شتہ۔ بعضو و نیلی دی۔ چہ مطلقاً کلام ممنوع دی۔ خواہ کہ تسبیح وی یا غیر تسبیح وی۔

١ (القول الراجح هو قول أبي حنيفة رحمہ اللہ كذا في فتح القدير (٣٧٢/٢) والدر المختار (٦٠٦١/١) وشرح الوفاية (٢٠١١/٢) نقلاً عن القول الراجح (١٤٨١/١)۔

دلیلہ > دامام ابوحنیفہ رحمہ اللہ دلیل د ابن عمر او ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت دے [النبی ﷺ قال اذا ختم الامام فلا صلوٰۃ ولا کلام] (۱) پہ دے حدیث کنبی دخطبہ نہ مخکنبی او د خطبہ نہ پس ہیخ تفصیل نشته. به دے وجه د امام دخطبہ د پارہ دحجرے نہ راوتلو نہ پس مونخ او خبرے ممنوع گرغولی شوی دی. دخطبہ شروع کولو نہ مخکنبی هم او دخطبہ ختمیدو نہ پس د تکبیر نہ مخکنبی هم د مونخ او خبرو ممانعت شویدی.

وَقَالَ: لَا بَأْسَ بِأَنْ يَتَكَلَّمَ أَوْصَاحِبُنَا رضی اللہ عنہ وَتِلَى دے چي کله امام بهر ته راوخی. نو دخطبہ شروع کولو نہ مخکنبی په کلام کولو کنبی خه باک نسته مَالَمْ يَنْتَهِ الْأَخْطِيَّةُ ترخو هغه شروع نه وی کرې په خطبہ کنبی

هَلِ اللُّغَةُ > ۱) لباس: هیخ باک نسته ۷) یخطب، خطب خطبة (ن): خطبہ ورکول ۵) تمتد، امتد امتداداً: اوږدیدل ۶) فاشبه، شبه اشباهاً: په شان کیدل

تشریح > صاحبین رضی اللہ عنہما فرمائی. چه د خطبے شروع کیدونه مخکنبی او دخطبے نه پس د تکبیر نه مخکنبی په کلام او خبرو کولو کنبی هیخ باک نسته. البته په دے اوقاتو کنبی د مونخ کولو اجازت نشته.

دلیلہ > دصاحبین رضی اللہ عنہما دلیل دا دے. چه کلام خو فی نفسه مباح دے. خود خطبے په وخت کلام کول په خطبہ کنبی خلل پیدا کوی. حالانکه دخطبے اوږدیدل فرض دی. نوچونکه کلام په فرض استماع (اوږدو) کنبی خلل پیدا کوی. ځکه عین د خطبے په وخت کلام کول ممنوع او گرغولی شو. اوچونکه د خطبے شروع کولونه مخکنبی او دخطبے ختمیدو نه پس د تکبیر نه مخکنبی د هیخ څیز اوږدیدل فرض نه دی. په دے وجه دے دواړو وختونو کنبی کلام خلل نه پیدا کوی. او چه خلل پیدا نه پیدا کیږی. نو په دے دواړو وختونو کنبی کلام کول هم ممنوع نه دی.

وجه عدم جواز الصلاة عندهما > پاتې شودا چه په دے دواړو وختونو کنبی دمونخ کولو اجازت ولې نشته. نو ددې وجه دا ده. چه مونخ کله اوږدېږی، مثلاً امام دحجرے نه راوخی. او منبر طرف ته روان شی. چا په دغه وخت کنبی سنت شروع کړل. نو امام منبر ته اوختلو او خطبہ ئې شروع کړه. او ددې صاحب سنت ختم نشو. نو په دے صورت کنبی خطبہ اوږدولو کنبی خلل واقع شو. ځکه مونږه په دے دواړو وختونو کنبی دمونخ کولو اجازت نه دے ورکړې. البته د خبرو کولو اجازت شته. الجواب عنه > خو د دے نه جواب دا دے. چه دمونخ په شان کله کلام هم اوږدېږی. څنگه چه د خطبے شروع کیدو نه مخکنبی او د خطبے ختمیدو نه پس، د تکبیر نه مخکنبی مونخ مکروه دے. دغه شان په هغه وختونو کنبی کلام کول هم مکروه دے.

په اولنی اذان د مرغولو او اغستلو ممانعت

وَإِذَا أَدَّنَ الْمُؤَذِّنُونَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ الْأَذَانَ الْأَوَّلَ اوچې کله د جمعې په ورځ اذان کون کنبی رومے اذان

(۱) غره الزبلي رحمہ اللہ مرفوعاً وقال البيهقي رفعه وهم فاحش إنما هو من كلام الزهري انتهى ثم قال ورواه مالك في الموطأ (أى برواية الشيباني (ص، ۸۷) رقم (۲۲۸) عن الزهري قال خروجه يقطع الصلاة وكلامه يقطع الصلاة، نصب الراية ۲/ ۲۱۰)۔

اوکری۔ تَرَكَ النَّاسُ الْبَيْعَ وَالْثِرَاءَ نَوَخْلُ دے اخستل خرخول پریردی وَتَوَجَّهُوا إِلَى الْجُمُعَةِ اود جمعہ طرف تہ دے متوجہ شی

هل اللغة ① اذن، اذن تاذینا: اذان ورکول ② ترک، ترک ترکان: پریرخودل ③ بیع: خرخول ④ توجہوا، توجہ توجہا: متوجہ کیدل

تضریح < حرمة البيع بالاذان > مسئلہ دا دہ، چہ اذان کونکی چہ کلہ رومیہ اذان اوکری، نوخلق دے اخستل خرخول پریردی، اوجمعہ طرف تہ دے متوجہ شی۔

دلیلہ < دلیل د اللہ تعالیٰ ارشاد دے: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾

قَالَ صَدِيقُ الْإِمَامِ الْيَنْبِغَرِيِّ جَلَسَ اوجہ کلہ امام منبر تہ اوخیڑی، اوکینی وَأَذَنَ الْمُؤَذِّنُونَ بَيْنَ يَدَيِ الْيَنْبِغَرِيِّ نواذان کون کنبی دے منبر مخ تہ اذان ورکری، ثم خطب الامام واذ فرغ من خطبة اقاموا الصلوة بیا بہ امام خطبہ اووائی اوکلہ چہ د خطبہ نہ فارغ شی نو موبخ بہ اوکری۔

تضریح < وجه صفة الجمع المؤذنون في القدوري > صاحب د قدوری رحمہ اللہ مؤذن دجمع بہ صیغہ سرہ ذکر کری دے، خکہ چہ دجمعہ د اذان بہ سلسلہ کنبی عادت دا وو، چہ دیرو مؤذنین بہ اذان کولو، چہ ددوی آوازوتہ دینار اطرافواو ارخونو تہ اورسی۔

تضریح < حرمة البيع بالاذان الثاني > پاتہی شہہ داخبرہ چہ ہفہ کوم یو اذان دے، چہ دہغی نہ پس خرخول اخستل حرام اوسعی واجیبی، نو پہ دے بارہ کنبی اختلاف دے، ① امام طحاوی رحمہ اللہ فرمائی چہ د بیع حرمت اوسعی الی الجمعة پہ وجوب کنبی ہفہ اذان معتبر دے، کوم چہ د امام دحجرے نہ د راوتلو نہ پس د منبر مخ تہ کبیری۔

دلیلہ < خکہ چہ د رسول اللہ ﷺ پہ زمانہ کنبی اوپہ عہد صدیقی او پہ عہد فاروقی کنبی دجمعہ دپارہ ہم دا اذان اصل وو، کلہ چہ د دریم خلیفہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کنبی خلق زیات شول، نو اولنہ اذان ایجاد کری شو، ① نو پہ قرآن پاک کنبی چہ دکومے نداء ذکر شوہدی، دہغی نہ اذان ثانی مراد دے، اذان اول مراد نہ دے،

حرمة البيع بالاذان الأول ② حسن ابن زیاد رحمہ اللہ د ابوحنیفہ رحمہ اللہ نہ روایت کری دے، فرمائی چہ حرمت د بیع اوسعی الی الجمعة کنبی اولنہ اذان معتبر دے۔

دلیلہ < دلیل دادے، کہ یو سہ پہ دویم اذان بانڈی اخستل خرخول پریردی، اوسعی الی الجمعة اوکری، نو د جمعہ نہ مخکنبی سنت بہ فوت شی، د خطبہ اوریدل بہ فوت شی، اوکہ کور د جامع مسجد نہ لرے وی، نو جمعہ فوت کیدے شی، پہ دے وجہ اولنہ اذان معتبر دے، پہ شرط ددے چہ د زوال نہ پس اوکری شی، خکہ چہ مقصد د اعلان ددے نہ حاصل شوہدی۔

.....

① من حدیث سائب بن یزید رحمہ اللہ أخرجه البخاری فی الجمعة باب ۲۱ وأبو داود فی الصلاة باب ۲۱۹ رقم ۱۰۸۷ والترمذی فی الجمعة باب ۲ وابن ماجہ فی الإمامة باب ۹۷ رقم (۱۱۳۵)۔

باب صَلَوةُ الْعِيدَيْنِ

ترجمه: (دا) باب د وړوکی اودلوسه اختر (د احکامی په بیان کېښي دې.

تصريح: الربط بما قبله: د جمعې اوداخترونوپه مونځ کېښي مناسب دادي، چونکه دواړه د ورځې مونځونه دي. نودواړه په کثیر جماعت سره ادا کولې شي، په دواړو کېښي دننه جهري قرات کولې شي. اوهم هغه شان چه کوم شرطونه په جمعه کېښي دي، هم هغه شرطونه داخترونو دي، سوا دخطي نه، ځکه چه خطبه دجمعې دمونځ دپاره شرط ده، خود اخترونو دپاره شرط نه ده، او په چاچه جمعه واجب وي. په هغه باندې د اخترونو مونځ هم واجب دي.

الوجهان لتسمية العيد: ① داختر نوم عيد په دې وجه کيخوډې شو، چه په دې کېښي الله تعالی په خپلو بنده گانو باندې د احسان اعاده فرماني. ② دويمه وجه داچه دعاد يعود معنی عود کول او واپس کيدل دي، چونکه دا مقدسه ورځ هرکال عود کوي او راواپس کيږي، په دې وجه ددې نوم ،، عيد،، (اختر) کيخوډې شو.

وجه تقديم الجمعة علي العيدين: ① چونکه جمعه د فرضيت په وجه سره قوي ده، او د اخترونو مونځ د عدم فرضيت په وجه ددې په مقابله کېښي اضعف دي، په دې وجه دجمعې احکام مخکېښي ذکرشول، اود اخترونو احکام روسته. ② يا دا چه جمعه کثیر الوقوع ده، په دې وجه جمعه د اخترونو د باب نه مقدم کړې شوې ده.

وجه اظهار يوم العيدين: ① په هرقوم کېښي يوه نه يوه ورځ داسي ضرور وي، چه په هغې کېښي عام طور خوشحالي کولې شي، ښانسته کيږي اغوسته شي، او ښه خوراگونه خوړلې شي، لکه چه په حديث کېښي دي [لکل يوم عيدوهذا عيدنا] د هرقوم يو اختر وي او دا زمونځ اختر دي. ② داهغه ورځ ده چه کله خلق دخپلو روڼو نه فارغ شي او يو قسم زکاة ادا کوي، نو په دغه ورځ دوي دپاره دوه قسمه خوشحالي: جمع کيږي، طبعي او عقلي، طبعي خوشي خوځکه حاصلېږي، چه د روژې دستخ عبادت نه فارغ شي، اومحتاجو ته صدقه ملاويږي، اوعقلي خوشحالي داده، چه الله تعالی دفرض عبادت اداکولو دوي ته توفيق ورکړو، او ددوي اهل وعيال ته د کاله پورې د باقی ساتلو په دوي باندې انعام اوکړو، په دې وجه ددې خوشحاليانو د اظهار حکم دي.

اصل وجوبها: د وړوکی اخترمونځ د ټولونه اول په اوله هجري کېښي شوې دي، (شرح نقايه) داخترونو دمونځ په مشروعيت کېښي اصل د ابوداؤد روايت دے [من انس] قال قال رسول الله ﷺ المدينة ولهم يومان يملحن فيها فقال ما هذان اليومان قالوا كنا نلعب فيهما في الجاهلية فقال رسول الله ﷺ ان الله قد ابذلکم بهما غوارمها يوم الاثنين ويوم الفطر] انس ؓ فرماني چه دمدینه خلقو دپاره دوه ورځې دلويو وي، چه کله رسول الله ﷺ مدینه منوره ته تشریف راوړلو، نو ونې فرمائيل الله تعالی ستاسو دپاره ددې دواړو نه بهتره دوه ورځې په بدل کېښي درکړي، يو لويه اختر او بل وړوکی اختر.

حكمة مشروعية العيدين: د عباداتو په وختونو مقررکولوکېښي دا هم حکمت دے چه په هغه وخت کېښي انبياء عليهم السلام دالله تعالی کوم طاعت او عبادت کړي وي، او الله تعالی هغه قبول کړي وي. د

تاریخ قول محمد فی الجامع الصغیر کہ پاتھي شود امام محمد رحمہ اللہ پہ جامع صغیر کنبی د اختر مونخ تہ سنت ونیل، نو ددی مطلب دادی، چہ د اختر دمونخ وجوب پہ سنت سرہ ثابت دی، دا مطلب ہرگز نہ دی، چہ د اختر مونخ سنت دی۔

۵ اخرونو مسنون اعمال

وَيَتَّصِلُ فِي يَوْمِ الْفِطْرِ أَنْ يَطْعَمَ الْإِنْسَانُ شَيْئًا قَبْلَ الْفِطْرِ إِلَى الْمُصَلَّى مستحب دا دی، چہ د ورو کنبی اختر پہ ورخ انسان عید گاہ تہ دتلو نہ مخکنبی خہ خیز اُخری وَيَقْتِيلُ او غسل اوکری وَيَتَّصِلُ خوشبو اولکوی

هل اللطف ① يستحب، استحباب استحباً یا: مستحب کیدل ② يعظم، طعم طعاماً: خوراک خورل ③ خروج: وتل ④ مصلى: عید گاہ ⑤ يغتسل، اغتسل اغتسالاً: غسل کول
توضیح: مسنونۃ الاکل قبل الصلاة فی عید الفطر کہ د اختر د ورخ پہ مستحباتو کنبی یو دادی، چہ عید گاہ تہ د تلو نہ مخکنبی خہ خوب خیز خورلو۔

دلیلہ کہ امام بخاری رحمہ اللہ د حضرت انس رضی اللہ عنہ تہ روایت کری دی، [قال کان رسول اللہ ﷺ لا یقدم یوم الفطر حق یا کل ثمرات ویا کلھن وتر] د حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی، چہ رسول اللہ ﷺ بہ د وروکی اختریہ ورخ (د اختر مانخہ) دپارہ تشریف نہ اوړلو، تردے چہ طاق شمیر چوارے بہ نہی نہ وے خورلې، او پہ ترمذی او ابن ماجہ کنبی دی [ان رسول اللہ ﷺ کان لایفطر یوم الفطر حق یا کل وکان لایاکل یوم النحر، حق یصل] یعنی د وروکی اختر پہ ورخ بہ بغیر د خوراک نہ تہ وتلو، او د لوے اختر پہ ورخ بہ بغیر دمونخ کولو نہ خہ نہ خورل۔
سنۃ الفطر یوم العید کہ دویم مستحب عمل غسل دی۔

دلالتہ ① لکہ چہ ابن ماجہ د قاکہ ابن سعد حدیث روایت کری دی، [ان رسول اللہ ﷺ کان یقتل یوم الفطر ویوم النحر ویوم العرفۃ] یعنی رسول اللہ ﷺ د وروکی اختر پہ ورخ، د لوے اختریہ ورخ اود عرفہ پہ ورخ غسل کولو۔

② عقلی دلیل دادی، چہ د اخرونو ورخ دخلقو د راجع کیدو ورخ وی پہ دی وجہ دے کنبی غسل کول، او خوشبو لکول مسنون دی، لکہ خنگہ چہ د جمعې پہ ورخ دادواړہ اعمال مسنون دی۔

وَيَلْبَسُ أَحْسَنَ ثِيَابِهِ خپلو جامو کنبی دے نیر جامع واغوندی

توضیح: سنۃ لبث الثياب الجيدة کہ دریم مستحب عمل دادی، چہ پہ خپلو موجودہ کپرو کنبی چہ کومے نیر او نوے وی، هغه دے واغوندی۔

۱، قال الزبلي رحمہ اللہ ما حدثنا، (نصب الروایۃ ۲/۲۱۷) وخرجت للأكل يوم العيد في «سنن الصلاة»، عن أنس بن مالك قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يلبس يوم الفطر حتى يأكل تمرات وقال فرجاء بن زبابة حدثني عن النبي صلى الله عليه وسلم أن أنس بن مالك قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يأكلهن ولزم رواه البخاري في المعدين باب الأكل يوم الفطر قبل الخروج رقم ۹۰۰) وللعلل يوم العيد عن أبي عتيبة قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يقتل يوم الفطر ويوم النحر الأحنى أخرجه ابن ماجه في الصلاة باب الإغتسال في المعدين رقم ۱۳۰۵ رجاله ثقات إلا جارة بن الملس وحجاج بن نعيم فإنهما ضعيفان۔

دلہلہ ۱۰ خکہ چہ د نبی کریم ﷺ د فنک یا وری چوغہ وه، اختر وغیرہ موقع باندی بہ نبی دا اغوستله. (۱) فنک یو خنار دی، چہ دده د خرمنه پوستکے دیر ښه وی، په یو بل روایت کښې دی. [من جابر بن عبد الله ﷺ قال کان النبی ﷺ برد اصمیر یلمسه فی الجمعة والعید] جابر بن عبد الله ﷺ فرمائی: چہ د نبی ﷺ د کیر خو والا سور یعنی خادر وو، چہ دا به نبی ﷺ په جمعه او اختر وغیرہ کښې اغوستلو.

د صدقة الفطر (سراپه) ورکولو وخت

وَتَوَجَّهَ إِلَى الْمُصَلَّى او عیدگاه طرف ته متوجه شی

هل اللغة ۱۰ یتوجه، توجه توجها: متوجه کیدل ۷ مصلی: عیدگاه ۸ طریق جمع طرق: لاره ۹ ورد، ورد ورود: وارد کیدل، راتلل ۱۰

تصريح ۱۰ استعجاب العشي الي المصلي ۱۰ صدقة فطر اداكولو نه پس د عیدگاه طرف ته متوجه شی. ښکاره دے وی، چہ عیدگاه ته پیدل تلل مستحب دی، خکہ چہ حضرت عمره فرمائیلى دی. عیدگاه ته پیدل تلل سنت دی، او که څه خلق دخپل ضعف د وجه عیدگاه ته د تلو نه معذورو، نو د وخت امام دے څوک مقرر کړی، چہ په ښار کښې دننه دوی ته په جومات کښې مونځ ورکړی، خکہ چہ روایت کړې شوي دي، چہ [ان علیاً لما قدم الکوفة استغفل من یصل بالضعیف صلوة العیدین فی الجامع وغیرہ] الی الیهامع مع حسین شیعیان و یوشون] یعنی حضرت علی ﷺ چہ کله کوفه ته تشریف یوړلو، نویو داسې سرې نې خپل خلیفه مقرر کړو، چہ کمزورو خلقو ته په جومات کښې د اخترونو مونځ ورکړی، او دوی په خپله ماشمانو او بوډاگانو سره صحرا طرفته اووتل، دوی په خپله هم پیاده وو، او دغه پنځوس سرې ورسره هم پیاده روان وو.

وَلَا يَكْفُرُ بِطَرِيقِ الْمُصَلَّى عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ۱۰ اود ابوحنيفه رحمه الله په نیز به د عیدگاه په لاره کښې تکبیر نه وائی.

تصريح ۱۰ الجهر بالتکبیر فی الطریق ۱۰ په دې مسئله کښې اختلاف دي، چہ د وړوکی اختر په ورځ عیدگاه ته د تلو په وخت په لاره کښې تکبیر په اوچت آواز سره وائی او که په ورو آواز، حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائی: چہ په اوچت آواز سره دے نه وائی. (۲)

دلہلہ ۱۰ د امام ابوحنيفه رحمه الله دليل دادی، چہ په ذکر کښې دننه خو اصل اخفاء ده، لکه چہ د باری تعالی ارشاد دے (وَأَذْكُرُّكَ فِي نَفْسِكَ تَعَرُّعًا وَخَفَةً وَخُفْوًا وَدَوْنًا الْجَهْرَيْنِ الْقَوْل) ۱۰ او د نبی ﷺ ارشاد دي. [عبدالکریم الخلی

۱) غره الزبلی رحمه الله وقال روی البهقی فی سننه (أى فی السنن الکوی (۳۹۷/۳) رقم (۶۱۳۷) من طریق الشافعی ..... ان الی ﷺ کان یلمس برد حرق فی کل عید، وروی الطیران فی معجمه الوسیط ..... (کما عزاه البهقی فی الجمع الزوائد (۱۹۸/۲) الی معجم الطیران) عن ابن عباس قال کان رسول الله ﷺ یلمس یو العید برده حرق، وأخرج البهقی فی «المعرفة»، ..عن جابر بن عبد الله ﷺ قال کان للنبی ﷺ برداً حرقاً یلمسه فی العیدین والجمعة (نصب الرأیة ۲/۲۱۸)۔

۲) القول الرابع هو قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في رد المحتار (۱/۶۱۴) والحاشية (۸۸۱) والحاشية (۱۵۰۱) نقلًا عن القول الرابع (۱۴۹۱)۔

وَعِدَ الرَّاقِ مَا يَكُونُ بِهِ ذَكَرٌ، بَتْ ذَكَرَ دِي. اَوْ بِنَه رِزْقِ هَغِه دِي چِه دِکفایت په اندازِه وی. نِه د ضرورت نِه زیات اَوْ نِه کم وی.

وَيَكُونُ عِنْدَهُمَا اَوْدٌ صَاحِبِيْنُو هَغِه په تکیبیر وائی

تَفْرِیحُ > صَاحِبِيْنُو هَغِه فرمائی. چِه په اوچت آواز دے وائی.

دَلِيلُهُ > د صَاحِبِيْنُو هَغِه دَلِيلُ په لَوِے اختر باندې قیاس دې. یعنی څنگه چِه په لَوِے

اختر کنبې تکیبیر په اوچت آواز سره مشروع دې. دغه شان په وړوکی اختر کنبې هم په اوچت آواز سره مشروع دې.

الْجَوَابُ عَنْهُ > په ذکر کنبې اصل اخفاء ده. خو د لَوِے اختر په ورځو کنبې په جهر سره تکیبیر باندې خلاف

قیاس نص وارد شوې دې. الله تعالی فرمائی ﴿وَأَذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ﴾ مفسرینو فرمائیلى دی چِه

دلته د لَوِے اختر په ورځو کنبې تکیبیر جهری مراد دې. او وړوکه اختر د لَوِے اختر په معنی کنبې هم نه

دې. ځکه چِه لَوِے اختر د حج په ارکانو کنبې یو رکن سره مخصوص دې. یعنی په دغه ورځ کنبې

بعضې د حج ارکان ادا کولې شی. او په وړوکی اختر کنبې دا خبره نشته. نو هرکله چِه وړوکه اختر د

لَوِے اختر په معنی کنبې نه دې. نو وړوکه اختر په لَوِے اختر باندې قیاس کول هم مناسب نه دی.

په مېخگاه کنبې د مونځ نه مخ کنبې د نفلو کولو حکم

وَلَا يَتَقَلُّ فِي الصَّلَاةِ قَبْلَ صَلَاةِ الْيَوْمِ اَوْدُ اختر د مونځ نه مخ کنبې به په عیدگاه کنبې نفل نه کوی.

وَيَتَقَلُّ بَعْدَهَا اَوْ نَفْلٌ بَيَا وروستو کولې شی.

هَلِ اللُّغَةُ > لَا يَتَقَلُّ، تَقَلُّ، تَنْفَلُ: نفل کول ⑦ قبل: وړاندې

تَفْرِیحُ > كَرَاهِيَةِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْعِيدِ مَعْلُومٌ > مسئله. داختر د مونځ نه مخ کنبې نفل کول مکروه دی په عیدگاه

کنبې هم اود عیدگاه نه علاوه په نور وځایونو کنبې هم، دامام دپاره هم مکروه دی. اود مقتدی دپاره

هم.

دَلِيلُهُ > دابن عباس ؓ قول دے [ان رسول الله ﷺ غَرِمَ فَمَنْ صَلَّى بِهِمُ الْعِيدَ لَمْ يَصِلْ إِلَيْهَا وَلَا يَحْتَسِبُ] (۱) یعنی نبی ﷺ

د کور نه رابهر شو. خلقو ته نې د اختر مونځ ورکړ. و نه نې د اختر نه مخ کنبې مونځ اوکړ. او نه د اختر

نه پس، حالانکه نبی ﷺ مونځ ته بیهده لیواله وو. که د اختر نه مخ کنبې یا وروستو د نفلو کولو اجازت

و نه دے الله رسول به ضرور کړی وو.

داختره د مونځ وخت

فَإِذَا حَلَّتِ الصَّلَاةُ بَارِئًا مِنَ الشَّمْسِ اَوْ کَلِهَ چې په نمر اوچت راختلوسره مونځ حلال شی دَعَلَ وَتَقَبَّأَ إِلَى

الزَّوَالِ نوداختره د مونځ وخت داخل شو. دنمر د زوال پورې فَإِذَا زَالَتْ الشَّمْسُ اَوْ کَلِهَ چې د نمر زوال اوشی

غَرِمَ وَتَقَبَّأَ نوداختره د مونځ وخت تیر شو

(۱) من حدیث ابن عباس ؓ أخرجه البخاری فی العیدین باب ۲۶ رقم ۹۸۹. مسلم فی صلاة العیدین رقم ۱۳، وأبو داود فی

الصلاة باب ۲۵۰ رقم ۱۱۵۹. والترمذی فی العیدین باب ۳۵ واحد فی المسند (۱/۲۸۰، ۳۴۰).

هل اللغة ① حلت، حل حلالاً (ضی): حلالیدل، شروع کیدل ⑦ ارتفاع: اوچتیدل ⑧ دخل، دخل. دخولاً (ن): داخلیدل ⑨ خرج، خرج خروجاً (ن): وتل

تصريح به دې عبارت کښې د اختر د مونځ د وخت د اول او آخرييان شوېدې. لکه چه امام ابو الحسن قدوري رحمه الله فرماني چه داختر د مونځ اول وخت د نمر يوه نیزه يا دوه نیزه اوچتیدلو سره شروع کيږي. اود نمر د زوال پورې باقي پاتې کيږي. **دليله** به ابتداء د وخت باندې دليل دا حديث دې چه نبی ﷺ به مونځ هغه وخت کولو چه کله به نمر يوه نیزه يا د دوه نیزو په اندازه اوچت شو. (۱)

د اختر د مونځ طريقه

وَيُصَلِّي الرَّمَا بِالنَّاسِ رَكْعَتَيْنِ او امام دے دخلقو سره دوه رکعت او کړي پکې ترې **الْأُولَى تَكْبِيرَةً** **الْإِثْنَاءِ** به اولنې رکعت کښې دے د افتتاح دپاره يو تکبير واني **وَكَلَّمَائَاتُهَا** او ددې نه پس دے درې تکبيرونه واني **ثُمَّ يَقْرَأُ آيَةَ الْكُنُوبِ وَسُورَةَ مَعْنَاءِ ثَمَّ يَكْبِتُ تَكْبِيرَةً يَكْبِتُ بِهَا** دے فاتحه او هغې سره دې يو سورت او واني. او يو تکبير دے او واني. دے سره دے رکوع او کړي **ثُمَّ يَقْتَدِيهِ فِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ بِالْقِرَاءَةِ** دے د دويم رکعت شروع په قرات او کړي **فِي ذَلِكَ قِرَاءَتَيْنِ الْقِرَاءَةَ كَلِمَةً** چه فارغ شي د قرات نه **كَبِيرَتَيْنِ تَكْبِيرَاتٍ** نو پس دے درې تکبيرونه او واني **وَكَبِيرَتَيْنِ تَكْبِيرَةً وَابْعَثْتُهُمَا** او خلورم تکبير دې او واني اوپه دې به رکوع او کړي

هل اللغة ① يصلي، صل صلاة: مونځ کول ⑦ يقرأ، قرا قراءة (ف): لوستل ⑧ يبتدء، ابتدا ابتداء: شروع کول ⑨ يركع، ركع، ركوعاً (ف): ركوع کول

تصريح كیفية صلاة العيد صاحب د قدوري رحمه الله داختر د مونځ كیفیت داسې بیان كړې دې چه دے امام خلقو ته دوه ركعت داسې او كړي چه رومسے تكبير تحریمه او واني. بیا دے ثنا او واني. اود درېو نه زیات تكبيرونه او واني. بیا دے قرات د فاتحه او ضم دسورت او كړي. بیا د ركوع تكبير او واني. او ركوع دے او كړي. او سجده دے او كړي. دغه شان به اولنې ركعت پوره شي په دویم ركعت كښې دے اول قرات فاتحه او ضم د سورت او كړي بیا دے زیاتی تكبيرونه او واني. اود ركوع تكبير دے او واني. اوركوع دے او كړي. ددې تفصیل مطابق په دواړو ركعتو كښې نهه تكبيرونه شول. شپږ زواند دوه د ركوع تكبيرونه او يو تكبير تحریمه.

دليله ① علامه مرغینانی رحمه الله فرمانيلی دی چه دا د ابن مسعود ؓ قول دې. گویا چه د ابن مسعود ؓ په نیز د اختر په دواړو ركعتونو كښې ټول نهه تكبيرونه دی. هم دغه د احنافو عالمانو ؓ مذهب دې. د ابن مسعود ؓ قول خكه دې چه روایت كړې شوېدې. [كان ابن مسعود ؓ جالساً وعند حذيفة وابو موسى الأشعري ؓ فسالهم سعيد بن العاص ؓ عن التكبير في صلاة العيد فقال حذيفة ؓ سل الأشعري ؓ فقال الأشعري ؓ سل عبد الله ؓ فانه أقدمنا وأعلمنا فساله فقال ابن مسعود ؓ يكبر أربعاً ثم يكبر مرة ثم يقول الثانية فيقرأ ثم يكبر أربعاً بعد القراءة] یعنی ابن مسعود ؓ، حذيفة او ابو موسى اشعري ؓ تشریف فرما

ووجه ددوی نه سعید ابن العاص رحمہ اللہ د اختر د مونخ د تکبیرونو په باره کښې تپوس او کړه. حذیفه رحمہ اللہ او وینیل د اشعری رحمہ اللہ نه تپوس او کړه. اشعری رحمہ اللہ وویل. د عبدالله رحمہ اللہ نه تپوس او کړه. ځکه چې عبدالله رحمہ اللہ په مونخ کښې قدیم العهد هم دې. او صاحب د علم هم. نو هغه د ابن مسعود رحمہ اللہ نه تپوس او کړه. نو ابن مسعود رحمہ اللہ د افرمانیل. څلور تکبیرونه او وایه په رومې رکعت کښې چې د کومو څلورو تکبیرونو ذکر شوې دې په دې کښې یو تکبیر تحریمه او درې زوائد دی او په دویم رکعت کښې په څلورو تکبیرونو کښې یو تکبیر د رکوع او درې زوائد دی. بهر حال د ابن مسعود رحمہ اللہ دې قول نه د نهو تکبیرونو ثبوت ملاوړی. (۱)

د اخترنو په تکبیرونو کښې د رفع یدین حکم

وَيُكْرَهُ فِي تَكْبِيرَاتِ الْإِدْيَيْنِ د اخترنو په تکبیرونو کښې به خپل دواړه لاسونه اوچتولی

تصريح رفع الیدین > د طرفینو په نزد د اخترنو په تکبیرونو کښې د غوږونو پورې لاسونه اوچتولی شی. هم دا د امام شافعی او امام احمد رحمہما اللہ مذهب دی. (۱)

دلیل د نبی رحمہ اللہ قول [لترفع الیدین] دې په دې اووه ځایونو کښې د اخترنو زوائد تکبیرونه هم دی. (۲)

عدم رفع الیدین > د امام ابو یوسف رحمہ اللہ نه مروی دی. چې د اخترنو په تکبیرونو کښې به لاسونه نه اوچتولی.

دلیل > د امام ابو یوسف رحمہ اللہ دلیل دا دی. چې د لاسونو اوچتول د افتتاح سنت دی. چونکه په زوائد تکبیرونو کښې د مونخ افتتاح نشته، ددې وجه به رفع یدین هم نه کیږي. لکه چې د رکوع په تکبیر کښې رفع یدین نشته.

الحجة علی أبي یوسف رحمہ اللہ > د امام ابو یوسف رحمہ اللہ خلاف حدیث [لترفع الیدین] حجت دې پاتې شوه دا خبره چې په زوائد تکبیرونو کښې هېڅ مسنون نه دی.

د مونخ نه پس د خطبې حکم

لَمْ يُخْطَبْ بَعْدَ الصَّلَاةِ خُطْبَتَيْنِ فرماني چې د اختر د مونخ نه پس د امام دوه خطبې او وانی یُعَلِّمُ النَّاسَ فِيهَا صَدَقَةَ الْفِطْرِ وَأَحْكَامَهَا اختر په وارد شوې خطبه کښې د خلقو ته د صدقه فطر او ددې احکام بیانې

هل اللغة > خطب، خطبة (ن): تقریر کول، خطبه ورکول - يعلم، علم تعلیم: خوند

۱ العذاب الثلاثة: - ① چې د احنافو رحمہم اللہ په نیز د اختر په دواړو رکعتونو کښې تکبیرات زوائد شپې دی. ② او د امام مالک او امام احمد رحمہما اللہ په نیز لس دی. ③ او د امام شافعی په نیز دولس یا دیارلس

دی. (شرح نقایه) تفصیل په هدايه کښې وگورئ
۲ القول الرابع هو قول الطوفين رحمهم اللہ کذا في العناية على هامش الفتح (٤٥٧٢) والخاتمة (٨٩١١) والمهتدة

(١٥٠١١) والبحر الرائق (١٦٢٧٢) نقلًا عن القول الرابع (١٥٠١١) -

۳ قال الزملي رحمہ اللہ تقدم في صفة الصلاة، وليس فيه تكبيرات العیدین نصب الرأية، (٢٧٦/٢)

تصريح < الغطبة بعد صلاة العیدین > صاحب د کتاب فرمانی چه د اختر د مونخ نه چه فارغ شی. نو امام دوه خطبے اووانی. هم په دې باندې نقل او عمل شایع شوبدې.

دلالت ① په بخاری او مسلم کښې دابن عمر رضی الله عنہما د حدیث الفاظ دا دی. چه [قال کان النبی ﷺ هم ابهر وعبر یصلون العیدین قبل الخطبة]

② اود ابن عباس رضی الله عنہما قول دي. [شهدت العیدین مع رسول الله ﷺ واپي پکې وعبرو مشمان ﷺ کلهم کادایصلون العیدین قبل الخطبة] (رواه الشیخان) ددواړو حدیثونو حاصل دادې. چه رسول الله ﷺ اودرې واره خلیفگانود اخترنو مونخ مخکښې او خطبه روسته کوله. البته داختر خطبه د جمعې د خطبې نه په دوو خبرو کښې مخالف ده. اوله دا چه جمعه بغیر د خطبې نه جائز نه ده. او د اختر مونخ د خطبې نه بغیر هم جائز دي. دویمه دا چه د جمعې خطبه د جمعې مونخ باندې مقدم ده. اود اخترنو خطبه د مونخ نه مؤخر ده. نو که د اختر خطبه د مونخ نه مقدم کړې شوه. نوهم جائز ده. داختر د مونخ نه پس د اعاده ضرورت نشته. واضح دے وی. چه د وړوکی اختر په خطبه کښې صدقه الفطر اوددې دا حکامو تعلیم ورکړې شی. ځکه چه دا خطبه هم ددې مقصد په لحاظ سره مشروع شوبده.

د منفرد دپاره د اختر د مونخ قضاء راوړلو حکم

وَمَنْ قَاتَتْهُ صَلَاةُ الْعِيدِ مِمَّا ارَادَ جَا نَه د اختر مونخ د امام سره فوت شو لَمْ يَقْضِهَا نودے به ددې قضاء نه کوی.

حل اللغة ① فائتة، فات فوتاً (ن): فوت کیدل ② لم يقضها، قضی قضاء (ض): قضا کول، ادا کول **تصريح** < قضاء صلاة العید > صورت دمستلې دادې. که امام د اختر مونخ ادا کړو. او یو سړې باقی پاتې شوه. داختر مونخ ادا کړې نه دي. نوددې قضاء راوړلو اجازت نشته. هم دا د امام مالک رحمه الله قول دي **دليله** < دليل دادې. چه د اختر مونخ قائمولو دپاره څه داسې شرطونه دی. چه په ځانله سړي سره نه پوره کیري. مثلاً جماعت، د وخت سلطان. نوپه منفرد کښې دا شرطونه نشي موجودي دي. ددې وجې ده دپاره د اختر مونخ کول هم جائز نه دي.

د رمضان د مياشتې په ورځه کښې پتیدل

فَإِنْ غَمَّ الْهَلَالَ عَنِ النَّاسِ بِيَاكِهِ د خلقو نه میاشت په اورځه کښې پته شوه وَشَهِدُوا عِندَ الْأَمَامِ بِرُؤْيَةِ الْهَلَالِ بَعْدَ الزَّوَالِ او خلقو د زوال نه پس امام ته د میاشت لیدو گواهی ورکه صَلَّى الْعِيدَ مِنَ الْغَدِ نو امام دے په دویمه ورځ د اختر مونخ اوکړی فَإِنْ حَدَّثَ عِدْرُ مَنَّةَ النَّاسِ مِنَ الصَّلَاةِ فِي الْيَوْمِ الثَّانِي اوکه داسې عذر پیدا شی چې په دویمه ورځ ئې خلق د اختر د مونخ نه پاتې کړل لَمْ يَقْضِهَا بَعْدَ فَنُودِي نه پس به دا مونخ نه کوی.

حل اللغة ① غم، غم غمماً (ن): پتیدل ② شهدوا، شهد شهادة (س): گواهی ورکول، حاضریدل ③ رؤية: کتل ④ منع، منع منعاً (ف): بندول، منع کول

تصريح < اداء صلاة العید في اليوم الثاني > صورت دمستلې دادې. چه ۲۹ رمضان باندې که میاشت په اورځه کښې پته شوه، اوپه ۳۰ رمضان دزوال نه پس خلقو امام ته د سپوږمۍ لیدو گواهی ورکړه.

وامام ددوی گواهی هم قبوله کره نو روزہ دے ماته کری او امام دے په دویمه ورځ خلغو ته مونځ اوکړی.

دلله دلایل دادې چه دا تاخیر د عذر په وجه دې په دې وجه دے تاخیر کښې هیڅ باک نشته اوددې تاخیر په سلسله کښې حدیث هم موجود دې په هدایه کښې دحدیث هم داسې ذکر شوې دې [ولما شهدوا بالهلال بعد الزوال امر بالهجوم الى المصلی من الغد] اوکه په دویمه شپه باندې هم څه داسې عذر پښی شی چه د اختر دمونځ دپاره مانع وی.

هم تاخیرها الي اليوم الثالث نواوس ددې نه پس په دریم شوبل باندې د اختر دمونځ کولو اجازت نشته ځکه چه د اختر په مونځ کښې اصل خو دا دې چه ددې قضاء راوترلے شی لکه څنگه چه دجمعی فوت کیدو په صورت کښې ددې قضاء نشی راوړې خو د عذر په وجه د دویمه ورځې پورې مؤخر کولو کښې د ذکر شوی حدیث په وجه دا اصل پرېخوږه شوېدې نوچونکه په حدیث کښې صرف ددویمه ورځې پورې د روستو کولو د صورت تصریح شوې ده په دې وجه به د دویم شوبل پورې داختر دمونځ روستو کولو اجازت وی ددې نه پس به اجازت نه وی.

د لومړي اختر مستحبات

وَيَسْتَحَبُّ فِي يَوْمِ الْأَضْحَى أَنْ يَتَغَسَّلَ وَيَتَطَيَّبَ اود لومړي اختر په ورځ غسل کول او خوشبو لگول مستحب دی. **وَيُخَوِّرُ الْأَكْلَ حَتَّى يَفْرَغَ مِنَ الصَّلَاةِ** اوخوراک دے روستو کړی ترده چه د مونځ نه فارغ شی.

هل اللغة ① يستحب، استحباباً: مستحب کیدل ② ان يغتسل، اغتسل اغتسلاً: غسل کول ③ يتطيب، تطيب تطيباً: خوشبوی لگول

تفويح سنه الفحل والطيب صاحب دقدوری فرمائی چه دلومړي اختر په ورځ غسل کول او خوشبو لگول مستحب دی. دلیل مخکښې تیر شوې دې.

تاخیر الأكل من الصلاة او دا هم مسنون دی چه خوراک دمونځ نه پس اوکړی اود خپلې قربانۍ نه اوځړی. **دلله** دلایل دنسې عمل دې چه دوی به د لومړي اختر په ورځ د اختر دمونځ نه پس خوراک کولو اود خپلې قربانۍ نه به ئې خوراک کولو. (۱) که څوک قربانۍ نه کوی بیا هم د اختر دمونځ نه مخکښې دے خوراک نه کوی ځکه چه د اختر دمونځ نه مخکښې خوراک نه کول جدا سنت دی او د خپلې قربانۍ نه خوړل جدا سنت دی اودکلی والو دپاره جائز دی ځکه چه هلته کښې مونځ واجب نه دې.

په لاره کښې په جهر سره د تکبیر وکولو حکم

وَيَتَوَجَّهُ إِلَى الْمَصَلَّى وَهُوَ يَكُونُ عِيدًا ته به ځی په داسې حال کښې چې تکبیر به وانۍ **وَيُصَلِّي الْأَضْحَى رَكْعَتَيْنِ كَصَلَاةِ الْفِطْرِ** اوامام دے د وروکښې اختر په شان خلغو ته دوه رکعته مونځ اوکړی

(۱) عرسته ی، «سنن الصلاة»، عن عبد الله بن نونبة عن أبيه قال كان النبي صلى الله عليه وسلم لا يخرج يوم الفطر حتى يظلم ولا يظلم يوم الاضحي حتى يمضي رواه الترمذي في المعدين باب ما جاء في الأكل يوم الفطر قبل الخروج ولم ۱۹۷ غربه الترمذي).

وَيُخَطِّبُ بَعْدَهَا خُطْبَتَيْنِ اَوْ دُمُونِخَ نَهْ پَس دے دوه خطبے اووانی وَيُعَلِّمُ النَّاسَ فِيهَا الْأُضْعِيَّةَ وَتَكْبِيرَاتِ التَّشْرِيقِ يَهْ دَوَارو خطبو کنبی دے د قربانی اود تشریق د تکبیرونو تعلیم ورکری

هل اللغة ﴿١﴾ يتوجه، توجه توجها: متوجه کيدل ﴿٢﴾ يخطب، خطب خطبة (ن): د امام د خلقو په وړاندې خطبه ورکول، تقرير کول، وعظ کول ﴿٣﴾ يعلم علم تعليمًا: خود نه [

توضيح ﴿٤﴾ الجهر بالتكبير في طريق المصلي: مسئله دا ده، چه عيدگاه ته په تلونلو کنبی به په لاره کنبی په اوچت آواز سره تکبیروانی. ځکه چه نبی ﷺ به هم دا عمل کولو. ﴿٥﴾

او د اختر مونځ د وړوکی اختر په شان دوه رکعت ده. د امام صاحب نه هم دا منقول دی. ﴿٦﴾
تعليم الاضعية وتكبيرات التثريق: د مونځ نه پس دے په خطبه کنبی د قربانی او د تشریق د تکبیرونو احکام اوبتانی. ځکه چه هم په دې ورځو کنبی هم دا څيزونه مشروع دی. او خطبه هم دد څيزونو د تعلیم دپاره مشروع شويده. ﴿٧﴾

د لومړي اختر مونځ دويمې او دريمې ورځې ته روستو کول

قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ مَعْنٍ النَّاسِ مِنَ الصَّلَاةِ فِي يَوْمِ الْأَضْعَى كَهْ څه عذر داسې پيښ شو چه په لسمه د ذى الحجة نې خلق د مونځ کولو نه منع کړل. صَلَّاهَا مِنْ الْغَدِ وَبَعْدَ الْغَدِ نو په دويمه يا په دريمه ورځ دے مونځ اوکړی وَلَا يُصَلِّيَهَا بَعْدَ ذَلِكَ اود دے نه پس دے نه کوی

هل اللغة ﴿١﴾ يمنع، منع منعاً (ف): بنديدل، منع کيدل ﴿٢﴾ غدا: صبا ﴿٣﴾ لا يصليها، صلى صلاة: مونځ کول

توضيح ﴿٤﴾ تأخير صلاة عيد الأضحي إلى اليوم الثالث: مسئله داده، که د ذى الحجة په لسم تاريخ باندې د مونځ مانع عذر پيښ شونو په يوولسم تاريخ دے مونځ اوکړی. او که په يوولسم تاريخ باندې هم عذر موجود وونو په دولسم باندې دے د اختر مونځ اوکړی. او که په دې کنبی هم عذر موجود وونو ددې نه پس د تاخير اجازت نشته.

فليعلم ﴿٥﴾ دليل دادې، چه د لومړي اختر مونځ د أضحية (قرباني) سره تعلق ساتی. په دې وجه د مونځ وخت هم د قرباني د ورځو سره تړلی وي. نو د قرباني د دريمې ورځې پورې هره ورځ د نمر راختلو نه پس زواله پورې داختر د مونځ وخت دي. او که تاخير کول بغير د عذر وي. نو هم مونځ جائز دي. خو بغير د عذر نه په تاخير کولو به گناهگار وي. ځکه چه نبی ﷺ اود خلفاني راشدينو نه داسې تاخير منقول نه دي. دا خيال ساتل پکار دی چه دا مونځ ددې باوجود چه په تاخير سره اوکړې شي. ادا دے قضاء نه دي. ځکه چه په خپل وخت کنبی واقع شوې دي.

١) خرجته لي، «سنن الصلاة»، عن نافع عن ابن عمر انه كان يخرج في العيدين من المسجد ليكبر حتى يأتي المصلي كلنا في المستدرك في العيدين رقم ١١٠٦ (١/٤٣٨).

٢) تقدم ترجمه عن قريب.

٣) قد خرجته لي، «سنن الصلاة»، زُيْنِدُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى قَالَ قَالَ غَزْوُ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ رَكَعَتَانِ وَصَلَاةُ الْفِطْرِ رَكَعَتَانِ وَصَلَاةُ الْأَضْحَى رَكَعَتَانِ وَصَلَاةُ الشَّعْرِ رَكَعَتَانِ لَمَّا غَزُو فُصِّرَ عَلَى لِسَانِ مُخْبِرٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْرَجَهُ الدَّامِي فِي الصَّلَاةِ بَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ بِلَا أَذَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ رَقْم ١٥٥٢ (رجال لقات).

الْمُتَّبِعِينَ فِي حُكْمِ التَّكْبِيرِ تَشْرِيقَ وَاجِبِ دِي يَاسَنْتَ، ① نَوَاسِرَ عَالَمَانَ دِ وَجُوبِ قَائِلِ دِي. ② وَبَعْضُهُ مَسْنُونِيَّتِ قَائِلِ دِي. وَجُوبِ دَلِيلِ دِ اَللّٰهُ تَعَالٰی قَوْلِ ﴿وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْ اَنَامٍ مَّعْدُوْدَةٍ﴾ دِي. اَوْ دِ سَنِيَّتِ قَائِلِيْنَ پِه دِي بَانْدِي دَنِي ۛ مَدَوَامَتِ اَوْ هَمِيْشَوَالِي دَلِيلِ مَرُخُوْلِي دِي.

وَتَكْبِيْرُ الشَّرِیْقِ ① اَوَّلُهُ اَوْ تَكْبِيْرُ تَشْرِیْقِ شَرْعِ دِ دِي بِه عَقِيْبَ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَسْتَه دِ صَبَا دِ مَانَخَه نِه وِي مِنْ يَوْمٍ عَرَفَةَ پِه وَرَخ دِ عَرَفِي بَانْدِي وَآخِرَةَ عَقِيْبَ صَلَاةِ الْفَجْرِ مِنْ يَوْمِ الْاَضْرَادِ قَرْنَانِي پِه وَرَخ بِه نِي دِ مَازِيْگَر نِه پَس خَتْمُوِي عِنْدَ اَبِي حَنِیْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ (دَا حَكَم) اَبُو حَنِیْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ پِه نِيْزِي دِي

تَضْوِيْعُ ① اِبْتِدَاءُ التَّكْبِيْرِ ① اکابرین صحابه حضرت عمر، علی، ابن مسعود و فرمائی دے چہ دِ تَکْبِیْرَاتِ تَشْرِیْقِ اِبْتِدَاءِ دِ عَرَفِ پِه وَرَخِ مَعْنٰی دِ ذٰی الْحِجَّةِ دِ نَهْمِ تَارِيْخِ نِه کُوْلِي شِي دَا قَوْلِ اَحْنَا فَوْ عَالَمَانُو ۛ پِه اِتْفَاقِ سَرِه اَخْتِيَارِ کَرِي دِي.

اِبْتِدَاءُ التَّكْبِيْرِ ① دَانْتَهَا پِه سِلْسِلَه کَنْبِي دَامَامِ اعْظَمِ مَذْهَبِ دَا دِي چِه دَنْدَرْدِ وَرَخُو رُومِي وَرَخِ مَعْنٰی دِ لَسْعِ ذٰی الْحِجَّةِ دِ مَازِيْگَرِ مَوْنَخِ دِي. مَطْلَبِ دَا چِه دِ ذٰی الْحِجَّةِ پِه لَسْمِ تَارِيْخِ دِ مَازِيْگَرِ دِ مَانَخَه نِه پَس دِ تَکْبِیْرَاتِ اَوَوَانِي اَوْ خَتْمِ دِ کَرِي. نُوْدِ اِمَامِ اعْظَمِ پِه نِيْزِ تَوَلِ دِ اَتِه مَوْنَخُونِه پَس مَعْنٰی دِ نَهْمِ ذٰی الْحِجَّةِ دِ صَبَا دِ مَانَخَه نِه پَس دِ لَسْعِ دِ مَازِيْگَرِ پُوْرِي بِه تَکْبِيْرِ تَشْرِیْقِ وَنِيْلِي شِي. دَلِيْلُهُ ① پُوْرْتِه چِه دِ اِمَامِ اعْظَمِ کُومِ مَذْهَبِ بِيَانِ شُو دَا دِ حَضْرَتِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ قَوْلِ دِي. ①

② دِ اِمَامِ اَبُو حَنِیْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ کَمْتَرِ اَوْ اَقْلِ اَخْتِيَارِ وِل پِه دِي وَجِه دِي چِه پِه اَوْجِتِ آوَازِ سَرِه تَکْبِيْرِ وَنِيْلِ بَدْعَتِ دِي. خُکْهَ چِه اَللّٰهُ تَعَالٰی فَرْمَانِيْلِي دِي. ﴿وَاذْكُرُوْكَ فِيْ نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَفَوْنَ الْجَنَّةِ مِنْ

الْقَوْلِ﴾ اَوِيَه حَدِيْثِ کَنْبِي دِي [رَاى النَّبِيُّ ﷺ اَنْهَ اَمَامَا يَرْفَعُوْنَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ الدَّعَاءِ فَهَالِكُمْ لَنْ تَسْمَعُوا اِلَهُكُمْ وَلَا اَنْفُسًا] مَعْنٰی رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ يُوْقُوْمُ اَوَّلِيْدِلُو. چِه دِ دَعَا پِه وَخْتِ کَنْبِي بِه نِي خِيْلِ آوَازُونِه اَوْ چَتُوْلِ نَوْنِي ۛ وَرْتِه اَوْ فَرْمَانِيْلِ چِه تَا سُو خَلْقِ نِه خُو کُوْنَرِ تِه آوَازِ کُوِي اَوْ نِه غَانَبِ تِه. دِدُوِي (ۛ) مَرَادِ دَادِي چِه اَللّٰهُ چَاتِه چِه تَا سُو آوَازِ کُوِي نِه خُو هَفَهَ کُوْنَرِ دِ اَوْ نِه غَانَبِ دِي. بِلْکِه سَمِيْعِ (ۛ) پُرِ اَوُرِيْدُوْنِکِرِ دِي. اَوْ پِه هَرِ خَانِي کَنْبِي مَوْجُوْدِ دِي. خُکْهَ پِه اَوْجِتِ آوَازِ دِه تِه دِ آوَازِ کُوْلُو بِيْخِي ضَرْوَرْتِ نَشْتِه. دِدِي اَيْتِ اَوُرُو اَيْتِ نِه مَعْلُوْمِه شُوِه چِه پِه دَعَا اَوْ ذِکْرِ کَنْبِي اَصْلِ اَخْفَاءِ دِه. اَوْ جِهْرِ خِلَافِ اَصْلِ اَوْ بَدْعَتِ دِي.

③ دَامَامِ صَاحِبِ دَوِيْمِ دَلِيْلِ دَا دِي چِه دِ تَکْبِيْرِ اِبْتِدَاءِ پِه دَاسِي وَرَخِ کَنْبِي کِيْپِي چِه پِه هَفِي کَنْبِي دِ حِجِ يُو رُکْنِ مَعْنٰی وَقُوْعِ عَرَفِه اِذَا کِيْپِي پَسِ دَا مَنْقَطِعِ کُوْلِ هَمْ پِه دِي نَعْرِ وَرَخِ کَنْبِي مَنَاسِبِ دِي. چِه پِه دِي کَنْبِي حِجِ دَوِيْمِ رُکْنِ مَعْنٰی طَوَافِ زِيَارَتِ اِذَا کِيْپِي چِه دِ تَکْبِيْرِ اِبْتِدَاءِ اَوْ اَنْتَهَاءِ دَوَاوَرِه بَرَابَرِشِي دَا يَادِ سَانِي چِه عَمَلِ اَوْ فَتُوِي دِ صَاحِبِيْنُو ۛ پِه قَوْلِ دِه.

وَاَبُو يُوْسُفَ وَنَحْمَدُ اِلٰى صَلَاةِ الْفَجْرِ مِنْ اَجْلِ اَبَا الشَّرِیْقِ اَوْ صَاحِبِيْنِ ۛ فَرْمَانِي چِه دِ آخِرِي وَرَخِ دِ تَشْرِیْقِ بِه نِي دِ مَازِيْگَرِ مَوْنَخِ نِه پَس خَتْمُوِي.

① حديث ابن مسعود رَوَاهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَرَوَاهُ الطَّوَالِي فِي الْكِبَرِ كَمَا اَشَارَ اِلَى ذَلِكَ الْهَيْثَمِيُّ فِي مَجْمَعِ الزَّوَالِدِ (١٩٧/٢)۔

تشریح «ملك الصالحين» صاحبین فرمائی۔ چہ تکبیر تشریق بہ د تشریق د ورخو پہ آخرہ ورخ یعنی دیار لسم ذی الحجہ د ماز یگر پہ مانخہ ختمولے شی۔ د صاحبینو پہ نیز تول د ۲۳ مونخونو نہ دی۔ یعنی د نهم ذی الحجہ د صبا مانخہ نہ پس د دیار لسم ذی الحجہ د ماز یگر پورې تکبیر ونیلی شی^(۱)۔
 «لله» د صاحبینو دا مذهب پہ اصل کنبی د حضرت علی قول دی (۲) نو صاحبینو ۱۰۰۰ اکثر اختیار کړې دے او د حضرت علی ۱۰۰۰ په قول باندې نې اعتماد کړې دی۔ خکه چہ تکبیر هم عبادت دی او په عبادتو کنبی دننه احتیاط هم په دی کنبی دی۔ چہ اکثر واخستلے شی۔

وَالْتَكْبِيرُ عَقِيبَ الصَّلَاةِ الْمَفْرُوضَاتِ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ
 او تکبیر روسته د فرض مونخونو نہ دا دی۔ چې یوخل اوواتی۔ [الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله، والله اکبر الله اکبر والله الحمد]

تشریح «هدى التكبيرات» صاحب د قدوری رحمه الله فرمائی۔ چہ د ذکر شوی تکبیر کلمات [الله اکبر الله اکبر، إلخ] یوخل ونیل دی۔

تاریخ ابتداء الکلمات د اکلمات د سیدنا ابراهیم ۱۰۰۰ نه منقول دی۔ د دی کلماتو تاریخی پس منظر دادې۔ چہ کله د الله تعالیٰ په حکم ابراهیم ۱۰۰۰ دخپل زړه تکرې اسماعیل ۱۰۰۰ ذبح کولو دپاره دده لاسونه او پښه اوتر لې اوبه زمکه نې په تندې باندې سملولو او چاره نې راښکله۔ نوخت نې پرے نکړو۔ بل خوا جبرئیل ۱۰۰۰ ته حکم اوشو۔ چہ د اسماعیل ۱۰۰۰ په خانی هغه گډ راوله اوسملوه کوم چہ هابیل نذر الله په غره باندې ایخودے وو۔ او هغه قبول شوې وو۔ چہ تراوسه پورې په جنت کنبی خریدلو۔ جبرئیل ۱۰۰۰ چہ کله اوکتل چہ ابراهیم ۱۰۰۰ د الله د اطاعت دپاره په ذبحه کنبی ډیر عجلت کوی۔ نو نې فرمائیل۔ [الله اکبر الله اکبر] ابراهیم ۱۰۰۰ خت اوچت کړو۔ او وے کتل۔ او د جبرئیل ۱۰۰۰ آواز نې واوږیدلو۔ نو یر اختیاره نې د ژبې نه دا اووتل۔ [لا اله الا الله والله اکبر] ذبیح الله ۱۰۰۰ ته چہ کله معلومه شوه۔ او دپلار بزرگوار او د جبرئیل کلمات نې واوږیدل۔ نو د الله تعالیٰ د حمد دپاره دده ژبه گویا شوه۔ او وے ونیل۔ [الله اکبر الله اکبر والله الحمد] د اکلمات د قیامتہ پورې دیو نیک فرزند اود الله تعالیٰ په عشق کنبی د دلیواله پلار یاد تازه کوی۔ قرآن حکیم په خومره بلیغ انداز کنبی واتی چہ «وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي سَهِيدٌ»

شروط من تجب علیه التکبیرات عند الی حنیفۃ رحمه الله «حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د هر فرض مونخ نه پس تکبیر ونیل واجب دی۔ ① په دے شرط چہ دا خلق مقیم وی، په ښار کنبی دننه وی، ② او په مستحب طریقه باندې په جماعت سره مونخ شوې وی۔ ③ په فرضو پسې سمدستی وی خکه که د فرض مونخ نه پس بل عمل اوموندلے شی۔ مثلاً دجومات نه اووتلو۔ یا په خبرو کنبی مشغول شو۔ نو دا سړي دے تکبیر نه واتی۔ ④ او چہ فرض مونخ نو وی دجنازے مونخ، وتر، د اختر ونو مونخ او نفل وی

(۱) القول الرابع هو قول الصالحين ۱۰۰۰ کذا في الكفاية في صدر فتح القدير (۴۹۷۲) ورداhtar (۶۲۱۱) والفقه الإسلامي (۳۸۳/۲) والتهذيب (۱۵۲۱/۱) نقلًا عن القول الرابع (۱۵۱۱/۱)

(۲) قال الزبلي رحمه الله اما قول علي ۱۰۰۰ فرواه ابن ابي شيبة في مصنفه ورواه الحاكم في المستدرک (۲۹۹/۱) ورواه محمد بن الحسن في الآثار (ص ۳۶)۔

نو تکبیرات به نه وائی ① چه مقیم وی نو که مسافر وی. هغه باندې هم تکبیر نشته ② چه په ښار کېنې وی ځکه چه په کلو کېنې دننه د تکبیر تشریق وجوب نشته ③ چه د جماعت د مونځ نه پس وی نو په منفرد باندې تکبیرات وئیل واجب نه دی ④ چه مستحب جماعت وی که ښځې په جماعت سره مونځ اوکړې په هغوی واجب نه دی ځکه چه د هغوی جماعت مکروه دې البته که دښځو امام سرې وی. اود مسافرو امام مقیم وی. نو په دے ښځو اومسافرو باندې هم تکبیر واجب دې.

دالله ⑤ د امام ابوحنیفه رحمته الله دلیل هغه حدیث دې. کوم چه مونځ مخ کېنې ذکر کړې دې. یعنی [لا جمعة ولا تشریق ولا قطر ولا اذى الا لاصحابنا] ددے حدیث نه د تکبیر تشریق دپاره دښار شرطیت معلوم شو. د لغت امام خلیل ابن احمد رحمته الله نه منقول دی. چه تشریق دجهری تکبیر نوم دې.

⑦ دویم دلیل دا دې. چه تکبیر په اوچت آواز وئیل خلاف سنت، یعنی بدعت دې. په استثناء د هغه ځانې کوم ځانې کېنې چه شریعت وارد شوی وی. اود جهری تکبیر په سلسله کېنې د شریعت ورود په هغه صورت کېنې شوې دې. چه په هغه کېنې ټول شرطونه جمع وی. یعنی ښار، جماعت مستحب، اقامت وغیره، اوکه ښځې د سړې پسې اقتداء اوکړې. یا مسافر د مقیم اقتداء اوکړې. نو په ښځو او مسافرو باندې به هم تکبیر واجب وی. دا وجوب به د تبعیت په طریقه وی. یعنی امام کوم چه متبوع دې. چه په ده باندې تکبیر واجب دې. نو دده په تابع باندې به هم واجب وی. لکه څنگه چه د مقیم په اقتدا کولو باندې به مسافر باندې څلور رکعت لازمېږي.

من تعجب علیہ التکبیر عند الصالحین رحمته الله صاحبینو رحمته الله فرمایلی دی. چه په هر هغه سړې تکبیر واجب دې. چه هغه فرض مونځ اوکړی خواه که دښار په وی اوکه کلی وال، مسافر وی اوکه مقیم یا منفرد. که سړې وی او که ښځه هم دغه قول د امام مالک او امام شافعی رحمته الله دې. عليه السلام ددے حضراتو دلیل دادې. چه تکبیر د فرض مونځ تابع دې. نو چه څوک فرض اوکړی هغه به تکبیر وائی. ۱)

يقولها العامود عند نهان الإمام رحمته الله صاحب دهدایه رحمته الله په هدایه کېنې د یوے واقع په ذریعه تنبیه ورکړې ده. که امام تکبیر وئیل هیر کړو. نو مقتدی دے تکبیر نه پرېږدي. بلکه په اوچت آواز دے تکبیر اووائی. او امام دے هم خبر کړی. ددے په خلاف که امام سجده سهو پرېځوږدی. نو مقتدی دے هم پرېږدي. وجه داده چه سجده سهو د مونځ په مینځ کېنې ادا کولې شی. ځکه په سجده سهو کولو یا نه کولو کېنې د امام اتباع ضروری وی. اوتکبیر د مونځ په مینځ کېنې نه ادا کېږي. بلکه د مونځ نه فراغت نه پس وئیل شی. ځکه په تکبیر وئیلو کېنې د امام وجود واجب نه دې. بلکه مستحب دې. نو که امام تکبیر اونه وائی. مقتدی دے ضرور وائی. واقع داده. چه امام ابویوسف رحمته الله (بعقوب) بیان کړی دی. چه یوځل ما خلقونه دعرف په ورځ دمانهام مونځ ورکولو. اتفاقاً مانه تکبیر تشریق هیرشو. نو استاد مکرم حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله د شاته نه تکبیر اوئیل. اوزه ئې خبر کړم، نو بیا ما هم تکبیر اوئیل. ددے واقع نه د امام ابویوسف رحمته الله د اوچت شان او مرتبه پته لږی. چه حضرت امام صاحب دے امام جوړ کړې وو. او په خپله ئې ورپسې اقتداء کړې وه. والله اعلم

۱) القول الرابع هو قول الصالحين رحمته الله كذا في الدر المختار (٢٢٠/١) والبحر الرائق (١٦٦/٢) والفتاوى الإسلامية وأدله (٢٨٣/٢) فلا عن القول الرابع (١٥٢/١) -

سجد فلم یکن یقوم ثم رفع وفعل فی الركعة الأخرى مثل ذلك (۱) یعنی په عهد رسالت کښې نمر تندر اونیولو. نور رسول الله ﷺ دومره اوږد قیام او کړلو چه لکه نبی ﷺ رکوع نه کوی بیا نبی ﷺ دومره اوږده رکوع او کړله. چه معلومیدله چه نبی ﷺ سرته اوچتوی بیا نه اچت کړلو. نو معلومیده چه نبی ﷺ سجده نه کوی. بیا نه سجده او کړه. نو د سجده نه د سر اوچتولو امکان په نظر نه راتلو بیا نه اچت کړو. نو د دویم سجده امکان په نظر نه راتلو بیا هغوی ﷺ سجده او کړه. نو داسې ښکاریده چه سر نه اوچتوی. خو نبی ﷺ سر اوچت کړو. هم دا عمل نبی ﷺ په دویم رکعت کښې او کړلو. ددې حدیث نه دا خبره معلومه شوه. چه نبی ﷺ په یو رکعت کښې یوه رکوع گاننه کړې دی. اگر چه رکوع او سجده ډیره اوږده وه

ه اوږده او په پته قرات شولو حکم

وَيَطْوِلُ الْقِرَاءَةَ فِيهِمَا أَوْ يَدَارُو رَكَعَتَيْنِ كُنْزِي په قرات اوږدوی

هله اللفظة ① يطول، طول تطويلاً: اوږدول ② قراة: لوستل ③ يخفى، اخفى، اخفاء: پټول ④ يجهر، جهر، جهراً (ف): ښکاره کول

تفريخ < **فطر تطويل القراة** > مسئله داده. چه د کسوف دمونځ په دواړو رکعتونو کښې به اوږد قرات کوی. او په بعضو احاديثو کښې دی. چه اول رکعت به په اندازه دسورة بقره او دویم رکعت په اندازه د آل عمران وی

فنية التطويل > حاصل دا دې چې دلته دوه خبرې دی یو د قرايت اوږدول او بل په قرات کښې جهر یا اخفاء کول خو افضل دی. ځکه چه دا ثابت دی. چه په اولنی رکعت کښې د رسول الله ﷺ قیام په اندازه د سورة بقره او په دویم رکعت کښې په اندازه د آل عمران وو. نو په قرات کښې اوږدوالی کښې د رسول الله ﷺ متابعت دې. او که زړه نه او غواړی. نو په قرات کښې د تخفیف او کړی. یعنی قرات د مختصر کړی. ځکه چه مسنون خو دا دی. چه د تندر نیولو وخت په مونځ او دعا سره راگیر کړې شی. نو که په یو کښې تخفیف او کړی. نو په بل کښې به اوږدوالی کوی. علامه ابن ایهام رحمہ اللہ فرمایلی دی (والحق ان السنة التطويل والمندوب مجرد استيعاب الوقت) یعنی حق دا دې. چه قرات اوږدول مسنون دی. او په کسوف کښ د وخت استيعاب کول مستحب دې. لکه چه په حدیث مغیره بن شعبه کښې دی (فاذا رايتهما فادعوا الله وصلوا حتى تنجلي) [صحيحین] بیا چه کله تاسو داسې څیزونه او گورئ. (د کسوف وغیره) نو د الله تعالی نه دعا غواړی. او مونځ کوئ. تر دې چه دا روښانه شی. او گورئ د نمر روښانه کیدو پورې دمونځ اوږدولو حکم ورکړې شوې دې. اودا به هغه وخت وی چه کله قرات اوږد کړې شی. نو معلومه شوه. چه قرات ته طول ورکول مسنون دې.

وَيُخْفِي عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اود ابوحنيفه رحمہ اللہ په نیز به پټ قرات کوی

(۱) قال الزبلي رحمه الله لم أجده من رواية ابن عمر وإنما وجدناه عن ابن عمرو بن العاص رحمه الله ولعله تصحف على المصنف ثم ذكر رواية ابن عمر رحمه الله عزائماً إلى أبي داود والنسائي والترمذي في الشمال (وهو في ابوداود في صلاة الإنشاء باب ۹ رقم ۱۱۹۴ وفي النسائي في السنن الكبرى (۵۷۴/۱) رقم ۱۸۶۷ واحد في المسند (۱۹۱/۲) والمستدرک (۳۲۹/۱) وقال زبني الدين قاسم بن قطلوبغا في، فيما فات الزبلي منية الأملی، قلت بل نسخ المعجم يوجد فيها،، عمر،، بغرور بغرور العبد الضعيف شاه فيصل لكن لم يصرح بالمعجم الذي ادعى وجوده فيه لمن هو مع أن المعجم كنزون)۔

تصريح «الجهر وال إخفاء» ① که قرات جهری اوکری یا سری، حضرت امام صاحب رحمته الله فرمائی. چه د کسوف په مانځه کښې به سری قرات کوی. ددې قائل امام مالک امام شافعی او جمهور فقهاء رحمهم الله هم دی. ①

② «الله» د امام ابوحنیفه دلیل د ابن عباس او سمره بن جندب حدیث دی. ① د ابن عباس رضی الله عنه د حدیث الفاظ دادی. [من ابن عباس صلیت مع النبی صلی الله علیه وسلم الکسوف فلم اسم منه حرفاً من القراءات] ② یعنی ابن عباس رضی الله عنه فرمائی. چه ما د نبی صلی الله علیه وسلم سره د کسوف مونځ کړې دې. خو د دوی د قرات نه مه یو حرف هم نه وو اوریدلې.

③ هم ددې په شان د سمره بن جندب رضی الله عنه حدیث دی. [صلی پنا لی کسوف الشمس لا نسیم له صوتاً] ② یعنی مونږ ته د کسوف شمس په حالت کښې مونځ اوکړو. اومونږ ددوی آواز نه اوریدلو.

وَقَالَ أَبُو يُونُسَ وَتَحْمَدُ بْنُ يَحْيَىٰ وَأَوْصَابِينُو رحمهم الله فرمایلی دی. چي جهر به کوی.

تصريح «اوصابين فرمائی. چه جهريه کوی. دا قول د امام احمد هم دی. دا امام طحاوی هم اختیار کړې دې.

دلیلها «په جهری قرات کولو باندې د صاحبینو دلیل د عائشه رضی الله عنها حدیث دی. [قالت جهراً لله صلی الله علیه وسلم صلوة الكسوف بقراءته] ③ عائشه رضی الله عنها فرمائی. چه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د کسوف په مانځه کښې په جهر قرات کړې وو.

موجوبه روایة عائشة رضی الله عنها «صاحب ددهایه رحمته الله د قرات په جهری اوسری کولو کښې تعارض د حدیث داسې لرې کړې دې. چه د ابن عباس اوسمره بن جندب روایت ته ئې دعائشه رضی الله عنها په روایت باندې ترجیح ورکړې ده. او وجه د ترجیح دا ده. چه په مونځ کښې سړې چونکه امام ته زیات نیزدې وی. ځکه دښځو په نسبت د دوی حال زیات واضح وی. او د امام د مونځ کیفیت او دقرات په جهر او اخفاء کولو کښې دسرو قول راجع وی.

تأیید قول أبي حنيفة «صاحب ددهایه دامام صاحب مذهب مضبوطولو دپاره زوردارو الفاظو کښې فرمائی. چه د کسوف په مونځ کښې به اخفاء دقرات ولی نه وی. حالانکه د کسوف مونځ د ورځې مونځ

① (القول الرابع هو قول أبي حنيفة رحمته الله كذا في فتح القدير (٥٦٢) والنهاية (٥٦٢) وبدائع الصنائع (٢٨١١) والبحر (١٦٧٢) والهندية (١٥٣١) والدر المختار (٦٢٢١) نقلاً عن القول الرابع (١٥٣١) -

② أخرجه أحمد في مسنده (٢٩٣/١)، وأبو يعلى الموصلي في مسنده والبيهقي في السنن الكبرى (٤٦٦/٣) رقم (١٣٤١) والطحاوي في شرح الآثار (١٩٧/١) وأبو نعیم في الحلیة في ترجمة عكرمة الطبرانی في معجمه بمحواله جمع الزوائد للبيهقي (٢٠٧/٢) والبيهقي في «المعرفة»، من طريق ابن هبة ورواه أيضاً في السنن الكبرى (٤٦٦/٣) من طريقه -

③ أخرجه أبو داود في الاستسقاء باب ٤ رقم ١١٨٤ والنسائي في السنن السنن الكبرى (١/٣٣٠) -

④ أخرجه البخاري في الكسوف رقم ١٠٤٤ ومسلم في الكسوف رقم ١١٠١، وأبو داود في صلاة الاستسقاء باب ٤ رقم ١١٨ والترمذي في الجمعة باب ٤ والنسائي في الكسوف باب ٦ وابن ماجه في الإقامة باب ١٥٢ رقم ١٢٦٣ ومالك في صلاة الكسوف باب ١ رقم ١ وأحمد في المسند (٥٣/٦) -

دی. او د ورځې د مونځونو په باره کښې رحمت دو عالم ﷺ فرمایلی دی. [صلوة النهار جمعا] یعنی د ورځې مونځ گونځ وې. مراد دادې. چه د ورځې په مونځونو کښې قرات په پټه کولې شی. په اوچت آواز نشی کولې.
 طهارة اگرچه زموږ مذهب اخفاء بالقراءة ده. خو چونکه دا مونځ اوږد وی. ددې وجې متاخرینو عالمانو فرمایلی دی. که دمقتدیانو د ستومانه کیدو ویره وی. نویه صلاة الکسوف کښې جهر هم کولې شی. (درس ترمذی ۳۵۴/۲).

مونځ نه پس دعا ههم

أَقْرَبُ مَا يَبْعُدُهَا حَتَّى تَجْلِيَ الشَّمْسُ اود مونځ نه پس دے دعا اوکړی. تردے چې نمر روښانه شی
 هل اللغة ① يدعو، دعا دعاء (ن): رابلل، دعا کول ② تجلّی، انجلّی انجلا: کولاویدل، روښانه کیدل

توضیح: کلمة الدعاء بعد الصلاة فرماني چه دکسوف د مونځ نه پس د نمر د روښانه کیدو پورې دعا اوکړې شی. دعا دے مخ په قبله کښی او اوکړی. یادے په ولاړه اوکړی. اگرکه خلقو ته مخ کړی. اودعا اوکړی. اوخلق مخ په قبله وی. او د امام په دعا دے آمین وائی.

والله دليل د نبی ﷺ دا قول دی. ① [اذا رأيتم من هذه الاقزام شيئا فارهبوا الى الله بالعلماء] (۱)
 ② صاحب د کتاب فرماني. چه په دعاگانو کښې مسنون دا دی. چه د مانځه نه پس وی. د ابوامامه نه مروی دی. [قيل يا رسول الله أي الدعاء أسمع قال جوف الليل الأخير ودبر الصلوة المكتوبة] (۲) د نبی ﷺ نه تپوس اوکړې شو. چه کومه دعا زیاته مقبوله ده. وے فرمایلی. چه د آخرے شېي مینځنۍ حصه کښې اود فرض مونځ نه پس، ددې حدیث ن صرف د فرض مونځ نه پس د دعا مسنونیت معلوم شو. دے نه علاوه مغیره بن شعبه فرماني. چه نبی ﷺ به د هر مانځه نه پس دعا کوله. (بخاری فی التاريخ الاوسط).

دجمعې امام په صلوۃ الکسوف امامت هوی

وَصَلَّى بِهِمُ الْإِمَامَ الَّذِي يُصَلِّي بِهِمُ الْجُمُعَةَ اود کسوف مونځ دے خلقو ته هغه امام ورکړی. څوک چې دوی ته جمعه ورکوی فَإِنَّ لَمْ تَعْرِفُوا الْإِمَامَ اؤ که امام حاضر نه وی صَلَّاهَا النَّاسُ قَوَادِي نو خلق دے خائله مونځ اوکړی.

هل اللغة ① يصلی، صلی صلاة: مونځ کول، دعا کول ② لم يحضر، حضر حضوراً (ن) حاضریدل ③ فرادی: خان له

(۱) غریبه الزیلعی رحمه الله هذا اللفظ ثم خرج ولي الصحیحین من حدیث مفوعة بن شعبة رضي الله عنه فإذا رأيتموها فادعوا الله واصلوا وأخرجنا أيضاً عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنه (فإذا رأيتم شيئاً من ذلك فادعوا إلى ذكر الله ودعائه وأمرجا أيضاً عن عائشة رضي الله عنها) (إذا رأيتموها فكبروا وادعوا واصلوا) نصب الراية (۲۴۷/۲) يقول المبد الضعيف أما حديث مفوعة رضي الله عنه ففي البخاري كتاب الجمعة باب الدعاء في رقم ۱۰۰۰ وأما حديث أبي موسى الأشعري رضي الله عنه ففي البخاري في كتاب الجمعة باب الذكر في الكسوف رقم ۹۹۹ وأما حديث عائشة رضي الله عنها ففي البخاري في كتاب الجمعة باب هل يقول كسف الشمس أو غسفت رقم ۹۸۹.
 (۲) قال الزیلعی رحمه الله أخرجه الترمذی في جمعه في كتاب الدعوات والنسائي في كتاب اليوم والليلة عن عبد الرحمن بن سابط عن أبي امامة قيل يا رسول الله أي الدعاء أسمع قال جوف الليل الأخير ودبر الصلوات المكتوبات انتهى نصب الراية (۲۴۷/۲).

تَضَرُّعٌ > مَنْ يَطْلِي صَلَاةَ الْكُوفِيِّ؟ > مسئله دا ده. چه دكسوف په مانځه كېښې هغه امام مقرر شي. څوك چه خلقو ته دجمع او اخرونو مونځونه وركوي. او كه دجمعي امام موجود نه وي. نو خلق دغه ځانله خانله مونځ ادا كړي.

دليله > ځكه چه په دې كېښې د فتنې امكان دي. او دجماعت په صورت كېښې د فتنې غالب امكان دي. په دې طريقه چه هر سړي به د امام جوړيدو كوشش كوي. يا به دخپله خونې امام مخكېښې كوي. ددې شور شغب نه بهر هه داده چه ځانله خانله دكسوف مونځ ادا كړي.

د سپوږمۍ په تندر نيولو كېښې د جماعت حكم

وَلَيْسَ فِي غُوفِ الْقَوْمِ جَمَاعَةٌ أَوْ دَسْپُومِي: په تندر نيولو كېښې جماعت نشته وَلَيْسَ فِي غُوفِ الْقَوْمِ جَمَاعَةٌ أَوْ هَرَسِي به په خپله خپل مونځ كوي وَالْمَأْصِلُ كُلُّ مَا يُنْفِيهِ أَوْ مونځ به كوي هريو خانله خانله

هل اللغة > ① خسوف: د سپوږمۍ تندر نيول ② تعذر: سختی مشکل ③ اجتماع: راجع كيدل خوف: ويره

تَضَرُّعٌ > صَلَاةُ الْخُوفِ مُفْرَدَةٌ > مسئله: د سپوږمۍ د تندر نيولو په صورت كېښې كه مونځ كوي. نو په دې كېښې جماعت نشته، يا خو په دې وجه چه په شپه كېښې دخلقو يوځاني كيدل متعذر وي. او يا په دې وجه چه په شپه كېښې د فتنې ويره وي. نو هر سړي دغه په خپله خانله مونځ كوي.

دليله > دليل د نبي ﷺ قول [إِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الْأُمُورِ فَلَا تُرَاقِبُوا فِيهَا] وجه د استدلال دا ده. چه په حديث كېښې دجماعت تصريح نه ده شوي. او اصل عدم جماعت دي. ځكه وئيلي شوي دي. چه په خسوف تمر كېښې جماعت نشته.

ال سوال > دلته يو سوال دي. هغه دا چه [فَلَا تُرَاقِبُوا فِيهَا] د امر صيغه ده. او امر دوجوب دپاره راځي. ځكه مناسب به وي چه دكسوف مونځ واجب او گرځولي شي.

الجواب > جواب: چونكه دكسوف مونځ د شعائر اسلام څخه نه دي. بلكه دعارض (دكسوف) د وج دي. ځكه دكسوف مونځ واجب نه دي. خو چه نبي ﷺ كړي دي. ځكه مسنون دي. او په حديث كېښې دننه د امر صيغه د نند دپاره ده. د وجوب دپاره نه ده.

وَلَيْسَ فِي الْكُوفِيِّ غُطَّةٌ أَوْ په كسوف كېښې خطبه نشته

تَضَرُّعٌ > عَمَّ الْخُطْبَةِ فِي الْكُوفِيِّ > ① امام ابوالحسن قدوري رحمه الله فرماني. چه دكسوف او خسوف په مانځه كېښې خطبه نشته.

دليله > صاحب د هدايه د دي دا دليل بيان كړي دي چه خطبه په دوو خبرو كېښې د يو دپاره مشروع شوي ده. يا خو خطبه د جواز صلوه شرط ده. لكه چه د جمعي په مانځه كېښې ده. يا د تعليم احكام دپاره

ترجمہ (دا) باب داستقام پر احکامو کبھی، دی.

تفريح معني **الاستقاء** ووجه مشروعيته استقاء خړوبول غوښتلو ته وائي ښکاره ده. چه استقاء په داسې مقام باندې وي. چه چرته کښې نهر، تالاب، اوچينه نه وي. چه ددې نه خپله اوبه اوځکي. او څاروي باندې اوبه اوځکوي. يا دا څيزونه وي. خو ددوي ضرورت دپاره کافي نه وي. اوکه دا څيزونه کافي وي نوخلق به د استقاء دپاره نه اوځي. ځکه چه استقاء دسخت ضرورت په وخت کښې کېږي. بيا چه کله د استقاء اراده وي. نومسحب دا دي. چه امام دوي ته د درې ورځو پورې د روزې نيولو او د توبه وپستلو حکم اوکړي. بيا په څلورمه ورځ د دوي سره اوځي.

ۛ استغفار، گنجی دامام اعظم رﷺ ۛ نیز عدم جماعت

قال أبو حنيفة رحمه الله ليس في الاستسقاء صلاة مستقلة بالمسألة امام ابو حنيفة رحمه الله فرمانيلى دى چي به استسقاء كنبي د جماعت سره هيخ مسنون مورخ نشته لآن صلى الناس وحدها تآز نوكه خلقو خانله خانله مورخ او كرى نو جانزدى وانما الاستسقاء الدعاء لا الاستسقاء او استسقاء خو صرف دعا واستغفاردى

هل اللغة < ① وحداناً: خان له ② جاز، جاز جوازاً (ن) : جائز كيدل ③ استسقاء: اويہ غوبنتل

توضیح: عدم الصلاة في الاستسقاء عند أبي حنیفہ رحمہ اللہ کہ پہ دے بارہ کنبی اختلاف دی. چہ استسقاء
خہ شیر دی. صاحب د قدوری رحمہ اللہ فرمانی چہ دحضرت امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ نیز استسقاء فقط د
دعا او استغفار نوم دی. پہ استسقاء کنبی پہ جماعت سرہ ہیخ مسنون مونخ نشتہ. کہ خانلہ خانلہ
مونخ اوکری شی. نوجائز دی.

دليل دالله تعالى قول: ﴿قُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا يُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾ (يونس: ١٠١). (نوما اوئييل چه دخپل رب نه معافي غواړي. بيشكه هغه ډير بخونكي دي. په تاسو به راوليكي د آسمان نه پرله پسې باران، وجه د استدلال داده. چه الله تعالى د باران نازلېدل په استغفار باندې معلق كړي دي. په مانځه پورې نه دى. نوموعلومه شوه. چه په استسقاء (سيراى غوښتلو) كېنې اصل دعاء او استغفار دى.

دعا ۛهيو ۛن نقطه نظر

وَقَالَ أَبُو يُسُفَ وَتَعَمَّدُ بِصَلَّى الْإِمَامُ رُكْعَتَيْنِ أَوْ صَاحِبِينَ ﷺ وَنَبِيْلَى دَى چہ امام دے دوہ رکعتہ اوکری۔

١) غلط الزبلي رحمه الله قول صاحب الهداية من عدم نقل الخطبة في الكوف ثم نقل حديث أسماء: ثم انصرف بهدآن مجلت الشمس فقام لخطب الناس، الحديث،، نصب الرواية (٢٤٣/٢)۔

تصريح > سنة صلاة الاستسقاء عند الصالحين عليه السلام > به استسقاء كنبی د صاحبینو عليه السلام مذهب دادی. چه امام دے خلقو ته دوه رکعتہ اوکری. هم دا قول د امام مالک امام شافعی او امام احمد عليه السلام دے ^{۱۱} **فيلهما** > ① دليل د ابن عباس عليه السلام قول دے [خرم رسول الله ﷺ متبذلاً متواضعاً متضرعاً حتى يلقى الصلوة فلم يخطب خطبتكم هذه ولكن لم يزل في الدعاء والتضرع والتكبير ووصل ركعتين كما يصل في العيدين] ^(۲) یعنی رسول الله ﷺ به ډیره عاجزی او انکساری سره راووتلو. او عیدگاه طرف ته نه تشریف یورلو. خو خطبه نه اونه ونيله. او برابر په دعا او ژبا زاری کنبی لگیا شو. او نبی ﷺ دوه رکعتہ مونځ اوکړو. څنگه چه په اخرونو کنبی کولی شی.

الجواب عنه > خو د دې نه جواب دا دی. چه دوی به استسقاء کنبی کله مونځ کړي دے اوکله نه پریخو دے دې. نو ځکه ددې نه د استسقاء مونځ خو ثابتېږي. خو مسنونیت نه ثابتېږي. او ښکاره ده. چه د جواز نه مونځ هم انکار نه کوو. بلکه کلام د استسقاء د مونځ په مسنونیت او عدم مسنونیت کنبی دې. اوسنت هغه دے چه په هغې باندې نبی کریم ﷺ همیشوالې فرمائیلی وی.

په استسقاء کنبی په قرات باندې د جهر کولو حکم

وَجَبَّ رَفِيسًا بِالْقِرَاءَةِ او صاحبینو عليه السلام فرمائیلی دی. چې په دواړه رکعتو کنبی به په جهر سره قرات کوی. **قُرْءُ تَخْطُبُ بِهَا** به خطبه وانی

هل اللغة > ① جهر، جهر جهر (ف): ښکاره کول ② یخطب، خطب، خطبة (ن): تقریر کول، وعظ کول. د امام خلقو ته خطبه ورکول]

تصريح > **الجهر بالقراءة في صلاة الاستسقاء** > صاحبین عليه السلام فرماني. چه د اختر د مونځ په شان به د استسقاء به دواړه رکعتونو کنبی قرات بالجهر کوی. بلکه څنگه چه د اختر دوه رکعتہ دی. اود ورځې دی. او په هغې کنبی قرات په جهر سره وی. نودغه شان به د استسقاء په مانځه کنبی هم قرات په جهر سره وی.

خطبة الاستسقاء > بیا دے خطبه وانی. ځکه چه د نبی ﷺ نه خطبه ونیل ثابت ده. ^(۳)

المذاهب الثلاثة في الخطبة > ① خود امام محمد ﷺ به نیز د اختر په شان دوه خطبے دی. د دواړو په مینځ کنبی به کینی اوفصل به کوی. ② اود امام ابو یوسف ﷺ په نیز یوه خطبه ده. په زمکه به اود رېږي او خلقو طرف ته به په توجه سره نه وانی ^(۱۱).

① القول الرابع قال العلامة ابن العابدین رحمته الله، قوله بل هي، أي الجماعة جائزة لا مكروهة وهذا موافق لما ذكره شيخ الإسلام من أن الخلاف في السنة لا في أصل المشروعية ثم قال الحق غلام قادرمظله العالي والعمل اليوم على قول الصالحين عليه السلام كما في القول الرابع (١٣٤١) -

② أخرجه رواه ابوداود في الاستسقاء باب ١، والترمذي في الجمعة باب ٤٤، والنسائي في الاستسقاء باب ٣ وابن ماجه في الإلأمة باب ١٥٣ وأحمد في السند (٢٣/١، ٢٦٩، ٣٥٥) -

③ أخرجه رواه ابوداود في الاستسقاء باب ١، والترمذي في الجمعة باب ٤٤، والنسائي في الاستسقاء باب ٣ وابن ماجه في الإلأمة باب ١٥٣ وأحمد في السند (٢٣/١، ٢٦٩، ٣٥٥) -

۵) اود ابوحنيفه رحمته الله په نيز خطبه نشته. ځکه چه خطبه د جماعت تابع وی. او د امام صاحب په نيز جاعت نشته.

په استسقاء هېڅ د دعا مستحب طريقه

وَيُسْتَقْبَلُ الْقِبْلَةَ بِالْأُذُنِ وَأَوْ يَدَا كُنْبِي بِه قِبَلِي طرف ته متوجه وی

توضیح: استقبال القبلة د استسقاء په دعا کښې مستحب طريقه دا ده. چه د قِبَلِي په طرف مخ کړی. **دلته:** ځکه چه د نبی ﷺ نه په دعا کښې استقبال قبله او د خادر اړول مروی دی.

وَيُقْبَلُ الرَّمْلُ أَوْ دَاخِلُ خَادِر نِي أَلْتِه كِرُو.

توضیح: سنه تعويل الرءاء صاحب د قدوری رحمته الله فرماني. چه خپل خادر دے آلته کړی. او ددې طريقه دا ده. که خادر خلور گوته وی. نو پورتنی حصه دے لاتدي کړی. او لاتدیني حصه دے پورته کړی. او که مدور رگول وی. لکه جبه، نویسی حصه دے گس طرف ته کړی. او گسه حصه دے بنی طرف ته کړی. **دلته:** د خادر په اړولو باندې دليل دا حديث دی (۱)

صاحب ددهايه رحمته الله وائی. د قلب رءاء حکم د امام محمد رحمته الله مذهب دی. هم ددې قائل امام مالک امام شافعی او امام احمد رحمته الله دی. (۲)

عدم تعويل الرءاء عند أبي حنيفة رحمته الله پاتې شو د امام ابوحنيفه رحمته الله مذهب. نو ددوی په نيز به خادر اړول نه کوی. هم دا د امام ابو یوسف رحمته الله مذهب دی.

دلته: د امام ابوحنيفه رحمته الله دليل دا دی. چه دا دعا ده. نو دا به په نورو دعاگانو باندې قياس کولې شی. او په نوووکښې خادر اړول نشته. ځکه به داستسقاء په دعا کښې هم خادر اړول نه کیږی. او دهغې روايت جواب چه په کښې قلب رءاء مروی ده. دادې چه دا تفاولاً وو یا دا چه نبی ﷺ ته د وحی په ذریعه د آسمان حال متغیر کیدل د قلب رءاء په وخت معلوم شوی وی. ځکه نبی ﷺ قلب رءاء فرمایله. صاحب د قدوری فرماني. چه خلق دے خپل خادرونه نه اړوی. ځکه چه دا نه دی نقل شوې. چه نبی ﷺ دوی ته د خادرونه اړولو حکم کړې دی.

وَلَا يُلْبِسُ الْقَوْمَ رِدْيَتَهُمْ او قوم به خپل خادرونه نه اړوی

توضیح: د قوم دپاره د خادرونو اړول نشته ځکه خادرونه نه اړوی چه د نبی نه دا نه دی نقل چه هغوی صحابه کرامو ته د خادرونو اړولو حکم کړې وی

(۱) القول الرابع هو قول أبي يوسف رحمته الله كذا في فتح القدير (٦٠/٢) والكفاية (٦٠/٢) نقلاً عن القول الرابع

(١٥٤١١)

(۲) من حديث عبد الله بن زيد أخرجه البخاري في الاستسقاء باب ١، مسلم في الاستسقاء رقم ١، أبو داود في الاستسقاء باب ١ والترمذي في الجمعة باب ٤٣ والنسائي في الاستسقاء باب ٧ وابن ماجه في إقامة الصلاة والسنة فيها باب ١٥٣ رقم ١٢٦٧ والدارمي في الصلاة باب ١٨٨ أحد في المسند (٣٩/٤، ٤٠، ٤١) -

(۳) القول الرابع هو قول محمد بن كذا في ردا المختار (٦٢٤١١) والمندية (١٥٤١١) والبحر الرائق (١٦٨١٢) نقلاً عن القول الرابع (١٥٥١١) -

الاعتراض کہ خوک دا اووانی چہ دا حدیث راغلے دی، چہ نبی ﷺ خادر وارولو، نو خلقو چہ نبی ﷺ اولیدلو، خپل خادرونه نر وارولو، اونبی ﷺ په هغوی باندې انکارا ونکړلو، نو ددې نه ثابت شوه، چہ د قوم دپاره هم خادرونه اړول سنت دی.

الجواب په دې موقع باندې دخلقو خادرونه اړول داسې وو، لکه څنگه چہ نبی ﷺ د مانخه په دوران کښې پترے اووېستلې، چہ صحابوؤ ﷺ اولیدلو، نو هغوی هم خپلے پترے اووېستلې، نو هلته د پترو وېستل حجت نه وو، نو دغه شان به دلته هم دخادرونو اړول حجت نه وی، او نبی ﷺ انکار ددې وجې اونکړلو، چہ د خادرونه اړول په اتفاق سره حرام نه دی، بلکه کلام ددې په مسنونیت کښې دی.

وَلَا يَخْضَرُ أَهْلُ الْبَيْتِ إِلَّا سِقَافًا وَهُوَ اسْتِسْقَاءُ كُنْبَنِي بِهِ ذُمِّي خَلْقَ نَحْوَ حَاضِرِي

تضريح حضور اهل الذمة صلاة الاستسقاء صاحب د قدوری رحمه الله فرماني، چہ استسقاء کښې دے زميان خلق نه حاضرېږي.

دليله ځکه چہ د مسلمانانو وتل د رحمت د نازلیدو په غرض د دعا دپاره وی، اود کافرانو په باره

کښې الله تعالی فرماني: ﴿وَمَا دَعَا الْكُفْرَيْنَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ﴾، یعنی د کافرانو دعا ضائع او په تاوان کښې

صورة جواز خروج اهل الذمة دامام مالک، امام شافعی او امام محمد رحمهم الله فرماني، چہ زميانو ته به د استسقاء دپاره د وتلو حکم نشی کولې، او که دوی په خپله راوځي، نو منع کولے به هم نشی، خو دا خبره دے ياده وی، چہ زميان دے يوه ورځ هم يواځه نه راوځي، بلکه کله چہ هغوی راوځي، نو څه مسلمانان دے ورسره ضرور وی، ځکه چہ د استسقاء په ذریعه د رزق طلب مقصود وی، او الله تعالی مومن او کافر تولو ته رزق ورکوي، نو که کافر په يوه ورځ کښې ځانله د الله تعالی په دربار کښې دعا اوکړي، او په اتفاق سره په هغه ورځ باران اوشي، نو په دې به ډیره فتنه پيدا شی.

بَابُ قِيَامِ كَهْرِ رَمَضَانَ

ژباړه: دا باب د رمضان د قیام په بیان کې دی.

تضريح - وجه ذکر لفظ رمضان ۱ صاحب دقدوی په عنوان کې د قیام رمضان لفظ د حدیث په اتباع کې ذکر کړې دی، ځکه چې حضور ﷺ فرمانيلی دی: ﴿إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَرَضَ عَلَيْكُمْ صَامَهُ وَنَسْتُ لَكُمْ قِيَامَهُ﴾، یعنی الله تعالی په تاسو باندې د رمضان روژه فرض کړې ده، او ما ستاسو لپاره ددے قیام مسنون کړو. (ابن ماجه) په حدیث کې د قیام رمضان لفظ موجود دی، په دے وجه د فصل عنوان هم په دے لفظ سره تجویز کړې شو.

الربط بما قبله ووجه الفرق بين التواضع والتراویح ۲ تراویح لمونځ چونکه د نوافلو نه لږ شان مختلف دی، ځکه چې تراویح یعنی قیام الليل په ځانله فصل کې ذکر کړلو، تراویح د عامو نوافلو نه په څو خبرو کې مختلف دی. ۱ اوله دا چې څلورم دا چې په تراویحو کې یو قرآن ختمول مسنون دی، په نورو نفلونو کې دا سنت نه دی. ۲ دوهم دا چې نوافل د هیڅ وخت سره خاص نه دی، او تراویح د رمضان د شپو سره مخصوص دی. ۳ دریم دا چې نفلو کې د رکعتونو تحدید نشته دی، او په تراویحو کې د رکعتونو حد شته. ۴ په عامو نفلونو کې جماعت نشته او په تراویح کې جماعت دی. (عنايه)

۵ تراویحو حکم او رهنمودونه

﴿يُتَخَبَّرُ أَنَّ تَجَمُّعَ النَّاسِ فِي كَهْرِ رَمَضَانَ بَعْدَ الْوُضْءِ د رمضان په میاشت کې د ماسخوتن نه روسته د خلکو

هل للغة* ① ان يجتمع اجتماعاً جمع كيدل

ترجمہ: کلمۃ اداء التراويح* امام قدوری رحمہ اللہ فرماتی ہیں کہ ماسخوتن د فرضو نہ روستہ د رمضان پہ میاشت کی د تراویحو پہ غرض سرہ د خلکو راجم کیدل مستحب دی۔ امام بہ خلکو تہ پنخہ ترویجہ کوی۔ ہرہ ترویجہ بہ پہ دوو سلامونو سرہ ادا کوی۔ او د ہر دوو ترویحو پہ مینخہ کی بہ د یو ترویجہ پہ مقدار د آرام پہ غرض کینی بیا بہ امام دوی تہ وتر لمونخ کوی۔

وجه تسمیۃ التراويح* صاحب د عنایہ لیکلی دی۔ چہ ترویجہ د خلور رکعتو نوم دی۔ خکچہ چہ خلور رکعتونہ راحت او آرام تہ رسوی۔ یعنی د خلور رکعتونو نہ روستہ د راحت او آرام اجازت ورکری شوہدی۔

حکم التراويح* د قدوری د عبارت نہ معلومیہی۔ چہ د تراویح لمونخ مستحب دی۔ علامہ مرغینانی فرماتی چہ صحیح خبرہ دادہ۔ چہ تراویح سنت مؤکدہ دی۔ د سرو لپارہ ہم او د بنخو لپارہ ہم۔ د امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ نہ ہم دا مروی دی۔ چہ تراویح سنت مؤکدہ دی۔

فہمہ: د سنت مؤکدہ دلیل دا دی۔ چہ خلفاء راشدینو د تراویحو لمونخ باندی مواظبت او ہمیشویہ کری دی۔ اود خلفاء راشدینو پہ یو عمل باندی مواظبت کول د ہنی د مسنونیت دلیل دی۔ خکچہ چہ نبی کریم ﷺ فرمایلی دی۔ لا علیکم یسقی و سۃ خلفاء الراشدین من بعدی یعنی پہ تاسو باندی زما او زما نہ روستہ د خلفاء سنت لازم دی۔ دے حدیث نہ معلومہ شوہ۔ چہ خنگہ د نبی کریم ﷺ معمول بہا طریقہ تہ سنت ونبیلی شی۔ ہم دغہ دول د خلفاء راشدینو طریقہ تہ ہم سنت ونبیلی شی۔

الاختلاف فی وقت التراويح* ① پہ دے عبارت کی د تراویحو وخت بیان شوی دی۔ فرماتی چہ د تراویحو وخت د ماسخوتن نہ روستہ او د ورتو نہ مخکی دی۔ عام مشائخ رحمہ اللہ ددے قائلین دی۔ تردی کہ د ماسخوتن نہ مخکی یا د ورتو نہ روستہ نہی د تراویحو لمونخ اوکرو۔ نو دا بہ تراویح نہ وی۔ خکچہ چہ د تراویح علم د صحابو د فعل نہ ثابت شوی دی۔ نو صحابو چہ پہ کوم وخت کی د تراویحو لمونخ کری دی۔ ہم ہفہ بہ د تراویحو وخت وی۔ او دا خبرہ منلے شوہی دہ۔ چہ صحابو د ماسخوتن نہ روستہ د تراویحو لمونخ کری دی۔ نو د تراویحو بہ ہم دا وخت وی۔ ② او د بلخ د متاخرینو مشائخو رحمہ اللہ مذهب دادی۔ چہ تولہ شہہ د سہار صادق پوری د تراویحو وخت دی۔ د ماسخوتن نہ مخکی ہم او د ماسخوتن نہ روستہ ہم خکچہ چہ د تراویحو نوم قیام لیل دی۔ ددے وخت بہ ہم لیل یعنی شہہ وی۔

لوجیع الملعب الاول* اصح قول دادی۔ چہ د تراویحو وخت د ماسخوتن نہ روستہ د آخری شہہ پوری دی۔ د ورتو نہ مخکی ہم او د ورتو نہ روستہ ہم۔ خکچہ چہ تراویح نقل دی۔ چہ د ماسخوتن نہ روستہ مقرر شوی دی۔ نو د تراویحو لمونخ بہ د ماسخوتن د لمانخہ تابع وی او تابع د متبوع نہ روستہ وی۔ نو د تراویح لمونخ بہ د ماسخوتن نہ روستہ وی مخکی بہ نہ وی۔

فصل فی ہدایۃ المؤمنین فی ترویجہ کوی۔ فی کل ترویجۃ کسبتان پہ ہرہ ترویجہ دوہ سلامونہ دی وقیل یفت کل ترویجۃ ولذا ترویجۃ او د ہر دوو ترویحو پہ مینخہ کی د یو ترویجہ پہ مقدار سرہ بہ کینینی لہو ترویجہ بیا دے امام دوی تہ وتر اوکری

هل للغة* ① فیصلی، صلی صلاۃ لمونخ کول دعا کول ⑦ ترویجہ د کوم معنی چہ مطلقاً کینینستل دی، بیا دی ناستہ باندی اطلاق او شو چہ بہ رمضان کی د خلورو رکعتونہ روستہ د آرام حاصلو د پارہ کینی۔ بیا ہرو خلورو رکعتونہ ترویجہ او نبیلی شوہ۔ ابتداء عشرین رکعۃ بجماعۃ* خودا خبرہ پہ ذہن کی ساتی۔ چہ د ہدایہ پہ دے عبارت کی د خلفاء لفظ تغلیباً

استعمال شوې دې گڼې دلته کي د خلفاء نه مراد حضرت عمر، عثمان، علي ۷ مراد دی ځکه چې باقاعدې په جماعت سره د شل رکعتو تراویحو پیل د فاروق اعظم ۷ د عهد خلافت نه شوې وه. گڼې ددغه نه مخکي خلکو به خائله خائله تراویح کولې. حضرت عمر ۷ او فرمائیل ۷ ان اری ان اجمع الناس علی امام واحد هم علی ابی بن کعب فصلی هم ۷ تر هغه تراویح کولې. ځکه خلگ په یو امام باندې راجع کول غواړم. نو خلگ نې په ابی بن کعب ۷ باندې راجع کړل. بیا ابی بن کعب ۷ خلگ ته پنځه تراویح کي شل رکعتو لمونځ اوکړو.

السوال ۷ چې د تراویح لمونځ سنت مؤکد دي، نو صاحب د قدوري لفظ د مستحب وړ اوونلی؟

الاجوبه ۷ ① متقدمینو مشائخ ۷ د مستحب لفظ کله د ډیر ښه لپاره استعمالوی او د ډیر ښه لفظ واجب ته هم گډ دي، نو ممکن ده، چې د مستحب لفظ دلته کي هم په دغه معنی وي. یعنی د تراویح لپاره اجتماع ډیر ښه او د فضیلت شی دي او دا سنت دی.

② شیخ ابوالحسن قدوري ۷ د خلگو اجتماع ته مستحب وئیلی دی. د تراویح لمونځ ته نې نه دی وئیلی. نو داسې اووایه، چې په رمضان المبارک کي دننه د ماسخوتن لمونځ نه روسته د خلگو اجتماع مستحب ده. خود تراویح لمونځ سنت دي.

③ د ځینې صحیح روایاتو نه ثابت دی چې نبی کریم ۷ د وترو سره د تراویحو یوولس رکعتو کړي دي او د بعضو نه د شلو رکعتو ثبوت ملاوېږي. یوولس رکعتو د ابوسلمه بن عبدالرحمن حدیث نه ثابت دی. د حدیث الفاظ دادی: ۷ سالت عائشة ۷ کیف کانت صلوة رسول الله ۷ فی رمضان فکانت ما کانت یزید فی رمضان ولا غوره علی احدى عشرة رکعة ۷ (الحدیث) (فتح القدیر) ابوسلمه بن عبدالرحمن وائی چې ما د حضرت عائشة ۷ نه پوښتنه اوکړو، چې په رمضان کي د رسول الله ۷ لمونځ څنگه وو. دوی ۷ او فرمایل چې رسول الله ۷ به په رمضان او غیر رمضان کي د یوولس رکعتو نه زیات نه کول. یعنی اته د تراویح، او درې د وترو. او د ابن عباس ۷ د حدیث نه د شلو رکعتو ثبوت ملاوېږي. ۷ انه ۷ کانت یعلی فی رمضان عشرين رکعة سوی السوتر ۷ ابن عباس ۷ وائی چې نبی کریم ۷ به په رمضان المبارک کي د وترو نه علاوه شل رکعتو کول. (فتح القدیر) اوس بعضو حضراتو په دغه دواړو حدیثونو کي د تطبیق کاوه کوښښ کړې دي. دوی فرمائی چې اته رکعتو د وترو نه علاوه سنت دی او شل رکعتو مستحب دی. نو کیدې شی چې صاحب د قدوري هم په دغه قول باندې عمل کاوه په وجه مستحب وئیلی وي. یعنی شل رکعتو په پنځو تراویحو کي مستحب دی.

استنباط الترویجة ۷ په دغه عبارت کي بیان شوی دی چې د دوي (دوه) تراویحو په مینځ کي او د پنځم ترویج او د وترو په مینځ کي کښینستل مستحب دی.

الله ۷ دلیل د اهل حرمین یعنی د مکې او مدینې د خلگو عادت دي. د مکې خلگ د دوو تراویحو په مینځ کي د بیت الله طواف کوی او د مدینې خلگ ددغه په عوض کي څلور رکعتو نفل لمونځ کوی او د هر ښار خلگو ته اختیار دي چې د دوو تراویحو په مینځ کي تسبیح اوواڼی یا د کلمه طیبه ورد اوکړي یا خاموشي سره انتظار اوکړي.

په غیر رمضان هم د وتر د جماعت حکم

(وَلَا يَحِلُّ الْوُتْرُ بِمَجَاعَةٍ وَتَرٍ بَهِ جَمَاعَةٍ سِرَهُ نَه كُورِي فِي غَيْرِ رَمَضَانَ) د رمضان المبارک نه علاوه

هل اللقمة ① ۷ یصلی، صلی صلاة لمونځ کول، دعا کول ② شهر میاشت

ترجیح: گواهه الوترو بجماعة في غير رمضان ② د رمضان المبارک نه علاوه په نورو میاشتو کي وتر په جماعت سره مشروع نه دی ځکه چې وتر من وجه نفل دی او د رمضان نه سوا کي نفل په جماعت سره کول مکروه دی نو احتیاط هم په دغه کي دي چې د رمضان نه سوا وتر جماعت سره اونکړې شی. هم په دغه باندې د مسلمانانو

اجماع ده

الاختلاف في فضيلة الوتر جماعة في رمضان البتة به رمضان المبارك كي وتر به جماعت سره كول مكروه نه دي. خو به افضلتي كي اختلاف دي ① علامه ابن الهمام رحمه ونيلی دي. چي د رمضان به مياشت كي وتر به جماعت سره كول افضل دي خكهچي عمره به وتر به رمضان كي به جماعت سره كول. ② او ابو علي نسفي رحمه ذكر كړي دي زموږ د عالمانو رحمه په نيز جماعت سره نه كول افضل دي. خكهچي ابي بن كعب به وتر جماعت سره نه كول. والله اعلم.

د وېرې د مونځ بيان

بَابُ صَلَاةِ الْخَوْفِ

ترجمه: دا باب د ويرې د مونځ په بيان كېښي دي.

تفسير: «الربط بما قبله» قيام الليل د خوشحالي حالت دي او صلاة الخوف د ويرې حالت دي او خوشحالي او ويره د يو بل تضاد دي. نو دلته د تضاد په اعتبار سره يو بل سره ربط دي. لكه څنگه چي مونږ په پښتو كېښي وايو غم او ښادي ورور خور دي. د استسقاء اود ويرې مونځ په مينځ كېښي مناسب دادي. چه د دواړو مشروعيت د ويرې عارض دي. خودومره فرق دي. چه په استسقاء كېښي عارض يعني د باران منقطع كيدل، سماوي اوغير اختياري دي. او په صلاة الخوف كېښي عارض اختياري دي. يعني جهاد، چه ددې سبب د كافر كفراو د ظالم ظلم دي. نو غير اختياري څنځر آفوني وي. ځكه صلاة استسقاء مقدم كړې شو.

د صلاة الطوف ټولو طريقه

إِذَا اشْتَدَّ الْخَوْفُ كُلُّهُ فِي وَجْهِ زَيْتَانَةٍ شَى جَعَلَ الْإِمَامُ النَّاسَ طَائِفَتَيْنِ نَوَامِمْ دے خلق دوه ډله كړي طَائِفَةً إِلَى وَجْهِ الْعَدُوِّ، وَطَائِفَةً خَلْفَهُ يُوْهُ ډله د دے د دښمن مخ ته پرېږدي. اوبله ډله د خپل شاته كړي فَعَلَى هَذِهِ الطَّائِفَةِ رُكْعَةٌ وَسُجْدَتَيْنِ نودے ډله ته دے پور كعت او دوه سجده مونځ او كړي فَمَاذَا رَأَى رَأْسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ الثَّانِيَةِ كله چي دے دويم سجده نه خپل سر اوچت كړي مَضَتْ هَذِهِ الطَّائِفَةُ إِلَى وَجْهِ الْعَدُوِّ نو دا ډله د دے د دښمن مقابل ته لاړه شى وَجَّعَتْ تِلْكَ الطَّائِفَةُ أَوْ هَفَ ډله دے راشي فَعَلَى بَعْضِ الْإِمَامِ رُكْعَةٌ وَسُجْدَتَيْنِ نو امام دے دوى ته يو ركعت او دوه سجده او كړي وَكُتِبَ وَسَلَامٌ وَتَشَهُدٌ دے اوواني او سلام دے واوروي وَكُتِبَ وَسَلَامٌ وَتَشَهُدٌ إِلَى وَجْهِ الْعَدُوِّ اوددې ډله خلق دے سلام نه اروى. بلكه هم په دې حالت كېښي دے د دښمن مخ ته لاړه شى وَجَّعَتْ الطَّائِفَةُ الْأُولَى او اوله ډله دے راشي فَصَلُّوا وَحَذَا رُكْعَةً وَسُجْدَتَيْنِ يَقْرَأُ قِرَاءَةً ددې ډله خلق دے پور كعت او دوه سجده ځانله ځانله بغير قرآنه پوره كړي وَكُتِبَ وَسَلَامٌ وَتَشَهُدٌ إِلَى وَجْهِ الْعَدُوِّ او تشهد دے اوواني. سلام دے واوروي. اوددښمن مقابل ته دے لاړشى وَجَّعَتْ الطَّائِفَةُ الْأُخْرَى او بله ډله دے راشي فَصَلُّوا رُكْعَةً وَسُجْدَتَيْنِ يَقْرَأُ قِرَاءَةً او پور كعت او دوه سجده دے قرآن سره او كړي وَكُتِبَ وَسَلَامٌ وَتَشَهُدٌ دے او كړي. او سلام دے واوروي.

هذه اللفظة ① اشتد، اشتد اشتداداً: سختیدل ② جعل، جعل جعلاً (ف): کول، جوړول ③ وجه: طرز ④ عدو جمع اعداء: دښمن ⑤ رفع، رفع رفعاً (ف): اوچتول ⑥ مضت، مضى مضياً (ض): تیریدل ⑦ وحداناً: ځان له کیدو سره

توضیح: «التوالتان في طرفة عينا صلاة الخوف» ① د قدوری عبارت [اذا اشتد الخوف] ته په ظاهره معلومېږي چه د ویرې د مونځ د جواز دپاره د ویرې سخت والې شرط دي. حالانکه د عامو مشانخو صلى الله عليه وسلم په نیزد ویرې سختوالې شرط نه دي. بلکه د صلاة الخوف د جواز دپاره صرف د دښمن نزدیکی کافي دي. ② په دې وجه په مبسوط کښې ونیلی شوی دی چه د بعضې خلقو په نیزد ویرې نه حقیقه خوف مراد نه دي. بلکه د دښمن وجود مراد دي. نو د دښمن وجود د خوف قائم مقام دی. لکه چه نفس سفرد مشقت قائم مقام دي. او د مانځه د رخصت او د روژې د رخصت وغیره سبب دي.

کیفیه صلاة الخوف: د ویرې د مونځ طریقه دا ده، چه د وخت امام دے خلق په دوو ډلو کښې تقسیم کړي. یوه ډله دے د دښمن مخامخ اودروي. او بله ډله ته دے یو رکعت اوکړي. نو کله چه امام د اول رکعت د دویم سجده نه سر راپورته کړي. دا ډله دے پیدل د دښمن مقابلې له لاره شي. او هغه ډله کومه چه دښمن ته مخامخ وي. هغه دي د امام شاته اودروي. امام به دے خلقو ته یو رکعت اوکړي. سلام به وپوري. خو خلق به سلام نه اروي. بلکه د دښمن مقابلې ته به لار شي. اوس اولنۍ ډله به خائله خائله خپل رکعت پوره کړي. دا رکعت بغیر د قرات نه شو. ځکه چه دا خلق د تحریم نه د امام سره د شرکت په وجه لاحقین دي. او په لاحق قرات نشته. ددې ډلې مونځ پوره شونودا ډله دے سلام وپوري. د دښمن مقابلې ته دے لاره شي. او دویمه ډله دے خپل رکعت پوره کړي سلام دے وپوري. د دوی یو رکعت قرات سره دي. ځکه چه دا خلق په اولنۍ رکعت کښې د امام سره د عدم شرکت په وجه مسبوقین دي. او په مسبوق قرات واجب وي. ځکه به دا خلق قرات کوي.

دلیل: علامه مرغینانی رحمته الله علیه فرمائیلي دي. چه په صلاة الخوف کښې اصل د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه روایت دي. الفاظ د حدیث دا دي. [عن ابن مسعود رضي الله عنه صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم صلاة الخوف فقاموا صفاً خلفه و صفاً مستقبل العدو فصلی بهم صلى الله عليه وسلم ركعة ثم جاء الآخرون فقاموا إلى مقامهم واستقبل هولاء العدو فصلی بهم صلى الله عليه وسلم ركعة ثم سلم فقام هولاء العدو فصلوا أنفسهم ركعة وسلموا، ثم ذهبوا، فقاموا إلى مقام أولئك مستقبل العدو، ورجع أولئك إلى مقامهم فصلوا أنفسهم ركعة ثم سلموا] (۱) دابن مسعود رضي الله عنه نقل دي. چه رسول الله صلى الله عليه وسلم صلاة الخوف اوکړو. نو یوه ډله د نبی کریم صلى الله عليه وسلم شاته اودریدله. او بله د دښمن په مقابلې کښې، نبی کریم صلى الله عليه وسلم دوی ته یو رکعت اوکړو. بیا دویمه ډله راغله. او د دوی په ځانې اودریدله. او دا د دښمن مقابلې ته لاره. نبی کریم صلى الله عليه وسلم دوی ته هم یو رکعت اوکړو. بیا نبی کریم صلى الله عليه وسلم سلام وپورلو. بیا دے خلقو په خپله یو رکعت اوکړو، او سلام ئې وپورلو. اولرل. د هغوی په ځانې د دښمن په مقابلې کښې اودریدل. او هغوی ددوی ځانې ته راغلل. او خائله خائله ئې یو رکعت اوکړو. نو سلام ئې وپورلو.

صورة فضل الجماعة: صاحب د عنایه رحمته الله علیه لیکلی دی چه د داسې صلوۃ الخوف اجازت په هغه وخت کښې دي. چه کله یو امام وي. د ده نه سوا خلق بل چا پسې مونځ کولو ته تیار نه وي. او که څو امامان

(۱) حدیث ابن مسعود رضي الله عنه اخرجه ابوداود في صلاة السفر باب ۱۷ رقم ۱۲۴۴ والبيهقي في السنن الكبرى (۳۷/۳)، (۳۷۱)

۱. اوبه دوی کښې د چا اختلاف هم نه وی. نوافضل دا دی. چه یو امام یو له دې ته پوره مونځ اوکړی. اودا د دښمن مقابل ته اولیږی. او بله ډله کومه چه د دښمن په مقابله کښې وه. په هغې کښې یوکس ته حکم ورکړی. چه دوی ته پوره مونځ ورکړی.

همد جواز صلاة الخوف هند ابی یوسف رحمته الله د صاحب هدایه رحمته الله د قول مطابق حضرت امام ابویوسف رحمته الله د رسول الله صلی الله علیه و آله د وفات نه پس د صلاة الخوف د مشروعیت نه انکار کړې دي. امام ابویوسف رحمته الله په ابتداء کښې د طرفینو کلتا په شان قائل وو. یعنی چه صلاة خوف جائز دي. بیا ئې دخپل د قول نه رجوع اوکړله. فرمائی چه د صلوۃ الخوف مشروعیت د نبی کریم صلی الله علیه و آله د ژوند سره خاص دي.

له رحمته الله د اودلیل دادې. چه د خوف د مونځ په باره کښې الله تعالی فرمائی. ﴿وَاِذَا كُنْتَ فِيْهِمْ فَاَقَمْتْ لَهُمُ الصَّلٰوةَ﴾ (الاکه ۱۶، ۱۷) په دې آیت کښې په خاص طور رسول الله صلی الله علیه و آله ته د صلاة الخوف قانمولو حکم شوې دي. چه کله ته امام ئې. نو هره ډله به په تا پسې د مونځ کولو فضیلت حاصلولو کوشش کوی. ددوی د وفات نه پس دا جگړه ختمه شوه. او هره ډله بل امام پسې په پوره مونځ کولو قادر ده. نود تلو راتلو په صفت سره به یو یو رکعت ادا کول جائز نه وی.

له جواز صلاة الخوف علامه مرغینانی رحمته الله فرمائی دی. چه د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه روایت د امام ابویوسف رحمته الله خلاف حجت دي. ځکه چه د ابن مسعود رضی الله عنه روایت کوم چه پورته ذکر دي. په دې کښې په تفصیل سره د رسول الله صلی الله علیه و آله د ویرې مونځ کول ذکر شوی دی.

عدم ابطال العجة طي ابی یوسف رحمته الله څوکه څوک دا اووا ئې چه امام ابویوسف رحمته الله د رسول الله صلی الله علیه و آله په حیات کښې د صلاة خوف مشروعیت انکار کله کړې دي. امام ابویوسف رحمته الله د رسول الله صلی الله علیه و آله په حیات کښې د صلوۃ خوف د مشروعیت قائل دي. البته د وفات نه پس قائل نه دي. نودا د ابویوسف رحمته الله خلاف څنګه حجت جوړیدے شی.

الجوابان ① ددې جواب دا کیدے شی. چه د نبی کریم صلی الله علیه و آله د وفات نه پس د صحابو نه د صلوۃ خوف مونځ کول ثابت دي. لکه چه سعد بن ابوقاص، ابی عبيده بن الجراح او ابوموسی اشعری رضی الله عنه په اسفهان کښې د صلاة خوف کړې دي. او سعد ابی وقاص رضی الله عنه په طبرستان کښې د مجوسیانو سره جنگ اوکړو. اودوی سره حسن بن علی، حذیفه بن اسحاق او عبدالله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه وو. نوسعيد بن ابی العاص رضی الله عنه د حضرت صحابو نه د صلاة خوف اوکړو. اوچا هم په دې انکار نه وو کړې. نودا عدم انکار په منزله د اجماع شو. د رسول الله صلی الله علیه و آله د وفات نه پس د صلاة خوف په جواز د صحابو د اجماع نه پس د حضرت امام ابویوسف رحمته الله د صلوۃ خوف د مشروعیت نه انکار کول څه حیثیت نه لری.

② دویم جواب دادې. چه د ابن مسعود رضی الله عنه روایت من حیث العبارة که د ابویوسف رحمته الله په خلاف حجت نه دي. څومن حیث الدلالة حجت دي. په دې طریقه چه د صلاة خوف سبب ویره ده. او ویره چه څنګه د نبی کریم صلی الله علیه و آله په ژوند کښې متحقق وه. د نبی کریم صلی الله علیه و آله د وفات نه پس هم متحقق کیدے شی. نوڅنګه چه د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کښې د ویرې په وجه د صلاة خوف مشروع وو. هم ددې سبب په

① القول الرابع هو قول الطرلين رحمته الله كذا في فتح القدير مع الكفاية (٦٤/٢) والحدبة (١٥٤) نقلاً عن القول الرابع (١٥٦/١) - نقلاً عن القول الرابع (١٥٦/١) -

وجہ بہ د نبی کریم ﷺ نہ پس ہم مشروع وی.

۶ صلاة الخوف کبھی د مقیم امام امامت

فَإِنْ كَانَ مُقِيمًا كَمَا أَنَّ إِمَامًا مَقِيمًا وَی صَلَّى بِالنَّاسِ بِأَوَّلِي رَكَعَتَيْنِ وَبِالثَّانِيَةِ رَكَعَتَيْنِ نَوَدُوهُ رَكَعَةً مَوْنِخَ دے اولنی دلے سرہ، او دوه رکعتہ دے دویمے دلے سرہ اوکری وَصَلَى بِالنَّاسِ بِأَوَّلِي مِنَ الطَّرَفِ رَكَعَتَيْنِ، وَبِالثَّانِيَةِ رَكَعَةً وَاحِدَةً اوداولے دلے سرہ نی د مابنام دوه رکعتہ او دویمے دلے سرہ یو رکعت کرے وو

هل اللغة ① مقیم: اقامت کونکے ② رکعتین: دوه رکعتہ ③ صلی، صلی صلاة: مونخ کول ④ تنصیف: نیم کول [

تضیح > کیفیة إمامة المقيم للمسافرين > مسئلہ دا ده. کہ امام مقیم وی. نودوارو دلو ته دے دوه دوه رکعتہ اوکری.

دلیلہ > خکہ چہ نبی کریم ﷺ د اقامت پہ حالت کبھی د ماسبخین مونخ ہم پہ دغہ طریقہ کرے وو. (۱) اود مابنام مونخ دے داسی پورہ کرے. چہ اولنی دلے ته دوه رکعتہ اوکری. او دویمے دلے ته یو رکعت اوکری. خکہ چہ پہ صلاة خوف کبھی حکم دا دے. چہ امام دے ہرے دلے ته نیم مونخ اوکری. اود مابنام مونخ نیمہ یو پورہ رکعت او نیم رکعت دی. اودا خبرہ منلے شوے ده. چہ یو رکعت نشی نیمیدلی. نومونخ وایو. چہ اولے دلے ته دے د تقدم پہ وجہ دوه رکعتہ اوکری. اودویمے دلے ته دے یو رکعت اوکری.

۶ حالت د مونخ کبھی د جنگ حکم

وَلَا يَقْرَأُونَ فِي حَالِ الصَّلَاةِ وَهِيَ يَوْمَ دَلَّ دے دمونخ پہ حالت کبھی جنگ نہ کوی فَإِنْ فَعَلُوا ذَلِكَ كَمَا دَرَى جَنَگِ اوکرو وَطَلَّتْ صَلَاتُهُمْ مَوْنِخَ به باطل شی

هل اللغة ① لا يقاتلون، قاتل مقاتلة: خپل مینخ کبھی قتل کول ② فعلوا، فعل فعلا (ف): کول ③ بطلت، بطل بطلا (ن): باطل کیدل

تضیح > فعلا الصلاة بالقتال > مسئلہ دا ده. چہ زمونہ پہ نیزد مونخ پہ حالت کبھی به ہیخ یوہ دلے قتال نہ کوی. کہ قتال نہ اوکرو. نو مونخ به باطل شی. د سر نہ شروع کول به لازم شی.

دلیلہ > دلیل دادی. دغزوہ احزاب پہ موقع د رسول اللہ ﷺ خلور رکعتہ فوت شوی وو. نبی کریم ﷺ نہی روستو قضاء راوړله. (۱) کہ د مونخ پہ حالت کبھی قتال جائز وے. نو نبی کریم ﷺ به دا مونخونه ددے پہ خپلو وختونو کبھی ادا کول نہ پریخودل. معلومہ شوه. چہ د مونخ پہ حالت کبھی قتال کول جائز نہ دی.

۶ سورتن د مونخ کولو حکم

وَإِنْ اشْتَدَّ الْخَوْفُ بَيَّا كَمَا بِهِ وَیرہ کبھی شدت وی صَلَّوْا رَكَعَاتًا وَحَدَّثُوا نَوَدُو سوریڈو پہ حالت کبھی دے خانلہ خانلہ مونخ اوکری. يُؤْمِنُونَ بِالرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ إِلَى أَى جِهَةٍ شَأْوَار کوع اوسجدہ دے په اشاره

(۱) من حديث جابر أخرجه مسلم في صلاة المسافرين وقصرها رقم (۴۱۱).

(۲) من حديث ابن مسعود رَوَاهُ الترمذی في المواليت باب ۱۸ والنسائی في المجتبى (۱۰۷/۱) و رَوَاهُ أحمد.

او کړی. ځنګه چې ممکن وی اِذَا الْمَرْفُوعُ عَلٰی التَّوَجُّهِ اِلَى الْقِبْلَةِ که قبلی طرف ته په متوجه کیدو قادر نه وی

هل اللغة ① اشتد، اشتد اشتداداً: زیاتیدل، ډیره ویره ② فرادی: خان کیدو سره ③ یومون، امی ایاء: اشاره کول ④ جهة: طرف ⑤ لم یقدروا، قدر قدراً (ض): قادر کیدل

تذریع الصلاة هي الدابة عند صلاة القول مسنله داده. که د دېشن ویره دومره سخته وی. چه دوی مسلمانانو ته د سوارلی نه رابښکته د مونځ کولو موقع نه ورکوی. نو په دې صورت کښې مسلمانانو دپاره هم په سوارلی په ناسته خانله مونځ ادا کول جائز دی. د رکوع او سجده په اشاره کوی. او د استقبال قبله په سلسله کښې حکم دادې. چه که قبلي طرف ته مخ کول ممکن نه وی. نو کوم طرف ته چه غواړی مخ دے کړی.

دليله دليل د الله تعالى قول [فان مفتتتم فجاهلوا او رکباناً] دې. او استقبال د قبلي د ضرورت په وجه ساقط شوي دي.

تضعيف رواية جواز الجماعة و رکباناً دامام محمد رحمته الله نه يو روايت دا دي. چه په سوارلی په جماعت سره مونځ کول مستحسن دی. ددې قائل امام شافعي رحمته الله دي. خودا حکم صحيح نه دې ځکه چه د اقتداء د صحت دپاره د مکان اتحاد شرط دي. او دا په دې حالت کښې معدوم دي. او که يو سړي امام سره دده په سوارلی وی. نو دده اقتداء کول صحيح دی.

د جنازه د مونځ بيان

بَابُ الْجَنَائِزِ

ترجمه: دا باب د جنازو د احکامو په بيان کښې دي.

تذریع الربط بما قبله مرګ چونکه آخری عارض دي. په دې وجه د جنازه مونځ د ټولو په آخر کښې بيان شوېدې. ځوکه څوک دا اوواڼی. چه [الصلوات الکعبة] ددې نه مخکښې ذکر کول پکار وو. حالانکه ددغه پس ذکر شوي دي. نو ددې جواب دادې. چه [صلوات الکعبة] د کتاب الصلاة په آخر کښې په دې وجه ذکر شوي دي. چه د کتاب الصلوة خاتمه په داسې څيز اوشي. چه په هغې حالاً او مکاناً تبرک حاصلیدے شی.

المرکبان في الجنائز جنازې، د جنازه جمع ده. جنازه د جیم په فتح سره د مری دپاره مستعمل دي. او په کسره سره هغه تختې دپاره مستعمل دي. چه په هغه مړے اېځودے شی.

وجه فرضية الصلاة في الميت كفالية بعضه فرائض داسې قسم مقرر شوي دي. چه دا ديو مقام بعضي کسان ادا کړی. نو د ټولو طرفه ادا کېږي. وجه تي دا ده. که ټول دا په جمع باندې اوکړی. نو معاشی انتظام به تيا او بریاد شی. ددوي د نفع ټول تدبيرونه به معطل شی. نو داسې کارونو دپاره يوبو سړي کافی دي. د بيمارانو بيمار پرسي اود جنازه مونځ هم په دې طريقه مشروع شوی دی. چه د بيمارانو اومرو ضائع کيدل هم نه وی. اوبعضي خلق که دا پوره کړی. نو مقصد به هم حاصل شی. (احکام اسلام عقل کی نظر مين)

الحكمة في مشروعية صلاة الجنائز د عقل تقاضا ده. چه کله یو انسان د ډيرو خلقو دله د يولوے حاکم مخ له بوځي. اودده دپاره سفارش اوکړی. اودده دمعافۍ درخواست اوکړی. اودده دپاره په زاری او منت

درخواست او کړې. نو آخر دده قصور معاف کېږي. هم دا د جنازه د مونغ راز دي. يعنې د جنازه مونغ په دې وجه مقرر شوې دي. چه د مومنانو يوه ډله د مړي سفارش کښې شرکت او کړي. نو دا د الله تعالی د رحمت نازلیدو دپاره ډیر لږ اثر لري. نبی کریم ﷺ فرماني. [ما من مسلم يموت فيقوم على جنازته أربعين رجلاً لا يشركن بالله شيئاً] لا شفعم الله فيه [يعنی هيڅ یو سړي داسې نه مړی. چه دده په جنازه کښ خلوبښت سړی راجمع وی. چه دوی د الله تعالی سره څوک نه شریکوی. نو ددې مړی په حق کښې ددوی سفارش قبلوی ددې وضاحت دا دي. چه کله دسړي روح د بدن نه اوځي. نو دده حس مشترکه وغیره سره حس او ادراک باقي پاتې وی. او کوم خیالات او علوم چه دده سره وو. د مرگ نه پس دده سره پاتې شی. اویا د عالم بالا نه نور علمونه په ده ښکاره کېږي. چه په دې وجه ډیرو ته عذاب یا ثواب ملایږي. نو د الله تعالی د نیکو بنده گانو همتونه چه کله عالم قدس ته اورسیږي. او ددې مړی دپاره دوی په زلرې اومنت دعا کوي. یا د مړی دپاره ډیر څه صدقه ورکوي. نو د الله تعالی په حکم د مړی په حق کښې دا فائده مند جوړیږي.

د قریب المرگ د خملولو کیفیت

إِذَا احْتَضَرَ الرَّجُلُ كَلَّمَ جَبْرِ سَرِيٍّ مَرَكًا تَهْزُدُ شَيْ وَجْهًا إِلَى الْقَبْلَةِ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ نُوْ بِه بَنِي طَرْفِ نِي د قِبَلِي طَرْف تَه مَخَامِخُ كَرِي.

هل اللغة ① احتضر، احتضر احتضاراً: حاضریدل، مرگ ته نیزدې کیدل ② شق: اړخ ③ ایمن: ښي تخریج ④ وجه نسمة المغضرة ⑤ قدوری مرگ ته د نزدیکت نه تعبیر کولودپاره د [احتضار الرجل] لفظ استعمال کړې دي. یعنی مرکیدونکی کس ته نې "محتضر" وئیلی دی. یا ځکه چه مرگ ده سره حاضر دي. یا د مرگ فرشته حاضر دي.

علامه ⑥ علامات د مرگ دا دي. ① چه د قریب المرگ دواړه قدمونه سستیږي.

② اودریدنه شي. ③ پوزه کگیږي. ④ اود اگو (خصیة) څرمن نې اوږده شي.

کيفية وضع المحتضر ⑤ بهر حال د قریب المرگ عمل دادې. چه د په ښي اړخ قِبَلِي طرف ته خملول شي.

دلیل ⑥ ځکه چه د مړی په قبر کښې د ایخودو هم دا کیفیت مسنون دي «عن یحیی بن عبد الله بن لی قتاده عن أبيه أن النبی صل الله علیه وسلم حين قدم المدينة سأل عن البراء بن معمر قالوا اتى وأوصى بثلاثة لك يا رسول الله وأوصى أن يوجه إلى القبلة لما احتضر فقال ﷺ أصاب الفطرا ① أخرجه البيهقي في الصلاة باب ما يستحب من توجه المحتضر نحو القبلة رقم ۱۳۹۱/۳۸۴/۳»

وَلَقِنَ الشَّهَادَتَيْنِ اوده ته د شهادتینو تلقین اوکړې شی

تخریج ⑦ تلقین الشهادتين ⑧ دویم عمل دادې. چه قریب الموت ته د شهادتینو تلقین اوکړي. یعنی ده سره کینی. اوبه اوچت آواز [أشهد أن لا اله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله] او وانی. قریب الموت ته ددې کلمه وئیلو حکم نه کوي. ځکه چه په ده ډیر سختی وخت وی. نعوذ بالله که ده انکار اوکړو. نو خاتمه به نې په کفر شی.

① أخرجه البيهقي في الصلاة باب ما يستحب من توجه المحتضر نحو القبلة رقم ۱۳۹۱/۳۸۴/۳

عليه « من يمشي بغير حذاء قال سيفتأ بها سبعون ألفاً من الحسنات » قال رسول الله صلى الله عليه وسلم « لَقَدْ أَمَرْتُكُمْ قَوْلَ

وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » دليل د نبي كريم ﷺ قول « لَقَدْ أَمَرْتُكُمْ شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ » دي. اود مونى نه مراد هغه خوك دے چه مرگ نه نيزدے وى. بالكل مره مراد نه دي. خكه چه تلقين دده په حق كښې فائده مند نه نابښې.

د جامو نړل او سترگو بندول

وَأَذَانَاتٌ بَيَّا فِي كُلِّ مَرُوسٍ شِدَّةَ الْحَيْثِيَّةِ وَكَثْرَةَ عَيْشَتِهِ نُوَدِّدُهُ جَامِعٍ دې اوترى. اودده سترگه دې بندې كړې

تخويج « شد العينين وتغميض العينين » دريم عمل دا دي. چه د مري جامه به جامه وغيره اوترلر شي. اودده دواړه سترگه به بندې كړې شي.

عليه « مَنْ أَمَرَ سَلَمَةَ كَانَتْ دَعْوَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَبِي سَلَمَةَ وَكَانَ شَقِيحًا بَصَرُهُ فَالْتَفَتَهُ ثُمَّ قَالَ لِيَوْمَ عَرَا

فُوقِي تَبَكُّعَ الْبَصَرِ » اوصاحب دده دايه فرمايل دي چه هم دا طريقه متوارث ده. اوپه داسې كولو كښې د مري بښاست او تزئين هم دي. نو خكه دا عمل مستحسن او مندوب دي.

وجه تقديم الفصل « امام قدوري د ټولو نه مخكښې غسل بيان كړې دي. خكه چه د مرگ نه پس د ټولونه اول هم ددې ضرورت پيښېږي.

القول الأول في سبب وجوب غسل الميت « د مري دغسل سبب د مري د مرگ په وجه نجس او پليت كيدل دي. لكه چه نور حيوانات د مرگ په وجه نجس كيږي.

عليه « دليل دادي. كه چا مړ انسان په خپل بدن كښې اونيولو. او مونځ نې او كړو. نودده مونځ جائز نه دي. او كه څه محدث (په اودسه) نې په اوگه پورته كړو. او مونځ نې او كړو. نو مجازز دي. نو معلومه شوه. چه مړ انسان پليت دي. اود پليتي زوال په غسل سره كيږي. خكه د مري غسل لازم او گرځولي شو. دا خيال ساتل پكار دي. كه مړ ځناور ته غسل وركړي شونو دا به نه پاكېږي. خكه چه د مړ انسان د غسل په وجه پاكيدل، صرف دده د تكريم او تعظيم په وجه دي.

القول الثاني في سبب وجوب غسل الميت « د مري د غسل په سبب كښې اختلاف دي. بعضي وائي. چه د مري دغسل سبب هغه حديث دي. كوم چه د استرخاء مفاصل په وجه په مري كښې دننه حلول كوي. خكه چه د مرگ په وجه انسان پليت شي.

الإعراض والجواب « پاتې شوه دا چه كله د مري د غسل سبب حدث دي. نو د اودس د اندامونو په وينځلو اكتفاء ولر او نكړې شوه. په داسې حال كښې چه د حدث په صورت كښې د اودس په اندامونو وينځلو اكتفاء كولې شي؟

الجواب « په ژوند كښې د حدث په وجه د اودس په اندامونو اكتفاء كول د حرج دفع كولو دپاره وه. خكه چه حدث هره ورځ پيښېږي. بلكه په يوه ورځ كښې خوځله پيښېږي. نو كه په ژوند كښې د اودس په اندامونو وينځلو اكتفاء او نكړې شي. بلكه د ټول بدن وينځل ضروري شي. نو خلق به په تكليف او حرج كښې مبتلا شي. په دې وجه په ژوند كښې د حدث په وجه د اودس په اندامونو وينځلو د اكتفاء حكم شوې دي. او پاتې شوهغه حدث چه د مرگ په وجه لاحق شي. نو دا مكرر نه وى. بلكه يوځل

١) أخرجه ابو داود في الجنازات باب في التلقين رقم ٢٧١٠ (رجالاه لقات).

٢) أخرجه ابن ماجه في الجنازات باب ماجاء في تغميض العينين رقم ١٤٤٤ (رجالاه لقات).

پېښېرې نوچونکه د مرگ په وجه حدث يوځل پېښېدو په وجه د حرج او تکليف احتمال نشته. نوڅکه په دې صورت کېښې د ټول بدن وينځلو حکم شوې دې.
حکم غسل الميت علي التماس د مړي غسل په ژوندو خلقو په اتفاق سره فرض کفايه دې. نوکه يو مړ انسان په اوبو کېښې اوموندې شو. نوډه ته به هم غسل ورکولې شي. اوکه اوپړسيدو او اوچودو. نوپه ده به اوبه تيرول شي. والله اعلم.

مړي ته د غسل ورکولو طريقه

قَالَ ارَادُوا غُسْلَهُ اوچې کله مړي ته د غسل ورکولو اراده اوکړې **وَصُورَةُ عَلَي مَيِّتٍ** نوډې به په يوه تخته واچوي.

حل اللغة ① ارادوا، اراد: اراده کول ② وضعوه، وضع وضعاً (ف): ساتل
تفريخ < **وضع الميت علي السرير للغسل** > په دې پوره عبارت کېښې د مړي د غسل د کيفيت بيان دې. فرماني چې کله مړي ته د غسل ورکولو اراده وي. نوډې به په يوه تخته ځملولې شي. او په تخته به څکه ځملولې شي. چې اوبه په مړي اوبه پېرې. څکه که مړه په زمکه ځملولې شي. نومېرې به په خاوره او خټه کېښې خراب شي. صاحب د کتاب خونه د تختې د ايځودو د کيفيت ذکر کړې دې. او نه ئې په دې د مړي ايځودو د کيفيت بيان کړې دې.

وَجَعَلُوا عَلَي عَوْرَتِهِ خِرْقَةً اوډده په شرمگاه به جامه واچوي.

حل اللغة ① جعلوا، جعل جعلاً (ف): کول، جوړول ② خرقى: جامه، کپړه
تفريخ < **ستر عورة الميت** > دمړي په تخته ځملولو نه پس به دده عورت (د عورت په پټولې) کپړه اچولې شي. څکه چې ستر د عورت فرض دې. نو ددې فرض ادا کولو دپاره به دده په عورت کپړه واچوي. وجه ددې داده. چې سرې څنگه په ژوند کېښې محترم وي. دغه شان د مرگ نه پس هم محترم وي. نو دده د محترميته تقاضا ده. چې دده د عورت پټ کړې شي.

الروايان في حد ستر العورة ① علامه مرغيناني رحمه الله فرمايلي دي. چې د آسانتيا دپاره عورت غليظه يعنې د قبل او دبر ستر کافي دې. د نوم نه د کونډو پورې ستر ضروري نه دې. هم دا ظاهر الروايه دې. ② نوادر روايت دې. چې د نوم نه د کونډو پورې ستر ضروري دې.

وَتَرَعَاثًا لَهُ اود مړي جامه به اوويستلې شي.

حل اللغة ② ترعوا، نزع نزعاً (ف): راگوزول، ويستل
دليله: صاحب د هدايه فرمانيلى دې چې دمړي ټولې جامې دې اوويستلې شي. چې خلق په آسانتيا سره د مړي په تنظيم او پاکولو قادر وي. وجه داده. چې دغسل نه مقصود د مړي پاکول دې. اوکله چې کپړو سره مړي ته غسل ورکړې شي. نو دا مقصود نه حاصلېږي. څکه چې د غسل په مستعملو اوبو سره چې کله کپړه ناپاکه شي. نو په دې به دوباره د مړي بدن ناپاکه شي. نو غسل به مفيد د طهارت نه وي. اوکله چې په جامو کېښې غسل ورکول مفيد د طهارت نه دې. نو د مړي د کپړو ويستل واجب دې.

وَوُضُوهُ وَكَأَنَّهُ مُحَيِّضٌ وَلَا يَمْسُكُ او مړي له به اودس اوکړې شي. بغير دخول وينځلو نه، اوبه پوزه کېښې اوبو اچولو نه **ثُمَّ يُغَيِّضُونَ النِّسَاءَ عَلَيْهِ** بيا به په مړي اوبه اوټيوي.

حل اللغة ① يغيفضون، افاض افاضاً: بهيول

توضیح: عدم تضيض الميت واستشفافه قدوری فرمانی. چه بغیر دخول وینخلونه اوپه پوزه کنی اوپه اچولونه، مری له اودس کول پکار دی.

دلیل: اودس خوځکه کول پکار دی. چه اودس دغسل سنت دی. اوځوله وینخل اوپه پوزه کنی اوپه اچول ځکه ترک کړې شوی دی. چه د مری په خوله اوپوزه کنی اوپه اچول اوپیا نه تره راوستل معتذر دی.

وَجَمْعُ مَرِيضٍ قَوْلًا أَوْ تَخْتَهُ لَه بِه طاق خل خوشبونی ورکولې شی

هل اللغة: ① یجم، جمر تجمیرا: لوگې ورکول ② وترأ: ناتگن

توضیح: تفهیل الميت وتطهیه. قدوری فرمانی. چه داودس کولو نه پس به په مری اوپه بیول شی. دلیل د ژوند په حالت قیاس دی. اودمري تخته له به طاق خل خوشبونی ورکولې شی. خوشبونی په دې وجه ورکولې شی. چه په دې کنی دمری تعظیم دی. او طاق خل

دلیل الاثر: دلیل دا دې چه رسول الله ﷺ فرمانیلی دی. [لَنْ اَلله وَتَرْحِبَ الْوَقْتُ] (۱) الله تعالی یو دې او یووالې خوشبوی.

وَقِيلَ الْمَاءُ يَلِدُ وَأَيُّهَا الْحَيُّضُ او اوپه به دبیر په پانړو یاد اشنان په گیا جوش سره ورکولې شی

هل اللغة: ① یغلی، غلی غلیاناً (ض): جوش ورکول ② السدر: دبیری پانړې ③ الخرض: یو خاص قسم بوتی دې چه په اوپو کنی واچولې شی نو د پاکولو صفت په کنی پیدا کوی لکه د صابن **توضیح:** قدوری رحمه فرمانی. چه په کومو اوپو مری نه غسل ورکولې شی. چه په هغې کنی دبیر په پانړه یا د اشنان گیا واچول شي. اوجوش دے ورکړې شی. ځکه چه په پاکولو او تطهیر کنی دا ډیر فائده منددی.

فَإِنْ لَمْ يَكُنْ بیا که داسه څه خیز نه وی **فَالْمَاءُ الْقَرَامُ** نو خالصه اوپه. **وَيُقَسَّلُ رَأْسُهُ وَتُغْتَمَّ بِالْخِطَمِ** او دده ږیره او سر به په گل خطمی سره اووینخل شي

توضیح: استعمال الماء القرام: اوکه جوش ورکړې شوې اوپه نه ملاوېږي. نو بیا خالصه اوپه هم استعمالو ل شي. د اوپو دا ترتیب د شمس الائمة سرخسې رحمه په نیز دي. شیخ الاسلام او صاحب د محیط رحمه فرمانی. چه اول دے په خالصو اوپو غسل ورکړې شي. اوپیا دے هغه اوپه استعمال کړې شي. په کومو کنی چه د دبیر په پانړه اچول شي وی. اوجوش ورکړې شوې وی. اوپه دریم ځل دے د کافورو ملاو شوې اوپه استعمال کړې شي.

دلیل: دغه شان دابن معسود څه نه مروی دی. [قال یزید] اولاً بالیاء القرام ثم بالیاء والسدر ثم بالیاء وشبه من الکافور وانما یزید اولاً بالیاء القرام حق یقتل ما علیه من الدرن و النجاسة ثم بالیاء السدر حتى یزول ما به من الدرن و النجاسة لأن السدر أهدأ في التطهیر ثم بالیاء الکافور تطهیراً لبدن الميت کذا فصلت الملائكة علیهم السلام بما دمر الله من مله منسوبة عبد الله بن مسعود رحمه فرمانی چه مری ته د غسل ورکولو په وخت په خالصو اوپو سره ابتدا.

(۱) من حدیث ابی هريرة څه أخرجه البخاری فی الدعوات باب ۶۹ ولم ۶۶۱۰ ومسلم فی الذکر والدعاء والإستغفار رقم ۶۰۵

اوکړې شي. بيا د بيرې په پانړو سره جوش ورکړې او په بيا د کافور ملاوشوي او په استعمال کړې شي. اول دے خالص او په خکه استعمال کړي. چه د بدن خيړه اونجاست وغيره لوند شي. بيا جوش ورکړې شوي او په دې وجه استعمالول پکار دي. چه خيړه وغيره لرې شي. خکه چه د بيرې پانړه [ابن أبي العتيف] دي. بيا د کافور او په دې مري بدن معطر او خوشبودار کولو دپاره استعمال کړې شي. هم دا عمل فرېنتو آدم رحمه الله ته د غسل ورکولو په وخت کړې وو.

ثُمَّ يُنْجَمُ عَلَى شِقْوَةِ الْأَنْثَى بِيَا بِهِ دَامَ بِهِ كَسِ ارْخْ خَمْلُولِي شَى قَبْلُ بِالْمَاءِ الْيَسَنِوْ په اوبو او په بيرو سره به غسل ورکړې شي. حَتَّى يُرَى أَنَّ الْمَاءَ قَدْ وَصَلَ تَرْدِي چې اوگوري. چې او په هغه خانې نه اورسيدلي. اِلَى مَا يَكِلِي الثَّمْتَيْنِ كومه حصه چې تخته سره لگيدلې ده. ثُمَّ يُنْجَمُ عَلَى شِقْوَةِ الْأَنْثَى بِيَا دے دا (مړه) په بڼي ارخ خملولي شى قَبْلُ بِالْمَاءِ حَتَّى يُرَى أَنَّ الْمَاءَ قَدْ وَصَلَ اِلَى مَا يَكِلِي الثَّمْتَيْنِ او غسل دے ورکولې شي. تَرْدِي چې اوگوري. چې او په دې مري د بدن هغه حصې ته اورسيدې کومه چې تخته سره لگيدلې ده

هله اللغة: ① شق: ارخ ② ايسر: کس طرف کس ارخ ③ وصل، وصلو صلاً (ض): رسيدل

تَضَرِّحُ > وَضَعَ الْعَبْتُ عَلَى الشَّعَالِ وَالْهَيْمِ > قدوری رحمه الله فرماني. چه د مري سر او دده پيره په خطمي سره وينخل پکار دي. خکه چه خطمي د صابن په شان بدن پاکونکي دي. ددې ټولو کارونو نه د فراغت نه پس به مړه په کس ارخ خملوي، او په جوش ورکړې اوبو سره به او وينخل شي. او چه دومره قدرې او په واجول شي. چه لاندینی حصه کومه چه تخته سره لگيدلې وي. هغې پورې او په اورسيږي. دا ترتيب خکه مقرر شوې دي. چه د غسل بڼي ارخ نه شروع کول موجود شي. دلېله: سنت هم دادي. چې شروع د بڼي ارخ نه وي (١)

ثُمَّ يُجْلِسُ وَنَسِيدَةُ إِلَيْهِ بِيَا بِهِ غَسْلَ وَرُكُونِكِي مَرِي كِينُو. او خپل خان ته دے اډانه کړي وَنَسِيدَةُ بَطْنُهُ مَنَحَا رَقِيقًا او د مري خيټه دے رو رو اوميگي.

هله اللغة: ① تلوث: ککرول ② بطن: خيټه ③ رقيقا: په نرمۍ سره،

تَضَرِّحُ > مَعَ الْبَطْنِ رَقِيقًا > بيا دے غسل ورکونکي خپل خان مري ته اډانه کړي. او کينوي دي. او په نرمۍ دے د مري خيټه اوميگي. دا مکمل په دې وجه دي. که د مري په خيټه کښې څه خيږ وي. هغه اوڅي. چه روسته کفن خراب نه کړي.

دلېله > په دې سلسله کښې اصل دا روايت دي. [إِنَّ عَلِيًّا عليه السلام لَمَّا غَسَلَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم بَطْنَهُ يَدَهُ رَقِيقًا طَلَبَ مِنْهُ مَا يَطْلُبُ مِنَ الْبَيْتِ لَمْ يَرِ إِلَّا طَلَبَ طَلَبًا] يعني حضرت علي عليه السلام چه کله رسول الله صلى الله عليه وسلم ته غسل ورکولو. نو په خپل لاس نه رو رو ددوی خيټه اوميگله. او مقصود هغه خيږ طلب کول وو. چه د مري نه طلب کول شي. يعني د حضرت علي عليه السلام منشاء دا وه. چه کيدے شي دنبي کریم صلى الله عليه وسلم د خيټه نه څه خيږ

١ من حديث عائشة رضي الله عنها روه البخاري في الصلاة باب ٤٧ ومسلم في الطهارة رقم ٦٦ وأبو داود في اللباب باب ٤١ والترمذي في الجمعة باب ٧٥ والنسائي في الطهارة باب ٨٩ والفصل باب ٧١ وابن ماجه في الطهارة باب ٤٢ وأحمد في المسنة (٩٣/٦) -

اوی خوخه هم اونه وتل. نو حضرت علیؓ او فرمائیل. تاسو په ژوند او مرگ دواړو کښې پاک ئی.

فَإِنَّ غَرَبَ مِنْهُ شَيْءٌ بَيَّا كَدَ مَرِيٍّ دَخِيئَةً خَشَعَتْ نَوَافِلُ دَعَا أَوْبَنِيَّ وَلَا يُعِيدُ غَسْلَهُ وَلَا وَضُوْعَهُ
اود ده غسل او اودس دے دوباره نه کوی. لَمْ يُكْشِفْهُ بِقَوْبٍ بَيَّا دَعَا مَرِيٍّ بَدَنَ بِه كِبَرِهِ اوج کړی.

هل اللغة: ① خروج: اووتل، ② لا يعيد: نه به راگرځوی، پلشف: اوج کړی

توضیح: «مِمَّا عَادَ الْفُلَّ بَعْدَ خُرُوجِهِ» دخیته مگولو نه پس که دمړی د گیدے نه څه څیز راووتلو نو دا دے اووینځی. او د غسل ورکولو د اعاده ضرورت نشته. اود اودس کولو څه ضرورت نشته.

دلته «دلیل دا دې چه د مړی غسل مونږ په نص پیژندلے دې. نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی. چه د مسلمان په مسلمان شپږ حقونه دی. په دې کښې یو د مړی غسل دې. بهر حال د مړی غسل چه واجب دې. په یوځل د غسل ورکولو سره حاصل شوې دې. اوس دوباره د غسل ورکولو ضرورت نه دے پاتې. د غسل نه د فراغت نه پس د مړی بدن په پاکې کپړې سره اوچول پکار دی. چه کفن لوند نه شی.

د مړي د زینت مسنون اعمال

وَلْيَرْجِهْ فِي أَكْفَانِهِ اومرے دے د ده د کفن په کپړو کښې اینغوښتي شی وَيَجْعَلِ الْحَنُوطَ عَلَى رَأْسِهِ
وَلْيَجْنِبْهُ اود د مړی په سر او پیره کښې دے حنوط اولگولې شی وَالْكَافُورَ عَلَى مَسَاجِدِهِ اودده دسجدے په اندامونو دے کافور اولگولې شی

هل اللغة: ① يدرج: اونغښتي شی ② حنوط: یو قسم خوشبونی ده ③ حنوط: دا هم یو قسم خوشبونی ده ④ لحية: پیره

توضیح: «جعل الكفور في اكفانه» مړی ته د غسل ورکولو نه پس دے ده ته کفن واغوستلے شی. اود مړی په سر او پیره کښې دے حنوط اولگولې شی. حنوط د یوڅو خوشبوداره څیزونو نه د مرکب عطر و نوم دې. او کوم اندامونه چه په سجده کښې په زمکه لگی. (تنده، پوزه، دواړه لاسونه، دواړه کونډی، دواړه قدمونه) په دې باندې دے کافور اولگولې شی.

دلته «دلیل دا دې چه د مړی بدن خوشبوداره کول سنت دی. اوچونکه په ذکر شوی اندامونو سجده کولې شی. په دې وجه دسجدے اندامونه د عزت زبات لائق دی. اود ستیت دلیل دا دې. دام عطیه ﷺ حدیث دې. چه نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی [وَأَجْعَلْ فِي الْأَعْرَةِ كَافُورًا وَشَيْئًا مِنْ كَافُورٍ] (۱) یعنی په آخر کښې د مړی په بدن کافور یا څه خوشبونی اولگوی.

۱. عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ الْأَنْصَارِيَّةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ لَوُفَّتِ الْإِثْنَةُ فَقَالَ: اغْسِلْنِي لَنَا أَوْ غَسْنَا
أَوْ أَخْرَجْنَا مِنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتُمْ ذَلِكَ بِنَاءً وَسَبْرًا وَاجْتَلَنَ فِي الْأَعْرَةِ كَافُورًا أَوْ شَيْئًا مِنْ كَافُورٍ لِذَا قَرَعْتَنِي قَادَتْنِي قَالَتْ قُلْتُ قَرَعْتَنِي
أَذَلَّةً فَأَغْسَانِي حِفْوةً فَقَالَ أَخْبَرْتَنِي إِنَّهُ لَغُفِي بِحِفْوةٍ إِذَا رَأَيْتَ كَذَا فِي الْمَوَاطِئِ لِلصَّلَاةِ فِي الْجَنَائِزِ بَابُ غَسْلِ الْمَيِّتِ رَفَعَهُ ٤٦٥ رَجَالُهُ
قَالَتُ.

د سړي دپاره مسنون کفن

السُّنَّةُ أَنْ يُكْفَنَ الرَّجُلُ فِي ثَلَاثَةِ أَنْوَاعٍ أَزَارٍ وَقَبِيصٍ وَلِقَافَةٍ سُنَّتُ دَا دِي چې سړی ته په درې جامو، لنگ، قميص او او خادر کښې کفن ورکړې شی

هله **اللفه ۱** یکنفن، کفن تکفینا: کفن ورکول ۱) انواب واحد ثوب: کپړه

توضیح: په مسلمانانو کفن ورکول فرض کفایه دي. ځکه په فرضو مقدم وي. نوکه مه په مالدارۍ نوم دده د مال نه واجب دي. گڼی په چا چه دده نفقه واجب وي. د امام ابو یوسف رحمه الله په نیز د شخصې کفن په خاوند دي. اگر چه بنځه مالداره وي. او هم په دې فتوی ده. او په مالداره بنځه د غریب خاوند کفن نشته.

الاقسام الثلاثة للکفن: کفن په درې قسمه دي. ۱) کفن مسنون ۲) کفن کفایه ۳) کفن ضرورت الکفن المسنون: په دې عبارت کښې د کفن مسنون بیان دي. کفن مسنون د سړو په حق کښې درې کپړې دي. ۱) ازار، یعنی لنگ خود سر نه پښو پورې مراد دي. ۲) کرت د خټ نه قدم پورې بغیرد لستونرو او د کالر نه ۳) خادر د سر نه پښو پورې چه د پورته نه تړل شی.

دلیل: ۱) د دریو جامو په مسنونیت دلیل دادي چې نبی کریم ﷺ ته په سحولیه سپینو جامو کښې کفن ورکړې شوې وو.، سحول، د سین په فتحه یا ضمه سره د یمن د یو کلی نوم دي. په ابوداؤد کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها حدیث دي. چې نبی کریم ﷺ ته په دریو جامو کښې کفن ورکړې شوې وو. یوه هغه گرت په کومه کښې چه نبی کریم ﷺ وفات شوې وو. او یوه نجرانی جوړه. او جوړه په دریو جامو مشتمله وي (۱)

۲) دویم دلیل داده چه انسان په ژوند کښې عام طور درې جامه اغوندی. نود مرگ نه پس به هم ده ته درې جامه اغوستلی شی.

په دوه جامو د اکتفاء کولو حکم

فَإِنْ اقْتَصَرَا عَلَى ثَوْبَيْنِ جَازَ أَوْ كَهُ دوی په دوو جامو اکتفا وکړه. نوجائز ده

هله **اللفه ۱** اقتصر، اقتصر اقتصاراً: کفایت کول ۲) جاز، جاز جوازاًن: جائز کیدل

توضیح: کفن القفایه: په دې عبارت کښې د سړی د کفن کفایه بیان دي. د سړی په حق کښې دوه جامه دي. یو لنگ دویم خادر.

دلیل: ۳) د کفن کفایه دپاره صدیق اکبر رضی الله عنه په قول استدلال شوې دي. په مصنف عبد الرزاق کښې دي. [من عائشة رضی الله عنها قالت قال أبو بکر الأشجیه الذین کان یرض فیهما المسلموهما کتفین فیهما قفالت عائشة رضی الله عنها لا یشترى لك جدیداً قال لا، ای اموحی الی جدید من البیت] (۲) حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی. چه زما پلار محترم ابوبکر رضی الله عنه و فرمائیل. د هغه جامو په باره کښې په کومو کښې چه دوی ﷺ بیمار شوی وو. دا دواړه

۱) عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَفَّنَ فِي ثَلَاثَةِ أَنْوَاعٍ لَيْسَ لَهَا قَبِيصٌ وَلَا عِمَامَةٌ أَخْرَجَهُ الْخَارِجِيُّ فِي الْجَنَازَةِ بَابُ الْكُفْنِ بِمَوْضِعِ رَأْسِهِ (۱۹۹۳)۔

۲) من حديث عائشة رضی الله عنها أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ فِي الْمُسْنَدِ،، كِتَابُ الزَّهْدِ،، (ص، ۱۳۶)، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ فِي مَعْنَاهُ (۳/۴۲۳)، ۴۲۴، وَلَمْ

اوبونخی: او ما هم په دې دواړو جامو کښې کفن کړی. عانسه (ع) عرض او کړلو. آیامونېستا دپاره نوږه جامه (کفن) وانخلو؟ نو هغوی اوفرمانیل نه ژوندسې د نوږه جامو زیات مستحق دې په نسبت د مړۍ (فتح القدیر)

عقلی دلیل دادې چه د ژوندی ادنی لباس دوه جامه دی. نو د مرگ نه پس هم په دوه جامو اکتفاء کول جائز دی.

کفیه الأتواب الثلاثة: علامه مرغینانی رحمه الله ددې درې واړو تفصیل بیان کړې دې چه لنگ د سر نه د قدم پورې وی. اوخادر هم ددې په اندازه وی. اوگرته د خټ نه د قدم پورې وی. خوښه په دې کښې جیب وی نه کالر او نه لستونری.

په هکښ هکښ د اغښتولو طریقه

وَإِذَا ارْتَدَّ الْكَفَّ الْيَقَاقَةَ عَلَيْهِ اوكله چې ورته لفافه اچول واغواړی اَتَدْعُوا بِالْجَنَابِ الْأَيْمَنِ نو ددې دگس طرفه دس شروع کړی فَالْقَوَّةُ عَلَيْهِ بِالْأَيْمَنِ نوگس طرف به په مړۍ وړ واچوی. بیا به ښه اړخ ورواچوی. فَإِنْ خَافُوا أَنْ يَنْتَثِرَ الْكَفْنُ عَنْهُ عَقْدُوا اوكه د مړۍ نه د کفن خوریدو نه ویرېږی. نو دا دس په پټۍ اوتری.

هل اللغة ۱: ارادوا، اراد ارادة: غوښتل، اراده کول ۲: لف: راغونډول ۳: جانب: طرف ۴: ایسر: گس ۵: ان ينتشر، انتشر انتشاراً: خوریدل، پراستل ۶: عقد، عقد عقداً (ضی): غوټه وړکول

توضیح: کفیه تکفین الميت: مړۍ ته د کفن اچولو طریقه دا ده. چه اول خادر خورکړی. ددې دپاسه لنگ خور کړی. او مړۍ ته قمیص واغونډی. اوپه لنگ کې خورکړی. بیا د لنگ گس طرف راټول کړی. بیا ښه اړخ، چه ښۍ حصه اوچته شی. هم په دغه طریقه خادر را ټول شی.

استعاب الثوب الأبيض: د کفن دپاره د سوت سپینه جامه افضله ده. ځکه چه د رسول پاک ﷺ ارشاد دس [السمان الأبيض فانه من غير ثيابكم و کفنوا فيها موتاكم] (ردوا له ابرهه) یعنی رسول الله ﷺ فرمایلی دی چه سپینه جامه اغونډی. ځکه چه دا بهترینه جامه دی. اوهم په دې کښې خپلو مړو ته کفن وړکوی.

د ښځې مسنون هکښ

وَلْيَكْفَنَّ الْمَرْأَةُ فِي خَمْسَةِ أَلْوَابٍ اوبښځه به په پنځو جامو کښې کفن کولای شی جَزَعًا وَازْأَوْبًا وَلِغَافَةٍ وَجَزَعًا لِرِطَاقٍ كَذِيَّتِهَا قمیص، لنگ، لوبڼه، خادر لوبڼه او یوه پټۍ، چې ددې سینې پرته اوتری لی شی

هل اللغة ۱: درع: قمیص ۲: خمار: لوبڼه ۳: خرقة: ربڼه، پټۍ ۴: ثدى: سینه ۵: تخرج، خرج خروجاً (ن): وتل ۶: حیوة: ژوند ۷: مات: مړکیدل، مرگ ۸: اقتصروا، اقتصر اقتصاراً: کفایت کول

توضیح: سنة الأتواب الخمسة في كفن المرأة: په دې عبارت کښې د ښځې د سنت کفن بیان دې. فرمائی چه دښځې مسنون جامه پنځه دی. ۱: کرته ۲: لنگ ۳: خادر ۴: لوبڼه ۵: دجامه هغه پټۍ چه په هغې ددې سینې تری لی شی. یعنی سینه بند.

دلالة: ۱: دلیل دا حدیث دې. عَنْ رَجُلٍ مِنْ رِوَايَةِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ لَمْ يَأْذُوهُ كَذُّ وَلَدَتِهِ أَوْ حَبِيبَتِهِ بَشَّ لِي سَلْيَاكُ كَوْنَهُ الْيَوْمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلْ تَكُنْ بِشَّ قَابِلِ الْجَنَّةِ كَلَّتْ لَيْتَنَ عَسَلْ أَوْ كَلَّتْ مِرْبُوتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

جَدُّ وَقَاتِبَهَا لَمَّا كَانَ أَوَّلَ مَا أَتَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيَقَاقَةَ ثُمَّ الذِّدْرَةَ ثُمَّ الْغِيَارَةَ ثُمَّ الْيَلْبِطَةَ ثُمَّ أَوْجَحْتَ بِتَدْوِيلِ الشُّوْبِ الْآخِرِ فَاقَاتَ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ عِنْدَ النَّبَابِ مَعَهُ كَلْبُهُمَا يَتَوَلَّوْنَا قَاتِبَتَاهُمَا تَهْتَلَتَانِ

⑦ عقلی دلیل دادې چه په ژوند کېنې عام طور ښځه په پنځو جامو کېنې اوځی هم په دې قیاس کولوسره د مرگ نه پس هم د دے نه پنځه جامے ورکړې شوی دی. [وإن اتصموا حل ثلاثة أثواب] کېنې ښځې د کفن کفایه بیان ذکر شوې دي.

فَإِنْ اقْتَصَرُوا عَلَى ثَلَاثَةِ أَلْوَابٍ حَازُوا كَافَّةَ نَبِيِّ وَكَرِهَ بِهِ دَرِي جَامُونُودَا هَمْ جَانَزْدَه

توضیح: کفن الضرورة للعامة: د ښځې د کفن کفایه درې جامه دی. ① لنگه ② دویم خادر ③ خادر، در یونه په کمو جامو کښې د ښځې کفن کول، که بغير ضرورته وی. نومکروه دی. گنې جائز دی. او دغه ته به کفن ضرورت ونیلي شی.

کفن الکفایة للرجل» هم په دغه طریقہ د سړي په کفن کښې په یوے جامے اکتفاء کول مکروه دی. خوکه د ضرورت په وجه وی. نوجانزدی. اود سړي یوه جامه کفن ضرورت دي.

دليله: دليل د خباب ابن ارت ۛ حديث دې خباب بن ارت ۛ فرماني ۛ چه مونږ د رسول الله ۛ سره صرف د الله تعالی د رضا دپاره هجرت اوکړو. نو زموږ اجر په الله تعالی دې. په مونږ کښې چه کوم خلق تیر شول. او هغوی په دنیا کښې هیڅ حصه اونه موندله. په هغوی کښې مصعب بن عمیر ۛ هم وو. چه د احد په جنگ کښې شهید شو. دوی یو کرښه دار خادر پریخوډه وو. کله چه به پرې د ده سر پتول. نو پښتړه نې ښکاره شوې. او چه پښتړه به مو پتولې. نو سربړه نې ښکاره شو. مونږ ته رسول الله ۛ حکم اوکړو. چه د مصعب ۛ سر پټ کړئ. او په پښو نې دا واښه واچوئ. (ۛ)

میری تہ دھن اگوستو طریقہ

وَيَكُونُ الْغَدَارُ قَوْقُ الْقَبِيلِ اوبروني به د قميص دپاسه وي تحت اللفافه د لاندې د خپل
شعرا على صدرها او به گر خولي شي ويخته دي (د کونسو په صورت کښي) په سينه دي

تشریح عبارت واضح دی.

وَلَا يَسْمُرْ شَعْرَ الْمَيِّتِ وَلَا يَحْتَبِئْهُ اود مری ویختہ او پیرہ دے نشی گومنخ کولې وَلَا يَهْضُ طِفْرَةَ او نہ دے ددہ نوکونہ کت کولې شى وَلَا يَهْضُ شَعْرَةَ او نہ دے ویختہ کت کولې شى

حضرت علی (ع) هم التبریع وتقییم الأطفال امام قدوری رحمه الله فرمائی: چه دمہری بہ نہ پہ ویبنتو کنبی گومخ
وخل شی او نہ پہ پیرہ کنبی، او نہ بہ دہ نوکونہ کت کولی شی او نہ ویبنتہ،
لیله دلیل دادی: چه حضرت عائشہ (رضی اللہ عنہا) نہ د مری د ویبنتو گومخولو پہ بارہ کنبی

١) أخرجه إحداد في الجنائز باب في كفن المرأة رقم ٢٧٤٥ رجاله ثقات.

٢) عن خطاب قال إن مصعب بن عمير قبل يوم أحد ولم يكن له إلا امرأة فكان إذا غطى بها رأسه خرج رجلاً وإذا غطى وجهه خرج رأسه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم غطوا بها رأسه واجعلوا على رجليه شيئا من الإذخر أخرجه أبو داود في الجاهل باب كراهية العلات في الكفن رقم ١١٨٦ رجاله ثقات إلا محمد بن كثير لأنه قد اختلف له.

تپوس اوشو. نو حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا و فرمائیل. **«علامتصون محکم»** (لُفْظ د.، علام.، به اصل کنبی د «علی ما» دے، یعنی،، ما،، استفہامیہ،، علی،، حرف جر داخل شوے دے، بیا ددے الف ساقط شو،،

لکہ د الله تعالیٰ قول پہ **«عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ»** کنبی (نصا یمنصوا نصوا) معنی ده. تندے نیول اور رائیکل بھر حال حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا پہ جواب کنبی اوفرمائیل. تاسو دخپل مری تندے ولے نیسیں اوراکاری. گویا حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا د مری پہ ویختو گومنخولود ناراضگی اوناخوینی اظہار اوکرلو. او گومنخولو نہ نہ دتندی نیولو اورائیکلو سرہ تعبیر کرے دے.

وجه استصحاب التصريح وتقليم الظن في الهي او پاتی شو د ژوندی خلقو پہ دے خیزونو عمل کول، نو ددے وجه داده. چه د نوکونو او ویستو وغیرہ لاتدی د خیرے جمع کیدو پہ وجه د پاکی دپارہ دوی نہ ددے اجازت شوی دے. اودا د ختنے پہ شان شو. لکہ چه د ژوندی سرو ختنہ مسنون ده. اومہے کہ یہ ختنے وی نوزمونپاود امام شافعی رحمہ اللہ پہ نیز پہ اتفاق ختنہ نشی کولی. واللہ اعلم.

هذه هي د خوشبونی لوگي هولو محکم

وَجَاءَ الْأَكْثَرُ خوشبونی به لوگے کرے شی. کفن ته قبل ان یدویر فیہا وقرآ مخکنبی ددے نہ چې مہے پہ کنبی اونغبیستے شی

هل اللغة ① تجمر، جمر تجمیرا: لوگي ورکول ② بدرج، ادرج، ادراجا: داخلول
تصريح «سنة تعبیر اللفظ» پہ دے عبارت کنبی دکفن ته د خوشبونی لوگے کولو حکم ذکر شوے دے. اجمار خوشبولوگے کول دی. او خوشبولوگے کول طاق خل سنت دی.

فله «لکہ خنگہ چه پہ دے دا حدیث شاهد دے. حدیث جابر رضی اللہ عنہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال اذا اجترمت الميت فامسوها ثلاثاً» (کله چه تاسو مری خوشبویہ کوئ نو درے خلہ نہ خوشبویہ کوئ دکفن ته د فراغت نه پس به پہ ده د جنازے مونخ کولی شی. خکہ چه د جنازے مونخ فرض کفایہ دے.

د جنازہ د مونخ فرضیت

فَلَا تَرْغُوا مِنْهُ صَلَواتُ عَلَیْہِا وکله چه د مری د کفن نه فارغ شی نو پہ ده باندے به اامام د جنازے مونخ کو

تفريع «لأن فرضية صلاة الجنازة» د جنازے دمونخ به مشروعیت دالله تعالیٰ قول **«وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلَواتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ»** دلیل دی. او د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم قول **«صلوا علی کل برءمان»** دلیل دی. او اجماع د امت ده. (کفایہ)
گون الجنازة فرض کفایہ «د جنازے مونخ فرض کفایہ دے فرض خکہ درجہ صلی اود رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم پہ قول کنبی «صلوا» امر صیغہ ده. اومرد وجوب (فرض بموجب دے. او کفایہ پہ دے وجه دے. چه پہ تولو خلقو

(۱) عن ابراهيم ان عائشة أم المؤمنين رضى الله عنها رأت ميتاً يروح راسه فالتت علام تصون منكم. كلما في كتاب الآثار في الصلاة باب الجنائز وغسل الميت رقم (۳۸۲) (۷۸).
(۲) رواه ابن حبان في النوع السابع والعشرون من القسم الأول و الحاكم في المستدرک (۳۵۵/۱) والبيهقي في السنن الكبرى (۵۶۸/۳) رقم (۶۷۰۲).
—

واجب کول یاخو محال دې. او یا په دې کښې حرج دې. ځکه نه په بعضو اکتفا کړې ده. لکه څنګه چې په جهاد کښې دې.

سبب وجوب الجنائزۍ د جنازې دمونځ د وجوب سبب مې دې.

شروط وجوب صلاة الجنائزۍ ① اود دې دجواز شرط د مړی مسلمان کیدل دی. ځکه چې په کافر مونځ کول جائز نه دې. دالله تعالی ارشاد دے ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ﴾ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَسِقُونَ ② اودویم شرط د مړی طهارت دې. که دغسل ورکولو نه اول په مړی مونځ د جنازې اوشی. نو دغسل نه پس به دجنازې اعاده کولې شی. ③ دریم شرط دا دې. چې جنازه د مصلی مخه ته وی. نو په غائب دجنازې مونځ کول جائز نه دی. ④ دغه شان که جنازه د مونځگذار شاته وی. نو جائز نه دے.

په مړی د جنازې د مونځ حداد

وَأُولَى النَّاسِ بِالْإِمَامَةِ عَلَيْهِ السَّلَاطَانُ إِنَّ حَقَّهِ أَوْبَهُ مَرِي دجنازې دمونځ دپاره د ټولونه غوره بادشاه دې. که جنازې ته حاضر شو

هله اللغة ① حضر، حضر حضوراً (ن): حاضریدل

تصريح ① استعق السلطان وجوباً دجنازې دمونځ دامامت په استحقاق کښې ترتیب دا دې. که بادشاه حاضر شو. نو دجنازې د امامت د ټولونه زیات مستحق هغه دې. دلیل: ځکه چې د بادشاه په موجودګۍ کښې بل څوک امام جوړیدو کښې د بادشاه توهین دې. حالانکه بادشاه ظل الله دې. نو څوک چې دده عزت کوی. الله تعالی به د هغه عزت کوی. او څوک چې دده اهانت (سپکوالې) کوی. نو الله تعالی به د هغه اهانت کوی. او که بادشاه راغلو. نوییا به قاضی مستحق د امامت وی. ځکه چې قاضی ته په ټولو ولایت عامه حاصل وی. اگرچې دبادشاه په مقرر کولو سره وی. ددې دواړو تقدیم واجب دې.

فَإِنْ لَمْ يَخُفْ نَوَكَهَ بادشاه راغلو فَيَسْتَحَبُّ تَقْدِيمُ إِمَامِ الْعَلِي نودمحلې د امام وړاندې کول غوره دې

تصريح ① استعجب تقديم امام العلي ① اوسلطان حاضر نشو. نو دمحلې امام مخکښي کول مستحب دې.

دلیل: ځکه چې مې په خپل ژوند کښې دده په امامت راضی وو. نو دمرګ نه پس به هم د هغه دخوښ امام بهتروی. چې د شریعت مخالفت رانسی. بیا ولی د امامت مستحق دې. اود مړی ولیان به د امامت په حق کښې هم په هغه ترتیب وی. کوم ترتیب چې په نکاح کښې مډ کوردې.

ثُمَّ أُولَى مړی ولی بهتري

تصريح ① الفرق بين ولاية النكاح والجنائزۍ څو په نکاح کښې دښځې خوځې دښځې په پلار مقدم دې. اودلته کښې پلار په امامت کښې غوره دې. او که د مړی دوه ولیان برابر وی. مثلاً د ده دوه سکه روڼه وی. نو په دوی کښې چې د چا عمر زیات وی. هغه به مقدم وی. خو ده ته دا اختیار نشته. چې په خپل ځانې څوک پر دے کس مخکښي کړی. البته دا چې دویم هم راضی وی.

د غیر ولی د جنازې مونځ ټولې صورت

إِنَّمَا صَلَّيْ عَلَيْهِ غَيْرُ الْوَلِيِّ وَالسُّلْطَانِ كَهَ بِه مَرِي بَانْدِي د ولى يا بادشاه نه سوا بل چا مونځ اوکړو
أَعَادَ الْوَلِيَّ نَوَ ولى اعاده کول شي. فَإِنْ صَلَّيْ عَلَيْهِ الْوَلِيُّ اوکه په مری باندې ولى مونځ اوکړو لَمْ
يُجْزَأْ أَنْ يَصَلِّ أَحَدٌ بَعْدَهُ نَو دده نه پس هيڅ چاته به مری مونځ کول جائز نه دی

هله اللغة < ① صلى، صلى صلاة: مونځ کول ⑦ اعاد، اعاد اعاده: واپس کول ⑦ لم يجز، جاز جوازا
(ن): جائز کيدل

توضيح < حكم إعادة الجنائز للسلطان والولي > مسئله دا ده. که په مری د ولى او بادشاه نه سوا بل چا مونځ
اوکړو. نو ولى ته د جنازې د مونځ راگرځول حق حاصل دي. او که بادشاه مونځ اوکړو. يا هغه سړى مونځ
اوکړو. څوک چه د جنازې د مونځ د امامت په ترتيب کښې په ولى مقدم دي. نو ولى ته د اعاده حق
نشته.

عدم إعادة غير الولي < ① > اوکه ولى د جنازې مونځ اوکړو. نو ددې نه پس هيڅ چاته به مری د مونځ کولو
اجازت نشته. دليل دادې. چه د ولى په مونځ کولو سره فرض ادا شو. او نفل د جنازې په مونځ کښې
مشروع نه دي. ځکه د ولى د مونځ نه پس هيڅ چاته د مونځ کولو حق نشته. دا زمونږ مذهب دي.
فيله: دليل دادې. چه ولى يا بادشاه کښې چه چا مخکښې مونځ کړې وى. د هغه په کولو فرض ادا
شوي دي. او د جنازې په مونځ کښې نفل مشروع نه دي. هم دغه وجه ده. چه د نبى کریم ﷺ په قبر مبارک
تولو خلقو مونځ کول ترک کړى دي. او که د جنازې په مونځ کښې نفل مشروع وى، نو په اجتماعي طور
به دا نه شو ترک کولى. په داسې - ال کښې چه رسول اکرم سيد الامم ﷺ نن هم په خپل قبر کښې هم
هغه شان آرام فرما دي. څنگه چه نبى کریم ﷺ دفن کړې شوي وو. ځکه چه د نبیانو عليهم السلام غوښه
په زمکه حرام ده. د نبیانو عليهم السلام جسم زمکه نشي متغير کولى.

د جنازې د مونځ نه ځنډو په صورت کښې په قبر د مونځ حکم

إِنَّمَا دَفِنَ وَلَمْ يَصَلِّ عَلَيْهِ او که مړې په داسې حال کښې دفن شي چې په ده مونځ نه وى شوي
صَلَّى عَلَى قَبْرِه نَو دده په قبر د مونځ اوکړې شي إِلَى لَوْلَا كَلَامُهُ تَرَدَدِي وَرَخُو پوري
وَلَمْ يَصَلِّ بَعْدَ ذَلِكَ او دې نه پس به پرې مونځ نشي کولى

هله اللغة < ① دفن، دفن دفنا (ض): ځښول ⑦ ولم يصل صلى صلاة: مونځ کول

توضيح < الصلاة على القبر > مسئله داده. که مړې بغير د مونځ نه دفن کړې شو. نو دده په قبر د مونځ
اوکړې شي.

فيله: دليل دادې. چه يوه انصاري ښځه په داسې حال کښې دفن کړې شوې وه. چه نبى کریم ﷺ په هغې
مونځ نه وو کړې. نبى کریم ﷺ ته چه کله ددې علم او شو. نو ددې په قبر کې مونځ اوکړو. (۱)

(۱) من حديث خارجة بن زيد بن ثابت عن عمه يزيد بن ثابت موارد الظمان إلى زوائد ابن حبان (ص، ۱۹۳) رقم (۷۵۹) ورواه
أبو الحاكم في المستدرک (۵۹۱/۳) وأحمد في المسند (۳۸۸/۴) والطحاوي في شرح الآثار (۲۹۵/۱) والبيهقي في السنن
الکبری (۷۹/۴) رقم (۷۰۸) وفي، معرفة السنن والآثار رقم (۲۱۶۳).

حکم الصلاة علی القبر الی ثلاثة ايام > ① صاحب د قدوری رحمه الله فرمائی ہے کہ قبر د مونغ کولو اجازت تر درې ورځو پورې شته څکه غالباً د درې ورځو نه پس د مړي بدن پر سپیری او رږیږی او چه کله او پر سپیری نو هغه خراب شی د دې وجې پرې د مونغ کولو اجازت نشته دا د امام ابویوسف رحمه الله مذهب دې ② علامه مرغینانی رحمه الله وئیلی دی چه د پرسیدو او چودلو په شناخت کښې غالبه راښ معتبر ده . یعنی د کوم مړي چه غالب گمان دا وی چه لاش پرسیدلې یا چودلې نه دې نو په قبر به د جنازه مونغ کولې شی او کله چه د پرسیدو او چودلو غالب گمان اوشو نو اوس به دا اجازت نه وی هم دا صحیح قول دې.

دلیل القول الأصح > د قول صحیح دلیل دادې چه د لاش خرابیدل د مړي د حال په اختلاف سره مختلف وی غټ په نسبت د نړی اوج زر خرابیږی او ریزه کیږی دغه شان د موسم او مکان په اختلاف سره هم مختلف کیږی د گرمی او د باران په موسم کښې په نسبت د یخنی د موسم زر خرابیږی او په شپږنه لونده زمکه کښې په نسبت د اوج زمکې زر خرابیږی کله چه غالب گمان معتبر دې نو که غالب گمان دا وی چه د دریو ورځو نه مخکښې لاش رږیږی او خرابیږی نو په دې به مونغ نشی کولې او که غالب گمان دا وی چه د دریو ورځو نه پس هم نه خرابیږی نو په دې دریو ورځو نه پس هم د مونغ کولو اجازت شته.

امام به د مړي د سینې برابر اودریږی

وَيَقْرَأُ الْمُصَلِّيُّ او اودریږی به مونځگذار بِحَذَاءِ صَدْرِ الْمَيِّتِ په برابری د سینې د مړي

هل اللغة > ① يقوم، قام قیاما (ن): اودریدل ② حذاء: مخامخ ③ صدر جمع نې صدور ده ، سینه یعنی زړه

قیام الإمام من الميت > ① مسئله داده چه جنازه د سری وی او که د ښځې ، د مونغ په وخت به امام د مړي د سینې مخامخ اودریږی.

فلیله: دلیل دادې چه سینه د زړه محل دې او په زړه کښې نورد ایمان وی نو د سینې سره اودریدل به د طرف ته اشاره وی چه شفاعت دده د ایمان په وجه کیږی.

روایة من ابی حنیفة > د امام ابوحنیفه رحمه الله نه دا هم نقل دی چه جنازه که د سری وی نو امام به دده سر ته مخامخ اودریږی او که د ښځې وی نو دده په مینځ کښې به اودریږی. (۱)

ه. مونغ هولو طریقه

وَالصَّلَاةُ أَنْ يَكْبُرَ تَكْبِيرًا اودجنازه د مونغ طریقه دا ده چې تکبیر اووانی بِحَذَاءِ اللَّهِ عَقِيبًا ددې تکبیر نه پس د الله تعالی ثناء اووانی

هل اللغة > ① عقیب: روستو

توضیح > الله بعدا تکبیر الاول > په دې عبارت کښې د جنازه د مونغ طریقه بیان شوې ده . فرمائی چه د جنازه مونغ د څلورو تکبیرونو نوم دې تفصیل دادې چه د نیت نه پس به تکبیر د افتتاح اووانی او دواړه لاسونه به غوږونو پورې اوچت کړی دے نه پس به د الله ثناء اووانی یعنی الحمد لله او ددې په

① القول الرابع هو ظاهر الرواية التي ذكرها المتون كلها في البحر الرائق (١٨٦٢) والبرهان (١٨٦١) واللغة الإسلامية وأدلة (١٩٦٢) نفلًا عن القول الرابع (١٥٨١) -

شان کلمات به اووانی. اوبعضو ونیلی دی. چه [سبحانک اللهم وبحمدک... الخ] دے اووانی. لکه خنکه چه به نورو مونخونو کنیسی دی. (۱)

لَمْ يَكُنْ بِكَ كَبِيرَةٌ بَعْلَى عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بيا تکبیر اووانی. او په رسول الله ﷺ درود اووانی

تصريح > الصلاة على النبي بعد التكبير الثاني > بيا د دویم تکبیر ونیلو نه پس به په نبی ﷺ درود اووانی. خکه چه د الله تعالی د ثناء نه پس د [صلوة على النبي] درجه ده. لکه خنکه چه په تشهد کنیسی هم دغه ترتیب دی. اوهم په دې ترتیب خطبات مقرر شوی دی.

لَمْ يَكُنْ بِكَ كَبِيرَةٌ ثَالِثَةً بيا دې دریم تکبیر اووانی يَدْخُوهُمَا په دې کنیسی دې دعا اوکړی لِنْفِيهِ وَلِنُفِيَّتِ وَلِنُفِيَّتِ... د خپل خان دپاره. د مړی دپاره. اود ټولو مسلمانانو دپاره

تصريح > الدعاء بعد التكبير الثالث > بيا د دریم تکبیر ونیلو نه پس به خپل خان دپاره، مړی دپاره اود ټولو مسلمانانو دپاره دعا اوکړی. که ياده نه وي نو دا دعا دے اوکړی. [اللهم اغفر لحيثنا وحيثنا... الخ] اوکه دا دعا ورته ياده نه وي. نو کومه دعا چه ياده وي. اودے کړی.

والله ① د الله تعالی د حمد و ثنا او د صلوة على النبي نه پس دعا په دې وجه مقرر شوې ده. چه نبی کریم ﷺ فرماتیلی دی. [إذا اراد احدكم ان يدعو فليحمد الله وليصل على النبي ثم يدعوا] یعنی کله چه په تاسو کنیسی خوک ددعا اراده اوکړی. نو د الله حمد دے اووانی. او په نبی کریم ﷺ دے درود اووانی بيا دے دعا اوکړی.

② عَنْ أَبِي مُرَّةٍ قَالَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى جَلَالٍ فَقَالَ اللَّهُمَّ بِنُورِ رَحْمَتِكَ وَصِدْقِكَ وَكَبِيرَتِكَ وَكَرَمَتِكَ وَأَكْثَلِكُمْ وَأَعَزَّتْكَ وَمَا كُنِيَوهُ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ تَوَلَّاهُ وَكَأَنَّهُ عَلَى الْإِسْلَامِ اللَّهُمَّ لَا تُغْنِمْنَا أَهْرَاقَهُ وَلَا تُعَلِّمْنَا تَبَعَهُ

لَمْ يَكُنْ بِكَ كَبِيرَةٌ رَابِعَةً وَيُسَلِّمُ بيا تکبیر اووانی خلورم تکبیر. اوسلام دې واروی

تصريح > السلام بعد التكبير الرابع > بيا خلورم تکبیر ونیلو نه پس دے سلام واروی. ټوله: د خلورم تکبیر نه پس سلام ارول په دې وجه دی. چه نبی کریم ﷺ د جنازے د ټولو نه په آخری مونخ کنیسی خلورم تکبیرونه ونیلی وو. ددې نه مخکنیسی عمل که ددې مخالف هم وی. هغه منسوخ شول. دغه شان دا حدیث هم په تائید کنیسی پیش کولې شی: عَنْ أَبِي مُرَّةٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْحَاجُّ إِلَى الْبَيْتِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ عَنْ تَلَى التَّمَسُّلَ فَسَلِّ عَلَيْهِمْ وَكَبِّرْ لَهُمْ

① مسلک الشافعي :- حضرت امام شافعي رحمه الله د قرأت فاتحه خلف الامام د وجوب قائل دي.

② أخرجه ابوداود في الجناز باب الدعاء للميت رقم ٢٧٨٦ وجاله لقات الا يحيى بن كثر لانه لله لكن يدلل.

③ أخرجه البخاري في الجناز باب في الرجل يضي إلى أهل الميت ينسفه رقم ١١٦٨.

مَدَامُ رَفَعَ الْبَيْتَيْنِ الْأَيْ التَّكْبِيرَ الْأَوَّلِيَّ ① مسئلہ دا دہ چہ د تکبیر تحریم نہ بغیر بہ پہ تکبیر کنبی لاس نشی اوچتولی. کہ ہفہ د جنازہ مونخ وی او کہ عام مونخ وی

دلیل ① د ابن عباس رضی اللہ عنہما حدیث دی. چہ (لَا تَرْمُوا الْأَيِّدِيَّ إِلَى سَمِّ مَوَاطِنَ... الْحَدِيثُ) د ابن عباس رضی اللہ عنہ نقل دی. چہ نبی ﷺ فرمائیلی دی. لاس بہ نشی اوچتولی. مگر پہ اووہ خایونو کنبی ① پہ تکبیر تحریمہ کنبی ② تکبیر قنوت کنبی ③ تکبیرات عیدین کنبی ④ تکبیر عرفات کنبی ⑤ تکبیرات جمرتین کنبی ⑥ تکبیر صفا مروہ کنبی ⑦ تکبیر استلام کنبی.

پہ جومات کنبی د جنازہ د مونخ کولو حکم

وَلَا يَصِلُ عَلَى مَيِّتٍ فِي مَسْجِدٍ جَمَاعَةٍ وَبِهِ هَيْجَ مَرِيٍّ بِهِ فِي جَمَاعَةٍ جَمَاتٍ كَنْبِي جَنَازَهُ نَهْ شِي كُولِي

تشریح ① صلاة الجنازة في المسجد ② صاحب د عتابہ رحمہ اللہ ددی عبارت پہ حل کولو کنبی فرمائیلی دی. کہ صرف جنازہ پہ جومات کنبی وی. او امام او خہ خلق د جومات نہ بھر وی. او باقی پہ جومات کنبی وی. نو دا پہ اتفاق سرہ مکروہ نہ دہ. ③ او کہ جنازہ او تول خلق پہ جماعت کنبی وی نو دا مکروہ دہ او ہم دا صورت پہ متن کنبی ذکر دی

دلالتہ ① دلیل د ابوہریرہ رضی اللہ عنہ حدیث دی. (ان رسول الله ﷺ قال من صلى على جنازة في المسجد فلا اجر له) یعنی نبی کریم ﷺ او فرمائیل چا چہ پہ جومات کنبی دنہ پہ جنازہ مونخ او کرو. دہ دپارہ ہیج ثواب نشہ.

② دویم دلیل دادی. چہ جومات د فرضو د ادا کولو دپارہ جوړ شوې دی. نو د پنخہ وختہ مونخونو نہ سوا بہ ہیج مونخ پہ جومات کنبی نہ ادا کیږی.

③ دریم دلیل دادی. کہ جنازہ پہ جومات کنبی وی. نو پہ دې صورت کنبی د جومات خرابیدو احتمال دی. نو خکہ بغیر د عذر نہ پہ جومات کنبی د مری راوستل مکروہ دی.

حکم الصورة التي يكون الميت خارج المسجد ④ او کہ صرف جنازہ د جومات نہ بھر وی. او امام او تول خلق پہ جومات کنبی وی. نو مشانخو اختلاف کړې دی. بعض د کراہت قائل دی. او بعض د عدم کراہت قائل دی.

د جنازہ د کتب اورلو طریقہ

فَإِذَا تَحَوَّلَ السَّيِّدُ عَلَى مَيِّتِهِ وَكَلَّهَ فِي خَلْقٍ مَرَّةٍ د هفہ پہ کتب باندې اوچت کړی اَعْدُوا بِقَوَائِيهِ الْأَرْبَعِ سَنَدَ كِتَابِ خُلُورِ پَنښہ به او نیسی

هل اللغة ① حملوا، حمل حملاً (ف)؛ اوچتول ② سويرو؛ کتب ③ اخذوا، اخذوا (ن)؛ اخستل، نيول ④ قوائم؛ پنبی

سنة التبريع في حمل الجنازة ⑤ په دې فصل کنبی د جنازہ اورلو د کیفیت بیان دی. فرمائی. چہ مړه په تخته یا په کتب باندې اوچت کړی. او د کتب خلور واره پنبه دے او نیسی. یعنی خلور کسان دے موجود وی. او هر یو کس دے یوه پنبه نیولی وی. مستون طریقہ هم دا دہ.

① عرجه فی، حسن الصلاة، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَلَيْسَ لَهُ دِيَّةٌ أَعْرَجَهُ ابْنُ مَاجَةَ فِي الْجَنَازَةِ بَابُ مَاجَةَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ رَجُلٌ ٥٠٦ رَجُلًا قَاتِلًا إِلَّا صَاحَ لَهُ أَنْ يَخْتَلِفَ فِيهِ

وَاللَّهُ > ① عبدالله بن مسعود ؓ نه مروی دی. (مَنْ لَيْسَ بِعَبْدٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ مَنْ أَتَاهُمْ جَنَازَةً فَلْيُحْمِلْ بِهَا رِجْلَيْهَا مِنْ الشَّوْشِمِ شَاةً فَلْيَتَكَلَّمْ فِيهَا شَاةً فَلْيَبْذُرْ) ۱ یعنی مسنون دا ده. چه جنازه د هغې د خورو وارو طرفونو نه اوچته کړې شی.

② نبی ﷺ قول دي. (من حمل الجنائز من جوانها الأربع فله له مغفرة موجبة) یعنی چا چه جنازه دهغې د خورو طرفونو نه اوچته کړه. نو دهغه مغفرت به اوشی.

③ په دې کښې تکثیر دجماعت دي. ځکه که جنازه سره څوک نه وی. نو بیا هم دجنازه اوړلو دپاره خو به خورو کسان خامخا وی. اوښکاره ده. چه د خورو کسانو یوه ډله وی. او د خورو په اوچتولو کښې د جنازه عزت دي. په دې طریقې چه یوه ډله نه په خپلو ځتونو باندې پورته کړی. او څوک چه په ځتونو باندې پورته کړې شی. دهغه تعظیم او عزت کښې څه شک شته؟

④ دغه شان د خورو کسانو د پورته کولو په صورت کښې به مه په زمکه د راغورزیدو نه هم محفوظ وی. ۲

وَمَنْ حَمَلَ فِيهِمْ عَيْنَ دُونَ الْخَبِّ. او جنازه به په تیزی سره اوړی. په منډو به نه ځی

هل اللغة > ① یمشون، مشي مشياً (فی): تلل ② مسرعین: تندى کونكى ③ خبب: منډې وهل

تصريح > سنية السرة في العشي وگرافه الغيب > ماتن رحمه الله فرمائی. چه جنازه به په تیزی سره اوړی به منډو سره نه.

فله > ځکه چه رسول الله ﷺ نه چه کله د جنازه سره د تگ په باره کښې تپوس اوشونو نبی ﷺ او فرمائیل. (ماددت الغيب) ۳ د خبب معنی منډې وهل دی. یعنی نبی کریم ﷺ په تگ کښې د تیزی حکم ورکړې دي. خو د منډو نه ټي منع فرمائیل ده. او د سرعت حکم ټي ددي وجې ورکړې دي. چه که جنازه د نیک مړی وی. نو هغه د الله تعالی دربار ته زړ اورسوی. او که د بدعمله سړی وی نو دا مصیبت زړ د ځتونو نه ښکته کوی. او د منډې نه ټي په دې وجه منع کړې ده. چه په دې کښې دمړی سپکوالی دي.

د جنازه د هغې هېڅوډلو نه وړاندې دهېناستو کراحت

فَإِنَّمَا يُلْقَوْنَ إِلَى قَبْرِهِ أَوْ كَلِّهِ جِي دده قبر پورې اورسېږي گټه للناس أَنْ يَزِيلُوا أَقْبَلَ أَنْ يُوضَعَ مَنْ أَغْشَقَ الرِّجَالُ نُو دجنا زې ستونو نه کوزولو نه وړاندې د خلقو دپاره کيناستل مکروه دی

هل اللغة > ① بلقوا، بلغ بلوغاً (ن): رسیدل ② ان يطسوا، جلس جلوساً (فی): کيناستل ③ اغشاق: واحد غشاق: ست

۱) خرجه في، (سنن الصلاة)، أخرجه ابن ماجه في الجنائز باب مجاء في شهود الجنائز رقم ١٤٦٧ (رجال هاث).

۲) مذهب الشافعي في حمل الجنائز: - حضرت امام شافعي رحمه الله فرمائی. چه مسنون دا دی چه دوه کسان جنازه اوچته کی. مخکنی سړی به جنازه د خپل څټ په وېخ باندې کیځوډي وی او روستنې سړي به دا په خپله سینه اوچته کړي وی.

۳) من حديث ابن مسعود أخرجه أبو داود في الجنائز باب ٤٦٥ رقم ٣١٨٤ والترمذي في الجنائز باب ٢٧ رقم ١٠١١ واحد في

توضیح: گواهی القوه قبل وضع الجنازة علی الأرض: مسئله: کله چه مری واخلی اود هغه قبره پورې اورسی. نوترخو پورې چه جنازه به زمکه کیخودلې شوبنه وی. نو دخلقو کیناستل مکروه دی.

دلیل: ❶ ځکه چه کله کله په جنازه کښې د جنازې اورونکو سره د مدد ضرورت پېښېږي. او د هغوی سره په وخت باندې مدد کول په هغه وخت کښې ممکن وی. چه دوی ولاړ وی. ځکه ونیلی شوی دی. چه د جنازې په زمکه باندې دکیخودلونه وړاندې د خلقو کیناستل مکروه دی. اوکله چه جنازه په زمکه باندې کیخودلې شی. نو اوس ولاړ پاتې کیدل مکروه دی.

❷ دویم دلیل دا دی. چه جنازې ته د حاضر ویدو په وخت کښې د مری عزت کول مستحب دی. اود جنازې کیخودلو نه وړاندې دخلقو کیناستل د مری دپاره تحقیر دی. نو ځکه د جنازې کیخودلو نه وړاندې نه کښی.

کیفه حمل الجنازة: صاحب دهدایه رحمه الله د جنازې پورته کولو کیفیت بیان کړې دی. چه اول د جنازې وړاندینی حصه کښې د مری ښی طرف په خپل ښی اوبه باندې کیږدی. بیا دغه شان د مری د پښو طرف د په خپله ښی اوبه باندې کیږدی. بیا دې د جنازې مخکښ حصه کښې د مری گس طرف د په خپله گسه اوبه باندې کیږدی. او بیا دغه شان د مری دگس طرف شاتنی حصه په خپله گسی اوبه باندې کیږدی.

دلیل: دلیل دا دی. چه په دې صورت کښې (ابتداء بالیمین) متحقق کیږی. د جنازې مخکښ حصه د اورونکی په ښی اوبه باندې راغله. نو دا دمري هم ښی طرف شو. او د جنازې اورونکی هم ښی طرف شو. فرمائی. چه دا صورت په هغه وخت کښې ممکن دی. چه د اورونکو نوبت وی. اوکه اورونکی صرف څلور کسان وی. نو په یو حالت کښې قبر ته اوړل دی.

وَيَذْخُلُ الْمَيِّتُ مِمَّا لِي الْقَبْلَةَ اومر په به د هغه طرف نه داخلولې شی. کوم چې قبلې ته متصل وی. وَتَجُوزُ الْقَبْرُ وَلِحْدًا او قبر دې اوکنستې شی او لحد دې جوړ کړې شی.

توضیح: کیفه إدخال الميت في القبر: ❶ قبر ته د کوزولو مسنون طریقه دا ده. چه مری د هغه طرف نه داخل کړې شی. کوم چه قبلې سره جخت وی. یعنی جنازه به د قبر قبلې طرف ته کیخودلې شی. بیا به د هغه ځانې نه مری اوچت کړې شی. او په قبر کښې به کیخودې شی. ( )

دلیل: دلیل دا دی. چه د قبلې طرف قابل احترام او معظم دی. نوهم د دې طرف نه داخلول مستحب دی.

❶ مذهب الشافعی: په دې مسئله کښې امام شافعی رحمه الله فرمائی. چه مسنون دا دی. چه مری قبره ته راښکلي شی. ددې طریقه دا ده. چه جنازه به د قبر پښو طرف ته په دې سه طریقه کیخودې شی. چه د مری سر په قبر کښې د هغه د قدمونو ځانې ته برابر شی. بیا به قبر ته داخلونکې کس د مری سره اونیسې. اودا به راښکي. او بعضو ونیلی دی. چه ددې صورت دا دی. چه جنازه د قبر سر ته داسې کیخودلې شی. چه دمري دواړه پښه په قبر کښې د هغه د سر سره برابر شی. بیا به د مری دواړه پښه اونیرې شی. اول به هغه په قبر کښې ورداخلې کړې شی. او په راښکلو سره به ټول مری قبر ته ورداخل کړی.

اگر نه د سپارلو په وخت ځينې مسنون دعا

فَاذْكُرْ فِي الْقَبْرِ كُلَّ شَيْءٍ مَرَّ بِهِ فِي الْحَيَاةِ كَيْخُودِي شَيْءٌ قَالَ الَّذِي بَعْضُهُ: نَوَافِي بِهِ، هَفَ كَسَ جِي دِي سِپَارِي بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ شُرُوعَ كَوْمَ بِهِ نَوْمَ دِ اللَّهِ اَوْ په دين د رسول الله

هل اللغة ① وضع، وضع وضعا (ف)، سائل ② لحد: قبر ③ وضع يوضع وضعا، كيخودل سپارل ④ يوجه، وجه توجيها، متوجه كيدل، متوجه كول ⑤ امر، امراموا (ن)، حكم كول ⑥ لين: كچه خښتې

تفريح ⑦ الدعاء منوضع الميت في القبر ⑧ فرماني. چه مړه لحد ته ښكته كړي. نودا دعا دے واني. بسم الله وعلى ملة رسول الله او په يو روايت كښې د بسم الله وعلى سنة رسول الله الفاظ مروى دى

والله ① دليل دا دې. چې عَنْ أَبِي الْعَبْدِيِّ عَنْ ابْنِ مُسْرَانَ الْبُيْهَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا وَضَعَ الْقَبْرَ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي د ابن عمر رضى الله عنه نه روايت دې چې نبى كريم ﷺ په كله په قبر كښې مړده كيخودلو نو فرمائيل به ئې د الله په نوم او د رسول الله ﷺ په ملت دې سپارم

② اود حاكم په روايت كښې دا الفاظ مروى دى. (اذا وضعت موتاكم في قبوركم فقولوا باسم الله وعلى ملة رسول الله كله چه تاسو خپل مړي قبرونو كښې اړدئ. نو بسم الله وعلى ملة رسول الله واني. فتح القدیر)

وَتُوجَّهَ إِلَى الْقَبْرِ أَوْ مَرَّ بِهِ قَبْلِي طَرَفَ تَهْ مَخَامَحْ كَرِي

تفريح ① توجه الميت إلى القبر ② في القبر ③ په لحد كښې چه مړى اړدئ. نو قبلې طرف ته دې وله مخ كولې شى. يعنى په ښى طرف دے سمولولې شى. او قبلې ته دې ورله مخ كولې شى. ④ لله ⑤ دليل دا دې. چه رسول الله ﷺ خلقو ته ددې حكم كړې دې. په عنايه كښې دا حديث موجود دې. (من حل الله أنه قال مات رجل من بني عبد المطلب فقال ﷺ يا علي استعمل به القبة استعمل حضرت علي ⑥ فرماني چه په بنى عبد المطلب كښې يو سړى مړ شو. نو نبى ﷺ او فرمائيل. اے علي ⑦ دے قبلې طرف ته متوجه كړه.

وَعَلَى الْعُقَدَةِ أَوْ د كَفَن غَوِيَهْ به پراستنه شى

تفريح ① تحليل عقد الكفن ② فرماني. چه مړه په لحد كښې كيږدئ. نود كفن غويَهْ به ورله پراښئزى. ③ لله ④ خكه چه اوس د كفن د خويدو ويره پاتې نشوه.

وَسَوَّالِئِينَ عَلَى الْأَحْيَاءِ په لحد به كچې خښتې برابر كړې شى

تفريح ① وضع الذين على القعد ② ددې نه پس به په لحد باندې كچه خښتې اولگوى. خكه چه د نبى ﷺ په لږياندي كچه خښتې لكيدلې شوې وې. ③ لله ④ د حضرت جابر ⑤ نه نقل دى. (كان قبر النبي ﷺ المحمود لمصنعا عليه اللبن نصبا ورقم القبر من

الأرض شبراً (١) یعنی نبی ﷺ په لحد کښې کيځوډې شوې وو. اومونې په لحد باندې کچه خښته لگولې وې او د نبی ﷺ قبر مبارک د یو لويشت په اندازه د زمکې نه اوچت ساتلې شوې وو. **تعبة قبر المرأة** (٢) اود ښځې لحد ته د کوزولو په وخت کښې به په قبر باندې پرده کولې شې. تر دې چه لحد په کچه خښتو بند کړې شې. او د سرې په قبر به پرده نشې کولې **دليله** (٣) دليل دا دې چه د ښځو حال په پرده باندې مېنې دې. اود سرو حال په ښکاره کولو باندې مېنې دې. دغه شان د حضرت فاطمې (عليها السلام) قبر ته د کوزولو په وخت کښې د هغې په قبر پرده کړې شوې وه. **په قبر کښې د لکيدونکو خيزونو احکام**

وَيُكْرَهُ الْأَجْرُ وَالْحَشَبُ او پخه خښته او لرگي لگول مکروه دي

هل اللغة (١) **اجر**: پخې خښتې (٢) **حشب**: لرگي (٣) **بنه**: مضبوطيا (٤) **موضع**: ځای مقام

تدريج (٥) **کراهية الآخر في القبر**: په قبر کښې پخه خښته او لرگي لگول مکروه دي.

الدلائل (٦) دليل دا دې چه دا دواړه خيزونه د آبادي د مضبوطيا دپاره دي. او قبر د اندامونو بوسه کېدو او برباديدو ځانې دې. نو په داسې ځانې دا سره خيز لگول چه عبث وي. اسراف او مکروه دي. (٧) **پخو خښتو په لگولو کښې وجه ذکر اهدا** دا هم ده. چه په پخه خښته باندې د اور اثر وي. نو تفاولاً مکروه دي. لکه چه دده د آخرت کور د اور په مدد سره تيار شوې دي.

وَلَا يَأْسُ بِالْقَصَبِ د بانرس په استعمال کښې څه باک نشته

هل اللغة (١) **لا يأس**: هيڅ باک نشته (٢) **قصب**: بانرس (٣) **بها**: هال هيلاً (٤) **ضی**: خاوره اچول (٥) **يروع**: تريقاً: څلور گوته جوړول

تدريج (٦) **دليله**: ځکه چې د نبی ﷺ په قبر باندې د بانرس يو لرگ لگولې سوی وو (٧)

نية استعمال القصب (٨) د نل او بانرس په استعمال کښې څه باک نشته. په جامع صغير کښې دي. چه خښته او بانرس لگول مستحب دي.

رواية الاستعجاب (٩) د قدوري عبارت په استحباب باندې دلالت نه کوي. او د جامع صغير عبارت ددې خيزونو په استحباب باندې دلالت کوي. ځکه چه د هغې عبارت دا دي **وَيُسْتَحَبُّ اللَّيْنُ وَالْقَصَبُ** او په جامع صغير کښې دي چې د کچې خښته اوبانرس استعمال مستحب دي **دليله** (١٠) دليل دا دې چه د رسول الله ﷺ په قبر باندې د بانرس لرگي لگيدلی وو. بيا به په قبر خاوره واچولې شې.

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ بيا به خاوره اچولې شې

تدريج (١١) **نعمهم القبر يومه**: (١٢) او قبر به قب نما جوړول شې. یعنی د زمکې نه به يو لويشت يا څه زيات اوچت وي. قبر به مسطح یعنی څلور گوټيز نشي جوړولې.

(١) **خرجته في**، **سنن الصلاة**، **عن عامر بن سعد بن أبي وقاص** أن سعد بن أبي وقاص قال في قبره الذي خلل في الحصى لي نفساً والحصى غلي اللبن لهما كما صنع رسول الله صلى الله عليه وسلم فخرجته مسلم في المختار باب في اللحد ونصب اللبن ولم (١٦٠٦)

(٢) **من حديث شعبي** رواه ابن أبي شيبة في مصنفه (١٣٣/٣) وابن سعد في الطبقات (٧٣/٦).

هغه» دليل دا دې، چه نبي ﷺ د قبرونو څلورگوتيز جوړولو نه منع فرمايلې ده. (۱) ابراهيم نخعی رحمه الله فرماني چا چه د نبي ﷺ قبر ليدلې وو، اود حضرات شيخينو څخه قبرونه نه ليدلي وو، هغه ماته خودلي دي، چه ددې حضراتو قبرونه مسنم يعني قب نما وو. (۲)

وَمَنْ اسْتَقْبَلَ بَقْدَ الْوَلَدَةِ او کوم ماشوم چه د پيدائش په وخت آواز او کړي مټي وځلې نو په هغه به نوم ايخوډې شي او غسل به ورله وړکولې شي وَصَلَى عَلَيْهِ اود جنازې مونځ به پرې کولې شي وَانْ لَمْ يَسْتَقْبَلْ او کوم ماشوم چه د پيدائش په وخت آواز اونه کړي اُتو به يې يُوْهُ وَفِيْ يُوْهُ هغه به يوه کچه کين راغونډ کړې شي او دفن به يې کړي وَكُلُّهُ صَلَّ عَلَيْهِ اود جنازې مونځ به پرې نه شي کولې.

تفصيل: د ولادت نه پس که په ماشوم کينې داسې څه نښې بيا موندې شوې چې د هغې نه د هغه ژوند معلوميری، لکه ژړا کول اوتوشې کول اسويلي کول نو په دې صورت کينې به په ده باندې د ژوندی احکام جاری کولی شي غسل به ورکولې شي مونځ به پرې کولې شي او که د ژوند څه علامه او نښه بيا نه موندې شوه نو دې به د کفن په طور په يوه کچه کينې اونښتي شي او په کنده کينې به څخ کړې شي اود جنازې مونځ به پرې نشي کولې البته د مختار قول مطابق ده ته به غسل ورکولې شي کذا في انوار القدوري

د شهيد بيان

بَابُ الشَّهِيدِ

(دا باب د شهيد په بيان کينې دې.

تفسير: «المقتول ميت باحله» د مقتول په باره کينې د اهل سنت والجماعت عقیده دا ده، چه د ميت باحله دې، يعنی دده مرگ په خپل وخت باندې راغلې دې، خپل وخت نه وړاندې نه دد واقع شوې. الإعراض: پاتې شوه دا خبره چه کله (ميت باحله) دې، نو بيا په قاتل باندې قصاص يا ديت ولې واجبيې. الجواب: ددې جواب دا دې، چه قاتل چونکه د قتل سبب اختيارولو د وجې په نظام کينې خرابي پيدا کړه، نو چونکه ددې نظام د باقې ساتلو دپاره د قاتل دپاره سزا مقرر کړې شوه.

وجه استقلال احکام الشهيد: د شهيد احکام په جدا باب کينې ذکر کړې شول، چه د شهيد مرگ د نورو مرگونو نه په زرهاو درجې افضل دې، تر دې چه شهيد في سبيل الله ته مړه ونيل هم منع دی، الله تعالى فرماني «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ هَلْ أَمْوَاتٌ لَّكُم مَّا تَدْعُونَ» د جنازه نه پس د شهد ذکر کول د ذکر العاص بعد العاصه قبيلې څخه دې، لکه په قرآن پاک کينې د فرينسو د ذکر نه پس د حضرت جبرئيل او ميکائيل ذکر دې، مثلاً دالله عالي فرمان دې: «مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَسُولِهِ وَجَبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ

لَقَدْ أَلَّاهُ عَدُوًّا لِلْمُؤْمِنِينَ»

(۱) من حديث أبي حنيفة أخرجه محمد في كتاب الآثار (ص ۴۲).
(۲) خرجه في «سنن الصالحين» غن صفحان ۱۱۸، غن صفحان ۱۱۹ خذله الله رأى قبر النبي صلى الله عليه وسلم ثم شتمنا أخرجه البخاري في الجائز

باب ما جاء في قتل النبي ﷺ وأي بكر ﷺ وعمره ﷺ ولم (۱۳۰۲).

وجوه نصية الشهيد^(١) د شهيد نوم خكه شهيد كيخودلي شوې دي. چه مقتول في سبيل الله ژوندی وي او د الله تعالى سره موجود وي. نوخكه ورته شهيد وييلې شي. خكه چه د شهيد معنى هم موجود او حاضر ده. ^(٢) دويمه وجه دا هم ده. چه مقتول في سبيل الله مشهوره بالجنة دي. يعنى دده د جنتي كيدو وعده شوې ده. خكه ورته شهيد وييلې شي. ^(٣) دريمه وجه دا ده. چه فرشته د تكريم او تعظيم دپاره د مرگ په وخت كښې حاضرېږي. نو دا به د مشهود په معنى كښې شي. لكه فعيل چه په معنى د مغول راځي.

الشهيد في الاصطلاح د فقهاؤ په اصطلاح كښې شهيد هغه دي. ^(٤) خوك چه مشركانو په ميدان جنگ كښې كښې قتل كړې وي. ^(٥) يا په ميدان جنگ كښې اوږوندلې شي. او دده په بدن باندې د قتل اثر وي. ^(٦) يا مسلمانانو په ظلم سره قتل كړې وي. او دده د قتل په وجه ديت واجب شونه وي.

ه خرمي شهيد اسمونه

الشَّهِيدُ مَنْ قَتَلَهُ الْمُشْرِكُونَ شهيد هغه دي. خوك چې مشركانو قتل كړي وي ^(١) اَوْ وَجَدَ فِي الْمَرْكَبَةِ يَدَ اُتْرَا لِحِرَاحَةٍ يا په ميدان جنگ كښې ملاؤ شي. او په ده باندې زخم اثر وي ^(٢) اَوْ قَتَلَهُ الْمُشْرِكُونَ ظُلْمًا يا د مسلمانانو قتل كړي وي په ظلم سره ^(٣) اَوْ كُتِبَ بِقَتْلِهِ يَوْمٌ او دده په قتل سره ديت واجب شوې نه وي

حل اللغة < ^(٤) قتل، قتلان، قتل كول ^(٥) وجه، وجهه و جهاد (في)، موندل ^(٦) اتر، نښه ^(٧) لم يصب، وجب وجوه (في)، واجب كيدل ^(٨) جراحه: زخم

توضيح: اقسام الشهادة صاحب د قدوري رحمه الله فرماني چه د شهيد څو صورتونه دي. ^(١) يو مسلمان مشركانو قتل كړلو كه په څه آله سره وي او كه په لرگي وغيره سره وي. ^(٢) يو مسلمان په ميدان جنگ كښې په دې سه حالت كښې بيا موندل شو چه دده په بدن باندې د زخم وغيره اثر وي. ^(٣) يو مسلمان مسلمانانو په ظلم سره قتل كړي وي. او دده قتل په وجه ديت نه واجبيږي.

دليله: دوى حقيقه شهيدان نه دي خو حكما شهيدان دي لكه صاحب د هدايه چې فرماني چه دوى د احد د شهيدان په حكم كښې دي

يَكْفُرُ وَيُكَلِّفُ عَلَيْهِمْ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ كُفْرُ بَعْضِهِمْ وَلَا كُفْرُ بَعْضِهِمْ نو د به كفن كولې شي. او په ده به مونغ كولې شي. او دده ته به غسل نشي وركولې

توضيح: حكم فصل الشهيد والصلاة عليه ولكنهم نو په دې درې وارو صورتونو كښې دا حكم دي. چه په اتفاق سره به كفن وركولې شي. خو په مونغ كښې اختلاف دي. په شهيدانو به د جنازې مونغ كولې شي. شهيد ته خو كفن د دې وجې وركولې شي. چه كفن كول د بنيادم د سرو دپاره سنت دي. نو كه د شهيد په بدن باندې جامي وي. نو هغه به نشي لږه كولې. ددې نور تفصيل به په راروانو صفحو كښې راشي.

دليل عدم نزاع الشك وعدم الفصل خكه چه نبى ﷺ د احد د شهيدانو په باره كښې فرمائيلې دي فرمائيلې دي. (ملهم بكمومهم ودمالهم) او په يو روايت كښې دي. (شاهم) يعنى دوى په كفن كړي. د خپلو زخمونو او وينو سره، او د جامو سره، ^(١)

(١) غره الربيعي رحمه الله هذا اللفظ وخرجت له، سنن الصلاة، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ أَشِيْءُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مَنْ قَتَلَ أَخِيْ فِي قَوْمٍ وَاحِدٍ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ اكْفِرْ أَخِيَّ بِالْقُرْآنِ فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَخِيْهِمَا قُلْنَا فِي اللِّحْدِ وَقَالَ

جُنُبٌ شَهِدَ تَهْدِئَةً وَغُسْلًا وَرُكُوعًا

وَإِذَا اسْتَشْفَى الْجَنُوبُ أَوْ كَسَّ بِهَ حَالَهُ دُجْنَابَتِ كُنْزِي شَهِدَ شَوْحًا جَدِيدًا أَيْ حَقِيقَةً (نُودَ) إِمَامٌ أَبُو حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِهَ نِزْيَةٍ دَهْ تَهْ غَسَلَ وَرُكُوعِي شَى وَكَذَلِكَ الصَّبِيُّ أَوْ هَمَّ دَعَا شَانَ دَ مَاشُومَ حَكَمَ دِي
 حَلَّ الْفَتَا ① اسْتَشْفَى اسْتَشْفَى اسْتَشْفَى شَهَادَتِ غُوبِنَتِل ② جُنُبٌ بِهَ حَالَتِ دُ جُنَابَتِ جُنُبِي ③ وَجِبُوبِي وَجُوبِي (ض) وَاجِبُ كِيدَل ④ مَالَفَةٌ مَنَعَ كُونَكِي بِنَخْ ⑤ انْقِطَاعُ مَنَقَطُ كِيدَل ⑥ كَوَاعَةُ بَزْرُكِي شَرَافَتِ ⑦ فَضْبُ: غَنَاهُ

تَضْوِیحُ < فُصْلُ الْجُنُبِ الشَّهِيدِ > ① جُنُبٌ مُسْلِمَانُ كَسَّ شَهِدَ شَوْحًا دَ إِمَامٌ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ بِهَ نِزْيَةٍ دَهْ تَهْ غَسَلَ وَرُكُوعِي شَى. هَمَّ دَا دَ إِمَامٌ أَحْمَدُ رَحِمَهُ اللَّهُ قَوْلَ دِي.

دَلِيلُهُ < دَا إِمَامٌ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ دَلِيلُ دَادِي چَه شَهَادَتِ دَمَرِي دُغَسَلَ وَاجِبِيدُونَه مَانَعِ دِي خُوكَه دَ اَوَّلِ نَهْ غَسَلَ وَاجِبُ وِي نُوْدَا رَفَعَ كُونَكِي نَهْ دِي لَكَه چَه دَشْهِيدُ بِهَ جَامُوكَه نَجَاسَتِ لَگِيدَلِي وِي نُوْدَ دِي وَیَنْخَلُ ضَرُورِي دِي لِیَكُنْ دَدَه دَ بَدَنِ وَیَنَه وَیَنْخَلُ ضَرُورِي نَهْ دِي نَوَشَهَادَتِ چُونَكَه رَافَعُ نَهْ دِي خُوكَه بِهَ شَهَادَتِ جُنَابَتِ هَمَّ نَهْ لَرَعُ كُوی اَوَّلَكَه چَه جُنَابَتِ نَهْ لَرَعُ كُوی نَوَجُنُبُ شَهِدَ تَهْ بِهَ دُجْنَابَتِ غَسَلَ وَرُكُوعَ لَازِمِي وِي.

تَقْدِیْمُهُ < دَدِي تَانِیدِ دَدِي وَاقَعَرَنَه هَمَّ كَبِیرِي چَه حَضْرَتِ حَنْظَلَه ۞ كَلَه شَهِدَ شَوْحًا نَوَفَرِیْتُو دَهْ تَهْ غَسَلَ وَرُكُوعِي وَوَحْضُو ۞ دَدَه بِي بِي نَهْ تَبُوسُ اَوَكُرو چَه حَنْظَلَه ۞ بِهَ كُومَ حَالِ كُنْزِي وَوَحْضُو دَدُو بِنَخْ اَوُونِیَلِ چَه مَاسَرَه نَبِ جِمَاعِ كَرِي وَهْ كَلَه نَبِ چَه دُجْنَتِ اَعْلَانِ اَوُرِیدُو نُوْدُغَسَلَ كُولُونَه بَغِیرِ بِهَ جُنُكُ كُنْزِي شَرِیكُ شَو اَوَشْهِيدُ شَو نَبِی كَرِیْمَ ۞ اَوُفَرَمَانِیَلِ چَه هَمَّ دَاسِیَبِ دِي.

اِلْتِزَاضُ < كَهْ دَا اِعْتِرَاضُ اَوْشِي چَه دَ بِنْدَگَانُو غَسَلَ وَرُكُوعَ وَاجِبُ دِي دَفَرِیْتُو نَهْ دِي نُوَكَه جُنُبُ شَهِدِ تَهْ غَسَلَ وَرُكُوعَ وَاجِبُ وِي نَوْنَبِي كَرِیْمَ ۞ بِهَ حَنْظَلَه ۞ تَهْ دَ دُوبَارَهْ غَسَلَ وَرُكُوعَ حَكَمِ كَرِي وَوَحْضُو.

اَلْجَوَابُ < وَاجِبُ خُوكَ خُوكَ غَسَلَ وَرُكُوعَ دِي غَسَلَ وَرُكُوعَ چَه خُوكَ هَمَّ وِي تَاسُو خِیَالِ اَوَكُرو چَه كَلَه فَرِیْتُو اَدَمَ ۞ تَهْ غَسَلَ وَرُكُوعَ وِي وَاجِبُ اَدَاشُو دَ اَدَمَ ۞ اَوَلَادُ دُغَسَلَ اَعَادَهْ اَوُنَكُرو كَهْ دَ فَرِیْتُو وَرُكُوعَ شَوِي غَسَلَ نَاكَافِي وِي نُوْدَ اَدَمَ ۞ اَوَلَادُ بِهْ دَ اَدَمَ ۞ دُغَسَلَ اَعَادَهْ كَرِي وَهْ اَوُ رَسُولُ اَكْرَمَ ۞ بِهَ حَضْرَتِ حَنْظَلَه ۞ دُغَسَلَ اَعَادَهْ كَرِي وَهْ.

دَلِيلُهُ فِي حَكَمِ الصَّبِيِّ < دَا إِمَامٌ أَبُو حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَلِيلُ دَادِي چَه دَا حُدُودِ شَهِيدَانُو بِهَ حَقِّ كُنْزِي تَوْرَهْ دُغَسَلَ نَهْ كَافِي شَو خُوكَه چَه تَوْرَهْ گَنَاهُونَه پَاكُوی بِعْنِي دَا حُدُودِ شَهِيدَانُو تَهْ غَسَلَ خُوكَه وَرَنَكَرِي شَو چَه تَوْرَهْ دُو دُگَنَاهُونُو نَهْ پَاكُ كَرِي دِي.

اَوِيَهْ مَاشُومَ هِیْچُ گَنَاهُ نَشْتَهْ خُوكَه بِهَ مَاشُومَ دَا حُدُودِ شَهِيدَانُو بِهَ مَعْنِي كُنْزِي نَهْ وِي اَوُچَه دَا حُدُودِ شَهِيدَانُو بِهَ مَعْنِي كُنْزِي نَشُو نُوْدَا حُدُودِ شَهِيدَانُو بِهَ شَانَ دَا مَاشُومَ نَهْ بِهْ غَسَلَ هَمَّ نَهْ سَاقَطِیْبِي بَلَكَه مَاشُومَ تَهْ بِهْ غَسَلَ وَرُكُوعَ لَرَعُ.

أَلَا هَهِدَ عَلَى غَزَالَةٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَمَرُ بِنَفْسِهِمْ فِي دَنَابِهِمْ وَأَمَرُ بِنَفْسِهِمْ فِي دَنَابِهِمْ أَعْرَجَهُ الْبَحَارِيُّ فِي الْجَنَازِ بِابِ الصَّلَاةِ عَلَى الشَّهِيدِ رَلَمَ (١٢٥٧).

١) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَلَا فِي مَجْمَعِ الْأَمْزِجِ (١٨٩١) وَالْكَتَابَةِ (١٠٧١٢) وَفِي الْقَدِيرِ (١٠٧١٢) وَالْعَابَةِ (١٠٧١٢) وَرَدَ الْخَطَّارُ (٦٩٩١) وَالْبَحْرُ الرَّائِقُ (١٩٨٢) نَقْلًا عَنْ الْقَوْلِ الرَّاجِعِ (١٥٩١).

وَقَالَ: ابویوسف و محمد لَا یُقْتَلَانِ اوصاحبین **هَکَذَا** فرمائی: چي ده ته به غسل نشی ورکولي

تصريح > مذهب الصاحبين > اودصاحبينو **هَکَذَا** به نیز به غسل نشی ورکولي. ددي قائل امام شافعی **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** هم دي.

دليلهما **هَکَذَا** > دصاحبينو **هَکَذَا** دليل دادې. چه کوم غسل د جنابت په وجه واجب وو. هغه په مرگ سره ساقط شو. ځکه چه دمرگ په وجه دي دجنابت غسل ساقط. اودويم غسل يعنی دمرگ غسل دهيات په وجه واجب نه دي. ځکه چه شهادت دغسل دوجوب نه مانع دي. ځکه چه دهيدانو په باره کښي حضور **ﷺ** فرمايلي دي. (معلوم بهکومهم ولا تغسلوهم) په حديث کښي ددي هيڅ تفصيل نشته چه شهيد جُنب وي يا غيرجُنب وي.

دليلهما في الصبي > دصاحبينو **هَکَذَا** دليل دادې. چه دهيد نه غسل ځکه ساقطيري. چه دده دمظلوميت اثر باقي دي. نوشهيد ته غسل نه ورکول دده د اکرام په وجه دي. اود ماشوم مظلوميت زيات ي. نوماشوم ددي کرامت زيات مستحق دي.

د شهيد د وينې جامو. اوزياتي خړونود وينلو حکم

وَلَا يُقْتَلُ عَنْ الشَّهيدِ دَمُهُ اودشهيد نه به دده وينه نشی وينخلي وَلَا يُزَرُّ عَنْهُ لِسَابُهُ اونه به دده نه جامه اوبښکلي شی وَيُزَرُّ عَنْهُ الْقُرُوءُ وَالْحَشْوُ وَالْخُفُّ وَالْيَلْبَاسُ اود شهيد نه به جداکولي شی. پوستين دمالوجو وغيره نه ډک خيز ،موزي او وسله

هل اللغة > ① لا يغسل، فصل فلا (في)؛ وينخل ⑦ دم جمع فله؛ وينه ⑦ لا ينزع، فزع نوکا (ف)؛ ويستل، کوزول ⑦ فرو؛ مالج ⑧ حف؛ موزه ①

تصريح > نزع الثياب الفاضلة عن الشهيد ① دهيد په بدن که دچمې جامه، پوستين وغيره وي. يا د مالوجو وغيره نه ډک شوې خيز وي. يا وسله اوموزي وي. نو دا دے ترے اوويستې شی. دا د احنافو عالمانو مذهب دي

دليله > دليل دابن عباس **رضي الله عنه** حديث دي. قال امر رسول الله **ﷺ** بقتل أحد أن ينزع عنهم الحديد والجلود وأن يدفنوا بمائهم ويشابهم يعنى رسول الله **ﷺ** أحد د شهداو په باره کښي حکم ورکړي وو. چه د دوی نه اوسپنه او پوستين جدا کړي. اودوی د وينې سره په جاموکښي دفن کړي. ښکاره دا ده. چه ذکرشوی دواړه حديثونه متعارض دي. ځکه مونږ دواړه پريږدو. اوقياس طرف ته رجوع کوو. او قياس دا دي. چه پوستين وغيره اوبښکلي شی. ځکه چه داخيزونه دکفن دجنس ځني نه دي.

توافق الثياب المصنوعة في كفن الشهيد > دهيد په بدن که دمسنون عدد نه کس جامه وي. نو په هغې کښي به اضافه کولي شی. چه مسنون عدد ته اورسي. اوکه دمسنون عدد نه زيات جامه وي. نوکولي به شی. چه مسنون عدد باقي پاتي شی.

د اوقات تعريف

وَمَنْ أَرْتَثَ غَيْلٌ اوکوم کس چي ارثاث بيا مومي. ده ته به غسل ورکولي شی

تصريح > الإرثاث واماكنه > دارثاث معنى ده، زريدل. (وېب دث زېه جامه ته وائي. صورت دمستلي دا دي. که مقتول في سبيل الله د زخمی کيدو نه پس او د مرگ نه مخکښي د ژوند څه منافع حاصل دي.

کړې. نوونکې به شی، چه دا شهید زوړ شو. اوچونکه د ژوند منافع حاصلولو په وجه د ظلم اثر هم سپک

کېږي. **دله** څکه دے د احد د شهیدانو په معنی کښې نشو. اوچه د احد د شهیدانو په معنی کښې نشو. نو دده ته به غسل ورکولې شی. څکه چه د غسل سقوط د هغه شهید په حق کښې دې، چه د احد د شهیدانو په معنی کښې وی.

وَالْإِثْقَانُ أَنْ يَأْكُلَ أَوْ يَتَرَبَّأَوْ يَتَمَامًا أَوْ يَدَاوَا وَارْتِثَاتٌ دَا دې، چې خوراک ځکاک اوکړی. یا اوده شی. یا دده علاج اوشی. **أَوْ يَتَفَشَّ حَيًّا حَتَّى يَمُتْ عَلَى وَفْتٍ صَلَوَةٍ وَهُوَ يُعْقَلُ** یا دې ژوندې پاتې شی اوپه ده باندې د یو مونځ کامل وخت تیرشی اودې په هغې باندې پوهیږی هم.

تفصیح «تعريف الارتثات» صاحب د قدوری رحمه الله وانی. چه ارتثات دا دې، چه مقتول فی سبیل الله دمرګ نه مخکښې څه اوخړی یا اوڅکی یا علاج معالجه اوکړی. دجنگ نه د راحت په غرض منتقل کړې شی. څکه چه ده د ژوند څه منافع حاصل کړل. حالته که د احد د شهیدانو حال دا وو. چه اوبه دوی ته پیش کولې شوې. خودوی دشهادت د نقصان په ویره قبول نکړې. اوهم دغه شان نې تر قیدو تر قیدو کښې ساه ورکړه.

دله څکه چې ده د ژوند څه فائده حاصله کړی

أَوْ يُنْقَلُ مِنَ الْمَرْكَبَةِ حَيًّا یا دجنگ میدان نه منتقل کړې شی ژوندې،

تفصیح «حكم من انتقل من موضع المعركة» اوکه یوشهید د میدان جنگ نه منتقل کړې شی. دے دپاره په میدان جنگ کښې نې اسونه د پښو لاندې نکړی. نو دا به ارتثات نه وی. څکه چه ده هیڅ راحت نه دے حاصل کړې.

حكم من اواه فسطا او خیمه اوکه ده ته نې په لویه یا وړه خیمه کښې پناه ورکړه. نو دې به ارتثات موندونکې شمارل شی.

په حد او قصاص کښې د مقتول د غسل او جنازې حکم

وَمَنْ قُتِلَ فِي حَدٍّ أَوْ قَصَاصٍ أَوْ كُومٍ كَسَّ جَبِيْهُ بِحَدٍّ أَوْ قَصَاصٍ كَبِيْهِ قَتَلَ شَى غَيْلٍ وَصَلَّى عَلَيْهِ

نوده له به غسل ورکولې شی. او په ده به مونځ کولې شی

تفصیح «يغسل ويصلي علي من قتل حدا أو قصاصا» کوم کس چه په حد یا قصاص کښې قتل شی. نو ده له به غسل هم ورکولې شی. اوپه ده به د جنازې مونځ هم کولې شی.

دله څکه چه ده د واجب حق ادا کولو دپاره خان ورکړې دې. اود احد شهیدانو صرف دالله درضا حاصلولو دپاره ځانونه قربانی کړی وو. څکه په حد یا قصاص کښې قتل شوې دا احد شهیدانو پورې نشی لاحق کیدې. اونقل دی. چه حضرت ماعز ؓ سنگسار شو. نودده تره په دربار رسالت کښې حاضر شو. داسې نې اوونیل. (قتل ماعزا كما يقتل الکلاب فماذا تأمن ان أصنع به) دالله رسول ﷺ ماعز ؓ د سپو په شان قتل شو. اوفر مایی چه اوس زه دده سره څه اوکړم رسول اکرم ﷺ اوفر مانیل. (لا تکل هذا)، نقد تاب تربة لو قسمت توبته حل اهل الارض لو ستمهم انهم فصله وصل عليه) داسې مه وایه، ده داسې توبه اویستله. که دا د توبې زمکې په خلقو تقسیم شی نو دتولو دپاره به کافی شی. لاړ شه. ده له غسل

ورکړه. اوبه ده مونځ اوکړه. (کفايه)

وَمَنْ قَتَلَ مِنْ الْبَغَاةِ أَوْ قَطَعَ الطَّرِيقَ أَوْ بَغَايَانِو يَأْذَاكَوَانِو كَنْبِي كِه خوك قتل شي لَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ
نويه ده به مونځ نشي کولي

هل اللغة ① باغل: ⑦ موفضة: رضا، خوشحالي ⑧ بغاة: باغي ⑨ قطع الطريق: ډاکو
تصريح: الصلاة على الباغي ⑩ اوکه خوک باغي يا ډاکو قتل کړي شو. نوزمونې په نيز به په ده مونځ نشي
کولي.

دليله: دليل دادې. چه حضرت علي ؓ خوارجو ته نه غسل ورکړي وو. نه ئې په دوی مونځ کړي وو.
حالانکه چه خوارج باغيان وو. حضرت ؓ ته اوونيلي شو. اَهم کفار يا خوارج کافر دي ؟ حضرت علي
ؓ او فرمائيل. لا ولكنهم اغواوا بغواهلنا، ليکن زمونږ ورونه دي. په مونږ ئې بغاوت کړي دي. دغه نه
معلومه شوه. چه باغيانو او ډاکوانو ته به غسل نشي ورکولي. او مونځ به پرې نشي کولي. دوی ته د سزا
ورکولو دپاره اود نورو د تنبيه دپاره. لکه چه ډاکريه د دريو ورځو پورې په سولې پريخودي شي. ښکاره
ده. چه په سولې پريخودل دده دپاره سزا اود نورو دپاره تنبيه ده. والله اعلم.

په هغه کبې دننه د مونځ هوډولو يان

بَابُ الصَّلَاةِ فِي الْكُفَّةِ

ترجمه: دا باب په کعبه کښې دننه د مونځ کولو په بيان کښې دي.

تصريح: (صلاوة في الکعبه) د کتاب الصلاة په آخر کښې خکه ذکر شو. چه د کتاب الصلاة اختتام په
يومتبرک خيز اوشي. د بيت الله نوم کعبه خکه کيخودي شوې دي. چه دا مکعب يعنی څلورگون دی.

په هغه کبې دننه د مونځ هوډولو طريقه

الصَّلَاةُ فِي الْكُفَّةِ جَايزَةٌ قَرَضًا وَنَفْلًا ① په کعبه کښې مونځ کول جائز دي. که فرض وي او که نفل

هل اللغة ① جوف: خيټه

تصريح: الصلاة في الکعبه ① په کعبه کښې دننه فرض او نفل مونځ دواړه جائز دي.

دليله: دادې. چه د فتح مکه په ورځ نبي کریم ﷺ په کعبه کښې دننه دوه رکعت نفل مونځ ادا کړې دي.
روایت دادې. دمن ابن حمران النخعي دعل الکعبه هو داسامة وبلال وعثمان بن طلحة واختلها عليه ثم مكث فيها قال
ابن حمران سألت بلالاً حين خرج من ماضن رسول الله ﷺ قال جعل صومعت من يسارده وعودا من يمينه وثلاثة أصعدة وراءه ثم
صل وكان البيت يومئذ حلي ستة أصعدة وكان هذا يوم الفتح ② (ابن عمر رضی الله عنهما) فرماني. چه رسول اکرم ﷺ، اسامه،
بلال او عثمان بن طلحة کعبه کښې داخل شول. او دروازه ئې بنده کړه. بيا په دې کښې دوی حصار

① مطلب الشافعي رحمه الله: - ⑦ اود امام شافعي رحمه الله په نيز دواړه ناجائز دي.

مذهب مالك رحمه الله: - اود امام مالك رحمه الله په نيز نفل جائز دي. البته فرض مونځ جائز نه دي.

② من حديث ابن عمر رضي الله عنهما أخرجه البخاري في الصلاة باب ٩٦ ومسلم في الحج رقم ٣٨٨ وأبو داود في المناسك باب ٩٢ والشافعي في القبلة باب ٦ ومالك في الحج رقم ١٩٣ وأحمد في المسند (١١٣٨/٢)

مسجد حرام مکی و جماعت طریقہ

وَأَذْأَصَلَ الْإِمَامُ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَأَوَكَلَهُ جِي إِمَامُ بِه مَسْجِدِ حَرَامِ كَنْبِي مُونِخْ أَوَكْرِي فَتَخْلُقُ النَّاسَ حَوْلَ الْكُعْبَةِ وَصَلُوا بِصَلَاةِ الْإِمَامِ وَأَخْلَقُوا دِ كَعْبِي نَهْ كِيرِ جَابِيرِهِ حَلْقُهُ وَاجُولُهُ أَوْ دَامَامُ بِه إِمَامُ بِه مُونِخْ بِسِي نِي مُونِخْ أَوَكْرُو فَتَعْنُ كَانَ مِنْهُمْ أَقْرَبَ إِلَى الْكُعْبَةِ مِنَ الْإِمَامِ حَازَتْ صَلَاتُهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي جَانِبِ الْإِمَامِ نَوَكُومُ كَسِ جِي دِ إِمَامُ بِه نَسَبَتْ كَعْبَتُهُ زِيَاتِ نِيَزْدِي وَی. دده مُونِخْ هَمْ جَانَزْدِي. خَوِجِي دِ إِمَامُ بِه طَرَفِ كَنْبِي نَهْ وَی

حل اللغة < ① متعلق، تعلق تعللاً؛ حلقة جوړول، دائره جوړول ② حول؛ چاپيره ③ جلزون، جلزون (ن)؛ جائز
کيدل ④ تقديم؛ وړاندې کيدل ⑤ قاخو؛ روستو کيدل

توضیح: کیفیت الجماعة حول الكعبة: مسئلہ دادہ ہے امام پہ مسجد حرام کنبہی مونخ اوکرو. خلقود کعبہ نہ حلقہ جو رہ کرہ. یعنی د کعبی نہ ئی گیرچاپیرہ صفونہ جوړکړل. اود امام په اقتدا: کنبہی ئی مونخ اوکرو. نو کوم طرف ته چه امام نه وی. که په دغه طرف کنبہی مقتدی دامام په نسبت سره کعبی ته زیات نزدیکی وی. نو دده مونخ جائز دی. خو چه کوم طرف ته امام وی. که مقتدی په دغه طرف کنبہی دامام په نسبت کعبته زیات نیزدے وی. نو ددی مقتدی مونخ ټپک نه دی.

دليله: خكه چه وړاندې والو او روستوالو په هغه وخت كښې ښكاره كيږي. چه طرف يو وي. نود امام په طرف كښې چه كوم مقتدي دامام په نسبت دكعبې ديوال ته زيات نيزدې وي. نودا دامام نه مخكښې دي. او كوم مقتدي چه دخپل امام نه مخكښې وي. دده مونځ جائز نه دي. او په كوم طرف چه امام نه وي. دغه طرف ته تقدم اوتاخر نه متحقق كيږي. نو په دغه طرف كښې به دخلقو مونځ تريك وي.

د خانه شعبي د چت د پاسه د مانځه حکم

وَمَنْ صَلَّى عَلَى ظَهْرِ الْكَعْبَةِ اَوْ جَاوِجِ دَكْعَبِ يَهْ جِتْ مَوْنِخْ اَوْ كِرُو جَاَزَتْ صَلَاتُهُ نُوْدُوْدَهْ مَوْنِخْ جَانَزْدِي

هل اللغة ① ظهر: شا، چت ② جازن، جاز جوازاً (ن): جائز کیدل

توضیح: الصلاة علی الکعبه ① زمونږ په نیز دکعبې په چت مونځ کول جائز دی. اگرچه دده مخه ته ستره نه وی.

دليله په نيز قبله نوم دي. دكعبې، او كعبه د عمارت نوم نه دي. بلكه هغه ميدان كوم ځانې كښې چه دكعبې عمارت دي. د هغه ځانې نه واخله د آسمانه څكه چې دا منتقل كيدې شي ولې كورۍ نه. كه چا په ابو قبيس غرمونځ او كړي نو چا نرې. حالانكه عمارت دده محتره نه دي.

ګواښه الصلاة علي ظهوره! لیکن دومره خبره ضروره، چه دکعبې په چټ موندغ کول مکروه دی. دګراف وجه داده، چه دکعبې په چټ ختوکېښې دکعبې تعظیم خنډیږی. ځکه دا مکروه ګرځولی شوی دی.

دلیلہ: اود کعبی پہ چت دمونخ ادا کولو نه حضور ﷺ هم منع فرمانیلے ده. (عن ابی هريره ؓ انه قال قال رسول الله ﷺ

۱. **مذهب الشافعی**:- په زیر بحث مسئله کېښي امام شافعي رحمته الله علیه وائي چه د کعبې په چټ مونځ کول جائز نه دي او که دده مخر نه ستره وي نو جائز دي.

من الصلوات سيم مواطن المجزاة والمهلة والمهولة والحامو قوارم الطريق ومعاين الابل وفوق قهرت الله تعالى (١) حضوره په اوه خايونو کښې د مونځ کولو نه منع فرمائيلې ده. ① مذيبح ② ديران ③ ادبره ④ نى خانه ⑤ د لاره منع ⑥ اوبسانو ترلو خانې ⑦ بيت الله چت، دغه حديث نه معلومه شوه. چه د بيت الله په چت مونځ کول ممنوع دى. والله اعلم بالصواب.

د رهاه بيان

کتاب الزکاة

ترجمه (دا) کتاب په بيان دا حکامود زکاة (کښې دي.

تصريح «الانعام الثلاثة للعبادة» عبادات په درې قسمه دى. ① بدنې لکه مونځ، روژه ② مالى: لکه زکاة ③ ددې دواړو نه مرکب لکه حج.

وجوه ذکر الزکاة بعد الصلاة» د قياس تقاضا خودا وه. چه د کتاب الصلاة نه پس کتاب الصوم ذکر شوې وي. چه د بدنې دواړو عبادتونو ذکر پرله پسې يوځاني شوې وي. خوداسې اونکړې شو ① د کتاب الصلاة نه پس کتاب الزکاة ځکه ذکر کړې شو. چه په دې ترتيب کښې د الله تعالى د کلام اود رسول الله د کلام د دواړو اقتداء کيږي. د الله تعالى د کلام اقتداء خو په دې وجه ده. چه الله تعالى زکاة د مونځ نه پس متصل ذکر کړې دي. لکه چه ارشاد دي. «وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ» اود رسول الله د کلام

اقتداء داسې ده. چه رسول الله فرمائيلې دى. رضى الاسلام على عمن شهادة أن لا اله الا الله وأن محمداً رسول الله وإقام الصلاة وإيتاء الزكاة. الحديث ⑦ دويمه وجه داده. چه زکاة او روژه دواړه کال ۲ کښې فرض شوي دي. خوصاحب د شرح نقايه ملاعلى قارى عليه السلام د بيان مطابق زکاة روميې فرض شوې دي. او روژه روسته به دې وجه د زکاة بيان وړاندې اوکړې شو. اود روژې ددې نه پس. اود بعضو حضراتو خيال دي. چه زکاة په اجمال سره د هجرت نه مخکښې فرض شوې دي. خو په تفصيل سره د هجرت نه پس فرض شوې دي. بهر حال د فرضيت ترتيب هم ددې تقاضا کوي. چه زکاة د روژې نه مقدم ذکر کړې شي.

معنى الزکاة لغة» ① د زکاة لغوى معنى د طهارت ده. لکه «فَدَأَلَمَهُ مِنْ زَكَاةٍ» بې شک کامياب شو هغه کس څوک چه پاک شو ⑦ د زکاة معنى صدقه هم ده. ځکه چه صدقه ورکول د صدقه ورکونکى د ايمان تصديق کوي. اودده د قلبى حالت يعنى صدق او پاکوالى نښه ده. ⑦ دويمه معنى د نماء (زياتيدلو) ده. ددې معنى په اعتبار سره وجه تسميه داده. چه زکاة چونکه د مال د زياتوالى سبب دي. په دې وجه ددې نوم زکاة کيخودلې شو. او زکاة سبب د نماء ځکه دي. چه زکاة ورکونکى ته الله تعالى په دنيا کښې ددې عوض ورکوي. او په آخرت کښې ثواب ورکوي.

معنى الزکاة فروعاً» د شريعت په اصطلاح کښې زکاة وائى د نصاب حولى يو جزء فقير او دده په شان د بل په ملک کښې ورکولو ته. اوبعض وائى. چه زکاة د مال د هغه مقدار نوم دي. کوم چه د فقير دپاره

(١) خرجه في «سنن الصلاة»، عن ابن عمر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى أن يهتلى في سبته مواطن في المزملة والمنجزة والمنقرة وفارغة الطريق وفي الخشام وفي مواطن الابل وفوق ظهر نبت الله اخرجوه الرملي في الصلاة باب ما جاء في كراهية ما يهتلى له وله رقم ٣١٦ رجاله قال لا زيد بن جبر لأنه ضعيف.

اوبښکلي شوې وی. اود زکاة مال ورته په دې وجه ونيلي شوې دې. چه الله تعالى فرماني «وَأَوَّلُ الزَّكَاةِ» او ايټا، بغير د ورکولو نه محال ده. نومعلومه شوه. چه زکاة د مال نوم دي.
فرضية الزکاة بالقانون د زکاة فرضيت د کتاب الله سنت اجماع درې وارو سره ثابت دي لکه څنگه چه به په راروان متن کښې درته معلوم شي.

سبب وجوب الزکاة د زکاة د وجوب سبب د نصاب نامي مالک کيدل دي. اود دې شرطونه د صاحب نصاب ازاد کيدل، بالغ کيدل، عاقل کيدل، مسلمان کيدل، د قرض نه فارغ کيدل، او په مال نصاب باندې د کال تيريدل دي. د زکاة حکم پوره کونکې په دنيا کښې د مکلف کيدلو ذمه داري نه فارغ کيږي. او په آخرت کښې عذاب نه خلاصي موندل، او ثواب حاصلول دي.

حکم فرضية الزکاة ① په ښار کښې يقيناً هر قسمه خلق کمزوري او حاجت مند وغيره وي. اودا حادثات نن په يوکس اوصاله په بل باندې راتلونکي دي. نوکه د فقر او حاجت لرې کولو طريقه په دوی کښې موجود نه وي. نو دا خلق به يقيناً هلاک شي. اود اولې خلق به مړه شي. ② په دې کښې د اوچت درجه همدردی خودلي شي. دغه شان په خپل مينځ کښې گرم يخ يعنی د امير غريب ملايدلو سره مسلمان سره يوشی. په مالدارو باندې فرض دي. چه دوی ادا کړي. که فرض نه وي. نوهم د انساني همدردی تقاضا ده. چه د غريبانو امداد اوکړې شي. په انسان کښې همدردی اوچت صفت دي. نوبه زکاة ورکونکی کښې ددې د اثر ښې ښکاره کيږي. او په هر صحيح طبيعت کښې داخبره پرته ده. چه په دې کار کولو سره د عامو انسانانو سره همدردی ده. دا يو داسې صفت دي. چه په دې باندې ډير اخلاقي موقوف دي. چه ددې انجام او نتيجه د خلقو سره ښه معامله ده. او په کوم کس کښې چه د عامو انسانانو سره د همدردی جذبه نه وي. په هغه کښې ډير زيات نقصان وي. چه ددې اصلاح په هغه باندې واجب ده. اودا اصلاح عامو غريبانو انسانانو ته په مال ورکولو سره کيږي. ③ زکاة صدقات گناهونه لرې کوي. اود برکاتو زياتولو ډيرې غټې ذريعي دي. ④ هر کله چه انسان د الله تعالى دپاره دا خپل خوږ مال په خپل لاس ورکوي. په کومې چه دده د ژوند دارومدار اود معيشت انحصار دي. او کوم نه چه په محنت، تکليف او په مشقت سره گټلې دي. بيا د بخل پليتي دده ته اوځي. او په دې سره په ايمان کښې قوت او پوخوالي پيدا کيږي. ځکه چه په محنت سره گټلې شوې خپل مال خاص د الله د رضا حاصلولو دپاره ورکول، دا د خير کار دي. چه په دې سره د بدن هغه ناپاکي چه کومه د تولو پليتيو نه زياته گنده ده. يعنی بخل لرې کيږي. ځکه چه دا حالت يعنی د بخل د پاکوالي دپاره خپل مال د الله تعالى په لاره کښې خرچ کول، او په خپل محنت سره حاصل شوي مال خاص د الله تعالى درضا دپاره نورو خلقو ته ورکول دترقي بوخت دي. يعنی اوچت حالت دي. سخاوت دي. مال سره محبت کول دي. او په دې کښې صريحي او په ښکاره طور باندې د بخل د پليتي نه صفاتي او پاکي حاصليږي. اود الله تعالى رحيم او کریم ذات سره تعلق زياتيږي. ځکه چه خپل عزيز مال د الله تعالى دپاره پريځودل، په نفس گران وي. په دې وجه ددې تکليف په برداشت کولو سره د الله تعالى سره تعلق هم زياتيږي او ايماني قوت او طاقت هم زياتيږي. والله اعلم

د زهاده وجوب شرطونه

الزَّكَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَى الْمُؤْمَنِ السَّالِمِ الْهَائِلِ الْعَاقِلِ إِذَا مَلَكَ يَصَافًا كَامِلًا مِلْكًا ثَابِتًا زَكَاةً وَاجِبٌ دِي بِهِ أَرَادَ،
 مسلمان بالغ عاقل، باندې. کله چي دې مالک شي د نصاب په ملک تام سره وَحَالٌ عَلَيْهِ الْفَوَلْ

۱۰: رشی په دې باندې کال.

حل اللفظة < ① حال، يعول حولاً (ن)، تيريدل

تفسير < شروط وجوب الزكاة > شيخ ابوالحسن قدوري رحمه الله د زكاة د وجوب خوشرطونه ذکر کړې دی. ① ازاد کيدل ② مسلمان کيدل ③ بالغ کيدل ④ عاقل کيدل ⑤ مقدار نصاب مالک کيدل ⑥ ملک نام کيدل ⑦ نصاب په مال باندې حولان حول (تيريدل) د کال فريضة الزكاة بالاملة الثلاثة > علامه مرغيناني رحمه الله په هدايه کښې د زكاة په وجوب باندې درې دليلونه ذکر کړي دي. ① کتاب الله يعنى ﴿ وَأَوْكُوا الزُّكُوفَ ﴾ ② حديث مشهور واهدا زكاة اموالكم (۱) ورضي الإسلام

عن عس... ③ اجماع امت يعنى د رسول الله د زمانې نه تر نن ورځې پورې چاهم د زكاة د وجوب انکار نه دې کړي.

العراه من الواجب في المتن > په متن کښې د واجب نه مراد فرض دي. ځکه چه د زكاة ثبوت په دليل قطعي سره شوې دي. اود دې په ثبوت کښې د زره برابريشه نشته. اود کوم خيز ثبوت چه په دليل قطعي سره وي. او په هغې کښې څه شبه نه وي. نوهغه فرض وي. واجب نه وي. پاتې شو دا اعتراض چه په متن کښې د فرض لفظ نه واجب طرف ته عدول ولې شوې دي؟

الجواب > نود دې يو جواب دادې. چه د زكاة بعض مقادير احوالتونه په اخبار حدیثونو سره ثابت دي. دويم جواب دا دي. چه په فرض او واجب کښې هر يو بل په ځانې مجازاً استعمالولي شى. نودلته کښې هم د فرض په ځانې د واجب لفظ مجازاً استعمال شوې دي.

فرطية العروبة > د آزاديدو د شرط دا فائده ده. چه غلام، مدبر، ام ولد او مکاتب باندې زكاة فرض نه وي. دليله > اودا شرط نې لگولي دي. چه کامل ملکيت په پوره آزادۍ سره متحقق کيږي. ځکه چه غلام خو د پوخيز د سره مالک کيدې نشي.

دليل فرطية الاسلام > مسلمانيدل دې دپاره شرط دي. چه زكاة يو عبادت دي. اود کافرنه هيڅ عبادت نه متحقق کيږي. وجه داده. چه د عبادت امر ځکه شوې دي. چه عبادت کونکې ثواب حاصل کړي. او کافر د ثواب حاصلولو اهل نه دي. په دې وجه په کافر زكاة نه دي فرض شوي.

اقتراط البلوغ والعقل > دويم شرط بلوغ دي. اود ديم شرط عقل دي. اود دويم شرط فائده داده. چه په نابالغه ماشوم باندې به زكاة فرض نه وي. د ديم شرط فائده داده. چه ديوانه او مجنون کس باندې به زكاة فرض نه وي. د عقل او بلوغ شرط باندې دليل په راروانو صفحو کښې ذکر کوو.

عدم وجوب الزكاة على المكاتب > او مکاتب ته په خپل مملوکه خيز باندې ملک يد (تصرف) خو حاصل وي. ليکن ملک رقيب هست، ذات د خيز نشي حاصليدې. د مکاتب په مال باندې ملک رقيب مولی ته حاصل کيدې شى. بهر حال د مکاتب ملک ناقص وي. اود وجوب زكاة دپاره کامل ملک کيدل ضروري دي. او کامل ملک حاصليدې شى په آزادۍ سره ځکه دوجوب زكاة دپاره حریت شرط گرځولي شوې دي.

دليل فرطية النصاب > اود نصاب د مقدار مالک کيدل ځکه شرط دي. چه مال د مالک مستغنی کيدو سبب دي. نښي کړيم حضرت معاذ ؓ ته او فرمائيل. (ثم اهلهم ان الله تعالى فرض عليهم صدقة تؤخذ من اموالهم وترد

(۱) من حديث أبي أمامة ؓ أخرجه الترمذی في المعجمة باب ۸۰ رقم ۹۱۶ وأحمد في المسند (۲۵۱/۵) والحاكم في المستدرک (۹/۱)...

هل فقر الله يعني خلق خبر كره. چه الله تعالى په دوی صدقه فرض كړېده. چه ددوی د مالدارانو نه به اخستلې شي. او هم ددوی غريبانوته ورکولې شي.

انصاب في الزكاة بهر حال په حديث كښې مالداره ته غنى ونيلې شوې دي. او غنى په كثر مال سره متحقق كيږي. اود كثر هيڅ معلوم حد نشته. بلكه په دې كښې د خلق حالات مختلف دي نو د كثر مال يعني د غنى كيدو هيڅ مقرر حد نه وو. په دې وجه صاحب شريعت رحمته الله سبب د زكاة يعني غنى نه د زكاة په مقدار سره مقرر كړې دي.

دليل فقري انصاب د ابوسعيد خدری رضي الله عنه حديث دي. **قال قال رسول الله** ﷺ ليس لها دون خمس اداك صدقة وليس لها دون خمس ذود صدقة وليس لها دون خمسة اوسق صدقة حضرت ابوسعيد خدری رضي الله عنه فرماني. رسول الله ﷺ فرمايلى دي. چه دينخواو قيوته په كمو كښې زكاة نشته. اود پنځو راس (نصاب) نه په كمو كښې زكاة نشته. اود پنځواوسقونه په كمو كښې زكاة نشته. نور رسول خدا ﷺ د زكاة سبب په مقدار سره مقرر كړې دي. په دې وجه فقهاء كرامو د زكاة واجبولو دپاره د نصاب د مقدار مالك كيدل شرط گرځولي دي. **شرطية حولان العول** د وجوب زكاة يوشرط حولان حول دي. يعنى د نصاب په مال باندې كال تيريدل ضرورى دي.

دليله دليل دا دي. چه زكاة په مال نامى كښې واجب وي. په غير نامى كښې نه واجبيږي. اود نمو او زياتوالى معلومولو دپاره د دومره مودې ضرورت وي. چه په دې كښې نمو اود مال زياتيدل متحقق شي. او شريعت داموده يو كال مقرر كړېده. حديث **دي الزكاة في مال حق يحول عليه العول** (١) نو د نمو دپاره شريعت يو كال موده مقرر كړېده. په دې وجه فقهاء فرماني. چه د زكاة د وجوب دپاره په مال نصاب باندې د يو كال تيريدل ضرورى دي.

الحكمة في حولان العول علامه مرغيناني رحمته الله په هدايه كښې د حولان حول شرط كيدو شرعى حكمت ذكر كړې دي. فرماني. چه د يو كال موده د نمو اود مال په زياتيدو قدرت وركونكې دي. يعنى په يو كال كښې دننه سړي د تجارت وغيره په ذريعه مال زياتولې شي. ځكه چه كال په مختلف موسمونو (يخن) گرمي، بهار اوخزان) باندې مشتمل وي. او غالب هم دادى. چه په دې فصلونو كښې د نرخونو تفاوت (كمې زياتې) كيږي. مثلاً پوخيز په يو موسم كښې ارزان او په دويم موسم كښې گران وي. نو دغه شان سړي په تجارت كښې نفع حاصلولې شي. او خپل مال زياتولې شي. دوجوب زكاة مدار اگر چه په نمو او زياتوالى دي. او دابه يو كال كښې كيدې شي. په دې وجه د زكاة مدار د يو كال موده گرځولې شوېده. كه په دې كښې حقيقتاً نمو او موندې شي. او كه اونه موندې شي.

الاغراض اوس كه څوك دا اعتراض او كړي. كه چا خپل مال په زمكه كښې بنځ كړو. په ده هم زكاة شته حالانكه دلته كښې هيڅ نمو او زياتوالى نشته.

الجواب نو ددې جواب دادې. چه په دې صورت كښې حقيقهً اگر چه نمو نشته. ليكن تقديرأ نمو شته دي. ځكه چه دا د مالك كم عقل توب دي. چه ده خپل مال د زمكې حواله كړو. حالانكه ده ته په خپل مال باندې د تجارت وغيره قدرت حاصل دي. نو دده قدرت به معتبر وي. او بې ولفوفى به معتبر نه وي.

(١) من حديث علي رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الزكاة باب ٥ رقم ١٥٧٣ واحد في المسند (١/١٤٨ موقفاً).

وَجِبَ الزَّكَاةُ عَلَى الْفُورِ هَذَا الْغَرَضُ بِمَنْزِلَةِ «بَاطِي شَوْه دَاخِرِهِ» چہ دِکال تیریدونہ پس چہ کلہ زکاة واجب الادا شو. نو علی الفور واجب دے اوکے علی التراخی. یعنی فی الفور اداکول واجب دی. او کہ تراخی ہم جائزہ؟ بہ دے بارہ کنبی د امام کرخی بِمَنْزِلَةِ قَوْلِ دَادِي. چہ دِکال پورہ کیدونہ پس فی الفور اداکول واجب دی. د قدرت باوجود د تاخیر بہ صورت کنبی بہ گناہگاروی.

فَلِهَ «دلیل دادی. چہ بہ» وَأَوَّلُ الزَّكَاةِ «اَوحدیشد ادا کا اموالکم» کنبی امر مطلق دی. او د مطلق امر مقتضی مامور بہ فی الفور راوړل دی. بہ دے وجہ دِکال تیریدونہ پس بہ فوراً زکاة اداکول واجب وی. کہ د قدرت ممکنہ باوجود پہ زکاة اداکولو کنبی تاخیر اوکری. نو گناہگار بہ وی.

فَقَعِيفُ دَلِيلِ الْفُورِ «د صاحب ہدایہ بیان شوی بہ دے دلیل کنبی ہیخ ساء نشته خکہ چہ مطلق امر نہ د علی الفور تقاضا کوی. اونہ د علی التراخی. بلکہ صرف ددی تقاضا کوی. چہ مامور بہ ادا کرے شی. کہ علی الفور وی. او کہ علی التراخی وی. نو د مکلف دپارہ امتثال امر کنبی تراخی او فوراً دواړہ جائزوی. رَوَايَةُ الْفُورِ مِنْ مُحَمَّدٍ بِمَنْزِلَةِ «حضرت امام محمد بِمَنْزِلَةِ هَم» د علی الفور زکاة واجبیہ د قائل دی. د دوی نہ مروی دی. چہ چابغیر د عذرہ زکاة مؤخر کرو. ددہ شہادت قبول نہ دی.

الْأَمْرُ بَيْنَ الزَّكَاةِ وَالْحَجَّ «د تاخیر زکاة او د تاخیر حج بہ مینخ کنبی د فرق کولو دپارہ فرمانی. چہ د وجوب نہ پس بہ پہ تاخیر حج گناہگار نہ وی. او پہ تاخیر زکاة سرہ بہ گناہگاروی. خکہ چہ زکاة د فقراو حق دی. زر ترزرو وړکول پکار دی. خکہ بہ ددی د حق (یعنی د زکاة بہ مؤخر کولو کنبی گناہگار وی. او حج خالصہ دالہ تعالیٰ حق دی. او دالہ تعالیٰ ذات بہی نیازہ دی. نو ددی پہ مؤخر کولو کنبی ہیخ باک نشته. نو مرگ نہ مخکنبی چہ کلہ زرو اوغواړی. حج دی اوکری. خو کہ بغیر حج کولونہ مړشو. حالانکہ بہ د حج فرض وو. نو بہ یقین سرہ بہ گناہگار وی.

رَوَايَةُ هِنَ أَبِي يُوسُفَ بِمَنْزِلَةِ «فِي تَاخِيرِ الزَّكَاةِ وَالْحَجَّ» د امام ابویوسف بِمَنْزِلَةِ «نہ نقل دی. چہ پہ تاخیر زکاة بہ گناہگار نہ وی. البتہ پہ تاخیر حج بہ گناہگار وی. خکہ چہ زکاة غیر موقت دی. او حج د زکاة پہ شان موقت دی. نو زکاة خوکلہ ادا کیدی شی. خو کہ حج یئ اونکرو. نو او س بہ دہ لہ د یو کال انتظار کول ضروری وی. اود یو کال مودہ دومرہ اوږدہ دہ. چہ پتہ نہ لگی. خو کہ بہ مری. او خو کہ بہ ژوندی وی د کون جیناہ تیری زلف کے سر هونہ تلخکہ بہ بغیر د عذرہ د حج د تاخیر پہ وجہ گناہگاروی.

وَجِبَ الزَّكَاةُ عَلَى التَّرَاخِي هَذَا الْغَرَضُ بِمَنْزِلَةِ «د امام ابویکر جصاص رازی بِمَنْزِلَةِ قَوْلِ دِي. چہ د کال تیریدونہ پس د زکاة مؤخر کول جائز دی. خکہ چہ ټول عمر ددی د اداکولو وخت دی. یعنی کہ فی الفور یئ زکاة ادا نکړو. نو بیایی چہ کلہ ہم پہ ژوند کنبی اداکوی. ادبہ وی قضاء. بہ نہ وی. نو معلومہ شوه. چہ د زکاة اداکولو وخت د مرگہ پورې دی. او چہ د اداکولو وخت د مرگہ پورې دی. نو د تاخیر بہ وجہ بہ گناہگار نہ وی.

فَلِهَ «هم دغه وجه ده. چہ کلہ یئ پہ واجب الادا زکاة وړکولو کنبی کوتاهی اوکړه. او ټال متول نہی کول. بیا ټول مال هلاک شو. نو دې د زکاة د مقدار ضامن نشو. کہ زکاة فی الفور واجب وو. نو بہ دې صورت کنبی بہ ضامن وی. نو ثابتہ شوه. چہ دِکال تیریدونہ پس زکاة فی الفور نہ واجبیږی بلکہ ددی مؤخر کول هم جائز دی.

توضیح: عدم وجوب الزکاة علی المجنون و المصبي نیز د نابالغه او مجنون په مال کښې زکاة واجب نه دی.

دلیل العقلی: زمونږد طرفه عقلی دلیل دادې. چه زکاة یو عبادت دې. ځکه حضور ﷺ فرمایلی دې. هر اسلام عمل عیس... الخ و ما و زکاة نه علاوه باقی څلور څیزونه یعنی شهادتین، مونځ، روزه، اوج، په اتفاق سره عبادتونه دې. نو دغه شان زکاة هم عبادت دې. او کوم څیز چه عبادت وی. هغه بغیرد اختیار نه ادا کیږی. ځکه چه عبادت نوم دې. د ابتلاء اود آزمائش، اود آزمائش معنی بغیرد اختیار نه متحقق کیږی. نو د ابتلاء او آزمائش معنی ثابتولو دپاره اختیار ضروری دې. اودې دواړوته عقل او پوه نشته. ځکه د دوی دپاره اختیار هم نشته. او عبادت بغیرد اختیار نه ادا کیږی. ځکه ددې دواړو د طرفه زکاة هم نه ادا کیږی. او کله چه ددوی د طرفه زکاة نه ادا کیږی. نو معلومه شوه. چه په دوی زکاة هم واجب نه دي.

۶. مکاتب باندی و زکاة عدم وجوب

عدم الزكاة على المكتتب به مكاتب زكاة فرض نه دي. اگر چه ده سره د نصاب په اندازه مال موجود دى. دليله دليل دادى. چه مكاتب د خپل مال من كل وجه مالك نه وي. يعنى ده ته ملك تام نه حاصل يږي. او ملك تام په دې وجه نه حاصل يږي. چه رقيت كوم چه د مالك كيدو منافي دې. په مكاتب كښي موجود دې. د مكاتب په خپل مال باندې ملك تام نه حاصل يږي. ځكه مكاتب كه خپل يو غلام آزادول او غواړي نو نشي ازادولې. ځكه چه د غلام آزادولو والا دپاره ضرورى ده. چه دې په ملك تام سره ددې غلام مالك وي نو كله چه مكاتب ته په خپل مال كښي ملك تام حاصل نه وي. نوپه ده به زكاة هم فرض نه وي. ځكه چه د زكاة د فرضيت دپاره ملك تام سره د نصاب مالك كيدل ضرورى دى. (او ملك تام معدوم دى).

توضیح الملک الناقص و التام: پاتی شوه داخبره چه داخنګه معلوم شو. چه مکاتب ته ملک تام حاصل نه دې. نو ددې جواب دادې چه د ملک دوه صورتو دی. ① ملک رقبه یعنی د عین شی اود ذات دشی مالګ کیدل ② ملک پد، یعنی د تصرف مالګ کیدل. نو مکاتب ته خو په خپل مال کښی ملک پد حاصل دې. یعنی د تصرفاتو ته اختیار دې. خو ملک رقبه حاصل نه دې. بکله ملک رقبه دده آقا ته حاصل دې. دا مکاتب که د بدل کتابت ته عاجز شو. نو دده ټول مال به دده و آقاوی. حاصل داچه مکاتب ته د ملک یو صورت یعنی ملک پد حاصل دې. او دویم صورت یعنی ملک رقبه حاصل نه دې. او داخبره ښکاره ده. چه یو صورت ملک ناقص دې. ملک تام نه دې. ملک تام خو د دواړو مجموعه ده.

۱) **مذهب الشافعی**:- امام شافعی، امام مالک، او امام احمد **رحمہم اللہ** فرمائی۔ چہ ددی دواویہ مال کنبی زکا واجب ددی دوی ولی بہ د دوی پہ مال کنبی د زکا ادا کولو مجاز وی نو ددی دواوو پہ مال کنبی بہ د دوی د بنی نفقہ واجب وی اوکہ د دوی سرہ زمکہ وی۔ نوپہ دی کیں بہ خراج او عشر واجب وی۔

په مفروضه د زكاهه دوجوب نصاب

وَمَنْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ يُحِيطُ بِمَالِهِ أَوْ بِهِ كَوْمَ كَسٍ فِي (دومره) قرض وی چې راگیرونکې وی ټول مال دده فَلَا زَكَاةَ عَلَيْهِ (۱) نو نشته دی په ده باندې زکاه

تفصیل: حکم احاطه الدين النصاب «مسئله داده، چه که په یوکس دومره قرضه وی، چه دده ټول مال راگیروی، مثلاً د دوه زره روپو مالیت مالک دې، اودومره په ده قرض هم دې، اوددې قرض څوک مطالبه کونکې وی، که مطالبه دالله تعالی دپاره کوی، لکه زکاه، یا د بندگانو دپاره کوی، لکه قرض، ثمن، مبیع، دتلف شوی څیزونو ضمان، د زخمونو تاوان، د ښځې مهر، دا قرض که د نغدو دقبیلې څنوی، اوکه ددې نه علاوه د مکیل یا وزنی څیزونو د قبیلې څنې وی، قرضه که حالی وی اوکه موزجل وی، په مدیون به زکاه واجب نه وی.

دلیل: دلیل دادې، چه د مدیون مال دده په اصلی حاجت کښې مشغول دې، اودا د قرض اداکول دې، ځکه چه قرض په دنیا او آخرت دواړو کښې هلاکونکې دې، په دنیا کښې څوڅکه مهلك دې، چه قرض خواه به د قرض داری ژوند تنگی کړی، اودې قیدکولې هم شی، اوقرضه دآخرت تباهی ځکه ده، چه قرضه، د قرض داری او د جنت په مینځ کښې حائل کیږی، بهرحال قرضه دیرلوس اصلی حاجت دې، او د مفروض ټول مال په دې حاجت کښې مشغول دې، نو دا مال دقرضدارۍ سره معدوم شمارلې شی، لکه چه ده سره دا مال موجودنه دې، اوکله چه دده سره مال موجودنه دې، نویه ده زکاه دکوم ځانې نه واجب شو.

مثال: ددې مثال داسې دې، لکه چه د یوکس سره لږهشان اوبه موجودوی، او دلرې لرې پورې اوبه نشته دې، په داسې حالت کښې ده ته د اودس کولو ضرورت راپیښ شو، نوکه داکس دا اوبه په اودس کښې استعمال کړی، نو تنگی به پاتې شی، اوکه دسکلو دپاره نې کیږدی، نو اودس به نې پاتې شی، نو په دې صورت کښې داحکم دې، چه تیمم اوکړی او مونځ اوکړی، ځکه چه کله دا اوبه د تندې ماتولو دپاره متحقق شوې، نو د اودس په حق کښې لکه چه معدوم شوې، اوبه کوم صورت کښې چه اوبه معدوم شی، په هغه صورت کښې د تیمم حکم دے، د الله تعالی ارشاد دې: **﴿قُلْ هُوَ يَمْوِئُكُمْ فَاتَّقُوا﴾** (الایه) اولکه د روزانه ضروری کپړې، او د محنت مزدورۍ کپړې، چه ددې موجودیدل د زکاه په حق کښې معدوم دی.

د قرض نه په زیاتې مال کښې وجوب زکاه

وَإِنْ كَانَ مَالُهُ أَكْثَرُ مِنْ الدِّينِ، اوکه دده مال زیات وی دده د قرض نه زکې القاضی إِذَا بَلَغَ نِصَابَهُ، اودادې کړی زکاه د زیاتۍ، په شرط ددی، چې نصاب ته اورشی

تفصیل: الزكاة في الفائض بعد اداء الدين «مسئله داده، که د مدیون سره مال دده د قرض نه زیات وی، نویه دې زیاتۍ مال کښې به زکاه واجب وی، په دې شرط، چه دا زیاتۍ مال د نصاب په مقدار وی، او دده د اصلی حاجت نه فارغ هم وی.

الدين الفائض ماله مطالب من جهة العباد «علامه مرغینانی رحمه الله فرمایلی دی، چه د دین نه مراد داسې قرض دې، چه ددې څوک مطالبه کونکې دبندهانو دطرفه وی، اگرچه دالله تعالی دپاره مطالبه کوی، نو داسې

(۱) طه الطهاني: - امام شافعی رحمه الله فرماني، چه په ده به هم زکاه واجب وی.

قرضه د زکاة وجوب منع کوی. او که د بندگانو د طرفه مطالبه نه وی. نو داسې قرض د زکاة دپاره مانع نه دی. لکه د نذر دین، او د کفار دین، صورت ددې دادې. چه د یوکس سره دوه سوه درهمه دی. او ده څه قدرې درهم د خیرات کولو نذر کړل، بیا په ده د قسم د کفار نذر لازم دی. او ده نذر یا کفار د ادا نکره تردې چه کال تیر شو. نویه ده په دوه سوه درهمو زکاة واجب وی. ځکه چه نذر یا کفار دې پخپله ادا کوی. امام المسلمین یا قاضی ددې مطالبه نه کوی.

دين الزكاة مانعها علامه مرغینانی رحمته الله فرمائیلى دى. چه د زکاة نصاب د باقى پاتې کیدو په صورت کښې دین زکاة، د زکاة وجوب منع کوی. (۱)

دليله ځکه چه دین زکاة ادا کولو سره د زکاة نصاب کمېږي. صورت دا دی. چه یوکس د دوه سوه درهمو مالک شو. او په دوی یو کال تیر شو. لیکن ده زکاة ادا نکره. تردې چه دویم کال هم تیر شو. نو د دویم کال زکاة به واجب نه وی. ځکه چه د اولنی کال د زکاة وجوب په دویم کال کښې د زکاة د وجوب نه مانع وی. ځکه چه د اولنی کال زکاة یعنې چه پنځه درهمه اوباسی. نو نصاب کمېږي. او دا ښکاره ده چه د نصاب نه په کم کښې زکاة واجب نه وی.

بطلان المال مانعها اوم دا حکم د پوره مال تلف کولونه پس دی. یعنې یوکس د دوه سوه درهمو مالک شو. او په دې کال تیر شو. بیا د زکاة ادا کولونه مخکښې ده ټول نصاب سره د زکاة هلاک کړو. بیا ده ته دوه سوه درهمه ملا شو. او په دې کال تیر شو. نویه ده ددې ملا شوی دوه سوه درهمو زکاة واجب نه دی. ځکه چه د اولنی نصاب د زکاة وجوب دده په ذمه دین دی. او دین زکاة هم د زکاة واجبی دونه مانع وی دا تفصیل د طرفینو رحمته الله په نیزدې.

خلاف زفر رحمته الله في الصلتين المذكورتين امام زفر رحمته الله په دواړو صورتونو کښې مخالف دی. یعنې په هغه نصاب کښې هم په کوم کښې چه زکاة واجب شو. خو ادانې نکړو. تردې چه دویم کال تیر شو. او په هغه نصاب کښې هم چه په هغې کښې زکاة واجب شو. خو ټول نصاب ئې هلاک کړو. بیا د نصاب مالک شو. او په دې کال تیر شو. حاصل دا چه د امام زفر رحمته الله په نیزدې دواړه صورتونو کښې دین زکاة، د زکاة وجوب نه منع کوی.

دليل زفر رحمته الله د امام زفر رحمته الله دلیل دادې. چه د زکاة دین داسې قرضه ده. چه ددې مطالبه کونکې د بندگانو د طرفه هیڅ څوک نشته. نو دا هم د دین نذر، او د کفار د دین په شان شو. او د کوم دین مطالبه کونکې چه د بندگانو د طرفه نه وی. هم د دین د وجوب زکاة مانع نشی کیدې. نو دین زکاة او دین استهلاک دواړه به د وجوب زکاة مانع نه وی.

خلاف ابيوسف رحمته الله في مسئلة الاستهلاك امام ابیوسف رحمته الله په دویم صورت کښې زمونږ مخالف دی. یعنې د اولنی کال د زکاة دین په دویم کال کښې د زکاة د وجوب نه مانع دی. ځکه دکال تیریدونه پس ټول نصاب هلاک کړی. نو ددې د زکاة مطالبه کونکې د بندگانو د طرفه هیڅ څوک نشته. ددې په خلاف که نصاب موجود دې. او د جولان حول نه پس ئې هم زکاة ادا نکره. نو عاشر او زکاة وصول کونکې ددې د زکاة مطالبه کولې شی. نویه دې صورت کښې د بندگانو د طرفه مطالبه کونکې موجود دی. ځکه دا دین زکاة د راروان کال د زکاة واجبی دونه مانع وی. او د دین مستهلاک هیڅ څوک مطالبه کونکې د بندگانو د طرفه نشته. ځکه به دا مانع نه وی.

^۱ القول الرابع هو هذا القول الأول يعنى دين الزكاة مانع حال بقاء النصاب الخ كلها في الحاشية (١٢٣١) نقلاً عن القول الرابع (١٢٣١).

هليل الطرفین «دطرفینو ھذا دلیل دادې، چه ددین زکاة مطالبه کونکې بنده موجود دې. او هغه بنده د خریدونکو خناروپه زکاة کښې امام المسلمین دې. او دتجارت په نورو مالونو کښې دده نائب دې. **الاصحاب** «خوکه دا اوونیلې شی، چه د امام خوھیڅ څوک نائب نه راځی. نه د خریدونکو خاروو زکاة غوښتلو دپاره، او نه دتجارت د مالونو زکاة غوښتلو دپاره. **الاجواب** «امام المسلمین په خپله مالکانونه اجازت ورکړو. نو د مال مالک په خپله د امام نائب دې. په دې طریقه چه د مال مالک خوږه زکاة اوښکلو کښې صاحب زکاة دې. اودا زکاة فقیرانونه په ورکولو کښې د امام نائب دې.

الدلیلان علی کون المالک نائب الخلیفة «اوددې اصل دالله تعالی قول دا ایت دې «**خُدَیْنِ اَقْوَالِیْمَ صَدَقَّةً**» دې ایت نه د امام دپاره د هر مال نه د زکاة اخستو حق ثابتیږی. هم داوجه ده. چه رسول اکرم ﷺ او ددوی نه پس صدیق اکبره او فاروق اعظمه په خاروو، نقدو، او دتجارت په مالونو کښې دتولو زکاة اخستلو. اوپه حق مصارفو کښې به نې خرج کولو. خو کله چه د حضرت عثمان نه زمانه خلافت شروع شو. نو دوی څه اوکتل. چه په مسلمانانو کښې زکاة مشهور شو. اودا خطره هم پیدا شوه. چه بادشاهان به د خلقوپه مالونو زور زیاتي کوی. ځکه نې مالکان د مال نائب اوگرځول. چه دوی د خپلومالونو زکاة په خپله اداکړی. نو ثابت شو. چه د مال مالک زکاة فقیرانونه په ورکولو کښې د امام المسلمین نائب دې.

په هوائج اصليه کښې د زکاة عدم وجوب

وَلَيْسَ فِي دُورِ السُّكْنَى وَلَيْسَ بِالْبَدَنِ وَأَنَّكَ مَثَلٌ وَدَوَابُّ الرُّكُوبِ وَتَعْيِيدُ الْخِزْمَةِ وَبِلَاغِ الْإِسْقَامَالِ زَكَاةً «او واجب نه دی. د اوسیدوپه کورونو کښې، د بدن په کپړو کښې، د کورنوپه سامانونو کښې، د سوارلی: په خاروو کښې، د خدمت په غلامانو کښې، د استعمال په اسلحو کښې، زکاة

هل اللغة «**دور جمع دارو**: کور **دالان جمع ائله**: سامان **دنازل، منزل**: کور **دواب جمع دابة**: د سوارلی خاور **د رکوپ**: سورلی **د تعييد جمع عید**: غلام **د سلاح**: وسله
توضیح «عدم وجوب الزکاة فی المشغول بالعاجه الأصلية وغير التامة» مسئله داده. چه په متن کښې په ذکرشوی څیزونو کښې زکاة واجب نه دې. ځکه چه داڅیزونه په اصلی حاجت کښې مشغول دی. اصلی حاجت دې ته وائی. چه په دې د انسان نه هلاکت او تکلیف لرې کپړی. که حقیقتا وی. اوکه تقدیراً. اودا څیزونه نامی هم نه دی. حاصل داچه په حاجت اصلی سره مشغولیدل، او نامی نه کیدل، په دې کښې هریو د وجوب زکاة نه مانع دې. اوکله چه دلته کښې دواړه خبرې دی. نویه درجه اولی به زکاة واجب نه وی.
عدم العاجه الأصلية والتامة في الألبه المذكورة «ددې څیزونو اصلی حاجت سره مشغولیدل، خو ښکاره دی. اوانامی نه کیدل، ځکه دی. چه نمو یاخو خلقی (پیدائشی) وی. لکه په سرو، او سپینو زرو کښې، یاپه تجارت سره وی. لکه دتجارت په مال کښې. او دلته کښې دواړه خبرې نشته. ځکه مونږ اوونیل. چه ذکرشوی څیزونه نامی نه دی.

عدم الزکاة في كتب العلم «صاحب د هدایه **کتاب** په هدایه کښې فرمائی دغه شان که د عالمانو دپاره د علم کتابونه وی. نویه دې کښې زکاة واجب نه دې. په عبارت کښې دعلم والو قید اتفاقی دې. ځکه چه که د جاهل سره کتابونه وی. اود تجارت دپاره نه وی. نو په دې کښې هم زکاة واجب نه دې.

الروایان فی وجوب الزکاة فی آت العرفه. هم داحکم د کاروباری خلقو د الاتودی. لکه د حلوانی دیگرنه، د بقی والا، اود گهری سازالات وغیره، په دې کښې زکاة نشته. بعضو حضراتو ونیلی دی. چه د کاروبار په اتوکښې هغه خیزونه، چه د هغې اثریه جوړشوې خیزونو بالی نه پاتې کیږی. لکه صابن، اشنان د هوښی واخستل، اوانانیانی د روتو دپاره مالگه او لرگی واخستل، نویه دې خیزونو کښې زکاة واجب نه دی. اوکه په جوړشوو خیزونو کښې اثربالی پاتې کیږی. لکه د رنگساز سم یو قسم گل دې چه رس ترې ویستلې شی. او سرې جامې پرې رنگ کولې شی. زعفران، او رنگ واخستلو، چه په اجرت خلقوله کیږی رنگ کړی. اویه دې کال تیرشو. نویه دې خیزونو کښې به زکاة واجب وی. په دې شرط چه داخیزونه د نصاب مقدار ته رسیدلې وی.

په زهاده هڅې د نیت شرطیت

وَلَا يَجُوزُ اَدَاءُ الزَّكَاةِ اِلَّا بِنِيَّةٍ مُقَارِنَةٍ لِلْاَدَاءِ اَوْ جَائِزَتِهِ دى زکاة اداکول. خويه دې شرط چه نیت متصل وی ادا سره اَوْ مُقَارِنَةٍ يَعْزِلُ مِقْدَارُ الْوَاجِبِ یا متصل وی. د مقدار واجب جدا کولو سره

حل الله > ① مفترقه، قرن، یقرن، مفترقه، ملاوول ② العزل، جدا کول، لرې کول

توضیح > توضیح > شرطية اثنية للزكاة > مسئله داده. چه د زکاة اداکولو دپاره نیت شرط دی. ځکه چه د زکاة فعل عبادت دی. اود عبادت دپاره نیت شرط دی. په دې وجه د زکاة اداکولو دپاره نیت کول شرط شو. دليله > اود عبادت دپاره نیت ځکه شرط دی. چه هيڅ عبادت بغير د اخلاص نه نه ادا کیږی. ځکه چه د الله تعالی ارشاد دی. (وَمَا أَمْرُهُ اِلَّا بَعْدُ وَاَللهُ عَلِيمٌ لِّهَالْحَمِينَ) یعنی دوی ته داحکم اوشو. چه بندگی اوکړی. اوخالص دالله دپاره کړی بندگی، او اخلاص بغير د نيته نه موجودیږی. نو ثابت شو. چه د عبادت دپاره نیت کول ضروری دی. او زکاة اداکول هم عبادت دی. ځکه د زکاة اداکولو دپاره هم نیت کول ضروری دی.

وقت نية الزكاة > پاتې شوه داخبره، چه د زکاة اداکولو دپاره دنیت وخت څه دی. نوامام قدوری رحمه الله فرمائی. چه نیت خوږا د زکاة اداکولو په وخت اوشی. یا واجب مقدار د مال نه د جدا کیدو په وخت اوشی. یعنی کله چه دپوره مال حساب اوکړی. او د زکاة کوم مقدار جوړیږی. د پوره مال نه ددې د جداکولو اراده اوکړی. نونیت اوشو.

دليله > دلیل دادې. چه په نیت کښې اصل عبادت سره متصل کیدل دی. لکه په مانځه کښې د مونځ نیت، مونځ سره متصل کولې شی.

الإضافي > ددې دلیل تقاضا شو. داده. چه د زکاة اداکولوپه وخت نیت، خومعتبردی. ځکه چه د زکاة اداکول عبادت دی. اود نیت عبادت سره متصل کیدل ضروری دی. لیکن د زکاة مقدار جداکولو په وخت به نیت معتبرنه وی. ځکه چه د زکاة مقدار د مال نه جداکول، اویه خپل کور کښې ایښودل، دا هيڅ عبادت نه دی.

الجواب > ددې جواب دادې. چه واجب مقدار د مال نه جداکولوپه وخت دنیت اعتبار ضروره د حرج لرې کولو دپاره شوې دی. په دې طریقه چه ډیرکړته انسان په متفرکو وختونو کښې متفرکو خلقو له زکاة ورکوی. نوکه هر وار د ورکولو په وخت نیت کول ضروری اوگرځولې شی. نو دا کس به په حرج اوزرر کښې مبتلا شی. نو د آسانتیا په لحاظ د مال نه د جداکولو په وخت نیت باندې اکتفاء اوشو.

نظيره لکه په روژه کښې په تقديم د نيت باندې اکتفاء شويده. ځکه چه اصل خو دادې. چه د روزې نيت د صبا صادق اول جزء سره متصل وي. خوانسان ددې نه عاجز هم دي. او ددې په پوره رعایت ساتلو کښې به ده ته حرج هم لاحق شي. په دې وجه اووئيڼې شو. چه که نيت په دې مقدم شو. نوهم څه باک نشته. ددې اعتبار په کولې شي.

د ټول مال د صدقې په صورت ښې د زکاة حکم

وَمَنْ تَصَدَّقَ بِمَبِيعٍ مَّالِهِ وَلَا يَتَوَيَّ الزَّكَاةَ أَوْ چاچې صدقه کړو خپل ټول مال. حالانکه نيت ئې نه دی کړی د زکاة سَقَطَ قَرَضُهَا عَنْهُ نوساقت شو فرض (د زکاة) د ده نه

تفريخ < اَلْمُذْنِبَانِ يَسْقُوطُ الزَّكَاةُ بِتَصَدَّقِ الْجَمِيعِ > ① مسئله داده. که چا بغير د زکاة د نيت نه پوره مال صدقه کړو. نو استحساناً دده نه فرض زکاة ساقط شو. ② او قياس دادې. چه فرض زکاة دده نه ساقط نشي. **وجه القياس** < د قياس وجه داده. چه نفل او فرض دواړه مشروع دي. نو د فرق کولو دپاره يو متعين کول ضروري دي. لکه چه په مانځه کښې دي. چه په مطلق نيت سره فرض مونځ نه ادا کيږي. بلکه دا متعين کول ضروري وي. دغه شان فرض زکاة بغير د زکاة دنيت نه نه ادا کيږي. اگر چه مطلق نيت موجود شو. **وجه الاستحسان** < وجه د استحسان داده. چه واجب خو دپوره مال يोजزه يعنی څلوېښتمه حصه ده. او دپوره مال په ضمن کښې دا هم متعين دي. او متعين، د تعين محتاج نه وي. ځکه په خاص طور ددې د يोजزه يعنی د زکاة د مقدار متعين کولو هيڅ ضرورت نشته. **الاعتراض** < دا اعتراض په خپل ځانې هم دغه شان باقي دي. چه د زکاة ادا کولو دپاره نيت شرط دي. او نيت موجود نشو.

الجواب < نو ددې جواب دادې. چه د اصل عبادت نيت شرط دي. چه د عبادت او عادت په مينځ کښې فرق اوشي. اود اصل عبادت نيت موجود شوې دي. ځکه چه زمونځ کلام په دې صورت کښې دي. چه پوره مال ئې په کوم يوقير صدقه کړې وي. او په دې ئې د الله رضا حاصلولو اراده کړې وي. اودا خبره ښکاره ده. چه په فقير ياندې د الله رضا حاصلولو دپاره صدقه کول عبادت دي. نو د اصل عبادت نيت موجود شو.

هم الضرورة الي تعين الفرض < او پاتې شو د فرض زکاة ادا کولو نيت کول. نو ددې هيڅ ضرورت نشته. ځکه چه د فرض زکاة نيت تعين حاصلولو دپاره شرط دي. او د تعين ضرورت به د عدم تعين په وخت راپېښيږي. حالانکه د زکاة په نصاب کښې واجب زکاة متعين دي. په دې وجه ددې د متعين کولو هيڅ ضرورت نشته.

نظيره < لکه چه چا په رمضان المبارک کښې مطلقاً د روزې نيت اوکړو. نو د رمضان فرض روژه ادا کيږي. حالانکه ده په خاص طور د رمضان د روژو نيت نه دي کړي. او په دې مياشت کښې فرض روژه متعين ده. ځکه ددې د متعين کولو ضرورت نشته دي.

مطلب محمد ﷺ في اداء الزكاة عند صدقة بعض المال < اوکه ده د نصاب بعضې حصه صدقه کړه. نو د امام محمد ﷺ په نيز مودې يعنی د نصاب هغه مقدار کوم چه فقيرانو ته ورکړې شوې دي. د هغې زکاة ساقط شو. او کوم مال چه باقي پاتې شو. نو د هغې زکاة واجب دي.

دليله < د امام محمد ﷺ دليل دادې. چه د زکاة څومره مقدار واجب وو. هغه په ټول نصاب کښې خور و. نو که دې کس پوره مال صدقه کړې وو. نو پوره زکاة به ساقط شوي وو. ځکه چه ده بعضې مال صدقه کړو. نو ددې بعض زکاة به ساقط شي. حاصل دا چه امام محمد ﷺ بعض په کل باندې قياس

کړې دې. مثلاً په دوه سوه درهمو کښې پنځه درهمه و. او دکال تیریدونه پس ده څلویښت درهمه صدقه کړل. نویه دې کښې یو درهم زکاة اووتو. اوس په ده باندې د یوسل شپیتو درهمو زکاة څلور درهمه واجب دي.

مسلك ابو یوسف رحمہ اللہ د امام ابو یوسف رحمہ اللہ په نیز به د مؤدی زکاة هم ساقط نه وی. او کوم مال چه باقی پاتې شو په دې کښې به هم د پوره نصاب زکاة واجب وی. یعنی د هغې هم کوم نې چه فقیرانو ته ورکړې دې. او د هغې هم کوم چه باقی دی.

دلیل رحمہ اللہ د امام ابو یوسف رحمہ اللہ دلیل دادې. چه د زکاة دپاره د نصاب هغه بعض متعین نه دي. کوم چه ورکړې شو. ځکه چه څومره قدرې مال باقی دي. هغه هم د زکاة واجبه محل دي. یعنی د زکاة ټول مقدار هم ددې نه ادا کیدې شی. په خلاف د اولې مسئلې، یعنی کله نې چه ټول مال صدقه کړو. نویوره زکاة صاقط شو. ځکه چه د زکاة واجب مقدار څو لا محاله په دې کښې داخل دي.

د اوبانو د زکاة بیان

بَابُ زَكَاةِ الْاِیْلِ

ترجمه: دا باب د اوبانو د زکاة په بیان کښې دي.

تخریج: **الوجهان لتقديم ذكر الابل في صدقة الواوالم** ① علامه قدوری رحمہ اللہ د زکاة د مالونو د تفصیل آغاز د اوبانو د زکاة نه شروع کړې دي. ځکه چه د عربیو په نیز د ټولونه زیات قیمتی مال اوبنان شمارې کیدو. په دې وجه د اوبانو د زکاة ذکر مخ کښې اوشو... ② دویمه وجه داده. چه رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ته د زکاة په سلسله کښې کوم خط لیکلې دي. په هغې کښې د ټولونه مخکښې د اوبانو د زکاة بیان دي. نویه دې ترتیب سره د علامه قدوری رحمہ اللہ په نظر کښې درسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د خط پیروی کول دي.

د اوبانو د زکاة حکم

لَيْسَ فِي أَقْلٍ مِنْ خَمْسٍ دُونِ مِنَ الْاِیْلِ صدقة علامه قدوری رحمہ اللہ فرمائی. چې نشته په کمو د پنځو اوبانو کښې زکاة **فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا سَائِمَةً** نو کله چې اورسپړی. د پنځو مقدار ته چې دا سانمه وی، **وَحَالَ عَلَيْهِمُ الْخَوَلُ** او تیر شو په دی کال **فِيهَا شَأْنٌ إِلَى تِسْعٍ** نویه دی کښې یوه چیلۍ ده. تر نهو پورې **فَإِذَا كَانَتْ عَشْرًا** بیا چې کله لس شی **فِيهَا شَأْنَانِ إِلَى أَرْبَعٍ** عشره نویه دی کښې دوه چیلۍ دي. تر څوار لسو پورې **فَإِذَا كَانَتْ خَمْسَ عَشْرًا** بیا چې کله پنځلس شی **فِيهَا ثَلَاثُ شُيَاطٍ إِلَى سِتٍّ** عشره نویه دی کښې درې چیلۍ دي. تر نور لسو پورې **فَإِذَا كَانَتْ عَشْرِينَ** بیا چې کله شل شی **فِيهَا أَرْبَعُ شُيَاطٍ** وای **وَالْأَرْبَعُ** عشره نویه دی کښې څلور چیلۍ دي. تر څلیر یشتو پورې **فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعَشْرِينَ** بیا چې کله اورسپړی پنځه ویشتو ته **فِيهَا بَلْتُ خَمَاسٍ** نو وی به په دی کښې یو بنت مخاض دي. **إِلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ** تر پنځه دیر شو پورې **فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَثَلَاثِينَ** بیا چې کله شپږ پیرش شی **فِيهَا بَلْتُ ثَلَاثِينَ** **إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ** نو وی به په دی کښې بنت لبون. تر پنځه څلویښتو پورې **فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَأَرْبَعِينَ** بیا چې کله شپږ څلویښت شی **فِيهَا حَقُّنُ** نو وی به په دی کښې یوه حقه **إِلَى سِتِّينَ** تر

شپیتو پوری، فَاِذَا بَلَغْتَ اِحْدَى وَبِئْتَيْنِ بِيَاچِي كَلَه يوشپيته شِي فَيُيَسَّ جَدْعَةً نَوِي به په دی کښې
جدعه اِلَى ثَمْنِينَ وَسَبْعِينَ تَرْد پنځه اویا پوری فَاِذَا بَلَغْتَ سِتًّا وَسَبْعِينَ بِيَاچِي كَلَه شپراویا شِي فَيُيَسَّ
بِنَاثَلُونِ اِلَى ثَمْنِينَ نَوِيه دی کښې دوه بنت لبون دی. تر نوی پوری، وَاِذَا كَانَتْ اِحْدَى وَكُسْعِينَ
بِيَاچِي كَلَه شِي یو نوی فَيُيَسَّ حَقَّتَانِ اِلَى مِائَةٍ وَعِشْرِينَ. نَوِيه دی کښې دوه حقه دی. تر شپړشلو
پوری

هل اللغة > ① صدقه: دلته مراد زکوة دي ⑦ شاة: چيلنسی ⑧ طعنت: د عمر پورې حصې نه بلې ته تلل
يعنى د يو کال نه د دويم کال کيدل ⑨ بنت مخاض: هغه بنځه بچې چې يو کال پوره کولوسره د دويم کال شې
⑩ بنت لبون هغه بنځه بچې د کوم چې دوه کاله پوره شوې وى او په دريم کال کښې وى ⑪ حقه: هغه بنځه
بچې چې د هغه د عمر څلورم کاله شروع شوې وى ⑫ جدعه: هغه بنځه بچې د کوم چې پنځم کال شروع
شوې وى

نصاب الاول > علامه قدورى رحمه الله د اوبښ نصاب او ددې زکاة واجبه ذکر کولو کښې فرماني چې
① د اوبښ نصاب پنځه اوبښان دي. ددې نه په کمو کښې زکاة واجب نه دي. او د زکاة د وجوب شرط
دادې چې دا سانمه وى. اوبه دې کال تير شوې وى. نوکه په دې شرطونو سره پنځه اوبښان وى. نويه دې
کښې به يوه چيلی واجب وى. د پنځونه پس تر نهو پورې عفو ده. يعنې په شپږم، اووم مقدار کښې
خيز واجب نه دي. هم دغه يوه چيلی به وى. کومه چيلی چې د زکاة په حساب کښې اخستې شې. ماده
به وى. او د پوره يو کال به وى. چې دويم کال نې شروع وى. ② اوکه په ذکر شوي شرطونو سره دچا په ملک
کښې لس اوبښان وى. نويه دې کښې دوه چيلی دي. او د لسو اوبښانونه پس تر څوارلسو پورې عفو
ده. په څوارلسو کښې هم دغه دوه چيلی واجب دي. ③ اوکه اوبښان پنځلس وى. نويه دې کښې به درې
چيلی واجب وى. او د پنځلسونه نور لسو پورې عفو دي. ④ کله چې شل اوبښان شې. نويه دې کښې
څلور چيلی دي. او د شلونه پس څليريشو پورې عفو دي. ⑤ بياچي کله اوبښان پنځويشت شې. نويه دې
کښې يو بنت مخاض واجب دي. د پنځه ويشتو نه پس تر د پنځه ديرشو پورې عفو دي.
⑥ اوکله چې شپږ ديرش شې. نويه دې کښې يو بنت لبون واجب دي. او د شپږ ديرشو نه پس د پنځه
څلوېښتو پورې عفو دي. ⑦ خوچه کله شپږ څلوېښت پوره شې. نويه دې کښې يو حقه واجب ده. او د
شپږ څلوېښتونه تر شپيتو پورې عفو دي. ⑧ اوکله چې يوشپيته شې. نويه دې کښې يو جدعه واجب
ده. او يوشپيته نه پس د پنځه اویا پورې عفو دي. ⑨ اوکله چې شپراویا شې. نويه دې کښې دوه بنت
لبون دي. د شپراویا نه تر نوی پورې عفو دي. ⑩ اوکله چې يونوی شې. نويه دې کښې دوه حقه دي. د
يونوی نه پس د شپړشلو پورې عفو دي.

فيله > د رسول اکرم ﷺ نه د زکاة فرمان هم په دې تفصيل سره مشهور دي. من جمله د هغې نه يو فرمان
هغه دې کوم چې حضرت صدیق ﷺ د حضرت انس ﷺ په نوم ليکلي دي. چې امام بخاری رحمه الله روايت کړي
دي. د تبرک په طور د فرمان رسول ﷺ الفاظ ذکر کولي شې. او گوري.

اِنَّ السَّاحِدَةَ اَنْ اَلَيْكُمُ الصَّدَقَةُ ﷺ کتب له هذا الكتاب ليا وجهه الى البحرين، بسم الله الرحمن الرحيم هذه فريضة
الصدقة التي فرض رسول الله ﷺ على المسلمين والى امر الله بها رسله فمن سئلها من المسلمين فليطها على وجهها

ومن سئل فلو أنه فلا يطمع في أربعين وحشيتين من الإبل فما دونها من الغنم في خمس ذو شاة فإذا بلغت خمساً وحشيتين في خمس وثلاثين ففيها بنت مخاض اثني عشر وإذا بلغت ستاً وثلاثين في خمس وأربعين ففيها بنت لبون اثني عشر فإذا بلغت ستاً وأربعين في ستين ففيها حقة طروقة الجمل، فإذا بلغت إحدى وستين في خمس وسبعين ففيها جذعة فإذا بلغت ستاً وسبعين في تسعين ففيها بنتا لبون فإذا بلغت إحدى وتسعين في حشيتين ومائة ففيها حقتان طروقة الجمل فإذا زادت حل حشيتين ومائة ففي كل أربعين بنتا لبون وفي كل خمسين حقة ثم سأل بقية الحديث في الغنم. ^(١)

تعريف السوائم: سوائم، د سائمه جمع ده. د سامة الماشية نه ماخوذ دي. معنی نې ده خړول، سائمه هغه خاړوې دي. چه په مباح څنگلونو کښې خړولې شی. نو د داسې خاړوو په نر، او ماده او په گډو وډو ټولو کښې زکاة واجب دي.

ألمراه من السوائم: په دې شرط چه ددې نه مقصود یې او د نسل زیاتوالي وی. او که ددې نه سوارلی یا غوښه مقصود وی. نو په دې کښې به زکاة واجب نه وی. او که ددې خاړوونه تجارت مقصود وی. نو په دې کښې به زکاة السوائم واجب نه وی. بلکه زکاة التجارة به واجب وی. یعنی په دې صورت کښې د سوائم نصاب نه زکاة واجب نه وی. بلکه د مال تجارت د نصاب او حساب نه به زکاة واجب وی.

نصاب السوائم امر توقيفی: فوائد: د خاړوو نصاب زکاة او مقدار زکاة امر توقيفی دي. په دې کښې د عقل او قیاس هیڅ د خل نشته.

الإعراض: او که دا سوال او کړې شی. چه په هر قسمه خاړوو کښې هم د هغې نه زکاة اخستې شی. نو د اوبیانو په زکاة کښې چیلې ولې واجبېږي.

أوبیان: ددې یو جواب خو دادې. چه دا خبره خلاف قیاس په نص سره ثابت ده. په دې وجه دې باره کښې د کلام کولو هیڅ گنجائش نشته. ⑦ دویم جواب دادې. چه د اوبن نصاب پنځه اوبیان دي. اوس که یو اوبن د زکاة دپاره مقرّضی. نو دا د نصاب خمس یعنی پنځمه حصه ده. حالانکه زکاة د نصاب مال څلورینتمه حصه وی. او که یو اوبن حصې کړې شی. اوددې اتمه حصه ورکړې شی. ځکه چه د یو اوبن اتمه حصه د پنځو اوبیانو څلورینتمه جوړېږي. نو په دې صورت کښې په دې اوبن کښې د شرکت عیب پیدا کیږي. او دا هم مناسب نه دي. نو په پنځه اوبیانو کښې یوه چیلې واجب شویده. ځکه چه په عهد رسالت کښې په عام طور د یوه چیلې قیمت پنځه درهمه وو. او د ټولونه د کم عمر د اوبن دېچی یعنی د بنت مخاض قیمت عام طور څلورینتمه درهمه وو. دغه شان د پنځو اوبیانو قیمت دوه سوه درهمه شو. نو د یوه چیلې په پنځو اوبیانو کښې واجبول داسې دی. لکه په دوه سوه درهمو کښې د پنځو درهمو واجبول، او په دوه سوه درهمو کښې پنځه درهمه د دوه سوه درهمو څلورینتمه حصه ده. ځکه یو چیلې هم د پنځو اوبیانو څلورینتمه حصه ګرځولې شویده. (عنايه)

^(١) منه كتاب أبي بكر، لأسن بن مالك، أخرجه البخاري في الزكاة باب ٣٧ رقم الحديث ١٤٥٣، وكذا كتاب عمر، أخرجه أبو داود في الزكاة باب ٥ رقم ١٥٦٨، والترمذي في الزكاة باب ٤ رقم ٦٢١، وابن ماجه في الزكاة باب ٩ رقم ١٧٩٨، وكذا كتاب عمر بن حزم، وزاد بن أبيه -.

د اوبانو په زكاهه کې استيف اول او ثاني

لَمْ تَتَأْتِ الْفَرِيضَةَ نَوَ وَابِسَ بِهِ رَاغِزِي فَرِيضَةُ قَهْكَوْنُ فِي الْخَمْسِ شَاةً مَعَ الْحَقَّتَيْنِ نَوَ (واجب) به
وی په (زیاتوالی د) پنځو یوه چیلۍ او دوه حقه وقي العشر شاتان، وقي خمس عشرة كَلَاثُ شِيَا، وقي
عشرین اَرْبَعُ شِيَا، وقي خمس وعشرین بَنْتُ مَخَاضٍ، اِلَى مِائَةٍ وَعَشْرِينَ اوبه لسو کښې دوه
چیلۍ: اوبه پنځلسو کښې درې چیلۍ: اوبه شلو کښې څلور چیلۍ: اوبه پنځه ویشو کښې یو بنت
مخاض، تر یونیم سلو پورې قَهْكَوْنُ فِيمَا كَلَاثُ جَعَاقي نوشی به په دی کښې درې حقه

هل اللغة ① تستاف، استاف، يستاف استیناکا: د نوی سر نه شروع کول ② الفريضة: د زکوة نصاب

تفريع > استاف بعد العامة والعشرين > په تیرو کرځو کښې د شپږ شلو اوبانو پورې د زکاه بیان وو. فرمائیلې
شوی وو چه په شپږ شلو اوبانو کښې دوه حقه واجب دی. خو چه کله به شپږ شلو باندې اضافه اوشوه. او
اضافه هم د پنځو اوشوه. نوبه تیرو سوو دوه حقو سره به د یو چیلۍ اضافه بله کیرۍ. ددې عبارت نه
معلوم شو چه په شپږ شلو باندې که د یو اوبې، یا دوه یا درې یا د څلورو اوبانو اضافه اوشوه. نوبه دې
زیاتوالی کښې هیڅ زکاه نه واجبیږی. ③ که د پنځو اوبانو اضافه اوشوه. نوبه دې اضافه کښې، د
تیر شوی زکاه سره یوه چیلۍ اضافه کیرۍ. ④ او که د لسو اوبانو اضافه اوشوه. یعنی یوسل او دیرش
اوبان شونو دوه حقه او درې چیلۍ به واجب وی. ⑤ او که د شلو اضافه اوشوه. نو څلور حقه او څلور چیلۍ
به واجب وی. ⑥ او چه د پنځه ویشو اضافه اوشوه. یعنی یوسل پنځه څلویښت اوبان شو. نوبه دې
کښې دوه حقه او یو بنت مخاض واجبیږی. ⑦ بیا چه کله په دې باندې یعنی په یوسل پنځه
څلویښتو باندې د پنځو اضافه اوشوه. او ټول اوبان یونیم سل شو. نوبه دې کښې به درې حقه او یوه
چیلۍ واجب وی.

لَمْ تَتَأْتِ الْفَرِيضَةَ نَوَ ایه د سره شروع کیرۍ فَرِيضَةُ قَهْكَوْنُ فِي الْخَمْسِ شَاةً مَعَ الْحَقَّتَيْنِ نَوَ به په پنځو کښې یوه چیلۍ وقي
العشر شاتان اوبه لسو کښې دوه چیلۍ وقي خمس عشرة كَلَاثُ شِيَا اوبه پنځه ویشو کښې درې چیلۍ
وقي العشرین اَرْبَعُ شِيَا اوبه شلو کښې څلور چیلۍ وقي خمس وعشرین بَنْتُ مَخَاضٍ اوبه پنځه
ویشو کښې یو بنت مخاض وقي سِتَّةٌ وَكَلَاثَيْنِ بَنْتُ لَبُونٍ او په شپږ دیرشو کښې یو بنت لبون فَاَكَا بَلَكْتُ
مِائَةً وَشِيَا وَعَشْرِينَ نو بیا چه کله اورزی د یوسل او شپږ نوي پورې فِيمَا اَرْبَعُ جَعَاقي اِلَى مِائَتَيْنِ نَوَ وی
به په دی کښې څلور حقه تر دوه سوو پورې

تفريع > الاستيف الثاني > اود لسو اوبانو د اضافه په صورت کښې د ذرې، حقو نه علاوه دوه چیلۍ
واجب دی. اود پنځلسو د اضافه په صورت کښې به درې حقه او درې چیلۍ واجب وږ. اود شلو د
اضافه په صورت کښې درې حقه او څلور چیلۍ واجبیږی. اود پنځه ویشو د اضافه په صورت کښې
یعنی په یوسل پنځه اویا کښې به درې حقه اویو بنت مخاض واجب وی. اوبه یونیم سل باندې د شپږ
دیرشو د اضافه په صورت کښې یعنی په یوسل شپږ ایتیا کښې به درې حقه او یو بنت لبون واجب
وی. بیا چه کله یوسل شپږ نوي اوبان شی. نوبه دې کښې څلور حقه واجب دی. تر دوه سوو پورې هم دغه
څلور حقه واجب دی.

ثُمَّ تَنَافَ الْفَرِیضَةُ أَبَدًا كَمَا تَنَافَى فِي الْغَنَمِ الَّتِي بَعْدَ الْيَاكَةِ وَالْحَمِيرِ (۱) بیابیه واپس کیپی
فریضه (هم دغه شان همیشہ لکه څنگه چې واپس کولی شی په (هغه) پنخوسو کښې کوم چې د
یونیم سلونه پس دی

توضیح <الاستيفاء الثالث> بیا که په دوه سوه اوښانو باندې اضافه اوشوه نو بیا د زکاة فریضه به هم هغه
شان دوباره کولې شی لکه څنگه چې د یونیم سلونه پس په پنخوسو کښې شوې دي. یعنی دوه سوه نه
پس د هر پنخوسو حساب به کیږي. په دې طریقه چې د هر پنخودپاره یوه چیلۍ څلیر شتو پورې بیابیه
پنخوسو باندې یو بنت مخاض، اوبه شپږ دیرشو باندې بنت لیون، او په شپږ څلوېښتو باندې حقه تر
پنخوسو پورې، نو په دوه نیم سوه باندې به پنځه چیلۍ وی بیا د راروان پنخوسو دپاره هم دغه شان په
هر پنخو اوښانو باندې یوه چیلۍ، تردې پورې چې په پنځه ویشتیو باندې بنت مخاض اوبه شپږ
دیرشو باندې بنت لیون اوبه شپږ څلوېښتو باندې تر د پنخوسو پورې حقه ده. نو په درې سوه اوښانو
باندې شپږ حقی دی. غرض دا چې د هر پنخوسو حساب به هم دغه شان کیږي.

فلیه < دلیل دادې چې رسول الله ﷺ عمرو بن حزم ته کوم فرمان ورکړې دي. د هغې په آخر کښې ئې دا
لیکلی دی **رَمَاكُنَ اِثْنِ مِّنْ عِشْرِينَ فِیْهَا الْغَنَمُ لِكُلِّ عِشْرٍ ذُو شَاةٍ** (۲) یعنی چې کله اوښان د
شپږ سلونه زیات شی. نو فریضه به د سره اعاده کولې شی. او که د پنځه ویشتونه کم وی. نو په دې کښې
یوه چیلۍ ده. په هر پنځه اوښانو کښې یوه چیلۍ ده.

په مطلق اوښانو کښې د زکاة حکم

وَالْبُكْتُ وَالْعَرَابُ سَوَاءٌ بِيَحْتَىٰ أَوْ عَرَبِيٍّ دَوَّارٍ بَرَابَرٍ

توضیح < معنی البکت والعراب > بخت، د بختی جمع ده. بختی هغه دي چې د عربی او عجمی مخلوط نطفې
نه پیدا شوې وی. بخت، د بخت نصر طرف ته منسوب دي. او عراب فرس د عربی جمع ده. لکه چې عرب
فلیه < د مسئلې حاصل دادې چې اوښ د کوم قسم هم وی. کله چې دا د نصاب شمیر ته اورسی. نو په دې
کښې به زکاة واجب وی. ځکه چې په حدیث کښې د ابل لفظ راغلې دي. اودا دواړو ته شامل دي. والله
اعلم بالصواب.

(۱) **اِخْتِلَافُ الشَّافِعِيِّ فِي الْاِسْتِيفَاءِ الْاَوَّلِ وَالثَّانِي** امام شافعی رحمه الله فرماني چې که په شپږ شلو باندې یو اوښ زیات
شو. نو په دې کښې به درې بنت لیون واجب وی. او که یو سل دیرش اوښان شو. نو په دې کښې یوه حقه او دوه بنت
لیون دي. بیابیه په هر څلوېښتو او پنخوسو حساب راتاوېږي. نو په هر څلوېښتو باندې یو بنت لیون، اوبه هر پنخوسو
باندې به یوه حقه واجب وی. ددې اصولو لاندې امام شافعی رحمه الله فرماني چې په شپږ شلو باندې که د یو اوښ
اضافه اوشوه. نو په دې کښې به درې بنت لیون وی. ځکه چې دا د څلوېښتو درې چنده دي. او که اوښان یو سل او
دیرش وی. نو په دې کښې به یوه حقه او دوه بنت لیون وی. ځکه چې یو سل دیرش، دوه څلوېښت، او پنخوس
دي. (۱۳۰ = ۴۰ + ۴۰ + ۵۰) او که یو سل څلوېښت وی. نو په دې کښې دوه حقه او یو بنت لیون دي. ځکه چې یو سل
څلوېښت، دوه پنخوس، او څلوېښت دي. (۱۴۰ = ۵۰ + ۵۰ + ۴۰) وعلی هذا القیاس

(۲) من حدیث عمر بن حزمه أخرجه أبو داود فی مراسله وإسحاق بن راهویه فی مسنده والطحاوی فی مشکله کلا فی نصب الرأية
- ۳۵۰/۲

د غواگانو د زکاة حکم

بَابُ صَدَقَةِ الْبَقَرِ

دا فصل د غواگانو د زکاة په بیان کښې دی

لَيْسَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثِينَ مِنْ الْبَقَرِ صَدَقَةٌ نَشْتَهَ بِهٖ كَمُو د دیرشو غواگانو کښې زکاة فَإِذَا كَانَتْ ثَلَاثِينَ سَاهِمَةً نَوَكَلَهُ جِی شې دیرش غواگانې، خریدونکې وَحَالَ عَلَيْهَا الْخَوَلُ او تیر شې په دې باندې کال فَيُفِيهَا تَبِيعَةً أَوْ تَبِيعَةً نَوَاجِبَ دې په دې کښې یو تبیع یا تبیعہ وَفِي أَرْبَعِينَ مِئَةٍ أَوْ مِئَةً أَوْ بِهٖ خَلُوبِشْتُو (غواگانو) کښې یو مسن یا مسنه (واجب) ده

هله اللغة > البقره، د بقره مشتق دې. ددې معنی ده شلول، او د جنس بقر نوم بقر خکه کیږدې شو. چه دا زمکه شلوی. په البقره کښې ٣٠ دوحده دپاره ده. د ثانیث دپاره نه ده. نو البقره په نر او ماده دواړو باندې واقع کیږی. ٣٠ تبیع د غوې یوکلن نریج، او تبیعہ یوکلن ماده بج، دې ته تبیع یا تبیعہ خکه وانی. چه دا دخپل مور تابع وی. هم دې پس شاته شاته گرځی. او مسن نر دوه کلن بج، او مسنه ماده دوه کلن بج، د بقر په زکاة کښې په مذکراو مؤنث کښې اختیار ورکړې شوې دې. خکه چه په بقر کښې مؤنث غوره نه شمارلې کیږی.

تخریج > الربط بمابقه > علامه قدوری رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ دغواگانو زکاة دچیلو په زکاة خکه مقدم کړې دې. چه غواگانې دخپل غټ والی او قیمت اعتبار سره د اوښ مناسب دی. نو د اوښ د زکاة حکم بیانولونه پس د غواگانو د زکاة حکم ذکر کړې شو

نصاب البقر > بهر حال د غواگانو نصاب زکاة دیرش دې. یعنی په دیرشو غواگانو کښې یو تبیع یا تبیعہ واجب ده. او په خلوبشټو کښې یو مسن یا یو مسنه واجبېږی.

دلیل > دلیل دحضرت مسروق رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ حدیث دې. (من معاذین جبل ان النبی ﷺ لما وجهه الى اليمن امره ان يأخذ من كل ثلثين بقراً تبیعاً، او تبیعہ ومن كل اربعين مئناً او مسنة) (١) مسروق رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ وانی. چه نبی کریم ﷺ کله حضرت معاذین جبل رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ د یمن حاکم جوړ کړو. او اوښ لیکلو. نو دوی ته نې حکم ورکړو. چه د دیرشو غواگانو نه یو تبیع یا تبیعہ اخله. او د هرخلوبشټ غواگانو نه یو مسن یا مسنه اخله. (شرح نقایه)

التبیهان > ١) داخیال ساتل پکاردی. چه د بقر لفظ څنگه غوا، غوانی ته وئیلې کیږی. دغه شان میځو او سندا ته هم وئیلې شی. ٢) داهم خیال ساتل پکاردی. چه د بقر په اقسامو کښې د زکاة د وجوب دپاره شرط دا دې. چه دا د پیو او د نسل زیاتوالی دپاره وی. گنی که دا ایوی وغیره چلولو یا په ریمه وغیره بار او بوج دپاره وی. نویه دې کښې زکاة نشته.

٣) اوکه د تجارت دپاره وی. نو په دې کښې به، زکاة التجارة، واجب وی. زکاة السوانم، به واجب نه وی.

(١) حدیث معاذ رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ أخرجه أبو داود في الزکاة باب ٥ رقم ١٥٧٧ والترمذی في الزکاة باب ٥ رقم ٢٢٣ والنسائی في الزکاة باب ٨ رقم ٢٢٩٨ وابن ماجه في الزکاة باب ١٢ رقم ١٨٠٣ والدارمی في الزکاة باب ٥ ومالك في الزکاة باب ٣٤ واحمد في المسند (٢٣٠/٥) وابن حبان في صحيحه مسنداً في النوع الحادی والعشرين من القسم الأول والحاكم في المستدرک (٣٩٨/١)۔

په غواگانو کېنې د څلوېښتونه تر شپېتو پورې غږو

فَإِذَا زَادَتْ عَلَى أَرْبَعِينَ بِيَاضٍ كُلِّ زِيَاةٍ شَىْءٌ مِنْ خُلُوبِ غَوَاكِنُ وَبَانْدَى وَجَبَ فِي الزِّيَادَةِ بِقَدْرِ ذَلِكَ لَمْ يَتَّخِذْ نَوَاجِبَ بِهِ وَبَىْ بِهَ زِيَاةٍ كُنْهِي بِهَ اِنْدَاږه ددې (زياتوالې) تر شپېتو پورې عِنْدَ اَبِي حَنِيفَةَ كُنْهِي بِهَ نيز د امام ابو حنيفه رحمه الله قَالَى الْوَاجِدَ رُبَّمَا عَشْرُ مِائَةٍ نَوْبَةٍ يَوْزِيَاةٍ كُنْهِي خُلُوبِ غَوَاكِنُ دهمسنه دوه وقي الاثْنَيْنِ نِصْفَ عَشْرٍ مِائَةٍ اوبه دوه زياتي كُنْهِي شلمه دهمسنه ده، وَفِي الثَّلَاثِ ثَلَاثَةُ اَرْبَاعٍ عَشْرٍ مِائَةٍ اوبه دريو (زياتي) كُنْهِي دري څلوېښتو حصه ده دهمسنه

تصريح «الروايات الثلاثة من ابي حنيفة رحمه الله في زكاة الزائد على الاربعين» په تيره شوې مسئله كُنْهِي ونيلې شوى دى. چه په ديرشو غواگانو كُنْهِي به يو تبيعه واجب وي. اوبه څلوېښتو كُنْهِي يوه مسنه واجب وي. خو كه په څلوېښتو غواگانو باندې زيات شى. نو په دې كُنْهِي د امام ابو حنيفه رحمه الله نه درې روايتونه دي. **الرواية الاولى** «روميې روايت چه د، ميسوط، نه نقل دې. دا دې. چه د څلوېښتونه زيات تر شپېتو پورې به د حساب په اندازه زكاة واجب وي. نو كه په څلوېښتو باندې يوه غوازياتي شوه. نو په دې كُنْهِي به يوه مسنه واجب وي. اوبه يوزياتي كُنْهِي به دهمسنه څلوېښتمه حصه واجب وي. او چه دوه زياتي شى. نو د يومسن يا مسنه شلمه حصه به واجب وي. او چه په څلوېښتو درې زياتي شى. نو د يومسن اوهمسنه درې څلوېښتمې حصې واجب وي. على هذا القياس

الحلي دليل ددې روايت دادې. چه د ديرش او څلوېښتو په مينځ كُنْهِي غږو كُنْهِي زكاة نه واجبيدل، خلاف قياس د نص نه ثابت دى. اولدته يعنى د څلوېښتونه زيات په غږو كُنْهِي هيڅ نص نشته. نو د ديرشونه په زياتي كُنْهِي غږو يعنى زكاة نه واجبيدل په رائي اوقياس سره نه ثابتيږي. ځكه چه مال د وجوب زكاة سبب دې. اوبه اندازه سره نصاب مقررول جائز نه دى. دغه شان په رائي سره مال د وجوب نه خالى كول، ددې د سبب متحقق كولو نه پس جائز نه دى. نو كله چه د څلوېښتونه زياتي غواگانې وي. نو په دې زياتي كُنْهې صرف په خپلې رائي سره غږو ثابتول، يعنى زكاة نه واجبول جائز نه دى.

الرواية الثانية «دويم روايت حسن بن زياد عن ابي حنيفة رحمه الله دې. ددې روايت حاصل دا دې. چه د څلوېښتونه په زياتي كُنْهې هيڅ څيز واجب نه دې. البته زياتي كه پنځوسونه اورسى. يعنى كه په څلوېښتو غواگانو باندې د لسو اضافو اوشى. نو پنځوس شوې. نو په دې كُنْهې يومسنة اود يو مسنه څلورمه حصه واجب ده. يا يوه مسنه اود يو تبيعه دريمه واجب ده. خلاصه دا چه. د څلوېښتو او پنځوسو په مينځ كُنْهې غږو ده. خو په څلوېښتو كُنْهې زكاة غږو دې.

الحلي ددې روايت دليل دا دې. چه د غواگانو د نصاب بنياد په دې دې. چه په هر دوه، لسو كُنْهې غږو ده. اوبه هر لسو باندې واجب دى. نو اوقاص (غږو) غواگانې يعنى د دوه، لسو په مينځ كُنْهې په نهو غواگانو كُنْهې غږو ده. په دې كُنْهې به هيڅ زكاة واجب نه وي. لكه څنگه چه د څلوېښتونه مخكښې اود شپيتونه پس يعنى په ديرشو غواگانو كُنْهې يوه تبيعه ده. خود ديرشونه پس ۳۹ پورې هيڅ زكاة نشته. اوبه شپيتو كُنْهې دوه تبيعه دى. خود د شپيتونه پس تر يوكم اوبه پورې هيڅ زكاة نشته. نو دغه شان د څلوېښتو او پنځوسو په مينځ كُنْهې په نهو غواگانو كُنْهې به هيڅ زكاة نه وي. او چه كله پنځوس شى. نو په دې زياتي لسو كُنْهې به زكاة واجب وي. يعنى د مسنه څلورمه يا د تبيعه دريمه به واجب وي.

أَكَلُ أَبِي يُوسُفَ وَتَحَمُّنٌ لَا شَيْءَ فِي الزَّكَاةِ حَتَّى تَكْفُرَ بِتَيْنِ (١) أَوْ وَاوِي. إمام أبو يوسف ومحمد رحمهما الله في
 هيخ خبز نه دی (واجب به زیاتی کنبی. تردی چی اوری شیپتو ته، نهگون فیها تیبهان او
 تیبهان نو په دې کنبی به دوه بیع یا دوه تیبهان وی

تذکره (٢) الروایة الثالثة وهو مذهب الأئمة رحمهم الله دریم روایت دا دې. چه د خلونښتونه په زیاتی کنبی ترشیپتو
 پورې هیخ زکاه واجب نه دې. هم ددې قائل صاحبین رحمهم الله دی. اوهم دا قول دامام مالک، امام
 شافعی، اود امام احمد رحمهم الله دې.

لهله که ددې دریم روایت دلیل دادې. چه نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت معاذ رضی الله عنه ته ارشاد فرمانيږي دې. «تأخذ من
 أوقاص البقر شيئاً» (٣) اوغالمانو د، اوقاص، تفسیر د خلونښتو او شیپتو په مینځ کنبی کړې دې. یعنی د
 خلونښتو او شیپتو په مینځ کنبی د غواگانو زکاه مه اخلی. ځکه چه دا عفوه دې. اوقاص د وقص جمع
 ده. دوه فرض مینځ ته وائی.

جواب بهي حنیفة رحمهم الله که زمونږ د طرفه ددې استدلال داجواب ورکړي شوې دې. چه بعضو حضراتو د
 اوقاص نه مراد ډیر واړه بچی اخستی دی. یعنی کوم بچی چه دپوره کال نه وی. د هغې زکاه مه اخلی.
 ددې تاویل نه پس دا روایت د صاحبینو رحمهم الله مستدل نه جوړیږي.

فِي سَبْعِينَ مِئَةً وَتَيْبَةً أَوْ بِهَيَاكِلَيْهِ يَوْمَسَنَهُ أَوْ بِتَيْبَةٍ دَهْ وَفِي كَمَائِينَ مِئَتَيْنِ أَوْ بِهَيَاكِلَيْهِ أَوْ بِهَيَاكِلَيْهِ
 دوه مسنه دی وَفِي تَيْبَةٍ ثَلَاثَةِ أَوْبَعَةٍ أَوْ بِهَيَاكِلَيْهِ دې تسوکنې درې تیبچه دی وَفِي مِائَةِ تَيْبَةٍ
 وَتَيْبَةٍ أَوْ بِهَيَاكِلَيْهِ دوه تیبچه او یو مسنه دی وَعَلَى هَذَا يَكْفُرُ الْفَرَسُ فِي كُلِّ عَشْرِينَ تَيْبَةً إِلَى
 مِئَةٍ أَوْ بِهَيَاكِلَيْهِ دې به (حساب) قیاس کولی شی. نو متغیر کیږي به فرض زکاه په لسوکنې. د تیبچه نه
 مسنه په طرف.

تذکره (٤) انتصاب بعد الستين «ماتن رحمهم الله وائی. چه په شیپتو غواگانو کنبی دوه تیبچه دی. او په غواگانو
 کنبی یو مسنه او یوه تیبچه ده. یعنی د خلونښتو مسنه، اود دیر شو تیبچه، اوهم ددې نه دوه مسنه
 دی. یعنی په حساب په هرخلونښتو کنبی یوه مسنه، او په نوی لس کم سلو کنبی درې تیبچه دی. او په
 سلو کنبی دوه تیبچه او یوه مسنه دی. په دې قیاس به حساب کولی شی. نو فرض زکاه به متغیر کیږي. د
 هرلسو تیبچه نه د مسنه په طرف، اود مسنه نه د تیبچه په طرف، مثلاً په سلوکنې دوه تیبچه، او یوه
 مسنه دی. او په یوسل لسوکنې دوه مسنه او یوه تیبچه دی. په شپږ سلوکنې درې مسنه دی. او په یوسل
 دیر شوکنې درې تیبچه او یوه مسنه دی. علی هذا القیاس

لهله که دلیل د رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمان نقل کل لثلاثين من البقر تيبهم او تيبعة كل اربعين مسن او مسنة (٥)

(١) القول الرابع هو هذا قول الصاحبين رحمهم الله كلا في رد المحتار (٢٠١٢) والبحر الرائق (٢١٥١٢) والتاتارخاني (٢٢٢٠١٢) وجمع
 الأثر (١٩٩١١) نفلاً عن القول الرابع (١٦٦١١) -

(٢) من رواية ابن عباس رضي الله عنه أخرجه الدارقطني في سننه (٩٩/٢) والبيهقي في السنن الكبرى (١٦٦/٤) رقم (٧٢٩٣) -

(٣) من حديث عبد الله رضي الله عنه أخرجه الترمذي في الزكاة باب ٥ رقم ٦٢٢ وابن ماجه في الزكاة باب ١٢ رقم ١٨٠٤ -

وَالْمُحَرَّمَاتُ وَالْبَقَرُ سَوَاءٌ وَمِخْيُ اوغواگانی برابری

توضیح: پنجاه حکم البقر والجاموس مانن **مُحَرَّمَاتُ** فرمانی چه د میخه او غواحکم په زکاة کنسې برابر دې. تردې چه په دیرشو میخوکنسې یوکلن بچې واجب دې. او په خلوینتو میخوکنسې دوه کلن بچې واجب دې.

دلله: دلیل دا دې. چه د بقر لفظ غوړی او میخه دواړو ته شامل دې. او غوړی اوسندا هم په دې جنس کنسې داخل دی. علامه مرغینانی **مُحَرَّمَاتُ** فرمانیلی دی. چه د بقر لفظ دې دواړو ته څکه شامل دې. چه میخه هم یو قسم غوړی ده.

د چیلو د زکاة بیان

بَابُ صَدَقَةِ الْغَنَمِ

دا باب د گډو د زکاة په بیان کنسې

لَيْسَ فِي أَقْلٍ مِنْ أَرْبَعِينَ شَاةً صَدَقَةٌ نَشْتَه په کم د خلوینتو خریدونکو چیلو کنسې زکاة، فَإِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ سَائِمَةً بِيَاچې کله خلوینت خریدون کنسې (چیلی) شی وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ او تیرشی په دی باندی کال فِیهَا شَاةٌ إِلَى مِائَةٍ وَعِشْرِينَ نو په دی کنسې یوه چیلی: ده. تر شپږ شلو پوری فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً بِيَاچې کله (په شپږ شلو زیاتی شی یوه (چیلی). فِیهَا شَاتَانِ إِلَى مِائَتَيْنِ نو وی به په دی کنسې دوه چیلی: تردوه سوه پوری فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً بِيَاچې کله زیاتی شی یوه فِیهَا ثَلَاثٌ شِیْءٌ نو په دی کنسې دری چیلی: دی فَإِذَا بَلَغَتْ أَرْبَعًا نَوَکله چې اوریسی خلورسوه ته فِیهَا أَرْبَعٌ شَاةٌ نو په دی کنسې خلورچیلی دی تُرْفَى كُلِّ مِائَةٍ شَاتِيَا په هر سلو چیلو کنسې یوه چیلی: ده

هل اللغة: ① غنم نوم څکه ایخوډې شوې دې. چه هیڅ آله د دفاع نشته. څکه دا د هر طالب دپاره غنیمت دې. اود غنم لفظ اسم جنس دې. چه نر او ماده تولوته ونیلی شی

توضیح: **الربط بما قبلها**: د چیلو زکاة نې د اسونو په زکاة مقدم بیان کړې دې. یاخو څکه چه ددوی د کثرت په وجه ددې د بیان ضرورت زیات دې. او یاخو څکه چه د گډو چیلو زکاة متفق علیه دې. اود اسونو زکاة مختلف فیه دې. او مناسب هم داوی. چه متفق علیه خیز مخکنسې بیان کړې شی. **فصل الغنم**: فرمانی. چه د چیلو نصاب خلوینت چیلی دی. د خلوینتونه په کموکنسې هیڅ زکاة نشته. البته خلوینتو چیلو کنسې یوه چیلی واجب ده. په دې شرط چه دا سائمه وی. او په دې کال هم تیر شوی وی. نو د شپږ شلو پورې به هم دغه یوه چیلی واجب وی. خو چه کله په شپږ شلو باندې یوه هم زیاتی شوه. یعنی یوسل یوشت چیلی شی. نو په دې کنسې به دوه چیلی واجب وی. تردوه سوه پورې به هم دغه دوه چیلی واجب وی. بیا چه کله په دوه سوه باندې یوه چیلی زیاتی شوه. یعنی یو دپاسه دوه سوه شی. نو په دې کنسې به درې چیلی واجب وی. بیا چه کله خلورسوه شی. نو په دې کنسې به خلورچیلی واجب وی. بیا په هر سلو باندې یوه چیلی زیاتیږی. تردې چه په پنځه سوه باندې پنځه او په شپږ سوه باندې شپږ چیلی واجب دی. علی هذا القیاس.

دلله: ② دلیل دا دې. چه دچیلی د زکاة په سلسله کنسې کوم تفصیل ذکر شوي دې. هم دا تفصیل د

رسول اکرم ﷺ فرمان زکاة کنبی وارد شوې دي. اوهم دغه شان دحضرت ابوبکر او حضرت عمر په ارشادونو کنبی هم بیان کړې شوی دی. ⑦ دخليفه اول حضرت ابوبکر کوم فرمان چه دحضرت انس په نوم تلوو. د هغې الفاظ ليکلي شى. «على صدقة الغنم اذا كانت اربعين على مشرين وما اشاء، فاذا اذات على مشرين وما االى ما يكون على ثلاث ما االىها ثلاث شياه، فاذا اذات على ثلاث ما االى كل ما اشاء، فاذا كانت سائمة الرجل ناصية، من اربعين شاة واحدة، فليس فيها صدقة الا ان يشاء ربه» (ترجمه واضح ده). ⑧ دويم دليل دا دي. چه د چيلی: د زکاة کوم تفصيل بيان کړې شوې دي. هم په دې اجماع منعقد شويده. اوهم دا د سلف او خلف فقهاؤ او دآئمه اربعه مذهب دي.

د هغو اوچيلو د حکم يووالی

وَالْفَنَانُ وَالْمَرْسُومَا وَكُلُّى اوچيلی: برابر دی

هل اللغة < ① ضل: گډه، گډ، ⑦ المعزجیلې (نر، خیرلې) چیلې:

تخريج < وجوب الزكاة في جميع انواع الشياه > گډه، گډ، چیلې نر ماده د زکاة د نصاب پوره کيدو کنبی ټول برابر دی. يعنی گډه، گډ، اوچيلی: که مخلوط دی. اود نصاب مقدار ته رسيدلې وى. نوپه دې کنبی زکاة واجب دي. ځکه چه لفظ دغنم گډه، گډ، اوچيلی: ټولوته شامل دي. لکه اسم جنس چه خپلو انواعو ته شامل دي. اونص په لفظ د غنم وارد شوې دي. ځکه د زکاة په نصاب کنبی به د ټولو اعتبار کيږي. او د نص نه مراد درسول الله ﷺ فرمان يی اربعين من الغنم شاة دي.

فلهله < ځکه چې لفظ دغنم شامل دی هريو (ددی دواړو) ته اونص وارد شوی دی په دې باندی

په اسونو کنبی د زکاة فرهيټ

بَابُ زَكَاةِ الْغَنِيِّ

دا باب د اسونو د زکاة په بيان کنبی دی

اِذَا كَانَتْ الْغَنِيُّ سَابِقَةً دُكُورًا اَوْ اُنَاثًا كَلَهُ جِى وى اسونه خريدون کنبی. نر او ماده وَحَالَ عَلَيْهِ الْغَنِيُّ اوپه دې باندې كال تير شوى وى فَصَاحِبُهَا بِالْغِنَاءِ نُو مالک د دى ته اختيار دى اِنْ شَاءَ اَعْطَى مِنْ كُلِّ قَرْبَى دِينَارًا که غواړی. نو وردی کړی. د هر اس نه يو دينار وَاِنْ شَاءَ قَوَّمَهَا اوکه غواړی. نو قيمت دى اولگوى د دى فَأَعْطَى عَنْ كُلِّ مِائَتٍ وَرَهْمَ عَشْرَةٍ دراهم او وردی کړی د هرده سوه درهمونه پنځه درهمه وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ، يُوْثِقُ اودا (حکم) دابو حنيفه يُوْثِقُ په نيزدى. وَلَيْسَ فِي دُكُورِهَا زَكَاةٌ مُنْفَرِدَةً عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ، يُوْثِقُ اور صرف نر اسونو باندې زکوة نشته په نزد دامام ابو حنيفه يُوْثِقُ

هل اللغة < ① ذكور: نر، ⑦ اناث: بنځه ⑧ غني: اس

تخريج < تقسيم الفرس الي حالتين > شيخ الادب په شرح نفايه (جلد اول صفحه ۱۵۰ حاشيه ۵) باندې

لیکی چه اس د دوه حالونه خالی نه دي. ① علوفه چه په کور کښې ترلې وي او خوراک ورکولې شي په وي ② او يابه سائمه وي.

تقسيم العلوة الي حالتين که علوفه وي نو دا هم د دوه حالونه خالی نه ده. ① يا خوږه دي ته د سوارلې يا بار اورلو يا د جهاد فی سبيل الله دپاره ونډه ورکولې شي. ② يا به د تجارت دپاره ونډه ورکولې شي که اول دي نو په دې کښې په اتفاق سره زکاة نشته ځکه چه د زکاة مال هغه دي چه نامې وي اود حاجت نه زيات وي او که ثاني دي نو په دې کښې په اتفاق زکاة واجب دي ځکه چه په دې صورت کښې دا مال نامې دي اود حاجت نه زيات دي ځکه چه دا د تجارت دپاره مقرر کول د نما او حاجت نه د زياتی کيدو دليل دي.

تقسيم السائمة الي حالتين او که سائمه وي نو دا هم ددوه حالونه خالی نه دي. ① يا خوږه دا د سوارلې يا بار دپاره يا د جهاد او غزوه دپاره په مباح ځنگلونو کښې څرولې شي. ② او يابه د تجارت دپاره څرولې شي په اول صورت کښې به په اتفاق زکاة واجب نه وي او په دويم صورت کښې په اتفاق زکاة واجب دي.

تقسيم ما يتولد الي حالتين او که دا د پيو اود نسل زياتوالی دپاره څرولې شي نو ددې هم دوه صورته دي. ① يا خوږه تر او ماده دواړو گډ وي. ② يا به گډ وي.

حكم الصورة الأولى که اولنې صورت دي نو په دې کښې د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه په نيز زکاة واجب دي اومالك ته به اختيار وي چه د هر اس نه يو دينار ورکړي يا ددې قيمت اولگوي. او د هر دوه سوه درهمو نه پنځه درهمه ورکړي.

حكم الصورة الثانية او که ثاني صورت دي نو ددې هم دوه صورته دي. ① يا خوږه صرف ماده وي. ② يابه تر وي په دې دواړو صورتونو کښې د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه دوه دوه روايتونه نقل دي يو د وجوب او دويم د عدم وجوب په خالص ماده کښې راجح روايت دوجوب دي ځکه چه دبل نه تر اس غوښتلو سره تناسل او افزائش نسل ممکن دي او په خالص تر کښې د عدم وجوب روايت راجح دي ځکه چه دابوحنيفه رحمته الله عليه په نيز ددې غوښنه نشي څرولې. اونه ددې نه تناسل ممکن دي په دې وجه راجح د زکاة عدم وجوب دي.

شرط وجوب الزكاة في الغنل عند أبي حنيفة د صاحب هدايه رحمته الله عليه د بيان مطابق حاصل د مسئله دا دي چه د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه په نيز په اسونو کښې زکاة واجب دي په دې شرط چه ① سائمه وي. ② او تر ماده گډ وي. خالص تر يا خالص ماده نه وي. البته د مال مالك ته په زکاة ادا کولو کښې اختيار دي چه د هر اس نه يو دينار ورکړي يا ددې قيمت اولگوي او په هر دوه سوه درهمو کښې پنځه درهمه ورکړي.

الأقوال في نصاب الغنل پاتې شوه داخبره چه د امام صاحب په نيز د اسونو نصاب څه دي. ① نوصحيح خبره داده چه په اسونو کښې هيڅ نصاب معتبر نه دي که يواځس هم وي نو په دې کښې زکاة واجب دي. ② بعضو ويلي دي چه درې اسونه د زکاة نصاب دي. ③ بعضو پنځوته نصاب ويلي دي. ④ او بعض وائي چه د نصاب دپاره دوه تران کيدل اود دوه ماده کيدل ضروري دي.

دليله د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه دليل ① د دارقطني داروايت دي. ② کي سائمة دينار او سائمة درهم يعنی په هر سائمه اس کښې يو دينار دي يا لس درهمه دي.

وَكُلَّ ابْنِ ابْنِ مُحَمَّدٍ وَأَزْكَاءَهُ فِي الْغَيْلِ (١) اوصاحبين عليهما السلام فرمائی: هیچ زکاة نشسته به اسونو کنبی.

تفصیح - عدم وجوب الزکاة فی الغیل مطلقاً عند الصاحبین عليهما السلام - صاحبین عليهما السلام فرمائی: چه به اسونو کنبی زکاة واجب نه دی. که دا دهر قسم وی. که علفه وی اوکه سانمه وی. مخلوط وی. اوکه غیر مخلوط وی. که دجهاد دپاره وی. اوکه د تجارت دپاره وی. د افزائش نسل دپاره وی. اوکه د سوارلی یا د بار وغیره دپاره وی. هم دا قول د امام شافعی امام مالک اود امام احمد رضی الله عنہم دی.

فیهما - دصاحبینو عليهما السلام دلیل د ابوهریره رضی الله عنہ حدیث دی. **قال** قال رسول الله ﷺ ليس على المسلم في حمله ولا في فرسه صدقة (٢) ابوهریره رضی الله عنہ وائی: چه رسول اکرم ﷺ فرمائی: چه به مسلمان دده په غلام او اس کنبی زکاة نشسته.

العباب منه - په دې روایت کنبی فرس غازی مراد دی. یعنی په غازی مسلمان باندې دده په اس کنبی زکاة نشسته. دا تاویل د زید ابن ثابت رضی الله عنہ نه نقل دی. دصاحب عنایه د بیان مطابق د مروان په زمانه کنبی واقعہ راپیښه شوه. چه په اس کنبی زکاة واجب دی. اوکه نه. دصاحبو رضی الله عنہم نه په دې باره کنبی مشوره او شوه. حضرت ابوهریره رضی الله عنہ لیس علی الرجل فی حمله ولا فی فرسه صدقة روایت بیان کړو. نو مروان زید بن ثابت رضی الله عنہ ته مخاطب شو. او وینې ونیل. **ما تقول يا ابا سعيد** ابوسعید رضی الله عنہ ته څه وائی. ابوهریره رضی الله عنہ اوونیل. چه حیرانتیا ده په مروان، چه زه د رسول کریم ﷺ حدیث بیانوم. اودې وائی. **ما تقول يا ابا سعيد** زید ابن ثابت رضی الله عنہ چه دا واوژیدل نی وی ونیل. چه رسول الله ﷺ رښتیا فرمائی دی. خوددې نه مراد فرس غازی دی. اوکوم اس چه د نسل دپاره خړولې شی. په دې کنبی زکاة نشته. ابوهریره رضی الله عنہ اوونیل. خو مره، و غیر مانیل عليه السلام کل فرس دینار او شپږ درې هم.

دلیل وجوب الدینار او عشرة درهم فی فرس - صاحب ددهایه رضی الله عنہ فرمائی: چه دینار او په قیمت لگولو د هر دوه سوه درهمونه په پنځو درهمو ورکولو کنبی اختیار ورکول. د حضرت عمر رضی الله عنہ نه منقول دی. نقل دی. **جدفان کتب الی ابن عبیدة فی صدقة الغیل غیر اربابها أن أدوی من کل فرس دیناراً إلا تقومها وخذ من کل ملئن درهم عسة درې هم** (٣) یعنی حضرت عمر رضی الله عنہ ابوعبیده بن الجراح رضی الله عنہ ته د اسونو د زکاة په باره کنبی اولیکل. اود اسونو مالکانو ته نې اختیار ورکړو. چه دوی د هر اس نه یو دینار ادا کړی. گنی حاصلونکی دې ددې قیمت اولگړی. اود هر دوه سوه درهمونه دې پنځه درهم واخلی.

عدم وجوب الزکاة فی الغیل المنفردة - مسئله داده. چه په خانله نراسونو کنبی زکاة واجب نه دی.

(١) القول الرابع هو هذا قول الصاحبين عليهما السلام كذا في الحاشية (١٩٨/٣) والخلاصة (٢٣٩/١) والحدبة (١٧٨/١) واللفظ الاسلامي وادله (٨٤٧/٢) نقلاً عن القول الرابع (١٦٨/١) -

(٢) من حديث أبي هريرة أخرجه البخاري في الزكاة باب ٤٥ ومسلم في الزكاة باب ٩ وأبو داود في الزكاة باب ١١ رقم ١٥٩٥ والترمذي في الزكاة باب ٨ والسناني في الزكاة باب ١٦ رقم ٢٣١٢ وابن ماجه في الزكاة باب ١٥ رقم ١٨١٢ والدارمي في الزكاة باب ١٠ ومالك في الزكاة رقم ٣٧ وأحمد في المسند (٢٤٢/٢) -

(٣) غريب الزبلي رحمته الله ثم ذكر أبو عمر أنه أخذ في الفرس في رواية عشرة دري هم وفي الأخرى ذكر أخنوخ البزار في فرس وليس فيها ذكر الحارث بن درهم والبزار. نصب الرأية (٣٦٦/٢) -

دليلة > دليل دا دې. چه په سوانو کښې زکاة واجب وی. د نسل د زیاتوالی په وجه. اوتسل صرف د اسونو نه ممکن نه دې. اویه دې وجه صرف په اسونو کښې زکاة واجب نه دې. چه ترکومه پورې دې سره اسپې هم نه وی.

الإعتراض > دلته کښې یواعتراض کیږی. هغه داچه په خاتله تر اویان، تر غوايان، اویه ترانو گډو کښې هم تناسل ممکن نه دې. خوددې باوجود هم په دې کښې زکاة واجب دې؟

الجواب > جواب دا دې. چه د زکاة دوجوب دپاره نماء شرط ده. اویه اسونو کښې نمو په نسل سره کیږی. اویه خاتله تر اسونو کښې تناسل نه کیږی. چه ترکومه دې سره اسپې نه وی. نویه خاتله تر اسونو کښې نمانشته. اوجه نمانشته. نویه دې کښې زکاة هم واجب نه دی.

اویه اویانو، غواگانو، او گډو کښې چه څنگه په تناسل سره نماء کیږی. دغه شان ددې په غوښه اوددې په ایختو کښې هم نما کیږی. نو داویانو، غواگانو، او گډو په ترانو کښې اگرچه په تناسل سره نماء ممکن نه ده. خو په غوښه او ایختو سره نماء ممکن ده. ځکه ددې په خاتله ترانو کښې هم زکاة واجب دې. **الرَّوَابِعُ عَنْ ابِي حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي وَجوبِ الزَّكَاةِ فِي الْأَنْثَاءِ الْمَغْفُورَةِ** > دغه شان په ماده اسپو کښې هم دامام ابوحنيفه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه دوه روایت دې. یو دوجوب او دویم د عدم وجوب دې.

دليلة > د رومی روایت دلیل دا دې. چه په خاتله اسپو کښې هم د توالد او تناسل په ذریعه نماء نه کیږی. ځکه په دې کښې به زکاة هم واجب نه وی. اود دویم روایت دلیل دا دې. چه که دچا په ملک کښې که صرف اسپوی. نو ددې نه توالد اوتسل ممکن دې. په دې طریقه چه د جفتی (د مال کولی) دپاره دچا اس مستعار (په کرایه) واخستل شي. اوجه تناسل ممکن دې. نویه دې کښې نماء هم موجود شوه. او کله چه صرف په اسپو کښې ناموجود شوه. نویه دې کښې به زکاة هم واجب وی. په خاتله اسونو کښې د وجوب زکاة روایت راجع دې.

رواية الوجوب في الزكوة مفرودة عن أبي حنيفة > حضرت ابوحنيفه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه یو روایت دا دې. چه په خاتله نرو اسونو کښې هم زکاة واجب دې.

دليلة > ددې روایت دلیل دا دې. چه سائمه اس دسوانو دتولوقسمونونظیر دې. نو څنگه چه دنورو سوانو په ترانو کښې د سوم ربه څنگل کښې دخریدوپه وجه زکاة واجب وی. دغه شان په نرو اسونو کښې هم د خریدوپه وجه زکاة واجب وی.

حاصل الكلام > فی الذکور المغفورة > حاصل دا دې. چه دامام ابوحنيفه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه په تراسونویه زکاة کښې دوه روایت دې. یو دوجوب اودویم عدم وجوب دې. خودعدم وجوب روایت راجع دې.

وَلَا شَيْءَ فِي الْبُحَايِلِ وَالْخِيَرِ أَوْ خَرَوِ او قچرو کښې هیڅ نشته.

توضیح > عدم وجوب الزکاة في البهائم والمغفورة > په خرو او قچرو کښې زکاة نشته.

دليلة > دلیل د رسول ﷺ فرمان (لم یزل علی بها شیء) > دې. په مایه خرو او قچرو کښې د زکاة په باره کښې هیڅ څیز نازل شوې نه دې. او مقادیر د زکاة سماعی دی. قیاسی او عقلی نه دې. نو کله چه نبی

١ (قال الزیلي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ الحديث في الصحيحين وليس فيه البهائم ثم ذكره برواية أبي هريرة ع أخرجه البخاري في بدءه الحلق باب باب قبل فضائل الصحابة ع ومسلم في الزكاة (نصب الرأية ٣٦٧/٢) .

کړېم نه په دې باره کښې هيڅ سماع اوشوه. نو په دې کښې به زکاة واجب نه وي.

إِلَّا أَنْ تَكُونَ لِلتَّجَارَةِ خَرِبَةً هَفْهَفَةً وَخْتِ جِي وَى دَارِ قَجَرِي اَوْ خَرِبَةً تَجَارَتِ دپاره

تفريع: < وجوب الزكاة اذا كانت للتجارة > خوکه خړه اوقچري د تجارت دپاره وي. نو په دې کښې به تجارتی زکاة واجب وي.

فيله: < خکه چه په دې صورت کښې به زکاة د ماليت سره متعلق وي. لکه د نورو مالونو په تجارت کښې چه زکاة د ماليت سره متعلق وي.

د مختلفو خاورو په بچوکښې د زكاة ههم

وَأَيُّ فِي الْفُضْلَانِ وَالْمَجَاجِيلِ زَكَاةً اُونشته د اوبنانو په بچوکښې. د غواگانو (اومينو) په بچوکښې، اوبه بچو د چيلو کښې زکاة. عِنْدَ أَيْ حَنِيْفَةٍ وَهَمْدٍ إِلَّا أَنْ تَكُونَ مَعَ كِبَارِيَةٍ نيز د امام ابوحنيفه رحمه الله اود امام محمد رحمه الله. خودا چې وي ددی (بچی) سره لوی (خاروی).

تفريع: < الرواية الجديدة عن أبي حنيفة في وجوب الزكاة > صاحب د کتاب وائی. چه امام ابوحنيفه رحمه الله او امام محمد رحمه الله په نيزد اوبنانو، غواگانو، اود چيلو د يو کال نه په کمو بچوکښې زکاة واجب نه دي. مراد دادې. که صرف بچی وي. نو په دې کښې زکاة نشته. خوکه ددې بچوسره لوی هم وي. يعنی د يو کال يا د زيات. نو په دې کښې به زکاة واجب وي. صاحب ده هدايه رحمه الله فرمايلى دی چې دا د امام ابوحنيفه رحمه الله آخری قول دي.

فيله: < اود امام ابوحنيفه رحمه الله آخری قول او امام محمد رحمه الله د قول دليل دا دي. چه په مقادير د نصاب او مقادير د زکاة کښې قياس اود عقل هيڅ دخل نشته. نو شريعت چه کوم څيز واجب کړي دي. ددې وجوب که ممتنع شی. نو وجوب به بالکل ممتنع وي. اوهيڅ څيز به واجب نه وي. اوس تاسو او گوري. اسلامي شريعت د پنځه ويشتو اوبنانو په زکاة کښې يو بنت مخاض واجب کړي دي. يعنی د اوښ د پوره کال ماده بچې، اوبه د يرشو غواگانو کښې يو نبيع يا تبعه واجب کړي دي. يعنی د غوي يو کلن تر يا ماده بچې، اوبه څلوېښتو چيلو کښې د پوره کال يوه چيلی. چه ورته شنی ونيلى شی. واجب کړي ده. نو که د چاسره د اوښ يا غوي يا د چيلی صرف دکال نه کم بچی وي. اود لوڼې عمر هيڅ نه وي. نو دا کس به يا خو هم ددې نه يو بچې د زکاة په طور ادا کوي. ياهغه چه نص پرې وارد شوي دي. هغه به اخلي. اوزکاة کښې به نې ورکوي. په اولنی صورت کښې د نص نه خلاف داشو. خکه چه نص کم از کم د يو کال بچې دي. او ده د يو کال نه کم ورکړي دي. اوبه دويم صورت کښې پوره مال يا بڼه مال ورکړي شو. حالانکه په زکاة کښې نه خو پوره مال ورکړي کېږي. اونه بڼه مال. بلکه اوسط درجې والا مال ورکړي کېږي. نو کله چه، ماورد به الشرع، واجبول ممتنع شو. نو هيڅ څيز به واجب نه وي. نه به د لوي عمر خاروي واجب وي. اونه به ددې بچوکښې څه واجب وي.

وَأَمَّا أَبُو يَسُفَ فَإِنَّهُ تَبَّ فِيهَا وَأَجِدُهَا مِنْهَا أَوَامَامٍ أَبُو يَسُفَ رحمه الله فرمائی چې په دې کښې د دې نه يو واجبيږي

تفريع: < مذهب أبي يوسف رحمه الله > د امام ابو يوسف رحمه الله په نيز په دې مذکوره څيزونو کښې صرف يو بچې واجبيږي د دې نه زيات نه ياد ساتی چې دا د امام ابوحنيفه رحمه الله درميانه قول وو اول

کنبی دوی د دې خیزونو په بچو کنبی د غټو پشان د وجوب زکاة قائل وو بیا ئې د دې نه رجوع اوکړه او په دې کنبی دیوبچی د وجوب قائل شو او بیا ئې د دې نه هم رجوع اوکړه او د دې خیزونو په بچو کنبی د عدم وجوب زکاة قائل شو. اودا روایت امام قدوری په متن کنبی ذکر کړې دې او دا د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه آخری قول دې

دلیل د امام ابویوسف دلیل دا دې. چه هم ددې بچونه به د یو کال بچې ورکولو کنبی صاحب مال او فقیرانو دواړو ته رعایت دې. په دې طریقه چه که مونږ په صغار (وړو) کنبی هم هغه خاړوې واجب کړو. کوم چه په کبار (د لوی عمر خاړو) کنبی واجبېږي. حالانکه په دې بچو کنبی داسې هیڅ یو خاړوې نشته. نویه دې صورت کنبی به صاحب مال ته ضرر ملاوښی. چه دې د زکاة ادا کولو دپاره د لوني عمر خاړوې تلاش کوی. اود لوی عمر خاړوې ډیر کرته د تولویچو د مالیت برابرۍ. نو گويا چه په زکاة کنبی ټول مال واخستې شو. په دې صورت کنبی به صاحب مال ته ضرر اورسی.

اوکه په صغار (وړو) کنبی بالکل زکاة واجب نکړو. نویه دې کنبی د فقیرانو نقصان دې. د دواړو د رعایت په نظر سره هم په دې کنبی به یو بچې واجب وی. لکه که د چاسره ټول خاړوې ډیر زیات کمزوری، او خوار وی. نویه زکاة کنبی به هم ددې نه یو اخستې شی. د صاحب مال رعایت خو داسې اوشو. چه ده ته د لوني عمر خاړوې تلاش کول راغلل. اود فقیرانو رعایت په دې طریقه اوشو. چه دې محروم نکړې شو. بلکه څه نه څه ضرر ملاوښوي دی.

حکایة الروایات الثلاثة من ابی حنیفة رحمته الله علیه صاحب د عناه رحمته الله علیه لیکلې دی. چه امام طحاوی رحمته الله علیه ذکر کړې دې. چه د ابوحنیفه رحمته الله علیه درې واړه اقوال په یو حکایت کنبی ذکر دی. حکایت دا دې. امام ابویوسف رحمته الله علیه وائی. چه زه د ابوحنیفه رحمته الله علیه په خدمت اقدس کنبی حاضر شوم. تپوس مې اوکړو. چه د یوکس سره د چیلۍ دیو کال نه کم څلوېښت ۴۰ بچې وی. نویه ده به څه واجب وی؟ امام صاحب افرمائیل. چه مسنه چیلۍ به واجب وی. ابویوسف رحمته الله علیه وائی. چه د مسنه چیلۍ قیمت ډیر کرته د چیلو د څلوېښتو بچو نه زیات وی. اوکه زیات نه وی. نوروسته زیاتیدې شی. نو ددې مطلب داشو. چه په زکاة کنبی به پوره مال اخستې شی. حالانکه په زکاة کنبی څلوېښتمه حصه اخستې شی. پوره مال نشی اخستې. حضرت امام اعظم رحمته الله علیه چه دا واوږیدل، نولې ساعت ئې غور اوکړو. اووې فرمائیل. چه دانه، بلکه هم په دې کنبی به یو بچې واجب وی. ابویوسف رحمته الله علیه فرمائی. ما اووئیل. چه په زکاة کنبی د یو کال نه کم بچې هم اخستې شی. د ابویوسف رحمته الله علیه مراد داوو. چه په زکاة کنبی دپوره یو کال نه کم بچې نشی اخستې. بیادا تاسو لې فرمائی. حضرت امام اعظم رحمته الله علیه چه دا واوږیدل، نولې شان سوچ ئې اوکړو. اووې فرمائیل. چه داهم نه، بلکه په بچو کنبی به د زکاة په طور هیڅ واجب نه وی. په دې اقوال ثلاثه کنبی قول اول امام زفر رحمته الله علیه اختیار کړې دې. او قول ثانی باندې ابویوسف رحمته الله علیه عمل کړې دې. او قول ثالث امام محمد رحمته الله علیه اختیار کړو. (عنايه) دا خبره د امام صاحب رحمته الله علیه په مناقبو کنبی ده. چه په یو مجلس کنبی ئې درې خبرې اوکړې. او په دې کنبی یوهم متروک نه دې.

ه واجب شوی نوع ه عدم وجوه په وقت ه زکاة حکم

وَمَنْ وَجَبَ عَلَيْهِ مِثْرٌ أَوْ بَعْضُ أَشْيَاءٍ أُخْطِئَ بِهَا فَهُوَ مُسْنَنٌ فَلَمْ يَجِدْ نَوْبَ بَيَانِى أَوْ نَوْبَ مَوْنَدُو (ذات دمسن) أَخَذَ الْمُصْنَدُ أَعْلَىٰ مِنْهَا وَوَدَّ الْقَضْلُ أَخْلَىٰ بِهِ زَكَاةَ اخْتِصَانِ كُنْبِي اَعْلَىٰ دَدَىٰ نَه. واپس کوی به زیاتی او أَخَذَ دُونَهَا وَأَخَذَ الْقَضْلُ أَوْ يَادَىٰ وَأَخْلَىٰ كَمْ أَوْ وَاخْلَىٰ (قیمت د) زیاتی

تفريع «مهم وجود ما يجب» مسئله داده. چه به زکاة کنبی د اوسط درجه خاروے واجب وی. چه نه ډیر کم اونه ډیر زیات. نوکه په چا باندې، بخت لیون، واجب وی. نو عامل او مصدق (زکاة وصولونکې به نه داغلی درجه والا بخت لیون اخلی. اونه د ادنی درجه والا بلکه د دواړو میانه حال به وصول کوی. ځکه چه رسول کریم ﷺ حضرت معاذ کله د یمن گورنر جوړ کړو. اووې لیږلو. نو فرمایلي ئې وو: «ياک وکراثم اموالهم» یعنی په زکاة کنبی د غوره مال اخستونه خان ساته. (شرح نقایه) او ځکه چه د اوسط درجه به اخستو کنبی د مال مالک اود فقیرانو دواړو رعایت دي. ځکه چه د اعلی درجه به اخستلو کنبی د مالک مال ضرر او نقصان دي. او په معمولی اخستلو کنبی د فقیرانو نقصان دي.

قضا الواجب وصوره «اوس سوال دادې. چه په رب المال باندې کوم خاروې واجب شوي دي. که هغه موجود نه وی. نو څه اوکړي؟» ① مثلاً بخت لیون واجب وی. او بخت لیون دده سره نشته. بلکه حقه ده. ② یا حقه واجب وی. خو موجود نه وی. بلکه بخت لیون موجود وی. ③ یا دوصف په اعتبار سره اوسط درجه والا خاروې موجود نه دي. بلکه داغلی درجه والا خاروې موجود دي. ④ یا د ادنی درجه والا موجود دي. نویه دي صورتونو کنبی به کوم خاروې واجب وی.

عقله القيمة تساوي الواجب وانها «صاحب د قدوری عقله فرمانی. چه عامل (زکاة وصول کونکې) دي اعلی خاروې واخلی. اوزیاتی قیمت دي واپس کړی. ① مثلاً د اوسط درجه بخت لیون قیمت زر روپۍ دي. اود اعلی درجه بخت لیون چه د رب المال سره موجود دي. د هغې قیمت پنځلس سوه روپۍ دي. نو عامل دي د اعلی درجه بخت لیون واخلی. او پنځه سوه روپۍ دي رب المال ته واپس کړی. ② یا مثلاً په چا باندې بخت لیون واجب دي. لیکن دده سره بخت لیون خو موجود نه دي. البته حقه موجوده. نو عامل له پکار دي. چه دي حقه واخلی. اود بخت لیون نه زیاتی قیمت واپس کړی. ③ یا مثلاً د بخت لیون قیمت زر روپۍ دي. اود حقه قیمت پنځلس سوه روپۍ دي. نو عامل دي حقه واخلی. او پنځه سوه روپۍ دي رب المال ته واپس کړی. ④ یا دي عامل د ادنی درجه خاروې واخلی. او زیاتی (قیمت) دي واخلی. مثلاً د اوسط درجه بخت لیون چه کوم په رب المال باندې واجب دي. د هغې قیمت زر روپۍ دي. اود ادنی بخت لیون قیمت اته سوه روپۍ دي. نو عامل دي ادنی درجه والا بخت لیون واخلی. اود زیاتی دي دوه سوه روپۍ واخلی. ⑤ یا مثلاً په چاقه واجب ده. لیکن دده سره حقه خو نشته. البته بخت لیون موجوده. اود بخت لیون قیمت زر روپۍ دي. اود حقه قیمت پنځلس سوه روپۍ دي. نو عامل دي بخت لیون واخلی. اود زیاتی دي پنځه سوه روپۍ واخلی.

الروایتن في من له خیار «د قدوری ذکر شوی عبارت نه ښکاره کیږي. چه په دي باب کنبی مصدق او عامل ته اختیار دي. چه دي اعلی واخلی. اوزیاتی واپس کړی. یا ادنی واخلی. اود زیاتی ترې (قیمت) واخلی. ① خصوصاً داده. چه اختیار هغه چاته دي. په چاچه زکاة واجب شوي دي. اختیار د هغه کس د سهولت دپاره مشروع شوي دي. په چاچه زکاة واجب شوي دي.

ما ينهم من تقرير صاحب الهدایه «صاحب د هدایه په دي مقام کنبی فرمائی دی چې په اولنی صورت کنبی چه اعلی خاروې واخلی. د زیاتی واپس کول دي. نو مصدق ته اختیار دي. چه دي اعلی واخلی. بلکه د مالک نه عین واجب یعنی د اوسط درجه خاروې مطالبه اوکړی. یا مالک د اوسط درجه خاروې

قیمت ورکړی.

فله «دي دليل دادې. چه که مصدق داغلی درجه خاروې واخلی. او زیاتی واپس کړی. نو گویا چه مصدق دي خاروې یوه حصه اخستي ده. اود اخستو دپاره په چا باندې جبر نشی کیدلې. ځکه به په دي

صورت کنبی مصدق ته اختیاری. چه دي اعلى خاروے واخلی. او زیاتی واپس کری. یاد مالک نه د اوسط درجه خاروی مطالبه اوکری. نومالک دې د اوسط درجه خاروې ورکړی. یا دې د هغې قیمت ورکړی.

خیل المصدق فی صورة وجود الأملی اوپه دویم صورت کنبی (چه کله مصدق ادنی واخلی اود زیاتی قیمت اخلی) مالک ته اختیاردې. چه دې ادنی درجه خاروې ورکړی. اود زیاتی قیمت ورکړی. اوپه مصدق به جبرکولې شی. چه دې د ادنی درجه خاروې واخلی. اود زیاتی قیمت واخلی. **دلیل** ددې دلیل دادې. چه د مصدق ادنی اخستل، اود زیاتی قیمت اخستل، دا دمصدق د طرفه هیڅ بیع نه ده. بلکه دمال مالک د قیمت په ذریعه زکاة اداکړې دې. اود قیمت اداکولو په صورت کنبی مصدق د دې په اخستلو مجبورکولې شی. (عنايه)

د یو جنس په زکاة کنبی د قیمت ورکولو حکم

وَيُكْرَهُ دَفْعُ الْيَقِيفِ الزَّكَاءَ (۱) اوپه زکاة کنبی قیمت ورکول دی

توضیح مسئله اخذ القيمة فی زکاة الأجنسی په تیرو شوو صفحو کنبی د حیواناتو د زکاة تفصیل ذکر شوي دي. چه په بعضو صورتونو کنبی چیلې واجیبېږی. په بعضو کنبی بنت مخاض، اوپه بعضو کنبی تبیهه واجیبېږی. اوس سوال دادې. چه په زکاة کنبی کوم خاروې واجب شوبدې. مالک که ددې قیمت ورکړی او زکاة ادا کړی. نو آیا دا جائز دي؟

جواز الأخذ وامثاله ددې خبرې په جواب کنبی صاحب دقدوری **رحمته** فرمائی. چه زمونی په نیز په زکاة کنبی قیمت ورکول جائز دي. دغه شان په مالی کفار اتو کنبی قیمت ورکول جائز دي. ① مثلاً دیمین په کفار کنبی که څوک (په ځاني ددې چه لسو مسکینانو ته خوراک ورکړی، یا کپړي واغوستوی) نقد قیمت ورکړی. نو جائز دي. ② اوهم دغه شان په صدقه الفطر کنبی غنم یا اوریشي وغیره په ځاني ددې قیمت ورکړی. نو جائز دي. ③ اوهم دغه شان په عشاوندز کنبی قیمت ورکول جائز دي. یعنی دده د زمکې په پیداوار کنبی لسمه حصه واجب شوه. ده ټوله خرڅه کړه. اولسمه حصه قیمت نې ورکړو. نو جائز دي. ④ دغه شان که د اشرفو صدقه کولوندر نې اوکړو بیاني ددې په برابر درهم صدقه کړل. نو جائز دي.

دلیل د دلیل دادې. چه دالله تعالی **(وَأَكْأَلُ الزُّكُوفَ)** په ذریعه سره فقیرانو ته د زکاة ورکولوا مر دوی سره هغه وعده پوره کول دي. کومه وعده چه الله تعالی پوره مخلوق ته درزق رسولو کړې ده. لکه چه ارشاد دي. **(وَمَا يَنْبَغِي فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ يَرْزُقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا)** (الایه) یعنی هیڅ څوک نشته د تللو والا په زمکه باندې مگر په الله ده روزی دده. مطلب دادې. چه په زمکه تللو والا هر ساه لرونکې چه ورته درزق حاجت لاحق وی. هغه ته رزق رسول الله تعالی په خپل فضل سره په خپل ځان لازم کړې دي. څومره قدرې روزی چه دده دپاره مقررده. هغه به خامخا رسیږی. (او دې لزوم ته لزوم تفضلی وائی) **الاستدلال من الآية** نو بعضو ته نې روزی په دې طریقه اورسوله. چه ددوی دپاره نې درزق اسباب پیدا کړل. مثلاً زمینداري، لوهاری، اینگری، ملازمت وغیره. اوبعض داسې دی. چه ددوی دپاره نې درزق

(۱) **منهج الشافعی** .. امام شافعی **رحمته** فرمائی. چه په زکاة وغیره کنبی د ، ماوجب علیه، (کوم خاروې چه په ده واجب دي) قیمت اداکول جائزه دي. بلکه هم هغه خاروې دي اداکړی کوم چه په حدیث کنبی ذکر دي.

اسباب پيدانه كړل. لكه فقيران مسكينان نودوى ته ئې رزق په دې طريقه اوروسولو. چه مالدارونه ئې حكم وركړو. چه دوى دالله تعالى په وركړې شوى مال كښې څلوېښتمه حصه دې فقيرانو او مسكينانو ته وركړې. په حديث كښې دى. (علو ما من اغنياهم وترده الى فقره) او دالله تعالى ارشاد دې. (إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ) (الاية) او دالله تعالى قول (وَأَتُوا الزَّكَاةَ) دې. نوثابت شو. چه د زكاة مقصد فقيرانو ته دوى موعود (وعده كړې شوې) رزق رسول دى. او رزق په چيلو، غواگانو، او اوبانو وغيره خاړو كښې منحصر نه دى. بلكه دانسان دير حاجتونه اوضرورتونه دى. چه داپه دې خاړو نه پوره كيږي. څكه دچيلو قيد لگول باطل دى. يعنى په خاص طور دچيلو، وغيره وركولو قيد نشته. بلكه كه ددې قيمت وركړې شو. نوهم جائز دى. لكه چه په جزيه كښې دقيمت اداكول جائز دى.

المعتبر في الصدقة اليوم والأداء: دادي په ذهن كښې وى. چه قيمت د اداكولو وړخې معتبر دى. اود هغه ښار معتبر دى. كوم ځانې كښې چه مال دى. اوكه په څنگل كښې وى. نو هغه قيمت دي وركړى. كوم قيمت چه هلته كښې نيز دې آبادى كښې د داسې خاړو وى.

په هومو ځاړو كښې زكاة نه؟

وَكَيْسَ فِي الْعَوَامِلِ وَالْعَوَامِلِ وَالْعَوَامِلِ زَكَاةً (١) اونشته زكاة په كاركونكو او باروړونكو اوبه كور كښې وايښه خوړونكو كښې

تفريح: تعريف العوامل والعوامل: دعامله جمع ده. هغه خاړوې چه دكار دپاره وى. حوامل، د حامله جمع ده. چه دسامان وغيره بار كولو دپاره وى. علوفه، هغه خاړوې چه ټول كال يا دكال زيات حصه كښې، اوبه قول دصاحب دهدايه (هدية) يا نيم كال ترلړ وى. او خوراك وركړې شوې وى. عدم وجوب الزكاة فيها: (٢) په دې خاړو كښې زمونږ او دشوافعو (شوافع) په نيز زكاة نشته.

والله: دليل دادي (٣) چه حضرت على (ع) افرمانيل. چه د نبى كريم (ص) ارشاد دى. (ليس في الإبل الحوامل صدقة) (٤) يعنى په بار اوړنكو اوبښانو كښې زكاة نشته.

(٥) او حديث ابن عباس عن النبى (ص) دې. (ليس في البقر الشرا صدقة) يعنى په ايوه كونكى غوايانو كښې زكاة نشته.

(٦) چه د زكاة دوجوب سبب دمال نامى كيدل دى. اود مالونه نامى نه دى. څكه چه دنماء دليل خاړوې په مباحو څنگلونو كښې څرول دى.

يادا دتجارت دپاره ساتل دى. اوبه عوامل اوحوامل كښې اوبه علوفه كښې چونكه په دواړه خبرو كښې يوه هم موجوده ده. په دې وجه د زكاة دوجوب سبب منتفى شو. اوهركله چه سبب منتفى شو. نو زكاة به هم منتفى شى.

(١) مفهوب مالك (ص) - په زير بحث مسئله كښې دامام مالك (ص) په نيز زكاة شته.

(٢) غره الزيلعى (ص) هذا للفظ ثم اخرج رواية عن ابن عباس (ص) وعزاه إلى معجم الطوائف وسنن دارقطني والكمال لابن عدى

(٣) (٣٤/٤) ثم اخرج في المودة حديث جابر (ص) أن النبى (ص) قال ليس في الميرة صدقة وعزاه إلى سنن دارقطني. نصب الرأية (٣٦٨/٢).

مصدق به درمیانۀ خاروم اخلی

وَلَا يَأْخُذُ الْمُصَدِّقُ بِمَارَ السَّالِ وَلَا زِدَ الْكَلِّ وَتَأْخُذُ الْوَسْطُ اَوْنَهُ بِه اُخْلَى مُصَدَّقْ عَمْدَهُ مَالِ اَوْنَهُ بِي كَارِهِ بَلَكُهُ دَاوَسْطُ دَرَجِي بِه اُخْلَى

توضیح: اخذ الوسط فی صدقة الوائم: مسئله داده. چه مصدق یعنی زکاة وصول کونگی به نه په اعلی درجه مال اخستلو یاندې اصرار کوی. اونه به بالکل ردی اومعمولی مال اخلی بلکه درمیانۀ درجه والا مال به اخلی. یعنی چه داغلی مال نه ادنی وی. اود ادنی مال نه اعلی وی.

والله: ① دلیل د نبی ﷺ قول (تأخذ من حررات) ② ځې. حررات، حزره جمع ده. معنی نه په اعلی او بهترین مال، حواشی، دحاشیه جمع ده. علامه مرغینانی رحمته الله علیه د حاشیه تفسیر په وسط سره کړې دي. اوس به مطلب دا وی. چه رسول الله ﷺ داغلی درجه مال اخستلو نه منع فرمائیلې ده. اود درمیانۀ درجه مال اخستلو حکم نه فرمائیلې دي

② عقلی دلیل دادې. چه د اوسط درجه مال اخستلو کښې د زکاة ورکونکی اود فقیر دواړو رعایت دي. اوبه ښه مال اخستلو کښې صرف د فقیرانو رعایت دي. اوبه بې کاره مال اخستلو کښې صرف د زکاة ورکونکی رعایت دي. نو د دواړو رعایت په نظر سره اوسط درجه مال اخستلو امر شوې دي.

د مال په مینځ کښې د مستفاد مال زکاة

وَمَنْ كَانَ لَهُ نَصَابٌ فَاسْتَفَادَ فِي أَثْنَاءِ الْحَوْلِ مِنْ حِلِّهِ دُجَاسَرَهُ يُونَصَابٌ وَوَادَكَالَ پهِ دَرَمِيَانْ كښې ددغی پشان نور مال ورسره حاصل کړی فَهُوَ إِلَيْهِ وَزَكَاةُ يِهِ نودغه به د هغی سره یوځای کړی زکاة به نه ورکړی

توضیح: نوبان لعل المستفاد في الوائم: صورت دمسئلي دادې. چه دیوکس سره دیو مال یونصاب وی. مثلاً داوښانو نصاب دي. بیا دکال په مینځ کښې څه مال نورهم حاصل شو. نو ددې مستفاد حاصل شوی مال دوه قسمونه دی. ① یاخوبه دا داصلی یعنی داوښانو جنس وی. ② اویابه دغیرجنس خنډی. مثلاً دده سره د اوښانو نصاب دي. اودکال په مینځ کښې غواگانۀ یاچیلې حاصل شوې.

حكم الصورة الثانية: نوبه دې دویم صورت کښې په اتفاق سره مال مستفاد اصل سره نشی ملاویدلې. بلکه په مال مستفاد به ځانله د سرته دحولان حول اعتباروی. ①

تقسيم الصورة الاولى الي صورتين: اوکه اولنۀ صورت دي. یعنی مال مستفاد د اصل مال د جنس څنې دي. نو ددې هم دوه صورتونه دی. ① ځکه چه مال مستفاد به یا هم اصل حاصل شوې وی. مثلاً بچی اومنافع ② او یابه دسبب مقصود نه حاصل شوې وی.

حكم الصورة الأولى: نوبه اول صورت کښې بالاجماع مال مستفاد داصل سره ملاوولې شی. اود اصل

① غره الزیلعی رحمته الله علیه هذا اللفظ ثم نقل عن عروة عن ابيه ان النبي ﷺ قال لمصدقه ((تأخذ من حررات انفس الناس حيا عذ الشارح والبرک وذروات العب وعزاه إلى سنن الکوی للبیهي ١٧١/٤ رقم ٧٢١٠)).

② **مذهب للشافعي في حكم الصورة الثانية:** امام شافعی رحمته الله علیه فرمائی. چه به مال مستفاد کښې دزکاة د وجوب دپاره په مال مستفاد باندې دسرنه کال تیزیدل شرط دی. اوددې ابتداء دمالک کیدلو د وخت نه کیږي. نوکله چه په مال مستفاد باندې پوره یو کال تیرشی. نوبه دې کښې به زکاة واجب وی. مال مستفاد که دنصاب په اندازه وی اوکه نه

نصاب کال به دمال مستفاد کال شمارل شي. دمال مستفاد دپاره دوباره دسرته دحولان حول ضرورت نشته.

حكم الصورة الثنية ① اوکه دويم صورت دې، مثلاً دچا سره داوښانونصاب دې، اودکال په مينځ کښې څه نور اوښان مستفاد شول، ليکن ددې دحاصلولو سبب اخستل دی، يا هبه ده، يا ميراث دې، يعنې ده په مينځ کښې نور اوښان واخستل، يا چا ده ته هبه کړل، يا په ميراث کښې ملاؤشو، نو په دې صورت کښې زهونډ به نيز مال مستفاد داصل نصاب سره ملاؤل شي. او په اصل نصاب چه کال تير شي، نو داصل نصاب اومال مستفاد پوره مال زکاة به واجب وي. په مال مستفاد باندې دسرته حولان حول شرط نه دې، بلکه په اصل مال باندې دکال تيريدل کافی دی.

فصل ۴ دليل دادې، چه په اولاد اومنافع کښې د اصل سره د ملاؤيدلو علت هم دا جنسيت دې، يعنې اولاد هم چونکه ددې دجنس څخه دې، په مال مستفاد کښې فرق کول مشکل دی. ځکه چه د مال مستفاد وجود د کثرت اسباب په وجه سره ديزيات دې، په دې وجه د هر مستفاد دپاره د ځانله کال تيرولو اعتبار کول د پير مشکل دی. مثلاً ديوکس سره دچيلو نصاب دې، دخوړو خوتيريدلو نه پس څه چيلو بچي راؤړل، بيا څو ورځې پس نې نورې چيلې واخستلې، بيا يوڅو ورځې پس څه نورو چيلو بچي راؤړل، اوس ددې نه پس دچيلو په اصل نصاب باندې کال تير شو، خو په مينځ کښې په مختلفو وختونو کښې چه کومې چيلې مستفاد شوې، په دې به حولان حول په يووخت کښې نه وي، بلکه پرله پسره په مختلفو وختونو کښې کال پوره کيږي. اوس دهر هر مستفاد دپاره ځانله ځانله دکال تيريدلو اعتبار کول، او فرق کول چه په کومو باندې کله تير شو، د پيرگران کار دې، خاص طور ياندې کله چه دچاسره د درهمو، حساب وي، او دې دکاندار وي، اوهره ورځ ده ته يودرهم حاصلېږي، نو اوس دهرې ورځې حاصل شوې درې همو باندې ځانله ځانله دکال پوره کيدلو اعتبار کول د پير مشکل کار دې، اود حولان حول شرط آسانتيا پيدا کولودپاره دې، نوکه د هر هر مال مستفاد دپاره دنوی حول شرط اولگولې شي، نو دا آسانتيا به په سختۍ کښې بدل شي، په دې وجه مونږ اوونيلې، چه مال مستفاد که داصل جنس څخه وي، نومال مستفاد به داصل تابع وي، او په اصل نصاب باندې دکال تيريدل به په مال مستفاد باندې هم کال تيريدل شمارل شي، نو په اصل نصاب باندې دکال تيريدلو نه پس به په پوره مال زکاة واجب وي، که دا اصل نصاب وي، اوکه مال مستفاد وي.

الساكنة هي التي تكتفي بالزنى في اكل الخبز بيا سانمه هغه ده چې دکال اکثره حصه په بهرخریدو باندې اکتفاء کوي **فان علقها نصف الخبز أو أكثر فلا زكاة** هيانو که نيم کال يا زيات نې په کور کښې خوراک کولو نو په دې کښې زکاة نشته

تعريف السانمة صاحب دقدوری **فرمانی**، چه سانمه هغه څاروی ته وائی، چه دکال په اکثره حصه باندې پائی، نوکه نيم کال يا اکثر کال په ترلو خوراک ورکړي شو. نو دې ته به علوفه ونيلې شي. دا اکثر کال په صورت کښې خو به علوفه ځکه وي، چه قليل دکثير تابع وي، نوهر کله چه دکال په اکثره حصه کښې دې ته په ترلو خوراک ورکړي شوې دې، نو دکال هغه قليله موده چه په هغې کښې نې په څرن اکتفاء کړې ده، هغه به هم ددې کثير تابع وي. نوگوياجه پوره کال دې ته په ترلوگيا ورکړي شوې ده، اود نيم کال په صورت کښې د زکاة دوجوب د سبب په ثبوت کښې شک شو، په دې طريقه چه که په دې نيم کال باندې نظر اوکړي شي، چه په دې کښې ده په څرن اکتفاء کړې ده، نو زکاة واجب کيدل

پکار دی. اوکه په هغه نیم کال باندې نظراوگرې شی. چه په هغې کښې دې ته په کور کښې په ترلوگیاوړکې شوې ده. نوزکاه واجب کیدل نه دی پکار. نوددې شک په وجه عدم وجوب نه ترجیح ورکړې شوه. او اوونیلې شو. چه نیم کال په ترلو دخوراک ورکول په صورت کښې به هم داخاروې علوفه وی. اوپه دې کښې به زکاه واجب نه وی.

په هغو هڅې د زکاه حکم

وَالزَّكَاةُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ فِي النَّصَابِ دُونَ الْعُقُودِ (۱) وَزَكَاةُ شَيْخِينُو هَهُنَا په نزد په نصاب کښې دی نه که په عفو کښې

توضیح: < اَلْفَرَقُ بَيْنَ النَّصَابِ وَالْأَمْلِ > دمستلر دوضاحت نه مخکښې داپه ذهن کښې کښوئ. چه دمال یو نصاب وی. او یو عفو وی. مثلاً په پنځه اوبښانو کښې یو چیلئ (واجبېږی. اوتر نهو پورې هم یو چیلئ واجب وی. کله چه پوره لس اوبښان شی. نویه دې کښې به دوه چیلئ واجب وی. نویځنه اوبښان اولس اوبښان نصاب دې. لیکن په مینځ کښې د شپږونه تر نهو پورې عفو ده. دغه شان مثلاً په پنځه ویشو اوبښانو کښې بنت مخاض او په شپږ دیر شو کښې بنت لیون دې. اوددې دواړو په مینځ کښې عفو ده. **الْمَنْحَبَانِ فِي وَجوبِ الزَّكَاةِ فِي الْعُقُودِ** اوس په دې باره اختلاف دې. چه د زکاه تعلق دعفوسره وی او که نه ① نو امام ابوحنیفه امام ابو یوسف هَهُنَا فرمائی. چه د زکاه تعلق دنصاب سره وی. دعفوسره نه وی. هم دا قول د امام مالک، امام احمد، او امام شافعی هَهُنَا دې. خودا د امام شافعی هَهُنَا قول جدید دې.

وَلَا يَحْتَمِلُ ② د شیخینو هَهُنَا دلیل دادې. چه رسول اکرم ﷺ فرمائی دی. **چه من الغنم من الإبل السائمة** شاة ولس فی الزیاده شی حق پلغم مشاء (۲) یعنی په ځنکل کښې خریدونکو پنځو اوبښانو کښې یو چیلئ واجب ده. اوپه زیاتې کښې هیڅ نشته. تردې چه لس شی. ددې حدیث نه صفا ښکاره ده. چه د پنځو اوبښانو او دلسو اوبښانو چه کوم نصاب دې. په دې کښې زکاه واجب دې. اود پنځه اود لسو په مینځ کښې څلور اوبښان کوم ته چه عفوانی. په دې کښې زکاه واجب نه دې. دغه شان په هر نصاب کښې د عفونه دوجوب نفی فرمائیلي شوې ده. دې نه معلومه شوه. چه د زکاه تعلق دنصاب سره وی. دعفوسره نه وی.

⑤ عقلی دلیل دادې. چه عفو، چونکه دنصاب دوجود نه پس ثابتېږی. ځکه به عفودنصاب تابع وی. او کوم ځانې چه مال، په اصل او تابع باندې مشتمل وی. اوبیا دهغې نه څه هلاک شی. نو هلاک شوې مال تابع طرف ته گرځولې شی. داصل طرف ته نشی گرځولې. یعنی داپه ونیلې شی. چه هلاک شوې هغه مال دې. کوم چه تابع دې هغه مال نه دې هلاک، کوم چه اصل دې.

نظيره لکه څنگه چه په مال مضاربت کښې نفع، یعنی یوکس چاته شرکت مضاربت باندې د تجارت مال ورکړو. اوپه دې کښې نفع اوشوه. مضارب برابر تجارت کولو. چه اچانک څه مال هلاک شونودا نقصان په اتفاق سره په رومین نفع باندې اچولې شی. په روس المال باندې نشی اچولې. یعنی ونیلې شی. چه نفع هلاک شوې ده. رؤس المال نه دې هلاک شوې.

۱ الفلل الراجع هو هذا قول الشيخين هَهُنَا كلاً في التاترخانية (٢٩٣/٢) والمندبة (١٨٠/١) والفقهاء الإسلامی وأدلته (٨٥٩/٢) فلاً عن القول الراجع (١٧٠/١) -

۲ غربه الزيلعي هَهُنَا هذا اللفظ ثم ذكر قول ابن الجوزي هَهُنَا في بالتعليق، قال انه روى هذا الحديث قاضي أبو يعلى وأبو اسحاق الشيرازي في كتابهما أن النبي ﷺ قال ((لي من الإبل شاة ولا شى من الزيادة حتى تبلغ عشرة)) نصب الراية (٣٧١/٢) -

وَقَالَ مُحَمَّدٌ بْنُ زُفَرٍ كَتَبْتُ فِيهِمَا أَمَامَ مُحَمَّدٍ أَوْ زُفَرَ فَقَالَ فَرَمَانِي فِيهِ بِه دواړو کښې دې

نستون. «مذهب محمد» امام محمد او امام زفر رحمتهما علیهما فرماني چې په دواړو کښې شته مثلاً د چارسره که نهه اوښان وي. نو په دې کښې يوه چيلی واجب ده. خود شيخينو رحمتهما علیهما په نيزدا يوه چيلی د پنځو اوښانو د طرفه زکاة دې. او باقی څلور اوښان عفو دی. ددې سره د زکاة هډوڅه تعلق نشته. اود امام محمد او امام زفر رحمتهما علیهما په نيزدا چيلی د نهه اوښانو زکاة دې.

دليلهما «د امام محمد او امام زفر رحمتهما علیهما دليل دادې چې زکاة د مال د نعمت شکر ادا کولو دپاره واجب شوې دې. او مال ټول په ټوله که عفو وي او که نصاب، نعمت دې. لهدذا د زکاة تعلق به پوره مال سره وي. اود زکاة چه کوم مقدار واجب شوې دې. دا ټول مال شکرانه ده.

تقليد مذهب محمد رحمتهما علیهما ددې تائيد د صديق اکبر عليه السلام د زکاة ارشاداتو نه هم کيږي. ځکه چه

د صديق اکبر عليه السلام په فرمان کښې دې. فإذا بلغت خمس وشرعت في خمس وثلاثين فلهما بنت مخاض يعنی اوښان چه کله پنځه ويشتو ته اورسي. نو د پنځه دير شو پورې يو بنت مخاض دې. دې نه معلومه شوه. چه بنت مخاض د پنځه دير شو اوښانو د طرفه زکاة دې. حالانکه په دې کښې پنځه ويشت اوښانوته نصاب وائي. او باقی لسو اوښانوته عفو وائي. دغه شان ئې اوفرمائيل. چه په چيلو کښې د څلويښتونه تر شپږشلو پورې کښې يوه چيلی ده. او کله چه په شپږشلو باندې زياتی شی. نو تر دوه سوه پورې دوه چيلی دې. بيا چه کله په دوه سوه باندې زياتی شی. نو تر درې سوه پورې کښې درې چيلی دې. ددې نه هم ثابتيږي. چه زکاة په نصاب او عفو دواړو کښې وي. صرف په نصاب کښې نه وي.

ثمرة الاختلاف في هذه المسألة «د اختلاف ثمره به په دې مثال کښې ښکاره کيږي. ① چه د يو کس په ملک کښې نهه اوښان دي. او په دې يو کال تير شو. بيا ددې نه څلور اوښان هلاک شونو. د شيخينو رحمتهما علیهما په نيزباقي پنځو کښې به په ده هم يوه چيلی واجب وي. اود امام محمد او امام زفر رحمتهما علیهما په نيز به د چيلی د قيمت نهه حصی کولې شی. او پنځه حصی به په ده واجب وي. او څلور حصی به ساقط شی. ② بيا مثلاً د يو کس په ملک کښې اتيا چيلی دې. د کال تيريدلو نه پس په دې کښې يوه چيلی واجب وي. ليکن د حولان حول نه پس څلويښت چيلی هلاک شوې. نو د شيخينو رحمتهما علیهما په نيز باقی څلويښت چيلی پوره نصاب دې. په دې کښې چه کومه يوه چيلی واجب وه. هم هغه به واجب وي. اود امام محمد او امام زفر رحمتهما علیهما په نيز چونکه د زکاة تعلق د نصاب او عفو دواړو سره وي. نو گويا ددوی په نيز يوه چيلی په اتيا چيلو کښې واجب شوه. او د حولان حول نه پس نيم چيلی هلاک شوې. نو ددې د مقدار مطابق به نيم واجب هم ساقط شی. يعنی په ده به د چيلی نيم قيمت واجب وي. او نيم به ساقط شی.

د زكاهه وجوب نه پس د مال هلاکت

وَلَمَّا هَلَكَ الْمَالُ بَعْدَ وَجُوبِ الزَّكَاةِ هَلَكَ شُؤْمُ مَالٍ بَعْدَ دُجُوبِ د زکاة نه سکاټ شونو زکاة به ساقط شی

(۱)

(۱) مطلب الشافعي رحمتهما علیهما - امام شافعی رحمتهما علیهما فرماني چې که په زکاة ادا کولو باندې د قدرت لرلو نه پس مال هلاک يُفْضَلُ شو. نو زکاة به نه ساقط يږي. بلکه د زکاة په اندازه به په ده باندې ضمان واجب وي. او په زکاة ادا کولو باندې قدرت دادې. چه صاحب د مال د حولان حول نه پس د زکاة مستحق موندونکی باندې کامياب شوې وي. که د طلب نه پس کامياب شوې وي. او که د طلب نه بغير.

توضیح «مؤنة المسئلة» صورت د مسئلے دادی. چه د زكاة د وجوب نه پس مال بغیر د تعدی نه هلاک شی. **حكم سقوط الزكاة** نو زكاة هم ساقط شو. هم دا قول د امام محمد رحمته الله دی.

هليله د دليل دادی. چه زكاة په ذمه واجب نه وی. بلکه په عین مال کښې واجب وی. یعنی زكاة د نصاب یोजزه دی. ځکه چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیلى دی. **جعل کل أربعین شاه شاه** په دې قول کښې د ،فی، کلمه ده. او کلمه د ،فی، په جزئیت باندې دلالت کوی. یعنی په څلویښتو چیلو کښې پوه چیلې ده. ددې دامطلب هرگز نه دی. چه د څلویښتو چیلو زكاة دادی. چه پوه چیلې ددې نه علاوه ورکړې. بلکه مطلب دادی. چه هم ددې څلویښتونه پوه چیلې چه هم ددې څلویښتو چیلو جزء دی. هم دا ورکړه. اود نصاب یोजزه زكاة مقرر کول د آسانی دپاره دی. ځکه چه د نصاب یोजزه اوښکل د انسان په قدرت کښې وی. بهر حال داخبره ثابته شوه. چه زكاة د مال نصاب یोजزه دی. اود اجزه په خپله مال کښې موجود دی. نو دا جزء دخپل ځانې په هلاکیدلو سره ساقط شو. ځکه چه هرکله ټول مال هلاک شو. نو دا کس ددې جزء په اوښکلو باندې قادر پاتې نشو. او هرکله چه قادر پاتې نشو. نو په ده به واجب هم نه وی. بلکه ساقط به وی.

نظيره او دا بالکل داسې ده. لکه چه دیوکس غلام څوک په خطا سره قتل کړی. نو دا حکم دی. چه قاتل غلام دې د مقتول ولې ته ورکړې شی. یا دې ددې قدیو ورکړې شی. او مالک دا منظور هم کړی. بیاد سپارلو نه مخکښې هغه قاتل غلام مړ شو. نو اوس دا ورکول ساقط شو. یعنی په مالک به هیڅ څیز واجب نه وی. نو هرکله چه داثابت شو چه زكاة په ذمه واجب نه وی. بلکه په عین مال کښې واجب وی. او صدقة الفطر وغیره په ذمه واجب وی. نو زكاة په صدقة الفطر وغیره باندې قیاس کول ټیګ نه دی.

حكم الضمان في صورة طلب الزكاة پاتې شوه داخبره چه که ساعی، یعنی زكاة وصول کونکی زكاة اوغوښتلو. او مالک ورنکړو. تردې چه پوره مال هلاک شو. نو شیخ ابوالحسن کرخي رحمته الله فرمائی. چه دا کس به د زكاة ضامن وی. تردې چه هرکله ده ته مال په لاس راشی. نو دا تاوان به ادا کوی. **هليله** د شیخ ابوالحسن کرخي رحمته الله دليل دادی. چه ساعی چونکه د زكاة وصول کولو دپاره متعین دی. دده دغوښتلو باوجود ده منع کړو. نو دده دامنغ کول به فوت کول او هلاکول وی. د فوت کولو او هلاکولو په صورت کښې چونکه د زكاة ضمان راځی. په دې وجه په دې صورت کښې به په ده د زكاة تاوان واجب وی.

مذهب الفقهي په زیر بحث صورت کښې مشائخ رحمته الله د ماوراء النهر فرمائی. چه ضامن به نه وی. **هليله** د ماوراء النهر مشائخو رحمته الله دليل دادی. چه زكاة دورکولو نه منع کول تفویت (فوت کول) نه دی. ځکه ممکن ده. چه دده منع کول په بل څه ځانې کښې دورکولو په اراده وی. نو هرکله چه زكاة دورکولو نه منع کول تفویت نه دی. نو دې به ضامن هم نه وی.

سقوط الزكاة في صورة هلاك البعض صاحب ددها په رحمته الله فرمائیلى دی. که بعض مال هلاک شو. او څه باقی دی. نو د هلاک شوی به زكاة ساقط شی. او په باقی کښې به زكاة واجب وی. ځکه چه بعض به په کل قیاس کولې شی. نو هرکله چه دکل مال هلاکیدلو په صورت کښې پوره زكاة ساقطېږی. نو د بعض مال هلاکیدلو په صورت کښې به هم ددې په اندازه زكاة ساقطېږی.

دوراندي نه د زكاه وركولو مهم

وَأَنَّ قَدَّمَ الرَّكَاهَ عَلَى الْحَوْلِ وَهُوَ مَالِكٌ لِلنَّصَابِ حَازَكَ دَكَالٌ نَهْ مَخْكَبْنِي نِي زَكَاهْ وَرَكَو دَاسِي حَالِ كَنْبِي چې دى مالك دنصاب وو نوداهم جائز دى (۱)

تفريح > جواز تقديم الزكاة > مسئله داده، چه دنصاب مالك له دحولان حول نه وړاندې زكاة اداكول جائز دى. هم دا دامام شافعى او امام محمد عليه السلام قول دي.

فيله > دليل دادې، چه يو كس سبب دوجوب (نصاب) نه پس زكاة اداكړې دي. اود وجوب دسبب نه پس اداكول جائز دى. لكه چه يو كس يومسلمان په خطا سره په گولۍ اولۍ او داسې نې ذمى كړې، چه د ژوند اميد نې پاتې نشى. نوپه قتل خطا، كنبې يو غلام آزادول پكار دى. خوكه دانې د مجروح دمړي نه وړاندې آزاد كړو نو جائز دى. خكه چه دقتل سبب موندلې شوې دي. دغه شان كه چاپه اول وخت كنبې مونځ اداكړو. نو جائز دى. خكه چه مونځ دسبب يعنې د وخت نه پس اوشو.

جواز تقديم زكاة الاكثرون عام واحد > صاحب دهدايه عليه السلام فرمايلى دى، چه ديو كال نه په زيات باندې هم زكاة مقدم كول جائز دى. يعنې كه خوك سره دخوكالو زكاة وړاندې وركړې. نوپه دې كنبې هيڅ باك نشته. خكه چه سبب يعنې نصاب كامل موجود دى.

فيله > حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمايلى دى، چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم دحضرت عباس رضي الله عنه نه د دوه كالو زكاة وړاندې قبول كړې وو. ددې حديث نه هم ښكاره كيږي، چه دخوكالو زكاة وړاندې وركولو كنبې هيڅ باك نشته دي.

دسپينو زرو د زكاه بيان

بَابُ زَكَاةِ الْفِضَّةِ

دا باب دسپينو زرو دزكاة په بيان كنبې

لَسَ فِيمَا تُؤْتُونَ مَالَتْنِ دُوهَر صَدَقَةً دوه سوه درهمو نه په كمو كنبې زكاة نشته دى فَإِذَا كَانَتْ مِائَتِي دُرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ نَوَهْرُ كَلَهْ چې دوه سوه درهمه وى او يو كال پرى تير شى فِيمَا تُؤْتُونَ دُوهَر نويه دغه كنبې پنځه درهمه دى

تفريح > اُلوټ بما قبله > دعربو په نيزسانمه خاړوى چونكه قيمتي مال شمارل شى، په دې وجه دامقدم كړې شو. اوس ددې د بيان نه د فارغيدو نه پس د نورو مالونو د زكاة ذكر دى.

وجه تقديم الفضة على الذهب > د سپينو زرو زكاة وړاندې بيان شوې دي. اود سروزرو روسته خكه چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په فرمان كنبې د سپينو زرو د زكاة ذكر وړاندې دي. او دسرو زرو د زكاة روسته. دويمه وجه دا ده، چه سپين زر چونكه هرچا سره ملاويږي، په دې وجه نې دا مقدم كړو.

مضى الاولى > اوليه، د وقايه نه ماخوځ دې. دده معنى ده حفاظت كول. اوليه چونكه دخپل مالك دفقيرى او محتاجى نه حفاظت كوي. په دې وجه دې ته اوليه ونيلې شى. ددې جمع اواق راځي. يو اوقيه د خلوينست درهمو وى.

(۱) طلب مالك عليه السلام :- اود امام مالك عليه السلام په نيز جائز نه دى.

عدم وجوب الزكاة في اقل من مائتي درهم > علامه مرغینانی رحمته اللہ علیہ فرمائی دی ہے کہ سپینو زر و نصاب دوه سوه درهمه دی. دوه سوه درهمو نه په کم کښې زکاة واجب نه دي.

لهبلکه > دښې کریم رحمته اللہ علیہ ارشاد دی چې دپنځو اوقیو نه په کموکښې زکاة نشته (۱) وَالْأَوْقِيَةُ أَرْبَعُونَ دِرْهَمًا (۲) او یوه اوقیه څلویښت درهمه ده

وجوب الزكاة في مائتي درهم > خوکه سپین زر دوه سوه درهمه وی. او په دې کال هم تیر شوې وی. نویه دي کښې به د پنځو درهمو برابر سپین زر واجب وی.

لهبلکه > دلیل دادی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حضرت معاذ رضی اللہ عنہ ته لیکلی وو چې دهر دوه سوه درهمو نه پنځه درهمه اخله. اود شلومثقالو نه نیم مثقال اخله. (۳)

د دوه سوه دوهونو په زیاتو کښې زکاة

وَلَا شَيْءَ فِي الزِّيَادَةِ حَتَّى تَبْلُغَ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا او په زیاتۍ کښې هیڅ نشته دی تردی چې څلویښتونه اورسی ټیګون فیها دهرمنو په څلویښتو کښې به یو درهم وی لَمْ يَفْرِ كُلُّ أَرْبَعِينَ دِرْهَمًا دِرْهَمٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (۴) بیا په هرو څلویښتو کښې به یو درهم وی. دا امام ابوحنیفه رحمته اللہ علیہ په زنده

تشریح > زکاة الزائد علی التصب رحمته اللہ علیہ ① صاحب دقدوری رحمته اللہ علیہ فرمائی چې که په دوه سوه درهمو باندې زیاتوالی اوسی. نویه زیاتوالی کښې به زکاة واجب نه وی. خوکه دزیاتوالی مقدار څلویښتو درهمونه اورسی. (نویا به پکښې زکاة واجب وی) نوکه دوه سوه څلویښت درهمه شی. نویه دي کښې به شپږ درهمه واجب وی. بیا به په هر څلویښتو باندې یو درهم واجب وی. دا حضرت امام اعظم ابوحنیفه رحمته اللہ علیہ مذهب دي.

والله > ② ابوحنیفه رحمته اللہ علیہ ③ دلیل دادی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حضرت معاذ رضی اللہ عنہ کله دیمن گورنر جوړ کړو. اولیکلې نې وو. خو فرمائی نې وو. (لَا تَعْلَمُ مِنَ الْكُسُوفِ شَيْئًا) (۵) یعنی په کسرونو کښې څه مه اخله. بلکه په څلویښتو باندې یو درهم پوره اخله. او دڅلویښتونه کم چونکه کسر وی. په دي وجه د څلویښتو نه په کم کښې نیمه، دریمه وغیره هیڅ مه اخله.

⑥ دویم دلیل د عمرو بن حزم رحمته اللہ علیہ حدیث دي چې (بِسْ لَهَا مِائَتَانِ أَرْبَعِينَ صَدَقَةً) (۶) یعنی دڅلویښتونه په کم کښې زکاة نشته. بلکه په څلویښتو درهمو کښې یو درهم دي. دا خیال ساتل پکار دی چې دا حکم د دوه سوه درهمو نه پس دي. یعنی د دوه سوه درهمونه پس د څلویښتو درهمونه په کم کښې زکاة

① من حديث أبي سعيد الخدري رضي الله عنه أخرجه البخاري في الزكاة باب ٤٢ رقم ١٤٥٩ ومسلم في الزكاة رقم ١-٥ وأبو داود في الزكاة باب ٢ رقم ١٥٥٨

② قال الزيلعي رحمته اللہ علیہ يحتمل أن يكون هذا من تمام الحديث ويحتمل أن يكون من كلام المصنف رحمته اللہ علیہ (نصب الرأية ٣٧٣/٢).

③ أخرجه الدارقطني في سننه (٩٥/٢).

④ القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمته اللہ علیہ كلما في فتح القدیر (١٦٠/٢) والمزمل المختار (٣٤٠/٢) والهندية (١٧٩/١) والفتاوى الإسلامية وأدلته (٧٦٦/٢) نقلاً عن القول الرابع (١٧١/١).

⑤ أخرجه الدارقطني في سننه (٩٣/٢).

⑥ عزاه الزيلعي إلى الأحكام عدا الحق، ثم ذكر عدم عزو عبد الحق لهذا الحديث إلى أحد نصب الرأية ٣٧٧/٢.

نشسته. البته په څلویښتو درهمو کښې زکا شته دې. څکه د دوه سوه درهمونه وړاندې نه په څلویښتو درهمو کښې زکا شته. اونه دڅلویښتونه په کمو کښې زکا شته دي.

اتقوا بن العديين: پاتې شودا سوال، چه دمروين حزمه دى، دعلی دى، حديث: (فإذا زاد على الباتين معارض شو. ځكه چه دعلی په حديث كښې دى. چه په مطلقاً زياتوالی كښې زكاه واجب دې. اود عمروين حزمه په حديث كښې دى. چه كه په دوه سوه درهمو څلورينست درهمه زياتى شو. نوپه زياتوالی كښې زكاه واجب دې. گنى نه دې.

جواب ددی جواب دادی. چه په دې دواړو حدیثونو کېښې تعارض نشته. ځکه چه دعلی په حدیث کېښې که دا احتمال دي. چه مطلقاً زیاتوالی مراد دي. نو دا احتمال هم شته. چه په دوه سوه باندې دزیاتوالی نه مراد د څلویښتو درهمو زیاتوالی دي. نو د دویم احتمال اخستلو په صورت کېښې په دواړه روایتونو کېښې هیڅ تعارض نه پاتی کیږی.

۵) عقلی دلیل دادې، چه خرج خوشرعا لري شوې دي. حالانكه په كسور و كښې د زكا په وجوب كښې دا خرج موجود دي. ځكه چه د كسور په حساب باندې پوهيدل متعذر دي. مثلاً د يو كس په ملك كښې دوه سړه او اوه درهمه دي. اود صاحبينو څخه په نيز په ده باندې د دوه سړه درهمونځه درهمه، اود اوه درهمو زكا، د يودرم په څلويښتوكړو كښې اوه تکرې واجب دي. نوچه زكا اوباسی. دده سره به د يودرم ۳۳ تکرې، او يودپاسه دوه سړه درهمه باقي پاتې شي. كه په دې دويم كال تيرشو. نوپه دوه سړه درهمو كښې به پنځه درهمه واجب وي. اوپه يو درهم كښې به ددې څلويښتمه حصه واجب وي. اوپه ۳۳ تکرې كښې به ددې څلويښتمه حصه واجب وي. اوس تاسو غور او كړئ: چه د ۳۳ تکرې حساب لگول، او ددې څلويښتمه حصه اوښكل څومره گران دي. بلكه زموږ په شان خلقو دپاره ناممكن دي. نو د هغه ان پړو(چې) خلقو په څه حال وي. چه دسلونه بره شميرهم نه ورځي. حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله عليه هم ددې خرج او مشكلات لري كولو دپاره فرمايلي دي. چه په كسور و كښې به زكا واجب نه وي. بلكه په دوه سړه باندې كه څلويښت درهمه زياتي شو. نوپه دې كښې به زكا واجب وي.

وَقَالَ ابْنُ يَسُوفَ وَهَمْدٌ : مَا زَادَ عَلَى الْيَاكُوتِيِّنَ صَاحِبِينَ هَكَذَا فَرَمَانِي چي کوم په دوه سوه زيات شي
فَرَمَانِي هَسَابِي دغه حساب نه زکاء دی

فصل پنجم در طلب صاحبین صاحبین فرمائی. چه مطلقاً به زیاتوالی کنی زیکاء واجب دے. کہ د زیاتوالی کم وی اوکہ دیر. نوکہ به دوه سوہ درهمو باندی یو درهم زیاتی شو. نو د پنجو درهمو نہ علاوہ به دیو درهم به خلویستو حصو کنی یوہ حصہ بلہ ہم واجب وی. ہم دا دام شافعی رحمہ اللہ قول دے.

واللہ اعلم ① صاحبینو رحمہم اللہ دلیل دادے. چه دعلی رحمہم اللہ حدیث پہ آخر کنی دی. چه رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم افرمائیل. چه به دوه سوہ درهمہ خہ ہم زیاتی وی. دھنی زیکاء به دھنی پہ حساب سرہ ادا کولی شی.

② دویم دلیل دادے. چه زیکاء د نعمت مال دشکر ادا کولو دپارہ واجب بی. اوپہ دوه سوہ درهمو باندی چه خورمہ ہم زیاتی وی. ہفہ تول مال دے کہ دخلویستو درهمو نہ زیاتی وی. اوکہ ددے نہ کم وی. کہ زیاتی وی. نوپہ دی زیاتوالی کنی بہ ہم د حساب مطابق شکرانہ واجب وی.

الإعترافُ» که زکاة د نعمت مال شکرانه ادا کولو د پاره واجب شوي دي. نوبه شروع کښې د نصاب شرط ولې لگولې شوي دي؟ ځکه چه څنگه د نصاب په اندازه مال وي. دغه شان د نصاب نه کم هم مال وي. نو که د وجوب زکاة مقصد، د نعمت مال شکر ادا کول دي. نوبه مطلق مال کښې زکاة واجب کيدل پکار دي. که مال د نصاب په اندازه وي. او که د دې نه کم وي.

أجاب» جواب دادي. چه زکاة په مالدارو باندې واجب وي. په فقيرانو واجب نه وي. در رسول برحق ﷺ

ارشاد دي. «هَذَا مِنْ أَهْلِهَا لَمْ يَزِدْ لَهُمْ وَتَرَدُّوا إِلَى أَهْلِهَا» يعنى او فقير په مينځ کښې د فرق کولو د پاره د نصاب اندازه يواضلا مقرر شوي دي. يعنى په اندازې د نصاب سره به مالک د پاره غنى (مالداري) حاصل شي. او د دې نه په کم سره به غنى نه حاصل يږي. حاصل داشو. چه د غنى ثابتولو د پاره په ابتداء کښې نصاب شرط گرځولې شوي دي. او په (مَالِدَارِ عَلَى الْبَالِغِينَ) کښې د زياتوالي نه د غنى زياتوالې مراد دي. او په غنى کښې زياتوالې قليل او کثير دواړه حاصل يږي. په دې وجه مونږ اوونيل. چه د نصاب په مقدار چه څومره هم زياتي وي. په هغې کښې به د هغې په حساب سره زکاة واجب وي.

الإعترافُ علي عدم وجوب الزكاة في الزائد في زكاة السوائف» ليکن اوس به سوال داوي. چه په سوانمو کښې د نصاب نه پس په مطلقاً زياتوالې کښې زکاة ولې واجب نکرې شو؟ مثلاً په پنځه اوښانو کښې يوه چيلۍ ده. اوس که په دې د څلورو اوښانو اضافه اوشوه. نوبه دې اضافه کښې هيڅ زکاة واجب نه دي. تر هغه وخته پورې چه دا اضافه د نصاب مقدار ته اونه رسيږي. او چه اوښان لس شي. نوبه دې کښې به دوه چيلۍ واجب وي.

أجاب» جواب، په سوانمو کښې د نصاب نه پس په مطلقاً زياتوالې کښې د زکاة عدم وجوب، د تکرې کولو نه د بچ کولو د پاره دي. يعنى که په پنځو اوښانو باندې مثلاً څلور اوښان زياتي شو. نو د دې څلورو اوښانو زکاة به د يوې چيلۍ په پنځو حصو کښې څلور حصې وي. او په دې صورت کښې اگر چه د قيمت په اعتبار سره وي. د چيلۍ تکرې کول لازميږي. نو د دې مشکل نه د بچ کولو د پاره په سوانمو کښې د نصاب نه پس هم په مطلقاً زياتوالې کښې زکاة واجب نکرې شو. بلکه زياتوالې هم که په اندازه د نصاب وي. نوبه دې کښې به هم زکاة واجب وي. مثلاً په پنځه اوښانو باندې د پنځو اضافه نوره اوشي. نو دوه چيلۍ به واجب وي.

د سرو او سپينو زرو نه د مرغب شوي سکو حکم

وَأَنَّ كَانَ الْقَالِبُ عَلَى الْوَرَقِ الْفُضَّةُ» که چرته په سکو باندې سپين زر غالب وو قَوْلُ حُكْمِ الْفُضَّةِ نوحکم به نى د سپينو زرو وي وَأَنَّ كَانَ الْقَالِبُ عَلَى الْفُضَّةِ» او که کوټوالې پکښې غالب وو قَوْلُ حُكْمِ الْعُرْوِضِ» نو دغه به د سامان په حکم کښې وي يُعْتَبَرُ أَنَّ تِلْكَ قِيَمَتُهَا نِصَابُهَا نوبيا به پ کښې د دې اعتبار وي چې قيمت نى نصاب ته اورسي

هل اللغة» معني الورق والفضة» ورق، د واؤ فتحه او د راء کسره په سانچه کښې جوړه شوي سکه. غش، د غين کسره او دشين شد، معني نې ده، خړوالې، خيړ، او هغه سره زر چه بل د هات ورسره گډ شوي وي. دلته کښې د غش نه مراد د سپينو زرو او د سرو زرونه علاوه د هاتونه دي. چه په سپينو زرو کښې ملاولولې شي. او سکې ترې جوړولې شي.

تخریج» معني الدراهم وحکما» اودا خبره منل شوې ده. چه د سپينو يا سرو زرو سکه بغیر د کپوت» هغه

سرزر چه بل دهات ورسره گډ شوې وی. ۶ گډوالی نه نشی جوړېدلې. اوس صورت دمستلې دادې. چه په جوړه شوې سکه کښې ۷ که سپین زر غالب وو. د بل څیز سره گډ شوې سرزر هغه سرزر چه بل دهات ورسره گډ شوې وی. یعنی نور دهاتونه مغلوب وو. نودغه سکه به د سپینو زرو په حکم کښې وی. اوپه دې کښې به دسپینوزرو زکاة واجب وی. ۸ اوکه کهوته غالب اوسپین زر مغلوب وو. نو دا به دسامان په حکم کښې وی. د دې دقیمت اندازه به لگولې شی. اوکتله به شی. چه ددې قیمت د زکاة مقدار ته رسیږی. اوکه نه. که دنصاب مقدار ته رسیدلو. نویه دې کښې به زکاة واجب وی گنی واجب به نه وی.

فصل ۹ صاحب دهدایه **مکذبه** دمستلې مدلل کولو دپاره فرمانیلی دی. چه درهمو وغیره جوړو شوو سکو کښې د لړشان کهوت کیدل ضروری دی. ځکه چه ددې نه بغیر دسکو جوړول ممکن نه دی. البته دکهوت زیات مقدار ضروری نه دی. نوموړې د قلیل اوکثیر په مینځ کښې غالب (زیاتوالی) حد فاصل مقرر کړې دې. او غلبه دا ده. چه دنیسه نه زیات وی. اوهم دا دغلبه حقیقت هم دې. نوکه سپین زر دنیمو نه زیات وی. او کهوت د نیسې نه کم وی. نودغه سکه به ټوله پوره سپین زر شمارلې شی. اوپه دې کښې به دسپینوزرو زکاة واجب وی. اوکه ددې په عکس وی. یعنی کهوته د نیسې نه زیات وی. اوسپین زر دنیسه نه کم وی. نو دغه سکه به دهات شمارلې شی. او ددې حکم به د نور سامان په شان وی.

فصل ۱۰ نية التجارة في صورة ظلة الفی صاحب دهدایه **مکذبه** فرمانیلی دی. چه دکهوته غالب کیدلویه صورت کښې د زکاة دوجوب دپاره دتجارت نیت ضروری دې. ځکه چه په دې صورت کښې دا دسامان په حکم کښې دې. اودا خبره فیصله شوې ده. چه د سپینو اوسرو زرو نه علاوه نورو څیزونو کښې د زکاة دوجوب دپاره دتجارت نیت ضروری دې. که په سکوکښې سپین زر مغلوب دی. څوکه جدا کړې شی. نو دا دنصاب مقدار یعنی ددوه سوه درهمو مقدار ته رسیږی. نو په دې سپین زرو کښې به دسپینو زرو زکاة واجب وی. نه په دې کښې د قیمت اعتبار وی. اونه به دتجارت نیت معتبر وی. ځکه چه په عین سپینو زرو کښې ددې دواړو اعتبار نه کیږی. والله اعلم

دسرو زرو نصاب او مقدار

ذکاة الذهب دا باب دی دسرو زرو د زکاة په بیان کښې **لَيْسَ فِيهَا قُوتٌ عِطْرِينَ مِثْقَالَيْنِ** **الذهب صدقاً** د شل مثقاله سرو نه په کمو کښې زکاة نشته **فَإِذَا كَانَتْ عِطْرِينَ مِثْقَالَيْنِ** که چې شل مثقاله شی **وَحَالَ عَلَيْهَا التَّوَلُّ** اوتیرشی په هغې باندې کال **فِيهَا نِصْفٌ مِثْقَالَيْنِ** نویه دی کښې نیم مثقال دی.

توضیح **وجوب المثل في العشرين** په دې فصل کښې دسرو زرو د زکاة بیان دې. دسرو زرو نصاب شل مثقاله دی. اوددې نه به په کمو کښې زکاة واجب نه وی. اوپه شلو مثقالو کښې به نیم مثقال واجب وی.

فصل ۱۱ دلیل دا روایت دې (ومن کل مشین مثقال من الذهب نصف مثقال) ^(۱) په ابن ماجه کښې دا روایت د ابن عمره اود حضرت عائشه **رضی الله عنهما** نه په دې الفاظو سره نقل دې. **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَأْخُذُ مِنْ كُلِّ مَشِينٍ مِثْقَالًا** نصف مینارو من الأربعین میناراً (شرح نقلیه)

^(۱) قال الزهلي **مکذبه** بشرط حديث معاذ بن النعمان في زكاة الفضة ولقد ذكر من جهة الدار لقن **مکذبه** وفيه (من كل أربعين ديناراً)

أَمْرًا مِنْ الْمُتَقَالِ > دَمَثَال نَه مَرَادَهَفَه مَثَال دِي. چَه دَهغِي سَرَه دَمَثَال وَزَن د لَسُو دَرَهْمُو بَرَابَر وَی. پَه خَلْقو کَنْبِي هَم دَا وَزَن مَشْهُور دِي.

پَه شُلو بَانْدِي د زِيَاتِي مَثَالُو د زَكَاة هَكْم

لَمْ يَكُنْ كُلُّ أَرْبَعَةِ مَثَالٍ قِيْرَاطَانِ بِيَا پَه هَرُو خَلُو يَنْتُو مَثَالُو کَنْبِي دُوَه قِيْرَاطَه دِي

تَسْوِيح > وَجُوبُ الْقِيْرَاطَانِ فِي أَرْبَعَةِ مَثَالٍ بَعْدَ الْعَشْرِينَ > صَاحِب دَقْدُورِي مَثَالُو فرمَانِي. چَه پَه شَلُو مَثَالُو بَانْدِي كِه خَلُور مَثَالَه زِيَاتِي شِي. نُو دَنِيْم مَثَال سَرَه بَه دُوَه قِيْرَاطَه نُوْرَهْم وَاجِب وَی. دَلِيْلَه > خَكِه چَه دَخْلُورُو مَثَالُو خَلُو يَنْتَهْمَه دُوَه قِيْرَاطَه وَی. خَكِه چَه يَوْمِ مَثَال دَشَلُو قِيْرَاطُو وَی. نُو خَلُور مَثَالَه د اَتِيَا قِيْرَاطُو شُو. اود اَتِيَا خَلُو يَنْتَهْمَه دُوَه وَی. خَكِه بَه دَخْلُورُو مَثَالُو زَكَاة دُوَه قِيْرَاطَه وَاجِب وَی.

الْفَقْهَة > يُو قِيْرَاط د اَوْرِيْشُو د پَنْخُو دَانُو بَرَابَر وَی. نُو يَوْمِ مَثَال بَه د سَلُو اَوْرِيْشُو د وَزَن بَرَابَر وَی. قِيْرَاط پَه اَصْل کَنْبِي ، د رَا پَه شُد سَرَه دِي. خَكِه چَه دَدِي جَمْع قَرَارِيْط رَاخِي. بِيَا يُوَه رَا پَه يَاسَرَه بَدَلَه شُوَه. نُو قِيْرَاط شُو. (عَنَايَه)

دَخْلُورُو مَثَالُونَه پَه هَكْم هَكْمِي د زَكَاة هَكْم

وَلَيْسَ فِيمَا كُنْتَ أَرْبَعَةَ مَثَالٍ صَدَقَةٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ مَثَالُو (۱) پَه كَمُو دَخْلُو يَنْتُو مَثَالُو کَنْبِي صَدَقَه نَشْتَه پَه نَزْد اَمَام اَبُو حَنِيفَه مَثَالُو.

تَسْوِيح > عَدَمُ الزَّكَاةِ فِي الزَّائِدِ دُونِ أَرْبَعَةِ مَثَالٍ > مَسْئَلَه دَاوَه. چَه كِه پَه شَلُو مَثَالُو بَانْدِي د خَلُورُو مَثَالُونَه دَكَمُو اَضَافَه اَوْشُوَه. نُو د حَضْرَت اَمَام اَبُو حَنِيفَه مَثَالُو پَه نِيْز پَه دِي زِيَاتُوَالِي کَنْبِي بَه هِيْخ زَكَاة وَاجِب نَه وَی.

وَقَالَ مَا زَادَ عَلَى الْعَشْرِينَ فَرَكَاةٌ بِمِثَالِهَا وَصَاحِبِيْنَهَا فَرَمَانِي چِي پَه شَلُو مَثَالُو بَانْدِي كُوم زِيَاتِي وَی د هَغِي زَكَاة بَه د هَغِي پَه حَسَاب بَانْدِي وَی

تَسْوِيح > مَذْهَبُ الْعَاجِبِيْنَ > د صَاحِبِيْنُو مَثَالُو پَه نِيْز بَه قَدْر د حَسَاب زَكَاة وَاجِب وَی. مَثَلًا كِه پَه شَلُو مَثَالُو يُو مَثَال زِيَات شُو. نُو پَه زَكَاة کَنْبِي بَه نِيْم مَثَال اَوْ نِيْم قِيْرَاط وَاجِب وَی. خَكِه چَه د شَلُو مَثَالُو خَلُو يَنْتَهْمَه حَصَه نِيْم مَثَال رَاخِي. اود يَوْمِ مَثَال خَلُو يَنْتَهْمَه حَصَه نِيْم قِيْرَاط جُورِيْپِي.

بِنَاءُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى إِبْخَالِ مِثْلَةِ الْكُفْرِ > صَاحِب دَهْدَا يَه مَثَالُو فرمَانِيْلِي دِي. چَه دَا هَم هَفَه د كَسُور مَسْئَلَه دَه. چَه پَه تِيْر شُوِي فَصْل (فَصْلُ فِي الْفَقْهَةِ) كَنْبِي رَاغَلِي وَه. يَعْنِي د صَاحِبِيْنُو مَثَالُو پَه نِيْز پَه كَسُور کَنْبِي زَكَاة وَاجِب وَی. اود اَمَام صَاحِب مَثَالُو پَه نِيْز نَه وَاجِبِيْپِي. د فَرِيْقِيْنُو دَلَالِل بِيَا ن شُوِي دِي.

الْقَاعِدَةُ > عِلَالَه مَرْغِيْنَانِي مَثَالُو فرمَانِيْلِي دِي. چَه پَه شَرِيْعَت کَنْبِي يُو دِيْنَار دَلَسُو دَرَهْمُو بَرَابَر وَی. اَوْ مَثَال اَوْ دِيْنَار دَوَارَه يُو خِيْز دِي. نُو خَلُورُو مَثَالَه بَه دَخْلُو يَنْتُو دَرَهْمُو بَرَابَر وَی. نُو لَكِه خُنْگَه چَه پَه دَرَهْمُو

دِهَان) نَصَبُ الرَّأْيَةِ (۲/۳۷۹) -

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة مَثَالُو كَلَا فِي الْحَالَةِ (۱۲۰/۱) وَالْأَخْرَاجِيَّةُ (۲۳۱/۲) وَالْمَنْهَبِيَّةُ (۱۷۹/۱) وَجَمْعُ الْأَمْرِ (۲۰۵/۱) نَقْلًا عَنِ الْقَوْلِ الرَّابِعِ (۱۷۲/۱) -

کُنْیَ دِ اَمَامِ اَبُو حَنِيفَةَ رحمته پَه نِیَز دِ خُلُوبِیْتُو دِر هِمُو نَه دِ کُمُو پَه زِیَاتَوَالِی کُنْیَ زِکَاةَ نَشْتَه دِی. دَغَه شَان پَه نَصَاب بَانْدِی دِخُلُورُو مِثْقَالُونَه دِ کُمُو پَه زِیَاتَوَالِی کُنْیَ بَه هِم زِکَاةَ وَاجِب نَه وِی.

سوال: دلته کُنْیَ یوسوَال کِیْدَلِی شِی. هَفَه دَاچَه پَه تِیْرشُوی فَصْل کُنْیَ دِ وَزَن سَبْعَه تَحْقِیْق بِیَانُولُو کُنْیَ وَنِیْلِی شُوی وُو چَه اووَه مِثْقَالَه دِلْسُو دِر هِمُو دِ وَزَن بَرَابَرُو. اَو مِثْقَال اَو دِیْنَار یُوخِیْز دِی. اَو دِلْتَه کُنْیَ اَووَنِیْلِی شُو چَه یُو دِیْنَار دِلْسُو دِر هِمُو بَرَابَرُو؟

الجواب: جَوَاب دَادِی چَه پَه تِیْرشُوی فَصْل کُنْیَ دِ وَزَن بِیَان وُو. یَعْنِی دِلْسُو دِر هِمُو وَزَن اووَه مِثْقَالَه یَا دِ اووَه دِیْنَارُو بَرَابَرُو. اَو دِلْتَه کُنْیَ دَقِیْمَت بِیَان دِی. یَعْنِی یُو دِیْنَار، چَه دَا یُو مِثْقَال سِرَه زَر دِی. شَرِیْعَت دِدِی قِیْمَت لَس دِر هِمَه سَبِیْن زَر مَقْرُر کِرِی دِی. مِثْلًا پَه قَتْل خَطَا کُنْیَ کَه دِ دِیْت اَدَا کُول پَه دِیْنَار سِرَه اَو غَوَارِی. نُو زَر دِیْنَارَه دِی وَر کِرِی. اَو کَه پَه دِر هِم سِرَه کُول غَوَارِی. نُولَس زَرَه دِر هِمَه دِی وَر کِرِی.

ملاحظة: خُودَا خِیَال کُول پِکَار دِی. چَه دَا حِسَاب دَهْفَه زَمَانِی نَرِخ مَطَابِق وُو. اَو نَرِخ چُونکَه کَمِیْیَ اَو زِیَاتِیْیَی پَه دِی وَجَه پَه هِرَه زَمَانَه کُنْیَ بَه دِ هَفَه زَمَانِی دِ نَرِخ مَطَابِق قِیْمَت مَقْرُر کُولِی شِی.

دِ سِرُو اَو سَبِیْنُو زَرُو مَطْلُوطُو خِیْرَتُو زَهَاة

وَقَى تَبَرُّ الدَّهَبِ وَالْفِیْضَةِ وَخَلِیْمًا وَاَلَانِیَةً مِنْهَا الزَّكَاةُ دِسُرُو سَبِیْنُو پَه تِکُرُو اَو دِدِی پَه زِیُو رَاتَوَا و دِدِی پَه لُوحُو کُنْیَ هِم زِکَاةَ دِی (۱)

هَلِ اللُّغَةِ ① قَبْر: سَسْت، دِیْلَه ② حَلِیْمًا: کَالِی ③ وَاَلَانِیَةً: لُوبِیْیَ

تَفْرِیْح: وَجُوبُ الزَّكَاةِ فِی الدَّهَبِ غَیْرُ الْمَقْشُوفَةِ (تَبَر، غَیْر مَضْرُوب چَانْدِی... هَفَه سَبِیْن زَر چَه قَالَب شُوی نَه وِی. دِ سَبِیْنُو زَرُو تَوْتَه دِ سَبِیْنُو اَو سِرُو زَرُو کَالِی چَه بِنَخِی تِی دِ بِنَانِیْسَت اَو زِیْنَت دِیَارَه اِسْتِعْمَالُو. ④ زَمَرَن پَه نِیَز دِ گِلَه شُوی نَه بَغِیْر پَه سِرُو اَو سَبِیْنُو زَرُو کُنْیَ دِدِی پَه کَالَوَا لُوحُو کُنْیَ زِکَاةَ وَاجِب دِی.

دِلِیْلَه: دِلِیْل دَادِی چَه دِ وَجُوبُ زِکَاةَ سَبَب مَالِی نَامِی اَو نَمُو وِی. اَو نَمُو پَه دُوَه قِسْمَه دَه. ⑤ یُوخَلِی، لَکَه پَه سِرُو اَو سَبِیْنُو زَرُو کُنْیَ چَه دَه. ⑥ دَوِیْمَه فَعْلِی، یَعْنِی دِتْجَارَت پَه ذَرِیْعَه. دِلْتَه کُنْیَ دِنَمُو دِلِیْل مَوْجُود دِی. یَعْنِی پِیْدَانِشِی اَو خَلْقِی طُور بَانْدِی دَا دِتْجَارَت دِیَارَه حَاصِلِیْدَل. اَو هِم دِلِیْل مَعْتَبَر دِی. نُو هِر کَلَه چَه دِنَمُو دِلِیْل مَوْجُود دِی. نُو دِچَا پَه بَاطِلُولُو سِرَه دَاخَلِی نَمَاء نَه بَاطِلِیْیَی.

پَه بَاغَامَن تِجَارَتِ هِم دِ زَهَاة هِم

بَابُ زَكَاةِ الْعُرُوشِ

فصل دی دِتْجَارَت دَا سَبَاب پَه زِکَاةَ کُنْیَ

الزَّكَاةُ وَاجِبَةٌ فِی عُرُوشِ الْبُیْزَةِ كَمَا بَيَّنَّا إِذَا بَلَغَتْ قِيَمَتُهَا نِصَابًا مِنْ الْوَرَقِ أَوِ الدَّهَبِ پَه اَسَبَاب دِتْجَارَت کُنْیَ زِکَاةَ وَاجِب دِی. هِرْخَه چِی وِی هِر کَلَه چِی نِی قِیْمَت نَصَاب تَه اَو رِی دِ سَبِیْنُو زَرُو یَا دِ سِرُو زَرُو

(۱) مَغْیَبُ الشَّافِعِی رحمته - حضرت اَمَام شَافِعِی رحمته فرمَانِی چَه دِیْنِخُو کَالِی اَو دِسُرُو دِ سَبِیْنُو زَرُو گِیْمَه کُنْیَ زِکَاةَ وَاجِب نَه دِی. اَمَام مَالِک اَو اَمَام اَحْمَد رحمته هِم دِی قَانَل دِی.

توضیح > وجوب الزکاة فی عروض التجارة > عروض دعراض جمع ده. معنی فی ده. دسپینو او سرو زرونه علاوه د دنیا سامان. مسئله داده. چه د تجارت که هر قسم وی. په دې کښې زکاة واجب دې. په دې شرط چه د دې قیمت د سپینو یا سرو زرو نصاب ته رسیږي.

دلالة ① دلیل دادې. چه نبی کریم ﷺ فرماتیلې دی. چه د سامان تجارت قیمت به اولگوي. اوبه هر دوه سوه درهمه کښې به پنځه درهمه زکاة ادا کړي. اود سمره بن جندب رضی الله عنه نه نقل دی. **رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ** يَأْمُرُنَا أَنْ نَعْرِضَ الصَّدَقَةَ مِنَ الذِّئْبِ بِعَدْلٍ (۱) یعنی رسول اکرم ﷺ به حکم فرمائیلو. چه مونږ د هغه خیزونو زکاة اوباسو. کوم چه د خرڅ دپاره تیارېږي.

② دویم دلیل دادې. چه په سامان کښې د پنده د تجارت نیت کولو سره دا سامان هم مال نامی جوړېږي. او چونکه په مال نامی کښې زکاة واجب وی. په دې وجه په سامان تجارت کښې به هم زکاة واجب وی. لکه څنگه چه په سپینو او سرو زرو کښې زکاة واجب وی. ځکه چه دا د شریعت د طرفه مال نامی دې.

د فقر او دپاره د انفع اعتبار

يَقْوَمُهَا يَمًا هُوَ الْفَقْرُ وَالْفَقْرُ أَوَّلُ السَّكِينِ مِنْهُمَا دَعْرُوضُ قِيَمَتٍ بِهِ هُنِي سِرَ لَكُوِي كُوم چي د فقيرانو او مساكينو دپاره نفع وی. (۲)

توضیح > وجوب الزکاة بما هو انفع للفقراء > په تیره شوې مسئله کښې وئیلې شوی وو. چه په سامان تجارت کښې د وجوب زکاة دپاره ضروری دی. چه د دې قیمت د سپینو یا د سرو زرونو نصاب ته رسیږي.

خواوس سوال دادې. چه د قیمت اندازه به د سپینو زرو یعنی دراهمو سره کوي. او که د سرو زرو یعنی دنانیرو سره به کوي. نو په دې باره کښې څلور اقواله دي. ① رومی قول کوم چه په امالی کښې دامام ابو حنیفه رحمته الله نه یو روایت هم دې. دادې. چه د سامان د قیمت اندازه په دې دواړو کښې هغه سره کیږي. په کومو کښې چه فقیرانو او مسکینانو ته فائده وی. مثلاً د تجارت یو قسم سامان دې. چه دا دوه سوه درهمو دې. خود څلور مثقالو نه دې. نو دا به د درهمو سره اندازه کولې شی. او که سپین زر گران وی. او سره زر ارزان وی. اودا سامان څل مثقاله سرو زرو مالیت ته رسیږي. خودوه سوه درهمه سپینو زرو مالیت ته نه رسیږي. نو د دې د قیمت اندازه به مثقالو سره کولې شی. دراهمو سره به نشي کولې. دا قول د فقیرانو او مسکینانو حق په وجه په احتیاط مبنی دې. یعنی احتیاطاً به د فقیرانو د رعایت په لحاظ داسې کولې شی.

وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ يَقْوَمُهَا يَمًا الشُّكْرَاءُ بِه أَوَامَامِ ابُو يُوسُفَ رحمته الله فرمائی چې په هنی نقد سره به قیمت

(۱) قال الزهري رحمته الله يشترط حديث معاذ بن النعمان في زكاة الفضة ولقد ذكر من جهة النارطاني رحمته الله وله (من كل أربعين ديناراً ديناراً) نعب الراية (۳۷۹/۲).

(۲) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمته الله كلما في فتح القدير (۱۶۷/۲) والعتابة (۱۶۷/۲) والرواية (۲۲۹/۱) و ده اعتبار (۳۷۲/۲) ثم قال العلامة ابن المصنف رحمته الله في الجمع بين الروايتين بأن المذكور في الأصل في التخيير هو ما إذا كان الطوم بكل منهما لا يتفاوت انتهى كلامه (نقل عن القول الرابع (۱۷۳/۱)).

لگوی به کوم چې نی اختلې وی کُلاب اَشْرَافُ بَقَرِ الثَّمَنِ که دا ئې د ثمن نه بغیر اختلې وو یَوْمُ
بِالنَّصَبِ الْغَالِبِ فی الیومینو چه په ښار کښې کوم نقد زیات رائج وی په هغې سره به ئې قیمت لگوی

توضیح < وجوب الزکاة وفق وسیلة العروش > دویم قول د امام ابویوسف رحمته الله دې. اوهم ددې قائل امام شافعی
دې. دوی دا فرمانی. چه دا سامان په دواړه نغدينو سپین او سره زر کښې چه دکوم په عوض کښې
اختلې شوې دې. هم دهغه سره به ددې د قیمت اندازه لگولې شی. که د درهمو په عوض کښې
اختلې شوې وی. نو د درهمو سره به ئې اندازه لگولې شی. اوکه د دنانیرو په عوض کښې اختلې
شوې وی. نو د دنانیرو سره به ئې اندازه لگولې شی. اوکه د درهمو او دنانیرونه علاوه د بل څه په عوض
کښې اختلې شوې وی. نوییا چه په درهمو او دنانیرو کښې دکوم رواج او چلن زیات وی. دهغه سره به
اندازه لگولې شی.

فیله < ددې قول دلیل دادې. چه په دواړه نغدينو کښې چه دکوم په عوض کښې داسامان اختلې شوې
دې. دهغې سره به د مالیت پیژندگلو زیاته وی. ځکه چه یوځلې په دغه نغديت سره ددې قیمت ښکاره
شوې دې په دې وجه په دویم ځلې اندازه لگولو کښې به هیڅ مشکل نه وی.

وَقَالَ مُحَمَّدٌ بِغَالِبِ النَّقْدِ فِي الْمَعْرُوفِ عَلَى كُلِّ حَالٍ او امام محمد رحمته الله فرمانی چې په ښار کښې
کوم زیات رائج وی په هر حال د هغې سره قیمت لگوی.

توضیح < وجوب الزکاة وفق نقد البلد > دریم قول د امام محمد رحمته الله دې. دوی فرمانی. چه په هر حال کښې به
د بلد د غالب نغديت سره اندازه لگولې شی. یعنی په نغدينو کښې چه دکوم چلن زیات وی هم دهغه
سره به د قیمت اندازه لگولې شی.

فیله < ددې دلیل دادې. چه د الله تعالی په حق کښې د قیمت اندازه کول به د بنده په حق کښې د قیمت
په اندازه باندې قیاس کولې شی. او د بنده گانو په حق کښې د بلد غالب نغديت سره اندازه کولې
شی. مثلاً که چایو څیز غصب کړو. او هغه د غاصب نه ضائع شو. او هغه څیز د ذات القیم خنې وی. نو په
غاصب به دهغې قیمت واجب وی. او د قیمت اندازه به په نغدينو کښې هغه یوسره کیږي. دکوم چه چلن
زیات وی. دغه شان که چا د بل کس څه سامان هلاک کړو. او دا د ذات القیم خنې وی. نویه هلاکونکی په
د قیمت ضمان واجب وی. او د قیمت اندازه به دهغه نغديت سره کیږي. دکوم چه چلن زیات
وی. نو څنګه چه په حقوق العباد کښې د قیمتونو اندازه په غالب نغديت سره کیږي. دغه شان د حقوق
الله یعنی د زکاة وغیره ادا کولو دپاره به هم د قیمتونو اندازه په غالب نغديت سره کولې شی.

وجوب الزکاة وفق رضا المالك < د دې درې وارو اقوالو نه علاوه یو بل روایت په مبسوط کښې ذکر
دې. هغه دا دې. چه مالک ته اختیار دې. که غواړی درهمو سره د اندازه او کړی. اوکه غواړی دینار سره
دې او کړی.

فیله < ددې قول دلیل دادې. چه قیمت په دې وجه لگولې شی. چه د مالیت مقدار معلوم شی. او په دې
مقصد کښې درهم او دنانیر دواړه برابر دی. نو په یو بل باندې به ترجیح نشی ورکولې.

په دواړو اړخونو د مال هېڅې د نصاب د تحصیل اعتبار

وَإِذَا كَانَ النِّصَابُ كَامِلًا فِي طَرَفِ الْمُخْلِ أَوْ رُكْلِهِ جِئَ نَصَابُ بَوْرِهِ وَوَدَّالَ بِهِ
دواړو طرفونو کښې نَقَصَانَهُ فَيَا بُرَّتْ ذَلِكَ لَا يُنْقِطُ الزَّكَاةُ وَدَدَى كَمِيدَل د کال په ما بینڅ کښې زکاة

نه ساقط کوی

تفہیم > وجوب النصاب فی جمیع السنہ > ① شیخ ابوالحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی ہے کہ وجوب زکاة دہارہ دکال پہ اول او آخر کنبی کامل نصاب کیدل شرط دی۔ دکال پہ مینخ کنبی دنصاب کمیدل زکاة نہ ساقطوی۔ یعنی دکال پہ اول کنبی ہم پورہ نصاب موجود دی۔ او پہ آخر کنبی ہم پورہ شو۔ خویہ مینخ کنبی خہ کم شوے وو۔ نویہ دی صورت کنبی بہ زکاة واجب وی۔ ساقط بہ نہ وی۔

ہیلہ > دلیل دادی ہے کہ دکال پہ مینخ کنبی دنصاب د پورہ کیدو اعتبار کولو کنبی مشقت دی۔ نوخکہ دکال پہ مینخ کنبی دنصاب دپورہ کیدو شرط اونشولگولی پاتی شو پہ اول او آخر کنبی دنصاب خبرہ نویہ دی کنبی دنصاب کمال شرط دی۔ پہ اول کنبی خو ددی وجی ہے کہ زکاة سبب منعقد شی۔ اوغنا متحققہ شی۔ اویہ انتہا کنبی ددی وجی ہے کہ زکاة وجوب متحقق شی۔ اودکال پہ مینخ کنبی چونکہ دوارہ خبری نشتہ۔ ددی وجی دکامل پہ مینخ کنبی دنصاب د پورہ والی شرط اونہ لگیدلو۔

حکم ہلاک المال > مسئلہ دا دہ چہ دکفل پہ مینخ کنبی دنصاب کموالی زکاة نہ ساقطوی۔ البتہ دا چہ تول نصاب ہلاک شی۔ نوزکاة نہ واجبی۔ خکہ چہ دکال یوہ حصہ بیخی بی نصابہ پاتی وہ۔ نود حولان حول شرط موجود نشو۔ حالاتکہ د زکاة د انعقاد شرط موجود شی۔ نوددی نہ پس حولان حول شرط دی اویہ اولتی مسئلہ کنبی داسی نہ دہ۔ یعنی کلہ دکال پہ مینخ کنبی نورنصاب ہلاک شی۔ خوخہ حصہ باقی وی۔ نوخکہ د انعقاد سبب ہم باقی دی۔ اوفرکلہ چہ د انعقاد سبب باقی دی۔ نود زکاة وجوب بہ ہم باقی وی۔

دسرو او سپینو زرو سرہ سامان تجارت کھون

وَيَضُمُّ قِيمَةَ الْعُرُوضِ إِلَى الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ او پیوست کوی بہ قیمت داسباب دسرو سپینو سرہ وکذلک یضم الذهب الی الفضة بالقيمة او دغہ شان بہ پیوست کولی شی سرہ زر د سپینو زرو سرہ د قیمت پہ اعتبار سرہ **حَتَّى يَتِمَّ النِّصَابُ** تردی چہ نصاب پورہ شی

تفہیم > ضم العروض الی الذهب والفضة لتکمیل النصاب ومثاله > مسئلہ دادہ ہے کہ دیوکس پہ ملک کنبی دتجارت سامان دنصاب پہ اندازہ نہ وی۔ خوددہ سرہ دنصاب پورہ کولو دہارہ دتجارت د سامان قیمت بہ دسرو اوسپینوزرو سرہ ملاولی شی۔ ① مثلاً دیوکس سرہ پنخوس درہمہ دی۔ اود یونیم سلو درہمو مالیت برابر سامان تجارت دی۔ نویہ دہ بہ د دوه سوہ درہمو سپینو زرو زکاة واجب وی۔ ② ہا مثلاً د یوکس سرہ اتہ مثقالہ سرہ زر دی۔ اود دولسو مثقالو د مالیت سامان تجارت دی۔ نویہ دہ بہ دشلو مثقالو دسرو زرو زکاة واجب وی۔ دا حکم بالاجماع دی۔

ہیلہ > دلیل دادی ہے کہ ہرخیز کنبی د زکاة دوجوب سبب دنصاب نامی مالک کیدل دی۔ او نماء پہ سامان تجارت کنبی ہم موجوددہ۔ اویہ سرو اوسپینو زرو کنبی ہم، اگرچہ د نماء حیثیت مختلف دی۔ یعنی پہ سامان تجارت کنبی د بندہ گانو د طرفہ نماء متحقق کیری۔ خکہ چہ بندہ گان دا د تجارت دہارہ حاصلوی۔ اویہ سرو اوسپینو زرو کنبی نماء من جانب اللہ موجوددہ۔ خکہ چہ اللہ تعالی دادوارہ دتجارت دہارہ پیدا کری دی۔ نو ہرکلہ چہ اصل یعنی نماء دوارہ خایونو کنبی ہرچود دہ۔ نود سامان تجارت قیمت بہ دسرو اوسپینو زرو سرہ ملاولی شی۔ او زکاة بہ واجبولی شی۔

د سامان تجارت محکوم اعتبار په اجزاو اوڅه په قیمت

وَقَالَا لَا يَجُزُّ الدَّهْبُ إِلَى الْفِئَةِ بِالْقِيَمَةِ اَوْ صَاحِبِينَ فَرْمَانِي چې نه به شی پیوست کولې سره زر د سپینو سره د قیمت په اعتبار سره وُضِعَ بِالْأَجْزَاءِ وَپيوست کولې به شی په اعتبار د اجزاو سره

تدريج < الفم اعتبار القیمه هند ابي حنیفه رحمته الله علیه > ملاوول به د قیمت په اعتبار سره کېږي. او که اجزاو په اعتبار سره. نو په دې باره کښې اختلاف دي. د امام ابو حنیفه رحمته الله علیه په نیزه د قیمت په اعتبار سره کېږي. هم دا پوروايت دامام محمد رحمته الله علیه دي. (۱)

وله < امام ابو حنیفه رحمته الله علیه فرماني. چه ضم کول دهم جنس کیدلویه وجه دي. او هم جنس کیدل د قیمت په اعتبار سره متحقق کېږي. د صورت په اعتبار سره نه متحقق کېږي. نو د قیمت په اعتبار سره ضم کولې شی. د صورت په اعتبار سره به نه کېږي. اود اجزاو اعتبار، چونکه د صورت اعتبار دي. په دې وجه د صورت په اعتبار سره ضم نه کیدل، گویا د اجزاو په اعتبار سره ضم نه کیدل دي. ثوابت شو. چه د ضم دپاره د اجزاو اعتبار نه کېږي. بلکه د قیمت اعتبار کېږي. والله اعلم.

الفم اعتبار القیمه هند ابي حنیفه رحمته الله علیه اود صاحبینو رحمته الله علیه په نیزه د اجزاو په اعتبار سره کېږي. هم داپو روایت دامام ابو حنیفه رحمته الله علیه دي. او هم ددې قائل امام مالک رحمته الله علیه دي. او هم دا پوروايت د امام احمد رحمته الله علیه دي. **فلهيما** < د صاحبینو رحمته الله علیه دلیل دادې. چه په سرو او سپینو زرو کښې وزن معتبر دي. قیمت معتبر نه دي. تردې که د یوکس سره د سپینو زرو څه لوڅی یا کالی وی. اود دې وزن دوه سوه درهمو نه کم وی. خود دې قیمت د دوه سوه درهمونو هم زیات جوړېږي. نو په دې کښې په اتفاق سره زکاة واجب نه دي. ددې نه معلومه شوه. چه اعتبار د وزن دي. د قیمت نه دي. نو که د وزن په اعتبار سره نصاب پوره شوی. نو زکاة به واجب وی. گټی واجب به نه وی.

ثمة الاختلاف < دا اختلاف ثمره به په دې صورت کښې ښکاره کېږي. چه دیوکس سره سل درهمه سپین زرو. او پنځه مثقاله سره زردی. اود پنځو مثقالو سرو زرو قیمت سلو درهم ته رسیږي. نو په دې صورت کښې به د امام ابو حنیفه رحمته الله علیه په نیزه زکاة واجب وی. ځکه چه د قیمت په اعتبار سره نصاب پوره شوي دي.

اود اجزاو په اعتبار سره چونکه نصاب پوره نه دي. په دې وجه د صاحبینو رحمته الله علیه په نیزه زکاة هم واجب نه وی. او که د یوکس سره لس مثقاله سره زرو. اوسل درهمه سپین زرو. یا په دې دواړو کښې د یو درهمه حصه وی. اود بل دویمه حصه وی. یا د یو څلورمه حصه وی. اود بل دریمه حصه وی. نو په دې صورت کښې به په اتفاق سره (دواړه) ضم کولې شی. او زکاة به واجب کولې شی.

۱ (القول المراجع هو هذا قول أبي حنيفة رحمته الله علیه كما في رد المحتار (۳۷/۲) والبحر الرائق (۲۳۰/۲) وبين الحنفين (۲۸۱/۱) نقلًا عن القول المراجع (۱۷۴/۱) -

د فصلونو اود میوو د عشر بیان

بَابُ زَكَاةِ الزُّرُوعِ وَالْعِمَارِ

ترجمه (دا) باب د فصلونو اود میوو په عشر کښې دې.

تصريح < **وجوب العشر في الزرع والثمار** > د زمکې په پيداوار او میوو کښې د عشر (لسمه حصه) واجبیږي. او دلته کښې هم د زکاة نه مراد عشر دې. لکه څنگه چې په تیر شوې باب کښې مصدق (زکاة راټولونکې) ته مجازاً عشر وئیلې شوې دی. دغه شان دلته کښې هم عشر مجازاً په لفظ د زکاة سره تعبیر شوې دې. زکاة چونکه خالص عبادت دې. او عشر د زمکې مؤونت دې. البته په دې کښې د عبادت معنی شته. په دې وجه زکاة مخکښې او د عشر احکام روسته ذکر شوې دې.

د زمکې په پيداوار کې د عشر نصاب

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ فِي قَلِيلٍ مَّا أَخْرَجَتْهُ الْأَرْضُ وَكَثِيرٍ الْعُشْرُ وَاجِبُ امَامِ ابُو حَنِيفَةَ **عَلَيْهِ السَّلَامُ** فرماني چې کوم څيز دزم کښې نه پيدا کيږي که کم وي او که زيات په هغې کښې عشر واجب دې **سَوَاسِقِي سَيِّئًا أَوْ سَقْتَهُ السَّمَاءُ إِلَّا الْخَطْبَ وَالْقَصَبَ وَالْحَشِيشَ** (۱) پدې کښې عشر دی. اگر چې په جاري ابو اوبه کيږي او که په باران سره. سوي دبارن سونو خشاک او وانښو نه

هل اللغة ① سيعا: جاري اوبه ② غطب: لرگي ③ قصب: بانرس

تصريح < **نصاب العشر** > حضرت امام اعظم **عَلَيْهِ السَّلَامُ** فرماني. چې مطلقاً د زمکې په پيداوار کښې عشر واجب دې پيداوار کم وي. او که زيات وي. بغير تدبير اختيار ولونه د يو کاله پورې باقي پاتې کيدونکي وي. زمکه په نهري وغيره جاري اوبو سره اوبه کړې وي. يا د باران په اوبو سره اوبه شوې وي. په هر صورت کښې به عشر واجب وي. سوي د نلو، د سوزلو لرگو اود گيا نه. چې په دې څيزونو کښې د حضرت امام صاحب **عَلَيْهِ السَّلَامُ** په نيز عشر واجب نه دې.

وقال ابو يوسف وعهد لا يَجِبُ الْعُشْرُ إِلَّا فِيهَا لَهُ ثَمَرَةٌ بَاقِيَةٌ إِذَا بَلَغَتْ ثَمَنَةً أَوْ سَقِي صَاحِبِينَ **عَلَيْهِ السَّلَامُ** فرماني چې عشر واجب دی. مگر په هغه کښې چې میوه نه باقي پاتې کيږي کله چې اورسې پنځه وسق ته **وَالْأَوْسُقُ سِتُونَ صَاعًا بِصَاعٍ رَسُولُ اللَّهِ** او وسق شپيته وې دی دښې کریم **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** سره

تصريح < **مذهب الصاحبين** > صاحبين **عَلَيْهِ السَّلَامُ** فرماني. چې د زمکې په پيداوار کښې په دوه شرطونو سره عشر واجب وي. يودا چې هغه څيز کوم چې د زمکې نه پيدا کيږي. بغير دغه علاج د يو کال پورې باقي پاتې کيدې شي. لکه غنم، اوريشې، اوريجې وغيره. که د يو کال پورې باقي نه پاتې کيږي. نو په دې کښې به عشر واجب نه وي. لکه انگور، خربوزه، تربوزه، سيب وغيره. دويم شرط دا چې پيداوار د پنځه وسقو په مقدار وي. ددې نه په کم کښې به عشر واجب نه وي. او يو وسق د ښې کریم **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** په صاع سره شپيته صاعه جوړيږي. نو پنځه وسق د درې سوه صاع برابر وي. او يو صاع څلور منه وي. نو گویا پنځه وسق دولس سوه منه وي.

۱ (القول الراجع هو هذا لول أبي حنيفة كذا في الحاشية (١٣٢١) ورد المختار (٥٤٢) والمندية (١٨٩١) والاحلاصة (٢٤٩١) نقلاً عن القول الراجع (١٨٠١).—

الإختلاف فی تهنین حاصل داجه د امام صاحب رحمته او د صاحبینو رحمته اختلاف دوه ځایه دې. ① یو دا چه حضرت امام صاحب رحمته په نیز د عشر وجوب دپاره د نصاب مقدار کیدل شرط نه دې. اود صاحبینو رحمته په نیز شرط دې. ② دویم دا چه د امام صاحب رحمته په نیز د یو کال پورې باقی پاتې کیدل شرط نه دې. او د صاحبینو رحمته په نیز شرط دې.

دلیل ابي حنیفه رحمته فی عدم شرطية النصاب او د امام ابوحنیفه رحمته دلیل د الله تعالی د قول (أَلْفَقَوَامٍ طَوْبَتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَعْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ) (الایه) عموم دې په دې طریقه چه د زمکې مطلقاً پیداوار کښې دانفاق حکم ورکړې شوې دې. دقلیل او کثیر هیڅ تفصیل نشته.

دلائل الصالحین رحمته فی شرطية النصاب د عشر دوجوب دپاره د نصاب شرط لگولو کښې د صاحبینو رحمته

① رومې دلیل د نبی کریم صلی الله علیه و آله قول لیس لیا دون عسرة أوسق صدقة (۱) دې په حدیث کښې د صدقه نه مراد عشر دې ځکه چه زکاة خو پنځه وسق نه په کم کښې هم واجب وی په شرط ددې چه د دې قیمت دوه سوه درهمه ته رسی. اوس د حدیث ترجمه داشوه چه د پنځه وسق نه په کمو کښې عشر نشته نو معلومه شوه چه د عشر دوجوب دپاره پنځه وسق ضروری دی.

الجواب نه خو د دې تاویل دا دې چه په دې کښې د تجارت زکاة مراد دې یعنی په مال تجارت کښې د زکاة د وجوب دپاره پنځه وسق ضروری دی. او وجه ددې داده چه دصاحبو رحمته په زمانه کښې به خلقو د وسق په حساب سره ا خستل خرخول کول. اود یو وسق کجورو قیمت خلونینت درهمه وونود پنځه وسق قیمت به دوه سوه درهمه وو. او دوه سوه درهمه د زکاة نصاب دې.

② اود زکاة په شان عشر هم په کافر نه واجب کیږی. او د عشر مصرف هم هغه دې. کوم چه دصدقاتو مصرف دې ثواباته شوه. چه عشر د زکاة په شان دې. او د وجوب زکاة دپاره د نصاب کیدل شرط دې چه غناء متحقق شی. نودغه شان د وجوب عشر دپاره به هم نصاب کیدل شرط وی چه مالدارۍ اوغناء متحقق شی.

الجواب نه خو ددې جواب دا دې چه په عشر کښې ملک معتبر نه وی. هم دغه وجه ده. چه عشر په مکاتب ماشوم او مجنون په زمکه کښې هم واجبیږی. اوپه موقوفه زمکو کښې هم عشر واجب وی. حالانکه په موقوفه زمکو هیڅ څوک مالک نه وی. نوهرکله چه په باب د عشر کښې مالک اعتبار نشی کیدلې. نو د دې دصفت یعنی مالدارۍ او غناء اعتبار به هم نه کیږی. او هرکله چه د غناء اعتبار نشی کیدلې. نویه مطلق پیداوار کښې به عشرو واجب وی پیداوار که قلیل وی. اوکه کثیری وی. اوپه عشر کښې مالدارۍ معتبر نه ده په دې وجه هولان حول هم شرط نه دې ځکه چه د حولان حول شرط د نصاب حاصل ولود دپاره وی. او پیداوار تول په توله نصاب ده.

دلائل ابي حنیفه رحمته فی شرطية البقرة ① دامام ابوحنیفه رحمته دلیل ذکر شوي آیت (أَلْفَقَوَامٍ طَوْبَتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَعْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ) دې ځکه چه دا ایت مطلق دې. د باقی پاتې کیدلو او دنه پاتې کیدلو هیڅ قید نشته. نو مطلقاً به د زمکې په پیداوار کښې عشرو واجب وی که پوره کال باقی پاتې کیدې شو. اوکه نشو پاتې کیدلې. ② د امام صاحب رحمته په مذهب باندې عقلی دلیل دا دې چه د عشر دوجوب سبب د زمکې نامی کیدل دی. اوکله دزمکې نه په داسې څیز سره هم نصاب حاصلیږی. چه هغه باقی پاتې

کیدونکې نه وی. نوکه د زمکې نه ترکارپانې او سبزپانې پیدا کړې شوې. او عشر واجب نکرې شی. نو د سبب به بغیر د حکم نه موجود کیدل لازم شی. اودا تیک نه ده. په دې وجه ترکارپانو او سبزپانو کښې هم عشر واجب کړې شو.

نظیره: هم دغه وجه ده. چه په خراجی زمکه کښې که ترکارپانې او سبزپانې اولگولې شوې. نو په دې کښې به خراج واجب وی. نوڅنگه چه په باقی نه پاتې کیدونکو خیزونو کښې خراج واجبېږي. دغه شان عشر به هم واجب وی.

فلهما: په دویم شرط کښې د صاحبینو رضی الله عنہم دلیل د نبی کریم صلی الله علیه و آله قول د لیس فی الغنمات صدقه دې. اودا روایت په، دارقطنی، کښې داسې دې. رَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَن يُؤْخَذَ مِنَ الْغَنِمَاتِ صَدَقَةٌ (۱) په حدیث کښې د صدقه نه مراد عشر دې. ځکه چه سبزپانې که د تجارت دپاره وی. نویه دې کښې بالاتفاق زکاة واجبېږي. نو معلومه شوه. چه په حدیث کښې د زکاة نفی نه ده شوې. او هرکله چه زکاة غیر منفی دې. نو عشر به متعین وی. اود حدیث مطلب به داوی. چه نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمایلي دی. چه په سبزپانو کښې عشر واجب نه دې. اویه سبزپانو کښې د عشر عدم وجوب علت ددې باقی نه پاتې کیدل دې. نو کوم خیزونه چه پوره کال بغیرد څه علاجه باقی نه پاتې کیږي. په دې کښې به عشر واجب نه وی.

الجواب: که اود لیس فی الغنمات صدقه مطلب دادې. چه که څوک سرې ترکارپانې او سبزپانې دځان سره واخلی. اود عاشر په خوا کښې تیرشی. اوما لک د قیمت ورکولو نه انکار اوکړي. نو عاشرین به د ترکارپانو عشر نه وصول کوي. ځکه چه عاشر بالعموم د ښار نه لرې اوسېږي. او هلته کښې فقیران موجود نه وی. نویه داسې صورت کښې که په سبزپانو کښې عشر وصول کړي. نو د دې دخرابیدو امکان دې. په دې وجه او وتیلي شو. چه عاشر به د سبزپانو عشر نه اخلی. بلکه مالک په خپله فقیرانو ته ورکړي. او هرکله چه نه مالک پخپله فقیرانو ته ورکړي. نو دوی به دا اوخوري. اوس به ددې د خرابیدو هیڅ امکان پاتې نشی. حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه هم ددې حدیث هم په دې محمل باندې عمل کوي. دامطلب نه دې. چه په سبزپانو کښې بالکل عشر واجب نه دې. لکه څنگه چه صاحبین رضی الله عنہم فرمایي.

العراقان في وجوب الفطر في القصب: ① حضرت امام صاحب رحمته الله علیه مذهب ذکرکولو کښې چه د خشاکو د لرگو، نلونو اود گیا استثناء شوې وه. یعنی په دې خیزونو کښې عشر واجب نه دې. ځکه چه عادة دا خیزونه په باغونو کښې نه راخیږي. بلکه ددې خیزونو نه باغونه صفا کولي شی. ② څوکه د پتی مالک زمکه د نرکل پتې یا د خشاکو د وتو باغ یا د گیا لگولو ځانې جوړ کړي. اوددې خیزونو حاصلول مقصود کړي. نو په دې کښې به عشر واجب وی.

وجوب الفطر في قصب السكر وقصب الزيرة: علامه مرغینانی رحمته الله علیه په هدایه کښې فرمایلي دی. چه په متن کښې د قصب نه مراد فارسی نرکل دې. چه قلمونه ترې جوړېږي. او پاتې شوگنی، اود ذیره نل (دابه هندوستان کښې یو مشهور نل دې. چه خوشبودار دې. په مړلونې خوشبونی خورېږي. کذا فی طایفه السعاليه) نویه دې کښې عشر واجب دې. ځکه چه ددې دواړو نه د زمکې حاصلات مقصود وی. یعنی گنی اود ذیره نل قصد راخیجولې شی. اوددې نه نفع اخستل مقصد وی. اوکوم خیز چه راخیجولې شی. په

(۱) من حدیث معاصره أخرجه الترمذی فی الزکاة باب ۱۲ رقم ۶۳۸.

هغه ګڼې عشر واجب وی. په دې وجه به په دې ګڼې عشر واجب وی. ددې په خلاف د کجورو ښاخونه او بوس، چه په دې ګڼې عشر واجب نه وی. ځکه چه دا دواړه څیزونه مقصود نه وی. بلکه د کجورو میوه او دانه یعنی میوې مقصود وی.

وَأَمَّا فِي الْفُطْرِ أَوَّلِهَا وَنَشْتَهُ سَبْزُوهَا عَشْرٌ ددوی په نزد

تفصیل: د صاحبینو څخه په نیز سبز یانو ګڼې عشر واجب نه دي. ځکه چه ددې د یو کال پورې باقي پاتې کیدل بغیر د علاجه ممکن نه دي.

نوڼ: د دې مسئلې پوره وضاحت د شرطیه البقاء په اختلافی بحث ګڼې تیر شو.

۵ نیم عشر وجوب

وَأَمَّا فِي قَرَبِ أَوَّلِيَّةِ أَوْ سَائِيَةٍ أَوْ كَوْمٍ چې اوبه کولی شی په غټه بوکه یا آرت یا په اوبې فیه نصف الفطر علی القولین نویدی ګڼې نیم عشر دی. په دواړو قولو باندی

هل لقعة: فرب: لوی ډول. دالیه: آرت، چه ډیرې ډولچې پرې ترلې شوې وی. بیا دا په غوانی وغیره تاوولې شی. دالیه، سرخ، ته هم وائی. سرخ دادې. چه د لرګی یوه تنه چه ددې په سر باندې د څرمنې یو ډول شان ترلې شوې وی. بیا دا په اوبو ګڼې ورښکته کوی. اوبې پرې اوبه کوی. ۱. صافیة: هغه اوبه چه د هغې په ذریعه پټې اوبه کولې شی.

تفصیل: وجوب نصف الفطر فی الفرج بالحق: صورت دمسئلي دادې. چه که پټې په لوی ډول یا آرت یاد اوبې په ذریعه خروب کړې شوې وی. نو د امام صاحب څخه او صاحبین څخه دواړو په نیز دې ګڼې نصف عشر واجب دي. خوددې اختلاف سره د امام صاحب څخه په نیز نه نصاب شرط دي. اونه د بقاء اود صاحبینو څخه په نیز به د دواړو شرطونو لحاظ ساتلې شی.

دلته: دلیل دادې چه په دې صورتونو ګڼې زیات مشقت اوچتولې شی. په نسبت د باران یا د دریاب نه د اوبه کولو، چونکه په باران یا دریاب سره اوبه کولو ګڼې مشقت کم وی. په دې وجه به په دې ګڼې عشر واجب وی. اوبه آرت وغیره سره خړوبولو ګڼې مشقت زیات وی. په دې وجه په دې صورتونو ګڼې به د عشر نیمه یعنی شلمه حصه واجب وی.

احتمال اکثر العمل فی الفرج بالحق والعطر: اوکه پټې د دریاب په اوبو سره هم سیراب کړې شوې وی. اوبه ډول سره هم اوبه راوښکلې شوې وی. اوسیراب کړې شوې وی. نو د کال د اکثر اعتبار به کولې شی. یعنی که اکثر کال په دریاب سره سیراب کړې شو. اوڅه ورځې په ډول سره سیراب کړې شو. نو عشر به واجب وی. اوکه ددې په عکس دې نونصف به واجب وی.

نظرة: لکه څنگه چه په سانمه خارو ګڼې د کال د اکثرې حصې اعتبار کولې شی. یعنی که دکال په اکثره حصه ګڼې خاروې خړولې شوې وی. اوڅه ورځې په کور ګڼې په ترلې شوې خوراک ورکړې شوې وی. نو دا به سانمه خاروې شمارلې شی. اوبه دې ګڼې به زکا واجب وی. اوکه ددې په عکس وی. نو دې ته به علوفه ونیلې شی. اوبه دې ګڼې به زکا واجب نه وی.

وَأَمَّا أَبُو يُونُسَ: فَيُحَالُ أَبُو يُونُسَ كَمَا أَعْلَفَ زَعْفَرَانٌ، وَالْفُطْرُ: إِمَامٌ أَبُو يُونُسَ څخه فرمائی چې کوم څیزونه په وسق سره نه شی خړخولی لکه زعفران اومالوج څخه فیه الفطر اذا بُلَغَتْ قِيمَتُهُ قِيمَةً تُحَسُّهُ أَوْ تَفْنِي

مَایِدِ خَلِّ تَحْتَ الْوَسْقِ نویدے کنبی عشر واجب دی۔ کله چې قیمت نی د ادنی درجی هغه چې په وسق کنبی داخلیری

توضیح «مسک ابی یوسف رحمۃ اللہ علیہ» صاحب د قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی، چه د داسې څیزونو باره کنبی د حضرت امام ابویوسف رحمۃ اللہ علیہ قول دادې، چه زعفران وغیره غیر وسقی څیزونو قیمت که د ادنی درجه وسقی څیزونو سره پنځه وسق پوره کیدې شی، نوپه دې کنبی به عشرو واجب وی. مثلاً دوه سوه گرامه زعفرانو قیمت د پنځه وسق جوارو قیمت ته رسی، نوپه دوه سوه گرامه زعفرانو کنبی به عشرو واجب وی، اگرچه د زعفرانو اخستل خرشول په وسق سره نه کیږي.

فلیله «دلیل دادې، چه په غیر وسقی څیزونو کنبی شرعی نصاب یعنی د پنځه وسقو اندازه کول ممکن نه دی، په دې وجه به ددې د قیمت اعتبار کولی شی، لکه څنگه چه د تجارت په سامان کنبی شرعی نصاب یعنی دوه سوه درهمو اندازه کول ناممکن دی، نو ددې د قیمت اعتبار شوې دی، یعنی سامان تجارت که دوه سوه درهمو مقدار ته اورسیری، نوپه دې کنبی به زکاة واجب وی.

وَقَالَ مُحَمَّدٌ: يَجِبُ الْعَشْرُ إِذَا بَلَغَ الْحَاظُ خَمْسَةَ أَشْخَالٍ مِنْ أَعْلَى مَا يَقْدَرُ بِهِ تَوَعُّهُ، إِمَامُ مُحَمَّدٌ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چې، عشرو واجب دی کله چې اورسی پیداوار پنځه عدده دهغه مقدار ته په کوم سره چې اندازه کولی شی. د دغی شان د څیزونو فَاعْتَبِرْ فِي الْقُطْنِ خَمْسَةَ أَشْخَالٍ نوپه مالوچو کنبی د پنځه بوجونو اعتبار دی وَفِي الزَّعْفَرَانِ خَمْسَةَ أَشْخَالٍ اوپه زعفرانو کنبی پنځه منه

توضیح «مسک محمد رحمۃ اللہ علیہ» اود امام محمد رحمۃ اللہ علیہ قول دادې، چه په غیر وسقی څیزونو کنبی د اعلی درجه معیار معتبر دي، یعنی په کوم معیار سره چه اندازه کولی شی، کوم چه د ټولونه اعلی معیار دي، که دا د پنځو تعداد ته اورسی، نوپه دې کنبی به عشرو واجب وی، ګنی واجب به نه وی، لکه چه په مالوچو کنبی د ټولو نه اعلی او لویه اندازه کولو والا آله اومعیار حمل «بکسر الحاء» دي، حمل د یوې اوبې بوجو، نوکه مالوچ پنځه جمله وی، نو د امام محمد رحمۃ اللہ علیہ په نیز به په دې کنبی عشر واجب وی، یو حمل تقریباً درې سوه منه وی، اوپه زعفرانو کنبی د ټولونه اعلی معیار، من، وی، نو که زعفران پنځه منه مقدار ته اورسی، نو په دې کنبی به عشرو واجب وی.

فلیله «دلیل دادې، چه په کیلی (ناپ) څیزونو کنبی د ټولونه اعلی درجه معیار او اندازه کولو والا آله وسق وی، نومعلومه شوه، چه د وسق اعتبار په دې وجه شوې دي، چه دا د ټولونه اعلی او لوی معیار دي، حاصل داشو، چه کوم څیز په کوم معیار سره اندازه کولی شی، به هغه معیار کنبی چه کوم د ټولو نه لوی معیار وی، دهغه اعتبار به کولی شی، نوکه دغه څیز په اعلی معیار سره پنځه شی، نوپه هغې کنبی به عشرو واجب وی.

د هغی زکاتي په شهودو کنبی زکاة

وَفِي الْعَلِّ الْعَشْرُ إِذَا أُجِدَّ مِنْ أَرْضِ الْعَلِّ، اوپه گبین کنبی عشر دی کله چې د عشرزم کنبی نه واخستلی شی (۱)

(۱) **منهب الشافعي رحمۃ اللہ علیہ** :- امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه په شهودو کنبی عشرو واجب نه دي، هم دا قول د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ

«حاج» وجوب الغسل في العسل ① مسئلة داده. که شهد د عشری زم کنبی نه حاصل کری شو. نو په دي کنبی به عشرو واجب وی.

① دليل د رسول الله ﷺ حديث من اهدى الله الى الاسلام فله اجر عظيم ان رسول الله ﷺ كتب الى اهل اليمن ان لا يغسلوا العسل العشر دي. (۱) يعنى نبی کریم ﷺ بمن والوته اوليکل. چه په شهدو کنبی عشر واجب دي.
 ② دويم دليل دادې. چه دشهدو مچې: گلونه او ميوې خوري. لکه چه د الله تعالى ارشاد دي: ﴿لَمْ يَكُنْ مِنْ كَلِّ النَّحْمَرِ فَاسْلُكُنِ﴾ (الاية) او په گلونو او ميوو کنبی عشرو واجب دي. نو کوم خيز چه ددي نه پيدا کيږي يعنى شهد، په دي کنبی به هم عشرو واجب وی.

قَالَ أَوْكَتَرُ (بَيَّا) د امام ابو حنيفه رحمه الله په نزد په گيبن کنبی عشرو واجب دی. کم وی او که زيات

تفريع «نصاب غسل العسل» ① صاحب د قدوري رحمه الله فرماني. چه په شهدو کنبی به عشر واجب وی. که شهد کم وی او که زيات. ځکه چه حضرت امام اعظم رحمه الله په وجوب عشر کنبی د نصاب اعتبار نه کوي.

وقال أبو يوسف فيه حتى تبلغ عشرة اذقاق او ابو يوسف رحمه الله فرماني چې په گيبن کنبی هيڅ نشته تردی چې لس مشکيزو ته اورسي

تفريع «مذهب أبي يوسف رحمه الله» ابو يوسف رحمه الله فرماني چې په گيبن کنبی هيڅ نشته تردی چې لس مشکيزو ته اورسي

ففيه دليل د بنی شبايه حديث دي. په عنايه کنبی دا حديث داسې دي. چه د بنی جهم يو قوم بنو شبايه سره د شهدو مچې وي. دي خلقويه په هر لسو مشکونو کنبی يو مشک رسول الله ﷺ له ورکولو. او رسول الله ﷺ به ددوی د علاقې حفاظت کولو. (۲) بيا هر کله چه د حضرت امير المؤمنين عمر بن الخطاب رحمه الله د خلافت زمانه راغله. اودوی سفيان بن عبدالله ثقفی رحمه الله عامل مقرر کړو. نو دي خلقو د عشر ورکولو نه انکار اوکړو. سفيان بن عبدالله ثقفی رحمه الله حضرت عمره ته اوليکل. نو حضرت عمره په جواب کنبی اوليکل. چه د شهدو مچې خو د باران مچې دي. الله تعالى چه کوم خاني او غواړی هلته کې نې بوخي. که دغه خلق تاله عشر درکړي. کوم نې چه رسول الله ﷺ له ورکولو. نو تاسو ددوی د علاقې حفاظت کوئ. گنې د دوی د علاقې او د خلق په مينځ کنبی لار خالي کړي. ددي جواب نه پس دغه خلقو عشر ورکول شروع کړل. د حضرت عمره د جواب حاصل داوو. چه که دغه خلق عشرو گرې نو ددوی د علاقې ددوی دپاره حفاظت کوه. گنې چه څوک غواړي شهد دي اوباسي. او اوري دي. بهر حال ددي حديث نه معلومه شوه. چه د بنو شبايه خلقو په لسو مشکونو کنبی يوشمک عشر ورکولو. يوشمک لس رطله وی.

وقال محمد بن حمره رحمه الله خمسة اذواق والفرق بينهما ثلاثون رطلا بالهرق او امام محمد رحمه الله فرماني چې د

(۱) من حديث أبي هريرة رضي الله عنه أخرجه الطبري في كتاب الضعفاء (نصب الرأية ۴/۲: ۴۰).
 (۲) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمه الله كما في فتح القدير (۱/۱۹۱: ۱۳۲) ودر المختار (۴/۵۳) والهندية (۱۸۹: ۱).
 (۳) نقل عن القول الرابع (۱۸۱: ۱).
 (۴) من حديث عمر بن شبيب عن أبيه عن جده رضي الله عنه أخرجه الطبري في مجمع من نصب الرأية (۴/۲: ۴۰).

پنخه فرقو اوفر قو شپير ديرش رطله عراقی مروی دی

تصريح > **مدح محمد ﷺ** > امام محمد **رحمه الله** فرمائی چه پنخه فرق نصاب دي. یعنی په پنخه فرق شهيدو کښې عشر واجب دي. او يو فرق شپير ديرش رطله وي.

فيله > خکه په کومو پيمانوسره چه د شهيدو اندازه کيږي. په دي کښې د ټولو نه اعلى پيمانه فرق دي. **الروايين في وجوب العشر في العسل الجبلي** > ① اوبه غرونو کښې چه کومې ميوې اوشهد دي. په هغې کښې هم عشر واجب دي. ② اود ابويوسف **رحمه الله** نه يو روايت دادي. چه په دي کښې عشر واجب نه دي. خکه چه د وجوب عشر سبب اونه موندلې شو. اوهغه د زمکې نامې کيدل دي. زيات ښه به وو. که داسې نه وييلې وي. چه د وجوب عشر سبب مملوکه زمکه ده. او ظاهر الراوية يعنى د وجوب عشر دليل دادي. چه کوم مقصود دي. هغه حاصل دي. يعنى پيداوار حاصل دي. نوهرکله چه پيداوار موجود دي. نويه دي کښې به عشر هم واجب وي.

وَلَيْسَ فِي الْخَارِجِ مِنَ الْأَرْضِ الْخَرَاجُ عَشْرٌ اود خراجي زمکې نه چې کوم پيداوار راوځي په هغې کښې عشر نشته

تصريح > **عدم العشر في الارض الغراجي** > که د خراجي زمکې نه څه پيداوار راوځي نو په هغې کښې عشر نشته

تعريف **الارض العشرى** > عشرى زمکه هغه زمکې ته وائي چې د هغې مالک مسلمان وي يا د طاقت په ذريعه يو ښار يا ملک فتح شوې وي او د هغې زمکه په مجاهدينو کښې تقسيم شوى وي
تعريف **الارض الغراجي** > هر هغه زمکه خراجي ده کومه چه په زور سره فتح شوې وي او د هغې کافران اوسيدونکي هلته باقى پاتې کړي شوى وي او زمکه هم د هغوى په واک اختيار کښې پريخوډې شوې وي

چاته چه زهوه ورهول جائز دي او چاته نه دهغه يان

بَابُ مَنْ يَجُوزُ دَفْعُ الصَّدَقَةِ إِلَيْهِ وَمَنْ لَا يَجُوزُ

ترجمه: (دا) باب په بيان، د هغه کس (کښې دي) چه جائز وي ورکول د زکاه ده ته اوجاته چه نه وي جائز.
تصريح > **الربط بما قبله** > زکاه اوددې د متعلقاتونه فارغ شونو اوس په دي باب کښې د زکاه اوصداقو مصارف بيان وي.

د زکاهه مصارفو بنياد او اصل

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى النَّبِيِّ وَآلِهِ وَسَلَّمَ دى { **إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ** } الايه بيشکه زکاه چه دي پس دغه حق د فقيرانودې (الايه).

تصريح > **الاصل في صرف الزكاة** > ① د زکاه په سلسله کښې اصل د الله تعالى قول دي. { **إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهِمُ وَالْمَوْلَى قُلُوبُهُمْ عَلَى الرَّقَابِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالسَّيْلِ طَرِيقُهُمْ** }
الله و الله عليهم حکيمه > يعنى زکاه چه دي. دا حق دي. د غريبانانو او محتاجو، اود زکاه په کار ياندي د تلونکو، اود چاچه په زړه سره غوښتل منظور وي. اود ختونو په آزادولو کښې اوقرضدارو ته. اود الله

تعالیٰ پہ لارہ کنبی، اود لاری مسافر، مقرر شوی دے د الله، او الله تعالیٰ پہ هر شه پوهیسی، حکمت والادی. (تهانوی)

مولف الزکاة په حدیث کنبی رسول اکرم ﷺ فرمائی، چه الله تعالیٰ زکاة او صدقات تقسیم په نبی یا غیر نبی په هیڅ چا په مرضی باندې نه دې پرېغودې بلکه په خپله نې ددې مصارف متعین کړې دې. چه اته دی. ① فقیران د چه دوی سره هیڅ نه وی. ② مسکینان د چه حاجت په اندازه ورسره وی. ③ عاملین چه د اسلامی حکومت د طرفه د صدقاتو په حاصلولو وغیره کارونو باندې مقرر وی. ④ مولفه القلوب چه ددوی د اسلام راوړلو امیدوی یا په اسلام کنبی کمزورې وی. ⑤ رقاب یعنی د غلامانو بدل کتابت ادا کول چه آزادی ورته ملاؤ شی. یا واخستلې شی او آزاد کړې شی. یاد قید بانوفدیه ورکړې شی او آزاد کړې شی.

⑥ غارمین چه په دوي څه حادثه پړوتلې وی او قرضداري شوی وی یا په څه ضمانت وغیره کنبی اینختې وی. ⑦ فی سبیل اللہ په جهاد وغیره کنبی د تلونکو مدد او کړې شی.

⑧ ابن السبیل (مسافر چه د سفر په حالت کنبی مالک د نصاب نه وی اگر چه په کور کنبی دولت مند وی) (مرشد تهانوی رحمه الله)

فَهَذِهِ ثَمَانِيَةُ أَصْنَافٍ نُوَدِّعُهَا فِي قِسْمَةِ خَلْقِي دې بَقْدَ سَكَطٍ مِمَّا التَّوَلَّاهُ قُلُوبُهُمْ د کومو نه چه مولفه القلوب ساقط شو. لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَعَزُّ إِلَهِائِمْ وَأَوْفَى عَهْدِهِمْ كَـه چه اسلام الله تعالیٰ غالب کړې دې او ددوی نه بې حاجته کړې دې.

تفصیل ① **الإسلام الثلاثة** **مولفه القلوب** صاحب د هدایه رحمه الله فرمایلی دی. چه په دې اتو قسمونو کنبی یو قسم مولفه القلوب ساقط شو. یعنی د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس دا قسم پاتې نشو. په عنايه کنبی دی. چه د مولفه القلوب درې قسمه وو. ② هغه کافران چه دوی ته به نبی کریم ﷺ په دې وجه ورکول. چه ددوی زړونه ددې بې قدره ذلیله دنیا نه اسلام طرف ته راشی. ③ هغه کافران چه دوی له به نبی په دې وجه ورکولو. چه ددوی د شر او فساد نه مسلمان بچ شی. ④ هغه خلق چه اسلام نې راوړلو. خوددوی اعتقاد کمزورې وو. نودوی له به نې په دې وجه ورکولو. چه ثابت قدم پاتې شی.

اصه **مولفه القلوب** په مولفه القلوب کنبی ښکاره خلق دادې. عیینه بن حصن، اقرع بن حابس، عباس بن مرداس، دا درې واړه د قریش د سردارانو ختي دی. ددوی نه علاوه ابوسفیان، صحرین حرب اموی، حارث بن هشام مخزومی، عبدالرحمن بن یزید مخزومی، سهیل بن عمرو العامری، حویطب بن عبدالرحمن عامری، عبدالعزی اسدی، حکیم بن حزام اسدی وغیره دی.

انقطاع حصة مؤلفه القلوب مولفه القلوب په عهد رسالت کنبی وو. خود صدیق اکبر ﷺ په زمانه کنبی ختم شو. نقل دی. چه عیینه بن حصن فزاری او اقرع بن حابس تمیمی دواړه حضرت ابوبکر ﷺ خواله د خپلې زمکې د معافی غوښتلو دپاره راغلل. نو صدیق اکبر ﷺ فرمان اولیکلو. بیا دواړو حضرت عمر ﷺ ته گواهی راوړله. نو حضرت عمر ﷺ دغه گواهی اوشول. او وی فرمائیل. چه داخوبه نبی کریم ﷺ تاسو ته په دې وجه درکول. چه اسلام طرف ته ستاسو د زړونو تالیف اوشی. او اوس الله تعالیٰ اسلام غالب کړې اوستاسو نه نې بې پرواه کړې دې. نو که تاسو په اسلام باندې ثابت قدم اوسئ. نو غوره خبره ده. گنې زموږ اوستاسو په مینځ کنبی توره فیصله ده. دوی دواړه واپس شول. او حضرت ابوبکر ﷺ ته لاړل. او وی فرمائیل. چه تاسو خلیفه نې او که عمر ﷺ ؟ دوی او فرمائیل. انشاء الله دوی خلیفه دی. دهغه وخت نه

دمؤلفه القلوب حق ختم شو. او چونکه په صحابو کښې هيڅ چا ددې انکار اونکړو. بلکه ټولو په دې سکوت اختيار کړو. نو گویا دمؤلفه القلوب په ساقطیدلو باندې د صحابو سکوتی اجماع هم منعقد شویده. (فتح القدیر)

د فقیر او مسکین تعريف

وَالْفَقِيرُ مَنْ لَهُ أَذْنَى شَيْءٍ أَوْ فَقِيرٌ هُوَ دَيْ جِهَ كَوْمِ سِرِهْ چِه لږ مال وى وَالْمَسْكِينُ مَنْ لَا شَيْءَ لَهُ ①
او مسکین هغه دې چِه هيڅ ورسره نه وى ②

توضیح: تعريف الفقير والمسكين د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله نه نقل دى. چِه فقير هغه کس دې. چِه دهغه سره څه وى. خود نصاب نه کم وى. يا د نصاب په اندازه وى. خو نصاب غير نامى وى. اودې په خپلوضرورياتو کښې اينختې وى. او مسکين هغه کس دې. چِه دهغه سره قطعاً هيڅ خيزم نه وى. نه دده سره نان شپينم د شپې خوراک وى. اونه د بدن پتولو دپاره څه کپړه وى. گویا د امام صاحب رحمته الله په نيز مسکين زيات د غربت په حال کښې وى. په نسبت د فقير.

دلالة: ① چِه الله تعالى فرمانيلی دى. (لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْمَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ النَّعْتِ تَعْرِفُهُمْ بِسَمِهِمْ لَا يَسْتَلُونَ النَّاسَ بِالْحَقِّ) (الايه). خيرات د هغه خلقو دپاره دې. کوم چِه بند کړي شوى دى. د الله په لاره کښې. گرځيدې نشى په ملک کښې، خيال کوى په دوى ناخبره مالداره په سوال نه کولو سره، ته به پيژنې دوى د مخونونه چِه سوال نه کوى د خلقونه په اينختيدلو سره، په دې آيت کښې دوى ته داسې فقير ونيلى شوى دى. چِه په سوال نه کولو سره ناخبره خلق دوى باندې د مالداره خيال کوى. اودا خبره به هغه وخت ممکن وى. چِه ددوى ښکاره حال ښه وى. او هرکله چِه ښکاره حال نې ښه وى. نو معلومه شوه. چِه د فقير سره څه ناڅه ضرور وى. ددې نه هم د حضرت امام صاحب رحمته الله د قول تائيد کيږى. ② دويم دليل دادې. د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله دليل دادې. چِه الله تعالى فرمانيلی دى. (أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ) يعنى مسکين چِه خاك اکودرپه خاورو لت پت دې. مطلب دادې. چِه مسکين سره نه د ساه بچ کولو خوراک وى. اونه د بدن پتولو دپاره کپړه وى. نو ثابت شو. چِه د مسکين حالت، د فقير په مقابل کښې زيات خراب وى.

المنهين في كون الفقير والمسكين منان ام صف واحد پاتې شوه دا خبره چِه فقير او مسکين دواړه يو قسم دى. او که دوه قسمه دى. نو ددې تفصيل خوبه په کتاب الوصايا کښې راځي. خودلته کښې دومره عرض دې. ① چِه د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله په نيز فقير او مسکين دوه قسمه دى. ② اود امام ابويوسف رحمته الله په نيز دواړه يوځاني يو قسم دې.

فكرة الاختلاف ثمره د اختلاف په په دې مثال کښې ښکاره شى. چِه يو کس د خپل ثلث مال وصيت زید، فقيرانو اومسکينانو دپاره وکړو. نو د امام ابويوسف رحمته الله په نيز به د ثلث مال نيمه زید ته ورکولې شى. اونيمه به فقيرانو اومسکينانوته ورکولې شى. ځکه چِه ددوى په نيز فقيران اومسکينان دواړه

① القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمته الله كما في فتح القدیر (۲۰۴۲) والکتابه (۲۰۳۲) والعناية (۲۰۳۲) والبحر الرائق (۲۴۰۲) نفا عن القول الرابع (۱۸۵۱).

② مذهب الشافعي رحمته الله - د امام شافعي رحمته الله مذهب ددې په عکس دې. يعنى ددوى په نيز د مسکين په مقابل کښې د فقير حالت زيات خراب او بې کاره وى.

یوځانې یو قسم دي. اود امام صاحب رحمته الله علیه په نیز به دا ثلث مال په درې حصو کښې تقسیمولې شی. یوه حصه به زید ته ورکولې شی. او یوه فقیرانو ته او یوه به مسکینانو ته ورکولې شی. ځکه چه د امام صاحب رحمته الله علیه په نیز فقیران او مسکینان دواړه جدا جدا قسمونه دی.

وَالْعَامِلُ يَنْفَعُ إِلَيْهِ الْإِسْمَارَاتُ حَيْثُ يَنْفَعُهُمْ عَمَلُهُ، لَه به ورکوی امام که ده عمل کړي وی دده دکار په قدر.

توضیح: **تعريف العامل** > په قرآن پاک کښې د زکاة دریم قسم عاملین ذکر شوي دي. عاملین د عامل جمع ده. عامل هغه کس دي. چه امام المسلمین د صدقات وغیره وصول کولو دپاره مقرر کړي وی. د عامل دویم نو ساعی هم دي.

فایده: > دلیل دادي. چه د عامل استحقاق په طریقې دکفایت وی. د زکاة په طریقته نه وی. که صاحب مال په خپله زکاة امام له راوړو. او ورني کړو. نو عامل به قطعاً مستحق نه وی. او عامل که مالدار وی. اوده کار هم کړي وی. نو دې به د زکاة د مال نه د کفایت په اندازه خپل حق اخلي. که عامل ته د زکاة په طریقته ورکولې شوې. نو مالدار کیدو په صورت کښې به دې مستحق نه وو. نو د عامل د مالدار کیدلو باوجود اخستل، ددې خبرې دلیل دي. چه دده استحقاق د کفایت په طریقته دي. د زکاة په طریقته نه دي. **نوعه يعطى العامل** > داهم په ذهن کښې ساتل پکار دی. چه عامل ته څه هم ورکولې شی. داد اجارې په طور نشی ورکولې. ځکه چه د اجارې دپاره د عمل معلومیدل ضروری دی. د مودی او اجرت معلومیدل ضروری دی. او دلته کښې څه هم معلوم نه دی. په دې وجه به عامل ته د اجرت په طور باندې نشی ورکولې. بلکه څومره وخت چه دده په تلو راتلو او د صدقاتو په وصولولو کښې صرف شوې دي. د هغه وخت پوره خرجه به ورکولې شی. په دې وجه چه ده ددې کار دپاره خپل ځان محبوس (بند) کړي دي. او کوم کس چه خپل ځان د امور مسلمین د کارونو دپاره فارغ کړی. نو دده نان نفقه هم په دوی واجب وی. لکه د قاضیانو اود جهاد کونکو نفقه چه په عامه المسلمین باندې واجب وی. اود ښځې نفقه په ښاوند باندې واجب وی.

کم يعطى العامل > امام المسلمین به د زکاة د مال نه عامل او دده سره کار کونکو ته ددوی د عمل په اندازه ورکوی. خودا خیال به ساتی. چه د عامل اودده مددگارانو دپاره کافی شی. څوکه د عامل اودده د مددگارانو ضروریات ددوی د وصول کړي شوي د زکاة پوره مال راگیروي. نو د نصف نه به زیات نشی ورکولې. او که خلقو د زکاة مال پخپله راوړلو. او امام ته نې ورکړلو. نو عامل به مستحق نه وی. ځکه چه عامل ته دده دعمل په وجه ورکولې شی. او عمل او نه موندې شو. په دې وجه به دې مستحق هم نه وی. **القدر المنفوع الي العامل** > ① هر کله چه دا خبره ثابت شوه. چه عامل ته د اجرت په طور نشی ورکولې. نو په اندازه د کفایت چه څه دوی ته ورکولې شی. نو هغه به د اتني حصې وغیره دغه مخصوص مقدار سره به هم متعین نه وی. معنی دابه نه وی. چه عامل کوم زکاة وصول کړي دي. د هغې اتمه حصه به ورکولې شی.

(^۱) **مذهب الشافعي رحمه الله علیه** :- په زیر بحث مسئله کښې امام شافعي رحمته الله علیه فرمائی چه هم د هغه نه به ورته زکاة ورکوی کوم چه نې راجمع کړي وی

الله تعالیٰ حق دے، اورد فقیری او محتاجی دعلت پہ وجہ داخلق مصارف شو. خک کہ چہ اللہ عنی دے. ده ته دهیخ خہ حاجت نشته. نوهرکله چہ دزکاة مصرف کیدلوعلت فقیری او محتاجی ده. نوو محتاجی مختلف وجوهاو طرف ته به التفات (توجه) نشی کیدی. یعنی محتاجی که په وجہ د فقر وی. یا په وجہ د مسکینی، یا په وجہ د غرامت، یا په وجہ د مسافری وی. ددې لحاظ به نشی کیدلې. بلکه کوم خانی کنبې چہ هم محتاجی بیاموندې شی. هم هغه به د زکاة مصرف وی.

تائیده بمذهب الصحابة > دا مذهب د حضرت عمر اود حضرت ابن عباس ؓ دې په طبرانی کنبې ددې آیت تفسیر نقل دے. (من ابن عباس ؓ قال قوله تعالى < اَتِمُّوا الصَّدَقَاتِ لِلْفُقَرَاءِ > (الایه) قال لی ای صنف وضعتہ احوال یعنی ابن عباس ؓ < اَتِمُّوا الصَّدَقَاتِ لِلْفُقَرَاءِ > په تفسیر کنبې فرمائیلې دی. چہ کوم قسم ته هم ورکوي. زکاة به ادا کیری. اود حضرت عمر ؓ نه نقل دی. < قال ایما صنف اطلیته من هذا احوالک > حضرت عمر ؓ فرمائی چہ کوم قسم ته هم ته زکاة ورکړي. نوکافی به وی.

همی نه ه زکاة ورکولو حکم

وَلَا تَجُوزُ اَنْ يَذَّكَّرَ الزَّكَاةُ اِلَى ذِيٍّ اَوْ جَانِزٍ نَه دى چہ ورکړی ذمی ته

توضیح > هم جواز اداء الزکاة اِلَى الذمی > ذمی ته زکاة ورکول جائز نه دې.

دلیل > دلیل د ابن عباس ؓ حدیث دې. < قال رسول الله ﷺ بعث معاذاً اِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ لَكَ تَلْكَ قَوْمًا اَهْلُ الْكِتَابِ فَادْعُهُمْ اِلَى الشَّهَادَةِ، اَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ، وَلَنْ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ فَاِنْ هُمْ اطَاعُوْكَ لَئِنْ لَكَ فَاذْلِكُمْ اَنْ اَلله فرض علیهم خمس صلوات لی کل یوم ولیلۃ فَاِنْ هُمْ اطَاعُوْكَ لَئِنْ لَكَ فَاِلَیْکَ وَکَرَامَ اَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُوْمِ فَاِنَّهٗ لَیْسَ بَیْنَهُمَا وَبَیْنَ اللهِ حِجَابٌ > (۷) (ش) نقایه بحواله کتب سته یعنی د ابن عباس ؓ نه نقل دی. چہ رسول الله ﷺ حضرت معاذ ؓ دیمن قاضی جوړ کړو. اووې لیکلو. نووې فرمائیل. چہ ته د اهل کتاب یوقوم ته ورځي. دوی ته د کلمه شهادت، لا اله الا الله، والی رسول الله ﷺ دعوت ورکړه. که دوی په دې باره کنبې ستا فرمان برداری اوکړه. نو دوی ته اووایه چہ الله تعالیٰ په دوی په شپه ورځ کنبې پنځه مونځونه فرض کړې دی. اوکه په دوی په دې باره کنبې هم ستا اطاعت اوکړی. نو دوی خبر کړه. چہ الله تعالیٰ په دوی زکاة فرض کړې دې. چہ ددوی د مالدارو نه به اخستلې شی. اود ددوی فقیرانو ته به ورکولې شی. اوکه ستا په دې کنبې هم تابعداری اوکړی. نو ددوی د ښه مال نه بچ اوسه. اود مظلوم بد دعاء نه اویرېه. خک که چہ د مظلوم بد دعاء اود الله تعالیٰ په مینځ کنبې پرده نه وی. حاصل داچہ د مسلمانانو نه به اخستلې شی. اوپه فقیرانو کنبې به تقسیمولې شی. نو د < فتوٰی من اهلناهم فاعزله عن فقرهم > لفظ دلالت کوی. چہ غیر مسلم ته زکاة ورکول جائز نه دی.

۱ (من حدیث ابن عباس ؓ أخرجه البخاری فی الزکاة باب ۹ و مسلم فی الإيمان رقم ۲۹ و ابو داود فی الزکاة باب ۵ و الترمذی فی الزکاة باب ۶ و النسائی فی الزکاة باب ۴۶ و ابن ماجه فی الزکاة باب ۱ و أحمد فی المسند (۱/۲۳۳) .

إعطاه الصدقات إلی النبی (۱) اود زکاة نه علاوه ذمی نه هره صدقه ورکول جائز دی. که داصدقه واجب وی اوکه مستحب وی (۲)

دلیل > دلیل دادي. چه نبی کریم ﷺ فرمانيلی دی. (تصدقوا علی أهل الأیمان کلهام) (۳) یعنی د تولو مذهیونو خلقو ته صدقه ورکوی. د حدیث په دوه خبرو دلالت کوی. یو دا چه حربی او مستامن ته هم صدقه ورکول جائز دی. خکه چه د تولو دینونو په خلقو کښې دې هم شامل دي. دویم داچه زکاة ورکول هم جائز دی. خکه چه د تصدقوا لفظ زکاة ته هم شامل دي.

الاعتراض والجواب > د حدیث بې شکه ددې تقاضا کوی. چه ذمی ته زکاة ورکول هم جائز دی. خود معاذله د حدیث په وجه مونږ ددې د جواز قائل نه یو. حاصل داچه د نبی کریم ﷺ قول (تصدقوا علی أهل الأیمان کلهام) تقاضا کوی. چه ذمی او غیر ذمی تولو ته زکاة ورکول جائز دي. اود معاذله حدیث د ذمی دپاره د عدم جواز تقاضا کوی. نومونږ د زکاة په سلسله کښې خو د معاذله په حدیث باندې عمل اوکړو. چه مونږ اوونیل زکاة صرف مسلمان ته ورکولې شی. ذمی وغیره ته نشی ورکولې. اود نوروصدقاتو په باره کښې مونږ په حدیث تصدقوا علی أهل الأیمان کلهام باندې عمل اوکړو. چه مونږ اوونیل. ذمی ته د زکاة نه علاوه نور صدقات مثلاً صدقة الفطر، کفارات وغیره ورکولې شی.

وَلَا يَتَنَبَّهْنَ بِهَا أَهْلُ جَدَاوَنَ بِهِ جُورُيْ بِهِ زَكَاةُ مَسْجِدٍ وَلَا يَكْفُرُ بِهَا أَهْلُ جَدَاوَنَ بِهِ پري کفن کوی مری لره.

تسريح > هم جواز بناء المسجد وتدفين الميت بالزکاة > مسئله داده. چه د زکاة په مال نه جومات جوړول جائز دی. اونه مری ته کفن ورکول جائز دي.

دلیل > خکه چه د زکاة رکن مالک جوړول دي. په دې وجه چه الله تعالی زکاة په صدقاتو سره تعبیر کړې دي اود صدقه معنی ده. فقیر د مال مالک جوړل. نومعلومه شوه. چه د زکاة اداکولو دپاره تمليک یعنی مالک جوړول شرط دی. او په جومات جوړولو کښې د تمليک معنی نشته. په دې وجه د زکاة په رقم سره د جومات جوړول جائز نه دی. او چونکه په مری کښې هم د مالک جوړیدلو صلاحیت نشته. په دې وجه د زکاة په رقم سره به ده ته کفن ورکول هم جائز نه وي.

هم جواز إهداء دين الميت بالزکاة > صاحب دا هدايه ښه ده دا هم فرمانيلی دی چې د زکاة په مال سره د مری قرض اداکول هم جائز نه دی. خکه چه غیر یعنی د مری قرض اداکول، ددې تقاضانه کوی. چه دا مال د اول نه د مری په ملک کښې ورکړې وویا دده د طرفه قرض غوښتونکی نه ورکړې شوې دي. خکه چه په مری کښې د اصلاحیت نشته چه په خپل ملک کښې نې واخلی. نوچه په دې صورت کښې هم د تمليک معنی نشته. نو زکاة به نه اداکېږي.

صورة جواز إهداء الزکاة في الدين من الميت > خوکه ژوندی کس چاته حکم اوکړو چه زما د طرفه زما قرضه اداکړه. ده د زکاة په مال سره قرضه اداکړه. نو زکاة اداکېږي. خکه چه په دې صورت کښې گویا زکاة مدیون ته ورکړې شویا قرض غوښتونکی د هغه د طرفه وکیل جوړشو او قبضه نې اوکړه. نو مدیون

(۱) **فهب الشافعي رحمه الله** - امام شافعی رحمه الله فرماني. چه ذمی ته هیڅ لسمه صدقه ورکول جائز نه دی. هم دا قول د امام مالک رحمه الله دي او هم دا یو روایت د امام ابو یوسف رحمه الله دي.

(۲) من حديث معبد بن جبر، أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه (۳۹/۳).

کښې د مالک جوړیدلو معنی اوموندلې شوه. اوچه د مالک جوړیدلو معنی اوموندلې شوه. نوډده زکاء به هم اداسی.

وَلَا تُشْتَرَىٰ بِهَا رَقَبَةٌ تُعْتَقُ وَنُشِىَ اخْتِلَافٌ بِهِ مَالٌ ذَرَكَاةٌ غُلَامٌ ۖ فَهَٰذَا أَرْزَاؤُنَا لَكَ ۖ فَخُذْهُ ۖ إِنَّكَ خَيْرُ الْبَاقِي ۚ

توضیح: تعزیر الرقبة بالزكاة ① مسئله داده، که د زکاة په مال غلام یا وینځه واخلی. او آزاد کړی. نو زکاة به ادا نه وی.

دلیل دادې. چه اعتناق د ملك ساقط كولو نوم دې. يعنى د مملوك د ست نه خپل ملك لرې كول. اعتناق د تمليك(مالك كولو)نوم دې. حالانكه د زكاة ركن تمليك دې. نوچه په اعتناق كېښې د مالك كېدل معني مه ده. بلكه د ملك د ساقطولو معني موجود ده. نو زكاة به هم نه ادا كيږي.

وَلَا تُدْفِعْ إِلَى غَنِيٍّ أَوْ نَحْوِهِ شَيْءًا مِنْ مَالِكَ يَأْتِيهِ زَكَاةً أَوْ سِوَاهَا وَلَهُ يَكْفُلُ الْغَنِيُّ (٢)

توضیح: اعطاء الزكاة إلی المجاهد الفی، یعنی کوم کس چه د نصاب مالک وی. هغه ته زکاة ورکول جائز نه دی.

ولله ① دليل د رسول الله ﷺ حديث (اتحل الصدقة لغني) (٢) دي.

② او دغه شان حدیث د معاذ څخه لکه چه مونږ روایت کړې دي. (۱)

جائے رکاوٹوں کو جائز نہ دی

وَلَا يَذُوقُ الْعَذَابَ الَّذِي رَزَقَهُ إِلَىٰ آبِيهِ وَخَدِيَّتِهِ وَإِنْ عَلَا أَوْنَهُ بِهِ وَرَكُوبَىٰ زَكَاةٍ وَرَكُونَكُنِي دَخِيلَ مَالِ زَكَاةٍ خَبِلَ بَلَارِ تَهْ أَوْنَهُ خَبِلَ نِيكِهِ تَهْ. اگر چه پورته وی. وَلَا إِلَىٰ وَلَدِيٍّ وَوَلَدِيٍّ وَلَدِيٍّ وَإِنْ سَقَلْ أَوْنَهُ خَبِلَ خُونِي تَهْ او نه دخونی خونی تَه اگر چه دلاندی درجې وی والای امه وجداته وان علت او نه به ورکوی زکاة مور ته او نه نساگان ته اگر چه پورته وی

توضیح: عدم جواز اعطاء الزکاة إلى الأصول والفروع مسئلة داده. چه زکاة ورکونکي د خپل مال زکاة نه خپل پلارته ورکولې شی. اونه نیکه ته. اونه دا خپل اوچت اصولو ته یعنی د نیکه پلار، اود هغه نیکه وغیره ته، دغه شان نه مورته ورکولې شی. اونه نیاکانوته، (یعنی د پلار مور اود مور مورته) اونه به اولاد ته ورکولې شی. اونه به د اولاد اولاد ته (یعنی نمسو ته) حاصل دا چه نه به اصولو ته زکاة ورکوی دچا نه چه دې پیدا شوې دي. اونه به فروع ته ورکولې شی. کوم چه دده نه پیدا شوی دی. غرض داچه دچاسره نې د ولادت رشته ده. هغوی ته د خپل مال زکاة ورکول جائز نه دي.

دليله» دليل دادې، چه د املاك منافع ددې خلقو په مينځ كېښي متصل وي. او مشترك وي. نو دوى ته به د زكاة وركولو په صورت كېښي تمليك پوره طور متعلق نه كېږي. حالانكه تمليك د زكاة ركن دې.

۱. مذهب مالک رحمۃ اللہ علیہ : حضرت امام مالک رحمۃ اللہ علیہ پہ نیز زکاۃ ادا کی جی۔

۲) **مذهب الشافعی** :- امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ مالدارہ غازیانو دہارہ د زکاة ورکولو اجازت ورکړې دې. تفصیل نه
موندلای شئ. خو دا حدیث او حدیث د معاذ رضی اللہ تعالیٰ عنہ د دوی خلاف دې.

مع نبی یرسود
(۳) من حدیث عبد الله بن عمرو رضی اللہ عنہ أخرجه بوداود في الزكاة باب ۲۴ رقم ۱۶۳۴ والترمذی في الزكاة باب ۲۳ رقم ۶۵۲ واحد

في المند (١٦٤/٢)

تقدم خروجه من قریب)۔

وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهَا (۱) اونه به ورکوی خپلې ښځې ته په وجه دمشرک کیدو دفعو عادتاً

تشریح: «عدم جواز اعطاء الزکاة إلى الزوجة» اود خاوند خپلې ښځې ته زکاة ورکول جائز نه دی. ځکه چه عام طور د ښځې خاوند په مینځ کښې هم منافع مشترک وی. یعنی دښځې مال د خاوند مال، اود خاوند مال د ښځې مال شمارلې شی. اوهر یو د بل د مال نه نفع اوچتوی.

عليه رسول الله ﷺ فرمائی: «وَوَجَدْتُ عَائِشَةَ تَأْكُلُ» (۲) (الایه) او وی موندلې ته مفلس، بیابنې بې پرواه کړې. ددې په تفسیر کښې ونیلې شوې دی. چه نبی کریم ﷺ د دوی د بی بی په مال غنی او مالداره شو معلومه شوه. چه د ښځې په مالداره کیدو سره خاوند مالدار شمارلې شی. اوددې په عکس هم، نوهرکله چه داسې ده. نود خاوند خپلې ښځې ته زکاة ورکول گویا چه د یوجیب نه اوبلک اوبل جیب ته اچول دی. اوبشکاره ده چه په دې سره زکاة څنگه اداکیدی شی.

وَلَا تَذَقُّهُ الْمَرْأَةُ إِلَىٰ زَوْجِهَا (۳) عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۴) اونه به ورکوی ښځه خپل خاوند ته په نزد د امام صاحب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَقَالَ: تَذَقُّهُ لِيَهِيَ وَأَصْحَابُهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فرمائی چه ورکوی به ورته

تشریح: «اعطاء الزکاة إلى الزوج» ① اود امام ابوحنیفه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په نیز د ښځې خپل خاوند ته هم زکاة ورکول جائز نه دي.

عليه دليل دادې. چه د املاک منافع د ښځې او خاوند په مینځ کښې متصل وی. اومشترک وی. نو دوی ته به د زکاة ورکولو په صورت کښې تعلیم پوره طور متحقق نه کيږي. حالانکه تعلیم د زکاة رکن دي.

مذهب الصحابين: «أصحابين» رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فرمائی. چه دښځې خپل خاوند ته زکاة ورکول جائز دی. د امام ابوحنیفه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دليل خودادې. کوم چه وړاندې تیر شو. چه منافع په ښځه خاوند کښې مشترک وی.

عليهما: «أود صاحبينو» رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ دليل هغه حديث دي. کوم چه صحیحین او امام نسائی روایت کړې دي. په فتح القدیر کښې داروایت داسې ذکر دي. د عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بی بی زینب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا اوونیل چه رسول الله ﷺ اوفرمانیل. چه ائ دښځو تولگیه، تاسو صدقه ورکوی. اگر چه ستاسو د کالو څنې وی. زینب وائی چه زه بیا واپس شوم. د عبدالله مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته راغلې اوما اوونیل چه د سپک ملک مالک نی. او رسول الله ﷺ مونږ ته د صدقه ورکولو ارشاد افرمانیل. نوته لاړ شه. اود رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړه. که ماله دا کافی وی. چه دا زه تاته درکړم گنی چه زه ستاسو نه سوې بل چاته ورکړم زینب وائی. چه عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ماته اوونیل چه هم ته لاړه شه. اود رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړه زینب وائی. زه روانه شوم چه راغلې نوما د رسول الله ﷺ په دروازه باندې یوه انصاری ښځه اولیده. کوم چه زما حاجت وو. هم هغه د انصاری ښځې هم حاجت وو. (یعنی کوم مقصد چه زما د حاضری وو هم هغه ددې د حاضری وو) زینب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وائی. چه په نبی کریم ﷺ باندې دبیده او رعب اچولې شوې وو (یعنی ددوی ﷺ په ذات اقدس باندې رعب وو خلقو به چه ددوی سره خبره کوله نوویریدل به) زینب وائی. چه بلال بهر راغې نوما اوونیل چه ته رسول الله ﷺ ته لاړ شه. او خبر ورکړه چه په دروازه کښې دوه ښځې دی. ستاسو نه تپوس کول غواړی چه آیا ددوی دواړو د طرفه ددوی صدقه ورکول، خپلو خاوندانو ته او خپلو

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كذا في الدرر لمحات (۶۹/۲) والبحر الرائق (۲۴۴/۲) والمندية (۱۸۹/۱) فَلَاحُ عَنْ

القول الرابع (۱۸۹/۱) -

یتیمانو بچوته کافی دی اودا مه وایه چه مونږ دواړه څوک یو زینب وائی. چه بلال رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کښې حاضر شو. او تپوس نې او کړو. رسول الله صلی الله علیه و آله بلال ته او فرمائیل. چه دا دواړه بنځې څوک دی بلال ورته او وویل. چه یوه ځوانصاری ښځه ده. اویوه زینب ده. رسول الله صلی الله علیه و آله ورته او فرمائیل. کومه زینب وې وویل چه د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه بیگم ده. نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل. چه دې دواړو دپاره دوه دوه اجره دی. یود قرابت اجر، او بل د صدقه اجر. ^(۱) ددې تفصیلی حدیث نه معلومه شوه. چه دښځې دپاره خپل خاوند ته زکاة ورکول جائز دی.

الجواب عنه > ددې جواب دادې چه دا روایت په نفلی صدقاتو باندې محمول دې. یعنی ښځه که نفلی صدقه خپل خاوند ته ورکوی. نو دې ته به دوچند اجر ملاویرې. یود صله رحمی او دویم د صدقه صاحبینو رضی الله عنهم دطرفه چه کوم حدیث پیش شوې دې. د هغې نه هم دا ښکاره کیږي. ځکه چه زینب د خپل خاوند اود خپل تیرشوی خاوند د یتیمانو بچو په باره کښې تپوس کړې وو. اونی کریم صلی الله علیه و آله دواړو ته د ورکولو اجازت ورکړې دې. حالانکه اولاد ته زکاة ورکول بالاتفاق جائز نه دې. نو معلومه شوه. چه په دې حدیث کښې نفلی صدقات مراد دی. زکاة نه دې مراد.

خپل هر قسمة غلام ته د زکاة ورکولو عدم جواز

وَلَا يَزِيدُ الْغَرَامَى مُمْكِنَاتِهِ وَلَا مَمْلُوكًا وَأَنَّهُ يَدْرِكُ خَيْرَ مَكَاتِبَ أَوْ مَمْلُوكٍ غَلَامٌ تَه

تفريع > **عدم جواز اعطاء الزكاة إلى غلامه** > مسئله داده. چه خپل مدبر ته هم زکاة ورکول جائز نه دي. مدبر که مطلق وی، او که مقید وی. مدبر مطلق هغه دې. چه ده ته آزادی مالک په خپل مرگ سره معلق کړې وی. مثلاً وې وویل. چه ته زما د مرگ نه پس آزاد نې. او مدبر مقید هغه دې. چه ده ته مولا آزادی په خپل یو خاص قسم مرگ باندې معلق کړې وی. مثلاً وویلې نې وی. چه که په فلانکسې بیماري کښې مرشوم. نو ته آزاد یې. او خپل مکاتب او خپل ام ولد ته هم زکاة ورکول ناجائز دی.

دليله > دليل دادې. چه په دې درې وارو کښې تملیک اونه موندې شو. ځکه چه مدبر او ام ولد، من کل وجه، مملوک وی. اود مملوک گټه د مولا دپاره وی. اود مکاتب په گټه کښې د مولا حق وی. نو دوی ته زکاة ورکول داسې دی لکه چه خپل خان ته ورکول. اود خپل مال زکاة په خپله خپل خان ته ورکولوسره نه ادا کیږي. ځکه چه د زکاة ادا کولو دپاره د غیر مالک کول شرط دی. اودا معنی دلته موجود نشوه. په دې وجه دوی ته زکاة ورکول ټیټ نه دی.

اعطاء الزكاة لإعتاق البعض > د مسئله صورت دادې. چه یو غلام د دوه کسانو په مینځ کښې مشترک دې. په دوی کښې یو خپله حصه آزاده کړه. اودا آزادونکي تنگدست (غریب) دې نو دویم شریک خپله حصه آزاده کړی. یا په غلام باندې مزدوری اوکړی اود خپلې حصې قیمت وصول کړی. که دویم شریک دخپلې حصې قیمت اخستل اختیار کړل. نو حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز دا غلام د دې بل شریک په حق کښې د مکاتب په منزله کښې دې. ^(۲)

^(۱) من حدیث زینب امرأة ابن مسعود رضی الله عنه أخرجه البخاری فی الزکاة باب ٤٨ رقم ٧٧٨ ومسلم فی الزکاة رقم ٤٥ والترمذی فی الزکاة باب ١٢ رقم ٦٣٥ والنسائی فی الزکاة باب ٨٢ رقم ٢٤٢١ وابن ماجه فی الزکاة باب ٢٤ رقم ١٨٣٤ والدارمی فی الزکاة باب ٢٣ وأحمد فی المستدرک (٢٦٣/٦).

^(۲) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمته الله علیه كلما فی الدرر لمختار (٧٠/٢) وخلاصة الفتاوى (٢٤٢/١) والهندية (١٩١/١) فلا عن القول الرابع (١٨٧/١).

دلیلہ > خکہ چه دا داسې شو. لکه چه څوک خپل قرضدار ته د خپل مال زکاة ورکړی بیا هم ددې مال نه خپل قرض وصول کړی. نو په دې کښې هیڅ څه نشته. دغه شان د شریک آخر دپاره جائز دی. چه دې د خپل مال زکاة دې، معتق البعض، غلام ته ورکړی.

ملک صاحبین > اود صاحبینو څخه په نیز آزاد دې. خو دده قرضدار دې.

دلیلها > د صاحبینو په نیز دې آزاد مقروض دې او ازاد مقروض ته زکاة ورکول جائز دی نو ده ته هم ورکول جائز شو.

ثبوت الاختلاف > نود امام ابوحنیفه رحمته الله په نیز چونکه دا غلام د بل شریک په حق کښې په منزله د مکاتب دې. او خپل مکاتب ته زکاة ورکول جائز نه دې. په دې وجه ددې بل شریک دپاره خپل دې غلام ته زکاة ورکول جائز نه دې. اود صاحبینو څخه په نیز چونکه دا غلام پوره په پوره ټول آزاد شوي دې. خوددې دویم شریک قرضدار دې. په دې وجه دا دویم شریک که ده ته زکاة ورکول او غواری. نو شرعا جائز دې.

د مالدار غلام ته زکاة ورکول

وَلَا إِلَى مَمْلُوكٍ غَنِيٍّ اَوْ نَهْ وَرَكُوِي دَمَالِدَارِهِ غَلَامٌ تَه.

تفصیح > عدم اعطای زکاة الی غلام الفنی > مسئله داده. چه د مالداره مملوک ته زکاة ورکول جائز نه دې. مملوک که غلام محض وی. او که مدیر، او که ام ولد وی.

دلیل > دلیل دادې. چه د مملوک هر مال د مولا ملک وی. نو که د مالداره مملوک ته زکاة ورکړي شو. نو دا د زکاة مال به د مالداره په ملک کښې داخل شی اود غنی دپاره زکاة جائز نه دې. په دې وجه به ده د مملوک دپاره هم جائز نه وی. البته د مالداره مکاتب ته زکاة ورکول جائز دی. او وجه د جواز نص قرآنی **{وَفِي الرِّقَابِ}** دې.

د مالدار شوی ته زکاة ورکول

وَلَا إِلَى وَلَدٍ غَنِيٍّ اِذَا كَانَ صَوْبًا اَوْ نَهْ وَرَكُوِي دَمَالِدَارِ بَعِي تَه کله چه هغه نابالغ وی.

تفصیح > عدم جواز اعطای ولد الفنی > مسئله داده. چه د مالداره نابالغ بچی ته هم زکاة ورکول جائز نه دې.

دلیل > خکه چه نابالغه اولاد د خپل پلار د مال په وجه مالداره شمارلې شی.

جواز اعطای زکاة الی ولد الفنی الکبیر > او که د مالداره اولاد بالغ وی او فقیران وی. نو زکاة ورکول جائز دی.

دلیل > خکه چه بالغ اولاد د خپل پلار د مالداره کیدلو په وجه مالداره نه شمارلې کیږي. اگرچه ددوی نفقه ددوی په پلار باندې واجب ده. خو چونکه دې په حقیقت کښې پخپله فقیر دې. په دې وجه دوی ته زکاة ورکول جائز دی.

بنوهاشم ته د زکاة ورکولو حکم

وَلَا يَنْبَغِي لِبَنِي هَاشِمٍ اَوْ زَكَاةٌ بَه نَه وَرَكُوِي بَنُو هَاشِم تَه

تفصیح > عدم جواز اعطای زکاة الی بنی هاشم > بنوهاشم ته هم زکاة ورکول جائز نه دی.

دلیل > دلیل د رسول الله صلی الله علیه و آله ارشاد دې. علامه ابن الهمام رحمته الله دا حدیث په دې الفاظو سره ذکر کړې دې.

ياہی ہاشم ان اللہ کرے کہ تم غسالۃ الہدی الناس و اوساعہم و عرضکم منها بخمس الخمس^(۱) یعنی ای بنو ہاشم اللہ تعالیٰ ستاسو دپارہ د خلقو لاسونو وینخلی شوی (اوبہ) اود ہغہی خیرہی ناخوینہ کرہی دے۔ اود ہغہی پہ عوض کنبہی نہی ستاسو دپارہ د خمس، خمس در کرہی دے۔ یعنی دمال غنیمت د پنخو حصو نہ خلور حصی خو پہ غازیانو کنبہی تقسیمیری۔ اویاتی شوی یوہ حصہ، نوددی بہ بیا پنخہ حصی کولہی شی پہ دے کنبہی یوہ حصہ خود بنو ہاشم دہ۔ او باقی خلور حصی بہ پہ نورو مصارفو کنبہی خرچ کولہی شی۔

جواز اعطاء الصدقة التطوع الی بنی ہاشم کہ بہ خلاف د نفلی صدقاتو چہ دا بنو ہاشم تہ ورکولہی شی۔ دلیل دا دے۔ چہ مال دلته کنبہی د اوبو پہ شان دے۔ نوکہ اوبہ د فرض ساقطولو دپارہ یعنی د حدث لری کولو دپارہ استعمال کرہی شی۔ نو اوبہ گندہ شمارلی شی۔ دغہ شان کوم مال چہ د فریضہ ساقطولو دپارہ استعمال کرہی شی۔ ہغہ بہ ہم ذخیرونہ ذک او گندہ شمارلی شی۔ اوکہ خوک غیر محدث وی۔ اودے بیا د یخوالی حاصلولودپارہ اوبہ استعمال کری۔ نودا اوبہ پاکہی او مطہری دی۔ تردے چہ پہ دے اودس کول ہم جائز دے۔ دغہ شان د نفلی صدقاتو مال ہم پاک دے۔ بنو ہاشم دپارہ ددے اخستل جائز دی۔

د بنو ہاشم مصداق

وَهُمْ آلُ عَلِيٍّ وَآلُ عَبَّاسٍ وَآلُ جَعْفَرٍ وَآلُ عَقِيلٍ وَآلُ حَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَابْنُو هَاشِمٍ، آلُ عَلِيٍّ، آلُ عَبَّاسٍ وَآلُ جَعْفَرٍ وَآلُ عَقِيلٍ وَآلُ دَحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَتَوَالِيهِمْ وَدَوَى مَوَالِي دِي۔

توضیح کہ ہم بنو ہاشم کہ بہ دے عبارت کنبہی خودلی شوی دی چہ بنو ہاشم کوم خلق دی۔ نو فرمائی۔ چہ دحضرت علیؑ اولاد کہ د فاطمہؑ د بطن نہ وی۔ اوکہ د نورو بیبیانو د بطن نہ وی اوبہ خہلہ حضرت علیؑ ہم پہ بنو ہاشم کنبہی داخل دے۔ اود حضرت عباسؑ اولاد سرہ د عباسؑ نہ۔ او جعفرؑ اود جعفرؑ اولاد، او عقیلؑ اود عقیلؑ اولاد، او حارث بن عبدالمطلبؑ او ددوی اولاد، اود دوی آزاد شوی غلامان تول بنو ہاشم کنبہی داخل دی۔

دلیل عدم استحقاق بنی ہاشم کہ ذکر شوی حضرات او ددوی اولاد بنو ہاشم پہ دے وجہ دی۔ چہ دا تول حضرات د نبی کریمؐ جد اعلیٰ ہاشم بن عبدمناف طرف تہ منسوب دی۔ او قبیلہ بنو ہاشم، د ہاشم بن عبد مناف طرف تہ د منسوب کیدلو پہ وجہ ورتہ ہاشمی و نیلی شی۔

دلیل عدم استحقاق موالی بنی ہاشم کہ او ددوی موالی یعنی آزاد شوی غلامانو تہ ہاشمی پہ دے وجہ و نیلی شی۔ چہ پہ ابوداؤد کنبہی تفصیلی روایت موجود دے۔ (من لہن رافع مولا رسول اللہ ﷺ ان النبی ﷺ بہم رجلاً من بنی مخزوم رجل الصدقة فقال لہن رافع اصحبی فلانک تصیب منها قال حق آل النبی ﷺ فاسلہ فقتاہ فسلہ، فقال مولا القوم من انفسہم وانا لاتحل لنا الصدقة)^(۲) د نبی کریمؐ آزاد شوے غلام ابورافع نہ روایت دے۔ چہ رسول اللہ ﷺ د بنو مخزوم یوکس د صدقاتو پہ وصولولو باندے عامل مقرر کرو۔ دہ ابورافع تہ او و نیلی چہ ماسرہ

(۱) غریہ الزیلعی رحمہ اللہ فی هذا اللفظ ثم ذکر حدیث عبدالمطلب بن ربیعہ مرفوعاً ان هذه الصدقات إنما هي اوساخ الناس وانما لا نحل محمد وآل محمد الحدیث (نصب الرایۃ ۴۲۰/۲)۔

(۲) من حدیث ابی رافع مولى رسول الله ﷺ أخرجه ابوداؤد في الزكاة باب ۲۹ رقم ۱۶۵۰ والترمذی في الزكاة باب ۲۵ رقم ۱۵۷ والنسائی في الزكاة باب ۹۷ (رقم)۔

لارښه چه د صدقاتو نه تاته هم ملاؤشې. ابورافع اووئيل چه نه، تردې چه زه نبی کریم ﷺ ته لارښم ،اوتوبوس اونکرېم بيا ابورافع په دربار رسالت کښې حاضرشو. تېوس نې اوکړو. (چه ماله صدقه حلاله ده ؟) نبی کریم ﷺ اوفرمانيل چه د یوقوم مولا زغلام هم د هغه قوم کس وی. اومونې خلقو ته صدقه حلاله نه ده. يعنی دبنو هاشم موالی هم چونکه په بنو هاشم کښې شامل دی. په دې وجه د بنو هاشم په شان ددوی دپاره هم صدقه حلال نه ده.

جواز اخذ الصدقة لأولاد أبي لهب ددې خبرې لحاظ به ساتلې شې. چه ابولهب چه د نبی کریم ﷺ تره دې. اود هاشم بن عبد مناف په اولاد کښې دې که دده په اولاد کښې څوک مسلمان وی. نو دده دپاره صدقه حلاله ده. ځکه چه د بنو هاشم دپاره صدقه ددوی د اکرام په لحاظ سره حرامه شویده. اودا اکرام خو روميې د آباء (نيکونو) دپاره ثابت دې. بيا ددوی په وجه ددوی د اولاد دپاره ثابت دې. اود بنو هاشم اکرام په دې وجه ضروری شوې دې. چه دوی د جاهليت اود اسلام په زمانه کښې د رسول اکرم ﷺ نصرت اومدد کړې دې. اوبديخت ابولهب معصوم نبی ﷺ ته اذيت ناک تکليفونه رسولی دی. په دې وجه نه دې د اکرام مستحق دې. اونه دده اولاد د اکرام مستحق دې. اگر چه دده اولاد مسلمان وی. په دې وجه دده د مسلمان اولاد دپاره هم صدقه حلاله ده.

مستحق کښل او زکاة ورکول

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَفَحَمْدٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ: إِمَامُ أَبُو حَنِيفَةَ أَوَامَامُ مُحَمَّدٌ ﷺ فَرَمَانِي إِذَا دَفَعْتُ الزَّكَاةَ إِلَى رَجُلٍ يَتْلُوهُ فَقِيرٌ أَوْ مَرَاتَانِ أَلَّهُ غَنًى أَوْ هَاتِمٌ أَوْ كَأَفْرِ هَرَكْلَهْ چه زکاة ورکړو یوسری ته چه گمان نې پرې د فقیر وو بيا ښکاره شوه چه هغه غنی وو یا هاشمی وو یا کافر وو اود ددې غلټه الی فقیر وکبان اته آیه اوایتنه فَلَإِعَادَةَ عَلَيْهِ (۱) یا نې په تیاره کښې فقیر ته ورکړو نو ظاهره شوه چه هغه دده پلار یا نې خونې وو. بده اعاده نشته دې.

تصريح: **الصور الثلاث في إعطاء الزكاة الي غير المستحق** مسئله داده چه یوکس څوک د زکاة مصرف اوگټل او. او زکاة نې ورکړو. نو اوس ددې درې صورتونه دی. ① دا چه روسته معلوم شو: چه چاته نې زکاة ورکړې دې. هغه د زکاة مصرف دې. ② دا چه مزکی (زکاة ورکونکی) ته دده حال قطعاً معلوم نشو. چه چاته زکاة ورکړې شوې دې. دا د زکاة مصرف دې اوکه نه. ③ دا چه مزکی ته معلوم شو. چه چاته زکاة ورکړې شوې دې. دا د زکاة مصرف نه دې. مثلاً چاته چه د زکاة د مصرف په خیال زکاة ورکړې شوې دې. هغه مالداره دې. یا هاشمی کورنۍ سره تعلق ساتی. یا کافر دې یا د مزکی پلار دې یا دده خوي دې. په روميو دوه صورتونو کښې به په اتفاق سره زکاة ادا کوی.

الصورة الثالثة اوبه دریم صورت کښې د طرفینو غلټه به نیز خوجانزردې. ① د طرفینو غلټه به نیز به په دې صورت کښې دوباره زکاة ورکول لازمی نه وی. بلکه کوم چه ورکړې شوې دې. هم هغه کافی دې. **دليلها** د طرفینو غلټه دلیل د امام بخاری ﷺ د بیان مطابق د معن بن یزید حدیث دې. علامه ابن الهمام ﷺ په فتح القدیر کښې او ملا علی قاری ﷺ په شرح نقایه کښې دا حدیث په دې الفاظو سره ذکر کړې دې. (عن معن بن یزید قال بايعت رسول الله ﷺ أنا ولبي وهدى وعلمني وعاصمتي وعاصمتي وكان لي يهود

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة ومحمد ﷺ كذا في العاية (۲۱۴/۲) ورداغتار (۷۴/۲) والبحر الرائق (۲۴۸/۲) والمندبة (۱۹۰/۱) واللفظ الإسلامي وأدله (۸۸۲/۲) فَلَإِعَادَةَ عَنْ الْقَوْلِ الرَّابِعِ (۱۸۸/۱) -

آخرهم دنانیرتصدق بها فوضعها عند رجل في المسجد لمحت فأخذتها فأتيته بها فقال والله ما ياك أردت فغاصمت إلى رسول الله ﷺ فقال لك مانيت يا يزيد ولك ما أخذت يا معن^(۱) معن بن يزيد وانی چه ما او زمامور او پلار او زما نیکه رسول الله ﷺ سره بیعت او کړو. او هم دوی زما د نکاح پیغام ورکړو. او هم دوی زما نکاح او کړه. او ما په یوه مسئله کښې دوی سره مخاصمه (جگړه) او کړه. (معن بن یزید دخپل تعارف نه پس او فرمائیل چه زما پلار یزید د اشرفو یوه تهیلې راویستله چه داصدقه کړی. نو دا نې په جومات کښې یوکس سره کیخودله. بیاما دغه اشرفی راواخستلي. او راغلم. (زما پلار یزید) او وویل چه والله ما ستا نیت نه وو کړي. نو ما دا معامله په دربار رسالت کښې پیش کړله. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل. ای یزیده! ستا دپاره هغه ثواب دې. کوم چه تا نیت کړي دې. او ای معن ستا دپاره دا اشرفی دی. کومې چه تا راخستي دي.

الاستدلال په دې حدیث کښې یزید ته د دوباره کولو او معن ته د واپس کولو حکم نه دې ورکړې شی. حالاتکه معن ته دده د پلار (یزید) یو کیل د پلار صدقه ورکړې وه. ددې حدیث نه معلومه شوه چه که روسته په غیر مصرف کښې د زکاة ورکولو علم اوشو. نو په مزکی به د زکاة اعاده واجب نه وی. بلکه رومې زکاة به ادا شمارلې شی. که څوک دا او وانی. چه ممکن ده. یزید د نفلی د صدقه اشرفی ورکړې وی. او نفلی صدقه د ځوی دپاره جائزه. نو دا حدیث د طرفینو ﷺ مستدل څنگه کیدې شی. نو ددې جواب دادې. چه بې شکه چه دا احتمال شته. خود رسول اکرم ﷺ په قول (لک مانیت) کښې د ما موصوله په وجه عموم دې. یعنی د هر نیت صدقه کښې جواز دې. یعنی که د نفلی صدقه نیت او کړی. نو ددې ثواب به ملاوېږی. او که د زکاة (مفروضه صدقه) نیت او کړی. نو ددې ثواب به ملاوېږی.

② د طرفینو ﷺ دویم دلیل دادې. چه په ذکر شوې څیزونو باندې معلومات حاصلول ممکن دي. دا خبره منو. خود دې څیزونو علم به د ظن غالب په طور وی. د یقین په طور به نه وی. ځکه چه دا خبره ډیره مشکله ده. چه په قطعی طور دچا محتاجی معلومه کړې شی. نو په دې څیزونو کښې د حکم بنیاد به هم په هغه اجتهاد او ظن غالب باندې وی. کوم چه دده په نیز واقع شی. تردې که دده په نیز دا اعتقاد واقم شو. چه دا کس فقیر دې. نو ده ته به د زکاة په ورکولو سره د الله تعالی د حکم اطاعت اوشی. او زکاة به ادا شی. **نظيره** اودا داسې ده. لکه چه په مونځ کونکي باندې د قبله طرف مشتبه شی. بیا ده تحرې او کړه. او مونځ نې او کړو. نو دده مونځ ادا شو. اگر چه روسته معلوم شی. چه ده صحیح طرف ته مخ کولو سره مونځ نه دې کړې. ځکه چه ددې بنیاد په اجتهاد دې. په یقین باندې نه دې. نو څنگه چه تحرې واقع شی. هغه طرف ته به مونځ اداوی. دغه شان زکاة ادا شو. اگر چه روسته معلومه شی. چه چاته زکاة ورکړې شوې دې. هغه د زکاة مصرف نه وو.

وَقَالَ أَبُو يُسُفَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (او امام ابو یوسف **عليه السلام** فرمائی چه پده اعاده لازمه ده.

توضیح **منه** **ابي يوسف عليه السلام** او امام ابو یوسف **عليه السلام** فرمائی. چه په دې صورت کښې به زکاة ادا نه وی. بلکه په مزکی به دوباره زکاة ورکول لازم وی. او مزکی چه کوم مال د زکاة په طور ورکړې دې. هغه به د هغه نه واپس نه اخلی.

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» د امام ابویوسف رحمته دلیل دادې. چه مزکی ته په یقین سره معلوم شوې ده. چه ما په زکاة ادا کولو کښې غلطی کړېده. او زکاة مې په غیر مصرف کښې ورکړې دې. اود مزکی دپاره په دې څیزونو باندې ځان خبرول. چه چاته مې زکاة ورکړې دې. هغه مالداره دې اوکه نه دې هاشمی دې اوکه غیر هاشمی دې. کافر دې اوکه مسلمان دې. دده پلار یا خوي دې اوکه نه دې. ممکن هم وو. نو هرکله چه په دې څیزونو خبریدل ممکن وو. او مزکی ته په یقین سره د خپلې غلطۍ علم هم اوشو. نو ونیلې به شی. چه د زکاة مصرف د نه موجودیدلو په وجه دده زکاة ادا نشو. اوچه زکاة ادا نشو. نو ددې اعاده به واجب وی.

① اوڅکه چه پدې څیزونو خبردارې په ذریعه د اجتهاد ده نه که په قطعی طور. نوینا دکار به پدې څیزونو کښې په دې اجتهاد وی کوم چه دده په نزد واقع وی
جواب: د دې جواب د طرفینو د دویم دلیل په ضمن کښې شوې دې په هغې باندې یو ځل بیا نظر واچوه او جواب باندې ځان پوهه کړه

② **نظيره** اودا بالکل داسې دې. ① لکه چه لوښې د ناپاکه لوښو سره ملاوټی. چا تحری اوکړه. اود یو لوښی په ابویوسره نې اودس اوکړو. بیا ښکاره شوه. چه ددې لوښې اوبه ناپاکه وی. نویه دې صورت کښې د اودس اعاده لازم ده. ② دغه شان که پاکې کپړې د ناپاکه کپړوسره ملاوټ شوې. اوڅه داسې علامت هم نشته. چه په هغې سره ددې پاک یا ناپاک کیدل معلوم شی. نویه دې کس د موخن اعاده واجب ده. امام ابویوسف رحمته فرماني. چه څنگه په دې دواړه صورتونو کښې د اودس اود موخن اعاده لازمی ده. دغه شان د زکاة په مسئله کښې به د زکاة اعاده هم لازمی وی. اوبه غیر مصرف کښې ورکړې شوې مال به واپس په دې وجه نه اخلی. چه د زکاة د فاسد کیدلو جهت (وجه) ادا نشی ماتولی. نو رومی: ادا به په خپل حال باقی پاتې وی. خود ادا کولو د طریقې فاسد کیدلو په وجه به په دده دویاره زکاة ورکول لازمی وی.

أَلْوَيْتَانِ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ فِي إِعْطَاءِ الزَّكَاةِ إِلَى الْفَقِيرِ ① د حضرت امام ابوحنیفه رحمته نه یو روایت دا دې. چه د زکاة ورکولو نه پس دا ښکاره شی. چه چاته زکاة ورکړې شوې دې. هغه مالداره دې. نو زکاة ادا شو. دوباره د ورکولو ضرورت نشته. اوکه ښکاره شی. چه چاته زکاة ورکړې شوې دې. هغه هاشمی دې. یا کافر دې. یا دده پلار دې. یا دده خوي دې. نو زکاة ادا نشو. بلکه ددې اعاده ضروری ده. ددې راتې دلیل دا دې. چه غنی فی الجملة د زکاة مصرف دې. لکه عامل او ساعی اگرچه مالداره وی. دوی ته زکاة ورکول جائز دی. خو هاشمی کافر. د مزکی پلار اودده خوښی قطعاً د زکاة مصرف نه دې. په دې وجه که مالداره فقیر اوگنې. او زکاة ورکړی. نو زکاة به اداوی. ځکه چه مالدار فی الجملة د زکاة مصرف دې. اوبه باقی صورتونو کښې به زکاة ادا نه وی. ځکه چه هاشمی او کافر وغیره په هیڅ حال کښې هم د زکاة مصرف نه دې. صاحب د هدایه رحمته فرماني. چه ظاهر الروایة رومیې قول دې. یعنی په ټولو صورتونو کښې زکاة ادا شو. چه کله ده مصرف گنلې وی. او زکاة نې ورکړې وی.

جواب ② **الزَّكَاةُ بَعْدَ التَّحَرِّي** صاحب د هدایه رحمته فرمانيلی دی. چه په غیر مصرف کښې زکاة ورکولو سره د زکاة ادا کیدل هغه وخت دی. چه کله زکاة ورکونکی تحری کړې وی. او زکاة نې ورکړې وی. او دده غالب گمان داوو. چه داکس د زکاة مصرف دې. اوکه مزکی ته شک وی. چه د زکاة مصرف دې. اوکه نه دې. خوددې باوجود نې تحری اونکړه. بلکه بغیر د تحری نه نې هغه ته زکاة ورکړو. یا تحری نې اوکړه. او زکاة نې ورکړو. خو غالب گمان نې داوو. چه داد زکاة مصرف نه دې. نویه دې دواړو صورتونو کښې به زکاة ادا نه وی. خوکه روسته ښکاره شی. چه چاته نې زکاة ورکړې دې. هغه فقیر دې. نو زکاة به

اداشی اوهم دا صحیح قول دې.

خپل مکاتب یا غلام ته زکاة ورکول

وَلَوْ دَفَعْتُ إِلَى شُعْبٍ ثُمَّ عَلِمْتُ أَنَّهُ عَبْدٌ مُكَاتَبٌ لَمْ يَزَلْ قَوْلُهُمْ جَمِيعًا كَهَ چاته نې زکاة ورکړو بیا معلومه شوه چه دا دده غلام دې. یا نې مکاتب دې. نونه دې ادا شوي

توضیح: عدم جواز الزکاة إلی المکاتب والغلام مسئله داده. چه یوکس بغیرد شناخت نه یوکسس ته زکاة ورکړو بیا معلومه شوه. چه چاته نې زکاة ورکړې دې. هغه دده غلام دې. یادده مکاتب دې. نودده دا زکاة به ادا نه وی.

دلیل: ځکه چه په غلام کښې د ملک اهلیت نشته. په دې وجه تملیک بالکل موجود نه دې. حالانکه د زکاة ادا کولو رکن تملیک مالک کیدل دې. او مکاتب چونکه رقبه مملوک دې. اگرچه پدآ آزاد دې. نویه یو اعتبار سره مکاتب، او دده د مال مالک هم مولا دې. په دې وجه خپل مکاتب ته زکاة ورکولو کښې تملیک موجود شو. خو ناقص تملیک اوموندې شو. حالانکه د زکاة ادا کولو رکن کامل تملیک دې. ناقص تملیک نه دې.

صاحب نصاب ته زکاة ورکول

وَلَا يَجُوزُ دَفْعُ الزَّكَاةِ إِلَى مَنْ يَمْلِكُ نَصَابًا أَوْ جَائِزًا نَه دې ورکول د زکاة هغه چاته چه مالک دنصاب وی. مِنْ أَيْ مَالٍ گان اگر چه د هرچا مال نه چه وی.

توضیح: عدم جواز أداء الزکاة إلی مالک النصاب مسئله داده. که څوک د نصاب په مقدار مالک شو. که داد سرو اوسپنیو زرو نصاب وی. او که د څاروو نصاب وی. او که د نورو سامانونو نصاب وی. او که د مال، که نامی وی. او که غیر نامی.

دلیل: دلیل دا دې چه په شریعت کښې د غنا او مالدارئ دارو مدار په نصاب دې چې یو کس د نصاب مالک وی نو هغه مالدار دې که د هر قسم نصاب مالک وی

توضیح العاجه الأصلية: په دې شرط چه د حاجت اصلیه نه زیاتی وی. نوده ته زکاة ورکول جائزه دې. حاجت اصلیه لکه چه دده په ذمه قرض وی. پاده ته ددې د استعمال ضرورت وی. مثلاً د یو عالم سره دومره قدرې کتابونه وی. چه ددې قیمت د نصاب اندازه ته رسی. خودې ددې کتابونو محتاج دې. او په درس تدریس کښې پکار راځی. نه دې عالم له زکاة اخستل جائز دی. ځکه چه دې اگرچه د نصاب مال دې. خودا نصاب د حاجت اصلیه نه زیاتی نه دې. په دې وجه ده له د زکاة اخستل ټیک نه دی.

السؤال والجواب: او بیا ته شوه داچه صاحب نصاب ته د زکاة ورکولو عدم جواز دپاره د نصاب کیدلو هیڅ شرط اونه لگولې شونودې جواب دادې. چه د مال نامی کیدل د زکاة دوجوب شرط دې. د زکاة اخستلو دپاره د عدم جواز شرط نه دې نوکه څوک د نصاب غیر نامی مالک وی. نویه ده به زکاة خو واجب نه وی. خو چونکه دې د شریعت په نظر کښې مالداره دې. په دې وجه دده دپاره زکاة اخستل جائزه دی.

د نصاب نه هم مالک ته زکاة ورکول

وَيَجُوزُ دَفْعُهَا إِلَى مَنْ يَمْلِكُ أَقْلًا مِنْ ذَلِكَ وَهغه ته زکاة ورکول جائز دی کوم چه ددې نه دکم (مال) مالک وی وَإِنْ گان ضعیفاً مُکْتَباً اگر چه وی تندرست او گټه کونکې.

توضیح: دفع الزکاة إلی مالک الأقل النصاب ① مسئله داده. چه زمونږ په نیز څوک د نصاب نه دکم مال مالک

وی اگر چه تندرست او گسوتکې وی. ده ته زکاة ورکول جائز دی.

① **«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»** زموږ د لیل دادي چه کوم کس د نصاب مالک نه وی. د شریعت په نظر کښې دې فقیر شمارلې شی. غنی نشی شمارلې. اود زکاة مصرف فقیران وی نو هرکله چه داکس شرعاً فقیر دې نوده ته به زکاة ورکول هم جائز وی.

② دویم دلیل دادي چه د فقر او محتاجی په حقیقت باندې خبریدل خو ډیر زیات گران دی خکې چه فقر او محتاجی یو پټ امر دی. او قاعده ده. چه کوم امر خفی (پټ) وی. نو ددې دلیل به ددې قائم مقام گرځولې شی. په دې دلیل به ددې حکم لگولې شی. لکه چه انزال موجب دغسل دې. خو که چا دخپلې ښځې سره جماع اوکړه. تردې چه دخول هم موجود شو. خو انزال اونشو. نو په دې صورت کښې هم التقاء د خنانینو د انزال قائم مقام گرځولې شی. او په دې به د غسل د وجوب حکم لگولې شی. اودغه شان که چا خپلې ښځې ته اووښلې. «ان كنت تحيض فانت طالق» دې جواب ورکړو. «أهیک» یعنی که ته ماسره محبت کوې. نه تاته طلاق دې هغې اووښل. زه ستاسره محبت کوم. نو طلاق به واقع شی. خکه چه محبت یو مخفی خیز دی. نو ددې قول «أهیک»، قائم مقام گرځولې شی. او په دې به حکم لگولې شی دغه شان فقر امر خفی دی. خو ددې دلیل یعنی دنصاب کیدل یو ښکاره امر دې به دې وجه به دا د فقر قائم مقام گنلې شی. او وښلې به شی. چه کوم کس د نصاب مالک نه وی. هغه فقیر دې. اوفقییر ته زکاة ورکول جائز دی. نوده ته به هم زکاة ورکول جائز وی.

د یوښار نه بل ته زکاة منتقل کول

وَيُكْرَهُ نَقْلُ الزَّكَاةِ مِنْ بَلَدٍ إِلَى بَلَدٍ آخَرَ او مکروه دی د زکاة مال د یو کلی نه بل کلی ته اوړل. **وَأَمَّا يُعْرِى صَدَقَةً كُلِّ قَوْمٍ فَيَهْمُ بَلَدَهُ** هر قوم زکاة به په دوی کښې تقسیمولې شی.

توضیح: **«كراهة نقل الزكاة من بلد إلى بلد»** مسئله داده. چه د زکاة مال د یوښار نه بل ښار ته منتقل کول مکروه دی بلکه د کوم قوم نه چه زکاة اخستلې شوې دې. هم به هغه قوم کښې دا تقسیم کړې شی.

① **«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»** دلیل خود معاذ **«حديثه عن من أفتيهم وتردقيل فقراتهم»** دې. (۱) یعنی دکوم خانې د مالدارونه چه زکاة اخستلې شوې دې. هم د هغه خانې په فقیرانو باندې تقسیم کړې شی. ② دویم دلیل دا دې چه د زکاة به نه منتقل کولو کښې د گواندې توب د حق رعایت دې. او په منتقل کولو کښې ددې ترک کول لازمیږي.

إِلَّا أَنْ يَخْتَارَ أَنْ يَنْقُلَهَا إِلَى قَرْيَةٍ مَكَرَ دَاجِهِ ضرورت وی ددې چه یوسی بنده دا خپلوانو ته او **إِلَى قَوْمٍ هُمْ أَحْوَجُ إِلَيْهِ مِنْ أَهْلِ بَلَدِهِ** او یا د یو داسې قوم دپاره چه ددې ښار دخلقونه زیات محتاج وی.

توضیح: **«عدم الكراهة»** خو که په دویم ښار کښې خوک رشته دار اوسېږي یا دبل ښار خلق دده دښار دخلقو نه زیات محتاجه وی نو منتقل بغیر د کراهته جائز دی.

دلیل: په دې صورت کښې عدم کراهت په دې وجه دی چه که په دویم ښار کښې دده رشته دار وی. نو دوی نه په زکاة ورکولو کښې د زکاة د ثواب نه علاوه صله رحمی هم ده. او که دبل ښار خلق زیات

محتاج وی نوپه دې وجه (مکروه نه دې) چه د زکاة مقصود د محتاج حاجت لري کول دی. او کوم کس به زیات محتاج وی. هغه زیات مستحق وی.

نفس جواز النفل مع الکراهة > خوکه د رشته دارانو اود زیات محتاج خلقو نه علاوه دنورو خلقو دپاره بل بشارته زکاة منتقل کړی. نوهم جائز دې. اگرچه داسې کول مکروه دی. ځکه چه په قرآن پاک (اتَّخَذُوا الصَّدَقَاتِ لِلْمُقَرَّبَاتِ) (الایه) کښې د زکاة مصرف مطلقاً فقیران خودلې شوی دی. د ګاونډ فقیران یاد یوځاني دفقیرانو څه تخصیص نه دې بیان شوې. او الله ښه پوهیږی.

د صدقة الفطر بیان

بَابُ صَدَقَةِ الْفِطْرِ

(دا) باب د صدقة الفطر (په بیان کښې) دې.

توضیح > اَلْزَيْطُ بِعَاقِلِهِ > په صدقة الفطر او زکاة کښې مناسبت ښکاره دې. چه دواړه مالی عبادتونه دي. خو صدقة الفطر واجب دي. او زکاة فرض دي. په دې وجه صدقة الفطر په نسبت د زکاة یوه درجه کمتر دي. په دې وجه د صدقة الفطر احکام د زکاة د احکامو نه روسته ذکر کړې شو.

وجه تسمیة الصدقة > د صدقه معنی، عطیة، ده. خومراد هغه عطیة ده. کومه چه د تقرب الیهی په امید سره ورکړې شی. اود صدقه نوم ایخودلو وجه داده. چه په دې سره په ثواب حاصلولو کښې د شوق صداقت ښکاره کیږی. لکه څنګه چه په صدق (مهر) سره د ښځې په سلسله کښې د سړی د شوق صداقت ښکاره کیږی (عنايه)

معنی الفطر > او فطر، د فطرت نه ماخوډ دې. په معنی د نفس او خلقت، ځکه چه دا صدقه د هرنفس د طرفه ورکولې شی. تردې چه د اختر په روښانه شپه کښې د صبا صادق نه وړاندې چه کوم ماشوم پیداشی. د هغه د طرفه هم ورکولې شی.

الفطر فی الشریعة > اوبه شریعت کښې صدقة الفطر هغه صدقه ده. کومه چه د عبادت، اود صله په طور دمهربانۍ په خیال ورکولې شی.

سببه > د صدقة الفطر مشروع کیدلو سبب په سنن ابی داؤد او ابن ماجه کښې دادي (عن ابن عباس ؓ) فرس رسول الله ﷺ زکاة الفطر طهر للصائم من الفجور والرث وطمعة للساکنین من اذاهما قبل الصلاة فی زکاة مقبولة ومن اذاهما بعد الصلاة فهو صدقة من الصدقات. حضرت ابن عباس ؓ نه نقل دی. چه نبی کریم ﷺ صدقة الفطر فرض او فرمائیل. چه د روژه نیولودپاره لغو اود بې هوډه نه پاکونکې دي. اود مسکینانو دپاره طعام دي. نوچاچه دا دمونغ نه وړاندې اداکړله. نودا مقبول زکاة دي. اوچاچه د مونغ نه پس اداکړله. نود نورو صدقاتو په شان یوه صدقه ده.

تاریخ وجوب صدقة الفطر > دا په ذهن کښې ساتل پکار دی. چه د صدقة الفطر وجوب د زکاة د حکم نه مقدم دي. لکه څنګه چه حافظ ابن حجر د نسائی او ابن ماجه په حواله سره د حضرت قیس بن سعد بن عبادة ؓ روایت نقل کړې دي. چه د امر یا رسول الله ﷺ په صدقة الفطر قبل ان تتل الزکاة..... الحديث یعنی رسول اکرم ﷺ مونږ ته د نزول زکاة نه وړاندې د صدقة الفطر حکم راکړې وو.

د صدقة فطر ضمیمه

صَدَقَةُ الْفِطْرِ وَاجِبَةٌ عَلَى الْمُتَزَلِّهِ بِصَدَقَةِ فِطْرٍ وَاجِبَةٍ دَهِ اَزَادَ مُسْلِمَانِ اِذَا كَانَ مَالِكًا يَفْقَهُانِ الزَّيْبَ

فَاضِلًا عَنْ مَسْكِئِهِ وَتَسَابُحًا وَأَتَانًا لَهُ وَقَرْبِيهِ وَيَسْلَاجِهِ وَغَيْبِهِ لِلْخِدْمَةِ هَرَكْلَهُ جِهَ مَالِكٍ وَی دَمَقْدَارِ دَنْصَابِ كَوْمِ
چه فاضل وی دده د رهانش جامو اسباب اواس دده او وسلې دده او خدمتی غلامانودده نه.

توضیح: حکم صدقة الفطر زموږ په نیز صدقة الفطر واجب ده. یعنی په داسې دلیل سره ثابت ده. چه به هغې کښې شبه ده.

شروط وجوب صدقة الفطر: په چاچه صدقة الفطر واجب وی. دهغه دپاره یو خوشرطونه دی ① آزاد وی ② مسلمان وی ③ د نصاب په مقدار مالک وی.

دانصاب که نامی وی. او که نامی نه وی. خوچه د ضروریات اصلیه نه زیاتی وی. مثلاً د اوسیدو کور، د اغوستلو کپړې، دکور د استعمال سامان، د سوارلې اسونه، ښ صبا دخان داستعمال دپاره سانیکل، موټر سانیکل، موټر وغیره د استعمال اسلحه، اود خدمت د غلامانو نه زیاتی وی. نوکه دچاسره دوه کورونه وی. چه په یو کښې اوسیږی. او په بل کښې نه اوسیږی. که هغه ښ په کرایه باندې ورکړې وی. یا ښ په کرایه باندې نه وی ورکړې. په غنی (مالداري) کښې به ددې قیمت معتبر وی. تردې چه که ددې قیمت دوه سوه درهمه برابر وو. نو په ده به صدقة الفطر واجب وی.

دلیل الوجوب: دلیل دادې. چه نبی کریم ﷺ په خپله خطبه کښې افرمائیل. (أَذْهَبَ مِنْ كُلِّ حَرٍّ وَصِدٍّ

صَفِيرًا وَكَبِيرًا لِّصَلِّ صَامٍ مِنْ بَرَادِ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ) ۱) په حدیث کښې صغیر او کبیر د عبد صفتونه دی. نه د حر اود عبد دواړو. ځکه چه غلام به یا صغیر وی. یا به کبیر وی. دواړو د طرفه به په مولا باندې صدقة الفطر واجب وی. لیکن آزاد اولاد که کبیر وی. نودودی د طرفه به په پلار باندې صدقة الفطر واجب نه وی. صرف د صغیر اولاد د طرفه به واجب وی. بهر حال دا حدیث کوم چه ثعلبه بن صغیر عدوی روایت کړې دې. خبر واحد دې. او خبر واحد دلیل ظنی وی. دلیل قطعی نه وی. او په دلیل ظنی سره وجوب ثابتیږی. خو فرضیت نه ثابتیږی. په دې وجه مونږ وایو. چه صدقة الفطر واجب ده. فرض نه ده. اود ابن عمر څه حدیث کښې لفظ د فرض نه اصطلاحی فرض مراد نه دې. چه ددې منکر کافرو ی. بلکه د فرض نه مراد معنی د امر ده. او په امر سره وجوب ثابتیږی. فرضیت نه ثابتیږی.

وجه فريضة العرفية: د صدقه د وجوب دپاره آزاد کیدل په دې وجه شرط دی. چه ذرکاة په شان د صدقه الفطر ادا کولو دپاره هم تمليك یعنی د دویم کس مالک کول رکن دې. او غلام په خپله د خپل خان مالک نه وی. نود مال مالک به څنگه شی. اولکه چه په خپله د مال مالک نه دې. نو بل به څنگه مالک کولې شی. په دې وجه صدقة الفطر په خپله په غلام باندې نه واجبیږی. بلکه د غلام د طرفه دده په مالک باندې واجبیږی.

وجه فريضة الإسلام: اومسلمان کیدل په دې وجه شرط دی. چه صدقة الفطر یو عبادت اوقربت دې. او هیڅ یو عبادت دکافر د طرفه نه متحقق کیږی. په دې وجه د صدقه ادا کولو دپاره مسلمان کیدل ضروری دی. **فريضة النصاب:** دریم شرط د نصاب مالک کیدل دی. ① خود صدقه د وجوب دپاره د نصاب د مقدار مالک کیدل زموږ په نیز شرط دی.

۱) أخرجه أبو داود في الزكاة باب ۲۱ رقم ۱۶۲۰.

دلیلہ ① دلیل دانی ہے نبی کریم ﷺ ارشاد افرمائیلو: **(لَا صَدَقَةَ إِلَّا مَن ظَهَرَ غَنًی)** (۱) پہ حدیث کنبی د، ظہر لفظ زائد دی، اوس بہ ترجمہ داشی، چہ صدقۃ الفطر واجب نہ دی، خو بہ مالدارہ باندی، او بہ شریعت کنبی مالدارہ ہم ہفہ کس تہ ونیلی شی، چہ د نصاب دمقدار مالک وی، ددی نہ معلومہ شوہ چہ د صدقۃ الفطر د وجوب دپارہ مالدار کیدل شرط دی.

الفنی مقرر بالنصاب صاحب دہدایہ **رحمۃ اللہ علیہ** فرمائی، چہ مالدارہ کیدل دنصاب سرہ مقدر دی، یعنی مالدار بہ ہفہ کس تہ ونیلی شی، چہ د نصاب مالک وی، خکہ چہ پہ شریعت کنبی غنی اومالدار ہم دہ تہ وائی خودا ضروری دہ، چہ دا نصاب د ذکر شوہی خیزونو یعنی د حاجات اصلیہ نہ زیاتی وی، خکہ چہ نصاب کہ پہ حاجات اصلیہ کنبی مشغول وی، نودا بہ معدوم (نشت) شمارلی شی، لکہ چہ د سفر پہ حالت کنبی د یوکس سرہ د خکلو او بہ وی، اوددی نہ سوہ نورہ او بہ موجود نہ وی، نودا او بہ د متیمہ (تیمم کونکی) پہ حق کنبی معدوم شمارلی شی، اوددہ دپارہ بہ تیمم کول جائزوی، دغہ شان کہ پہ حاجت اصلیہ کنبی مشغول مال د نصاب پہ اندازہ وی، نود مالدارہ کیدلو بہ حق کنبی بہ دا مال معدوم شمارلی شی.

عدم اشتراط النیو فی صدقۃ الفطر صاحب د ہدایہ **رحمۃ اللہ علیہ** فرمائیلی دی، چہ د صدقہ د وجوب پہ نصاب کنبی نمو شرط نہ دہ کہ خوک پہ قدر د نصاب د مال غیرنامی مالک وی، نو بہ دہ بہ ہم صدقۃ الفطر واجب وی وجہ دا دہ، چہ د صدقۃ الفطر د وجوب دپارہ قدرت ممکنہ شرط دی، قدرت میسرہ شرط نہ دی، اود نمونہ یسر متحقق کیڑی، نود کوم وجوب چہ پہ قدرت میسرہ سرہ دی، لکہ زکاة، نوددی دپارہ د نمو شرط اولگولی شو، اود کوم وجوب چہ پہ قدرت ممکنہ سرہ دی، لکہ صدقۃ الفطر، نوددی دپارہ د نمو شرط اونہ لگولی شو، د تفصیل دپارہ د اصول فقہ کتابونہ اوگوری.

الأقسام الثلاثة للنصاب ① د نصاب درہ قسمہ دی، یوہفہ نصاب چہ پہ ہفہ کنبی نمو شرط دی، ددی نصاب سرہ د زکاة اود مال ہول احکام متعلق کیڑی، ② دویم ہفہ نصاب چہ دہغی سرہ خلور احکام متعلق کیڑی، ③ د صدقہ اخستلو حرمت ④ د قربانی وجوب ⑤ د صدقۃ الفطر وجوب ⑥ اود اقرب نفقہ، پہ دی نصاب کنبی نہ نمو شرط دہ، نہ تجارت اونہ حولان حول، ③ دریم نصاب ہفہ دی، چہ پہ ہفہ سرہ د سوال کولو حرمت ثابتیڑی، ہفہ دا دی، چہ د یوکس سرہ د یوہ ورخہ روزی وی او بعض وائی، چہ د پنخوس درہمو مالک وی، نو ددہ دپارہ سوال کول حرام دی.

دخیل خان دپارہ صدقۃ فطر ورکھول

(يُخْرِجُ ذَلِكَ عَنْ تَقْيِيهِ فَرْمَانِي أَوْبَاسِي بِهِ دَا خِيَلِ طَرَفِ نَه)

تقدیر: **إخراج صدقۃ الفطر عن نفسه** مسئلہ: پہ صاحب نصاب واجب دی، چہ دی دخیل خان صدقہ ادا کری، **دلیلہ** د دلیل د ابن عمر **رضی اللہ عنہما** حدیث دی، پورہ حدیث دادی (فرض رسول اللہ ﷺ زکاة الفطر علی الذکر والانش والحر والمملوک صاعاً من تمر أو صاعاً من شعیر) (۲) یعنی پہ حقہ نبی ﷺ صدقۃ فطر فرض کرہ، پہ سہری

① من حدیث ابی ہریرہ **رضی اللہ عنہ** أخرجه أحمد فی المسند (۲۳۰/۲) ومسلم فی الزکاة باب رقم (۹۵).

② من حدیث ابن عمر **رضی اللہ عنہما** أخرجه البخاری فی الزکاة باب ۱۷ رقم ۸۰۴ ومسلم فی الزکاة رقم ۱۶، ۱۲، ۱۶، والترغی فی الزکاة

باب ۳۵ رقم (۶۷۵).

باندې، اوبه بنځه باندې، په ازاد باندې، اوبه معملوک (مړني) باندې، د کجورو یوصاع، یا د اوربشو یوصاع.

د نابالغه اولاد صدقه الفطر

وَعَنْ أَوْلَادِهِ الصِّغَارِ أَوْ أَوْبَاسِي بِهِ دَخِيلٌ وَرُوكِي أَوْلَادٍ دَطْرَفَه

تفريخ: «إخراج صدقة الفطر عن الأولاد الصغار» سنه ۷۰ د مقدار نصاب مالك به د خپل نابالغه اولاد د طرفه هم صدقه الفطر ادا كوي.

دليله: دليل دادې، چه د صدقه الفطر د وجوب سبب داسي نصاب اوداسي ذات دي. چه په هغې سرې خرج كوي. اوبه دې متولى وي. هم دغه وجه ده. چه صدقه الفطر د راس (نصاب) طرف ته مضاف كولي شي. او زكاة الراس د نصاب زكاة، ونيلي شي. اود شي طرف ته اضافت ددي د سبب كيدلو علامت دي. نو معلومه شوه. چه د صدقه الفطر د وجوب سبب راس او ذات دي.

الاعتراض: خو دلته كه څوك اعتراض او كړي. چه اضافت خو فطر (وروكي) اخستل طرف ته هم كيږي. لكه چه صدقه الفطر ونيلي كيږي. نو ددې مطلب داشو. چه فطر هم د صدقه واجب كولو سبب دي. حالته كه د ستاسو په نيز داسي نه ده؟

الجواب: ددې جواب دادې. چه فطر طرف ته اضافت په دې وجه نه دي. چه فطر ددې سبب دي. بلكه په دې وجه دي. چه فطر ددې وخت دي. هم دغه وجه ده. چه د راس او ذات په متعدد كيدلو سره صدقات متعدد كيږي. حالته كه د فطر ورځ صرف هم يوه ده. نو معلومه شوه. چه هم راس سبب دي. اود سبب په متعدد كيدلو سره مسبب متعدد كيږي.

الاعتراض الثاني: څوكه څوك دا سوال او كړي. چه كه راس او ذات د صدقه د وجوب سبب دي. نو په يو كس باندې به ټول عمر كينې هم يوه صدقه واجب كيدل پكار دي. ځكه چه په ټول عمر كينې راس صرف هم يو وي. هر كال واجب كيدل پكار نه دي. حالته كه تاسو هر كال صدقه واجب كوي؟

الجواب: راس مطلقاً د وجوب صدقه سبب نه دي. بلكه په وصف د مؤونت سره موصوف كيدلو سره سبب دي. او مؤونت د زماني په تيريدلو سره مكرر كيږي. نو د مؤونت د وصف په مكرر كيدلو سره راس حكماً د متكرر په شان شو. نو كله چه راس (سبب) مكرر شو. نو صدقه الفطر به هم مكرر شي. فلا اشكال.

الاعتراض الثالث: او كه څوك دا سوال او كړي. چه د وجوب صدقه سبب كه راس دي. نو په صاحب نصاب په خپله خپله صدقه واجب كول پكار دي. د اولاد صغار، او ماليك واجب كول نه دي پكار؟

الجواب: ددې جواب دادې. چه د صدقه الفطر په وجوب كينې اصل خود مالك نصاب راس دي. ځكه چه دې په هغه باندې خرج كوي. اود هغې متولى دي. نو ثابته شوه. چه د وجوب صدقه سبب راس يعنى د ذات خرج برداشت كول دي. اوبه دې متولى كيدل دي اوس چه په كوم ځانې كينې مؤونت د ولايت اوموندې شي هم هغه به د مالداره سره لاحق كولې شي. مثلاً اولاد صغار، چه هم پلار ددوى مؤونت برداشت كوي. او هم پلار په دوى متولى وي. په دې وجه د اولاد صغار صدقه الفطر به هم په پلار واجب وي. په دې شرط چه پلار مالك نصاب وي.

د غلامانو صدقه فطر

وَتَبَيُّدَةُ الْبُخْمَةِ أَوْ دَخِيلُو غَلَامَانِ دَطْرَفَه

تفريخ: «وجوب صدقة الفطر عن عبدة للخدمة» سنه ۷۰ د عبيدو نه مراد غلام، مدبر، ام ولد دي د دوى صدقه ددوى په مولا باندې واجب وي.

دليله - او دليل دادې چه ددوی خرج هم مولا برداشت کوی. اوپه دوی ولایت هم مولا ته حاصل وی صاحب د هدایه **مولا** فرمانی. چه دمعاليك صدقه په مولا باندې هغه وخت واجب وی. کله چه دا خدمت دپاره وی. که دا دتجارت دپاره وی. نوزکاه واجب وی. صدقه الفطر به نه وی.

إخراج صدقة الفطر عن الأولاد الصغار الأضفاء - اود اولاد صغار صدقه په پلار باندې هغه وخت واجب وی. چه کله د اولاد صغارسره مال قطعاً موجود نه وی. اوکه اولاد صغار سره مال موجود وی. نود شیخینو **مولا** په نيز به هم ددوی دمال نه ددوی صدقه اذکولي شی.

دليلهما - د شیخینو **مولا** دليل دادې. چه صدقه الفطر شرعاً د مؤونت قائم مقام دې. هم دغه وجه ده. چه په سړی باندې دغیر د طرفه صدقه واجب کولي شی. نوصدقه الفطر د نفقه په شان شو. اوکه د صغیر سره مال وی. نودده صدقه به هم دده په مال کښې واجب وی. نودغه شان صدقه به هم د ده په مال کښې واجب وی. په دې شرط چه دده سره مال وی.

مذهب محمد - د امام محمد **مولا** په نيزه د اولاد صغار د مال نه صدقه نه اداکوی. پلار به پخپله د خپل مال نه ادا کوی. تردې که پلار د اولاد صغار د مال نه اداکړه. نوپلار به ددې ضامن وی. **دلائله** - ① د امام محمد **مولا** دليل دادې. چه صدقه الفطر په شریعت کښې زکاة دې. لکه د مال زکاة. او د صغیر په مال کښې زکاة واجب نه وی. نوصدقه الفطر به هم ددوی په مال کښې واجب نه وی. ② دویم دليل دادې. چه صدقه الفطر عبادت دې. اوصغیر د وجوب عبادت اهل نه دې. په دې وجه به دده په مال کښې صدقه هم واجب نه وی.

د ښځې صدقه فطر

وَلَا يُؤَدِّي عَنْ زَوْجَتِهِ او نه به اداکوی د خپلې بی بی طرف نه.

تصريح - عدم وجوب الفطر عن الزوجة **مسئله** - په مالداره خاوند باندې دده د ښځې صدقه واجب نه ده. **دليله** - ځکه چه په ښځه باندې د خاوند ولایت هم ناقص دې. او مؤونت هم ناقص دې. ولایت خويه دې وجه ناقص دې. چه خاوند ته په ښځه باندې د نکاح د أمور نه علاوه هیڅ ولایت نشته. بلکه صرف د نکاح په أمور کښې ولایت حاصل دې. نوخاوند ته کامل ولایت حاصل نشو. او مؤونت په دې وجه ناقص دې. چه خاوند د ښځې صرف هم هغه مصارف برداشت کوی. کوم چه شرعاً ثابت دی. مثلاً نان نفقه، سکنی، اوددې نه علاوه مؤونت برداشت کول واجب نه دی. مثلاً که ښځه بیمارې شی. نوددې علاج معالجه په خاوند باندې واجب نه ده. نوهرکله چه ولایت او مؤونت دواړه ناقص دی. نوپه خاوند به د ښځې صدقه هم واجب نه وی. ځکه چه د صدقه الفطر وجوب په ولایت کامله اوپه مؤونت کامله سره کښې.

د بالغ اولاد صدقه الفطر

وَلَا عَنْ أَوْلَادِ الْكِبَارِ او نه به اداکوی د خپل بالغ اولاد د طرف نه. اگر چه هغوی دده په عیال کښې وی.

تصريح - عدم وجوب الفطر عن الأولاد الکبار **مسئله** - په پلار باندې د بالغ اولاد صدقه واجب نه ده. اگر چه کبار

١ - القول الرابع هو هذا قول الشيخين **مولا** كذا في العنابة (٢٢١٢) و رد المحتار (٨١١٢) والمندبة (١٩٢١) والبحر الرائق (٢٥٣٢) نقلاً عن القول الرابع (١٨٩١) -

هواز الله، ههم كهو كه يلاړ د بالغ اولاد د طرفه ادا كړه. پخاوند دخپلي ښځې د طرفه ادا كړه. او دا كړل بغير دده د حكم نه او موندلې شوه. نو هم استحساناً صدقه ادا شوه. ځكه چه اجازت عاده ثابت دې. او كوم څيز چه عاده ثابت وي. هغه داسې دې. لكه چه په نص او صراحت سره ثابت وي.

وَلَا يُخْرِجُ عَنْ مُكَاتِّبِهِ أَوْنَهُ بِأَوْبَاسِي دَخِيلِ مَكَاتِبِ دُطْرَفِهِ.

عدم وجوب الفطر علي المكاتب» اوبه مكاتب پخپله هم خپله صدقه الفطر اداكول واجب نه دي. ځكه چه مكاتب خو د بدل كتابت اداكولومحتاج وي. په دي وجه كوم مال چه دده سره وي. هغه ټول د مولا مملوك وي. اوهركله چه دا د مولا مملوك شو. نومكاتب فقير پاتي شو. اوبه فقير باندي صدقه الفطر واجب نه وي. په دي وجه په مكاتب باندي په خپله دخپل طرفه صدقه الفطر ادا كول واجب نه ده.

بجواب صدقه الفطر هم ام ولد و المديركه او پاتې شو مډېر، او ام ولد، نوچونكه په دوى باندې مولا ته رقبه اويدا او ددوى مؤونت هم مولا برداشت كوى. په دې وجه د دوى د طرفه به صدقه الفطر هم په مولا باندې واجب وي.

وَلَا تُخْرِجُ عَنْ مَمَالِكِهِ لِلْجَارِ قَاوَنَهُ بِهٖ اَوْ بِاسِي دَخِلُوْا تِجَارَتِيْ غِلَامَانُو دَطْرَفَهٗ .^(۱)

بسم الله الرحمن الرحيم
 د غلام د صدقه وچوب په مولا باندې وی. لکه څنگه چه د زکا وچوب په مولا باندې وی. نوکه
 د تجارت د غلامانو صدقه په مولا باندې واجب کړې شوه. نو په دې غلامانو کښې به په یو کال کښې
 دوه ځله مالی فریضه واجب کول لازم شی. یو په صورت د صدقه الفطر، او دویم په صورت د
 زکا، حالانکه په یو کال کښې دوه ځله مالی فریضه واجب کول جائز نه دی. لکه څنگه چه د رسول
 د حدیثو شریفو الصدقه دې. شی. د ثاء په کسره او په الف مقصوره سره دې. یعنی په کال کښې به دوه ځله
 صدقه نشی اخستلی.

د علامه مشتريان صدقہ فطری

وَالصَّالِحِينَ كَرِيمِينَ لَا يَفْطَرُ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا كُومٌ چە غلام د دوه شریکانو نه په مینځ کېږي وی نورونفطر په دواړو کښی په یو نشته.

عن أبي بصير عن رجل قال سألت أبا عبد الله عليه السلام عن رجل غلام دونه كسانويه مینخ کبشي مشترک وی
نوب بالاتفاق یدوارو کنشی به په چاهم ددی غلام صدقه الفطر واجب نه وی.

۱) **منهج النافعي** رحمته الله: امام شافعی رحمته الله فرمائی: چہ د تجارت د غلامانو او وینخو د طرفہ بہ صدقہ اوباسی.

دلیلہ کہ چہ د دوارو ولایت ہم ناقص دے، او مؤونت ہم ناقص دے، اودا خبرہ تیرہ شویده، چہ د صدقہ الفطر د وجوب سبب ولایت کاملہ او مؤونت کاملہ دے، نو هرکله چہ سبب موجود نشو، نوصدقہ الفطر به هم واجب نه وی.

وَيُؤَدِّي الْمُسْلِمُ الْفِطْرَةَ عَنْ غَيْرِهِ الْكَافِرِ اَوِ ادَاكُورِي به مسلمان فطره دخپل کافر غلام دطرفه (۱)

تصريح < وجوب صدقة العبد الكافر > مسئله داده. ① چه مسلمان مالك نصاب كه د كافر غلام مالك وى، نوبه ده به د كافر غلام صدقة الفطر هم واجب وى.

والله ① زمونږ دليل دادې، چه په اول باب كښې دثعلبه بن صغير حديثاً دواړو من كل ح، وصهد... الحديث (٢) ورکوي د هر آزاد او غلام دپاره كه يهودى وى او كه نصرانى وى او كه مجوسى وى نو دا مطلق دې، چه عبد مسلم او عبد كافر دواړو ته شامل دې. ② دويم دليل د ابن عباس ؓ حديث دې، علامه ابن الهمام د دارقطنى په حواله دا حديث داسې ذكر كړې دې، قال رسول الله ﷺ اَدَا صَدَقَةِ الْفِطْرِ مِنْ كُلِّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ ذَكَرَ، وَهَاشِي يَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ حَرٍّ أَوْ مَمْلُوكٍ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بَرِّ أَوْ صَاعٍ مِنْ تَرَاوَشْمُونِ ③ د صدقة الفطر د وجوب سبب او موندې شو، ځكه چه مسلمان مولا ته په كافر غلام باندې ولایت كامله حاصل دې، اودده مكمل طور مؤونت هم برداشت كوي. او مولا د وجوب صدقه اهل هم دې، اگر چه غلام د كفر په وجه اهل نه دې، خو چه كله سبب او موندې شو، اوبه مولا كښې اهليت هم موجود دې، نوبه مولا به د كافر غلام د طرفه صدقه واجب وى. ه ادا كړى دهر آزاد او غلام دطرفه يهودى وى او كه نصرانى وى او كه مجوسى وى (الحديث)، او ځكه چه سبب متحقق شو اوقافا ددې اهل دې.

عدم وجوب صدقة العبد المسلم علي الكافر > او كه مسئله په عكس وى، يعنى غلام مسلمان وى، او مولا كافر وى، نوبه اتفاق به صدقه واجب نه وى، زمونږ په نيزخوبه دې وجه چه مولا د كفر په وجه نه د صدقه د وجوب اهل دې، اونه د صدقه اداكولو، اود امام شافعى ؒ په نيز اگر چه وجوب په غلام وى، ليكن ادا كول به نې په مولا وى، او مولا د كفر په وجه د عبادت اداكولو اهل نه دې، په دې وجه به په دې صورت كښې بالكل صدقه واجب نه وى.

په غنمو، اوربو، اوربشو او كهجور و كښې د صدقة الفطر مقدار

الْفِطْرَةُ نِصْفُ صَاعٍ مِنْ بَرٍّ، صدقة فطر نیم صاع ده، د غنمو نه یا اَوْصَاعٍ مِنْ تَمْرٍ أَوْ زَيْتٍ، اَوْ شَعِيرٍ أَوْ بَايَا نِیم صاع دې د كهجور نه او د اوسكو نه او د اوربشو نه، (۳)

هل اللغة < ① یو غنم ② لغو: كهجورې ③ شعير: اوربشي >

تصريح < قدر الفطرة > د صدقة الفطر مقدار حضرت امام ابوحنيفه ؒ په نيز په غنمو، يا ددې په

① مذهب الشافعي ؒ: د امام شافعى ؒ په نيز د كافر غلام د طرفه به مسلمان مولا صدقه نه اداكوي، هم دا قول د امام مالك او امام احمد ؒ دې.

② من حديث ابن عباس ؓ أخرجه الدارقطني في سنه (۱۵۰/۲) لكن ليس فيه ذكر المجوسى (نصب الرأية ۴۳۰/۲).

③ مذهب الأئمة الثلاثة: د امام شافعى، امام مالك، او امام احمد ؒ فرماني، چه په صدقة الفطر كښې په هر خيز كښې يوصاع واجبېږي، تردې چه د اوربشو وغيره په شان د غنمو به هم يوصاع واجب وى.

اورو، یا ستوانو، یا اوسکو سره که فطر ادا کولې شی. نو ددې مقدار نیم صاع دی. او په کجورو یا اوریشو سره که ادا کولې شی. نو ددې مقدار به یو صاع وی.

والله ① دلیل هغه حدیث دی. کوم چه په اول باب کښې ذکر دې. چه د هغې الفاظ دادی. رادوا من کل امر وصد صغير او کیر نصف صاع من براد صاعاً من ترواد صاعاً من شعیرین (په دې حدیث کښې په صراحت سره ذکر دی. چه د غنمو نیم صاع واجب دی. ② احنافو **رحمهم الله** د مذهب تائید د ترمذی په دې حدیث سره هم کیږی. **ان النبي** **رحمهم الله** بعث منادياً یأمرهم مکة ألا أن صدقة الفطر واجبة على کل مسلم ذکر او اښی امر او صد صغير

او کیر مردان من قم او سوا صاع من طعام یعنی رسول الله **رحمهم الله** د مکې په کوڅو کښې یو آواز کونکې اولیگلو چه صدقة الفطر واجب ده. په هر مسلمان باندې که سرې وی. او که ښځه، آزاد وی او که غلام، نابالغه وی او که بالغ، دوه مد یا ددې نه علاوه د غلې یو صاع. په یو صاع کښې څلور مد وی. نو دوه مده نیم صاع شو. نو ثابت شوه. چه د غنمو نیم صاع واجبېږی. ③ دغه شان په طحاوی شریف کښې د

اسامیت ابی بکر روایت دی. **قالت** کناؤدی زکاة الفطر علی عهد رسول الله **رحمهم الله** مدین من قم یعنی مونږ خلقو به د رسول الله **رحمهم الله** په زمانه کښې په صدقة الفطر کښې دوه مد غنم ادا کول. ④ صاحب د هدایه **رحمهم الله** فرمائیلې دی. چه د صاحبو **رحمهم الله** د یو جماعت مذهب هم دادي. اود خلفاء راشدینو **رحمهم الله** مذهب هم دادي چه په صدقة الفطر کښې د غنمو نیم صاع واجبېږی یو صاع نه واجبېږی. ⑤

فقیر فطر النبی لکه څنگه چې وړاندې ذکر شو چې صدقة الفطر که په اوسکو سره ادا کوی نو د حضرت امام ابوحنیفه **رحمهم الله** په نیز ددې مقدار نیم صاع دی. **فله** د امام ابوحنیفه **رحمهم الله** دلیل دادي. چه زیب او غنم د معنی په اعتبار سره دواړه نیزدې نیزدې دی. ځکه چه په دې دواړو کښې هریو په خپلو ټولو اجزاؤ سره خوړلې شی.

مذهب الصاحبین **رحمهم الله** د صاحبینو **رحمهم الله** مذهب هم دغه دې. خو صرف دومره فرق دې. چه ددې په نیز اوسکې د اوریشو په حکم کښې دی. یعنی د اوریشو په شان اوسکې به هم یو صاع واجب وی. د امام ابوحنیفه **رحمهم الله** نه هم یو روایت دادي. اود رومنی یعنی اوسکونه نیم صاع واجب کیږی. د جامع صغیر روایت دې. خو فتوی په دې نه ده. ⑥

والله ① د صاحبینو **رحمهم الله** د مذهب تائید د حضرت ابوسعید خدری **رحمهم الله** حدیث نه هم کیږی. **قال** کناؤدی علی عهد رسول الله **رحمهم الله** صاع ترواد شعیر او اویب... الحديث په دې حدیث سره په عهد رسالت کښې د اوسکو یو صاع او ښکل ثابت دی.

② زیب (اوسکې) د کجورو په منزله کښې کیدلو باندې د صاحبینو **رحمهم الله** د طرفه دا دلیل دی. چه اوسکې او کجورې مقصود یعنی په خوند او لذت حاصلولو کښې نیزدې نیزدې دی. په دې وجه د

① بشو الی حدیث عبدالله بن لعبة الملقب فی أول الكتاب

② نقل الزیلعی **رحمهم الله** الأحادیث التي یجب منها مذهب الخلفاء الراشدين فراجعہ إن فیه الإطلاع علیها نصب الرأية / ٤٤٤ -

③ القول الرابع هو هذا قول الصاحبین **رحمهم الله** کذا فی فتح القدیر (٢٥٥٢) والکفاية (٢٢٥٢) ورد اختار (٨٣٢) وجمع الألف (٢٢٩١) والهندية (١٩١١) نقلًا عن القول الرابع (١٩١١) -

صدقه په ادا کولو کښې د دواړو حکم برابر دي. يعنې د دواړو به يوصاع واجب وي او وړاندې د ابوسعید حديث، او، صاعاً من زبيب، تیر شوې دي.

الغواب عنه > د کجورو هډوکي غورزولې شي. اود اوريشو بهوس غورزولې شي. نو زبيب به په غنمو باندې قياس کول مناسب دی. په کجورو او اوريشو باندې به مناسب نه وي. په دې تقرير سره د غنمو او کجورو په مینځ کښې فرق ښکاره شو. يعنې د کجورو چونکه بعض اجزاء لکه هډوکي غورزولې شي. اود غنمو ټول اجزاء د کار اود خوراک دي. په دې وجه د غنمونصف صاع اود کجورو يو صاع مقرر کړي شو.

وَالصَّاعُ عِنْدَ أَبِي حَنِيْفَةَ وَحَدَّثَ رَجُلًا أَنَّ أَرْطَالَ بِالْعِرَاقِ (١) اوصاع د طرفينو په نزد اته رطله عراقی دي.

توضیح > **قوله الصاع** > طرفین فرماني. چه صاع هغه دي. چه پکښې عراقی اته رطله وزن برابر غنم وغيره څه خيز راځي. يعنې صاع د عراقی اته رتلو برابر وي. او په يو صاع کښې څلور، مد، وي. او يو رطل شل، استار، وي. او يو استار شپږنیم درهمو وزن برابر وي. گویا چه يو رطل د یوسل دیرشو درهمو وي.

دلالتها > ① دليل د حضرت انس ؓ اود حضرت جابر ؓ دا روايت دي. (انه) کان يتوصأ بهما رطلين ويغسل بالصاع ثمانية أرتال (٢) يعنې رسول هاشمی ؐ يو مد يعنې په دوه رطله اوبوسره اودس کولو. او يوصاع يعنې اته رطله اوبوسره به نې غسل کولو. ② او هم دغه شان د حضرت عمر ؓ صاع وو. (٣) بهرحال ددې حديث نه معلومه شوه. چه صاع اته رطله وي.

وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ: ثَمَنَةُ أَرْطَالٍ وَثَلْتُ وَطِلَّ أَوَامَامُ أَبُو يُوسُفَ ؓ فرماني چه پنځه رطله او دريمه حصه د رطل ده.

توضیح > **مذهب ابی یوسف ؓ** > و امام ابو یوسف ؓ فرماني. چه يوصاع پنځه رطله اود د یو رطل د دريمې حصې برابر وي. هم دا قول د امام شافعی امام مالک او امام احمد ؓ دي.

دلالتها > د امام ابو یوسف ؓ دليل دا حديث دي. (صاعاً أصفر الصعان) (٤) يعنې زمونږ صاع د ټولو صاعونو نه وړوکې وي. او ښکاره ده. چه پنځه رطله اود یو رطل دريمه حصې برابر صاع په نسبت د اته رطلو والا د صاع نه وړوکې وي. په دې وجه مونږ وايو. چه صاع د پنځه رطلو او د یو رطل د دريمې حصې برابر وي. ② علامه ابن الهمام ؓ د حسن بن وليد قريشي ؓ روايت بيان کړې دي. چه امام ابو یوسف ؓ چه کله د حج ته واپس شو. او زمونږ خواله راغي. او وې ونيول. چه زه غواړم. چه په تاسو باندې د علم يوه دروازه کلاؤ کړم. څه چه زه په دې فکر کښې اچولې ووم. نو ددې لټون مې اوکړو. نو زه مدينې منورې ته لاړم. او ما د صاع په باره کښې معلومات اوکړل. نو خلقو او ونيول. چه زمونږ دا صاع د

١ القول الرابع هو هذا قول الطرفين $\frac{1}{2}$ كذا في فتح القدير (٢٣١/٢) وبدائع الصنائع (٧٣/٢) والمهنية (١٩٢/١) وتبيين الخلفاء (٣٠٩/١) ورد المحتار (٨٣/٢) نقلاً عن القول الرابع (١٩٤/١) -

٢ من حديث أنس $\frac{1}{2}$ أخرجه الدارقطني في سننه (١٥٤/٢) -

٣ من رواية حسن بن صالح أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه في الزكاة (٤٣٠/٢) -

٤ من غرر الزبلي $\frac{1}{2}$ هذا اللفظ ثم ذكر ما هو بمناه من حديث أبي هريرة $\frac{1}{2}$ أخرجه ابن حبان في النوع التاسع والعشرون من القسم الرابع (نصب الراية ٤٤٦/٢) -

رسول اللہ ﷺ صاع دی۔ ما اوئیل۔ چہ تاسوسره ددی خہ دلیل دی۔ چہ دا درسول اللہ ﷺ صاع دی۔ دوی اوئیل چہ مونہ بہ صبالہ پہ اول وخت کنبی تاسوتہ دلیل پیش کرو۔ کله چہ صباشو۔ نوزما خوالہ تقریباً پنخوس کسان بوہ اگان راغلل۔ چہ دا د انصار او مجاہدینو اولاد وو۔ دهر یو د خادر لاندی یوصاع وو۔ اوهر یو دخیل نیکنہ نہ سند بیان کرو۔ وی وئیل۔ چہ دا د رسول اللہ ﷺ صاع دی۔ نوکله چہ ما دا اوکتل نوئول برابر وو۔ اوما چہ ددی ناپ تول اوکرلو۔ نوینخہ رطلہ اود یورطل دریمہ حصہ کمہ اوختل۔ کله چہ ما دا اوکتل۔ نوما دحضرت الاستاذ قول ترک کرلو۔

الجواب منہ اود امام ابو یوسف رحمہ اللہ دطرفہ د پیش کری روایت صاعنا اصغر الصعان کنبی د اصغر صاع نہ مراد دادی۔ چہ د اتو رطلو والا صاع د هاشمی صاع نہ وروکی دی۔ خکہ چہ هاشمی صاع د دوه دهر شورطلو وی۔ اوخلقویہ ہم دا استعمالو۔ رسول اکرم ﷺ بہ عراقی صاع (چہ پکنبی اتہ رطلہ وو)

استعمالو۔ نود هاشمی صاع پہ مقابلہ کنبی او وئیلی شو۔ چہ صاعنا اصغر من صعان

طرق معرفة الصاع د صاع وزن معلومولو دري طریقہ دی۔ ① صاع وزن د مثقال پہ حساب سرہ یو مثقال خلور ماشی اوخلور تی وی۔ د مثقال پہ حساب سرہ د صاع وزن دري زرہ او دوه سوہ خلوبینت ماشی جویری۔ یعنی دوه سوہ اویا تولی۔ پہ دے حساب سرہ دري سیرہ اود شپہر چٹاکو پورہ صاع شو۔ او یونیم سیر د دري چٹاکو نیم صاع شو۔ ② درهمو پہ اعتبار سرہ یو درهم د دریو ماشو او یوہ رتی، اود یوی رتی د پنخمی حصی برابر وی۔ پہ دے حساب سرہ یوصاع دوه سوہ او دري اویا تولی شو۔ او نیم صاع د یوسل شپہر دیشو تولو اود شپہرو ماشو جویری۔ گویا د انگریزی سیر پہ حساب سرہ پورہ صاع دري سیرہ شپہر چٹاکو اود دریو تولو برابر وی۔ او نیم صاع د نیم سیر، دریو چٹاکو اود یوی نیچی تولی برابر وی۔ ③ د مد پہ اعتبار سرہ یو مد اتہ شپیتہ تولی اود دري ماشو وی۔ پہ دے حساب سرہ یو صاع د دوه سوہ اتیا تولی او خہ ماشی جویری۔ او نیم صاع یوسل خلوبینت تولی اود دربو ماشو وی۔ گویا پورہ صاع دري نیم سیرہ اود شپہر ماشو شو۔ او نیم صاع پاؤباندی دوه سیرہ دري ماشی شونیکارہ دی وی۔ چہ یوصاع خلور مد وی۔ (درس ترمذی ج ۲ ص ۴۹۴)

إختیار الطرق الثلاثة د صاع د وزن چہ کومہ دري طریقہ لیکلی شوی دی۔ پہ دے کنبی چہ کومہ یوہ طریقہ او حساب ہم چہ اختیار کری شی۔ نو صدقۃ الفطر اذکیپی۔ خوچونکہ پہ آخری حساب کنبی زیاتوالی دی۔ پہ دے وجه ددی مطابق اداکولو کنبی زیات احتیاط دی۔ یعنی پاؤباندی دوه سیرہ او دري ماشی غنم یا دري نیم سیرہ او شپہر ماشی اوربشی وغیرہ پہ فطرہ (سرسایہ) کنبی اداکولی شی۔

د صدقۃ فطر د وجوب وخت

ووجوب الفطر یبتلع یطعم الفقیر الثانی من یوم الفطر اود فطری وجوب دیوم فطر دصبا ختلوسره متعلق دی۔ (۱)

توضیح وقت وجوب صدقۃ الفطر ① د وروکی اختر د صبا نہ د صدقۃ الفطر اداکول واجبی پی۔ ہم دا قول د امام مالک رحمہ اللہ دی۔

(۱) **ملہب الثانی** رحمہ اللہ۔ امام شافعی رحمہ اللہ فرمانی۔ چہ د رمضان پہ آخری ورخ د نمر د پریوتلو نہ پس اداکول واجبی پی۔ حاصل دا چہ د اخترہ شہہ د شوافع رحمہم پہ نیز د واجب صدقۃ الفطر اداکولو وخت د نمر پریوتلو نہ پس شروع کی پی۔ او زمونہ پہ نیز د صبا صادق پہ راختلوسره شروع کی پی۔

دلیل > دلیل دادی چه به صدقه الفطر کنی یا صدقه اضافت فطر طرف ته د اختصاص دپاره دې یعنی صدقه فطر سره مختص ده. اود فطر نه مراد د صوم ضد دې. اود صوم تعلق د ورځ سره وی. دشبې سره نه وی. نو د فطر تعلق به هم ورځ سره وی. شبې سره به نه وی. اودا معلومه شوې ده چه صدقه د فطر سره خاص ده. اود فطر نه مراد ورځ ده. نو صدقه به ورځ سره مختص وی. او ورځ د صبا صادق نه شروع کیږی په دې وجه د صدقه الفطر وجوب ادا کول به هم د اختر د شبې د صبا صادق سره متعلق وی.

فَعَنْ مَاتٍ نُو خُوكِ چې مَر شُو قَبْلَ ذَلِكَ دې نه وړاندې كَرْمُحِبِّ فِطْرَتُهُ نو د ده فطرانه واجب نشوه وَمَنْ أَسْلَمَ أَوْ وُلِدَ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ او چا چې اسلام قبول کړو او پیدا شو پس د راختلو صبا نه كَرْمُحِبِّ فِطْرَتُهُ نو د ده فطرانه واجب نشوه

توضیح > **التفريع عليه** > د تیر شوې قاعدې مطابق چې څوک د اختر د ورځې نه وړاندې وفات شو نو په ده باندې صدقه فطر نشته دغه شان چې چا د اختر په ورځ د صبا راختو نه اسلام قبول کړو او یا پیدا شو نو د دوی صدقه فطر نه واجبېږی

دلیل > دلیل دا دې چه د صدقه فطر د وجوب دپاره شرط دا دې چې د اختر د صبا په وخت کنې دې موجود وی نو کوم کس چې وړاندې مَر شُو د ده په حق کنې شرط موجود نشو نو مشروط چې وجوب د صدقه فطر دې هغه هم نشته دغه شان کوم کس چه د صبا راختو نه پس اسلام قبول کړو نو دې د صبا راختو په وخت کنې د شریعت په احکامو مکلف نه وو ځکه چه د کافر نه اول د ایمان مطالبه کیږی بیا به ورته روستو د فرعی احکامو حکم کولی شی دغه شان کوم کس چې د صبا نه پس پیدا شو نو دې هم د صبا راختو په وخت کنې موجود نه وو نو صدقه فطر واجب نشوه

د صدقه فطر مستحب وخت

وَالْمُسْتَحَبُّ أَنْ يُخْرِجَ النَّاسَ الْفِطْرَةَ يَوْمَ الْفِطْرِ قَبْلَ الْخُرُوجِ إِلَى الْمَسْجِدِ او مستحب دی چه اوباسی خلق فطره په ورځ د اختر مخکېنی دوتلو نه عیدگاه ته.

توضیح > **إخراج صدقة الفطر قبل الخروج إلى المسجد** > صدقه الفطر په ادا کولو کنې مستحب عمل دادې چه د خلکو عیدگاه ته د تللو نه مخکېنی ادا کړی.

دلیل > د ابن عمر رضی الله عنهما حدیث دې. حدیث دادې. دکان یا مَرْنَا أَنْ نَخْرُجَ لَهَا لِمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقْسِمُ أَنْ يَصْرَفَ إِلَى الْمَسْجِدِ وَيَقُولُ أَغْنَوْهُمْ عَنْ الطَّوَالِ فِي هَذَا الْيَوْمِ (۱) یعنی رسول الله ﷺ به مونږ ته حکم فرمائیلو چه مونږ د اختر دماڅخه نه مخکېنی مخکېنی صدقه ادا کړو. او پخپله به نبی کریم ﷺ هم عیدگاه ته د تللو نه مخکېنی صدقه تقسیموله. او فرمائیل به چې چه فقیرانو ته په دې ورځ در په در گرځیدلو نه بې پرواه کړئ یعنی بغیر د غوښتلو نه د مونږ نه مخکېنی دوی ته صدقه ورکړئ.

(۱) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما أخرجه الحاكم في علوم الحديث باب الأحاديث التي انفرد بها راو واحد وراه البيهقي في السنن الكبرى (٢٩٢/٤) رقم (٧٧٣٩)۔

② دویم دلیل دادی چه فقیرانو د بی پرواه کولو حکم هم ددې مقصد دپاره دې. چه دوی د سوال کولو به وجه د اختر د مانځه نه پاتې نشی اودا مقصد به هم په دې صورت کښې پوره کیږی. چه صدقه د اختر د مانځه نه مخکښې ورکړې شی په دې وجه تقدیم (مخکښې ورکول) مستحب او مندوب او ډېر خولې شو.

صدقه فطر د وخت نه وړاندې ادا شول

فَإِنْ قَدَّمُوا قَبْلَ يَوْمِ الْفِطْرِ جَازَكَ د اختر دورځې نه نې وړاندې ورکړه نوجانز ده

تذريح > جواز تقديم الصدقة يوم الفطر > مسئله داده. که چا د اختر د ورځ نه مخکښې صدقه ادا کړه نو جانز ده.

دلائله > ① دليل دادې. چه صدقه الفطر د وجوب د سبب متحقق کيدلو نه پس ادا شوې ده. او سبب هغه راس دې. چه ددې مؤونت برداشت کوی. اوپه دې باندې ولايت حاصل دې. نوکله چه د سبب متحقق کيدلو نه پس ادا کړی. نو ادا به وی. ② اودا داسې ده. لکه چه د حولان حول نه مخکښې د وړاندې نه زکاة ورکړې شی. نو زکاة ادا کیږی. ځکه چه نصاب کوم چه سبب دې. هغه موجود شو. ③ اود ابن عمر رضی الله عنهما حديث دې. (وكانوا يعطون قبل الفطر بيومين) يعنى صحابو به يوه ورځ يا دوه ورځې مخکښې فطره ورکوله.

عدم التفصيل في مدة تقديم الصدقة > ① ددې هيڅ څه تفصيل نشته. چه څومره مخکښې صدقه ورکول جانز دی او څومره موده مخکښې جانز نه ده. بلکه مطلقاً وړاندې ورکول جانز دی. اوهم دا صحيح قول دې. ② او نوح بن ابی مریم رحمه الله فرمائی. چه د نصف رمضان نه وړاندې صدقه ورکول جانز دی. ددې نه وړاندې ورکول جانز نه دی. ③ اوبعض وائی. چه د رمضان په آخری عشره کښې ورکول جانز دی ددې نه مخکښې ورکول جانز نه دی. (عنايه)

د وخت نه روستو کولو حکم

وَإِنْ أَخْرَوْهَا عَنْ يَوْمِ الْفِطْرِ لَمْ تُكْفُطْ اوکه داختر دورځې نه نې روستو کړه نو نه ساقطېږی. وَكَانَ عَلَيْهِمْ إِخْرَاجُهَا خو دده په ذمه به نې اداکول لازم وی. (١)

تذريح > عدم سقوط الصدقة بفروج ولتها > ① اوکه خلغو د اختر په ورځ فطرانه اداکړه. اود اختر ورځ تيره شوه. نو صدقه ددوی د ذمې نه ساقط نشوه. بلکه په دوی به واجب پاتې وی اوپه دوی به دا اوبسکول لازم وی. که هر څومره تاخير اوشی. ② دلله > ځکه چه دا مالی صدقه ده. اوهر وخت د فقیرانو حاجت لري کولو دپاره مشروع شوې ده. نوپه دې کښې به د ادا کولو څه مقرر وخت نه وی او د وجوب نه پس به د زکاة په شان بغير د اداکولو نه نه ساقطېږی.

(١) رواية الحسن بن علي: - او حسن بن زياد رحمه الله فرمائی چه د اختر ورځ تيره شی. نو ساقط به وی ځکه چه صدقه داسې عبادت دې. چه د وړوکي اختر سره مخصوص دې. نو د قرباني په شان شو.

د روزې پاڼه

کتاب الصوم

(دا کتاب په بیان د روزې کښې دي.

توضیح: «الربط بما قبله» امام محمد رحمته الله په جامع صغیر کښې کتاب الصوم د کتاب الصلاة نه پس ذکر کړې دي. او وجه یې دا بیان کړې ده. چه دواړه د بدن د عبادتونو د قبیلې څنې دي. په خلاف د زکاة چه دا عبادت مالیه دي. او دلته په قدوری او هدایه کښې د کتاب الصلاة نه پس کتاب الزکاة ذکر شوي دي. چه د قرآن عظیم (وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ) اقتداء اوسی.

تکلیف فريضة الصوم: روژه د کلمه توحيد نه پس د اسلام دریم رکن دي. اود رمضان د روژو فرضیت د هجرت په دویم کال د شعبان په میاشت کښې اوشو. یعنی د هجرت نه اتلس میاشتي پس د شعبان په میاشت کښې د قبلې د تحویل نه پس د رمضان روژې فرض شوي دي. اود دې نه وړاندې به رسول اکرم صلی الله علیه و آله و أصحابه کرام رضی الله عنهم د عاشوره اود ایام بیض (د قمری میاشتي د یارلسم، خوارلسم، پنځلسم تاریخ) روژې نیولي.

معنی الصوم: په لغت کښې د صوم معنی مطلقاً امساک (بندیدل) راځي. که د څه څیز نه هم بندشي. لکه چه (صام من الکلام) کلام او خبرو اترو نه د بندیدلو نوم صوم دي.

الفتیان فی فريضة الصوم: بیا په دې کښې اختلاف دي. چه د عاشوره او ایام بیض روژې هغه وخت فرض وي او که نه؟ ① حنفیه وائی. چه دا روژې هغه وخت فرض وي. خو شوافع رحمته الله ددې قائل دي. چه د رمضان روژو نه مخکښې هیڅ روژه فرض نه وه. بلکه د عاشوره وغیره روژې مخکښې هم سنت وي. او اوس هم سنت دي.

التوضیح فی فريضة صیام رمضان: د رمضان د روژو فرضیت په تدریج سره شوې دي. په شروع کښې د (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) په ذریعه مطلقاً روژه فرض کړې شوه. یعنی ای ايمان والو! فرض کړې شوه په تاسو روژه لکه څنگه چه فرض کړې شوې وه. ستاسونه مخکښې خلق باندې بیا د (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) په ذریعه تعین او کړې شو. چه دا د شمیر یو څو ورځې دي. اود دې نه مراد د رمضان میاشت ده. یعنی د رمضان روژې فرض کړې شوې. خود اختیار ووجه که غواړی. روژه اونیسې. او که نه نې نیسې. اود دې په ځاني فدیة ورکړی. یعنی یومسکین ته په مړه ګڼده. دوه وخته خوراک ورکړی. په آیت (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) کښې هم دا اختیار بیان شوی دي. یعنی د کومو خلقو چه د روژه نیولو طاقت شته. دوی دپاره ددې بدله ده. یو فقیر ته خوراک ورکول. خود اختیار ورکولو باوجود دا هم اوفرمائیل. چه روژه نیول بهتر دی. لکه چه ارشاد دي. (وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ) بیا څو ورځې پس دا اختیار منسوخ کړې شو. او په هره تندرست مقیم باندې روژه ساتل لازم کړې شوه. لکه چه د الله تعالی ارشاد دي (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) یعنی څوک چه په تاسو کښې دا میاشت بیامومی. نو روژه دې ضرور اونیسې. په دې آیت روژه ساتل ضروری شو. او فدیة ورکول، اود روژې پرېخودلو اجازت باقی پاتې نشو.

نسخ حرمة الجوع بعد انوم فی اللیل: بهر حال د رمضان روژه خولازم کړې شوه. خو په شروع کښې دا حکم

و چه په روژه کښې د شېبې په شروع کښې د خوراک سکاځ اوبښخو سره د صحبت کولو اجازت وو. خود اوده کیدلونه پس ددې څیزونو ممانعت وو. بعض حضرات صحابه کرامو ه ددې خلاف اوکړو اود اوده کیدلونه پس نهې جماع اوکړه. بیا نبی کریم ﷺ له راغلل اود خپل قصور اقرار اود ندامت اظهار نهې اوکړو. اود توبه دپاره نهې ددوی نه سوال اوکړو. توبه دې دا آیت نازل شو: **﴿أَجَلٌ لَّكُمْ لِمَلَّةِ الْعَهَامِ الرَّفْتِ إِلَى يَسَاءِكُمْ هُنَّ لِيَأْسَ لَكُمْ وَالْأَسْوَءُ لِيَأْسَ لَكُمْ﴾** عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَازِغُوا وَهْوَ أَنْ تَقُولُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَامْرَأَاتُكُمْ يَبْتَغِينَ لَكُمْ الْخَبْطَ الْأَيْسَرَ مِنَ الْخَبْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُوا الْعَهَامَ إِلَى الْآخِرِ ﴿١﴾ شو تاسوته د روژې په شېبه بې پردگي صحبت خپلوبيخوسره دوی لباس دې ستاسو او تاسو لباس نهې ددوی. الله ته معلومه ده. چه تاسو خيانت کوئ. خپلو خانونوسره نومعاف کړنو تاسوته اوبښځينه نهې اوکړه تاسوته. نو ملاويږئ صحبت کوئ خپلوبيخوسره او طلب کوئ هغه چه ليکلی دی الله تعالی ستاسو دپاره. اوخوړئ سکی ترهغه پورې چه صفابه نظر راشی تاسوته تارسپين د صبا جدا د تور تار د شېبې نه بيا پوره کړئ روژه د شېبې پورې.

﴿الصَّوْمُ ثَلَاثُ أَجْزَاءٍ: وَاجِبٌ وَنَفْلٌ دُرُوزِي دوه قسمونه دی واجب او نفل.

توضیح: **﴿الْأَقَامُ الثَّلَاثَةُ لِلصَّوْمِ﴾** شیخ ابوالحسن قدوری **رحمته الله علیه** د روژې تقسیم کړې دې. فرمائی. چه د روژې دوه قسمه دی. ① واجب ② نفل. حالانکه د روژې درې قسمه دی. ① فرض ② واجب ③ نفل یعنی غیر واجب چه سنت مستحب او نفل ټولو ته شامل دې. ددې جواب دادې. چه واجب لفظ فرض او واجب دواړو ته شامل دې. ځکه چه د واجب معنی ثابتول دی. نوکه په دلیل قطعی سره ثابت وی نو فرض ده. اوکه په دلیل ظنی سره ثابت وی. نو واجب ده. صاحب د قدوری **رحمته الله علیه** د دواړو بیانولو دپاره صرف واجب ثابت استعمال کړې دې.

فَالْوَاجِبُ ثَلَاثُ أَجْزَاءٍ: بیا دواجبو دوه قسمونه دی **﴿مِنْهُ مَا يَتَعَلَّقُ بِزَمَانٍ بَعِيْنِهِ كَصَوْمِ رَمَضَانَ وَالنَّهْيِ الْمُعَيَّنِ يَوْمَ هَفَّةٍ﴾** چه د خاص زمانې سره تعلق ساتی لکه درمضان میاشتي او د نذر معین روژه

توضیح: **﴿اِتِّسَمَانُ الصَّوْمِ الْوَاجِبِ﴾** بیا د واجب دوه قسمه دی. ① معین ② غیر معین یعنی یو هغه چه د متعین زمانه سره متعلق وی. لکه د رمضان روژې. اود نذر معین روژې. مثلاً یوکس اوونیل چه په ما د الله دپاره د دې میاشتي په اوله جمعه روژه لازم ده. نوددې میاشتي اوله جمعه متعین شوه. دوم هغه چه دیو متعین زمانه سره متعلق نه وی. لکه د رمضان قضاء روژې. چه ددې هیڅ متعین وخت نشته. بلکه د، منعی عنها، (ممنوع) ورځونه علاوه چه کله غواړی. قضاء دې راوړی.

﴿فَيُؤْزِرُ صَوْمَهُ بِبَيِّنَةٍ مِنَ الْبَيِّنَاتِ﴾ نودا جائز ده پداسې نیت سره چه د شېبې نه وی **﴿فَإِنْ لَمْ يَتَوَخَّشْ أَصَبَهُ أَجْزَاءُ النَّيَةِ مَا يَبْتَدِئُ وَيَنْتَهِی النَّوَإِلِ﴾** (که نیت نهې اونکړو تر سحره پورې نوکافي دې ده دپاره نیت کول دسحر د زوال په مینځ کښې.)

① **فَهَبِ الشَّافِعِي **رحمته الله علیه**** -- په زیربحث مسئله کښې امام شافعی **رحمته الله علیه** فرمائی. که د رمضان روژې یا د نذر معین روژې په شېبه کښې نیت اونکړې شی. بلکه د صبا راختلونه پس نیت اوکړی. نو جائز نه دې البته د نفلی روژې نیت د صبا نه پس کول هم جائز دې. هم دا قول د امام محمد **رحمته الله علیه** دې.

توضیح > دلیل فُروضة صوم رمضان > په دې مقام کښې صاحب د هدایه رحمۃ اللہ علیہ په مختلف فیه مسئله کښې د فریقینو دلیلونو بیانولو نه مخکښې د تمهید په طور یو خوځېږې ذکر کړی دی.

① اوله خبره خودا چه د رمضان روژه فرض ده. او په فرضیت باندې د الله تعالی قول «کُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ» اود امت اجماع د لیل دې. هم دغه وجه ده. چه د رمضان د روژو د فرضیت نه انکار کونکې کافر شمارلې شی.

المذهبان فی سبب وجوب رمضان > ① په دې مقام کښې صاحب د هدایه رحمۃ اللہ علیہ فرمانیلې دی. چه د رمضان روژو سبب د رمضان میاشت ده. هم دغه وجه ده. چه د صوم اضافت رمضان طرف ته کیږي. او صوم رمضان (د رمضان روژې) ونیلي کیږي. او اضافت د سبب کیدلو علامت دې. نو ثابت شوه. چه د رمضان د روژو سبب د رمضان میاشت ده. او چونکه د سبب تکرار د مسبب تکرار ته مستلزم وی. په دې وجه د رمضان میاشت په مکرر کیدلو سره د رمضان روژې هم مکرر کیږي. بعضو مشانخوهم دا اختیار کړی دی. چه د رمضان میاشت د رمضان د روژو سبب دې. ② علامه فخر الاسلام فرمانی. چه د هرې ورځې د روژې د وجوب سبب هم هغه ورځ ده. ځکه چه د رمضان روژې د متفرقو عباداتو په شان دی. په دې وجه دواړو په مینځ کښې داسې زیاتې وخت (شبه) راځي. چه په هغې کښې مطلقاً د روژې صلاحیت نشته. نه د ادا اونه د قضاء. نود رمضان روژې د مونځونو په شان دی. لکه څنگه چه د هر مونځ سبب ددې مونځ وخت دې. دغه شان هره ورځ ددغه ورځې د روژې سبب دې.

دلیل وجوب الفطر > اود نذر روژه واجب ده. دلیل د الله تعالی قول «وَلْيُؤْتُوا ذُرَاهُمَا» دې. ځکه چه «وَلْيُؤْتُوا» د امر صیغه ده. او امر په وجوب دلالت کوي.

سبب فطر معین > اود نذر معین روژې سبب نذر دې. اونیت ددې شرط دې. «ان شاء الله» د روژو د ټولو شرطونو ذکر به په راروانوصفحو کښې کولې شی.

میت النية للصوم الواجب المعین > صاحب د قدوری رحمۃ اللہ علیہ رومیې د واجب معین احکام ذکر کړی دی. ① فرمانی. چه د رمضان اود نذر معین روژې د نورو قسمونو روژو په شان په شبه کښې نیت کولو سره جائز کیږي. او که د رمضان یا د نذر معین روژو په شبه کښې نیت اونشی. تردې چه صباشو. نو که د صبا اود زوال په مینځ کښې نیت اوکړې شو. نوهم جائز دې.

دلالت > ① دلیل دادي. چه کله یو اعرابی (باندیچی) د رمضان میاشت دلیدلو گواهی ورکړه. نو رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمانیل. چه کوم کس څه خورلې وی. هغه دې باقی ورځ څه نه خوري. اوچاچه نه دی خورلې. هغه دې روژه اونیسې ( ) یعنی د روژې نیت دې اوکړي. ددې حدیث نه معلومه شوه. چه دصبا نه پس د روژې نیت کول جائز دی. په قول ملاعلی قاری رحمۃ اللہ علیہ د شرح نقایه دا حدیث غیر مشهور دې. خو په سنن اریعه کښې د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې. «قال جاء اعرابی إلى رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فقال إن رأيت الهلال قال الحسن إن حدیثه یعنی رمضان فقال أتشهد أن لا إله إلا الله قال نعم قال أتشهد أن محمداً رسول الله قال نعم قال یا بابل أذن فی الناس فلیصوموا» یعنی ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمانی. چه په دربار رسالت کښې یو باندیچی حاضر شو. او هغه

١ (غره الزبلی غم قال وذكره ابن جوزی رحمه الله فی التحقیق، وقال إن هذا حدیث لا يعرف وإنما المعروف أنه شهد عنده برؤية الهلال فأمر أن يتأدى فی انسا أن تصوموهی غداً وقد رواه المارلقفی (١٥٨/٢) بلفظ صریح أن أعرابياً جاء ليلة شهر رمضان فذكر الحدیث ولی لفظ أبی بعلی الموصلی رحمه الله قال أبصرت الهلال اللیة الحدیث (نصب الرأیة ٤٥٥/٢) -

اوونیل چه ما میاشت لیدلې ده. حسن په خپل حدیث کښې اوفرمانیل چه د رمضان میاشت، نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه آیا ته د کلمه توحید گواهی ورکوي؟ هغه اوونیل آو، نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه آیاته د محمد د رسول کیدلو گواهی ورکوي. هغه اوونیل آو، نبی کریم ﷺ اوفرمانیل چه بلاله ! په خلقو کښې اعلان اوکړه. چه دوی روژه اونیسې. دا روایت هم په ښکاره طور زمونږ مستدل نه جوړیږي. ځکه چه په روایت کښې ددې تصریح نه ده شوې. چه د شهادت دا واقعه دمیاشت لیدلو نه پس هم په شپه کښې راپېښه شوې ده. یا په راروانه ورځ د صبا راپېښه شوې وه. که په شپه کښې راپېښ شوی وی. نو دا روایت زمونږ دلیل نشی جوړیدلې. اوکه په راروانه ورځ د صبا راپېښه شوې وی. نو په یقین سره زمونږ دلیل جوړیږي. ځکه چه په راروانه ورځ د صبا ددې واقعې راپېښیدلو مطلب دا دې چه نبی کریم ﷺ هم په دې ورځ د روژې نیولو حکم ورکړې دي. او دا ښکاره ده. چه ددې ورځ دا روژه به د شپې نه نیت سره نه وی. اوهرکله چه نیت د صبا نه پس اوشو. نو ثابت شوه. چه په شپه کښې نیت کول شرط نه دی. ⑦ دې مذهب په تائید کښې واضح حدیث دادې. چه د سلمه ابن الاکوع نه بخاری اومسلم روایت کړې دي. حدیث دادې. **رَأَيْتُ أَمْرًا جَلًّا مِنْ أَسْمَاءَ ابْنِ النَّاسِ أَنَّ مَنْ أَكَلَ فَلَيْسَ بِقِيَمَةِ يَوْمِهِ وَمَنْ لَمْ يَكُنْ أَكَلَ فَلَيْسَ بِقِيَمَةِ يَوْمِهِ** یعنې رسول پاک ﷺ د قبیلله اسلم یوسړی ته حکم اوکړو. چه په خلقو کښې اعلان اوکړي. چه چاشه خوړلې یا سکلی وی. هغه دې باقی ورځ روژه اونیسې. او چاچه نه وی خوړلې. هغه دې روژه اونیسې. یعنې د روژې نیت دې اوکړي. ځکه چه دا ورځ د عاشوره ورځ ده. دا واقعه دهغه وخت ده. کله چه دعاشوره روژه فرض وه. او فرضیت په رمضان سره نه وومسوخ شوې. نو ددې نه ثابته شوه. چه د فرض روژې نیت په ورځ کښې کول جائز دی.

⑧ غلی دلیل دادې. چه د رمضان ورځ اود نذر معین ورځ هم د روژه ورځ ده. ځکه چه په دغه ورځ روژه فرض ده. نوهرکله چه دا ورځ د روژې دپاره مقرر ده. نو د ورځ په شروع کښې چه کوم امساک یعنې د خوراک سکاډ اود جماع نه بندیدل موجود شو. هغه به هم په هغه نیت باندې موقوف وی. کوم چه موخړ دي. اود ورځ اکثرې حصې سره مقترن: پیوست) دي. لکه څنگه چه په نفلی روژه کښې دي. نوکه یو کس د صبا راختلونه د خوراک سکاډ او د جماع نه بند شو. نو دا امساک په راروان نیت باندې موقوف دي. نوکه ده د راروانې روژې نیت اوکړو. او اوس د ورځ زیاته حصه باقی ده. نو ونیلی به شی. چه د ورځ د اولنې حصې امساک هم روژه ده. اوکه د راروان ورځ نې د افطار نیت اوکړو. نو ونیلی به شی. چه د شروع امساک هم روژه نه وه. نو معلومه شوه. چه د شروع امساک په راروان نیت باندې موقوف وی.

وَجَهْ تَوَقُّفِ الْإِسْمَاعِيلِ عَلَى النَّيَةِ په دې مقام کښې صاحب د هدایه **رَحِمَهُ اللهُ** فرماني. چه د شروع ورځ امساک په راروان نیت باندې موقوف کیدل په دې وجه دی. چه روژه یو رکن دي. خو درې زاوگد) دي. اوس په دې کښې داهم احتمال دي. چه دا رکن د عبادت په طور وی. او دا هم احتمال شته. چه د عبادت یعنې د روژه په طور وی. نو دا متعین کول، چه دا امساک خالص د الله دپاره دي. او دا د عبادت په طور دي. د عادت په طور نه دي. دا هم په نیت سره کیدلې شی. په دې وجه اوونیلی شو. چه د شروع ورځې امساک په راروان نیت باندې موقوف دي. اوس که دا نیت د ورځ په اکثره حصه کښې موجود شو. نو چونکه اکثر دکل قائم مقام وی. په دې وجه د کثرت په وجه سره د وجود طرف ته به د عدم وجود په طرف باندې ترجیح ورکولې شی. او ونیلی به شی. چه نیت په ټوله ورځ کښې موجود شوې دي. اوهرکله چه نیت په ټوله ورځ کښې موجود شوې دي. نو روژه به ټیک وی. نو ثابت شوه. چه د روژې په شپه کښې نیت کول ضروری نه دی.

شَرْطِيَّةُ النِّيَّةِ فِي إِبْتِدَاءِ الصَّلَاةِ وَالْحُجِّ > دَدِيْ پَه خَلَا فِ مَوْنُخْ اَوْحَج دِي. چَه پَه دِي دَوَارُو کُنْبَنِي د شَرْع نَه نِيَت کُول ضروري دِي. پَه دِي دَوَارُو کُنْبَنِي بَه دِلْلا کَلْ حَکْمُ الْکُلِّ قَاعِدَه نَشِي جَارِي کُولِي. خُکْه چَه د دِي دَوَارُو خُوخُو اَرکان دِي. لَکْه چَه پَه مَانَخَه کُنْبَنِي قِيَام، رُکُوع، سَجْدَه، د قران قرات وغيره اَرکان دِي. اَوِيَه حَج کُنْبَنِي وَقُوف عَرَفَه اَوْ طَوَاف اَرکان دِي. اَوْس کَه د تَکْبِيْر تحریمَه پَه وخت پَه اول د مَانَخَه کُنْبَنِي نِيَت اَوْنِکَرِي شو. اود اَحْرَام پَه وخت پَه اول د حَج کُنْبَنِي د حَج نِيَت اَوْنِکَرِي شو. نو بَعْض اَرکان بَه بَغِيْر د نِيَت نَه پَاتِي شِي. اَو کُوم اَرکان چَه بَغِيْر د نِيَت نَه ادا شِي. هَغَه بَه باطل وِي. اَو بَغِيْر دَدِي اَرکانو نَه مَوْنُخْ اَوْحَج نَه ادا کِيَرِي. پَه دِي وَجَه دِي دَوَارُو کُنْبَنِي پَه شَرْع کُنْبَنِي نِيَت کُول ضروري دِي. رُوسْتَه کَه نِيَت اَوْنِکَرِي شو. نُه هَغَه بَه مَعْتَبَر نَه وِي.

الاشْکَال > دا سوال کِيدِي شِي چَه هَر کَلَه رُوژَه يُو مَعْتَد رَکَن دِي. نو د نِيَت پِيوسْت کُول د ورْخِي قَلِيل اَو کَثِيْر دَوَارُو سرَه بَرابَر کِيدَل پَکَارِي. يَئْنِي کَه نِيَت د ورْخ پَه اَکْثَر حَصَه کُنْبَنِي مَوْجُود شِي. يَا پَه کَمَه حَصَه کُنْبَنِي مَوْجُود شِي. پَه دِي طَرِيقَه چَه د زَوَال نَه پَس نِي نِيَت کَرِي وِي. نُوْبَه دَوَارُو صُورَتُونُو کُنْبَنِي رُوژَه تِيک کِيدَل پَکَارْدِي. حَالَانْکَه د زَوَال نَه پَس د نِيَت کُولو پَه صُورَت کُنْبَنِي رُوژَه نَه جَانَز کِيَرِي؟

الجواب > اَصْل خُودا وُو چَه نِيَت د ورْخ پَه شَرْع حَصَه کُنْبَنِي اَوْشِي. يَئْنِي چَه پَه صَبَا صَادَق کِيدَلو سرَه د رُوژِي نِيَت اَوْشِي. خُوکَه د ورْخ اَکْثَر حَصِي سرَه د نِيَت اَقْتِرَان مَوْجُود شو. يَه دِي طَرِيقَه چَه د زَوَال نَه مَخْکُنْبَنِي مَخْکُنْبَنِي نِيَت اَوْنِکَرِي شِي. نو دِلْلا کَلْ حَکْمُ الْکُلِّ قَاعَدِي پَه وَجَه سرَه دا اَصْل مَوْنُو پَرِيخُودَلو. اَوچُونْکَه د زَوَال نَه پَس د نِيَت کُولو پَه صُورَت کُنْبَنِي د ورْخ پَه اَکْثَر حَصَه کُنْبَنِي نِيَت مَوْجُود نَشُو. يَه دِي وَجَه پَه دِي صُورَت کُنْبَنِي دَعْدَم وَجُود (چَه نِيَت پَکُنْبَنِي نَه دِي شُوي) طَرَف تَه تَرْجِيح وَر کَرِي شُو. اَو وُئِيلِي شُو. چَه پُورَه ورْخ نِيَت اَوْنَه مَوْنُدي شو. اَو رُوژَه بَغِيْر د نِيَت نَه سَاتْلِي شُوي دَه. اَو بِيْنِکَارَه دَه. چَه بَغِيْر د نِيَت نَه رُوژَه مَعْتَبَر نَه وِي. پَه دِي وَجَه د زَوَال نَه پَس نِيَت کُولو پَه صُورَت کُنْبَنِي هَم رُوژَه مَعْتَبَر نَه وِي.

جَوَازُ صَوْمِ الْمَعِينِ بِمَطْلَقِ النِّيَّةِ > مَسْئَلَه دَادَه. چَه دا قِسم يَئْنِي وَاجِب مَعِين پَه مَطْلَق سرَه هَم ادا کِيَرِي. اود نَفْل پَه نِيَت سرَه هَم اود وَاجِب آخِر پَه نِيَت سرَه هَم، د قُدُورِي د مَصْنَف بِطَرَفِ پَه عِبَارَت کُنْبَنِي لَرَه شَان تَسَامَح دَه. پَه دِي طَرِيقَه چَه پَه وَاجِب مَعِين کُنْبَنِي د رَمَضَان رُوژَه اود نَذَر مَعِين رُوژَه دَوَارَه داخِل دِي. نو دَدِي مَطْلَب دَاشُو. چَه لَکَه خُتْکَه چَه د رَمَضَان رُوژَه پَه مَطْلَق نِيَت، د نَفْل پَه نِيَت، اود وَاجِب آخِر پَه نِيَت سرَه ادا کِيَرِي. دَغَه شَان د نَذَر مَعِين رُوژَه هَم پَه ذَکْر شُوي نِيَتُونُوسَرَه ادا کِيَرِي. حَالَانْکَه دَاسِي نَه دَه. خُکْه چَه د نَذَر مَعِين رُوژَه پَه مَطْلَق نِيَت اود نَفْلُو پَه نِيَت سرَه ادا کِيَرِي. خُود وَاجِب آخِر مَثْلًا پَه قَضَاء يَا کُفَّارَه پَه نِيَت سرَه نَه ادا کِيَرِي. بَلْکَه کَه د نَذَر مَعِين د ورْخ پَه شِيَه کُنْبَنِي د وَاجِب آخِر نِيَت اَوْنِکَرِي شِي. نو وَاجِب آخِر پَه ادا شِي. خُو د نَذَر مَعِين رُوژَه بَه ادا نَه وِي. بَهْر حَال د اَحْثَانُو بِطَرَفِ مَذْهَب دَادِي. چَه د رَمَضَان رُوژَه پَه مَطْلَق نِيَت سرَه هَم ادا کِيَرِي. مَثْلًا دَاسِي نِي اَوْنِيل. چَه زَه بَه صَبَالَه رُوژَه نِيَسَم. اود نَفْلُو پَه نِيَت سرَه هَم ادا کِيَرِي. مَثْلًا دَاسِي اَوَوَانِي. چَه صَبَالَه بَه نَفْلِي رُوژَه نِيَسَم. اود وَاجِب آخِر پَه نِيَت سرَه هَم ادا کِيَرِي. مَثْلًا اَوَوَانِي. چَه زَه بَه صَبَالَه د کُفَّارَه يَا د تَبْرِي مِيَا شِئِي د رَمَضَان قَضَاء رُوژَه نِيَسَم.

وَاجِبُ صَوْمِ مَعِينِ رُوژِي

وَالْفَرْبُ الثَّانِي مَا يَثْبُتُ فِي الْيَمَّةِ اَوْ دَوِيْم قِسْمِ هَغَه دِي کُوم چَه پَه ذَمَه ثَابِت وِي **كَقَضَاءِ رَمَضَانَ** لَکَه د رَمَضَان د مِيَا شِئِي قَضَاء. وَالتَّذَرُّ الْمَطْلُوقُ وَصُورُ الْكُفَّارَةِ فَلَا يَجُوزُ صُومُهُ اَوْ رُوژَه د کُفَّارِي نو د دِي

روژه جائز نه ده (إِلَّا بِنِيَّةٍ مِنَ اللَّيْلِ) مگر دشپې نه په نیت سره وگڼدک صوم الظهار او دغه شا ن روژه د
ظهار ده

تخریج < وجوب میت النية في الواجب الغير المعين > د روژې قسم ثاني کوم چه ثابت فی الذمه وی. او ددې دپاره هیڅ وخت متعین نه وی. لکه د رمضان قضاء روژې، دکفارہ یمین روژې، دظهار د کفارہ روژې، د قتل د کفارہ روژې، د صید د جزا روژې، اود نذر مطلق روژې. ددې قسم حکم دادې. چه دشپې نه یا به صیبا صدق کیدلو کښې که نیت اوکړې شی. نوجائز دې. اوکه د صبا راختلونه پس نې نیت اوکړو. نو روژه به ټیک نه وی. ځکه چه ددې قسم روژو هیڅ وخت متعین نه وی. بلکه په پوره کال کښې د رمضان اود، منی، منها، ورځونه علاوه هرکله نیولې کیدې شی. په دې وجه به د ورځ د شروع نه متعین کول ضروری وی. او ورځ شروع کیږی. د صبا په راختلوسره، په دې وجه د صبا راختلو نه مخکښې نیت اوکړې شی. یا د صبا په راختلو کښې نیت اوکړې شی.

وَأَنْتَقِلَ كَلَّهُ بِحُورًا وَ نَقَلَ تَوَلَّى روژې مخکښې د زوال نه بِنِيَّةٍ قَبْلَ الزَّوَالِ (په نیت سره جائز دی (۱))

تخریج < شرطية نية النفل قبل نصف النهار > ① اود نفلی روژو دپاره د نصف نهار نه مخکښې مخکښې نیت کول ضروری دی. د نهار شرعی نصف حصه تیریدلو نه پس که نیت اوکړې شو. نو روژه به معتبر نه وی. **والله** ② < زومونې دلیل حضرت عائشه رضی الله عنها حدیث دې. **رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَدْخُلُ حُلَّ نَسَاءِهِ وَيَقُولُ هَلْ مَنَعَكَ مِنْ هَذَا فَإِنْ كُنْتَ لَا، قَالَ لَا إِذَا الصَّيَامُ** (۲) یعنی رسول الله ﷺ به خپلو بیبیانو ته تشریف اورلو. او فرمانیل به نې. چه تاسو سره څه دخوراک دپاره شته. نوکه دوی به ونیل چه نه، نو فرمانیل به نې. چه اوس زه روژه دار یم. یعنی د صبا کیدلو نه پس به چه دوی ته د خوراک څه خیز ملاؤ نشو. نو دوی به د روژې نیت کولو. ددې نه معلومه شوه. چه د نفلی روژې نیت د نمر راختلونه پس هم جائز دې. ⑦ او عقلی دلیل دادې. چه درمضان المبارک نه علاوه پوره کال د نفلی روژو دپاره مشروع دې. نو د ورځ په اوله حصه کښې امساک یعنی د خوراک څښاک اود جماع نه د بندیدلو نوم روژه کیدل په نیت باندې موقوف دی. په دې شرط چه نیت د ورځ په اکثر حصه کښې موجود شی. اونیت به د ورځ په اکثره حصه کښې هغه وخت متحقق کیږی. چه د نصف النهار نه مخکښې مخکښې اوکړې شی.

نية صوم النفل بعد الزوال ① اوکه د نفلی روژې نیت د زوال نه پس اوکړې شو. نو زومونې په نیز جائز نه دې. (۳)

دلیل < اوزمونی په نیز چونکه روژه نه ټکړې کیږی. په دې وجه به د روژې اعتبار د اول نهار (شروع د ورځ) نه معتبر وی. اووجه داده. چه روژه د نفس مغلوب کولو یو عبادت دې. اودا عبادت یو مقدار اوپه

① **مذهب مالک رحمته الله علیه** - امام مالک رحمته الله علیه چه د نفلی روژې دپاره هم د شپې نه نیت کول ضروری دی. که د صبا راختلونه پس نې نیت اوکړو. نو نفل روژه به هم معتبر نه وی.

② من حديث عائشة رضی الله عنها أخرجه مسلم في الصيام رقم ١٦٩ وأبو داود في الصوم باب ٧٢ رقم ٢٤٥٥ والنسائي في الصيام باب ٦٧ وأحمد في المسند (٤٩/٦).

③ **مذهب الشافعي رحمته الله علیه** - البته د امام شافعی رحمته الله علیه په نیز جائز دې. خود امام شافعی رحمته الله علیه په نیز به روژه دار د هغه وخت نه شمارلې شی. د کوم وخت نه نې چه د روژې نیت کړې دې.

معین امساک سره متحقق دی. اود امساک دا مقدار پوره یوه ورځ ده. یعنی د صبا راختلوته د نمر پروتلو پورې ده. نود نیت اقتران به د ورځ اکثر حصې سره معتبر وی. یعنی که د ورځ اکثر حصه کښې نیت موجود شو. نو روژه به معتبر وی. گنی معتبر به نه وی.

د میاشت د لیدو هشم

(وَيَنْبَغِي لِلنَّاسِ أَنْ يَلْتَمِسُوا الْهَلَالَ فِي الْيَوْمِ النَّاسِيعِ وَالْعَشِيرَةِ مِنْ شَعْبَانَ د رويت حلال په باره کښې خلقو لره پکار دی چه په غور سره اوگوری میاشت د شعبان په یوکم دیرشم تاریخ باندې دشعبان، فَإِنْ رَأَوْهُ صَامُوا كَه وَنِي ليدله نو روژه دې اونیسې وَإِنْ غَمَّ عَلَيْهِمْ أَكْمَلُوا عِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا ثُمَّ صَامُوا) اوکه ورېځ پته کړه نوپوره دې کړې شمیر دیرش ورځې د شعبان بیا دې روژه کړې

توضیح: لزوم الصوم برؤية الهلال او تکمیل شعبان علامه ابن الهمام رحمته الله په فتح القدیر کښې لیکلی دی. چه په ۲۹ شعبان د رمضان المبارک میاشت (سپوږمې) کتل واجب علی الکفایه دی. ځکه چه میاشت کله د ۲۹ ورځو وی. او کله د دیرشو وی. نوکه په ۲۹ شعبان میاشت په نظر راغله. نو روژه به نیولې شی. او که میاشت په نظر راغله. نود شعبان ۳۰ دیرش ورځې به پوره کولې شی. او په راروانه ورځ به روژه نیولې شی.

دلالة: ① دلیل د رسول الله صلی الله علیه و آله قول (صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته فان غم عليكم الهلال فأكملوا عدة شعبان ثلاثين يوماً) (۱) دې. ② عقلی دلیل دادې. چه اصل هم دادې. چه د شعبان میاشت باقی وی. ځکه چه د شعبان میاشت د مخکښې نه په یقین سره راروانه ده. نو بغیر د دلیل نه به ددې نه رمضان طرف ته انتقال نه کیږي. او دلته کښې هیڅ دلیل نشته. ځکه چه په ۲۹ شعبان په یقین سره میاشت په نظر راغله. بلکه د ورېځ په وجه شک دې. اود شک په وجه یقین نه زائل کیږي. نو په ۲۹ شعبان د سپوږمې د شک په صورت کښې به د شعبان میاشت ختمه نه وی. بلکه ۳۰ تاریخ پورې به د شعبان میاشت باقی وی.

د یوکس د رمضان د میاشتې گواهي رد کیدل

وَمَنْ رَأَى هِلَالَ رَمَضَانَ وَحَدَّثَ صَامًا جَا چه یواځې د رمضان میاشت اولیده نودې به روژه نیسی وَإِنْ لَمْ يَقْبَلِ الْإِمَامُ شَهَادَتَهُ اگر چه امام دده شهادت قبول نکړی.

توضیح: وجوب الصوم علی الرائی وان ده شاهاده مسئله داده. که یوکس یواځې میاشت اولیدله. مطلع صفا وو. اود بیدارۍ دوځې. په حالت کښې ښکاره اولیدله. په خوب کښې نه. نودا کس به پخپله روژه نیسی اگر چه امام دده گواهي په څه وجه نه وی قبول کړې.

دلالة: ① دلیل دادې. چه نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمانیلې دی. (صوموا لرؤيته وافطروا لرؤيته) (۲) نوکله چه دده په حق کښې رؤیت هلال د سپوږمې لیدل) موجود شو. نوپه ده به روژه نیول واجب وی. ② او چه کله ده د بیدارۍ په حالت کښې ښکاره میاشت اولیدله. نودده په حق کښې د میاشت شهود موجود شو. یعنی دده په حق کښې رمضان موجود شو. او الله تعالی فرمانیلې دی. (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) چه د

(۱) من حديث أبي هريرة رضي الله عنه أخرجه البخاري في الصوم باب ۱۱ رقم ۱۹۰۹ ومسلم في الصوم رقم ۱۷.

(۲) من حديث أبي هريرة رضي الله عنه أخرجه البخاري في الصوم باب ۱۱ رقم ۱۹۰۹ ومسلم في الصوم رقم ۱۷.

چا په حق کښې رمضان موجود شی. په هغه باندې د رمضان روژه فرض شوه. نو آیت او روایت دواړه دده په حق کښې د رمضان د روژو په وجوب باندې دلالت کوی.

وَجِبَ الْقِصَا فَعِنْدَ الْمَسَادَةِ اوكه دې کس په دې ورځ کښې روژه ماته کړه. اگرچه په جماع نې ماته کړې وې. نو په ده په ددې روژې قضاء واجب وی. کفار به واجب نه وی. (۱)

دليله > دليل دادې. چه هرکله قاضی دده شهادت رد کړو. نو دا کس شرعاً دروغژن کړې شو. او قاضی دده شهادت هم په شرعی دليل سره رد کړې دې. او شرعی دليل د غلطی الزام دې. ځکه چه مطلع صفا وو. او ددې باوجود هم صرف ده ته میاشت په نظر راغله. نور هیڅ چاته په نظر راغله. حالانکه په دې ورځ د مسلمانانو گنډه وې. او ټول د میاشت لیدلو کوشش کوی. نو یواځې ده ته میاشت په نظر راتلل. او نورو ته په نظر نه راتلل. په دې سره د میاشت په نظر راتلو کښې یو قسم شبه پیدا کیږي. او کفار د شبهاتو په وجه ساقط کیږي. نو په دې صورت کښې به هم په دې کس باندې د روژې ماتولو په وجه سره کفار واجب نه وی.

وَلَوْ أَقْصَرَ قَبْلَ أَنْ يَرُدَّ الْإِمَامُ شَهَادَتَهُ اخْتَلَفَ الْمَشَايِخُ فِيهِ اوكه ده ماته کړه مخکښې ددې نه چه امام دده شهادت قبول نکړی. و ددې په بابت کښې مشانخوا اختلاف کړې دې

تفريح > أَلْمُذْهَبَانِ فِي وَجِبِ الْكَفَّارَةِ قَبْلَ رَهْ شَهَادَتِهِ > اوكه امام تر اوسه پورې دده گواهی نه ده رد کړې. بلکه دې کس ددې نه مخکښې روژه ماته کړه. نو د کفار په وجوب کښې د مشانخوا مذهب اختلاف دې. ① بعضې فرماني. چه په دې صورت کښې به کفار واجب وی. ځکه چه شبه پیدا کونکې قاضی دده شهادت رد کول وو. او د قاضی د طرفه د شهادت رد کول موجود نشو. په دې وجه شبه هم اونه موندې شو. او هرکله چه د رمضان په ثبوت کښې څه قسمه شبه اونه موندې شوه. نو په رمضان کښې د روژه ماتولو په وجه سره به په ده باندې د قضاء سره کفار هم واجب وی. ② خصوصاً قول دادې. چه په دې صورت کښې به کفار واجب نه وی.

دليل القول الأصح > ځکه چه د شهادت رد کولونه مخکښې هم شبه موجود ده. ځکه چه امام ترمذی او ابوداؤد رحمهما د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روایت نقل کړې دې. چلانه قال الصوم يوم تصومون والقطري يوم تقطرون يعني نبي کریم صلي الله عليه وسلم فرماني. چه په کومه ورځ تاسو روژه نیسی. هغه د روژې ورځ ده. او په کومه ورځ چه تاسو افطار کوئ. هغه ورځ د افطار ده. حاصل داچه په کومه ورځ عام خلق روژه نیسی. هغه د فرض روژې ورځ ده. او په کومه ورځ چه عام خلق افطار کوی. هغه د فرض افطار ورځ ده. ددې حدیث نه معلومه شوه. چه فرض روژه به هغه وخت شمارلې شی. چه کله عام خلق په دې ورځ روژه اونیسی. او په ذکرشوی صورت کښې عامو خلقو روژه نه ده نیولې. په دې وجه به فرض روژه هم نه شی شمارلې. نو ددې روژې په فرض کیدلو کښې شبه پیدا شوه. او چونکه شبهات کفار د دفع کوی. په دې وجه په دې صورت کښې هم د روژې په ماتولو سره کفار نه واجب کیږي.

علم جواز الانظار عند تکمیل ثلاثین > اوس که دې کس ۳۰ روژې پوره کړې. او د امام او د عامو مسلمانانو ۲۹

(۱) مذهب الشافعي رحمته الله :- امام شافعی رحمته الله فرماني. چه که په جماع سره نې دا روژه ماته کړې ده. نو په ده باندې به د قضاء سره د روژې کفار هم واجب وی. اوكه په خوراک ځځاک سره نې ماته کړې ده. نو په ده به د روژې کفار واجب نه وی. هم دا قول د امام مالک او امام احمد رحمتهما الله دې.

شوی. او په ۲۹ رمضان باندې د اختر میاشت سپوږمۍ په نظر رانغله. نو دا کس به هم په دې خیال افطار نه کوی. چه زما ۳۰ روزې پوره شوې. بلکه د امام سره به افطار کوی. اود امام سره به راروانه ورځ روزه نیسی.

دلیل ۴۰ ځکه چه د رمضان میاشت دده په خائله لیدلو باندې یواځې په ده باندې احتیاطاً روزه واجب کړې شوه. د رمضان قطعی فرض روزه په خیال باندې نه واجب کړې شوې. او دلته کښې د افطار په تاخیر کښې احتیاط دې. ځکه ممکن ده. چه د رمضان په میاشت کښې ده ته دهوکه شوې وی. یعنی اولنۍ روزه کومه چه ده د رمضان روزې په خیال سره نیولې ده. هغه د رمضان نه وی. بلکه د شعبان وی. نو دده به د رمضان روزې ۲۹ وی. نو احتیاطاً به دا کس هم د امام وخت سره افطار کوی. عدم وجوب الكفارة بعد تکمیل ثلاثین ځکه ددې باوجود ده خپلې ۳۰ روزې پوره کړې. او یواځې نې خائله افطار او کړو. نو په ده به کفاره واجب نه وی. ځکه چه په ۳۰ روزه پوره کولو باندې ددې کس په خپل ځان باندې یقین دې. چه نن د اختر ورځ ده. نو د اختر د شبه په وجه به په ده باندې کفاره واجب نه وی.

(وَإِذَا كَانَ فِي السَّمَاءِ عَلَةً قِيلَ الْأَمَامُ شَهَادَةُ الْوَأَحِدِ الْعَدْلُ فِي رُؤْيَا الْهَلَالِ او کله چه په آسمان کښې علت وی نو قبوله دې کړی امام گواهی دیو عادل په لیدو دمیاشتي باندې. رَجُلَاكَانَ أَوْ امْرَأَةً حُرَاكَانَ أَوْ عِبْدًا) سړي وی که ښځه. آزاد وی او که غلام وی.

توضیح: قبول شهادة الواحد في يوم غيم ځکه مسئله داده. چه که مطلع صفا نه وی. بلکه وریځ وی. یا دوره یا لوگې وغیره وی. نو د رمضان د میاشت رویت (لیدل) د یو کس په گواهی سره ثابتیږي. دا کس که سړي وی. او که ښځه وی. آزاد وی او که غلام وی.

دلیل ۴۱ دلیل دادې. چه دا یوه دینی معامله ده. یعنی دې کس دا خبر ورکړو. چه په خلقو باندې د رمضان روزې فرض شوی دی. او په خلقو باندې د رمضان د روزو واجبیدل ښکاره خبره ده. چه دا دینی امر دی. اود امر دینی ثابتولو دپاره عدالت خو شرط دې. خو عدد، آزادی، او مذکر کیدل شرط نه دی. لکه څنگه چه د احادیثو روایت کول یو دینی کار دي. نو د احادیثو په روایت کولو کښې نه عدد شرط دې. نه آزادی شرط ده. اونه مذکر کیدل شرط دی. بلکه د احادیثو روایت د یوکس هم قبول وی. د غلام هم، اود ښځې هم قبول وی.

عدم شرطية لفظ الشهادة في الشهادة رویت هلال چونکه یو دینی امر دی. په دې وجه ددې د ثابتولو دپاره لفظ د شهادت شرط نه دې. یعنی دا ونیل شرط نه دی. چه زه گواهی ورکوم، یا زه شهادت ورکوم، چه ماد رمضان میاشت لیدلې ده. لکه څنگه چه په دنیاوی امورو کښې د گواهی ورکولو دپاره لفظ د شهادت ضروری وی.

د مطلع د صفا والی په صورت کښې د رویت ثبوت

(فَإِنْ لَمْ تَكُنْ فِي السَّمَاءِ عَلَةً لَمْ تَقْبَلْ الشَّهَادَةُ او که نه وو په آسمان کښې علت نو گواهی به نشی قبلولې حتی يَزَاءُ جَمْعٌ كَثِيرٌ يَتَمَّ الْعِلْمُ بِخَيْرِهِمْ تر څو پورې چه اووینی کثیر ټولگې د کومو په بیان سره چه یقین راشی

هل اللغة ①: یعنی چه په اوریځوڅه څیز وی

توضیح: شرطية الجمع الغير عند عدم الغيم ځکه مسئله داده. چه که په آسمان باندې وریځ، دوره، وغیره نه وی بلکه مطلع بالکل صفا وی. نو په رویت هلال کښې به د دومره لوی جماعت گواهی قبلولې شی چه

ددوی په خبر سره د میاشت لیدلو یقین حاصل شی. ځکه چه مطلع صفا وی. نو په دې صورت کښې صرف د یوکس میاشت لیدل، اود باقی خلقو نه لیدل د غلطی و هم پیدا کوی. یعنی دا و هم پیدا کیرې. چه که میاشت موجود وه. نو نورو ته به هم په نظر راغلي وه. نوداسې معلومیرې. چه د یوکس دوه د میاشت په لیدلو کښې غلطی واقع شوې ده.

حكم الصلاة عند العلة بالصلاة څوکه په آسمان باندې وریځ وی. نود یوکس دوه گواهی به هم قبلولې شی. ځکه چه د وریځ په صورت کښې کله داسې کیرې. چه د میاشت په خانې کښې وریځ جدا شی. او کوم یوکس ته په نظر راشی. او وریځ بیا یو خانې شی.

الأقوال في الجمع الفغير پاتې شوه دا خبره چه د کثیر مقدار څه دې. نو ① د بعض حضرات فرماتی. چه د کثیر نه مراد د محله ټول خلق دی. یعنی پوره محله خلقو میاشت او کتل، نو رویت به ثابت وی. ② اود امام ابویوسف رحمته الله نه نقل دی. چه د کثیر نه مراد پنخوس کسان دی. امام ابویوسف رحمته الله دا په قسامت باندې قیاس کړې ده. یعنی که په محله کښې څوک مقتول بیا موندې شو. او قاتل معلوم نه دې. نود محله د پنخوسو کسانو نه به په لاعلمی (ناخبري) باندې قسم اخستلې شی. نولکه څنگه چه دلته کښې د پنخوسو کسانو د قسم نه د قاتل په باره کښې د لاعلمی یقین کیرې. دغه شان د میاشت په باره کښې هم د پنخوسو کسانو په لیدلو سره رویت ثابتیرې.

أقولان في مقام الروايتين صاحب د هدایه رحمته الله فرمایلی دی. چه که مطلع صفا وی. نود یوکس دوه گواهی به نه قبلیرې. چه ترکومه پورې کثیر جماعت نه وی. اوس دا گواهی وروکنکې حضرات به ① هغه وی چه په ښار او آبادی کښې نې میاشت لیدلې ده. ② یا په هغه وی. چه د ښار نه بهر نې کتلې وی. او راغلی وی. په دواړو صورتونو کښې د کثیر جماعت کتل شرط دی. امام طحاوی رحمته الله فرماتی. چه میاشت کتونکې که د آبادی نه بهر لیدلې وی. او راغلي وی. نود یوکس شهادت به هم قبلولې شی. ځکه چه د ښار نه بهر د لیدلو مواقع کم دی. یعنی په ښار کښې دننه خو لوگي، او گرد و غبار وی. خوبهر هیڅ نه وی. په دې وجه به دده قول قبلولې شی. په کتاب الاستحسان کښې هم دې قول طرف ته اشاره ملاویرې. اود امام طحاوی رحمته الله په نیز دغه شان که یوکس په ښار کښې دننه به اوچت خانې اودریدلو او میاشت نې اولیدله. نود یوکس گواهی به قبلولې شی.

وَوُكِّلَ الصَّوْمُ مِنْ جِهَتِ طُلُوعِ الْفَجْرِ الثَّانِي إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ او دروژې وخت د صبا ثانی دختونه تر پریوتلو د نمر پورې دي.

تفصيح اول وقت الصوم و آخره په دې عبارت کښې د روژې اول او آخر بیان شوې دي. فرماتی. چه دروژې وخت د صبا صادق راختلو د وخت نه تر د نمر پریوتلو پورې وی. **دلیل** د الله تعالی قول دی **﴿حَتَّى يَبْيُتْنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾** اود دې نه پس فرماتی. **﴿ثُمَّ آتَاهُمُ الصِّيَامُ إِلَى اللَّيْلِ﴾** په آیت کښې د خیط ابیض نه مراد د صبارنرا ده. اود خیط اسود نه مراد د شپې تیاره ده. نویه دې آیت کښې د شپې تیاره په نور خط، او د صبا رنرا په سپین خط په مثال سره د روژې شروع کیدلو، اود خوراک ځکاک د حرام کیدلو صحیح وخت متعین کړې شوې دي.

د روژې تعریف

وَالصَّوْمُ هُوَ الْإِمْسَاكُ عَنِ الْأَكْلِ وَالشَّرْبِ وَالْجَمَاعِ ثَمَّ رَأَمَةُ النَّبَةِ او روژه چه ده منع کیدل دی دخوراک

خُشَاك اوجماع کولو نه د ورځې نه سره د نیت نه په شروع کښې

توضیح > تعریف الصوم لله > دلته کښې د روژې تعریف شوې دې فرماني چه په شریعت کښې روژه په نیت سره دخوراک خُشَاک اود جماع نه د بندیدلو نوم دې. ځکه چه په لغت کښې د صوم لفظ مطلقاً د امساک په معنی کښې ده. په دې وجه چه د اسلام نه مخکښې هم دا لفظ د امساک معنی کښې استعمالیدلو. خو په شریعت کښې په دې باندې د نیت اضافه اوکړې شوه. چه د نیت په وجه سره د عبادت په طور امساک اود عادت په طور امساک په مینځ کښې فرق اوشی.

دلالت > اوشری صوم ورځ سره خاص ده. ① د الله تعالی د قول (وَكُلُوا وَامْرَئُوا حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَكُمُ الْخُطْبُ الْأَيْتُصَ مِنَ الْخُطْبِ الْأَوَّلِيِّ مِنَ الْفَجْرِ) او (فَمَآ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى الْآلِ) په وجه سره، ځکه چه په دې آیت کښې صوم د صبا راختلونه د شپې پورې بیان شوې دي. ② او عقلی دلیل دادې. چه صوم وصال یعنی د شپې ورځې روژه ساتل، خو متعذر دی. ځکه چه مسلسل یوه میاشت شپه او ورځ خوراک خُشَاک نه کولو سره د مرګ قوی امکان دې. نویه شپه ورځ کښې به یو د روژې دپاره متعین کول ضروری وی. نو د عقل تقاضا داده. چه ورځ متعین کول اولی دی. چه د ورځې خوراک خُشَاک نه بندیدل د عادت خلاف واقع وی. اود عبادت بنیاد هم په دې باندې دي. چه دا د عادت اوخواهشاتو خلاف وی.

(فَإِنْ أَكَلَ الصَّائِمُ أَوْ شَرِبَ أَوْ جَمَعَ غَيْرَ ذَلِكَ أَوْ نَسِيَ أَنْ يَصِيَّامَ لَمْ يَقُطِرْ) که څه اوخوری روژه دار یا دا چه څه اوځښی اویا جماع اوکړی په هیره سره نو روژه نه ماتیرې (۱)

توضیح > **فماذ الصوم بالمفطران** > مسئله: ① که روژه دار په هیره خوراک اوکړی. یا خُشَاک اوکړی. یا جماع اوکړی. نو د ده روژه به نه ماتیرې.

وجه الإستحسان > ① وجه د استحسان داحديث دې. چه یوکس د روژې په حالت کښې څه اوخوړل، یا نې اوځکل، نو ده ته نېی کریم ﷺ اوفرمانیل. چه ته خپله روژه پوره کړه. ځکه چه الله تعالی په تاخوراک خُشَاک کړې دي. ② او په یو حديث کښې دی. (أَنْ مَنْ أَطْرَلَ شَهْرَ مِثْلِ نَاسِيٍّ أَفْلَا قُضِيَ عَلَيْهِ وَلَا كَفَّارَةٌ) یعنی کوم کس چه په هیره په روژه کښې افطار اوکړو. نو نه په ده قضاء شته، اونه کفاره. بهر حال دا ټول حدیثونه په دې خبره دلالت کوی. چه په هیره خوراک خُشَاک سره روژه نه ماتیرې. ③ دعن ابهریره راجع عن النبی ﷺ قال

مَنْ نَسِيَ دَهْوَ صَائِمٍ فَكُلْ أَوْ شَرِبْ فَلَيْتُمْ صَوْمَهُ فَلِنَا طَعْمَهُ اللَّهُ وَسَقَاهُ يُعْنَى رَسُولُ أَكْرَمَ ﷺ فرمایلي دي. کوم کس چه هیرکړو. حالانکه دې روژه داردې. بیا ده اوخوړل، یا اوځکل، نو خپله روژه دې پوره کړی. ځکه چه الله تعالی په ده خوراک کړې دي. او خُشَاک کړې دي ④ او په دارقطنی کښې دی. (أَنْ دَجَلَا سَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

① **فذهب مالك رحمه الله** > د قیاس تقاضا داده چه روژه ماته شی. هم دا د امام مالک رحمه الله قول دي. د قیاس وجه داده. چه خوراک خُشَاک اوجماع کول د روژې ضد دي. اود شی ضد شی معدوم کوی. ځکه چه په یو وخت کښې د ضدینو موجود کیدل محال دی. نو هرکله چه د روژې ضد یعنی خوراک خُشَاک وغیره موجود شو. نو روژه معدوم شوه.

② من حديث أبي هريرة راجع عن النبي ﷺ أخرجه البخاري في الصوم باب ٢٦ ومسلم في الصوم رقم ١٧ وأبو داود في الصيام باب ٤٠ رقم ٢٣٩٨ والترمذي في الصوم باب ٢٦ رقم ٧٢١ وابن ماجه في الصيام باب ١٥ رقم ١٦٧٣ والدارمي في الصوم باب ٢٣ راجد في

هَذَا لَيْسَ كَنْتَ صَائِماً فَكُنْتَ وَشَرِهْتَ نَاسِيَا، فَقَالَ: أَتَمَّ صَوْمَكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ أَطْعَمَكُمْ وَسَقَاكُمْ، يَعْنِي يُوَكِّسُ د رَسُوْلُ اللَّهِ ﷺ نَهْ نَبِيْسُ اَوْ كَرُوْ. اَوْ وِي وَنَبِلْ. چَه زما رُوْزَه وه. ماپه هيره خوراك خُكَاك اوكرو. نو رَسُوْلُ اللَّهِ ﷺ اَوْ فَرْمَانِيْل. چَه نه خپله رُوْزَه پوره كړه. خكه چَه الله تعالى په تا خوراك خُكَاك كړې دې.

الْإِعْتِرَاضُ پاتې شو دا اعتراض چَه د احديث د كتاب الله متعارض دې. خكه چَه په كتاب الله كېنې دې. (لَمَّا أَتَمَّوُا الصِّيَامَ) اود صيام او صوم معنی، امساک، ده. یعنی بندیدل، او په هیره د خوراك خُكَاك په صورت كېنې امساک موجود نشو. نوپه هیره د خوراك خُكَاك په صورت كېنې آیت دلالت كوي. په بطلان د صوم باندې. او حدیث دلالت كوي. په بقاء د صوم باندې.

الْجَوَابُ ددې جواب دادې. چَه په كتاب الله كېنې د نسیان په معاف كیدلو دلالت دې. لكه چَه ارشاد دې. (وَبَنَّا لَوْ أَحَدُنَا أَنْ نُسِيًّا أَوْ أَخْطَاْنَا) نوهركله چَه نسیان معاف دې. نوپه حدیث او كتاب الله كېنې هیڅ تعارض باقی پاتې نشو.

الْإِسْكَالُ دلته یو سوال دې. چَه په هیره خوراك خُكَاك سره د رُوْزې نه ماتیدل، خلاف قیاس په نص (حدیث) سره ثابت دی. او کوم خیز چَه خلاف قیاس ثابت وی. هغه غیر طرف ته نه متعدی کیږي. نو د رُوْزې دنه ماتیدلو حکم په هیره جماع کولو طرف ته متعدی کیدل نه دی پکار، یعنی په هیره جماع کولو سره رُوْزَه ماتیدل پکار دی. حالانکه تاسو په هیره جماع کول، په هیره خوراك خُكَاك باندې قیاس کړې دی. اوپه دې هم د رُوْزې ماتیدلو حکم لگولې دې.

الْجَوَابُ ددې جواب دادې. چَه په هیره جماع کولو سره د رُوْزې نه ماتیدل، دقیقاً نه ثابت نه دی. بلکه دلالت النص سره ثابت دی. په دې طریقه چَه د خوراك خُكَاك اود جماع کولو نه بندیدل، د رُوْزې په ركن کیدلو كېنې ټول برابر دی. نو جماع، د خوراك خُكَاك په شان شو. او چونکه د نص (حدیث) په وجه سره نسیان د خوراك خُكَاك په حق كېنې د صوم د عدم فساد حکم ثابت دې. نو نسیان د جماع په حق كېنې به هم دلالت د صوم د عدم فساد حکم ثابت وی.

په نبطاني هوب د رُوْزې ماتیدل

إِنْ تَامَ قَامَتْ لَكُمْ فِطْرَتُكُمْ (نوكه اوده شو او اختلام نې اوشو نوته ماتېږي)

تفسير: عدم الفساد بالاختلام مسئله: كه رُوْزَه دار اوده شو. اوده ته په هم په دې حالت كېنې اختلام اوشو. نودده رُوْزَه به فاسد نه وی.

دلالة: ① خكه چَه په حدیث ثلاث لا یفطرین الصیام القرآن والحمامة والاختلام (۱) كېنې درې خیزونه مفسد د صوم نه دی. یو بې اختیاره قی راتلل، دویم ښكر لگول، دریم اختلام کیدل. ② دویم دلیل دا دې چَه په اختلام كېنې جماع نه صوره موجود شوه. او نه معنی صوره خوځكه چَه د جماع صورت دادې. چَه یو شرم گاه په بل شرمگاه كېنې داخل شی. او په اختلام كېنې دا خبره نه وی. او معنی جماع په دې وجه موجود نشوه. چَه معنی جماع داده. چَه ښځه اوسرې په شهوت سره خپلو كېنې ملاوژی. او ادخال اونی. خو انزال اوشی. نو د اختلام په صورت كېنې چَه هركله نه صوره جماع موجود شوه. اونه معنی جماع موجود شوه. نو د رُوْزې فاسد کیدلو هډو سوال پاتې نشو.

(۱) من حديث أبي سعيد الخدري رحمه الله أخرجه الترمذی في الصوم بب ۲۱ ظم ۷۱۹-.

د بښي شرمگاه ته په کتلو انزال کېدل

أَوْ تَنَظَّرَ إِلَى امْرَأَتِهِ فَأَنزَلَ) دغه شان که ښځې ته نې اوکتل اومنی نې اووتله

تصريح > عدم الفساد بالإنزال بوجه النظر إلى فوج > که يو روژه دار يوبښاسته شان ښځې يا ددې شرمگاه ته اوکتل اود غريب منی اووتله. نودده روژه به فاسد نه وی.
 دليله > ځکه چه په دې صورت کېښې هم جماع نه صوره موجود شوه. او نه معنی. اودا داسې شولکه چه يو روژه دار د يوبښاسته ښځې په تصور کېښې کيناستلو. او هم په دې تصور کېښې نې منی خارج شوه. نودده روژه به فاسد نه وی.

أَوَافَاهُ) اوکه تيل نې اولگول (أَوْ أَحَاطَ بِهِ) اویا نې رګ اووھی

تصريح > عدم فساد الصوم بالدهن > مسئله: په بدن يا سر کېښې تيل لگول، روژه نه فاسدوی.
 دليله > ځکه چه روژه هغه وخت فاسدېږي. چه کله د روژې منافی څه خيز موجود شی. او تيل لگول د صوم منافی نه دی. په دې وجه دې سره روژه نه فاسدېږي.
 عدم الفساد بالعجامة > اوبښکر لگول هم مفسد د صوم نه دی.
 دلالت > ① يوڅو په دې وجه چه ښکر لگول د صوم منافی نه دی. ② دويم دهغه حديث په وجه سره کوم چه مونږ وړاندې روايت کړې دي. يعنی (لا یفطرن الصيام ألتق والحجامة والإحتلام)

أَوْ اكْتَحَلَ) اوکه رانجه نې پورې کړل

تصريح > اوکه رانجه نې اولگول، بيا به هم روژه فاسد نه وی. اگرچه په حلق کېښې ددې مزه محسوسه شی.
 دلالت > ① ملا علی قاری رحمته الله علیه په شرح نقايه کېښې د ابن ماجه په حواله سره د عانسه صديقه رضی الله عنها حديث نقل کړې دي. (أنه ﷺ [اكتحل وهو صائم] دا ټول روايتونه ددې خبرې شاهد دی. چه رسول الله ﷺ به د روژې په حالت کېښې رانجه استعمالول. ② صاحب د كفایه رحمته الله علیه د ابو رافع رضی الله عنه حديث بيان کړې دي. (أن النبي ﷺ دما به کحله اثم في رمضان فداكتحل وهو صائم) يعنی نبی کریم ﷺ د اثم رانجو رانجو ميه (د رانجو ساتلو کسورې) په رمضان کېښې او غوښتله. بيا دوی په حالت د روژه کېښې رانجه اولگول. ③ عبدالله بن مسعود رضی الله عنه حديث دي. (قال خرج رسول الله ﷺ عاشورا من بيت أم سلمة وعيناها مملوتان كحلا كحله أم سلمة رضی الله عنها) يوځلې رسول الله ﷺ د عاشوره په ورځ د ام سلمه رضی الله عنها د کورنه په داسې حال کېښې راو وتلو. چه ددوی دواړه سترگې د رانجو نه ډکې وې. ام سلمه رضی الله عنها هم رانجه لگولی وو. عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمانی. چه دا دهغه وخت خبره ده. کله چه د عاشوره روژه فرض وه. او بيا منسوخ شوه. ④ اوځکه چه په سترگو اودماغ په مينځ کېښې لاره نشته. په دې وجه د رانجو په حلق کېښې تلل ممکن نه دی.
 الاعتراض والجواب > اوياتي شو داچه هرکله په سترگو او دماغو په مينځ کېښې هيڅ لاره نشته. نو په حلق کېښې ددې مزه ولې محسوس شوه. نوددې جواب دادې. چه مزه د رانجو اثر دي. نه د عين رانجو، او روژه د عين رانجو په حلق کېښې تللوسره ماتېږي. د رانجو په اثر سره نه ماتېږي.
 الاعتراض الثاني > اوياتي شو دا اعتراض چه دسترگو او دماغو په مينځ کېښې چه هرکله هيڅ لاره

نشسته. نو اوښکې د کوم ځاني نه راوځي.

الجواب > ددې جواب دادې. چه اوښکې دخولو پشان د مساماتو دننه نه راوځي. او دمساماتو په ذريعه داخلیدونکی څيزد روژې منافي نه دې. نويه دې سره په روژه نه ماتېږي. لکه که يو روژه دار په يخو اوبوسره غسل اوکړو. اود يخوالی اثر زړه او دماغوته اورسيدلو. نويه دې سره په روژه نه ماتېږي. ځکه چه د يخوالی حاصلیدلو ذريعه مسامات دی.

الاعتراض الثالث > څوکه دا سوال اوکړې شی. چه د حديث نه معلومېږي. چه د روژې په حالت کښې رانجه لگول منع دی. ځکه چه معبد بن هوزه انصاری رحمه الله د رسول ﷺ نه روایت کوي. چه رسول الله ﷺ افرمائيل. **عليکم بالاکمدا** السرور وقت التور ولبیتقه الصائم یعنی ته د اوده کیدلوپه وخت آرام ده. ائمه رانجه لکوه. او روژه دار دې ددې نه ځان ساتي. ددې حديث نه معلومه شوه. چه روژه دار دې د رانجو استعمال نه کوي.

الجواب > صاحب د عنايه روایت فرماني. چه رسول اکرم ﷺ د عاشوره روژه او په دغه ورځ رانجه لگول مستحب گرځولی دی. او امت د عاشوره په ورځ رانجو لگولو باندې اتفاق هم کړې دې. نو دا روایت تیرشوی روایت نه راجح دې.

بغير د انزال نه د ښکولو حکم

اَوْقِلْ لِمِيقَاتِهِ او که ښځه ټي ښکل کړه نو روژه ټي نه فاسدېږي

تفريع > **عدم فساد الصوم بالقبلة** > مسئله داده. که روژه دار ښځه ښکل کړله. او دده انزال اوشو. نو دده روژه به فاسد نه وي.

دليله > ځکه چه بغير د انزال نه د کوکي اخستلو په صورت کښې جماع نه صورت موجود شوه. او نه معنی موجود شوه. حالانکه مفسد د صوم جماع وي. که صورت وي. او که معنی وي.

په ښکولو سره د انزال حکم

فَإِنْ أُنْزَلَ بِغُبْلَةٍ أَوْ لَمْ يَسِرْ فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ وَلَا كَفَّارَةٌ عَلَيْهِ که په ښکولو يا مسه کولونې انزال اوشو نويه ده باندې قضاء وکفاري پرې نشته دي.

تفريع > **وجوب القضاء بالانزال دون الكفارة** > که روژه دار د ښځې نه کوکي واخستله. يا دې ته لاس يورلو. او انزال اوشو. نو دده روژه فاسد شوه. اوس به په ده باندې ددې روژې قضاء واجب وي. کفاره به واجب نه وي.

دليل وجوب القضاء > قضاء خويه په دې وجه واجب نه وي. چه جماع صورت اگرچه نه ده موجود شوې. ځکه چه ښځه اوسرې په شهوت سره ملازمتی. او انزال اوشی. دې ته معنی جماع وانی. او احتیاطاً قضاء واجبولو دپاره د صوم منافی موجود کیدل کافی دی. که صورت موجود شی. او که معنی موجود شی. **دليل عدم وجوب الكفارة** > او پاتی شو. د کفاره نه واجبیدل. نوددې وجه داده. چه کفاره هغه وخت واجبېږي. چه کله جرم مکمل طور باندې متحقق شی. او دلته کښې صورت جماع نه موجود کیدلوپه وجه سره جرم سیک شو. بلکه یوقسم د عدم جماع شبه پیدا شوه. اودا خبره منلې شوې ده. چه د شبهاتو په وجه سره کفارات لرې کولې شی. کله څنگه چه د شبهاتو په وجه سره حدود لرې کولې شی.

په نفس د قابو په وخت کښې د ښکولو اجازت

وَلَا بَأْسَ بِالْقُبْلَةِ إِذَا مَنِ عَلَى نَفْسِهِ (اوپه ښکولو کښې باک نشته دې کله چه پخپل نفس قابومومي

توضیح < عدم کراهة القبلة عند الأمن من الإنزال > مسئله: روزہ دار کہ پہ خپل نفس باندې اطمینان لری، نوډه له د خپلې ښځې نه دکوکئ په اختللو کښې هیڅ باک نشته، یعنی په جماع کښې د واقع کیدلو نه که اطمینان وی، اود منی خارجیدلو نه اطمینان وی، نوډ روزې په حالت کښې د کوکئ په اختللو کښې هیڅ باک نشته.

دلائل عدم کراهة القبلة < بهر حال ثابت شو، چه د امن په حالت کښې د روزہ دار دپاره کوکئ اختستل بلاکراهت جائز دی. ① په صحیحین کښې دی. (لأنه ﷺ كان يقبل ويهاشم وهو صائم) یعنی رسول الله ﷺ به د روزې په حالت کښې د ښځې کوکئ اختستله، او خپلو کښې به یوځانې کیدل. ② حضرت ام سلمه (رضی الله تعالی عنہا) نه نقل دی. (لأنه كان يقبلها وهو صائم) ام سلمه (رضی الله تعالی عنہا) فرمائی، چه رسول الله ﷺ به ددې نه د روزې په حالت کښې کوکئ اختستله، ددې دواړو روایتونو نه هم د روزہ دار دپاره د کوکئ اختستلو اجازت معلومیږی.

وَيُكْرَهُ أَنْ لَمْ يَأْمَنْ (او مکروه دی کله چه اطمینان نه وی) (١)

توضیح < کراهة القبلة عند خوف الإنزال والجماع > اوکه اطمینان نه وی، بلکه په جماع کښې د مبتلا کیدلو ویره وی، یاد منی خارجیدلو خطر، وی، نویه داسې صورت کښې د روزہ دار دپاره کوکئ اختستل مکروه دی.

دليله < ځکه چه کوکئ اختستل پخپله خو روزہ نه ماتوی، خو ډیر کرته د انجام په اعتبار سره د صوم د فساد سبب جوړیږی، په دې طریقه چه روزہ دار دخپلې ښځې نه کوکئ واخستله، او صبر نې اونکرې شو، نو صحبت نې اوکړو، یادومره لگیا شو، چه په کوکئ اختستلو اختستلو نې انزال اوشونو په دې دواړو صورتوکښې به روزہ فاسد وی، نوکه روزہ دار په دې خبره مطمئن وی، چه د بد انجام وخت به نه راځی، نو خاص د کوکئ اعتبار به کولې شی، اود کوکئ اجازت به ورکولې شی، ځوکه دا اطمینان نه وی، نوډ انجام اعتبار به کولې شی، او مکروه به ګرځولې شی.

په قی باندې د روزې ماتیدل

وَإِنْ ذَرَعَهُ الْقَى لَمْ يَقْطُرْ که روزہ دار قی اوکړو نو روزہ نې نده ماته

هل اللغة ① نوحه: پخپله قې راتلل ② قی: قې

توضیح < عدم الفساد بالقى ودليله > مسئله داده، که قی پخپله اوشونو، روزہ به فاسد نه وی، قی: که قليل وی، اوکه کثیر

وی، دلیل داحديث دي. (من قاء فلا قضاء عليه ومن استقاء عماداً فعليه القضاء) (٢)
یعنی د کوم کس چه په خپله قی اوشی، نو په هغه باندې قضاء نشته.

١، **مذهب الشافعي** رحمه الله حضرت امام شافعي رحمه الله په امن او غیر امن دواړه حالتونو کښې کوکئ بغیر د کراهته جائز ګرځولې ده، خو زموږ د طرفه بیان شوي دلیل د امام شافعي رحمه الله خلاف حجت دي.

٢، من حديث أبي هريرة رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الصوم باب ٣٣ رقم ٢٣٨٠ والترمذي في الصوم باب ٢٥ رقم ٧٢٠ وابن ماجه في الصيام باب ١٦ رقم ١٦٧٦ والدارمي في الصوم باب ٢٥ واحد في المسند (٢/٤٩٨)۔

فساد الصوم بالإستقاء و دليله کوم کس چه قصداً قى اوکړو په هغه قضاء واجب ده. د ترمذی الفاظ دى چېمن ذرعه الثقی وهو صائم فلیس علیه القضاء ومن استقاء عبداً فلیقض یعنی روژه دار له که پخپله قى راغلو. نو په ده باندې قضاء واجب نه ده. او کوم کس چه په قصد سره قى اوکړو. هغه به قضاء راوړی. صاحب د هدایه رحمته الله علیه فرمایلی دى. چه هم په دې حکم کښې په ډکه خوله قى، او د ډکې خولې نه کم دواړه برابر دی. یعنی که قى بغیر د اراده نه پخپله اوشو. نو که دا په ډکه خوله وى. او که د ډکې خولې نه کم وى. په دواړو صورتونو کښې به روژه فاسد نه وى. ځکه چه حدیث مطلق دې. په دې کښې د قلیل او کثیر هیڅ تفصیل نشته.

(وَإِنْ اسْتَقَاءَ عَمْدًا أَمِلَ عَلَيْهِ الْقَضَاءُ) که قى نې اوکړو قصداً په ډکه خوله نو په ده قضاء ده

تفريخ **فساد الصوم بالإستقاء عمداً مله الفم** که د ډکې خولې نه کم وتلې شوې قى نې په خپله اراده سره دننه واپس کړو. نو د امام ابو یوسف رحمته الله علیه په نیز به روژه فاسد نه وى. ځکه چه خروج اونه موندې شو. او د امام محمد رحمته الله علیه په نیز به فاسد وى. ځکه چه قى دننه داخلولو کښې د روژه دار اختیاری فعل اوموندلې شو.

دليله د دې دليل هغه حدیث دى. کوم چه په تیره شوې مسئله کښې تیر شوې دى. یعنی من استقاء عامداً

فعلیه القضاء

الإفتراس اوس به سوال داکېږي. چه هرکله په قصد سره په ډکه خوله قى کول مفطر اومفسد د صوم دى. نو په قصد سره د افطار کولو په وجه سره د قضاء سره کفار هم واجب کيدل پکار وو. حالته که په دې صورت کښې کفار نه ده واجب. کړې شوې.

ألبواب ① په قصد سره په ډکه خوله قى کولو په صورت کښې صوره افطار موجود نشو. ځکه چه د افطار صورت دپاره د یوڅیز دننه داخلولو ضروری دى. او د قى په صورت کښې دخول موجود نشو. بلکه د معده نه خروج شوې دې. نو هرکله چه د افطار صورت موجود نشو. نو جنایت کامله هم موجود نشو. او هرکله چه کامل جنایت موجود نشو. نو کفار به هم واجب نه وى. ځکه چه کفار په کامل جنایت سره واجبېږي. ② دویم جواب دادې. چه په قى کولو سره د روژه ماتیدل خلاف قیاس د حدیث نه ثابت دى. او په حدیث کښې فقط د قضاء ذکر دى. دکفار ذکر نه دى. نو حدیث په مورد باندې د انحصار په لحاظ سره به صرف قضاء واجب وى. کفار به واجب نه وى.

د شکې یا اوسپنې تیرول

(وَمَنْ ابْتَلَمَ الْحَصَاةَ أَوْ الْحَدِيدَ أَوْ الْفَطْرَ قَضَى) د کوم روژه دار چه گتمکى یا اوسپنه یا د قجورې اړوکې تیر شو نوماته شوه او قضاء به نې راوړی

تفريخ **فساد الصوم بإتلاخ الحديد دون الكفارة** مسئله: که یوکس څه کانړې یا د اوسپنې یوه تکره اوخوړله. نو په ده به قضاء واجب وى. خو کفار به واجب نه وى. قضاء خوبه په دې وجه واجب وى. چه د افطار صورت موجود شو. **دليله** ځکه چه یوڅیز خپتې ته رسولې شوې دې. **عدم الكفارة** او کفار به په دې وجه واجب نه وى. چه معنى افطار نه دې موجود شوې. ځکه چه معنى افطار. د یونفع وړکونکى څیز خپتې ته دننه داخلول دى. که دغه څیز د غذا د قبیلې څنې وى. او که د دوانى د قبیلې څنې وى. نو چونکه د افطار معنى نه ده موجود شوې. په دې وجه سره جنایت ناقص

شوي دې په دې وجه به كفاره هم واجب نه وي.

په احد السبلین کښي د جماع حکم

وَمَنْ جَامَعَ عَامِدًا فِي أَحَدِ السَّبِيلَيْنِ كَهَ چا روژه دار جماع اوکړه په یو د دواړو لارو کښي په قصد سره اَوَلَوْ أَكَلَ أَوْ شَرِبَ مَا يَتَعَدُّ بِهِ أَوْ يَتَذَوَّى بِهِ اوکه وې خوړلو یا نې اوڅښلو داسې څیز چه غذا یا دوانی پرې کولې شی فَعَلَيْهِ الْقَسَاءُ وَالْكَفَّارَةُ نَوِيه ده قضا او كفاره دی.

توضیح < وجوب القضاء والكفارة بالجماع > مسئله داده. که روژه دار په قصد سره جماع اوکړه. که په فرج کښي وي، کوم چه حلال محل دي. او که په مقعد کښي وي. کوم چه حرام محل دي. نو په ده باندې قضاء هم واجب ده. او كفاره هم واجب ده. قضاء خو په دې وجه واجب ده. چه فوت شوې مصلحت او نیکی حاصله کړې شي. د روژې مصلحت د نفس اماره مغلوب کول دي. اود جماع په وجه دا مصلحت فوت شوې دي. ځکه چه د روژې په حالت کښي جماع کول، نفس اماره غالب کول شو. مغلوب کول نشو. نو هرکله چه د جماع په وجه د روژې مصلحت فوت شو. نو روژه هم باقی پاتې نشوه. او هرکله چه روژه باقی پاتې نشوه. نو ددغه ورځې روژې قضاء به واجب وي. او كفاره به په دې وجه واجب وي. چه جنایت په کامله درجه موجود شو. یعنی د یوشرمگاه د بل په شرمگاه کښي داخلول موجود شو. اودا صوره هم جماع ده او معنی هم جماع ده.

عدم شرط الإنزال لوجوب الكفارة < صاحب د هدایه رحمته الله علیه فرمایلي دي. چه د جماع په وجه د كفاره د وجوب دپاره انزال شرط نه دي. یعنی که روژه دار په قبل یا دبر کښي جماع اوکړه. نو كفاره به واجب وي. که انزال شوې وي. او که نه وی شوې. د كفاره د وجوب دپاره ادخال شرط دي. انزال شرط نه دي.

دلالة ① صاحب د هدایه رحمته الله علیه د كفاره وجوب د غسل په وجب باندې قیاس کړی دی. په دې طریقه چه لکه څنگه، ادخال فی الفرج، سره غسل واجبیږي. اگرچه انزال نه وی شوې. دغه شان بغیر د انزال نه به كفاره هم واجب وي. ② د كفاره د وجوب دپاره د انزال په نه شرط کیدلو باندې صاحب د كفایه رحمته الله علیه یو دلیل دابیان کړې دي. چه د حد واجب کولو دپاره انزال شرط نه دي. یعنی که د یو فرج د بل په فرج کښي ادخال موجود شو. نو حد به واجب وي. اگرچه انزال نه وی شوې. حالانکه حد صرف یو عقوبت او سزا ده. نو كفاره کوم چه عبادت او عقوبت دواړو ته شامل دي. ددې د وجوب دپاره به په درجه اولی انزال شرط نه وي.

الروایان فی وجوب الكفارة بالذخول فی النیبر ① حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه نه یو روایت دادي. چه په دبر کښي جماع (لواطت) کولو سره كفاره نه واجب کیږي. حضرت امام اعظم رحمته الله علیه دا په وجوب حد باندې قیاس کړې دي. یعنی لکه څنگه چه په دې غیر فطری او ناخوبه حرکت باندې حد نه واجبیږي. دغه شان به په دې حرکت سره د روژه كفاره هم نه واجبیږي. او علت مشترکه د جنایت کامله نه موجود کیدل دي. یعنی دحد او كفاره دواړو د وجوب دپاره د جنایت کامله کیدل ضروری دي. او حضرت امام اعظم رحمته الله علیه دا کامل جنایت نه دي شمار کړي. ځکه چه روع تبعیت د خناورتوب ددې کار نه نفرت کوي.

② اود حضرت امام اعظم رحمته الله علیه دویم روایت دادي. که فاعل او مفعول دواړه روژه دار وي. نو په دواړو به كفاره واجب وي. هم دا دصاحبینو رحمته الله علیه قول دي. اوهم دا زیات صحیح دي. ځکه چه په دبر کښي دننه دجماع په وجه هم چونکه شهوت پوره کیږي. په دې وجه دې صورت کښي هم جنایت په کامله درجه موجود شو. او جنایت کامله موجب د كفاره دي. نویه دي صورت کښي به هم كفاره واجب وي.

وَجِبَ الْكَفَّارَةُ بِالْأَكْلِ وَالشُّرْبِ ① مسئله داده، که روزه دار د غذا یا د دوانی په طورخه خیز په قصد سره اوخوړلو یا نه اوخکلونو په ده به قضاء اوکفار دواړه واجب وی. (۱)

بله د دلیل دادی، چه د کفار تعلقی د افطار جنایت سره دی، کوم چه په رمضان کښی، علی وجه الکمال، موجود شی او جنایت کامله چه څنگه د جماع په صورت کښی موجود وی، دغه شان د خوراک ځکاک په صورت کښی هم موجود وی، نوڅکه به د خوراک ځکاک په صورت کښی هم کفار واجب وی.

دروژې کفار

(وَالْكَفَّارَةُ يَفُلُّ كَفَّارَةَ الظَّهَارِ) د رمضان کفار د کفاری دظهار په شان ده.

توضیح: کفارة الصوم: امام قدوری رحمه فرمائی، چه د روژې کفار، د ظهار د کفار په شان دی، اود ظهار کفار داده، چه مظاهر یعنی ظهار کونکې یو رقبه ازاد کړی، اوکه ددې قدرت نه وی، نو بلاناغه دې دوه میاشتي روژې اونیسې، اوکه داهم طاقت نه وی، نو شپیتو مسکینانو ته د خوراک ورکړی.

① د اتیشتمې سپارې په رومبی رکوع کښی دی. (وَالَّذِينَ يَظْهَرُونَ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ أَنْ يَدْعُوا بِهِمْ مُعَذِّبُونَ لِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ رَقَبَةً قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَهُمْ) (سورة المجادلة آیت ۳) یعنی کوم خلق چه مور اووانی خپلو بشخوته، بیا کول اوغواړې هغه کوم نه چې ویلی دی، نو ازاد دې کړی یو رقبه مخکښې ددې نه چه یویل ته لاس یوسی په دې به تاسوته نصیحت وی، او الله خبر اخلی دهغه کوم چه تاسو کوئ، بیاچه څوک اونه مومی، نو روژې دی دوه میاشتي لگاتار، مخکښی ددې نه چه یویل ته لاس یوسی، بیاچه څوک داسې اونکړې شی، نو خوراک ورکول دی، شپیتو محتاجو ته، بهر حال کفار د صوم، بالکل د ظهار مطابق ده، یعنی په ذکرشوی درې خیزونو (د غلام آزادول، دوه میاشتي روژې، د شپیتو مسکینانو خوراک) کښی به هم د هغه ترتیب لحاظ ساتلې شی، کوم چه په کفار د ظهار کښی ذکر دې، یعنی غلام دې ازاد کړی، که په دې قدرت نه وی، نوپه دې صورت کښی دې دوه میاشتي لگاتار بلاناغه روژې اونیسې، اوکه په دې هم قدرت نه وی، نوپه دې صورت کښی دې شپیتو مسکینانو ته خوراک ورکړی.

② هغه حدیث هم دلیل دی، کوم چه په تیره شوې مسئله کښی ذکر دې. یعنی من افطرتی رمضان فعلیه ما حل القاهیه دې حدیث کښی هم د صوم کفار د ظهار په کفار باندې قیاس شوې ده، اود ظهار په کفار ترتیب او تتابع دواړه شرط دی، نود صوم په کفار کښی به هم دواړه خیزونه شرط وی. ③ بل دلیل د باندیچی حدیث دی، کوم چې علامه ابن الهمام د کتب سته په حواله سره په دې الفاظوسره ذکر کړې دي. (من ابن هریرة قال قال رجل للنبي ﷺ قال هلکت قال ما شانک قال وقعت علی امرأتی فی رمضان قال فهل تجد رقبه تمتعها قال لا، قال فهل تستطیع ان تصوم شهرین متتابعین قال لا، قال فهل تستطیع ان تطعم ستین مسکیناً قال لا، قال اجلس فان النبی ﷺ بعرق فیه تبر قال تصدق به قال علی اقر منی یا رسول الله ﷺ فوالله ما یرین لاتبها یریدن الحرین اهل بیت اقر من اهل بیتی فصحك ﷺ حتی بدت ثلثیاء ولی لفظ أنباه ولی لفظ نواحدة ثم قال غدا

(۱) مذهب الشافعی رحمه: امام شافعی رحمه فرمائی، چه په ده به کفار واجب نه وی، هم دا قول دامام محمد رحمه دی.

فَأُطْعِمَهُ أَهْلَكَ بَلَى لَقَدْ أَتَى بِالدَّادِ زَادَ الْبُحْرَى وَبَنَى كَانُ هَذَا رِعْصَلَهُ حَاصِلُهُ (١) یعنی حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ فرمائی ہے یوکس پہ دربار رسالت کنبی راغی۔ چہ ای د اللہ رسولہ ﷺ ازہ خو برباد شوم۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل خہ اوشو؟ ہفہ اوو نیل چہ درمضان پہ ورخ مہی خپلی ینخی سرہ جماع اوکرہ۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل رقبہ شتہ چہ تہ ہفہ آزاد کری؟ ہفہ اوو نیل نہ۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل۔ مسلسل د دوه میاشتی روژو نیولو طاقت شتہ؟ ہفہ اوو نیل نہ۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل۔ چہ شپیتو مسکینانو تہ د خوراک ورکولو طاقت شتہ؟ ہفہ اوو نیل نہ۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل کینہ۔ نو جناب رسول اللہ ﷺ یوہ نوکری چہ دی تہ عربی، ونیلی شی۔ راؤزلہ۔ پہ ہفہ کنبی کجوری وی۔ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل۔ دا صدقہ کرہ۔ ہفہ اوو نیل ای د اللہ رسولہ ﷺ آیا زمانہ ہم زیات خوک محتاج شتہ؟ پہ خدانہی قسم ۱ ددی دوه تورو کانپو والا زمکو پہ مینخ کنبی یعنی پہ مدینہ کنبی ہیخ یوہ کورنی زما د کورنی تہ زیاتہ محتاجہ نہ۔ دہ رسول اللہ ﷺ چہ دا خبرہ واؤریدلہ نو وی خندل۔ تردی چہ د نبی کریم ﷺ مخکنی غائبونہ ینکارہ شو۔ او پہ یو روایت کنبی انیاب (غائبونہ) او پہ یو روایت کنبی د، نواجہ، لفظ دی۔ بیا نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ داخلہ۔ او خپلی ینخی او ماشومانو باندی اوخروہ۔ اود اوداؤد پہ روایت کنبی امام زہری رحمۃ اللہ علیہ دا زیادت کری دی۔ چہ دا رخصت خاص طور ہم د ہفہ د پارہ دی۔ ہم دا روایت پہ لپشان لفظی تغیر سرہ (٢)

د فرج نہ علاوہ پہ بل خانی کنبی پہ دخول سرہ انزال

وَمَنْ جَامَعَ فِي أَدْوَنِ الْفَرْجِ فَأَنْزَلَ فَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ (او چا چہ جماع اوکرہ پہ غیر فرج کنبی نو انزال نہی اوشو نیدہ باندی قضا ده۔ وَلَا كُفَّارَةَ عَلَيْهِ) او کفارہ پرې نشتہ دی

تشریح: وجوب القضاء دون الكفارة بالانزال بعدون الفرج ☆ د فرج نہ مراد قبل او دبر دی۔ اوس مطلب داشو۔ کہ د قبل او دبر نہ علاوہ کنبی مثلاً پہ پتونانو کنبی یا پہ خیتہ کنبی د روژي پہ حالت کنبی ذکر استعمال کری شو۔ او انزال اوشو۔ نو پہ ده به قضاء واجب وی۔ کفارہ به واجب نہ وی۔
دلیل: قضاء خو به خکه واجب وی۔ چہ معنی جماع موجود شوه۔ او کفارہ به خکه واجب نہ وی۔ چہ صورۃ جماع نہ ده موجود شوې۔ خکه چہ صورۃ جماع دپارہ ادخال د، قرعہ فی الفرج، ضروری دی۔ اودا نہ دی موجود شوې۔

(١) من حديث أبي هريرة أخرجه البخاري في الصوم باب ٣٠. ومسلم في الصيام رقم ٨١. وأبو داود في الصوم باب ٣٧. رقم ٢٣٩٠. والترمذي في الصوم باب ٢٨. رقم ٧٢٤. وابن ماجه في الصيام باب ١٤. رقم ١٦٧١. والدارمي في الصوم باب ١٩. واحد في المسند (٥١٦/٢) قال الزهلي رحمه الله أما قوله ((وتحزنك ولا تجزي أحداً بعدك)) لم أجده في شيء من طرق الحديث ولا رواية (نصب الرأية (٤٧٦/٢)).

(٢) من باب الكفارة: - او امام مالك رحمۃ اللہ علیہ د روژو نیولو پہ صورت کنبی دتتابع لکاتار نیولو) پہ شرط کنبی اختلاف کوی یعنی ددوی پہ نیز دوه میاشتی روژي لکاتار واجب نہ دی۔ بلکه بغیر د تسلسل نہ نی که دوه میاشتی روژي اونیولی۔ بیا به ہم کفارہ اداشی۔ نو زمونہ دلیل د دوی خلاف ہم حجت دی۔

د رمضان نه علاوه په نورو روژو کېنې عدم کفارہ

وَلَيْسَ فِي الْفَسَادِ صَوْمٌ غَيْرُ رَمَضَانَ كَفَّارَةٌ اُونَشْتَه دې درمضان نه سوې دېلې روژې په ماتولو باندې کفارہ.

تصريح > عدم وجوب الكفارة في افساد صوم غير رمضان بمسئله: كه په غير رمضان كېنې روژه اونيسی او په قصد سره نې ماته كړی. نوددې په وجه به په ده باندې كفارہ واجب نه وي.
هليله > دليل دادې چه په رمضان كېنې روژه ماتول ډير لوي جرم دې. په نسبت ددې چه په غير رمضان كېنې ماته كړې شی. ځكه چه په رمضان كېنې د روژه ماتولو په صورت كېنې دوه جنايتونه دي. يو جنايت على الصوم، دويم جنايت على شهر رمضان، او په غير رمضان كېنې صرف يو جنايت دې يعنی جنايت على الصوم. بهر حال په رمضان كېنې د روژه ماتولو جنايت اقوى دې. او په غير رمضان كېنې د روژه ماتولو جنايت ادنى دې. او په اقوى كېنې دننه په حكم ثابتولوسره په ادنى كېنې ددې حكم ثابتول نه لازميږي. په دې وجه د كفارہ د ثبوت حكم په رمضان كېنې دننه د روژې ماتولوسره متعلق كيږي. خو په غير رمضان كېنې دا حكم نه ثابتيږي. اود رمضان روژه ماتولوسره كفارہ خلاف قياس د نص نه ثابت ده. ځكه به په دې باندې د نورو روژو ماتولو قياس نشي كيدلې.
په دوائى وغيره خوړلو د روژې فساد

وَمَنْ اخْتَفَنَ اَوْ اسْتَعْظَفَ اَوْ افْطَرَ فِى اَذْيِهِ اَوْ جَا چه حقنه او كړه يا نې پوزه كېنې دوائى واچوله يانې په غوي كېنې دوائى واچوله او د اوى جَابِقَةً اَوْ اَمَةً بَدَا و اړطب كه علاج نې او كړو د خيټې يا دماغو د زخم په څه نرمې دوائى سره قَوَصَلْ اِلَى جَوْفِهِ اَوْ دِمَاغِهِ (نوهغه خيټه يا دماغو ته اورسيدو اَفْطَرُ نوروژه نېماته شوه.

هل اللغة > ① جانفنه: د خيټې د زخم دارو ⑦ امة: د دماغو زخم

تصريح > فساد الصوم بالتداوى دون الكفارة > مسئله: كه روژه دار حقنه او كړه. يعنى د ډك اودس ماتې په لاره نې دننه دوائى اور رسوله. يانې د پوزې په ذريعه دوائى اور رسوله. يايه غوي كېنې دوائى او خسولې شوه. نو په دې درې وارو صورتونو كېنې به په هر صورت كېنې روژه ماتيږي.

والله > ① دليل دادې چه نې كړيږي: فرمايلى دي. (افطر ما دغل وليس ما غري) (١) يعنى د څه خيز ددنه په خيټه كېنې تللوسره روژه ماتيږي. او په وتلوسره نه ماتيږي. ⑦ دويم دليل دادې چه په ذكر شوي صورتونو كېنې د افطار معنى موجود ده. ځكه چه د افطار معنى ده. يو خيز د بدن د نفع دپاره معده او گيډې ته رسول.

فساد الصوم بتداوى جانفنه اَوْ اَمَةً بصورت د مسئلې دادې چه روژه دار په جانفنه يعنى د خيټې په زخم كېنې يا د سر په زخم كېنې لونده دوائى واچوله. اوهغه خوره شوه. او گيډې يا دماغو ته اورسيدله. ① نود حضرت امام ابو حنيفه رحمته الله عليه په نيز دده روژه فاسد شوه.

هليله > د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه دليل دادې چه د گيډې يا د سر په زخم كېنې اچولې شوې دوائى د خيټې يا دماغو پورې د رسيدلو يقينى علم خو متعذر دې ځكه چه دا يو باطنى خيز دې. خو ښكاره هم

(١) من حديث عائشة رضي الله عنها أخرجه ابو يعلى الموصلى في مسنده (٤٥٤/٢) وكذا أخرجه الميثمي رحمه الله في مجمع الزوائد.

داده. چه هرکله د دوانی رطوبت (لوندوالې) د زخم رطوبت سره ملاؤ شی. نو ددنه طرف ته په ددې په میلان کښې زیاتوالې کیږي. او هرکله چه ددنه طرف ته په میلان کښې زیاتوالې اوشو. نو دا به په یقین سره خیتې او دماغوته ددنه رسېږي. او هرکله چه خیتې یا دماغوته ددنه اورسیدل. نو روژه به فاسد وی. **منهـب الماصـین** > په دې مسئله کښې دصاحبینو **رحمـة اللـه علیـهـم** اختلاف دې هغوی فرمائی چې فاسده نشوه.

دلیلهمـا > دلیل دادې. چه د زخم ددنه طرف د گیدې یا دماغو پورې د دوانی رسیدلو لاره خو کله بنده وی. او کله کلاؤ وی. نو ددنه پورې د دوانی رسیدلو یقین نشته. او هرکله چه یقین نشته. بلکه شک دې. اود شک په وجه سره روژه نه فاسدیږي. په دې وجه به په دې صورت کښې روژه فاسد نه وی. لکه څنگه چه د اوچې دوانی اچولو په صورت کښې روژه نه فاسدیږي.

الجواب عنه > خو د دې جواب دا دې چه کله دا په زخم باندې واچولې شی. نو دا د زخم رطوبت خپل خان ته جذب کوي. اود زخم خوله بنده وی. او هرکله چه د زخم خوله بنده شوه. نو په خیته کښې ددنه د دوانی رسیدلو امکان باقی پاتې نشو. په دې وجه د اوچې دوانی اچولو په صورت کښې به روژه فاسد نه وی. او لونده دوانی به په اوچه دوانی باندې قیاس کول هم ټیـک نه وی.

د ذکر په سر کښې دوانی اچول

وَلَوْ أَقْطَرْتَنِي إِخْلِيلَهُ لَمْ يَقْطُرْ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ (۱) او که د ذکر په سوري کښې نې دوانی اوڅخوله نونه ماتېږي. په نیز د امام صاحب او امام محمد. وَقَالَ أَبُو يُونُسَ: يَقْطُرُ أَوْ فَرَمَانِي أَبُو يُونُسَ **رحمـة اللـه علیـهـم** چه ماتېږي.

هل اللغة > ① اخليل: د ذکر سوري ته وانی

توضیح > **فماذ الصوم بالتقطير في الإخليل** > مسئله داده. که روژه دار د خپلو امتیازو د ځانې په سوره کښې دوانی واچوله. نو حضرت امام ابوحنیفه **رحمـة اللـه علیـه** او امام محمد **رحمـة اللـه علیـه** په نیز به روژه فاسد نه وی. **منهـب ابی یوسف** **رحمـة اللـه علیـه** > اود امام ابو یوسف **رحمـة اللـه علیـه** په نیز به فاسد وی.

بنا. الاختلاف > علامه مرغینانی **رحمـة اللـه علیـه** فرمایلي دی. چه ددې اختلاف بنیاد په دې باندې دې. چه د امتیازو د ځانې د سوري اود خیتې تر مینځه څه داسې لاره شته او که نشته. چه په هغې سره څه بهیدونکې څیز داخل کړې شی. حضرت امام ابو یوسف **رحمـة اللـه علیـه** فرمائی. چه د سوري او خیتې تر مینځه داسې لاره موجود ده. او دلیل د دې دادې. چه امتیازې د ددنه طرف نه هم په دې لارې راوځي. او که هیڅ لاره نه وي. نو امتیازې به څنگه راوتلي. نو هرکله چه د خیتې اود ذکر د سوري په مینځ کښې لاره موجود ده. نو دوانی کومه چه د ذکر په سوره کښې اچولې شوې ده. هغه به گیدې ته اورسي. او خیتې ته د څه څیز د بدن د اصلاح دپاره رسول مفسد د صوم دی. نو په دې سره به هم روژه فاسد شی. کله څنگه چه په حفته سره فاسدیږي. او حضرت امام اعظم ابوحنیفه **رحمـة اللـه علیـه** فرمائی. چه د امتیازو د ځانې د سوري او خیتې په مینځ کښې مثانه حائل ده. او پاتې شو. د امتیازو وتل نو هغه ددې نه ځاځي. نو هرکله چه د امام صاحب **رحمـة اللـه علیـه** د تحقیق مطابق د خیتې او سوري په مینځ کښې مثانه حائل ده. نو د ذکر په سوره کښې اچولې شوې دوانی به خیتې ته نشی رسیدلې. او هرکله چه خیتې ته نشی رسیدلې. نو روژه به هم فاسد نه وی.

۱ (القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في رد المحتار (٢٧٩٢) والبحر الرائق (٢٧٩٢) والمندبه (٢٠٤١١) نقلًا عن القول الرابع (١٩٩١)۔

هاتمه صاحب الهدايه رحمته الله بين المذهبين علامه مرغيناني رحمته الله فرمايلى دى چه د خيتي او د ذكر د سورې ترمينخه د لارې موجود كيدل يا نه كيدل د فقه مسئله نه ده. بلكه ددې تعلق د واكترانو د علم، تشريح الاهدان، سره دې په دې وجه به په دې مسئله كښې هم دوى طرف ته رجوع كيږي. كه واكتران اووانى چه د خيتي او د ذكر د سورې په مينځ كښې لاره شته. نود صوم فاسد كيدلو حكم به لگولې شي. لكه څنگه چه د قاضى ابويوسف رحمته الله مذهب دې او كه اووانى چه لاره نشته. نود عدم فساد حكم به لگولې شي. لكه څنگه چه د امام الهمام قدوة الانام سيدنا حضرت امام اعظم رحمته الله مذهب دې.

په خوله د پوځي شكل

وَمَنْ ذَاقَ شَيْئًا بِقِيَمِهِ لَمْ يُقْطَرْ اَوْچا چه اوڅكلو څه خيز ئې پخپله خوله نونه ماتېږي (وَيُكْرَهُ لَهُ ذَلِكَ) دا دده دپاره مكروه دى.

تصريح: <عدم فساد الصوم بنوع شئ> مسئله: كه يوكس په خپلې خولې سره څه خيز اوڅكلو. نو روژه نه ماتېږي.

دليله: ځكه چه په دې صورت كښې خو نه صورة افطار شو. چه څه خيز ئې تير كړې وي. اونه معنى افطار شو. چه د بدن د اصلاح دپاره څه خيز خيتي ته رسولې شوې وي. نوهركله چه نه صورة افطار شو. اونه معنى افطار شو. نو روژه به څنگه فاسد وي؟

كراهة النطق: خدا عمل مكروه ضرور دې.

دليله: وجه د كراهت داده. چه په دې عمل كښې روژه فاسد ته پيش كول دى.

د بنخي د ماضوم دپاره په خوله كښې څه پستول

وَيُكْرَهُ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَمْتَصَّ لَصِيبًا مِّنَ الطَّعَامِ او مكروه دى بنخي له جوئيل دخوراك دبجى دپاره اِذَا كَانَ لَهَا فِيهِ بَدَنٌ كه ددې نه بغير كيدلو

هل اللغة: ١٠ تمغغ: شوخوند وهل ١١ بده لاره، خلاصې

تصريح: <النورثان في مضع المرأة شيئاً للولد> ١: د روژې په حالت كښې د بنخي دپاره خپل بجى ته خوراك په جوئيلو جوئيلو سره خوړل مكروه دى. په دې شرط چه ددې بنخي دپاره څه بله يوه لار موجود وي. مثلاً دده سره څوك داسې كس ناست دې. چه په هغه روژه فرض نه وي. او هغه دې بجى ته په جوئيلو خوړلې شي. نو په داسې صورت كښې بنخي له جوئيل مكروه دى. او وجه د كراهت هم هغه ده. چه په دې صورت كښې روژه په فساد باندې پيش كول لازميږي.

٢: او كه په خپله جوئيلو نه بغير څه بله لاره نه وي. نو بيا هيڅ حرج نشته. ځكه چه دبجى حفاظت هم ضروري دى.

دليله: تاسو اوگورئ: كه د پيوخورونكي بجى د زياتي اولگي د لاسه د هلاكيدلو خطره وي. او په بنخه كښې د روژې په حالت كښې پي نه راځي. نو په دې صورت كښې د بنخي دپاره د افطار اجازت دې.

د روژه دار دپاره د جولي جوئيل

وَمَنْ مَضَعَ الْعَلَكَ لَا يَقْطُرُ الْعَصَا او جوئيل د جولي نه ماتوي روژه

تصريح: <الأنوال الثلاثة في فساد الصوم بمضع العلك> مسئله: ١: كه روژه دار جوله اوچوي. نو دده روژه به فاسد نه وي. لكه څنگه چې په متن كښې ذكر دى ځكه چه جوله به د خپل اينختيدلو په وجه غاښونو پورې

اینخلی او خیتې ته به نه رسی. او کوم خیز چه خیتې ته نه رسی. هغه روژه نه فاسد کوی. ⑦ او بعض فقهاء فرمائی. که جوله حل شوی نه وی. بلکه میده میده ریزی وی. نوددی په جونیلو سره به روژه فاسدیری. ځکه چه په دې صورت کښې د جوله بعض اجزاء خیتې ته رسی. ⑧ او بعض حضرات فقهاء فرمائی. که جوله تور رنگ کښې وی. نو ددې په جونیلو سره به روژه فاسدیری. اگرچه دا حل شوې وی. ځکه چه تور رنگ جوله ریزه ریزه کیږی. اود ریزه ریزه کیدلو په وجه ددې بعض اجزاء خیتې ته رسی.

وَيُكْرَهُ اَوْدَا چه د روژه دار دپاره مکروه دی

تصريح > كراهية مضغ العلك بمبرحال که د جوله په جونیلو سره روژه فاسدیری. بیا هم د روژه دار دپاره جوله جونیل مکروه دی.

دلائل > ① ځکه چه په دې کښې روژه په فاسد باندې پیش کول دی. ځکه چه کیدلې شی. چه څه اجزاء د حلق نه لاندې کوز شی. ② دویم دلیل دادې چه خلق به دې په افطار سره متهم کری. یعنی کله چه څوک دې اوگوری. چه څه خوری. نودې به په روژه نه نیولو باندې متهم کوی. او خلق به دا بدگنری. او کوم فعل چه په ښکاره خلقو ته بد په نظر راځی. نو هغه مکروه وی. په دې وجه دا هم مکروه دی.

عدم كراهية مضغ العلك للمرأة > صاحب د هدایه رحمته الله فرمایلی دی که ښځه روژه داره نه وی. نو دې له جوله جونیل مکروه نه دی. ځکه چه د ښځې په حق کښې جوله جونیل، دمسواک کولو قائم مقام دی. او جوله دمسواک قائم مقام په دې وجه گرځولې شوې دې. چه ښځې ډیرې کمزورې او نازکې وی. او ددوی غایبونه هم کمزور او اورې هم نازک وی. نو دوی د مسواک په شان بدن خراش (بدن باندې خارش لگونکې) خیز څنګه برداشت کولې شی.

الکراهة للرجال > او که د سرو څه قسمه بیماری نه وی. نوددوی دپاره جوله جونیل مکروه دی. او بعضو فرمائی. چه د سرو دپاره جوله جونیل مباح دی. خو مستحب نه دی. او مستحب په دې وجه نه دی. چه د سرو دپاره د جوله جونیلو په صورت کښې د سرو د ښځو سره مشابه کیدل لازمیږی. او تشبیه بالنساء قطعاً مناسب نه ده. په دې وجه د سرو دپاره جوله جونیل مکروه یا غیر مشتبب گرځولی شوی دی.

د مرض د زباندو په وجه د افطار هم

فصل (وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا فِي رَمَضَانَ

فصل دې څوک چه مریض وی په رمضان کښې

خَفَاَ اِنْ صَامًا زَادَ مَرَضُهُ اَفْطَرَوْكُمُ او ویرېږی چه که روژه نیسی نو مرض ئې زیاتیږی ماته دې کړی او قضا دې راوړی ①

تصريح > الأعداء المبيعة للإفطار د اوسه پورې د روژو د مسئلو ذکر و په دې فصل کښې به هغه عذرونه بیانولې شی. د کومو په وجه چه روژه نه نیول مباح او جائز دی. په قول د علامه ابن الهمام رحمته الله چه

① **مذهب الشافعي >** په زیر بحث مسئله کښې حضرت امام شافعی رحمته الله فرمائی. چه داسې بیمار دې روژه نه پرېږدی. بلکه روژه نیول ضروری دی. ځکه د روژې نیولو په وجه د هلاکیدلو یره وی. یا د کوم یو اندام خرابیدلو یره وی. نو د افطار اجازت دی.

د کومو غدرونو په وجه افطار مباح کیږي. هغه اووه دي. ① بیماری ② سفر ③ حمل کله چه روژه د ښځې یا د حمل دپاره ضررناک وی. ④ رضاعت (پي ورکول) کله چه روژه د بچی دپاره ضررناک وی. ⑤ بود هاتوب چه کله په روژه باندې طاقت نه لري. ⑥ سخته تنده ⑦ سخته اولگه چه کله د روژې په وجه د ژوند یاد عقل د نقصان خطرته وی.

لعن العرض > د ټولو نه رومې غدر بیماری ده. خود افطار رخصت صرف په نفس بیماری سره نه متعلق کیږي بلکه د بیماری دوه قسمه دي ① یوهغه چه په هغې کښې روژه زیاتوالې راوړي ② دویم هغه چه په هغې کښې روژه کموالې راوړي. نو په کومه بیماری کښې چه د روژې په وجه تخفیف راځي. یعنی روژه په دې بیماری کښې فائده منده وی. نو دې بیماری سره د افطار رخصت نه متعلق کیږي. او د روژې په وجه چه کومه بیماری زیاتېږي

یاد روژې په وجه بیماری اوږدېږي. نو د هغه بیماری سره د افطار رخصت متعلق کیږي. **الإفطار لغو زیاده العرض** > ماتن **مُؤَلَّاه** هم دا بیماری بیان کړې ده. لکه چه فرماني. که څوک په رمضان المبارک کښې بیمار شو. او ده ته دا یره پیدا شوه. که روژه ئې اوساتله. نو بیماری به زیاته شي. نو په داسې صورت کښې زموږ په نیز افطار کول جائز دی. او په صحت راتلو باندې به ددې قضاء راوړي.

دلیل > دلیل د الله تعالی قول **(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ)** دې په دې آیت کښې دهر بیمار دپاره د افطار اباحت دي. خوچونکه دا خبره منلې شوې ده. چه د افطار مشروعیت د حرج لري کولو دپاره دي. او د حرج تحقق متعلق کیږي. زیاتوالی د بیماری یا د بیماری ښه کیدلو په تاخیر سره په دې وجه د افطار اجازت به هم په دې صورتونو کښې وی.

وَأَنْ كَانَ مُسَافِرًا لَا يَتَعَدَّى بِالصَّوْمِ که داسې مسافر وی چه په روژه کښې نیولو کښې ورته تکلیف نه وو **فَصَوْمُهُ أَفْضَلُ** نوروژه ئې افضل ده **وَأَنْ أَفْطَرَ وَقَضَى جَازَ** او که افطار کوي او قضا راوړي نو دا هم جائز دی.

توضیح > **فصل الإفطار للمسافر** > مسئله داده. ① که مسافر په روژه نیولو کښې تکلیف نه محسوسوي. نو دده دپاره روژه نیول افضل دی. څوکه افطار ئې اوکړو. نو جائز دی **دلیل** > دلیل دادې. چه نفس سفر د مشقت سبب دي. په دې وجه نفس سفر عذر مقرر کړې شو. او اوونیلی شو. چه مطلقاً د مسافر دپاره افطار کول جائز دی. که ده ته په روژه نیولو کښې تکلیف وی او که نه وی.

دلیل عدم الفضل مطلقاً > ① دلیل دادې. چه د مسافر دپاره د رمضان د روژو دوه وختونه دي. یو وخت خو په خپله د رمضان میاشت ده. لکه څنگه چه د **(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ)** عموم دلالت کوي. چه مسافر اومقیم دواړه دي په رمضان کښې روژې اونیسې. او دویم وخت د رمضان نه علاوه دي. لکه چه په **(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ)** کښې ذکر دی. او **(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ)** د رمضان خلیفه دي. او خلیفه د اصل برابر نشي کیدلې. ځکه غیر رمضان د رمضان برابر نشي کیدلې. بلکه د رمضان وخت افضل دي. او د یو عبادت په افضل وخت کښې ادا کول هم افضل وی. په دې وجه په رمضان کښې د مسافر دپاره روژه ساتل د افطار کولو نه افضل دی.

په حالت د مريض يا سفرهګڼې مرګ راټل

وَأَنَّ مَاتَ الْمَرِيضُ أَوْ الْمَسَافِرُ وَهُمَا عَلَى حَالِهِمَا لَمْ يَلْزَمَهُمَا الْقَضَاءُ هَرَكْلَهُ چه مړشو مريض اومسافر او دواړه پخپل حال وو نوپه دوی قضا لازم نه ده.

تفريخ < عدم القضاء علي المريض والمسافر إذا مات في تلك الحالة > مسئله داده. که بيمار د بيماري په حالت کښې مړ شو. اومسافر د سفر په حالت کښې مړ شو. نو ددوی په ذمه به قضاء لازم نه وي. يعنی د بيماري اود سفر په وجه چه د رمضان کومې روژې قضاء شوې دي. دهغې په وجه به عندالله ماخوځ نه وي. اونه به ددې څه فديده واجب وي.

دليله < ځکه چه په دوی د قضاء وجوب هغه وخت کيږي. چه د بيماري اود سفر ختميدلو نه پس دومره زمانه بيا مومي. چه په هغې کښې روژې اونيسي. او دلته کښې صورت دادې. چه دوی ته د قضاء وخت قطعاً ملاؤ نشو. په دې وجه به په دوي باندې قضاء لازم نه وي.

په صحيح او مقيم د قضاء لزوم

وَأَنَّ صَحَّ الْمَرِيضُ وَأَقَامَ الْمَسَافِرُ لَمْ يَلْزَمَهُمَا الْقَضَاءُ او که مريض تندرست اومسافر شو بيا مړشو نولازمه به وي په دوی قضا يَقْدَرُ الصَّحَّةُ وَالْإِقَامَةُ په اندازه د صحت او مقيم کيدو

تفريخ < وجوب القضاء علي الصحيح والمقيم > مسئله داده. که بيمار تندرست شو. او مسافر مقيم شو. بيا دوی مړه شول. نو په دوی به قضاء راټول لازم وي. نو که د تندرست کيدلو نه پس اود مقيم کيدلو نه پس دومره ورځې ژوندې پاتې شول. څومره ورځې روژې چه فوت شوي وي. نود فوت شوو ټولو ورځو قضاء به لازم وي. او که يو څو ورځې ژوندې پاتې شونود صحت په اندازه اود اقامت په اندازه به د روژو قضاء راټول واجب وي. مثلاً د بيماري يا د سفر په وجه شل روژې فوت شوې. بيا د تندرست کيدلو نه پس يا د مقيم کيدلو نه پس لس ورځې ژوندې پاتې شو. اود بل څه سبب په وجه مړ شو. نو په ده به د لسو ورځو روژو قضاء راټول واجب وي.

دليله < ځکه چه د بيمار او مسافر په باره کښې د قرآن پاک ارشاد دې. (فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ) يعنی چه څومره ورځې د بيماري يا د سفر په وجه سره نې د رمضان روژې اونه نيولي. د دغه اومره ورځو قضاء به واجب وي. اود څومره ورځو قضاء، چه واجب ده. دومره ورځې ژوندې پاتې کيدل هم ضروري دي. خو چه هرکله دا کس دچا چه شل روژې د بيماري يا د سفر په وجه سره فوت شوی دي. د صحت اود اقامت نه پس ژوندې صرف لس ورځې پاتې شو. نود لسو ورځو روژو قضاء راټول به هم واجب وي. ځکه چه ددې نه د زياتی قضاء راټول باندې قدرت ثابت نشو.

ددې په تقسم او اقسامو نور څول

وَقَضَاءُ رَمَضَانَ إِنْ شَاءَ قَرْنُهُ وَأَنْ شَاءَ ثَابِتُهُ) اود رمضان قضا روژې که غواړي جدا جدا دې اونيسي او که غواړي نو پرله پسې دې اونيسي.

تفريخ < اقسام الصوم > صاحب د عنايه **مُؤَيَّدٌ** فرماني. چه په کتاب الله کښې د اته قسمه روژو ذکر دې. ① صوم رمضان ② صوم كفارة قتل ③ كفارة ظهار ④ كفارة يمين ⑤ قضاء رمضان ⑥ صوم متعة ⑦ كفارة حلق راس ⑧ صوم جزائي صيد:

مايشروط فيها الاتباع ومالا > په دې کښې رومبنو څلورو کښې تتابع اوبلاتاغه ادا کول شرط دي. اوپه

آخر و خلورو کنبې اختيار دي. چه که غواړی نو په متفرق طور باندې دې ادا کړی. او که غواړی نو په تتابع سره دې بلاناغه ادا کړی. د رمضان په روژه کنبې د تتابع اوتسلسل په وجوب کنبې هيڅ کلام نشته.

الفابطة في التتابع وهدمه - او ددې نه په علاوه کنبې مشاخيويه قاعده ذکر کړې ده. قاعده دا ده. چه په کوم ځانې کنبې عتق رقبه مشروع ده. هلته به روژو کنبې تتابع شرط دي. او کوم ځانې چه عتق رقبه مشروع نه ده. هلته به روژو کنبې تتابع شرط نه دي. نو ددې قاعدې په رنرا کنبې قرآن پاک کنبې چه کوم ځانې د صوم رمضان د قضاء ذکر دي. هلته کنبې د عتق رقبه د مشروعيت بيان نه دي شوې. يعنی داسې نه ده. چه د رمضان د قضاء په ځانې عتق رقبه کافی شی. نو د رمضان په روژو کنبې به متابعت اوتسلسل واجب نه وی. دويم دليل دادې. چه نص. **(فِعْدَةُ قَيْنِ اَيَّامٍ اَخَرُ)** مطلق دي. نو ددې د اطلاق په وجه به نه تتابع شرط وی. او نه به عدم تتابع شرط وی. بلکه اختيار به وی. که په تتابع سره نې ادا کوی. او که بغير د تتابع نه نې ادا کوی.

الافتراض - دلته کنبې يوسوال دا دي چه قضاء د ادا خليفه وی. او د صوم رمضان په ادا کنبې تتابع واجب ده. نو ددې په خليفه يعنی د رمضان دروژو په قضاء کنبې هم تتابع واجب کيدل پکار دی.

الجواب عنه - د رومبې سوال جواب دادې. چه يو ځلې د رسول اکرم ﷺ نه يو کس د رمضان قضاء په متفرق

طور باندې ادا کولو په باره کنبې تېوس او کړو نو. نبی کریم ﷺ او فرمائيل. **ذَٰلِكَ اِلَيْكَ اَرَايْتُ لَوْ كَانَ عَلَى**

اَحَدِكُمْ مِثْنُ قِضَاءِ الذَّهْمِ وَالذَّهْمِ اَلَمْ يَكُنْ قِضَاءً، قال نعم قال **فَاللهُ اَحَقُّ اَنْ يَغْفِرَ لِيَغْفِرَ**، يعنی نبی کریم ﷺ تېوس

او کړو. چه تاته ددې اختيار دي بيانې کریم ﷺ او فرمائيل. ښه دا راته اووايه. که په تاسو کنبې په يو کس

قرضه وی. او دې يو يو درهم او دوه دوه درهمه ادا کوی. نو آیا دابه ادا کول نه وی؟ سوال کونکی

اوونيل. بې شکه ادا به وی. بيا نبی کریم ﷺ او فرمائيل. الله تعالى زيات لائق دي. چه خپل حق معاف

کړي. او بښنه اوکړي. مطلب دادې. چه کله بنده خپله قرضه په متفرق طور سره وصول کولي شی. نو د

الله تعالى قرضه که په متفرق طور باندې ادا کړي شوه. نو ولي به ادا نه وی. اوس تاسو اوگورئ. که

معامله هغه وی. کومه چه تاسو ذکر کړې ده. يعنی د رمضان په قضاء کنبې تتابع شرط کيدل. نو رسول

الله ﷺ به دا جواب نه ورکولو. کوم نې چه سائل ته ورکړي دي.

السوال الثاني - دويم سوال دادې. چه د حضرت ابی بن کعب قرات دي. **(فِعْدَةُ قَيْنِ اَيَّامٍ اَخَرُ)**، متابعات

نوخنگه چه په کفاره د يعين کنبې د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ د قرات، متابعات، اعتبار شوي

دي. دغه شان د رمضان په قضاء کنبې هم د ابی بن کعب د قرات متابعات اعتبار کول پکار دی.

الجواب عنه - د دويم سوال جواب دادې. چه د ابی بن کعب ﷺ قرات دومره مشهور نه دي. څومره چه

د حضرت ابن مسعود ﷺ قرات مشهور دي. نو د ابی بن کعب قرات د خبر واحد په مرتبه کنبې شو. او بيه

خبر واحد سره په کتاب الله باندې زياتوالي نشی کيدلې. په دې وجه د ابی بن کعب قرات، متابعات،

سره په کتاب الله يعنی. **(فِعْدَةُ قَيْنِ اَيَّامٍ اَخَرُ)** باندې زياتوالي نشی کيدلې.

استحباب التتابع في قضاء رمضان - علامه مرغينانی رحمته الله عليه فرمائيلی دی. چه په قضاء د رمضان کنبې تتابع

اگر چه شرط نه ده. خو مستحب ضرور ده. چه په واجب ادا کولو کنبې مسارعت (جلتی) اوشی.

د رمضان قضاء، دویم رمضان پورې روسته کول

وَأِنْ أَخْرَهُ حَتَّى دَخَلَ رَمَضَانَ أَخْرَصَ رَمَضَانَ الثَّانِي أَوْ كَه دومره تاخیر نې او کړو چه بل رمضان داخل شو نو ددې بل رمضان دې اونیسې

تخریج < وجوب القضاء بالتأخير إلى رمضان > ① مسئله داده. چه په کوم کس باند د رمضان قضاء واجب ده. که ده قضاء مؤخر کړه. تردې چه دویم رمضان راغې. نو د دویم رمضان روژې دې اونیسې. دلیل < ځکه چه هغه روژې په خپل وخت کښې دی. او ددې دویم رمضان روژې په ده باندې متعین دی. په دې وجه په دې کښې د نورو روژو گنجائش نشته. اود تیر رمضان روژو قضاء به ددې دویم رمضان نه پس ادا کوی. ځکه چه دا زمانه هم د قضاء ده.

وَلَا فِدْيَةَ عَلَيْهِمْ أَوْ فِدِيَهُ پري نشته دې

تخریج < عد الكفارة بالتأخير > اوددې تاخیر په وجه به په ده باندې فدیة واجب نه وی. دلیل < دلیل دادې. چه الله تعالی د قضاء امر مطلق فرمایلي دي. اود امر مطلق موجب، علی الفور، نه وی. بلکه، علی التراخي، وی. هم دا وجه ده. که یوکس د رمضان تیریدلو نه پس د رمضان د قضاء نه مخکښې نفلی روژې اونیولې. نو په اتفاق سره جائز دی. که د رمضان قضاء، علی الفور، واجب وی. نو د رمضان د قضاء نه بغیر به نفلی روژې جائز نه وی. نو هرکله چه د رمضان قضاء، علی التراخي، واجب دی. نو به ژوند کښې د مرگ نه وړاندې وړاندې کله چه اوغواړی. قضاء دې پوره کړی. پوره ژوند د قضاء وخت دې.

د حاملې او مرضعې په شان د هلاکت په ویره د روژې ماتول

وَالْحَامِلُ وَالْمُرْضِعُ إِذَا خَافَا عَلَى أَنْفُسِهِمَا أَوْ لَدَيْهِمَا أَفْطَرَتًا وَقَصَصًا حَامِلَةٌ أَوْ بِنٌ وَرَكُونَكِي ته چه کله ویره وه پخپل نفس باندې یا پخپلو بچو باندې نو افطاريه کوی اوقضا به راوړی

تخریج < جواز الإفطار للحامل والمرضة إذا خافتا الهلاك علي نفسيه > مسئله داده. چه حامله ښځه یا بڼ وړکونکې ښځې ته که د روژې په وجه د خپلو خانوونو خطر وه. یا د خپلو بچو ویره وی. یعنی حاملې ته د خښې د بچی ویره وی. او بڼ وړکونکې ښځې ته د بڼ ځکونکې بچی ویره وی. نو دا دواړه دې افطار اوکړی. او روسته دې ددې روژو قضاء راوړی.

وَلَا فِدْيَةَ عَلَيْهِمْ أَوْ نَه دوی فدیة شته دې. (۱)

تخریج < عدم وجوب الفدية عليهما > ① په دې دواړو باندې فدیة واجب نه وی.

د ښځ هائي دپاره د افطار حکم

وَالنِّسَاءُ الْفَانِي الَّذِي لَا يَتَّقِي عَلَى الصَّبَا يُفْطِرُ دیر زور سرې چه روژه نشی نیولې نو افطار دې کوی وَفِيْلَمْ يَكُنْ يَوْمَ مَكِينًا كَمَا يُفْطِرُ فِي الْكَقَارَاتِ اوطعام دې وړکوی دهرې ورځې دپاره دیو مسکین ته لکه چه طعام وړکولې شی په کفاراتو کښې

(۱) منہج الشافعي رحمه الله -- امام شافعی رحمه الله فرمائی. که حامله یا مرضعه د خپل بچی ضائع کیدلو په وجه روژه افطار کړی. نو په دوی به د قضاء سره فدیة هم واجب وی.

تذريح: <جواز الإفطار للشيخ الفاني> د شيخ فانی نه مراد هغه ټولها سړې دي. چه په روژو نيولو قدرت نه لري. او فانی په دې وجه ونيلى شوى دى. چه دې فناء ته نيزدې شوې دي. يا داچه دده قوت فناء شوي دي.

وجوب الفدية عليه: <شيخ فانی به روژه نه نيسي. اود هرې روژې په بدله کښې به فديه ورکوي. لکه څنگه چه په كفاراتو کښې فديه ورکولې شي.

دليل جواز الإفطار: <علامه مرغيناني رَوَّاهُ> فرمايلى دى. چه په دې باره کښې اصل دالله تعالى قول (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) دي. مفسرين فرماني. چه ددې معنى (لا يطيقونه) ده. يعنى څوک چه د روژې طاقت نه لري. يعنى شيخ فانی وى. په هغوى فديه واجب ده. لکه چه دالله تعالى قول (يَتَيْنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضَلُوا) يعنى (ان لا تضلوا) الله تعالى ستاسو دپاره بيانوى. چه تاسو بې لارې نشئ. ددې نه په استدلال باندې يو اشكال دي.

الاعتراض: <هغه داچه کله دا آيت نازل شو. نو مالدارو خلقو به روژه نه نيوله. بلکه د روژو فديه به نې ورکوله. او فقيرانو به روژه نيوله. او وجه ددې داوه. چه د اسلام په ابتدا کښې به خلقو ته اختيار وو. چه دوى روژه نيسي. اوکه فديه ورکوي. بيا دا اختيار د الله تعالى د قول (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ) په وجه منسوخ شو. اود منسوخ نه استدلال کول جائز نه دى؟

الجواب: <ددې جواب دادې. که دا آيت د شيخ فانی په حق کښې نازل شوي دي. لکه څنگه چه د اسلامو رانې ده. نو ددې آيت نه په استدلال کښې هيڅ باک نشته. اوکه د روژه او فديه په مينځ کښې د اختيار په سلسه کښې نازل شوي دي. نو مونږ وايو. چه د، قادرعل الصوم، په حق کښې منسوخ شوي دي. خود شيخ فانی په حق کښې په خپل حال باندې باقى دي. لکه څنگه چه دمنسوخ کيدلو نه مخکښې وو.

بطلان حكم الفدية بعد القدره علي الصوم: <علامه مرغيناني رَوَّاهُ> فرمايلى دى. که شيخ فانی روژه اونه نيوله. او فديه نې ادا کړه. بيا دې په روژو باندې قادرشو. نو د فديې حکم به باطل شي. ځکه چه خليفه يعنى د فديه واجبيدلو شرط دائمى عجز دي. خو هرکله چه دا کس په روژه باندې قادرشو. نو دائمى عجز اونه موندې شو. او هرکله چه دائمى عجز اونه موندې شو. نو د فديه وجوب هم ثابت نشو. او هرکله چه فديه واجب نشوه. نو ادا څه شو؟ فديه، کان لم يكن، په مرتبه کښې شوه. اود روژې قضاء به واجب وى.

د فدي دپاره وصيت ګول

وَمَنْ مَاتَ وَخُوكَ مِنْهُ شَوْ وَعَلَيْهِ قَضَاءُ رَمَضَانَ أَوْ بِهِ هَغْه باندې قضا د رمضان وه قَاوَمِي يُونِهغه وصيت اوکړو د هغې أَطْعَمَ عَنْهُ وَلِيَهُ خوراک به ورکوي د هغه د طرفه ولې د هغه لِكَلْ يَوْمِ مَسْكِينًا هر مسکين دپاره نِصْف صَاعِ مِنْ بَر نيمه درى د غنمو أَوْصَاعًا مِنْ تَمْرٍ اويا يوه درى د قجورو أَوْ شَعِيرٍ اويا د اوريشو

تفريح: <تذريح> <وجوب الفدية للصوم علي العاجز> صورت د مسنلې دادې. چه يو داسې کس چه په هغه باندې د رمضان قضاء روژې واجب وې. مرګ ته نيزدې شو او ده خپلو وارانانو ته د فديه ورکولو وصيت اوکړو. نو دده ولې به دده د طرفه د هر روژې په بدله کښې يو محتاج ته د غنمو نيم صاع

ورکړی. یا به د اوریشو یا کجورو یو صاع ورکړی.
دلیل د دلیل دادې. چه هرکله دا کس په آخری عمر کښې د قضاء روژه نیولو نه عاجز شو. نو د شیخ فانی په شان شو. نو لکه څنگه چه په شیخ فانی باندې د هرې روژې فدیة واجب وی. دغه شان به په ده باندې هم د هرې روژې فدیة واجب وی.

وَمَنْ دَخَلَ فِي صَوْرِ التَّطَوُّعِ لَمْ أَفْسِدْهُ قَضَاءً چا چه نفل روژه شروع کړه او بیا نې فاسده کړل قضا به نې راوړی. (۱)

تشریح حکم قضاء ما افسده صورت د مسنلې دادې. چه که نفلی روژه نې شروع کړه. بیا نې دا فاسد کړه. نو به ده باندې ددې قضاء راوړل واجب دی.

دلیل دلیل دادې. چه نفلی روژه کومه چه شروع کړې شی. هغه عبادت او عمل دی. او اعمال د باطلیدلو نه بچکول واجب دی. لکه چه د الله تعالی ارشاد دی ﴿وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ او اعمال د باطلیدلو نه بچکول داسې کیدې شی. چه دا پوره کړې شی. بهر حال د شروع کولو نه پس عمل پوره کول واجب دی. او هرکله چه عمل پوره کول واجب دی. نو د فساد په صورت کښې به ددې قضاء راوړل هم واجب وی.

فساد الصوم من غیر عذر صاحب د هدایه رحمته فرمایلی دی. چه د عذر په وجه نفلی روژه ماتول په اتفاق سره جائز دی. خو بغیر د عذر ماتولو کښې دوه روایتونه دی. یو د جواز، او بل د عدم جواز په عدم جواز باندې دلیل د الله تعالی قول ﴿وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ﴾ دی.

جواز الإفطار لأجل الضیافة علامه مرغینانی رحمته فرمایلی دی. چه ضیافت هم عذر دی. یعنی که څوک د یوکس دعوت او کړی. اود هغه نفلی روژه وی. نو که دې دا نفلی روژه د ضیافت او دعوت په وجه ماتول او غواری. نو ماتولي شی.

دلیل اود قول اول دلیل دا حدیث دی. رأه کان فی ضیافة رجل من الأنصار فأمتمهم رجل من الأکل وقال إن صائم، فقال إنما دعاک أحوک لتکرمه فأفطر وأقض یوماً مکانه (۲) یعنی نبی کریم صلی الله علیه و آله د یو انصاری په دعوت کښې شریک وو. یو صاحب د خوراک نه منع شو. او وې ونیول. چه زما روژه ده. نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه ستا روژ تاته دعوت درکړې دې. تاله دهغه اکرام کول پکار دی. ته افطار اوکړه. اود دې په ځانې د یوې ورځې قضاء راوړه.

روایة الضیافة لیس بعذر په زیر بحث مسئله کښې د امام ابوحنیفه رحمته نه د حسن بن زیاد روایت دې. چه ضیافت عذر نه دی.

دلیل څکه نقل دی. چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلی دی. إذا دعی أحدکم فلیجِبْ فإن کان مغطاً فلیأکل وإن کان صائناً فلیصل یعنی که په تاسو کښې د یوکس دعوت اوشی. نو قبول نې کړی. بیا که دې روژه دار نه وی. نو اوخړی. او که روژه دار وی. نو دعوت کونکی ته دخیر دعا اوکړی. ددې نه معلومیدي. چه ضیافت عذر نه دی. په دې وجه د روژې ماتولو اجازت نه دې ورکړې شوي.

(۱) **ملعب الشافعي** رحمته - امام شافعی او امام احمد رحمته فرمائی. چه په ده باندې مطلقاً قضاء واجب نه ده.

(۲) من حدیث ابی سعید الخدری رضی الله عنه أخرجه أبو داود الطيالسی رحمه الله فی مسنده (ص، ۲۹۳) والدارقطنی فی سننه (۱۷۷/۲/۲).

قَوْلُ بَعْضِ الْمُتَدَيِّ فِي الْإِنْفَازِ وَدَعَمَهُ بَعْضُ مَشَائِخِ الْإِسْلَامِ فَرَمَانِي: چِه کوربه (ملمستیا کونکې) که صرف په حاضری کولو خوشحاله وی. اوبه نه خوراک سره تکلیف محسوس نکړی. نو افطار به نه کوي. او که په نه خوراک سره تکلیف محسوس کړی. نو افطار کول پکار دی. او روسته به ددې قضاء کوي. خو دا خیال ساتل پکار دی. چه د افطار اجازت د زوال نه وړاندې دې. د زوال نه پس افطار نه دی کول پکار. خو که د افطار نه کولو په صورت کښې د موربلاز یا په دې دواړو کښې د یونافرمانی کپړی. نو بیا د زوال نه پس هم افطار کول جائز دی.

د ماشوم بلوغ اود کافر اسلام په رمضان کښې

وَإِذَا بَلَغَ الصَّبِيُّ أَوْ اسْلَمَ الْكَافِرُ فِي رَمَضَانَ هَرَكْلَهُ چِه بچې بالغ او کافر مسلمان شو په رمضان کښې اَمْسَاكٌ بَقِيَّةٌ يَوْمَهُمَا دواړه به د خوراک ځکاک نه ځان بندوی باقی ورځ،

تَصْرِيحُ: الْقَاعِدَةُ فِي الْبَابِ: ددې مسئلې مدار په یوه قاعده باندې دی. قاعده داده. چه د رمضان په ورځو کښې که څوک د ورځ په آخری حصه کښې په داسې صفت احوالت کښې شو. چه که دې د ورځ په اوله حصه کښې په دې حالت باندې وې. نو په ده به روژه نیول فرض وو. نوبه دې کس به د ورځ په باقی حصه کښې امساک یعنی د روژه دارو په شان اوسیدل واجب وی. **فَالِهَلْ** او امساک ځکه واجب دې چه امام محمد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د مبسوط په کتاب الصوم کښې ذکر کړی دی. **فَلَيْسَ بِبَقِيَّةٍ يَوْمَهُ** (او فلیسم) امر دې. اود امر صیغه په وجوب دلالت کوي. اود حائضه په باره کښې نې فرمایلی دی. **وَإِذَا طَهَرْتُ فِي بَعْضِ النَّهَارِ فَلَتَدِمِ الْأَكْلَ وَالشَّرَبَ** او (لتمد) هم د امر صیغه ده. چه په وجوب باندې دلالت کوي.

(وَصَامًا مَّا بَعْدَهُ) اود دغې ورځې نه پس به روژه نیسی (وَكَمَرُ يُقْضِيهَا مَا مَضَى) اوچې کومې روژې ترې تیرې شوې وی د هغې قضا به نه راوړی

تَصْرِيحُ: **عَدَمُ الْقَضَاءِ عَلَى الصَّبِيِّ وَالْكَافِرِ بَعْدَ الْبُلُوغِ وَالْإِسْلَامِ** هم ددې قاعدې لاندې دامسئله ده. چه د رمضان په ورځ کښې یو نابالغ ماشوم بالغ شو. یا کافر مسلمان شو. نو دا دواړه حضرات به باقی ورځ د خوراک ځکاک اوجماع وغیره نه ځان ساتي. چه د روژه دارو سره مشابهت اختیارولو په وجه د رمضان د مقدس وخت حق پوره شی. ځکه دا بده خبره ده. چه ټوله دنیا خو په روژې سره وی. او دې خوراک ځکاک کوي. په دې وجه دوی له هم د مفطراتو نه بنديدل پکار دی. خوددې باوجود که نابالغ د بالغ کیدلو نه پس او کافر د مسلمانیدلو نه پس د رمضان په ورځ څه خوراک ځکاک او کړو. نو په دوی به ددې ورځې قضاء واجب نه وی.

فَالِهَلْ ځکه چه په دوی باندې ددې ورځې روژه د سره واجب شوې نه ده. بلکه ددې ورځې باقی امساک یعنی د خوراک ځکاک نه بنديدل واجب دی. او قضاء د روژې واجبیږي. د امساک نه واجبیږي. په دې وجه به په دوی باندې ددې ورځې قضاء واجب نه وی. خو ددې ورځې نه پس چه د رمضان کومې ورځې دی. ددې روژې په په دوی باندې فرض وی. ځکه چه اوس په دوی کښې د روژو نیولو، لیاقت او اهلیت هم شته. چه عاقل، بالغ او مسلمان دی. او د شرعی عذرونو نه پاک دی. اود صوم د فرضیت سبب یعنی رمضان هم موجود دې. نو هرکله چه اهلیت هم موجود دې. اوسبب هم متحقق دې. نو د روژو په فرضیت

کنبې څه اشکال دي. البته د تېرو شوو ورځو اود بالغ کيدلو د ورځې اود اسلام قبولولو د ورځې قضا، به واجب نه وي. ځکه چه په دغه ورځ دا دواړه حضرات د سره د شريعت مخاطب نه وو.

د بې هوشۍ د ورځ د روژې عدم قضا

مَنْ أَعْيَى عَلَيْهِ فِي رَمَضَانَ لَمْ يَقْضِ الْيَوْمَ الَّذِي حَدَّثَ فِيهِ الْأَعْمَاءُ خَوْفَ أَنْ يَبْهَوْشَهُ شَوْ بِه رَمَضَانَ كَنْبِي نو قضا به نې راوړي. ددغه ورځې دروژې چه پکنبې بې هوشۍ راغلې وي. وَقَضَى مَا بَعْدَهُ اَو د دې نه پس چي کومې روژې دې د هغې قضا به راوړي

توضیح > عدم وجوب قضا، يوم الذي اغمي فيه > مسئله داده، که د رمضان په مياشت کنبې د صباراختلو نه پس په يوکس باندې بې هوشۍ راغله. اود څو ورځو پورې بې هوشه پروت وونود کومې ورځې نه چه بې هوشۍ شروع شوې ده. ددې ورځې قضا، خوبه نه راوړي. البته ددې نه د روستو ورځو قضا، راوړل به واجب وي. ددې ورځې قضا، خو په دې وجه واجب نه ده. چه ددې ورځې روژه موجود شوه. **دليله** > په دې طريقه چه داکس د روژې نيت سره د مفطرات صوم نه منع شو. اود نيت تحقق په دې طريقه اوشو. چه دا کس مسلمان دې. اود رمضان په شپو کنبې د مسلمان ښکاره حال دادې. چه دده هيڅ يوه شپه بغير د نيت نه نه تيريږي. نوهرکله چه د ښکاره حال د تقاضي مطابق په نيت سره د مفطرات نه بنديدل موجود شونو. روژه موجود شوه. او هرکله چه ددې ورځې روژه موجود شوه. نو ددې د قضا، راوړلو هيڅ ضرورت نشته. او ددې نه د روستو ورځو چونکه نيت نه دې موجود شوې. په دې وجه به په دې ورځو کنبې <بغير د نيت> د مفطرات نه بنديدل روژه نشي شمارلې. اونيت په دې وجه نه دې موجود شوې. چه اغماء يعني بې هوشۍ راتلل، د نيت مانع دي.

په بعضې رمضان کنبې د ليختېب حکم

وَإِذَا أَفَاقَ الْمَجْنُونُ فِي بَعْضِ رَمَضَانَ قَضَى مَا قَضَى مِنْهُ (۱) که لیونې درمضان په بعضې وخت کنبې ښه شو نو دتېرو ورځو قضا به راوړي وصامابقى او چي کومې باقى پاتې وي د هغې روژه دې اونيسي (۲)

توضیح > وجوب القضاء بعد الإفاقة من المجنون > صورت د مسنلي دادې. که مجنون ته د رمضان په څه حصه کنبې افاقه اوشوه. نود تېرو شوو ورځو دې قضا، اوکړي او راروانې روژې دې اونيسي **دليله** > دليل دادې. چه کوم کس د رمضان په بعضو ورځو کنبې مجنون پاتې شو. او بيا افاقه اوشوه. نو دده په حق کنبې د روژې د وجوب سبب موجود شو. او سبب شهود شهر دي. ځکه چه د الله تعالى ارشاد دي. (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) (۳) اوداخبره فيصله شوې ده. چه په آيت کنبې د شهر نه مراد بعض شهر دي. ځکه که پوره شهر سبب اوگرخولې شي. نو روژه به په شوال کنبې نيول پکار وي. ځکه چه د مسبب وجود دسبب نه پس وي. نو اوس به تقديرى عبارت داسې وي. (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) په دې آيت کنبې د (فَلْيَصُمْهُ) (۴) د مفعول ضمير، مرجع لفظ د (الشَّهْر) دي. کوم چه په

(۱) القول الرابع هو هذا قول الجمهور بَيِّنَاتٌ كَذَا فِي الْكَفَايَةِ (۲۸۵/۲) وَالنَّائِبَةِ (۲۸۵/۲) نَقْلًا عَنْ الْقَوْلِ الرَّاجِحِ (۲۰۱/۱)

(۲) اخْتِلَافُ أَقْوَامٍ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ - حضرت امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرماني چه په ده به د تېرو ورځو قضا، واجب نه وي. هم دا د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ قول دي.

عبارت کنبې ذکر دي. بعض شهر نه دي. کوم چه مقدار منلې شوې دي. اوس به مطلب دا شی. چه دکوم کس جنون، د رمضان پوره میاشت راگیره نکره. نوده بعض میاشت بیا موندله. نو ده له به د پوره میاشت روژې نیول پکار وی. خو چونکه د جنون په وجه نهې د بعض ورځو روژې اونه نیولې. په دې وجه به ددې قضاء راوړی. او باقی به ادا کوی.

تعریف الجنون الأصلي والعارضي - جنون اصلی دادې. چه یوکس د بالغ کیدلو نه مخکېنې مجنون و. بیا بالغ هم د جنون په حالت کنبې شو. او جنون عارضی دادې. چه بالغ خود عاقل په حالت کنبې شو. خو روسته مجنون شو.

عدم الفرق بين الجنون الأصلي والعارضي - علامه مرغینانی رحمته الله فرمایلی دی چه د جنون اصلی او جنون عارضی په مینځ کنبې هیڅ فرق نشته. یعنی په تیرشوی حکم کنبې دواړه برابر دی بعض حضرات فرمائی. چه دا عدم فرق د ظاهر الرویه مطابق دي. او امام محمد رحمته الله د دواړو په مینځ کنبې فرق کړې دي. دوی فرمایلی دی. چه د جنون اصلی په صورت کنبې که د رمضان په څه حصه کنبې افاقه اوشود. نو په ده به د تیروشو ورځو قضاء واجب نه وی. لکه ماشوم که د رمضان په مینځ کنبې بالغ شونو په ده به د تیروشو ورځو قضاء واجب نه وی. او د جنون عارضی په صورت کنبې به د تیروشو ورځو قضاء واجب وی. د حضرت امام محمد رحمته الله بیان شوې فرق د بعض متاخرینو خوښ مذهب دي. (۱)

په حائضه او نفاسه د روژې قضا.

وَإِذَا حَاضَتْ الْمَرْأَةُ أَفْطَرَتْ وَكَفَّتْ إِذَا طَهَرَتْ اوهر کله چه ښځې ته حیض یا نفاس راغلو نوافطار دي او کړی نو قضا به راوړی کله چې پاکه شی

توضیح - وجوب القضاء على العائض وان شاء الله - مسئله: د رمضان په میاشت کنبې که یوې ښځې ته د حیض وینه شروع شود. یا د ماشوم ولادت پیدانش اوشو نوددې حکم دادې چه د حیض اونفاس په حالت کنبې به روژه نه نیسی. او ددې روژو به د رمضان نه پس قضاء راوړی. په خلاف د مانځه. یعنی د حیض اود نفاس په وجه د روژو قضاء نه ساقطیږی. البته د مونځ قضاء ساقطیږی.

وجه الفرق بين الصلاة والصوم - وجه د فرق داده. چه د مونځونو کثرت، او هره میاشت په حیض کنبې د مبتلا کیدلو په وجه د مونځونو قضاء ساقط کړې شوې ده. او روژه چونکه په کال کنبې یوځل راځی. نود روژو په قضاء راوړلو کنبې هیڅ حرج نه پېښیږی. په دې وجه د روژو قضاء باقی اوساتلې شوه. د حیض او نفاس په وجه دا ساقط نکرې شوه.

په رمضان کنبې د حیض نه پاکېدل

وَإِذَا قَدِمَ الْمَسَافِرُ أَوْ طَهَرَتِ الْحَائِضُ فِي بَعْضِ النَّهَارِ كَلَهُ چه واپس راشی مسافر یا پاکه شی حائضه دورځي په څه حصه کنبې **أَمْسَكَ عَنْ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ بَقِيَّةَ يَوْمِهِمَا** نود خوراک ځکاک نه دي امساک دي کوی باقی ورځ دواړه. (۲)

۱ - القول الرابع هو هذا ظاهر الرواية يعني لا فرق بين الأصلي والعارضي كذا في العنابة (۲۸۷/۲) ورد المختار (۱۳۴۲) نفلًا عن

القول الرابع (۲۰۲/۱) -

۲ - **مطلب الثاني** - حضرت امام شافعی رحمته الله فرمائی. چه په دوی د باقی ورځ امساک واجب نه دي. دا اختلاف د هر هغه کس په باره کنبې دي. چه د ورځ په څه حصه کنبې د روژې کامل اهل شی. مثلاً کافر مسلمان شی. یا ماشوم

تخریج < تخریج > وجوب الإمساك على المسافر والعائض إذا أقيم أو طهرت > صورت د مسنلي دا دې. كه يومسافر د رمضان په ورځ خپل وطن ته واپس راغې. يا حائضه پاكه شوه. نو زمونږ په نيز په دې دواړو باندې د ورځ په باقى حصه كېنې د مفطرات نه امساك واجب دې. يعنى د دوى دواړو دمخكېنې نه روژه نه وه. خوددې باوجود به دمانامه پورې دروزه دارو پشان وخت تيروى.

هليله < دليل دادې. چه د روژه دارو مشابھت اختيارول د روژې خليفه دى. ځكه چه د روژه دارو سره مشابھت د ورځ په بعض حصه كېنې موجود شوې دې. او روژه د ټولې ورځې وى. اود بعض شى خليفه نه وى. نو ثابت شوه. چه په بعض حصه كېنې د مفطرات نه بنديدل، د روژې خليفه كيدلو په وجه نه دى. بلكه د وخت يعنى د رمضان حق ادا كولو دپاره واجب شوې دې. ځكه چه د رمضان ورځ يو معظم وخت دې.

غلط فهمي سره د صبا نه پس يا د غروب نه وړاندې خوراك كول

وَمَنْ لَسَحَ وَهُوَ يَطْلُ أَنْ الْقَجَرُ لَمْ يَطْلَمْ جَا چې پېشنمې نې او كړو پدې خيال چه صبا نه شوې نه دې حال دادې چه هغه شوې وى، أَوْ أَفْطَرَ وَهُوَ يَرَى أَنَّ الشَّمْسَ قَدْ غَرَبَتْ يَا نې روژه ماته كړه پدې خيال چه نمر پريوتلې دې ثُمَّ تَبَيَّنَ أَنَّ الْقَجَرَ كَانَ قَدْ طَلَمَ بَيَا بڼكاره شوه چې صبا رابستلې وو أَوْ أَنَّ الشَّمْسَ لَمْ تَقْرُبْ اويقيناً نمر نه وو د ووب شوې

تخریج < وجوب القضاء بالاكل بعد الصبح وقبل الغروب > مسئله داده. چه د رمضان په شپه كېنې يوكس په دې خيال سره پېشنمې او كړو. چه اوس لاصبا صادق نه دې راختلې. روسته تحقيق اوشو. چه صبا صادق راختلې وو. يا يوكس په دې خيال افطار او كړو. چه نمر پريوتلې دې. بيا معلومه شوه. چه اوس لاتمر نه دې پريوتلې. نوددې ورځې روژې قضاء واجب ده. خودا كس به په دې خپل فعل باندې گناهگار نه وى. اونه به په ده باندې كفاره واجب وى.

قَضَى ذَلِكَ الْيَوْمَ نو د دغه ورځې قضا به راوړي

تخریج < دليل وجوب القضاء > او قضا په دې وجه واجب ده. چه روژه يو داسې شرعى حق دې. چه مضمون بالمثل دې. يعنى ادا په فوت كيدلو سره نه ساقطېږي. بلكه شرعا ددې ضمان بالمثل واجب وى. يعنى د روژې په بدله كېنې به روژه واجب وى. لكه څنگه چه د بيمار اومسافر په حق كېنې دا ضمان واجب دې.

وَلَا كُفَّارَةَ عَلَيْهِ اوبده كفاره نشته دې.

تخریج < دليل عدم وجوب الكفارة > ① او كفاره به په دې وجه واجب نه وى. چه دا ناقص جرم دې. ځكه چه دده د صبا صادق نه روسته پېشنمې كول، يا د نمر پريوتلو نه مخكېنې افطار كول، بالاخراده نه دى. بلكه د شپې په خيال سره پېشنمې او كړو. اود نمر پريوتلو په خيال سره نې افطار او كړو. بهر حال جرم قاصر دې. او د قاصر جرم په وجه كفاره نه واجبيږي. د كفاره د وجوب دپاره كامل جرم كيدل ضرورى دى.

بالغ شى. يا مجنون ته افافه اوشى. نو زمونږ په نيز په دوى د ورځ په باقى حصه كېنې امساك واجب دې. خود امام شافعى **بطله** په نيز واجب نه دې.

① ددی تائید د فاروق اعظم ؓ د قول نه هم کیږي. نقل دی. چه یو ځل د رمضان په میاشت کښې د نمر پریوتلو په وخت حضرت عمر ؓ او بعض صحابه د مسجد کوفه په صحن کښې ناست وو. چه د پیو پوه پیاله راوړلې شوه. حضرت عمر ؓ پخپله هم اوڅکل، او صحابو هم اوڅکل. او مؤذن ته نې اووئیل. څه اذان اووايه. نو کله چه دې د اذان د پاره بره اوختلو. نو وې کتل. چه اوس نمر موجود دي. نو ده په چغه اووئیل. «والسب یا امیر المؤمنین» یا امیر المؤمنین نمر اوس هم موجود دې لاته دې پریوتې. حضرت عمر ؓ او فرمائییل. «بعثناک دایما ولم یبعثک راعیا ما تاجلفنا لکم قدام یوم علینا یسیر» یعنی مونې ته داعی اولیکلې. راعی مو نه وې لیگلې. مونې رالله دې نکړی. گناه اراده نه ده کړې. مونې ته د یوې روزې قضاء راوړل آسان دی. ( ) د دې واقعي نه معلومیږي. چه په داسې اجتهادی غلطۍ سره که روژه فاسد شی. نو صرف قضاء به واجب وی. نه به گناهگار وی. اونه به کفار ه واجب وی.

د اختر په میاشت کښې د یوعادل د شهادت حیثیت

وَمَنْ رَأَى هِلَالَ الْفِطْرِ وَحَدَّ لَمْ يُفْطِرْ بِهَا چه د وړوکي اختر میاشت یواځې اولیده نو افطار به نه کوی

تفصیل: «عدم الفطر برؤية الواحد لاله سوال» مسئله داده. که یوکس یواځې د اختر میاشت اولیده. که مطلع صفا وی او که صفا نه وی. نو دا کس په احتیاطاً افطار نه کوی. حکم الافطر: او که افطار نې اوکړو. نویه ده به قضاء واجب وی. او په روژه ماتولوسره به قضاء واجب نه وی. اود رمضان د میاشتې په صورت کښې احتیاط په روژه واجب کیدلو کښې دې. په دې وجه د رمضان میاشت د خانله د یوکس د کتلو په گواهي: باندې روژه واجب کړې شوې ده.

د ورځ په ورځ د گواهانو د شمار تفصیل

وَأَذْكَانَ بِالسَّمَاءِ عِلَّةً اوکله چه په آسمان کښې څه علت وو لَمْ يُفْطِرْ لِإِسْمَافِي هِلَالَ الْفِطْرِ نه به قبولی امام په میاشت داخر کښې إِلَّا شَهَادَةً رَجُلَيْنِ أَوْ رَجُلٍ وَامْرَأَتَيْنِ مگر شهادت د دوو کسانو یا دیوسری او ددوو ښځو

تفصیل: «شروط ثبوت الرؤية في الفطر» مسئله داده. چه ۲۹ رمضان که په آسمان ورځ یا گرد و غبار وغیره وی. نو د وړوکي اختر د سپوږمۍ په ثبوت کښې ① د دوه سړو یا د یوسری اود دوه ښځو گواهي ضروری ده. د یوکس گواهي به کافی نه وی. ② اود گواهانو آزاد کیدل، او، محدودی القذف، نه کیدل هم ضروری دی. «محدودی القذف» که توبه کړی وی. نوییا هم د وړوکي اختر په میاشت کتلو کښې به دده شهادت معتبر نه وی. ③ دغه شان ددې گواهي په لفظ د شهادت سره کیدل ضروری دی.

فلهله: دلیل دادې چه د وړوکي اختر سپوږمۍ سره د بندگانو نفع متعلق ده. اوهغه د فطر نفع ده. یعنی به رمضان کښې چه د خوراک ځواک کومې پابندیانې وې. د اختر میاشت سره هغه ټولې ختمې شوې. او ښکاره ده. چه په دې کښې د بندگانو نفع ده. اوهرکله چه په دې کښې د بندگانو نفع ده. نو دا خالص دیني امر پاتې نشو. بلکه دا دحق العباد مشابه شو. اود حقوق العباد ثابتولو دپاره شهادت کامله ضروری وی. یعنی دوه سړی یا یوسری اودوه ښځې به گواهي ورکوی. په دې شرط چه دوی آزاد

① من حديث أنس بن مالك ؓ أخرجه البخاري في ۱ الصوم باب ۲۰ رقم ۹۷۷ ومسلم في الصيام رقم ۴۵ والترمذي في الصوم باب ۱۷ رقم ۷۰۸ والنسائي في الصيام باب ۱۸ وابن ماجه في الصيام باب ۲۲ وأحمد في المسند (۳۲/۲)۔

وی. مسلمان وی. عادل وی. محدودی القذف، نه وی. او په لفظ د شهادت سره نې گواهی ورکړې وی. نو هر کله چه د وړوکی اختر د میاشت معامله هم د حق العباد مشابه ده. نو ددې د ثابتولو دپاره هم شهادت کامله ضروری دې. د یوسړی گواهی به کافی نه وی.

د اختر د نبوت دپاره د جم غفیر شریعت

وَأَنْ لَّمْ يَكُنْ بِالسَّمَاءِ عِلَّةٌ لَّمْ يَقبَلْ أَوْ كَهَ اسْمَانِ كُنْبِي خَه نه وو نونه به شی قبلولولې. إِلَّا كَهَادَةً بَجَاعَةِ يَقْمُ الْعِلْمُ بِغَيْرِهِمْ مکر دداسې ټولگی شهادت د کومو خبرو چه یقینی شی

توضیح: عبارت واضح دې. او وړاندې ددې تفصیل هم تیر شوې دې. هلته نې او گوری. د روژې د وخت ابتداء او انتهاء

د اعتکاف بیان

بَابُ الرِّعَاكَافِ

(دا) باب د اعتکاف په بیان کښې دې.

توضیح: «الرَّبِطُ بِمَا قَبْلَهُ» روژه نې په اعتکاف باندې په دې وجه مقدم کړې ده. چه روژه د اعتکاف دپاره شرط دې. او شرط د شی، په شی باندې مقدم وی. ځکه نې روژه په اعتکاف باندې مقدم کړه. معنی الاعتکاف: اعتکاف د، باب افتعال، مصدر دې. د، عکف، نه ماخوډ دې. او، عکف، متعدی دې. او، عکوف، لازم دې. د شریعت په اصطلاح کښې اعتکاف په نیت سره جمات کښې ایساریدلو ته وائی.

د اعتکاف حکم

الرِّعَاكَافُ مُسْتَحَبٌّ (اعتکاف مستحب دې.

حل اللغة: ① مواظبت: همیشه والې]

توضیح: «نِيَّةُ الرِّعَاكَافِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَّلِ مِنْ رَمَضَانَ» صاحب د قدوری رحمته الله علیه فرمائی. چه د رمضان د آخری عشرې اعتکاف مستحب دې. خصوصاً د هدایه رحمته الله علیه فرمائیلی دی چې صحیح خبره داده. چه د رمضان د آخری عشرې اعتکاف سنت مۆکده دې.

دلیل: دلیل دا دې. چه نبی کریم صلی الله علیه و آله په دې باندې مواظبت کړې دې. لکه ارشاد دې. جاءت عائشة رضی الله عنها رسول الله صلی الله علیه و آله کان یعتکف فی العشر الاوّل من رمضان حین قدم المدينه الى ان توفاه الله تعالى حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی. چه کله نبی کریم صلی الله علیه و آله مدینې ته تشریف راوړلو. نو د وفاته پورې نې د رمضان په آخری عشره کښې اعتکاف کولو.

اود نبی کریم صلی الله علیه و آله په یوڅیز باندې مداومت کول، ددې د مسنون کیدلو دلیل دې. په دې وجه د رمضان په آخری عشره کښې اعتکاف سنت مۆکده دې.

السؤال: خو دلته کښې دا اعتراض کیدلې شی. چه د رسول الله صلی الله علیه و آله مواظبت کول، د وجوب علامت دې. نو د رمضان د آخری عشرې اعتکاف واجبیډل پکار دی.

الجواب: ددې جواب دادې. چه رسول الله صلی الله علیه و آله به کوم څیز واجب گرځول غوښتل، نو په هغې به نې مواظبت کولو. اود مواظبت نه پس به نې د هغې د کولو حکم فرمائیلو. او په پریخودونکی به نې نکیر فرمائیلو. حالانکه نبی کریم صلی الله علیه و آله خو نه ددې حکم فرمائیلې دې. اونه نې ددې په پریخودلو باندې نکیر فرمائیلې.

دې نوکه د رمضان د آخری عشرې اعتکاف واجب وي نو نېی کریم ﷺ به خلقو ته ددې حکم فرمایلي وي. او په پریخودونکی به نې نکیر فرمایلي وي. نو ثابت شوه چه دا واجب نه دي.
دلیل عدم وجوب الاعتکاف د اعتکاف د عدم وجوب دلیل دا هم دي. چه یو خلې نېی کریم ﷺ د اعتکاف کولو دپاره په مسجد کنبې ځیمې لگولویعی د پرده اچولو حکم اوکړلو بیا جومات ته داخل شو. نو دوه ځیمې نې نورې هم اولیدلې. ددې باره کنبې نې تپوس اوکړو. نو معلومه شوه. چه یوه ځیمه د عائشه رضی الله عنها ده. او یوه د حفصه رضی الله عنها ده. چه دا نې اولیدلې. نو نېی کریم ﷺ په غصه شو. نو د خپلې ځیمې لرې کولو حکم نې اوکړو. او دې کال نې اعتکاف پریخودلو. ددې نه هم معلومیږي. چه اعتکاف واجب نه دي. ځکه چه د وجوب دلیل بغیر د پریخودلو مواظبت کول دي.

د اعتکاف تعریف، رکن او شرط

وَقَوْلُ اللَّيْثُ فِي الْمُسْجِدِ مَعَ الصُّوْمِ اَوَدْعُهُ پاتې کیدل دی په مسجد کنبې سره دروژې وَزِيَّةُ الْاِعْتِكَافِ او د نیت داعتکاف نه.

توضیح <الاعتکاف لغة وشراً> په لغت کنبې اعتکاف مطلق ایساریدلو ته وائی. که هرځانې کنبې وي. او چه د کرم مقصد دپاره وي. الله تعالی فرمایلي دي. (مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنتُم لَهَا عَاقِفُونَ) یعنی څه دی دا تماثیل (بوتان) چه دي سره خواکنبې تاسو پراته نې. اود شریعت په اصطلاح کنبې اعتکاف نوم دي. د اعتکاف په نیت، دروژې سره په جات کنبې قیام کول، گويا د اعتکاف دپاره څلور څیزونه ضروری دي ① ایساریدل ② جومات ③ د اعتکاف نیت ④ روژه.
وکنه <علامه مرغینانی رحمه الله> فرمایلي دي. چه ایساریدل خود اعتکاف رکن دي. ځکه چه د اعتکاف لفظ په لغت کنبې د ایساریدلو په معنی باندې دلالت کوي په دې وجه د ایساریدلو موجودیدل ضروری دي.

په حالت د اعتکاف کنبې د وطی هرمه

يُحْرَمُ عَلَى الْمُعْتَكِفِ الْوُطْئُ) اوبه معتکف وطی کول حرام دي.

توضیح <حرمة الجماع علي المعتكف> مسئله: معتکف که د انسانی حاجت دپاره د جومات نه بهر اووتلو. اود انسانی حاجت پوره کولونه پس نې د ښځې سره جماع هم اوکړه نو دده دا فعل حرام دي یعنی د اعتکاف په حالت کنبې جماع کول حرام دي.
دلیل ځکه چه د رسول الله ﷺ په زمانه کنبې دخلقو عادت دا وو. چه دوی به د اعتکاف په حالت کنبې د جات نه وتل اود خپلو ښځو سره به نې جماع کوله بیا به نې غسل اوکړو. او خپل معتکف ته به راتلل. نو الله تعالی دا قول (وَلَا تَبَايُهُنَّ وَأَنْتُمْ عَلَيْهِنَّ فِي الْمَسْجِدِ) نازل شو په دې کنبې د اعتکاف په حالت کنبې دجماع کولو نه منع کړې شوې ده.

وَاللَّسُّ وَالْقَبْلَةُ او اوگوټي اوړل او ښکلول دي

توضیح <حرمة القبلة واللس> اود معتکف دپاره ښځې سره لاس لگول، او ښکلول هم حرام دي.
دلیل ځکه چه دا دواړه خبرې د جماع دواعی (مقدمات یا اسباب) دي. او جماع چونکه د اعتکاف د ممنوعانو څنې ده. په دې وجه به ددې دواعی هم د اعتکاف په ممنوعانو کنبې شامل وي. اوکوم څیز

چه ممنوع وی. هغه حرام وی. په دې وجه به دا دواړه خبرې په معتکف باندې حرامې وی. لکه څنگه چه د احرام په حالت کېنې مباشرت حرام دې. دغه شان د مباشرت دواعی هم حرام دی.

جواز القلة في الصوم په خلاف د روژې چه د روژې په حالت کېنې مباشرت حرام او مفسد د صوم دې. خو لاس لگول، او ښکلول د صوم مفسد نه دی. ځکه چه جماع د روژې د ممنوعاتو څښ نه ده. بلکه د جماع نه ځان ساتل د روژې رکن دې. او رکن د شئ غیر طرف ته نه متعدی کېږي. په دې وجه به جماع په روژه کېنې، د روژې دواعی طرف ته نه متعدی کېږي. یعنی داسې به نه وی. چه څنگه د جماع نه ځان ساتل د روژې رکن دې. دغه شان د لاس لگول، او ښکلول نه بندیدل به هم د روژې رکن وی. او هرکله چه ددې دواړو څیزونو نه ځان ساتل، د روژې رکن نه دې. نو ددې جرم په کولوبه روژه هم نه فاسدېږي.

وان انزل او که انزال نې اوشو بقبلة اولمس په ښکلولو سره یا په لاس اوړلو سره فساد اعتکافه نو د ده اعتکاف فاسد شو وعليه القضاء او په ده باندې قضاء لازمه ده

توضیح < فساد الاعتكاف بالانزال > که معتکف ښځې سره لاس اولگولو. یا نې ښکل کړه. او انزال اوشو. نو په دې صورتونو کېنې به هم اعتکاف باطل وی. ځکه چه په دې طریقه شهوت پوره کول د جماع په معنی کېنې دی. هم دغه وجه ده. چه په دې سره روژه فاسدېږي. او جماع کول اعتکاف فاسدوی. نو کوم څیز چه ددې په معنی کېنې وی. هغه به هم اعتکاف فاسدوی.

عدم فساد الاعتكاف بمقدمات الجماع من غير انزال < او که په ذکر شوی صورتونو کېنې انزال اونشو. نو اعتکاف به فاسد نه وی. اگر چه د اعتکاف په حالت کېنې دا فعل حرام دې. ځکه چه بغیر د انزال نه دا فعل د جماع په معنی کېنې نه دې. حالانکه د اعتکاف مفسد جماع ده. او بغیر د انزال نه په ، مادون الفرج، کېنې مباشرت د جماع په معنی کېنې نه دې. په دې وجه دې سره روژه نه فاسدېږي.

د جماعت نه د معتکف دپاره د وتلو د اجازت عذرونه

وَلَا يُخْرِجُ الْمُعْتَكِفُ مِنَ الْمَسْجِدِ إِلَّا لِحَاجَةِ الْإِنْسَانِ أَوِ الْجَمْعَةِ أَوْ مَعْتَكِفٍ بِهِ نَهْ أَوْ حِيٍّ دِمَسْجِدٍ نَهْ مَكْرُ د حاجت انسانی دپاره اویا دجمعی دمانځه دپاره.

هل اللغة ① معتكف: اسم ظرف، باب افعال، ذ اعتكاف خائ

توضیح < جواز الخروج من المسجد للضرورة > صورت د مسنلې دادې. چه د معتکف دپاره د اعتکاف د جماعت نه وتل جائز نه دی. سوې د دوه ضرورتو نه، چه ① یو طبیعی ضرورت دې. لکه د تش او ډک اودس ماتی ضرورت، ② دویم دینی ضرورت لکه د جمعی اود جنابت د غسل ضرورت.

والله بهر حال د طبیعی او انسانی ضرورت دپاره د وتلو په جواز باندې دلیل ① د عائشه رضی الله عنها حدیث دې. یعنی ركان النبي ﷺ لا يخرج من معتكفه إلا لحاجة الإنسان (١) یعنی رسول الله ﷺ به د خپل معتکف نه

(١) غرہ الزیلعی رحمۃ اللہ علیہ هذا اللفظ ثم قال واخرج الأئمة السنة (أى البخارى في الاعتكاف باب ٣ ومسلم في الحيض رقم ٦ وأبو داود في الصوم باب ٧٩ رقم ٢٤٦٧ والترمذی في الصوم باب ٧٩ رقم ٨٠٥ والنسائي في السنن الكبرى (٢/٢٦٦) وابن ماجه في الصوم رقم ١٧٧٨ ومالك في الاعتكاف رقم ١ وأحمد في المسند (١٨١/٦) والبيهقي في السنن الكبرى (٥١٨/٤) رقم (٤٥٧٠) عن عائشة رضي الله عنها قال كان رسول الله ﷺ إذا اعتكف يذني إلى رأسه لارجله وكان لا يدخل البيت إلا لحاجة الإنسان (نصب الرأية ٥١٨/٢).

بهرتشریف نه اولو. سوې د انساني او طبعی ضرورت پوره کولو دپاره یعنی د وړوکی او غټ اودس ماتی دپاره.

⑦ دویم دلیل دادې. چه د انساني ضروریاتو واقع کیدل د مخکښې نه معلوم دی. اودا هم معلومه ده. چه ددې د پوره کولو دپاره وتل ضروری دی. ددې نه بغیر خلاصی نشته. نو ددې ضرورتونو دپاره به وتل پخپله مستثنی وی. ځکه چه دغیر اختیاری امورو انسان مکلف نه وی. خو دومره خبره ضرور ده. چه د انساني ضرورت پوره کیدلو نه پس، د طهارت نه د فارغیدلو نه فوراً پس خپل معتکف ته لاړشی. د طهارت نه د فارغیدلو نه پس دې په خپل کورکښې نه ایسارپرې. ځکه چه د انساني حاجتونو دپاره وتل ضرور ثابت دی. او کوم څیز چه ضرور ثابت وی. نو هغه د ضرورت په اندازه ثابت وی. په دې وجه د ضرورت په اندازه د اعتکاف د جمات نه د بهر پاتې کیدلو اجازت دې. ددې نه زیات اجازت نشته.

الخروج لصلاة الجمعة او پاتی شو د جمعی د مانځه دپاره وتل. نو دا زموني مذهب دې. (۱)
دلیل < دلیل دادې. چه په دلیل سره داخبره ثابته شوې ده. چه اعتکاف په هرجمات کښې مشروع دې. لکه چه د الله تعالی ارشاد دې. **﴿وَلَا تَبَاسُوهُنَّ وَانْتُمْ عَکُفُونَ فِي الْمَسْجِدِ﴾** نو هرکله چه په هر جمات کښې اعتکاف مشروع دې. نو د جمعی دپاره وتل به دده د نذر اعتکاف دپاره داسې مستثنی وی. لکه څنگه چه د انساني ضرورت دپاره وتل مستثنی دی. ځکه چه د اعتکاف د وجوب د جمعی د مانځه د وجوب نه پریخودل قطعاً جائز نه دی. ځکه چه د نذر په وجه د اعتکاف وجوب د جمعی د مانځه د وجوب نه کمتر دې. اود جمعی د مانځه د وجوب نه کمتر ځکه دې. چه د جمعی مونځ د الله تعالی په واجبولوسره واجب شوي دې. او اعتکاف د بنده په واجبولوسره واجیبری. په دې طریقه چه ده د اعتکاف نذر کړې دې. اود بنده دپاره د الله تعالی واجب کړې وظیفه ساقطولو اجازت نشته. نو ثابته شوه. چه د اعتکاف په وجه د جمعی مونځ نشی پریخودلې. اوهرکله چه د جمعی مونځ نشی پریخودلې. نو د جمعی د مانځه دپاره به د وتلو هم اجازت وی.

وقت الخروج لصلاة الجمعة اوس پاتی شوه داخبره چه د جمعی د مانځه دپاره کوم وخت وتلو اجازت دې. نو ددې حکم دادې. چه د اعتکاف ځاني که جامع جومات سره نیزدې وی. نو د زوال نه پس دې اوځی. ځکه چه د جمعه اداکولو خطاب د زوال نه پس متوجه کیږی. اوهرکله چه دا خطاب متوجه شی. نو هله به ضرورت لاحق کیږی. او هرکله چه ضرورت لاحق شی. نو هله به د جمعی د مانځه دپاره وتل هم جائزوی. نو چونکه د جمعه اداکولو ضرورت د زوال نه پس متحقق شوي دې. ځکه به د زوال نه پس اوځی.

د معتکف دپاره د بیع اونوا. حکم

﴿وَلَا تَأْسَ بِبِائِ يَبِيعَ وَبِشَاَعٍ فِي الْمَسْجِدِ﴾ اوځه باک نشته دې په اخستلو خرڅولو کښې په مسجدکښې دننه وړ غټران مَحْضَرُ الْيَلَعَةِ (بغیر د راوړ د سامان نه مسجد ته دننه.

هل اللغة ① **سلفه**: د تجارت سامان]

(۱) **طلب الشافي** رحمه الله - د امام شافعی او امام مالک رحمه الله په نیزد جمعی دپاره وتل جائز نه دی. تردې که د جمعی د مانځه دپاره او وتلو. نو اعتکاف به فاسد وی.

توضیح: جواز البیع والشراء للمعتكف مسئله: معتكف دپاره په جومات كښې دننه په اختستلو څرخولو كښې هيڅ باك نشته په دې شرط چه سامان جومات ته راښوړي.

دليله: ځكه چه پر كرتو معتكف دپاره د اختستلو څرخولو ضرورت پېښېږي. او هيڅ څوك داسې كس دده سره موجود نه وي. چه دده بندوبست او كړي نو د دې ضرورت په لحاظ سره معتكف ته ددې اجازت ور كړې شوې دي.

كراهة اخضرار المبيع: خو فقهاؤ د اختستلو څرخولو دپاره په جومات كښې دننه سامان راوړل مكروه څرخولي دي. ځكه چه جمات خالص د الله ﷻ دپاره وي. او د بنده گانو د حقونو نه ئې دا محفوظ ساتلې دي. نو چونكه جمات ته دننه په سامان راوړلو كښې دا د بندگانو د حقونو اوسامان سره مشغولول لازميږي. په دې وجه به جمات ته دننه د اختستلو څرخولو سامان راوړلو، او اړخودلو اجازت نه وي.

كراهة البيع والشراء لغير المعتكف ودالله: علامه مرغيناني رحمته الله عليه په هدايه كښې فرمايلي دي. چه دغير معتكف دپاره په جمات كښې دننه اختستل څرخول هم مكروه دي.

دليله: ① ادې چه ابن ماجه په خپل سنن كښې د وائل بن الاسقع نه روايت كړې دي. چه دهغې الفاظ دادې: **يَا اَبَا النَّبِيَّ قَالَ جَنَّبُوا مَسَاجِدَكُمْ مِثْلَائِكُمْ وَمِثْلَائِكُمْ وَبِعْكُمْ وَخَصْمَاتِكُمْ وَرَقَمَ اصْوَاتِكُمْ وَرَقَامَةَ حُدُودِكُمْ وَرَقَمَ سَوَافِكُمْ..** واتخذوا على أبوابها المظاهر وجعلوها في الجحيم (۱) يعنى رسول الله ﷺ او فرماييل چه د خپلو جماتونو نه لرې ساتي. خپل ماشومان، او ليونې، او اختستل څرخول، او خپلې جگړې، او خپل آوازونه او چټول، او سزاگانې قانمول، او توري بربنډې كول، (راوټيكل) او د خپلو جماتونو په دروازو كښې د طهارت خايونه جوړوي. او په جمعو كښې دې له خوشبوني وركوي.

په اعتكاف كښې دڅيرو چې اوسيدل

وَلَا يَتَكَلَّمُ إِلَّا بِحَيِّزٍ وَيُكْرَهُ لَهُ الصَّمْتُ او خبرې به نه كوي مگر ښې خبرې او مكروه دي دده دپاره چې اوسيدل

توضیح: **كراهة الصمت للمعتكف:** معتكف له پكار دي. چه غلطې خبرې نه كوي. بلكه نيكې اوښې خبرې كوي. او د عبادت په خيال باندې بالكل خاموش اوسيدل، هم مكروه دي.

المطالب الثلاثة للسكون: ① ددې يو مطلب خو دادې. چه بالكل د خبرو نه كولونذر او كړي. لكه څنگه چه مخكينو شريعتونو كښې وو. ② او يو مطلب دادې. چه بغير د نذر نه خاموش اوسېږي. او خبرې بالكل نه كوي ③ او يو مطلب دادې. چه د روژې نيت او كړي. يعنى د ، مفطرات ثلاثه، نه د بنديدلو نيت او كړي. او دې سره سره د كلام نه كولو هم نيت او كړي دلته كښې هم دا درېم صورت مناسب دي.

دليله: علامه مرغيناني رحمته الله عليه په هدايه كښې دليل بيان كړې دي. چه د خاموش اوسيدلو روژه زمونږ په شريعت كښې عبادت نه دي بلكه د مجوسيانو فعل دي. نو د مجوسيانو د مشابهت نه د بېچ كيدلو دپاره بالكل خاموش اوسيدل مكروه دي. خود گناه خبرونه جدا اوسېږي.

په هيره يا په قصد په جماع كولو د اعتكاف فساد

قَاتِ جَامِعَ الْمُعْتَكِفِ لَيْلًا وَأَنْهَارًا عَامِدًا أَوْ نَائِيًا بَطَلًا اغْتِيكَافُهُ او كه جماع او كړه معتكف دښې يا

دورخی په قصد سره یا په هیره سره توپا بل شو اعتکاف دده.

نذریح < حرمة الجماع علی المعتکف > که معتکف په شپه کښې یا په ورځ کښې، قصداً یا په هیره جماع اوکړه، نو دده اعتکاف باطل شو. که انزال شوې وی، اوکه نه وی شوې، ځکه چه شپه هم د اعتکاف محل دې، نو کوم څیز چه د اعتکاف په وجه په ورځ کښې ممنوع وی، هغه په شپه کښې هم ممنوع وی. په خلاف د روژې، چه شپه د روژې محل نه دې، نو د روژې په وجه چه کوم څیز په ورځ کښې ممنوع وی، هغه به د روژې په وجه شپه کښې ممنوع نه وی، نو د غیر معتکف دپاره د رمضان په شپو کښې جماع کول حلال دی. خود معتکف دپاره حلال نه دی.

الحوال < خوکه څوک دا اعتراض اوکړی، چه اعتکاف د روژې فرع ده، او فرع په حکم کښې اصل سره لاحق کیږی، نو لکه څنگه چه د رمضان په ورځ کښې په هیره جماع کولو سره روژه نه فاسدېږی، دغه شان په هیره جماع کولو سره اعتکاف هم فاسدیدل نه پکار نه دی، حالانکه ستاسو په قول اعتکاف فاسدېږی.

الجواب < نو جواب دادې، چه حالت د اعتکاف مذکر (یادونکې) دې، یعنی د اعتکاف حالت هروخت سې نه دا یاد راولی، چه ته په اعتکاف کښې نې، اود روژې حالت مذکر نه دې، ځکه چه په ښکاره روژه دار، او غیر روژه دار دواړه برابر وی، نو چونکه د اعتکاف حالت مذکر دې، په دې وجه د اعتکاف په حالت کښې نسیان عذر اونه گرځولې شو، اود روژې حالت چونکه غیر مذکر دې، په دې وجه د روژې په حالت کښې نسیان عذر اوگرځولې شو.

بغیر عذر د جومات نه وتلو حکم

وَلَوْ خَرَجَ مِنْ الْمَسْجِدِ سَاعَةً بَعْدَ عَزْرِ فَقَدْ اغْتَبَا (۱) عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى (۲) که د مسجد نه اوتلو یو ساعت بغیر د عذر نه نو اعتکاف نې فاسد شو په نیز د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه

نظریح < فساد الاعتکاف بالخروج من غیر عذر > مسئله داده، که معتکف بغیر د عذر د جومات نه اوتلو، اگر چه د یو لمحې، دپاره وتلی وی، نو د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز دده اعتکاف فاسد شو، او قیاس هم دا دې. **دلیل** < حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه دلیل دادې، چه د اعتکاف رکن، لبث فی المسجد، ربه جومات کښې ایساریدل، دی، اود جومات نه وتل ددې منافی دی، او شی د خپل منافی اود ضد په موجود کیدلو سره فوت کیږی، په دې وجه اعتکاف په، خروج من المسجد، سره فوت کیږی، خروج که د لږ وخت دپاره وی، اوکه د زیات وخت دپاره وی، لکه د روژې په حالت کښې خوراک روژه فاسدوی، که لږه نې خوړلې وی، اوکه زیاته نې خوړلې وی، دغه شان لکه څنگه چه مطلقاً حدث ناقض د اودس دې، حدث که لږ وی، اوکه زیات وی.

وَقَالَ: لَا يُقْبَلُ حَتَّى يَكُونَ أَكْثَرُ مِنْ نِصْفِ يَوْمٍ أَوْ صَاحِبِينَ رحمته الله علیه فرماني چه نه فاسدېږی تر دې چه د نیمې ورځې نه زیات شی

نظریح < مذهب الصحابین > صاحبین رحمته الله علیه فرماني، چه اعتکاف به فاسد نه وی، خوکه د نیمې ورځې نه نې زیاته بغیر د عذر د جومات نه بهر تیره کړه، نو اعتکاف به فاسد وی، او استحسان هم دا دې.

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمته الله علیه كذا في فتح القدير (۳/۱۰۲) ورداغتار (۱۴۵۲) والخاصة (۱۰۷/۱) وشرح الوقاية (ص ۴۵۵)، والفقهاء الإسلامي وأدلة (۷۱۹/۲) والهندية (۲۱۲/۱) نقلاً عن القول الرابع (۲۰۶/۱)

دليلها ﴿صَاحِبِیْنَ﴾ دليل دادې، چه د لږ وخت دپاره د جومات نه وتل، د حرج لږې کولو دپاره معاف دی. اود زیات وخت دپاره وتل معاف نه دی. اود قلیل او کثیر په مینځ کښې حد فاصل نیمه ورځ نه زیاتی ده. یعنې د نیمې ورځ نه زیات ته کثیر ونیلې شی. او نیمه او ددې نه کم ورځې ته به قلیل ونیلې شی. لکه څنگه چه په رمضان کښې د نیمې ورځ نه زیاتی کښې که نیت موجود شونو روژه به معتبر وی. گنی معتبر به نه وی.

د ورځو د اعتکاف په نذر سره د شپو شاملیدل

(وَمَنْ أَوْجَبَ عَلَى نَفْسِهِ اعْتِكَافَ أَيَّامٍ لَزِمَهُ اعْتِكَافُ أَيَّامٍ بَلَيَا لَهَا) اوچا چه واجب کړو په ځان اعتکاف د ورځو نولازم دې پده باندې اعتکاف د شپو سره

توضیح: <وجوب اعتکاف الیالی بنظر اعتکاف الأيام> صورت د مسنلې دادې. که یوکس د څو ورځو اعتکاف په خپل ځان باندې لازم کړو. په دې طریقه چه وې ونیل، د الله دپاره په ما باندې د لسو ورځو اعتکاف لازم دې. نو د لسو ورځو اعتکاف به ددې د شپو سره لازم وی. او پرله پسې به لازم وی. اگرچه د پرله پسې والی شرط نه چې نه وی کړې.

القاعدة: د ورځو په ذکر کولو سره به شپې ځکه شامل وی. چه قاعده ده. چه د جمع په صیغه سره، ایام، ذکر کول، ددې په مقابل کښې شپو ته هم شاملیږی. مثلاً که یوکس دا اوواڼی. (ما رایتک منذ ایام ماته د خو ورځو داسې اونه لیدلې. نو مراد دادې. چه د څو ورځو، سره ددې د شپو چې نه دې لیدلې. دا مطلب هیڅ کله نه دې. چه ماته د څو ورځو یعنې په ورځ کښې اونه لیدلې. البته د شپې مې کتلې وې. دغه شان که یوکس قسم اوکړی. چه زه به د فلاڼی کس سره یومیاشت خبرې نه کوم. نو دا قسم به، ایام او لیالی، دواړو ته شامل وی.

دلیل شمولیة الیالی فی الأيام: لکه تاسو د حضرت زکریا علیه السلام قصه اوگورئ. چه دوی ته یو ځلې الله تعالی او فرمائیل. (أَلَا نُنَكِّمُ النَّاسَ لِقَلَّةٍ أَيَّامٍ أَلَا دُرُؤًا) او یوځلې چې او فرمائیل. (قَالَ إِنَّكَ أَلَا تُكَلِّمُ النَّاسَ لِقَلَّةٍ لَيَالٍ سَوِيًّا) په دې دواړو آیتونو کښې یوه قصه ذکر ده. خو په یو ځانې کښې د ایام، لفظ دې. او یوځانې د لیال، لفظ دې. نو ددې هم دادې. چه، ایام مع لیالی، مراد دې. او، لیالی مع ایام، مراد دې. بهر حال ثابت شوه. چه د، ایام، ذکر د جمع په صیغه ددې شپو ته هم شامل وی. نو هرکله چه څوک د څو ورځو د اعتکاف نذر اوکړی. نو دا اعتکاف به سره د شپو واجب وی.

وگائت (مَتَابَعَةً وَأَنْ لَمْ يَشْرُطِ التَّابَعُ): اودا د اعتکاف ورځې به پرله پسې وی اگر چه ټول وختونه ددې قابل دی

توضیح: <التابع> او پرله پسې به په دې وجه لازم وی. چه د اعتکاف بنیاد په اتباع او تسلسل باندې دي.

دلیل: <ځکه چه د شپې ورځې ټول وختونه د اعتکاف قابل دي.

د حج بیان

کِتَابُ الْحَجَّةِ

دا کتاب د حج په بیان کښې دي.

تدریج وجه تأخیر الحج من الصوم ① چه روزه هر کال مکرر وی. اوج مکرر نه وی. بلکه په عمر کنبی صرف یو خل فرض دې. د دې وچې روژې ته احتیاج زیات وی. په نسبت سره د حج، او کوم څیز ته چه احتیاج زیات وی. هغه د تقدیم زیات لاتی وی. دې وچې نه روزه په حج باندې مقدمه کړه. او روستو نه حج ذکر کړلو. ② دویمه وجه داده.

حج چونکه مرکب دې. عبادت بدنی او عبادت مالی نه. ځکه نه د روزې نه روستو کړلو. کوم چه صرف عبادت بدنی دې. ځکه چه مرکب د مفرد نه روستو وی.

معنی الحج لغة واصطلاحاً لفظ حج (بفتح الحاء وکس، الحاء دواړه شان استعمالیږي. بفتح الحاء لکه «الْحَجَّ أَشْهُرٌ مُّعْتَمَرَاتٌ» کُنْ قَرَضَ ... الآية او کس، الحاء لکه «وَلْيَلْغَى النَّاسُ جِبْرَ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَظَارَ إِلَيْهِ سَبِيلًا» اړیکه دې. د حج لغوی معنی څه معظم او لوڼې څیز ته اراده کول دی. او د شریعت په اصطلاح کنبی د مخصوص ځانې مخصوص فعل سره په خاص وخت کنبی اراده کول دی.

تاریخ فريضة الحج پاتې شوه دا خبره چه حج کله فرض شوې دې. نو په دې باره کنبی په بذل المجهود کنبی متعدد اقوال مذکور دی. ① نهمه هجری ② پنځمه هجری ③ شپږمه هجری ④ د هجرت نه وړاندې ملا علی قاری په شرح د، نقایه، کنبی لیکلی دی. چه رسول الله ﷺ د حج فريضه په لسمه هجری کنبی ادا کړې وه. کوم چه د حجة الوداع په نوم باندې یادولې شی. اوحضرت ابوبکر صدیق په نهم هجری کنبی حج کړې وو. اوحج هم په دغه کال فرض شوې وو. او اتمه هجری کنبی د مکې د فتح په موقع باندې عتاب بن اسید خلقو ته حج کړې وو. نبی ﷺ د مکې د فتحې نه پس هم دوی امیر مقرر کړی وو.

که حج الرسول ﷺ قبل الهجرة؟ په دې باره کنبی ډیر اختلاف دې. ① ابن الاثیر رحمه الله فرماني. چه د هجرت نه وړاندې نبی ﷺ به هر کال حج کولو. ② جابرین عبد الله فرماني. چه رسول الله ﷺ صرف درې حجونه کړي دي. دوه د هجرت نه وړاندې او یو د هجرت نه پس په لسمه هجری کنبی حجة الوداع ③ اوابن عباس رحمه الله فرماني. چه رسول الله ﷺ د هجرت نه وړاندې درې حجونه کړي وو. ④ ابن الجوزي رحمه الله فرماني. چه رسول الله ﷺ ډیر حجونه کړي وو. د هغې شمار مونږ ته معلوم نه دي. **فريضة الحج علي الامم السابقة** پاتې شوه دا چه حج په پخوانو امتونو فرض وو. او که نه، نو په دې کنبی دوه اقوال دي. ① په اولنو امتونو باندې هم حج فرض وو. حافظ ابن حجر رحمه الله دې ته ترجیح ورکړې ده.

دليله حافظ ابن حجر رحمه الله استدلال کوي. او فرماني. (ما من نسو الا حجاج البيت) یعنی هېڅ یو پیغمبر نشته. مگر حج د بیت الله نه کړې دي. او دا خبره هم شوې ده. چه حضرت آدم ؑ د هندوستان نه پیدل څلویښت حجونه کړي دي. جبرئیل ؑ آدم ؑ ته او وئیل. ستا نه اووه زره کاله وړاندې په فرتو د بیت الله طواف ته راتلې. دویم قول دا دې چه د حج وجوب د امت محمدی سره خاص دې. په اولنو امتونو حج فرض نه وو.

الجواب من مستدل القول الأول د دویم قول قائلینو حضراتو جواب ورکړې دې. چه د وړاندیني دلاتونه صرف دومره معلومیږي. چه دپخوانو پیغمبرانو په زمانه کنبی حج مشروع وو. او د مشروعیت نه وجوب او فرضیت نه لازمیږي. او دا هم ممکن دی. چه حج په پخوانو پیغمبرانو واجب وو. خو د هغوی په امتونو واجب نه وو. نو په دې صورت کنبی حج د پیغمبرانو د خصوصیاتو څخې دې. او امت محمدی ته دا

خصوصیت حاصل دی.

دلائل فرضیۃ الحج > حج فرضیت د کتاب سنت او اجماع درې وارو نه ثابت دی.

① کتاب الله خو د الله تعالی ارشاد دی. ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا﴾ ۱، علی الناس، کتبې کلمه د، علی، دایجاب دپاره ده. ② اوسنت د نبی ﷺ حدیث دی. چه دہی الاسلام علی خمس..... الحديث

د حج شرعی حیثیت او د وجوب شرطونه

الحج واجب حج واجب دی

تذریح > صاحب د قدوری رحمہ اللہ فرمائی چه حج په هغه چا واجب دی چه آزاد عاقل، بالغ صحیح وی. په دې شرط چه په توبنې او سورلۍ قادر وی. اوتوبنه او سورلۍ د اوسیدو دخانې نه، اود کور د ضروریاتو او خپل کور ته د واپس راتلو پورې د خرچې نه زیاتی وی. او لاز په امن وی.

وجه إطلاق الوجوب علي الحج > صاحب د هدایه رحمہ اللہ فرمائی چه قدوری د حج دپاره د وجوب لفظ استعمال کړلو. حالانکه د حج فرضیت قطعی دی. ددې فرضیت په کتاب الله. ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا﴾ سره ثابت دی.

الجواب > ددې جواب دا دی. چه د قدوری په عبارت کتبې وجوب اصطلاحی مراد نه دی. بلکه وجوب په معنی د ثبوت او لزوم سره مراد دی. یعنی حج ثابت او لازم دی. په آزاد عاقل بالغ اوصحیح باندې نو په دې صورت کتبې دا لفظ فرض ته هم شامل دی.

شرطیت د حریت بلوغ او صحت

عَلَى الْأَحْرَاءِ الْبَالِغِينَ الْعُقَلَاءِ الْأَصْحَاءِ په داسې کسانوچه آزاد، بالغان عاقلان، تندرست وی.

تذریح > **دلیل شرطیۃ الحرۃ** ① د حریت د شرطیت دپاره نقلی دلیل دا دی (ایما احد حج مشرجه ثم عتق فعليه حجة الإسلام وایما صبی حج مشرجه ثم بلغ فعليه حجة الإسلام) (یعنی غلام که لس حجونه اوکړی. او بیا آزاد شی. نو په ده باندې د اسلام فرض حج لازم دی. یعنی د آزادۍ نه وړاندې چه نې کوم حجونه کړی وو. په هغې سره د حج فریضه نه ادا کړی. او د حدیث په دویم جزء کتبې د بلوغ د شرطیت بیان دی یعنی کوم ماشوم چه لس حجوه اوکړل. بیا بالغ شو. نو په ده باندې فرض حج لازم دی. یعنی د بلوغ نه وړاندې چه نې کوم حجونه کړی وو. په هغې سره فرض حج نه دې ساقط شړی.

② د حریت د شرطیت دپاره عقلی دلیل دا دی چه حج بغير دمال نه نشی کیدې. ځکه چه د حج د فرضیت دپاره توبنه او سورلۍ باندې قدرت شرط دی. او غلام د توبنې او سورلۍ په ملکیت باندې قادر نه دی. نو ځکه دې د وجوب حج اهل هم نه دی.

دلیل شرطیۃ البلوغ > په ماشوم باندې د حج د عدم فرضیت یو نقلی دلیل خو د نبی کریم ﷺ هغه حدیث دی کوم چې مونږ د حریت د شرطیت دپاره ذکر کړو یعنی «ایما صبی الحج» او دویم نقلی دلیل دا دی. چه حج یو عبادت دی. اود ماشومانو نه ټول عبادتونه پورته شوی دی. نو ځکه حج هم په ماشومانو

① من حديث ابن عباس رضي الله عنهما أخرجه الحاكم في المستدرک (٤٧١، ١) والبيهقي في السنن الكبرى (٢٩١/٥) رقم (٩٨٤٩).

فرض نه دي. **دليل شرطية العقل** > اود عقل شرط دي و چې لگولې شوې دي چه د عقل نه بغیر مکلف کول ټيک نه دی. **دليل شرطية الصفة** > اود صحت شرط ددي و چې لگولې شوې دي. چه بغیر د صحت نه عجز لازمېږي. و عاجز د هيڅ يو عبادت مکلف نه دي. نو ځکه په ده حج فرض نه دي.

شرطيت د قدرت د توبني او سورلي

إِذَا قَدَرُوا عَلَى الرَّأْسِ وَالرَّاحِلَةِ جَه قَادِر وى په توبني او سورلي

تخريج > **شرط القدرة علي الرحلة** > د حج د وجوب دپاره توبنه او سورلي باندې قدرت شرط دي. **قسمي القدرة** > ① اوس دا قدرت به يا په طريقه د ملكيت وى. په دي طريقه چه د سورلي مالك وى. ② اوبا به په طريقه د استيجار زكرايه بوى. يعنى چه ده سره دومره مال وى. چه دي د كجاوې يو طرف په كرايه اخستې شى. ځكه چه د كجاوې دوه طرفونه وى. او د يوې سورلي دپاره يو طرف كافى كيږي. او يا د زامله يوسر په كرايه باندې اخستې شى. زامله هغه اوبن ته واني. چه مسافر خپل سامان وغيره په هغې بار كړى ددي تفصيل دا دي. كه سړي كمزور وى. او په خپله نې د كجاوې يو طرف په كرايه باندې د اخستلو قدرت وى. او كه په خپله نې طاقتور وى. نود سامان بارولو دپاره د يوې زامله په كرايه باندې د اخستلو قدرت نې وى. اود تگ راتگ په خرجه باندې نې هم قدرت وى.

دليله > ځكه چه د نبى ﷺ نه تپوس اوشود. (مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا) په باره كښې، نو نبى ﷺ اوفرمانيږل. توبنه او سورلي د

د زاده او راحله د ضرورياتو د ژوند نه زيات

فَأَخْلَعَنَّ الْمَسْكِينَ وَمَا لَابَدَّ مِنْهُ جَه زياتى وى د استونگنې او هغه څيزونو نه چه خلاصې ترې نه وى.

هل اللغة > ① **المسكين**: اسم ظرف د اوسيدو ځاى يعنى كور

تخريج > **كون الزاد والراحلة زانعتان عن العاجزة الأصلية** > وړاندې تير شو. چه د حج د وجوب دپاره زاد او راحله باندې قدرت شرط دي. خو په دي شرط كښې دا هم دي. چه هغه مال په كوم چه زاد او راحله حاصلوى. دده د اوسيدو د كور او ضرورى سامان نه زياتى وى. ضرورى سامان لكه خادم، دكور سامان لكه بستره، توشك، د اخلي بځلى سامان اودده د استعمال جامې د سورلي دپاره اس (او په موجوده وخت كښې سائيكل موټر سائيكل وغيره او وسله وغيره **دليله** > ځكه چه دا ټول څيزونه په حاجت اصلى كښې مشغول دي. او كوم څيز چه په حاجت اصلى كښې مشغول وى. نو هغه دمعدوم پشان وى (لكه چه هغه هلو شته نه)

وَعَنْ نَفَقَةٍ عَلَيْهِ إِلَى حِينِ عَوْدِهِ وَ د خرج د عيال نه تر واپس راتلو

كون الزاد والراحلة زانعتان عن نفقة العيال الي العود > اودا مال په كوم چه زاد او راحله حاصلوى، دده د واپس راتلو پورې د اهل و عيال د نفقه نه زياتى وى. ځكه چه نفقه د ښځې واجب ده. اوحق د بنده په شريعت كښې مقدم وى.

دلیلہ لکہ پہ قرآن پاک کنبی ارشاد دی: ﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرُّتُمْ عَلَيْهِ﴾ یعنی تاسو نہ نہی ہفہ تول خیزونہ پہ تفصیل سرہ بیان کرل۔ کوم چہ پہ تاسو حرام شوی دی۔ مگر دا چہ تاسو ورتہ مجبورہ شی: اوگوری پہ دی آیت کنبی اللہ رب العزت د بندہ د مجبوری د وجہی حرام خیز ددہ دپارہ مباح گرخولی دی۔ او ددہ حق نہی پہ خیل حق باندی مقدم کرې دی۔

شرطیت د لاری د امن

وَكَانَ الطَّرِيقُ آمِنًا ددہ پوری او وی لارہ پہ امن

تذریح < شرط امن الطريق > امام قدوری رحمہ اللہ فرمائی: چہ د وجوب حج دپارہ د لاری امن ہم شرط دی۔ یعنی پہ دغہ لار کنبی چہ غالب گمان د سلامتیا او د امن وی۔ خکہ چہ د لاری امن نہ وی۔ نہ قدرت نہ ثابتیری۔

د بنخی دپارہ د خاوند یا محرم شرطیت

وَيُغْتَبَرُ بِحَقِّ الْمَرْأَةِ أَنْ يَكُونَ هَذَا فَخْرًا مَعَ بَعْضِهَا صاحب د قدوری رحمہ اللہ فرمائی: او معتبر دی پہ بنخہ کنبی چہ وی ددی دپارہ محرم چہ حج کوی دا د ہفہ پہ ذریعہ اؤزور، ولا یجوز لها أَنْ يَحْتَبِرَ بِغَيْرِهَا او یا خاوند وی۔ او نہ دی جائز ددی دپارہ چہ حج اوکری بغیر ددی دوارو خنی اِذَا كَانَ يَنْتَهَسًا وَيَسِينُ مَكَّةَ مَسِيرَةَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فصاعداً کله چہ وی پہ مینخ د دی او د مکہ کنبی مسافت د درې ورخویا د دی نہ زیات

تذریح < شرط وجود الزوج أو المحرم مع المرأة > صورت د مسئلہ دا دی: کہ د بنخی د بنار او د مکہ مکرمی پہ مینخ کنبی د درې ورخویا ددی نہ زیات مسافت وی۔ نو د بنخہ دپارہ د حج دپارہ تلل پہ ہفہ وخت کنبی جائز دی۔ چہ ددی سرہ محرم وی۔ یا ددی خاوند وی۔

تعریف المحرم < محرم ہفہ چا تہ وانی چا سرہ چہ ہمیشہ دپارہ نکاح نہ کیڑی۔ کہ د خپلوی پہ وجہ وی او کہ د رضاعت پہ وجہ وی۔ او کہ مصاہرت (سخرگنی) پہ وجہ وی۔ خود د محرم دپارہ شرط دی۔ چہ ہفہ عاقل بالغ آزاد یا غلام وی۔ کہ کافر وی او کہ مسلمان۔

دلائلہ ① دلیل دا دی: چہ نبی ﷺ فرمائی دی: بغیر د محرم نہ دی ہیخ یوہ بنخہ د حج دپارہ نہ شی۔ او د (مسلم او ابوداؤد) روایت دی: (لا یحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر تسافر، أیکون ثلاثة أيام فصاعداً إلا ومعها أبوها أو أمها أو زوجها أو محرم منها) (۱) یعنی چہ پہ اللہ او پہ ورخ د آخرت ایمان راوری نو د ہفہ بنخی دپارہ د درې ورخویا ددی نہ زیات سفر جائز نہ دی۔ مگر دا چہ دی سرہ ددی پلاریا خوئی یا ددی خاوند یا ددی رور یا ددی محرم وی۔ ددی حدیث نہ ہم معلومہ شوہ۔ چہ بغیر د محرم د بنخی دپارہ سفر کول جائز نہ دی۔ اگرچہ ہفہ سفر د حج وی

② دویم دلیل دا دی: چہ بغیر د محرمہ پہ بنخہ باندی د فتنی ویرہ دہ۔ او کله چہ دوی گنہے شی۔ نو دوی د عقل پہ اعتبار سرہ ناقصی ہم دی۔ او د دین پہ اعتبار سرہ ہم ناقصی دی۔ نو پہ فتنہ کنبی پہ نورہ ہم اضافہ اوشی۔ ہم دا وجہ دہ۔ چہ د سری دپارہ د پردی بنخی سرہ خائلف والہی حرام دی۔ اگرچہ دغہ بنخی

سره بله پنځه هم موجود وی. ځکه چه اول یوه فتنه وه. او اوس دوه فتنې شوې. نو حاصل دا شو. چه بغیر محرمة د درې ورځو په سفر د ښځې دپاره وتل جائز نه دی.

جواز الفروج فی اقل من مسافة السفر البته که د ښځې او مکې په مینځ کښې د درې ورځو نه کم مسافت وی. نو د ښځې دپاره بغیر محرمة او بغیر خاوندې حج ته تلل جائز دی. ځکه چه شریعت اسلامی بغیر محرمة ښځې ته د سفر د مسافت نه په کمه اندازه د وتلو اجازت ورکړې دې. او په دومره لږه موده کښې د فتنې ویره هم نشته.

د میقات تعریف او ځایونه

وَالْمَوَاقِيتُ الَّتِي لَا يَجُوزُ أَنْ يُجَاوَزَهَا الْإِنْسَانُ إِلَّا مُحْتَاحًا هَا هِيَ (ځایونه) چه جائز نه دی چه تیر شی د هغې نه انسان مګر په حالت د احرام کښې

هل اللغة > ① مواقيت جمع میقات: معین وخت

توضیح > الربط بما قبله > تراوسه پورې ددې بیان اوشو. چه حج په چا فرض دې او په چا نه دې. اود حج د فرضیت کوم کوم شرطونه دی. اوس په دې فصل کښې ددې بیان کیږی. چه د حج شروع به د کوم ځانې نه کیږی.

معنی المواقیت > مواقيت جمع د میقات ده. او میقات د مقرر وخت دپاره راځی. خو دلته مجازاً د ځانې دپاره استعمال شوي دي. اوس دلته د مواقيت نه هغه ځایونه مراد دی. د کومو نه چه بغیر د احرام نه تیریدل جائز نه دی. او مواقيت پنځه دي.

لَأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَالْحُلَيْفَةِ، وَلَأَهْلِ الْعِرَاقِ ذَاتِ عَرَقٍ. وَلَأَهْلِ الشَّامِ الْحَقِيقَةِ، وَلَأَهْلِ عَمْدَقَ قَرْنٍ، وَلَأَهْلِ الْيَمَنِ يَكْلُمُ دِ مَدِينَةٍ د خَلْقُو دپاره ذوالحلیفه اود عراق د خلقو دپاره ذات عرق، اود شام د خلقو دپاره جحفة اود نجد د خلقو دپاره قرن اود یمن د خلقو دپاره یلملم

توضیح > المواقیت الخمسة > ① د مدینې د خلقو میقات ذوالحلیفه دې. حلیفه د حلفه تصغیر دې. دلته وړاندې یوه وونه وه. او اوس پکښې جمات جوړ شوې دې. دا د مدینې منورې نه شپږ میله لرې دې. ② د عراقیانو دپاره ذات عرق میقات دې. دا د مکې مکرمې نه په دوه څلویښت میله کښې پروت دې. حضرت عمر ؓ د کوفې او بصره د فتح کولو نه پس هم دا ځانې میقات مقرر کړې وو.

السؤال > خو په دې باندې اعتراض کیږی. چه (هكذا وقت رسول الله ﷺ هذه المواقیت) څنگه ټولک دی. حالانکه د نبی ﷺ په وخت کښې عراق فتح شوې نه وو.

الجواب > ددې جواب دا دې. چه نبی ﷺ ته د وحی په ذریعه دا خبر ورکړې شوې وو. چه شام او عراق به فتح کیږی. او عراق به د شام پشان دارالاسلام وی. ددې وجې نبی ﷺ د عراقیانو او شامیانو دپاره میقات مقرر کړې وو. ③ د شامیانو میقات جحفة ده. هم دا د مصریانو میقات دې. ددې ځانې نه مکه ۸۲ میله لرې ده. او مدینه منوره درې منزله او، بحر قلزم، شپږ میله لرې دې. ④ د نجدیانو میقات، قرن، دې. ⑤ د یمینانو میقات یلملم دې. دا د مکې نه د جنوب په طرف دیرش میله لرې دې. ⑥ صاحب د هدایه رحمه الله فرمایلی دی. چه مواقيت د احادیثو نه ثابت دي. د ذات عرق نه سوي د باقی څلورو میقاتونو ثبوت په صحیحینو کښې دې. اود ذات عرق ثبوت په مسلم او ابوداود کښې دې. په صحیحینو کښې د حضرت ابن عباس ؓ حدیث دې. چه (ان رسول الله ﷺ وقت لأهل المدينة ذوالحلیفه

ولأهل الشام الحقة ولأهل نجد قرن المنازل ولأهل اليمن يللمن لهم ولمن آل عليهم من غير أهلهم من أراد الحج والصلاة من كان دون ذلك فمن حيث شاء حق أهل مكة من مكة يعني رسول الله ﷺ مقرر كری دی. د مدینہ د خلقو دپاره ذوالحلیفه اود شامیانو دپاره جحفه اود نجدیانو دپاره قرن منازل اود یمینانو دپاره یلملم دا د دوی دپاره دی اود هغه چا دپاره چه په دوی باندې راخی سوی د دوی نه څوک چه اراده د حج اود عمره لری. اود دوی نه علاوه چه څوک په دې راشی نو د کوم ځانې نه چه نې خوښه وی. تردې چه د مکې دخلقو دپاره مکه ده. چه ددې نه دې احرام تری.

فائدة التاقیت علامه مرغینانی رحمه الله په هدایه کښې فرمایلی دی. چه ددې میقاتونو د مقرر کولو فائده دا ده. چه چه ددې میقاتونو نه د احرام تاخیر منع دې. دا مطلب نه دې. چه ددې میقاتونو نه وړاندې احرام نشی ترلې. ځکه چه د میقات نه وړاندې احرام ترل په اتفاق سره جائز دې.

په میقاتونو باندې د احرام د تقدیم حکم

قَالَ قَدْ رَأَى أَحْرَامَ عَلَى هَذِهِ الْمَوَاقِيتِ جَازَ كَهْ وَرَأَى نَبِيَّ كَرَلُو أَحْرَامَ پَه دې میقاتونو جائز دې.

تشریح جواز تقدیم الاحرام علی المیقات **مسئله** وړاندې بیان شوې ده. چه د آفاقی دپاره میقات ته په رسیدو احرام ترل واجب دی. ددې دا مطلب هیڅ کله نه دې. چه د میقات نه وړاندې احرام ترل جائز نه دی. که یو کس د خپل کور نه احرام اوتړلو نو جائزه. بلکه غوره ده.

دلیل دلیل دا دې. چه دالله تعالی د قول **وَأَتُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ** کتر تفسیرونه شوی دی. یو تفسیر دا شوې دې. چه د حج او عمرې دپاره دخپل وطن نه احرام اوتړی. او پوره نې کړی. هم دا تفسیر حضرت علی او عبد الله بن مسعود نه منقول دې. ددې تفسیر نه معلومه شوه. چه احرام په میقاتونو باندې مقدم کول جائز دې.

وجوه تقدیم الاحرام علی المواقیت صاحب دهدایه رحمه الله فرمایلی دی چه په میقاتونو باندې د احرام وړاندې کول افضل دی. ① اول خو ددې وجې چه په آیت **(وَأَتُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ)** کښې د آیت تفسیر په دې سره شوې دې. ② بله خبره دا ده. چه د کور نه احرام تړلو کښې مشقت زیات دې. او چه په کوم عبادت کښې مشقت زیات وی. هغه افضل وی. لکه چه په حدیث کښې راغلی دی. **أفضل العبادات أحضاها** عبادت هغه غوره دې. چه په کوم کښې مشقت زیات وی. ③ دریمه خبره دا ده. چه په دې کښې د بیت الله تعظیم ډیر زیات دې. اود حج او عمرې مقصد تعظیم د بیت الله دې. نو د احرام په تقدیم کښې په دې تعظیم کښې زیاتوالی دې.

فضل تقدیم الاحرام بشرط الإجتنب عن المعلومات دامام ابو حنیفه رحمه الله نه یو روایت دا هم دې. چه په میقات باندې د احرام تقدیم په هغه صورت کښې افضل دې. چه د سری په خپل نفس باندې قابو وی. چه دې په څه ناجائز کار اونکړی. که دا قابو نې نه وی. نوییا میقات ته په رارسیدو د احرام ترل غوره دی.

په میقات کښې د دننه خلقو میقات

وَمَنْ كَانَ بَعْدَ الْمَوَاقِيتِ فَمِيقَاتُهُ الْمِيلُ او څوک چه وی دننه په میقات کښې نو میقات دده زمین حل دې.

تشریح احرام المکی من العل کوم کس په میقات کښې دننه اوسیدونکې وی. نو دده د احرام ترلو

خانی زمین حل (بهر دحرم) دی. اود، حل، نه هغه حصه مراد ده. کومه چه د آفاقی خلقو د میقاتونو او حرم په مینځ کېږي ده.

دلیل د دلیل دا دی چه وړاندې تیر شوی دی. چه د حج یا عمرې اراده کونکو دپاره د خپل وطن نه احرام تر حائل دی. اودده وطن چونکه په میقات کېږي دننه دي. نوځکه دده دپاره په میقات کېږي دننه یعنی د زمین حل نه احرام تړل دی. اوچونکه دده دپاره د خپل وطن نه احرام تړل جائز وو. ځکه چه په زمین حل کېږي اوسپړي نوچه د کوم خانی نه ئې خوښه وی. احرام تړل شی. ځکه چه د میقات دننه نه واخله تر حرم مکې پورې چه کوم حدود دی. دا ټول یو خانی دي.

د مکې د حج او عمرې د احرام ځایونه

وَمَنْ كَانَ يَمْكُتُ أَوْ حُكِمَ بِهِ عَلَى حَرَمٍ مِنْهُ فَمِيقَاتُهَا فِي الْحَجِّ الْحَرَمُ وَمِيقَاتُهَا د ده په حج کېږي حرم دي وَفِي الْعُمْرَةِ الْحَيْلُ اوبه عمره کېږي زمین حل دي

تشریح میقات المکي للحج والعمره **العل** ① صورت د مسئلې دا دي. چه کوم کس په مکه کېږي موجود وی. برابره ده که هغه د مکې اوسیدونکې وی. اوکه وختی طور پکېږي ډیره وی. نو د حج کولو په صورت کېږي د هغه د احرام تړلو میقات حرم دي. یعنی د حرم په حدودو کېږي چه د کوم خانی نه ئې خوښه وی. احرام دي اوتری. ② اوکه د عمرې احرام تړی. نو د حرم د حدودو نه دي بهر شی. چه د زمین حل نه دي احرام اوتری. اود عمرې ارکان دي ادا کړی.

دلیل میقات الحج د دلیل دا دي. چه نبی ﷺ د حجة الوداع په موقع صحابه کرامو ته فرمایلی وو. چه به تاسو کېږي چا خان سره هدی نه وی راوسته. هغه دي عمره اوکړی. او حلال دي شی. نو هغوی هم داسې اوکړلو. بیا چه کله د ترويه ورځ شوه. نو نبی ﷺ صحابو ته حکم اوکړلو. چه په مکه کېږي دننه احرام اوتری. هغوی ته ئې د مکې نه د وتلو حکم نه وو کړې. (۱) ددي نه معلومه شوه. چه کوم کس په مکه کېږي وی. د هغه دپاره په مکه کېږي د حج دپاره احرام تړل جائز دي.

دلیل میقات العمرة بیا دي دا خبره ښکاره وی. چه حضرت عائشې رضی الله عنها هم د نورو صحابو سره د عمرې دپاره احرام تړلې وو. خود هغې د حیض وینه راغله. نو نبی ﷺ ورته حکم اوکړلو. چه د عمرې احرام پرانیزه. بیا چه کله د ترويه ورځ راغله. نو د حج د احرام حکم ئې ورته ورکړلو. بیا چه کله د حج نه فارغ شول. نو حضرت عائشې رضی الله عنها عرض اوکړلو. یا رسول الله ﷺ (تَسْلُطُونَ بِحُجَّةٍ وَعَمْرَةٍ وَأُطْلِقَ بِحُجَّةٍ فَأَمَرَ عُمِدَ الرَّحْمَنِ بِهِنَّ ابْنُ بَكْرَةَ أَنْ يَخْرُجَ مَعَهَا إِلَى التَّعْمِيمِ لِأَعْتَبَتْ بَعْدَ الْحَجِّ) یعنی حضرت عائشې رضی الله عنها عرض اوکړلو. یا رسول الله ﷺ تاسو او ستاسو صحابو حج او عمره دواړه اوکړلو. او واپس کېږئ. او ما صرف حج اوکړلو. او څم. نو نبی ﷺ د ام المؤمنین رضی الله عنها ارمان پوره کولو دپاره ددي رور حضرت عبدالرحمن بن ابی بکر ته حکم اوکړلو. چه په څور باندې د مقام تعیم نه عمره ادا کړه. (۲) یعنی د عمرې دپاره د مقام تعیم نه احرام اوتره. او تعیم د حدود د حرم نه بهر زمین حل دي. ددي نه معلومه شوه. چه د عمرې دپاره به زمین حل ته څی. هلته نه به احرام تړی. اوبیا به حرم ته داخلېږي. او عمره به کوی.

(۱) من حديث جابر رضي الله عنه أخرجه مسلم في الحج رقم ۱۲۹ والبخاري في الحج باب ۸۲ وأحمد في المسند (۳/ ۳۱۸ ، ۳۷۸)۔

(۲) من حديث عائشة رضي الله عنها أخرجه البخاري في الحج باب ۶۳ ومسلم في الحج رقم ۱۳۲ وأبو داود في المصالح باب ۲۳ وأحمد في المسند (۶/ ۱۲۴)۔

الدليل الثاني العقلي للمعتنقين دویم دلیل دا دی. چه دحج او عمرې دپاره څه سفر متحقق کول پکار دی. اوس مونږ او کسل. چه حج په میدان عرفات کښې ادا کیږي. اومیدان عرفات په حل کښې دی. نوځکه د حج احرام د حرم نه ترل پکار دی. چه یو قسم سفر متحقق شی. یعنی چه احرام اوتړی. اود حرم نه زمین حل ته تلل متحقق شی. اوجونکه عمره ادا کولې شی په حرم کښې، نو ددې وجې د عمرې احرام دپاره دې زمین حل ته لاړ شی. چه یو قسم سفر متحقق شی.

فصل الاحرام من التنعيم هسے خو د عمرې احرام په زمین حل کښې چه د کوم خانې نه نې خوښه وی. ترلې شی. خو د مقام تنعيم نه د عمرې احرام ترل افضل دی. چه په پوره شان د نبی ﷺ د حدیث اتباع اوشی. ځکه چه حضرت عائشې رضی الله عنها ته هم د مقام تنعيم نه د عمرې دپاره د احرام ترلو حکم شوي وو. والله اعلم بالصواب

د احرام ترلو دپاره د غسل یا اودس کول

وَإِذَا أَرَادَ الْإِحْرَامَ غَسَلَ أَوْ تَوَضَّأَ وَالْفُضْلُ أَوَكْلَهُ چه اراده اوکړی. د احرام نو غسل دې اوکړی، یا دې اودس اوکړی. اوغسل افضل دې.

توضیح معنی الاحرام لغة واصطلاحاً دمواقیت د ذکر نه پس دهغه احرام ترلو طریقہ بیانوی. کوم چه په میقاتونو باندې ترلې شی. احرام په لغت کښې په حرمت کښې داخلیدو ته وائی. اوبه اصطلاح دققهاؤ کښې په خپل ځان باندې مباحات حرامول ددې دپاره چه په عبادت د حج یا په عبادت د صلاة کښې داخل شی. په عباداتو کښې حج او صلاة دواړه داسې عبادتونه دی. چه ددې دپاره تحریم او تحلیل دی. اوروزده او زکاة دواړه داسې عبادتونه دی. چه ددې دپاره تحریم او تحلیل نشته.

الفصل اول الوضوء قبل الإحرام کله چه یو کس د احرام ترلو اراده اوکړی. نوهغه دې اول غسل اوکړی یا دې اودس اوکړی. خوغسل کول افضل دی.

دلیل ځکه چه رسول الله ﷺ د احرام دپاره غسل کړې وو. (۱)

الحوال که څوک دا سوال اوکړی. چه غسل افضل دې. نوپیا پکار ده چه اودس ددې قائم مقام نه وي. حالانکه امام قدوری رحمه الله فرمائی. که غسل نه کوی نو اودس دې اوکړی.

الجواب ددې جواب دا دی. چه د احرام نه وړاندې د غسل کولو حکم د وجوب د وجې نه دي. بلکه د پاکۍ حاصلولو دپاره دي.

تأیید فی فقه مسئله هم دا وجه ده. چه د احرام ترلو نه وړاندې د ښځې دحيض یا نفاس وینه راغله. نو هغې ته به هم د غسل حکم کولې شی. اگرچه په دې غسل د ښځې فرض نه ادا کیږي. ځکه چه وینه نه وی اودریډلې. نو ددې نه وړاندې داغسل هغه نشی پاکولې. نوچه د احرام نه وړاندې غسل کول د وجوب د وجې نه دي. بلکه د پاکۍ حاصلولو دپاره دي. نو اودس ددې قائم مقام گرځیدې شی. لکه په جمعه کښې که غسل اونکړی. نو اودس ددې قائم مقام گرځي.

فصل الفصل ودلائله د خوافضل هم غسل کول دی. ① اول ددې وجې چه په غسل کښې د اودس په نسبت نظافت زیات دي. ② دویم ددې وجې چه نبی ﷺ پخپله د احرام دپاره غسل کړې وو.

(۱) من حدیث زید بن ثابت رضي الله عنه أخرجه الترمذی فی الحج باب ۱۶ رقم ۸۳۰)۔

د اهرام دپاره د جامو بدلول

(وَلَيْسَ ثَوْبَيْنِ جَدِيدَيْنِ أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ أَوْ وَاوَدَي غَوْنَدَى دوه جامې نوې يا وينځلې شوې يو لنگ اوبل ځادر

هل اللغة > ① غسيلين: غسيل په معنى د مفسول: وينځلې شوې

تفريح > ليس ثوبين جديدين أو غسيلين > مسئله دا ده. چه دغسل نه پس دې دوه جامې لنگ اوځادر واچو. دپاره جامې که نوې وى اوکه وينځلې شوې وى. لنگ به د نامه نه واخله ترلاندې پندو پورې وى. اوځادريه داسې وى. چه په شا دواړو اوږو اوسينه باندې و .

دالله > ① دليل دا دې. چه نبى ﷺ په اهرام کښې هم دا دوه جامې اچولې وې. (١)

⑦ عقلی دليل دا دې. چه د محرم دپاره گندولې شوې جامې اغوستل ممنوع دى. اودا هم معلومه ده. چه د گرمۍ اوپځنۍ لرې کول هم ضرورى دى. نو دا دپاره خبرې هم په دې صورت کښې حاصلیدې شى. کوم چه مونږ بيان کړل. ځکه چه لنگ اوځادر اچولو سره د گندولې شوو جامو د اغوستلو نه هم بېح شو. اود گرمۍ اوپځنۍ نه هم محفوظ شو.

أفضلية الثوبين الجديدين > صاحب دهدايه رحمه الله په هدايه کښې فرمائى. چه وينځلې شوې جامې اگرچه کافی دى. خو نوې جامې اچول افضل دى ځکه چه دا پاکۍ ته زياتې نژدې دې. ځکه تراوسه پورې دې ته ظاهري پليتى نه ده لگيدلې.

د اهرام ترلو دپاره د خوشبو لگول

وَسَّ طِبَّانَ گان که صاحب د قدورى رحمه الله فرمائى. او اوډې لگوى خوشبونی که وى دده سره.

هل اللغة > ① من: باب (ن،س) من يمس ماء: لاس لگول ⑦ طيباً: تعطيب باب تفعيل: خوشبو لگول

تفريح > من الطيب ذات جرم > ① امام قدورى رحمه الله فرمائى. که وى ورسره نو خوشبونی دې اولگوى وړاندې د اهرام نه،

دالله > دليل دا دې. چه په صحيحينو کښې دى. چه حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى. ما به رسول الله ﷺ ته د اهرام ترلو دپاره خوشبونی لگوله. يعنى اول به د نبى ﷺ په بدن پورې خوشبونی اولگولې شوه. اوپيا به نبى ﷺ اهرام اوتړلو. (٢)

طريق الاستدلال > صاحب دعنايه رحمه الله ليکلى دى. په حديث د عائشې رضي الله عنها کښې داسې خوشبونی مراد ده. چه د هغې اثر به د اهرام لگولونه پس هم باقى وو. ځکه چه په بعضې رواياتو کښې دا الفاظ هم دى. (ورلد د رأيت وبيس الطيب في مفارق رسول الله ﷺ بعد اهرامه) يعنى عائشه رضي الله عنها فرمائى. چه ما به د رسول الله ﷺ د ويختو په لاره کښې د خوشبونی اثر ليدلو پس د اهرام ترلو نه، نو ددې حديث نه ثابته شوه. چه د اهرام نه وړاندې داسې خوشبونی لگول چه د هغه ذات د اهرام نه پس هم باقى وى. مکروه نه دى

(١) من حديث ابن عباس رضي الله عنهما أخرجه البخارى في الحج باب ٢٣ -

(٢) من حديث عائشة رضي الله عنها أخرجه البخارى في الحج باب ١٨ رقم ١٥٣٩ ومسلم في الحج رقم ٤٥ وابوداود في المناسك باب ١٠ رقم ١٧٤٤٦ والترمذى في الحج باب ٧٧ والنسائي في المناسك باب ٤١ وابن ماجه في المناسك باب ٧٠ -

① دویم دلیل دا دی. چه منع شوې خو د احرام ترلو نه پس خوشبونی لگول دی. کومه خوشبونی چه د احرام نه وړاندې لگیدلې وی. دهغه نه فائده اخستل ممنوع نه دی. او کومه خوشبونی چه د احرام نه پس باقی وی. هغه خو د محرم تابع شوه. ځکه چه هغه د محرم په بدن پورې پیوسته وی. لکه چه خوشبودارې خیرې وریورې لگیدلې وی. بهرحال باقی خوشبونی تابع ده. اود تابع دپاره څه حکم نه وی. نو دا خوشبونی په منزله د عدم شوه.

مذهب محمد ﷺ د امام محمد رحمہ اللہ نه نقل دی. چه د داسې خوشبونی لگول چه د هغې ذات اوجوړه د احرام نه پس باقی وی مکروه دی. لکه مشک او ټینګ عطر لگول، هم دا د امام مالک او امام شافعی څخه قول دی.

دلیل ۲ د امام محمد رحمہ اللہ دلیل دا دی. چه د داسې خوشبونی لگولو په صورت کښې د احرام ترلو نه پس هم د هغې نه فائده اخستې شی. حالانکه د احرام ترلو نه پس د خوشبو استعمال منع دي.

د احرام د دوه رکعتونو حکم

وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ اَوْ مَوْخِ دې اوکړې دوه رکعت.

تخریج <الرکعتین بعد الاحرام> مسئله دا ده. چه دوه رکعت مویخ دې اوکړی. خودا دوه رکعت به په مکروه وخت کښې نه کوی. او که د احرام ترلو نه وړاندې ئې فرض مویخ اوکړلو. نو هغه به ددې دوو رکعتونو نه کافی شی.

دلیل ۱ دلیل دا دی. چه حضرت جابر رضی الله عنہ د رسول الله ﷺ د ذوالحلیفه په مقام د احرام ترلو نه وړاندې دوه رکعت نفل کړی وو. (۱)

عدم ذکر الرکعتین فی حدیث جابر رضی الله عنہ علامه ابن همام رحمہ اللہ فرمائی. چه په حدیث د جابر رضی الله عنہ خو کښې دا مشهور دی. چه نبی ﷺ د ذوالحلیفه په جمات کښې مویخ کړی وو. خود رکعتونو تعداد ذکر نه دي. هم دا خبره ملاعلی قاری رحمہ اللہ په شرح نقایه کښې فرمائیلي ده. لکه چه د نبی ﷺ د ذوالحلیفه په جمات کښې مویخ کول ثابت دي. خود دوه رکعت ذکر نه دی.

ذکر الرکعتین فی حدیث ابن عباس رضی الله عنہما <البته په ابوداود کښې د ابن عباس رضی الله عنہما په حدیث کښې د دوو رکعتونو ذکر هم شته. د ابن عباس رضی الله عنہما الفاظ دا دی. <قال خرج رسول الله ﷺ حاجاً فلما صلی فی مسجد بذي الحليفة رکعتین فأوجب لی مجلسه> حضرت ابن عباس رضی الله عنہما فرمائی. چه رسول الله ﷺ د حج په اراده باندې اووتلو کله چه ئې د ذوالحلیفه په جمات کښې دوه رکعت اوکړل. نوهم په دغه ناسته کښې ئې حج واجب کړلو. یعنی احرام ئې او ترلو. ددې نه دا ثابت شوه. چه د احرام نه وړاندې دوه رکعت کول سنت دی.

ما یقرا فی رکعتی الإحرام> په دې دواړه رکعتونو کښې ورته د فاتحه لوستلو نه پس اختیار دي. چه د قرآن پاک کومه حصه وائی. البته افضل دا دی. چه په اول رکعت کښې د سورة فاتحه نه پس سورة الکافرون او په دویم رکعت کښې د سورة فاتحه نه پس سورة اخلاص او وائی. په دې طریقه به د نبی ﷺ د فعل برکت حاصل شی.

(۱) غره الزیلعی من حدیث جابر رضی الله عنہ فی ذکر عدد الرکعات ثم ذکر حدیث ابن عمر رضی الله عنهما عند مسلم فی الحج باب التلبیه قال کان رسول الله ﷺ یرکع بذي الحليفة رکعتین ثم إذا استوت به الناقة قالمة عند مسجد ذي الحليفة أهل هؤلاء الكلمات الحديث (نصب الرأية ۲/۲۵۲).

د حج د نیت په وقت هېڅ دعا لوستل

أَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ قَبِيرَةً لِي وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي صَاحِب د قدوری زکریا فرمائی. اوواڼی دې ای الله
 اراده اوکړی. نو دا دعا دې کوی. چه ای الله زه اراده کوم د حج ته نې آسان کړې ماته او قبول نېکړې
 مانه.

تذکره: الدعاء عند الإحرام صَاحِب د قدوری زکریا فرمائی چه دوه رکعتہ اوکړی. اوکله د حج د احرام
 اراده اوکړی. نو دا دعا دې کوی. چه ای الله زه اراده کوم د حج ته نې آسان کړې ماته او قبول نېکړې
 مانه.

وجه دعاء تسهيل الحج: د آسانتیا دعا خو ددې وجې کوی. چه حج یو عظیم عبادت دې. اویه دې کښی
 ډیر مشقت دې. مشقت څکه زیات دې. چه حج په یو وخت کښی نه ادا کیږی. بلکه د اتمې ذی الحجه نه
 واخله تر دیارلسمې خوارلسمې ذی الحجه پورې په مختلف وختونو کښی ادا کیږی. او په یوځای کښی
 نه بلکه په مختلفو ځایونو او مقاماتو کښی ادا کیږی. کله په میدان عرفات کښی د کولې و آسمان
 لاندې قیام وی. اوکله د صفا مروه په غرونو چکړې لگول وی. شپه په مزدلفه کښی تیره شی. نو ورځ د
 منی په کانریج خوړونو کښی تیره شی. کله په رش اوبیره کښی د شیطانانو ویشل وی اوکله په سخته
 گرمی کښی د بیت الله نه طواف وی. هرکله چه په حج کولو کښی دومره سختیانې او مشقتونه دی. نو د
 حج فريضه په آسانتیا او سهولت سره ادا کولو دپاره دعا کول مستحب دی.

وجه دعاء قبول الحج: اود قبولیت دعا دې څکه کوی. چه دهر عبادت قبلیدل ضروری نه دی. هم دا وجه
 ده. چه د خانه کعبه د جوړولو په وخت کښی حضرت ابراهیم او حضرت اسماعیل علیهما السلام به بار
 بار دا دعا کوله چه ﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

وجه عدم دعاء التيسير في الصلاة: البته د فرض مونځونو ادا کولو په وخت کښی داسې دعا منقول نه
 ده. څکه چه عام طور د مونځ ادا کول آسان دی. نوچونکه د مونځ ادا کول آسان دی. نو د آسانتیا دعا
 کولو ته څه ضرورت نشته.

د تلبیه حکم

تَوَرَّلَى عَقِيبَ صَلَاتِهِ صَاحِب د ، قدروی، زکریا فرمائی. چه بیا دې تلبیه اوواڼی. پس د مانځه خپل
 نه.

التبیه عقب الصلاة: چې کله دوه رکعتہ د احرام اوکړی نو د هغې نه پس به تلبیه اوواڼی دا تلبیه وئیل
 سنت دی

دلیل: دلیل دا دې حه نبی ﷺ تلبیه وئیلې وه پس د مانځه خپل نه، (۱)

د حاجی مفرد په تلبیه هېڅ نیت

إِنَّا نَگَارَ مَفْرُودًا الْحَجَّ اوکه وی په حج خپل کښی مفرد نو نیت به کوی په تلبیه خپله کښی دحج نوی
 تَبَيَّنَهُ الْحَجَّ

هل اللغة: ① مفرد: حج افرادکونکې

تصريح < نية الفرد بالبعث > مسئله دا ده. كه يوكس حاجی مفرد وی. یعنی صرف د حج ادا كولو اراده نې وی. د عمرې اراده نې نه وی. نو دې به په خپله تلبیه كښې صرف د حج نیت كوی. **دلیله** < دلیل دادې چه حج عبادت دې. اود اعمالو اوعبادتوصحت په نیت باندې موقوف دې.

د تلبیه الفاظ او په دې كښې كمې زيات

وَالْتَلِيَةُ أَنْ يَقُولَ: اوتلبیه دا ده. چه اوواني، لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ حَاضِرِ يَمِ اَيِ الله حاضر يم لا شريك لك لَبَّيْكَ تا سره خوځ شريك نشته. حاضر يم اِنَّ الْحَمْدَ وَالْبُحْمَةَ لَكَ بِيَشْكُهُ حمد اونعمت ستا دپاره دې وَالْمُلْكُ اوبادشاهی هم ستا دپاره ده. لا شريك لك. نشته خوځ شريك ستا،

تصريح < الفاظ التلبیه و اعراب كلمه ان > د مسنون تلبیه الفاظ دا دی. **دلبیک اللهم لبیک لبیک لا شریک لک لبیک** اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكُ لَكَ لا شریک لک

صاحب د هدایه **رحمه الله** فرمائی. چه په (ان الحمد) كښې په الف باندې كسره ده فتحه نه غوره ده. ځكه چه د كسره په صورت كښې به دا جمله مستقله شی. د ما قبل سره به نې څه تعلق نه وی. اود فتحه په صورت كښې به دا د اولنې كلمې صفت شی.

نداء ابراهيم **رحمه الله** لعج البيت < صاحب د هدایه **رحمه الله** فرماتیلی دی. چه تلبیه د حضرت ابراهيم **رحمه الله** د نداء د قبولیت جواب دې. مشهوره واقعه ده. چه كله حضرت ابراهيم **رحمه الله** د خانه كښه د جوړولو نه فارغ شو. نو الله تعالی ورته حكم او كړلو. چه د حج اعلان او كړه. ابراهيم **رحمه الله** عرض او كړلو. اَيِ زما معبوده زما آواز به څنگه (تولو خلقوته) اورسی. الله تعالی ورته اوفرمائیل. ته آواز او كړه. آواز رسول زما كار دې. حضرت ابراهيم **رحمه الله** عرض او كړلو. اَيِ ربه زه څه آواز او كړم. الله تعالی اوفرمائیل. دا اووايه.

والله الناس كتب عليكم الحج فحجوا البيت العتيق، اَيِ خلقو په تاسو باندې حج د بيت الله فرض شو. حج او كړې د كور پخوانی، د حضرت ابراهيم **رحمه الله** د خول نه دا الفاظ وتل وو. چه دا آواز زمكې او آسمان په مينځ كښې چه څومره انسانان وو. ټولو ته اورسيدلو. تردې چه دپلارانو په شاگانو او د ميانندو په رحمونو كښې چه څوك وو. هغوی ته دا آواز اورسيدلو. چا يوځل جواب ور كړلو. چا دوه ځله او چا ددې نه زيات، نو چا چه څو ځله جواب ور كړې وی. هغه ته به انشاء الله دهغه هومره حج كولو سعادت ملاوېږي. (الله دې او كړی. چه زما شمار هم په دې كسانو كښې شوې وی. آمين)

د قرآن پاك په دې آيت كښې هم دا واقعه ذكر ده ﴿وَأَذِّنْ لِلْعَذَابِ أَن لَّا تُشْرِكُوا بِي شَيْئًا وَظَهَرَ يَتَذَكَّرُ يُظَاهِرُونَ وَالْقَائِمِينَ وَالرَّكْعَتَيْنِ وَالسُّجُودَ وَأُذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ فَاِئْتِنَ مِنْ كُلِّ فِجٍّ عَشْرًا ۖ﴾ او كله چه مونې برابر كړلو. ابراهيم **رحمه الله** ته ځانې د ددې كور، چه مشريگوه ما سره هيڅ خيز اوباك كړه كور زما دپاره د طواف كونكو، اوقيام كونكو اور كوع او سجده كونكو، اواعلان او كړه په خلقو كښې د حج چه راځی ستا طرف ته پيدل او په هر كمزوري مانده اوښه د لرې لارو نه. (ترجمه شيخ الهندي)

وَلَا يَنْتَعِي أَنْ يُحِلَّ بِشَيْءٍ مِنْ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ او مناسب نه دی چه كمې او كړی د څه خيز په دې كلماتو كښې،

تصريح < كراهة النقصان في كلمات التلبیه > فاضل مصنف **رحمه الله** فرمائی. چه د تلبیه په نقل شوو الفاظو كښې به كمې نه كوی.

دليله > خكه چه دا الفاظ د ټولو راويانو په اتفاق سره نقل شوي دي. نوڅكه په دې كښې كمې كول مناسب نه دي.

فان رَاَدَ فِيهَا جَاوَزَ كَهْ زِيَاتِي نِي او كړلو. نوجانز دي.
خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ خِلَافَ ثَابِتٍ دې د امام شافعي فِي رِوَايَةِ الرَّبِيعِ رَحِمَهُ اللهُ عَنْهُ په روايت د ربیع رحمہ اللہ كښې د هغوی نه،

تذريح > حكم الزيادة في كلمات التلبية > او كه څه كلمات نې زياتي كړل. نوجانز دي. (١)
دلالت > ① نقلی دليل دا دي. چه جليل القدر صاحب زه لكه عبدالله بن مسعود، عبدالله بن عمر او ابو هريره د تلبيه په الفاظو باندې زيادت كړې دي. دابن عمر رَاَوَى عَنْهُ په حديث كښې ددې الفاظو زيادت منقول دي. (ربيك وسعديك والغير يبيديك والرغهام اليك) دابن مسعود په حديث كښې دا الفاظ زياتي دي. (ربيك عدد التراب) او د ابو هريره په حديث كښې د (اله الحق لبيك) الفاظ راغلي دي. بهر حال د تلبيه په ذكر شوو الفاظو باندې زيادت منقول دي.
② دويم دليل دا دي. چه د تلبيه مقصود د الله تعالى ثناء او دخپل بندگۍ اظهار دي. نوپه كلماتو كښې زيادت ددې مقصودنه مانع نه دي. بلكه په دې مقصد كښې يو قسم زيادت دي.

د تلبيه په وتلو سره محرم بحر خيال

فَاِذَا لَبَّيْ فَقَدْ اَحْرَمَ صاحب د قدوري رحمہ اللہ فرماني. او كله چه تلبيه اوواني. نوبقينا دي محرم شو.

تذريح > التلبية والنية شرطان للإحرام > مسئله دا ده. چه كوم كس د احرام ترلو اراده او كړله. چه ده نيت او كړلو. او تلبيه نې اوونيله. نو دې محرم شو. صرف په تلبيه بغير د نيته، دغه شان صرف په نيت بغير د تلبيه نه محرم نه كړځي. بلكه د محرم كيدو دپاره نيت او تلبيه دواړه ضروري دي. خكه چه هيڅ عبادت د نيت نه بغير نه ادا كيږي.

سبب ترك القدوري بِحَالِ النية > پاتې شوه دا خبره چه په دې مقام كښې امام قدوري رحمہ اللہ د نيت ذكر ولې او نكړلو. نو ددې جواب دا دي. چه چونكه وړاندې د نيت شرطيت ته ددې قول په ضمن كښې اشاره شوې وه. چه (لا ريد العم) نوڅكه د دوباره ذكر كولو څه ضرورت نشته. د دويم څيز ذكر په راروان عبارت كښې راځي.

منوعات و احرام

فَلْيَتَّقِ مَاتَهُنَّ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ مِنْ الرِّقَةِ وَالْفُسُوقِ وَالْجِدَالِ نوڅان به ساتي دهغه څه نه چه منع كړي دي الله تعالى د رقت، فسوق او جدال نه،

تذريح > منوعات الإحرام > مسئله دا ده. چه احرام او ترې. نود هغه خبرو نه دي پرهيز كوي. د كومو نه چه الله تعالى منع كړې ده. لكه رقت فسوق او جدال،

(١) ملهب الشافعي رحمه الله: - خوپه دې كښې د امام شافعي رحمه الله خلاف دي. په هغه روايت كښې كوم چه ربیع رحمہ اللہ د هغوی نه نقل كړې دي. چه د تلبيه په الفاظو كښې زيادت كول جانز نه دي.

دليله > خكه چه د الله تعالى ارشاد دې. **﴿لَا رَفْعَ وَلَا سُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجَّةِ﴾** يعنى چا چه د حج په ورځو كښې په خان باندې حج فرض كړلو. نوهغه دې نه رфт كوى. اونه دې د فسوق ارتكاب كوى. اونه دې جگړه كوى. صاحب ددها په **رَفْعُ اللَّهِ** فرمائيلې دى. چه په آيت كښې صيغه د نفى ده. خو مراد ترې نهى ده. يعنى دا كارونه مه كوى.

الأقوال الثلاثة في العراء من الوفاء پاتې شوه دا خبره چه په آيت كښې د درې كارونو نه څه مراد دى. ① نو فرماني چه د ، رфт، نه مراد يا خو جماع ده. خكه چه د الله تعالى په قول **﴿أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الْبَيْتِ﴾** الرَفْعُ إِلَى نَيْسَابِكُمْ كښې د ، رфт، نه مراد جماع ده. يعنى د روژې په شپو كښې ستاسودپاره د خپلو بيبيانو سره جماع كول حلال كړې شو. ② يا د ، رфт، نه مراد د ژبې گنده اوفضول خبرې دى. ③ د ښځو په موجود كې كښې د جماع اود هغه خيزونو خبرې كول دى. كوم چه د جماع اسباب وى.

العراء من الفسوق > اود فسوق نه مراد مطلق گناهونه اومعاصى دى. گناهونه اگر چه په ټولو حالاتو كښې حرام دى. خود احرام په حالت كښې سخت حرام دى. لكه د سرو دپاره د ريښمو جامې اغوستل په عامو حالاتو كښې هم حرام دى. خود مانځه په حالت كښې زياتې حرامې دى.

القولان في العراء من الجِدَال > اوجدال دا دې. چه دخپل ملگرى يا خادم سره جگړه او كړى. ④ اويا چا ونيلى دى. چه د جدال نه مراد دا دې. چه د مشركانو سره د حج د وخت په تقديم اوتاخير كښې جگړه كړئ.

وَلَا يَقْتُلُ صَيِّدًا اونه دې قتلوى ښكار

فرويح > په حالت د احرام كښې د وُجَحْ خناور قتلول هم حرام دى. كه قتل په ذبح سره وى او كه په بله طريقه وى. البته د اوبو خناورو ښكار جائز دى.

دليله > . بيل دا دې چه الله تعالى فرمائيلې دى. **﴿لَا تَقْتُلُوا الصَّيِّدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾** يعنى هيڅ يو ښكار مه قتلوى. په داسې حال كښې چه تاسو په حالت د احرام كښې نې. اود وچې د خناورو د ښكار قيد نې ددې دې كړلې دې. چه د الله تعالى ارشاد دې. **﴿وَحُرْمٌ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾** كښې د دې صراحت موجود دې. يعنى په تاسو باندې د وچې د خناور ښكار حرام دې. ترڅو چه تاسو په حالت د احرام كښې نې.

ښكار طرف له اشاره او هومنه

وَلَا يُبَيِّرُ إِلَيْهِ وَلَا يُبَدِّلُ عَلَيْهِ اونه به اشاره كوى دې ته اونه به خوندنه كوى.

تسريح > **حرمة الإشارة والدلالة إلى الصيد** مسئله داده. چه محرم دپاره نه ښكار ته اشاره جائز نه ده. اونه په معي داللت كول. اشاره تقاضا كوى چه ښكار مخامخ موجود وى. اوداللت تقاضا كوى چه ښكار مخامخ موجود نه وى. دداللت مثال به دا وى. چه محرم غير محرم ته اوواښى. چه په فلاښى خاني كښې ښكار موجود دې. نو دا دواړه خبرې د محرم دپاره ممنوع دى.

والله > ① ددې دليل دا دې. چه حضرت ابو قتاده **رضي الله عنه** يوځل څنگلى خر ښكار كړلو. دې په خپله غير محرم وو. خو ملگرى نې محرم وو. هغوى د دې خرغوبه اوخوړله. بيا نبى **ﷺ** ته ددې خبر وركړې شو. نو نبى **ﷺ** صحابو ته او فرمائيل. آيا تاسو ښكار ته اشاره كړې وه. هغوى عرض او كړلو نه، نبى

ﷺ ورته اوفرمانیل. تاسو ورته خودنه کړې وه. هغوی عرض او کړلو نه، نبی ﷺ ورته اوفرمانیل. ایا تاسو ورسره بل څه مدد کړې وو؟ هغوی عرض او کړلو نه، نو نبی ﷺ ورته اوفرمانیل. اوس په خوراک کښې څه باک نشته، بلکه کومه غوښه چې پاتې ده. دا هم اوخوړئ. (۱) ددې حدیث نه معلومه شوه. چه د محرم دپاره اشاره، خودنه او هر قسم مدد کول ممنوع دی.

⑦ دویم دلیل دا دی. چه د ښکارځناور د خپل نفرت اود خلقو د نظرونو نه د لرې والی په وجه په امن کښې وی. او ذکر شوی خیزونه اشاره وغیره دا امن زائله کوی. حالانکه د چا امن ختمول حرام دی. نو دا ذکر شوی خیزونه ځکه حرام دی.

په حالت د اهرام کښې د ملیساتو ممانعت

وَلَا يَلْبَسُ قَبِيصًا اَوْ نَهْ تَوْبِيًّا اَوْ نَهْ قَبَا، وَلَا خَفِيًّا اَوْ نَهْ مَوْزِي، اِلَّا اَنْ لَا يَجِدَ تَغْلِيْنًا الْبَتَّةَ دَا جِهَ نَهْ مَوْمِي پَنَرِي قِيْطَطْبًا اَسْفَلُ مِنَ الْكَعْبَيْنِ نَوْ كَت دِي كَرِي دَا لَانْدِي د كَعْبِيْنُو (د قدم د مينځ هډوکی)، نه.

هل اللغة < ① يلبس لبسا (س): کپړې اغوستل ⑦ سواويل: پاچامه

تخريج < حرمة لبس المغيط من الثياب > مسئله دا ده. چه د محرم دپاره گندولې شوې جامه اغوستل جائز نه ده. مثلاً قميص، لنگ، پتکې، توبی، اوموزه وغیره، البته دا چه محرم سره پښي نه وی. نوده دپاره دداسې موزو اچول جائز دی. چه د هغې د کعبينو نه لاندې حصه کټ شوې وی او د کعب نه مراد گټي نه ده. بلکه د قدم د مينځ هډوکی مراد دی.

دليله < دليل دادې. (عن ابن عمر رضى الله عنه) قال رجل يا رسول الله ﷺ ماتا ممرانا أن نلبس من الثياب ز. . .

لنلبسوا القمص والاسماء واليات ولا العباء ولا البداس ولا الحفاف إلا أن يكون أحد ليس له ثعلان قليلس، انفعز. وليقطع الخفين أسفل من الكعبين ولا تلبسوا شيئا مسه لعفران ولا ورس (۱) يعنى ابن عمر رضى الله عنه فرماني. چه يو سړی عرض او کړو. اې دالله پيغمبره! تاسو مونږ ته څه حکم کوي. چه مونږ نې اغوندو د جامو نه چه مړ. په احرام کښې يو. نو نبی ﷺ اوفرمانیل تاسو مه اغوندي قميصونه او نه پرتوگونه او نه پتکې او نه سړی او نه موزې مگر دا چه وی يوکس چه نه وی د ده سره دوه پښې نو وادي چوی موزې او کټ دې کړی موزې لاندې د کعبينو نه، اوتاسو مه اچوئ هغه خيز چه رسيدلې وی ورته زعفران او نه گل ورس. (دا يو قسم گياه ده. چه د رنگ کولو په کار راځي). د دې حدیث نه معلومه شوه. چه د محرم دپاره د هغه جامو اچول ممنوع دی. کوم چه په متن کښې ذکر دی. او په مخصوص حالت کښې دخاص قسم موزو اچول جائز دی.

الفراد من الکعب في باب الإحرام > صاحب دهدايه رحمه الله فرمانيلی دی. چه د کعب دوه تفسیرونه شوی دی. ① گټه يعنى د قدم دواړو طرفونو ته راوچت شوی هډوکی ② د قدم په مينځ کښې دتسمې تر لږو

(۱) من حديث أبي قتادة أخرجه البخاري في الحج باب ٦١ ومسلم في الحج رقم ٦٠ والترمذي في الحج باب ٤٠ رقم ٨٤٧ والنسائي في الحج باب ١٦٠ رقم ٢٦٥ وابوداود في الحج رقم ١٨٥٢ وابن ماجه في الحج رقم ٣٠٩٣ والدارمي في المسالك باب ٣٠

(۲) من حديث ابن عمر رضى الله عنه أخرجه البخاري في الحج باب ٢١ ومسلم في الحج رقم ١ وابوداود في الحج باب ٣١ رقم ١٨٢٣ والترمذي في الحج رقم ٨٣٣ والنسائي في المسالك رقم ٢٤٩٩ وابن ماجه في الحج باب ١٩ رقم ٢٩٢٩ وأحمد في المسند (٢٩/٢) والدارمي في المسالك باب ٩.

خانی چرتہ چہ دگوتو ہدوکی راجع کبریٰ. هشام دامام محمد رحمۃ اللہ علیہ نہ ہم دا روایت کری دی. نودلتہ د کعب دویم تفسیر مراد دی. اوہ کتاب الطہارۃ کنبی پہ دارجلکم الی الکعبین کنبی اولتے تفسیر مراد دی.

د محرم دپارہ د سر او مخ پتول

وَلَا يَقْطَعُ رَأْسَهُ وَلَا وَجْهَهُ اَوْ نَهَى بِتَوْبَى سِرْ خِپَلْ اَوْ نَهَى مَخْ خِپَلْ

هل اللغة < ① يقطي، قفطية؛ پتول

تخریج < قفطية وجه الرجل > ① د محرم سری دپارہ خپل مخ اوسر پتول جائز نہ دی. (۱)

دلالتہ < ① دلیل د ابن عباس رضی اللہ عنہما حدیث دی. اَن رَجُلًا وَقَعَتْ رَاحِلَتُهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ فَمَاتَ فَقَالَ

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ اِغْسِلُوهُ بِسَامٍ وَسَدْرٍ، وَكُفُّوهُ لِيُثْبِتَهُ وَلَا تَمْسُوهُ طَبِيبًا وَلَا تَغْمُرُوهُ رَأْسَهُ وَلَا وَجْهَهُ فَلَنَّهُ يَبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَلْبِيًا (۲) یعنی یوسری چہ بہ حالت د احرام کنبی وو. دہغہ سورلی دہغہ خت مات کرلو. اوسر شونو نبی ﷺ اوفرمانیل. دہ تہ پہ ہغہ اوبو باندی غسل ورکری. چہ د بیرے پانری پکنبی جوش شوی وی. اودی پہ خیلودوار وجامو کنبی دفن کری. اوخوشبونی پری مہ لگوئی. اوددہ سر مہ پتوی. او مہ نہی مخ پتوی. خکہ چہ دی بہ د قیامت پہ ورخ تلبیہ ویونکی راپاسی. ددی حدیث نہ معلومہ شوه. چہ دمحرم سری دپارہ د خپل مخ پتول جائز نہ دی.

② دویم دلیل دا دی. چہ بسخہ پہ حالت د احرام کنبی خپل مخ نہ پتوی. حالانکہ د ہغی پہ مخ بیکارہ کولو کنبی فتنہ دہ. نوسری اچہ ددہ پہ مخ بیکارہ کولو کنبی فتنہ ہم نشستہ بہہ پہ طریق اولی سرہ مخ نہ پتوی.

د محرم دپارہ د وبختواو نوکونو کت کول

(وَلَا تَمْسُ طَبِيبًا) اونه بہ لگوی خوشبونی

هل اللغة < ① قفطت؛ دورو وھونکو وینتو والا

تخریج < عدم مس الطیب > محرم بہ خوشبونی نہ لگوی.

دلالتہ < خکہ چہ نبی ﷺ فرمانیلی دی. (العام الشعث الثقل) (۲) د شین پہ فتحہ او د عین پہ کسرہ، چہ ویختہ ببر اوگرد آلدوہ وی. او (تقل) دتاء پہ فتحہ او فاء پہ کسرہ خوشبونی نہ لگول. یعنی حاجی ہغہ دی. چہ ویختہ نہی ببر وی.

لَا يَحْلِقُ رَأْسَهُ وَلَا شَعْرَ بَدَنِهِ اَوْ نَهَى بِخِرَانِي سِرْ خِپَلْ اونه ویختہ خپل،

تخریج < عدم الحلق > اود خپل سر اویدن ویختہ بہ ہم نہ کت کری.

(۱) **مذہب الشافعی رحمۃ اللہ علیہ** :- اوامام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمانی. چہ د محرم سری دپارہ د خپل مخ پتول جائز دی. ہم دا دامام مالک اوامام احمد رضی اللہ عنہما قول دی.

(۲) من حدیث ابن عباس رضی اللہ عنہما أخرجه مسلم في الحج رقم ۹۴ والنسائي في الحج باب ۹۷ رقم ۲۵۴۴ وابن ماجه في المناسك باب ۸۹ باب ۳۰۸۴ -

(۳) من حدیث ابن عمر رضی اللہ عنہما أخرجه الترمذی في تفسير سورة ۳ باب ۶ رقم ۳۱۹۷ وابن ماجه في المناسك باب ۶ رقم ۲۸۹۶ -

بَلَلَهُ ① خُكَّه چَه الله تعالى فرماييلي دى. ((وَلَا تُخْلِفُوا رُؤُوسَكُمْ)) اوتاسو خپل سرو نه مه خرائي

(وَلَا يَهُضُّ مِنْ لِحْيَتِهِ) اونه به کت کوى ږيره خپله ولا من ظفره اونه به کت کوى نوکان خپل

تدريج < عدم حلق اللحية > اوخپله ږيره به هم نه کت کوى.

وَالله ① خُكَّه چَه دا د خريلو په معنى کښې دې. ⑦ اوددې وجې چَه د ويختو خريل اوکت کولو سره هغه بيرسرى توب لرې کيږي. کوم چَه د حاجي نه غوښتلې شى. نوددې وجې دې هم ويخته نه کت کوى اونه خرائي.

درنگ شوې جامو اغوستل

(وَلَا يَلْبَسُ قَوَاتًا مَصْبُوعًا) اونه به اغوندى جامې رنگ شوې په ورس خوشبوني پورې ولا زعفران ولا بصفر (اونه په زعفرانو، اونه په گل عصفر

هل اللغة ① مصبوغ: رنگ شوې ⑦ ورس: يوقسم خوشبودار واښه دکوم نه چَه درنگ کاراخستې شى ⑧ زعفران: کيسر ④ هصفو: زير رنگ

تدريج < حرمة استعمال الثوب المصبوغ > د مسنلې دا دې چَه د رنگ شوې جامې اغوستل جائز نه دى. لکه ورس يا زعفران يا عصفر،

لله ① خُكَّه چَه رسول الله ﷺ فرماييلي دى. چَه محرم دې داسې جامې نه اغوندى. چَه په هغې پورې زعفران يا عصفر لگيدلې وى. (١) دصاح په کتابونو کښې د محرم په باره کښې دا الفاظ راغلي دي. ((لَتَلْبَسُوا شَيْئًا مَسَّهُ زَعْفَرَانٌ وَلَا وَرْسٌ))

أَلَا أَنْ يَكُونَ غَسِيلًا وَلَا يَنْقُضَ الصَّبْغَةَ الْبَتَّةَ دا چَه وى وينغلي شوې چَه خوشبوني نه کوى.

تدريج < جواز ما لا طيب له > البته که په دې ذکرشوى خيزونو سره رنگ شوې وى. اود رنگ نه پس بيا داسې وينغلي شوې وى. چَه خوشبوني ترې نه ځي. نودهغې استعمال جائز دى. اگرچَه رنگ نې باقى وى. خُكَّه چَه د محرم دپاره د خوشبوني استعمال ناجائز دې د رنگ استعمال ناروې نه دې. (٢)

لله ① اواصل په دې کښې د طحاوى رحمه الله په حواله د ابن عمر رضی الله عنهما روايت شوې حديث دى. هال قال رسول الله ﷺ لا تلبسوا شيئا مسه ورس او زعفران الا ان يكون غسيلة ابن عمر رضی الله عنهما فرماني. چَه رسول الله ﷺ

(١) من حديث ابن عمر رضی الله عنهما أخرجه البخارى في الحج باب ٢١ ومسلم في الحج رقم ١ وابوداود في الحج باب ٣١ ولم ١٨٢٣ والترمذى في الحج رقم ٨٣٣ والسناني في التماسك رقم ٢٤٩٩ وابن ماجه في الحج باب ١٩ ولم ٢٩٢٩ واحد في المسند (٢/٢٩٩) والدارمي في التماسك باب ٩.

(٢) مسلك الشافعي رحمه الله امام شافعي رحمه الله فرماني. چَه د ورس رنگ شوې جامه اغوستل دمحررم دپاره جائز ده. او وړاندې تير شوى دى. چَه د احرام په ممنوعاتو کښې خوشبو لگول دى رنگ شوې جامه منع نه ده. ليلان الصفر طيب < خوزمونږ دليل دا دى. چَه په عصفر کښې هم يوقسم خوشبوني وى. زمونږ اود شوافعو رحمه الله په مينځ کښې بنياد د اختلاف دا دى. چَه د شوافعو رحمه الله په تيز په عصفر کښې خوشبو نه وى. اوزمونږ په تيز په کښې وى. نوکه عصفر داسې وى. چَه خوشبو په کښې وى. نوپه اتفاق سره د هغې استعمال جائز نه دى. اوکه نه وى. نو په اتفاق سره نې استعمال جائز دى.

ارشاد فرمانيځي دي. تاسومه اغوندي هغه جامه چې لگيدلې وي وريپورې ورس يا زعفران البته دا چه وي وينخلي شوي.

فصل کول او حمام ته داخليدل

(وَلَا بَأْسَ أَنْ يَغْتَابِلَ وَيَدْخُلَ الْحَمَّامَ قَرْمَانِي اُونَشْتَه بَاك چه غسل اوکړي او داخل شي حمام ته

هل اللغة < ① حمام: د غسل ځای]

تصريح < جواز غسل المعمر ودخوله الحمام > مسئله داده. چه په محرم باندې د جنابت غسل واجبيږي. اود ده مکي معظمې ته د داخليدو دپاره غسل کول مستحب دي.

دليله < ځکه چه رسول الله ﷺ د احرام دپاره غسل کړي وو. اود محرم دپاره حمام ته د گرمو اوبود استعمال دپاره داخليدل جائز دي. ځکه چه حضرت عمر ؓ د دې باوجود چه محرم وو. غسل کړي وو.

وَيَسْتَنْظِلُ بِالْبَيْتِ وَالْمَحْتَلِ اودا چې سوري اوکړي په کور يا په کجاوي سره

هل اللغة < ① يستنظِل، استظللا: سوري حاصلول ⑦ محمل: کجاوه

تصريح < جواز تنظيل المعمر > ① مسئله دا ده. چه زموني په نيز د محرم دپاره د چت يا کجاوي د سوري حاصلول جائز دي. (١)

دلالت ① دليل دا دي. چه عقبه بن حبان رَوَّاهُ فرماني. چه ما حضرت عثمان ؓ اوليلدلو. چه دهغوی دپاره به غټه خيمه لگولې شوه. اود هغه توره به ووتنه ته اويژانده کولې شوه. حالاتکه هغوی په په حالت د احرام کښي وو.

② بل دليل دا دي. چه لويه خيمه د محرم په بدن پورې نه لگي. نو دا د کور د چت سره مشابه شو. اود کور د چت لاندې د سوري نه فائده اخستل مکروه نه دي. نودغه شان د لونې خيمې په ښخولو کښي اود سوري حاصلولو کښي به هم کراهت نه وي.

جواز الاستقلال باستارا الكعبة > محرم د کعبه د پردو لاندې ورننوتلو. تردې چه په هغې کښي پټ شو. نوددې دوه صورتونه دي. که پرده دده د سر اومخ سره نه لگي. نو پکښي څه باک نشته.

دليله < ځکه چه دا سوري حاصلول دي. اود سوري په حاصلولو کښي څه قباحت نشته. او که په سر يا په مخ پورې لگي. نومکروه به وي. ځکه چه په دې صورت کښي دا د سريتولو سره مشابه شو.

د محرم دپاره د هميانه ترلو حکم

وَيَسْتَدْفِي وَيَسْتَلِ الْهِيَانَةَ اودا چې چه اوتري په شا خپله پورې هميانه

هل اللغة < ① هميان: هغه پيټنی چه د تهيلنی يا پتوي کار ورکوي

تصريح < حکم شدالهميان > د محرم دپاره د هميانه په ترلو کښي څه قباحت نشته. که د لنگ دپاسه نې اوتري اوکه لاندې، (٢)

(١) مطلب مالک ؓ :- اودامام مالک اواحمد ؓ په نيز د غټې خيمې يا ددې پشان د بل څيز لاندې سيوري حاصلول مکروه دي.

(٢) مطلب مالک ؓ :- امام مالک ؓ فرماني. که په هميانه کښي خپله خرچه او نفقه وي. نو بغير کراهته نې ترل جائز دي. او که د بل خرچه او روپۍ پکښي وي. نومکروه ده.

دليل دا دې، چه هميانه چوڼكه د گنډلو جامو پشان نه ده. نوڅكه ددې ترل مكروه نه دى. كه خپل روښ پكښې وى او كه د بل چا، دواړه حالتونه برابر دى.

الاشكال عليه > په دې دليل باندې يو اشكال دې. هغه دا چه د محرم دپاره د لنك يا خادر په رسن تار وغيره باندې ترل په اجماع سره مكروه دى. حالانكه رسن او تار د گنډلو جامو پشان نه دى.

الجواب > جواب دا دې چه په رسن وغيره ترلو كښې كراهت په نص سره ثابت دې. نقل دى چه (آن النبي ﷺ) راي رجلا قد شد فوق اذ اراه حبلًا فقال ﷺ: الحق هذا الحبل ويلك! يعنى نبى كريم ﷺ يو محرم سړې اوليدلو. چه هغه د خپل لنك دپاسه يوه رسن ترلې وه. نو نبى ﷺ ورته او فرمائيل. هلاك شي دا رسن او غورخوه.

الاشكال الثاني > دويم اشكال دا دې كه محرم په خپل سرياندي پتې اولگوله. نو دا هم مكروه ده. تردې چه د پوره يو ورځ ترلو په صورت كښې پرې صدقه واجبيږي. حالانكه د گنډلو جامو په معنى كښې نه ده.

الجواب عنه > د دې نه جواب دا دې چه چوڼكه د سر يوه حصه پته شوې وى. نوڅكه پرې صدقه واجبيږي. ځكه چه په حالت د احرام كښې د سر پټول ممنوع دى.

په خطمي (چل) سره د سر او پري وينځل

وَأَقْبَلَ رَأْسَهُ وَلَا يَحْتَتُهُ بِالْخَطْمِ اونه دې وينځى سر خپل اونه پيره خپله په خطمي سره

حل التلعة > ① لهية: پيره ② خطمي: يو قسم بوتې چه په دوايانو كښې په كار راځي

نصريح > استعمال الخطمي للمحرم > د محرم دپاره خپل سر او پيره په خطمي سره وينځل جائز نه دى.

والاثره > ① دليل دا دې. چه گل خطمي يو قسم خوشبونی ده. اود محرم دپاره د خوشبو لگول جائز نه دى. ② دويم دليل دا دې. چه خطمي د سر سپگې وژنى. حالانكه د محرم دپاره د هيڅ قسم خناور قتل جائز نه دى.

د تلبیه په کثرت سره وائيل

وَكُثْرَ مَرَّةٍ التَّلْبِيَةِ عَقِبَ الصَّلَاةِ اوزياته دې وائى تلبیه روستو د مونخونو نه،

نصريح > تكثير التلبية > اوزياته دې وائى تلبیه روستو د مونخونو نه، اوهركله چه خيږى اوچت ځانې ته

او كوزيږي ښكته ځانې ته، او ملاؤ شى د سورو (خلق) سره او په وخت د پيشمنى كښې،

الروايان في التلبية بعد الصلاة > ① صاحب د قدورى رحمه الله فرماني. چه محرم دې تلبیه روسته د

مونخونو نه زياته وائى. مونخونه كه فرض وى او كه نفل وى. كه ادا وى او كه قضا وى. ② صاحب د

طحاوى رحمه الله فرماني. چه د فرض مونخونو نه پس به وتيلى شى. د نفلو او قضا مونخونو نه پس به

نشى وتيلى.

وَكُلَّمَا عَلَا فَرْقًا اوهركله چه خيږى اوچت ځانې ته اَوْهَبَطَ وَأَوْبًا او كوزيږي ښكته ځانې ته اَوْلَقَى رُكْبًا

وَأَلْأَمَارَ، او ملاؤ شى د سورو (خلق) سره او په وخت د پيشمنى كښې،

نصريح > مواقع أكثر التلبية > اوكله چه په موږه خيږى يا كندې ته كوزيږي. يا نورو سورو (خلق) سره

ملاقات او كرى. نو په دې حالتونو كښې به تلبیه زياته وائى. اود پيشمنى په وخت كښې دې هم زياته

وانی.

دلائله ① خكه چه صحابزه د رسول الله ﷺ به تلبیه و نیله په دې حالتو کښې، او تلبیه په احرام کښې په مانځه کښې د تکبیر و نیلو پشان ده. نو و نیلې به شی دا په وخت د بد لیدلو د یو حال نه بل حال ته. ② دویم دلیل دا دې. چه په احرام کښې د تلبیه مثال داسې دې. لکه په مانځه کښې د تکبیر پشان، نو لکه څنگه چه په مانځه کښې د یو حالت نه بل حالت ته اوړی. نو تکبیر وانی. دغه شان په احرام کښې هم چه د یو حالت نه بل حالت ته اوړی. نو تلبیه دې وانی.

رفع الصوت بالتلبیه > زمونږ په نیز په تلبیه کښې آواز اوچتول مسنون دی. اگر چه په دعا او ذکر کښې افضله اخفاء ده. وجه دا ده. چه د قرآن پاک د آیت **﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾** تقاضا هم دا ده. چه د دعا او ذکر ونو په موقع باندې اخفاء او کړې شی.

دلیل > دلیل دا دې. چه رسول الله ﷺ فرمایلی دی. **«أفضل الحج العجم والشجر»** (۱) عجم وانی په اوچت آواز سره تلبیه و نیل او شجر وانی وینې تویولو ته. یعنی بهترین حج هغه دې. چه هغې کښې تلبیه په اوچت آواز وی. او دده دې وغیره قربانی په کښې او کړې شی. او وینه تونې کړې شی.

مکې ته د داخلیدو آداب

﴿فَإِذَا دَخَلَ مَكَّةَ ابْتَدَأَ بِالسَّجْدِ الْحَرَامِ﴾ فرمائی. کله چه داخل شی مکې ته نو شروع دې او کړی د مسجد حرام نه.

تشریح > **أول ما يبدى به المعمر عند دخول مكة** > فرمائی. محرم چه څنگه مکې ته داخل شی. نو د ټولو نه اول به جعات ته داخلېږی.

دلائله ① خكه چه رسول الله ﷺ کله مکې ته داخل شو. نو د ټولو نه اول جعات ته داخل شو. ② په صحیحینو کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها دا حدیث داسې دې. **«إن أول شيء بدأ به رسول الله ﷺ حين قدم مكة أن توضأ ثم طاف بالبيت»** (۲) یعنی مکې مکرمي ته چه نبی ﷺ تشریف راوړلو. نو د ټولونه په اولنو کارونو کښې دا وو. چه اودس نی او کړلو. اود بیت الله نه نی طواف او کړلو.

③ دویم دلیل دا دې. چه د سفر مقصود د بیت الله زیارت کول دی. او بیت الله په جعات کښې دې. نو د ټولو نه اول دې جعات ته داخل شی. او بیا د مسجد حرام په دروازو کښې د باب السلام نه داخلیدل مستحب دی. خكه چه نبی ﷺ هم په دې دروازه مسجد حرام ته داخل شوې وو. اودا دعا نی و نیله، **«اللهم أنت ربى وأنا عبدك جئت لأودى فريضك وأطلب رحمتك وألتبس رضاك متبعاً لأمرك راضياً بقرآنك أسألك مسئلة المفضلين المشفقين من عذابك أن تستغنى اليوم بعفوك وتحفظنى برحمتك وتجاوز عني بعفوك وتعيننى على أداء فرائضك اللهم افتح لى أبواب رحمتك، وأدخلنى فيها وأعلن من الشيطان الرجيم»** ای الله ته زما رب اوزه ستا بنده یم. زه ستا د فرض ادا کولو دپاره حاضر شوې یم. ستا د رحمت غوښتونکې یم. ستا د حکم تابعدارى کوم. او ستا د رضا طلبگار یم. زه ستا په فیصله په سرسترگوراضى یم. زه ستا نه دهغه کسانو پشان

(۱) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما أخرجه الترمذی باب ۶ رقم ۳۱۹۷ وابن ماجه فی المناکب باب ۶ رقم ۲۸۹۶
(۲) من حدیث عائشه أخرجه البخاری فی الحج باب ۶۳ رقم ۷۸ ومسلم فی صلاة المسافرين وقصرها رقم ۷۴.

سوال کوم چه محتاج وی اوستاد عذاب نه ویریری چه ته نن ما سره د معافن سلوک او کړي. اوبه خپل رحمت زما حفاظت او کړي. اوته په خپل مغفرت ما ته معافی او کړي. اود خپلو فرائضو په ادا کولو کښې ماسره مدد او کړي. ای الله زما دپاره دخپل رحمت دروازې پرانیزي. اوما ورته داخل کړه. اود شیطان رتلی شوی نه زما حفاظت او کړي.

د بیت الله د ابدو په وخت کښې مسنون عمل

قَالَ عَائِشَةُ: الْبَيْتُ كَبْرُ هَٰذَا كُلِّ شَيْءٍ فِي بَيْتِ اللَّهِ. نَوْتَكْبِيرُ دې اووانی. اوتهلل دې اووانی

هل اللغة < ① عاین، معاینه: کتل

تذریح < الأفعال المنونة عند رؤية البيت > مسئله دا ده چه کله نې په بیت الله نظر اولگۍ نو الله اکبر دې اووانی. اوبه زړه کښې دې ددې مقدس مقام عظمت حاضر کړي. اود توحید د تجدید دپاره دې **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** اووانی. او چه هغه وخت څه مناسب وی. نوهغه دعا دې او کړي. ځکه چه د بیت الله د لیدو په وخت کښې دعا مستجابېه اومقبولې وی. **فَلِلَّهِ** په تکبیر اوتهلل باندې حضرت عبداللہ **ﷺ** عمل مستدل دې چه هغوی به کله هم د بیت الله زیارت کولو. نور جسم الله والله اکبر به نې ونیل. (۱)

د حجر اسود ښکلول

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَجَّاجِ الْأَسَدِيُّ: سَمِعْتُهُ فَرَمَانِي. بَيَّا دې شروع او کړی د حجر اسود نه نومخ دې کړی دې ته وگڼو. وَفَلَّكْ اوتکبیر دې اووانی. اوتهلل دې اووانی.

هل اللغة < ① هل: لا اله الا الله ونيل

تذریح < استقبال الحجر > فقهاء کرام **ﷺ** فرماني. چه مسجد حرام ته د داخلیدو نه پس دتولونه اولنې کارطواف کول دی. که دا کس محرم وی اوکه غیر محرم وی. اوبه طواف کښې به شروع د حجر اسود نه کوي.

فَلِلَّهِ ځکه چه نقل دی. کله چه نبي **ﷺ** مسجد حرام ته داخل شو. نو د حجر اسود نه نې د طواف شروع او کړله. اوحجر اسودته دې مخ کړی او، الله اکبر، او، لا اله الا الله، دې اووانی. (۲)

(وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَجَّاجِ) صاحب د قدوری رحمه الله فرماني بیا به پورته کړی لاسونه خپل مَعَ التَّكْبِيرِ د تکبیر ونیلوسره

(۱) غره الزبلي رحمه الله هذا اللفظ ثم نقل عن ابن عمر **ﷺ** برواية البهلي في السنن الكبرى (۱۲۸/۵) ولم (۹۲۵۰) ان كان يقول ذلك عند إسلام الحجر، كما في نصب الرابة (۴۲/۳).

(۲) يقول البعد الضعيف أما ابتداءه **ﷺ** لاستلام الحجر الأسود **ﷺ** فلي حديث جابر **ﷺ** الطويل خرجته بالكمبيوتر من موضوع الأحاديث النبوية، فهو في صحيح مسلم في الحج باب حجة النبي **ﷺ** ولم (۲۱۳۷) و أما الاستقبال والتكبير والتهلل فليخرج من الموضوع فهو حديث عمر **ﷺ** أخرجه أحمد في مسند العشرة المبشرين بالخلافة في مسند عمر بن الخطاب **ﷺ** ولم (۱۸۵) والظاهر عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه أن الشيء صلى الله عليه وسلم قال له يا عمر إنك رجل قوي لا تزأج مني على الحجر فليخرج الضعيف إن وجدت خلوة فاستنم وإلا فاستنم فلهل وكبر.

تذريح: رفع الایدی عند اسلام العجم: شيخ ابوالحسن قدوری رَحِمَهُ اللهُ فرمائی. چه د طواف پہ شروع کنبی بہ د تکبیر و نیلو پہ وخت کنبی دواړه لاسونه تراوړو پورې پورته کړی.

دليله: ځکه چه نبی ﷺ فرمائی دی. لا ترفع الایدی الا لی سهم مواطن یعنی صرف په اووه ځایونو کنبی په لاسونه پورته کولی شی. او من جمله دهغي نه یوه موقع د حجر اسود ښکلول دی. (۱)

وَأَسْتَلِمُهُ وَقَبْلَهُ إِنَّ اسْتِطَاعَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُؤْذِيَ مُسْلِمًا و اسلام دې اوکړی د حجر اسود او ښکل دې کړی (حجر اسود) که طاقت لری بغیر تکلیف ورکولو نه مسلمان ته،

تذريح: معنی الإسلام: فرمائی چه د حجر اسود اسلام دې کوی. اسلام (سلمه) نه ماخوځ دې. ددې معنی د کانړی ده. اوس د اسلام معنی دا ده. چه کانړی اخستل په لاس سره یا په بوسه سره، یا دې دا په لاس سره مس کړی.

کیفیه الإسلام: د اسلام کیفیت دا دې. که د حجر اسود اسلام په خوله سره ممکن نه وی. نو په دې باندې دې خپل لاس کیردې. او خپل لاس دې ښکل کړی.

دليله: نقل دی چه رسول الله ﷺ حجر اسود ښکل کړلو. او خپلې شونې نې په هغې باندې کيخودې. (۲) دا هم نقل دی. چه حضرت عمر فاروق په خپل دور خلافت کنبی حجر اسود ته نزدې تشریف راوړلو. نو وې فرمائیل. ماته دا پته ده. چه ته یو کانړی نې. نه ضرر رسولې شي اونه فائده، که ما رسول الله ﷺ نه وو لیدلې. چه ته نې ښکل کړې وې. نومایه ته نه وې ښکل کړې. حضرت عمر دا خبره چه حضرت علی ته اوریسیدله. نو هغوی اوفرمائیل. کانړی نفع رسونکې دې. حضرت عمر ورته اوفرمائیل. ای دا الله د پیغمبر زومه! څه فائده ده په کنبی؟ نو حضرت علی اوفرمائیل. ما د رسول الله ﷺ نه دا اوریدلې وو. چه کله الله تعالی د آدم ﷺ د ټول اولاد ته وعده واخستله. اود ((أَلَسْتُ بِرَسُولٍ قَالُوا بَلَىٰ)) په ذریعې نې اقرار اوکړلو. نو الله تعالی هغه اقرار په دې کانړی کنبی امانت کيخودلو. نو کوم کس چه اسلام کوی. ټولکه چه هغه ددې ښکلولو سره د هغې وعده تجدید کوی. او کانړی به د قیامت په ورځ دده دپاره گواهی ورکوی. (۳)

فصل الإسلام العجم: بهر حال که مسلمان ته د تکلیف رسولو نه بغیر د حجر اسود ښکلول ممکن وی. نو د حجر اسود اسلام دې خامخا اوکړی.

دليله: ځکه چه رسول الله ﷺ حجر اسود ښکل کړې وو. او په هغې نې خپلې شونې کيخودې وې. **دلائل ترک الإسلام عند اذی المسلم:** ① اوبی کریم ﷺ حضرت عمر رضی الله عنه فرمائیلی وو. چه ته مضبوط سړې نې. کمزوری ته به تکلیف اورسوي. نو په حجر اسود باندې خلقو سره چیر مکه. یعنی گټره مه لرې کوه. گټی کمزوری ته به ستا نه تکلیف اورسی. خو که ځانې خالی وی. اورش نه وی. نو اسلام کوه. یعنی په خوله یا لاس سره دې مس کړی. او که گنجانش نه وی. بلکه بیره وی. نو دې ته دې مخامخ اودرېږی. او تکبیر او تهلیل دې اووانی.

② دویم دلیل دا دې. چه اسلام سنت دې. اود مسلمان د تکلیف رسولو نه خان ساتل واجب دی. اود

(۱) تقدم ترجمه مراداً.

(۲) من حديث ابن عمر رضی الله عنهما أخرجه ابن ماجه في المصنف (٢٩٤٥) والحاكم في المستدرک (٤٥٤/١)

(۳) من حديث عمر رضی الله عنه أخرجه أحمد في مسند العشرة المبشرين بالجنة في مسند عمر بن الخطاب (١٨٥)

سنت ادا کولو دپاره د واجب د پریځودو شریعت بیخي اجازت نه ورکوي. نو ځکه مسلمان ته د ضرر رسولو نه بغیر که اسلام ممکن وي، نو اسلام دې اوکړي. گني په استقبال دې اکتفاء اوکړي.

د اضطباع حکم

لَمْ أَخَذْ عَنْ تَحِيْمٍ مِّمَّا كُنِيَ الْبَابُ فَرَمَانِي. بيا دې شروع اوکړي دخپل بڼي طرف نه دهغه ځانې نه چه نزدې دې دروازي ته، وَقَدْ اضْطَبَعَ رَأْسُكَ قَبْلَ ذَلِكَ په داسې حال کښې چه اضطباع نې کړې وي په ځادر خپل، قَبْلُ الْبَيْتِ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ نوچکر دې اولگوي د بيت الله نه اووه چکرې،

هل اللغة < ① اضطبع، اضطباعاً؛ د بڼي ترڅ نه ځادر راويستل او په گسه اوږه باندې اچول
② اشواط جمع فُشوط؛ چکر ③ ابط؛ ترڅ >

تذريح < ابتداء الأشواط من أيمن المستلم > مسئله: لکه څنگه چه د حجر اسود نه شروع کول واجب دي. دغه شان د بڼي طرف نه شروع کول هم واجب دي. يعنی د حجر اسود نه بڼي طرف ته کوم ځانې چه دروازي سره جخت دي. د هغه طرفه دې طواف شروع کړي.

حكم الطواف المشروع < من الجانب الأيسر > اوکه د بڼي طرف په ځانې نې د گس طرف نه نې په طواف شروع اوکړه. اوداسې نې اووه چکرې اولگولې. نودا طواف معکوس شو. زمونږ په نیز ددې حکم دا دي. چه ترڅو په مکه کښې وي. نو ددې طواف به اعاده کوي. اوکه د اعاده نه وړاندې نې مکه پریځودله. او خپل وطن ته واپس شو. نو په ده به دم واجب وي. بهر حال طواف به د حجر اسود د بڼي طرفه شروع کوي. او په دې طريقه به اووه چکرې پوره کوي.

دلله < څکه چه رسول الله ﷺ هم داسې کړي وو. ① >

معنى الإضطباع وسنيتك < صاحب دهداي > رَحِمَهُ اللهُ فرمانيلى دي. چه اضطباع د، ضبع، نه ماخوډ دي. اوددې کیفیت دا دي. چه خپل ځادر د خپلې بڼې اوږې دلاندې نه راوباسي. او په گسه اوږه نې واچوي. فرماني دا درويشانه کیفیت مسنون دي.

دلله < اود رسول الله ﷺ نه منقول دي. ② >

طواف به حطيم نه بهر وي

(وَيَجْزِلُ طَوَافَهُ مِنْ رِوَاءِ الْحَطِيمِ) فرماني. اودې گړځوي طواف خپل بهر دحطيم نه،

هل اللغة < ① حطيم؛ د خانه کعبې هغه حصه چه رکن زمزم او د مقام ابراهيم په مینځ کښې ده.

تذريح < توفيع الحطيم > حطيم دهغه ځانې نوم دي. چه په هغې کښې ميزاب رحمت دي. حطيم د حطم نه ماخوډ دي. اود حطم معنی ده ماتول، اودې ته حطيم ځکه وائي. چه مشرکانو د بيت الله د جوړولو په وخت کښې دحلل مال د کمی د وجې د بيت الله نه مات کړې وو. او په نوي آبادي کښې نې نه وو داخل کړي. د حطيم دويم نوم حجر (بکسر الحاء) دي. چه ددې معنی منع کول دي. يعنی دا حصه د بيت الله په نوي تعمير کښې شاملولو نه منع کړې شوې وه.

تذريح < إخراج الحطيم من البيت > < خوياد ساتي > چه حطيم د بيت الله يوه حصه ده. کوم احکام چه د بيت الله دي. هغه احکام به ددې هم وي په دې باندې د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حديث گواه دي. صاحب د

① من حديث جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أخرجه مسلم في الحج باب حجة النبي ﷺ رقم (٢١٣٧) -

② من حديث ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أخرجه ابوداود في المناسك باب ٤٩ رقم (١٨٨٤) -

عنايه عليه السلام چه کوم حديث ذکر کړې دې. دهغې ترجمه دا ده. چه حضرت عائشې رضي الله عنها دا ندر منلې وو. که رسول الله صلى الله عليه وسلم مکه فتح کړه. نوږه به په بيت الله کښې دوه رکعته مونځ کوم. د مکې دفتح نه پس رسول الله صلى الله عليه وسلم د حضرت عائشې رضي الله عنها لاس او نيولو. او حطيم ته نې داخله کړه. اووې فرمايل ورته دصلى ههنا فان الحطيم من البيت دلته مونځ اوکړه. ځکه حطيم د بيت الله حصه ده. خو چونکه ستا قوم قريشو سره خرجه کمه شوې وه. نوځکه هغوی دا د بيت الله نه بهر کړې وو. گوره عائشې رضي الله عنها که ستا د قوم زمانه شرک ته نژدې نه وه. نومابه خانه کعبه شهیده کړې وه. اودا به مې د ابراهيم خليل الله عليه السلام د آبادي مطابق جوړه کړې وه. او حطيم به مې په خانه کعبه کښې داخل کړې وو. اوچوکاټ به مې د زمکې سره ملاؤ کړې وو. اوددې دپاره به مې يوه دروازه مشرق طرف ته ويستې وه. او يوه مغرب طرف ته، که راروان کاله پورې ژوندې پاتې شوم. نو دا کار به ضرور کوم. ^(١) حضرات خلفاء راشدينو ته د نور اهمو کارونو د وجې دې ته فراغت ملاؤ نشو.

بنه ابن زبير > ردې چه د حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنه زمانه راغله. او هغوی د حضرت عائشې رضي الله عنها نه دا حديث واوريدلو. نو هغه دواړه کارونه نې اوکړل. کوم چه د نبی صلى الله عليه وسلم ارمان وو. نو د حضرت ابراهيم عليه السلام په بنيادونو نې خانه کعبه جوړه کړه. او حطيم نې په بيت الله کښې شامل کړلو.

بنه حجاج بن يوسف > خوچه کله ابن زبير رضي الله عنه شهيد کړې شو. او حجاج بن يوسف ثقفی برسر اقتدرې راغلو. نو هغه د حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنه جوړه کړې کعبه نې شهیده کړله. اودا نې په هغه طريقه بيا جوړه کړه. په کومه طريقه چه قريشو جوړه کړې وه. اگرچه حجاج بن يوسف د حديث اوريدو نه پس ډير پښيمانه شو. بيا د بنو عباس په دور خلافت کښې حضرت هارون الرشيد عليه السلام دا اراده اوکړله. چه دا د ابراهيم عليه السلام د آبادي مطابق جوړه کړي. خو حضرت امام مالک اونورو بزرگانو ددې ويرې نه منع کړلو. چه وروستو به د خانه کعبه د جوړولونه يوه لويه جوړه شي. هرکس به د خپلې خونې مطابق په دې کښې تغير او تبديل راولي.

الطواف خارج الحطيم > بهر حال صورت د مسئلې دا دې. چه طواف به د حطيم نه بهر کوي. په حطيم کښې دننه به نه کوي. که طواف کونکې په حطيم کښې ور داخل شو. او طواف نې اوکړلو. نو دا جائز نه دی.

دليله > دليل دا دې. چه حطيم د بيت الله حصه ده. لکه چه د حضرت عائشې رضي الله عنها د حديث نه ثابته شو. چه ان الحطيم من البيت اوحکم چه شوې دې. نو هغه د بيت الله نه بهر د طواف کولو دې په بيت الله کښې دننه د طواف حکم نه دې شوې. لکه چه د الله تعالی ارشاد دې. «وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ» او طواف دې اوکړي د بيت عتيق گورئ د قديم بيت د طواف حکم شوې دې. په قديم بيت کښې دننه د طواف حکم نه دې شوې. اود قديم بيت نه ټوله خانه کعبه مراد ده. نو د ټول بيت طواف ضروري شو. او په ټول بيت کښې حطيم هم شامل دې. نو په طواف کښې د حطيم راگيرول هم ضروري شو.

په اولنو درې چارو کښې پهلواني ګول

وَيَرْمِلُ فِي الْأَطْوَافِ الثَّلَاثَةَ الْأَوَّلِ او رمل به کوي په دريو اولنو کښې د چکرونوڅنې،

هل اللغة > ① رمل، وملا؛ اوږو خوزولو سره منډه وهل

(١) من حديث عائشة رضي الله عنها أخرجه البخاري في الحج باب ٤٢ ومسلم في الحج رقم ٤٠٥ وابوداود في المناسك باب ٩٣ رقم ٢٠٢٨ والترمذي في الحج باب ٤٨ رقم ٨٧٦ والنسائي في المناسك باب ١٢٩ باب الصلاة في الحج.

تفسير سبب الرمل > رمل سبب دا دي. چه د حدیبیہ پہ کال چه رسول الله ﷺ د عمری دپاره مکې معظمه ته داخلیدل غوښتل، نومشکرانو د مکې د عمری اود بیت الله د زیارت نه مسلمانان منع کړل. اوبه دې باندې صلح اوشوه. چه سخ کال په بغیرد عمری نه واپس لاړ شی. اورا روان کال ته به بغیرد جنگی سازوسامان نه مکې ته داخل شی اوعمره به اوکړی. اودرې ورځې به په مکه کښې قیام اوکړی. په راروان کال چه کله نښی ﷺ د عمری ادا کولو دپاره تشریف یوړلو. نو د مکې خلقو درې ورځو دپاره خانه کعبه خالی کړې وه. اوبه خپله غر ته ختلی وو. نور رسول الله ﷺ د صحابو سره د خانه کعبې طواف کولو. نښی ﷺ په دغه دوران کښې د مشرکانو نه واوریدل. چه بعضې په کښې بعضو نورو ته وائی. مسلمانان د یشرېب تبې کمزورې کړی دی. چه نښی دا واوریدل. نوخپل دواړه لاشونه نې کهولاړ کړل. او رمل نې شروع کړلو. اوصحابو ته نې هم ددې حکم اوکړلو. چه د مسلمانانو د بهادری او طاقت مشرکان په خپلو سترگو مشاهده اوکړی.

وجه بقاء حکم الرمل مع زوال سببه > دا سبب اگرچه زائل شوې دي. خو حکم نې باقی دي. ځکه چه د حضرت جابراو ابن عمره نه نقل دی. چه په حجة الوداع کښې نښی ﷺ په یوم النحر کښې په اولنو درې چکرونو کښې رمل کولو. حالانکه د حجة الوداع په کال په مکه کښې مشرک پاتې نه وو. نوهرکله چه د سبب د زوال نه پس هم نښی ﷺ رمل کړې دي. نوموتې د نښی ﷺ په تابعدارۍ کښې هم د رمل کولو زیات مستحق یو.

باقی څلور چکرونه په اطمینان سره کول

وَتَشْيِي فِي مَا بَقِيَ عَلَى هَيْئَتِهِ اوڅی به په باقی چکرونو کښې په خپل وقار سره،

هل اللغة > ① هیئت: وقار

تفسير > عدم الرمل في الأشواط الأربعة > صاحب دقدوری رحمه الله فرمائی. چه په باقی څلورو چکرونو کښې به په خپل وقار او په اطمینان سره ځی. رمل به نه کوی.

دلیل > ځکه چه کومو صحابو د نښی دحج افعال نقل کړی دی. د هغوی ټولو په دې باندې اتفاق دي. چه نښی په اولنو درې چکرونو کښې رمل کړې وو. اوبه باقی څلورو چکرونو کښې نې رمل نه وو کړې.

مع ابتداء الرمل > اود رمل یوچکر به د حجر اسود نه شروع کیږی. اوهم په حجر اسود به ختمیږی. ځکه چه د رسول الله ﷺ د رمل په باره کښې هم دا منقول دی. (۱)

عدم سقوط الرمل لوجه الإزدحام > وړاندې تیر شوی دی. چه په اولنو چکرونو کښې رمل کول واجب دی. نوکه د گنډې د وجې د رمل کول ممکن نه وی. نو اودې درېږی تردې چه لار بیا مومی. نو رمل دې کوی. بغیرد رمل دې طواف نه کوی.

دلیل > دلیل دا دي. چه د رمل متبادل بل څه نشته. ددې وجې که د گنډې د وجې په اولنودرې چکرونو کښې رمل کول ممکن نه وی. نو انتظار دي کوی. چه په سنت طریقه رمل اوکړی

جواز ترک استلام الحجر > په خلاف د حجر اسود دټپکولو ځکه چه هلته د حجر اسود استلام معتذر

(۱) من حديث ابن عمر رضي الله عنهما أخرجه البخاري في الحج باب ۸۰ رقم ۱۶۴۴ ومسلم في الحج رقم ۲۳۰ وأحمد في المسند (۹۸/۲)

(۲) من حديث ابن عمر رضي الله عنهما أخرجه مسلم في الحج رقم ۲۳۳ وأبو داود في المصالح باب ۵۰ رقم ۱۸۹۱ والنسائي في المصالح باب

۱۵۴ رقم ۲۷۵۱ وابن ماجه في المصالح باب ۲۹ رقم ۲۹۵۰.

شی نو انتظار دې نه کوی بلکه حجر اسود ته دې مخ کړی او وړاندې دې تیر شی ځکه چه استقبال د استیلام بدل دې.

په هر چکر کښې د حجر اسود استیلام

وَسَلِّمْ الْحَجْرَ كَمَا مَرَّ بِهِ فَرَمَانِ اوستیلام به کوی د حجر اسود هر کله چه تیر یې په دې باندې، اِنْ اسْتَطَاعَ که طاقت لری.

تصريح <الاستیلام في كل شوط> صاحب دقدوری رحمه الله فرماني چه کله هم په طواف کښې د حجر اسود نه تیر یې. نود قدرت په صورت کښې به ددې استیلام کوی. یعنی ښکلوې به نې. **دليله** <ځکه چه په طواف کښې چکرونه پشان د مونځ د رکعتونو دې. لکه څنگه چه د رسول الله ﷺ ارشاد دې. (الطواف بالبيت صلاة) نولکه څنگه چه د مانځه هر رکعت د تکبیر نه شروع کیږی. دغه شان به د طواف هریو چکر د استیلام د حجر اسود نه شروع کیږی.

قائده <ددې تائید د بخاری شریف د حدیث نه هم کیږی. (أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ طَافَ عَلَى بَعْدِ رُكْعَاتِهِ عَلَى الرُّكْنِ الْهَافِ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشِئْنٍ يَدِيهِ). استقبال الحجر عند عدم القدرة> او که د استیلام قدرت نه وی. نو حجر اسود ته دې مخ کوی. او تکبیر اولاله الا الله دې وانی.

وَيَحْتَمِلُ الطَّوْفَ بِالْأَسْطَلَامِ (اوختومی به طواف په استیلام

تصريح <اختتام الطواف باستیلام الحجر الأسود> صاحب دقدوری رحمه الله فرماني چه د طواف اختتام دې د حجر اسود په استیلام سره کوی. د رکن یمانی په استیلام سره دې نه کوی.

په مقام ابراهیم کښې نفل کول

لَمَّا رَأَى الْمَقَامَ قَامَ عِنْدَهُ رُكْعَتَيْنِ فرماني بیا به لار شی مقام (ابراهیم ؑ) ته، نومونځ به اوکړی دهغې سره دوه رکعت اوکړی أَوْحَيْتُ تِسْعِينَ الْمَسْجِدِ یا چه په کوم ځانې کښې ورته آسان وی د جمات (په حدودو) کښې،

تصريح <المراد من المقام> دمقام ابراهیم نه هغه کانړې مراد دې. په کوم باندې چه حضرت ابراهیم ؑ د خانه کعبې جوړولو په وخت کښې ولاړ وو. د هغوی داودریدو په وجه په دې کانړې دهغوی د قدمونو ښې جوړې شوی دی.

سنة وکفتي الطواف <مسئله دا ده. چه د طواف نه اوزگار شی. نود مقام ابراهیم ؑ یا چه په مسجد حرام کښې ورته په کوم ځانې کښې آسانه وی. دوه رکعت دې کوی. دا مونځ واجب دې

والله <دلیل دا دې. ① چه نبی ﷺ فرمانيلی دی. (وليصل الطائف لكل أسبوع وركعتين) مونځ دې کوی طواف کونکې د هراوه چکرونو دپاره دوه رکعت. ② په حدیث کښې د (یصل) د امر صیغه ده. او امر دپاره د وجوب وی. ③ او په یو بل حدیث کښې دی. چه کله نبی ﷺ مقام ابراهیم ته اورسیدلو. نو دا

① غره الزبلی رحمه الله هذا اللفظ ثم قال وأمرجه البخاری ومسلم عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنهما أن رسول الله ﷺ كان إذا طاف بالبحج والعمرة أول ما يهلل لله يسمى لثلاثة أطواف ويمشي أربعاً ثم يصل سجدة كذا في نصب الراية (۵۳/۳)۔

آیت نہی تلاوت کرلو۔ ﴿وَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ مُخْلِصًا﴾ اویسا نہی دوه رکعتہ اوکرل پھ دی آیت کنبی ہم ﴿وَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ﴾ د امر صیغہ ده۔ د کوم نہ چہ وجوب ثابتی۔

السوال > خوکہ خوک دا سوال اوکری۔ چہ نبی ﷺ پھ کوم وخت کنبی باندیچی تہ مونخ تعلیم ورکولو نو هغه ونیلی وو۔ (هل علی هدهن) نبی ﷺ پھ جواب کنبی فرماینلی وو۔ (لا لان تطوم) ددی حدیث تہ معلومہ شوه چہ د پنخو مونخونو نہ سوې بل مونخ واجب او فرض نہ دی۔

الجوابان > ① نوددی جواب دا دی۔ چہ حدیث د باندیچی متروک الظاهر دی۔ خوکہ چہ پھ دی باندی د تولو اتفاق دی۔ چہ مونخ د جنازی او مونخ د اخترونو واجب دی۔ (د اخترونو د مونخ پھ باره کنبی د اتفاق دعوی محل نظر دی۔ خوکہ ددی پھ وجوب کنبی د امامانو اختلاف دی۔ حالانکہ پھ دی حدیث کنبی ددی مونخونو بیان نشتہ۔ ② اودویم جواب دا دی۔ چہ ممکن ده۔ حدیث د باندیچی ددی نہ وړاندې وی۔

د طواف قدوم شرعی هیئت

(وَهَذَا الطَّوْفُ طَوَافُ الْقُدُومِ) صاحب د قدوری فرمائی۔ اودا طواف، طواف قدوم دی۔

تضریح > **اسماء طواف القدوم** > مصنف د قدوری رحمہ اللہ فرمائی۔ چہ مکې معظمے تہ پھ دی خلیدو چہ کوم طواف کیوی۔ هغه تہ طواف قدوم وائی۔ صاحب د هدایہ فرماینلی دی چې ددی دویم نوم طواف تحیه اودریم نوم طواف لقاء اوخلورم نوم طواف اول عهد دی۔

وَهُوَ سَمٌّ وَلَيْسَ بِوَاجِبٍ اودا سنت دی۔ واجب نہ دی۔

تضریح > **حکم طواف القدوم** > دا طواف د آفاقی دپاره سنت دی واجب نہ دی۔ (۱)

دلیلہ > دلیل دالله تعالی ارشاد دی۔ چہ ﴿وَلْيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ پھ دی کنبی دطواف حکم دی۔ او امر مطلق د تکرار تقاضا نہ کوی۔ اود طواف زیارت فرضیت پھ اجماع سره متعین دی۔ نو هرکله چہ طواف زیارت د فرضیت دپاره متعین شوې دی۔ نوبل طواف به واجب نہ وی۔ گنی پھ امر کنبی به تکرار لازم شی۔ (اودا جائز نہ ده) (۲)

د صفا ډبرئ مسنون اعمال

لَمْ يَرْجُ إِلَى الصَّفَا قِيَصُ عَلِيٍّ فَرَمَانِي بِيَا بِهِ أَوْخَى طَرَفٍ د صفا تہ نو اودې خیزی پھ هغې باندې، وَيَسْتَقْبِلُ الْبَيْتَ وَيَكْرُمُ بِهِ لَوْلَا وَيُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ مَخِ دې کړی قبله تہ، او، لاله الا الله، دی اوواڼی۔ اودرود دی اوواڼی پھ نبی ﷺ وَيَذْعُو اللَّهَ حَاجِبًا وَسَوَّال دې اوکړی د الله تہ،

هل اللغة > ① یصعد، صعوداً (س)؛ ختل

تضریح > **کيفية السعي من الصفا** > مسئله دا ده۔ چہ د طواف قدوم نه فارغ شی۔ نواول به د صفا مروه به مینخ کنبی سعی اوکړی۔ نو صفا تہ به اوخیژی۔ اوبیت الله تہ به مخ کړی۔ او تکبیر او، لاله الا الله، به

① **ذهب مالك** > دامام مالک رحمہ اللہ پھ نیز واجب دی۔

② **ذهب مالك** > دامام مالک رحمہ اللہ پھ نیز واجب دی۔

او وائی. اوپه نبی ﷺ به درود او وائی. او لاس دې اوچت کړی. دخپل حاجت دپاره دې د الله تعالی نه دعا او غواړی.

دلائله < ځکه نقل دی. ① چه نبی ﷺ صفا ته اوختلو. تر دېچه بیت الله ﷻ په نظر شو. نو قبلې ته ئې مخ کړلو. او دعا ئې او کړله. (۱)

② اود دې وجې چه ثناء اودرود دواړه په دعا باندې مقدم وی. ځکه چه په دې سره دعا قبلیدو ته نزدې کیږی لکه څنگه چه په نورو دعاگانو کېږی دی. لکه مونځ راواخله. چه اول درود دې. او بیا ورسره دعا ده.

کيفية السجود على الصفا < صاحب دهدایه ﷺ فرمایلی دی. چه په صفاغونډی به دومره خبیجی. چه بیت الله دده نظر ته مخامخ راشی. ځکه چه په صفا باندې د ختلونه مقصود د بیت الله استقبال دي. اودا مقصود به هم په دې صورت کېږی. حاصلیږی. صاحب دهدایه ﷺ فرمایلی دی. چه صفا طرف ته د تللو دپاره حاجی ته اختیار دي. چه دکومي دروازي نه غواړی. اودې خی. او نبی کریم ﷺ د باب بنی مخزوم نه وتلې وو. باب بنی مخزوم ته باب صفا هم وائی. ددې دروازي نه د نبی کریم ﷺ وتل په دې وجه وو. چه دا دروازه د صفا غونډی ته ډیره نيزدې ده. نو ددې دروازي نه به وتل مستحب وی. سنت به نه وی. لکه چه امام شافعی ﷺ د باب صفا نه وتلو ته سنت وائی.

په مروه باندې مستون اعمال

فَوَازُ الْمُبْتَلَى عَلَى هَيْئَتِهِ "فرمانی بیا دي راکوز شی طرف د مروه ته، اوروان دي وی په خپل وقار، فَإِذَا بَلَغَ إِلَى بَطْنِ الْوَادِي سَعَى بَيْنَ الْوَيْلَيْنِ الْأَخْضَرَيْنِ سَعْيًا كَلِمَةً أَوْ سَبْعِينَ مِئَاتٍ وَادَى" ته، نو منده دي رهي په مینځ د میلین اخضرین کېږی په منډې وهلو سره، وَتَمَشَى عَلَى هَيْئَتِهِ حَتَّى يَأْتِيَ الْمَرْوَةَ فَيَصْعَدُ عَلَيْهَا بِيَا دِي رَوَانِ وی په خپل وقار سره تردې چه اورسیري مروه ته، او اوخیږی په هغې باندې، وَيَقْعَلُ كَمَا قَعَلَ عَلَى الصَّفَا أَوْ كَوِي بِهِ هَفَ شَانَ خُتْكَ نَبِيْجَه كَرِي وَوِ پَه صَفَا،

حل اللغة < ① يَنْحَطُّ، انْخِطَاطًا؛ رَاكُوزِيْد ⑦ هَيْئَةً؛ وَقَارَ ⑧ مَشَى، مَشْيًا (فِي)؛ تَلَّلَ [

تخریج < **کيفية السعي إلى العروة** < امام قدوری رحمه الله فرمائی. چه د صفا نه دي مروه طرف ته راکوز شی. اود ډیره آرام دي روان وی. بیا چه کله بطن وادی ته اورسی. نود میلین اخضرین سره دي منده اوروې. بیا دي په آرام سره روان وی. تردې چه مروه ته اورسی. اوپه هغې دي اوخیږی. او هغه شان اعمال دي اوکړی. ځکه چه ئې په صفا کړی وو.

دلیل < ځکه چه نقل شوی دی چه نبی ﷺ د صفا نه راکوز شو. او په آرام سره مروه طرف ته روان وو. اوپه بطن وادی کېږی ئې منده اووهله. چه بیا کله د بطن وادی نه تیر شو. نو مروه ته اوختلو اود دي دواړو په مینځ کېږی ئې اووه چکرې اولگولې. (۲)

(وَهَذَا شَوْطٌ وَاجِبٌ أَوْدَا يَوْجَرُ دِي.

تخریج < **عدد الاطواط** < ① صاحب دقدوری رحمه الله فرمائی. چه د صفا نه مروه ته تلل یو شوط دي. **دلیل** < ځکه چه د نبی ﷺ د حج د ناقلینو تولو راویانو په دي باندې اتفاق دي. چه نبی ﷺ د صفا

① تقدم ترجمه في حديث جابر الطويل.

② تقدم ترجمه في حديث جابر الطويل.

اورمرو په مینځ کښې اووه چکرې لگولې وې.

د سعي د شروع او اختتام ځایونه

فَيَطُوفُ سَبْعَةَ الْمَوَاطِئِ بِالْأَصْفَا وَكَثِيرُهَا الْمَرْوَةُ وَنَوَى دې اووه شوطونه، شروع به کوي د صفا نه او ختموي به نې په مرو باندې. وَيَسْعَى فِي بَطْنِ الْوَادِي فِي كُلِّ شَوْطٍ أَمْنَهُ بِهِ وَهِيَ بِه بطن الوادي کښې، په هريشوط کښې،

توضیح: وجوب ابتداء السعي من الصفا صاحب د قدوري رحمه الله فرماني. چه سعي اووه شوطونه (چکرې) دي. د شوط شروع به د صفا نه کيږي. اوپه مرو به ختميږي. اوپه هر شوط کښې به په بطن وادي کښې منډه وهي.

هاللله ① دليل هغه حديث دي. کوم چه د تيرے شوې مسئلې په ضمن کښې تير شوي دي. يعنی (ان النبي ﷺ رآه من الصفا وجعل يمشي نحو المروة الحديث) ② اود صفا نه د سعي په شروع کولو دا حديث دليل دي. (دې وادي په پاد الله تعالى به) (۱) يعنی دکوم ځاني نه چه الله تعالى په قرآن کښې شروع کړي ده. د هغه ځاني نه سعي شروع کوي. او الله تعالى د صفا نه شروع کړي ده. فرماني. «إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ» په دې. حديث کښې لفظ د (اسعوا) صيغه د امر ده. نود صفا نه به شروع کول واجب وي.

د سعي نه پس د احرام په حالت کښې په مکه کښې قيام

(ثُمَّ يُقِيمُ عِنْدَهُ حَرَامًا) بيا دي. اوسيري په مکه کښې په حالت د احرام کښې،

توضیح: اقيام في مکه معرما بعد السعي صاحب د قدوري رحمه الله فرماني. چه د طواف قدوم اوسعي نه فارغ شي. نوددي نه پس دي. دا سري په حالت د احرام کښې په مکه کښې اوسيري. ځکه چه ده د حج ادا کولو دپاره احرام ترلې وو. نو اوس به د حج د افعالو ادا کولونه بغيره احرام نه نه خارجيږي. يعنی داسې څه کار به نه کوي. چه په هغې باندې د احرام نه بهر شي.

فَيَطُوفُ بِالْبَيْتِ كَلِمًا بَدَلًا (او طواف دي. کوي د بيت الله نه چه کله نې خوښه وي.

توضیح: البته په دغه موده کښې چه نې څومره خوښه وي. د بيت الله طوافونه دي کوي

فليله: ددې دليل دا دي. چه نبي ﷺ طواف د مانځه سره مشابه کړې دي. فرمانيلې نې دي. (الطواف بالبيت صلاة لان الله تعالى أحل فيه المنطق فمن طلق فيه فلا ينطق إلا بهن) يعنی د خانه کعبې نه طواف کول د مانځه سره مشابه دي. نو څوک چه طواف کوي. خبرې دي. نه کوي. مگر ښه خبرې، ددې حديث نه ښکاره کيږي. چه طواف د مانځه پشان دي. اومونځ يوکار دي. چه د مخصوص ځايونو نه سوي په هر ځاني کښې په هروخت کښې ادا کولې شي. نودغه شان طواف هم هر وخت ادا کولې شي.

عدم السعي بعد الطواف التظلي: البته دومره خبره ضرور ده. چه ددې نقلی طوافونو نه پس دي. د صفا اورمرو په مینځ کښې سعي نه کوي. ځکه چه سعي صرف يوځل واجب ده. او هغه د طواف قدوم نه پس شوي ده. اوپه نقلی حیثيت سره سعي کول مشروع شوې نه ده. نود يوې سعي نه پس دي. سعي نه کوي.

① أخرجه النسائي باب القول بعد ركعتي الطواف رقم ۷۷۲ والدارقطني (۲۵۵/۲) والبيهقي (۱۵۱/۵) رقم ۹۳۳۷.

وگفتان بعد سبعة اشواط صاحب دهدا به ﷺ فرمائیلى دى چه نفلى طواف كوني دى. دهر اووه شوطونو نه پس دوه ركعتو كوى دى. دوو ركعتونو ته صلاة الطواف وائى.

په اوومه ذوالحجه خطبه وئيل

إِذَا كَانَ قَبْلَ يَوْمِ التَّوْبَةِ بِمِائَةٍ كَلِمَةٍ وَرَأَيْتَ رِجْلَكَ فِي رِجْلِ مَنْ خَطَبَ الْإِمَامَ خُطْبَةً بِمِائَةٍ خُطْبَ الْإِمَامَ خُطْبَةً يَلْعَنُ النَّاسُ فِيهَا الْخَوْرَجَ إِلَى مَنَى نُوْخُطِبُهُ دِي. اوكرى خطيب يوه خطبه په دې كېنې به خوندو كوى خلقو ته، منى ته د تلو، وَالصَّلَاةَ بِعَرَفَاتٍ وَالْوُقُوفَ وَالْإِسَاقَةَ په عرفات كېنې د مونځ كولو، وقوف عرفات او دهلته نه د روانيدو.

هل اللغة ① وقوف: اودريدل ② افاضة: واپس كيدل

تفسير: الخطب الثلاث في الحج ① صاحب د قدورى ﷺ فرماني. چه په اوومه ذوالحجه به د ماسپخين دمانځه نه پس امام خلقو ته يوه خطبه اووائى. ② اودويمه خطبه په نهمه ذوالحجه په ورځ دعرفه په ميدان عرفات كېنې د ماسپخين دمانځه نه وړاندې اووائى. ③ اودريمه خطبه په منى كېنې د ماسپخين دمانځه نه پس

عدم الجولس في الخطبتين په اوله اودريمه خطبه كېنې به د دوو خطبو په مينځ كېنې نه كېنې. بلكه صرف يوه خطبه به وائى. اوپه دويمه خطبه كېنې يعنى د عرفات په خطبه كېنې د دوو خطبو په مينځ كېنې كيناستل ضرورى دى.

په يوم التوبه منى كېنې اقامت

إِذَا صَلَّى الْفَجْرَ يَوْمَ التَّوْبَةِ بِمِائَةٍ عَرَبِيٍّ إِلَى مَنَى كَلِمَةٍ مَوْخٍ اوكرى د صبا په ورځ ترويه په مكه كېنې، نواوبه دځى منى ته واقاميتها حتى يُصَلِّيَ الْفَجْرَ يَوْمَ عَرَفَةَ اوقيام به اوكرى هلته تردې چه اوكرى مونځ د صبا په ورځ د عرفې،

تفسير: الذهاب إلى منى يوم التوبة د حج افعال بيانوى. امام قدورى ﷺ فرماني. چه په ورځ د ترويه چه په مكه كېنې د صبا مونځ اوكرى. نو منى ته دې. روان شى. اوپه منى كېنې به د نهمې ذوالحجې نه واخله ترلسمې ذوالحجې د صبا د مونځ پورې ايسار شى. تردې. چه د صبا مونځ به هم په منى كېنې اوكرى.

وقوع التسلح عبارة القدوري د قدورى د عبارت نه دا معلومېږي. چه په ورځ د ترويه چه څنگه د صبا مونځ اوكرى. نو منى ته به روانېږي. حالانكه دا د سنت نه خلاف ده. بلكه سنت دا ده. چه د ترويه په ورځ چه د صبا د مانځه نه پس نمر راوخېژى. نومنى ته به روانېږي. ارشاد دې. رَأَى النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

الترويه بسكة فلما طلعت الشمس راحل على فصل بين الظهر والعصر والمغرب والعشاء والفجر ثم راحل عرفات (١) جواز ترك القيام يعني يوم الثامن مع الكراهة صاحب دهدا به ﷺ فرمائيلى دى كه بالفرض په اتمه ذوالحجه منى ته اونه رسيدلو. اود اتمې ذوالحجې ورځ اود نهمې ذوالحجې شپه نې په مكه كېنې تيره كړه. اوپه نهمه ذوالحجه نې په مكه كېنې د صبا مونځ اوكرلو. اود منى په لاره تير شو. او عرفات ته اورسيدلو. نو دا هم كافى ده. ځكه چه په اتمه ذوالحجه په منى كېنې د حج د

(١) لعدم غرضه في حديث جابر رضي الله عنه الطويل ...

افعالونه څه عمل نشته. البته دې. سری چونکه د نبی ﷺ اقتداء پرېخودله. نو ددې وجې د یوې غلطۍ مرتکب شو.

﴿ثُمَّ تَوَجَّهْ إِلَى عَرَافَاتٍ فَيُؤْمِرُ بِهَا﴾ بیا به روان شی عرفات ته، نو ایسار به شی دلته،

توضیح: < **الغروج إلى عرفات بعد طلوع الشمس** > صاحب د قدوری رحمه الله اصل مسئلې ته واپس کیږي. او فرماني. چه په نهمه ذوالحجه چه د صبا مونځ په مني کښې او کړي. نو د نمر راختو نه پس دې. عرفات ته روان شی.

دلیل: < دلیل هغه حدیث دې کوم چې مونږ وړاندې بیان کړل > **جواز الغروج بعد صلاة الفجر** > صاحب د هدايه فرمايلي دی خودا خیال ساتل پکار دی. چه د نمر راختو نه پس میدان عرفات ته روانیدل صرف مستحب خبره ده. که د صبا مونځ نه پس روان شی. نو هم جائز ده. ځکه چه په اتمه ذوالحجه دمنی سره د حج افعالو نه څه عمل متعلق نه دې. نو که د صبا مونځ نه پس عرفات ته روان شی. نو څه قباحه په کښې نشته.

په عرفات کښې جمع بین الصلّاتین

﴿فَإِذَا زَالَتْ الشَّمْسُ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ صَلَّى الْإِمَامُ بِالنَّاسِ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ﴾ او کله چه زانله شی نمره ورځ د عرفې نه مونځ دې او کړي امام خلقو ته د ماسپڅین اوماز یگر، **ثُمَّ يَتَوَجَّه بِالْحَطِيبَةِ** نو شروع دې او کړي په خطبه **فَيَقْرَأُ خُطْبَتَيْنِ قَبْلَ الصَّلَاةِ** نو خطبه دې او وانی دوه خطبې وړاندې د مانځه نه **يَعْلَمُ فِيهِمَا النَّاسُ الْوُقُوفَ بِعَرَفَةَ** ښانی دې په هغې دواړو کښې خلقو ته طریقه د قیام په عرفات **وَالْمَزْدَلِفَةَ وَدُمَى الْجَبَا وَالْحَمْرَ وَالْحُلُقَ وَطَوَافَ الزَّيْزَاءِ** او مزدلفه کښې، اوویشتل د شیطانانو او قربانی او سرخرنیل او طواف زیارت.

هل اللغة < ① یشدی، ابتداء: شروع کول

توضیح: < **محل الخطبة** > صاحب د قدوری رحمه الله فرماني. چه په نهمه ذوالحجه دې. امام یا د هغه نائب خلقو ته د ماسپڅین اوماز یگر دواړه مونځونه د ماسپڅین په وخت کښې ادا کړي. ① ترتیب دا دې. چه اول دې. خطبه او وانی. چه په هغې کښې خلقو ته د افعالو حج تعلیم ورکړي. او د جمعې پشان به دوه خطبې وی. د هغې دواړو په مینځ کښې به کښي. هم دا درسول الله ﷺ معمول وو. (۱) **دلیل:** < دلیل هغه روایت دې. کوم ته چه د حضرت جابر رضی الله عنه په حدیث کښې اشاره شوې ده. او په حدیث د حضرت جابر رضی الله عنه کښې دا ښکاره ذکر دې. چه نبی ﷺ خطبه د مانځه نه وړاندې ونيولې وه. ② دویم دلیل دا دې. چه په عرفات کښې د خطبې ونيلو مقصود دا دې. چه خلقو ته مناسک د حج او ښانی. او جمع بین الصلّاتین هم په مناسک حج کښې دی. او د تعلیم مقصد په دې. کښې حاصلیږي. چه خطبه د مانځه نه وړاندې وی روستو نه. ددې وجې زمونږ په نيزد مانځه نه وړاندې د خطبې ونيولو حکم ورکولې شی.

په جمع بین الصلّاتین کښې یو اذان او دوه اقامتونه

وَيُصَلِّي بِهِمُ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ فِي وَقْتِ الظُّهْرِ بِأَذَانٍ وَقَامَتَيْنِ او مونځ به ورکوي دوی ته امام د ماسپڅین اوماز یگر په وخت د ماسپڅین کښې په یو اذان او دوو اقامتونو.

(**أهلها مالك**) :- امام مالک رحمه الله فرماني. چه د عرفې د ورځې خطبه د مانځه نه پس ده. وړاندې نه ده.

تسريح «الجمع بين الصلاتين» په میدان عرفات کښې به امام خلکوته د ماسپڅين اوماز يگر دواړه مونځونه په يواځان او دوو اقامتونو سره ادا کړي.

دليله «د جمع بين الصلاتين باندې نقل مشهور دې څکه چه د نبی ﷺ نه چه کومو راويانو جمع بين الصلاتين نقل کړې ده. دهغې ټولو پرې اتفاق دې. (۱)

دليل الأذان والإقامة «اود يو اذان اود دوو اقامتونو دليل هغه حديث دې په کوم کښې چه ذکر دې چه رسول الله ﷺ دا دواړه مونځونه په میدان عرفات کښې په يو اذان او دوو اقامتونو سره کړي دي

تفصيل المقام «د دې تفصيل دا دې چه اول دې د ماسپڅين دپاره اذان اوکړي. بيا دې اقامت اوکړي. او بيا د مازيگر دپاره اقامت څکه چه د مازيگر مونځ دخپل مقرر وخت نه وړاندې ادا کولې شي. او خلق ټول حاضر وي. نو حاضرينو ته دخبر ورکولو دپاره صرف اقامت کافی دې. اود اذان څه ضرورت نشته.

د خطبي اوبا د جمع بين الصلاتين د جماعت پريخودل

(وَمَنْ صَلَّى الظُّهُرَ فِي رَحْلِهِ وَحْدَةً) امام قدوري فرماني چا چه مونځ کولو د ماسپڅين په خپله خيمه کښې خائله، صَلَّى كُلَّ وَاحِدٍ فِيهِمَا فَيُفِي وَفِيهَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى (۲) نومونځ به کوي د دواړو نه په وخت خپل کښې په نيز د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ

تسريح «حکم اداء العصر عند اداء الظهر منفردا» صورت د مسئلې دا دې. ① که يوحاجي د ماسپڅين مونځ په خپله خيمه کښې اوکړلو. نو د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ په نيز به دا کس د مازيگر مونځ په خپل وخت کښې کوي. يعنې ماسپڅين اوماز يگر به د ماسپڅين په وخت کښې نه جمع کوي.

دليله «د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ دليل دا دې چه په وخت کښې دننه د مونځ پابندي فرض ده. دالله تعالی ارشاد دې. (وَأَنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا) او کوم څيز چه په نصوص قرآني سره ثابت وي. د هغې پريخودل جائز نه دی. مگر دا چه د هغې خلاف شريعت وارد شوي وي. او د شريعت ورود په هغه صورت کښې دې چه د امام سره په جماعت مونځ ادا کړې شي. نو ثابت شوه چه په ورځ د عرفي يوحاجي د ماسپڅين اوماز يگر مونځ په جماعت اوکړي. نو هله به د مازيگر مونځ دهغې په وخت مقدم کوي. او جمع بين الصلاتين به کوي. او که داسې نه وي. (يعنې د ماسپڅين مونځ نې په جماعت سره نه وي کړي. نو د مازيگر مونځ به د خپل وقت نه وړاندې نه کوي.

وَقَالَ ابُو يُوْسُفَ وَ مُحَمَّدٌ: يَجْمَعُ بَيْنَهُمَا الْمُنْفَرِدُ أَوْ فَرَمَانِي صَاحِبِيْنَ هَكَذَا چه جمع به کوي په مينځ ددې دواړو کښې منفرد،

تسريح «مذهب الصاحبين» صاحبين هَكَذَا فرماني چه خائله مونځ کونکې به هم جمع بين الصلاتين کوي. يعنې منفرد په جماعت سره د جمع بين الصلاتين سره برابر دې.

دليلهما هَكَذَا «د صاحبينو هَكَذَا دليل دا دې چه په عرفات کښې حاجي ته د جمع بين الصلاتين اجازت څکه ملاز شوي دې چه وقوف د عرفات زيات ته زيات اوکړي. يعنې د وقوف عرفات د اوږدوالي دپاره

(۱) تقدم ترجمه لي حديث جابر رَحِمَهُ اللَّهُ الطويل.

(۲) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة هَكَذَا كذا في فتح القدير (۳۷۱/۲) ورد المختار (۱۸۹/۲) والمغنية (۲۲۸/۱) فلا عن القول الرابع (۲۱۰/۱).

د جمع بين الصلاتين اجازت ورکړې شوې دي. او هم دا وجه ده چه په چا وقوف د عرفات فرض نه وي. نو هغه ته د جمع بين الصلاتين اجازت هم نشته. او به دي. ضرورت کښې منفرد او په جماعت سره مونځ کړا کونکي دواړه برابر دي. نو ځکه به د جمع بين الصلاتين حکم د دواړو دپاره يوشان وي. **البواب ۷** > خو د دې دليل نه جواب دا دي. چه د عرفې په ورځ د مازيگر د مونځ تقديم د وقوف عرفات د اوږدوالي د وجې نه دي. لکه څنگه چه صاحبين **رحمۃ الله عليهم** فرماني. ځکه چه د مونځ او وقوف په مېنځ کښې څه منافات نشته. دواړه يوځاني جمع کيدې. شي. بلکه د مازيگر وړاندې کول د جماعت د حفاظت دپاره دي. (چه د جماعت مونځ قوت نشي) ځکه که د ماسپڅين مونځ اوکړي. او خلق په ميدان عرفات کښې خواره شي. نو د مازيگر دپاره به د دوي راجمع کول ډيرگران شي. نو ددې گرانوالي او د جماعت د فضيلت حاصلولو دپاره به د مازيگر مونځ په خپل وخت باندې وړاندې کوي. اود ماسپڅين اومازيگر د جمع کولو حکم شوې دي.

جبل رحمت سره نژدې. اودريدل

تَوَرَّجُوا إِلَى الْمُوقِفِ قَيْفَ يَقْرُبُ الْجَبَلِ بيا به روان شي ځانې د اودريدو ته نو او به دريږي نژدې. د غرسره

تخرج > القيام يقرب جبل الرحمة > مسئله دا ده. چه د جمع بين الصلاتين نه چه فارغ شي. نو امام او خلق ټول به موقف طرف ته روان شي. او غرته دي. نژدې. اودريږي. اود دي. ځانې د اودريدو نوم موقف اعظم دي.

دليله > دلته به ځکه اودريږي. چه نبی **ﷺ** هم دلته اودريدلې وو. (۱)

ميدان عرفات ټول موقف دي.

وَعَرَفَاتُ كُلِّهَا مَوْقِفٌ إِلَّا بَطْنَ > عَرَفَاتُ ټول ځانې د اودريدو دي. مگر بطن، وادی غرنه، **حل اللغة** > ① **موقف**: د اودريدو ځای ② **بطن غرنه**: په عرفات کښې يوه وادی ده

تخرج > هدم القيام في وادي غرنه > فرماني چه د بطن غرنه نه سوي نور ټول ميدان عرفات د قيام ځانې دي. يعنی په بطن غرنه کښې به نه اودريږي. اوباقی په ټول ميدان کښې اودريږي. شي. **دليله** > بعضي حضراتو فرماني دي. چه نبی **ﷺ** په بطن غرنه کښې شيطان ليدلې وو. ځکه نې به دي. مقام کښې د اودريدو نه منع کړې ده. دغه شان د وادی محسره سوي باقي ټوله علاقه په مزدلفه کښې موقف دي. (۲)

دا امام د قيام مستحب کيفيت

وَيَنْبَغِي لِلْإِمَامِ أَنْ يَقِفَ بِعَرَفَاتٍ عَلَى رَأْسِهَا او مناسب دی دپاره د امام چه اودريږي په ميدان عرفات کښې په خپله سورلي باندې

حل اللغة > ① **راحلة**: سورلی ② **وقف**: وټوټا (ښي)؛ حصاريدل

(۱) تقدم ترجمه في حديث جابر **رحمۃ الله عليه** الطويل -

(۲) من حديث جابر **رحمۃ الله عليه** أخرجه ابن ماجه في المسالك باب ۵۵ رقم ۳۰۱۲ -

تخریج < الوقوف علی الرحلة > مسئله دامام المسلمین دپاره په سورلۍ باندې سور وقوف کول افضل دی.

دلیله < خکه چه د نبی ﷺ سنت هم دا دی. > (۱)

جواز القيام علی القدمین < خوکه په خپلو پښو باندې اودریدلو. نوه هم خه قباح نشته.

دامام دعا کول اوخلغو نه د مناسک حج تعلیم ورکول

وَيَذَعُونَ لِمَا يُحِبُّ النَّاسُ الْمَنَاسِكَ أَوْ إِمَامًا دِي. دعا کوی. اوښانی دي. خلقو ته افعال دحج،

هل اللغة < ① مناسک: دحج افعال او ارکان

تخریج < سنية الدعاء لتعليم الناس المناسك > د کومو دعاگانو په باره کښې چه آثار راغلی دی. په هغې کښې

یو اثر د علی علیه السلام دې. (عن علی علیه السلام أنه قال أكثر دعائي ودعاء الأنبياء من قبل مشية عرفه لإله إلا الله وحده لا

شريك له، له الملك وله الحمد، يحيى ويميت وهو لا يمت، بيده الخير، وهو على كل شيء قدير، اللهم اجعل في قلبي نوراً

سعي نوراً في بصري نوراً في سمعي نوراً في أذني نوراً في رجلي نوراً في يدي نوراً في قلبي نوراً في راسي نوراً في

أعزبيك من شر مايلجج اليك البحر وشر ما تهب به الرياح

د وقوف عرفه نه وړاندې غسل کول

(وَتَحَبَّبَ أَنْ يُغْتَسَلَ قَبْلَ الْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ صَاحِبِ قُدُورِي ﷺ) فرماني. او مستحب دی چه غسل اوکړي وړاندې دوقوف نه په عرفات وَتَجْتَنِبُ فِي الدُّعَاءِ اوکوش اوکړي په دعا کښې،

هل اللغة < ① يجهتد، اجتهاداً: پوره کوشش کول

تخریج < الفصل قبل الوقوف بعرفة > صاحب د قدوری ﷺ فرماني. چه د وقوف عرفات نه

وړاندې غسل کول اوپه دعا کښې کوشش کول سنت دی. واجب نه دی. دمستحب وضاحت کوي.

عدم وجوب الفصل < امام قدوری ﷺ فرمانيلی دی. چه د وقوف عرفه نه وړاندې غسل کول سنت دي.

واجب نه دي. نوکه په اودس نې اکتفاء اوکړله. هم جائز ده. لکه څنگه چه جمعه اخرونو اوداحرم ترلو نه

وړاندې غسل کول سنت دی. خوکه په اودس نې اکتفا اوکړله. نوجائز ده.

وجه العالفة في الدعاء < اوپه دعا کښې کوشش کول مستحب دي. خکه چه نبی ﷺ هم په دي. مقام کښې

د خپل امت دپاره په دي. مقام کښې په دعا کښې ډیر کوشش کړي وو. اود قتل ناحق اوظلمونو نه

سوي چه کوم حقوق العباد دی. نودهغې په باره کښې هم ټولې دعاگانې قبولې شوې .

مزدلفي نه تې کول

(فَإِذَا غَرَبَتِ شَمْسُ أَفَاضَ الْإِمَامُ وَالنَّاسُ مَعَهُ عَلَى هَيْئِهِمْ) فرماني اوکله چه د وېش نمر، نوراکوز به

شي امام اوخلی دده سره په خپل وقار، حَتَّى يَأْتُوا الْمَزْدَلِفَةَ تردې چه راشي مزدلفي ته، فينزلون بهانو

دلته به کوز شي

هل اللغة < ① غروب، يغرب قروباً (ن): د وېيدل ⑦ افاض، افاضه: واپس کيدل، روانيدل ⑧ هَيْئَة، وقار

(١) تقدم ترجمه لي حديث جابر عليه الطويل .-

تصريح <الإضافة من عرفات> په نهمه ذوالحجه د نمر د ډوږيدو نه پس به د ماښام مونغ كولو نه بغير خلق د عرفات نه راكوز شى. اومزدلفى ته به روان شى.

دليله <خكه چه نبى ﷺ د نمر ډوږيدو نه پس واپس شوې وو. (١) بله دا چه په دې كښې د مشركانو د مخالفت اظهار دې. خكه چه مشركان به په جاهليت كښې د نمر ډوږيدو نه وړاندې واپس كيدل. اونبى ﷺ په لار كښې په خپله اوښه قصوا باندې ډيره وقار او اطمينان سره روان وو. (٢)
جواز الدفع قبل الإمام <مسئله دا ده. كه حاجى د گنډې د وجې د امام د روانيدو نه وړاندې د عرفات نه روان شو. اود عرفات د حدودو نه بهر نشو. نوجانزده. خكه چه دې. ته د عرفات نه تگ نشى ونيلى. خوبيا هم خلاف اولى ده. بلكه افضل داده. چه په خپل خانې قيام او كړى. ددې دپاره چه د خپل وخت نه ادا مخكښى يعنى د عرفات نه روانيدل متحقق نشى.
جواز التأخير عن الإمام <دويمه مسئله دا ده. كه حاجى د نمر ډوږيدو نه پس اود امام د روانيدو نه پس لږ غونډې. تاخير او كړلو. نو په دې. كښې قباحت نشته.

دليله <خكه چه روايت شوې دې. چه حضرت عائشې (رضي الله عنها) د امام دتلو نه پس اوږه راوغوښتلې. او روژه نې ماته كړله. او بيا روانه شوه. اوښكاره خبره ده. چه په اوږو راغوښتلو او روژه ماتې كښې به څه وخت لكيدلى وي. نومعلومه
 شوه. چه د امام د تلو نه پس اود نمر ډوږيدو نه پس لږ وخت روستو كيدل څه قباحت نه لري.

په مزدلفه كښې جبل قزح سره نژدې. اودريدل

وَالْمُسْتَحَبُّ أَنْ يَتَزَوَّدَ الْقُرْبَ الْجَبَلِ اَوْ مُسْتَحَبُّ دَا دَه. چه كوز شى نژدې د غر سره الَّذِي عَلَيْهِ الْمُقَدَّةُ يُقَالُ لَهُ قُزَحٌ هغه چه په هغې باندې انگيښت ده. او ونيلى شى ورته قزح،

هل اللغة <١٠ اتى، اتيانا (ض): را تلل (١١) ميقدة: آتشدان ددې نوم قزح دې (١٢) يتهوز، قهوزاً: بېج كيدل، احتراز كول (١٣) ينزل، نزولاً (ض): راكوزيدل (١٤) هارة د مار جمع: دتيريدو لار]

تصريح <الوقوف بقرب الجبل القزح> د حاجى دپاره مستحب دى. چه په مزدلفه كښې د جبل قزح سره نژدې. اودريږى.

دليله <خكه چه نبى ﷺ دې. سره نژدې. اودريدلې وو. (١) اودغه شان حضرت عمر فاروق هم دې. سره نژدې. اودريدلې وو.

التعز في النزول عن الطريق <اوحاجى ته پكار دى. چه لاري ته نه راكوزيږى. بلكه ښى يا گس طرف ته دې. راكوزيږى. خكه چه په لار كښې راكوزيدو كښې تيريدونكو ته تكليف ملازيږى.
القيام وراء الإمام <اود حاجى دپاره پكار دى. چه د مزدلفې په قيام كښې د امام شا ته اودريږى. دليل هغه دې. كوم چه مونږ د عرفات په وقوف كښې د امام شا ته په اودريدو كښې بيان كړې دې.

(١) من حديث علي بن أبي طالب ع أخرجه أبو داود في الماسك باب ٦٣ رقم ١٩٢٢ مقطعا والترمذى في الحج باب ٥٤ رقم ٨٨٥ وابن ماجه في الماسك باب ٥٥ رقم ٣٠١٠

(٢) نقله ترجمه في حديث جابر ع الطويل

(٣) من حديث علي بن أبي طالب ع أخرجه أبو داود في الماسك باب ٦٣ رقم ١٩٢٢ مقطعا والترمذى في الحج باب ٥٤ رقم ٨٨٥ وابن ماجه في الماسك باب ٥٥ رقم ٣٠١٠.

قزح په ضمه د ، قاف، او ، د، په فتحه سره، دا لفظ د قزح په معنی د ارتفاع نه ماخوږ دي. د اوچتوالی دوجی دي. ته قزح وائی په دي. غرباندي انگیتی وه. چه هغه به د جاهلیت په وخت کښې خلقو بلوله. اود هارون الرشید په زمانه کښې به په مزدلفه باندې شمع بلولې شوه. اود هارون الرشید نه پس به لوڼې لوڼې د یوې بلولې شوې .

دامام مونځ په یو اذان او یو اقامت سره ادا کول

وَيُصَلِّيُ الْإِمَامُ بِالنَّاسِ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ فِي وَقْتِ الْعِشَاءِ بِأَذَانٍ وَأَقَامَةٍ أَوْ مَوْخٍ دې ورکړی امام خلقو ته د ماښام او ماسخوتن په وخت د ماسخوتن کښې په یو اذان او یو اقامت،

تشریح < إقامة العشاء بمزدلفه > مسئله دا ده. ① چه امام دي. په مزدلفه کښې د ماښام او ماسخوتن مونځونه په یو اذان او یو اقامت باندې جمع کړی (۱)

دالله ① دلیل د حضرت جابر علیه السلام حدیث دي. چه نبی ﷺ په مزدلفه کښې د ماښام او ماسخوتن دواړه مونځونه په یو اذان او یو اقامت سره جمع کړی وو.

② دویم دلیل دا دي. چه ماسخوتن په خپل وخت کښې ادا کیږی. نو خلقو ته د وخت داخلیدو اعلان هډو څه ضرورت نشته

د مزدلفه په لار کښې د مونځ کولو حکم

(وَمَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ فِي الطَّرِيقِ لَمْ يَجِزْهُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَحُمَيَّرَ رَجْمُهُمَا لِلَّهِ) (۲) او چا چه مونځ او کړلود ماښام په لار د مزدلفه کښې نونه جائز کیږی ورله په نیز د امام ابو حنیفه او امام محمد رحمهما الله

تشریح < عدم جواز المغرب في الطريق > مسئله دا ده. ① که حاجی د ماښام مونځ د مزدلفې په لار کښې او کړل. نو د طرفینو رحمهما الله په نیزدا مونځ صحیح نه دي. بلکه په ده باندې د صبا راخستو نه وړاندې وړاندې ددې راگرځول واجب دی.

دلیلهما < د طرفینو رحمهما الله دلیل دا دي. چه حضرت اسامه بن زید رحمهما الله د مزدلفې په لار کښې نبی ﷺ ته عرض او کړل. اې دالله پیغمبره! مونځ او کړی. نو نبی ﷺ ورته او فرمائیل. (الصلاة امامك) یعنی د مونځ وخت ستا وړاندې دي. یعنی په مزدلفه کښې، ددې نه معلومه شوه. چه د ماښام مونځ روستو کول واجب دی.

وجه تاخیرها < اوددې روستو کول صرف په دي. غرض واجب دی. چه په مزدلفه کښې جمع بین ا لصلائين اوشی. نو ددې جمع بین الصلائين دپاره به د صبا راخستو نه وړاندې وړاندې د ماښام د مونځ اعاده کوی. خو چه کله صبا راوخیږی. نو چونکه اوس د دواړو مونځونو جمع کول ممکن پاتې نشو. نو ځکه د صبا راخستو نه پس اعاده ساقطه شوه.

مذهب ابی یوسف رحمهما الله < امام ابو یوسف رحمهما الله فرمائی. چه مونځ تیسک دي. البته د سنت په پریځودو سره گناهکار شو. هم دا اختلاف په هغه صورت کښې دي. چه د ماښام مونځ په میدان عرفات کښې او کړی.

(۱) **مذهب زفر رحمهما الله** - دامام زفر رحمهما الله مذهب دا دي. چه په یو اذان او دوو اقامتونو به نې جمع کوی.

(۲) القول الرابع هو هذا قول الطرفين رحمهما الله كذا في الدرر المختار (۱۹۲۲) والبحر (۱۹۲۲) والمغنية (۲۳۰۱) نقلًا عن القول الرابع (۲۱۲۱) -

یعنی په دې صورت کښې هم د طرفینو څخه په نیز ماښام ټیک نه دي. اود امام ابویوسف رحمه الله په نیز ماښام صحیح دي.

فصله د امام ابویوسف رحمه الله دلیل دا دي. چه دي. حاجی دماښام مونځ په خپل وخت کښې اوکړلو. اوکوم مونځ چه په خپل وخت کښې اوشی. دهغې راگرخول واجب نه وی. نودغه شان ددې مونځ راگرخول هم واجب نه دی. لکه څنگه چه په هغه صورت کښې په ده باندې ددې راگرخول واجب نه دی. چه صبا راوخیږی. البته دومره خبره خامخا ده. چه د ماښام مونځ روستو کول سنت دی. نود سنت د پریڅودو په وجه دا کس گناهکار دي.

په اسمه ذوالحجه صبا مونځ په تیاره کښې کول

(قَدْ أَظْلَمَ الْفَجْرُ صَلَّى الرَّامُ يَا نَاسِ الْفَجْرِ يَغْلِي) (فرمانی اوکله چه راوخیږی صبا مونځ دي. ورکړی امام خلقو ته د صبا په تیاره کښې،

هل اللغة < ① غلې: تیاره [

توضیح < إداء صلاة الفجر بغلې > مسئله دا ده. چه کله د اختر په ورځ صبا شی. نو امام به خلقو ته د صبا مونځ په تیاره کښې کوی.

دلالت < ① دلیل > حضرت عبدالله بن مسعوده روایت دي. چه نبی ﷺ په دغه ورځ د صبا مونځ په تیاره کښې کړي وو.)

② دریم دلیل دا دي. چه د صبا د مونځ په تیاره کښې کول په مزدلفه باندې دوقوف دپاره دي. لکه څنگه چه په عرفات کښې دوقوف دپاره دماز یگر مونځ دخپل وخت نه وړاندې کولې شی. نو هرکله چه دوقوف عرفات دپاره دماز یگر مونځ دخپل وخت نه وړاندې کولې شی. نویه مزدلفه کښې دوقوف دپاره خویه د صبا مونځ دخپل معتاد وخت نه په طریق اولی سره مخکښې کولې شی. اودا به جائز وی.

د صبا دماښه نه یې دعا اووقوف کول

(أَمْرُؤُفَ الرَّامُ مَوْئِفَ النَّاسِ مَعَهُ قَدْ عَا بِيَا به اودریږی (امام) اودده سره خلق، اودعا به اوکړی.

هل اللغة < ① دعا، یدعوا، دعاه (ن)، دعا کول، رابلل

توضیح < الدعاه بالمرادفة > صاحب د قدوری رحمه الله فرمانی. چه امام جیل قرح ته اورسی. نووقوف به اوکړی اودده سره به خلق هم وقوف اوکړی. اوامام اوخلق دي. په دې ځانې کښې دعاگانې کوی. **فصله** < څکه چه دا ځانې ددعا دقبليدو دي. هم دا وجه وه. چه نبی ﷺ کریم په دې مقام کښې دعا کړې وه. اود حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما د روایت مطابق ټولې دعاگانې یې قبولې شوې وې. تردې. چه په ناحقه قتل کونکو او ظلم کونکو ته هم د معاف کولو دعائي قبوله شوې وه. ( ) یعنې دقیامت په ورځ به الله تعالی ناحق مقتول او مظلوم ته دومره څه ورکړی. چه هغه دالله تعالی نعمتونو اوانعاماتو ته اوگوری. نوخپل مدعیان علیهم به معاف کړی. نودغه قاتل او ظالم به د مغفرت مستحق شی.

نون < نبی ﷺ د خپل امت د قاتلا تروا و ظالمانو دپاره هم د عرفې په ورځ د مغفرت دعا کړې وه. خو هغه نه وه قبول شوې. بلکه په مزدلفه کښې دوقوف په دوران کښې پوره شوه. نو اوس دا اعتراض نشی

( ) من حديث ابن مسعوده أخرجه الشيخان -

( ) قلزم من حديث جابر بن الطويل -

کیدی چه د عرفی په ورځ دې. دواړه قسمه خلقو ته د گناه نه معاف کول بیان شوی وو. اولته قبولوالې بیانېږي.

وادی محسر موقف نه دې.

وَالْمَزْدَلِفَةُ كَمَا مَوْقِفُ (الْبَطْنِ مُحْتَبِي) فَرْمَانِي اَوْ مَزْدَلِفَةُ تَوَلَّيْ خَانِي د اودريدو دې. مگروادی محسر،

تخريج > مسئله واضحه ده

د نمر راختو نه پس مني ته روانيدل

(ثُمَّ أَرَأَى الْإِمَامُ وَالنَّاسَ مَعَهُ بِيَا بِيَا رَوَانِ شِي اِمَام اَوْ خَلْق هغه سره قبل طُلُوعِ الشَّمْسِ وړاندې د راختلو د نمر نه حَتَّى يَأْتُوا مِنِّي تَرْدِي چه اورسي مني ته،

تخريج > **الإضافة إلي مني** > صاحب د قدوري **رَحِمَهُ اللهُ** فرماني. چه د يوم النحر نمر راوخيږي نو روان به شي امام او خلق د مزدلفې نه مني ته به لاړ شي.
الكلام علي عبارة القدوري > صاحب د هدايه **رَحِمَهُ اللهُ** په دې مقام كېنې هغه نسخه نقل كړې ده په كوم كېنې چې د « قبل طلوع الشمس » عبارت نشته او بيا ئې فرمايلى دي. چه د قدوري په بعضې نسخو كېنې دي. چه د نمر راختو نه وړاندې به مني ته روان شي. لكه څنگه چې زمونږ په پاكستاني نسخو كېنې دي لكه چې صاحب د هدايه **رَحِمَهُ اللهُ** د قبل طلوع الشمس واله نسخې غلطې بيان كړې ده خومونږ وايو. چه د قدوري دا عبارت هم ټيك دې. ځكه چه د (ذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ) معنى به وي (ذَا قَرَّبْتَ إِلَى الطُّلُوعِ) نو په دې. دواړو نسخو كېنې څه تعارض نشته.

د جمره عقبه رمى

فَيَتَبَدَّى بِجَمْرَةِ الْعَقَبَةِ فَيَرْمِيهَا مِنْ بَطْنِ الْوَادِي نَوْشروع به كوى په (رمى د) جمره عقبه نه، نو اوللى به ئې د بطن وادى نه، يَسْبِغُ حَصِيَّاتٍ مِثْلَ حَصَاةِ الْخَذْفِ په اووه گيتكو پشان د كانرو د ټيكرو،

هل اللغة > ① رومي، رميا (ف)، غورزول ② حصاة، كانري ③ خذف، ټيكري

تخريج > **مواضع احكام الرمي** > د رمى په باره كېنې په دولس ځايونو كېنې كلام دې. ① وخت ئې يوم النحر اودرې ورځې ددې نه پس دى ② د ويشتلو ځاني ئې بطن وادى دې. ③ د رمى محل ئې درې ځايونه دي. جمره عقبه، مسجد خيف او جمره وسطى. ④ دگيتكو شمار دهرې جمرې سره اووه دى. ⑤ مقدار د گوتې د بند هومره دې. ⑥ د ويشتلو طريقه دا په كتاب كېنې موجود ده. ⑦ د رمى مقدارنودا هم په كتاب كېنې ذكر ده. ⑧ د ويشتونكى صفت دا دې. چه دې. به يا سور وي يا پيدل ⑨ د گيتكو غورخيدو ځاني ⑩ دكوم ځاني نه چه گيتكى راخلي. ⑪ گيتكى به څنگه وي. هغه دا چه د زمكې د جنس څنې به وي.

⑫ په اوله ورځ به صرف د جمره عقبه رمى كولې شي. اوپه باقى ورځو كېنې به د درې واړو جمراتو رمى كولې شي.

رمي الجمره العقبه > صاحب د قدوري **رَحِمَهُ اللهُ** فرماني. چه د رمى شروع به د جمره عقبه نه كيږي. نود وادى د نېكنه حصې نه به اووه گيتكى اولى. اودا گيتكى به د گوتود بندونو په برابر وي. اود مسواكې گوتې په دوه باندې ويشتلې شي.

دلیلہ ① دلیل دا دے، چہ نبی ﷺ کلہ منی تہ تشریف یورلو، نویغیر د خہ توقف نہ ئی جمرہ عقبہ ویشتی وه. ② اونی ﷺ فرمانیلی دی پھ تاسو یاند بگیتیکی ویشتل لازم دی، پھ تاسو کینی دے. بعضی خلق بعضو نورو تہ تکلیف نہ رسوی. ③ مقدار العصاة پھ اوږدوالی اوږدنوالی سرہ د گیتکو اندازہ ئی بیان کرلہ، چہ د گوتی د بند برابر پھ پلن او اوږد وی، خو کہ ددی نہ ئی پھ غت گتکی رمی اوکرلہ، نوہم جائز ده، خکہ چہ مقصود د رمی حاصل شو، البتہ دومرہ ده چہ پھ غتو کانرو دے، رمی نہ کوی، گنی خلقو تہ بہ تکلیف اوری. غورہ خودا ده، چہ رمی د بطن وادی نہ اوکری، خو کہ د جمرہ عقبہ د پاسہ طرف نہ ئی رمی اوکرلہ، نوہم جائز ده، خکہ چہ د جمرہ نہ خلورو طرفونو خایونہ د افعالو دحج دی.

وَيَكْبِرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ او تکبیر پھ وانی دهر گیتکی سرہ.

تخریج < **التکبیر عند الرمی** > دهر گیتکی سرہ بہ اللہ اکبر وانی لیلہ:
دلیلہ < لکہ خنگہ چہ د ابن مسعود او ابن عمرو د حدیث نہ معلومہ شوے ده. ②
التسبیح مکان التکبیر > خو کہ د تکبیر پھ خانی تسبیح او وانی، نوہم صحیح ده، خکہ چہ ذکر اللہ حاصل شو، او ہم ذکر اللہ د رمی د آدابو خنی دے.

وَلَا يَقِفُ عِنْدَهَا اونه بہ اوږدیری ددی (جمرہ عقبہ) سرہ،

تخریج < **عدم الوقوف عند الجمره** > حاجی بہ د جمرہ عقبہ سرہ نہ اوږدیری.
دلیلہ < خکہ چہ رسول اللہ ﷺ هم نہ وو اوږدیرلے. ④

وَيَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ مَعَ أَوَّلِ حَصَاةٍ او ختمہ بہ کری تلبیہ د اول گیتکی سرہ،

تخریج < **قطع التلبیة** > اوږدوالی گیتکی ویشتلو سرہ بہ تلبیہ وئیل پریردی.
دلالتہ ① خکہ چہ د حضرت ابن مسعود ② او حضرت جابر رضی اللہ عنہما پھ حدیث کینی هم دا ذکر دی. ⑤
کیفیه رمی العصاة > د رمی کیفیت دا دے چہ گیتکے بہ د خپل بنی لاس د متی گوتی پھ شا باندي کیردی، اوږد مساوکی گوتی پھ مدد سرہ بہ رمی اوکری

د ذبح، حلق، او قصر احکام

(لَمْ يَذْبَحْ بَرَانٌ أَحَبُّ لَمْ يَحْلِقْ) أَوْ يَصْفُرْ بیا دے ذبح اوکری کہ زړہ ئی غواری بیا دے سراوخرانی یا دے قصر اوکری.

حل اللغة < ① **يلذح، ذبحاً (ف)؛ حلالول ② يقصر، تقصيراً؛ وروکې کول**

① تقدم تخریج من حدیث جابر الطویل (—)

② هذا قريب من حدیث عمرو بن الأحرص عن أمه أخرجه أبو داود في المسالك باب ۷۷ رقم ۱۹۶۶ وابن ماجه في المسالك باب ۶۴ رقم ۳۰۳۱، واصل في المسند (۵۰۳/۳—)

③ أما حدیث ابن مسعود فأخرجه البخاری في الحج باب ۱۳۷ رقم ۱۷۴۹ ومسلم في الحج رقم ۳۰۵، وأما حدیث ابن عمر رضي الله عنهما فأخرجه البخاری في الحج باب ۱۴۰ رقم (۱۷۵۱—)

④ من حدیث ابن عمر رضي الله عنهما أخرجه البخاری في الحج باب ۱۴۰ رقم (۱۷۵۱—)

⑤ تقدم ما في الحديث الطویل لجابر (—)

توضیح > الذبح والعلق > صاحب دقدوری رحمہ اللہ فرمائی: چہ د رمی جمرہ عقبہ نہ پس کہ غواری، نورقربانی دے اوکری، او سردے اوخرائی یا دے قصر د ویختوخہ حصہ کت کول، اوکری۔
۱ دلائل > دلیل دا دے، چہ نبی ﷺ فرمائیلی دی، پھ نین ورخ یعنی د نحر پھ ورخ اولئے نسک دا دے، چہ مونورمی اوکرو، بیبا قربانی اوکرو، اویبا حلق اوکرو۔^(۱)
۲ دویم دلیل دا دے، چہ حلق داحرام نہ د وتلو پھ اسبابو کنبی دے، او قربانی ہم د احرام نہ د وتلو پھ اسبابو کنبی دے، گورئ محصر پھ قربانی کولو سرہ حلالیبری، نوهر کله چہ قربانی او حلق دواہ د حلالوالی د اسبابو خنی دی، نورمی پھ دواہ باندے مقدم کولی شی۔

د حلق الفضلیت

وَالْحَلْقُ أَفْضَلُ اَوْحَلُّ غُورَه دے

توضیح > فضل العلق > صاحب دقدوری رحمہ اللہ فرمائی: چہ د سرخریل واجب دی، اوکھ دیو کس پھ سرباندے هدو ویختہ نہ وی، نویہ ہفہ واجب دی چہ پھ خپل سرچانہ رانیکی۔
۱ د حلق د افضلیت دلیل د نبی ﷺ حدیث دے، پھ صحیحینو کنبی راغلی دی، چہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی دی۔ **اللهم ارحم المحققین قالوی والمقصرین یا رسول الله قال اللهم ارحم المحققین قالوی والمقصرین یا رسول الله قال اللهم ارحم المحققین قالوی والمقصرین** (۲) پھ حدیث کنبی سر خریونکو دپارہ نبی ﷺ درے خلہ د رحمت دعا کری دے، اود قصر کونکو دپارہ نبی یوخل د رحمت دعا کری دے، نود رحمت دتکرار دعا د حلق پھ افضلیت باندے یشکارہ دلیل دے۔
۲ دویم دلیل دا دے، چہ مقصود دیدن پاکول دی، اویہ دے، مقصود حاصلولو کنبی حلق اکمل دی، د قصر نہ، اویہ ویختو کت کولو کنبی دے، مقصود پھ حاصلولو کنبی کوتاہی دے، یعنی پھ ویختو کت کولو کنبی پورہ پاکے نہ حاصلیبری، نودا د غسل او اودس سرہ مشابہ شو، دغہ شان حلق د قصر نہ افضل دی۔

د حلق نہ پس د جماع نہ سوے بول محظورات جائز کیدل

وَقَدْ حَلَّ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا الْإِسَاءَ اَوْ يَقِينًا حَلَّالٌ شَوْ دے دپارہ هریوخیز مگر زنانه،

حل اللغة > ۱ حل، حلالاً، حلال کیدل

توضیح > حل كل شيء الا النساء > فرمائی چہ د حلق یا قصر نہ پس د محرم دپارہ هر هفہ خیز حلال شو، کوم چہ د احرم پھ وجہ ممنوع وو، سوے د ینخو سرہ د جماع اود اسبابو دجماع نہ،^(۲)
دلیل > دلیل د نبی ﷺ قول دے، چہ **(حل له كل شيء الا النساء)**،^(۱) یعنی د محرم دپارہ (د حلق نہ پس) هر خیز حلال شو، اودا نص د امام مالک رحمہ اللہ خلاف حجت دے، (خکھ چہ قیاس د نص پھ مقابلہ کنبی مردود وی)

(۱) غرہ الزہلی رحمہ اللہ هذا اللفظ ثم اخرج من حديث أنس بن مالك وعزاه إلى البخاري في الوضوء باب ۳۲ ومسلم في الحج وفي ۳۲۶ وأبو داود في المناسك باب ۷۸ وفي ۱۹۸۱ والترمذي في الحج باب ۷۳ وفي ۹۱۲۔

(۲) من حديث ابن عمر رضي الله عنهما أخرجه البخاري في الحج باب ۱۲۷ وفي ۱۷۲۷ ومسلم في الحج وفي ۳۱۸۔

(۳) **ملہب مالک رحمہ اللہ**:- امام مالک رحمہ اللہ فرمائی: چہ د جماع پشان خوشبولگول ہم حلال نہ دی۔

د اختر په ورځ مهم نه راتلل

(أَمْرًا تَأْتِي مَكَّةَ مِنْ يَوْمِهِ ذَلِكَ أَوْ مِنْ الْقِيَامَةِ أَوْ مِنْ بَيْتِ الْقَدِ، فَرَمَانِي بِيَا بِهِ رَاشِي هَم بِهِ دَغِه وَرَخ) (داختس) يا په صبا يا دصبا نه په بل صبا مکې ته، فَيَطُوفُ بِالْبَيْتِ طَوَافَ الزَّيَارَةِ سَبْعَةً أَشْوَاطًا (نو طواف به اوکړي د بيت الله نه طواف زیارت، اووه چکرو

حل اللغة > ① يطوف، طوافاً (ن)؛ طواف کول، راتاويدل]

توضيح > متي يذهب الي مكة لطواف الزيارة > فرماني چه د اختر په ورځ به د رمي، حلق اودبح نه پس هم په دغه ورځ مکې ته لار شی. يا په يو لسمه يا په دولسمه، بيا دي. د بيت الله طواف اوکړي. ددې طواف نوم طواف زیارت دي. اود حج په ارکانو کښې يو رکن دي.

دليلة > دليل دا دي. چه نبي ﷺ هم حلق کړې وو. بيا مکې ته تلې وو. اودبيت الله طواف نې کړې وو. اوبيا نې مني ته واپس تشریف اوړي وو. اوپه مني کښې نې د ماسيخين مونځ کړې وو. (٢)

وقت طواف الزيارة > امام قدوري رحمه الله فرماني. چه د طواف زیارت وخت د قرباني ورځې دي. يعنی يوولسمه دولسمه او ديارلسمه د ذوالحجه،

دليلة > خكه الله تعالى فرماتلی دی. ((فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ النَّبِيِّ)) ثُمَّ لَيْقُضُوا نَفْسَهُمْ وَلْيُؤْتُوا ذُرِّيَّهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا

بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)) په دي. کښې نې طواف په قرباني باندې عطف کړې دي. او د معطوف او معطوف عليه دواړو وخت يو وي. ددې وجې د طواف اود قرباني وخت يو دي. البته دومره خامخا ده. چه قرباني ددې ورځو نه پس جائز نه ده.

طواف ددې ورځو نه پس هم سره د کراهته مشروع دي. اود طواف اول وخت د يوم النحر د صبا راختونه پس شروع کيږي. خكه چه د صبا راختو نه وړاندې د شيعو وخت خود عرفې د وقوف وخت دي. او طواف به وقوف باندې مرتب دي. يعنی د وقوف د وخت نه پس د طواف وخت دي.

فضل اليوم الأول للطواف > البته په دي. ورځو کښې اولنې ورځ د طواف زیارت دپاره غوره ده. لکه څنگه چه په دي. ورځو کښې اولنې ورځ د قرباني دپاره غوره ده. اوپه حديث کښې هم دا دي. چه په دي. ورځو کښې اولنې ورځ افضله ده.

د طواف زیارت نه پس سعی کول

فَإِنْ كَانَ مَعَهُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَوْقِفِ كَهَ دَصْفَا أَوْ مَرَوْهُ پَه مِينْخَ كَبْنِ نې سَعَى كَوْلَه عَقِيبَ طَوَافِ الْقَدِيمِ طَوَافِ قَدُومِ نه پس كَمْ يَمُوتُ فِي هَذَا الطَّوَافِ وَلَا سَعَى عَلَيْهِ نُو په دي طواف کښ دې رمل نه کوي اونشته سعی په ده باندېگ،

حل اللغة > ① سعی، سعياً (ف)؛ سعی کول، گوشش

توضيح > القاعدة في الرمل في طواف الزيارة > مسئله دا ده. که حاجي د طواف قدوم نه پس د صفا مروه په مینځ کښې سعی کړې وي. نو په طواف زیارت کښې به رمل نه کوي. او ددې نه پس سعی هم واجب نه ده.

(١) من حديث عائشة رضي الله عنها أخرجه أبو داود في المناسك باب ٧٧ رقم ١٩٧٨ والدارقطني في سننه (٢٧٦/٢) -

(٢) قال الزهلي رحمه الله أخرجه مسلم عن عبد الله بن عمر أنه لما مضى يوم النحر ثم رجع فعلى الظهر عني (نصب الراية ٩٢/٣) -

وَأَنَّ تَمْرِيكَ قَدْ مَرَّ السَّعْيَ رَمَلٌ فِي هَذَا الطَّوَافِ أَوْ كَهَ نِيَّ كَرِي سَعْيٍ مَخْكِسِي، نَوْمِل
به کوی په دې. طواف کښې، وَتَسْعَى بَعْدَهُ عَلَى مَا قَدَّمْنَا هَا) او سعي به کوی پس ددې نه، لکه څنگه
چې مونږ وړاندې بیان اوکړو

تصريح < **الرمل في السعي** > اوکه اول نې سعي په مينځ د صفا مروه کښې نه وی کړې. نوبه دې. طواف
کښې به رمل کوی. اوددې نه پس به سعي هم کوی. ځکه چه سعي هم يو ځل مشروع شوې ده. اورمل هم
يو ځل به داسې طواف کښې مشروع شوې دې. چه دهغې نه پس سعي وی.

د طواف نه پس دوه رکعتونه کول

وَقَدْ حَلَّ لَهُ الْبَسَاءُ او حلالې شوې دده دپاره زنانه، خو په حلق وړاندینی سره،

تصريح < **تعليل الجماع** > او حلالې شوې دده دپاره زنانه،
دلته دا ياد ساتل پکار دی چې د زنانو حلاليدل په طواف سره نه دې بلکه زنانه دده دپاره د هغه وخت
نه حلالې شوې وي کله چې ده حلق اوکړو البته د حلق عمل چې د هر څيز حلاليدل دی هغه د زنانو په
حق کښې روستو شوې وو. اوس چې کله ده طواف اوکړو نو د حلق عمل ښکاره شو چې جواز د وطی
دې

د طواف زیارت شرعي حیثیت

(وَهَذَا الطَّوَافُ هُوَ الْمَفْرُوضُ فِي الْحَجِّ) او دا طواف فرض دې. په حج کښې،

تصريح < **الطواف الركن في الحج** > طواف زیارت په حج کښې فرض دې. اود رکن حیثیت لری.
دليله < ځکه چه د الله تعالی په قول (لَوْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ) کښې هم ددې امر شوې دې. ددې دویم نوم طواف
الافاضه اودریم نوم طواف يوم النحر دې.

وَيَكْرَهُ تَأْخِيرَهُ عَنْ هَذِهِ الْأَيَّامِ) او مکروه دې. روستو کول ددې د دې. ورځو نه، وَأَنَّ أَخَوَاتِنَا أَلَوْ مَخْرَجًا
أَبَى حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ) اوکه روستو نې کړلو ددې (ورځو) نه نو لازمېږي پرې وینه په نيزد امام ابوحنيفه
وقال لا شيء عليه او صاحبين فرماني چه په ده باندې هيڅ څيز نشته

تصريح < **وقت طواف الركن** > امام قدوري رَحِمَهُ اللَّهُ فرماني. چه دا طواف د ايام النحر نه روستو کول مکروه
تحریمی دې. ددې دليل وړاندې تیر شوي دې. چه دا په ايام النحر پورې موقت دې.
وجوب الدم بالتأخير هند ابی حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ > خوددې باوجود که دا طواف نې ددې ورځو نه روستو کړلو. نود
امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ په نيز پرې دم لازمېږي.

والله < ① > دامام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ دليل دحضرت عبدالله بن مسعود رَحِمَهُ اللَّهُ حديث دې. دوی فرماني چه
کوم سري نسک دبل نه رومس اوکړو نوپه دم دې (١) اوبه بعضي نسخو کښې د حضرت عبدالله بن
عباس رَحِمَهُ اللَّهُ ذکر دې. حديث دا دې. چه چا يونسک په بل باندې وړاندې کړلو. نوبه هغه باندې دم دې.

(١) قال الزبلي رَحِمَهُ اللَّهُ هكذا هو ل غالب النسخ ويوجد في بعضها ابن عباس رَحِمَهُ اللَّهُ وهو اصح رواه ابن ابي شيبة في مصنفه عن ابن
عباس رَحِمَهُ اللَّهُ قال من لم يشأ من حجه أو آخره للبهق دما (كلنا في نصب الرأية ١٥٦/٣).

دويم دليل دا دي، چه كوم نسك په يومكان پورې مخصوص وي، نو كه د هغې نه روستو شي، دم به واجب وي، لكه كه يو كس د ميقات نه تير شو، اوبيا ئې احرام او ترلو، نوبه ده باندې دم واجبيږي، دغه شان چه كوم نسك په كومه زمانه پورې خاص وي، دهغې نه روستو شي، نو دم به لازمېږي، په دې دواړو كېنې جامع د د تاخير نقصان پيدا كيدل دي.

د طواف زيارت نه پس مني ته تلل

(ثُمَّ رُفِعَ إِلَىٰ مِنًى فَيُقِيمُ بِهَا بَيَا بِهٖ وَاِپْسَ شَىٰ مِّنَىٰ تَه، نَوْدِيْرَه بِهٖ شَىٰ هَلْتَه،

هَلْ اللُّغَةُ ١) يَعُوْدُ، عَوْدًا (ن)؛ وَاِپْسَ كَيْدَل ٢) يَقِيْمُ، اَقَامَةُ؛ اَوْدَرِيْدَل، حَصَارِيْدَل

تفسير: <الرجوع الى مني بعد طواف الزيارة> صاحب دقدوري رحمه الله فرماني، چه حاجي دي. د طواف زيارت نه پس مني ته لاړ شي، اولهته دي. قيام او كړي.

دالله <خكه چه وړاندې حديث تير شوې دي، چه نبي ﷺ د طواف زيارت نه پس مني ته واپس شو. او هلته ئې د ماسپڅين مونځ او كړلو. (١) دويم دليل دا دي، چه په حاجي باندې لا رمي جمار باقي ده، اود رمي جمار محل مني ده، ددې وجې هم مني ته تگ ضروري دي.

(فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ مِنَ الْيَوْمِ الثَّانِي مِنَ أَيَّامِ النَّوْمَى الْحِجَابُ الْفَلَاحُ كُلُّهُ جِهَ زَانِلَه شَى، نمر په دويمه ورځ د ورځود نحر نه، نورمې به كوي د درې واړو جمراتو، يَزِيدُ الْآلَتَى كُلَّ الْمَسْجِدِ قَرِيْبَهَا يَسْبَعُ حَصِيَّاتٍ شُرُوعَ بِهٖ كَوِي د هغې نه چه نژدې ده مسجد خيف ته، نو اولي به هغه په اووه گيتكو، يَكُوْرَمَهٗ كُلَّ حَصَاةٍ ثُمَّ يَقِفُ عِنْدَهَا فَيَدْعُو تَكْبِيْرَ بِهٖ وَاثِي دهرې گيتكي سره، او اودرېږي به دهغې سره، او دعابه كوي ثُمَّ يَمِي الْتَى تَلِيْهَا وَمِثْلَ ذَلِكَ وَيَقِفُ عِنْدَهَا بِهٖ اُولَى هغه چه نژدې وي هغې ته، ددې نه اودرېږي به دهغې سره، ثُمَّ يَمِي بِجَمْرَةِ الْعَقَبَةِ كَذَلِكَ وَلَا يَقِفُ عِنْدَهَا بِهٖ اُولَى جمره عقبه، هم دغه شان اونو به اودرېږي دهغې سره،

تفسير: <وقت رمي الجمرات الثلاث> بيا په يوولسمه ذوالحجه چه كله د نمر زوال اوشي، نو د درې واړه جمراتو رمي به او كړي، شروع به دهغه جمره نه او كړي، كومه چه مسجد خيف سره متصل ده، دا به په اووه گيتكو اولي، اود هرويشتلو سره به تكبير وائي، اودې، جمره سره په اودرېږي بيا به دغه شان دهغه جمره رمي او كړي، كومه چه دې سره نژدې ده، اودې، دويمې جمرې سره به هم اودرېږي، بيا به دغه شان د جمره عقبه رمي كوي، البته هغې سره به نه اودرېږي.

فيليه <هم داسې حضرت جابر رضي الله عنه په حديث كېنې نقل دي. (٢)>

الوقوف عند الجمرتين <په اولنۍ اودويمې جمره كېنې به هغه ځاني كېنې اودرېږي، كوم ځاني كېنې چه خلق اودرېږي، هلته به دالله تعالي حمد او ثناء وائي، او تكبير او تهليل به وائي، اوبه نبي ﷺ به درود شريف وائي، اودعا به كوي.

١) تقدم تخريجها ليل واحدة من الحاشية.

٢) قال الزيلعي رحمه الله غريب عن جابر رضي الله عنه والذي لي حديثه الطويل أنه رمي الجمره العقبه يوم النحر لا غير ثم نقل ما ثبت منه هذه الكيفية وعزاه إلى البخاري (نصب الرأية ٩٥/٣).

وَقَالَ الْإِدْرِي فِي الدَّعَاءِ صَاحِبُ دَهْدَايَةِ مُحَمَّدٍ ﷺ فَرَمَانِيْلِي دِي چِي د جَمْرَتِيْنُو سِرِه چِه کله اودِرِي پِي نودواره لاسونه به پورته کوی. اودعا به کوی. خکه چه په مشهور حدیث کنبی نقل دی. چه د لاسونو پورته کولونه مراد په دعا کنبی لاسونه پورته کول دی.

القاعدة صاحب ددهایه ترجمه الله په هدایه کنبی یوه قاعده ذکر کړې ده. چه هر هغه رمی چه د هغې نه پس بله رمی وی. نو اودری پي به، خکه چه دا کس اوس د عبادت په مینځ کنبی دي. نو خکه به ددې په مینځ کنبی دعا هم کوی. او د کومې رمی نه پس چه بله رمی نه وی. نو د هغې نه پس به نه اودری پي. خکه چه اوس عبادت ختم شوې دي. هم دا وجه ده. چه په یوم النحر کنبی د جمره عقبه نه پس اودریدل نه کیږي.

په دولسمه ورځ د رمی نه پس روانیدل

(قَالَ ذَاكَ كَانَ مِنَ الْقَدْرِ رَمَى الْجَمَارِ الثَّلَاثَ بَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ كَذَلِكَ أَوَكَلَهُ چِه شی صبا (دولسمه ورځ) نو رمی به اوکړی د جمراتو درې واړو پس د زوال د نمر نه، هم دغه شان،

تصريح > الغيار في النفر في الثالث والرابع من أيام النحر > مسئله دا ده. چه حاجی به د نحر د ورځو په دریمه ورځ یعنی په دولسمه ذوالحجه هم د نمر د زوال نه پس د وړاندې پشان د درې جمراتو رمی اوکړي. اوس که دده تلوار وی. نو د رمی نه پس دي. هم په دولسمه ذوالحجه باندې مکې ته روان شی. او که د ایساریدو اراده نه وي. نو د نحر د ورځو په څلورمه ورځ یعنی په دیارلسمه ورځ دي. هم د نمر د زوال نه پس د درې واړو جمراتو رمی اوکړي. او بیا دي. مکې ته روان شی. هم ددې وجې د دولسمه ذوالحجه تلو ته تفراول وائی. اود دیارلسمه ذوالحجه روانیدو ته نفر ثاني وائی.

دليله > دليل دالله تعالی ارشاد دي. «فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ» اوغوره ده. یعنی کوم کس چه دولسم تاریخ باندې زر روان شی. نو په ده باندې هم څه گناه نشته. اوڅوک چه دیارلسمې ورځې ته ایساریږي. نو ده باندې هم څه گناه نشته.

الأفضل في النفر > صاحب ددهایه محمد ﷺ فرمانيلى دى خو غوره هم دا ده. چه د دیارلسمې ذوالحجه پوري په منی کنبی ایسارشی.

دليله > خکه چه رسول الله ﷺ په منی کنبی ایسار شوې وو. تردې. چه په څلورمه ورځ یعنی د ذوالحجه په دیارلسمه ورځ نه دي درې واړه جمراتو رمی اوکړله. ( )

په دیارلسمه ذوالحجه مکې ته روانیدل

وَأَذَانُ أَنْ يَتَعَجَّلَ النَّفَرُ تَقَرُّ إِلَى مَكَّةَ أَوْ كَلَّ جِي اراده اوکړی چې زر روان شی نو روان دي شی مکې ته وان ارادان یقیمو که اراده لری چې ایسار شی رمی الجمار الثلاث فی الیوم الرابعینو اورمی دي اوکړی د درې جمراتو په څلورمه ورځ بَعْدَ الزَّوَالِ کَذَلِكَ پس د زوال نه

هل النقة > ① ینفر، نفراً (فی): تلل، واپس کیدل ② طلع، طلوع (ن): راختل [

تصريح > صاحب د قدوری ترجمه الله فرماني. چه حاجی ته د دیارلسمې ذوالحجه د صبا راختنه وړاندې وړاندې مکې ته د تلو اختیار دي. او که په منی کنبی ایساریږي نو هم ورته اختیار دي خو چې کله

١ من حديث عائشة رضي الله عنها أخرجه ابوداود في سننه وابن حبان والحاكم (نصب الرأية ٩٧/٣)۔

ایسارشی نو په څلورمه ورځ دې د زوال نه پس دې د درې واړه جمراتو رمی اوکړی او په منی کښې ایساریدو سره دا رمی واجب گرځی

په دیارلسمه ذوالحجه د رمی وخت

فَإِنْ قَدَّمَ الرَّمِيَّ فِي هَذَا الْيَوْمِ (اوکه وړاندې نې کړه رمی په دې ورځ یعنې په څلورمه ورځ د ایام النحرڅخه) (قَبْلَ الزَّوَالِ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ حَازِعِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَحَهُ اللَّهُ) (وړاندې د زوال نه اوس د راختو د صبا نه، نوجانزده په نیز د امام ابوحنیفه

هل اللغة ① قدم، تقدیمًا: مقدم کول، وړاندې کول

تفريخ > حکم السعي قبل الزوال عند أبي حنيفة ^{رحمه الله} > صورت د مسئلې دا دې. چه په دیارلسمه ذوالحجه د نمر د زوال نه وړاندې رمی جائز ده که نه ده؟ ① په دې مسئله کښې دامام اعظم ^{رحمه الله} مذهب د جواز دې. اودا استحسان دې.

دلالة > دامام ابوحنیفه ^{رحمه الله} یو دلیل دا دې. ① چه د حضرت ابن عباس ^{رضي الله عنه} نه یو روایت دا مروی دې. چه په یوم النفر یعنې په دیارلسمه ورځ چه نمر اوچت وی. نورمې د جمراتو جائز ده. ② دویم دلیل دا دې. چه هرکله په دیارلسم تاریخ باندې د رمی پریخودل جائز ده. نودا به په درجه اولی سره جائز وی. چه د دیارلسم تاریخ په ټولو وختونو کښې رمی جائز شی.

وَالْأَلَا يُجُوزُ أَوْ فَرَمَانِي صَاحِبِينَ ^{رحمتهما} چه جائز نه ده،

تفريخ > مذهب الصحابين > اود صاحبینو ^{رحمهم الله} مذهب د عدم جواز دې. اوامام شافعی ^{رحمه الله} هم ددې قائل دې.

دليلهما ^{رحمهم الله} > صاحبینو ^{رحمهم الله} د دیارلسمې ذوالحجه رمی د نورو ورځو په رمی باندې قیاس کړې ده. یعنې لکه څنگه چه د یوولسمې اودولسمې ذوالحجې رمی د زوال نه وړاندې جائز نه ده. دغه شان په دیارلسمه ورځ هم د زوال نه وړاندې جائز نه ده.

الفرق > صرف دومره فرق دې. چه په دیارلسمه ذوالحجه باندې د رمی کولو نه بغیر تلل جائز دی. اوپه نورو ورځو کښې د رمی نه بغیر تلل جائز نه دی. بهر حال په دیارلسم تاریخ د رمی نه بغیر تلل جائزوو. خوچه ده د دې. رخصت نه فائده وانه خستله. نود دیارلسم تاریخ ورځ به هم د نورو ورځو سره لاحق شی. اودهغه ورځو حکم دا دې. چه د زوال نه وړاندې رمی کول جائز نه ده. نوهم دا حکم به د دیارلسم تاریخ هم وی.

الجواب منه > ددې په خلاف د یوولسم او دولسم تاریخ رمی چه په هغې کښې د مشهور روایت مطابق د زوال نه پس رمی جائز ده وړاندې جائز نه ده. ځکه چه په دغه دواړو ورځو کښې رمی پریخودل جائز نه دی. نو حکم به په هغه اصل باقی وی. کوم چه روایت شوې دې. یعنې د زوال نه پس.

① القول المراجع هو هذا قول أبي حنيفة ^{رحمتهما} كذا في الحاشية (١٤١١) ورداغتار (٢٠٠٢) والبحر الرائق (٣٤٩٠٢) نقل عن القول المراجع (٢١٣١١) -

مکي ته سامان لېدل اومنی کښې ایساریدل

وَيُكْرَهُ أَنْ يَقْدِمَ الْإِنْسَانُ لِقَاءَهُ إِلَى مَكَّةَ (فرمانی اومکروه دی چه اولېږي سرې سامان خپل مکې ته وَفْقِيْمُ يَخَاضِي يَوْمِي او ایسارېږي به په منی کښې تردې. چه رمی اوکړی

هل اللغة > ① ثقل، بوج، دمسافر سامان]

تخریج > تشریح واضح ده.

مکي ته په واپسې کښې مقام محصب کښې ایساریدل

فَإِذَا نَزَلْتُمُ إِلَى مَكَّةَ تَزَكَّ بِالْمَحْصَبِ (اوکله چه روان شی مکې ته نو ایسار به شی مقام محصب کښې

تخریج > النزول بالمحصب > محصب دمکې اومنی په مینځ کښې د یو کاني یجن مقام نوم دی. دا مقام د مکې په نسبت منی ته زیات نزدې دی.

دلیل > ددې مقام تاریخي حیثیت دا دی. چه کله نبی ﷺ د نبوت دعوی اوکړله. اود شرک د بطلان حکم اعلان نې اوکړلو. نودقریشو ټولې قبیلې په دې مقام محصب کښې راجمع شوي. اوتولو په دې خبره قسمونه اوخوړل اووعدي. نې اوکړلې. چه دځانندان نبوت یعنی بنو هاشم اوبنو مطلب سره بیخي تعلق پریږدی. نه په دوی سره لین دین کولې شی. اونه په ورسره خوراک ځکاک کولې شی. آخردا چه ابوطالب صاحب ټول مسلمانان او بنو هاشم واخستل اودې غر ته لاړو. اومشرکانو دغه معاهده اولیکله اویه خانه کعبه کښې نې زورنده کړه. درې کاله هم داسې تیر شو. او بنو هاشم ته ډیر تکلیفونه ملاؤ شول. د الله تعالی پیغمبر ﷺ د وحی په ذریعه خلقو ته خبر ورکړلو. چه د معاهدې دغه لیکل وینو. یوقسم چینجی دی. خوړلې دي. صرف د الله تعالی نوم په کښې باقی دي. حضرت ابوطالب کافرانو ته ددې خبر ورکړلو. نوهغوی په غصه شو. او وې ونیل که دا خبره رښتیا وی. نوموتې به تاسو سره تعلقات بحال کړو. ابوطالب صاحب ورته د نبی ﷺ په اشاره سره اووئیل. که داسې نه وی شوې. نوموتې به تاسو ته محمد حواله کړو. آخر دا چه د قریشو سرداران راجمع شو. اود خانه کعبې دروازه نې پرانسته. اوچه لوظ نامه نې اوکتله. نود نبی ﷺ خبره سل فیصده ټیک وه. مشرکان ډیر حیران شو. مشرکانو خپله وعده پوره کړه. اود بنو هاشم سره نې تعلقات شروع کړل. (۱) ددې واقعي نه څه موده پس مکه معظمه فتح شوه. اود حجاز په زمکه اسلامی حکومت قائم شو. نو نبی ﷺ د حج په موقع په منی کښې خپلو صحابو ته اوفرمانیل. چه موتې به صباه خیف بنو کثانه کښې ایسارېږو. (۲) نود فیصلي مطابق نبی ﷺ قصدا هلته کښې ایسار شو. او اوس دلته ایساریدل سنت شو. دا دلته ددې دپاره ایسار شو. چه مشرکانو ته دالله تعالی کارونه اوښانې. چه پرون په دې مقام باندې ستاسو قبضه وه. اوسن الله تعالی موتې ته غلبه راکړه. نن صبا اگر چه هلته مشرکان نشته. خود مشرکانو په مقابله کښې دخپل اوچت مقام اظهار دپاره دي. دلته خامخا ایسارېږي. لکه څنگه چه په طواف کښې رمل نن هم موجود دي. راگر چه د رمل کول د یوعارضی سبب د وجې وو. هغه سبب زانله شوې دي. خونن هم رمل باقی دي. د دې تفصیل وړاندې تیر

(۱) من حديث أسامة بن زيد رضي الله عنه أخرجه البخاري في الجهاد باب ١٨٠ رقم ٣٠٥٨ ومسلم في الحج رقم ٤٣٩ وأبو داود في المناسك باب ٨٦ رقم ٢٠١٠ وابن ماجه في المناسك باب ٢٦ وأحمد في المسند (٢٠٢/٥).

(۲) من حديث أبي هريرة رضي الله عنه أخرجه البخاري في المغازي باب ٤٨ ومسلم في الحج رقم ٣٤٣.

شوي دې نودغه شان نن هم په مقام محصب کښې ایساریدل سنت دی، بهر حال کله چه حاجی دمنی نه مکې ته روانیږي. نوپه مقام محصب کښې به ایساریږي.

د طواف صدر حکم

أَمْرٌ طَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعَةَ أَشْوَاطٍ بِهَا به داخل شی مکې ته او طواف به اوکړی د بیت الله نه اووه ځله، لَا يَزُولُ فِيهَا وَهَذَا طَوَافُ الصَّدْرِ رَمْلَ به نه کوی په دې. کښې، اودا طواف صدر دې.

هل اللغة ① دخل، دخولاً (في)، داخلیدل ② لايرمل، رمل وملاً (ن): اوږې خوزولوسره منډه وهل

تخریج: طواف الصدر بعد الرمي په منی کښې د حج د ټولو افعالو ادا کولو نه پس چه حاجی مکې ته داخل شی. نود بیت الله نه به اووه چکرې اولگوي. اوپه دې. طواف کښې به رمل نه کوی. دې. طواف ته طواف صدر، طواف وداع او(د حج په موسم کښې)، د ټولونه آخری طواف دې. ددې طواف نوم طواف وداع ځکه دې. چه دا طواف د بیت الله نه د واپس کیدو په وخت کښې کیږي.

وَعَوَّاجِبُ اودا طواف واجب دې

تخریج: وجوب طواف الصدر طواف صدر واجب دې (۱) دلله: دلیل دا دې. چاچه د بیت الله حج اوکړلو. نودده آخری عمل پکارده چه طواف د بیت الله وی. الاستدلال بعد بشرخصة العیض ① او حانضو نیخوته نې رخصت ورکړې دې. یعنی د حانضو اونفاسو بنخودپاره د طواف صدر نه بغیر تلل جائز دی. په دې. حدیث کښې (طلیکن) امر دې. اوچه قرینه صارفه نه وی. نوامر دپاره د وجوب وی. نوثابته شوه چه طواف صدر واجب دې. ② دویمه وجه دا ده. چه نبی ﷺ حانضو بنخو ته حکم ورکړې وو. چه دوی بغیرد طواف صدر نه لارې شی. (۲) دا هم د وجوب دلیل دې. گنی د رخصت د تخصیص په بیا څه فائده وی. (که طواف صدر واجب نه وو. نونبی ﷺ به ورته ولې ونيل. چه زه خیر دې. تاسو دا طواف مه کوئ. هغوی به په خپله د طواف کولو نه بغیر رواني شوي وي)

الأعلى أهل مكة خويه اهل مکه باندې دا طواف نشته.

تخریج: عدم وجوب طواف الصدر علي اهل مكة صاحب د قدوی فرمائی چه د مکې په خلقو طواف صدر واجب نه دې

دلله: ځکه چه د مکې اوسیدونکي نه خو چرته روانیږي او نه بیت الله ته وداع وانی

أمر يعود إلى أهله بيا به واپس شی خپل اهل وعیال ته.

تخریج: العود الي اهل من خپل وطن ته واپس شی.

دلله: ځکه چه په داسې کولو کښې د رسول هاشمی اتباع ده. (۳)

(۱) منہج فاضل: اودامام شافعی رحمه الله په نیز سنت دې.

(۲) من حدیث ابن عباس رضی الله عنهما أخرجه البخاری في المحض باب ۶ ومسلم في الحج رقم ۳۷۹ وأبو داود في المناسك باب ۸۳

والسني في الصيام باب ۶۴ وابن ماجه في المناسك باب ۸۲.

(۳) من حدیث عمرو بن شعيب عن أبيه شعيب أخرجه أبو داود في سننه في المناسك باب ۵۴ رقم ۱۸۹۹ وابن ماجه في المناسك رقم ۲۹۶۲.

کيفية الرجوع الى الله > د بعضی عالمانو رحمہم اللہ خیال دی، چہ د بیت اللہ نہ رخصتیری، نویہ شا دی، راخی، چہ مخ نہی خانہ کعبی تہ وی، اود بیت اللہ پہ جدانی باندی د افسوس اظهار کوی، اوسترگی نہی داوینکو د کس وی، ہم پہ دی، طریقہ دی، د مسجد حرام نہ راہر شی، تردی، خانہ پوری د حج پورہ طریقہ بیان شوہ.

د محرم مکہ تہ د داخلیدو نہ بغیر عرفات تہ نللی

قَالَ لَمْ يَدْخُلَ الْحَرَامَ مَكَّةَ وَتَوَجَّهَ إِلَى عَرَفَاتٍ فَفَصَلَ اوکہ داخل نشو محرم مکہ تہ او لارو عرفات تہ، **وَوَقَّفَ بِهَا عَلَى مَا قَدِمْنَاهُ سَقَطَ عَنْهُ طَوَافُ الْفُؤَادِ** و قوف نہی اوکرو پہ ہفتی کنبی بنا پہ ہفتہ طریقہ چہ مونہ بیان کری دہ، نوساقط شو ددہ نہ طواف قدوم،

تصريح > جواز التوجه الي عرفات من غير دخول مكة > پہ دی، فصل کنبی دخو متفرقو مسئلو ذکر دی، اولن مسئلہ دا دہ، چہ محرم مکہ تہ د داخلیدو نہ بغیر نیغ عرفات تہ لار شی، اوہلتہ پہ ہفتہ طریقہ وقوف اوکری، کومہ چہ شریعت بیان کری دہ، نوددہ د ذمی نہ طواف قدوم ساقط شو، **دلیلہ** > خکہ چہ طواف قدوم پہ اول د حج کنبی پہ داسی طریقہ باندی مشروع دی، چہ د حج نور تول احکام پہ دی، باندی مرتب دی، نوددی طریقہ نہ علاوہ پہ بلہ طریقہ بہ طواف قدوم سنت نہ وی،

وَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ بِتَرْكِهٖ اونشتہ خہ خیز پہ دہ باندی پہ پریخودو ددی (طواف قدوم)

تصريح > عدم وجوب شي بتركه > اود طواف قدوم پہ پریخودو پہ دہ باندی دم وغیرہ نہ واجبیبری، **دلیلہ** > خکہ چہ طواف قدوم سنت دی، اود سنت پہ پریخودو نقصان پورہ کونکي خیز نہ واجبیبری،

د وقوف عرفہ وخت

وَمَنْ أَذْرَكَ الْوُقُوفَ بَعْرَقَمَا بَيْنَ زَوَالِ الشَّمْسِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ اوچاچہ رالاتدی، کرو وقوف پہ (ورخ) د عرفی پہ مینخ د زوال د نمر ہم پہ دغہ ورخ (چہ نهمہ د ذوالحجی دہ)، **إِلَى طُلُوعِ النَّجْمِ مِنْ يَوْمِ النَّحْرِ فَقَدْ أَذْرَكَ الْحَجَّ تَرْصِبًا** د ورخی د اختر پوری، نودہ رالاتدی کرلو حج،

تصريح > اذراك الوقوف بعرفة > د وقوف عرفات وخت د عرفی پہ ورخ د نمر د زوال نہ پس شروع کیبری نوکہ یو حاجی د نمر د زوال نہ پس تر د یوم النحر د صبا راختلو پوری پہ کوم وخت کنبی ہم وقوف اوکرو، نوددہ حج ادا شو، ^(۱)

دلیلہ > دلیل دادی، ① چہ نبی رحمہم اللہ د زوال نہ پس وقوف کری وو، ددی حدیث نہ د وقوف اول وخت معلوم شو، ^(۲) ② دویم حدیث کنبی دی، چہ نبی رحمہم اللہ فرماتیلی دی، چا چہ پہ شپہ کنبی وقوف د عرفات رالاتدی کرو، نودہ حج رالاتدی، کرلو، اوچا چہ پہ شپہ کنبی ہم وقوف عرفات لاتدی، نکرو، نودہ نہ حج فوت شو، ^(۳) پہ دی، حدیث کنبی د وقوف عرفات د آخری وخت بیان دی، ددی دوارو حدیثونہ نہ

^(۱) **مذهب مالک** رحمہم اللہ > دامام مالک رحمہم اللہ قول دا دی، چہ د وقوف عرفات وخت د عرفی پہ ورخ د صبا راختو نہ د نمر راختو نہ پس شروع کیبری،

^(۲) **قدم غریبہ** لی حدیث جابر رضی اللہ عنہ

^(۳) من حدیث عبدالرحمن بن یعمر الدیلمی رضی اللہ عنہ أخرجه أبو داود في الحج باب ۶۸ رقم ۱۹۳۹ والترملی في الحج باب ۵۷ رقم ۸۸۹ والسالی في المناسک باب فرض الوقوف بعرفة > ماجہ فی المناسک باب ۵۷ رقم ۳۰۱۵۔

معلومه شوه، چه د وقوف عرفات وخت د عرفې په ورځ د زوال نه پس شروع کېږي. اود يوم النحر د صبا راختلو نه وړاندې پورې وي.

د خوب يا بيهوشۍ په حالت كښې وقوف عرفات

وَمَنْ اجْتَمَعَ عَرَفَةَ نَائِماً أَوْ مُغْمِياً عَلَيْهِ أَوْ خُوكَ چته تير شو د عرفات نه په حالت خوب يا بيهوشۍ كښې اَوْ لَمْ يَعْلَمْ أَنَّهَا عَرَفَةٌ يَا دې نه پوهيدلو چه دا عرفات دې. اجزاء ذلك عَنْ الْوُقُوفِ (نوجانز دې. ورله د وقوف عرفات) نه

هل اللغة < ① اجتاز، اجتازاً: تيريدل ② مغمي عليه: په چا چه بې هوشۍ راشي

تصريح < صور الوقوف بعرفة > صورت د مسنلې دا دې. چه حاجي په حالت د خوب يا بيهوشۍ كښې د عرفې په ورځ د عرفات نه تير شي. ياده ته دا پته اونه لگي. چه د كوم ځانې نه زه تيرېم. دا عرفات دې. په دې. درې واړه صورتونو كښې وقوف عرفات ادا شو. ځكه چه وقوف عرفات د حج ركن دې. او هغه موجود شو. پاتې شو خوب او بيهوشۍ نو دا د وقوف سره منافي نه دې. لكه څنگه چه يو كس د صبا نه د روژې نيت او كړ لو. او بيا ټوله ورځ اوده يا بيهوشه وو. نودده روژه ادا شوه

خلاف الصلاة > په خلاف د مانځه ځكه چه مونځ د بيهوشۍ سره باقى نه پاتې كيږي. او پاتې شوه دا خبره چه عرفات نه پيژني. نودا خبره په نيت كښې خلل پيدا كوي. يعنى چه د كوم څيز نيت نه وي. نو هغه معتبر نه وي. خودا خبره ده. چه د هر ركن دپاره نيت شرط نه دې. نود وقوف دپاره هم نيت شرط نه دې. او هر كله چه نيت شرط نشو. نو چه عرفات نه پيژني. او تير شي. نودا هم څه ضرر نه رسوي.

د ښځې اوده سړي په احكامو كښې فرق

(وَالْمَرْأَةُ فِي جَمِيعِ ذَلِكَ كَالرَّجُلِ) او ښځه په دې ټولو احكامو كښې پشان دسړي ده.

تصريح < تسوية الرجل والمرأة في احكام الحج > صاحب د قدوري رحمه الله فرماني. چه ښځه د حج په ټولو احكامو كښې د سړو پشان ده. ځكه چه د الله تعالى خطاب ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ﴾ ښځو اوسرو ټولو ته شامل دې. نو كوم كارونه چه سړي كوي هغه به ښځه هم كوي. سوې د يو څو څيزونو نه،

غَيْرَ أَنَّهُمَا لَا تَكْفِي رَأْتُمَا الْبَيْتَ دا چه دا به نه ښكاره كوي سرخپل،

تصريح < عدم تقطيع وجهها > مثلاً دښځې دپاره د سربښكاره كول جائز نه دى. دلېله: ځكه چه دښځې سر هم عورت دې. يعنى واجب الستر دې.

وَأَنَّ كُفَّ وَجْهَهَا) او ښكاره كوي به مخ خپل

تصريح < كشف الوجه > ښځه به خپل مخ ښكاره ساتي.

هالا لله < ① ځكه چه په حديث كښې دى. چه د ښځې احرام ددې په مخ كښې وي. (١) البته دا كه ښځې په خپل مخ باندې كېږه يا بل څه څيز زورند كړ لو. او هغه ئې د مخ نه جدا اوساتلو. نوجانز ده.

② دويم دليل دا دې. چه دا جامه وغيره زورندول په كجاوې سره سورې حاصلولو سره مشابه شو. اود كجاوې نه سورې حاصلول جائز دې. نودغه شان په دې سره هم سورې حاصلول جائز شو.

(١) تقدم تخرجه في باب الإحرام.

وَلَا تَرْفَعُ صَوْتَهَا بِالْتَّلَيمَةِ^١ وَنَهَى بِهٖ پورته کوی اواز خپل په تلبیه باندې

تخریج < عدم رفع الصوت بالتلیمه والرمل والسعی > اوښخه به د تلبیه وتیلو په دوران کښې آواز نه اوچتوی. **دلیل** < ځکه چه د آواز په اوچتولو کښې د فتنې ویره ده.

(وَلَا تَرْمُلُ وَلَا تَسْعَى بَيْنَ الْمِیْلَتَيْنِ) او رمل به نه کوی او په منډه به نه وهی په مینځ د میلین اخضرین کښې،

تخریج < عدم الرمل والسعی فی الطواف > اوپه طواف کښې به رمل نه کوی. اود میلین اخضرین په مینځ کښې به منډه نه وهی. **دلیل** < ځکه چه دا دواړه څیزونه د عورت په پتولو کښې خلل پیدا کوی.

(وَلَا تَحْلِقُ وَلَا تَكْنُ تَقْفَرُ) اوښخه به ویخته نه خړوی البته قصر به کوی.

تخریج < عدم الحلق > اوښخې به سر نه خړونی. بلکه قصر به کوی.

دلالت ① ځکه چه دالله تعالی رسول ﷺ ښځې حلق نه منع کړی دی. اود قصر حکم ئې ورته کړې دې. ② دویم دلیل دا دې. چه دښځو په حق کښې حلق مثله یعنی ممنوع حده پورې د شکل خرابول دی. لکه څنگه چه د سرو دپاره د پیرې خرائیل مثله ده.

د (هج) قرآن بیان

بَابُ الْقِرَانِ

دا باب د (هج) قرآن په بیان کښې دې.

تخریج < الربط بما قبله > مصنف رحمه الله د حج مفرد د احکامو نه فارغ شو. نو اوس به د حج مرکب یعنی قرآن اومتع بیان کوی. خوچونکه زمونږ په نیز حج قرآن د حج تمتع نه افضل دې. ځکه دحج قرآن احکام وړاندې بیانولې شی.

الأقسام الأربعة للمعمر دا یاد ساتی: چه د محرم څلور قسمونه دی. ① مفرد بالحج دکوم بیان چه په وړاندې باب کښې تیر شوې دې. ② مفرد بالعمره څوک چه په زړه کښې د عمرې نیت اوکړی. او تلبیه د عمرې اووانی. اوبیا دعمرې افعال ادا کړی. ③ قرآن قارن هغه دې چه دحج او عمرې دواړو دپاره نیت اوکړی. اوبیا بغیرد احرام پرانستلو نه حج اوکړی. ④ تمتع حاجی متمتع هغه دی. چه هغه د عمرې احرام اوتړی. او عمره ادا کړی. بیا هم په دغه کال دحج په موسم کښې دحج دپاره احرام اوتړی. اودحج افعال ادا کړی.

١ (غره الزبلی رحمه الله بهذا اللفظ ثم قال كانه حديث مركب لنهي النساء عن الحلق به احاديث منها ما رواه الترمذی (في الحج باب ٧٥ رقم ٣١٤ والنسائي في الزينة رقم ٣٧٦) ... عن علي رضي الله عنه قال قال لي رسول الله ﷺ ان تحلق المرأة رأسها .... وإنما أمرهن بالنقصو فأخرجوه ابوداود في سننه (في المناسك باب ٧٨ رقم ١٩٨٤) ... أن ابن عباس رضي الله عنهما قال قال رسول الله ﷺ ليس على النساء الحلق إنما على النساء التقصير، كذا في نصب الرأية (١١١/٣)۔

د حج قرآن الفضلیت

الْقِرَانُ الْفَضْلُ عِنْدَنَا مِنْ التَّمَتُّعِ وَالْأَفْرَادِ قِرَانٌ غَوْرُهُ دې د تمتع او افراد نه، زموږ په نزد

هل اللغة ① قرآن: د حج یو قسم

تصريح ② الأقسام الثلاثة للحج: د محرم بالحج درې قسمونه دي.

① مفرد بالحج ⑦ قارن ⑧ متمتع

فضل القرآن هلي قيرها ⑨ زموږ په نيز قرآن افضل دې. (۱)

والله ⑩ دليل دا دې. چه نبی ﷺ فرمايلى دى. اې د محمد اولاده تاسو حج اود عمرې احرام په يوځاني ترئ.

(غور او کړئ د الله تعالى پيغمبر خپل اهل عيال ته د حج او عمرې دواړو په يوځاني د احرام ترلو حکم کړې دې. اودواړو دپاره په يوځاني احرام ترل قرآن دې. اودا هم ښکاره ده. چه پيغمبر ﷺ خپل اولاد ته د افضل څيز حکم کوى دمفضل څيز حکم نه کوى. نو ثابته شوه چه قرآن افضل دې

⑦ دويم دليل دا دې. چه د قرآن په صورت کښې حج او عمره دواړه عبادتونه جمع کيږي. نودا داسې شوه لکه چه يوکس په رمضان کښې روژه او اعتکاف دواړه جمع کړي، او يوکس دجهاد په ميدان کښې د تهجدو مونځ او داسلامى لښکر څوکى دواړه کوى.

د حج قرآن طريقه

(وَصِفَةُ الْقِرَانِ أَنْ يُؤْتِيَ بِالْعُمْرَةِ وَالْحَجِّ مَعًا مِنْ الْيَمِينِ صَاحِبٌ دَقْدُورَى ﷺ فرماني. او طريقه د قرآن دا ده. چه احرام اوتري دحج او د عمرې په يوځل دميقات نه، وَيَقُولُ عَقِيبَ الصَّلَاةِ: اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ قَتِيرَهُمَا مَعًا وَيَقْبَلُهُمَا مِنِّي او اوانى پس د تلبيه نه اې الله زه اراده لرم دحج اود عمرې، او آسان کړې دا دواړه ماته او قبول ئې کړې زما نه،

تصريح ① كيفية القران: شيخ ابوالحسن ﷺ فرماني. چه د قرآن طريقه دا ده. چه د ميقات نه د حج او عمرې دواړو دپاره احرام اوتري. اوپه يوځاني تلبيه اووانى. اود احرام د مونځ نه پس دې دا دعا اوکړي. چه اې الله زه اراده لرم د حج او د عمرې ته ئې آسان کړې ماته او قبول ئې کړې زما نه،

فيه القرآن بعد اقل اوقات العمرة صاحب دقدوري ﷺ فرماني. که يوکس صرف د عمرې احرام اوترلو اود طواف په اووه چکرونو کښې د څلورو نه کم اوکړي. مثلاً درې چکر ئې ئې وهلې وي. او بيا د حج نيت اوکړي. نودا کس اوس هم قارن گرځي. اودده حج به حج قرآن وي. ځکه چه تراوسه پورې د طواف زيات چکرونه باقى دي. نو اکثر د کل قائم مقام شو. اودا به ونيلې شي. چه تراوسه پورې ده د عمرې طواف نه دې کړي. او هرکله چه د عمرې دپاره طواف نه دې شوې. نوحج او عمره دواړه متحقق شول.

فهم التيسير ② اوکله چه د دواړو د ادا کولو قصد اوکړي. نوبه دواړو کښې د آسانتيا پيدا کولو دپاره به دعا اوکړي. اود عمرې افعال دې وړاندې ادا کړي. اود حج افعال دې بيا. اوپه تلبيه کښې دې داسې واني. (طبيک بمعمره وحجة معام ځکه چه د قرآن په صورت کښې چه کله شروع د عمرې نه کيږي. نوبه تلبيه کښې به هم هغه مقدم کولې شي. خود دې باوجود که په تلبيه کښې ئې عمره روستو اوونيله. نوڅه باک

① اختلاف بين التمتع والقران: د امام شافعي ﷺ په نيز افراد افضل دې. اود امام مالک ﷺ په نيز تمتع افضل دې.

په کښې نشته. ځکه چه په رحمة وعمره کښې واړ دپاره د جمع راځي. البته عمره مقدم کول افضل دی. ځکه چه الله تعالی په خپل قول ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ﴾ کښې عمره مقدم کړې ده.

عدم شرطية التمتع بالحج والعمره صاحب د هدايه **ترجمه** فرمايلى دی. که يو کس صرف په زړه سره نيت اوکړو. اوج او عمره نې په تلبیه کښې ذکر نکړه. نو جائز ده. لکه څنگه چه په مانځه کښې په ژبې سره نيت کول شرط نه دي. دغه شان دلته (د حج په باب) کښې هم په ژبې سره نيت کول شرط نه دي.

د قارن مکې ته داخلیدل

فَإِذَا دَخَلَ مَكَّةَ ابْتَدَأَ بِالطَّوَافِ فَطَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعَةً أَشْوَاطًا كُلُّهُ فِي الدَّخْلِ شَى مَكِّي تَه نُو شُرُوعَ بَه كَوِي پَه طَوَاف د بَيْتِ اللّٰه اووه چکړې يَوْمَل فِي الثَّلَاثِ الْأَوَّلِ مِنْهَا رَمَل يَه كَوِي پَه دريو اولنو کښې ددې نه، وَعَمَشَ فِيمَا بَقِيَ عَلَى هَيْئَتِهِ او تگ به کوی په باقی چکړنو کښې په خپل وقار سره وَسَعَى بَعْدَهَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَسَعَى بَه كَوِي پس ددې نه په صفا اومروه کښې، وَهَذِهِ أَفْعَالُ الْعُمْرَةِ او دا افعال د عمرې دي. ثُمَّ يَطُوفُ بَعْدَ السَّعْيِ طَوَافَ الْقُدُومِ طَوَاف كَوِي پس د سعي نه طواف قدوم وَيَسْعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَسَعَى بَه كَوِي په مينځ د صبا اومروه کښې كَمَا يَتَنَاقَضُ فِي حَقِّ الْمُفْرِدِ لَكِنِ څنگه چه مونږ بيان کړل په (بيان د حج) مفرد کښې.

هل اللغة ① دخل، دخول (ن)؛ داخلیدل ② يطوف، طواف (ن)؛ طواف کول، تاویدل ③ جنایة؛ گناه جرم [**تصريح**] **ابتداء القارن بالعمره** صورت د مسئلې دا دي. چه حاجی قارن مکې ته داخل شی. نو طواف قدوم به نه کوی. بلکه د عمرې افعال به شروع کوی. نو اول دي طواف اوکړی. او د طواف په اولنو دريو چکړنو کښې دي رمل اوکړی. بيا دي د صفا مروه په مينځ کښې سعي اوکړی. دا خود عمرې افعال وو. او بيا دي د حج په افعالو شروع اوکړی. نود مفرد بالحج پشان دي اول طواف قدوم اوکړی. بيا دي سعي اوکړی.

د قارن دپاره د ذبح حکم

وَإِذَا رَمَى الْجُمُوعَ يَوْمَ النِّحْرِ ذَبَحَ شَاةً أَوْ بَقَرَةً أَوْ بَدَنَةً أَوْ سَمِيرًا بَدَنَةً أَوْ سَمِيرًا بَقَرَةً كُلُّهُ رَمَى د جمرې اوکړی. (قارن) نود ذبح دي کړی گډه يا غوي يا بدنه يا اوومه حصه د بدنه، او يا اوومه حصه د غوا قَدْ ذَبَحَ الْقَرَّانِ نودا دم قران دي.

هل اللغة ① رمى، رميا (ف)؛ رمی کول، ويشتل ② شاة؛ چيلنی ③ بقرة؛ غوي

تصريح **وجوب دم القران** فرماني. کله چه قارن په يوم النحر باندې رمی د جمرې اوکړی. نو گډ يا غوي يا اوښ د بدني اوومه حصه دي قرباني کړی. او ددې نوم دم قران دي. **دليله** او ددې قرباني د وجوب دليل دا دي. چه قران د حج او عمرې په جمع کولو کښې د حج تمتع پشان دي. او په حج تمتع کښې د هدی قرباني باندې نص وارد شوې دي. ارشاد دي:

﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ﴾ يعنی هر کله چه په حج تمتع کښې قرباني واجب ده. نو په حج قران کښې به هم

واجب وي. ځکه چه قران د تمتع پشان دي.

العَرَادُ مِنَ الْهَدْيِ وَالْبَيْتِ > صاحب دهدایہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی۔ چہ ہدی د اویش، غوی اوگد درې وارو کیپی . او تفصیل به په باب الہدی کښې انشاء اللہ ذکر شی. اودلته د بدنہ نه مراد اویش دې. اگرچہ د بدنہ اطلاق به اویش اوغوی دوارو باندې کیپی. نولکه څنگه چہ د اویش په اوومه حصہ قربانی کیپی. نودغہ شان به دغوی د اوومې حصې قربانی جائز وی.

قارن دپاره د روژو حکم

قَالَ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَا يَذْبَحُ صَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ هَرَكْلَه چہ نه وی ده سره هغه څه چہ ذبح اوکړی پرې، نوروژہ دې اونیسې درې ورځې، په حج کښې آخِرَهَا يَوْمَ عَرَفَةَ چہ آخری ورځ نې د عرفې وی.

هل اللغة > ① ذبيح، ذبيحا (ف)؛ حلالول ⑦ صام، صوما (ن)؛ روژه ساتل

تذريح > وجوب الصيام عند العجز عن الهدي > مسئله دا ده. که قارن په قربانی باندې قادر نه وی. یا قادر وی. خوڅاروی نه وی. نوپه ده باندې لس روژې واجب دی. په دې طريقه چہ درې روژې به د يوم النحر نه وړاندې نیسی.

هليله > دليل الله تعالى ارشاد دې. «فَمَنْ لَمْ يَجِدْ قِصْبًا مَثَلًا لِّأَيِّامِ الْحَجِّ» دا آيت اگرچہ د حج تمتع به باره کښې نازل شوې دې. خوچونکه قارن هم د تمتع پشان دې. ځکه چہ دې هم د حاجی تمتع پشان د حج او عمرې دوه عبادتونه کوی. نوددې مماثلت اومشارکت د وجې چہ کوم حکم د تمتع وی. هغه به د قارن هم وی.

استيعاب تاخير الصيام الي آخر الوقت > صاحب دهدایہ رحمۃ اللہ علیہ فرمانيلی دی. چہ په آيت «قِصْبًا مَثَلًا لِّأَيِّامِ الْحَجِّ» کښې د حج نه مراد د حج وخت دې. ځکه چہ نفس حج د ظرفيت صلاحيت نه لری. دحج وخت چونکه د اولنی سوال نه شروع کیپی. نوچه کله غواړی درې روژې دې اونیسې. خوغوره دا ده. چہ په اوومه، اتمه اونهمه ذوالحجه روژې اونیسې. ځکه چہ روژې د هدی په بدل کښې واجب شوی دی. نوځکه آخری وخت ته روستو کول مستحب دی. چہ کيدې شی. چہ آخريه اصل يعنی قربانی کولو باندې قدرت بياومو. لکه څنگه چہ د هغه کس دپاره تیمم آخری وخت ته روستو کول مستحب دی. چہ په آخر وخت کښې د اوبو موندلو امید لری.

د يوم النحر نه وړاندې درې روژې نه نیول

قَالَ فَاتَهُ الْعَوْمُ حَتَّى يَدْخُلَ يَوْمَ النُّحْرِ لَمْ يَجْزِهِ إِلَّا الذَّمُّ وَكَه فوت شوې ددې نه روژې تردې چہ راغله ورځ د قربانی: جائز نه دی ده لره مگر صرف دم.

هل اللغة > ① فاته، فات فواتا (ن)؛ فوت کيدل، ورکیدل

تذريح > حکم فوت الصيام قبل يوم النحر > وړاندې ذکر اوشو. چہ قارن که د قربانی: طاقت نه لری. نولس روژې دې اونیسې. درې د يوم النحر نه وړاندې او اووه دحج نه د فراغت نه پس. ① ځوکه دغه روژې نې د يوم النحر نه وړاندې اونه نیوې شوې. تردې چہ يوم النحر راغله. نواوس دم واجب شو. روژې نه کافی کیپی. >

(^۱ مطلب الشافعي رحمۃ اللہ علیہ؛ - امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. چہ دا روژې دې د ایام التشریق نه پس اونیسې. مطلب مالک رحمۃ اللہ علیہ؛ - امام مالک رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. چہ هم په ایام تشریق کښې دې اونیسې.

دليله دليل دا دې. چه په ايام التشریق کښې د روژو نيولو نه منع شوې ده. ځکه چه په حديث کښې دې. «تصوموا في هذه الايام» (١) اودا حديث مشهور دې. اود حديث مشهور په وجه کتاب الله مقيد کولې شی. نوځکه به نص يعنی (ثلاثة ايام في الحج) د ايام التشریق نه علاوه په نورو ورځو پورې مقيد کولې شی. يعنی د ايام التشریق نه علاوه په نورو دريو ورځو کښې ددې روژو نيولو حکم شوي دې. اوکه د کتاب الله نص په دې حديث سره مقيد نشی. نو د نهی په وجه به ددې ورځو په روژو کښې په يقين سره نقصان پيدا شی. اوپه قارن چه د دم قران په وجه کومې درې روژې واجب شوي وې. هغه گاملي وې. اودا قاعده ده چه کامل په ناقص سره نشی ادا کولې. لکه څنگه چه پرونې د مازيگر قضا شوې مونځ نن د نمر دويدو په وخت کښې نشی ادا کولې. بهرحال په ايام التشریق کښې دا روژې نشی نيولې. اودا ايام التشریق نه پس هم نشی ادا کولې. ځکه چه د دم په بدل کښې د روژو وجوب خلاف قياس ثابتې شوې وې. اودا قانون دې. چه کوم څيز خلاف قياس ثابت شي. هغه به مختص وی په خپل مورد پورې. اودهغه مورد د حج وخت دې. نوچه د حج وخت اوځی. ددې نه پس روژه نيول تېک نه دی. بلکه حکم به خپل اصل يعنی د هدی څاروی ته واپس کيږي. نوچه د هدی څاروې کله هم حاصل شي. دهغه قرياني به کوی.

اووه روژې پس د حج نه

تَرَصُّومُ سَبْعَةِ أَيَّامٍ إِذَا رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِيهَا بِهِ رَوْزَى اُونِيسَى اووه روژې کله چې راوایس شی خپل اهل ته

تصريح سبعة صيام بعد الحج کله چې د حج د احکامو نه فارغ شی نو اووه روژې دې اونیسی **دليله** دليل دا آيت دې «وَسَبْعَةَ إِذَا رَجَعْتَ إِلَى أَهْلِكَ»

او د ضروری نه ده چې خپل کور ته واپس لاړ شی نو هله به ئې نیسی بلکه د کور ته نلو نه وړاندې کښې یې اونیسی نو هم جائز ده لکه په راروان متن کښې چې ماتن فرمائی

د حج د احکامونه پس په مکه کښې روژې نيول

وَأَنْ صَامَهَا يَكْفِي بَعْدَ قَرَأَتِهِ مِنَ الْحَجِّ جَزَاءً (اوکه وې نيولې دا (روژې) په مکه کښې پس د فراغت د احکامو د حج نه، نوجائز دی.

تصريح محل الصيام ① وړاندې تیرشو. چه اووه روژې چه کله کورته واپس شی. اونیسی. څوکه قارن د حج د فراغت نه پس هم په مکه کښې روژې اونیسی. نوجائز دی. خوپه دې شرط چه د ايام التشریق د تیریدو نه پس روژې اونیسی. ځکه چه په ايام التشریق کښې د روژې نيولو نه منع شوې ده. (٢)

دليله دليل دا دې. چه دالله تعالی د قول (إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَى أَهْلِكُمْ) معنی کله چه تاسو د حج نه فارغ شی. نو روژې نیسی: که په مکه کښې ئې اوکه په لار کښې ئې اوکه په وطن کښې ئې. صاحب دهدایه رحمه الله فرمائی. چه د حج نه فراغت وطن ته د راتلو سبب دې. نوسبب په حقیقت کښې د حج نه فراغت دې. نوچه د حج د فراغت نه پس اووه روژې اونیسی. نو د سبب نه پس روژې موجود شوې. اود سبب نه پس چه کوم څيز موجود شي. هغه ادا کيږي. نوځکه چه د حج نه پس دا اووه روژې اونیسی. نوادا کيږي به، اگرچه په مکه کښې ئې اونیسی.

(١) تقدم نحرجه لي كتاب الصوم.

(٢) مذهب الشافعي رحمه الله امام شافعي رحمه الله فرمائی. چه د قارن دپاره ددې اووه روژو په مکه کښې نيول جائز نه دی.

قَاتٍ لَمْ يَدْخُلِ الْقَارَنُ مَكَّةَ وَتَوَجَّهَ إِلَى عَرَافَاتٍ كَمَا دَاخِلَ نَشْوَارَن مَكِّي تَه بَلَكَه رَوَان شُو عَرَافَات تَه، قَدْ سَارَ رَأْيُ الْغَمَرَةِ بِالْوُقُوفِ) نَوَاوَكِرْ خِيدَلُو دِي مَاتُونَكِي دِ عَمَرِي خِيَلِي پَه سَبَب دِ وَقُوفِ بَه مِيدَانِ عَرَافَات كِنَبِي،

تصريح < فساد العمرة بالذهاب إلى العرفات > دویمه مسئله دا ده. چه قارن مکی ته د داخلیدو په خانی نیغ عرافات ته لاړ شی. نودده عمره ماته شوه. ځکه چه اوس ددې قارن دپاره عمره کول متعذر شو. عمره کول ورته **فیله** < ځکه متعذر شو. که دې دحج نه پس عمره اوکړی. نویه دې کنبې د عمرې د افعالو ترتب په حج باندې راغلو. حالته دا د شریعت خلاف دې. مشروع دا دې. چه قارن اول عمره اوکړی. اویا حج اوکړی.

الروایتان فی ترک العمرة بالتوجه إلى عرفات < ١ > مسئله دا ده. چه قارن صرف عرافات ته په روانیدو باندې د عمرې پریځودونکې نه گرځی. بلکه ماتونکې به هله گرځی. چه په نهمه ذوالحجه د زوال نه پس عرافات ته اوریسی. او هلته وقوف اوکړی. د امام ابوحنیفه رحمه الله صحیح مذهب هم دا دې. **٢** البته دامام اعظم رحمه الله ته د حسن بن زیاد رحمه الله په روایت کنبې دا منقول دی. چه عرافات ته صرف په روانیدو سره دده عمره پاتې کیږی. اوقیاس دا دې. چه لکه څنگه په جمعه کنبې صرف جامع مسجد ته په روانیدو سره ماسپڅین ترک کیږی. نودغه شان چه قارن صرف عرافات ته روان شی. نودد عمرې پریځودونکې دې شی.

د عمرې په پریځودو د دم قران ساقط کیدل

وَسَقَطَ عَنْهُ دَمُ الْقَرَانِ اوساقط شو دده نه دم قران، وَعَلَيْهِ دَمُ لَوْ قُضِيَ الْقُمْرَةُ اویه ده باندې قربانی ده. د وجې د پریځودو د عمرې

حل اللغة < ١ > سقوطاً (ن): ساقط کیدل، پریوتل **٢** وقف: پریځودل

تصريح < سقوط دم القران > مسئله دا ده. چه قارن د عمرې د افعالو ادا کولو نه بغیر نیغ عرافات ته لاړلو. نو دده د ذمی نه دم قران هم ساقط شو. ځکه چه د عمرې په پریځودو سره دې د دوو عبادتونو جمع کونکې نشو. او هرکله چه ته د دوو عبادتونو جمع کولو توفیق ملاؤ نشو. نو په ده باندې دم قران یعنی دم شکرهم واجب نشو. البته په ده باندې د عمرې قضا واجب ده. اود عمرې پریځودو په وجه دم هم واجب دې. دم خوددې وجې واجب دې. چه ده په عمره کنبې د شروع کولو نه پس هغه ترک کړې ده. اوقضا د دې وجې واجب ده. چه ده په عمره کنبې شروع صحیح شوې وه. اومسئله دا ده. چه نفل په شروع کولو سره لازمیږی. که هغه ترک کړی. نو قضا به ئې راوړی.

وَعَلَيْهِ قَضَاءُهَا) اویه ده باندې قضا ددې ده.

تصريح < وجوب الدم والقضاء > دا کس دمحصر پشان شو. محصر هغه څوک دې. چه احرام ئې ترلې وی. خود دشمن د ویرې یا د بل څه د وجې د نسک د ادا کولو ته بند شی. نودې به احرام پرانیزی. خو په ده باندې یوه قربانی اوقضا شته. هم دغه شان د عمرې په پریځودو باندې هم قربانی سره د قضا شته. والله اعلم

د (هج) تمتع بيان

بَابُ التَّمَتُّعِ

دا باب د تمتع په بيان كېښي دي.

د هج تمتع الفضيلات

الْتَّمَتُّعُ أَفْضَلُ مِنَ الْإِفْرَادِ عِنْدَنَا تَمَتُّعُ أَفْضَلُ دې د افراد نه

هل اللغة < ① التمتع، نفع اوچتول ② افراد: خان له

توضیح < الرواية الواحدة في فضل التمتع > صاحب د قدوری رحمه الله فرماني. ① چه حج تمتع د حج افراد نه افضل دي. اوهم دا ظاهر روايت دي.

دليله < د ظاهر روايت دليل دا دي. چه نبی ﷺ حج قران كړې وو. اونبې ﷺ چه كوم حج كړې وى. هغه به افضل وى. نو قران افضل شو. او تمتع هم د قران پشان ده. ځكه چه په دې كېښي دوه عبادتونه جمع كېږي. نو تمتع به هم افضل وى. ② دويمه خبره دا چه په تمتع كېښي يو نسك يعنى قرباني زياتي ده. اودا په افراد كېښي نشته. نو ددې وجې هم تمتع افضل دي د افراد نه،
الرواية الثانية في فضل التمتع < اود امام ابوحنيفه رحمه الله نه په نادر روايت كېښي دا منقول دى. چه افراد افضل دي. امام شافعي رحمه الله هم ددې قائل دي.

دليل تكلم الرواية < د نادر روايت دليل دا دي. چه د حج تمتع سفر د عمرې دپاره وى. ځكه چه د ميقات نه د عمرې دپاره احرام تړي. اود حج افراد سفر د حج دپاره وى. ځكه چه د ميقات نه د حج دپاره احرام تړي. او عمره سنت ده. او حج فرض دي. اودا ښكاره خبره ده. چه فرض افضل دى د سنت نه، نو كوم سفر چه د فرض حج دپاره وى. هغه به بهتر وى د هغه سفر نه كوم چه د سنت يعنى عمرې دپاره وى. نو افراد افضل شو تمتع نه،

الجواب عنه < د نوادر د روايت جواب ور كوي اوصاحب د هدايه رحمه الله فرماني. چه چه د تمتع سفر هم د حج دپاره دي. او په مينځ كېښي د عمرې واقع كيدل ددې تابع دى. لكه څنگه چه د سعي الى الجمعة او جمعي په مينځ كېښي سنت واقع شى. نو دا نشي وئيلي چه دا سعي د سنتو دپاره ده. بلكه سعي هم د جمعي دپاره وى. او سنت د جمعي تابع وى. دغه شان دلته هم د تمتع سفر د حج دپاره وى. اكر چه په مينځ كېښي عمره واقع شى.

د تمتع قسمونه

وَالْمَتَمَتُّعُ عَلَى وَجْهَيْنِ مَتَمَتُّعٌ بِسَوْقِ الْهَدْيِ او تمتع په دوه قسمه دي. هغه تمتع چه شړلې نې وى هدى وَمَتَمَتُّعٌ لَا بِسَوْقِ الْهَدْيِ او بل هغه تمتع چه نه نې وى شړلې هدى.

هل اللغة < ① هدى: د قربانى څناور

توضیح < قسمي التمتع > صاحب د قدوری رحمه الله فرماني. چه د تمتع دوه قسمونه دي. ① يوهغه چه حرم طرف ته هدى او شړي. ② او بل هغه چه هدى نې نه وى شړلې.

معني التمتع < علامه مرغيناني رحمه الله فرمايلى دي. چه د تمتع معنى ده. د حج او عمرې په مينځ كېښي په خپل وطن كېښي بغيرد الامام صحيحه نه په يوسف كېښي د دوو عبادتونو نه نفع اخستل دى.

معنی الامام و معنی ده صفت د احرار باقی پریخودل بغیر دې نه چه په خپل وطن کېنې ایسار شی. اودا دوه قسمه دی. ① یو الامام صحیح ② او بل الامام فاسد، الامام صحیح دا دې چه حاجی متمتع خپل د هدی خاروې نه وی لیرلې. ③ او الامام فاسد دا دې چه د هدی خاروی اولیرې.

د متمتع طریق

وَصِفَةُ التَّامِّ أَنْ يَتَّبِعَ مَسْرُوعَ الْيَمِينِ أَوْ طَرِيقَهُ دَدِي (حج متمتع) دا ده چه شروع به اوکړې د میقات نه فَعَمْرًا بِالْعَمْرَةِ وَيَذْخُلُ مَكَّةَ فَيَطُوفُ لَهَا وَيَسْعَى وَيَحِلُّ أَوْ يَقْعِرُ نَوَاحِرَ إِلَى حَرَمِ أَوْ دَاخِلَ بِهِ شَى مَكِّي ته، نو طواف به اوکړې دې (عمرې) دپاره او سعی به اوکړې دې (عمرې) دپاره، او حلق به اوکړې یا نَصْرَ وَقَدْ حَلَّ مِنْ عَمْرَتِهِ (او حلال شو دې د عمرې خپلې نه

هل اللغة ① ان يبدأ، ابتداء، شروع کول]

تصريح عبارت واضح دې د تشریح ضرورت نشته

د طواف په شروع کېنې تلبیه پریخودل

وَيَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ إِذَا ابْتَدَأَ الطَّوْفَ او تلبیه به پریږدی کله چه شروع اوکړې په طواف،

هل اللغة ① يقطع، قطعاً (ف) ختم کول، ماتول

تصريح وقت قطع التلبیه صاحب د قدوری رحمه الله فرماني. چه عمره کونکې چه څنگه په طواف شروع اوکړې. نو تلبیه ونیل به پریږدی. (۱)

دلالت ① دلیل دا دې چه نبی ﷺ په عمره القضا کېنې چه کله په طواف کېنې حجر اسود نیکل کړلو. نو تلبیه ونیل نې پریخودلو. داسې نه چه د بیت الله په کتلو نې تلبیه پریخودې وه. (۲) نو معلومه شوه چه د تلبیه د پریخودلو وخت طواف دې

② دویم دلیل دا دې چه د عمرې نه مقصود طواف دې. نو چه څنگه طواف شروع کړی. تلبیه دې پریږدی. لکه څنگه چه حاجی څنگه په رمی شروع اوکړې. نو تلبیه ونیل پریږدی.

د متمتع د عمرې نه حلالیدل او د حج دپاره دوباره احرار تزل

وَيَقِيمُ مَكَّةَ حَلَالًا أَوْ أُوسِيْرِي بِهِ يَهْدِي حَلَالًا إِذَا كَانَ يَوْمَ النَّوِيَةِ أَخْرَجَ الْحَجَّ مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ چه کله شی ورځ د ترويه نو احرار به اوتري په حج سره د مسجد حرام نه،

هل اللغة ① يقيم، إقامة، قیام کول، حصاریدل ② احرار، احراراً، احرار تزل

تصريح القيام في مكة ثم احرار الحج مسئله دا ده چه عمره کونکې کله د عمرې د احرار نه حلال شی. نو دې به هم په دې حالت کېنې په مکه کېنې قیام کوی. (دا څه ضروری نه ده چه د مکې نه به بهر ته نه اوځی. چه کله د ذوالحجه آتم تاریخ شی. نو د حج دپاره به احرار اوتري. ددې احرار د حرم نه تزل شرط دې. اود مسجد حرام نه نې تزل افضل دی. دغه شان د اتمې ذوالحجه نه وړاندې هم احرار تزل افضل دی.

(۱) مطلب مالک رحمه الله - او امام مالک رحمه الله فرماني. چه څنگه نې په بیت الله نظر پریوځی. نو تلبیه ونیل به پریږدی.
(۲) من حديث ابن عباس رحمه الله أخرجه الترمذی فی الحج باب ۷۹ رقم ۹۱۹ وأبو داود فی الفاسک باب ۲۸ رقم ۱۸۱۷ -

دلیلہ > دلیل دا دی۔ چہ دا سری د مکی پہ حکم کنبی دی۔ او مکی بہ پہ حرم کنبی احرام تری۔ لکہ خنگہ چہ ددی تفصیل بہ باب المواقیع کنبی تیر شوې دی۔

وَقَعَلَّ مَا يَقَعْلُهُ الْحَاجُّ الْمُفْرَدُ او کوی بہ (مناسک د حج) لکہ خنگہ چہ کوی حاجی مفرد،

تصريح > **اتعداد افعال المتمتع والمفرد** > صاحب قدوری رحمہ اللہ فرمائی۔ دا متمتع بہ اوس هغه احکام کوی۔ کوم چہ مفرد بالحج کوی۔ خکہ چہ دی اوس هم د حج د افعال وادا کونکې دی۔
الفرق في المستلین > البتہ دومرہ فرق شته۔ چہ دا کس بہ پہ طواف زیارت کنبی رمل کوی۔ او بہ صفا مروہ کنبی بہ سعی کوی۔ خکہ چہ پہ حج کنبی دا دده اولنې طواف دی۔ پہ خلاف د مفرد (هغه بہ رمل نہ کوی۔) خکہ چہ هغه د طواف قدوم نہ پس سعی کری ده۔ اوسعی صرف یوخل مشروع ده۔

وَعَلَيْهِ دَمُ الْمُتَمَتِّعِ او بہ ده باندې دم تمتع دی۔ **(قَالَ لَمْ يَجِدْ مَا يَذْبَحُ صَامِرٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجَّةِ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ)** کہ نہ مومی هغه خہ چي قربانی ئې کری نو روژې بہ نیسی درې روژې پہ ورخو د حج کنبی او اووہ کلہ چہ واپس شی (خپل وطن نہ)

تصريح > **وجوب الهدى علي المتمتع** > صاحب د قدوری رحمہ اللہ فرمائی۔ چہ پہ حاجی متمتع باندې قربانی واجب ده۔

دلیلہ > دلیل د الله تعالی ارشاد دی۔ **(فَمَنْ تَعَمَّدَ بِالْمُعَرَّةِ إِلَى الْحَجِّ قَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)** > او کہ متمتع د هدی د خاوی بہ حاصلولو قادر نہ وی۔ نو د قارن پشان دې د حج پہ زمانہ کنبی درې روژې اونیسې۔ او اووہ روژې دې د حج د فراغت نہ پس اونیسې۔ تفصیل اودلیل پہ حج قران کنبی تیر شوې دی۔

د متمتع سائق الهدی طریقہ د حج

وَإِنْ أَرَادَ الْمُتَمَتِّعُ أَنْ يُسَاقَ الْهَدْيَ أَخْرَجَهُ او کہ تمتع کوونکی چہ روانہ کری هدی نو احرام دې اوتری **وَسَاقَ هَدْيَهُ**

هل اللغة > ① يسوق، سوقاً (ن)؛ خناور د روستونه شړل ② هدى؛ د قربانی خناور

تصريح > **فصل سوق الهدى مع نفسه** > مسئلہ دا ده۔ کہ متمتع هدی لپړل غواړی۔ نو د عمرې احرام دې اوتری۔ او خپل هدی دي اولپړی۔ صاحب د قدوری رحمہ اللہ فرمائی۔ چہ د متمتع هدی خان سره بوتل د نہ بوتلو نه افضل دی۔ خکہ چہ د الله تعالی پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم خپل خان سره د قربانی خاوی بوتلی وو۔

دلالتہ > ① لکہ خنگہ چہ پہ مسلم کنبی د حضرت جابر رضی اللہ عنہ د حدیث نہ ښکاره ده۔ ② (۱) او دویم دلیل دا چہ هدی خان سره بوخی۔ نو په دې کنبی دیکې تیارې اوپہ واجب ادا کولو کنبی تلوار دې۔ اودا دواړه خبرې خوښې شوی دی۔ خکہ د هدی خان سره بوتل د نہ بوتلو نه افضل دی۔
 اوس کہ د هدی خاوی اوپس یاغوی وی۔ نو دهغې په غاړه کنبی دې د خرمنې ټوټه یا د خپلې ټوټه واچوی۔ او غاړې دې ترې جوړه کری۔ لکہ د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا حدیث رکت اقلل القلاهدی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نہ چہ ښکاره ده۔

١) قال الزبلي رحمہ اللہ أخرجه البخاري ومسلم عن ابن عمر رضي اللہ عنہما قال تمتع رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لي حجة الوداع بالعمره إلى الحج وأهدى لسانه إلى الهدي من ذي الحليفة وبدأ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فاعل بالعمره ثم أهل بالحج وجمع الناس معه (كلًا في نصب الرأية ١٣٣/٣)۔

فصل الثانی من التعلیل صاحب د هدایه رحمه الله فرمائی. چه خاړوی ته د (جول) اچولو په نسبت غاړکۍ اچول غوره دی.

والله ① دلیل د افضلیت دا دی. چه د قلاندو ذکر په قرآن پاک کښې موجود دی. ارشاد دی ﴿جَعَلَ اللَّهُ الْكُفَّةَ الْيَمَنَ الْخَارِقَ لِلْيَأْسِ وَالْقَهْرَ الْوَمَالَ الْهَدَى وَالْقَلَاهُطَ﴾ ② دویم دلیل دا دی. چه تقلید صرف د دې خبر وړ کولو دپاره دی. چه دا د هدی خاړوی دی. ددې نه بله فائده په کښې نشته. او (جول) اچول د زینت دپاره هم وی. اود گرمۍ او یخنۍ لرې کولو دپاره هم وی. نو تقلید بغیر د بل څیز د احتمال نه د هدی ښه ده. او (جول) اچول یقینی ښه نه ده. نو ځکه غاړکۍ د (جول) اچولو نه غوره ده.

د بدنه د تقلید حکم

فَأَنَّ كَأَنَّ بَدَنَهُ قَدْ هَاجَرَ وَأَوْتَعِلَ ① او که ا وین وی نو غاړکۍ به ورته اچوی په په هډوکی سره او یا په پڼې سره

توضیح تقلید البدنه د دې ځانې نه د متمتع د اول قسم (کوم چې ځان سره هدی بوتلی وی، د هغې بیان شروع کیږي او د تمتع دا صورت افضل دی مسئله دا ده که متمتع د ځان سره هدی بوتل غواړی نو د عمرې دپاره دې احرام اوتړی او د خپلې هدی ځناور دې اوشړی اوس که د هدی خاړوی اوین یا غوا وی نو نو د دې په غاړه ښې دې د څرمنې ټکړه یا د خپلې ټکړه واچوی دې ته تقلید وائی او دا په اتفاق سره سنت دې او د غاړکۍ اچولو مطلب دا دی چې خلق او پیژنی چې دا د حرم هدی ده د دې رواج د جاهلیت د وخت نه راروان دې ځکه چه په عربو کښې د قتل او ډاکو بازار گرم وو خو چې د کوم خاړوی په باره کښې به دا معلومه شوه چې دا د حرم هدی ده نو ډاکوانو به هم هغه نه لوټ کوله

د بدنه د اشعار حکم

وَأَشْعَرُ الْبَدَنَةِ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ وَحَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَبِي عُمَرَ ② او اشعار به کوی داوین د صاحبینو رحمه الله په نزد. وهو أَنْ يَشُقَّ سَمَامَهَا بِأَنْ يَطْلُعَ فِي أَشْفَلِ السَّنَائِرِ او اشعار دادې چه داوین قب به څیرې کړی. په دې شان چه نیزه لاتدې طرف ته وی مِنْ الْجَانِبِ الْأَيْمَنِ دینسې طرف ته

هل اللغة ③ اشعار، اشعار: زخمی کولو سره زخم په وینا ککړول

توضیح معنی اشعار په لغت کښې اشعار زخمی کول او وینه راویستل دی. او طریقه ئې دا ده. چه ښی طرف ته د قوب نه لاتدې به نیزه اوهی. اودهغه ځانې به اوشلوی. متاخرین عالمان رحمه الله فرمائی. چه صحت سره زیات مشابه کس طرف دی. یعنی کس طرف ته اشعار کول زیات مناسب دی.

اشعار البدنه مسئله دا ده ④ که د هدی خاړوی چپلۍ یا گډه وی. نو په اتفاق سره به ددې اشعار نه کوی. او که بدنه وی. نو د صاحبینو رحمه الله په نیز به ددې اشعار کولې شی. اودا بغیر کراهت جازدې.

دلهما د صاحبینو رحمه الله دلیل دا دی. چه د هدی خاړوی ته غاړکۍ اچول ددې مقصد دپاره وی. که د هدی خاړوی د اوبو یا فصل ته ورشی. چه هغوی ئې نه شری. بیا که هغه وړک شی. هغه واپس کولې شی. اودا خبره په اشعار کښې په کامله طریقه موجود ده. اولازمه هم ده. ځکه چه داسې زخم ډیر زړ نه ښه

① القول الرابع هو هذا قول صاحبين رحمه الله وما نقل عن الإمام من الكراهة لمعهم ما مذكور في التمهيل

② القول الرابع هو هذا قول صاحبين رحمه الله وما نقل عن الإمام من الكراهة لمعهم ما مذكور في التمهيل

کبریٰ چه هرسرې دا وینی نو پوهیږی به چه دا هدی خاړوې دې، بهر حال به دې اعتبار سره اشعار سنت دي. البته دا ده چه په اشعار کښې مثله هم موجود ږی. او مثله ممنوع ده. نو ددې وجې موټې مینځنۍ لار اختیار کړه. او هغه دا چه اشعار نه مکروه دي، او نه سنت دي، بلکه مستحسن امر دي. **الاشکال** > او که ته دا اوواڼې، چه اشعار د احادیثو نه ثابت دي، نوییا څنگه مسنون نشو. **الجواب عنه** > نو ددې جواب دا دي، چه احادیث دواړه قسمه وارد شوی دی. حرامونکی هم او مباح گرځونکی هم، نو محرم ته ترجیح ورکړې شوه او اشعار مکروه او گړخولې شو.

وَلَا يُشْعِرُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَجْعَهُ اللَّهُ او نشته اشعار په نیز د امام ابوحنیفه

تصريح > **مذهب ابی حنیفه** رحمہ اللہ > اود امام ابوحنیفه رحمہ اللہ په نیز ددې اشعار کول مکروه دی. صاحب د هدایه رحمہ اللہ د مذاہبو په بیان کښې فرمانیلی دی، چه اشعار یعنی نیزه وهل او قوب زخمی کول دامام ابوحنیفه رحمہ اللہ په نیز مکروه عمل دي. ( ) **دلیل** > دامام ابوحنیفه رحمہ اللہ دلیل دا دي چه دا مثله ده او مثله کول ممنوع ده او که تعارض واقع شی نو ترجیح محرم ته وی

د متمتع سائق الهدی او غیر سائق الهدی په تحلیل کښې فرق

(فَإِذَا دَخَلَ مَكَّةَ طَافَ وَسَعَى) او کله چه مکې ته دخول اوکړی نو طواف اوسعی به اوکړی.

هل اللغة > ① دخل، دخولاً (ن)؛ داخیلیدل

تصريح > **الاعمال بعد دخول مكة** > مسئله دا ده، چه هغه متمتع چه خان سره نې هدی شړلې وی، چه مکې ته داخل شی، نود عمرې دپاره دي طواف اوسعی اوکړی.

الفرق بين تحليل ساق الهدى وغير ساق الهدى > حالاتکه دي به په يوم الترویبه باندې دحج احرام تری، حاصل دا چه هدی خان سره شړونکې او قارن دواړه یوشان دي. لکه څنگه چه قارن دحج او عمرې په مینځ کښې نه حلایږی. دغه شان دا متمتع هم د حج او عمرې په مینځ کښې نه حلایږی. فرق صرف دومره دي چه د قارن احرام د حج نه وړاندې موجود وی. اودا متمتع په يوم الترویبه باندې دحج احرام تری، ددې په خلاف هغه متمتع چه هغه خان سره هدی نه وی شړلې، هغه دعمرې ادا کولو ته پس حلایږی.

دلیل > دلیل دا دي، چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم د حجة الوداع په موقع چه کله مکې ته داخل شو، نو صحابه کرام رضی اللہ عنہم ته نې حکم اوکړلو، چه د حج احرام فسخ کړی. اود عمرې احرام او تری، صحابو رضی اللہ عنہم ددې حکم تعمیل اوکړلو. اود عمرې احکام نې پوره کړل. ددې نه پس صحابه کرام رضی اللہ عنہم به دي انتظار کښې وو، چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم خلق کوی او خان حلالوی که نه، په دي باندې نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمانیل، که ماته د وړاندې نه دا معلومه وه، چه سوق د هدی د حلاییدو نه مانع ده، نو ما به خان سره هدی نه راوستله، خو چونکه ما خان سره هدی راوستې ده، نو څکه نه حلایږم. ( ) ددې حدیث نه معلومه شوه، چه د سوق هدی په صورت کښې متمتع چه د عمرې افعال اوکړی، نو نه حلایږی.

(**مذهب الشافعي**؛ - دامام شافعی رحمہ اللہ په نیز مسنون دي، هم دا د حضرت امام مالک او امام احمد او جمهور عالمانو رحمہم اللہ مذهب دي.

(^۱) من حديث انس رضی اللہ عنہ أخرجه البخاري في الحج باب ٨١ ومسلم في الحج رقم ٢١١، ٢١٣.

د عمري نه پس په ايام الحج كېني احرام تړل

(وَلَمَّا تَخَلَّلَ حَتَّىٰ يَخْرُجَ مِنَ التَّوْبَةِ) او نه دې حلالېږي تردې چې په ورځ د ترويه د حج احرام اوتري (فَإِنْ قَدَّمَ الْأَحْرَامَ قَبْلَهُ جَازًا وَكَهْ أَحْرَامُ نَبِيٍّ دې نه وړاندې اوتړلو، نو جائز دي، وَعَلَيْهِ دَمُ اللَّحْمِ او په ده باندې دم تمتع دي

تذريح: صاحب د قدوري رحمه الله فرماني، چې تمتع به د عمري افعالو پوره كولو نه پس په اتمه ذوالحجه د حج دپاره احرام تړي، لكه څنگه چې مكې په اتمه ذوالحجه احرام تړي، ځكه چې دې هم د مكې په حكم كېښي دي، څوكه د يوم الترويه نه وړاندې نې احرام اوتړل، نوهم جائزه، بلكه افضله ده، ځكه چې تمتع د حج احرام څومره وړاندې اوتري، نو دا افضله ده.

دلائله: او دليل دا دي، ① چې د احرام په تړلو كېښي جلتی كول مسارعت الى الخيرات دي.

② اوزيات مشقت دي، او عبادت د مشقت د زيادت په وجه افضل وي، په حديث كېښي دي افضل المبادات احضار، علامه مرغيناني رحمه الله فرمانيلى دي، چې په دې فضليت كېښي هغه كس چې هدى نې شړلې وي او هغه كس چې هدى نې نه وي شړلې، دواړه برابر دي، يعنى د دواړو دپاره جلتی افضل ده.

وجوب دم التمتع: صاحب د قدوري رحمه الله فرماني چې په حاجي تمتع باندې قرباني واجب ده تمتع چې كله په لسمه ذوالحجه باندې ويخته او خراڼي يا نې كټ كړل نو دې د حج او عمري دواړو احرامونو نه حلال شو.

(فَإِنَّا خَلَقْنَا يَوْمَ الْاٰخِرَةِ قَدْ خَلَّ مِنَ الْاَحْرَامَيْنِ) او كله چې سراوخرنى د قرباننى په ورځ نو حلال شود دواړو احرامونو نه، **تعليق التمتع بالهلق**: صاحب د قدوري رحمه الله فرماني، چې په تمتع حاجي باندې قرباني واجب ده.

دليله: ځكه چې خلق په حج كېښي حلالونكي دي، لكه څنگه چې په مانځه كېښي سلام حلالونكي دي، نويه خلق سره به د حج او عمري دواړو د احرامونو نه حلال شي.

د اهل مكه دپاره د تمتع او قران حكم

وَلَيْسَ لِأَهْلِ مَكَّةَ عَمَلٌ وَلَا قِرَانٌ اودمكي والودپاره نه تمتع شته اونه قران، وَأَمَّا هَلُمُّ الْاِقْرَادِ عَصَاةٌ دوى دپاره څو صرف خانله حج دي

تذريح: دم التمتع والقران للمكي: مسنله دا ده، چې د مكې اوميقاتى دپاره نه تمتع شته اونه قران، بلكه ددوى دپاره صرف حج افراد دي، څوكه ددې باوجود دوى تمتع يا قران او كړلو، نو جائز دي، خو گناهكار دي، او ددې په وجه به په ده دم جبر لازمېږي.

دليله: دليل دالله تعالى دا ارشاد دي، چې (ذَلِكَ لِيُنْزِلَ لَكُمْ بَرَكَاتٍ أَهْلَهُ حَاصِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) يعنى تمتع د هغه چا دپاره دي، چې د ده كورواله د مسجد حرام سره نه اوسيږي، يعنى حج تمتع د غيرمكي آفاقي دپاره دي، نوثابته شوه چې تمتع د مكې دپاره نه دي، په دې آيت كېښي د ذلك مشار اليه زمونږ په نيت تمتع ده، ③ دويم دليل دا دي، چې حج تمتع او قران ددې دپاره مشروع شوې دي، چې د حج او عمري د

(مذهب الشافعي عليه السلام) - امام شافعي رحمه الله فرماني، چې دمكي اوميقاتى دپاره تمتع او قران جائز دي، او په دوى باندې دم جبر نه لازمېږي، لكه څنگه چې په آفاقي باندې واجبېږي.

دو سفر و نه یو ساقط کړي. او آسانتیا پیدا شي. او دا آسانتیا د آفاقي دپاره ده. د مکي دپاره نه ده. ځکه چه مکي خود سفر محتاج نه دي.

داخل الميقات في حكم المكى صاحب د هدايه رحمه الله فرمايلى دى. چه په ميقات كښې دننه ټول خلق د مكې په حكم كښې دى. نود ميقاتى دپاره د مكې پشان تمتع او قران نشته. البته دا كه يو مكى د حج دمياشتو نه وړاندې د ميقات نه بهر تلې وي. او د هغه خانې نه احرام او ترې. نو بغير كراهته جائز دي. ځكه چه دده حج او عمره دواړه ميقاتى دي. نو ځكه دا كس د آفاقي په مرتبه كښې شو. او آفاقي قران كولې شي. نو دا كس هم قران كولې شي. البته دا خيال دې كولې شي. كه يو كس د حج د مياشتو نه پس كوفې ته داخل شي. نو دهغه دپاره قران ممنوع دي.

د تمتع د عمرې نه پس خپل وطن نه واپس كيدل

وَإِذَا عَادَ الْمُتَمَتِّعُ إِلَى بَلَدٍ يُعَدُّ قَرَارًا مِنَ الْعُمْرَةِ كه واپس شو تمتع خپل ښار ته د عمرې ادا كولونه پس **وَأَمْرُكَ سَأَى** الهدي بطل مُتَمَتِّعُهُ اونه نې وه بوتلې دخان سره قرباني نويابل شوده تمتع

حل اللغة ① عاد، موک (ن)؛ واپس کول ② فوآغ؛ فارغ کيدل ③ بطل، بطلان (ن)؛ باطل کيدل

تضريح < آفاقي چه د حج په مياشتو كښې د عمرې افعال او كړي. اوبيا خپل وطن ته واپس شي. اوبيا هم په دغه كال د حج دپاره احرام او ترې. نو دا كس تمتع دې كه نه؟ نو ددې دوه صورتونه دي. يودا چه دې كس خان سره هډې اوړي وي. او بل صورت دا چه خان سره نې هډى نه وي اوړې. د اولنى صورت حكم په دويم عبارت كښې راځي. اوبه دويم صورت كښې د احنافو رحمهم الله په اتفاق سره دده تمتع باطل شو. **دليله** < دليل دا دې چه د حج او عمرې په مينځ كښې ددې كس المام صحيحه موجود شو. اوبه المام صحيحه سره تمتع باطليري. نو ځكه د ده تمتع باطل شو. هم داسې د تابعينو رحمهم الله د يو جماعت نه نقل شوى دى. امام طحاوى رحمه الله د حضرت سعيد بن مسيب، عطاء بن ابى رباح، مجاهد او ابراهيم نخعى رحمهم الله نه روايت كړې دي.

په اشهر الحج كښې د عمرې د اشهر طوافونو په تمتع كړ شولو كښې كړدار

وَمَنْ أَحْرَمَ بِالْعُمْرَةِ قَبْلَ أَشْهُرِ الْحَجِّ نَظَّفَ لَهَا أَقْلَ مِنْ أَرْبَعَةِ أَشْوَاطٍ چا چه احرام او ترلو د عمرې د حج دمياشتونه مخكښې نوطاف نې او كړو ددې دپاره كم د څلورو چكرو نه **دَخَلَتْ أَشْهُرَ الْحَجِّ فَمَكَّنَهَا** د حج مياشتې شروع شوې او ده د طواف چكړې پوره كړې **وَأَحْرَمَ بِالْحَجِّ كَانَ مَمْتَعًا** د حج احرام نې او ترلو نو دې په تمتع وي.

حل اللغة ① أقل، كم ② نعمتها، نعم تعميمًا پوره كول ③ اشواط؛ چكړې ④ اشهر؛ مياشتې

تضريح < حكم ثراشواط العمره في اشهر الحج > كه يو كس د حج د مياشتو نه وړاندې احرام او ترلو. زمونږ مذهب دا دي. كه د عمرې څلور چكرونه د طواف نې په اشهر الحج كښې ادا كړي وي. او درې ددې نه وړاندې، نو دا كس تمتع دي. او كه ددې په عكس وي. نو تمتع نه دي.

دليله < دې. چه احرام د عمرې دپاره شرط دي. نوبه اشهر الحج باندې ددې وړاندې والې داسې دي. لكه طهارت چه دمانځه دپاره شرط دي. او هغه په وخت باندې وړاندې كړې شي. نو جائز دي. البته دا چه دا زوري ده. چه په اشهر الحج كښې د عمرې افعال موجود شي. او په دې صورت كښې څلور چكرونه د طواف په اشهر الحج كښې موجود شوى دي. نو گويا چه ټول طواف په اشهر الحج كښې موجود شوې دي

خكه چه اكثر لره حكيم دكل وى. نو هر كله چه په اشهر الحج كېنې حج او عمره جمع شوه. نو ددې جمع كېدو نوم تمتع ده. نو دا كس متمتع دى.

فَإِنْ طَافَ لِعَمْرِهِ قَبْلَ اشْهُوَ الْعَمْرَ أَرْبَعَةَ أَشْوَاطٍ فَصَاعِدًا وَكَهْ دَعْمَرِي دِبَارَهُ دِ طَوَافِ خُلُورٍ بِهَا دَخْلُورٍ نَهْ
زِيَاَتِ چَكْرِي نَهْ دِجِ دِ مِيَاَشْتُونَهْ مَخْكَشِي اِدَكْرِي لَمْ حَبَرِي مِنْ عَامِيهِ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ مُتَمَعِّعًا بِهَا نَهْ
حِجِ اَوَكْرُو پَهْ دَغِي كَالِ نُو مَتَمَعِ نَهْ دِي.

تذریح: حکم اکثر اشواط العمرۃ قبل الشهر الحجّ او کہ د اشهر الحج نہ نی وړاندې څلور چکرونه کړی وی. او بیا نی هم په دې کال په اشهر الحج کېنې حج کېنې او کړی. نو دې متمتع نه دې.

دلیل: ځکه چه ده د حج د میاشتو نه وړاندې اکثر اشواط پوره کړل او اکثر لره حکم د کل وی نو لکه چه دد ټول طواف د حج د میاشتو نه وړاندې او کړل او دا کس په دې صورت کېنې ځکه متمتع نه دې چه د طواف څلور چکړي اووهی نو ددې نه پس عمر د جماع په وجه نه فاسد پړی نو دا کس داسې شولکه چه د حج د میاشتي نه وړاندې حلال شوې وی او چه د حج د میاشتي نه څوک وړاندې حلال شی نو هغه کس متمتع نشی کیدی.

دهج میاشتی

وَأَمَّا الْحَجَّةُ سَوَالٌ وَذَوَالْقَعْدَةِ وَعَشْرَتَيْنِ ذِي الْحِجَّةِ أَوْ دَحْج مِيشْتِي شَوَال، ذَوَالْقَعْدَةِ، أَوَّلُ وَرَخِي دَ ذِي الْحِجَّةِ دِي.

تخریج: أشهر الحج صاحب قدروی شیخ ابوالحسن رحمہ اللہ فرمائی: چہ دحج میاشتی شوال ذوالقعدہ اولس ورخی ذوالحجہ دی. (۱)

توضیح: **دلائل الأحاف** ① دلیل دا دی. چه د حضرت عبدالله بن مسعود، عبدالله بن عمر، عبدالله بن عباس و عبدالله بن زبیر، نه هم دا نقل دی. چه د حج میاشتی شوال ذوالقعدة او د ذوالحجه لس ورخی دی.

⑦ دویم دلیل دا دې چه ذوالحجه د لسو ورځو په تیریدو باندې حج فوت کیږي. یعنی که یو کس ووقف عرفات اونکر کول. او یوم النحر راغله. نوده نه حج فوت شو. که د ذوالحجه د آخره پورې د حج میاشتي وې. نود یوم النحر په تیریدو به حج نه فوت کیدو. ځکه چه وخت باقی وی. نفوت کیدل نه متحقق کیږي.

د انحراف مخ نه وړاندې د حج احرام تړل

فَإِنْ قَدَّمَ الْأَخْوَاضَ بِأَحْتَرٍ عَلَيْهِمَا جَاءَ أَخَوَاهُ مِنْهُ أَنْ يَكُونُوا مَقْدَمَ نَبِيٍّ كَرَّمَ أَحْرَامَ دَحْجٍ لَرِهْ بِهْ أَشْهَرُ حَجِّ بَانْدِي نَو جَانَنِي
شو احرام نبي وَالْعَقْدُ نَجْهْ اوده حج دياره به منعقد شي

هل اللغة ؟ ① فم، تقديم، مقدم كول، وړاندې كول ⑦ انقد، انقاد، منعقد كيدل ⑧ ايجاب: واجب كول]

(^۱) **منهج مالک** :- امام مالک رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ اشهر الحج شوال ذوالقعدہ اذوالحجہ یعنی پورہ دري میاشتی دی.

وَإِذَا حَاصَّتْ بَعْدَ الْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ أَوْ كَهَ حَيْضٍ وَرْتَهُ رَاغِلِيهِ عَرَفَاتٍ د وَقُوفٍ نَهْ پَسْ نُو، وَبَعْدَ طَوَافِ الزِّيَارَةِ أَوْ پَسْ د طَوَافِ زِيَارَتِ نَهْ الْعَرَفَاتِ مِنْ مَكَّةَ وَلَا شَيْءَ عَلَيْهِمَا لِتَرْكِ طَوَافِ الصَّدْرِ وَپَسْ دِي شَيْ دَمْ كِي نَهْ أَوْ هَيْخْ نَشْتَهْ پَهْ دِي بَانْدِي دَطَوَافِ صَدْرِ پَهْ پَرِيخُودُ

تسريح < **حكمة الفصل عند الإحرام** > كه خوك اعراض او كړي. چه حاضې ته غسل څه فائده نه وركوي. نو بيا دې ته د غسل حكم ولي كولي شي. نو ددې جواب دا دې. چه د احرام په وخت كينې غسل د احرام يا دمانځه دپاره نه وي. بلكه د نظافت حاصلولو دپاره وي. او يقيني خبره ده. چه په دې غسل سره نظافت حاصلېږي.

حكم اتیان العیض بعد الوقوف وطواف الزيارة > او كه يوه ښځه د وقوف عرفات او طواف زیارت نه پس حائضه شي. نو دا دې د مكې نه روانه شي. اود طواف صدر په پریخودو په دې باندې څه واجب نه دی. **دلیل** < ځكه چه رسول الله ﷺ ښځو ته د طواف صدر پریخودو اجازت وركړې وو. (١) >

د جنایاتو بیان

بَابُ الْجَنَایَاتِ

دا باب د جنایاتو په بیان كينې دې.

تسريح < الربط بما قبله > د محرمينو د احرام او قسمونو نه چه فارغ شو. نو ددې نه پس د هغه عوارضو ذكر كړي. كوم چه احرام ته پيښېږي. جنایات جمع د جنایت ده. او جنایات هغه فعل ته وائي. كوم چه شرعا حرام وي.

د محرم دپاره د خوشبو د لگولو جنایت

إِذَا تَطَيَّبَ الْمُحْرِمُ فَعَلَيْهِ الْكَفَّارَةُ كُلُّهُ چه خوشبو اولگوله محرم نوبه ده كفاره ده. فَإِنْ تَطَيَّبَ عَضْوًا كَمَا يَلْمَازًا أَدْفَعَلَيْهِ دَمٌ اوس كه خوشبو ئي اولگوله په پوره اندام يادې نه زیاته نوبه ده دم دي

هل اللغة < ① تطيب، تطيباً؛ خوشبو لگول

تسريح < **حرمة استعمال الطيب للمحرم** > صاحب د قدوري رحمه الله فرمائي. چه محرم په خپل بدن باندې هر قسم خوشبو اولگوله. نوبه ده باندې كفاره واجب شوه. لكه بنفشه، چامبيل، ريحان گلاب اونور عطرونه **دلیل** < دليل دا دې. چه رسول الله ﷺ فرمانيلى دى. (العالم الشعث التل)، يعنى حاجي به بيرسري اوخيرن وي. او خوشبو لگول دا صفت لري كوي. نو ځكه خوشبوني لگول جرم دي. نو كه په پوره اندام يا د دې نه په زيات باندې ئې خوشبوني اولگوله. نوبه ده باندې دم واجب شو. د پوره اندام مثال لكه سر، پندلئ، پتون اوددې پشان نور اندامونه. او كه د پوره اندام نه كمې حصي پوري ئې خوشبوني اولگوله. نو صدقه پري واجب ده. دليل دا دې. چه جرم مكمل كيږي په پوره فائده اخستلو، او پوره فائده اخستل حاصلېږي په پوره اندام سره، نو ځكه كامله سزا يعنى دم په په پوره اندام خوشبو كولو باندې وي.

(١) من حديث ابن عباس رضي الله عنهما أخرجه البخاري في الحج باب ١٤٤ وسلم في الحج رقم (٣٨٠)

د اندام نه په کچه حصه خوشبو لږول

وَأَنَّ طَيِّبَ أَقْلٍ مِنْ عَضْوٍ فَعَلَيْهِ صَدَقَةٌ أَوْ كَهْ خُشْبُونِي أَوَّلُ كُؤْلِهِ د اندام نه لږه نوږه ده صدقه ده. دجرم دکموالی د وجې.

هل اللغة ① أقل: کم ② جنایه: جرم، گناه ③ یجب، وجب، وجوباً (ض): واجب کیدل ④ ربع: څلورمه حصه ⑤ نذکر، ذکر، ذکراً (ن): ذکر کول

توضیح < حکم تطیب الأقل من عضو > ① مسئله دا ده. که د یواندام په کچه حصه نه خوشبونی اولکوله. نوږه ده باندې صدقه واجب ده.
 دلیل < ځکه چه دده جرم کم دې

مذهب محمد ﷺ > امام محمد ﷺ فرماني چه دم به په اندازه د جرم وی. (١) مثلاً که په نیم اندام نه خوشبونی لگولي وی. نو نیم دم به واجب وی. او که په دریمه حصه نه خوشبونی لگولي وی. نو دریمه حصه دم به واجب وی. علی هذا القیاس، امام محمد ﷺ جزء په کل باندې قیاس کړې دې. یعنی چه په پوره اندام کښې پوره دم واجب دې. نو په یو جزء کښې به د هغې په اندازه دم واجب وی.
 پوره ورځ د گندلې جامې اچول او د سربېږل اود پوره ورځ نه د کم حکم

وَأَنَّ لَيْسَ ثَوْبًا قَاطِطًا أَوْ غَطًى رَأْسَهُ يَوْمًا كَامِلًا فَعَلَيْهِ دَمٌ، كَهْ وَانْثِي غُوسْتَلِيْ كُؤْلِيْ شَوِيْ جَامِيْ يَآ نَبِيْ پټ کړو سر خپل یوه ورځ پوره نوږه دم دې وَأَنَّ كَانَ أَقْلٌ مِنْ ذَلِكَ فَعَلَيْهِ صَدَقَةٌ (٢) او که د دې نه کم وی نوږه صدقه واجب ده.

هل اللغة < ① لیس، لیساً (س): اغوستل

توضیح < حکم لیس الثوب المغیط > صورت د مسئلي دا دې. که محرم یوه ورځ یا یوه شپه گندلې جامې واغوستلې. یا نه سر پټ اوساتلو. نو په ده باندې دم واجب دې. او که دیوې ورځې یا د یوې شپې نه کم نه دا اوساتلې نه صدقه واجب ده. (٣)

دلیل < دلیل دا دې. چه په جامو اچولو کښې راحت حاصلول مقصود وی. یعنی د گرمۍ او یخنۍ نه خان ساتل، ځکه اغوستل هم ددې دپاره وی. والله تعالی ارشاد دې. ﴿تَرَابِيسُ تَقِيكُمْ الْحَرَّ﴾ اودا معنی اوږده ده. نودا معنی کامله هم کیدي شی. اوقاصره هم، او په کامل اوقاصر کښې حد فاصل ضروری دې. چه جزاء هم د هغې مطابق مقرر کړې شی. نو حد فاصل یوه ورځ پوره یا یوه شپه پوره مقرر کړې شوه. یعنی

١) القول الرابع قال الملقى غلام لادر مدظله العالی والصحيح أن يوفى ويقال إن كان الطيب قليلاً فالعبرة بالمعص لا للطيب حتى لو طيب به عضو كاملاً يكون كثيراً يلزم دم ولهما دونه صدقة وإن كان الطيب كثيراً فالعبرة للطيب لا للمعص حتى لو طيب به رب عضو يلزم دم كذا يفهم من عبارات فتح القدير (٢٤٣٩) ورداغتار (٢١٨٨٢) والبحر الرائق (٣٨٣) نقلاً عن القول الرابع (٢١٨١١) -

٢) القول الرابع هو هذا قول الجمهور كذا في الدرر المختار (٢٢٠٨٢) والمهنية (٢٤٢٨١) نقلاً عن القول الرابع (٢٢٠٨١) -
 ٣) مذهب الشافعي عليه السلام: - امام شافعي عليه السلام فرماني چه څنگه گندلې شوي جامې واغوندی. نو دم پري واجب شو. د وخت مقدار په کښې نشته

یوه پوره ورځ اغوستل کامل جرم دي. نوددي په وجه به جزاء هم کامله وي. چه وجوب د دم دي. اود یو ورځ نه کم جرم قاصر دي. نوددي په ارتکاب به صدقه واجبیږي.

مذهب ابی یوسف رحمہ اللہ ① اودامام ابویوسف رحمہ اللہ نه روایت نقل دي. چه د ورځي یا د شپې اکثره حصه گندلې شوې جامې واغوندی. یا سړیت کړی. نویه ده باندې دم واجب دي. دامام ابوحنیفه رحمہ اللہ اول قول هم دا وو. بیا نه دي نه رجوع اوکړله.

دلیل ② اوامام ابویوسف رحمہ اللہ چونکه اکثر د کل قائم مقام گرځوی. نود هغوی په نیزکه په اکثره حصه د ورځي یا د شپې کښې نه گندلې جامې واچولې. یا نه سړیت کړلو. نودم جزاء کامل یعنی دم به واجب وی.

د څلورمې حصې سر یا ږیرې کټ کول اوددې نه کم

وَإِنْ حَلَقَ رَأْسَهُ فَصَاعِدًا فَعَلَيْهِ دَمٌ، وَهِيَ خُرَيْلُو څلورمه حصه سر خپل یا زیات، نو پده دم دي. وَإِنْ حَلَقَ أَقْلًا مِنَ الرَّأْسِ فَعَلَيْهِ صَدَقَةٌ اوکه د څلورمې حصې نه کم وو. نویه صدقه واجب ده.

هل اللغة ① حلق، حلقاً (ن): خړول

تصريح ② مسئله دا ده. که محرم څلورمه حصه د سر یا د ږیرې یا ددې نه زیاته اوخرايله. نویه ده باندې دم واجب دي. اوکه ددې نه کمه وی. نو صدقه پرې واجب ده. ( )

دلیل ③ دلیل دا دي. چه د څلورمې حصې سر خړول هم پوره انتفاع ده. ځکه چه د بعضې خلقو دا عادت دي. د ترکیانو عادت دا دي. چه صرف د مینځ نه حلق کوی. اود بعضې علویانو صرف د تندي ویخته خړول دي. بهر حال کله چه د څلورمې حصې سر په حلق سره انتفاع کامله ده. نویه دي مقدار باندې حلق به هم د کامل جنایت موجب وی. اود څلورمې حصې نه په کم مقدار کښې چونکه جنایت ناقص دي. اود جنایت کامله په صورت کښې دم واجبیږي. اود جنایت قاصره په صورت کښې صدقه واجبیږي.

الجواب سوال التقدير ④ په خلاف دهغه صورت کښې که د یواندام څلورمې حصې باندې خوشبوئی اولگوي. نودم نه واجبیږي. ځکه چه خوشبولگولو په حق کښې به د کامل اندام حکم هغه وی. کوم چه په حلق کښې د څلورمې حصې وی. دغه شان د څه ږیرې خړول د عراقیانو او عربیانو عادت پاتې شوې دي.

د حجامت د ځاني د وېختو حلق

وَإِنْ حَلَقَ مَوْضِعَ الْحَاجِمِ مِنَ الرِّقَةِ فَعَلَيْهِ دَمٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ اوکه وي خړول ځاني د حجامت د څټ نه نویه ده دم دي. دامام ابوحنیفه رحمہ اللہ په نزد

هل اللغة ① معاجم: د ښکر لگول ځای

تصريح ② مسئله که محرم د حجامت د ځاني حلق اوکړلو. نودامام ابوحنیفه رحمہ اللہ په نیزه ده باندې دم واجبیږي.

دلیل ③ دامام ابوحنیفه رحمہ اللہ دلیل دا دي. چه د ښکر لگولو د ځاني خړول مقصود دي. ځکه چه بغیره حلق نه ښکر لگول ممکن نه دي. اود مقصود وسیله هم مقصود وی. نود ښکر لگولو وسیله ویخته خړول هم مقصود شو. او چونکه دا ځاني د ښکر لگولو په حق کښې کامل اندام دي. نو ځکه د کامل اندام نه د

(**مذهب مالک رحمہ اللہ**) - دامام مالک رحمہ اللہ په نیزه وجوب دم دپاره د پوره سر یا پوره ږیرې حلق ضروری دي. **مذهب الشافعي رحمہ اللہ**) - دامام شافعي رحمہ اللہ په نیزه درې ویختو په حلق سره هم دم واجبیږي

خیرې لرې کول موجودیږي. اود کامل اندام نه په حالت د احرام کښې خیرې لرې کول موجب د دم دې نویه دې صورت کښې به به هم دم واجبیږي.

وَقَالَ ابُو یوسف و محمد صَدَقَهُ (۱) او صاحبین (۲) وانی چه صدقه ده

مذهب الصاحبین (۳) اود صاحبینو (۴) په نیزېرې صدقه واجبیږي.

دلیلها (۵) د صاحبینو (۶) دلیل دا دي. چه ښکر لگولو د ځانې حلق صرف د ښکر لگولو د وجې کیږي. او ښکر لگول د ممنوعات احرام ځنی نه دی. نو کوم څیز چه د ښکر لگولو ذریعه وه. هغه به هم د ممنوعات احرام ځنی نه وی. ددې دلیل نه ثابت شوه. چه د ښکر لگولو د ځانې په حلق په محرم باندې څه نه واجبیږي. البته دومره ده چه د دې ځانې نه د ویختو په لرې کولو سره خیرې لرې کیږي. او پوره خیر نتوب نه موجودیږي. نو دا ناقص جرم شو. اود ناقص جرم په صورت کښې صدقه واجبیږي. نو ځکه به په دې صورت کښې هم صدقه واجب شی.

د پښولاسونو نوکونه کت کول

وَأَنَّ قَسَّ أَظْفَارِيَدَيْهِ وَرَجْلَيْهِ فَعَلَيْهِ دَمٌ که محرم دخپلو دواړو لاسونو او پښو نوکونه پریکړل نودم د دې پرې دي.

حل اللغة < ① اظفار يد و ظفر جمع: نوکونه

تضريح < وجوب الدم باخذ الأظفار كلها > محرم که دخپل پښولاسونو ټول نوکونه کت کړي. نویه ده باندې دم لازم شو.

دلیلها < دم پرې ځکه لازمیږي. چه په حالت د احرام کښې د نوکونو کت کول د احرام د ممنوعاتو ځنی دی. اود احرام د ممنوعاتو ځنی ځکه دی. چه په دې سره یوڅو خیرې لرې کیږي. او بله دا چه کوم څیز په بدن کښې پیدا کیږي. هغه څیز ختمولی شی. نو چه ده دا دواړو کارونه او کړل. نو کامله فائده نې واخستله. اود احرام په حالت کښې کامله نفع اخستل موجب د دم وی. نو ځکه په دې صورت کښې دم واجبیږي.

د یوې پښې او یو لاس نوکونه کت کول

وَأَنَّ قَسَّ يَدًا أَوْ رِجْلًا فَعَلَيْهِ دَمٌ او که پریکړل نې دیولاس یا یوې پښې نوکونه نویه دم دې

حل اللغة < ① إقامة: قائم کول، قائم مقام جوړول

تضريح < وجوب الدم بتقليم الظفر اليد أو الرجل > که محرم د یولاس یا د یوې پښې د پنځو گوتو نوکونه کت کړل. نو هم به دم واجب وی.

دلیلها < ځکه چه د یولاس یا یوې پښې نوکونه د ټولو نوکونو څلورمه حصه ده. اود وجوب دم په حق کښې څلورمه حصه د کل قائم مقام وی. لکه د څلورمې سر مسح د ټول سر مسحې برابر دي.

د پنځو نوکونو نه د کم کت کولو حکم

وَأَنَّ قَسَّ أَقْلَ مِنْ خَمْسَةِ أَظْفَارٍ فَعَلَيْهِ صَدَقَةٌ او که د پنځو نوکونو کم نې پریکړل نوکونه، نو پده صدقه ده.

(۱) القول الرابع هو هذا قول الصاحبين (۲) لي رد المحتار (۲۲۱/۲) والبحر (۱۴/۳) والفتاوى الإسلامية (۲۵۸/۳) فلا عن القول الرابع (۲۲۲/۱) -

هل اللغة > ① نظر جمع اظافير: نوكونه ⑦ قلم: تراشل

تضريح > وجوب الصدقة باقل من خمسة اظفار > ① مسئله دا ده. كه محرم د پنخونوكونو نه كم نوكونه كټ كړل. نوپه دې صورت كښې په ده باندې صدقه واجبيږي. يعنې د هرنوك په بدله كښې دې يوه صدقه او كړي.

دليله > او كوم حكم چه په كتاب كښې ذكر دې. ددې دليل دا دې. چه لكه څنگه ديو لاس يا د يوې پښې پنځه نوكونه د ټولو نوكونو قائم مقام دې. نو اوس د يو لاس يا يوې پښې په نوكونو كښې اكثر د كل قائم مقام نشي گرځيدې. ځكه چه داسې كولو سره به يوه نه ختميدونكې سلسله شروع شي. ځكه كه داسې اوشي. نو بيا به مونږ وايو. چه په دوو نوكونو كښې هم دم واجب دې. ځكه چه دا دريو اكثر دې. اوپه يونيم كښې هم دم واجب دې. ځكه چه دا د دوو اكثر دې. اوپه يوم نوك كښې هم دم واجب دې. ځكه چه دا د يونيم اكثر دې. اوپه يوكم يو كښې هم دم واجب دې. ځكه چه دا د نيم اكثر دې. اوپه نيم كښې هم دم واجب دې. ځكه چه دا د يو اكثر دې. او دغه شان به يوه نه ختميدونكې سلسله شروع شي. كوم چه ناممكنه ده. ددې وجې مونږ د يولاس يا د يوې پښې نوكونه د ټولو نوكونو قائم مقام او گرځول. اوپه دې مو دم واجب كړلو. او ددې نه مو داسې اونكړل.

مذهب ز فوږيښه > امام زفر رحمه الله فرماني. چه كه درې نوكونه كټ كړي. نو دم پرې واجب دې. او دامام ابوحنيفه رحمه الله اولنې قول هم دا وو.

دليله > ځكه چه په پنځو گوتوكښې درې اكثر دې. او اكثر قائم مقام د كل وي. نو هر كله چه د يو لاس يا يوې پښې په نوكونو كټ كولو سره دم واجبيږي. نو د دريو په كټ كولو به هم واجبيږي.

د دواړو لاسونو يا پښو په نوكونو كښې د پنځونه د كمو كټ كولو

وَإِنْ قَصَّ أَقْلَ مِنْ خَمْسَةِ أَظْفَارٍ مُتَفَرِّقَةٍ مِنْ يَدَيْهِ وَوَجَلِيهِ كَه نې پريكړل پنځه نوكونه متفرق د دواړو لاسونه اود دواړو پښو نه فعليه صدقه عند أبي حنيفة وأبي يوسف (رحمهما الله تعالى) (١) نوپه صدقه ده. د شيوخو په نزد.

هل اللغة > ① قص: قصا (ن): پريكول ⑦ متفرقة: جدا، خان له

تضريح > حكم تقليم الغصص متفرقة > ① مسئله دا ده. كه محرم د يولاس اويوې پښې نه جدا جدا پنځه نوكونه كټ كړل. (مثلاً ده نې د يو لاس اودرې د بلې پښې كټ كړل) نوپه دې صورت كښې د شيوخو څخه په نيزه به باندې صدقه واجب ده. يعنې د هرنوك په بدله كښې به يوه صدقه وركړي.

دليله > د شيوخو څخه دليل دا دې. چه دم واجبيږي په هغه صورت كښې چه زينت اوراحت حاصل شي. او چه د مختلفو خايونو نوكونه كټ كړي. نوپه دې كښې تكيليف او عيب دې. نو چونكه په دې صورت كښې زينت او راحت حاصل نشو. نو جنايت كامل نشو. او چه جنايت كامل نه وي. نو صدقه واجب وي. نو دلته هم صدقه واجبيږي.

وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ دَمَا امام محمد رحمه الله فرماني چه دم دې

تضريح > او امام محمد رحمه الله فرماني. چه په ده باندې دم واجب شو.

(١) القول الرابع هو هذا قول الشيخين څخه كذا في البحر الرائق (٢١٣) والالتزام (٥٠٣٢) والمفتية (٢٤٤١) والحنانية (١٣٧١) فلا عن القول الرابع (٢٤٤١) -

دلیلہ > دامام محمد رحمہ اللہ دلیل قیاس دی، یعنی لکہ ځنگه چه د یولاس یا دیوی پنبی د پنځو نوکونو په کټ کولو باندې دم واجبیږی، دغه شان که متفرق طور دا پنځو نوکونه کټ کړی، نویه دې کنبی به هم دم واجبیږی، بل که د سرد څلورمې حصې خلق د مختلفو ځایونو نه اوکړی، نویه دې صورت کنبی هم دم واجبیږی، نو دغه شان دلته د نوکونو په صورت کنبی به هم دم واجبیږی.

الجواب منه > پاتې شود سر د مختلفو ځایونو نه ویخته خریل، نو دا د خلقو عادت دې، او چه دخلقو عادت دې، نویه دې کنبی زینت حاصل شو، او چه زینت او راحت حاصل شو، نو جنایت کامل شو، او چه جنایت کامل شو، نو دم واجب وی، نو ځکه د سر د مختلفو ځایونو نه ویخته خریل سبب د وجوب دم دې.

د عذره وجه خوښوالی جامې اغوستل او خلق ښول

وَأَنْ تَقْطِبَ أَوْ تَخْلُقَ أَوْ لَيْسَ فَيُطَاوِرُ عَذْرَتُهُمْ فَخَيَّرَ أَوْ كَ خُوشَبُو نَهْ اُولُكُولَهْ يَا يَهْ اَوْ خُرَنِيل (سر) یا نهې گندلې جامې نهې واغوستلې په څه عذر سره نودده اختیار دې اِنْ شَاءَ ذَبِحَ وَإِنْ شَاءَ تَصَدَّقَ عَلَى سِتَّةِ مَآكِلٍ بِثَلَاثَةِ أَصْوَاعٍ مِنَ الطَّعَامِ غَوَارِي جِلِيْلِي دې ذبح کړی او که غواری صدقه دې ورکړی شپږو مسکینانو ته درې صاع د طعام نه و اِنْ شَاءَ صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ که او که غواری روژې دې اونیسی درې ورځې

هل اللغة > ① لیس، لیس(س)، اغوستل

تخریج > وجوب ثلثة اشیاء بالتطیب واللبس والعلق من عذر > که محرم د عذر د وجې خوشبو اولگوله، یا نهې گندلې جامې واغوستلې یا نهې سراوخرانيل، نویه دې صورتونو کنبی ده ته د دریو خبرو اختیار دې، یا دې یوه جیلې ذبح کړی، یا دې په شپږو مسکینانو درې صاع غنم صدقه کړی، او یا دې درې روژې اونیسی.

دلالتہ > ① دلیل د الله تعالی ارشاد دې، ﴿وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّنْ رَّأْسِهِ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أَوْ صَدَقَةٌ أَوْ لُكْلٌ﴾ په آیت کنبی کلمه د «او» په درې څیزونو کنبی اختیار ورکوی، دا آیت دیو معذور په حق کنبی نازل شوې وو.

① اونیسی رحمہم اللہ ددې آیت تفصیل د ذکر شوی تفصیل مطابق بیان کړې وو، په حدیث کنبی دی، چه حضرت کعب بن عجره رضی اللہ عنہ فرمائی، نبی صلی اللہ علیہ وسلم په ما باندې تیر شو، او سپکې زما په مخ باندې روانې وې، او ما خپلې کنبی ته اور تازه کولو، نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم راته او فرمائیل، ﴿اَلَيْسَ هُوَ اَمْرًا رَّاسَكَ﴾ آیا تاته د خپل سر سپکې تکلیف درکوی، نو ما ورته عرض او کړلو، چه آو، نو دا آیت نازل شو، ﴿فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أَوْ صَدَقَةٌ أَوْ لُكْلٌ﴾ ما عرض او کړلو، چه روژې څومره نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل، درې ورځې، حضرت کعب بن عجره فرمائی، که نبی صلی اللہ علیہ وسلم تفصیل نه وو کړې، نو مونږ خلقو به د شپږو مسکینانو په طعام باندې قیاس کولو، اوشپږ روژې به مو نیولې، (۱) (نو معلومه شوه، چه ددې آیت تفسیر رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خپله کړې دې).

(۱) من حدیث کعب بن عجره رضی اللہ عنہ أخرجه البخاری فی المغر باب ۵ ومسلم فی الحج رقم ۸۰ والترمذی فی الحج باب ۱۰۵ ومالك فی الحج رقم ۲۳۸ واحد فی المسند (۲۴/۴)۔

جواز الصوم في اي موضع علامه مرغينانی رحمه الله فرمایلی دی. د خلورو امامانو په دې باندې اتفاق دی. چه دا درې روزې په هرځانې کښې نیوې شی. جرم سره ددې څه تخصیص نشته. ځکه چه دا عبادت دې. او د عبادت دپاره د مکان تخصیص نشته.

وَأَنَّ قَبْلَ أُلُكْسٍ بِشَرِّهِ وَقَعْلَهُ دَمًا اَوْ كَه بَشَل نې كړه يا نې مسه كړه په شهوت سره نوبه ده دم واجب دې. أَنْزَلَ أَوْ لَمْ يُنْزَلْ كه انزال نې اوشی اوكه نه.

تخريج < الروايتان في وجوب الدم بالقبلة > ① اوكه محرم د ښځه ښكل كړله. نوبه ده باندې دم واجب دې. كه انزال شوې وى اوكه نه وى. دا په مبسوط كښې ذكر دى. ② اود جامع صغير په عبارت كښې د انزال شرط لگولې شوې دې. فرمانى. كه محرم په شهوت سره ښځه مسه كړه. او انزال نې اوشو. نوبه ده باندې دم واجب دې. د جامع صغير د عبارت نه دا معلومېږي. كه انزال نه وى شوې نو په محرم باندې دم نه واجبېږي.

د وقوف عرفات نه وړاندې په اهدا السيلين كښې جماع كول

وَمَنْ جَامَعَ فِي أَحَدِ السَّيْلَيْنِ قَبْلَ الْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ قَدْ حَجَّهٗ، اَوْ كَه چا جماع او كړه په يو د دوو لارو كښې د وقوف عرفې نه مخكښې نودده حج فاسد شو. وَعَلَيْهِ شَأْنُهُ وَتَحْضِي فِي الْحَجِّ كَمَا تَحْضِي مَنْ لَمْ يُقْضِ حَجُّهُ اوبده چيلى لازم ده. اود حج افعال دې كوى لكه چه هغه څوك نې كوى د چا حج چې نه وى فاسد شوې وَعَلَيْهِ الْقَضَاءُ اوبه ده باندې قضا ده

هل اللغة < ① جامع، مجامعة: جماع كول ② نفس، فساداً (ن): فاسد كيدل >

تخريج < فساد الحج بالجماع قبل الوقوف بعرفة > مسئله دا ده. كه محرم د وقوف عرفات نه وړاندې ښځې سره په قبل يا دبر كښې جماع او كړه. نودده اود ښځې دواړو حج فاسد شو. اوبه دوى باندې د يوې چيلى (ياكل) قربانى واجب ده. يا په اوبښ يا غوې كښې اوومه حصه، اودې به د حج افعال دهغه چا پشان پوره كوى. د چا حج نه وى فاسد شوې. البته په راروان كال كښې به ددې حج قضا راوړى. دليله < ددې مسئلې اصل هغه حديث دې. چه يوسړې د وقوف عرفات نه پس دخپلې بې بى سره جماع او كړه. اوبيا نې نېسى عليه السلام ته ددې بيان او كړلو. نو نوبى عليه السلام ورته حكم او كړلو. چه ستاسو حج فاسد شو. او چيلى قربانى كړه. اوبه راروان كال كښې ددې حج قضا راوړى. (١) د صاحبزاده د يوجامعت نه هم داسې نقل دى.

② دويم دليل دا دې. چه د حج د فساد د وجې چه قضا واجب شوه. نو جرم وركوتى شو. اوبه وركوتى جرم كښې چيلى هم كافى كيږي. اود حج قضا ځكه واجب كړې وه. چه كوم حج چه فاسد شوې دې. هغه صحيح شى. اود وقوف عرفه نه پس د جماع په صورت كښې چونكه قضا واجب نه ده. نو هغه جرم وركوي نشو. بلكه لونې جرم شو. اوبه لونې جرم كښې بدنه واجب وى. نو ځكه په هغه صورت كښې چه د وقوف عرفات نه پس جماع او كړى. بدنه واجب ده. چيلى په كښې نه كافى كيږي.

مذهب الشافعي رحمه الله < امام شافعى رحمه الله فرمانى. چه په دې صورت كښې په ده باندې بدنه واجب ده. ځكه چه ده يولونې جرم او كړلو. هغوى په هغه كس باندې قياس كوى. څوك چه هغه د وقوف عرفات

(١) من التريزين نعم اوزيد بن نعم رحمه الله اخرجه ابوداود دى مراسله والبيهقى فى السنن الكبرى (٢٧٢/٥) رقم (٩٧٧٨)

نه پس جماع او کړی. نو هلته په هغه بانې دم واجبیږی. (حالانکه دهغه جرم دده د جرم نه کم دې. اودهغه حج هم نه دې فاسد شوې) نویه دې صورت کښې به هم دم واجب وی. (بلکه په درجه اولی سره به دم واجب وی ځکه چه دده جرم دا ولنی د جرم نه لوڼې دې)

الروایان فی فساد الحج بالجماع فی الدبر > صاحب دهدایه رحمه الله فرمایلی دی. امام قدوری د وقوف عرفات نه وړاندې په قبل یا دبر کښې دجماع حکم یوشان ذکر کړې دې. دا د صاحبینو رحمهم الله مذهب دې. اودامام ابوحنیفه رحمه الله نه دا یو روایت دې. **①** اودامام ابوحنیفه رحمه الله نه دویم روایت دا دې. که چه په قبل کښې په جماع کولو سره حج فاسد پیږی. خو په دبر کښې جماع کولو سره نه فاسد پیږی. ځکه چه کامله وطی په قبل کښې کیږی په دبر کښې نه، په دبر کښې وطی ناقصه وی. نوځکه په دبر کښې په وطی کولو سره حج نه فاسد پیږی. نو دحضرت امام ابوحنیفه رحمه الله نه په دبر کښې جماع کولو سره دوه روایتونه منقول دی. یو د فساد حج او بل دعدم فساد.

دجماع په وجه د فساد شوی حج په قضا کښې د بخښی د جداولی حکم

وَلَيْسَ عَلَيْهِ أَنْ يُعَارِقَ امْرَأَتَهُ إِذَا حَجَّ بِهَا فِي قَضَاءِ عَيْتِهِ نَأْوِلَازِم نه دی په ده جداکیدل دخپلې ښځې نه. کله چې حج کوی په هغې په قضا کښې

حل اللغة > ① ان يفارق، فارق مفارقة: جدا کیدل

عدم تفریق الزوجه فی القضاء > مسئله دا ده. چه کوم حج یا عمره د جماع په وجه فاسد شی. نو دهغې په قضا راوړلو کښې د ښځې نه جدا والې ضروری نه دې. چه قضا دې جدا جدا راوړی. **(۱)** **دلیل** > دلیل دا دې. چه ددې دواړو ښځه خاوند په مینځ کښې یوخانې کونکي خیزیعنی نکاح قائم ده. نو نه د احرام نه وړاندې جدا کیدل څه معنی لری. ځکه چه د احرام نه وړاندې خو جماع جائزه ده. اونه د احرام نه پس، ځکه چه دوی ته به هروخت دا خبره یادپیږی. چه دا دوباره حج چه مونږ ددې مشقت او تکلیف برداشت کوو. نویه سابقه حج کښې د کوتاهې د وجې، نو دا خل به ډیر زیات احتیاط کوی. چه هسې بیا رانه حج فاسد شی. اویا دا مشقت برداشت کول راپه غاړه شی.

دوقوف عرفات نه پس په جماع کولو د حج عدم فساد

وَمَنْ جَاءَهُ بَعْدَ الْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ لَمْ يَفْسُدْ حَجُّهُ وَعَلَيْهِ هَذَانِ چا چه جماع اوکړه دوقوف عرفې نه پس نوافسد به نه وی دده حج اویده بدنه واجب ده.

حل اللغة > ① وقف، وقوف (ض) او دریدل، حصاریدل ② انواع، قسمونه ③ اتفاق، نفع اوچتول

تفريح > عدم فساد الحج بالجماع بعد الوقوف > که محرم د وقوف عرفات نه پس جماع اوکړه. نو دده حج فاسد نشو. اوبه ده باندي بدنه یعنی د اوښ یا غوې قربانی واجب ده. **(۲)**

(۱) مذهب العلماء - ① امام مالک رحمه الله فرماني چه څنگه د کور نه رابهر شی. نو جدا به شی. ② امام زفر رحمه الله فرماني. چه کله احرام او ترې. نو جدا به شی. ③ امام شافعی رحمه الله فرماني چه کله هغه خانې ته نزدې شی. په کوم کښې چه نې تیر کال جماع کړې وه. نو جدا نه شی. دا د امام احمد رحمه الله قول هم دې.

(۲) مذهب الشافعي > امام شافعی رحمه الله فرماني که د جمره عقبه د رمی نه وړاندې نې جماع اوکړه نو دده حج به فاسد شی.

هالائه > دليل دا دي. چه نبي ﷺ فرمايلى دى. چاچه وقوف عرفات اوکړلو. نو دده حج پوره شو. (١) حديث مطلب دا نه دي. چه د حج افعال پوره شو. ځکه چه ددي نه پورکن طواف زیارت اودغه شان نور افعال لاپاتې دي. بلکه مقصد دا دي. چه د وقوف عرفات نه پس دده حج د فساد نه محفوظ شو. دويم دليل دا دي. چه جماع د لذت حاصلولود ټولو نه اوچت څيز دي. نو چه کوم څيز په دي جنايت باندي واجبيږي. هغه به هم لوڼي وي. او هغه بدنه ده. نو ځکه بدنه واجب ده.

د حلق نه پس جماع څول

وَمَنْ جَامَعَ بَعْدَ الْحَلْقِ فَقَلْبُهُ شَاةٌ اَوْ چا چې د حلق نه پس نې جماع اوکړه نو يده باندي چيلی ده.

تصريح > حکم الجماع بعد الحلق > تشریح ښکاره ده.

د عمرې د څلورو چکرونو نه وړاندي جماع څول

وَمَنْ جَامَعَ فِي الْعُمْرَةِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ أَرْبَعَةَ أَشْوَاطٍ افسد ها اوجا چه جماع اوکړه په عمره کښې مخکښې د څلورو چکرو دطواف نه نوده عمره فاسده کړه. ومضى فيها وقضاها وعليه شاة نو ددي افعال دي اوکړي او ددي قضا دي اوکړي اوپه ده باندي چيلی واجب ده

هل اللغة > ١ قضيا، قضى يقضى قضاء (ض) پوره کول، ادا کول ٢ اشواط: چکري

تصريح > فساد العمره ووجوب الشاة بالجماع قبل اكثار الاشواط > که يوکس د عمرې د څلورو چکرونو نه وړاندي جماع اوکړه. نو دده عمره فاسده شوه. خودې به د عمرې افعال پوره کوي. اوپه ده باندي ددي قضا ده. او دجماع د وجې به چيلی قرباني کوي.

وَإِنْ وَطِنَ بَعْدَ مَا طَافَ أَرْبَعَةَ أَشْوَاطٍ اوکه جماع نې اوکړه پس د څلورو چکرو دطواف کولونه قَلْبُهُ شَاةٌ وَلَا تَقْدَرُ عُمُرَتُهُ نو يده چيلی ده او عمره نه فاسديږي. ولا يلزمه قضاها او نه لازميږي په ده باندي قضا دي

تصريح > الجماع بعد اكثار الاشواط > اوکه د څلورو يا ددي نه د زياتو چکرونو نه پس نې جماع اوکړه. نوپه ده باندي به د چيلی قرباني واجب شي. خو عمره نې نه فاسديږي. (٢)

فيلله > دليل دا دي. چه حج فرض دي. او عمره سنت ده. اود فرضو مرته اوچته ده د سنت نه، نوپه دواړو کښې د فرق ښکاره کولو دپاره به د حج په باب کښې بدنه واجب وي. اود عمرې په باب کښې به چيلی واجب وي.

علم القضاء > او د دي عمرې قضاء په ده باندي واجب نه ده ځکه چه عمره فاسده شوې نه ده نو قضاء به پرې څنگه واجبه شي

(١) قدم نومه.

(٢) مذهب الشافعي رحمه الله. امام شافعي رحمه الله فرماني. چه په دواړو صورتونو کښې دده عمره فاسده شوه. اوپه ده باندي د بدنه قرباني واجب ده.

په هیره جماع کولو

وَمَنْ جَامَعَ ثَابِتًا كَانَ كَمَنْ جَامَعَ عَامِدًا فِي الْحَكْمِ أَوْ جَا حَه پِه هیره جماع اوکړه دې داسې دې لکه چه قصد ا نی اوکړی. په حکم کښې

هل اللغة < ① ناسيا: هیره

تضريح < فساد العج بالجماع ناسيا > مسئله دا ده. چه په هیره باندې په جماع کولو سره داسې حج

فاسدېږي لکه څنگه چه په قصد جماع کولو سره حج فاسدېږي. (۱)

دليله < دليل دا دې. چه په خاص قسم خوند حاصلولوسره حج فاسدېږي. يعنې په جماع سره حج فاسدېږي. اود هيرې وغيره عوارضو د وجې نه معدوم کيږي. په هيره باندې اوبه زور باندې جماع کولو سره غسل واجبيږي. او حرمت مصاهرت هم ثابتيږي. نودغه شان حج په هم په دې باندې فاسدېږي.

طواف قدوم په حالت د بې اودسه کښې

وَمَنْ طَافَ طَوَافَ الْقُدُومِ مُخَيَّرًا فَلَهُ صَدَقَةٌ جَا حَه طواف اوکړو طواف قدوم بې اودسه. نو پده صدقه واجب ده.

هل اللغة < ① معدن: بې اودسه

تضريح < مسئله > د بې اودسه طواف قدوم زمونږ په نيز معتبر دې. اگرچه په ده باندې صدقه واجب ده (۲)

دليله < دليل دالله تعالى دا ارشاد { وَأَتِمُّوا بِهَا لِبَاسَ الْعَتِيقِ } دې په دې کښې د مطلق طواف حکم دې. د طهارت شرط په کښې نشته. نوڅکه د کتاب الله نه د طهارت فرضيت نه ثابتيږي. او پاتې شو حديث نو دا خبر واحد دې. اوبه خبرواحد سره په کتاب الله باندې زيادت جائز نه دې. حاصل دا چه د طواف دپاره طهارت فرض نه دې.

حکم الطهارة < البته د بعضې عالمانو (۱) په نيز سنت دې. لکه د عبدالله بن شجاع ر.ع. قول دادې او اصح دا ده چه طهارت واجب دې لکه څنگه چه د ابوبکر رازی ر.ع. قول دې.

دلائل وجوبها < ① د وجوب دليل دا دې چه په طواف قدوم کښې د طهارت په پريخودو سره د نقصان پوره کونکې صدقه واجبيږي. اود کوم څيز په پريخودو چه کمې پوره کونکې واجب وی. نوهغه څيز به په خپله هم واجب وی. نوڅکه به طهارت واجب وی. ② دويم دليل دا دې. چه طواف پالبيت صلاحيه خبرواحد باندېي عمل کوی. نوڅکه ددې حديث نه د طهارت وجوب ثابتيږي.

وَأَنْ كَانَ جُنُبًا فَعَلَيْهِ شَاؤُا وَكِهِ دې جنب وو نو په ده د چيلی قرباني ده

(۱) مطلب الشافعي ر.ع. - امام شافعي ر.ع. فرماني. چه په هيره سره په جماع کولو حج نه فاسدېږي. دوی په روژه باندې قياس کوی. لکه څنگه چه روژه په هيره جماع کولو سره نه فاسدېږي. دغه شان حج هم نه فاسدېږي. دا اختلاف په هغه صورت کښې هم دې. چه د اوده محرمې ښځې سره جماع اوکړی. يا ورسره په زور باندې جماع اوکړی. نوموړن په نيز ددې حج فاسد شو. او امام شافعي ر.ع. په نيز نې حج نه فاسدېږي.

(۲) مطلب الشافعي ر.ع. - او امام شافعي ر.ع. په نيز معتبر نه دې.

تصريح > وجوب الشاة بالطواف جنباً او که طواف قدوم نهي په حالت د جنابت کښې او کړو نو په جرمانه کښې به پرې د چيلی قربانی واجب وی او که طواف نهي دوباره او کړو نو جرمانه يعنی دم به ساقط شی

طواف زیارت به بې اودسی کښې کول

وَأَن طَافَ طَوَافَ الزِّيَارَةِ مُخَيِّراً لِّعَلَّيْهِ شَأَةً (او که طواف نهي او کړو طواف زیارت بې اودسه نو په ده چيلی لازم ده.

تصريح > وجوب الشاة بطواف الزيارة معدناً که محرم طواف زیارت د بې اودسی په حالت کښې او کړو نو په ده باندې د چيلی قربانی واجبېږي.

دليله > ځکه چه رکن يعنی طواف زیارت کښې نقصان پيدا شو او په رکن کښې نقصان پيدا کيدل په واجب کښې د نقصان پيدا کيدو نه لوڼي جرم دي. نو هر کله چه په رکن کښې نقصان پيدا کول زیات جرم دي. نو ددې تلافی چه په کوم خيز کيږي. هغه به هم پکار ده چه لوڼي وی چه چيلی ده. او په واجب يعنی په طواف قدوم کښې نقصان پيدا کيدو پوره والی به په ورکوتی خيز يعنی صدقه باندې کيږي.

وَأَن كَانَ جُنُبًا فَعَلَيْهِ بِدَنَةٍ او که دې جنب وو نو پده بدنه ده

تصريح > وجوب البدنة بالطواف جنباً او که طواف زیارت په حالت د جنابت کښې او کړي نو په ده باندې بدنه يعنی اوښ يا غوې قربانی کول لازمېږي.

دلالة > ① ددې روايت دابن عباس رضي الله عنه نه شوې دي. ② دويم دليل دا دي. چه جنابت په نسبت سره حدث ته زیات غليظ دي. نو په دې دواړو کښې د فرق ښکاره کولو دپاره که په حالت د جنابت کښې طواف او کړي نو د پيدا شوی نقصان تلافی به په بدنه سره کيږي. او که په بې اودسه سره نو د پيدا شوی نقصان تلافی به په چيلی سره کولې شی.

حکم ۱۰۱. اکثر اشواط طواف الزيارة معدناً او جنباً دغه شان که د طواف زیارت زیاته حصه نهي په حالت د حدث کښې او کړله. نو دم به واجب وی. او که اکثره حصه نهي په حالت د جنابت کښې او کړله. نو بدنه به واجب وی.

دليله > ځکه چه د یوڅيز د اکثر هغه حکم وی. کوم چه د هغې د کل وی. او مشهوره قاعده ده. چه **أَكْثَرُ حُرْمَةِ الْحَلَالِ**

په حالت د هدد يا جنابت کښې د شوی طواف اعاده کول

وَالْأَفْضَلُ أَنْ يُعِيدَ الطَّوْفَ مَا دَامَ حُجَّتُهُ وَلَا يَبْرَأَ عَلَيْهِ او غوره داده چه طواف واپس کړی ترڅو چه په مکه معظمه کښې پاتې وی او حلاله به پرې پاتې نشی

حل اللغة > ① ان يعيد، اعاد، اعاده، واپس کول ② حدث، ناپاکی

تصريح > استحباب إعادة الطواف صاحب دقدوری رحمه الله فرمائی. کوم طواف چه په حالت د حدث يا د جنابت کښې اوشی. نو په دواړو صورتونو کښې افضل دا دی. چه ترڅو په مکه کښې وی. ددې اعاده دي او کړي. او د دې په اعاده کولو سره د ده نه د چيلی اود بدنه د قربانی کولو حکم هم ساقطېږي.

فائدة > اختلاف نسخ القدوري رحمه الله صاحب دهدايه رحمه الله فرمایلی دی چې د قدوری رحمه الله په بعضې نسخو کښې دا عبارت دي. **عليه ان يعيد** دا دطواف د دوباره کولو په وجوب باندې دلالت کوی.

القول الرابع صاحب دهدايد رحمہ اللہ فرمائی: چہ زیاتہ صحیح خبرہ دا دہ. کہ طواف زیارت نہی بہ حالت د بی اودسی: کنبی کړي وی. نواعاده مستحب دہ. او کہ بہ حالت د جنابت کنبی نہی کړي وی. نواعاده واجب دہ. اود بی اودسی بہ صورت کنبی طواف کول جنابت قاصره دې. نوځکه بہ اعاده مستحب وی

طواف صدر بہ حالت د حدث کنبی کول

وَأَنَّ طَافَ طَوَافَ الصَّدْرِ مُحَمَّدًا تَقَالِيهِ صَدَقَةٌ ۖ مَا فِي طَوَافِ صَدْرِ بِيٍّ أَوْ دَسَةٍ أَوْ كَرِيٍّ نَوِيٍّ دَهْ صَدَقَةٌ دَهْ وَأَنَّ كَانَ جَنَابًا فَعَلِيهِ شَاةٌ أَوْ كَهْ جَنَبٌ وَی نُو پَه دَه بَانْدِي د چیلن قربانی دہ

هل اللغة > ① تعجب، وجوب وجوباً (فی)؛ واجب کیدل، لازم کیدل]

تخریج > وجوب الصدقة بطواف الصدر معدناً > که محرم طواف صدر (د واپسی طواف) په حالت د بی اودسی: کنبی او کړلو. نویه دہ باندې صدقه واجب دہ. ځکه چہ طواف صدر اگرچہ واجب دې. خود طواف زیارت نه په کمه درجه کنبی دې.

دلیلہ > ځکه چہ هغه رکن دې. نوددې دواړو په مینځ کنبی د فرق ښکاره کولو دپاره ونیلې شوی دې. که طواف زیارت په حالت د حدث کنبی او کړي. نو چیلن واجب دہ. او که طواف صدر په حالت د حدث کنبی او کړي. نو صدقه واجب دہ.

الروایة الثانية عن أبي حنيفة > اود امام ابوحنیفه رحمہ اللہ نه یو روایت دا دې. چہ طواف صدر په حالت د حدث کنبی هم چیلن واجبوی. خو اولنې روایت یعنی وجوب د صدقې والا اصح دې. **وجوب الشاة بالطواف جنبا** > او که طواف صدر ئې په حالت د جنابت کنبی او کړو نو پَه دَه باندې د چیلن قربانی واجب دہ

دلیلہ > چونکه بی اودسی د جنابت نه حدث اصغر دې او د هغې په وجود کنبی طواف صدر کولو باندې چیلن واجبېږي نو چې په حالت د جنابت کنبی ئې او کړي نو جنابت خدث اکبر دې د دې وجې به د دې جزاء هم په حالت د حدث کنبی د طواف صدر کولو د جزاء نه زیاتہ وی نو ځکه مونږ په حالت د جنابت کنبی په طواف کولو د چیلن قربانی واجب شوه

طواف صدر ټول یا اکثر چکرونه پرېخودل

وَأَنَّ تَرَكَ طَوَافَ الزِّيَارَةِ أَوْ كَهْ مُحْرَمٌ بِرِيْخُوْدَل د طَوَافِ زِيَارَتِ ثَلَاثَةَ أَشْوَاطٍ دَرِي چکرونه فَمَادُوْتَهَا يَا د دې نه کم فَعَلِيهِ شَاةٌ نُو پَه دَه باندې چیلن قربانی کول دی

تخریج > حکم ترک ثلاثه اشواط او اقل من طواف الزيارة > که محرم د طواف زیارت درې یا د درې نه کم چکرونه پرېخودل نو پَه دَه باندې دم واجب شوه

دلیلہ > ځکه چہ د درې چکرونو په پرېخودو چې کوم نقصان راغلې دې هغه کم دې نو دا د هغه نقصان سره مشابه شو کوم چې د بی اودسی په حالت کنبی طواف کولو سره راځي او چې څوک بی اودسه طواف او کړي نو د هغې نقصان تلافی د چیلن په قربانی سره کولې شی نو ځکه به دلته هم قربانی لازمہ وی

عدم وجوب الدم اذا اعاد الطواف > خو دا د قربانی حکم په هغه وخت کنبی دې چې دې طواف زیارت دوباره اونکړي او که طواف زیارت او کړي نو پَه دَه باندې څه نه لازمېږي او که د ایام النحر نه پس ئې طواف

اوگرو نو په ده باندې صدقه پریځودل لازم ده او که د مکې نه واپس خپل وطن ته لاړل نو د ده دپاره دا جائزه ده چې مکې ته واپس لاړ نشي بلکه هم د خپل وطن نه خپلې حرم ته اولیري

وان ترك او که پریځودل اربعه اشواط څلور چکرونه بقی هم مه اېښودنو دې به همیشه دپاره محرم وی حتی یطوفان تردې چې دغه چکرونه اوکړي

تذریح < حکم ترک اکثر اشواط طواف الزیارة > او که محرم د طواف زیارت څلور چکرونه پریځودل نو هغه به ترهغه وخته پورې محرم وی چې ترڅو یې طواف زیارت نه وی کړي
دلیل < ځکه چه ده څلور طوافونه نه دي کړي او څلور طواف اکثر دی او د اکثر دپاره حکم د کل وی نو دا داسې شوه چې ده هډو طواف نه دي کړي او چې طواف زیارت چا نه وی کړي نو هغه به همیشه دپاره محرم وی یعنی د ښځو په حق کښې به محرم وی چې کله هم صحبت کوي نو په هغه باندې به دم لازمیږي خو چې مجلس متعدد وی او که په یو مجلس کښې بار بار صحبت اوکړي نو بیا به پرې صرف یو دم لازمیږي.

ومن ترك ثلاثة اشواط او چا چې درې چکرونه پریځودل من طواف الصدر د طواف صدر نه فعلیه صدقه نو په ده باندې صدقه واجب ده وان ترك طواف الصدر او که طواف صدر یې ټول پریځودل او اربعه اشواط منه یا یې د دې څلور چکرونه پریځودل فعلیه شأقنو په ده باندې چیلې واجب ده

تذریح < حکم ترک ثلاثة اشواط من طواف الصدر > که محرم د طواف صدر نه درې طوافه پریځودل نو په ده باندې د هر چکر په بدله کښې یوه صدقه واجب ده
حکم ترک طواف الصدر < او که طواف صدر یې ټول پریځودل یا یې د دې څلور طوافه پریځودل تردې چې وطن ته واپس شو نو
دلیل < ځکه چه ده واجب یا په واجب کښې اکثره حصه پریځودله او په ترک د واجب باندې قربانی واجبېږي او ترڅو چې دې په مکه کښې وی نو ده ته به د طواف صدر کولو حکم کولې شی دې دپاره چې طواف په خپل وخت کښې ادا شی (اللباب ۱/ ۱۸۵) -

د سعي په پریځودو د دم وجوب

وَمَنْ تَرَكَ السَّعْيَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَعَلَيْهِ شَأْنُهُ دَمَوْجُهُ تَامِرٌ او چا چه دصفا مروه په درمیان کښې سعی پریښوده نو په ده چیلې ده او حجت نې پوره دي.

هل اللغة ① نام: پوره ⑦ ټوکه، ترک ټوکه (ن)؛ پریځودل]

تذریح < مسئله ښکاره ده.

دامام نه وړاندې د عرفات نه تلل

وَمَنْ أَقْبَضَ مِنْ عَرَفَاتٍ قَبْلَ الْإِمَارَةِ فَعَلَيْهِ دَمٌ څوک چه د عرفات نه روان شو مخکښې دامام نه، نویده دم دي.

هل اللغة ① لاشي: هيڅ شيز نه ⑦ اطاعة؛ اوږدول]

تذریح < وجوب الدم بالذهاب قبل الغروب يوم العرفة > ① که یوکس د نمریږو نه مخکښې د امام نه وړاندې د میدان عرفات نه لاړلو نو په ده باندې دم واجب دي. هم دا دامام مالک اوامام احمد رضی الله عنهما

قول دي. اود امام شافعی رحمہ اللہ ہم دا یو قول دي. ( )

دلیلہ دلیل دا دي. چه نمر پریوتو پوري ایساریدل واجب دي. دنبی رحمہ اللہ ارشاد دي **فقد افعلوا بعد غروب الشمس** یعنی تاسو د عرفات نہ د نمر پریوتو نہ پس روانیږی. اویہ یو روایت کښې دي. چه نبی صلی اللہ علیہ وسلم خطبه کښې او فرمائیل. **ان اهل الجاهلية كانوا يدافعون من هذه الموضع اذا كانت الشمس على رؤس الجبال مثل صائم الرجال في وجوهها وان ادفع بعد ان تغيب** (٢) یعنی مشرکانو په په زمانه د جاهلیت کښې ددي (عرفات) نه په داسې وخت کښې تگ کولو. چه نمر به د غرونو په سوکو داسې وو. لکه څنگه چه د سرو پتکي د هغوی په مخونو باندې نژدې وی. اومونږ به د نمر پریوتو نه پس روانیږو. ددي دواړو احادیثو نه معلومیږي. چه د نمر پریوتو پوري وقوف اوږدول واجب دي. اودا کس چونکه د نمر پریوتو نه په وړاندې تلو سره د واجبو پریخودونکې شو. نو د واجب په پریخودو پرې دم واجبیږي

السؤال التقديري **هل بخلاف ما إذا وقف** **بلغ** په دي عبارت سره د یو تقدیری سوال جواب ورکوي سوال دا دي که یو کس د نهمي ذوالحجه پسي چه کومه شپه راروانه وی. یعنی داختر شپه د هغې په یوه حصه کښې وقوف اوکړلو. نو دې کس د نمر پریوتو پوري وقوف اوږد نکړلو. پکارده چه په ده هم دم واجب وي. حالانکه په ده دم نه واجبیږي.

الجواب جواب دادې. چه د نمر پریوتو پوري د وقوف اوږدول په هغه چا باندې واجب دي. څوک چه په نهمه ذوالحجه باندې وقوف عرفات اوکړی. اوچونکه دې کس د نهمي ذوالحجه په ورځ وقوف نه دي کړي. بلکه په شپه کښې نې وقوف کړي دي. نو ترک د ده په حق کښې ترک د واجب نه دي موجود شوي. نوځکه پرې دم هم نه واجبیږي.

عدم سقوط الدم بالرجوع بعد الغروب صاحب دقدروي رحمہ اللہ فرماني. کوم کس چه دغروب نه وړاندې تلې وي. اوبیا د نمر پریوتو نه پس واپس راشی. اود امام سره د عرفات نه روان شی. نو د ظاهر روایت مطابق دده نه وجوب د دم نه ساقطیږي. ځکه چه د غروب نه وړاندې چه په وقوف کښې کوم نقصان راغلي دي. دهغې پوره کول ممکن نه دي. نوځکه دم نه ساقطیږي.

سقوط الدم قبل الغروب اوکه د غروب نه وړاندې وړاندې میدان عرفات ته واپس راغلو. او بیا د امام سره روان شو. نوپه دي صورت کښې هم د امام زفر رحمہ اللہ په نیز دده نه وجوب دم نه ساقطیږي. البته د امام ابوحنیفه اوصاحبینو رحمہم اللہ په نیز ترې دم ساقطیږي.

د وقوف مدله په ترک سره وجوب د دم

مَنْ تَرَكَ الْقُوفَ بِمَزْدَلِجَةٍ فَعَلَيْهِ دَمًا چه پریخودو وقوف د مزدلفې نوبه ده دم دي

تصریح: مسئله ښکاره ده.

د رمي په ټولو ورځو کښې ترک د رمي الجمار کول

وَمَنْ تَرَكَ رَمِيَ الْجِمَا فِي الْأَيَّامِ كَمَا فَعَلَيْهِ دَمًا چه پرېښودله رمي دجمرو په ټولو ورځو کښې نوپه دم دي.

(**مذهب الشافعي** رحمہ اللہ) - اود امام شافعی رحمہ اللہ دویم قول دا دي. چه په ده باندې څه واجب نه دی.

(**غربه الزميلي** رحمہ اللہ) ثم قال تقدم لي حديث جابر الطويل فلم يزل والفا حق غربت الشمس كذا في نصب الرأية (١٥٤/٣)

تذریح: حکم ترک رمی البعائر د رمی خلور ورځې دی. لسمه یولسمه دولسمه اودیارلسمه که یوکس د رمی په دې ټولو ورځو کېښې دشیطانونو ویشتل پریځودل. نویه ده باندې دم لازم دې. ځکه چه رمی د شیطانونو واجب ده. اود واجب په پریځودو باندې دم لازم مېسې. نویه ده دم واجب شو. البته دا چه دټولو ورځو د شیطانونو د رمی په پریځودو سره صرف یو دم کافی کیږي. د رمی ټول شمار اویا دې. **دلیل:** دلیل دا دې. چه د ټولو ویشتلو جنس د ذات په اعتبار سره هم یو دې. اود محل په اعتبار سره هم یو دې. نو دا ټول به یوه رمی حسابولې شي. اویو دم به واجبولې شي. لکه څنگه چه یو محرم د ټول بدن وخته او خرائی. نویه ده باندې صرف یو دم واجب دې. اگر چه په هغه صورت کېښې هم صرف یو دم واجبیږي. چه ټول سر یا د سر د خلور رمی حصی وخته او خرائی. دلته هم د یو دم د وجوب علت اتحاد دجنس دې. نو لکه څنگه چه د حلق په باب کېښې یو دم واجبیږي. دغه شان به دلته د رمی په باب کېښې هم یو دم واجبیږي.

وقت الرمي: علامه مرغینانی رحمه الله فرمایلی دی. چه د رمی پریځودل به په هغه وخت کېښې متحقق کیږي. چه د رمی آخری ورځ یعنی د دیارلسمې ذوالحجه د نمر پریوتو پورې. ځکه چه رمی چه عبادت گرځولې شوې دې. نو صرف په دې ورځو کېښې، اود رمی اعاده ترهغه وخته پورې ممکن ده. چه دا ورځې باقی وی. مثلاً که په دیارلسمه ورځ نې د رمی د اعاده کولو اراده اوکړل. نویه دغه ورځ دې د ټولو ورځو رمی په هغه ترتیب سره اوکړي. څنگه ترتیب چه نې مقرر شوې دې. په دې صورت کېښې چونکه رمی د خپل وخت نه وروستو شوه. نو د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز پرې دم واجب دې. ځکه چه دامام ابوحنیفه رحمه الله په نیز تاخیر د واجب موجب د دم دې. اود صاحبینو رحمهم الله په نیز تاخیر د واجب موجب د دم نه دې.

د پوره یوې ورځې رمی پریځودل

وَأَنْ تَرَكَ رَمَى أَحَدِ الْجَمَارِ الثَّلَاثِ فَعَلَيْهِ صَدَقَةٌ أَوْ كَهَ پَاتِي نې کره د دریو جمراتو نه د یوې جمرې رمی نویه ده صدقه ده.

تذریح: وجوب الصدقة بترك الرمي الواحد که یوکس د رمی د ورځونه په یوه ورځ کېښې د یوې جمرې رمی پریځوده. نویه ده باندې د نیم صاع غنمو صدقه واجب ده. **دلیل:** ځکه چه په یوه ورځ کېښې درې واړه جمرات ویشتل یونسک دې. اوچه ده د یوې جمرې ویشتل پریځودل. نو دا د یونسک د نیمې نه هم کم عمل پریځودې شو. اوچه دیو نسک د نیم نه هم کم پریځودې شي. نویه دې صدقه واجبیږي. نو دلته به هم د یوې جمرې د رمی په پریځودو به صرف صدقه واجبیږي. **وجوب الدم عند ترک اکثر الرمي:** صاحب د هدایه رحمهم الله فرمایلی دی البته دا ده. که د پریځودې شوی جمراتو رمی د نصف نه زیاته وی. مثلاً د ټولو جمراتو ویشتلو شمار یوویشته دې. اوس که ده د لسو گیتکو ویشتل اوکړل. نویه ده باندې دم لازم دې. ځکه چه د یوولسو گیتکو ویشتل پاتې شو. او یوولس اکثر دې. اود اکثر دپاره حکم د کل وی. نو لکه چه ده د درې واړو جمراتو ویشتل پریځودې دی. اویه هغه صورت کېښې دم واجبیږي. نو دغه شان به دلته هم دم واجبیږي.

وَإِنْ تَرَكَ رَمَى جَمْرَةٍ الْعَقَبَةِ فِي يَوْمِ النَّحْرِ فَعَلَيْهِ دَمٌ أَوْ كَه پریځوده نې د جمره عقبه رمی د قربانۍ به ورځ نویه ده دم دې.

تصريح < وجوب الدم بترك البعرة العقبية > او كه يو كس په يوم النحر باندې د جمره عقبه رمی پریځودله. تردې چه دیارلسمه ذوالحجه باندې نمر ووب شو. نویه ده باندې دم لازم دي.

دلیل < ځكه چه په يوم النحر صرف د جمره عقبه رمی پوره نسك دي. اوده په يوم النحر باندې رمی پریځودله. نویونسك نې پریځودلو. اود یو نسك په پریځودو باندې دم واجبیږی. نویه ده باندې هم دم واجبیږی.

دغه شان كه په يوم النحر د جمره عقبه اكثره رمی یعنی څلور گیتكو باندې ویشتل پریځودل. نوهم پرې دم واجبیږی. ځكه چه مشهوره قاعده ده. چه (لَا كَثْرَتُ الْحَلِّ)

د ایام النحر نه خلق روستو ګول

وَمَنْ أَخَّرَ الْخَلْقَ حَتَّى مَضَتْ أَيَّامُ النَّحْرِ فَلَيْتَهُ دَمْرٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ، او چا چه روستو كړو سرخرنیل تر دې چه تیر شوې ورځې د قریانی نو پده دم دې په نزد دامام ابوحنیفه صاحب رحمه الله وگډالك اړان اَخْرَطَ طَوَافَ الزَّيَّارَةِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ، اودا شان كله چه وروستو نې كړو طواف زیارت په نزد دامام ابوحنیفه (۱)

حل اللغة ① < اخرو، تاخیراً: روستو كړول ② هفت، هفتاً (ف): تیریدل ③ نهر، نهراً (ف): قریانی كول

تصريح < وجوب الدم بتأخير النسك حتي يضي ايام النحر > امام قدوري رحمه الله فرماني. چې دامام ابوحنیفه (۱) په نیز ① كه محرم د ایام النحر یعنی لسمه یوولسمه اودولسمه ورځ كښې نه خلق او كړلو اونه نې قصر او كړلو. نویه ده باندې دم واجب شو. ② دغه شان كه ده طواف زیارت روستو كړلو. نویه ده دم واجب دي.

③ د يوم النحر رمی د جمره عقبه یعنی دلسمې ذوالحجه رمی یوولسمې ته روستو كړی. یا د یوولسمې رمی دولسمې ته روستو كړی. یا د دولسمې هغه دیارلسمې یا د دیارلسمې هغه څوارلسمې ته روستو كړی. نویه دي صورتونو كښې دامام ابوحنیفه رحمه الله په نیز پرې د تاخیر په وجه دم واجب دي.

دلالت ④ دامام ابوحنیفه رحمه الله دلیل د حضرت عبدالله بن مسعود (۵) حدیث دي. دوی فرماني چه كوم سړي نسك دبل نه رومي او كړو نویه دم دي (۱) او په بعضې نسخو كښې د حضرت عبدالله بن عباس (۲) ذكر دي. حدیث دا دي. چه چا یونسك په بل باندې وړاندې كړلو. نویه هغه باندې دم دي.

⑤ دویم دلیل دا دي. چه كوم نسك په یومكان پورې مخصوص وی. نو كه د هغې نه روستو شی. دم به واجب وی. لكه كه یوكس د میقات نه تیر شو. اویا نې احرام او تړلو. نویه ده باندې دم واجبیږی. دغه شان چه كوم نسك په كومه زمانه پورې خاص وی. دهغې نه روستو شی. نو دم به لازم یږی. په دې دواړو كښې جامع د د تاخیر نقصان پیدا كیدل دي.

مذهب الصاحبين < او په ذكر شوي دواړو صورتونو كښې د صاحبینو (۳) په نیز قریانی نه ده واجب.

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمه الله كما في رد المحتار (۲/۲۲۹) والبر (۳/۴۲۳) وتبين الحقائق (۲/۶۲) وفتح القدير (۲/۴۶۹) نقلًا عن القول الرابع (۱/۲۲۸).

(۲) قال الزهلي رحمه الله هكذا هو في غالب النسخ ويوجد في بعضها ابن عباس (رضي الله عنه) وهو أصح رواه ابن أبي شبة في مصنفه عن ابن عباس (رضي الله عنه) قال من لم يشأ من حجه أو آخره فليهرق دماً (كلًا في نصب الراية ۳/۱۵۶).

دليلهما > دصاحبينو قتل دليل دا دې چه كوم خيزد خپل وخت نه فوت شي. نودهغي پوره كيدل په قضا سره كيږي. اوچه د كوم خيز پوره والې په قضا سره كيږي. نويه هغي كښې بيا بل څه نه واچيږي. لكه څنگه چه د شريعت د احكامو په لتون سره دا خبره معلومېږي. مثلاً د مونغ په فوت كښې باندې د قضا نه سوې بل څه واجب نه دي. دغه شان د حج په مسانلو كښې هم چه كله په يو نسك كښې تاخير اوشي نو صرف په تاخير د قضا نه علاوه دم وغيره بل څه نه واچيږي.

د محرم ښكار څول يا بل چاته خودل

وَاِذَا قُتِلَ الْمُحْرِمُ صِدًّا اَوْ ذَلَّ عَلَيْهِ مِنْ قَتْلِهِ فَعَلَيْهِ الْجَزَاءُ كله چه محرم ښكار قتل كړو يا نې ددې خوندنه او كړه هغه چاته چه دې نې قتل كړو نو پده جزاء ده

هل اللغة > ① قتل، قتل (ن): قتل كول، وژل

تفريخ > صورتی الصيد > مسئله، ① كه محرم په خپله ښكار قتل كړلو. ② يا نې ښكاري ت. او خودل. چه فلا تي خاني كښې ښكار دي. او هغه مدلول دغه ښكار قتل كړلو. نويه دې دواړو صورتونو كښې په محرم باندې دم واجب دي.

دليله > چه په خپله ښكار قتل كړي. نويه دې صورت كښې د دم د وجوب دپاره د الله تعالى دا ارشاد دليل دي. ﴿لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ﴾ يعنى تاسو ښكار مه كوئ په داسې حال كښې چه تاسو په احرام كښې نې. اوچا چه په قصد سره قتل كړلو. نويه ده باندې دهغه پشان په ځناورو كښې جزاء واجب ده.

الصرا العقلي للدلالة > د دلالت په صورت كښې د عقل په اعتبار سره ټول څلور صورتونه جوړيږي. ① دال اومدلول دواړه حلال وي. ② دال اومدلول دواړه محرم وي. ③ دال حلال اومدلول محرم وي. ④ دال محرم اومدلول حلال وي.

حكم گل واحدهما > اولنې صورت زمونږ بحث نه بهر دي. دويم كښې په دې ل اومدلول دواړو باندې جزاء ده. په دريم صورت كښې په مدلول باندې او په څلورم صورت كښې په دې ل باندې جزاء ده. (١)

والله > ① دليل د حضرت ابو قتاده ؓ حديث دي. كوم چه د احرام په باب كښې تير شوي دي. (انه اصاب حاروش و د حلال و اصحابه محرمون فقال النبي ﷺ هل اشرتم هل اذلتهم هل اعنتم، فقالوا لا فقال ﷺ اذا فكلوا د حديث ترجمه اووجه د استدلال وړاندې تيره شوې ده.

② دويم دليل د حضرت عبدالله بن عباس ؓ د شاگرد رشيد عطاء بن ابي رباح ؓ قول دي. چه دخلفو په دې باندې اجماع ده. چه د حرم ښكار طرف ته اشاره كونكي باندې جزاء ده. او اوصام طحاوي ؓ فرمايلي دي. دهيب صحابي ؓ نه ددې خلاف قول نقل نه دي. نويه دې باندې اجماع شوه. چه په دې ل باندې جزاء واچيږي

③ دريم دليل دا دي. چه په حالت د احرام كښې په ښكار باندې دلالت كول د احرام د ممنوعاتو څخې دي. نوچه د احرام په ممنوعاتو كښې د يو ممنوع ارتكاب اوشي. په هغي به خامخا ترتب د جزاء وي.

④ څلورم دليل دا دي. چه په دلالت كولو سره د ښكار امن زانله كيږي. ځكه چه ښكار د خپل وحشت اود خلقو نه ځان ساتلو په وجه په امن وي. خوچه ده پرې دلالت او كړلو. اومدلول هغه قتل كړلو. نو هغه

(١) اختلاف الشافعي ؒ > دامام شافعي ؒ مذهب دا دي. چه په ده باندې په هيڅ صورت كښې جزاء نشته. هم دا دامام مالك ؒ قول دي.

امن ده ختم کړلو. نو دا داسې شوه لکه چه دغه خنځور ده هلاک کړلو. اود خنځور په هلاکولو سره جزاء واجبیږي. نو دغه شان به په دې صورت کښې هم جزاء واجبیږي.

⑤ پنځم دلیل دا دي. چه محرم د احرام په تړلو کښې په خان باندې دا لازمه کړې وه. چه زه به د ښکار خنځور ته تعرض نه کوم. چه ده دلالت او کړلو. نو دغه الزام خلاف نې او کړلو. او چه د الزام خلاف اوشی. نو په داسې صورت کښې ضمان واجبیږي. نو ځکه په ده باندې ضمان یعنی جزاء واجبیږي. لکه څنگه چه یوکس د چا مال د خان سره امانت ایڅودې وی. او ده د هغې د حفاظت په خان باندې التزام کړې دي. اوس که دې هغه التزام پرېږدي. او هغه مال هلاک شی. نو دې به ضامن وی.

د عامداوناسي په قتل او دلالت کښې برابرتیا

سَوَافِي ذَلِكَ الْعَامِدُ وَالنَّاسِي اوبرابردی په دې کښې قصداً کوونکې او په هیږه کوونکې

حل اللغة < ① سواء: برابر ② عامد: په قصد سره کوونکې ③ ناسي: هیږونکې

توضیح < استواء العامد والنسيان في جزاء الصيد > صاحب د قدوری رحمه الله فرمائی. چه د ښکار په قتل کښې دغه شان ددې په دلالت کښې په قصد سره قتل کوونکې او دلالت کوونکې او په هیږه سره قتل کوونکې او دلالت کوونکې دواړه برابر دي. یعنی لکه څنگه چه په په قصد سره قتل کولو او دلالت کولو په صورت کښې جزاء واجبیږي. دغه شان په هیږه سره هم جزاء واجبیږي. چه دده هیږی. چه زه خو محرم یم. دلیل < ځکه چه جزاء داسې ضمان دي. چه دا په اتلاف یعنی هلاکت پورې متعلق کیږي. نو که دغه اتلاف په قصد راغلې وی او که په هیږه په دواړو صورتونو کښې به ضمان واجب وی. دا د مالی تاوان سره مشابه شو. لکه څنگه چه که د چا مال په قصد سره یا په هیږه سره هلاک کړی. نو په دواړو صورتونو کښې به د هلاکونکي ضمان واجبیږي. دغه شان د ښکار په صورت کښې هم.

وَالْمُبْتَدِي عَوَالِهَا بِدَاوِلِ خَلِ كَوُونِكِي اویه دویم خل کوونکې پکښې برابر دي

توضیح < استواء البادي والعائد في الجزاء > دویمه مسئله دا کوی. که په ښکار باندې اول حمله کوونکې اودوباره پرې حمله کوونکې دواړه په جزاء کښې برابر دي. یعنی که یو ښکار وی اوله حمله پرې زید اوکړی. اودویمه حمله پرې بکراو کړی. نو زید او بکر دواړه په جزاء کښې برابر دي. په هر یو باندې به جزاء د ښکار وی.

د ښځینو ښځا په نیږه جزاء کښې د قیمت وچوب

وَأَجْزَاءُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ أَنْ يَقُومَ الصَّيْدُ فِي الْمَكَانِ الَّذِي قُتِلَ فِيهِ أَوْ جِزَاءً د ښځینو ښځا په نزد داده چه قیمت دې اولگولې شی د ښکار په هغه خانې کښې کوم خانې کښې چه نې ښکار کړې دې اَوْفِي أَقْرَبِ الْمَوَاضِعِ مِنْهُ إِنْ كَانَ فِي بَرِيَّةٍ يَقُومُهُ دَوَاعِلُ یا ورته په نزدې خانې کښې که په ځنګل کښې وی نو قیمت دې مقرر کړی ددې دوه انصاف کوونکی سړی

حل اللغة < ① ان يقوم، قوم تقویم؛ قیمت لګول ② مواضع د موضع جمع، ځایونه

توضیح < صفة الجزاء عند الشافعيين > د امام ابو حنیفه او امام ابویوسف رحمه الله په نیز که محرم په کوم خانې کښې ښکار قتل کړې وی. نو په هغه خانې کښې به د دغه دوه عادلان (چه په قیمت لګولو پوهیږي) د هغې ښکار قیمت مقرر کړی. او که په هغه خانې کښې دغه ښکار نه وی. چه ورته نزدې کوم خانې وی. چه په هغه خانې کښې نې څه قیمت وی. هغه دې اولگوی.

ثُمَّ هُوَ يَخْتَارُ فِي الْقِيَمَةِ نَوِيْبًا دَدَه اَخْتِيَار دِي پَه قِيْمَت كَنْبِي اِنْ شَاءَ اِنْتَا عَزَّ وَجَلَّ اِنْ يَكُنْ قِيْمَتَه هَذَا يَكُه غَوَارِي قَرِبَانِي دِي پَرِي وَاخْلِي اَوْ ذَبَح دِي كَرِي كَه رَسِيْرِي قِيْمَت نِي قَرِبَانِي تَه، وَاِنْ شَاءَ اَشْتَرِي بِهَا طَعَامًا اَوْ كَه غَوَارِي نو وَاَدِي خَلِي پَه دِي غَلَه فَتَصَدَّقْ بِه عَلٰى كُلِّ مَسْكِيْنٍ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ اَوْ صَاعًا مِنْ تَمْرٍ اَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيْرٍ صَدَقَه دِي كَرِي هَر مَسْكِيْن تَه نِيْم صَاع دَغْنَمُو اَوْ يَا يُو صَاع د قَجُوْر اَوْ يَا يُو صَاع د وَرِيْشُو

تَضْرِيح: <الاختيار في صورة دفع القيمة> بيا كه دغه قيمت د قرباني خاړو ته رسيدلو نو په هغې دې قرباني او كړي. او غوښه دې د حرم په مسكينانو باندې تقسيم كړي. او كه قيمت نې د خاړو پر ابرونه وو. نو په هغې دې غنم واخلې. اود صدقه الفطر پشان دې هريو مسكين ته صدقه وركړي. يعنې كه غنم واخلې نو هر مسكين ته دې نيمه نيمه صاع وركړي. او كه كجهوړي يا جوار پري واخلې. نو هر مسكين ته دې يو بوساع وركړي. او كه خوښه نې وي. نو د هر مسكين د خوراك په ځاني دې روژه اوښي.

فَاِنْ فَضَلَ مِنْ الطَّعَامِ اَقْلٌ مِنْ نِصْفِ صَاعٍ فَبُخَيْرَ نَوَكَه زَبَانِي شوه په غله كنبې د نيمو صاع نه كم مقدار نودده اختيار دې اِنْ شَاءَ تَصَدَّقْ بِه وَاِنْ شَاءَ صَامَ عَنْهُ يَوْمًا كَايْلَا كَه غَوَارِي هغه دې صدقه كړي او كه غواري دهغې د طرفه دې يوه روژه اوښي.

تَضْرِيح: <حكم الأقل من صدقة الفطر> او كه په آخر كنبې د نيم صاع غنمو نه كم طعام بچ شو. نو ده ته اختيار دې كه خوښه نې وي. نو هغه دي صدقه كړي. او كه خوښه نې وي. نو دهغې په بدله كنبې دې هم يوه روژه اوښي.

دليله: <ځكه چه د يوې ورځې نه كمه روژه نيول مشروع نه دي.

د ښكار په جزاء كنبې د امام محمد او امام شافعي رحمهما الله ملك

وَقَالَ مُحَمَّدٌ: يُجِبُ فِي الصَّيْدِ النَّظِيرُ قِمَالَهُ نَظِيرُهُ، اِمَام محمد ﷺ واني چه په ښكار كنبې نظير واجبيړي د كوم چه نظير موجود وي قفي الظبي شاة، وقفي الضبي شاة، وقفي الذئب عتاق، نو په هوسې كنبې چيلې، او په كوك كنبې چيلې، او په سوا كنبې د چيلې د شپږو مياشتو بچي دې. وقفي النعامة يذئبه شتر مرغ كنبې اوښي وقفي اليزبوع جفرة، او په څنگلي منږك كنبې د چيلې د څلورو مياشتو بچي دې

همل اللغة: ① الضبع: كتمل ② اوفى: سوي ③ عتاق: د چيلنې بچي د كال پوره كيدو نه وړاندې ④ جفرة: د چيلنې بچي ⑤ الظبي: هوسنې ⑥ نعامه: شتر مرغ

تَضْرِيح: <وجوب الجزاء بحسب النظير> په دې عبارت كنبې د ښكار په جزاء كنبې دامام محمد او امام شافعي رحمهما الله بيانوي. دوی فرماني چه د ښكار په جزاء كنبې چه د كوم ځناور ښكار شوې وي. كه دهغې صورت يا نظير موجود وي. هغه به واجبيړي مثلاً د اوسې په جزاء كنبې به چيلې واجبيړي. او كوكه خوښه خوړونكي د كانزو سترگو ځناور، په جزاء كنبې چيلې اود سونې (خرگوش) په جزاء كنبې د چيلې (ماده) بچي اود څنگلي مكي په جزاء كنبې د چيلې څلور مياشتيز بچي واجبيړي. اود شتر مرغ، اوښ اود څنگلي خړپه جزاء كنبې غوې واجبيړي.

والله: ① د دوی دليل د الله تعالى ارشاد (فَرَضَ يَسْتَلُّ مَا أَكَلَتْ مِنَ السَّحَابِ) دې ځكه چه په دې آيت كنبې د ښكار په جزاء كنبې هغه خيزو واجب كړي دي. كوم چه په ځناورو كنبې د ښكار په شكل

وی اوقیعت خود خُناورو پشان نشی کیدی. نوڅکه قیمت نشی واجب کیدی.

الجواب منه > د دې نه جواب دا دې. چه لفظ درلعم لکه څنگه په کورنی خُناورو باندې صادقېری. دغه شان په څنگلی خُناورو باندې هم صادقېری. لکه څنگه چه د لغت امامان، ابو عبیده اواصمعی رحمهما فرمانیلی دی. اوبه آیت کښې د (مثل) نه مراد قیمت دی. اود درلعم نه مراد څنگلی خُناور مراد دی. اوس ترجمه دا شوه. چه د ښکار جزاء دهغه څنگلی خُناور قیمت دی. کوم چه قتل شوې وی.

① اوصحابه کرامو رضی الله عنهم مثلاً عمر، علی ابن مسعود او ابن عباس رضی الله عنهم وغیره په شتر مرغ، اوسنی سوي په جزاء کښې هم هغه شان خُناور واجب کړی وو. کوم چه په خلقت اوصورت کښې د هغې پشان وو. (۱)

المراد من الحديث وقول الصحابة > اود نبی صلی الله علیه و آله د قول چه (الضمان میدوفیه شاق مطلب دا دې. چه د کوک د قیمت اندازه به د چیلی د قیمت نه لگولې شی. دا مطلب نه دې. چه نبي صلی الله علیه و آله د کوک په بدلې کښې چیلی واجب کړې ده. هم دا جواب دصحابه کرامو رضی الله عنهم د فیصلې هم دې. مثلاً صحابه کرامو رضی الله عنهم په شتر مرغ کښې دهغې خاص نظیر نه دې واجب کړې. بلکه دا نې وئیلی دی. چه دهغې نظیر ته به کتلې شی. اود شتر مرغ د قیمت به اندازه کولې شی.

اتفاق الإحناف في جزاء ما لا مثله له > البته دا ده. که دیو ښکاریشان خُناور موجود نه وی. نود امام محمد رحمهما په نیزبه هغې کښې قیمت واجبیږی. لکه چنچره او کونتره، چه ددې پشان ښکار په خُناور کښې مثل نشته. نوپه داسې خُناورو کښې به قیمت واجب وی. نوپه دې صورت کښې د امام محمد رحمهما قول د شیخینو رحمهم د قول پشان شو.

المراد مثل المعنوی عند الشیخین > دشیخینو رحمهم دطرفه جواب دا دې. چه په آیت (حُزْأَتُهُمْ مِثْلُ مَا قَتَلُوا مِنَ النَّعَمِ) مثل مطلق دې. اومثل هغه وی. چه په هغه د صورت اومعنی دواړو په اعتبار سره مماثل وی. خودلته دا معنی اخستل ممکن نه ده. یعنی په آیت کښې حقیقی مثل مراد نه دې. ځکه چه هغه څنگلی خُناور چه دهغې مثل نه وی. لکه چنچره او کونتره، نوداسې قسم د آیت د عموم نه خارجېږی. حالته که د آیت حکم ټولونه شامل دې. نوپه دې آیت کښې به (مثل) په مثل معنوی باندې حمل کولې شی. اومثل معنوی قیمت دې.

وجوه المراد العنوی > ① اوله وجه دا ده. چه مثل معنوی په شریعت کښې معروف اومشهور دې. مثلاً که یوکس د بل کس جامه هلاکه کړه. نوپه ده باندې د هغې جامې مثل معنوی یعنی قیمت لازم دې.

② دویمه وجه دا ده. چه په هغه خُناورو کښې چه د هغې صوری مثل نه وی. لکه چنچره او کونتره، نوپه هغې کښې په اجماع سره مثل معنوی مراد دې. لکه وړاندې چه په دې باره کښې د امام محمد رحمهما موقف تیر شو. چه هغوی هم په هغه خُناورو کښې چه نظیر نې نه وی. دمثل معنوی یعنی قیمت قائل دې. اوس په هغه خُناورو کښې چه د هغې مثل صوری موجود وی. دهغې پشان خُناور په

(۱) أخرج مالك في موطاه (في الحج رقم ٢٣٠).... أن عمر رضی الله عنه لقي في الصبح بكيش في الغزال يمر ولي الأرب يعاق ولي البراء يعقر فكذا في نصب الرأية (١٦١/٣) -

جزاء کنبې لازم کړې شی. نو ددې نه عموم مشترک یا په نورو الفاظو کنبې حقیقت اومجاز په مینځ کنبې جمع راځي. نو ځکه به په آیت کنبې د مثل نه صرف مثل معنوی یعنی قیمت مراد واخستې شی.

⑤ دریمه وجه دا ده. چه په مثل معنوی مراد کړې شی. نویه دې کنبې تعمیم دي. ځکه چه په دغه وخت کنبې آیت هغه ته هم شاملېږي. چه نظیر یې وی او هغې ته هم چه نظیر یې نه وی. او که مثل صوری مراد واخستې شی. نو صرف هغه ځناورو ته شاملېږي. چه دهغې صوری نظیروي. او چه د کوم صوری مثال نه وی. هغه ترې خارجېږي. حالانکه په تعمیم باندې عمل کول غوره دی. ځکه چه په دې صورت کنبې د آیت فائده عامه ده.

په ښکار کنبې د عیب پیدا کولو تاوان

وَمَنْ جَرَّمَ صِدًّا أَوْ تَنَفَّ شَعْرَةً أَوْ قَطَمَ عُضْوًا مِنْهُ أَوْ جَاءَ بِشَكَارٍ زَخْمِيٍّ كَرِهًا وَرَنَّهُ وَبَخْتَهُ وَبَسْتَلَّ بِهَا نَبِيَّ تَرِيَّ خُهُ اِنْدَام پریکړې هَمِنْ مَانَقَصَ مِنْ قِيَمَتِهِ نود هغې په قیمت کنبې چې یې کوم نقصان راوستې وی دهغې به ضمان وی

تسريح < فَمَنْ مَانَقَصَ مِنَ الْقِيَمَةِ > که محرم د ښکار ځناور زخمی کړلو. یا نې د هغې نه بڼې اویستلې. یا نې دهغه یواندام ضائع کړلو. نو په دې ټولو صورتونو کنبې چه دهغه په قیمت کنبې څومره کمې راغلې وی. په محرم به د هغې ضمان وی. مثلاً دیو ښکار قیمت لس روپۍ وو. دهغه د یواندام په ضائع کیدو د هغې قیمت پنځه روپۍ پاتې شو. نو اوس به په محرم د پنځو روپو تاوان وی.

دلیل < دلته جزء په کل باندې قیاس کولې شی لکه څنگه چه په حقوق العباد کنبې دی. که یوکس د بل انسان پوره نقصان او کړلو. نو پوره تاوان به پرې راځي. او که بعضې نقصان یې او کړلو. نو د بعضې د حصې مطابق به پرې تاوان راځي.

وَأَنْ تَنَفَّ رِيحًا طَائِرًا أَوْ كَهُ وَبَسْتَلَّ د مارغه نه وزرونه أَوْ قَطَمَ قَوَائِمَ صَبِيٍّ یا نې پریکړې بڼې د ښکار فَرَجَ مِنْ حَيِّزِ الْإِمْتِنَاعِ هغه دخپل تحفظ نه او وتلو فَعَلَيْهِ قِيَمَتُهُ گامله. نویده پوره قیمت دي.

تسريح < لَزُومُ الضَّمانِ بِاخْرَاجِ الطَّيْرِ مِنَ الْإِنْتِفَاعِ > او که یو محرم د یو پرندې وزرې ماتې کړنې یا نې د ښکاری ځناور بڼې لاس مات کړل. تردې چه هغه پرنده او ځناور دخپل حفاظت نه عاجزه شو. او دخلقو نه د ځان ساتلو قابل پاتې نشی. نویه دې صورت کنبې به په محرم باندې دهغې پوره قیمت تاوان وی.

دلیل < ځکه چه کله محرم دهغه د حفاظت ذریعه ختمه کړه. نو لکه چه ده د هغه امن او امان ختم کړلو او کله چه نې دهغه امن ختم کړلو. نو لکه چه هغه نې هلاک کړلو. او د هلاکولو په صورت کنبې د قتل شوی ښکار پوره قیمت واجبیږي. نو دغه شان به په دې صورت کنبې هم پوره قیمت واجبیږي.

د شتر مرغ د هگۍ ماتولو جزا

وَمَنْ كَسَرَ بَعْضَ صَبِيٍّ فَعَلَيْهِ قِيَمَتُهُ او کوم محرم چه ښکاره هگۍ ماتې کړې نویده قیمت دي دهغه

هل اللغة < ① کسر، گسرا (ض)؛ ماتول ② نفعه؛ شتر مرغ

تسريح < لَزُومُ الْقِيَمَةِ بَكْسَرِ بَعْضِ النِّعْمَةِ > مسئله که محرم د شتر مرغ هگۍ ماته کړه. نویه ده باندې به د هگۍ قیمت واجب وی.

دلالة ① > حضرت علی (ؓ) او ابن عباس (ؓ) نه هم دا نقل دی. ② دویم دلیل دا دې. چه په هکې د ښکار اصل دي. او په هکې کښې دا صلاحیت شته. چه ددې نه ښکار جوړ شی. اود ښکار هلاکولو باندې په محرم باندې ضمان واجبیږي. نو دغه شان به د هکې په ماتولو هم په ده ضمان واجبیږي.

فَإِنْ خَرَجَ مِنَ الْبَيْضَةِ فَرَمَتْ عَلَيْهِ قِمَّتُهُ حَيَّانُوكَ راووتلو د هکې نه بچې مړنوبه ده د ژوندی بچي قیمت دي

توضیح > **وجوب قيمة الفروخ بغير بيع النعامة** > او که د ماتې شوې هکې نه مړ بچې راووتلو. نوبه دي صورت کښې به د هغه بچي قیمت اچولې شی. او هغه به په ده واجب وی.

دليله الاستعسان > خودا حکم استحسانی دي. ځکه چه د بچي ژوند معلوم نه دي. ځکه چه کيدې شی دا د وړاندې نه مړ شوی وی. دهکې په ماتولو سره نه وی مړې شوي.

وجه القياس > او قیاس دا دي. چه صرف د هکې دې ضمان شی. اووجه داستحسان دا ده. چه هکې ددې دپاره ده. چه ددې نه بچې راوخی. اوس چه دا د خپل وخت نه وړاندې ماته شوه. نوگویا چه ددې ماتول د بچي د مرګ سبب اوګر خیدو. نو دا به د احتیاط د وجې په دې حمل کولې شی. چه د هکې د ماتولو دوجې مړ شوي دي.

نظيره > اوهم د استحسان په بنیاد دا مسئله هم ده. چه اوسې په خیته باندې اووهی. اودهغې نه مړ بچي پیدا شی. اوپه خپله هم مړه شی. نوبه محرم باندې دوه ضمانه دي. یود اوسې او بل د بچي.

دکومو ځناورو په قتل څه نه واجبیږي؟

وَلَيْسَ فِي قَتْلِ الْفَرَّابِ وَالْحِدَاةِ وَالذَّئِبِ وَالْحَيَّةِ وَالْعُقْرَبِ وَالْفَأْرَةِ وَالْكَلْبِ الْعُقُورِ جَزَاءٌ أَوْ شَيْءٌ په قتل دکارغه اوتپوس او شرمخ اومار اولرم او مړه او چیچونکي سپي کښې جزاء.

هل اللغة > ① الفراب: قارغه ② الذئب: شرمخ ③ العية: مار ④ الفارة: مړه ⑤ الكلب العقور: خوراکي سپي

توضیح > **ماحل قتله للمعوم** > شیخ ابوالحسن قدوری رحمه الله فرماني. که محرم کارغه یا تپوس یا شرمخ یا مار یا لرم یا مکه یا چیچونکې سپي مړ کړل. نوبه ده به څه جزاء واجب نه وی.

دلالة ① > دلیل د نبی صلی الله علیه و آله قول دي. چه هغوی د پنځو ضروري ځناورو په زمین حل او حرم دواړو کښې د قتلولو اجازت ورکړي دي. (تپوس، مار، لرم، مکه چیچونکې سپي) ② دویم حدیث دا دي. چه مکه، کارغه تپوس، لرم، مار او چیچونکي سپي محرم قتلولي شی.

السؤال والجواب > دلته یواشکال دا کیږي. چه نبی صلی الله علیه و آله محرم د ځناورو د قتلولو نه منع کړي دي. خو د دي پنځو د قتلولو اجازت یې ورکړي دي. اوپه بل حدیث کښې یې شپږ شمارلي دي. ددې جواب په اولنی فصل کښې ورکړي شوي دي.

(١) قال الزهلي رحمه الله اما حديث علي عليه السلام فغريب وروى ابن ابي شبة في مصنفه ... عن معاوية بن مرة أن رجلاً أوطأ بعيره بيض النعام فسأل عليه السلام فقال عليك لك بيضة ضراب نالة أو جنين نالة لأنطلق إلى رسول الله فاعبره بما قال فقال قد قال ما سمعت وعليك في كل بيضة صمام يوم أو إطعام مسكين إذا في نصب الرأية (١٦٤/٣) -

(٢) أخرجه عبد الرزاق في مصنفه وكذا ابن ابي شبة في مصنفه وكذا في نصب الرأية (١٦٥/٣) -

السؤال التقديرى «دلته یوسوال دې، هغه دا چه د بخاری او مسلم په روایت کښې د (دثب) ذکر نشته صاحب د قدوری رحمہ اللہ د (دثب) اضافه دخپل طرفه کړې ده.

الجوابان ① ددې سوال جواب دا دې، چه په بعضیې نورو روایاتو کښې د (دثب) اضافه شته. ② دویم جواب دا دې، چه د صحیحینو په روایت کښې چه د (دثب) معنون نه مراد (دثب) دې، یاداسې اویایه چه (دثب) د (دثب) معنون په معنی کښې دى.

المراء من الغراب في الحديث «علامه مرغینانی رحمہ اللہ فرمایلی دى، چه په حدیث کښې د قارغه نه هغه قارغه مراد دې، چه کله پلټیږی خوری اوکله دانې خوری، چونکه هغه په خوراک کښې د نجاست نه شروع کوی، نو دې هم د نجاست خور خناور پشان شو. او یا تې شو هغه قارغه کوم چه تور اوسپن وى. اود هغې آواز د تصقق سمه وى. په حدیث کښې د هغې استثناء نشته. ځکه چه هغې ته قارغه نه وائی، نو دهغې په قتل کولویه جزاء واجبیږی. اودا عقیق د نجاست نه شروع هم نه کوی، بلکه دانه خوری. او هم دې ته په خپل خوراک کښې ترجیح ورکوی.

رواية عدم الاستثناء عن النسب والربوع «صاحب ده هدایه رحمہ اللہ فرمایلی دى چې دامام ابوحنیفه رحمہ اللہ نه یوروایت دا دې، چه د کوم سبب په قتل چه جزاء نه واجبیږی، په هغې کښې چیچونکې اوناچیچونکې اوکورنې اوخنګلې ټول سبب برابر دى. ځکه چه معتبر جنس دې، اویه جنس کښې کلب اوحقیقت کلب ټول برابر دى. اودغه شان کورنې اوخنګلې ټولې مکې برابر دى. اوسمسره اوکریوړې په دې پنځوکښې نه دى. دکوموچه نبی صلی اللہ علیہ وسلم استثناء کړې ده. ځکه چه دواړه خناور په ضرر رسولو کښې وړاندې والې نه کوی. دے

د ماش، میګې وړګې اوکتمل د قتل حکم

وَلَيْسَ فِي قَتْلِ الْبَعُوضِ وَالْبَرَاعِيَةِ وَالْقَرَادِشِ عَاقِبَةٌ «اوونشته په وژلو د ماشی او وړګې او کونې کښې څه خیر.

هل اللغة ① یعوض؛ ماشی، ② نمل؛ مېړې، ③ براغيث؛ ورېه، ④ قوا؛ کونې
تدريج «عدم لزوم شن بقتل هذه الأشياء» که محرم ماشی، میګې وړګه یاکتمل مړ کړل، نویه محرم باندې څه واجب نه دى. ځکه چه دا ښکاری خناور نه دى.
فلهله «ځکه چه ښکاری خناور هغه وى، چه د بنیادم نه ورپرېږی. او دا خناور د بنیادم ته رغبت کوی. او نه دا خناور د بنیادم د بدن نه پیدا کېږی. زیات نه زیات دا ونیلی شی. چه دا خناور ضرری دى. او که د خناور خنګلې وى، نو چونکه دا ښکاری شو. ځکه چه د انسان نه ورپرېږی. اودښکاری په وژلو جزاء واجب کېږی او که د بنیادم د بدن نه پیدا کېږی، نو د انسان د بدن نه خیرې وغیره پاکوی. ددې وجې ددې په قتل جزاء واجبیږی. خوچه کله دواړه خبرې نه وى، نو جزاء نه واجبیږی.

د سګې وژل

وَمَنْ قَتَلَ قُلَّةً تَصَدَّقَ بِمِائَةِ دِينَارٍ «او چا چه مړه کړه، سپړه خیرات دې کوی څه چه غواړی

هل اللغة ① قلعة؛ سګه

تدريج «الصدقة بقتل القتل» ① که محرم د سړیا د بدن د بلې حصې نه سپړه راوخسته، اومړه نې کړه، یا

نې په زمکه او غورخوله نوېکارده چه صدقه ورکړی. مثلاً یو موټې غنم دې ورکړی. ① او بعضې حضراتو ونیلي دی. چه په دوه او دریو سپگو کښې دې یو موټې غنم ورکړی. اود دې نه په زیاتو کښې نیم صاع غنم صدقه کړی

دلیل د دلیل دا دې. چه سپگې د هغه خپرونه پیدا کيږی. کوم چه په بدن باندي وی. اود خپرو په پاکولو صدقه واجیږی. نودغه شان به د سپگو په وژلو یا په زمکه غورخولو هم څه غله واجیږی. په جامع صغیر کښې نې فرماینلی دی. چه (اطعم شیاً) یعنی څه دې ورکړی. د جامع صغیر دې عبارت نه معلومیږی. چه مسکین باندي د اباحت په طور څه خوراک کول کافی دی. په مړه خپته پرې خوراک کول شرط نه دي.

د ملخ د قتل جزاء.

وَمَنْ قَتَلَ جَرَادَةً تَصَدَّقَ بِمَا شَاءَ: او چاچه قتل کړو ملخ خیرات دې کړی څه چه غواړی

حل اللغة ① جرادة: ملخ

تصريح <الصدقة بقتل الجرادة> مسئله دا ده. که محرم ملخ قتل کړلو. نوچه څه نې خوښ وی. هغه دې صدقه کړی.

دلیل د دلیل دا دې. چه ملخ د وچې ښکار دې. ځکه چه ښکار هغه وی. چه بغیر دحیلې نه نه دهغه نیول ممکن نه وی. او ښکار کونکې نې اراده هم لری.

وَمَنْ قَتَلَ خَيْرٍ مِنْ جَرَادَةٍ أَوْ بُوْجَاوَهٍ غَوْرَهٍ دد د یو ملخ نه.

تصريح <صاحب دقدوری رحمه الله فرمائی. چه یوه قجوره د ملخ نه بهتره ده.

دلیل د دلیل دحضرت عمره قول دې. واقعۀ دا ده. چه د حمص اوسیدونکی محرم خلقو به د ملخانو ښکار زیات کولو. اوبیا به نې دهرملخ په بدله کښې یو درهم صدقه کولو. نو حضرت عمره ورته اوفرمانیل چه یوه رویی د یو ملخ په بدله کښې صدقه کول ډیره ده. دیو ملخ په بدله کښې یوه قجوره صدقه کول هم کافی دی. ①

د غیر ماکول اللحم ښکار د قتلو جزاء.

وَمَنْ قَتَلَ مَا لَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ مِنَ الْبَيَاسِ وَتَوَلَّى فَعَلَيْهِ الْجَزَاءُ: او چا چه قتل کړو داسې ښکار چه غوښه نې نشوه خوړلې لکه درندگان او ددې پشان نو پده جزاء ده

حل اللغة ① لا يؤكل، اكل یاكل (ن)، خوراک ② بیاس: ماتونکی خناور

وجوب جزاء قتل غیر ماکول اللحم ① مسئله که محرم غیر ماکول اللحم خناور قتل کړلو. لکه ماتونکې خناور زمکې شرمخ وغیره نوددې په قتلولو به هم جزاء واجب وی. البته دهغه خناورو په قتل جزاء نه واجیږی. د کوموچه شریعت استثناء کړې ده. ②

دلیل د دلیل دا دې. چه ماتونکی خناور وحشی. دخلقو نه تختی. او خلق ددې د نیولو اراده هم کوی. یاددې دپاره چه د هغې د څرمن نه فائده واخلی. لکه زمري یا ددې دپاره چه دهغې په ذریعه

① اخبره مالک فی موطاء کتاب الحج رقم ۲۳۶.

② **الطلب الشافعي** رحمه الله: - امام شافعی رحمه الله فرمائی. چه د غیر ماکول اللحم خناورو په قتل به جزاء نه واجیږی.

په کار او کرې لکه باز، یا دهغې د ضرر لري کولو دپاره لکه خنګلی خنزیر ملویه کومو خناورو کښې چه دا صفات وي. نوهغه ښکاروي. نو ماتونکی خناور هم ښکار شو. اود ښکار په باره کښې دالله تعالی ارشاد دي. چه ﴿لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾ نو ددې په قتل کولو به جزا و اجیبېږي.

د چیلې د قیمت نه د تجاوز په صورت کښې اختلاف

وَلَا يَجْزِي وَزْيَعِيهَا شَاةٌ (اوددې په قیمت کښې به دیوې چیلې نه زیاتې کولې نشي

هل اللغة > ① لا یجاوز، تجاوز، يتجاوز تجاوزاً: تیریدل، د حد نه زیاتې کول

توضیح > فخر جزء صید غیر ماکول اللحم > مسئله دا ده. ① که محرم غیر ماکول اللحم خناور قتل کړلو. نو په هغه باندې د جزا په حیثیت دومره قدر تاوان و اجیبېږي. چه د یوې چیلې قیمت ته نه رسی.

والله > ① دلیل د نبی ﷺ دا قول دي. (الضیم صیدو په شاة) (۱) چه کوګ ښکار دې اویده کښې چیلې ده ② اودویم دلیل دا دي. چه د غیر ماکول اللحم د قیمت اعتبار په دهغې د خرمن مناسب وي. ځکه چه دهغه غوښه نشي خوړلې. نو خرمن پاتې شوه. اود خرمن قیمت چونکه د چیلې د قیمت نه نه زیاتیږي. دغه شان دا خناور ضرري وي. نو ځکه مونږ دا قول اختیار کړلو. چه د ماتونکي خناور جزا. په د چیلې د قیمت نه زیات نه وي.

مذهب و فواید > اود امام زفر رحمه الله په نیزچه دهغه قیمت هر څومره ته رسی. هم هغه به و اجیبېږي. دوی غیر ماکول اللحم په ماکول اللحم باندې قیاس کوي.

د حملې کولو په دوران کښې د ماتونکي خناور قتل د جزا حکم

وَإِنْ صَالَ السَّبُعُ عَلَى فَرْخٍ فَقَتَلَهُ فَلَا شَىْءَ عَلَيْهِ (اوکه درنده حمله اوکرې په محرم باندې اوده قتل کړو. نو پده څه نشته

هل اللغة > ① صال، صولا (ن)؛ حمله کول ② سبع؛ ماتونکي خناور

توضیح > عدم الجزاء علي قتل الصيد للعائل > مسئله دا ده. که ماتونکي خناور په محرم باندې حمله اوکرې له اوده قتل کړلو. نو په ده به جزا نه وي

والله > ① دلیل د حضرت عمر رضه اثر دې. هغوی په یو ماتونکي خناور باندې حمله اوکرې له. او هغه نې قتل کړلو. نو په چیلې نې د هدی په طور اولېږله. اودا نې اوفر مایلې. چه مونږ په هغه باندې حمله کړې وه. ځکه مونږ چیلې اولېږله. یعنی مونږ پرې وړاندې والې اوکرلو. که هغه حمله کړې وه. نو بیا به په مونږ څه واجب نه وو) (۲)

② دویم دلیل دا دي. چه محرم خناور ته د تعرض کولو نه منع شوې دي. اوددې نه نه دې منع شوې. که په ده حمله اوکرې. نو دې به خپله دفاع نه کوي. هم دا وجه ده. چه په فواسق کښې د ضرر وهم وو. نو د هغوی د ضرر لري کولو په وجه دهغوی د قتل اجازت ورکړې شوې دي. اویده دې صورت کښې چه ماتونکي خناور حمله اوکرې. نو تکلیف رسیدل یقینی دی. نو دلته خو په درجه اولی سره د هغې د لري

(۱) غریبه الزیلعی رحمه الله (نصب الرأیه ۱/۱۶۸)۔

(۲) غریبه الزیلعی رحمه الله (نصب الرأیه ۱/۱۶۸)۔

کولو اجازت وی اوچونکه د درنده د ضرر لري کولو اجازت د شارع ﷺ د طرفه دي. نوڅکه به د ماتونکي ځناور د قتل په صورت کښې جزاء واجب نه وی.

مذهب زفر رحمۃ اللہ علیہ «او امام زفر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. چه په ده باندې جزاء واجب ده.

دلیل «دامام زفر رحمۃ اللہ علیہ دلیل قیاس دی. که اوښ په انسان باندې حمله اوکړله. اوده هغه اوښ قتل کړلو. نویه ده باندې د هغې قیمت واجب دي. اگرچه ده د ضرر لري کولود وجې هغه قتل کړې وی. نودغه شان دلته د ماتونکي ځناور د قتل په صورت کښې هم جزاء واجب وی.

الجواب عنه «په خلاف د حمله کونکي اوښ، یعنی که اوښ په چا باندې حمله اوکړله. او ده هغه اوښ قتل کړلو. نویه ده به د هغې قیمت واجب وی. ځکه چه په دې صورت کښې د مالک د طرفه ده ته د قتل کولو اجازت نه دي ملاؤ شوې. اوهرکله چه د مالک د طرفه د قتل کولو اجازت نشته. نودهغه حق به هم نشي ساقط کیدی.

د اضطرار په حالت کښې دښکاره قتلولو د جزاء وجوب

وَأَن اضْطُرَّ الْمُعْرُومُ إِلَى أَكْلِ لَحْمِ الصَّيِّدِ فَقَتَلَهُ فَقَعِلَهُ الْجَزَاءُ كَهِ لَاحِرَةً شَى مُحْرَمٍ خُوِلُو دښکارته او قتل نې کړو نوپه جزاء ده

هل اللغة ① اضطر، اضطراراً: مجبوره کیدل، لچاره کیدل]

توضیح «وجوب الجزاء عند الإضطرار إلى الصيد» مسئله دا ده. که محرم د سختې لوږې یا بل څه وجې د ښکار قتلولو ته مجبور شو. اوښکار نې قتل کړلو. نویه دې صورت کښې به هم په ده باندې جزاء واجب وی.

دلیل «ځکه چه شریعت محرم د ممنوعاتو د احرام نه منع کړې دي. اوپه کوم صورت کښې نې د هغې د کولو اجازت ورکړې دي. نود هغې جزاء نې هم مقرر کړې ده. دالله تعالی ارشاد دي. ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّنْ رَّأْسِهِ فَعِدَّةٌ مِّنْ حَيْثُ أَصْدَقَ أَوْ لُصِي﴾ «کورې الله تعالی د عذر په وجه محرم ته د سرخړنیلو اجازت ورکړې دي. خود کفار ه نې هم مقرر کړې ده. نودغه شان دلته هم که د ښکار خوراک ته مجبور شو. نود ښکار اجازت ورته ملاوېږي. خوورسره به د ښکار جزاء هم واجبیږي. دکوم تفصیل چه وړاندې تیر شوې دي.

د بعضې ځناورو د ذهبي جوار

وَأَبَاسُ بَانٍ يَذْبَهُ الْمُحْرِمُ الشَّاةُ وَالْبَقَرَةُ وَالْغَيْرُ وَالِدَ جَا حَةً وَالْبَطَّ الْكُكْرُى أَوْ نَشْتَه حَرَجٍ دې کښې چه ذبح کړې محرم چیلنې یا غوې یا اوښه یا چرکه یا ساتلې شوې بطحه

هل اللغة ① أباس: هيخ باک نشته ② شاة: چیلنې ③ بقرة: غوې ④ بغير: اوښ ⑤ دجاجة: چرکه

⑥ البط الكسري: کورننې بطح

توضیح «صورت د مسنلې ښکاره دي.

دلیل «ځکه چه دا څیزونه دښکار نه دی. د وحشی نه کیدو په وجه، اود بطحې نه مراد هغه ده کومه چه په کورونو او حوضونو کښې اوسی ځکه چه دا په اصل خلقت کښې مانوس دی.

د مسروله کونډې د ذبح کولو حکم

وَأَن قَتَلَ حَمَامًا مُسْرُولًا أَوْ طَبْيًّا مُسْتَأْكَسًا فَقَعِلَهُ الْجَزَاءُ كَهِ قَتَلَ نِي كَرِهَ بِأَمْرٍ كُونْتَرَه (بیکور ووالا) اویا

اساتلي هوسئ نوبه ده باندې جزاء ده

حل اللغة < ① **محرولا**، پاموز کونتره د کومې په پښوچه ويښته وی ② **ظبي**: هوسئ ③ **معتانس**: خوزيدلي

تصريح < **تعريف السرولة** > مسروله هغه کونتره ده. د کومې په پښو چه ويخته اووزرې ښه ډيرې وې. لکه چه دې سروايل يعنى پرتوگ اغوستې دې. دې ته پاموز وائی.

قتل العامة السرولة > مسئله دا ده. که محرم مسروله کونتره قتل کړه. نوبه ده باندې جزاء واجب ده. (۱)
دليله < دليل دا دې. چه کونتره د خپل خلقت اوفطرت په اعتبار سره څنگلی وی. او د الوتو په وجه خپل حفاظت هم کولې شی. اگر چه په الوتو کښې چالاکه نه وی.

وجوب الجزاء بذبح الظبي العائوس > مسئله دا ده. که محرم بلده اوسئ ذبح کړه. نوبه ده به جزاء واجب وی.
دليله < ځکه چه اوسئ د خپل خلقت په اعتبار سره صيد دې. اود دې د خلقو سره مانوس کيدل عارضی څيز دې. نو ځکه دا مانوس کيدل د دې ښکاری کيدل نه باطلوی.

نظيره < لکه اوبښ يو کورنې ځناور دې. څو که دا سرکښه شی. نو د دې دا سرکښی د دې کورنې والې نه باطلوی چه دې د څنگلی حکم اولگولې شی. او په محرم باندې لکه د ښکاری ځناور د حرمت حکم نه اخلي. نو دغه شان دلته د ساتلې شوې اوسئ حکم هم حیثيت هم نه بدليږي.

د محرم د ذبح حکم

وَأَنَّ ذَبْحَ الْخَيْرِ صِدْقٌ أَفْذَى بِعَيْنِهِ مِثْلَ لَيْلٍ أَكَلَهَا أَوْ كَلَهُ چه محرم ښکار ذبح کړ ونودده ذبيحه مرداره ده خوراک ئې حلال نه دې.

حل اللغة < ① **ذبح**، ذبيحا (د): حلالول ② **ميتة**: مرداره

تصريح < **حكم ذبيحة المحرم لغير المحرم** > مسئله دا ده. که محرم د ښکار ځناور ذبح کړ لو. نو دده ذبيحه مرداره ده. اود دې خوراک د حلال سړي دپاره هم جائز نه دې. ( )

دلائله < ① دليل دا دې. چه ذبح يوم مشروع فعل دې. او د محرم ذبح غير مشروع ده. ځکه چه الله تعالی فرمائيلی دی. ﴿لَا تَقْتُلُوا الصِّدْقَ وَأَنْتُمْ مَعْرُوفُونَ﴾ يعنى تاسومه قتل کوئ ښکاریه داسې حال کښې چه تاسو په احرام کښې ئې. گوري په دې آيت کښې الله تعالی د محرم فعل ته قتل ونييلې دې. ذبح ئې نه ده ونييلې. نو ځکه به د محرم ذبيحه ذبح نه وی. لکه مجوسى ذبح اوکړی. نو هغې ته ذبح نشی ونييلې. ځکه چه مجوسى د ذبح اهل نه دې

② اوبله دا چه د ځناور د بدن وينه پليته وی. نو دا وينه لري کول ځکه ضرورى دې. چه دده غوښه د خوراک قابله شی. او د غوښې اووینې په مینځ کښې امتياز کول ډير گران کار دې. نو د دې امتياز پيدا کولو دپاره ذبح مشروع د دې قائم مقام کړې شوه. اوداسې اووئيلی شو. که په مشروع طريقه ذبح اونشوه. نو ووينه د غوښې نه جدا نشو. اود دې غوښه حرامه شوه. نو هرکله چه په مشروع طريقه ذبح معدوم شوه. نو د غوښې حلالوالې هم موجود نشو. حاصل دا چه هرکله د محرم ذبح مشروع نشوه. نو دده ذبيحه

(۱) **منهيب مالک في قتل العمام**: - امام مالک رحمته الله فرمائی. چه په جزاء واجب نه ده.

(۲) **منهيب الشافعي** رحمته الله: - امام شافعی رحمته الله فرمائی. که محرم د غير محرم دپاره ذبح د ښکار اوکړه. نو دغه غير دپاره دده ذبيحه خوراک حلال دی.

مرداره شوه. اود مردارې خورل د هيچا دپاره جائز نه وي. نودغه شان د محرم د ذبيحي خوراك هم د هيچا دپاره جائز نه دي.

د حلال د ذبح شوي ښكاره محرم دپاره خوراك

وَلَا يَأْسُ بِأَنْ يَأْكُلَ الْمُحْرِمُ لَحْمَ صَيْدٍ اصْطَادَهُ حَلَالٌ وَذَبَحَهُ اَوْ خَهُ بَاكٍ نَشْتَهَ بِهِ دِي كَنْبِي چۀ اوخوري محرم غوښه د هغې ښكار چۀ كړې وي حلال او هغه نې ذبحه كړې وي. اِذَا لَمْ يَدُلَّهُ الْمَحْرِمُ عَلَيْهِ، وَلَا امْرَأَةً بِصَيْدٍ كُلُّهُ چۀ نه وي خودلې ورته محرم اونه نې ورته دښكار حكم كړې وي.

حل اللغة < ١٠ لا يأس: هيخ حرج نشته ١١ اصطاد، اصطاد: ښكار كول ١٢ لم يدل، دل، دلالة (ن): لارخونده كول ١٣ فيعمل، حمل، حملاً (ف): اوچتول، محمول كول]

تخريخ < عدم وجوب الضمان باكل صيد غير المحرم > مسئله دا ده. كه غير محرم كس ښكار او كړلو. او هغه نې ذبح كړلو. او بيا نې په محرم باندې اوخولولو. نو په محرم باندې څه ضمان نه واچيږي. خو په دې شرط چۀ نه ورته محرم دلالت كړي وي. اونه نې ورته حكم كړې وي ( )
دليله < دليل دا دي. چۀ يو ځل صحابه كرامو ه د هغه ښكار په باره كښې بحث شروع شو. كوم چۀ د محرم دپاره شوې وي. په دې كښې د صحابو ه آوازونه اوچت شول. نې په خپله حجره مباركه كښې په خوب اوده وو. نو بيدار شو. او بېرته راووتلو. تپوس نې او كړلو. چۀ تاسو په څه كښې بحث كوئ. صحابو ه ورته توله واقعه بيان كړه. نو نې ٢٢ اوفرمانيلى. (لا يأس به) ٢٣ يعنى دې په خوراك كښې څه باك نشته.
الرويتان في حكم الدلالة على الصيد < صاحب هدايه رحمه الله فرمانيلى دى. چۀ امام قدورى رحمه الله د دلالت نه كولو شرط لگولې دي. ددې نه دا معلومېږي. كه محرم غير محرم ته د ښكار كولو دلالت كړې وي. نو په دې صورت كښې د محرم دپاره د هغه ښكار خوراك جائز نه دي. خو متاخرينو مشانخو ٢٤ فرمانيلى دى. چۀ د دلالت په صورت كښې دوه روايتونه دى. ١٠ يوروايت كښې د محرم دپاره د هغې غوښه خورل حرام دى. دا روايت د امام طحاوى رحمه الله دي. ١١ او په دويم روايت كښې ورله د هغه ښكار خوراك جائز دي. دا روايت د ابو عبد الله جرجاني رحمه الله دي. د حرمت د روايت دليل د حضرت ابو قتاده ه حديث دي. هل اهنم هل دلتم هل اشرتم كوم چۀ ددې باب په اول كښې په تفصيل سره تير شوې دي.

د غير محرم دپاره د حرم ښكار ذبح كولو حكم

وَقَدْ صَيَّدَ الْحَرَمُ اِذَا دَخَلَ الْحَلَالَ الْجَوَاوِزَ د حرم په ښكار كښې كله چۀ ذبح كړي دا حلال ددې جزاء ده

حل اللغة < ١٠ صيد: ښكار ١١ ذبحه، ذبح ذبعا (ف): حلالول

تخريخ < وجوب الضمان على غير المحرم بصيد الحرم > مسئله دا ده. كه غير محرم د حرم ښكار ذبح كړلو. نو په هغه باندې د هغې د جزاء ده صاحب د هدايه په هدايه كښې د هغې تفسير په قيمت سره كړې دي. او هغه قيمت به د حرم په فقيرانو باندې صدقه كوي. ځكه چۀ په حرم كښې كوم كس او خناور اوسيږي. هغه ته

(ملهيب مالك رحمه الله: -- امام مالك رحمه الله فرماني. كه غير محرم په دې اراده ښكار او كړلو. چۀ دا به په محرم باندې خورم. او محرم د هغې نه خوراك او كړلو. نو په دې صورت كښې په محرم باندې دخوړلې شوې غوښې ضمان واجب دي. برباره ده كه محرم ورته د ښكار حكم كړې وي او كه نه.

٢٥ من انظر طلحة بن عبيد الله رحمه الله اخرجه محمد لي كتاب الآثار كذا لي نصب الرأية (١٧٢/٣) --

امن ملاؤ شوې دي. اوډه چه هغه ذبح كړلو. نودهغه په امن كېنې نې ځل راوستلو. نوزمان به پرې واچې وي.

دليله < دليل د نبی ﷺ هغه اوږد حديث دي. په كوم كېنې چه هغوی فرمائيلی دی. د حرم گياه به نشی كټ كولې. او نه به ددې ځناور شرلي او نه غصه كولې شی. (١) وجه د استدلال دا ده. چه هر كله د حرم د ځناور شرل او غصه كول كړم دي. نو ذبح خو به نې په درجه اولی سره جرم وی. نو ددې د حرمت باوجود كه غير محرم كس د حرم ځناور ذبح كړلو. نو د حرم د تقدس و احترام د وجې په په هغه باندي دهغې قيمت واچې وي. او هغه به د حرم په فقيرانو باندي صدقه كولې شی.

الحوال < په دې باندي يوسوال دا كيدې شی. چه ښكار لكه څنگه چه د حرم د وجې مستحق دامن دي. دغه شان د احرام د وجې هم مستحق د امن دي. نو كه يو محرم د حرم ښكار قتل كړي. پكارده چه په ده باندي دوه كفاري واجب وي. يود حرم د تقدس د پانمال كولود وجې او بله د احرام د تقديم پانمال كولو د وجې. حالانكه داسې نه ده. ځكه چه په ده باندي يوه كفاره لازمېږي.

الجواب < ددې جواب دا دي. چه د احرام تقدس زيات قوی دي. په نسبت سره د حرم تقدس ته. هم دا وجه ده چه په محرم باندي د حرم او غير محرم دواړو ښكار حرام دي. نو هر كله چه د احرام تقدس زيات قوی اود حرم د هغې په نسبت ضعيف. نو د حرم تقدس د احرام تابع شو. او په ده باندي يوه كفاره هم د دې په وجه لازمېږي.

د حرم د گياه يا ووني كټ كولو حكم

وَأَنْ تَقْلَعَ حَشِيشَ الْحَرَمِ أَوْ شَجَرَةَ الذِّیْ لَيْسَ بِمَمْلُوكٍ كَهَرَمِ وَابْنِهِ نَبِيٍّ بَرِكُوا يَدَاسِي وَنَهَ جَدَا مَلِكٌ نَهَ وَهَ وَلَا هُوَ مِمَّا يُبْنِيهِ النَّاسُ فَعَلَيْهِ قِيَمَتُهُ أَوْ هَغَه دداسې قسم نه وه چه څوك نې كړی نه نویده نې قيمت واچې دي.

حل اللغة < ① حشيش، وابنه ② ينبته؛ راټوكول

تفريع < وجوب القيمة بقطع الحشيش والشجر > كه چا د حرم گياه يا هغه وونه چه څوك نې نه كړی. بلكه په خپله راټوكېږي. كټ كړل. نو په ده به د هغې د قيمت واچې وي. البته دا ده. كه هغه گياه يا وونه او چه شوي وي. نو بيا د هغې په كټ كولو كېنې قيمت نه واچېږي.

دليله < دليل دا دي. چه كومه گياه يا وونه په حرم كېنې وی. نو د حرم د حرمت د وجې دهغې حرمت ثابت شو. ځكه چه د الله تعالی رسول الله ﷺ فرمائيلی دی. نه به شی كټ كولې شنه گياه ددې او نه به ددې غښ ماتولې شی. (٢) (العلامه) شني گياه ته وائی.

(١) من حديث أبي هريرة أخرجه البخاري في العلم باب ٣٩ رقم ١١٢ ومسلم في الحج رقم ٤٤٧ وأبو داود في المناكح باب ٨٩ رقم ٢٠١٧ والنسائي في المناكح باب ١٢٠ رقم ٢٦٩٢ وابن ماجه في المناكح ١٠٣ رقم ٣١٠٦ والدارمي في البيوع باب ٦٠ وأحمد في المسند (٢٣٨/٢).

(٢) من حديث أبي هريرة أخرجه البخاري في العلم باب ١٠٩ ومسلم في الحج في الحج رقم ٢٤١٤ وأبو داود في المناكح رقم ٢٤١٥ وابن ماجه في الديات رقم ٢٦١٤ وأحمد في مسند الكثرين رقم ٦٩٤٤ والدارمي في البيوع (٢٤٨٧).

په قارن د یو جنایت په کولو د دوو قربانو لاروم

وَكُلُّ شَيْءٍ قَعْلُهُ الْقَارُونَ مِمَّا ذَكَرْنَا أَنَّ فِيهِ عَلَى الْمُفْرَدِ قَعْلٌ بِدَمَانٍ هَرِغَهُ فَعَلَ كَوْمٌ جِهَ قَارَنٍ اَوْ كَرِي ددغونه په کومو کښې چې په مفرد یو دم دي. په قارن دوه دمونه دي دَمَحَجَّتَيْهِ وَدَمَرُغَزَتَيْهِ یو دم دحج دپاره او یو دم د عمرې دپاره.

حل اللغة < ① فعله، فعل فعلاً (ق): کول، جوړول

تصريح < تعدد الدم علي القارن > کوم جنایات چې ذکر شو. ددې په کولو په مفرد بالحج باندې که یوه قربانی واجبیږي. نو په قارن به دوه قربانی واجبیږي. یو دم حج د احرام د وجې اوبله د عمرې د احرام په وجه، (١)

(الْأَنْ يَحْجَا وَالْيَمِيقَاتُ مِنْ غَيْرِ احْرَامٍ بِالْعُمْرَةِ ثُمَّ يَحْرُمُ الْحَجَّ فَيَلْزِمُهُ دَمُ وَاحِدٍ خُو د اچه تیرشی دمیکات نه بغیر د احرام دحج یا د عمرې نه. نو په یو دم لازم وی.

تصريح < صورة وجوب الدم الواحد علي القارن > صاحب د قدوری رحمه الله فرماني. چې البته یو صورت داسې دي. چې په هغې زموږ په نیزهم په قارن باندې یو دم واجبیږي. هغه دا چې قارن بغیر احرامه د میقات نه تیرشی.

دلیل < دلیل دا دي. چې د میقات نه یوا حرام واجبیږي. اود یوا حرام په روستو کولو سره یو دم واجبیږي دوه نه واجبیږي.

مذهب زفر رحمه الله < او امام زفر رحمه الله په دې صورت کښې په قارن باندې دوه قربانی واجبیږي.

دلیل < دامام زفر رحمه الله دلیل دا دي. چې ده د میقات نه د حج او عمرې دواړه احرامونه روستو کړي دي. نو د هر یوه بدله کښې به پرې یو دم واجبیږي.

د دوو محرمانو ښکاره قتل کښې د شرکت حکم

ذَا اشْرَكَ مُحْرِمَانِ فِي قَتْلِ صَيْدٍ الْحَرَمِ فَعَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الْحِزَاءُ كَامِلًا هَر كَلَهُ جِهَ شَرِيكَ شُو دوه محرمان د یو حرم ښکاره قتل کښې نو په هر یو ددې دواړو باندې پوره جزاء ده

حل اللغة < ① اشترك، اشتراكاً، شريكيدل ② دلالة: لارخودنه ③ جنایة: جرم، قصور]

تصريح < مسئله ښکاره ده.

د دوو غیر محرم هسانو د ښکار قتلولو حکم

وَإِذَا اشْرَكَ حَلَالَانِ فِي قَتْلِ صَيْدٍ الْحَرَمِ فَعَلَيْهِمَا جَزَاءُ وَاحِدٍ اَوْ کله چې دوه حلال سړي په یو ښکار د حرم کښې شریک شو قتل نه کړو نو په دواړو یو جزاء ده.

تصريح < وجوب الجزاء الواحد علي غیر المحرمين > مسئله دا ده. که دوه غیر محرمو کسانو د حرم یو ښکار په شریکه قتل کړو. نو په دواړو باندې یو جزاء واجب ده.

(مذهب الشافعي رحمه الله: - امام شافعي رحمه الله فرماني چې په قارن به هم یوه قربانی واجبیږي. امام مالک او امام احمد رحمهم الله هم ددې قائلین دي.

بنیاد د اختلاف دا دي. چې دهغوی په نیز قارن په یوا حرام سره محرم دي. نو ځکه پرې یو دم واجبیږي. او زموږ په نیز قارن په دوو احرامونو محرم دي. یو دم اوبل د عمرې نود جنایت په ارتکاب به قربانی هم دوه واجبیږي. دلالت په باب القرآن کښې تیرشوی دی.

دلیلہ > خکے چه په دې صورت کښې ضمان د محل یعنی د ښکاریدل دي. د جنایت جزاء نه ده. او محل یعنی ښکار یو دي. نو جزاء به هم یوه واجبیږي.

نظیره > لکه څنګه چه دوه کسان په شریکه یوکس په خطا باندې قتل کړی. نویه دواړو باندې یو دیت واجبیږي. او کفار په دواړو کښې په هریو واجبیږي. خکے چه دیت جزاء د محل ده. او کفار په جزاء د فعل ده. یعنی مقتول یو دي. نو دیت به یو واجبیږي. او فعل د قتل د دوو کسانو دي. نو کفار به په هریو باندې واجبیږي.

د محرم د خرڅولو او اخستلو حکم

وَأَذَابُ الْغَايَةِ الْمُحْرَمِ صِدِّ الْأَوْثَانَةِ وَالْبَيْتِ بَاطِلٌ او که محرم ښکار خرڅ کړو یا نې واخستلو نوبیع به نې باطله وي

هل اللغة > ① باع، بیعاً (ض)؛ خرڅول ② ابتاع، ابتاعاً؛ اخستل

تخریج > **بطان بیع المحرم** > مسئله دا ده. چه د محرم دپاره د ښکار خرڅول او اخستل دواړه ناجائز او باطله دي.

دلیلہ > خکے چه محرم به یا ژوندې ښکار خرڅ کړي وی او یا به نې د ذبح کولونه پس خرڅ کړي وی. که ژوندې نې خرڅ کړي وی. نو ده د ښکار امن ته تعرض کړي دي. او د هغه امن نې ژانله کړي دي. او دا جائزه دي. او که د ذبح کولونه پس نې خرڅ کړي وی. نو د محرم ذبیحه مردار ده. نو دا د مردار بیع ده. او د مردار بیع باطله ده. خکے مونږ وایو. چه په دواړو صورتونو کښې د محرم بیع باطل ده. داسې هم وئیلی شی. چه ښکار د محرم په حق کښې حرام لعینه دي. نو دا مال متقوم نشو. او د داسې مال بیع چه متقوم نه وي. باطله ده. نو د محرم د ښکار بیع هم باطله شوه.

د احصار بیان

بَابُ الْإِحْصَارِ

دا باب د احصار په بیان کښې دي.

تخریج > **معنی الاحصار** > د احصار معنی ده بندول او د شریعت په اصطلاح کښې احصار دا دي. چه محرم د ویرې یا دشمن یا بیمار په وجه د عمرې یا د حج د افعالو پوره کولونه ایسارشی. چونکه احصار په احرام کښې جنایت دي. خکے نې دا د باب الجنایات نه په جدا باب کښې ذکر کړلو.

د محرم د ایساریدو حکم

إِذَا أَحْصَرَ الْمُحْرِمُ مَرَدًّا وَأَوْصَاهُ بِمَرْحٍ مِّنْهُ مَنَعَ مِنَ الْبَيْتِ كله چه منع کړي شو محرم په وجه د دشمن یا اخته شوي په بیمارۍ کښې چه منع کړي شو د تیریدونه جَا زَلَهُ النَّحْلُ نوده دپاره جائز دی حلالیدل.

هل اللغة > ① احصر، احصاراً؛ بندول ② علو؛ دشمن ③ مضي؛ تیریدل

توضیح: جواز التحلل بسبب الإحصار ① که محرم د دشمن د ویری یا د بیماری د وجې د حج یا عمرې د افعالو پوره کولو نه ایسار کړې شی. نودده دپاره د حج یا عمرې د افعالو پوره کولو نه بغير حلالیدل جائز دی. (۱)

دلائله: دلیل دا دی. چه دا آیت دیماری د وجې د ایساریدو په باره کښې نازل شوې دي. او په دي باندې د ټولو اهل لغت اجماع ده. د ژبې خاوندان وائی. چه احصار د مرض په وجه بندیدو او ایساریدو ته وائی. اود حصر لفظ د دشمن د وجې بندیدو ته وائی. نود مرض د وجې احصار د آیت نه ثابت شو. اود دشمن د وجې حصر د حدیث یعنی واقعه حدیبیه نه ثابت شو. نواحصار د دشمن سره خاص نشو. لکه څنگه چه امام شافعی فرمائی. بلکه د دشمن او مرض د وجې هم احصار کیدې شی.

② دا دویم دلیل دی. که موږ دا اومو. چه دا آیت د دشمن په باره کښې نازل شوې دي. نوییا دا وایو. چه مرض د دشمن د ویری په حکم کښې دي. او علت د اتحاد د حکم دا دي. چه د حج او عمرې د افعالو پوره کیدو نه وړاندې د حلالیدو اجازت د هغه تکلیف لري کول دي. کوم چه د زیاتې زمانې پورې د احرام په پابندو کښې ایساریدل دي. نودغه علت لکه څنگه چه د دشمن د ویری د وجې په ایساریدو کښې دي. نود بیماری په وجه د احرام په پابندو کښې ایساریدو کښې هم دي. بلکه د مرض په وجه د احرام په پابندو باندې صبر کول د دشمن د احصار نه زیات دي. ځکه چه په مرض کښې د علاج اود وائی او د پینولاسو کمزوری ښکاره ده. نوچه د معمولی حرج لري کولو دپاره د دشمن ویره احصار معتبر گنډلې شی. نود مرض په وجه به احصار خامخا معتبر گنډلې شی.

د حلالیدو دپاره دهرم نه د قربانی لیدل

وَقِيلَ لَهُ أَتُفِئُ شَأْنَهُ تُذْبِخُهُ الْمَرْبَاوَدَه تَه به او وئیلې شی چه یوه جیلې اولیره چه به حرم کښې ذبح کړې شی وَوَاعَدْنَا مَنْ يَحْمِلُهَا يَوْمَئِذٍ بِخَبْأٍ فَبِهِ ثُمَّ تَحَلَّلَ او وعده دي مقرر کړې دهغه چا سره د چا په لاس چه نې لیرې د خاص ورځې چه په هغې کښې نې ذبح کړې بیا دي حلال شی.

حل اللغة: ① جاز، جوازاً (ن)؛ جائز کیدل ⑦ تحلل؛ حلالیدل ⑧ ابعث، بعث بَعْثاً (ف)؛ لیگل

(**مذهب الشافعي رحمه الله**) - امام شافعی رحمه الله فرمائی چه احصار صرف د دشمن د وجې معتبر دي. د بیماری د وجې احصار معتبر نه دي. دا د امام مالک رحمه الله قول هم دي.

دلائله: ① دامام شافعی رحمه الله دلیل د الله تعالی ارشاد (فَإِنْ أَشْعَرْتُمْ مَقَامًا اسْتَيْبَرْتُمْ مِنَ الْهَدْيِ) ۹ دي. دا آیت د

صحابه کرامو په باره کښې د صلح حدیبیه د عمرې په موقع باندې نازل شوې وو. چه دوی د عمرې دپاره احرام ترلې وو. خود دشمن د وجې د عمرې پوره کولو نه عاجز شو. نو الله تعالی دا آیت نازل کړلو. چه حاصل نې دا دي. که تاسو بند شؤ. (د عمرې پوره کولو نه) نو تاسو ته چه کومه قربانی آسانه وی. نوهغه قربانی کړی. او خان حلال کړئ. نې ۱۰ اوصحابه کرامو ددې آیت مطابق قربانیانې او کړلې. او خانونه نې حلال کړل. دا آیت د دشمن د ویری د وجې نه د احصار په باره کښې نازل شوې دي. د بیماری وغیره د وجې نه دي نازل شوې. معلومه شوه. چه احصار صرف د دشمن د ویری د وجې معتبر دي. ② دویم دلیل دا دي. چه د احصار په وجه که قربانی او کړې شی. نود دشمن ویری ختمیدې شی. خود قربانی په وجه بیماری نه ختمیږي. نو معلومه شوه. چه احصار صرف د ویری سره خاص دي.

تفريخ < **بث الهدي** > مسئله، که چه محصر ته د حلاليد و اجازت ملاؤ شو. نوهغه دې دهدی چيلی: د قربانی دپاره حرم ته اوليری. اود کوم کس په لاس چه نهی ليری. نوهغه سره دې د قربانی دپاره يواخاص وخت مقرر کړی. چه په فلانی ورځ به دا قربانی اوکړې بيا که چه هغه وخت شی. کوم چه ورته ده ياد کړې وی نوځان به حلال کړی.

دلائل سوق الهدي الي الحرم ① علامه مرغينانی **رحمه الله** فرمايیلی دی. چه دهدی څاروي به حرم ته څکه ليری. چه قربانی وينه تويول دی. اودا په هغه وخت کښې عبادت گنډلې شی. چه دده دپاره د وخت اوځانې تخصيص وی. نوکه په دې دواړو کښې يوه نه وی. يعنی يا په خپل وخت کښې نه وی. يابه خپل وخت کښې وی څرپه خپل محل يعنی حرم کښې نه وی. نودا قربانی عبادت نه دې. اوچه عبادت نشو. نومحرم پرې حلاليدې هم نشی.

په قرآن پاک کښې هم د محل تعين ته اشاره موجود ده. الله تعالى فرمايیلی دی. ﴿وَلَا تَقْلُقُوا زَعْوَسَكُمْ حَتَّىٰ

يَلْزَمَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ﴾ په آيت کښې د محل تفسير شوې دې. ﴿لَمْ يَجْعَلْهُ إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ اودلته د بيت نه مراد عين کعبه نه ده. څکه چه په عين کعبه کښې وينه نشی بيوې. بلکه حدود د حرم دی. اوس د آيت ترجمه دا شوه. چه سراوځراځې. نومه حلاليری. ترڅوچه هدی حرم ته نه وی رسيدلې. ددې نه هم معلومه شوه چه د هدی څاروي په حرم کښې دننه ذبح کول ضروری دی. ② بله د چه په قرآن کښې ورته هدی ونيلې شوی دی. اودهی هغه څاروی ته ونيلی شی. چه په حرم کښې قربانی کولې شی.

منه بان في تعين وقت الذبح < دا ياد ساتی: ① چه د د ذبح کولو دپاره د ورځ مقرر کول د امام ابوحنيفه **رحمه الله** نیز دې. څکه چه ددوی په نيزباندي د دم احصار دپاره د شريعت د طرفه وخت مقرر نه دې. نود ورځې تعين به کوی. چه محصر به هغه ورځ خان حلال کړی.

② و صاحبينو **رحمهم الله** په نيزد ورځ مقرر کولو ضرورت نشته. څکه چه ددوی په نيزدم احصار دپاره يوم التحريم مقرر شوې ده. البته که د عمرې نه محصر وی. نوپه دې صورت کښې د صاحبينو **رحمهم الله** په نيزهم ورځ مقرر کول ضروری دی. څکه چه د عمرې د قربانی دپاره څه وخت مقرر نه دې. ( )
فتي بتعلل? < هرکله چه محصر هدی اوليرله. نو اوس ده ته اختيار دې. که هم په هغه ځانې کښې ايسار يری. په کوم ځانې کښې چه بند شوې وی. اوکه وطن ته واپس کيری. البته خان به هله حلالوی کله چه هغه مقرر ورځ راشی. کومه چه دوی متعين کړې وی. اود ده يقين اوشی. چه هدی ذبح شوې ده.

د قارن دوه قربانی ليرول

فَإِنْ كَانَ قَارِئًا بَعَثَ دَمَيْنِ اوکه محصر قارن وو. نو دوه هدی به ليری

تفريخ < **بعث القارن دمين** > مسئله دا ده چه قارن به دوه دمه ليری
دليله < څکه چه د دوه احرامونو نه حلاليدو ته احتياج دې.

د احصار د قربانی دپاره د حرم تخصيص

وَلَا يَجُوزُ ذَبْحُهُ إِلَّا فِي الْأَرْضِ اوچانز ندی ذبح کول د دم احصار مگر په حرم کښې **وَلَا يَجُوزُ ذَبْحُهُ**

(**ذهب الشافعي رحمه الله** - امام شافعی **رحمه الله** فرماني. چه د هدی د حرم پورې تخصيص نشته.

قِيلَ يَوْمَ النَّحْرِ عِنْدَ أَبِي خَيْفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ (١) اوجانز دی ذبحه کول ئې رومبې دیوم نحرنه په نزد امام ابوحنیفه صاحب. وَقَالَ لَا يَجُوزُ الذَّبْحُ لِلْمَحْمَرِ بِالْحُمْرِ الْأَفْرِ يَوْمَ النَّحْرِ اوصاحبین وانئ چه جانزنده دې محصر بالحجر دپاره ذبح کول مگر د یوم النحر په ورځ باندې.

هل اللغة < ١ يعوز، جواراً (ن) : جانز کیدل ٢ ذبح، ذبحاً ذبح کول

تصريح < وقت دم المحصر بالحج > د احصار قرباني دحرم پورې خاص ده. په بل خاني کښې د احصار قرباني کول جانزنده دي. البته د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ په نيزدم احصار د يوم النحر نه وړاندې جانز ده. اوصاحبين هَجَّزاً فرماني چه د محصر بالحج دپاره دم احصار صرف په يوم النحر جانزده د دې نه وړاندې جانزنده ده. خلاصه دا شوه چه د محصر بالحج دپاره د امام ابوحنيفه اوصاحبينو هَجَّزاً درې واړو په نيزد حرم تخصيص شته. البته د دم احصار دپاره د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ په نيزد وخت تخصيص نشته

مذهب الصاحبين < اود صاحبينو هَجَّزاً په نيزورته يوم النحر خاص ده. اود محصر بالعمري دپاره په اتفاق سره د وخت تخصيص نشته بلکه د صاحبينو هَجَّزاً په نيزهم د يوم النحر نه وړاندې ذبح جانزده.

دليله < د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ دليل دادې چه دم احصار دم جنائيت دې هم دا وجه ده. چه لکه د دم جنائيت په شان د محصر دپاره د دې نه خواري کول جانزنده دي. بلکه دا د فقيرانو حق دې او کومې قرباني چه د جنائياتو د جزا په شکل کښې وي هغه په اتفاق سره په مکان يعنی حرم پورې خاص دي. خويه يووخت پورې خاص نه وي بلکه د جنائياتو قرباني په هروخت کښې کولې شي. دغه شان د احصار دم هم د يوم النحر پورې خاص نه ده.

دليلهما الاول < ١ > د صاحبينو هَجَّزاً دليل په دم تمتع اودم قران باندې قياس دي. لکه څنگه چه دم تمتع اودم قران په يوم النحر پورې خاص دي. دغه شان به دم احصار هم په يوم النحر پورې خاص وي. الجواب عنه < په خلاف د دم قران اودم تمتع څکه چه دا دواړه دم نسک اودم شکر دي. نوپه يوم النحر پورې په خاص وي.

دليلهما الثاني < دويم دليل د صاحبينو هَجَّزاً په حلق باندې قياس دي. يعنی لکه څنگه چه د قارن او تمتع د حلق دپاره يوم النحر خاص ده. دغه شان به د دم الاحصار دپاره هم يوم النحر خاص وي. او علت مشترکه په دواړو کښې دا دي. چه لکه څنگه په حلق سره حلاليدل راځي. دغه شان د دم الاحصار په ذبح سره هم.

الجواب عنه < اوپه خلاف د حلق څکه چه حلق داسې محلل دي چه په خپل وخت پورې خاص دي. اود حج په افعالو کښې چه رکن اعظم يعنی وقوف عرفات دي. نو هغه په دې حلق باندې پوره کيږي. حاصل دا شو چه تحليل په دود قسمه دي. ١ > يوهغه تحليل چه په خپل وخت کښې وي. ٢ > اوپل هغه تحليل چه د خپل وخت نه وړاندې وي. نو حلق تحليل دي په خپل وخت کښې. اود دم احصار تحليل دي د خپل وخت نه وړاندې. نوچه دا فرق موجود وي. د دم احصار په حلق باندې قياس څنگه تيك کيدې شي.

وَيَجُوزُ لِلْمَحْمَرِ بِالْعَمْرِ أَنْ يَذْبَحَ شَاةً مَتَى شَاءَ اوجانز دی دمحرر بالعمره دپاره چې ذبح کړی چيلئ کله چې يې خوښه شي

(١) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ كذا في الدرر المختار (٢٥٣٢) والبحر الرائق (٩٧٣) والمندية (٢٥٩١) فلا عن القول الرابع (٢٣٨١).

عدم تعین وقت الذبح للمحصر بالعمرة > په شریعت کښې د عمرې دپاره وخت معین نه دی نو که معتمر د عمرې کولو نه د څه عذر په وجه بند شو نو کله چې اوغواړی چیلن دی ذبح کړی. د لسمې ذوالحجې سره خاص نه ده.

یلله > که اعتمرالنبي صلی الله علیه وسلم قال اربع عمرات الحديبية في ذی القعدة (حيث صده المشركون) نبي کریم ﷺ په شپږم کال د هجرت په مقام حديبيه کښې د عمرې کولو نه بند شوې وو. نو نبي کریم ﷺ او صحابه کرامو هم په هغه موقع ذبح کړې وه حالانکه دغه د ذوالقعدة میاشت وه. نو معلومه شوه چې د محصر بالعمرة د ذبحې دپاره د لسمې ذوالحجې تعین نشته. (۱)

په محصر بالعمرة باندې د حج او عمرې د قضا و جوب

وَالْمُحَصِّرُ بِالْحَجِّ إِذَا عَزَلَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ وَعُمْرَةٌ أَوْ مُحَصِّرٌ بِالْحَجِّ كُلُّهُ أَهْرَامُ پُرَانِيزِي نُوږده حج او عمره دی.

هل اللغة > ① تعطل، تعطلًا: حلاليل [

تسريح > **وجوب الحج والعمرة علي المحصر بالحج** > مسئله، که يوکس دحج نه ايسار شو. اوهدی نې اوليرله. او ان نې حلال کړلو. نوپه ده باندې دحج او عمرې دواړو قضا واجب ده.

والله > دغه شان ① حضرت ابن عباس او ابن عمر ؓ نه نقل شوی دی. فرماني (قال رسول الله ﷺ من فاتته العرفة بليل فقد فاتته الحج فليحل بعمره وعليه الحج من قابل) يعنى رسول الله ﷺ فرمايلى دى. چه د چانه په ليلة النحر کښې هم وقوف عرفات فوت شو. نو دده نه حج فوت شو. نو هغه دې د عمرې د احرام نه خان حلال کړی. اوپه ده باندې په رارون کال کښې حج فرض دې. ددې حديث نه معلومه شوه. چه دچانه حج فوت شى. نوپه ده باندې حج او عمره دواړه دى. او محصر هم د فائت الحج په معنى کښې دې. نوپه ده به هم حج او عمره دواړه وى. ② دويم دليل دا دې. چه په محصر ياندي حج خکه واجب دې. چه د ده په حج کښې شروع صحيح وه. خو چه هغه نې فاسد کړلو. نو دهغې قضا به پرې واجب وى. او عمره پرې خکه واجب ده. چه دې د هغه چا پشان دې. چه دهغه نه حج فوت شوې وى. اوپه هغه باندې دحج د قضا سره عمره هم واجب ده. نو دغه شان به په محصر ياندي هم عمره واجب وى.

د محصر بالعمرة باندې د حج عمرې قضا

وَعَلَى الْمُحَصِّرِ بِالْعُمْرَةِ الْقَضَاءُ وَكُوم سَرِي چه د عمرې محصر شو پده قضا ده.

هل اللغة > ① يتحقق، تحققًا: ثابتيدل [

تسريح > **تحقق الإحصار في العمرة** > که يوکس د عمرې نه بند کړې شى. نوپه ده باندې قضا واجب ده. صاحب دهاديه رحمہ اللہ فرمايلى دى. چه زمونږ په نيزپه عمره کښې احصار متحقق کيږي. (۲)
والله > ① دليل دادې. چه نبي ﷺ اوصحابه کرام ؓ د حديبيه په واقعه کښې د عمرې نه بند شوى وو. او هغوى د هغې عمرې قضا راوړله. (۱) اوپه عمره القضاء سره مشهوره شوه. نو معلومه شوه. چه په عمره کښې هم احصار معتبر دې

(۱) کذا في بخاری باب کم اعتمر النبي ﷺ -

(۲) مطلب مالك رحمه الله - د امام مالك رحمه الله په نيزنه متحقق کيږي.

دليلة ځکه چه دې د اصل نه چه حج دې عاجز شو. نو په ځان حلال کړی.

صرف د حج لاندې ښول

وَأَنْ قَدَرَعَلَىٰ أَدْرَاكِ الْحَجِّ دُونَ الْهَدْيِ جَازِلَهُ التَّمَلُّلُ اسْتِحْسَانًا أَوْ كَه د حج په رالاندې کولو قادر وو او د هدی په رالاندې کولو قادر نه وو نو ده دپاره حلالیدل جائز دی استحسانا

تشریح ۰ **سورة ادراک الحج دون الهدي** ځکه حج لاندې کولې شی. خو هدی نشی. استحساناً ده دپاره حلالیدل جائز دی. خو غوره دا ده. چه مکې ته لاړ شی. او د حج افعال ادا کړی.

وجه الاستعانة ځه د استحسان دا ده. چه دې کس چه هدی لیرېلې وه. ددې دپاره چه د حج د احرام نه بدل شی. اوس چه هدی هم ذبح شی. او په ده باندې حج کول هم لازم شی. نو هدی یې فاندې اوبې کاره شوه. او یقیني خبره ده. چه هدی یو قسم مال دې. اود مال حفاظت اود ضائع کیدو نه بچ کول هم ضروري دی. نو استحسان دا وائی. چه ده ته دې په دې رو خبرو کښې اختیار ورکړې شی. که خوښه نې وی. نو هم په خپل ځاني دې ایسار شی. چه ده د هدی قریانی اوشی. نو ځان دې حلال کړی. او که خوښه نې وی. نو مکې ته دې لاړ شی. اود حج افعال دې ادا کړی.

وجه القياس ځه د قیاس کومه چه دامام زفر رحمه الله قول دي. دا ده. چه دا کس دې د حج افعال پوره کړي. اگر چه هدی نشی لاندې کولې. ځکه چه هدی بدل دې د حج نه. اودا کس قادر شو په حج باندې. اودا قانون دي. چه د یو څیز ادا کولونه وړاندې په اصل حکم باندې قدرت حاصل شی. نو خلیفه معتبر نه دي. بلکه د تیمم په صورت کښې چه وړاندې تیر شوی دی. اوس چونکه دې په اصل چه حج دي قادر شو. نو په بدل یعنی څه فائده نه ورکوی.

الافضل اداء الحج ځه هم دا ورله افضل او غوره ده. ځکه چه ده د احرام په وخت کښې دا ونیلی وو. چه اللهم لای ارید الحج یعنی د حج کولو وعده نې کړې وه. نو چه د حج افعال او کړي. دا وعدي پوره کولو ته نژدې ده.

وَمِنْ أَجْعَلِ يَكْفَةً وَهُوَ مَنُوعٌ عَنِ الْوُقُوفِ وَالطَّوَافِ كَانَ مُخَصَّرًا (۱) او څوک چه په مکه کښې بند کړي شو. اودې د وقوف اود طواف نه منع کړي شوې وو نو دې محصر دي

تشریح ۰ **العجز عن الطواف والوقوف بعد احصارا** ځه کوم کس چه په حرم کښې د وقوف عرفات نه بند کړي شی. نو دې محصر دي.

دليلة ځکه چه ده دپاره د حج پوره کول متعذر شو. اودې داسې شو. لکه چه په زمین حل کښې بندشی. او څوک چه په زمین حل کښې بند شی. نو هغه محصر گنډلې شی. دغه شان دې هم محصر گنډلې شی.

وَأَنْ قَدَرَعَلَىٰ أَدْرَاكِ أَحَدِهِمَا فَلَيْسَ بِمَحْصَرٍ أَوْ كَه دې دواړو طواف او وقوف عرفات کښې. په یو باندې قادر شو نو دې محصر نه دي

تشریح ۰ **حكم الإحصار من الطواف أو الوقوف أحدهما** ځه که دا کس په طواف زیارت او په وقوف

(۱) القول الرابع هو هذا أصح الروايات عن أصحابنا كذا في الكفاية في صدر فتح القدير وعلى هامش الفتح (٥٩١٣) والبري مختار (٢٥٥٩٢) نقلًا عن القول الرابع (٢٣٩١١)۔

عرفات گنبي په پوياندي قادري شو. نودې محصرنه دي. يعنې داسې محصرنه دي، چه هدي اولمې، او خان حلال كړي. ① نوكه صرف په طواف زيارت باندي قادري شو. اوپه وقوف قادري شو. تردې چه حج ترې فوت شو. نو دا كس فائت الحج شو. او دې به په طواف حلالېږي. او هدي ليرل دده دپاره بدل دي. نوحه په اصل قادري شو. بدل په خپله بيكاره شو. ② او كه په وقوف عرفات باندي قادري شو. نو محصر نشو. ځكه چه په وقوف عرفات ورته حج ملاؤ شو. اود فوت كيدو ويره پاتې نشوه. ځكه چه طواف كله غواړي. كولې شي. آخري عمره پورې تې وخت دي.

د حج فوت كيدو بيان

بَابُ الْقَوَاتِ

دا باب د حج فوت كيدو په بيان گنبي دي.

تسريح > الربط بماقبله > احصايه منزله د مفرد دي. اوفوات په منزله د مركب دي. ځكه احصانوم دي د احرام بغيرد اركانو، اوفوات نوم دي د احرام اوادا كولود اركانو.

وقوف عرفات فوت كيدل

وَمَنْ أَحْرَمَ بِالْحَجِّ فَقَاتَهُ الْوُقُوفُ بِعَرَفَةَ حَتَّى طَلَمَ الْفَجْرَيْنِ يَوْمَ النُّحْرِ فَقَاتَهُ الْحَجُّ أَوْ جَا بِهِ أَحْرَامَ أَوْ تَرَلُو دحج اوفوت شو ترې وقوف د عرفات تر دي چه ديوم نحر صبا راوختلو. نودده حج فوت شو. وَعَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ وَيَسْعَى وَتَحَلَّلَ اوس په ده لازم دي چه طواف اوسعي او كړي او حلال شي وَيَقْضِي الْحَجَّ مِنْ قَابِلٍ اوقضا دي راوړي دحج په راتلونكي كال.

هل اللغة > ① احرام، احراماً؛ احرام ترل ② فاته، فان فوات ③ فوت كيدل ④ طلع، طلوعاً (ف)؛ راختل ⑤ يعني، معياً (ف)؛ مندي وهل، تلل، عمل كول

تسريح > **فوت الحج بفوت الوقوف** > كه يوكس وقوف عرفات اونكړلو. تردې چه ديوم النحر صبا راوختلو. نودده نه حج فوت شو. ځكه چه مونږ بيان كړي دي. چه د وقوف عرفات وخت د يوم النحر صبا راختو پوري دي. او چه وقوف عرفات فوت شو. نوحج فوت شو. اوس په ده باندي لازم ده. چه عمره او كړي. او خان حلال كړي. اوراوان كال ته د دي حج قضا راوړي. اوپه ده باندي د كفاري په حيثيت څه دم واجب نه دي.

والله ① ځكه چه نبي ﷺ فرمانيلي دي. دجا نه چه وقوف عرفه د شېبې هم فوت شو. نودده نه حج فوت شو. ده ته پكار دي. چه عمره او كړي. او خان حلال كړي. اوپه ده باندي د راروان كال حج فرض دي. (ا) او عمره د طواف اوسعي نوم دي.

② ديوم دليل دا دي. چه دده احرام خويه صحيح طريقه منعقد شوي دي. اوس دهغي نه د وتلو دپاره بله څه لار نشته. سوي ددي نه چه دي عمره او كړي. او دهغي د افعالونه پس خان حلال كړي. دا حكم داسي دي. لكه چه يوكس مبهم احرام اوتري. يعنې صرف احرام اوتري. او ددي تعين اونكړي. چه دا د حج دي او كه دمري. نوبه ده باندي د احرام نه د وتلو دپاره دوه طريقې دي. يادا چه عمره ادا كړي. او خان حلال

کری. او بیاد چه حج ادا کری. دغه په دې صورت کښې ده لره د احرام نه وتل دی. حج خوترې ووقوف دفوت کیدو په وجه فوت شو. البته صرف عمره پاتې ده. نوعمره دې اوکړی. او خان دې حلال کړی.

وَلَا دَعْرَ عَلَيْهِ اَوْ يَهْ دَم نَشْتَه

توضیح < عدم وجوب الدم > په ده باندې دم واجب نه دي. **دليله** < دليل دا دي. چه فانت الحج د عمرې افعال ادا کړی. او خان حلالوی. نو د فانت الحج دپاره عمره داسې ده. لکه څنگه چه د محصر دپاره دم دي. نو دا دواړه چه عمره اودم دی. نشی جمع کولی. یعنی د حلالوالي دپاره خويه اصل کښې عمره مقرر شوې ده. خو چونکه محصر د عمرې په ادا کولو قادر نه دي. نو ځکه هدی هغه دپاره د عمرې بدل شو. او فانت الحج په عمره قادر دي. نو دې به ددې په ذریعه خان حلالوی. نویه دې دواړو کښې تباين دي. ځکه فانت الحج په محصر باندې نشی قیاس کولی.

د عمرې دپاره وخت عدم تعین

وَالْعُمْرَةُ لَا تَقُوتُ وَهِيَ جَائِزَةٌ فِي بَيِّمِ السَّنَةِ إِلَّا غَسَّهَ أَيَّامُ يُكْرَهُ فِعْلُهَا فِيهَا أَوْ عَمَرَهُ نَهْ فوت کيږي اودا په ټول کال کښې جائز ده علاوه د پنځو ورځو نه چه مکروه دی په دغو کښې عمره کول یوم عرفة، ویوم النحر، وایام التشريق او دغه یوم عرفه، یوم نحر، او یام تشریق دی

توضیح < حکم العمره في الأيام الخمسة > عمره چونکه غیر موقت ده. یعنی ددې دپاره وخت نشته. نو ځکه دا نه فوت کيږي ټول کال ددې دپاره وخت دي. البته په پنځو ورځو کښې ددې ادا کول مکروه دی. هغه پنځه ورځې د عرفې ورځ د لونی اختر ورځ او درې ورځې د تشریق. **دالله** ① دليل د حضرت عائشې رضی الله عنها حديث دي. چه په دې پنځه ورځو کښې به نې عمره مکروه کوله. ② اودويم دليل دا دي. چه دا پنځه ورځو د حج دپاره دي. نو دا هم د حج دپاره متعین دی.

رواية عدم الكراهة يوم عرفة قبل الزوال ① دامام ابویوسف رحمه الله نه د عرفې په ورځ د زوال نه وړاندې د عمرې د عدم کراهت قول هم مروی دي. ځکه چه د وقوف عرفات وخت د زوال نه پس شروع کيږي. ② خو په ظاهر مذهب کښې د عرفې په ټوله ورځ کښې عمره کول مکروه ده. اوددې کراهت باوجود که چا عمره اوکړله. نوعمره نې صحیح کيږي. او محرم باقی پاتې کيږي.

صفة العمره مع الكراهة < صاحب د هدایه رحمه الله فرمایلی دی که په دې ورځو کښې نې د عمرې احرام او ترلو. نوعمره دي نه ادا کوی. ځکه چه کراهت د عمرې په ذات کښې نشته. بلکه دغیرد وجې پیدا شوې دي. اوهغه غیرد حج تعظیم اود ورځې دحج دپاره خاص کول دی. نو هرکله چه ذات کراهت نشته بلکه د غیرد وجې دي. نوعمره ترل په کښې صحیح شو. او احرام به باقی وی. او که عمره نې ادا کړله. نو ځکه چه نې لازمه کړې وه. هغه شان نې ادا کړل. اگر چه کراهت په کښې راغلو. لکه څنگه چه په مکروه وخت کښې دماز یگر مونځ اوکړی. یا نفل شروع کړی اویه مکروه وخت کښې نې پوره کړی. نوسره د کراهت صحیح شو. دغه شان دلته عمره په دې ورځو کښې سره د کراهت مکروه ده.

عدد عمرة النبي < نبی کریم صلی الله علیه و آله ټولې څلور عمرې کړې دي. دا څلور واره نې دهجرت نه پس کړې دي. اودا څلور واره نې د ذوالقعدة په میاشت کښې کړې دي. ① عمره حدیبیه کال ٦ه ② عمره قضاء ٧ه ③ حجة الوداع په مرقع کال ١٠ه ١١ه عمره جعرانه

دعمرې حکم

وَالْعُمْرَةُ سَنَةٌ أَوْ عَمْرَةٌ سَنَةٌ دَهْوِي الْأَحْرَامِ وَالطَّوَافُ وَالسَّعْيُ أَوْ هَجْعَ أَحْرَامٍ دِي أَوْ طَوَافٍ دِي أَوْ سَعْيٍ دِه

هل اللغة < ① اماره: نينه علامت ② لا تثبت، ثبت لبونا (ن): ثابتيدل
في حكم العمرة > عمره سنت ده.

تصريح < دلالة > ① دليل دا حديث دي. (الحج فريضة والعمرة تطوع) ② دويم دليل دا دي. چه دعمرې دپاره وخت مقرر نه دي. په ټول کال کښې کيږي. او دغه شان د بل په نيت هم کيږي. لکه د کوم کس نه چه حج فوت شي. نو ده نيت کړي وي. د حج خوځان جالوي د عمرې په افعالو سره، او چه د کوم څيز دپاره وخت مقرر نه وي. او دبل په نيت سره هم ادا کيږي. نو دا د نفل نينه شوه. نو معلومه شوه. چه عمره نفل ده. **مذهب الشافعي رحمه الله** < دامام شافعي رحمه الله په نيز فرض ده. امام احمد رحمه الله هم ددې قائل دي.

دليله < دامام شافعي رحمه الله دليل دا حديث دي. (العمرة فريضة كفريضة الحج) ② يعني عمره دحج پشان فرض ده.

الجوابان عنه < ① اوامام شافعي رحمه الله چه کوم حديث ذکر کړي دي. چه (العمرة فريضة) نو ددې مطلب دا دي. چه دعمرې دپاره افعال مقرر دي. لکه څنگه چه د حج دپاره خپل مخصوص افعال مقرر دي. ② دويمه خبره دا ده. چه د عمرې په فرضيت او عدم فرضيت کښې آثار متعارض دي. نو چه تعارض موجود شو. فرضيت نشي ثابت کيدې. ماتن او فرمائيل. چه عمره دطواف اوسعي نوم دي. لکه څنگه چه د باب التمتع نه معلومه شوي ده. والله اعلم بالصواب

د هدی بيان

بَابُ الْهَدْيِ

دا باب د هدی په بيان کښې دي.

دهدی ادنی درجه

الْهَدْيُ أَذْنَاءُ شَاةٍ كَمَتَر هَدْيٍ چيلی ده.

هل اللغة < ① هدی: د قربانۍ څاروي ② شاة: چيلی]

تصريح < مسئله واضحه ده.

دليله < ② ځکه چه روايت دي چې د نبی کریم ﷺ نه تېوس او شوه د هدی په باره کښې. نو وي فرمائيل کتر د هدی چيلی ده.

① غربه الزيلعي رحمه الله رحمه وعزاه مولوفاً على ابن مسعود رحمه الله إلى مصنف ابن أبي شيبة واخرجه ابن ماجه في سننه في المناسك باب ٤٤ ولم ٢٩٨٩ برواية طلحة بن عبيد الله انه سمع رسول الله ﷺ يقول الحج جهاد والعمرة تطوع

② غربه الزيلعي رحمه الله هذا اللفظ ثم نقل عن زيد بن ثابت قال قال رسول الله ﷺ إن الحج والعمرة لريضتان لا يضركن بايهما بدات أخرجه الحاكم في المستدرک (٤٨١/١) -

③ قال الزيلعي رحمه الله غريب ولم أجده إلا من قول عطاء .... أدن ما يهراق من الدعاء في الحج وغیره شاة ونصب الرأية (٢٠٠/٣) -

دهدی درې قسمونه

وَمِنْ ثَلَاثَةِ أَنْوَاعٍ مِنَ الْإِبِلِ وَالْبُكَرِ وَالْقَنَازِ فَرْمَانِي دغه په درې قسمه ده. اوښ دې، اوغوي ده او گډه چيلی ده.

هل اللغة < ١ ايل: او ښ ٢ بقو: غوي ٣ غنم: چيلنی ٤ لایډ: ضروری]

توضیح < انواع الهدی > د هدی اطلاق په درې قسمه ځناورو باندې کېږي: چيلی، اوښ اوغوا، ه لایډ < ١ دليل دا دې چه نبی ﷺ چيلی ته د هدی ادنی درجه ورکړې ده. اود ادنی دپاره اعلى ضرور وی نو اعلى ښی اوښ اوغوي شوه. ٢ دویم دليل دا دې چه هدی هغه ځناور ته وائی. کوم چه حرم ته دې دپاره لیرلې شی. چه دهغې د قربانی په ذریعه تقرب الی الله حاصل شی. او په دې مقصد کښې دا درې واړه (چيلی، غوي او اوښ) سره برابر دی. نو په دې درې واړو باندې د هدی اطلاق کېږي.

دهدی او اسحه د قربانی د څاروو برابرې

يُجْزَى فِي ذَلِكَ كَلَّةُ الْتَمِي فَصَاعِدًا بِه دې ټولو هدايا کښې شې يا چې د هغې عمر زیات وی جائز دې إِلَّا مِنَ الضَّانِّ فَإِنَّ الْجَذْعَ مِنْهُ يُجْزَى فِيهِ الْبَتَّةُ گډې ځکه چې په دې کښې د شپږو میاشتو گډ هم جائز ده

هل اللغة < ١ اراقه: بهیول ٢ التمي: هغه څاروي چې د ځوانی دوه غاښونه ښې راختلی وی ٣ الضان: گډ. ٤ الجذع: شپږ میاشتو والا گډه يا چيلی

توضیح < په هدی او قربانی کښې په د ټولو ځناورو شې ذبح کول جائز دی او د دې نه د کم عمر ذبح جائز نه ده خو په خصوصیت سره که گډه يا گډه د شپږو میاشتو وی او څر به وی که د یو کال په گډو کښې اودرولې شی نو دکال ښکاری په داسې گډ او گډه باندې هم قربانی کېږي.

فيليه < من جاهر ﷺ قال قال رسول الله ﷺ لَا تَذْبَحُوا إِلَّا مَا مَسَّنَا إِلَّا أَنْ يَصْرَ عَلَيْكُمْ فَتَذْبَحُوا جَذْعَةً مِنَ الضَّانِّ > د حضرت جابر رضی الله عنه روایت دې فرماني رسول الله ﷺ فرمانيلی دی تاسو صرف مسنه ذبح کوئ ځو که په تاسو باندې د مسنه ذبح کول او قربانی کول گران وی نو بیا د گډې شپږ میاشتو والا گډ يا گډه هم ذبح کولی شئ.

وَلَا يُجْزَى فِي الْهَدْيِ مَقْطُوعُ الْأُذُنِ. او جائز نه ده په هدی کښې غوږ ګټ شوي وَلَا أَكْثَرُهَا. او نه چې زیات غوږ ګټ شوي وَلَا مَقْطُوعُ الذَّنْبِ. او نه چې جائز چې لکښې ګټ شوي

توضیح < په داسې څاروی باندې قربانی نه کېږي چې د هغې غوږ ګټ شوي وی ځکه چې د غوږ ګټ کیدل عیب دی

فيليه < د غوږ سالمیت په باره کښې د نبی کریم ﷺ قول دې سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ (١) چې سترگه او غوږ ښه گورئ یعنی ددې دواړو سلامتیا گورئ او چې لکښې ګټ شوي وی هغه په هدی کښې ځکه جائز

(١) ابوداؤد باب ما يجوز في الضحايا من السن كتاب الضحايا المجلد الثاني -

٢ - من حديث علي بن أبي حمزة أخرجه ابوداؤد في الأضاحي باب ٦ رقم ٢٨٠٤ والترمذي في الأضاحي باب ٦ والنسائي في الضحايا رقم

٤٣٧٢ وابن ماجه في الأضاحي باب ٨ رقم ٣١٤٢ -

نه دې چې لکن هم يو کامل اندام دې. او مقصود دې. نو د غوږ پشان شو. نو لکه څنگه چې مقطع ع الاذن په هدی کښې جائز نه دې دغه شان به مقطوع الذنب هم جائز نه وي.

حكم مقطوع اکثر الاذن په پاته پاتېگ شوی او ختم شوی کي د اکثر حکم د کل پشان ديگ. چه که اکثر برخه پاته ده. نو گگويا کل پاته ديگ. او قربانی جائز ده. او که اکثر برخه ختمه شوه. نو گگويا کل ختم شو. او قربانی به جائز نه وي. اودا خبره چې اکثر څه ته وائی نو د دې تفصيل به انشاء الله په هدايه کښې راشی. انتظار اوکړی

وَلَا مَقْطُوعُ الْبَيْدِ وَلَا الرَّجُلِ اونه دې جائز په هدی کښې هغه چې لاس يا پښه ئې کت شوې وي وَلَا ذَا اَيْمَةٍ الْعَيْنِ اونه هغه چې نظر ئې ختم شوې وي وَلَا الْعَجْفَاءُ اونه په هغه څاروی چې ډير تپ وي وَلَا الْعَرْجَاءُ الَّتِي لَا تَمْشِي إِلَى الْمَسْكِ اونه په هغه گود چې قربان گاه ته نشی تلې

توضیح په متن کښې چې کوم څاروی ذکر شو په دې باندې قربانی نه کیږی اونه دا په هدی کښې قربانی کول جائز دی.

دلیل د نبی کریم ﷺ ارشاد دي لَا تَمْشِي فِي الضَّحَايَا أَرْبَعَةٌ: الْعَوْرَاءُ الْبَيْتُ عَوْرَهَا وَالْعَرْجَاءُ الْبَيْتُ عَرْجَهَا وَالْأَيْمَةُ الْبَيْتُ مَرَضَهَا وَالْعَجْفَاءُ الَّتِي لَا تَمْشِي (١) په قربانو کي څلور څاروی جائز نه دی هغه کانرا (د فحوت) چې دده کانرا توب ښکاره وي او هغه گود چې دده گود کیدل ښکاره وي او هغه بیمار چې دده مرض ښکاره وي دې ،

د دوو جانپاڼو نه علاوه په نورو کښې د چلې کفایت

وَالشَّاةُ جَا بَرَةً فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا فِي مَوْضِعَيْنِ او چلې په هره موقع کښې جائز ده سوې ددو ځایونو نه مَنْ طَافَ طَوَافَ الزَّيَارَةِ جُنُبًا وَمَنْ جَامَعَ بَعْدَ الطَّوَافِ بِعَرَفَةَ چا چه طواف زیارت او کړو په حالت د جنابت کښې او چا چه جماع او کړ د وقوف نه پس فَإِنَّهُ لَا يَجُوزُ فِيهَا إِلَّا بَدَنُهُ ځکه چې په دې دواړو صورتونو کښې نه جائز کیږی مگر بدنه

هل اللغة ① جنبا: د جنابت په حالت کښې ② جامع، مجامعة: جماع کول ③ بدنة: اوبښ غوي

توضیح مسئله ښکاره ده.

وَالْبِدَنَةُ وَالْبَقَرَةُ يُجْزَى كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بَدَنُهُ او غوا هره يو د دې دواړو نه جائز کیږی عَنْ سَبْعَةِ أَنْفُسٍ د اووه کسانو نه إِذَا كَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَ الشَّرَكَاءِ كَلَهُ چې وی هر يو کس د شریکانو نه يُرِيدُ الْقُرْبَةَ چې اراده لری د ثواب قِادًا أَوْ أَحَدًا هُمْ يَنْصِبُهِ الْخَمْرُ نو که يو کس په دوی کښې په خپلې حصې سره د غوښې اراده وه لَمْ يُجْزَ لِلْبَاقِينَ عَنْ الْقُرْبَةِ نو د نورو دپاره د عبادت په حیثیت سره نه صحیح کیږی

توضیح په اوبښ او غوا مېشه کښې اووه کسان شریکیدې شی. او د دې نه زیات شریکیدل جائز نه دی کله چې دوی په شریکه قربانی اوکړه نو د ټولو قربانی اوشوه.

١ - من حلیت براه بن عازب أخرجه أبو داود في الأضاحي باب ٦ رقم ٢٨٠٢ والترمذي في الأضاحي باب ٦٥ والنسائي في الأضاحي باب ٥ وابن ماجه في الأضاحي باب ٨ رقم ٣١٤٤ ومالك في الضحايا رقم ١-.

فَالِهله > د نبی کریم ارشاد دی. من جابر رضى الله عنه قال دعنا من رسول الله ﷺ هَامُ الْحَدِيثِ الْهَدِيَّةُ عَنْ سَعَةَ وَالْبُقَرَاءِ مِنْ سَعَةَ (١) د حضرت جابر رضی اللہ عنہ نه روایت دی فرمانی مونږ د رسول الله ﷺ سره د حدیثیه په کال په اووه کسه بدنه ذبح کړې وه او غوا مو ذبح کړې وه.

تَرْهِيَةُ الْخُلَاصِ فِي الْفِتْنَةِ > البته دا شرط په کښې دې چې په دوی کښې د هریو نیت د الله رضا وی که د یو کس نیت په کښې هم دغوښې وی یا ریا وی نو د ټولو قربانی نه کیږی.

فَالِهله > د ټولو قربانی څکه نه قبلیری چې خاړوی یو دې تقسیم نه قبلوی نو چې تقسیم نه قبلوی د یو په فساد نیت سره به د ټولو قربانی قبوله نشی. کله څنگه په مانځه کښې یو رکن پاتې شی. نو ټول مونځ نه کیږی.

د نفلی، تمتع او قران د هدی نه د خوراک جزا

وَيُؤْزَرُ الْأَكْلُ مِنْ هَذِي التَّطَوُّعِ وَالْمُتَعَةِ وَالْقَرَانِ أَوْ جَانِزِ دِي خَوْرُلِ پَخِلَه د نفلی هدی اود تمتع هدی او قران د هدی نه.

تفصیل > مسئله ښکاره ده.

فَالِهله > ① څکه چه دا د نسک دم دې نوجانزدی خوړل ددینه لکه د اضحیه پشان. ② او صحیح ثابت دی چه نبی کریم ﷺ د خپلي غوښې نه اوخوره او د خوړو نه اوځکله. (٢)

استيعاب الأكل والتوزيع من الهدايا الثلاثة > د ذکرشو هدايا نه یعنی د نفلی، تمتع او قران نه په خپله خوراک کول مستحب دی. څکه چه په حدیث کښې دی. چه نبی ﷺ د خپلي هدی غوښه اوخوله. اوخوړوي نې اوځکله. اوپه کومه طریقه چه د قربانی غوښه تقسیمول مستحب دی. هغه دا د هدايا غوښه هم تقسیمول مستحب دی. یعنی د دریو حصو نه دې یوه حصه صدقه کړی. دویمه دې هدیه کړی. او دریمه دې په خپله اوخوری. او ذخیره دې کړی.

وَلَا يَجُوزُ مِنْ بَقِيَةِ الْهَدَايَا أَوْ نَه دې جائز خوراک د باقی دمونو د هداياونه.

تفصیل > مصرف بقیة الهدايا > ددې نه علاوه چه کومې نورې هدايا دی. نو د هغې نه به په خپله خوراک نه کوی. بلکه د حرم په فقیرانو په صدقه کولې شی.

فَالِهله > څکه چه د نبی ﷺ نه په صحیح سند سره ثابت دی. چه کله نبی ﷺ په مقام حدیثیه کښې محصور شو. او هدايا نې د ناجیه اسلمی په لاس باندې حرم ته اولیرلې. نو ناجیه اسلمی ﷺ ته نې او فرمائیل. چه ددې نه په خپله هم خوراک مه کوی. او خپلو ملگرو ته هم مه ورکوه. (٣) دوی نې څکه د خوراک کولو نه منع کړی وو. چه هغوی مالدار وو. ددې نه هم معلومه شوه. چه دم احصارو غیره کومې چه د جنایاتو او کفاراتو قربانیا نې دي. هغه د فقیرانو حق دي. نه ترې په خپله خوراک جائز دي. اونه مالدارانو باندې خوراک جائز دي.

(١) مسلم باب جواز الاشتراك في الهدى واجزاء البدنة والبقرة كل واحد منهما عن سبعة كتاب الحج -

(٢) تقدم ترجمه في حديث طويل لجابر -

(٣) أخرجه أبو داود في الحج باب ١٨ رقم ١٧٦٢ والترمذي في الحج باب ٧١ رقم ٩١٠ وابن ماجه في المناسك باب ١٠١ رقم ٣١٠٦ والسنن الكبرى (٤٥٤/٢) رقم (٤١٣٧) -

د نفلی، تمتع او قرآن د هدی په یوم النحر باندې قربانی کول

وَلَا يُجُوزُ ذَبْحُهُ هَذِي التَّطَوُّعَ وَالْمُتَعَةَ وَالْقَرَانَ إِلَّا فِي يَوْمِ النُّحْرِ وَأَوْ جَائِزَتَهُ دِي ذَبْحِ كَوْل د نفلی هدی اود تمتع اود قرآن د هدی مگر په ورځ د اختر (لسمې ذوالحجې)

تذريح: <رواية مبسوط> اوپه مبسوط كښې دې چه د نفلی هدی يوم نحر نه مخكښې ذبح كول جائز دی اوغوره نې په يوم نحر كښې ذبح كول دي، اودا صحيح ده
دليله < ځكه چه په نوافلو كښې قربت په دې اعتبار سره دې چه دغه هدی ده او هدی كيدل دې لره حرم ته په رسولو سره متحقق كيږي
فضل يوم النحر < اوكله چه دا اوموندي شوه نو جائز ده ذبح نې بغير د يوم نحر نه، اوپه ايام نحر كښې افضل ده.

دليله < ځكه چه معنی د قربت په توبولو دوينې كښې په دې ورځو كښې ښه ظاهرېږي
دلائل وقت دم التمتع والقران < ① پاتې شوه هدی د تمتع اود قرآن نو په دليل دقول دالله ﷻ ده،، خوري د دې نه اوبد حال اومحتاج ته وركوئي بياپكار دی چه لري كړی خپل خيري، اوخيري لري كول ديوم نحر سره مخصوص دی < ② اوځكه چه دا دم نسك دي نومختص به وی په يوم نحر پورې پشان داضحية.

.....

د باقی هدایا د ذبح کولو د وخت حکم

وَيُجُوزُ ذَبْحُهُ يَوْمَ الْهَدَايَا أَيْ وَثَبَ شَاوَوَ جَائِزَتِي بَاقِي هَدَايَا ذَبْحِ كَوْل په هر وخت كښې چه غواړ

حل اللغة < ① ای وقت: په كوم وخت كښې هم

تذريح: < عدم تعيين الوقت لقبية الهدايا > مسئله آسانه ده. د وضاحت سحتاجه نه ده. (١)
دليله < دليل دادې چه دا د كفارو قرباني دی نومختص به نه وی په يوم نحر پورې ځكه چه كله دا د نقصان پوره كولو دپاره واجب شوې نوبه دې كښې به تلوار كول غوره وی چه لري شى نقصان په دې سره بغير د تاخير نه.

د هدایا په حرم كښې د ذبح کولو حکم

وَلَا يُجُوزُ ذَبْحُهُ هَذَا إِلَّا الْأَفْيَ الْحَوْرَ وَأَوْ جَائِزَتَهُ دِي هَدِي ذَبْحِ كَوْل مگر په حرم كښې.

تذريح: < محل ذبح الهدايا > مسئله دا ده، كه هدی نفلی وی اوكه غير نفلی وی، صرف په حرم كښې ددې ذبح كول جائز دی، دحرم نه سوې په زمین حل كښې نې هم ذبح جائز نه ده.
دلائل كون الحرم محل الذبح < دليل دا دې < ① چه د ښكار دجزاء په باره كښې الله تعالى فرمايلى دی: **«هَذَا بِلَهِّ الْكَعْبَةِ»** اوپه آيت كښې د كعبې نه عين كعبه مراد نه ده، بلكه حرم مراد دې، نودا قول په هرهغه دم كښې يوبنياد اواصل شو، كوم چه د كفاره په حيثيت واجب وی، نوهغه حرم ته رسول ضرروي دی، اود دم احصا په باره كښې الله تعالى فرمايلى دی: **«وَلَا تَحْلِفُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ»** اود مطلق هدایا

(١) **مذهب الشافعي** رحمه الله: امام شافعي رحمه الله فرماني چه د باقی هدایا قربانی هم جائز نه ده مگر په يوم نحر كښې.

په باره کښې نې فرمانیلې دې ﴿لَمْ يَجْعَلْهُ إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ دا ټول آیاتونه په دې دلالت کوي. چه د هدايا د ذبح کولو ځانې حرم دي

⑦ دويم دليل دا دي. چه هدی هغې ته وانی. چه يو ځانې ته هديه کړې شی. اودهغې محل حرم دي. دغه شان نبی ﷺ فرمانیلې دي. چه منی ټوله د ذبحې ځانې دي. اودمکې لارې ټولې د ذبحې ځايونه دي. (۱) اودا دواړه مقامات په حرم کښې داخل دي. (نومعلومه شوه. چه د ذبحې ځانې صرف حرم دي. که بل ځانې وو. نبی ﷺ به نې وضاحت کړې وو.

وَيُؤْذَنُ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِهَا عَلَى مَسَاكِينِ الْحَرَمِ وَغَيْرِهِمَا وَجائز دی چه تقسیم کړی غوښې دقريانی په مسکینانو دحرم اود دوی نه علاوه په نورو

تصريح < عدم لزوم التصديق علي فراء الحرم: > د هدايا غوښه دحرم اوغير حرم په فقيرانو باندې صدقه کول جائز دی. (۲)

دليله < د الله تعالی ارشاد دي. ﴿كُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ الْبَيْتِ الْقُدُسِ﴾، يعنی تاسو خوراک کوئ د دې هدي نه او خوراک کوئ په محتاجه فقير باندې. په دې آيت کښې الله تعالی د هدی د غوښې په باره کښې دا فرمانی چې تاسوپه ضرورت مند فقير باندې دې غوښې خوروئ په دې کښې د مطلق فقير ذکر دي. د حرم د فقيرانو سره تخصيص نشته. نو معلومه شوه چې د حرم او غير حرم فقيران د غوښې په خوړلو کښې برابر دي.

هدايا د تعريف حکم

وَلَا يَجِبُ التَّعْرِيفُ بِالْهَدْيِ اَوْ د هدايو تشهير واجب نه دي.

تصريح < عدم وجوب التعريف > بهر حال د دواړو معانيوپه اعتبار سره د هدی تعريف واجب نه دي. دليله < ځکه چه هدی نوم دي ددې چه حرم ته بوتلې شی. او هلته ذبح کړې شی. او غاړه کي اچول د هدی نوم نه دي. نو ځکه تعريف واجب نشو. حاصل دا چه د تعريف وجوب په دوو طريقوسره ثابتيدې شی. يوپه دې چه نص موجود وي. دويم دا چه د هدی په لفظ کښې د تعريف معنی پرته وي. اولدته دواړه خبرې نشته. نو ځکه تعريف واجب نه دي.

په بدنه کښې د نحر او په غوي او چيلی کښې د ذبح فضلت

وَالْأَفْضَلُ بِالْبُذْنِ الْمُتَعَرِّفِ الْبَقَرُ وَالْغَنَمُ الذَّبْحُ اَوْ بيه اوبه کښې افضل نحر دي اوبه غوا او چيلی کښې ذبح ده

تصريح < فضيلة الذبح في البدن > مسئله ښکاره ده.

ولله ① قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً يَعْنِي تاسو يوه غوا کړئ گورئ دلته الله تعالی د غوا دپاره د ذبحې کولو حکم کړې دي ② قَالَ اللَّهُ تَعَالَى {وَقَدْ يَتْلَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ} دالله ﷻ ارشاد د دې

(۱) من حديث جابر أخرجه أبو داود في المسالك باب ٦٤ رقم ١٩٣٧ وابن ماجه في المسالك باب ٧٣ رقم ٤٨ واحد في المسند (٣٣٦/٣).

(۲) مطلب الشافعي رحمه الله :- امام شافعی رحمه الله فرمانی. چه صرف دحرم په فقيرانو نې صدقه کول جائز دي.

اوددي د اسماعيل عليه السلام بدله کښې مونږ يوڅاروي د لوني ذبيحي دپاره ورکړ و، دلته هم د گل قربانن دپاره الله تعالی د ذبح تکې ياد کړې دي ۵. اوصحيح ثابت دی چه نبی ﷺ وبسان نحر کړل اوغوي او چيلی نې ذبح کړل. (۶)

دهدی په خپله د ذبح کولو استعجاب

وَالأُولَى أَنْ يَقُولَ الْإِنْسَانُ ذَبَحَهَا بِنَفْسِهِ إِذَا كَانَ يُحْسِنُ ذَلِكََاوغوره دا ده چه پخپله نې ذبح کړی کله چه دې پخپله ښه کولې شی.

تصريح < فعل تولي الذبح بنفسه > مسئله واضحه ده.

دلالت < ۱ > څکه چه روايت دې چه نبی کریم ﷺ بدلې روانې کړې په حجة الواع کښې نو نحر نې کړې څه د پاسه شپيته پخپله. اودباقی دپاره نې حضرت علی ﷺ متولی کړو. (۲) دویم دلیل دا دې چه نحر کول قريت دي اوبه طاعانو پخپله متولی کيدل غوره دی. څکه چه په دې کښې عاجزی زیاته ده. حکم من لم یحسن الذبح > مگرکله چه بنده په دې پخپله نه پوهیږی اوبنه نشی کولې نو مونږ په دې کار باندي بل لره متولی کول جائز کړل.

قصاب ته په اجرت کښې د هدی نه څه څیز ورکول

وَيَصَدَّقُ بِحِلَالِهَا وَخِطَائِهَا وَلَا يُعْطَى أَجْرَةً أَجْزَأَ مِنْهَا أَوْ خَيْرَاتٍ دې کړی ددې څلونه مهارونه اونه دې ورکوی ددې نه اجرت دقصاب

هل اللغة < ۱ > جلاړه څناورو ځل ۷ عظام: رسنی ۵ جزاء: قصاب]

تصريح < حکم جلالها وخطاها > مسئله ښکاره ده.

دليله < څکه چه دنبی ﷺ ارشاد دې علی ﷺ ته چه صدقه کړه د دې څلونه اومهارونه اومه ورکړه قصاب ته په مزدوری کښې ددې نه(۳)

په بدنې باندي سوريډو ته احتياج

وَمَنْ سَأَلَ بَذَنَةً فَأَضْطَرَّ إِلَى رُكُوبِهَا زَكَّيْهَا أَوْ جَا بَدَنَهُ بِيَا حَاجَتُمْند شود دې سوريډو ته نوسوردي شی وَإِنْ اسْتَغْنَى عَنْ ذَلِكَ لَمْ يَزَكَّيْهَا أَوْ كَهَ بِي حَاجَتَهُ شود دې نه.نونه دې سوريږی.

هل اللغة < ۱ > فاضطر، اضطراراً، مجبور کيدل

تصريح < عدم جواز الركوب للقائرو - کوم کس چه بدنه روانه کړې وی. اوحرم ته روان وی. په لار کښې سترې شی. اود تگ طاقت نه لری.نوده ته په بدنه د سوريډو اجازت شته.څوکه د پيدل تگ طاقت نې وی.نوسوريږی په پرې نه.

(۱) تقدم تخريجه لي حدیث جابر ﷺ

(۲) تقدم تخريجه لي حديث جابر ﷺ .

(۳) أخرجه البخاری في الحج باب ۱۱۳ رقم ۱۷۰۷ ومسلم في الحج رقم ۳۴۹ وابوداود في الناسك باب ۲۰ رقم ۱۷۶۹ وابن ماجه في الناسك باب ۹۷ رقم ۳۰۹۹ والدارمی في الناسك باب ۸۹ واحد في المسند (۷۹/۱) وموعظانسانى في السنن الکوی (۴۵۶:۱) رقم ۴۱۴۶.

دليله > ځکه چې بدنه خالص دالله تعالیٰ حق دې، نوددې د ذات يا منافع نه فائده اخستل مناسب نه دی. تردې چې خپلې محل ته اورسولې شی. او ذبح کړې شی.

وَإِنْ كَانَ هَٰذَا لَبَنٌ لَّمْ تَحْلُبْهَا (اوکه وو دهغې پې، نو نه په لوشی.

تخریج > **عدم جواز حلب اللبن** > اوکه بدنه ښځه وی. او هغه پې کوی. نودهغې نه به پې نه لوشی.

دليله > ځکه چې پې هم د هغې نه پیدا کیږي. بلکه په یخو اوبو به پرې چرکاؤ کوی. چې پې نې اوج شی. **رخصة حلب اللبن** > خودا حکم په هغه وخت کښې دې. چې د قربانی وخت نژدې وی. اوکه د ذبح کولو وخت لرې وی. نودهغې نه دې پې لوشی. او هغه پې دې صدقه کوی. چې د پیوته نقصان اونه رسی. اوکه دغه پې نې په خپل استعمال کښې راوستل. نودهغې مثل دې صدقه کړی. ځکه چې پې مثل دې. او قیمت نې صدقه ده. ځکه چې قیمت هم مثل معنوی دې.

دليله > د دې دلیل دا دې. چې په ده باندي د پیو ضمان واجب دي. اوچه دکوم څیز ضمان واجب وی. نودهغې حکم هم دا دې. چې دهغې مثل ورکړی. اوکه مثل نه پیدا کیږي. نو قیمت د هغې مثل معنوی دی.

وَلَكِنْ يَنْضَعُ قَرْعًا بِاللَّسَاءِ الْبَارِدِ حَتَّى يَنْقَطِعَ اللَّبَنُ بلکه د دې په غولانزې به یخې اوبه اوشیندی دې دپاره چې پې یې اودرېږي

تخریج > **نفع الفرع** > مسئله هم دغه ده کومه چې تیره شوه یعنی د هدي نه به پې نه لوشی ځکه پې زیات وی او هغه اونشی لوشتلي نو په دې باندي څاروی ته د نقصان رسیدو خطر هم وی نو یخې اوبه به د څاروی په غولانزه باندي اوشیندی یعنی چرقاؤ به نې کړی په دې سره به د هغې پې کلک شی او د څه وخته پورې به بنده شی

د هدي په هلاکت د ضمان وجوب

وَمَنْ سَاقَ هَذًا فَاَقْعَبَ، فَإِنْ كَانَ تَطَوُّعًا فَلَيْسَ عَلَيْهِ غَيْرَةٌ (اوپاچه روانه کړه هدی اودستری والی نه هلاکه شوه نوکه دا نفلی وه نو بله پرې واجب نده

تخریج > **سقوط الهدي بهلاك التطوع** > که یوکس هدی روانه کړه. اوپه لار کښې هدی هلاکه شوه. نوددې دوه صورتونه دی. که نفلی هدی وی. نوپه ده باندي څه واجب نه دی. **دليله** > ځکه چې قربت او طاعت هم په دغه محل پورې متعلق وو. او هغه فوت شو.

وَإِنْ كَانَ عَنْ وَاجِبٍ فَعَلَيْهِ أَنْ يَقِيمَ غَيْرَةً مَقَامَهُ اوکه واجب وی نو په ځانې ددې به بله اودرول په ده واجب وی.

تخریج > **وجوب الهدي الثاني في الواجب** > دویم صورت دا دې. چې هغه هدی واجب وی. نوپه دې صورت کښې پرې بله هدی واجب شوه.

دليله > ځکه چې کومه هدی ده روانه کړې وه. هغه خپل محل ته اونه رسیدله. نودده ذمه فارغه نشوه. ځکه پرې دویمه هدی واجب ده.

وَإِنْ أَصَابَهُ غَيْبٌ كَثِيرٌ أَوْ أَمَرَ غَيْرُهُ مَقَامَهُ اوکه په دې کښې ډیر عیب راغلو نو د دې په ځانې به بله مقرر کوی **وَصَلَّمَ بِالْعِيْبِ مَا شَاءَ** اود عیب دارې سره چې څه غواړی اودې کړی

تصريح < **حكم صورة النقص الكثير في الهدى** > او كه په هدى كېنې داسې عيب پيدا شو چه دهغه په وجه هغه د قرباني قابله پاتې نشوه. نو په دې صورت كېنې هم په ده باندې دويمه هديه واجب شوه. او چه كوم هدى عيبجنه وى په هغې چه نې څه خوښه وى او دې كړى.

دليله < ځكه چه هغه دده د نورو مملوك څيزونو پشان شوه. نو ځكه چې دې په نورو مملوك څيزونو څه كوى هغه شان په باندې هم كولى شى څرځولې يې شى چا ته نې هبه كولې شى وغيره

د بدنه د هلاكت په صورت كېنې نمر كول

وَإِذَا عَطِيتَ الْبِدَّةَ فِي الطَّرِيقِ، فَإِنْ كَانَ تَطَوُّعًا تَحَرَّهَا او كه هلاكه شوه بدنه په لاره كېنې نو كه نفلى و. د نونحر دې كړى وَصَبَتْ نَعْلَهَا بِدَمِهَا وَهَرَبَ بِهَا صَفْحَتَهَا او قلاده دې ورلره په وينه رنگ كړى او د قې په ډډه دې پرې چاپ اولگوى وَلَمْ يَأْكُلْ مِنْهَا هُوَ وَلَا غَيْرُهُ مِنَ الْأَغْنِيَاءِ او نه به خورى د هغې نه هغه او نه بل څوك د مالدار و نه

هل اللغة < ① عطيت، عطيا (س)؛ هلاكيدل ② طريق؛ لار ③ صبغ، صبغا (ف)؛ رنگ كول

تصريح < **حكم هلاك البدنة التطوع** > كه بدنه په لار كېنې هلاكت ته نژدې شوه. نو د دې دوه صورتونه دى. كه نفلى وى. نو دهغې نحر دې او كړى. او دهغې په وينو دې دهغې نعل او قې رنگ كړى. او دهغې نه دې په خپله خوراك كړى. او نه دې په نورو مالدارانو باندې خوراك كړى.

دليله < ځكه چه نبى ﷺ حضرت ناجيه اسلمى څه ته د دې حكم كړې وو. (١) او د نعل نه مراد د هدى غاړه كى ده.

حكمه تصبغ النعل والسمام > او د نعل او قې په رنگ كولو كېنې فائده دا ده. چه خلق به پوهه شى. چه دا د هدى څاروې دې. نو فقيران به ترې خوراك او كړى. او مالداران به ترې نه كوى. او د دې وجه دا ده. چه د هدى د غوښې نه په خپله خوراك كول په دې شرط پورې مشروط دى. چه هغه خپل محل ته اورسى. مناسب خودا و. چه دا د چا دپاره هم جائز نه وه. نه د فقيرانو او نه د مالدارانو دپاره. خود درندگانو ته د پريخودو په نسبت دا ښه ده. چه په فقيرانو صدقه شى. او په فقيرانو صدقه كولو كېنې يو قسم تقرب دى. او هم تقرب اصلى مقصد دى.

وَإِنْ كَانَتْ وَاجِبَةً أَقَامَ غَيْرَهَا مَقَامَهَا وَصَبَتْ بِهَا مَا شَاءَ او كه دغه هدى واجب وه. نو د دې په ځاى دې بله او دروى او د مذبحه سره چه څه غواړى او دې كړى

تصريح < **حكم البدنة الواجبة** > او كه هغه بدنه واجب وى. نو دهغې په ځاى دې بله بدنه اولېږى.

دليله < ځكه چه د كوم مقصد دپاره نې هغه روانه كړې وه. هغه مقصد ترې پوره نشو. او پاتې شوه د دې غوښه. نو چه په هغې نې څه خوښه وى هغه دې پرې او كړى. ځكه چه دا د ده دنور مملوك څيزونو پشان شوه. او په نورو كېنې ده ته كلې اختيار حاصل دى. دغه شان ورته په دې كېنې هم حاصل دى.

(١) أخرجه ابوداود في الحج باب ١٨ رقم ١٧٦٢ والترمذى في الحج باب ١٧ رقم ٩١٠ وابن ماجه في المناسك باب ١٠١ رقم ٣١٠٦ والنسائي في السنن الكبرى (٤٥٤/٢) رقم ٤١٣٧ قال الزيلعي رحمه الله ليس في حديث ناجية څه قوله ((ولا تأكل منه أنت ولا أحد من ريعك)) ثم وجدناه في، المازى، للوالدى رحمه الله (نصب الرأية ٢٠٩/٢).

نظری اود قرآن او تمتع بدنه نه غاړه ځنې اچول

وَيَقْلُدُ هَذِي التَّطَوُّعَ وَالْمُتَعَةَ وَالْقِرَانَ اوقلا ده دې واچوی نفلی اود تمتع اود قرآن هدی ته وَلَا يَقْلُدُ دَمَ
الرَّحْصَاوِ وَلَا دَمَ الْجَنَائِيَّاتِ او د دم الاحصار او دم جنایات هدايا ته به غاړې ځنې نه اچوی

حل اللغة > ① تقلید: پته اچول یا منل ② تشهیر: مشهور کول ③ ستو: پتول
④ البقی: ډیر مناسب

تصريح > مسئله واضحه ده.

دليل تقلید هدايا التطوع وغيره > نفلی او د حج تمتع او حج قرآن هدايا ته غاړې ځنې ځکه اچول پکار دی چه دا دم د نسک دي او د نسک هدايا دپاره تشهیر پکار دي
دليل تقلید دم الاحصار والجنایات > او دم احصار او دغه شان د جنایاتو هدايا ته به غاړې ځنې نه اچوی ځکه چه د دوی سبب جنایت دي نو پرده اچول پرې لائق دی اودم احصار جابر د نقصان دي نو دخپل جنس سره پیوست کول شي.

د بیوع د احکامو بیان

کتاب البيوع

ترجمه > (دا) کتاب د بیوع (د احکامو په بیان کښې) دي.

تصريح > صاحب د کتاب اول خالص عبادات یعنی مونځ ، وغیره بیان کړو. اوس خالص معاملات بیانوی یعنی بیع او شفعه وغیره.

السوال > لفظ د بیع مصدر دي. اود مصدر تشبیه او جمع نه راځي. حالانکه دلته کښې بیوع د جمع په صیغه سره ذکر شوي دي.
الجوابان > ① بې شکه مصدر دي. خود بیع مختلف انواعو په وجه دا د جمع په صیغه سره ذکر شوي دي.

② ، ، ، بیع ، د مبيع اسم مفعول په معنی کښې دي. اود مبيعات ډیر قسمونه او انواع دي. په دي وجه دا د جمع په صیغه سره ذکر شوي دي.

تصريح لفظ البيع > لفظ د ، ، ، بیع ، د اضدادو ځنې دي. ① په لغت کښې د بیع لفظ د دوه مال الشئ الملك بهال (دپاره و نیلې شي. ② اود (خرج الشئ من الملك بهال یعنی د مال په عوض سره یوڅیز په ملک کښې د داخلو دپاره هم و نیلې شي. او د مال په عوض څه څیز د ملک نه د ویستلو ته هم و نیلې شي.

دليله > په حدیث (لایبیم احدکم علی بیع اعمیه) کښې اوله معنی (اخیستل) مراد ده. یعنی په تاسو کښې دې هېڅ یوکس د خپل رور د اخیستلو په صورت کښې نه اخلی مطلب دادې. که یو مسلمان رور د یو څیز د اخیستلو په اراده سره نرخ کوی. نو تاسو ددې د اخیستلو په اراده سره په مینځ کښې مه راځي. او گورئ. دلته کښې بیع د اخیستلو په معنی کښې استعمال شوي دي. (هذا اعتللف الثومان فیبعوا

کیف شتم کښې دویمه معنی (خرځول) مراد دی

تعريف البيع اصطلاحاً > د شریعت په اصطلاح کښې ، ، ، بیع ، (مبادلة المال بالمال بالتراضي بطريق التجارة) ته

وانى. يعنى ، د يوبل په رضامندئ سره د تجارت په طريقه باندې مال د مال په بدله كښې اخستل.

فائدة القيودات > د (مبادلة المال بالمال) په قيد سره اجاره او نكاح خارج شو. ځكه چه په اجاره كښې د مبادلة المال بالمال (مبادلة المال بالمبيع) وى. اود (بالتراضى) په قيد سره د مكروه بيع خارج شه. ځكه چه مقصود نافذه بيع بيانول دى. او ، مبادلة بلا تراضى ، شرعى بيع نه ده. د طريق التجارة په قيد سره ، هبه بشرط العوض ، خارج شه. ځكه چه په ، هبه بشرط العوض ، كښې هم (مبادلة المال بالمال) وى. خو د تجارت په طريقه باندې نه وى. دا خيال ساتل پكار دى. چه په تعريف كښې د مبادله نه مراد تمليك دى. يعنى د مال په بدله كښې د مال مالك كول. د بيع مشروع كيدل د قرآن، حديث ، او اجماع درې واړو نه ثابت دى.

ثبوته من الكتاب > د قرآن نه ددې ثبوت په دې آيت سره كيږي (وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا) ، الله تعالى حلال كړې ده بيع ، او حرام كړې نې دې سود ، دا آيت د بيع په جواز باندې دلالت كوي.

ثبوته من السنة > ① (من ابن سعيد عن النبي ﷺ قال التاجر الصدوق الأمين مع النبيين والصديقين والشهداء) ابوسعيد خدرى روى ﷺ فرماني. چه رسول اکرم ﷺ فرمايلى دى. چه رشتوني او امانت داره سوداگر به د قيامت په ورځ ، نبيانو ، صدقيينو ، او شهيدانو سره وى. (ترمذى ج ١ ص ٢٢٩)

ثبوته من الإجماع > اجماع هم د بيع په جواز باندې دلالت كوي. ځكه چه د رسول الله ﷺ د زمانې نه واخله ، تر نه پورې ټول مسلمانان د بيع په جواز باندې متفق راروان دى. لكه چه سيرت نكارو ليكلي دى. چه د نبوت نه پنځلس كاله وړاندې نبي كريم ﷺ د ام المؤمنين حضرت خديجة الكبرى رضى الله عنها دپاره تجارت كړې وو. او اكابرو اصحابو ، ټولو تجارت كړې دې. لكه چه حضرت ابوبكر صديق رضى الله عنه كېږو سوداگر وو. او حضرت عمر رضى الله عنه د غلې سوداگر وو. حضرت عثمان رضى الله عنه كېږو ، اود كهجورو تجارت كولو. ملاعلى قارى رضى الله عنه په شرح نقايه كښې ليكلي دى. چه احتافو عالمانو فرمايلى دى. چه د جهاد نه پس د ټولو نه بهتره گټه تجارت دى. بيا زميندارى ده. بيا صنعت و حرفت (هنراوفن) دى. ملاعلى قارى رضى الله عنه فرماني. چه زما په نيز افضل كسب كتابت (خوشخطه ليكل) دى.

حكمة > د بيع حكم ملك دى. يعنى مشترى ته د ، مبيع ، په تصرف باندې قدرت ور كولو. **وگنه** > د بيع ركن ايجاب او قبول دى. ايجاب هغه كلام دى. كوم چه وړاندې او وويلى شى. كه د بانع د طرفه وى. او كه د مشترى د طرفه وى. او ددې متعلق دويم كلام ته قبول وانى.

په بيع كښې د ايجاب او قبول شريعي هېښت

الْبَيْعُ يَنْعَقِدُ بِالْإِجَابِ وَالْقَبُولِ فرماني. چه بيع په ايجاب او قبول سره متحقق كيږي إِذَا كَانَ الْإِجَابُ وَالْقَبُولُ الْمَاضِي. چه كله دواړه د ماضى په دوه لفظونو سره وى

حل اللغة > ينقعد، انعقاد: منعقد كيدل. قبول: قبولول. بيع: خرڅول. اشتراء: اخستل

توضيح > ، انعقاد ، په عاقدينو كښې د يو كس كلام د بل كس كلام سره شرعاً په داسې طريقه متعلق كيدل، چه ددې اثر په محل ، يعنى په مبيع كښې ښكاره شى. يعنى مبيع د بانع د ملك نه اوځى. اود مشترى په ملك كښې داخل شى.

معنی: الإيجاب والقبول > د ایجاب معنی اثبات ده. ځکه چه دا د بل کس دپاره خیاب قبول ثابتوی نو هر کله چه دویم عاقد دا قبول کرلو نو دده د کلام نوم به قبول وی. حاصل داچه د عاقدینونه رومبې صادرکیدونکې کلام ته ایجاب، او ثانیاً صادریدونکې کلام ته قبول وائی.

صورت > صورت د مسئلې دادې چه ،، بیع ،، د ایجاب او قبول نه متحقق کیږی. په دې شرط چه د دواړو نه د ماضی په صیغې سره تعبیر کړې شوې وی. مثلاً یوکس اوونیل. (بعثت) یعنی ،، ما خرڅ کړو ،، او دویم کس اوونیل. (اشتريت) ،، ما واخستلو ،، نو بیع منعقد کیږی.

دلیل > بیع د داسې تصرف نوم دې چه د ،، انشاء ،، د قبیلې څنې وی. او انشاء کیدل په شریعت سره معلومېږی. اود ماضی صیغه اگرچه د اخبار دپاره موضوع ده. خو شریعت دا د انشاء په معنی کښې استعمال کړې ده. په دې وجه د ماضی په صیغې سره بیع منعقد کیږی.

دلیل کون البیع من قبیل الانشاء > بیع د انشاء د قبیلې څنې ځکه دې چه انشاء وائی. (اثبات مالم یکن) ته. یعنی غیر موجود ثابتولو نوم انشاء ده. او دا تعریف په بیع باندې صدقېږی. ځکه چه د بیع په ذریعه هم غیر موجود او غیر ثابت څیز ثابتېږی. یعنی په مبیع باندې د عقد بیع نه وړاندې دمشتري ملک ثابت نه وو. او په ثمن باندې د بائع ملک ثابت نه وو. خود بیع په ذریعه دا دواړه ثابتولې شی. نو د بیع په ذریعه چونکه یو غیر ثابت شوي څیز ثابتولې شی. په دې وجه به بیع د انشاء د قبیلې څنې وی.

د خیاب قبول حکم

وَإِذَا أُوجِبَ أَحَدُ الْمُتَعَاذِينَ الْبَيْعَ أَمَامَ قَدُورِي فَقَدْ وَرَى فَرَمَانِي. چه کله په متعاقدینو کښې یوکس د بیع ایجاب اوکړی. **فَلَاخَرُ بِالْخِيَارِ** نو دویم ته اختیار دې. **إِنْ شَاءَ قَبِلَ فِي التَّحْلِيلِ** که غواړی. نهم په دې مجلس کښې دې قبول اوکړی **وَإِنْ شَاءَ رَدَّاهُ**. اوکه (دې خیاب قبول) غواړی. نو رد دې کړی.

هل اللغة > ① اوجب: واجب کول ② المتعاضدين: تنبيه د عاقد، معامله کونکي ③ قبل: وړاندې ④ الغيار: اختیار

تضريح > **معنی: خیاب القبول** > صورت د مسئلې دادې چه هر کله په متعاقدینو کښې یو کس د بیع ایجاب اوکړی. مثلاً بائع اوونیل. چه (بعثت هذا البکذا) ما دا سامان د دومره ثمن په عوض خرڅ کړلو نو دویم کس یعنی مشتري ته په مجلس کښې دننه د قبولولو اود رد کولو اختیار شته دې یعنی که غواړی. نو دا بیع دې قبول کړی. او که غواړی. نو رد دې کړی. د فقهاؤ په اصطلاح کښې ددې اختیار نوم خیاب قبول دې. **دلیل** > ددې خیاب دلیل دادې. که د ایجاب کونکي نه علاوه بل چاته ته د قبولولو اود رد کولو اختیار نه وی. نو په دې دواړو کښې به یوکس مجبوره وی. او هر کله چه دې مجبوره شو. نو دده رضامندی فوت شوه. حالانکه د بیع انعقاد دپاره د بائع اومشتري دواړو رضامندی ضروری ده. په دې وجه به ده ته خیاب قبول حاصل وی.

وجه تسمیة الغیار بالمجلس > (واما یتدال آخر المجلس.... الخ) په دې جملې سره د یو تقدیری سوال جواب دې. سوال دادې چه د مشتري د رد او قبول اختیار مجلس سره ولې خاص کړې شوې دې. **جواب** > عقلی طور باندې درې صورتونه دی. ① یو خو داچه د ایجاب نه فوراً پس قبول لازم اوگرځولې شی. که فوراً ئې قبول نه کړی. نو ایجاب به باطل وی. ② دویم صورت دادې چه قبول په آخر د مجلس باندې موقوف کړې شی. یعنی مشتري ته دا اختیار ورکړې شی. چه په مجلس کښې قبول اوکړی. یا د

فَأَيُّكُمْ أَتَىٰ مِنَ الْمَلِئِكَةِ قَبْلَ الْقَبُولِ ۚ أَوِ بَعْدَ ۚ أَوْ يَكُونُ لَهُمْ عِلْمٌ قَبْلَ الْوَحْيِ ۚ إِنَّمَا تَحْكُمُ بِآيَاتِنَا ۚ إِن تَزِدَّ الظَّالِمِينَ فِي ظُلُمِهِمْ لَا يَنصُرُوهُمْ وَلَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ وَلَٰكِنَّ الْغَايَةَ إِلَىٰ آيَاتِنَا أَن يُدْخِلَهُمُ اللَّهُ فِي عَذَابٍ مُّهِينٍ ۚ

توضیح: صورت ۴ صورت د دادې، چه د احد المتعاقدين د ايجاب او قبول نه پس د آخر د قبولو نه وړاندې په دواړو کښې که يوکس پاسيدلو، نو ايجاب باطل شو. او دده دا او دريدل به د ايجاب نه د رجوع کولو دليل وي. او که عاقله آخر پاسيدلو، نو دده پاسيدل به د قبولو نه د اعراض کولو دليل وي. او دا وړاندې تير شوی دی. چه موجب نه د خپل ايجاب نه د رجوع کولو اختيار شته. او آخر ته د قبولو يا د اعراض يعنی د بيع د رد کولو اختيار حاصل دي. او په دې دواړو صورتونو کښې ايجاب باطل پري.

فَإِذَا حَصَلَ الْإِجَابُ وَالْقَبُولُ أو کله چه ایجاب او قبول حاصل شو لَوْ مَّا الْبَيْعُ نو بیع لازم شو و لَا خِيَارٌ لِوَأَيِّ مَنَّهُمَا. او په دوی دواړو کښې هیڅ یوکس ته د رجوع کولو اختیار نشته إِلَّا مِنْ عَيْبٍ أَوْ عَدَمِ رُؤْيَا. خود عیب په وجه یا دنه کتلو په وجه (په خیار حاصل وی)

تذريح: العذبان في العسلة» هر كله د عاقدينو د طرفه ايجاب او قبول حاصل شو. نو بيع لازمه شو. او په بائع اومشتري كښې د هر يو كس دپاره ملك ثابت شو. يعنى بائع د ثمن مالك شو. او مشتري د مبيع مالك شو. اوس په دوى كښې د هيڅ يو كس دپاره د بيع فسخ كولو اختيار نه وى.

صورتى جواز البيع: خو كه په مبيع كښې شه عيب وى. يا نې مبيع بغير د كتلو نه اخستى وى. نو په دې دواړو صورتونو كښې به مشتري ته خيار حاصل وى. په رومبى صورت كښې خيار عيب، او په دويم صورت كښې به خيار رږت حاصل وى.

وگناه و زموڼر دليل دادې. اَنَ فِي الْقُسْعِ چه په فسخ کولو کښې اِنطال حَقِّ الْأَعْمَرِ د غير حق باطلول
لازميری قَلَا يَجُوزُ په دې وجه جائز نه دي.

توضیح - داحتافو دلیل د الله تعالی قول دې «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلَاقُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بِتَارَةً عَنْ لَوْاِضٍ بَيْنَكُمْ» یعنی که د یوېل په رضامندی سره تجارت او شونو الله تعالی مشتری دپاره په بیع کېږي د خوړلو اجازت دې اود ایجاب او قبول نه پس تجارت صادقېږي نو معلومه شوه چه دایجاب او قبول نه پس مشتری مبیع او بائع ثمن استعمالولی شی اود استعمالول په خیار باندې موقوف نه دی نو که عاقدینو ته د خیار مجلس حق ورکړي شو نو دا نص به باطل شی او بطلان د نص ټیک نه دی په دې وجه به ددوی دپاره خیار مجلس نه ثابتېږي.

دویم دلیل د الله تعالی قول (وَأَشْهَدُ أَنَّهَا مَيْتَمٌ) دې. په دې آیت کېنې د شهادت سره د بیع د توثیق حکم ورکړې شوې دې. چه احد العاقدین د بیع انکار اونکړی. او،، بیع،، خیار نه وړاندې دایجاب او قبول نه پس صادقیږی. نو که خیار ثابت کړې شو. نو دا نص به باطل وی. او بطلان د نص درست نه دې. په دې وجه هم د عاقدینو دپاره خیار مجلس ثابت نه دې.

اوعقلی دلیل دادې. چه په ایجاب او قبول سره بیع تام اوشوه. او د مشتری ملک په مبیع کېنې او د بائع حق په ثمن کېنې ثابت شو. اوس که دوی ته خیار مجلس ورکړې شی. نو د خپل خیار په وجه چه کوم کس هم بیع فسخ کړی. نو دده د ملگری د رضامندی نه بغیر دده حق باطلول لازمیږی. مثلاً بائع که د خپل خیار په وجه بیع فسخ کړی. نو د مبیع نه به د مشتری ملک بغیر دده د رضامندی نه زائل شی. او که مشتری فسخ کړی. نو د بائع حق ثمن به باطل شی. په هر صورت کېنې چه څوک نې هم فسخ کړی. نو دده د ملگری د رضامندی نه بغیر دده حق باطلول لازمیږی. او د رضامندی نه بغیر د غیر حق باطلول ناجائز دی. په دې

وجه د عاقدینو دپاره خیار مجلس ثابت نه دې. (۱)

وَالْتَفَرُّقُ فِيهِ تَفَرُّقُ الْأَقْوَالِ او په حدیث کېنې د تفرق نه تفرق د اقوالو مراد دې.

توضیح > او د تفرق نه مراد تفرق اقوال دې. یعنی خیار قبول ثابت دې. چه ترکومه پورې عاقدین قولاً متفرق نشی. او که دواړه قولاً متفرق شی. په دې طریقه چه په دوی کېنې یو،، بعت،، اوبل،، اشتریت،، اوواني. نو ددې نه پس به خیار باقی نه وی.

وَالْأَعْوَاضُ الشُّارِطُ الْإِمْتِنَانُ إِلَى مَعْرِفَةِ مِقْدَارِهَا فَيُجَوَّزُ الْبَيْعُ أَوْ بَدَلُ خَبَرٍ كَوْمَ تَهْ أَشَارَهُ شَوْي وی نو په جواز د بیع کبش دهغې اندازه معلومولو ته حاجت نشته. **وَالْإِمْتِنَانُ الْمُطْلَقَةُ لَا تَصِحُّ** او کوم ثمن چه مطلق دی. (په دې سره به) عقد صحیح نه وی **إِلَّا أَنْ تَكُونَ مَعْرِوْقَةُ الْقَدْرِ وَالصِّفَةِ مَكْرَاجَهْ مَقْدَار** او صفت معلوم وی.

هل اللغة: الإمتنان: جمع د ثمن. المطلقة: غیر مقید. معروفة: معلوم. القدر: مقدار

توضیح > **عدم جواز البيع في الأموال الربوية** واضحه دې وی. چه عوض که د اموال ربویه څنې وی. مثلاً درهم، دنانیر، غنم، اوریشې، چه دا دخپل جنس په عوض خرڅ کړې شی. او ددې مقدار معلوم نه وی. نو دا جائز نه دی. اگر چه دې طرف ته اشاره شوې وی. مثلاً درهم د درهمو په عوض کېنې خرڅول. یا غنم د غنمو په عوض کېنې خرڅول. او د دواړو مقدار معلوم نه وی. نو دا بیع ناجائز ده. اگر چه دواړو عوضونو طرف ته اشاره شوې وی. ځکه چه په دې صورت کېنې د ربوا احتمال موجود دې. او تاسو ته معلومه ده. چه څنگه ربوا حرام ده. دغه شان احتمال د ربوا هم حرام ده.

(۱) **اختلاف الشافعي**، - په زیر بحث مسئله کېنې دامام شافعی رحمه الله په نیز اود امام احمد رحمه الله په یو قول کېنې دا دی چه په عاقدینو کېنې د هریو کس دپاره خیار مجلس ثابت دې. یعنی د ایجاب او قبول نه پس هر یو کس ته د ملگری د رضامندی نه بغیر په مجلس کېنې دننه د بیع فسخ کولو حق حاصل دې. خو د مجلس نه پس به دا اختیار باقی نه وی.

فائدة قید البیع به متن کنبی د بیع په قید لگولو سره د... سلم، احتراز شوې دې ځکه چه د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز په بیع سلم کنبی د راس المال (ثمن) مقدار معلومول شرط دی. اگرچه دې طرف ته اشاره شوې وی.

وجوب معرفة القدر والصفة في الأثمان ابو الحسن قدوری رحمته الله علیه فرمائی. که ثمن طرف ته اشاره اونکړې شوه. نو په دې سره به عقد هغه وخت صحیح وی. چه ددې مقدار او وصف دواړه معلوم وی. او که مقدار او وصف دواړه معلوم نه وی. مثلاً دا نې اوونیل. چه ما دا څیز د سروزرو په عوض کنبی واخستلو. او نه نې ددې مقدار بیان کړلو. او نه نې ددې صفت بیان کړلو. نو دا بیع به جائز نه وی. اود مقدار د بیان صورت دادې. چه اووانی. ما دا څیز د لسو درهمو په عوض واخستلو. اود صفت د بیان صورت دادې. چه داسې اووانی. چه دا دینار بخاری دې. یا سمرقندی دې. یا اعلی دې. یا ردی دې.

دلیله نوکه د ثمن مقدار او وصف معلوم نه وی. او ثمن مشارالیه هم نه وی. نو بیع ځکه ناجائز ده. چه د عقد بیع په وجه تسلیم او تسلیم، یعنی ورکول او اخستل واجبیږی. اودا جهالت یعنی د مقدار او وصف جهالت د انجام په اعتبار سره جگړه پیدا کوی. مثلاً د مقدار مجهول کیدلو په صورت کنبی به پان د زیات ثمن مطالبه کوی. او مشتری به ردی ورکوی. نو داسې جهالت په وجه تسلیم او تسلیم ناممکن دې. حالانکه تسلیم او تسلیم د عقد بیع په وجه واجبیږی. نو هرکله چه تسلیم او تسلیم ناممکن شو. نو بیع به هم درست نه وی.

القاعدة دا یوه قاعدې ده لکه څنگه چه علامه مرغینانی رحمته الله علیه فرمایلی دی. چه کوم جهالت جگړه پیدا کوی. هغه د بیع جائز کولو نه مانع دې. او کوم جهالت چه ،، مفضی الی المنازعه،، نه وی. هغه د بیع د جواز دپاره مانع نه دې. مثلاً یو کس په دوه غلامانو کنبی یو غلام خرڅ کړلو. او مشتری ته نې د تعین اختیار ورکړلو. نو د مبیع مجهول کیدلو باوجود بیع درست ده. ځکه چه په دې صورت کنبی جهالت اگرچه موجود دې. خو مشتری ته د تعین اختیار ورکولو په وجه ،، مفضی الی المنازعه،، نه دې.

په قرض ثمن سره د بیع حکم

وَجَوَّزَ الْبَيْعَ بِثَمَنِ حَالٍ وَمَوْجَلٍ قدوری رحمته الله علیه فرمائی. او بیع د نقد ثمن په عوض اود قرض ثمن په عوض جائز ده. **إِذَا كَانَ الْأَجَلُ مَعْلُومًا** په دې شرط چه ميعاد معلوم وی

حل اللغة الموجل: نیته

تصريح جواز البیع نقد و نسیا **ببيع** په نقد او قرضو دواړه شان جائز ده. په دې شرط چه د قرضو موده معلومه وی. که د قرضو موده معلومه نه وی. نو بیع به فاسد وی.

① **دلالت** د دلیل دادې. چه الله تعالی **﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ﴾** مطلق فرمایلی دی. یعنی بیع مطلقاً حلال ده. ثمن که نقد وی. او که قرض وی. په دې آیت کنبی دواړه داخل دی.

② د رسول الله صلی الله علیه و آله حدیث دې. حدیث دادې. چه رسول اکرم صلی الله علیه و آله د ابوشحمر نومی یهودی نه څه غله د یوې مودې په وعده باندې قرض واخستله. او خپله زغره نې دده سره رهن کیخودله. اود بخاری په حدیث کنبی د **«ثلاثين صاعاً من شعير لفظ دې. یعنی نبی کریم صلی الله علیه و آله دیرش صاع اوربشې واخستلې»**.

د مطلق ثمن نه به هوم نقدیت مراد وی؟

وَمَنْ أَطْلَقَ الثَّمَنَ فِي الْبَيْعِ قدوری رحمته الله علیه فرمائی. او کوم کس چه په بیع کنبی ثمن مطلق اوساتلو

كَانَ عَلَى غَالِبِ تَقْدِيرِ الْبَلَدِ نَوْكُومِ ثَمَنٍ چِه دغه ښار كښې د ټولو نه زيات رائج وي. هم په دې به محمول كولاى شى.

تدريج > صوره المسئله > په يونښار كښې كه مختلف قسمه سكې رائج وي. او په ماليت كښې ټول برابر وي. مثلاً په يو ښار كښې بخاري او سمرقندى دواړه سكې رائج وي. او ماليت د دواړو برابر دى. نو په داسې صورت كښې كه ثمن مطلق ذكر كړې شو. يعنى صرف مقدار ذكر كړې شو. خو صفت نې ذكر نكړو. مثلاً دانې او وټيل. چه ما داخيږ په لس درهمو واخستلو. خودا نې اونه وټيل. چه دا درهم به بخاري وي. او كه سمرقندى به وي. نو دا به د ښار په غالب نقديت باندې محمول كولاى شى.

فيلفه > دليل دا دې چه د كومې سكې رواج او چلن زيات وي. متعارف هم هغه وي. او قاعده ده. چه د المعروف كالشروط يعنى معروف او متعارف ته هم هغه درجه حاصل وي. كومه چه مشروط ته حاصله وي. نو د يوې سكې د شرط كولو په وجه چه څنگه په مشترى باندې مشروط ثمن واجبيږي. دغه شان د عدم شرط په صورت كښې هم متعارف سكه واجبيږي. او متعارف به هم هغه وي. د كوم چلن چه زيات وي. په دې وجه مونږ او وټيل. چه په ښار كښې د كومې سكې چلن زيات وي. د مطلق ثمن وټيلو په صورت كښې به هم دا واجب وي. د ښار په غالب نقديت باندې د محمول كولو په صورت كښې د بيع جواز طلب كول دي. په دې وجه به هم دا د ښار غالب نقديت طرف ته گرځولې شى.

د مختلف نقديت رائج كيدلو په وخت د تعين نه بغير د بيع د نفاذ حكم

فَإِنْ كَانَتْ التَّوَقُّفُ مُتَعَدِّدَةً بَيَّا كَه ددې نفوذ ماليت مختلف وي فَالْيَمِّ قَائِدٌ نُو بِيْع فاسد ده (لَأَنْ يَبْتَنَ أَخْذَهَا مَكْرَدًا چه په دې كښې يو بيان كړى

تسريح > ددې مسئلې عقلاً څلور صورتونه دي. ځكه چه ① يا به په ماليت او رواج دواړو كښې اختلاف نه وي. ② يا به په دواړو كښې اختلاف وي. ③ يا به په ماليت كښې اختلاف نه وي. او په رواج كښې به اختلاف وي. ④ يا به په رواج كښې اختلاف نه وي. بلكه په ماليت كښې به اختلاف وي. د دريم صورت بيان په تيره شوې مسئله كښې ذكر شوې دى. د څلورم صورت بيان په دې عبارت كښې دى. فرماني. چه په ښار كښې د ننه كه د ټولو مروجه نفوذو ماليت مختلف وي. او په رواج كښې ټول برابر وي. نو بيع به فاسد وي. خو كه په دې كښې يوه سكه بيان كړي. (نو بيع به جائز وي)

فيلفه > د اختلاف فى الماليت. په صورت كښې د سكې مجهول كيدل جگړه پيدا كوي. په دې طريقه چه بانع به د هغه سكې مطالبه كوي. د كومې ماليت چه زيات دى. او مشترى به د هغه سكې وركولو كوشش كوي. د كومې ماليت چه كم دى. او داسې جهالت د بيع مفيد نه وي. په دې وجه به په دې صورت كښې بيع فاسد وي. خو كه د يوې سكې په بيانولو سره ددې جهالت لرې كړې شو. نو بيع به درست وي.

د دويم صورت بيان دى. يعنى كه نفوذ په ماليت او رواج دواړو كښې مختلف وي. په دې طريقه چه په ماليت كښې هم تفاوت (كمي زياتي) وي. او په چلن كښې هم تفاوت وي. يعنى د يوې سكې چلن كم وي. او د بلې زيات وي. نو په دې صورت كښې به بيع درست وي. او په مشترى به هغه سكه واجبه وي. د كومې چلن چه زيات وي. ځكه چه په داسې كولو كښې، يعنى په اغلب او په اروج باندې په محمول

کولو کښې د بيع جواز طلب کول دي. اود عاقل بالغ فعل او قول حتی الامکان په جواز باندې محمول کول پکار دي.

وَإِنْ وَجَدَهَا أَكْثَرُ مِنَ الذَّرَاعِ الَّذِي سَمَّاهُ وَكَهْ مُشْتَرَى دَا دَدِي كَزُونُو نَهْ زِيَا تَهْ اوموندله. کوم نې چه بيان کړی وو قَهْ لِّلْمُشْتَرَى نودا زياتی به د مشتری دپاره وی وَلَا خِيَارَ لِّلْبَائِعِ او بايع ته هيڅ اختيار نشته

هل اللغة > تسمية: نامدار کړل. - الغيار: اختيار

تسريح > ان وجد الثوب اكثر من الفدر المفقود عليه > او که زمکه يا کپړه د مقرر کزونو نه زياته اوختله. نودا زياتوالي به د مشتری دپاره وی. او بايع ته به هيڅ اختيار نه وی. **دليله >** ځکه چه ذراع (گزن يو وصف دي. او د وصف په مقابل کېښي د ثمن هيڅ حصه نه راځي. په دې وجه د کزونو په زياتيدلو سره په ثمن کېښي اضافه نشي کيدلي. اودا داسې ده. لکه مثلا يو غلام نې په دې خيال واخستلو. چه دا ناييما دي. او هم په دې حساب سره نې ثمن مقرر کړو. بيا روسته معلومه شوه. چه دې خو بيما دي. (يعنی روند نه دي) نو د بصارت ددې وصف په زياتيدلو سره په ثمن کېښي اضافه نه کېږي. او بايع ته به هيڅ اختيار نه وی.

يو معين مقدار کپړه د معين درهمو په بدله کېښي د ثمنی زياتی حکم

وَإِنْ قَالَ بِعْتُكَهَا عَلَى أَتَمِّهَا سَاكَةً ذَّرَاعٍ بِمِائَةِ دِرْهَمٍ او که بايع اوونيل. ما په تا دا کپړه په دې شرط خرڅه کړله. چه سل گزه د سل درهمو په عوض **كُلِّ ذَّرَاعٍ بِدِرْهَمٍ** په دې حساب چه هر گز به د يو درهم په عوض دي **قَوْلُهَا نَاقِصَةٌ** مشتری دا کم اوموندلو قَهْ بِالْخِيَارِ. نو مشتری ته اختيار دي. **إِنْ شَاءَ أَخَذَهَا بِمِائَةِ الثَّمَنِ** که غواړي. نو موجود (کپړه) ددې حصې د ثمن په عوض واخلي **وَإِنْ شَاءَ تَرَكَهَا** او که غواړي. ترك دي کړي.

هل اللغة > المائة: سل - الذراع: گز - التوك: پريخودل - ناقصة: نقصانی،

تسريح > حکم وجدان الذراع ناقصة > صورت د مسنلې دادې. چه يو سړی په دې شرط يوه کپړه واخستله. چه سل گزه تان به د سلو درهمو په عوض کېښي وی. په دې حساب چه يو گز به د يو درهم په عوض کېښي وی. بيا نې چه دا تان ناپ کړو. نودا د سلو گزو نه کم اوختلو. نو په داسې صورت کېښي مشتری ته اختيار دي. که غواړي. نو موجوده کپړه ددې د حصې د ثمن په عوض کېښي واخلي. او که غواړي. نو نه دي اخلي.

دليله > د حصې د ثمن په عوض کېښي د اخستلو دليل دادې. چه ذراع اگر چه تابع او وصف دي. خود ،. کل ذراع بدرهم ،. په ذريعه، چونکه د هر ذراع ثمن جدا جدا ذکر شوي دي. ځکه ذراع اصل شو. ځکه چه د ثمن د څه څيز په مقابل کېښي راتلل ددې څيز د اصل کيدلو علامت دي. نود هر ذراع په مقابل کېښي د ،. بدرهم،. په ذريعه د ثمن بيانولو وجه، هر ذراع په منزله د کپړې اصل دي. اودا داسې ده. لکه چه ده سل کپړې خرڅ کړي دي. او کپړې چونکه اصل دي. په دې وجه ددې په مقابل کېښي ثمن راځي. او هر کله چه ددې په مقابل کېښي ثمن راځي. نو په څومره اندازه چه گزونه کم شي. هم په څومره اندازه به ثمن هم کمېږي.

بِتَّ وَجَدَهَا زَائِدَةً أَوْ كَه مُشْتَرَى دَا زِيَا تَه اُومُونْدَلَه گَانَ الْمُشْتَرَى بِالْخِيَارِ نُو مُشْتَرَى تَه اَخْتِيَار دِي اِنْ شَاءَ اَخَذَ الْبَيْعَ كُلَّ ذِرَاعٍ بِدَرَاهِمٍ. كَه غَوَارِي نُو پوره كپړه په حساب د هر گز د يودره په عوض واخلي اِنْ شَاءَ فَسَخَ الْبَيْعَ اَوْ كَه غَوَارِي نُو بيع دې فسخ كړي

تذريح > حكم وجدان الثوب زائدا من القدر المعقود عليه: او كه مشترى دا گزونه د سلو نه زيات اوموندل. نو بيا هم مشترى ته اختيار دې. كه غوارى نو ټول گزونه دې په حساب د هر گز د هر درهم په عوض واخلي. او كه غوارى. نو بيع دې فسخ كړي. اودا اختيار په دې وجه دې. چه مشترى ته كه څه گزونه د سلو نه زيات ملاويږي. نو په ده باندې د ثمن زياتوالى هم لازمېږي. نو دا داسې نفع شوه. چه په دې كښې ضرر هم ملاؤ دې. او په داسې صورت كښې خييار حاصل وى. په دې وجه مشترى ته په دې صورت كښې هم خييار حاصل وى.

دليله > او په مشترى باندې د سلو درهمو نه زياتى ثمن په دې وجه واجب شوې دې. چه د ذراع په مقابل كښې چونكه ثمن ذكر شوې دې. په دې وجه ذراع په منزله د اصل شو. اود اصل مبيع په زياتوالى سره ثمن زياتيږي. په دې وجه كه مشترى د ټولو گزونو كپړه اخستلو فيصله او كړي. نو په ده به د زياتى ثمن هم واجب وى. كه بالفرض مشترى د سلو گزونو زياتى تان د سلو درهمو په عوض واخلي. نو په دې صورت كښې به دا دډكل ذراع بدرهم شرط موافق اخستونكې نه وى. حالاتكه بائع په دې شرط سره خرڅ كړې دي. نو دكل ذراع بدرهم شرط پوره كولو دپاره هم په مشترى باندې هم په دې اندازه به زيات ثمن واجب وى. په څومره اندازه چه ذراع د سلو نه زياتى وى.

ولو قال بعث منك هذه الرزمة او كه وې وئيل چې ما خرڅ كړل په تا باندې دا پند على انها عشرة اثنوآب په دې شرط چې دا لس تها نه دى بمائة درهمه په سل روپڼ ككل ثوب بعشره قهر يو تها نه په لس روپڼ فان وجدها ناقصة نو كه وې موندله هغه كمه جا زالبيم بمحضه نو جائز ده بيع په خپل حساب سره

تذريح > صورت د مسئله دا دې چې بائع مشترى ته اووئيل دا پند دې په دې كښې لس تها نه او هر يو تها نه د لسو روپو دې كله چې يې پند او سپردل نو په هغې كښې نښه تها نونه راوختل نو مشترى به په لس كم سل روپڼ باندې نهه تها نونه واخلي
دليله > ځكه چې د نهو تها نونو چې يو تها نه په لس روپڼ وى لس كم سل روپڼ جوړېږي نو خبره مفضى الى النزاع نه ده. عقد صحيح دې.

وان وجدها زائدة فالبيع فاسدا او كه وې موندله زياته نو بيع فاسده ده

تذريح > په ذكر شوى صورت كښې كه تها نونه زيات وو مثلاً يولس وو نو په دې صورت كښې بيع فاسده ده

دليله > ځكه چې په دې صورت كښې د اختلاف پيدا كيدو ويره ده. په دغه يولسو تها نونو كښې به مشترى چا نه كړى اوښه به په كښې گوري او بائع به ورسره په هغې كښې اختلاف كوي. نو ددې وجه دا عقد مفضى الى النزاع دې نو فاسد به وى

بغير د نوم دهر کولو نه په بيع کښې داخلېدونکي خيزونه

وَمَنْ بَاعَ دَارًا او چاچه يو دار (کور) خرڅ کړو دَخَلَ بِنَاؤُهَا فِي الْبَيْعِ نو ددې عمارت به په بيع کښې داخل وي وَإِنْ لَمْ يُسَيِّمْهُ. اگرچه دا نې نه وي بيا کړې

تدريج < دخول ابناء في بيع الدار > په اردو ژبه کښې د ،، دار ،، لفظ مطلقاً د کور دپاره ونيلې شى. او هم په دې معنى کښې ،، منزل ،، او ،، بيت ،، هم دې. خو په عربى ژبه کښې فرق دې. چه ،، دار ،، هغه (کور) ته وائى. چه په هغې کښې صحن وي. وړې وړې کمرې وي. مخې ته برانده وي. باورچى خانه وي. اود څارو بار (شپول) وي. او ،، منزل ،، هغه دې. چه په هغې کښې وړې وړې کمرې، باورچى خانه، او بيت الخلا (لښتړين) وي. او صحن نه وي. او ،، بيت ،، هغه مسقف کوټې ته ونيلې شى. چه په هغې کښې يوه دروازه وي.

ددې بحث مسئلو بنياد په دوه قاعدو باندې دې. ① هر هغه څيز چه هغې ته په عرف کښې لفظ د بيع شامله وي. هغه په بيع کښې داخلېږي. اگرچه په صراحت سره نې دا بيان کړې نه وي. ② هر هغه څيز چه هغه د مبيع سره د برقرار ساتلو دپاره متصل وي. هغه د مبيع تابع وي. او په بيع کښې داخل وي. اوس صورت د مسئلې دادې. چه يو سړى کور خرڅ کړو. نو ددې عمارت به په بيع کښې داخل وي. اگرچه عمارت نې په بيع کښې صراحت سره نه وي ذکر کړې.

دلائله ① ځکه چه په عرف کښې لفظ د ،، دار ،، ميدان او عمارت دواړو ته شامل وي. ② دويم دليل دادې. چه د عمارت اتصال د زمکې سره برقرار او باقى پاتې کيدلو دپاره دې. په دې وجه به عمارت د ميدان تابع وي. او په بيع کښې به داخل وي.

د زمکې په بيع کښې ونې داخل دي

وَمَنْ بَاعَ أَرْضًا او کوم کس چه يوه زمکه خرڅه کړله دَخَلَ مَا فِيهَا مِنْ الثَّمَرِ وَالشَّجَرِ فِي الْبَيْعِ نو په بيع کښې به ددې زمکې د کجورو ونې او نورې ونې داخل وي وَإِنْ لَمْ يُسَيِّمْهُ. اگرچه دانې ذکر کړې نه وي وَلَا يَدْخُلُ الثَّرْوُ فِي بَيْعِ الْأَرْضِ إِلَّا بِالتَّسْمِيَةِ اود زمکې په بيع کښې فصل نه داخلېږي مگر په ذکر کولو سره (په بيع کښې داخلېږي)

هل اللغة < نخل > د قجورې ونه - زوع ، پتې ، فصل

تدريج < دخول الشجر والثمار في بيع الأرض > مسئله داده. چه يوکس زمکه خرڅه کړله. او په دې زمکه کښې ونې دى. نو دا ونې به د زمکې په بيع کښې داخلې وي ونې که غنې وي. او که وړې وي. ميوه دارې وي. او که ميوه دارې نه وي. په صراحت سره نې ددې ذکر کړې وي. او که نه وي کړې.

دليله د دليل دادې. چه د ونو اتصال زمکې سره د قرار او باقى ساتلو دپاره دې. جدا کولو دپاره نه دې. نو ونې د عمارت مشابه شوې. نو لکه څنگه چه د ،، دار ،، په بيع کښې عمارت داخل وي. دغه شان به د زمکې په بيع کښې ونې هم داخل وي. اگرچه د عقد بيع په وخت نې ددې ذکر نه وي کړې.

د زمکې په بيع کښې د فصل حکم: او که په زمکه کښې فصل ولاړ وو. نو د زمکې په بيع کښې به فصل داخل نه وي. خود عقد بيع په وخت نې د زمکې سره د فصل ذکر کړې وو. نو فصل به هم داخل وي. دليل دادې. چه فصل زمکې سره متصل وي. د جدا کولو دپاره. د باقى ساتلو دپاره نه وي. نو فصل د هغې سامان مشابه شو. کوم نې چه په کور کښې ايځولې وي. نو لکه څنگه چه د کور په بيع کښې

سامان داخل نه وی. دغه شان د زمکې په بیع کېنې فصل هم داخل نه وی.

السوال: که دا سوال اوکړې شی، چه حمل، مورسره د جداکیدلو دپاره متصل دې. خو ددې باوجود حمل د مور په بیع کېنې داخلېږي. حالانکه د قاعدې مطابق داخلیدل نه دی پکار.

الجواب: ددې جواب دادې، چه د حمل جدا کول، د انسان په قدرت کېنې نه دی. بلکه دا د الله تعالی کار دی. اود فصل اود سامان جدا کول د سړي په طاقت کېنې وی. په دې وجه حمل په فصل اود کور په سامان باندې قیاس کول ټیګ نه دی.

د وټو ۶ ايم ټکني د ښوونکو

وَمَنْ بَاعَ عَزْلًا أَوْ شِعْرًا فَیْهِ عُمْرَةٌ أَوْ كَوْمَ كَسٍ جَدٍ كَجَوْرِ وَنَهْ، بَاخَه مِیوه داره وَنَهْ چه په دې كِنَسِ مِیوه روى. خرخه كره فَفَرْنَه لِبَالِیْجِ نو ددې مِیوې به بائع دپاره وى اِلَا اَنْ یَشْرَطْهَا الْبُتَاغَ مَكْرٍ دا چه مشتری ددې شرط اولگړی

حل اللغة > نخل : د قجورې ونه - ثمر : میوه - اشتراء : اخستل - البتاع : اخستونکي

تاریخ: دخول الثغر في بيع النخل والشجر: صورت د مستنې دادې. که یو کس یوه میوه داره و نه خرڅه کړله نو ددې میوې به د باع دپاره وی. خو که مشتری د وټو سره میوې هم واخستلې. نو میوې به هم د مشتری دپاره وی.

دلالة ① دلیل دا حدیث دی. (من اشترى أرضاً فيها نخل فالشركة للبياتم إلا أن يشق البیتام) (یعنی که یو کس د میوه دارو ونو زمکه واخستله. نو میوې به د بانع دپاره وی. خو که مشتری د میوو شرط هم اولوگوی. نو میوې به د مشتری دپاره وی. ⑦ دویم دلیل د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما حدیث دی. د حدیث الفاظ دا دی. و من بام عهداً وله مال فماله للبياتم إلا أن يشق البیتام و من بام عهداً مشهوراً فالشركة للبياتم إلا أن يشق البیتام) یعنی کوم سړی چه غلام خرڅ کړلو. حالاتکه د غلام سره مال دی. نو دا مال به د بانع وی. البته که مشتری شرط اولوگوی چه دا غلام سره دده د مال نه ما واخستلو. نو بیا به غلام سره د مال نه د مشتری وی اوچا چه د کچه قلم شوې قبضه خرڅه کړله. (یعنی چه په زمانه قبضه کښې د نارینه تجوړې بیاځ اولوگوی) نو میوې به د بانع دپاره وی. خودا چه مشتری شرط اولوگوی. (نو بیا به میوې د مشتری دپاره وی) ددې حدیث نه هم ثابتیږي. چه د ونې میوې به د بانع دپاره وی. ⑧ عقلی دلیل دادی. چه د میوې اتصال د ونې سره اگرچه پیدانشی چه د خودا د شوکولو دپاره دی. د باقی ساتلو دپاره نه دی. نو دود ونې میوې د فصل مشابه شوې. نو که څنگه چه د زمکې فصل د زمکې په بیع کښې نه داخلیری. دغه شان د ونو میوې هم د ونې په بیع که نه داخلیری.

١٠) ترجمه الوحید: یکتا بهذا اللفظ ثم لقل حديث عبدالله بن عمر عن أبيه عن النبي ﷺ من باع وعده أو مال فماله لليتيم إلا أن يشترط الميتام ومن باع دخلاً مؤبراً أو الفسرة لليتيم إلا أن يشترط الميتام أعجمه البخاري في اليوم ٩٠، وأبو داود في اليوم ٣٢ رقم ٣٣٣٣، والقصد في اليوم ٢٥ رقم ١١٣٣، والنسائي في اليوم ٢٢ رقم ٣٣٣٣، وابن ماجه في التجارات باب ٣١ رقم ٣٣١١، وأحمد في المسند ١/٢٠٧، كذا في نصب الرتبة ١/١٠.

د بدو صلاح نه وړاندې او روسته د میوو د بیع حکم

وَمَنْ بَاْعَ ثَمَرَةً جَاغِرَةً دَاسِي مِوِي خَرْشِي كَرَلِي لَمْ يَنْتِزِ صَلاَحُهَا جِهَ دَدِي صَلاَحِ بِنِكَارِه شُوِي نَه دِه. اَوْقَدْ بَنَّا
يا بِنِكَارِه شُوِي دِه جَاَزَالْيَبِيْم. نو بيع جائز ده

هل اللغة > يبله: بِنِكَارِه كيرې - صلاح: پوځوالی

تصريح > جواز بيع الثمر لم يبد صلاحها ① په وونو كښې د میوو بِنِكَارِه كيدو نه وړاندې د هغې خرڅول په اتفاق سره ناجائز دی ② اوچه په وونو كښې ميوې وې اود هغې صلاح بِنِكَارِه شى نو په اتفاق سره نې خرڅول جائز دی. اوكه صلاح نې نه وې بِنِكَارِه شوې نو بيا هم د احنافو په نيز د هغې خرڅول جائز دی بيا د احنافو رحمهم الله په نيز صلاح بِنِكَارِه كيدل دادى. چه ميوې د طوفان (سيلې) وغيره آفت نه، اود كلې وغيره د فساد نه محفوظ شى.

دليله > ميوې مال متقوم دې. ځكه كه صلاح بِنِكَارِه شو. نو ددې نه فورا فائده اخستلې شى. او كه صلاح بِنِكَارِه نشو. نو په راروان وخت كښې به دا فائده مند كيرې. او كرم خيز چه د فائده اخستلو قابل وى. هغه متقوم وى. په دې وجه ميوې د صلاح بِنِكَارِه كيدلو نه وړاندې هم متقوم دى. اود صلاح بِنِكَارِه كيدلو نه پس هم متقوم دى. اود مال متقوم بيع جائز ده. په دې وجه په ذكر شوى دواړو صورتونو كښې به د ميوو بيع جائز وى.

المذهب الثاني > په ذكر شوي مسئله كښې د صلاح بِنِكَارِه كيدو نه وړاندې د امام مالك، امام شافعى، اود امام احمد رحمهم الله په نيز د هغې خرڅول ناجائز دى.

دليلهم > رسول الله ﷺ د صلاح بِنِكَارِه كيدلو نه وړاندې د ميوو د بيع خرڅولو نه منع فرمايلې ده. ③ دويم دليل دادى. چه بيع د مال متقوم سره مخصوص دى. اود صلاح بِنِكَارِه كيدلو نه وړاندې ميوې متقوم نه وى. په دې وجه صلاح بِنِكَارِه كيدلو نه وړاندې د ميوو خرڅول ناجائز دى.

الجواب منه > خود دې حديث جواب دادې. چه نبى كريم ﷺ د صلاح بِنِكَارِه كيدلو نه وړاندې د ميوو د بيع نه په هغه صورت كښې منع فرمايلې ده. چه كله د ميوو په ونه باندې د پريځودلو شرط اولگولې شى. او په ونه باندې د پريځودلو په شرط سره بيع ناجائز ده. لكه چه به راروانه مسئله كښې به راشى. يا مراد دادې. چه نبى كريم ﷺ د صلاح بِنِكَارِه كيدلو نه وړاندې د بيع سلم كولو نه منع فرمايلې ده. او قرينه داده.

چه نبى كريم ﷺ فرمايلې دى. **اَرَأَيْتَ لَوْ أَهَبَ اللَّهُ الشُّرَّةَ لَمْ يَسْتَحِلْ أَحَدُكُمْ مَالَ أَهِيهِ** يعنى ستاڅه خيال دې كه الله تعالى ميوې ضامن كړى نو ته د خپل رور مال په څه وجه حلال گنړې. اودا خبره د بيع سلم په صورت كښې كيدلې شى. ځكه چه په بيع سلم كښې مسلم فينه، يعنى د مبيع سپارل فورا نه كيرې. بلكه روستو كيرې. بهر حال ددې نه معلومه شوه. چه د الله رسول ﷺ د ميوو صلاح بِنِكَارِه كيدلو نه وړاندې د سلم كولو نه منع فرمايلې ده. ددې جواب نه پس دا حديث د امام شافعى رحمهم الله وغيره مستدل نه جوړيږي

وَوَجِبَ عَلَى الْمُشْتَرَى قَطْعُهَا فِي الْحَالِ په مشترى باندې فى الحال ددې ميوو شو كول واجب دى

تصريح > وجوب القطع على المشتري صاحب دقدورى رحمهم الله فرمانى. چونكه د ميوو بيع د صلاح بِنِكَارِه كيدلو نه وړاندې هم جائز ده. اود صلاح بِنِكَارِه كيدلو نه پس هم په دې وجه به په مشترى باندې فورا د

میوو شوکول واجب وی.

فایله چه د خپل ملک نه د بائع ملک، یعنی ونې فارغ کړی. صاحب د هدایه **فایله** په هدایه کښی فرمانی. چه په ونو باندې د میوو بیع جواز هغه وخت دې چه کله میوې د څه شرط نه بغیر واخلی. یعنی نه نې د میوو شوکولو شرط لگولې وی. او نه نې د پریخودلو شرط لگولې وی. یا نې د شوکولو په شرط سره اخستی وی.

د هکجه میوو په ونو کښې د پخیدلو په شرط باندې د اخلتو حکم

فَإِنْ شَرَطْتَ تَرْكَهَا عَلَى الْإِثْمِ او که مشتری دا شرط کړې وی چه دا په ونو باندې پریږدی **فَسَدَ الْبَيْعِ** او بیع فاسد ده

تفصیح حکم **اشرط ترک الثمر علی النخل** صورت د مسئلې دادې. که یو کس اوونیل چه ما ددې ونې میوې په دې شرط باندې واخستلې چه ددې د پخیدلو پورې به دا په ونو باندې پریږدمه. نو دا بیع فاسد ده.

دلایله ① دلیل دادې چه دا شرط د عقد مقتضی نه خلاف دې. ځکه چه د عقد تقاضا داده چه معقود علیه مشتری ته اوسپارلې شی. او مشتری د بائع د ملک نه معقود علیه جدا کړی. او په دې شرط سره داسې نه ده. بکله مشتری خپل ملک یعنی میوو سره د بائع ملک یعنی ونې مشغول کړې دې. نو د عقد د مقتضا، په خلاف شرط لگولو په وجه بیع فاسد ده. ② دویم دلیل دا دی چه میوې په ونو باندې د پریخودلو شرط لگولو په صورت کښې یوه صفقه د بل په صفقه کښې کیدل لازمیږی ځکه که چرې ونه باندې د میوو پریخودلو اجرت مقرر کړې وي. نو په بیع کښې به اجاره داخله وی. او که بغیر د عوضه وی. یعنی مشتری هیڅ عوض مقرر کړې نه وی. نو په بیع کښې به اعاره (عاریه ورکول) داخل وی. حالانکه ،، صفقه فی صفقه، نه رسول الله ﷺ منع فرمایلي ده. په دې وجه به دې شرط سره بیع فاسد وی. دغه شان به په دې صورت کښې هم بیع فاسد وی. چه څوک ولاړ فصل واخلی. اود پخیدلو د وخته پورې د فصل په زمکه کښې د پریخودلو شرط اولگوی. دلیل وړاندې تیر شوې دې. چه دا شرط د عقد د مقتضا خلاف دې. او، صفقه فی صفقه، هم لازمیږی.

د میوو د یو معین مقدار مستثنی شوکولو حکم

وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَبْعَ ثَمَرًا مُعْظَمًا مِنْهَا، أَوْ طَائِفَةً مَعْلُومَةً میوې خرڅول او په دې کښې د معلومو رطلونو استثناء کول جائز نه دی

هل اللغة اړطال، جمع درطل، یوه پیماننه - یستثنی: مستثنی کړی - نخل: د قجورې ونه

تفصیح **عدم جواز استثناء اړطال فی بیع الثمر** د احنافو **ثُمَّ** په نیزپه ونو کښې د لگیدلو شوو میوو خرڅول، او څو متعین رطلونه مستثنی کول جائز نه دی. مثلاً داسې اووانی. چه ما ددې باغ میوې خرڅی کړې. سوا د یو من نه. یا مې د دې باغ آموونه خرڅ کړل. سوا د زرو آموونه نه. نو دا جائز نه دی. (**فایله** د معلومو رطلونو استثناء کولونه پس چه کوم مقدار باقی پاتې کیږی. هغه مجهول دې. په دې طریقه چه بائع به په جنس کښې د اعلی میوو مطالبه کوی. او مشتری به ده ته ادنی معمولې قسم میوې ورکوی. نو دا جهالت به، مفضی الی المنازعه، وی. اود داسې جهالت به موجودگي کښې بیع

(**ما لم یلک**) اود حضرت امام مالک **علیه** نیز جائز دی.

جائز نه وی. په دې وجه به په دې صورت کښې بیع هم جائز نه وی.

په وگوتکې د غنمو او اوریزو، او په پلوکې د لویا او د غونډلو د بیع حکم

وَيُجْزَى بَيْنَهُمُ الْخَطَأُ فِي سُبُلِهَا وَالْبَاقِلَاءُ فِي قِشْرِهَا اود غنمو ددې په بمبلو (وگو) کښې، اود لویا ددې په پلو کښې خرڅول جائز دی

هل اللغة < حنطة > غنم - سنبل - وگې - باقلي: لویا

تضريح < جواز بيع الحنطة في السنبل > صورت د مسنلې دادې. چه په وگو کښې د غنمو او په پلو یعنی پوستکي کښې د لویا خرڅول جائز دی. دغه شان په وگي کښې د اوریزو، او په پوستکي کښې د کونډلو خرڅول جائز دی. (۱)

دلالة ① نبي کریم ﷺ په کجوره کښې دلکیدلي شوو کجورو بیع نه منع فرمانیلې ده. تردې چه په دې کښې رنگ پیدا شی. یعنی که په کجورو کښې رنگ پیدا شی. او پخې شی. نو ددې بیع جائز ده. اود غنمو د وگو بیع نه نې منع فرمانیلې ده. تردې چه دا سپین شی. اود آفت نه محفوظ شی. یعنی که پاخه شی. نو ددې بیع جائز ده. دا حدیث په وگو کښې د غنمو د بیع جائز کیدلو باندې دلالت کوی. خود وگو د پخیدلو نه پس. نو هرکله چه د غنمو بیع ددې په پوستکو کښې جائز کیدل ثابت شو. نو د باقی نورو څیزونو بیع به هم ددې په پوستکو کښې دننه جائز وی. (۲)

② دویم عقلی دلیل دادې. چه غنم داسې غله ده. چه ددې نه نفع اوچتولې شی. نو په وگو کښې دننه به ددې بیع جائز وی. لکه چه د اوریشو بیع ددې په وگو کښې بالاتفاق جائز ده. اود قیاس علت جامعه دادې. چه په غنمو او اوریشو دواړو کښې هریو قیمتي مال دي. د دواړو نه نفع اوچتولې شی. نو هرکله چه د اوریشو بیع ددې په وگو کښې جائز ده. نو د غنمو بیع به هم ددې په وگو کښې جائز وی. او پاتې شو دا ونیل. چه ددې پوستکي یعنی بهوس غیر منتفع به دي. نو دا غلطه ده. ځکه چه په وگو کښې دننه غنم ذخیره کولې، او محفوظ کولې شی. لکه چه د الله تعالی ارشاد دي. (قَدْ رَوَوْهُ فِي سُبُلِهِ) اودا بلاشبه نفع ده. په دې وجه به په وگو کښې دننه د غنمو بیع جائز وی.

د کور په بیع حکم د چایانو حکم

وَمَنْ بَاعَ دَارًا او چاچه یو کور خرڅ کړو دَعَلَ فِي الْبَيْتِ مَقَاتِيْعَ اَغْلَاقِهَانو ددې د تالو چایبانې به هم په بیع کښې داخل وی.

هل اللغة < دار > کور مَقَاتِيْعَ: جمع د مفتاح، کنجی - اَغْلَاقَ: جمع د غلق، تال - بَاعَ: خرڅ کړو

(۱) مطلب الشافعي رحمه الله حضرت امام شافعي رحمه الله فرماني. د شني لویا خرڅول جائز نه دی. یعنی که ددې پلي شنه او کچه وی. نو ددې بیع جائز نه ده. دغه شان د غوزانو، د بادامو، اود پستې خرڅول ددې په رومبي پوستکي کښې جائز نه دی. د رومبي پوستکي نه مراد دادې. چه کوم مغز سره د متصل پوستکي دپاسه کومه پیر شان پوستکي وی. اود غنمو د وگو د بیع په سلسله کښې د امام شافعي رحمه الله دوه قوله دي. یود جواز او دویم د عدم جواز دي. او زمونږ په نیز ددې ټولو بیع جائز ده.

۱- دین حدیث ابن عمر رضی الله عنهما آخره به المسلم الیوم رقم ۵۰۰ او دواړو الیوم باب ۱۲ رقم ۳۳۷۷ والتمذی الی الیوم باب ۱۵ والتمذی الی الیوم باب ۲۰ رقم ۳۳۱۳ دابن ماجه الی التجرارات باب ۳۲ رقم ۳۳۱۷ وأحمد الی المستدرک ۱/۲۰۰

تذریح > دخول المفایح فی بیع الدار > او تالی (جرنده) په دوه قسمه وی. ① یو هغه قسم چه ورته قفل وائی. دا په کندو کښې اچولې شی. او بندولې شی. ② دویم هغه کومې چه په دروازو کښې پیوست لگیدلې وی. چه دې ته دننه پیوسته تالی وائی. دلته کښې هم دا دویم قسم تالی مراد ده. اوس مسئله داده. که یوکس کور واخستلو او په دې کښې دننه پیوسته تالی لگیدلې وی. او په المارو کښې کهونډې لگیدلې وی. نو په دې بیع کښې به کهنډې هضمی تالی او ددې کنجیاني داخلې وی او دا ټولې به د مشتری دپاره وی. که ددې ذکر نې کړې وی. او که نه وی کړې.

دلیل > هضمی تالی اود المارو کهونډې خو به ځکه داخل وی. چه دا دکور سره د بقاء اود قرار دپاره متصلې وی. او وړاندې تیر شوی دی. چه کوم څیز د مبیع سره د بقاء او قرار دپاره متصل وی. هغه د ذکر کولو نه بغیر په بیع کښې داخل وی. په دې وجه دننه پیوسته تالی اود المارو کهونډې د کو. په بیع کښې داخل وی.

او چونکه دکنجیانو نه بغیر دتالو نه نفع نشی اخستلې. په دې وجه به کنجیاني د تالو د جزء په مرتبه کښې وی. اود. کل شی. په بیع کښې چونکه ددې ټول اجزاء داخل وی. په دې وجه به د تالو په بیع کښې کنجیاني د بیانولو نه بغیر داخل وی. نوحاصل داشو. چه کنجیاني خو به د تالو په بیع کښې داخل وی. او تاله د کور په بیع کښې داخل شوه. نو د نتیجه په طور به کنجیاني هم د کور په بیع کښې داخل وی.

د ناپ کونکي اود ناقد نم د اجرت حکم

وَأَجْرَةُ الْكَيْلِ وَنَاقِدِ الثَّمَنِ عَلَى الْبَائِعِ قدوری رحمه فرمائی. چه د ناپ کونکی اود ثمن (کره کهوته) معلومونکی اجرت په بائع باندې واجب دې. **أَمَّا الْكَيْلُ فَلَا يَدْرِيهِ لِلتَّجْلِيلِ** د ناپ کولو اجرت ځکه واجب دې. چه مشتری ته د مبیع سپارلو دپاره مبیع ناپ کول ضروری دی **وَهُوَ عَلَى الْبَائِعِ** او سپارل په بائع باندې واجب دی **وَمَعْنَى هَذَا إِذَا بَاعَ مِكَائِلَةً** او ددې معنی داده. چه هرکله دا څیز د پیمانته په حساب سره خرڅ کړې شوي وې **وَكَيْلُ أَجْرَةِ الْوَزَانِ وَالزَّرَاعِ وَالْعَدَاوِ** هم دغه شان د وزن کونکی او په گزونو سره د ناپ کونکی اود شمار کونکی اجرت هم (په بائع باندې واجب دې)

هل اللغة > الأجرة: مزدوری الکیال: تول کونکي ناقد: کره کوته معلومونکي

تذریح > اجرة الكيل علي البائع > صورت د مسئلې دادې. که یوکس کیلی (ناپ کونکې) څیز د کیل په ذریعه خرڅ کړلو. یا نې موزون څیز د وزن په ذریعه خرڅ کړلو. یا نې په مذروعاتو کښې په گز سره یو څیز خرڅ کړلو. معهود نې په شمار سره خرڅ کړلو. نو د کیل کونکی، او وزن کونکی، په گزونو سره دناب کونکی، اود شمار کونکی اجرت به په بائع باندې واجب وی. دغه شان چه مشتری کوم ثمن ورکوي. ددې د کهره کوته (اصلی دیسی) معلومونکی اجرت به هم په بائع باندې واجب وی.

دلیل > دکیل یا وزن وغیره کونکی اجرت خو به په بائع باندې ځکه واجب وی. چه د مبیع سپارل په بائع باندې واجب دی. اود مبیع سپارل په کیل وغیره باندې موقوف دی. او قاعده ده. چه د واجب موقوف علیه هم واجب وی. په دې وجه کیل کول او وزن کول به په بائع باندې واجب وی. او هرکله چه کیل کول په بائع باندې واجب دی. نو که ده په بل باندې کیل او کړلو. نو ددې اجرت به هم په بائع باندې واجب وی.

او پاتې شو د ثمن اصلی دیسی او کهره کهوته معلومول، نو د امام محمد رحمه نه د ابن رستم رحمه

روایت ہم دادی۔ کوم چہ قدوری ذکر کری دی۔ چہ د ثمن کتلو اجرت پہ بائع باندی واجب ده۔ اود امام محمد ~~فرماتے~~ نہ د ابن سماعہ روایت دادی۔ چہ د ثمن کتلو اجرت پہ مشتری باندی واجب ده۔ د ابن رستم روایت دلیل دادی۔ چہ ثمن معلومول، او ددی کھرہ کھوتہ کتل، ہفہ وخت کیپی۔ چہ کلہ مشتری ثمن بائع تہ ورکری۔ لکھ تاسو اوگوری۔ چہ د ثمن کتل د وزن کولو نہ پس کیپی۔ اود ثمن پہ وزن کولو سرہ تسلیم متحقق کیپی۔ نو ثابتہ شوہ۔ چہ د ثمن کتلو ضرورت د تسلیم نہ پس راپینسپی۔ اود ثمن سپارلو نہ پس د کھرہ کھوتہ معلومولو ضرورت بائع تہ وی۔ چہ بائع اصلی د کوم سرہ چہ ددہ حق متعلق دی۔ د دیسی نہ جدا کری۔ یا پہ دی وجہ چہ عیب دارہ معلوم کری۔ او مشتری تہ نی واپس کری۔

روایۃ ابن سماعہ > اود ابن سماعہ روایت دلیل دادی۔ چہ پہ مشتری باندی چونکہ اصلی ثمن (کوم چہ پہ عقد بیع کنبی متعین شوے وی) سپارل واجب دی۔ او اصلی کیدل پہ کتلو سرہ معلومیپی۔ لکھ خنگہ چہ د ثمن مقدار پہ وزن کولو سرہ معلومیپی۔ پہ دی وجہ د ثمن معلومولو اجرت بہ پہ مشتری باندی واجب وی۔ د

د ثمن وزن کونھہ اجرت بہ پہ چا وی؟

وَأَجْرُهُ وَزَانِ الثَّمَنِ عَلَى الْمُشْتَرِي قدوری ~~فرماتی~~۔ اود ثمن تول کونکی اجرت پہ مشتری باندی واجب دی **يَسَائِتًا** د ہفہ دلیل پہ وجہ کوم چہ مونہ بیان کرو۔ **أَنَّ هُوَ الْمُخْتَارُ إِلَى تَلْيِيمِ الثَّمَنِ** چہ ہفہ د ثمن سپارلو تہ محتاج دی۔

توضیح > پہ مسئلہ کنبی خہ خفا نشتہ۔

دلیلہ > دلیل دا دی چہ د ثمن سپارلو ضرورت مشتری تہ دی او سپارل پہ تول کولو سرہ متحقق کیپی۔

پہ بیع کنبی پہ ثمن ورائدی او مبیع دوستہ حوالہ کوی

وَمَنْ بَاعَ بِلَعْفٍ يَكْفِي قدوری ~~فرماتی~~۔ او چاچہ خہ سامان د ثمن پہ عوض خرخ کرو **قِيلَ لِلْمُشْتَرِي أَذْفَعُ الثَّمَنِ أَوْ لَا** نو مشتری تہ بہ وٹیلی شی۔ چہ تہ ورائدی ثمن ادا کرہ۔ **فَأَذْفَعُ قِيلَ لِلْبَائِعِ أَذْفَعُ الثَّمَنِ** اوکلہ چہ مشتری ثمن ورکری نو بائع تہ بہ او وٹیلی شی چہ مبیع او سپارہ

حل اللغۃ > **لَعْفٌ** : سامان، ادفع : ورکرہ ، **الدفع** : ورکول، **المساواة** : برابری

توضیح > **تسليم الثمن الي البائع اولا** > صورت د مسئلہ دادی۔ کہ یوکس خپل سامان، د ثمن یعنی د درہم یا دنانیرو پہ عوض خرخ کرلو۔ او سامان ہم دلته کنبی موجود دی۔ او پہ دواو کنبی اختلاف شو۔ بائع وائی۔ چہ رومی مشتری ثمن ماثہ حوالہ کری۔ بیا بہ زہ مبیع سپارم۔ او مشتری وائی۔ چہ رومی دے ماثہ مبیع او سپارلی شی۔ نو ہلہ بہ زہ ثمن ورکوم۔ نو پہ داسی صورت کنبی بہ مشتری تہ وٹیلی شی۔ چہ مخکبئی تہ ثمن ورکرہ۔

دلیلہ > دلیل دادی۔ چہ پہ عقد د بیع کنبی مساوات ضروری دی۔ اود بیع پہ انعقاد سرہ د مشتری حق پہ مبیع کنبی متعین کیپی۔ خو چونکہ ثمن پہ متعین کولو سرہ نہ متعین کیپی۔ پہ دی وجہ صرف د بیع پہ انعقاد سرہ د بائع حق پہ ثمن کنبی نہ متعین کیپی۔ او ہر کلہ چہ پہ انعقاد د بیع سرہ د بائع حق پہ

١ (القول الرابع هو رواية ابن سماعه كذا في فتح القدير (٩٩٦\٥) والعمدة (٤٩٦\٥) والحاشية (٣٩٨\٢) والبحر الرائق (٣٠٦\٥) وردا مختار (٤٦\٤) وخلاصة الفتاوى (٩١\٢) والعمدة (٢٨٣) نقلا عن القول الرابع (١١\٢) -

ثمن کنبی نه متعین کیږی. نوډ بائع حق په ثمن کنبی د متعین کولو دپاره ضروری دی. چه رومیې مشتری ثمن بائع ته ورکړی. چه د حق په تعیین کنبی دواړه برابر شی.

وَمَنْ بَاعَ بِسَلْعَةٍ بِسَلْعَةٍ أَوْ مَتَاعًا بِمَتَاعٍ قَدُورَىٰ بِمِلَّةِ فَرْمَانِ. اوچاچه سامان د سامان په عوض یا ثمن د ثمن په عوض خرڅ کړو قیل **فَمَا سَلَبَا مَعَانُو** دواړو ته به ونیلي شی. چه دواړه یوځانې اوسپاری

توضیح < **تسليم السلعة والثلث معا** > اوکه سامان د سامان په عوض، یا ثمن د ثمن په عوض، خرڅ کړی. نو دواړو ته به ونیلي شی. چه په یو وخت کنبی بائع او مشتری دواړه یو بل ته اوسپاری. **دلیل** < دلیل دا دی که د سامان بیع د سامان په عوض کنبی ده. نو دواړه عوض په متعین کولو کنبی برابر دی. او که د ثمن بیع د ثمن په عوض کنبی ده. نو دواړه په نه متعین کولو کنبی برابر دی. نو هرکله چه په تعیین یا په عدم تعیین کنبی مساوات اوموندې شو. نو اوس د یوکس په سپارلو سره متعین کول به ترجیح بلا مرجع وی. په دې وجه به بائع او مشتری دواړه یو ځانې سپاری. چه د ترجیح بلا مرجع قیاحت پیدا نشی.

بَابُ خِيَارِ الشَّرْطِ

ترجمه < (دا) باب د خیار شرط (په بیان کنبی) دې.

توضیح < **اقسام البيع** > اقسام بیع د بیع دوه قسمونه دی. ① لازم ② غیر لازم، لازم هغه ده. چه په دې کنبی هیڅ قسمه څه خیار نه وی. غیر لازم هغه ده. چه په دې کنبی خیار وی. بیع لازم چونکه اصل ده. په دې وجه دا مقدم کړې شوه. او بیع غیر لازم خلاف اصل ده. په دې وجه دا مؤخر کړې شوه. **اقسام خیار الشرط** < د خیار شرط درې قسمونه دی. ① بالاتفاق جائز، مثلاً درې ورځې یاد درې ورځو نه د کم خیار نې واخستلو. ② بالاتفاق فاسد، مثلاً مشتری اوونیل. چه ما دا خیز په دې شرط باندې واخستلو. چه ماته به خیار حاصل وی. یا به د څو ورځو خیار وی. یا د همیشه خیار دې. ③ مختلف فیه، مثلاً د یومیاشت، یا دوه میاشتې خیار نې واخستلو. نو دا د امام ابوحنیفه، امام زفر، او د امام شافعی **کلیله** په نیز فاسد دې. اود صاحبینو **کلیله** په نیز جائز دې. په خیار شرط کنبی د خیار اضافت شرط طرف ته د. ،، اضافت مسبب الی السبب. ،، د قبیلي څنې دې. ځکه چه ددې خیار سبب شرط دې. فاضل مصنف **کلیله** خیار شرط په ټولو خیاراتو باندې په دې وجه مقدم کړلو. چه خیار شرط د ابتدائي حکم دپاره مانع دې. بیا نې خیار رویت ذکر کړلو. ځکه چه خیار رویت د حکم تمامیدلو دپاره مانع دې. بیا نې خیار عیب ذکر کړلو. چه دا د لزوم حکم دپاره مانع دې.

د خیار شرط حکم او موده

خِيَارُ الشَّرْطِ جَائِزٌ فِي الْبَيْعِ لِلْبَائِعِ وَالْمُشْتَرِيْ په بیع کنبی خیار شرط بائع او مشتری (دواړو) دپاره جائز دې. **وَلَهُمَا خِيَارٌ لِّثَلَاثَةِ اَيَّامٍ قَدْ دُونَهَا** ددې دواړو دپاره به درې ورځې یا ددې نه کم خیار وی.

توضیح < **جواز الخیار للمتعاقدين** > خیار شرط صرف د بائع دپاره صرف د مشتری دپاره اود دواړو دپاره هم جائز دې. اود خیار شرط موده که درې ورځې وی نو دا هم په اتفاق سره جائز دې. **دلیل** < دخیار رویت دلیل د حبان بن منقذ بن عمرو الانصاری **کلیله** حدیث دې. هغه داچه حبان بن منقذ بن عمرو الانصاری **کلیله** کمزوری سړي وو. ددوی په سر کنبی په زخم لکیدلو سره ددوی دماغ هم کمزوری شوی وو. نو نبی کریم **کلیله** اوفرمانیل. چه کله ته اخستل خرڅول کوې. نو ته وایه. چه هیڅ دوهوکه

نشسته. ماله د درې ورځو خیار دې. یعنی مادیاره درې ورځو پورې د غوراو فکر موقع ده. که مناسب وی. نو عقد به جائز وی. ګڼی فسخ کوم به نې. (۱) ددې روایت نه د خیار شرط، اود خیار موده دواړه ثابتېږي.

وَلَا يَجُوزُ أَكْثَرُ مِنْهَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (۲) اود امام ابوحنيفه رحمته الله په نیز د درې ورځو نه زیات جائز نه دې وُقَالَ ابویوسف و محمد يَجُوزُ اَذَا سَمِيَ مُدَّةً مَعْلُومَةً اَوْ صَاحِبِيْنُوهُ فَمَنْ فَرَمَانِيْلِي دې. چه جائز دې. چه کله څه معلومه موده ذکر کړې شی

تشریح > **عدم جواز الغيار اكثر من ثلاثة** > که د درې ورځو نه زیات وی نو حضرت امام ابوحنيفه، په نیز دغه شان د امام زفر، اود امام شافعي رحمته الله په نیز د خیار جائز نه دې.

دلائله > ① یو دلیل خو منقد بن عمرو انصاری رحمته الله حدیث دې کوم چه وړاندې تیر شو په هغې کښې د دریو ورځو ذکر دې که د دریو ورځو نه د زیاتو خیار جائز وی نو نبی صلی الله علیه و آله به د زیاتې مودې ذکر کړې وې (۲) د خیار شرط لګول، د عقد د مقتضی خلاف دې. ځکه چه عقد د بیع د لزوم تقاضا کوی. اود خیار شرط لګول د بیع د عدم لزوم تقاضا کوی. بهر حال د خیار شرط لګول د عقد د مقتضی خلاف دې. اود عقد د مقتضی خلاف شرط، عقد فاسد کوی. په دې وجه د قیاس تقاضا خودا وه. چه دا عقد فاسد وی. خو مونږ د حبان بن منقد رحمته الله د حدیث په وجه خلاف قیاس دا عقد جائز گرځولې دې. او قاعده ده. چه کوم څیز په نص سره خلاف قیاس ثابت شی. هغه پخپل مورد نص باندې منحصر وی. او په نص یعنی په حدیث کښې چونکه د خیار موده درې ورځې ذکر ده. په دې وجه درې ورځې خیار خویه جائز وی. او ددې نه زیات خیار به منتفی وی.

مذهب الصحابین > صاحبین رضی الله عنهم فرمائی. چه په شریعت کښې د خیار شرط هیڅ موده مقرر نه ده. بلکه کومه موده هم چه ذکر شي. جائز ده. په دې شرط چه معلومه وی.

دلائله > ① ابن عمر رضی الله عنهما حدیث دې. یعنی رسول اکرم صلی الله علیه و آله دوه میاشتو پورې خیار جائز ساتلي دې. دې نه معلومه شوه. چه د خیار موده د درې ورځو پورې خاص نه ده. بلکه ددې نه زیاته هم کیدلې شی.

② خیار شرط ځکه مشروع شوې دې. چه (من له الغیار) دچا دپاره چه خیار وی.، په معامله کښې غور او فکراو کړی. اود نفع په صورت کښې بیع نافذ کړی. اود نقصان په صورت کښې بیع رد کړی. اود غور او فکر ضرورت کله د دریو ورځو نه زیاته هم وی. په دې وجه به دې کښې قلیل او کثیر دواړه برابر وی. اودا داسې ده. لکه مثلاً که ثمن قرض وی. نو درې ورځې یا ددې نه زیات د څومره قدرې مودې چه ضرورت وی. مقررول جائز دی. دغه شان په بیع کښې هم چه د څومره قدر ورځو د غور او فکر دپاره ضرورت وی. پخپل مینځ کښې رضامندی سره جائز ده.

د بانع په خیار سره د بیع حکم

وَيَحِبُّ النَّبِيُّ عَمَّكَ غُرُوبَ الْمَبِيعِ عَنْ يَدِكَ اود بانع خیار (دا امر) منع کوی. چه مبيع د بانع د ملک نه

(۱) من حدیث ابن عمر رضی الله عنهما أخرجه الحاكم في المستدرک (۲/۲۲) -

(۲) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمته الله كذا في الدر المنثور (۲/۲۴) وراي المختار (۴/۵۲۴) والحاوية (۲/۳۵۸) والمختار (۳/۳۸۸) وجامع الرموز (۳/۱۳۳) وفتح القدير (۵/۵۰۱) فغلا عن القول الرابع (۲/۱۲۲) -

(۳) قال الزيلعي رحمته الله قلت غريب جدا نصب الرأية (۴/۱۶) -

حل المسألة > خروج : وتل ، یعنی ، منع کوی

تصريح > عدم خروج المبيع من ملك البائع بفهاره > ورناندي تیر شوی دی. چه خيار شرط کله صرف د بائع دپاره وی. او کله صرف د مشتری دپاره وی. او کله د دواړو دپاره هم وی. که خيار شرط صرف د بائع دپاره وی. نو مبيع به د بائع د ملک نه نه خارجيږي.

دليله > دليل دادې. چه د عقد بيع پوره کيدل د بائع او مشتری په رضامندی باندې موقوف وی. لکه چه د الله تعالی ﷻ ارشاد دې. (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ) او په خيار شرط سره رضامندی نه پوره کيږي. په دې وجه مبيع د بائع د ملک نه نه اؤخی. او چونکه د بائع د خيار په صورت کښې مبيع د بائع د ملک نه نه خارجيږي. په دې وجه اوونلی شو. که مبيع غلام یا وينځه وی. نو د خيار په موده کښې د بائع په آزادولو سره آزاد يږي.

فان قبضه المشتري بيا که مشتری په مبيع باندې قبضه اوکړله **فهلک فی یدیه فی مدّ الخیار** اود خيار په موده کښې دننه هغه مال د مشتری په قبضه کښې هلاک شو **فحمته بالقبضه** نو مشتری به قیمت سره ددې ضمان اداکوي.

تصريح > هلاک المبيع سبب لفمان المشتري > خو که مشتری په مبيع باندې قبضه اوکړله. اود خيار په موده کښې د مشتری د قبضه نه مبيع هلاک شو. نو په مشتری به د تاوان په طور ددې قیمت واجب وی. ثمن به واجب نه وی. او که د خيار د مودې نه پس هلاک شو. نو ثمن به واجب وی. قیمت به واجب نه وی. ځکه چه د خيار موده تیريدلو په وجه د بائع خيار باطل شو. او بيع پوره شوه. اود بيع پوره کيدلو په صورت کښې په مشتری باندې ثمن واجبيږي. قیمت نه واجبيږي. په دې وجه د خيار مودې نه پس د مبيع هلاکيدلو په صورت کښې په مشتری باندې ثمن واجب وی. قیمت به واجب نه وی.

دليله > اود خيار په موده کښې دننه د مبيع هلاکيدلو په صورت کښې قیمت ځکه واجبيږي. چه د مبيع به هلاکيدلو سره بيع فسخ شوه. او بيع ځکه فسخ شوه. چه د خيار د وجود په وجه دا بيع موقوف وه. او بيع بغير محل، يعنی بغير د مبيع نه نه نافذ کيږي. اودا خبره هم تاسو ته معلومه ده. چه د مشتری قبضه په مبيع باندې د عقد په وجه ده. او قاعده ده. چه ، ، مقبوض بجهت العقد مضمون بالقيمة ، ، وی يعنی که په پوځيز باندې د عقد کولو په غرض قبضه اوشی. اودا ځيز هلاک شی. نو په قابض باندې ددې قیمت واجب وی. لکه څنگه چه په ، ، مقبوض علی سوم الشراء ، ، کښې کيږي. يعنی که يوکس د نرخ کولو دپاره د دوکان نه يوځيز کورته راوړی. اودا ځيز هلاک شی. نو په د باندې ددې قیمت واجب وی. ثمن واجب نه وی.

د مشتری په خيار سره د مبيع حکم

وَحَيْثُ ارْتَضَى الْمُشْتَرِي لَا يَحْتَمِلُ خُرُوجَ الْمَبْعُوعِ مِنْ مِلْكِ الْبَائِعِ إِلَّا بِإِذْنِهِ اود مشتری خيار، مبيع د بائع د ملک نه د وتلو نه نه منع کوي

تصريح > عدم خروج المبيع من ملك البائع عند خيار المشتري > صورت د مسئلې دادې. که خيار شرط د مشتری دپاره وی. نو مبيع د بائع د ملک نه خارجيږي. دليل دا دې. چه بيع د هغه سړي په حق کښې غير لازم وی. دکوم کس دپاره چه ځيار وی. خود کوم کس دپاره چه خيار نه وی. دده په حق کښې بيع لازم وی. تردې چه دې په بيع فسخ کولو باندې هم قدرت نه لری.

دلیل ۷ ددې وجه داده، چه خيار شرط د هغه کس د خير خواهی: دپاره مشروع شوې دې. د کوم کس دپاره چه خيار ثابت دې. اود کوم کس دپاره چه خيار نه وی. د هغه کس خير خواهی مطلوب نه وی. نوهم ددې مقصد په خاطر وئیلی شوی دی. چه خيار دهغه کس د ملک نه عوض اوبشکل منع کوی. دکوم کس دپاره چه خيار وی. اود کوم کس دپاره چه خيار نه وی. دهغه د ملک نه عوض خارجېږي. نو. د مشتری د خيار په صورت کښې خو ثمن د مشتری د ملک نه نه اوځي. البته بيع د بائع دملک نه اوځي.

إِلَّا أَنَّ الْمُشْتَرِي لَا يَمْلِكُ لَهُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ١٠ قدوری ښه فرمانيلی دی. خو مشتری به د ابوحنيفه ښه په نيز ددې مبيع مالک نه جوړېږي و **وَقَالَ أَبُو يُونُسَ وَهَمْدٌ: يَمْلِكُ لَهُ** او صاحبين ښه فرماني. چه مشتری به ددې مالک وی

توضیح < **عدم ملک مشتری عند خيار البائع** > اوکله چه مبيع د بائع د ملک نه اووتله. نو. د مشتری په ملک کښې داخليږي که نه نو حضرت امام ابوحنيفه ښه فرماني. چه مبيع به مشتری په ملک کښې نه داخليږي. يعنی مشتری به ددې مالک نه وی.

دلائل ۸ ① دامام ابوحنيفه ښه دلائل دا دی چه د مشتری دخيار په صورت کښې ثمن د مشتری د ملک نه نه اوځي. نو که مبيع هم دده په ملک کښې داخل شي. نو په عقد معاوضه کښې به دواړه عوضونه (ثمن او مبيع) د يوسړي په ملک کښې جمع شي. حالانکه په شريعت کښې ددې هيڅ مثال نشته. ځکه چه عقد معاوضه مساوات غواړي. که د يوکس مال پخپل ملک کښې راشي. نو ددې عوض به د بل په ملک کښې ځي. او دلته کښې دواړه عوضونه د مشتری په ملک کښې دی. نو. دا عقد معاوضه څنگه کيدلې شي.

السؤال ۹ په دې دليل اعتراض دې. هغه داچه يوسړی که د چا مدبر غصب کړلو. بيا مدبر د غاصب د قبضه نه اوتخيدلو. نو په غاصب به د مالک دپاره ضمان واجب وی. حالانکه مدبر د مولا د ملک نه نه اوځي. ځکه چه مدبر انتقال د ملک نه قبلوی. اوگوري. دلته کښې مدبر او دده بدل دواړه دمولا په ملک کښې جمع شوي دي. نو. دا وئيل. چه د يو سړي په ملک کښې د دواړه عوضونو جمع کيدلو په شريعت کښې هيڅ مثال نشته. غلط دی؟

الجواب ۱۰ دادې. چه تادجنایت د ضمان مثال بيان کړې دي. حالانکه زمونږه خبره د معاوضه په ضمان کښې دې. په دې وجه دې مثال سره نقض د وارډول درست نه دی.

② دويم دليل دادې. چه د مشتری دپاره دده د خير خواهی په لحاظ خيار شرط مشروع شوي دي. چه مشتری غور اوفکر اوکړي. او په خپل مصلحت باندي خبر شي. چه اخستل مناسب دی. او که نه اخستل. نو که د مشتری د خيار باوجود، مشتری د مبيع مالک شو. نو. ډير کرته مبيع د مشتری د طرفه بغير دده د اختياره آزادېږي. په دې طريقه چه مبيع د مشتری ذی رحم محرم غلام وی. اود خيار باوجود دې د مشتری په ملک کښې داخل شو. نو. دا غلام به دده د طرفه آزاد وی. ځکه چه د مدنی آقا ښه ارشاد دې. **«من ملک ذارحم محرمه عتق عليه»** نو هرکله چه غلام د مشتری د اختياره بغير آزاد شو. نو. د مشتری په حق کښې چه کومه خير خواهی مطلوب وه. هغه فوت شوه. په دې وجه مونږ اووئيل. چه د مشتری د خيار په صورت کښې به مشتری د مبيع مالک نه وی.

١ (القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة ښه کنا في الحاشية (٣٥٨\٢) والمندبة (٤٠\٣) نقلًا عن القول الرابع (١٥٢\٢) -

مذهب العاجين صاحبين **عليه السلام** فرمائی۔ چہ مشتری ددی مالک کیبی۔ ہم دا قول د امام مالک، امام شافعی، اود امام احمد **رحمہم اللہ** دی۔

دلیلہما صاحبینو **عليہ السلام** دلیل دادی۔ چہ مبیع خو د بائع د ملک نہ اووتلو۔ اوس کہ د مشتری پہ ملک کنبی داخل نشی۔ نو دا مبیع بہ د مالک نہ بغیر فضول وی۔ حالانکہ پہ شریعت د اسلام کنبی ددی ہیخ مثال نشته۔ چہ یو مملوک خیز د یوکس د ملک نہ اوخی۔ اود مالک نہ بغیر موجود وی۔ پہ ددی وجہ ددی مبیع د مشتری پہ ملک کنبی داخلیدل ضروری دی۔

السؤال کہ پہ ددی دا اعتراض شوې دی۔ کہ د جمات متولی د جمات د خدمت دپارہ یو غلام واخستلو۔ نو دا غلام د بائع د ملک نہ خو اووتلو۔ خود مشتری پہ ملک کنبی داخل نشو۔ خکہ چہ متولی د اوقاف مالک نہ وی۔ نو هرکله چہ د مملوک خیز د مالک د ملک نہ وتل، بغیر د مالک نہ موجود کیدل ثابت شو۔ نو دا وتیل بہ خنکہ ټیک وی۔ چہ پہ شریعت کنبی ددی ہیخ مثال نشته۔

الجواب کہ زمونږ بحث پہ تجارت کنبی دی۔ اوتا چہ کوم مثال بیان کړلو۔ ددی تعلق د اوقاف سره دی۔ نو پہ ددی مثال سره نقص وار دول ټیک نہ دی۔

د مشتری په قبضه کنبی د مبیع هلاکیدلو حکم

قَالَ هَلْكَ بَيْتِي کہ د مشتری په قبضه کنبی مبیع هلاک شو۔ **هَلْكَ بَالْتَمَن**، نود ثمن پہ عوض بہ هلاک وی وگدا۔ **إِنْ دَخَلَهُ غَيْبٌ** اوهم دغه شان کہ پہ ددی کنبی خہ عیب داخل شو

تخریج حکم هلاک المبیع فی ید المشتري صورت دمستلی دادی۔ کہ خیارد مشتری دپارہ وی۔ اود مشتری په قبضه کنبی مبیع هلاک شو۔ نو عقد مبیع بہ لازم وی۔ او په مشتری بہ ثمن واجب وی۔ دغه شان کہ د خیارد موده کنبی د مشتری په قبضه کنبی په مبیع کنبی یو داسی خہ عیب پیدا شو۔ چہ دا ختمیدونکی نہ وی۔ نو بیا بہ هم بیع لازم وی۔ او په مشتری بہ ثمن واجب وی۔ خو کہ خیارد بائع دپارہ وی۔ او مبیع د مشتری د قبضی نہ د خیارد موده کنبی هلاک شو۔ نو په ددی صورت کنبی بہ په مشتری باندی قیمت واجب وی۔ ثمن بہ واجب نہ وی۔ ددی دواړو صورتونو په مینخمی صورت (یعنی د مشتری د خیارد په صورت) کنبی کہ د خیارد موده موده مبیع د مشتری د قبضی نہ هلاک شو۔ نو په مشتری بہ ثمن واجب وی۔ اود بائع د خیارد په صورت کنبی کہ د خیارد موده موده مبیع د مشتری د قبضی نہ مبیع هلاک شو۔ نو په ده په قیمت واجب وی۔

وجه الفرق کہ وجه د فرق داده۔ چہ مبیع هرکله د مشتری په قبضه کنبی عیب دار شو۔ او خیارد هم د مشتری دپارہ وی۔ نو خنګه نې چہ په مبیع باندی قبضه کړې وه۔ هم هغه شان د هغې کول متعذر شو۔ او هرکله چہ د مشتری دپارہ مبیع واپس کول متعذر شو۔ نو خیارد باطل شو۔ او بیع لازم شو۔ اود بیع لازم کیدلو په صورت کنبی په مشتری باندی ثمن واجب وی۔ قیمت واجب نہ وی۔ په ددی وجہ بہ ددی صورت کنبی په مشتری باندی ثمن واجب وی۔ هم دا حکم هغه وخت دی۔ چہ کله مبیع د مشتری په قبضه کنبی هلاک شی۔ خکہ د الله تعالی قانون دی۔ چہ هرکس د مرګ نہ وړاندی بیمار یږی۔ اگرچہ ددی بیماری احساس نہ وی۔ اود یو خیز د هلاکیدلو نہ وړاندی په ددی کنبی خہ ناخه عیب ضرور پیدا کیږی۔ نو هرکله چہ مبیع هلاک شو۔ نو ددی نہ وړاندی په ددی کنبی خہ عیب ضرور پیدا شوې وی۔ او هرکله چہ عیب پیدا شو۔ نو په مشتری باندی ددی واپس کول متعذر شو۔ او هرکله چہ په مشتری باندی مبیع واپس کول متعذر شو۔ نو د مشتری خیارد باطل شو۔ او بیع لازم شو۔ اود نافذ کولو په صورت کنبی مشتری باندی ثمن واجبیږی۔ په ددی وجہ په ددی صورت کنبی هم مشتری باندی ثمن واجبیږی۔ قیمت نہ

به موده د خیار هڅې د .. من له الخیار.. قبول او رد هول

وَمَنْ شَرَطَ لَهُ الْخِيَارَ د كوم كس دپاره د خیار شرط وی فَلَكَ أَنْ يَفْسَخَ فِي الْمَدَّةِ نوده ته اختیار دی. چه دې د خیار په موده کښې بیع فسخ کړی وَلَهُ أَنْ يَجْزِيَهُ، اوده ته د اجازت ورکولو هم اختیار دی. فَمِنْ أَجَازَةٍ بِغَيْرِ حَضْرَةٍ صَاحِبِهَا نوکه ده دخپل ملگری په غیر موجودگی کښې اجازت ورکړو جَسَازٌ نو جائز دی وَارَاقٌ فَسَخَ لَمْ يَجْزِ اوکه فسخ نې کړه. نو جائز نه دی إِلَّا أَنْ يَكُونَ الْأَخْرَجَاصِيًّا مگر دا چه دویم کس موجود وی

هل اللغة > يفسخ: فسخ کړی اجاز: اجازت ورکړو، حضرة: موجودگی، صاحب: ملگری

توضیح > حکم فسخ من له الخیار > په متن کښې دحضرة، موجود کیدلو، نه کنایه علم (پوهیدل) مراد دی. صورت د مسئلې دادي. چه کوم کس ته خیار حاصل وی. (که هغه بائع وی. اوکه مشتری وی) دخیار په موده کښې ده ته د بیع فسخ کولو هم اختیار شته. اود جائز کولو اختیار هم شته. نوکه ده د خپل ملگری د علم نه بغیر بیع جائز کړله. د کوم دپاره چه خیار نشته. نو دا اجازت ورکول بالاتفاق صحیح دې. یعنی بیع به جائز اولازم وی. خوکه د خپل ملگری د علم نه بغیر نې بیع فسخ کړله. نو د طرفینو څخه په نیز دا بیع فسخ کول جائز نه دی.

دلیلها > د طرفینو څخه دلیل دادي. چه د،، من له الخیار،، خپل اختیار لاتدي بیع فسخ کول، د،، من لا له الخیار،، په حق کښې تصرف دې. او هغه حق عقد بیع دې. یعنی د کوم دپاره چه شرط خیار نشته. په هغې کښې عقد بیع لازم دې. او بیع فسخ کول دا حق حصول، او باطلول دی. اودا د ضرر نه هم خالی نه دې. یعنی په فسخ کولو کښې د،، من لا له الخیار،، دپاره ضرر دې. په دې طریقه چه خیار که د بائع دپاره وی. نو ډیر کرته دده ملگری یعنی مشتری د بیع تمام کیدل، او نافذ کولو باندې اعتماد کوی. او په مبيع کښې تصرف کوی. او ددې تصرف په نتیجه کښې مبيع هلاکېږی. نو په دې صورت کښې په مشتری باندې قیمت واجبېږی. او قیمت کله د ثمن نه زیات وی. او په مشتری باندې د ثمن نه زیات واجبول د مشتری په حق کښې ښکاره ضرر دې. او که خیار د مشتری دپاره وی. نو بائع د عقد بیع تمامیدلو باندې اعتماد کوی. اود خپل دې سامان دپاره بل څوک مشتری نه تلاش کوی. حالانکه کله هم چه دا موده د سامان د خرڅولو وی. نو دا د بائع په حق کښې ضرر دې. بهر حال د،، من له الخیار،، د خپل ملگری د علم نه بغیر بیع فسخ کول، دده د ملگری په حق کښې ضرر اود نقصان سبب دې. او داسې کار کول، چه په هغې کښې د بل نقصان وی. بغیر د هغه د علم نه جائز نه دې. په دې وجه د،، من له الخیار،، بیع فسخ کول، د،، من لا له الخیار،، په علم باندې موقوف دې. یعنی که پخپل اختیار سره نې د بیع فسخ کولو اراده اوکړله. نو خپل ملگری په خبری. او بیع به فسخ کوی. چه دې د پېښیدونکي ضرر نه خپل خان بېج کړی. او ددې مثال داسې دې. لکه مثلا وکیل معزول کول. یعنی که یوکس څوک سړې په اخستلو خرڅولو باندې وکیل کړی. بیا دې معزول کول او غواړی. نو د وکیل معزول کولو دپاره ضروری دی. چه موکل دې خبر کړی. گڼی ډیر کرته به موکل دې معزول کړی. حالانکه د معزول کیدلو د علم نه کیدلو په وجه به دې اخستل خرڅول کوی. نو په وکیل به هسې بیسه تاوان لازم شی. یعنی که وکیل بالشرا وی. نو ده له به ثمن ورکول ضروری وی. نو لکه څنگه چه د وکیل معزول کولو دپاره وکیل ته اطلاع ورکول ضروری دی. دغه شان د بیع فسخ کولو دپاره هم دویم ملگری، یعنی د،، من لا له الخیار،، خبرول هم ضروری دی.

مذهب ابی یوسف^{رحمہ اللہ} پہ ذکر شوی صورت کنبی امام ابویوسف^{رحمہ اللہ} فرمائی، چہ فسخ کول ہم جائز دی۔ ہم

دا قول د امام شافعی، امام مالک، اود امام احمد^{رحمہم اللہ} دی۔ (۱)

دلیلہ > حضرت امام ابویوسف^{رحمہ اللہ} دلیل دادی، چہ ده ته خيار حاصل دی، ده ته د خپل ملگری یعنی د .. من لا خيار له، د طرفه د بيع فسخ کولو قدرت حاصل دی، او هر هغه کس چہ ده ته د خپل ملگری د طرفه قدرت حاصل وی، دده فعل دده د ملگری په علم باندې موقوف نه وی، لکه څنگه چہ د .. من له الخيار، اجازت دده د ملگری یعنی د .. من لا خيار له، په علم باندې موقوف نه دی، نو هم دغه شان د .. من له الخيار، فسخ کول هم دده د ملگری په علم باندې موقوف نه دی، اود .. من له الخيار، فعل چونکه دده د ملگری په علم باندې موقوف نه وی، په دې وجه په فسخ کنبی د .. من لا خيار له، رضامندی شرط نه ده، اودا د وکیل بالبيع شان شو، یعنی کوم کس چہ د بيع دپاره وکیل شو، دې په دې خیز کنبی هر قسمه تصرف کولې شی، په کوم خیز کنبی چہ وکیل شوی وی، اگرچه موکل موجود نه وی، او ده ته علم نه وی، ځکه چہ وکیل ته د موکل د طرفه پوره پوره قدرت حاصل دی، دغه شان د .. من له الخيار، ته د .. من لا خيار له، د طرفه چونکه د بيع فسخ کولو، اود نافذ کولو قدرت حاصل دی، په دې وجه ده ته هم د .. من لا خيار له، خبرولو هیڅ ضرورت نشته، که بيع نافذ کړی، او که فسخ کړی.

الجواب عنه > دامام ابویوسف^{رحمہ اللہ} دلیل په جواب کنبی صاحب د هدایه^{رحمہ اللہ} په هدایه کنبی فرمائی، چہ د امام ابویوسف^{رحمہ اللہ} دا وئیل، چہ، من له الخيار، ته د بيع فسخ کولو قدرت د .. من لا له الخيار، د طرفه حاصل دی، غلط دی، ځکه چہ، من لا له الخيار، د بيع فسخ کولو پخپله هم مالک نه دی، او سړي چہ د کوم خیز پخپله مالک نه وی، هغه بل کس ددې څنگه مالک جوړولې شی، نو ثابت شوه، چہ، من له الخيار، ته د .. من لا له الخيار، د طرفه د فسخ وغیره کولو هیڅ قدرت حاصل شوي نه دي.

په وفات سره د .. من له الخيار، د خيار حکم

وَأَذْهَبَتْ مَنْ لَهُ الْخِيَارُ فرمائی، چہ کله هغه کس مر شو، چا دپاره چہ خيار شرط وو **بَطُلَ خِيَارُهُ** نو دده خيار باطل شو **وَأَمَّا مَنْ بَطُلَ خِيَارُهُ** او دده وارثانو طرف ته نه منتقل کیږي.

حل اللغة > مان: مر شو، **ينتقل**: منتقل کیږي، **ورثة**: جمع د وارث، **خيار**: اختيار

توضیح > **عدم انتقال الخيار الي الورثة** > زمونږ په نیز په خيار شرط کنبی وراثت نه جاری کیږي، مثلاً که هغه کس مر شو، د کوم کس دپاره چہ خيار وو، نو دده خيار باطل شو، وارثانو طرف ته نه منتقل کیږي، خيار که د بائع دپاره وی، او که د مشتری دپاره وی، یا ددې دواړو نه د علاوه دپاره وی، او که دده ملگری یعنی که، من لا له الخيار، مر شو، نو د .. من له الخيار، خيار شرط به باقی وی، (۲)

دلیلہ > دلیل دادی، چہ خيار د مشیت او ارادې نوم دی، او دا دواړه عرض دی، او کوم خیز چہ د عرض د قبیلې څنې وی، هغه انتقال نه قبلي، حالاتکه میراث په هغه خیزونو کنبی جاری کیږي، کوم چہ انتقال

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي يوسف^{رحمہ اللہ} كما في فتح القدير (۵۱۲\۵) ورداغتار (۶۱\۴) وتبين (۱۸\۴) نفاً عن القول

الرابع (۱۷\۲)-

(۲) **مذهب الشافعي^{رحمہ اللہ}** > دامام شافعي^{رحمہ اللہ} په نیز په ذکر شوي صورت کنبی وراثت جاری کیږي، یعنی د .. من له الخيار، د مرگ نه پس دده وارثانو طرف ته خيار منتقل کیږي، اودوی په خيار عیب باندې قیاس کړي دی، حضرت امام مالک^{رحمہ اللہ} هم ددې قائل دي.

قبولی. نو ثابتہ شوه. چه په خیار کښې دننه میراث نه جاری کیږي. په خلاف د خیار عیب.

یو غلام د نان پر پا د کتاب په هڅیت سره اخستلونه پس

ددې په خلاف غلطو کښې د بیع حکم

وَمَنْ بَاعَ عَبْدًا جَا فِي يَوْمٍ كَسٍ بِه دې شرط باندې غلام خرڅ کړو غلې **أَنَّه خَبَرًا وَأَوْكَاتِبٍ** چه دې نان پز یا خطاط دې **فَوَجَدَهُ يَخْلُفُ ذَلِكَ** نو هغه یې د دې په خلاف بیا موندل **فَالْمُشْتَرِي بِالْخِيَارِ أَنْ شَاءَ أَخَذَهُ بِحَبِيبِ الثَّمَنِ** نو مشتری ته اختیار دې. که غواړي. نو دا دې د پوره ثمن په عوض واخلې **وَأِنْ شَاءَ تَرَكَه** اوکه غواړي. نو ترک دې کړي.

هل اللغة < خیار: نانباتی، کتاب، لیکونکې، الثمن: قیمت، التروک: پرېښودل

توضیح < حکم خلاف الوصف في العيب > صورت د مسئلې دادې. که یوکس یو غلام په دې شرط باندې واخستلو. چه دې د روټی پخولو د فن نه خبر دې. یا په کتابت باندې پوهیږي. خو معلومه شوه. چه نه خودې په روټی پخولو پوهیږي. اونه د کتابت د فن نه خبر دې. نو مشتری ته په اختیار وی. که غلام اخستل غواړي. نو د پوره ثمن په عوض به یې اخلې. اوکه رد کول یې اوغواړي. نو بیع دې پرېږدي. **دلیل** < دلیل دادې. چه د روټی پخولو فن، او فن کتابت یو داسې وصف دې. چه دې طرف ته شوق کیږي. اوداسې وصف شرط لگول، چه هغې طرف ته شوق کیږي. د عقد بیع مناسب دی. په دې وجه د داسې مرغوب فیه وصف په فوت کیدلو سره مشتری دپاره اختیار ثابتیږي. ځکه چه ددې وصف نه بغیر مشتری په مبيع باندې راضی نه دې. خود مرغوب فیه وصف په فوت کیدلو سره عقد نه فاسدېږي. او په قیمت کښ به کمی هم نه کیږي ځکه چه دا وصف دې اود وصف په مقابل کښ قیمت نه وی.

بَابُ خِيَارِ الرَّؤْيَةِ

ترجمه < (دا) باب د خیار رویت (په بیان کښې) دې.

توضیح < وجه تقديم خيار العيب > چونکه خیار رویت د خیار عیب نه زیات قوی دې ځکه چه خیار رویت بیع مکمل کیدلو نه منع کوي. اود خیار عیب په صورت کښې بیع مکمل کیږي. خو حکم د بیع یعنی ملکیت نه لازمیږي. او معلومه ده چه کوم څیز د بیع تمامیدلو ته مانع وی. دا د هغې نه اقوی وی. کوم چه د حکم د لزوم دپاره مانع وی.

د خیار رویت شرعي هڅیت

وَمَنْ اشْتَرَى مَالًا بِرَأْيِهِ أَوْ كَسٍ د کتلو نه بغیر څه خیز واخستلو **فَالْيَوْمَ جَائِزٌ** نو بیع جائز ده **وَلَوْ أَنَّ الْخِيَارَ إِذَا رَأَاهُ** اوکه چه دا اوگوري. نو دده دپاره خیار ثابت دې **إِنْ شَاءَ أَخَذَهُ** که غواړي. نو دا دې واخلې **وَإِنْ شَاءَ عَزَدَهُ** اوکه غواړي. نو واپس دې کړي.

هل اللغة < اشترى: واخستلو، یو: وینی

توضیح < جواز الشراء مال بیره > صورت د مسئلې دادې. که یوسړی د کتلو نه بغیر څه خیز واخستلو. نو دا بیع زموږ په نیز جائز ده. خو مشتری چه کله دا څیز اوگوري. نو ده ته به اختیار وی. که غواړي. نو دا به د

پوره ثمن په عوض اخلي. او كه غواړي نو واپس دې كړي. (۱)

دالله ① دليل دا حديث دي. (من اشترى شيئاً لم يره فله الغيار إذا رآه) يعني كه د كتلو نه بغير نې څه څيز واخستلو. نو د كتلو نه پس به مشتري ته څيار حاصل وي. دا حديث په دې باب كېښې چونكه نص دي. په دې وجه به د معارض نه بغير دا نشي پريخودلې. اودا حديث د ناليدلې مبيع د بيع په جواز باندې دلالت كوي. په دې وجه به زمونږ په نيز بيع جائز وي. اگرچه مبيع نې نه وي كتلې.

السؤال دلته كېښې يوسوال دي. هغه داچه د حكيم بن حزام رضي الله عنه حديث (لأتهم مائيس عندك) د ذكر شوي حديث معارض دي. ځكه چه د (لأتهم مائيس عندك) نه مراد دادې. چه كوم څيز تاسره موجود نه وي. يعني مشتري دا نه وي كتلې. نو دا مه خرڅوه. ددې حديث نه معلومېږي. كه مشتري مبيع نه وي كتلې. نو ددې خرڅول جائز نه دي.

الجواب ددې جواب دادې. چه دا حديث د غير معلوكه څيز د بيع په عدم جواز باندې دلالت كوي. د هغه څيز د بيع په عدم جواز باندې دلالت نه كوي. كوم چه (د بائع معلوك وي خو) مشتري نه وي كتلې. او ددې مراد په تعين باندې قرينه پوره حديث دي. پوره حديث دادې. (أن حكيم بن حزام رضي الله عنه قال يا رسول الله ﷺ إن الرجل يطلب مني سلعة ليس عندي فألصقها منه ثم أدخل السوق فاستجدها فاشتريها فأسلها إليه فقال ﷺ لأتهم مائيس عندك) يعني ،، حكيم بن حزام رضي الله عنه او نبيل اي د الله رسوله ﷺ يو كس مانه داسې سامان غواړي. كوم چه ماسره نه وي. نو آيا زه په ده خرڅ كړم. چه بيا بازار ته داخل شم. اعلى سامان واخلم. او ده ته نې حواله كړم. په دې باندې نېي كړيم ﷺ او فرمانيل. كوم څيز چه تاسره نه وي. ته هغه مه خرڅوه. ،، دې پوره واقعي نه معلومېږي. چه حكيم بن حزام رضي الله عنه د داسې څيز د خرڅولو په باره كېښې تپوس كړي وو. كوم چه دده په ملك كېښې نه وو. نو د رسول الله ﷺ د طرفه جواب هم د سوال مطابق به د داسې څيز په باره كېښې وي. كوم چه د حكيم بن حزام رضي الله عنه په ملك كېښې نه وي. ددې خبرې متعين كولو ته پس د حكيم بن حزام حديث (لأتهم مائيس عندك) د ذكر شوي حديث (من اشترى شيئاً لم يره) معارض نه جوړېږي.

عقلي دليل دادې. چه مشتري چونكه د خپل اختيار لاندې بيع واپس كوي. په دې وجه د نه كتلو جهالت ،، مفضي الى المنازعه ،، نه دي. او كوم جهالت چه ،، مفضي الى المنازعه ،، نه وي. هغه مفسد د بيع نه وي. په دې وجه د مشتري مبيع په نه كتلوسره مبيع نه فاسدېږي. اودا داسې ده. لكه مثلاً يو كس د غنمو يو ډيري واخستلو. كوم چه د سترگو اوراندې دي. او مشاراليه دي. خودا معلومه نه ده. چه ټول غنم څومره دي. نو د غنمو مقدار اگرچه مجهول دي. خو چونكه دا جهالت ،، مفضي الى المنازعه ،، نه دي. په دې وجه به په دې صورت كېښې بيع فاسد نه وي. دغه شان د ناليدلې څيز بيع اگرچه د مجهول بيع ده. خود ،، مفضي الى المنازعه ،، نه كيدلو په وجه جائز ده.

د پوځي صرف په ظاهري شكل كتلوسره د خياد حكم

وَمَنْ نَظَرَ إِلَى وَجْهِ الصُّبْرَةِ، او كوم كس چه يو ډيري د بره نه (سرسري) او كتلو اوائلي ظاهر الشوب مطبوعاً يا نې راغونډ تهان د پاسني حصي نه او كتلو اوائلي وجه التجار به اوائلي وجه الدابة يا نې د وينځي مخ يا د

(۱) **ملهب الشافعي** رحمته الله عليه :- حضرت امام شافعي رحمته الله عليه فرمايلي دي. چه په دې صورت كېښې دسره بيع جائز نه ده.

(۱) من حديث أبي هريرة رضي الله عنه مستنداً أخرجه الدارقطني في سننه (۴ / ۳) ولم ۱۰ -

خاروی مخ او پتونان لنده (کونانی) او کتل و کُتِلَ أَفْلَاخِيَّارَكُهُ نو دده دپاره به خیار رویت نه وی.

هل اللغة وجه: مخ پورته اړخ، معلوي: راغونډه شوې، جاريه: وينځه، الدابة: خاروي

توضیح: حکم النظار في ظاهري الاشیاء: د خیار رویت اثبات اود اسقاط په سلسله کښې قاعده داده. که مبيع شي واحد دي. نو د خیار رویت ساقطولو دپاره د پوره مبيع کتل شرط نه دی.

دليله: ځکه چه ډیر کرته د پوره مبيع کتل ناممکن وی. لکه مبيع که غلام یا وينځه وی. نو ددوي پوره بدن کتلو دپاره ددوي شرمگاهونه او ددوي ستر عورت کتل هم ضروري وی. حالانکه دا شرعاً حرام دی. نو ثابت شو. چه د پوره مبيع کتل متعذر دی. دغه شان راټول شوی او راغونډ تان کولاولو سره بائع ته ضرر وی. چه د پوره تان ټپي به کلاؤ شي. او ټول تان به خراب شي. دغه شان د ډيري هره دانه کتل متعذر دی. نو هرکله چه د پوره مبيع کتل متعذر دی. نو د بيع دومره خيز کتل به کافي وی. چه په دې سره د مقصود علم حاصل شي.

د کور صحن، یا د بهرنه کتل، یا د بهر نه په باغ کتلو سره د خیار رویت حکم

وَأَنَّ رَأَى صُحْنَ الدَّارِ أَفْلَاخِيَّارَكُهُ اوکه د کور صحن ټپي او کتلو. نو د مشتری دپاره خیار رویت پاتې نشو. وَإِنْ لَمْ تُشَاهِدْ يَوْمَهَا كَرَجَه ددې کمرې ټپي نه وی کتلي

توضیح: حکم روية صحن الدار: صورت د مسئلې دادې. که یوسری د کور صحن او کتلو. خو ددې کوټې ټپي اونه کتلي. یا کور ټپي د بهر نه او کتلو. یا ټپي د باغ وټپي د بهرنه او کتلي. او بیا ټپي واخستلو. نو د مشتری دپاره به خیار رویت نه وی.

دليله: ځکه چه د مکان یا باغ هر هر جزء کتل متعذر دی. په دې وجه د مقصود رویت د کُل قائم مقام گرځي. او خیار رویت ساقطیږي.

مذهب زفری: حضرت امام زفری رحمه الله فرماني. چه د کور اخستلو په صورت کښې د خیار رویت ساقطولو دپاره په ټولو کمر او کوټو کښې داخلیدل ضروري دی. (۱)

علامه مرغیناني رحمه الله فرمانيلی دی. صحیح خبره داده. چه په قدوری کښې کوم حکم ذکر دي. دا د عمارتو (کورونو) په سلسله کښې د کوفي اود بغداد د خلکو د عادت مطابق ورکړې شوې دي. ځکه چه په هغه زمانه کښې د هغوی کورونه متفاوت نه وو. لکه څنگه به چه د بهر طرف نه وو. هم هغه شان به دننه هم وو.

خو نن سبا چه کوم کورونه جوړولې شي. ددې د بهر او دننه په حصه کښې د مالیت په اعتبار سره ډیر لوي تفاوت وی. په دې وجه د بهر حصه کتلو سره د دننه طرف علم نه کیږي. او هرکله چه د بهر حصه په کتلو سره د دننه طرف علم نه کیږي. نو په کمر وکښې دننه داخلیدل، او هره کمره به کتل ضروري وی. حاصل داچه نن سبا د امام زفری رحمه الله په قول باندې فتوی ده.

د نابینا دپاره د خیار رویت طریقه

وَالْمَرْءُ الْأَعْمَى وَشِرَاؤُهُ جَائِزٌ اود نابینا (روند) اخستل خرڅول جائز دی

(۱) القول الرابع هو هذا قول زفری رحمه الله کلا في الدر المختار (۷۴/۴) وفتح القدير (۵۳۸/۵) و درالمنقی (۳۷/۲) والدر المختار (۷۴/۴) و راجع (۷۴/۴) نقلاً عن القول الرابع (۲۲/۲) -

تصريح < جواز بيع الامعي > امام قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ د نابینا (روند) اخستل خرخول جائز دی. او کہ روند مشتری وی. نو دده دپاره خیار رویت ہم ثابت دی. (۱)

دلیلہ < خنکہ چہ دہ داسی خیز اخستی دی. چہ دہ نہ دی لیدلې. او مونړه وړاندې ثابت کړی دی. چہ د کتلو نہ بغیر خہ خیز اخستل جائز دی. او دده دپاره خیار رویت ثابت وی. او روند سړې د هغه بینا سړی پشان دی. کوم چہ د کتلو نہ بغیر خہ خیز واخلې. نو ددی نابینا د کتلو نہ بغیر خہ خیز اخستل. او دده دپاره خیار رویت ثابتیدل جائز دی. لکه خنکہ چہ د بینا په حق کښې جائز دی.

وَيَقْطَعُ خِيَارَهُ فَإِنْ بَيِّعَ الْمُبِيعُ بِمَا د روند خیار رویت د مبيع په لاس سره معلومولو سره ساقطیږي إِذَا كَانَ يُعْرِفُ بِالْجَيْنِ، چہ کله دا دلاس په معلومولو سره پیژندلې شی اَوْ لَمْ يَكُنْ يَشْعُرْ بِمَا يَبِيعُ او یا په بویولو سره ساقطیږي إِذَا كَانَ يُعْرِفُ بِالْأَشْيَاءِ، چہ په بویولو سره پیژندلې شی اَوْ لَمْ يَكُنْ يَشْعُرْ بِمَا يَبِيعُ او یا په ځکلو سره ساقطیږي إِذَا كَانَ يُعْرِفُ بِالذَّوْقِ، چہ کله په ځکلو سره پیژندلې شی

هل اللغة < حس: محسوسیدل ، الشم: بویول ، ذوق: ځکل

تصريح < سقوط خیار الامعي > پاتې شوه داخبره چہ د نابینا خیار رویت به کله ساقطیږي. نو ددی حکم دادې. چہ مبيع که داسې خیز وی. کوم چہ د لاس په معلومولو سره پیژندلې شی. نو د مبيع په لاس سره معلومولو باندې د نابینا خیار رویت ساقطیږي. او که مبيع په بوټی کولو سره پیژندلې شی. نو په بویولو سره دده خیار رویت ساقطیږي. او که په ځکلو سره پیژندلې شی. نو په ځکلو سره دده خیار رویت ساقطیږي. لکه خنکہ چہ په دې خیزونو کښې د بینا هم دا حکم دی.

وَلَا يَقْطَعُ خِيَارَهُ فِي الْعَقْدِ اود غیر منقولہ جانیداد اخستلو په صورت کښې دده خیار نه ساقطیږي حَتَّى يُوصَفَ لَهُ (۲) تردې چې صفت بیان کړې شی ده ته

هل اللغة < العقد: زمکه، الروية: لیدل

تصريح < متى يسقط في العقد خیار الامعي > او که نابینا سړی خہ غیر منقولہ جانیداد واخستلو. مثلاً ونه نې واخستله. یا نې کور واخستلو. یا نې زمکه واخستله. نو دده خیار رویت به نه ساقطیږي. چہ تر کوم وخته پورې به نه شان ټول وصف بیان نکړې شی.

دلیلہ < خنکہ چہ وصف بیانول د رویت قائم مقام وی. لکه خنکہ چہ په بیع سلم کښې، مسلم فیه اگرچہ معدوم وی. خود وصف بیانول، د مسلم فیه قائم مقام وی. نو لکه خنکہ چہ په بیع سلم کښې د مسلم فیه اوصاف بیانول د مسلم فیه قائم مقام څرځولی شوی دی. دغه شان د نابینا په حق کښې هم د مبيع اوصاف بیانول د رویت قائم مقام منلی شوی دی. اود مبيع د رویت نه پس په بیع باندې راضی کیدلو سره چونکه خیار رویت ساقطیږي. په دې وجه که نابینا ته د مبيع اوصاف بیان کړې شو. اودې په دې باندې راضی شو. نو دده خیار رویت ساقطیږي.

(^۱ **ملک الشافعي رحمۃ اللہ علیہ** < حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. که یوسړې د وړاندې نه بینا وو. او روسته نابینا شو. نو دده اخستل خرخول خو بلا شبه جائز دی. خو که څوک مادرزاد (پیدائشی) نابینا وی. نو دده اخستل خرخول بالکل جائز نه دی.

(^۲ القول الرابع هو قول أبي حنيفة رحمۃ اللہ علیہ كذا في العناية (۵۴۲/۵) والحاشية (۳۶۵/۲) نقلاً عن القول الرابع (۲۴/۲) -

مذهب ابی یوسف رحمہ اللہ کہ حضرت امام ابو یوسف رحمہ اللہ روایت دادی، چہ کلمہ نایبنا پہ داسی خانہ کنبی ولار وی چہ کہ دی بینا وو، نو مبیع بہ نی کتلی وو، نو پہ داسی خانہ کنبی کہ او دریدلو، او نایبنا خپلہ رضامندی ښکاره کرله، نو دده خیاب رویت بہ ساقط وی، اگر چہ د مبیع اوصاف ذکر نکړی شو.

دلیلہ د دلیل دا دې چہ د عجز پہ صورت کنبی تشبیه، د حقیقت قائم مقام وی، لکه څنگه چہ په مانځه کنبی د گونگی په حق کنبی شونډی رقول د قرات قائم مقام وی، او په حج کنبی په سر باندې پتري (بلیو) رابنکل د حلق (سرخرنیلو) قائم مقام دی، دغه شان د نایبنا په داسی خانہ کنبی او دریدل، چہ د هغه خانہ نه بینا سړی ته مبیع په نظر راتللی شی، دده د کتلو قائم مقام دی.

وَمَنْ بَاعَ مِلْكًا غَيْرَهُ أَوْ جِزْيَةً خَرَجَ كَرَلٍ مَلِكٍ د بِل چا یَغْیَرُ اُمْرَهُ بَغْیَر د هغه د اجازت نه

تصريح صورت د مسئلې دا دې چې زید د عمرو یو څیز مثلاً کتاب د هغه د جازت نه بغیر خرڅ کړل نو دا بیع جائز ده

دلیلہ ځکه چې دلته بائع عاقل بالغ دې او خرڅولنې هم د خپل ځان دپاره نه دی کړی بلکه د مالک دپاره یې کړی دی.

فَأَمَّا لَكَ بِالْحَيَاةِ مَالِكٌ تَهْ اِنْ شَاءَ أَحْزَاؤُ الْبَيْعِ كَهْ غَوَارِي نُو بِيْع دې جائز کړی وَاِنْ شَاءَ فَتَعَرَّوْكَ غَوَارِي نُو بِيْع دې ختمه کړی

تصريح البته په مذکور صورت کنبی مالک ته اختیار دې که غواړی بیع دې نافذه کړی او که غواړی نو بیع دې فسخ کړی، دې بیعې ته بیع د فضولی وائی یعنی بیع د داسی کس چې مالک نه وی.

دلیلہ په بخاری کنبی دی چې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم عروه ته یو دینار ورکړو چې په دې باندې یوه چیلن واخله هغه چې بازار ته لاړل نو په یو دینار نې دوه چیلن واخستې او بیا نې د هغې دوو نه یوه په یو دینار باندې خرڅه کړه او بیا نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ته راغلو یوه چیلن نې ورته پیش کړه او چې کوم دینار نې ترې اوړي وو هغه نې ورته هم واپس ورکړو، نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د دوی د دې هوښیارتیا نه متاثره شو او ده ته نې د برکت دعا اوکړه.

الاستدلال د دې حدیث نه معلومه شوه چې بیع د فضولی صحیح ده ځکه چې عروه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د اجازت نه بغیر خرڅول او اخستل اوکړو، او دا ترې هم معلومه شوه چې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پرې څه انکار اونکړو بلکه دعا نې ورته اوکړه چې د مالک په اجازت سره بیع منعقده کیږی.

وَلَهُ الرِّجَازُ إِذَا كَانَ الْمَعْقُودُ عَلَيْهِ بَاقِيًا أَوْ دِي مَالِكٍ سَرِهْ د اجازت اختیار شته که معقود علیه موجود وی

تصريح صاحب د قدوری فرمائی چې مالک ته د بیع نافذ کولو اوفسخ کولو اجازت ترهغه وخته پورې دې چې معقود علیه موجود وی.

دلیلہ ځکه که معقود علیه چې مبیع ده هغه ختمه شوې وی نو بیا اجازت څه معنی نه لری؟

وَالْمُعَاقِدَانِ بِمَا لِيَا أَوْ دَاوَاړه متعاقدین په خپل حالت باندې دی

تصريح دغه شان دا هم ضروری ده چې په معاقدینو کنبی هریو کس د بیع اهل وی که یو په کنبی هم د بیع اهل پاتې نشو، نو بیا د بیع د نفاذ او فسخ څه ضرورت نشته.

دلیل که بالفرض بائع یا مشتری که یو کس مر شو نو د اجازت نه پس که مشتری مری نو قبول د بیع به خوک کوی او که بائع مری نو ایجاب د بیعی به خوک کوی. یا که لیونې شو. نو هم دا حکم دې چې اجازت نې نه صحیح کیږی.

د یوې کږې په کتلو سره د دویمې کږې په اخستلو کې د روت حکم

وَمَنْ رَأَى أَحَدَ التَّوْبَيْنِ أَوْ جَا حَةً يَدُهُمَا نَوْدَهُ تَهَانُونَ وَابَسَ كُولُو اخْتِيَارَ دِي.

حل اللغة < توبین: تشنید د ثوب، جامه، اشترا: واخستې، روت: لیدل

تضیح < حکم روتی احد التوبین: > صورت د مسنلې دادې. که یوکس په دوه تانوو کښې یو تان او کتلو. او دواړه نې واخستل. بیا نې دویم تان او کتلو. نو مشتری ته به د خیار رویت لاتدې د دواړو تانوونو واپس کولو اختیار حاصل وی.

دلیل که دلیل دادې. چه وړاندې تیر شوی دی. چه په متفاوت الاحاد خیزونو کښې د یوخیز کتل، د ټولو دپاره کافی نه وی. بلکه د هر یو جدا جدا کتل ضروری دی. نو ددې اصولو په رنر ا کښې د یوتان په کتلو سره د دویم تان کتل نشی شمارلې. ځکه چه په کپړو کښې د مالیت په اعتبار سره ډیر تفاوت وی. په دې وجه مشتری چه کوم تان ته دې کتلې. په هغې کښې به خیار رویت حاصل وی.

په مرک سره د خیار رویت باطلیدل

وَمَنْ كَانَ وَلَهُ خِيَارُ الرُّؤْيَةِ أَوْ دَهُ هُفَ كَسْ مَرِ شُو. دچا دپاره چه خیار رویت وو بطل غیاره نو دده خیار رویت باطل شو

تضیح < بطلان خیار الرویة بالموت > په خیار کښې د وراثت جاری کیدلو، اود نه جاری کیدلو په سلسله کښې د خیار شرط لاتدې تفصیلی بحث تیر شوی دی. هلته کښې نې اوگوری.

د کتلو نه څه موده پس اخستلو کې د روت حکم

وَمَنْ رَأَى شَيْئًا أَوْ جَا حَةً خِيزَ او کتلو لَمَّا اشْتَرَا بَعْدَ مَدَّةٍ بِيَا حَهُ موده پس نې دا واخستلو فَرَأَنَ كَانَتْ عَلَى الصِّقَةِ الَّتِي رَأَتْهُ نَوْدَهُ هَمُ هغه صفت وو. په کوم نې چه دا کتلې وو فَلَا خِيَارَ لَكُمُ دده دپاره خیار نشته. **حل اللغة** < مدة: موده، العفة: حالت

تضیح < اشتراء من بعد روتیة سابقة > صورت د مسنلې دادې. چه یوسری یوخیز او کتلو. بیا نې د یوې مودې نه پس دا واخستلو. اوس که دا خیز په هم هغه صفت باندې وی. په کوم صفت سره نې چه کتلې وو. نو د مشتری دپاره به خیار رویت حاصل نه وی.

دلیل که دلیل دا دې چه تیر شوی رویت سره مشتری ته د مبیع د اوصافو علم حاصل دې. او خیار رویت هم هغه وخت ثابتیږی. چه کله مشتری ته د مبیع د اوصافو علم نه وی. نو هر کله چه مشتری ته په تیر شوی رویت سره د مبیع د اوصافو علم اوښو. نو اوس به ده ته خیار رویت حاصل نه وی. حاصل داچه د مبیع د اوصافو علم، اود ثبوت خیار په مینځ کښې منافات دې. اود احد المتناقضین په ثابتیدلو سره آخر منتفی کیږی. په دې وجه په تیر شوی رویت سره د مبیع په اوصافو باندې د علم د ثبوت په صورت کښې آخر یعنی ثبوت خیار منتفی کیږی. خو که مشتری ته دا علم نه وی. چه داخیز هم هغه دې. کوم چه

ما کتبی و و. نو په دې صورت کښې به مشتری ته خیار رویت حاصل وی. ځکه چه په دې څیز باندې دده رضامندی اونه موندې شوه. اود رضامندی فوت کیدلو په صورت کښې خیار حاصلیږي. په دې وجه به په دې صورت کښې مشتری ته خیار رویت حاصل وی.

وَأَنْ وَجَدَهُ مُتَقَرَّبًا أَوْ كَهُ مُشْتَرِيًا بَدَلَ أَوْ مَوَدَّلًا فَلَهُ الْخِيَارُ دَدَهُ دِبَارَهُ خِيَارِ دِي

حل اللغة < متغير: بدل شوي. اوصاف: صفتونه

توضیح < وجود الغیار عند تغییر > او که مشتری مبيع د تیرشوي صفاتو نه مختلف بیا موندلو. نو مشتری ته به خیار رویت حاصل وی.

دلیل < ځکه چه تیرشوي رویت د مبيع د موجوده اوصافو د علم ذریعه نه وه جوړه شوې اونه وه واقع شوې. نو دا داسې شوه. لکه چه مشتری دا دسره لیدلې نه وی. گنی د کتلو نه پس د اخستلو په صورت کښې مشتری ته خیار رویت حاصل وی.

بَابُ خِيَارِ الْعَيْبِ

ترجمه < (د) باب د خیار عیب (په بیان کښې) دې.

توضیح < وجه تأخير هذا الباب عن الباب السابق > په خیار رویت او خیار شرط کښې عقد نه تماميږي بلکه رویت او شرط د صفة د تمامیدو نه مانع دی نو دا مانعیت زیات قوی دی او په خیار عیب کښې یو ځل صفة پوره شوې وی خو د عیب په وجه د لزوم صفة نه مانع وی اود دې مانعیت کمزوري دي. نو ددې وجه خیار عیب د خیار رویت او خیار شرط نه اضعف شو او قانون دا دې چه اقوی د اضعف نه وړاندې وی ځکه د خیار رویت او خیار شرط بیان وړاندې اوشو او ورپسې اوس د خیار عیب بیان کیږي.

وجه إضافة الغیار إلى العیب < په خیار عیب کښې د خیار اضافت، عیب طرف ته د،، اضافه الشئ إلى السبب،، د قبیلې څنې دې ځکه چه په خیار عیب کښې، عیب د خیار حاصلولو سبب دي. عیب هغه ته وانی. چه د هغې نه دې اصل فطرت سلیمه خالی وی. او ددې په وجه هغه څیز ناقص شمارلې شی.

مشتري ته د عیب ښکاره کیدلو نه پس د بیع حکم

إِذَا ظَلَمَ الْمُشْتَرِي عَلَى عَيْبٍ فِي الْمَبِيعِ كَمَا مُشْتَرِيًا بِمَبِيعٍ كُنِيَ بِهِ خُذَ عَيْبًا بَانَدِي خَبَرُشُو قَبُولُ الْخِيَارُ نُو دَهُ تَه اَخْتِيَار دِي اِنْ شَاءَ اَخَذَهُ بِمَبِيعِ الْكَمَنِ، كه غواري نو مبيع دي د پوره ثمن په عوض واخلي وَأَنْ شَاءَ رَدَّهُ أَوْ كَهُ غَوَارِي. نو واپس دي كړي.

حل اللغة < اطلاع: خبریدل، المشتري: اخستونکې، الأخذ: اخستل، جميع: ټول

توضیح < اطلاع المشتري على عيب > صورت د مسئلې دادې. که مشتری په مبيع کښې په څه عیب باندې خبرشو. نو مشتری ته اختیار دي. که زړه نې غواري. نو د پوره ثمن په عوض دي واخلي. او که زړه نې غواري. نو مبيع دي واپس کړي.

دلیل < دلیل دادې. چه مطلق عقد تقاضاکوي. چه معقود علیه او بيع د عیبونو نه صحيح سالم وی. یعنی د مطلق عقد تقاضا داده. چه بيع د عیبونو نه صحيح سالم وی. لکه څنگه چه د رسول ﷺ حديث ددي شاهد دي. ارشاد دي. چه دان رسول الله ﷺ اشترى من عدا بن خالد بن هوزة احمدا وكتب له مبدته هذا ما اشترى

محمد رسول الله ﷺ من عدام بن خالد بن هوزة عهد الأدم وولا غائلة ولا غمضة بيع المسلم من المسلم) په حدیث کښې د داء نه مراد هغه بیماری ده. کومه چه په خټه یا زړه وغیره کښې وی. اود غائله نه مراد هغه عیبونه دی. کوم چه د افعالو د قبیلې څنې وی. لکه د غلام بهگوره کیدل (یعنی تختیدل)، غل کیدل، اود خټه نه مراد په غلام کښې د بل کس استحقاق ښکاره کیدل دی. او بعضو ونیلې دی. چه د خټه نه جنون مراد دي. اوس به د حدیث ترجمه دا وی چه ،، رسول الله ﷺ د عدا بن خالد بن هوزة رضی الله عنه نه یو غلام واخستلو. او یو تحریر یې اولیکلو. چه محمد رسول الله ﷺ د خالد بن هوزة رضی الله عنه کوم غلام واخستلو. چه په دې کښې نه څه جسماني بیماری وی. او نه څه باطني عیب وی. او نه دده بل څوک مستحق وی. (دا) د مسلمان بیع مسلمان سره ده،، ددې حدیث نه هم معلومیږي. چه عقد د بیع د بیع د سلامتیا تقاضا کوي. اود عیب موجود کیدلو په صورت کښې سلامت وصف فوت کیږي. نود سلامت وصف د فوت کیدلو په وجه مشتری ته اختیار حاصل وی. چه مشتری په دې ضرر کښې مبتلا نشي. په کوم چه دې راضي نه دي. حالانکه رضامندی په حقیقت د بیع کښې داخل ده. نود رضامندی د فوت کیدلو په وجه ده ته اختیار حاصل وی.

وَلَيْسَ لَهُ أَنْ يُمِيزَهُ أَوْدَ مُشْتَرِي دپاره دا جائز نه دی. چه مبيع خان سره اوساتي وَيَأْخُذُ التَّقْصَانَ (اود د بائع نه) د نقصان په اندازه واخلی

حل اللغة < الإصاك: ایساریدل

تخریج < عدم جواز اخذ التقصان > اومشتری ته به دا اختیار نه وی. چه دې عیب داره مبيع خان سره اوساتي. اود بائع نه د ثمن هغه مقدار واپس واخلی. کوم چه د عیب په وجه کم شوې دي. مثلاً هغه مبيع چه عیب داره نه وی. د هغې قیمت زر روپۍ دي. اود عیب داره قیمت اته سوه روپۍ دي. نو دوه سوه روپۍ ته به د نقصان مقدار ونیلې شي.

دلائله < ① > دلیل دادي. چه دعیب په وجه د بیع وصف فوت کیدل اوبه عقد محض کښې د اوصافو په مقابله کښې د ثمن هیڅ حصه نه راځي. او هرکله چه د اوصافو په مقابله کښې ثمن نه راځي. نود اوصافو په کمیدلو سره د ثمن هیڅ حصه نه راځي. او هرکله چه د اوصافو په مقابله کښې ثمن نه راځي. نود اوصافو په کمیدلو سره به ثمن نه کمیږي. په دې وجه ونیلې شوی دی. چه مشتری به عیب دار مبيع خان سره ساتي. اوده ته به دا اختیار نه وی. چه د ثمن نه د نقصان مقدار واپس واخلی.

② دویم دلیل دا دي چه بائع د مقرر شوی ثمن نه د کم په عوض باندې په دې نه راضي کیږي. چه مبيع د خپل ملک نه اوباسی. نو که مشتری مبيع خپل خان سره اوستلو. اود بائع نه یې د نقصان مقدار واپس واخستلو. نود ثمن د مقرر مقدار نه د کم عوض ورکول لازمیږي. او په دې کښې ښکاره د بائع ضرر دي. نود بائع ددې ضرر نه د بچ کیدلو دپاره مشتری ته عیب داره مبيع د خان سره د ساتلو، اود نقصان مقدار اختیار ورکړي شو. پاتې شو دا سوال چه د عیب داره مبيع د پوره ثمن په عوض اخستلو کښې د مشتری نقصان دي. نو ددې جواب دادي. چه بائع ته د ضرر رسولو نه بغیر مشتری له د ضرر لرې کول ممکن دی. په دې طریقچه مشتری عیب داره مبيع بائع ته واپس کړی. او خپل پوره ثمن واپس واخلی. په دې صورت کښې به مشتری ته هم نقصان اونه رسی. او بائع به هم د ضرر نه بچ شي.

المراد من العيب < علامه مرغینانی رحمه الله فرمایلی دی. چه د خيار عیب ثابتیدلو دپاره شرط دادي. چه عیب د بائع په قبضه کښې پیدا شوې دي. اومشتری نه دا د عقد بیع په وخت کتلي وو. اونه یې د قبضه

په وخت کتلې وو، ځکه که کتلې شي وو، او قبضه شي کړې وي، نو دا به په دې عيب باندې رضامندی وي، او درضامندی ښکاره کيدلو ته پس خيار عيب باقي نه پاتې کيږي.

د عيب تعريف

وَكُلُّ مَا أُوجِبَ نَقْصَانُ الثَّمَنِ فِي عَادَةِ التَّجَارِ قَدُورِي بِمِلَّةٍ فَرَمَانِي، او هر هغه خيز کوم چه د سوداگرو په عادت کښي د ثمن د نقصان سبب وي، قَهْوَعَيْبٌ هغه عيب دي.

هل اللغة > عادة: عرف، اوجب: پيدا کوي، التجار: جمع د تاجر، سوداگر، عيب: نقص

توضيح > تعريف العيب: د کومو عيبونو په وجه چه مشتري ته خيار عيب حاصل وي، ابو الحسن قدوري رحمه الله د هغې په باره کښي يوه قاعده ذکر کړې ده، قاعده داده، چه د سوداگرو په عادت کښي چه کوم خيز په ثمن کښي نقصان پيدا کوي، هغه عيب شمارلې شي.

دليله - دليل دا دي چه سړي ته د شي په ماليت کولو سره ضرر رسيږي، نو ثابت شو، چه ضرر د شي د قيمت په کميدلو سره لاحق کيږي، او په کوم خيز سره چه ضرر لاحق کيږي، هغه عيب دي، په دې وجه چه کوم خيز د شي د ثمن او قيمت د نقصان سبب وي، هغه عيب دي، خو د دې معلومات د تاجرانو عادت او ددوی په عرف سره کيږي.

د غلام اود صغير بعض عيونه

وَالْإِبَاقُ اود غلام تختيدل (بهگوره کيدل وَالْمَوَلُ فِي الْفَرَاشِ او په بستره باندې متيازې کول وَالسَّرَقَةُ فِي الصَّغِيرِ عَيْبٌ او غلا کول په ماشوموالي کښي عيب دي مَا لَمْ يَلْتَمِزْ تَرَخُو چه بالغ نه شي قَدْ أَذًا بَلَّغَةً بيا چه کله بالغ شي فَلَيْسَ ذَلِكَ يَعْنِي نَوْدَا عيب نه دي حَتَّى يُعَاوِدَهُ بَعْدَ الْبُلُوغِ تردې چه د بالغ کيدلو نه پس داسي دوباره اوکړي.

هل اللغة > الإباق: د غلام تختيدل، الفراش: بستره، السرقة: غلا، الصغير: ماشومتوب، يبلغ: بلوغ ته رسي، عيب: نقصان، يعاود: دوباره کيدل، بعد: پس

توضيح > العراد من الإباق: د غلام بهگوره کيدل (تختيدل)، اباق: د سفر په موده هم عيب دي، اود سفر د مودې نه کم هم عيب دي، ځکه چه د اباق په وجه د مولا منافع فوت کيږي، او په دې کښي چونکه د سفر موده اود سفر نه کمه موده دواړه برابر دي، په دې وجه به په دواړه صورتونو کښي اباق عيب شمارلې شي.

العراد من السرقة: غلا کول، که لس درهمه وي، او که د لسو درهمو نه کم وي، په دواړه صورتونو کښي عيب دي، که غلا د مولا وي، او که د مولا نه د علاوه وي، دواړو صورتونو کښي عيب دي، خو که د خوراک څه خيز شي خوړلو دپاره د مولا د ملک نه اخستي وي، نو دا سرقه به عيب نه وي، او که د مولا نه د علاوه د ملک نه شي اخستي وي، نو دا به عيب شمارلې شي، او که د مولا د ملک نه يو خيز د خرڅولو دپاره خرڅ کړي، نو دا هم عيب شمارلې شي.

العراد من بول العبي هي الفراش: د ماشوم په بستره باندې واړه بول (وروکي اودس ماتې) کول، عيب شمارلې شي، چه کله ماشوم دومره سمجداره (پوهه) وي، چه دې خاندله خوراک ځکاک کولي شي، او که دومره سمجداره نه وي، نو دده په بستره باندې واړه بول کول عيب نشي شمارلې، د صاحب د کفايه رحمه الله په مطابق پنځه کاله يا ددې نه د زيات عمر ماشوم په بستره باندې وروکي اودس ماتې کول عيب دي، او ددې نه د کم عمر ماشوم په بستره باندې وروکي اودس ماتې کول عيب نه دي.

موردۃ المصله چه په ماشوموالی کښې د یو غلام تختیدل، یا په بستره باندې متیازې کول، یا غلام کول، د بالغ کیدلو نه وړاندې عیب دی. د بالغ کیدلو نه پس دا څیزونه عیب نه شمارېږي. خو که د بالغ کیدلو نه پس هم ددې څیزونه اعاده او شوه. نو د بالغ کیدلو نه پس به هم عیب شمارلې شي. تفصیل ددې دادې. چه غلام په ماشوم والی کښې خپل مولا سره په ذکرشوی څیزونو کښې د کوم یو څیز ارتکاب (جرم) او کړلو. بیا د بالغ کیدو نه پس نې هم مولا سره ددې څیز ارتکاب او کړلو. بیا مولا دا غلام خرڅ کړلو. نو که غلام مشتری سره هم ددې څیز اعاده او کړله. نو مشتری ته به ددې عیب په وجه د غلام واپس کولو اختیار وی. او که مشتری سره غلام ددې عیب اعاده اونکړله. نو مشتری ته به د غلام واپس کولو اختیار نه وی. د قدوری عبارت (حق یعاده بعد البلوغ) هم دا مطلب دی. کوم چه خادم بیان کړلو.

التشریح الاضافی ددې مسئلې په نور وضاحت کښې صاحب د هدایه فرمایلی دی. که په ذکر شوی عیبونو کښې کوم عیب په ماشوموالی کښې باغ سره ښکاره شو. بیا هم په ماشوموالی کښې دا عیب مشتری سره ښکاره شو. نو مشتری ته د خپل څیار عیب لاندې ددې غلام واپس کولو اختیار شته. ځکه کوم عیب چه مشتری سره ښکاره شوې دي. دا هم هغه عیب دي. کوم چه باغ سره ښکاره شوي وو. او که عیب باغ سره د غلام په ماشوموالی کښې پیدا شو. او باغ په ماشوموالی کښې دا غلام خرڅ کړلو. خو مشتری سره ددې عیب اعاده د بالغ کیدلو نه پس او شوه. نو مشتری ته به څیار عیب حاصل نه وی. او ددې غلام واپس کولو اختیار به نه وی. ځکه چه د غلام بالغ کیدلو نه پس کوم عیب مشتری سره ښکاره شوې دي. دا د هغه عیب نه علاوه دي. کوم چه په ماشوموالی کښې باغ سره ښکاره شوي وو. او که مشتری سره په مبيع کښې څه نوې عیب پیدا شي. نو ددې په وجه مشتری ته څیار عیب نه حاصلېږي. په دې وجه به دې صورت کښې مشتری ته د غلام واپس کولو اختیار نشته.

الفرق بین عیب الرقة قبل البلوغ وبعده صاحب د هدایه فرمایلی دی. چه د بالغ کیدلو نه پس ښکاره شوې عیب، د ماشوموالی د عیب نه بدل ځکه دي. چه د ذکرشوی عیبونو سببونه د ماشوموالی اود بالغ کیدلو په وجه مختلف دي. چه په ماشوموالی کښې په بستره باندې متیازې کول د مثانه د کمزوری په وجه کیږي. او د بالغ کیدلو نه پس ددې سبب څه بله اندرونی بیماری وی. او دغه شان د غلام په ماشوموالی کښې تختیدل، د لویو سره د مینې په وجه وی. او د غلام سبب بې پرواهی اوناپوهی وی. خود بالغ کیدلو نه پس ددې سبب باطنی خیانت دي.

المراد من العفر علامه مرغینانی رحمه فرمایلی دی. چه په متن کښې د صغیر نه مراد پوهې ماشوم دي. گنې بالکل ناپوه ماشوم که چرته لارشی. نو ده ته بې لارې (نافرمانه) ونیلې شي. خو تختیدلې نشی ونیلې. او بې لاره کیدل عیب نه وی. په دې وجه ده باندې د اباق حکم نه جاری کیږي.

په وینځه یا غلام کښې د ترخ یا د خولې بدبونی

وَالْبُزْ وَالَّذِي يُرْعَبُ فِي الْجَارِيَةِ فرماني. او په وینځه کښې د خولې بدبونی او د ترخ بدبونی عیب دي

هل اللغة البهر: د خولې بدبونی. الدفر: د ترخ بدبونی

استخرج حکم البهر والدفر في الجارية: ابو الحسن قدوری رحمه فرماني. چه د خولې بدبونی، او د ترخ بدبونی به وینځه کښې عیب شمارلې شي. خو په غلام کښې عیب نشی شمارلې.

فلیله د دلیل دادې. چه کله کله وینځه ښکلول، غاړه غنې کیدل، او جماع کول مقصود وی. او دا دواړه په دې مقصد کښې رکاوټ دي. په دې وجه وینځه کښې داسې قسمه بدبونی عیب شمارلې شوې دي.

وَلَيْسَ يَقِينٌ فِي الْفَلَامِ اَو په غلام کښې دا بدبونی عیب نه دې الاَن بَكُون مِن دَاِمِ مگر داچه بدبونی د بیماری په وجه وی

هل اللغه > الإستخدام: خدمت اخستل ، د مرض ، العارِية: وينځه ، الولد: بچي

تصريح > حكم البخر والدفر في الفلام > اود غلام نه چونكه خدمت اخستل مقصود وی. اودا بدبونی په دې مقصد کښې مخل نه وی. په دې وجه غلام کښې دا عیب نه دې شمارلې شوې. خو که د بیماری په وجه دا بدبونی پیدا شوې وی. نو په غلام کښې به هم عیب شمارلې شی. ځکه چه بیماری بلاشبه عیب دې.

په وينځه يا غلام کښې د زنا يا د ولد الزنا، عيب

وَالزَّانَا وَكَذَّ الزَّانَا عَيْبٌ فِي الْحَيَاةِ اَوْ زَنَا كَوَل اَوْ وَلد الزنا کيدل په وينځه کښې عیب دې دُونَ الْفَلَامِ په غلام کښې نه دې

تصريح > حكم الزنا وولد الزنا في العارِية والفلام > مسئله داده. چه د وينځې زنا کاره کيدل، او د دې د زنا د تطفې نه پيدا کيدل، دواړه خبرې په وينځه کښې عیب دې. او په غلام کښې دواړه خبرې عیب نه دې. په وينځه کښې عیب **دليله: في العارِية** - ځکه دې. چه هم دا دواړه خبرې په هغه مقصود کښې خلل اچوی کوم چه وينځې سره متعلق دې. چه د وينځې زنا کاره کيدل، د دې په فراش جوړولو کښې مخل دی. ځکه چه طبيعت سليمه د داسې ښځې فراش جوړولو نه نفرت کوي. اود وينځې ولد الزنا، کيدل د ولد په طلب کښې مخل دی. په دې طريقه چه مولا به د بچي پيدا کيدلونه په دې وجه خان ساتی. چه خلق به دده بچي ته شرم ورکوي. اودا به وائی. چه دا د ولد الزنا، بچي دې.

دليله: في الفلام - او ذکر شوې دواړه خبرې په غلام کښې په دې وجه عیب نه دی. چه د غلام نه مقصود خدمت اخستل دی. او په خدمت اخستلو کښې دا دواړه خبرې قطعاً مخل نه دی. خو که زنا کول د غلام عادت وی. يعنی بار بار دده نه ددې فعل جرم شوې وی. نو د غلام زانی کيدل هم شمارلې کيږي. لکه څنگه چه د مشانخو رانی ده. ځکه چه ددې عادت په وجه کله دا غلام د ښځو په چکر کښې پریوځي. نو خاورې به د مولا خدمت اوکړي. نو معلومه شوه. چه د غلام د زنا عادت کيدل هم عیب دې.

د عيب په ښکاره کيدلو سره مشتری دپاره د مبيع حکم

وَاِذَا حَدَّثَ عِنْدَ الْمُشْتَرِي عَيْبٌ كَلَهُ جَبٍ (په مبيع کښې) مشتری سره څه عیب پيدا شو ثَمَّ ارَاطَلَمَ عَلَى عَيْبٍ عند البائع بيا مشتری د باع سره په عیب خبر شو فَلَهُ أَنْ يَرْجِعَ بِتَقْصَاتِ الْعَيْبِ نو مشتری ته د عیب نقصان اخستلو اختيار دې وَلَا يَرْجِعُهُ الْبَيْعُ او مبيع به هغه ته نشی واپس کولي.

هل اللغه > حدث: پيدا شی ، اطلاع: خبرشی ، يرجع: واپس اخلی ، يوه: واپس کوی

تصريح > حكم حدوث العيب عند البائع > صورت د مسئلې دادې. که په مبيع کښې د مشتری په قبضه کښې څه نوې عیب پيدا شو بيا مشتری په هغه قدیم (زور) عیب باندې هم خبر شو. کوم چه د باع په قبضه کښې په مبيع کښې موجود وو. نو مشتری ته د باع نه د عیب نقصان اخستلو اختيار دې. او ددې صورت دادې. چه د قدیم (زور) عیب نه د سلامتیا په صورت کښې به د مبيع د قیمت اندازه اوکړې شی. او بيا به د نوی عیب سره ددې مبيع اندازه اوکړې شی. ددې دواړو قیمتونو په مینځ کښې چه کوم تفاوت وی. هغې ته به د عیب نقصان ونيلي شی. مثلاً د قدیم عیب نه د سلامتیا په صورت کښې د مبيع قیمت لس روپۍ وو. اود عیب جدید سره اته روپۍ قیمت دې. نو دا دوه روپۍ به نقصان د عیب

وی. اود عیب قدیم په وجه به مشتری ته د بائع نه ددې دوه روپو اخستلو اختیار وی. البته مشتری ته به د عیب قدیم په وجه د مبيع واپس کولو اختیار نه وی.

دلیل: ځکه چه په مبيع واپس کولو کښې د بائع نقصان دې. په دې طریقه چه کله مبيع د بائع د لاس نه وتلی وو. نو په دې کښې دا عیب جدید موجود نه وو. کوم چه د مشتری په قبضه کښې پیدا شوي دي. او ددې عیب جدید سره په واپس کولو کښې سراسر د بائع ضرر دې. په دې وجه د مبيع واپس کول خو ممتنع شو.

إِلَّا أَنْ يُرَضَى الْبَائِعُ أَنْ يَأْخُذَهُ يَغْيِيهِ، مگر داچه بائع ددې جدید عیب سره د مبيع په واپس اخستلو باندې راضی شی

توضیح: رضي البائع بالرد معيباً څو چونکه عيب قدیم په وجه د مشتری هم نقصان دې. په دې وجه ددې ضرر لرې کولو دپاره د بائع نه د عيب نقصان واپس اخستلو اختیار ورکړې شوې دي. خو که بائع د عيب جديد سره په مبيع واپس اخستلو باندې راضی شی. نو مونږ ته هيڅ اشکال نشته. ځکه چه بائع پخپل ضرر باندې رضامندی ښکاره کړله. او پخپله نې خپل حق ساقط کړې دي.

السؤال: دلته کښې يو سوال دي. هغه داچه وړاندې تیر شوی دي. چه د اوصافو په مقابله کښې ثمن نه وی. حالانکه دلته کښې تاسو مشتری ته نقصان عيب ورکړې دي. اود اوصافو په مقابله کښې دې ثمن مقرر کړې دي. نو دا د تیر شوي بيان خلاف شو.

الجواب: ددې جواب دې. چه د اوصافو په مقابله کښې ثمن هغه وخت وی. چه کله اوصاف حقیقتاً یا حکماً مقصود نه وی. خو که په اخستلو کښې اوصاف حقیقتاً یا حکماً مقصود وی. نو په دې صورت کښې د ثمن يوه حصه د اوصافو په مقابله کښې راځي. او په ذکر شوي مسئله کښې هم دا خبره ده. په دې وجه د عيب قدیم په وجه د فوت شوي صفت په مقابله کښې چه خومره قدرې ثمن راځي. مشتری ته ددې د واپس اخستلو اختیار ورکړې شوې دي. کوم چه په نقصان عيب سره تعبير شوې دي.

په مبيع کښې د تصرف کولو نه پس عيب ښکاره کيدل

وَأَنْ قَطَعَ الْمُشْتَرِي الثُّوبَ بِيَا كَه مَشْتَرِي كِبْرَه كَت كِرْلَه وَخَاطَهُ أَوْ يَ كُنْدَلَه أَوْ صَفَفَه، يا نې دا رنگ کړله أَوَلَّتْ السُّوِيْقَ بِمَنْ. يانې ستوان غوړو سره ملاز کړل لَمْ أَظْلَمْ عَلَى عَيْبٍ بِيَا په څه عيب باندې خبر شو. رَجَعَهُ نَقْصَانَهُ نوددې نقصان دې واپس واخلی

حل اللغة: خاط: او گنرل، صيغ: رنگ کړل، احمه: سور رنگ، سويق: ستوان، قطع: کت کړل، الثوب: جامه، سن: غوړی، اطلع: خبر شو

توضیح: وجود العيب بعد التصرف في المبيع ځکه مشتری کبره کت کړله. او وي گندله. يا نې دا کبره په سور رنگ کښې رنگ کړله. يانې ستوان واخستل. اوبه دې کښې نې غوړی يا گُج ملاز کړل. بيا په هغه عيب باندې خبر شو. کوم چه بائع سره پیدا شوې وو. نوموشتی د عيب نقصان واپس اخستلې شی

دلیل: ځکه چه مبيع سره د يو زياتی څيز مخلوط کيدلو په وجه د مبيع واپس کول ممتنع شو. ځکه که په اصل مبيع کښې بيم د زياتوالي د وجې فسخ کوی نو دا ممکن نه دی ځکه چه زياتې شی: د اصل مبيع نه نشي جدا کيدلې. نو د زياتوالي نه بغير په اصل مبيع کښې بيع فسخ کول څنگه ممکن کيدلې شی.

د بائع مبيع واپس اخستلو

وَلَيْسَ لِلْبَّائِعِ أَنْ يَأْخُذَ بِمَبْعِهِ، أَوْ بَائِعٌ تَدَّ زَيَاتَوَالِي سِرَه د عَيْن مَبِيعِ اخستلو اختيار نشته

توضیح: ماتن فرمانی. چه بائع ته دا اختیار نشته. چه گندولې شوې کپړه، یا رنگ شوې کپړه، یا غوړی گل شوی ستوان د مشتری نه واخلی. او هغه ته من واپس کړی. ځکه چه د مبيع په زیاتوالی سره د بائع طرف ته واپس کول ممنوع کیدل د بائع د حق په وجه نه دی. بلکه د شریعت د حق په وجه دی. **دلیل:** ځکه چه مبيع سره گډشوې زیاتوالې د ربوا په معنی کښې دې. اود ربوا حرمت د شریعت حق دې. نو هرکله چه مبيع سره ملاز شوې زیاتوالې واپس کول د شریعت د حق په وجه ممنوع دې. نو بائع ته په زیاتوالی سره د مبيع واپس اخستلو اختیار نشته.

د غلام آزادولو یا د مرگ نه پس عیب بکاره کیدل

وَمَنْ اشْتَرَى عَبْدًا، أَوْ چاچه غلام و اخستلو فَأَعْتَقَهُ أَوْ دَا نې آزاد کړو. أَوْ مَاتَ عَبْدٌ، أَوْ غلام دده سره مړ شو ثُمَّ أَظْلَمَ عَلَى عَيْبٍ بِيَا دې په عیب باندې خبر شو رَجَعَرُ بِنَقْصَانٍ، نو مشتری د عیب نقصان واپس اخستلې شی.

حَلُّ اللُّغَةِ: اعتاق: آزادول، یتهمی: ختمیږی، موت: مرگ، الإطلاع: خبریدل

توضیح: <الإطلاع علي عيب بعد اعتاق العبد او مونه> صورت د مسئلې دادې. که یوکس غلام و اخستلو. او آزاد نې کړلو. یا غلام مشتری په قبضه کښې مړ شو. بیا مشتری په هغه عیب خبر شو. کوم چه د بائع په قبضه کښې پیدا شوې وو. نو په دې صورت کښې مشتری د خپل بائع نه نقصان عیب اخستلې شی. **الدلیل فی صوره الموت:** د غلام د مرگ په صورت کښې خو حکم نقصان عیب اخستلې شی. چه د مرگ په وجه ملک خپل انتها ته رسیږی. او چه کله شی: خپل انتها ته اورسی. نو متقرر او ثابتیږی. نو گویا چه ملک موجود دې. خو حکم د مرگ یعنی د غیر اختیاری امر په وجه غلام کوم چه مبيع دې. دده واپس کول متعذر شو. اود واپس په ممنوع کیدلو کښې د مشتری فعل ته هیڅ دخل نه وی. او هرکله چه د مبيع واپس د یو غیر اختیاری امر په وجه متعذر شی. نو د عیب قدیم په وجه مشتری ته د نقصان عیب واپس اخستلو اختیار وی. په دې وجه مشتری سره د غلام د مرگ په صورت کښې ده ته د نقصان عیب واپس اخستلو اختیار وی.

الدلیل فی صوره الاعتناق: اوچه غلام واخلی. او آزاد نې کړی. نو په دې صورت کښې د قیاس تقاضا داده. چه مشتری ته د نقصان عیب اخستلو اختیار ورنگرې شی. ځکه چه په دې صورت کښې غلام یعنی د مبيع واپس متعذر کیدلو کښې پخپله د مشتری فعل ته دخل دې. نو مشتری حابس للمبيع شو. او حابس للمبيع ته د نقصان عیب واپس اخستلو اختیار نه وی. په دې وجه چه دې صورت کښې مشتری ته د نقصان عیب اختیار نه وی. اودا داسې شوه. لکه چه یوکس غلام واخلی. او قتل نې کړی. بیا نې په عیب باندې خبر شی. نو په دې صورت کښې مشتری ته د نقصان عیب اخستلو اختیار نه وی. نوهم دغه شان د آزادولو په صورت کښې هم مشتری ته د نقصان عیب اخستلو اختیار نه وی.

د غلام قتلولو یا د خوراک خوړلو نه پس په عیب خبریدل

إِنْ قُتِلَ الْمُشْتَرَى الْعَبْدُ، نو که مشتری غلام قتل کړو أَوْ كَانَ طَعَامًا فَأَاكَهُ، یا خوراک وو. وی

خورلو تَمْرٍ وَجَرِّشٍ ۛ عِنْدَ اَبِي حَنِيفَةَ ۛ نُوْد اَبُو حَنِيفَةَ ۛ پَه نِيْز هِيْغ هَم واپس نَشِي اَخْسَتَلِي وَقَالَ اِيْرَجَم بِنَقْصَانِ الْعِيْبِ ۛ اَوْ صَاحِبِيْنَ فَرَمَانِيْ چِي د عِيْب نَقْصَان بَه تَرِي اَخْلِي

تفسير: **مسئله اهلاک المشتري العبد** - په دې عبارت کښې دوه مسئلې ذکر دي. ① رومين مسئله داده. چه يوسري يو غلام واخستلو، او قتل نې کړلو. بيا په غلام کښې په داسې عيب باندې خبر شو. کوم چه د بائع سره پيدا شوې وو. په دې مسئله کښې د امام ابو حنيفه ۛ په نيز د بائع نه د مشتري نقصان عيب واپس اخستلو اختيار نشته. هم دا ظاهر الرواية دي.

دليله: د ظاهر الرواية يعنی د امام ابو حنيفه ۛ دليل دادې. چه څوک په ناحقه قتلول داسې نه دي. چه دده په قاتل باندې ضمان نه واجبيږي. د نبي کریم ﷺ ارشاد دي. ليس لي الاسلام در مفر، اي مبطّل ومهدن يعنی په اسلام کښې د هيچ چا وينه فضول نه ده. اوس پاتې شوه داخبره، چه د مولا خپل غلام قتلولو په صورت کښې په مولا باندې ضمان د قتل ولې واجب نشو؟ نو ددې جواب دادې. چه په مولا باندې ضمان دده د مالک کيدلو په وجه ساقط شوې دي. لکه مثلاً که دې مولا د بل چا مملوک قتل کړې وي. نو په هغه به د قصاص يا ديت ضمان باليقين واجبيدلو، نو هر کله چه د مولا نه ضمان ساقط شو. نو گويا چه مولا د خپل ملک عوض حاصل کړې دي. په دې طريقه که قتل عمد وو. نو د مولا خان بچ شو. او که قتل خطا وي. نو د مولا دپاره ديت سالم پاتې شو. نو دا داسې شوه. لکه چه مولا غلام واخستلو. اودا نې خرڅ کړلو. اود غلام خرڅولو په صورت کښې مشتري ته د نقصان عيب واپس اخستلو اختيار اجازت نه وي. په دې وجه په دې صورت کښې هم د نقصان عيب واپس اخستلو اجازت نه وي.

مذهب الصاحبين: اود حضرت امام ابو يوسف ۛ په نيز نقصان عيب واپس اخستلې شې. د بيع د بنياد مطابق امام محمد ۛ هم د ابو يوسف ۛ سره دي.

دليلهما: په رومين مسئله کښې د امام ابو يوسف ۛ دليل دادې. چه د مولا خپل غلام قتلولو سره څه دينوي حکم نه متعلق کيږي. نه په مولا باندې قصاص واجبيږي. او نه ديت واجبيږي. نو دا قتلول داسې شو. لکه د غلام پخپل طبيعي مرگ باندې مړه کيدل. او وړاندې تير شوی دي. چه د غلام په بيع کښې طبيعي مرگ باندې مړ کيدلو په صورت کښې مشتري ته د نقصان عيب واپس اخستلو اختيار وي. نو په دې صورت کښې هم مشتري د خپل بائع نه نقصان عيب واپس اخستلې شي. اود طبيعي مرگ په صورت کښې د نقصان عيب واپس اخستلو اختيار په دې وجه وي. چه په طبيعي مرگ مړ کيدل په غلام کښې د مولا ملک خپل انتهائي حد ته رسول دي. نو گويا چه ملک موجود دي. خو بيع واپس کول متعذر دي. او په داسې صورت کښې مشتري ته د نقصان عيب واپس اخستلو اختيار وي. په دې وجه په ذکر شوی صورت کښې هم مشتري ته د نقصان عيب واپس اخستلو اختيار وي.

مسئله اكل الطعام: دويمه مسئله داده. که يوسري دخوراک څه خيز واخستلو او وې خورلو. يا نې کپړه واخستله. اود اغوستلو نه پس نې اوشلوله. بيا په عيب باندې خبر شو. نو د امام ابو حنيفه ۛ په نيز د طعام په مسئله کښې استحساناً رجوع نشي کولې.

دليله: د حضرت امام ابو حنيفه ۛ دليل دادې. چه هر کله مشتري مبيع اوخړلو، يا نې واغوستلو، او وې

① القول الرابع هو قول أبي حنيفة ۛ كذا في فتح القدير (١٦٦٦) والعمالة (١٥٠٦٦) ورد المحتار (٢٤٤٤) فلا عن القول الرابع

شلولو. نود مبيع بانه طرف ته واپس کول، مشتری د پاره په داسې فعل سره متعذر شو. چه ددې ضمان واجبيږي. که مشتری د بل چا مملوکه خيز خوړلې وو. يا نې اغوستې وو. او شلولې نې وو. نو په دې به د مالک دپاره يقيناً ضمان واجب وو. خو دلته کښې مشتری پخپله مالک دې. په دې وجه دده نه ضمان ساقط شو. نو گويا مشتری خپل ملک يعنی د مبيع عوض حاصل کړې دې. او هرکله چه مشتری عوض حاصلونکې شو. نو دا صورت هم د مبيع خرڅولو، اود قتلولو مشابه شو. او په دې دواړه صورتونو کښې نقصان عيب واپس نشي اخستلې. په دې وجه د مبيع په خوړلو، ياد اغوستلو اوشلولو په صورت کښې هم د نقصان عيب واپس اخستلو اختيار نه وي.

مذهب الما حین اود صاحبينو **رحمته** په نیز مشتری په نقصان عيب رجوع کولې شی. امام شافعی او امام احمد **رحمته** هم ددې قائل دي. او هم دا دامام طحاوی **رحمته** مختار مذهب دي. **دلیلها** په دویمه مسئله کښې د صاحبينو **رحمته** دلیل دادې. چه مشتری بیع یعنی ماکول اوملبوس هم په هغه مقصد کښې صرف کړی دی. دکوم مقصد دپاره چه دا اخستلې شوی دی. او په خلق کښې دا فعل یعنی د خوراک خيز خوړل، اود کپړو اغوستل معتاد (عام) هم دی. نو چه ماکول نې اوخوړلو، او کپړې نې واغوستلې. او وې شلولې. نو گويا په دې خيزونو کښې د مشتری ملک کمال ته اورسیدلو. او هرکله چه په دې خيزونو کښې د مشتری ملک حد د کمال ته اورسیدلو. نو دا ماکول خوړل، او کپړه اغوستل اوشلول. د غلام آزادولو پشان شو. اود غلام آزادولو په صورت کښې مشتری ته په نقصان عيب سره د رجوع کولو اختيار وی. په دې وجه ذکرشوی صورت کښې هم د نقصان عيب واپس اخستلو اختيار وی.

الجواب عنه د دې دلیل جواب دادې. چه دا ونیل، چه د ماکول اخستلو نه خوراک، اود کپړې اخستلو نه اغوستل مقصود دی. ددې هیڅ اعتبار نشته. ځکه چه کله دا هم مقصود وی. خو کله د اخستلو نه مقصد د تجارت په طور خرڅول هم وی. اود مبيع خرڅولو په صورت کښې نقصان عيب قطعاً واپس نشي اخستلې.

د دویم مشتری غلام خرڅولو نه پس د عيب په وجه رد کول

وَمَنْ بَاْعَ عَبْدًا فِي يَوْمٍ يَبِيعُ فِيهِ غُلَامًا خَرَّحَ كَرُو فَبَاْعَهُ بَيَّا دَا مَشْتَرِي خَرَّحَ كَرُو لَمْ يَدْرُ عَلَيْهِ يَوْمَئِذٍ يَبِيعُ بَيَّا مَشْتَرِي طرف ته د عيب په وجه واپس کړې شو. فَإِنْ قَبِلَهُ بِقَضَاءِ الْقَاضِي نو که مشتری اول دا د قاضی په حکم سره دا قبول کړې وی فَلَهُ أَنْ يَرْدَّ عَلَى بَائِعِهِ الْأَوَّلِ، نو مشتری اول دا پخپل بانه باندې واپس کولې شی.

تفريخ **صورة المسئلة** - صورت د مسئلې دادې. چه يوکس خپل غلام خرڅ کړلو. بيا مشتری په غلام باندې قبضه اوکړله. او په بل يوکس نې خرڅ کړلو. بيا دویم مشتری په غلام کښې د موجود عيب په وجه دا مشتری اول ته واپس کړلو. خو مشتری اول دا د قاضی په حکم قبول کړلو.

صور قضاء القاضي د قاضی د فیصلې درې بنیاده کیدلې شی. ① یو دا چه دویم مشتری دعوه اوکړله. چه مشتری اوله په مبيع کښې د عيب اقرار کړې دي. نو مشتری اول د عيب اقرار کولو نه انکار اوکړلو. نو دویم مشتری د مدعی کیدلو په حیثیت سره د مشتری اول د عيب په اقرار باندې گواهان پیش کړل. نود گواهانو په گواهي سره به د مشتری اول د عيب اقرار ثابت شی. اوهر کله چه د عيب موجود کیدلو نه د مشتری اقرار کول ثابت شونو. نو ددې اقرار په بنیاد باندې قاضی مشتری اول طرف ته مبيع غلام واپس کولو حکم اوکړلو. ⑦ دویم بنیاد دادې. چه دویم مشتری دعوه کوی. چه کوم غلام

اخستی شوې دې په دې کښې د مشتری اول سره عیب وو. او مشتری اول دسره د عیب انکار کوی. نو دویم مشتری د قاضی په عدالت کښې د عیب په ثبوت باندې گواهان پیش کړل. قاضی ددې عیب په وجه مشتری اول طرف ته د غلام واپس کولو حکم او کړلو ۵ او دریم بنیاد دادې. چه په ذکرشوی صورت کښې دویم مشتری د عیب په ثبوت باندې د گواهانو پیش کولو نه عاجز شو. قاضی د شریعت مطابق د مشتری اول نه د قسم مطالبه او کړله. مشتری اول د قسم خوړلو نه انکار او کړلو. نو د مشتری اول د قسم نه د انکار کولو په وجه عیب ثابت او منلو. او مشتری اول طرف ته نې د غلام واپس کولو حکم او کړلو. بهر حال دې درې وارو صورتونو کښې چه په کوم صورت کښې هم مشتری اول طرف ته غلام واپس کړې شو. مشتری اول ته دا حق دې. چه دې دا غلام خپل بائع طرف ته واپس کړی. یعنی د کوم کس نه چه مشتری اول اخستی دې. مشتری اول نې هم هغه ته واپس کړی.

دلیل ۱ دلیل دادې. چه د دویم مشتری د قاضی په حکم مشتری اول طرف ته غلام واپس کول. دا د بیع ثاني فسخ کول دی. نو بیع ثاني گویا چه واقع شوې هم نه ده. او بیع اول موجود ده. نو مشتری اول ته به د عیب په وجه د غلام واپس کولو اختیار وی.

په دې شرط باندې غلام هرڅوول چه زه د هرڅه نه بری یم

وَمَنْ اشْتَرَى عَبْدًا او چاچه غلام واخستلو وَشَرَطَ الْبَائِمُ الْبَرَاءَةَ مِنْ كُلِّ عَيْبٍ او بائع د هر عیب نه د بری کیدلو شرط اولگولو فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَرُدَّهُ بِعَيْبٍ نو مشتری ته به د عیب په وجه د مبيع واپس کولو حق نه وی بِجَمَلَةِ الْعُيُوبِ ولم يعد لها اگر چه ده د ټولو عیبونو نه وی اخستی او نه نې هغه شمارلې وی

هل اللغة > البراءة بری کیدل ، عیب: نقصان ، علة: شمار

تخریج > صورة المسئلة صورت د مسئلې دادې. که یوکس غلام واخستلو کړلو. او بائع د هر عیب نه نې د بری کیدلو شرط اولگولو. یعنی بائع اوونیل. چه زه د غلام د هر عیب نه بری یم. مشتری دا شرط منظور کړلو. نو اوس به مشتری ته د هیڅ یو عیب په وجه د غلام واپس کولو حق نه وی. که دا عیبونه نې جدا جدا په نوم سره شمارلې وی. او که نه وی شمارلې. او بائع ته ددې عیبونو علم وی. او که نه وی. (^۱) **دلیل ۲** دلیل دادې. چه بری کول د اسقاط د قبیلې څنې دی. د تمليك د قبیلې څنې نه دی. ځکه چه لفظ د، ابراء، سره تمليك عین ټیک نه دې. نو هرکله چه په لفظ د ابراء سره د عین شی مالک کیدل ټیک نه دی. نو معلومه شوه. چه ابراء تمليك نه دې. بلکه اسقاط دې. او په جهالت د اسقاط کښې مفضی الی المنازعه نه وی. ځکه چه جهالت هغه وخت، مفضی الی المنازعه، وی. چه کله د څه څیز سپارلو ضرورت وی. او په اسقاطاتو کښې چونکه د سپارلو ضرورت نه وی. په دې وجه به اسقاطاتو کښې جهالت، مفضی الی المنازعه، هم نه وی. او هرکله چه په اسقاطاتو کښې جهالت، مفضی الی المنازعه، نه دې. نو دا به مفسد د بیع هم نه وی. په دې وجه مونږ اوونیل. چه د مجهول عیبونو نه بری کول ټیک دی.

اول جلد ختم شو.

(**ملهب الشافعي علیه**) - امام شافعي علیه فرمائی. چه دا براعت صحیح نه دې. یعنی د هر عیب نه د بری کیدلو په شرط سره بیع فاسد ده. اود امام شافعي علیه نه یو روایت دادې. چه په دې صورت کښې بیع صحیح ده. خو شرط باطل دې.